

Edebiyatımızı Sevmek ve Kavramak

Selim İleri 2007.09.16

Yıllar önce Behçet Necatigil'e soruluyor: "Bugünkü yazarları da yansıtmaması bakımından edebiyat tarihi çalışmalarını yeterli buluyor musunuz?"

Necatigil'in yanıtı şöyle:

"Yazarlar üzerine, yeni kitaplar çıktıkça, dergilerde, gazetelerde dağınık değerlendirmeler görülüyor. Toplu, geniş, hâkim kitaplar yok. Doyurucu monografiler yok. El kitapları var sadece. Hazırlayıcıların uzun zaman yatırımı isteyen araştırmalara vakitleri de yok. Birçok yeni yayına yetişmek telâşından belli bir konu üzerinde rahat ve sabırlı çalışmak kolay değil. Tarih, her şey bittikten sonra başlanmış, ondan mı nedir, bugünün yazarlarını yetkiyle içine alacak bir edebiyat tarihi yazılmıyor nedense. Cesaret ve feragat işi bu.

Bir de şu var: Edebiyat tarihi son sözlerini söylemişlere uzaktan bakıştır, bir hatıra defteridir âdeta. Sel sularındaki adam; kıyıdaki adam gibi, ayağı toprakta olan adam gibi çıplak gözle göremez durumu ve kendisini. Tarih olmasın isterse; bir şeyler yetiştirmek isteyen çiftçi, kendi taşlı tarlasını çapalamaya bakar."

Edebiyat sevgisi, kitap okuma tutkusu elbette yetiştirme dönemlerimizde filizlenir. Bazan, pek ender, bol kitaplı bir ev; şiire, romana düşkün bir anne, bir baba. Ya da, tarih kitaplarına düşkün bir yaşlı büyük. Ya da, kitap kurdu bir komşu hanım... Ama daha çok, okul yılları...

Okul yıllarında bütün ders kitaplarının okuma sevgisini aşılması gerekmez mi? Ve en başta, Türk Edebiyatı kitapları!

Orta öğretimde bu ders yılında okutulacak Türk Edebiyatı kitapları (9., 10., 11. sınıflar) okuma alışkanlığı kazandıracak, okuma sevgisini besleyecek nitelikte değil. İyi niyetle hazırlanmış belki, ama yetersiz. Hem de alabildiğine yetersiz, karışık, karmakarışık. Bu kitapların çok yankılı tartışmalara yol açacağını söylemek için kâhin olmaya gerek yok.

Necatigil'in sıraladığı sorunlar, bu kitapların hazırlanışında da başı çekmiş.

Dün Âkif'i 'yobaz', Tevfik Fikret'i 'zındık', Nâzım Hikmet'i 'vatan haini', Necip Fazıl'ı 'gerici' kimliklerine oturtan, karşıt ve saplantılı zihniyetler, edebiyatımızı sevdirmek konusunda büyük kötülükleri temsil ettiler. Bu hastalıktan kurtuluyoruz. Fakat genç insanımıza edebiyatımızı bir türlü sevdiremiyoruz.

Genç insan, daha yolun başında, edebi zevkten iyice yoksun -belki didaktik bile olamayan- ders kitaplarıyla karşılaşılıyor. Edebiyat öyle, edebiyat bu... sanıyor. Daha yolun başında, sonra kolay kolay onarılamayacak, düzeltilemeyecek bir yanıltmaca. Yanıltmaca rüzgâr ekliyor; bir ömür boyu edebiyattan uzak yaşayan pek çok kişiyle de fırtına biçiyoruz.

Gerçek Yayınevi'nin, bir zamanlar, kültür hayatımıza katkı denebilecek bir dizisi vardı: "100 Soruda". O dizide, öğretmenim Rauf Mutluay'ın XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatı çalışması da yer almıştı.

Rahmetli öğretmenim, "Selim İleri'ye her zamanki güzel umutlarla sevgi..." diye imzalamış eserini; yıllardan 1970. İçim titreyerek okudum. Bu kitap her zaman elimin altındadır. Rauf Mutluay'ın -yargılarına bazan katılalım, bazan katılmayalım- derin emeğine, geniş görüngesine, bilgi birikimine daima saygı duydum.

Son büyük edebiyat tarihimizi, yakın dönemler açısından, Prof. Dr. İnci Enginün kaleme getirdi. Dergâh Yayınları'nın iki cilt halinde okura sunduğu bu çok değerli çalışma, Necatigil'in vurguladığı "uzun zaman yatırımı"nın verimidir. Örnek bir çalışmadır. Enginün, şaşılabilir bir çabayla, her yazar ve her eser için en yeni ya da gözden en ırak bir kaynağı bile anıyor. Böylece okurun farklı kaynaklardan yararlanarak, kendi kişisel yorumuna varması için olanak sağlıyor.

Ne kadar isterdim, İnci Enginün'ün kaleminden çıkma, onun hazırladığı, okullar için düzenlenmiş bir Türk Edebiyatı kitabını okumayı.

Bakanlığın 11. sınıf ders kitabının hemen başında bir "Hatırlatma" var: "11. sınıfta okunması gereken eserler". Sıralıyorum:

Sergüzeşt / Sami Paşazade Sezai; Felâtun Bey ile Rakım Efendi / Ahmet Mithat Efendi; Şair Evlenmesi / Şinasi; Zavalı Çocuk / Namık Kemal; Aşk-ı Memnu / Halid Ziya Uşaklıgil; Madam Bovary / Gustave Flaubert; Anna Karenina / Lev Nikolayeviç Tolstoy; Köprülü'den Seçmeler / Mehmet Fuat Köprülü; Tarih Musahabeleri / Yahya Kemal Beyatlı; Seçme Hikâyeler / Ömer Seyfettin; Çağlayanlar / Ahmet Hikmet Müftüoğlu; Memleket Hikâyeleri / Refik Halit Karay; Ateşten Gömlek / Halide Edip Adıvar; Gençlik ve Edebiyat Hatıraları / Yakup Kadri Karaosmanoğlu; Kubbede Kalan Hoş Sada / Halide Edip Adıvar.

Niye okunmasın ki diyeceksiniz. Okunmasın demiyorum zaten. Benim de çok sevdiğim eserler var aralarında. Sadece "gereken" oluşlarını yadırgadım. Niye Ateşten Gömlek gerekiyor da, Sodom ve Gomore gerekmiyor? Niye -Ahmet Mithat Efendi'nin çok daha önemli romanı- Müşâhedat değil de, Rakım'la Felâtun'un o tatsız tuzsuz karşıtlığı?

Edebiyatımızı sevdirmenin bir yolu olmalı...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Bir Yazın Tarihi"

Selim İleri 2008.01.13

Sık sık sorarlar: "En sevdiğiniz yazar kim?" / "En çok hangi roman sizde iz bıraktı?" / "En sevdiğiniz hikâyeyi söyler misiniz?" / "En çok sevdiğiniz şair?"

Bu soruları, böylesi soruları yanıtlamak zor. Tek bir yazarla, tek bir şairle yetinmek olası mı? Tek bir öykü, tek bir roman... Sonra, zaman içinde, okuma birikimi arttıkça, beğeni değiştikçe, sevilen kişiler, eserler de değişiyor. Dahası, Türk edebiyatıyla dünya edebiyatını iç içe mi anmalı?

Tuhaf ama bu sabah ben de "En sevdiğim hikâye..." diye uyandım. En sevdiğim hikâye, Halid Ziya Uşaklıgil'in "Bir Yazın Tarihi"ymiş. Gerçekten çok severim o uzun hikâyeyi. Ama dün olsa, "Bir Yazın Tarihi" der miydim? Sait Faik'in özellikle son öykülerini, Sabahattin Ali'den "Hanende Melek'i", "Yeni Dünya'yı unutabilir miyim? Dünya edebiyatından Katherine Mansfield'in yazdıkları gönlümden ırak kalabilir mi?

Ne var ki, "Bir Yazın Tarihi" birdenbire saltanat kurdu. Yolun başındayken okumuştum. Sahaflar'da, Arslan Kaynardağ'ın Elif Kitabevi'nden edinmiştim aynı adlı kitabı. Eski bir basım, kavuniçi kapağında beyaz yasemenler. Halid Ziya dilini sonradan sadeleştirmiş mi, bilmiyorum. Anlamalarını çat pat kavradığım birçok sözcüğe rağmen su gibi akıp gitmişti "Bir Yazın Tarihi".

1970'lerin sonunda "Bir Yazın Tarihi"ni arı Türkçeye çevirmeye yeltendim. Başarısız bir girişimdi: Büyük bir üslupçu olan Uşaklıgil, her kelime değiştirmesinde, sanki itiraz etti.

Yine o dönemde, Teşvikiye'de oturuyorduk, alt kat komşularımız ünlü çocuk yıldız Ayşecik ve ailesiydi. Ayşecik'in babası Hamdi Değirmencioğlu'nun da çok sevdiği bir hikâyeymiş "Bir Yazın Tarihi". Rahmetli Hamdi Bey, "Günümüze uyarlasak" demişti, "Zeynep için güzel bir film olur". Günümüze uyarlamaya çalıştık ama öykü tilsimini yitirdi; vazgeçtik...

Bu sabah düşündüm: "Bir Yazın Tarihi" yenilik edebiyatımızda, kişinin kendi bireyini geliştirmeye yöneldiğini, belki de ilk kez haber verir. Gerçi, Halid Ziya, eserini besleyen kaynağın Sergüzeşt olduğunu belirtir. Sezai'nin çok sevdiğim romanı, "Bir Yazın Tarihi"nde anılır. Bununla birlikte, Sergüzeşt, 'birey'leşmesi -maddi koşullar açısından- imkânsız Dilber'in romanıdır.

"Bir Yazın Tarihi" öyle değil. Bu incelikli uzun hikâyede, aşk ve acıma duygusu karşı karşıya bırakılmış: Beysoylu diyebileceğimiz varlıklı bir ailenin yanında, sığıntı konumunda, uzak akraba kızı. Önceleri onun varlığını bile ayırt etmeyen genç adam. Bir yaz boyunca öteki beysoylu genç hanımlarla gönül eğlendirmeler ve nihayet sığıntı genç kızı 'anlamak'... Genç kız, evlilik önerisini, kendisine yalnızca acındığından geri çevirecek!

Alabildiğine bireysel görünen bu tutum, sadece yazarın incelikli bir 'son' arayışından mı kaynaklanmıştı? Halid Ziya'nın anılarını okumuş olanlar, benzeş bir olayın gerçek yaşamda çok daha acı noktalandığını hatırlayacaklar: Romancının ağabeyine âşık bir cariye, gizli aşkını ancak ölüm döşeğinde yürek yakıcı bir el öpüşle dile getirmiş...

Halid Ziya, eserlerinin sonraki kuşaklarda yaşarlıklarını koruyacağını sezmiş miydi? Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eşsiz bir denemesi var: Mai ve Siyah'ın Ahmet Cemil'ini yıllar sonra tekrar hayata fırlatıyor. Mai ve Siyah'ta büyük hayal kırıklığı içinde sönüp giden roman kahramanı, Eyüp'te Tanpınar'ın karşısına çıkıyor. Geçen zaman hem hayal kırıklığını yoğunlaştırmış, hem Ahmet Cemil'i iç ödeşmesine alıp götürmüştü. Her okuyuşta, keşke derim, Halid Ziya bu denemeyi okusaydı...

Halid Ziya kendinden önceki yazarları da etkilemiş. Samipaşazade Sezai, "Bir Yazın Tarihi" yayınlandığında, hem kitaba ad veren öyküyü, hem öteki öyküleri öven bir eleştiri yazmış. Kendinden sonraki bir yazara duyduğu saygıyı dile getirmekten uzak durmamış...

"Bir Yazın Tarihi" her çağda sevilerek okunacak. Kurgusu, işçiliği, insan ilişkilerine yaklaşımı, geri planda sisler içinde beliren toplumsal görünüm, üslup günümüz okurunu yine sarsacak. Okunuyor, ilgi devşiriyor mu diye sorarsanız, kestiremiyorum. Günün modaları klasik değerlerimizi örterken, "Bir Yazın Tarihi" sararmış sayfalar oluyor belki de. Bu güzel hikâyeye haksızlık etmeyelim!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Yüzyılın 40 Romancısı" Çevresinde

Selim İleri 2008.02.03

Notos Öykü'nün Şubat-Mart 2008 tarihli sayısında yer alan "Yüzyılın 40 Romancısı" soruşturması, siyaset sahnesindeki uğultuya rağmen, günlük basında karşılık bulabildi.

Öyle sanıyorum ki, Notos Öykü'nün bir amacı da buydu: Roman sanatımız konusunda sağırduyarlı günlük basını biraz olsun harekete geçirmek.

Zaman'da Ali Pektaş arkadaşımıza söylediğim gibi, bu soy soruşturmalar dönemden döneme değişik adlarla sonuçlanır. Dönemden döneme günsel değerlendirişler, dün savunduklarını, hatta göklere çıkardıklarını, yarın için hatırlatmayı gereksinmezler. Ne var ki, yine Ali Pektaş'a söylediğim gibi, bu soy soruşturmalar gündem oluşturur ve bir süre sağda solda konuşulur.

Arada, beş on okur, soruşturma sonucunda adları öne çıkmış romancılardan, o güne kadar okumadıkları bir ikisiyle buluşuyorsa, bu, şüphesiz ki edebiyatın kazancıdır. Ne kadar isterdim, listede otuz birinci sırada yer almış Abdülhak Şinasi Hisar'ın genç okurlarca ilgi devşirmesini! Onun, Fahim Bey ve Biz'i, Çamlıca'daki Eniştemiz'i, Ali Nizamî Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği üç başyapıttır.

Görüyorsunuz, değerlendirişler, yalnız dönemden döneme değişmiyor, kişiden kişiye de değişiyor. Ben, Hisar'ın başyapıt niteliğinde üç roman yazmış olduğunu vurguluyorum; oysa, andığım yazar, listenin sonlarında yer almış. Ayrıca, Abdülhak Şinasi'nin hak ettiği okur ilgisine bugün, ölümünden onca yıl sonra bile kavuşamadığını da biliyoruz.

Yüz otuz beş seçici katılmış soruşturmaya. Doksan yedi romancı, bu seçicilerin dikkatini çekmiş. Dergi, listeyi, kırk romancıyla sınırlamıştı, daha baştan. Öteki, adları anılmış, ama listeye girememiş romancılar kimlerdi?

Kendi listemi açıklamayacağım. Ama kırk romancı arasına girememiş bir ad vermiştim, onu söylemek isterim: Suat Derviş. Bir kez daha vurgulamak gerekirse, işte, kişiden kişiye değişen tercihler.

Suat Derviş, bence önemli bir romancımız. Siyasî görüşleri dolayısıyla hem epey eziyet çekmiş, hem de unutturulmak istenmiş. İlk romanlarını çok genç yaşta kaleme almış. O zamanın büyük bir ustası, Ahmet Haşim, bu ilk eserleri özellikle salık vermiş; genç romancıyı bir 'üslûpçu' olarak esenlemiş. Edebiyat tarihimiz pek farkında değil.

Birkaç kez basıldığı halde, edebiyatseverlerin üzerinde yeterince durmadıkları Çılgın Gibi, Suat Derviş imzalı çok güzel bir romandır. Acı bir aşk romanı. Aşk marksist açıdan tahlil eden bir roman; bence, edebiyatımızda kardeşi yok. (Dikkat edin: 'Bence' demeyi ihmal etmiyorum.)

Listeye dönersek, kimler olduklarını söylemek hem yersiz hem gereksiz, öyle adlar var ki bu listede, ben anmaz, aklımın ucundan geçirmezdim. Gelgelelim bunlar benim düşüncelerim, benim değerlendirişlerim. Sanatın kesin ölçütleri olamıyor.

Sevindiğim, listede Nahid Sırrı Örik'in yer almış olması. 'Keşfedilmesi' için bazılarımızın o kadar çaba harcadığı Örik, Abdülhak Şinasi gibi, okurla bir türlü buluşamadı. Bununla birlikte edebiyat adamlarından oluşan seçiciler, Kıskanmak romancısını göz ardı etmemişler. Belki bir başlangıç! Üstelik, Nahid Sırrı yalnızca iyi bir romancı değil, göz kamaştırıcı bir hikâyeci aynı zamanda. Romanları ve hikâyeleri yarın daha çok okunacaksa...

Safiye Erol, Hisar ve Örik'ten daha 'şanslı' bir romancı. Hiç değilse, son yıllarda, genç kuşakların ilgisini çekti. Safiye Erol'un müthiş bir üslûpçu olduğunu düşünüyorum. Doğu ve Batı meselemizdeki sentezci tutumu yabana atılacak gibi değil. Okurla yeniden -veya ilk kez- buluşmasına rağmen, kırk romancı arasında Safiye Erol da yok. İtiraf edeyim ki, benim on kişilik listemde de yoktu. İşte neyi değiştirir ki: Safiye Erol'un değerli eseri yarın da ses yöneltcek.

Meselâ Kemal Bilbaşar yok. Cemo'nun yayımlandığı günlerde yapılsaydı soruşturma, olmamasına imkân mı vardı? Hemen ekleyeyim: Bilbaşar'dan unutamadığım roman Cemo değil, Denizin Çağırışı. İşte,

değerlendirişlerimiz kişisel ve görece.

"Yüzyılın 40 Romancısı" ölmüşlerden, yaşayanlardan, gençlerden bir karma. Ben, yaşayanlara uzak durmuştum. Çünkü, modası geçmiş bir anlayışla, bir romancının bütün emeğini ölçüp biçmek isterim. Yaşayanın elbette söyleyeceği sözü vardır...

Yaşayanlar arasında Peride Celal'in olmamasına gerçekten üzüldüm. Benimle yaşıt Dar Yol'la başlayarak, Peride Celal, benim için, handiyse altmış yıldır en önde gelen romancılardan. Fakat bu düşüncemi başkalarıyla ancak paylaşabilirim, tartışabilirim. Başkaları üstünde baskı kuramam.

Kısacası şunu söylemeye çalışıyorum: Listeler, gündem oluşturmalarıyla anlamlı; adlandırma ve sıralamalar ise her zaman göreceli.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Cumhurbaşkanı'nın Yemeği

Selim İleri 2008.02.10

Cumhurbaşkanı Sayın Abdullah Gül'ün Çankaya'daki yemeğine çağrıldığımı öğrenince, yakın arkadaşlarım tanıklık edecektir, büyük bir huzursuzluk duydum.

Huzursuzluğumun sebepleri vardı:

1) Bu türden yemekler, çağrılar, ödül/unvan verişler anılarımda hep sıkıcı zaman dilimleridir. Çankaya'ya ilk kez Sayın Korutürk'ün çağrısı üzerine gitmiştim. Çok kalabalık bir çağrıydı bu. Korutürk'ün elini sıkabilmek için upuzun bir kuyruğa girmiştik. Gerçi Korutürk ve eşi Sayın Emel Korutürk göz kamaştırıcı incelikte kişilerdi. (Emel Hanım'a hayranlığım her zaman sonsuzdur.) Fakat o günün kalabalığını, protokol görevlileri tarafından ikide birde uyarılışlarımızı bunalarak hatırlarım.

Özal zamanında Çankaya'ya gitmedim. Sayın Semra ve Turgut Özal'ı İstanbul Harbiye Orduevi'nin üst katında tanıdım. Herkes Semra Hanım'dan bir şey istiyordu. Daha çok popüler kişilerin katıldığı bir akşamüzeriydi bu. Semra Hanım kimseyi kırmamaya dikkat ediyor, uçsuz bucaksız isteklere yan çizmenin bir yolunu buluyordu. Yalnızca, çok yoksul bir kız çocuğunun okuma sorunuyla içtenlikle ilgilenmişti.

Sayın Demirel'in zamanında, sonradan mahkeme kararıyla kaldırılan Devlet Sanatçılığı unvanını edinmek üzere Çankaya'ya gidişimi, Anılar; ıssız ve yağmurlu'da anlattım. Trajikomik bir sabah ve öğleydi. Demirel sanatın anlamı üzerine harikulâde bir konuşma yapmıştı ama, bu, çok gecikmiş bir konuşmaydı bence.

2) Böylesi çağrılar tuhaf bir gündem oluşturuyor. Çağrılmamış olanlar niye çağrılmadılar diye sormak zorunda kalıyorsunuz. Bulanık bir baskı belirliyor, çağrıya katılmamanız gerektiğini söyleyenler oluyor. Duygusal yaklaşımlar ağır basıyor. Bu kez, Suadiye'de Migros'ta bir bey, "Her şeyi açıkça konuşabileceğinize inanıyor musunuz?" diye sordu.

Konuşulması gerekenler nelerdi? Çokça düşündüm. Sonunda, giderek tırmanan siyasî bölünmenin toplumumuz üzerindeki korkunç yıkımlara yol açabilecek etkisi, en çok konuşulması gereken konu gibi geldi bana. 5.2.2008 tarihli gazeteler bu konuda konuştuğumu yazdı. Radikal, "Selim İleri, türban yasağı konusunda ülkede siyasî kamplaşma yaşanmasından duyduğu üzüntüyü dile getirince..." diye belirtmiş. Hayır, sadece, türban çevresinde olup bitenler değil. Dile getirmeye çalıştığım; içerden, yurdun ortasında, birbirimizi öfkelere, kışkırtmalara sürükleyişimiz. Dile getirmeye çalıştığım; en sağduyulu olması gereken siyasî kişilerin ürperti

verici sözleri, boyuna fevrî sözler. Yurdun bir kargaşaya sürüklenmekte olduğunu dile getirmeye çalıştım; farklı kesimlerden gelen uzlaşma önerilerini yok saymayı siyasî erk sanmak yanılığını.

Yazık ki, sadece dile getirmeye çalıştım, burada yazdıklarımın ancak yarısını kem küm ifade ederek.

Sayın Gül, toplumsal mutabakata verdiği önemi ısrarla vurguladı. Yemeğin başında, sanatın iyileştirici gücünden söz açmıştı. Öyle sanıyorum ki, kaygılarımı paylaştı. Edebiyatımız, iyileştirici ve birleştirici tavrı, farklı düşüncülerin, farklı duyuş ve yaşayışların bir aradalığını, hiç değilse on beş yirmi yıldan beri yansıtıyor. Buna karşılık, siyaset bugünkü tutumuyla, edebiyatın var etmeye ve korumaya çalıştıklarını gölgelemekte. Hem de, adamakıllı gölgelemekte.

3) Bu soydan çağrılar, âdet yerini bulsun diye düzenlenir. Bu kez öyle olmadı. Gerek Sayın Gül, gerekse Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Sayın Mustafa İsen, söylediklerimizi lâf olsun diye dinlemediler.

Bu soydan çağrılara nezaket gereği katılır. Dönüşte, nezaketin ötesinde bazı sorunların gündeme geldiğini düşünerek umutlandım. Umudumu korumak istiyorum.

Çankaya'daki yemeği kendi bakış açımdan anlatmaya çalıştım. Sayın Gül, yükselen siyasî tansiyonun geniş kalabalıklarda yaşanmadığını söyledi. Benim gözlemlerim de öyle. Geniş kalabalıklar, hele ekonomik darlık içindeki, geçim derdindeki kalabalıklar dayanışmayı sürdürebiliyor. Küçük mutluluklar yetip artıyor onlara. Bu küçük mutluluk arayışlar, bazan, inanılmaz acılara yol açsa bile. Yaz başındaki olayı ben hiç unutmadım: Çöplükten marul yaprağı toplarken taşıt altında can veren çocukları!

O, 'asıl' onmaz acılar sona erinceye kadar...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Bir Dergi Okumak

Selim İleri 2008.02.17

1980'lerdeydi, aziz dostum, yayıncım, Altın Kitaplar'ın kurucusu Dr. Turhan Bozkurt'la birlikte, Çağaloğlu'ndan Teşvikiye'ye dönerdik. Nedense hep güz akşamları, gün erken kararmış, hava serin. İkimiz de Teşvikiye'de oturuyorduk, o yıllar. İçimde çalışma isteği, bir an önce eve dönmek, yazı masasının başına geçmek...

Kitaplardan konuşurduk. Turhan Bey kaygılıydı, okurun edebiyattan, özellikle yerli edebiyattan koptuğu, uzaklaştığı kanısındaydı. Okuru ölçüp biçiyor, ama edebiyatı da ölçüp biçiyordu.

Hatırlıyorum; edebiyatımızın gün geçtikçe dünyaya, hayata, ifade ediş tarzlarına dar bir çerçeveden baktığını ileri sürmüştü. İlle 'edebî' olmak çabasının, yazarı sarp yollara çekip götürdüğünü. Romancıların birörneklığe sürüklendiklerini belirtmişti.

Küçümsenmiş, edebiyat dışı sayılmış kimi romancılarımızı hatırlatıyor; 1980'lerde bir Kerime Nadir'in, Esat Mahmut'un, Muazzez Tahsin Berkand'ın yokluğunu hissedip hissetmediğimizi soruyordu. Tefrika roman geleneğinin paldır küldür sona erişini 'hafif' romanlar yazılmamasına bağlamıştı. "Refik Halid imzalı tefrikaları ne kadar severek okurduk" dediğini yine iştir gibiyim. Hatta, andığı roman da Karlı Dağdaki Ateş'ti. Hayat mecmuasında tefrika edilmiş, pek çok okuru etkilemiş...

Hafif, pembe, lezzetli romanlar, kuşkusuz, her dönemde hoşlanılarak okunan eserlerdir. Turhan Bey, bu soydan romanların artık yazılmadığından yola çıkarak; yetişmekte olan okurun, doğrudan doğruya, çeviri kitaplara

yönlendirildiğini düşünüyordu. Çünkü, yolun başındaki okur, okumanın ilköğreniminde, çeviri aşk ve macera, gerilim romanlarıyla tanışıklık kuruyor. Dolayısıyla yerli edebiyattan habersiz kalıyor. Sonra da yerli edebiyatı benimseyemiyor. Bu, sürgit böyle devam ediyor.

Yerli edebiyata okur yetiştirmede, okur kazandırmada edebiyat dergilerinin rolü, imkânı ne? Bunu da tartışmıştık. Cemal Süreya'nın o kadar çok sevdiğim sözünü söylemiştim: "Dergiler, edebiyatın atardamarıdır."

Ama Turhan Bozkurt, dergilerin çoktan yetişmiş, gerçek edebiyat okurlarına ses yönelttiğini, hayatında tek bir şiir, tek bir öykü okumamış bir kişinin edebiyat dergileri karşısında bunalıp kalacağını öne sürüyordu. Benzer bir endişe Cemal Süreya'dan; sanırım o dönemde kaleme getirmişti: Reşat Nuri hiç okumamış; Sartre ve Kafka'yla başlamış, şimdi Türk edebiyatı için yazıyor, Türk yazarı olmak istiyor... gibisinden bir itiraz.

Cemal Süreya gibi, Turhan Bozkurt da, edebiyat dergilerinin bir yandan sorunları deşmekte, bir yandan yeni yazarlar kazandırmadaki işlevselliği üzerinde durmuştu. Edebiyat dergileri edebiyatı 'koruyacak'; hafif romanlar, magazin işi hikayeler falan da okuma sevgisi 'aşılayacak'. Böylesi bir sonuca varmıştık.

2008'de dergilerin büsbütün sıkıntılı bir döneme girdiğini, bu ayki Varlık ve Türk Edebiyatı dergilerini okuyunca anladım. (Radikal'de Cem Erciyes de yazdı.) Edebiyat dergileri günümüzde okura ulaşamaz hale geldi!

Varlık'ta Osman Çetin Deniztekin yazıyor: "Bir dergiye abone olan, başkalarını abone eden, dergiyi öğrencilerine salık veren, ısrarla gazete bayilerinden talep eden okurlar, eline bir tomar gazete ya da dergi alıp sokakta satan gönüllüler, mekânlarında kültür dergilerini bulundurup, okura sunan kitapçılar; hepsi mücadelenin bir parçası."

Evet, 'mücadele'nin, ayakta kalma mücadelesinin.

Türk Edebiyatı'nda Beşir Ayvazoğlu'nun dile getirdikleri gönül yakıcı: "Yıllardır çalıştığımız dağıtım şirketi olan YAY-SAT'ın dayattığı yeni şartlar, bütün dergiler gibi, Türk Edebiyatı'nı da çok zor durumda bıraktı. Eğer bu konuda olumlu bir gelişme kaydedilmez ve dağıtım için yeni bir imkân bulamazsak, bundan sonra sizlere ne yazık ki sadece abonelik yoluyla ulaşabileceğiz. Çünkü YAY-SAT bizden her ay başında 2000 lira yatırmamızı, iade edilen her dergi için 40 kuruş ödememizi istiyor. Türk Edebiyatı gibi dergiler için ölüm fermanından başka bir şey olmayan bu şartları kabul edemeyeceğimiz için bütün okuyucularımızı abone olmaya dâvet ediyoruz."

Türk Edebiyatı'nın, Varlık'ın sayfaları arasında 'kötülük'lerden arınmış bir akşam ve gece yaşarken, edebiyat dergilerinin anlamı üzerine düşündüm. Bunca ince emeğin bin çeşit sıkıntıyla boğuşarak varlık sürdürmesi, gerçekten yüz kızartıcı geldi bana. Varlık'ın yetmiş beşinci yılı, Türk Edebiyatı'nın dört yüz on ikinci sayısı! Edebiyatımıza, kültürümüze hizmetleri, bilinen gerçek, hep özverilerle sürdü.

Öyle anlaşıyor ki, bu sonsuz özverilere yarın bir yenisi, belki en çetini eklenecek. Nedense güz akşamı, nedense Cağaloğlu-Teşvikiye yolunda, Dr. Turhan Bozkurt, edebiyat dergileri edebiyatı koruyacak diyor ve gelecek zamanda çok daha gelişeceklerini umuyor...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Sergüzeşt'ten sonra...

Selim İleri 2008.02.24

Tanpınar, derslerinde Sergüzeşt'ten de söz açmış. Güler Güven'in tuttuğu notlardan (Tanpınar'dan Yeni Ders Notları, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2004) alıntılıyorum:

"Sergüzeşt üslup itibariyle Namık Kemal ve Victor Hugo'ya bağlıdır. Fakat vak'a itibariyle ayrıdır. Sergüzeşt, birdenbire bir evi, odayı alır. Edebiyat-ı Cedide'nin santimental ve kibar konuşma ve sanat vadisine girmesi, Sergüzeşt'in en dikkate değer noktalarıdır. Sergüzeşt bir tarafıyla da sanatı, bir ressamı aldı (...) Samipaşazade Sezai Bey kendisi de bir ara resme merak etmiştir. Sergüzeşt zararsız bir romantik eser telakki edilmelidir. Yeni birtakım modalar getirmek bakımından ve gündelik hayattan vak'alar alması bakımından dikkate değer."

Bir 'önemsemeyiş' mi söz konusu? Ben Sergüzeşt'i hem önemserim, hem çok severim. Ortaöğretimde, Sergüzeşt üzerinde eskisi kadar duruluyor mu, bilmiyorum. Lise sonda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenimiz Rauf Mutluay, Tanpınar'dan daha uzak, önemsemez yaklaşmış; Sergüzeşt'in acemi, yapmacıklı bir roman olduğunu söylemişti.

Sezai, yaşadığı dönemin baskıcı düzeninden derin huzursuzluklar duymuş. Sergüzeşt'in yazılışına nice korkular eşlik etmiştir: "Edebiyat ile baş başa kalmak için bütün vatanda bir dinlenme köşesi yoktu." Sezai, Ruşen Eşref'e böyle söylüyor. Edebiyat adamı özgür değildir.

O kadar ki, yaratım sürecinde dış sebepler, etkenler ağır basar. Yazarın baskı altında oluşu, eserine de etkir ve Sergüzeşt'i kaleme getiren romancı, kapısında Abdülhamid hafiyelerinin ayak seslerini daima işitir.

Zaten, çok geçmeden, Sezai edebi eserden uzaklaşmış görünür. Ardında bir roman, bazı çok güzel hikayeler... Sonra da birkaç hikaye yazacak ama, geçmişteki coşkunluktan iz kalmamış olacak. Bir de, sadece başlangıcını yazabildiği, gerisini getiremediği bir roman, Konak. Keşke yazabilseydi diye sık sık yerindiğim...

1924'te yazdığı İclal, Cenap Şehabettin'in tespitiyle, "felakete bir rüya manzarası" vermiştir. Olağanüstü güzellikte bir yas yazısı. Ama "İclal"ın hemen ardından, yine yaratım dışı sayılabilecek yazılara yer verilir, o kitapta. Bütün o yolculuk anıları, gezi notları, edebi bir dille yazılmalarına rağmen, Sezai'deki 'yaratıcılık' duraklamasını hissettirir.

Oysa Sergüzeşt yazarı, büyük sezislerin insanıdır. "Lisan" adlı makalesinde, Türkçe'nin o günkü dağarından yola çıkan Sezai inanılmaz kertede ileri görüşlüdür: Dilde sadeleşmeyle zenginleşmeyi bir arada irdeler. Yabancı kökenli sözcüklerden dilimize yerleşmiş olanların ayırtı (nüans) değerleri üzerinde vurgulayışlarla durur. Sözcüklerin edebiyat metnine nasıl bir anlam ve duyarlık sağlayacağını yansıtan "Lisan" yazısı, bugün de önemini koruyor bence.

Samipaşazade Sezai'yi biz bugün, dönemi için, Doğu ve Batı kültürlerini gerçekten sentezle değerlendirmiş bir sanatkar olarak tanımlayabiliriz. Ruşen Eşref'e şöyle diyor:

"Mesela Nef'i'ye, ahenginden dolayı, ilk defa ben 'Vagneriyen bir musikisi var' demiştim. Fuzuli de gayet büyük bir liriktir."

Bu sözler, bu değerlendirişler günümüzün söyleminde abartık edalı olabilir. Ama Sezai'nin konuştuğu zamanlar için yabana atılacak gibi değildir. Sergüzeşt farklı toplumsal katmanları yüz yüze getiriyordu. Bence en büyük yeniliği bu perspektifeydi. Sezai imzalı hikayelerde edebi gerçeklik hiçbir zaman göz ardı edilmemişti. Demin andığım "İclal" yazık ki gündem kazanamamış gizli bir başyapıttır. Bunlar hepsi, Sezai'yi yeterince saygın kılıyor.

Edebiyatımız adına hüznün verici olansa, bambaşka bir mesele: Ortamın yersiz baskılarla donatılmışlığı, sanatla uğraşmak isteyen kişiyi o kadar çok durdurmuş, kösteklemiştir ki, Sezai de, sonunda, yazmaktan, hele yaratımsal verimden caymıştır.

Uzun bir ömürdür onunkisi. Sergüzeşt'le incelikli romancılığını belgelemişken, susku yılları. 1930'lardaki Konak çabasının hepi topu otuz iki sayfada tıkanıp kalış. Yazmadıkça, 'sürüklediği' bir hayat olur Sezai'ninki. Göklere çıkarılan "ulu şair" Abdülhak Hamid'in evine, haftalık toplantılara gelip gider. Maçka Palas'tan ayrılırken, Lüsiyen Hanım onun koluna girmiş hep, bir 'üstad' olduğunu belirtmek istercesine...

26 Nisan 1936'da ölmüş. Göksu Mezarlığı'nda gömülü.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Türkçe'ye Çeviren: Behçet Gönül

Selim İleri 2008.03.02

Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin büyük ustası Behçet Necatigil, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü'nde, çeviri çalışmalarını bir cümle içinde anıp geçer: "Almanca'dan çevirileri de olan Necatigil radyo oyunları da yazdı."

O, güzelim radyo oyunlarının yanı başına sıkıştırılmış eşsiz çeviriler, oysa, yazarlık hayatımın birbirinden önemli ders kitapları gibidir. Her birinin birçok satırını çizdim; sözdiziminde Türkçe'ye katkıları usul usul fark ettim...

Çevirmen Necatigil'i anarken, herhalde, Dr. Otto Spies imzalı Türk Halk Kitapları (Mukayeseli Masal Bilgisine Bir İlâve) ile başlamak gerekir. Bu eser, Necatigil'in 'ilk' çevirisi mi, bilmiyorum. 1941'de Eminönü Halkevi Neşriyatı'nca yayımlanmış. Behçet Necatigil henüz Gönül soyadını kullanıyor. "Türkçe'ye çeviren: Behçet Gönül" yazılı.

Elimdeki nüshanın özelliği, Kemal Tahir tarafından okunup notlanmış olması. Ünlü romancımız aşağıdaki alıntının yanı başına "Ne vahim!" Çok düşündürücü!" diye elyazısıyla not düşmüş:

"Halk kitaplarının dili, 'kaba dil', yani görgüsüz, talihsiz adamın, halkın aşağı tabakasının dilidir. Bilindiği üzere, hiçbir yerde halk diliyle edebiyat dili arasındaki fark, klasik edebiyatları yalnız münevverlerin malı olan Türklerinki kadar büyük değildi."

Kemal Tahir bir de "Bak sahife 5" diyor. Beşinci sayfada şu satırları tükenmez kalemle çizmiş:

"Türk edebiyatı, aslî ve orijinal namına pek çok şey meydana getirmemiştir. Klasik Türk edebiyatı, tamamıyla İran ve Arap tesirinde kalmış; şekil, unsur, dil bakımından en küçük noktasına kadar taklit ettiği İran ve Arap örneklerine kıymet vermeye pek fazla kapılmıştı."

Kemal Tahir bu kez "Acaba?" diye yazmış. Ülgener'in iktisat tarihimizi eski şiirimizin güncele açık dizeleriyle örneklendirdiği, yorumladığı düşünülürse, Otto Spies'in iddialarına hak vermek enikonu güçleşir...

Kırktan fazla yıl geçti: Bizler, üç beş arkadaş, Yeni Dergi'nin sadık okurlarıydık. Bu yüzden ikide birde De Yayınevi'ne, Memet Fuat'ı görmeye giderdik. Her birimizde Memet Fuat'ın ödenmez emeği vardır.

Öğrendiklerimizden biri de, Necatigil'in Malte Laurids Brigge'nin Notları çevirisinin bir kuşakta yarattığı derin etkiydi. Memet Fuat, bu çeviriden ezbere bölümler, sayfalar bilenleri anlatmıştı. Anlattıklarıyla, bizi bir bakıma yönlendiriyordu. Rilke'nin eserini Necatigil'in çevirisinden -artık- 'ezberlenecek' bir metin niteliğiyle okumaya çalışıyorduk.

İşte bu satırlar hâlâ ezberimde:

"Dışta birçok şey değişti. Ne gibi, bilmiyorum. Ama içte ve senin önünde, Ey Tanrım, senin önünde, içte, ey seyirci: action'dan yoksun değil miyiz? Rolümüzü bilmediğimizi anlıyoruz, bir ayna arıyoruz, yüzümüzdeki boyları silip sahte olanı çıkarmak ve gerçek olmak istiyoruz. Ama yine de bir maske parçası yapışıp kalmış bir yerimizde, unutmamız. Kaşlarımızda bir abartma izi durmakta; ağzımızın köşesinde bir kıvrım olduğunu fark etmiyoruz. Ve bu halde dolaşıyoruz ortada; bir maskara ve bir yarım halinde: Ne gerçek bir insan, ne de bir oyuncak olarak."

Rilke, yine Behçet Hoca'nın çevirisiyle, "Ah, kitap okuyanlar arasında olmak ne güzeldir. İnsanlar, niçin hep böyle değiller?" der. Bana bir yakarış gibi gelir. Fakat yalnız Malte Laurids Brigge'nin Notları mı? Öylesine zengin, şiirli bir çeviri de, August Strindberg'den Açık Deniz Kıyısında'dır. İlk basımı Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları arasında gerçekleşmiş. İkinci basımı, nice yıllar sonra, Varlık Yayınları'nca. Sonra, bildiğim kadarıyla, ne yazık ki bir daha basılmadı.

İkinci basım öncesinin tanıyım. Necatigil, büyük boy dosya kâğıtlarının tam ortalarını kitap sayfası boyutunda kesmiş, ilk basımın yapraklarını o boşluklara yapıştırmıştı. Böylece, çeviri üzerindeki yeni düzeltmelerini, sözcük değişimlerini yapıyordu. Kurşunkalemle basılı metinde çizdiği bir sözcüğü, bir cümleyi oklarla sayfaya çıkarır, dosya kâğıdında yeniden işler, ama hemen karar vermez, sözcüğün, cümlenin âdeta olgunlaşmasını beklerdi.

O büyük çabanın tanıyım.

Açık Deniz Kıyısında adı ikinci basımdadır ve bu 'Kıyısında' deyişi Yaşar Nabi Nayır'ın önerisidir. Birinci başlık, Açık Deniz Kenarında'dır. Necatigil uzun süre karar verememiş, Yaşar Nabi'nin önerisini yadırgamıştı. Kıyıyla kenar arasında yabana atılamayacak bir ayrım görüyordu.

Bu romandan, romanın çevirisinden daha söz açmak istiyorum. Hocamızın öteki çevirilerinden de. Gelecek yazıda...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Baş Başa Kalınabilen Münzevî Deniz"

Selim İleri 2008.03.09

Geçen pazar, Behçet Necatigil'in çevirilerinden söz açmıştım. Devam ediyorum.

Necatigil, Strindberg'in Açık Deniz Kenarında'sını okura sunarken, eseri ve yazarını tanıtan özlü bir giriş de kaleme almıştır. Strindberg'in İstanbul'da, bir zamanlar, tiyatro seyircisince tanındığını öğreniyoruz. Ertuğrul Muhsin'in çabasıyla. Seyirci, bazı Strindberg dramlarını çokça sevmiş, meselâ Baba. Ama hepsi o kadar.

(Sonra da pek bir şey değişmedi. August Strindberg'in öteki romanları -bildiğim kadarıyla- Türkçe'ye çevrilmedi. Özel defterlerinden bir seçme ise, okurun gözüne galiba çarpmadı; arkası gelmedi.)

Açık Deniz Kenarında benim için bir başyapıttır. "Mayıs ayında bir akşam vakti" başlar. Olağanüstü ruh çözümlemeleri ve tasvirleriyle göz kamaştırır. Necatigil'in Türkçe'si, görkemli dünyanın, görkemli iç acısının büsbütün anlam kazanmasını sağlamıştır:

"İşte deniz, dünyanın dört bir tarafını görmüş olan balıkçılık uzmanı için yeni bir tarafı olmasa bile, baş başa kalınabilen münzevî deniz! Kuytu ve gizli yerleriyle orman gibi insanı ürkütmüyor; ruha açık, iri, mavi, sadık bir göz gibi sükûnet aşıyordu."

Aslında, yine Necatigil'in çevirisinden okuduğumuz, Thomas Mann imzalı Venedik'te Ölüm ve Sadık Hidayet imzalı Kör Baykuş, Açık Deniz Kenarında'nın uzak akrabaları sayılabilir: Aynı delik deşik gönül kipleri...

Knut Hamsun'ları unutmuyorum. Belki herkes Açlık'ı anımsayacak. Ama Behçet Hoca, Knut Hamsun'a handiyse ömür adamıştır. Bir zamanlar Pan'ı okumuştum. Lisede öğrenciydim. Bir dönem, Knut Hamsun tutkunu olup çıktım. Necatigil, onun, doğayla baş başa ve biraz ıssız, hep çalışkan, yalnız kişilerle örülü dünyasında gezinip durmuş, bizim de o geziye katılmamızı istemiş...

Tekrar Venedik'te Ölüm'e dönüyorum: En çok etkilendiğim romanlardan biri oldu. Hem Venedik'te Ölüm, hem Açık Deniz Kenarında, fakat ille Behçet Necatigil'in Türkçe'sinden, yazarlığıma etkidi. (Şimdi düşünüyorum da, beni 'yetiştiren' eserler arasında, bu iki romanı anmayı çokça unutmuşum.)

Bir anı: Hocamızı onca çeviri emeğini gerçekleştirmek için çalışmaya koyulurken görür gibiyim; Beşiktaş'ta bir apartman katında, arkadaki -İhlamur sırtlarına bakan- küçük odasına çekilmiş. Küçük yazı masası başında oturuyor ve binlerce kitabıyla haşır neşir, boyuna çalışıyor, Türkçe'ye eserler-eserler kazandırıyor...

Hangi çıdamdır, Heine'nin Şarkılar Kitabı'nı baştan sona dilimize kazandırmak?!

"Bir şövalye vardı üzgün, sessiz, / Solgun yanakları çukurda; / Kapılmış karanlık hulyalara / Dolaşırdı sendeler gibi orda burda. / Dalgın, hissiz, yavaş, sakar / Sallana yıkıla gördükçe onu, / Gülüşürdü, çiçekler, kızlar."

(Elbette şövalye falan değildim. Yine de kendime benzetirdim Şarkılar Kitabı'ndaki şövalyeyi. Hele "Evde karanlık bir köşeye" çekildiğinde, insanlardan kaçtığında...)

Onca emeğin, onca didinmenin yorumunu, o kadar alçakgönüllü, çelebi yorumunu şair-çevirmen şöyle ifade ediyor:

"Heine'nin en ünlü kitabındaki bütün şiirlerin bu kez tarafımızdan çevrilişinde elbet o tatlı, tutkulu musiki korunamamıştır ya; lirik ozanın ne olduğu, türlü yönleriyle romantik şiirin ne olduğu bu çevrilerden de anlaşılır sanırsınız."

Anlaşılmış mı? Necatigil'e birileri çıkıp da teşekkür etmişler mi? Neyse ki, bir başka edebiyat adamının dikkatinden kaçmamış: 1953 yılında, Hisar dergisinde yayımlanan söyleşisinde, Ahmet Hamdi Tanpınar, yeni edebiyatın "dil sevgisi"nden konuşmak ihtiyacını duyuyor; "... belli ki bir dil hazırlanıyor." Ekliyor:

"Behçet Necatigil'in R. M. Rilke'den tercüme ettiği Malte Laurids Brigge'nin Notları'nı okudunuz mu? Bu şaşırtıcı eseri Türkçe'de bu kadar sadakatla verebilmenin ne demek olduğunu, nasıl bir kazanç olduğunu düşündükçe şaşıyorum."

Pek çok eser: Necatigil kültürler arasında yol alıyor, kültürden kültüre köprüler kuruyordu. Bu köprülerden geçip gitmemizi dileyerek. Özenle okuyun; her birinde, Türkçe anlatıma yepyeni olanaklar karşınıza çıkar.

Şair kaleminden çıkma bu müthiş çevirilerin bazıları yazık ki yeniden yayımlanacakları, okura kavuşacakları zamanı bekliyor bugün. Türkçe'nin hırpalandığı, genç kuşakların dil sevgisinden uzak düşürüldüğü ileri sürülüyor. Öte yandan, Türkçe'yi böylesine zengin kılmış çeviri eserleri okumayı ve okutmayı gereksinmiyoruz.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Bir Teşekkür Mektubu

Hece Yayınları çok güzel bir armağan kitap yayımladı: Yaşamak eşittir Yazmak. Yayına hazırlayanlar Yıldız Ecevit, M. Osman Toklu ve Sevil Onaran. Bu kitap, Gürsel Aytaç'ın yazı emeğine bir teşekkür, gönül borcunun ifadesi.

Alman edebiyatı profesörü Gürsel Aytaç, bence, gizli bir ihtilâlcidir, edebiyat dünyamızın bir ihtilâlcisi. Çünkü yabancı dil eğitimi çerçevesindeki yüksek öğretim kurumları, Türk edebiyatına yönelemezken, Gürsel Aytaç'la birlikte 'karşılaştırmalı edebiyat' alanında yepyeni bir dönem başlamıştır. Gürsel Hanım aynı zamanda gerçek bir edebiyat koruyucusudur.

Yaşamak eşittir Yazmak için ben de bir teşekkür mektubu yazdım. Kitabı var edenlerin zarif saptamasıyla, "1980'lerden bugüne Hoca'nın kitaplarının kendisine esinlendirdiklerini yoğun bir sanatçı içtenliğiyle" anlatmaya çalışmış bir okurun mektubu. Sizlerle de paylaşmak istiyorum:

Sayın Gürsel Aytaç;

Sizinle tanışmadık sayılırız. Yalnız bir kez, uzun yıllar önce, İstanbul'da Teşvikiye'deki Avusturya Kültür Ofisi'nde bir araya gelmiştik. Siz, Ahmet Cemal, ben, edebiyatsever bir avuç insan. Şimdi yazmaya çalışacaklarımı belki o gün söylemeliydim. Bu, gecikmiş bir teşekkür mektubu.

Gürsel Hanım, sizi ve mektubumu okuyanları 1980'lere geri götürmek istiyorum. Yazık ki bir zaman makinam yok; oysa, son birkaç yıldır bir zaman makinasına şiddetle ihtiyaç duyuyorum. Bugünkü çığ ortamdan uzaklaşmak istedikçe, dünün bazı güzel anılarını yeniden 'yaşayabilmek' için.

1980'lerde iki eseriniz, Yeni Alman Edebiyatı Tarihi ve Çağdaş Alman Edebiyatı, unutulmaz anılarım arasında. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları'ndan, açık çağla yeşili kapaklı bu kitapları tutkuyla okumuştum. "Alman dilinde yaratılmış" edebiyat, sizin sayenizde, bir panorama olarak, avcumun içindeydi.

Evde, yolda, vapurda, Moda'da bir çay bahçesinde, hep yanımdaydı eserleriniz. Evden çıkarken, onlardan ayrılmaya yanaşmazdım. Çantamda, daima benimle birlikte.

Yorumlarınızı, tahlillerinizi okudukça, yazarların yaşamöykülerine dalıp gittikçe, keşke bu eserler dilimize çevrilse! demekten kendimi alamazdım. Rilke'ye, Hesse'ye, Zweig'a, Kafka'ya büsbütün yabancı değildim; az buçuk okumuştum. Savaş sonrası yazarlarından Böll ve özellikle Borchert bizim kuşağı epey etkilemiştir. Ingeborg Bachmann, Ahmet Cemal'in 'anlattıklarıyla' çok merak ettiğim bir yazardı. Ahmet Malina'yı çeviriyordu. Ama hepsi o kadar. Sizin eski ve yeni Alman edebiyatından örneklendirdiğiniz öteki yazarlardan habersiz...

Dün bu iki kitabınızı, kitaplıktan çıkarıp, yazı masama getirdim. Kırmızı, eflâtun, nilyeşili ispirtolu kalemle çizilmiş satırları arasında, biraz da hüznü veren bir gezintiye çıktım. Çünkü, otuz yaşlarımın ilgilerini, eğilimlerini, ülkülerini yakalıyordum. Kurşunkalemle notlar almışım; yazdıklarına, yazacaklarıma katkısı olur umuduyla.

Sonra, bilgilendirilerinizden ne çok yararlanmış olduğumu ayırt ettim. Birçok okur gibi, ben de, Venedik'te Ölüm'ün hayranıyım. Ama Gürsel Aytaç'ın yazdıklarını okuyuncaya kadar, Aschebach'ta Goethe'nin, Mahler'in izdüşümlerini nasıl bilebilirdim?..

Venedik'te Ölüm'ün hemen yanı başında, Lotte in Weimar! Bu harikulâde buluşlu romanı inceleyen değerli eserlerinizi ise, demin andığım kitaplarınızdan sonra, büyük coşkularla okuyacaktım. Sonra da, Lotte Weimar'da'yı dilimize yine Gürsel Aytaç kazandıracaktı.

Romanların birbiriyle akrabalıklarına inananlardanım. Bu akrabalıklar, etkileniş, esinleniş, iz sürüş yollarından geçip gider. Venedik'te Ölüm ve Lotte Weimar'da benim daima etkilendiğim, izlerini sürmeye çalıştığım romanlar oldu. Siz olmasaydınız, sizin yorumlarınızı okumasaydım...

Öyle sanıyorum ki, Gürsel Aytaç yalnızca bilimsel bir gaye gütmüyordu. Sanatkârca bir tutum içindeydi: Okuyup tattığı Almanca güzelliklerini Türkçe'yle paylaşmak istediniz. Kıskaçça değil, cömertçe.

Fakat daha önemlisi, edebiyatımızın verimlerine de aynı cömertlikle eğilmeyi ilke edindiniz. Bizde, Türkiye'de, yabancı dillerle haşır neşir uzmanlar, Türkçe'nin yazınsal verimlerine handiyse ilgisiz kalırlar. Gürsel Aytaç tam tersini yaptı: Yazarlar ve eserler arasında karşılaştırmalı çalışmalar, geniş bir skalada, sizinle, emeğinizle, çabanızla başladı diyebiliriz. Bu tutumunuza, edebiyatımız adına gönül borcu duyuyorum.

Hiç aklıma gelir miydi, Handke'nin Wunschlosses Unglück adlı eserinin Fransızca çevirisini bulmak için didineceğim. Didindim; çünkü bir gün, sizin yetiştirdiğiniz genç bir öğretimci, Handke'nin anne anlatısıyla benim Annem İçin'i karşılaştırdığını haber verdi bana. Sizin yönlendirmenizle.

Simone de Beauvoir'in Sessiz Bir Ölüm'ünü Annem İçin'i yazmadan okumuştum. Handke ise, Annem İçin yazıldıktan epey sonra karşıma çıktı. Handke'nin annesi canına kıymıştı. Annemin ölümü ise, sekiz buçuk yıl süren Alzheimer hastalığına yenik düşüş. Bununla birlikte, anne ölümlerinin yazılıp yazılamayacağı konusundaki endişeler, ortak kaygılar beni şaşırttı...

Sevgili Gürsel Hanım, bana bir zaman makinası gönderebilir misiniz? Lütfen gönderin!

Sonsuz saygılarımla.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Hikâye kitaplarının hikâyesi...

Selim İleri 2008.03.23

Bir hikâye yazmak istiyorum, hikâye kitaplarının hikâyesini. Bunlar bir dönemin hikâye kitaplarıydı.

Yaz ayları okul tatilken; kış ayları okul açıkken; Sahaflar'a gidiş geliş günlerim farklı olurdu. Yazları her gün, kışları cumartesi öğleden sonra. Sahaflar'da eski, yazma kitapları satanlar hayli azalmıştı ama; raflarda, tezgâhlarda yedi sekiz yıl öncesinin kitaplarını bulmak olasıydı.

Bugün yepyeni bir kitabın ömrü bile üç haftadan fazla sürmüyor. Bakıyorsunuz, vitrinden kaldırılmış. Gerçi, çoğu kitap vitrin yüzü de göremiyor.

O zamanlar, işte böyle ekim yaklaştıkça, ya da eylülün son haftası, ille cumartesi günü yağmur yağırdı. Şemsiyeli insanlar görürdüm, kitaplara bakan. Kitaplar saçak, tente altında korunur; bana yine de üşüyor, ürperiyorlarmış gibi gelirdi.

Vedat Günyol "Hikâye yaz..." dediğinden beri, hikâye kitaplarının avcısıydım. Türk hikâyeciliğinin verimlerini, bir ihtiras gibi, bütün verimlerini devşirmeye çalışıyordum.

Hemen hepsi kitaplığımda duruyor. Kırk yıl önce kavuşmuşum. O zamandan bugüne bana arkadaşlık ediyorlar. Ellerim titreyerek açarım sayfalarını. Tozlanmışlar, biraz kirlenmişler. Ama vefalarına diyecek yok.

Şu, Bekir Sıtkı Kunt'un Yataklı Vagon Yolcusu. Yataklı Vagon Yolcusu, benden tam bir yaş büyük; 1948'de basılmış. Varlık Yayınları arasında. Bekir Sıtkı'nın portresi, Arad imzasıyla, ikinci sayfada dalgın, hüzünlü bakıyor. Bize değil artık, o 1948 yılına belki.

"Aşkı Kamçıl原因 Bahar" nasıl başlıyor diye soracaksınız. Alıntılıyorum:

"Bir vakitler Ege vilâyetlerinden birinde memur olarak bulunuyordum. Genç ve bekârdım."

Dümdüz. Dediğim gibi, bir dönemin hikâyeleri bunlar. Borges havasına bürünmemiş. Ege'nin, Akdeniz'in ya da İç Anadolu'nun bir vilâyetini, orada yaşayanları anlatmaya çalışıyor.

Sonra hemen Aşksız İnsanlar'a uzanıyorum. O da benden tam dört ay büyük. Ocak 1949'un kitabı. Daha o zamanlar, geçip giden zaman Oktay Akbal'ın gönlünü incitiyormuş. İşte, "Dondurmalı Sinema"nın ilk cümleleri:

"Hikâyemin bugünün insanlarına bir masal gibi geleceğini biliyorum. Ama ben bu masalın içinde yaşadım."

"Bugünün insanları..." Ve şimdiki bugünün insanlarına büsbütün masal. Bana gelince, Aşksız İnsanlar'ı başımda kavak yelleri eserek okumuştum. Bir gün, yeniden o öykülere döndüğümde, işte bugün, birçok yaşantının ezginliğiyle bunalacağım aklıma gelmemişti. Şimdiyse, Sahaflar'dan Oktay Akbal imzalı kitapları devşirdiğim günler, saatler coşkun bir anı. Ama sadece anı.

"Volçaninova'lara gidip gelmeye başladım. Orada hep, terasın alt basamağına otururdum. Şahsıma ait duyduğum hoşnutsuzluk beni üzüyor, böyle çabuk ve mânâsızca akıp giden hayatıma acıyordum."

Bu da bir çeviri öyküden. Elbette Çehov. Hasan Âli Ediz çevirisi. Kitabın adı 75000. Yeditepe Yayınları, 1955 ve Eylülmüş...

Bilmem nasıl oluyorsa, hep orada, terasın alt basamağında oturuyormuşumcasına, çarçabuk ve anlamsızca akıp giden hayata bakakalıyorum. Sahiden çarçabuk mu, sahiden anlamsızca mı geçip gitti? Çehov'daki anlatıcı, kalbini de söküp atmak ister...

Mesela Operet 8 Tablo, Burhan Arpad'dan. Alt başlığı Tiyatro Hikâyeleri. Bir benzeri yok herhalde edebiyatımızda. Tiyatro sanatına, tiyatrocularımıza dair anı öyküler diyebilir miyiz?

Operet 8 Tablo'nun sonunda fotoğraflar var: Muhlis Sabahattin monokluyla bakıyor. Ekrem Reşit Rey sigara içiyor; bugün olsa, sigaralı bir fotoğraf çektiremeyecek, gizlice çekirse bile o fotoğrafını yayımlamayacaklar. "Şişli'de Bir Konak"taysa, Cemal Reşit Rey hâlâ piyano çalıyor.

Şu da, unutulmaz bir hikâye kitabı: Yanık Saraylar. Sevim Burak'ın kendi yayını. O günlerde, Sevim Burak'ın unutulmaz öykülerini okura armağan edecek bir yayınevi 'çıkmamış' mı? Edebî değerleri, sanatkârca tutumları ancak çok sonra alımlanmış yazarlar arasında Sevim Burak. Yanık Saraylar ben yaştakilerin başucu kitaplarından biriydi. Niye 'biriydi' diyorum ki; bugün de öyle.

Kitaplığımın bir rafında, köşede, bu eserler yan yana duruyordu. Fakat niçin? Onları birbirleriyle kaynaştıran ne olabilir ki; belki eşsiz güzellikleri, güzel öyküler oluşu.

Onlardan biraz uzakta, adeta tek başına, Muzaffer Buyrukçu'nun Bulanık Resimler'i duruyor. Onun tarihi 1961. Aynı ayrı adlandırılmamış altı öyküde, yazar bizi 'küçük memur' dünyasına götürüyor. Dar yaşamalarda, ezilişlerde güvensiz insanlar. Küçük bir çocuk "Nacet jiletleri" satmaya çalışıyor...

Ah, o günlerin ve hikâyelerin hikâyesini bir yazabilsem!

Yitirdikten Sonra

Selim İleri 2008.03.30

"Türk edebiyatını Tanzimat hareketiyle başlatmak millî varlığımıza dar ve sun'î bir mânâ vermektir. Divan Edebiyatımız, tıpkı Halk Edebiyatı gibi bizim eski varlığımız, tahteşşuurumuz, kaybolmuş cennetimizdir.

Tanzimat'ın gayesi ve her inkılâbın mânâsı eski varlığın yeni bir hayat bulması değil midir?

Divan Edebiyatını ruhundan silip süpürmüş olan bir Türk şairin olgun eser vermesi imkânsızdır. Bugünün şairinden şüphesiz divan bekleyemeyiz. Fakat bir Frenk şairinin bile Türk divanlarından feyiz alabileceği muhakkakken Türk şairinin bu halis Türk servetinden bîhaber kalması hayra âlâmet değildir.

Türk şairi Tanzimat'tan sonraki şuuruyla Tanzimat'tan evvelki devrine dönmez ve mâzisini yeni mânâlarla doldurmazsa yarım kalmaya mahkûmdur. Tanzimat'tan evvelki âlemde kökü olmayan bir şaire frenk şairlerini tercih edecek olan Türk münevveri mazur görülmelidir."

Biliyorum, uzunca bir alıntı. Ama dile getirilenler önemli, tartışmaya olanak sağlıyor. Hangi 'muhafazakâr' kalem yazmış, diyeceksiniz. 1938'de, İnsan dergisinde, Sabahattin Eyuboğlu.

Sabahattin Eyuboğlu, Yahya Kemal'in şiiri üzerinde duruyor ve bu şiirin "frenkten Türk'e" dönen "yeni Türk sanatkarı"na oluşturulduğunu belirtiyor. Eyuboğlu yazısını Mavi ve Kara'ya almamış. Ölümünden sonra derlenen Denemeler'de ise dili sadeleştirilerek yer alıyor.

Ben, Sabahattin Eyuboğlu'nu tanımadım. Vedat Günyol, bazı akşamüzerleri, Eyuboğlu'nun Maçka'daki evine giderdi. Artık 1969 falan. Birlikte yaptıkları o güzel çeviriler, hep bu buluşmaların verimiydi.

Mavi ve Kara'daki yazılar, alıntıladığım görüş ve teklifi neredeyse tümünden inkâr eder. 1960'lar düşünce hayatımızda hümanizmanın başı çektiği bir dönemdir. Sabahattin Eyuboğlu, bir bakıma, hümanizmanın savunucusuydu. Farklı yaklaşımlarla, ama hep hümanizmada birleşerek, Melih Cevdet'i, Azra Erhat'ı, Vedat Günyol'u da anmak gerekir.

Ne var ki, bir de karşı taraf vardı, hümanizmayı "Batı aldatmacası" sayan. Orada başı Kemal Tahir çekiyordu, hele Devlet Ana'dan sonra. Kemal Tahir'in üzerinde ısrarla durduğu yerlilik sorunu, daha çok, sağ kesimde ilgi görüyor; karşı taraf, Kemal Tahir'in sağa kaydığını sık sık kaleme getiriyordu.

Oysa, yukarıdaki alıntı, Devlet Ana'dan sonra, Kemal Tahir'in de kaleminden çıkabilirdi.

Nitekim, 1970'de Turgut Uyar'ın Divan'ı yayımlanınca, Kemal Tahir, Doğan Hızlan'ın yönettiği Yeni Edebiyat dergisinde eseri öven bir yazı yayımladı. Bu yazı, Sabahattin Eyuboğlu'nun 1938'deki görüşüyle handiyse örtüşüyordu. Kemal Tahir, gelenekten yararlandığı, geçmiş şiirimizin birikimlerinden esinlendiği için Turgut Uyar'ı kutluyordu.

(Turgut Uyar'ın, Kemal Tahir'in kitabı tanıtış biçiminden epey huzursuzluk duyduğunu hatırlıyorum. Divan'da gelenekçi bir yaklaşım aramadığını ısrarla söylediğini de hatırlıyorum. Bu konuda bir yanıt yazısı yazıp yazmadığını ise hatırlayamıyorum.)

Öte yandan, iki taraf arasında bağlar gitgide kopuyordu. O kadar ki, Eyubîler / Tahirîler deniyor; yıpratıcı, işlevsiz, anlamsız bir kamplaşma hızla kendini gösteriyordu.

Ben iki taraf arasında kalmıştım. Vedat Bey hocamdı, Kemal Tahir saygı duyduğum bir insan. Her ikisi de büyüğüm. Bence, 'taraf'lardan konuşmak gerekecekse, her iki tarafın da edebiyatımıza, kültürümüze katkısı değerlidir. Gözlemliyordum: Taraflar, katkıyı görmezden geliyorlar, birbirleri için insafsızca atıp tutuyorlardı.

Sabahattin Bey'i tanımadım ama, diğerlerini yakından tanıdım: Duygusal, ince insanlardı, kırılgan, çabuk öfkelenen. Derin kopuş belki bu yüzdendi. Yazıya geçmiş geçmemiş suçlamalarda, akıl, sağduyu aradan çekilmişti. Bir kez daha vurgulayayım, endişeyle, korkarak gözlemliyordum, kaçmak unutmak isteyerek...

Küçük umutlar yaratmaya, uydurmaya çalışırdım: Düşünce çatışmalarının gelecek kuşaklara yararlı olacağı, hümanizma ve yerlilik sorunlarının ergeç senteze ulaşacağı, kültürü uçsuz bucaksız görmemiz gerektiği... İnsanlık adına bütün birikimlerden yararlanmak...

Gelgelelim, iki taraf arasında, yolun başında genç bir yazar gibi değil, âdeta casus gibi kalmıştım. Seçtiğim uğraş alanı ise casusluk değildi.

Sonra 12 Mart! Sabahattin Bey, Vedat Hoca, Azra Hanım tutuklanıyorlar. Kemal Tahir'in ne kadar üzüldüğünü, hele Sabahattin Eyuboğlu için, "Adamcağızı göz göre göre öldürecekler" dediğini daha dün gibi hatırlıyorum. Kar yağıyordu, Kemal Tahir'in Göztepe'deki evindeydik. (Kar yağmıyor da olabilir. Fakat hiç önemli değil; bana hep kar yağıyor gibi geliyor.)

Necatigil'in sözlüğüne baktım; Sabahattin Bey 13 Ocak 1973'te ölmüş. Sahiden kar yağıyordu. "Adamı öldürdüler, onurunun çiğnenmesine katlanamadı." Bu söz Kemal Tahir'in.

Kemal Tahir, birkaç ay sonra, 21 Nisan 1973'te öldü. Hocam Vedat Günyol, cenazesine katılanlar arasındaydı; ağlıyordu.

Ama hep yitirdikten sonra. Bütün bunlar niyeydi?

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Bir Mektup Gönderiyorsunuz

Selim İleri 2008.04.06

Bir yazı yazıyordum: "Ahmed Cemil'in İstanbul'u". Maî ve Siyah'ın kahramanı bende derin iz bırakmıştır; bunu yazmak istiyordum. Rauf Mutluay'ın 1970'te yayımlanmış eserini hatırladım: XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatı (Tanzimat ve Servetifünun). Gerçek Yayınevi'nin "100 Soruda" dizesinden bir kitap.

Rauf Bey, Meydan Larousse'un telif maddelerini yazarlar arasındaydı. XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatı'nı, ansiklopedinin eski Yeni Sabah olan yönetim yerinde imzalattığımı hatırlıyorum. 1970'te kendimi yazardan sayıyordum ama, Rauf Hoca dikkatli imzalamış: "Selim İleri'ye her zamanki güzel umutlarla sevgi... 22 IV 1970" Biraz kırılmış, biraz alınmıştım; niye genç hikâyeci falan yazmamıştı ki...

Otuz sekiz yıl sonra artık içim burkulmayarak, fakat su gibi akıp gitmiş zamanın sızısını duyarak, Atatürk Erkek Lisesi'ne geri dönmeye çalışıyorum. Rauf Mutluay, Atatürk Erkek Lisesi'nde, son sınıfta, öğretmenimdi.

Atatürk Erkek Lisesi hayatımın dönüm noktası oldu diyebilirim. İlkokulda, Galatasaray'da ortaokulda hep başarısız bir öğrenciydim. Sonra durum değişti: Atatürk Erkek Lisesi sade bir devlet okuluydu. Öğrencilerin çoğu yoksul, öğretmenler alçakgönüllü, okul binası küçük, handiyse yıprak, bakımsız.

Olağanüstü iki edebiyat öğretmenim oldu. İlki Bakiye Ramazanoğlu. Bakiye Hanım eşini genç yaşta yitirmişti. Eşi Muzaffer Ramazanoğlu arkeologmuş; Gilgamiş Destanı'nı dilimize ilk o kazandırmış. Güzel siyah gözleri olan, zarif bir hanımdı Bakiye Ramazanoğlu. Gerçek bir edebiyatseverdi.

Lise ikide bize Sait Faik'in "Mahalle Kahvesi" hikâyesini okudu. Müfredatın dar çerçevesiyle yetinmiyor, çağdaş edebiyatımızı tanıtmak istiyordu.

"Mahalle Kahvesi"ni bambaşka buldum. O güne kadar okuduklarımdan farklı bir hikâye. Hoş, "Kirazlar"dan da çok etkilenmiştim, ilkokuldayken, Reşat Nuri'nin merhameti başımı döndürmüştü. Fakat o sıralar, kavak yelleri eserken, "Kirazlar" aklımdan çıkmış. Varsa yoksa "Mahalle Kahvesi".

Varlık Yayınları Sait Faik'le Sabahattin Ali'nin toplu eserlerini yeniden basıyordu. Yayın dünyamız bugünkü kadar gelişmemiş olmalı ki, bu eserler, bu yazarlar okurdan epey uzak kalmış...

Bakiye Hanım salık vermişti; kitapları edinmeye başladım. Ders aralarında, öğle paydoslarında öğretmenimle edebiyat konuşuyorduk; Sait Faik'in öykülerini yorumluyordum.

Git git, hiç de yabana atılamayacak bir kitaplığım oluşmuştu. Meselâ, Yeditepe, Varlık Yayınları, Ataç Kitabevi, De Yayınevi, işte hepsinin verimleriyle çağdaş edebiyata açılıyordum. Meselâ, Yeditepe'den Oktay Akbal'ın Bizans Definesi'ni defalarca okumuşumdur. Ataç Kitabevi, Şükran Kurdakul'undu. Kurdakul çok güzel eserler yayımlamıştır. Usta çevirmenlerden derlenmiş İçe Kapanış, bu Baudelaire seçkisi hâlâ başucu kitaplarımdan. Memet Fuat'ın yönettiği De Yayınevi'nin listesinde Rilke, Kafka, Pinter...

Dediğim gibi, Bakiye Hanım'la konuşuyorduk. Modern Türk hikâyesinin iki ırmağı gibi göstermişti Sait Faik'le Sabahattin Ali'yi. Hikâyemizi kollara ayırmıştı: Sabahattin Ali çizgisindeki yazarlar, Sait Faik çizgisindeki yazarlar. İkisinin bileşimini Orhan Kemal'de buluyordu.

Öğretmenim değerli bir insandı. Kendisinden çok genç, edebiyat tutkunu öğrencisini ciddiye alıyor, ona yardım ediyor, ondan zamanını ve dostluğunu esirgemiyordu.

Önceleri, "Mahalle Kahvesi" hikâyesinin kasırgası bir yana bırakılırsa, Sait Faik'in asıl değerini kavrayamamıştım. Yüreğimden geçenlere Sabahattin Ali daha yakın gelmişti. Onu, toplumsal acıların sözcüsü gibi okuyordum. Ne var ki, yalnızca bu özelliğiyle okuyor, Sabahattin Ali'deki ikilemli dünyayı alımlayamıyordum. Onun, "Bir Skandal" adlı harikulade bir uzun hikâyesi vardır: Doğrudan doğruya taşrada aydın dramını işleyen "Bir Skandal", kapalı ortamlarda hayatın cinnete yol alışı gözler önüne serer. Sabahattin Ali'nin bu yönünü çok geç ayırt ettim.

O yaşlarım, sadece toplumsalcı çizgiyi takip ettiğim çağıdı. Oysa, yaradılışım bireysele daha açıktı. Belki de kendimi kandırmaya çalışıyordum. Bozuk düzen toplumdan ortaya çıkan bireysel cinneti önemsemez geçiniyordum.

Sait Faik okuyordum ama, hep, Sait Faik'i bohem, avare adam tarafıyla hissederek. İnanılmaz bir yazarla karşı karşıya olduğumun bilincinde değildim.

Ancak zamanla, Sait Faik'in sanat anlayışını çözebildim. Ondaki kırık dökük, âdeta yarım bırakılmış cümleler, sıçrayışlar, eksiltmeler, sanrıya varan içsel acı, tamamlanmamışlık bütün 'yazmak hırsları'ndan uzak duruşla eşanlamlıdır. "Haritada Bir Nokta"nın sonunda kendisi de açıkça dile getirmiştir.

Asıl sanat, hep yarım bırakılmışlıkta bence. Bir mektup gönderiyorsunuz, gerisini okur tamamlıyor.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Hocam Rauf Mutluay

Selim İleri 2008.04.13

Geçen hafta andığım Rauf Mutluay, Türk Dili ve Edebiyatı'nı sevdiren öğretmenlerdendi. 1967-68 ders yılında, benim öğretmenimken, Rauf Bey aynı zamanda seçkin bir eleştirmendi.

Cumhuriyet gazetesinde her hafta yazıyor, Vedat Günyol'un yönettiği Yeni Ufuklar dergisinde de hemen her ay yazıyordu.

Yarım kalmış bir kitap tasarısı beni hâlâ üzer: Rauf Bey, sevdiği, önemseydiği roman kişilerinden yola çıkarak, edebi üslubu ağır basan birkaç deneme yayımlamıştı. Mesela, Sinekli Bakkal'ın Rabia'sı 'yaşıyordu' bir denemede. Mesela Fahim Bey yaşıyordu. Rabia, artık Halide Edib'in kahramanı olmaktan çıkmış; Rauf Mutluay'ın bir tür deneme-öykü diyebileceğimiz metnin kahramanı olmuştu. Fahim Bey, şimdi, Abdülhak Şinasi'den ayrılıyor; yaşamıyla, kişiliğiyle, serüveniyle Rauf Mutluay'a esinler sunuyordu...

Sonradan, öğretmen-öğrenci ilişkisi sona erip, az buçuk yazarlık dostluğumuz-az buçuk diyorum, Rauf Hoca her zaman Rauf Hoca'ydı- başladığında öğrenmiştim: Rabia'yı, Fahim Bey'i, Ahmed Cemil'i öteki roman kişileri izleyecekmiş. Mesela, Mümtaz (Huzur), Hakkı Celis (Kıralık Konak), Felatun Bey (Ahmed Mithad Efendi)...

Ama nedense arkası gelmedi. Galiba hepi topu üç yazı.

Hocamızın dersleri, bir öğrencinin kavuşabileceği en güzel derslerdi. Edebiyatı sevsin sevmesin, her öğrencisi, Rauf Hoca'ya hayranlık duymuştur. Hocamız, edebiyatı hiç sevmeyen çocuklara bile kitap okutmanın bir yolunu bulur, okuma sanatını ille sevdirdi. En haylaz öğrenciler bile saygılı davranırlardı.

Sınıfa ağırbaşlı, babacan bir edayla girerdi. Öğledensonraları -hangi gün?- iki saat, cumartesileri öğleye kadar dört saat. Öğrenim hayatım boyunca ipe çektiğim saatler!

Bir öğledensonra, elinde Tarık Dursun K.'nin yeni romanı Denizin Kanı'yla girdi sınıfa. Cem Yayınevi yayımlamış, ama kitap henüz dağıtılmamış. Tarık Dursun'un Rauf Mutluay'a imzaladığı bir kitap. Söylemem gereksiz, epey kıskanmıştım. Bize üç dört sayfa okumuştı: Kalın, tok sesli, güzel bir okuyuş.

O üç dört sayfada Tarık Dursun K., denizlerin derinlerinden, oradaki dünyadan söz açıyordu. Çok etkileyici, şiirsel bir anlatımla. Bir an önce okumak istiyordum Denizin Kanı'nı. Fakat günler geçiyor, kitabevlerine bir türlü gelmiyordu...

Diyebilirim ki, 'deniz edebiyatı'na tutkum, Rauf Hoca'nın sessiz sedasız yönlendirmesiyle başladı. Halikarnas Balıkcısı'nı öyle keşfettim.

Yazılarında çizilerinde, eleştirel görüşlerinde biraz yukarıdan bakmaya alışık Rauf Mutluay, olgun ve yol açıcı bir öğretmendi. Öğrencilerin korkulu rüyası aruz vezni konusunda, ılımlı bir tutum içindeydi. Divan edebiyatını basit bir aruz vezni bulmacasına indirgemez, geçmiş edebiyatımızı tarihle iç içe öğretmeye çalışırdı.

Bana, "Bu vezinleri öğrenmesen de olur. Aruzla şiir yazmayacağına göre, sadece ahengi, sadece sesi hissetsen yeter" demişti. Meraklısının kendiliğinden öğreneceğini düşünüyordu.

Müfredata bağlı görünür; fakat o köhne müfredattan bambaşka yerlere sıçardı. Sözelimi Halide Edib'i ondan dinledikten sonra, yeniyetmeliğim boyunca okuduğum bu yazarın keşfedilecek nice eseri olduğunu ayırt etmiştim.

Hocama ayrıca şükran borçluyum: Rauf Bey benim yazar olacağıma kesinkes güvenmişti. Öyle sözlüye falan kaldırmadan, hem edebiyat dersi için, hem kompozisyon için tam not vermişti ki, kimselere tam not vermezmiş. Bundan gurur duymuştum. Bugün de duyuyorum.

Bitirme sınavlarında, adlarımız kapalı; soru, Ahmet Haşim'le Yahya Kemal'in karşılaştırılması. Ben yine tam not almıştım. Rauf Hoca, "Senin üslubun artık anlaşılıyor" dediğinde ise, şüphesiz, hayatımın en büyük sevinçlerinden birini duymuştum.

Ben, Haşim'den yana yazmıştım. Rauf Bey Yahya Kemal'i daha engin bulurdu. Ama edebiyat tutkunu öğrencisinin tercihini nesnellikle değerlendirecek kadar kibirsizdi.

Gelgelelim, eleştirilerinde, yeni okumalara, yeniden değerlendirmelere kapalıydı. XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatı (Tanzimat ve Servetifünun)'u okuyun, modern edebiyatımızın başlangıcına adeta merhametsizce yaklaştığını saptarsınız.

Sergüzeşt zayıf bir romandır. Ahmed Mithad Efendi çok sayıda eser yazmış, ama hiçbirinde edebi düzey tutturamamıştır. Abdülhak Hamid'in oyunları handiye hezeyandır. Mehmed Rauf, gözleyeceği hayatı kendi hayatı sanmak yanılgısına düşmüştür. Örnekleri çoğaltabilirim.

Rauf Mutluay'ın ölçütü neydi diye soracak olursanız, demin andığım kitabında belirtiyor:

"Böylece tam bir üst yapı kurumu olarak edebiyat, Abdülhamid döneminde halkı uyarma görevinden sanat aşkıyla uzaklaşır, gerçekten habersiz olan aydınlar emeklerine en ince gerekçeyi bularak kendi köşelerinde söz oyunları ile oyalanırlar. Herhalde padişahın asıl istediği de buydu."

Peki ama; Sergüzeşt'in sonsuz özgürlük özlemini, Ahmed Mithad'ın Doğu-Batı sentezine büsbütün uzak durmayışını, Hamid'in oyunlarındaki şaşırtıcı düşlemi nasıl göz ardı edebiliriz? Hele, Eylül, bugün de büyülemiyor mu?

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Deniz Feneri"nde Lily Briscoe

Selim İleri 2008.04.20

Kitap Zamanı, bu ay, Dışa Yolculuk'un iki kez yazılmış olması dolayısıyla Virginia Woolf'tan söz açtı. Kitap Zamanı'nı her ay dikkatle okuyorum.

Eleştirmenler, Virginia Woolf incelemecileri, Dışa Yolculuk'un Woolf'un romanları arasında gerçekten bir dış geziye açılmış tek eser olduğunu belirtirler. Ötekiler hep içe yolculuklar, içsel geziler.

Acaba öyle mi? Bir defa, Dışa Yolculuk, bir yandan da bizi iç gezilere alıp götürüyor. Virginia Woolf, daha ilk romanında, sonraki yetkin eserlerini müjdelemiş. Sıcak, özlü bir Woolf biyografisi kaleme almış John Lehmann, bu romanın, Gündüz ve Gece'ye oranla, Mrs. Dalloway'e ya da Dalgalar'a çok daha yakın olduğunu söyler. İkincisi, Virginia Woolf, bazı başka romanlarında da bizi kıyısından köşesinden dış gezilere, hiç değilse, 'gezinti'lere çağırır. Örneke, çok sevdiğim Deniz Feneri'nde.

Deniz Feneri bir adada geçer. Değeri tartışılır bir düşünce adamıyla evli Mrs Ramsay, bu adada, çocukları ve konuklarıyla, dış görünüm açısından, alabildiğine dingin bir yaşam sürmektedir. Ama ada, bir bakıma, kitleden kopukluğu simgeler. Mrs Ramsay yoksullar ve hayat üzerinde düşünürken kuşkusuz içtendir. Hatta Shakespeare olmadan da hayatın süreceğini; en önemlisi, acıların sona erdirilmesi gerektiğini düşünmekten kendini alamaz. Oysa acılar da Shakespeare kadar kalıcıdır ona göre. Sonra bu harikulâde gözlem eriyip gider.

Mrs Ramsay'in çevresindekiler, çok değişik birbirine karşıt gibi görünen fikirler ileri sürerler. Hele Mr Ramsay, boş bir gevezelikten öteye gitmeyen felsefeler savurup durur. Romanın kişileri, aynı 'sınırlandırılmış', törel, tek renk hayatın ahlâkî değerleriyle donanmış bir dünyada yaşamaktadırlar. Aralarında, göze çarpmayan, daha doğrusu, çıplak gözle görülmeyen bir duyuş ve düşünüş ortaklığı vardır.

Yalnız, romanın sonunda, Mrs Ramsay'in yaz konuklarından geçkin kız ve ressam Lily Briscoe ile ailenin küçük çocuğu James Ramsay, yıllarca sürdürdükleri hayatın, değer çatısı açısından pek o kadar da savunulmaya değmediğinin ayırtına varıyorlar.

Lily Briscoe, yıllarca bitiremediği bir resmi, ancak o zaman bitirebiliyor. Ve bu resim, çoktan ölmüş Mrs Ramsay'in sanat eserinde yeniden, ama daha başka, daha değişik bir göz ve izlenimle canlandırılması anlamına gelecektir artık...

Mrs Ramsay, Mrs Dalloway'in baş kişisi Clarissa'yı bir ölçüde andırır. Her ikisinde de bağlı bulunduğumuz her türlü yaygın değerın biçimlendirdiği insanı yakalarız.

Oysa hayatın daha yoğun, içsel bir anlamı, şurasından burasından, bu -handiyse- 'konformist' insana çarpacak; onda, maddî bir ifade kazanamamış, garip, belki biraz gizemci aydınlanma anları yaratacaktır. Mrs Ramsay, Lily'nin evde kalmışlığını bir ayrışılık olarak, hatta bir aykırılık olarak yorumlar ve buna içtenlikle üzülür. Lily de herkes gibi evlenmeli, çoluğa çocuğa karışmalıdır. Evet, hep, 'herkes gibi'.

Ama Ramsay ailesini ve çevresindekileri savaş beklemektedir. Savaşta, herkes gibi olmak, hiç mi hiç işe yaramaz. Birinci Dünya Savaşı'nın korkunç yıkımlarından sonra, insanlığın henüz aydınlanmamış olduğunu, aymazlığı sürdürdüğünü, daha çok uzun zamanlar kör değerler, herkes gibi olmalar uğrunda acı çekeceğimizi roman açık seçik vurgular.

Bu vurgulayış ise, Lily Briscoe'nun yarım kalmış resmini tamamlayış -hem de yıllar sonra!- sürecinde gerçekliği su götürmez bir yargıyla noktalanır:

"Basamaklara baktı; bomboş duruyorlardı; tuvaline baktı; busbulanıktı; ani bir hareketle, her şeyi tüm açıklığıyla görüvermiş gibi, oraya, tam oraya bir çizgi çekti. İşte olmuştu; tamamlanmıştı. Yorgun argın fırçasını bırakarak, 'Evet' diye düşündü, 'gördüm sonunda'." (Naciye Akseki Öncül çevirisi.)

Lily Briscoe neyi görmüştür? Deniz Feneri'ni işte bu soruyu yanıtlayabilmek için yeniden okumak ihtiyacını duyarız. Birörnekliklere çağrılarla dolup taşmış hayatlar, daha annesin eğitiminden başlayarak sürüp gitmiş baskılar, dayatmalar, benim dediğim olacaklar, birer ikişer sükün eder.

Lily bunların hiçbirinden söz açmaz. Fakat tümünü hissettirir. Söz açan, bir anlamda, iç sesiyle ölçüp biçen, irdeleyen James Ramsay'dir. Dışa vurmamış, ne var ki, içte şiddet noktasına gelip dayanmış baba baskısı, ilkençliğindeki James'i boğdukça boğar. Çocukken o kadar gitmek istediği deniz feneri, şimdi babasının dayatmasıyla gidilecek neredeyse ölümcül bir mekândır. Yol boyu ödeşir James. Lily resmin son çizgisini çekerken, James de hayatı usul usul barışa... 'İçsel' bir barışa çağırır.

Deniz Feneri, şüphesiz ki, yirminci yüzyılın en önemli romanlarından. Başka bir coğrafyada, başka bir kültürde gezinen Deniz Feneri, bütün büyük edebiyat eserlerinde olduğunca, insanlığın -coğrafyaları falan aşan- katlanması güç yaşamak uğraşına açılır.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Çok satanlar için öneriler

Selim İleri 2008.04.27

Annemin halası Nezihe Hala artık Bursa'dan ayrılmış, Lâleli'deki evinde oturuyordu. Amber'i ilk orada, Lâleli'deki evde gördüm. Dokuz on yaşlarımdaydım.

Amber üç ciltti. Harikulâde ilüstrasyonlu kapakları vardı. Bu kapaklarda Amber güzel, alımlı haliyle görünür; oval çerçevedeki portresi, tuvaletlerinin geniş dekoltesini de az çok gösterirdi. O kapak resimlerine vurulmuştum. Amber'i okumama o zaman izin verilmemişti.

Birkaç yıl sonra, Kathleen Winsor imzalı romanı bir yerden edinip okumuştum. Amber'in pek çok okura ulaşmak amacıyla yazılmış kitaplardan olduğunu, sonraları, düşündükçe kavradım. Çok satanların ilk örneklerinden biri herhalde. 1990'ların sonunda Amber tekrar kitaplığıma girdi. Bu kez tek ciltte. Romanı dilimize Vahdet Gültekin çevirmiş, Arif Bolat Kitabevi yayımlamış. 934 sayfa!

Bu kez çok satabilmenin gizleri uğruna evirip çevirmiştim kitabı. Kathleen Winsor başka kitaplar yazmış mı, öğrenemedim. Amber belki de Rüzgâr Gibi Geçti'nin efsanesine denk o 'tek roman'lardan. İddiaya göre, Winsor romanı yazabilmek için "İngiltere'nin II. Charles zamanındaki hayatı" enine boyuna araştırmış. Amber beş yılda kaleme alınmış.

Amerikan tarzı tanıtım o yılların Türk yayıncılık ortamında en azından Amber tarzı romanlar için benimsenmiş olmalı. Arif Bolat Kitabevi "Dünya edebiyatından seçme eserler" dizisinden yayımladığı Amber'in Hollywood'u birbirine kattığını haber vermekle işe koyuluyor:

"Şimdi eserin filme çekilmesiyle Hollywood'u da altüst etmiş bulunuyor (...) Bugün yalnız Hollywood'da değil, aynı zamanda radyoda ve basında Amber'in dedikodusu devam etmektedir. 20th Century Fox Film Şirketi eseri filme çekmek hakkını 500.000 dolara satın almıştır."

Dedikodular neymiş? Onu da, Kathleen Winsor'un kısa yaşamöyküsünü okurken kavırıyoruz: "Amber Amerika'da büyük bir akis uyandırmış ve bazı dedikodulara sebep olmuştur. Bunun bir neticesi olarak Kathleen Winsor kocasından ayrılmıştır. Bu kitabı yazmış olmasından dolayı kocası kendisini boşamıştır." Fakat Winsor vakit kaybetmemiş, Hollywood'da meşhur olur olmaz, yine "meşhur" orkestra şefi Artie Shav ile evlenmiş.

Demek, çok satabilmek için, a) Bir evlilik, b) Kitap yayımlanınca boşanma, c) Apar topar ikinci bir evlilik gerekli.

Amber yani romanın baş kişisi genç kadın için şu sıfatlar uygun görülmüş: Fattan kadın / üç dört koca değiştiren Amber / bir romana adını veren kadın / bir parfüme adını veren roman kahramanı / kadın Don Juan... Çok satış için, besbelli, efsane usul usul oluşturulmakta. Parfümü de unutmayalım, bir taşla iki kuş! "Bu adı taşıyan hususi bir parfüm imal" edilmiş ve hanımlar Amber kokusuna "bilhassa" rağbet göstermişler. (Bildiğim kadarıyla, bizdeki çok satanların parfümü, kolonyası henüz çıkmadı. Salık verilebilir.)

Derken Amber karaborsaya düşen ilk kitap olup çıkıyor. Amerika'da yayınevi yeni basıma -talep çokluğundan- erişemiyor; eldeki son nüshalar, gerçek fiyatının birkaç kat fazlasına satılıyor. (Arif Bolat Kitabevi'nin uyarısı: Bir

an önce edinmezseniz, Türkiye'de de aynı şey olabilir!..)

Dünyanın merkezi Amerika'da ve bütün Avrupa'da 22 milyon okur, Amber'i kapış kapış satın almıştır ve bu, "Bal gibi bir aşk ve macera romanı"nı çarpıla çarpıla okumuşlardır. (22 milyon kişi beğenmişse, ben de beğenirim elbet... sürü içgüdüü.)

Gerçi bugün aşk ve macera romanı klişesi pek işe yaramaz. Kıyısından köşesinden bir de 'edebî' nitelik bulmanız gerekiyor. Çok satanınızın ille bir sorunsalı olacak.

Amber, renkli filmin yürek hoplattığı dönemde yazılmış. Bir başka tanıtımda renkli film cazibesi kışkırtılıyor: "Amber haşın bir realist üslupla yazılmıştır. Fakat bu realizmde kadın ruhunun yumuşaklığı vardır: Hisleri rencide edecek, zorlayacak bir yola asla sapılmamıştır. Bazı sahnelerin tasvirinde renkli filmi hatırlatan bir üslup vardır. Kathleen Winsor'un bu romanı hakikaten dikkati çekecek bir eserdir."

Ünlü moda dergisi Vogue, Amber parfümünün "en büyük mecmualarda sayfalar kaplayan reklamları"ndan söz açarken -Acaba niye söz açıyor?--; Les Nouvelles Littéraires de, Amber'in "vücuduna meclup bir kadın" olduğunu yazmış. (Gerçek mi, palavra mı kimse iz sürmeyeceğine göre, böyle bir iki dergi, gazete alıntısının arka kapakta boy göstermesi epey yararlı. Özellikle Batı kaynaklıysa.)

Winsor, Amber'in iç sayfalarındaki, çizgi roman kişilerini çağrıştırır resminde o dönemin ağırbaşlı Hollywood yıldızlarını hatırlatır bir edayla okura bakıyor: Saçlar permalı, boynunda üç sıra iri inci, kaşlar Greta Garbo kaşı. Romancıdan çok, ev kadını rolünü canlandıran bir Hollywood starı. Pek belli olmuyor ama, sırtında tayyör ceketi var galiba. Bluzunun yakası fırfırlı.

Fakat!, bütün emekler, bütün girişimler boşuna: 1940'larda 22 milyon kişinin okuduğu Amber'i hepi topu altmış yıl sonra kimse okumuyor.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Geri dönmemek üzere...

Selim İleri 2008.05.04

Lisedeydim, Yahya Kemal'in "Mehlika Sultan" şiirini okumuştuk:

"Bu emel gurbetinin yoktur ucu

Daima yollar uzar, kalb üzüdür.

Ömrü oldukça yürür her yolcu,

Varmadan menzile, bir yerde ölür."

Sevgili öğretmenimiz Bakiye Ramazanoğlu, şiiri yorumlarken, Mehlika Sultan'a giden yolun simgeselliğini açıklıyordu. Bense, ilkokuldayken okuduğumuz, her defasında tüylerimi diken diken eden bir başka şiiri hatırlamıştım, Necmettin Halil Onan'ın "Bir Yolcu" şiirini:

"Dur yolcu! Bilmeden gelip bastığın"...

Gerisini alıntılamıyorum, yıpratıcı, iç burkucudur. Yolculuklardan ürkmem, bu şiirler yüzünden midir, bilmiyorum. Uzun uzadıya çözümlenmesi gerek.

Yolculuğa çıkmayı sevmem. Ama gezi kitaplarına bayılırım. Bu soy kitapların en güzellerini, edebiyatımızda, vaktiyle, Falih Rıfkı Atay yazmıştır. Onun, Brezilya'yı anlatan Deniz Aşırı'sını, Akdeniz'i tarayan Bizim Akdeniz'ini, sonra Taymis Kıyılarını, nihayet Hind'ini pek severim. Çocukluğumda, ilk gençliğimde bu eserlerle handiye dünyayı dolaşmıştım.

İlk okuduğumda, Ahmet Haşim'in Frankfurt Seyahatnamesi bana biraz ağır gelmişti. Falih Rıfkı'daki gezgincilik ruhu yoktu Haşim'de. Sonraları ayırt ettim ki, Haşim'in mızımız gezmenliği bana çok yakın. Nereye giderse gitsin, evini, odasını, kendi küçük dünyasını için için, gizliden gizliye özlüyor.

Ama oturduğu yerden bütün dünyayı alımlamış. Gezmiş görmüşçesine, Amerikan 'uygarlığı'nın başımıza ne işler açacağını saptamış. Yeni zamanlardan açıkça çekiniyor.

Gezip görmeden yazabilmek, şimdi Amerikan uygarlığı dedim ya, Kafka'nın Amerika romanında bir mucizeye dönüşür. Kafka, o harikulade romanında Amerikan rüyası yerine Amerikan kâbusunu dile getirmiştir...

Gezip görmüşlerden Reşat Nuri'nin Anadolu Notları'nı okudunuz mu? İncecik iki ciltlik bu eser bendeki basım öyle- Anadolu'ya iyimser bakışlardır. Anadolu kentleri, kasabaları o günden günümüze muhakkak ki çok değişti; bununla birlikte Çalığışu romancısının bazı gözlem ve tespitleri anlamlarını hâlâ koruyor. Reşat Nuri, Anadolu yaşantısının sanki özünü yansıtmıştır.

Gezi edebiyatı dendiğinde, Nahid Sırrı Örik'i de unutmamak gerekir. Ankara'dan Anadolu'ya, Rumeli'ye, Edirne'ye, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde birçok kenti, kasabayı, köyü gezmiş; izlenimlerini kaleme getirmiş Nahid Sırrı. Çok kişisel ama bir o kadar da etkileyici izlenimler.

Mesela, Bir Edirne Seyahatnamesi uzunöykü, anlatı gibi de okunabilir. Kolay kolay beğenmeyen, sivri dilli, huysuz, fazlasıyla meraklı Nahid Sırrı bize birkaç günlük Edirne yolculuğunu anlatıyor. O anlatırken, bir yandan da Nahid Sırrı'nın kişiliğini, özelliklerini yakalıyoruz.

Refik Halid'in doğrudan doğruya gezilere ayrılmış bir kitabı yok. Ama bazı yazılarında, bir iki romanında, örnekse Dişi Örümcek ve İki Bin Yılın Sevgilisi, öyle bölümler, tasvirler, anlatışlar var ki, bir gezi edebiyatı seçkisi düzenlesem, onları mutlaka seçerim. Hele İki Bin Yılın Sevgilisi, medeniyetten medeniyete, egzotik ülkelere, ortamlara, tarih içinde bir gezidir. Davranışları, yaşayışları, örf ve âdeti, kılık kıyafeti Refik Halid ballandıra ballandıra anlatıyor.

Tarih içinde renkli bir gezi romanı okumak istiyorsanız, İki Bin Yılın Sevgilisi'ni salık veririm. Gerçi Nilgün de biraz öyledir.

Geziler, yolculuklar okumak güzel de... Genç kuşaktan değilim artık, yaşlandım. Daha gençken yola çıkmak düşüncesi korkuturdu. Şimdi iyice arttı, daha da korkak oldum. On beş yirmi günlük bir yaz tatiline çıkarken bile pımpirikliyim. Kapıyı kilitleirken, bu son kilitleyişim mi, ya dönemezsem endişesi!

Neden böyle oluyor? Mehlika Sultan'a âşık gençler mi yolculuk konusunda gönlümü kararttı? "Bir Yolcu"da yolcunun karşısına çıkan o acı çekmiş topraklar mı?

Gelgelelim bazan gitmek-gitmek, uçsuz bucaksız gitmek duygusuyla donanırm. Televizyonun karşısındayım. Bir gezi duyurusu çıkar, oteller, deniz, kumsallar, plajlar, güneş... Gitmek isterim.

Bir belgeselde yabancı ülkeler, şehirler, tarihî yapılar, anıtlar... Gitmek isterim. Hem de bir an önce gitmek, yolculuk çantasına üç beş giyeceği tıkıştırıp fırlayıp gitmek! Bu bir nöbettir. Soluk soluğa kalırım, gözlerimi yumarım. Sonra geçer.

Sonra zaten, gömüldüğüm koltukta uyuyakalıyorum.

Belki de beni 'dönüş yolculukları' korkutuyor. Aynı hayata aynı tekdüzeliğe, solgun renklere geri döneceğimi bilmek. Tam o güneşe, denize, sahile kavuşmuş, aldanmışken... bir sabah dönüş yolculuğu.

Fakat son sıralar, güzel hiçbir şey kalmamışçasına, yaşadıklarımızdan öylesine yıldım ki geri dönmek üzere gitmek diyorum boyuna, yeryüzünden gitmek...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Forster ve Roman Sanatı

Selim İleri 2008.05.11

Çeyrek yüzyıl önce çok severek okuduğum Roman Sanatı, İngiliz romancı E. M. Forster'ın eseridir; dilimize Ünal Aytür çevirmişti.

Hindistan'a Bir Geçit, Meleklerin Uğramadığı Yer, Maurice gibi güzel romanları dolayısıyla Forster, Türk okurunun bildiği bir addır.

Romancı, roman sanatını irdelerken şöyle der:

"Bir roman için son ölçü, ona karşı duyduğumuz sevgi olacaktır; tıpkı dostlarımızın ve tanımlayamadığımız şeylerin ölçüsünün sevgi olması gibi."

Çok hoşuma gitmişti. Galiba o günden sonra, yalnız romana değil, her sanat eserine tek ölçütüm bu oldu. Sevgi duymadığım bir romandan, öyküden, resimden, sinema, tiyatro yapımlarından söz açmayı artık gereksinmedim. Çeyrek yüzyıldır yalnız sevdiğim eserler için yazı yazıyorum.

Roman Sanatı'nı baştan sona okuyup kitaplığıma kaldırırken, iki yönlü bir iç tartışmaya kapılmıştım. Her şeyden önce, bu incelikli yapıt bir sanatçının kaleminden çıkmıştı; irdeleyişi, kavrayışı, yorumlayışı ve söyleyişi sanatkârcaydı. İkincisi; sanat eserinin değerlendirilişinde, 'alçakgönüllülüğün' yordamına ihtiyaç duymuştu.

Özellikle alçakgönüllülük diyorum; çünkü, sanatçının ortaya koyduğu, izlerçevreye sunduğu eseri anlamak, sanatçı ölçüsünde çaba harcamakla eşanlamlıdır. Bizde, yazık ki, bu çaba pek cimrice harcanır. Dün de, bugün de. Ya da, cömertçe övgülerin ardında, kof ideolojilerin tutsağı olmak aymazlığı yatar. Kırk yılı aşan yazarlık çabamda, diyebilirim ki, bu iki 'tuhaf' tutuma yüzlerce kez tanık oldum. Adınız filancaysa, ne yapsanız alkışlanıyor; nice nice değerli eser de görmezden gelinebiliyor...

Forster'ın ölçütleri bambaşka. Asıl özelliklerine on sekizinci yüzyılda kavuştuğunu bildiğimiz romanın belli bir tanımı yok ve olamaz -Forster'a göre. Zaten, böyle bir tanım gereksiz: "Elli bin sözcüğü geçen tüm düzyazı anlatılar bizim amaçlarımız bakımından roman sayılabilir."

Forster, romanın oluşumunda ve gelişiminde, Roman Sanatı'nı okuyanlar hatırlayacak, 'tarih'e ve 'şiiir'e geniş yer tanır. Romanın kesin, sınırlandırılmış, geometrik şekle indirgenmiş bir tanımından kaçınmakla birlikte; onu ortaya çıkaran, bağımsız birim kılan, türleştiren koşulları sezinler. Ona göre, hele, değişik dönemlerde yaşamış romancıları sanki hepsi bugün, bir arada ve yanı başımızda yazıyorlarmış gibi gözlemleyebilirsek; koşulları daha bütünsel şekilde ayırt ederiz. (Öyle ya, Eylül'ü ya da Anna Karenina'yı, dönemsel atmosferlerine rağmen, bugün yazılmışçasına okumuyor muyuz? Kafka'nın Amerika'sı her zamankinden daha 'güncel' değil mi? Kemal Bilbaşar imzalı Denizin Çağırışı hiç 'eskimiş' olabilir mi?..)

Romancı, muhakkak ki, etkilenimleri açısından, çağının toplumsal verilerine bağlı insandır. Bununla birlikte, tarihten göreceli soyutladığımız romancının 'anlatma' tarzı çok da farklı akışlar göstermeyecektir. Unutmamalı; romancı, önünde sonunda, 'roman' yazmaktadır.

Forster, geçmiş zamanın verimi Tristram Shandy'den bir parça alıntıladıktan sonra, söz konusu parçayı Virginia Woolf'la oranlayarak, aradaki zaman ayrımının roman yazma açısından her dönem ile büyük önem taşımadığını vurguluyor.

Sterne'le Woolf'u birleştiren çok daha başka bir özellik vurgulanıyor. İkisi de, "işe küçük bir nesne ile başlar, kanat çırpıp oradan havalanır, sonra yeniden aynı yere dönerler. Bir yandan yaşamın karmakarışıklığını görerek alaycı bir tutum takınırlarken, bir yandan da güzelliğini derinden duyarlar." Romancı, hayatla ilintisinde, galiba, çağın 'üstünde' kalmayı becerebilen kişidir, demeye getiriyor Forster.

Roman Sanatı'nın Türkçe'de yayımlandığı dönemde, daha hemen biraz öncesinden başlayarak, eni konu yoğun roman tartışmaları gündemdeydi. Fethi Naci, Rauf Mutluay, Vedat Günyol gibi önemli eleştirmenler yazılan romanlar üzerinde gündem oluşturlardı. Doğan Hızlan daima yorumlayıcı yaklaşıp, Konur Ertop ise sert dilli eleştiriler kaleme getirirdi. Fethi Naci bir otoriteydi. Bir bakıma, Rauf Mutluay da. Akademik çevrelerde Türk romanının gündeş eserlerine eğilen Gürsel Aytaç ayrıntıları irdeleyen, okuru esere çağırان incelemeler yazıyordu. Attilâ İlhan, Uğur Mumcu'yla yaptığı söyleşide, yeni romancıları hırpalamaktan uzak durmamıştı. Edebiyat dergilerinde ise, sol, romancıların kaç gram küçükburjuva olduklarını saptıyor, sağ, küçükburjuvalıklarının gramı ölçülmüş romancıları komünist / vatan haini ilân ediyordu. Karmaşık, yürek yakıcı, edebiyat sevgisi taşımayan bir zaman dilimiydi...

E. M. Forster'ın Roman Sanatı, geçen yüzyılın başında, üniversite öğrencileri için gerçekleştirilmiş bir dizi roman söyleşisinin sonunda kotarılmıştır. Sanatın sezgisinden yola çıkıldığı için, Roman Sanatı edebî değerini, anlamını yarın da koruyacak.

Ancak böylesi bir anlamı duyumsadığımızda... Dünü yitirdik. Belki bugün. Dileyelim ki, bugün.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Sanatlar Arası Kardeşlik

Selim İleri 2008.05.18

Yazdıklarımda nelerden etkiler var? Yazdıklarım nelerden beslendi? Birkaç zamandır sorup duruyorum. Uğraş kırk yılı aşınca, insan kurcalamak ihtiyacı duyuyor. Yazdıklarımı var eden ne?

Önce hayat. Hayır, pek katılamıyorum. Hayattan, gerçek kişilerden yola çıkarak romanlar, öyküler yazdım. Ama onlara hayat veren hep edebiyat sanatı oldu. Okuduğum şiirler, okuduğum romanlar, tiyatro oyunları, öyküler, bazan bir deneme, bazan bir 'şair'in düzyazısı. Asıl onlardı yazmak dürtüsünü kışkırtan, hayat değil. Hayattan edindim, edebiyattan beslendim.

Kırk yılı aşkın çabama bakıyorum, her kitapta başka kitapların, beni yıllarca sarıp sarmalamış edebî eserlerin yansımalarını çözümlemeye çalışıyorum. Hele bir iki romanım var ki, doğrudan doğruya edebî eserlerden kaynaklanmış. Halid Ziya'nın Bir Acı Hikayesi olmasaydı, Kırık Deniz Kabukları'nı yazamazdım. Yine Kırık Deniz Kabukları'nda Nur Baba'nın Nigar Hanım'ı bu kez de benim roman kişim...

Öyleyken, resim sanatından da çok yararlandığımı, çok beslendiğimi mutlaka belirtmeliyim. Özellikle kendi resim sanatımızdan. Kimi ressamlarımız yazdıklarına adeta kılavuz oldu. Sanatlar arası bir kardeşlik herhalde.

Bununla birlikte, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yetişmiş yazarlarımızın anılarını okuyun, resim sanatı karşısında büyük bir heyecana kapılmamış olduklarını fark edersiniz. Şair Nigar Hanım, Hayatımın Hikayesi'nde Abdülmecid Efendi'yle eşini ziyaret edişlerine değinir. Bu salonda edebiyattan, müzikten konuşulmaktadır; resim ikinci, üçüncü planda kalmıştır. Nigar Hanım, usta bir ressam olan son halifenin bu sanatla ilişkisinden handiyse söz açmaz.

Mehmed Rauf'un Eylûl'ü müziğe, özellikle operaya geniş yer verir; o günkü Türk okurun büyük olasılıkla bilmediği, dinlemediği operalardan şarkılar, uvertürler piyanoda geçilmekte. Gelgelelim, Eylûl, baştan sona, Boğaziçi tasvirleriyle donanmış olmasına rağmen, resimle öz kardeşlik kurmaktan sanki kaçınmış. Renkler, şekiller sözcüklere geçmiş, fakat 'peyzaj' edebiyatın dışında aranmamış.

Halid Ziya Uşaklıgil'in anılarında da böyledir. Büyük usta kendisini etkilemiş olan çeviri öyküleri bile anar; resim ise bu yazıcılığa hiçbir şekilde nüfuz etmez.

Edebiyatımızın resimden 'istek'le söz açışı, Cumhuriyet dönemindedir. Baş Tanpınar çekiyor. Tanpınar'ın bazı önemli sergiler dolayısıyla yazdığı yazılar bugün klasik bir nitelik edinebilmiştir. Nahid Sırrı'nın da çok güzel resim yazıları var. Kendisi de ressam olan Malik Aksel'i elbette unutmuyorum. Ahmet Haşim ise birçok yazısında ressam kimliği kuşanıyor; yazı mı, harikulade bir estamp mı, kar ar vermek güç.

Ressamlarımızın, on dokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başında gelenekselin çok dışında bir resim göverten sanatçıların o günkü ya da daha önceki edebiyatımıza yakın oldukları ileri sürülebilir mi? Akla Avni Lifij'in poşadları geliyor. Bu eşsiz taslaklarda bir 'İstanbul edebiyatı' okurum ben. Dönemin içli şiirlerinin izdüşümleri, koşutlukları: Ay ışığı, mezar taşları, Arkeoloji Müzesi'nin tapınaksı yapısı, günbatımları... Cenap Şahabettin'i niye hatırlamayalım... Belki Haşim... Avni Lifij, geçmişten, Nedim'in şiirinden de esinlenmiş.

Yine de bir ilişkisizlik, iletişim kopukluğu söz konusu. Üstelik, sürüp gitmiş. Sonraki dönemlerde çok ilginç birtakım iddialara yol açmış: Edebiyatla beslenmiş resmin resimlik değerinden ille yitirdiğine inanılmış. Bazı değerli ressamlarımız, örnekse, Münif Fehim ya da Malik Aksel, eleştirmenlerce, yalnız bu sebep dolayısıyla hafifsenmişler.

Balkan Naci İslimyeli ilk dönem resimlerinde bu türden yersiz iddiaları kırmayı denemişti. Edebiyatın düşgücünden esinlendiği resimleri, kolajları var. Diyebilirim ki, her biri, bir öykü anlatıyor, her birinin öyküsü yazılabilir. Sonraları, salt resimlik değerler çerçevesinde bir resmin izini sürdürdü Balkan Naci. Öyküden vazgeçti. Doğrusu, eski resimlerini daha çok seviyorum.

Genel çizgide bir çekingenlik karşımıza çıkıyor: Ressamlarımız edebiyatın saf dışı bırakılmasıyla özgünlük kazandıklarını düşünüyorlar. Edebiyat için de geçerli: Edebiyatçılarımız resim sanatı üzerinde yoğun biçimde durmuyorlar. Duranlar, Ferit Edgü, Enis Batur, Ahmet Oktay. Ama çoğu yazarın, ne dünün ne bugünün resmiyle gönül bağı var.

Ünlü bir şairimizin uzun şiirlerinden birini 'roman'a benzetmiştim. İtiraz etmemiştir. Bir başka şiirini ise, Turan Erol'un bir resmiyle birlikte anınca, şairimiz uzak durdu. Uzak durmakla kalmadı; resmin anlatılmaya, sözcüklerle açıklanmaya muhtaç olduğunu, edebiyatın ise resme ihtiyaç duymadığını söyledi. Bu görüş beni şaşırtmıştır.

Kendi adıma, resim sanatına borçlarımın ödenemeyeceğini söyleyebilirim. Nazmi Ziya, Hamit Görele, Şefik Bursalı, İbrahim Safi birçok İstanbul yazımda kılavuzum oldular, esin kaynağım, yola çıkış kaynağım. Ayetullah

Sümer'in, Mehmet Ali Laga'nın İstanbul resimlerinde iz sürdüm. Burhan Uygur arkadaşımı; onun resimlerinden bir yazış tarzı edinmeye çalıştım. Tülay Tura Börtecene, bir dönem, edebî eserlerden portreler esinlendi; bu resimlerini çok severim...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Kimliğini Yitirmek

Selim İleri 2008.05.25

Afife Jale için çok yazdım: İlk müslüman Türk kadın oyuncu. Nezihe Araz'la birlikte trajik hayat hikâyesini senaryolaştırmıştık. Afife'yi Müjde Ar canlandırmıştı. Nezihe Araz onu yaşatmak isteyenlerdendi; ortak senaryomuzdan önce bir oyun kaleme getirmişti. İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda sahnelendi, Afife'yi bu kez Arsen Gürzap canlandırıyordu.

Bana öyle gelir ki, Afife Jale, toplumsal hayatımızda bir simgedir. Yazık ki, Kazlıçeşme'de olduğunu sadece bir iki kaynaktan öğrendiğimiz mezarı kayıp. Filmin çekimi sırasında aramış, fakat bulamamıştık.

Afife'nin tutkusu tiyatro, tiyatro sanatıdır. Darülbedayi'deki oyunculuğu kısa sürer. Büyük olasılıkla birtakım çekemezliliklerin sonucu olarak, karakola çekilir, günahkâr muamelesi görür, kaçar, korkar ama yılmaz. Çok geçmeyecek, korkuların, takiplerin sonucu, uyuşturucuya, morfine sığınacaktır.

İmparatorluk dönemindeki bu macera, Cumhuriyet döneminde büsbütün kararır. Bedia Muvahhit'i alkışlayan Cumhuriyet Türkiye'si Afife'yi unutmuştur. Bir süre Anadolu'da, Fikret Şadi'nin Millî Sahne topluluğunda sahneye çıkar. Son bir gayrettir. Selahattin Pınar'la evlenir; evliliği mutluluk getirmez. Sonra akıl hastanesi.

İşin tuhafı, hekimlerin, hem de Mazhar Osman'ın tanısıyla, deli değildir. Ruhu hâlâ tiyatrodadır; yatalaklık köşesinden başını güçlükle doğrultarak, Darülbedayi'de ne oynandığını sorar; Neyyire Neyir'in oyun gücünü merak etmektedir.

Tiyatronun sönmez bir meşale olduğunu sayıklayarak, Bakırköy Akıl Hastanesi'nde yapayalnız ölür.

Afife Jale bir simgedir dedim; çünkü sahicidir. Ölümünden yaklaşık elli yıl sonra, Bedia Muvahhit, göğsünü gere gere, ilk kadın sahne sanatçısı bendim, Afife'nin sahne ömrü birkaç ay sürmüştür der, kimse itiraz etmez. (Arada, Şaziye Moral'ı da kimse hatırlamaz. Oysa Şaziye Moral imparatorluk döneminde sahneye çıkmıştır.) Kimliğini yitirmiş, yeni bir kimlik de edinememiş toplumlarda sahicilik hiçbir değer taşıyor, besbelli.

Toplum kültür gömleği değiştirmeye çalışmaktadır, öyle yeni bir gömlek ki, geçmişteki ekinsel birikimlerin tümünü gözden çıkarabiliyor. Afife Jale'nin tek kişilik faciasının gündeme getirilmesi için nice zamanlar beklenecek...

Sentezi gereksinmeyen yenilik, ne tuhaf!, bir intikamla karşı karşıya gelmişçesine, 'yaratıcılık'tan nasibini alamıyor. İşte, sonradan üzerinde o kadar durulacak 'taklitçilik' sorunu, başlangıçta övünç konusudur. Bir anıya değinmek istiyorum:

Ankara genç başkent. Kız Enstitüsü kurulmuş; sıkıdüzen altında çalışıyor; şapkalar, yapma çiçekler, elbiseler, işlemeli şallar Ankara sosyetesini hanımlarının rağbet gösterdiği şeyler. Malik Aksel, anısını aktarırken, Enstitü'nün Ankara'da görülecek en önemli, en yeni, Avrupaî kurum olduğunu söylüyor. Yalnız bazı çekincelerle. Yabancılar, yenileşmemizin denektaşları olarak her fırsatta burasını göstermekteyiz. Anıya kulak verelim:

"Bir ara Paris Belediye Encümeni âzalarından bir grup Ankara'ya gelir. Bunlara da ilk tavsiye edilen yer bu atölyedir. Moda atölyesi bu misafirler için bir sürpriz olmuştur. Camekânlarda şapkalar sıralanmıştır. Bu defa bitişik bir kapı açılıyor, içeriye zarif kostümlerle son model şapkalı kızlar giriyor. Bu küçük defile Fransız misafirlerde hayret uyandırıyor. Kız öğrencilerin başlarında daha bir hafta önce moda olmuş bir şapka vardır."

Buna belki taklitçilik bile diyemeyiz. Doğrudan doğruya moda hırsızlığı.

Sahiciye karşı düşmanlık, kimliğini yitirmiş ortamda, değişe değişe, kılığını kıyafetini sözüm ona yenileye yenileye, varlığını ne acı ki koruyabiliyor. Sözü, Leyla Gencer'e getireceğim. Çünkü, Leyla Gencer sahibi olmaktan caymamış bir sanatçıydı.

Ben, Leyla Gencer'i tanıdım. Müthiş bir Maria Callas problemi dışında, göz kamaştırıcı bir sopranoydu. Aslında, benim kişisel tanışışım, epey eskilerden: Muhafazakâr sayılabilecek Hayat mecmuasında, 1950'lerde sık sık Leyla Gencer haberleri yayımlanırdı. Yüz be yüz tanışıklığımız ise, çok sonra, 1970'lerin sonunda. Bir söyleşi için, Leyla Gencer'in Topağacı'ndaki o kadar alçakgönüllü, sade döşenmiş evine gitmiştim.

Büyük isimlerin etrafında küçük dedikodular her zaman fısıldaşılır: Çocukluğumdaki Leyla Gencer için, annesinin Polonyalı bir yahudi, babasının Karaköy poğaçacısı olduğu söylenirdi. Bunlar, kim bilir, sanata duygunlukları köreltilmiş, mutsuz ev hanımlarının hüznünlü dedikodularıydı. Bir öyküye, bir romana birkaç acı sayfa için. Ama o kadar. Zararsızdı.

Ömrünün sonuna kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin pasaportunu taşımış Leyla Gencer'in ardından yazılan bazı yazılar sadece talihsizliktir. Devirlerin hikâyesini bilmeyenlerin, günün dayatmalarına yenik düşüşleri. Mutsuzluk öylesine yoğunlaştı ki, bütün sözlerimize, bütün davranışlarımıza işledi.

Galiba hep hatırlamamız gerekiyor: Yurdumuzun haritası aynı zamanda birçok büyük medeniyetin de haritasıdır.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Tangoların söylediği...

Selim İleri 2008.06.01

Tangoların söylediği... Aslında, 'Türkçe' tangoların söylediği, demeliydim. Bugün siyasî bir çirkinlik halini alan Doğu / Batı meselemizde Türkçe tangolar, kimseler ayırt etmese de, bizim için pek çok şey söyler.

Hangi düğündü? Neredeydi? Kız tarafının mı, erkek tarafının mı çağrılısıydık? Yaz gecesiydi. Annem yine çiçekli emprimesini mi giymişti? Yaz olduğuna göre, muhakkak öyle; başka yabancı elbisesi yoktu.

Moda Deniz Kulübü olabilir mi? Sanmam. Oraya hepi topu birkaç kez gittim. Düğün gecesini hatırlamıyorum. Belki karşı yakaya geçmiştik. Fakat bir düğün...

Orkestra bir tango çalıyordu, solist o tangoyu söylüyordu: "Papatya gibisin beyaz ve ince"... Türkçe sözdizimine katkı. Evet, yıllar sonra, sözdizimine tutkunluk duyacağım bir tango: "Papatya gibisin beyaz ve ince"...

Düğün gecesinden sonra, çarçabuk, 'Türkçe' tangolara tutuluyorum. Yayın saatleri belirli, kısıtlı İstanbul Radyosu'nda bol bol tango var. Necdet Koyutürk Orkestrası başı çekiyor. Haftanın belli günlerinde, belli saatlerde. "Papatya" zaten Necdet Koyutürk'ün bestesi, güfte de onun. Solist, Şecaattin Tanyerli.

Ama Ankara Radyosu'nun, handiyse Brecht vâri diyeceğim, ünlü tango solistini unutmuyarak: Zehra Eren. Bütün Türkçe tangoları kendine özgü bir söyleyişle okuyor, neredeyse 'yabancılaştırarak'. Araya koyduğu bu mesafe, sözlerin hüznünü gizli gizli çoğaltıyor. Ve o yıllarda Ankara'ya uçak ulaşımı kısıtlı. Zehra Eren çoğu kez askerî uçakla gidiyor, Ankara'daki radyo programlarına. O yılların birçok asker ailesinde, kız çocuklarına Zehra, erkek çocuklarına Eren adı veriliyor.

Ne oluyorsa oluyor, yıllar apar topar geçip gidiyor. Güzelim Türkçe tangolar hayatımızdan biraz uzaklaşıyor. İkiye iki mi, dörde dört mü tango adımları atan hanımlar, beyler birer ikişer azalıyor. Tango bestecileri... birbirinden değerli tango bestecileri usul usul kenara çekilecekler; unutulmaz tango şarkıcıları ortalıktan kaybolacak.

Oysa Türkçe tangolar, Cumhuriyet dönemi duygu tarihimizin en önemli belgesidir. Cumhuriyet döneminin bütün gönül hikâyelerini onlardan yola çıkarak kurabilir, kaleme getirebilirsiniz. Böylesi bir zenginlik nasıl göz ardı edilir?

Hem, yalnız o kadar mı? Yarım yüzyıl öncesinin düğünlerinde, kim başörtüsü taktı, kimin başı açık diye kimse kimseyi küstürmez, hor görmez, kimse acıklının acıklısı bir siyasî çekişmeyle boğuşup durmazdı. Akar giderdi Türkçe tangolar, insanları birbirine kırdırtmadan.

Arjantin tangosuna hiç benzemez Türkçe tangolar. Ilık, duygusal, kırılgan, isteğinin yıldızı sönmüş, bütün duygu fırtınaları gönülde kalmış... Dedim ya, duygu tarihimize özgü. Her acı, hele gönül acıları, daima içe atılmış. Arjantin tangosu bütün bir isyanken, bizimkiler tevekkül.

Ben, Arjantin tangosunda uçsuz bucaksız isyanı çok severim. Türkçe tangolardaki içe kapanışı, gizlenişi de. İkisi de ruhumda koşuşup durur.

Ne var ki, Türkçe tangolara hayranlığım, vurgunluğum handiyse siyasî bir anlamı içerir: Birleştiricidir tangolarımız, ayrılıklardan söz açarken de.

Tangoyu yeniden 'yaşatmak' isteyen son yorumcu Esin Engin'di. Nilüfer de yorumladı; keşke yeniden yorumlansa, çok yaraşmıştı.

On yedi yıl geçmiş; televizyonda konuğum olan -demin andığım- büyük tango şarkıcısı Zehra Eren, eski bir tangosunu, üstelik kendisi için bestelenmiş bir tangoyu kendi sesinden dinlemeye -sürprizdi!- tahammül edememiş; "Lütfen durdurun, bugünün dünyasında, şarkı sözü diye insanların vaktiyle yatak odasında bile birbirlerine söylemedikleri sözlerin başıra çağıra söylendiği bugünde bu zavallı tangoları birer hatıra olarak saklayalım, lütfen!" demişti. Kalakalmıştık.

On yedi yıl sonra içim yine sızlıyor.

Biliyorum ki, sanat her şeyden konuşmalı. Yatak odası, Tolstoy'un Kreutzer Sonat'taki kıvamını tutturursanız, insanlığa derin anlam katabilir. Galiba bir 'düzey' sorunu. Bugün bizim yapamadığımız, düzeyi tutturmak.

Dün, Türkçe tangolar, kapalı bir topluma gönül hikâyeleriyle yaklaşıyor, o kapalı toplumun konuşmasını temenni ediyordu. Küçümsemek yoktu; konuşmak istemeyeni hor görmek, konuşmaktan çekineni hırpalamak... Türkçe tangolarda kalbi donmuş insanlara rastlayamazsınız.

Düşünsenize!:

"Dinle sevgili dinle

Çok zaman var, yalnızım!"

Kelimelerin yan yana gelişi bile etkileyicidir. "Öksüz" kalpten söz açılır. "Bilsem söyler miydim gizli hislerimi"...

Geçen akşam, sevgili kardeşim Abdullah Kılıç, son iki kuşağın Leyla Gencer'i tanımadığını söyledi. Son iki kuşak, ne acıdır ki, Türkçe tangoların merhametinden de yoksun.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Günlerden pazardı"...

Selim İleri 2008.06.15

Ölümünden sonra, Behçet Necatigil'in bütün eserlerini yayına hazırlayan Hilmi Yavuz ve Ali Tanyeri, her şiirin yayınlanış tarihini ve nerede yayınlandığını özellikle belirtmişlerdi.

Yoksa, nereden öğrenebilirdim, "Boşluk"un 1949 Mayıs'ında, Varlık dergisinde okurla buluştuğunu.

Altmış yıla çok yakın bir zaman. Bu şiiri Necatigil nerede yazdı? Günlerden hangi gündü? Şiir bir çırpıda kendini söyledi mi? Fakat belki, günler, haftalar gizlidir ardında. Sonra, Varlık'ın okurları "Boşluk"u benim kadar sevdiler mi?

"Bu kuytu sokaktan geçmek

Nerden aklıma geldi

Günlerden pazardı

Güzel günlerden biri."

Günlerden sahi pazar mıydı?

Pazar günlerini sevmem.

Cumaları, cumartesilerin hayaliyle yaşarım. Bu yaşta bile. Cumartesiler çoğu kez hayal kırıklığı, düş bozumu olup çıkar. Daha yolun başında yazmak istemiştım: Cumartesi Yalnızlığı. Öyle bir hikâye yazacaktım ki, benim bütün kırık hayalli cumartesilerim can bulacaktı. İşin içinden çıkamadım. Yazamadım o hikâyeyi, hiçbir zaman yazamadım. Sadece "Cumartesi Yalnızlığı" ismini kullandım.

Pazar hem küskündür, hem de hafta sonunun bittiğini haber verir. Necatigil, oysa, "Güzel günlerden biri" diyor.

Kuytu sokak, İstanbul'un sokaklarından mı? Henüz otuz üç yaşındaki şair, şiirdeki sokaktan geçip gidiyor. Bununla birlikte, geçip gitmemiş de olabilir. Şiirlerdeki, öykülerdeki, oyunlardaki, romanlardaki sokaklar, bazan, "kurmaca" sokaklar olabilir.

Yine de İstanbul, bana öyle geliyor, gözümün önüne öyle getirebiliyorum. İstanbul olmalı:

"Pencerede oturan kız

Eli alnına dayalı

İçi sıkılıyordu

Çalışan kızlardan olmalı."

"Çalışan"... Ancak büyük kentlerde fabrikalar, atölyeler, işlikler. Oralarda çalışan kızlar. A. Kadir'in kimi şiirleri geliyor akla; onların, çalışan kızların, kadınların çetin koşullarını dile getiren. Rifat Ilgaz yankıyor...

Biraz da şiirin iç düzenine eğilirsek; uyak anlayışını Necatigil'in nasıl yalınlaştırdığını, bir yandan da uyak alışkanlığını nasıl kırmakta olduğunu yakalarız. Şairler, artık yepyeni bir şiire yönelmekte. Şiir, ölçüyü, uyaktı dememekte, bağımsızlığını aramaya koyulmakta.

Duyarlı Necatigil'in pencerede gördüğü kız, gerçek izlenim ise, kimdi, kaç yaşındaydı, şimdi yaşıyor mu? Yaşıyorsa, hayat hikâyesi hangi dönemeçte?

Böylesi sorular bazan yorabilir. Bir romanda, bir öyküde karşınıza çıkan kişi... ya gerçekse?! Romancı onu görmüşse; hikâyeci, hikâyesinin kıldığı kişiye gerçek yaşamda rastlamışsa... Kimdi? Sonraki macerası ne oldu? Yıllar yılı sorup durdum.

"Yüzüne saçları gibi

Yaymış kederi

Seyrediyordu

Sokaktan geçenleri."

Şimdi, birdenbire, o sokaktan geçenlerle... Sokaktan geçiyorlardı. Her birinin sevinçleri, ümitleri, heyecanları vardı. Her birinin üzüntüleri, tasaları, erinçsizlikleri. Bir dize, onları o halleriyle dondurdu, benim 'şimdiki' okuma zamanıma bıraktı. Okurken, her birini Ziya Osman Saba'nın bir öyküsünde bulurum sandım.

Sonra çalışan kıza dönünce, onun kederi, yüzünden okunan kederi. Umudu yok mu yarından? Altmış yıl öncesinin İstanbul'unda bir genç kız. Beklentilerini, ülkülerini düşünmeye çalışıyorum. Ne var ki, "Boşluk" daha karamsar dizelere açılacak:

"Pencerede oturan kız

Gözlerinde yorgunluğu

Bir bezginlik içinde

Gün bitmek bilmiyordu."

O gün neler yaşandı? Evlerini iyi kötü gözümüzün önüne getirebiliriz de, yaşama düzenlerini iyi kötü kurabiliriz de, duygulanım karşısında tökezleyip kalırız.

"Dönmüş evdekilere sırtını

Omuzlarında bir yük gibi

Dünyanın yalnızlığı."

Birçok pazar belki öyle. Şair sezinliyor:

"Pencerede oturan kız

Hep böyledir pazarları

Akşamı bekler

Eli alnına dayalı."

"Boşluk" umarsız genç kızdı yurdun çalışan insanına açılırken, onun bezgin dünyasını sessiz bir ılıa dönüştürürken, belki daha güzel bir yarını özlüyordu. Altmış yıl sonra, bizler yine zlyoruz.

Şehrin birçok kuytu sokağında, pazar günleri, hele şu yaz zamanı, pencerelere bakınız!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

27 Mayıs'a yol alırken...

Selim İleri 2008.06.22

Zaman Cumartesi'deki bir yazımdan dolayı -Menderes'in intihar girişiminden söz açmıştım ve kurtarıldıktan sonra asılışından-, bir dostum, "Menderes dönemi sütten kmış ak kaşık mıydı?" diye sordu.

Elbette değildi.

Bizi 'özgürlüğü' kavuşturduğu iddia edilen 27 Mayıs 1960 ihtillini çok iyi hatırlıyorum. Demokrat Parti iktidarının yapıp ettiklerinden birçok kişi kimbilir ne kadar yılmıştı. İhtilâl büyük sevinçle karşılandı. Annemle babamın birbirlerine sarılarak gözyaşı döktüklerini hatırlıyorum.

Taksim'deki mitinglere koşmuştuğ. Babam, elinde fotoğraf makinesi, fotoğrafımı çekiyor: Ben, tank üstünde, askerlerle birlikteyim. Dediğim gibi, İstanbul büyük bir sevinç yaşıyordu. Herhalde bütün yurt da.

Birkaç gün sonra, Demokrat Parti döneminde Devlet Demir Yolları Umum Müdürü olan dayım apar topar götürüldü. Nereye? Kimse bilmiyordu. Hazırandı ve çok sıcak bir akşamdı; babam geç saat eve geldi, askerî izin çerçevesinde dayımla grşebilmiş, dayım iyiymiş. Birkaç ay sonra da, babam 147'ler arasında üniversitedeki görevinden uzaklaştırıldı. Bizimkiler, ucu kendilerine dokunduğunda, 27 Mayıs'ı eskisi kadar benimsemiyorlardı.

O günlerin fotoğraflarına dikkatle bakanlar, Taksim Meydanı'ndaki mitingi belgeleyen bir fotoğraf görecekler. Bu fotoğrafı, Cemil Şevket Bey / Aynalı Dolaba İki El Revolver'in ikinci basımında arka kapağın almıştım:

Boydan boya bir pankart. Pankartta 'hürriyet' kelimesi tek r'yle yazılmış, 'hriyet'. Aynı şekilde 'maddeten' de 'madden' yazılmış. Dil ve yazım, öyle sanıyorum ki, çok şey ifade eder, amacı ifade eder, yansıtır, dile getirir. Türkiye daha o zamandan tek r'li bir hürriyete yol alıyordu.

Bu, tek r'li hürriyeti Demokrat Parti yönetimi hazırlamıştır. 27 Mayıs'a giden yıllarda, hele son yıl, Demokrat Parti partizanlıktan kof bir diktaya yol almıştı. Başta Menderes, iktidardakiler, gerekliğ tümden yitirmişti. Radyoda saatlerce okunan Vatan Cephesi adlar sıralaması, partizanlığın ortak bir şizofreniye yol alışını belgeler. Sonraları, kimse başvekili uyarmaz mıydı diye çok sordum.

Değerli hikâyeci Samet Ağaoğlu'nun Arkadaşım Menderes'i, Adnan Menderes'e hem büyük bir sevecenlikle yaklaşıp, hem de yorulmuş, bilinci handiyse bulanmış, iktidar hırsı ve kibir hastalıklarına yakalanmış bir başvekil tablosu çizer. Yürek yakıcıdır.

Rahmetli Menderes ve çevresindeki takım, kamuoyunun eleştirel yaklaşımına kulaklarını tıkamıştı. İstenmediklerini -ne yazık ki- göremediler. Arkadaşım Menderes, sürüklenişi kederle kaleme getirir.

Bununla birlikte, 27 Mayıs'tan sonra, Yassıada Mahkemeleri başta olmak üzere, basındaki iftira kampanyasıyla, mahalle, kahvehane dedikodularıyla, hasetlerle, Türkiye epey bir geriye, toplumsal cinnet açısından ileriye, uygarlık dışına, toplumsal hastalıklara sürüklendi. Görece özgürlükçü yeni anayasa bu görünümü -ne yazık ki- sağlılamadı.

Haldun Taner'in yenilerde bulunan oyunu Timsah'ı okudunuz mu? Uygarlıkçı Haldun Taner, 27 Mayıs'ın büyük hatalarından 147'ler meselesini gündeme getirmek istemiş. Dostoyevski esinli bir oyun. Keşke o günlerde gündem edinebilseydi. Hem de, yeni anayasanın güvencesi altında.

Oysa, Demokrat Parti'nin baskıcı, dayatmacı, dediğim dedikçi siyaset anlayışı iyice köklenmiş olmalı ki, Fakir Baykurt'un romanından Metin Erksan'ın var ettiği Yılanların Öcü filmi, komünizm propagandasıyla sansüre takılıyor, ancak Cemal Gürsel'in özel izniyle gösterime girebiliyordu. Belki, buna da şükür demeliyiz...

Tek r'li hürriyet Yassıada Mahkemeleri'ni de belirleyecekti. Menderes'ten nefret edenler, Yassıada döneminde tavır değiştirmeye başlamışlardır. Bebek davası sırasında Ayhan Aydan diye soylu bir insan, değerli bir soprano toplumsal ortak bakışın kaderini değiştirdi. Ayhan Aydan, duruşmaya geldiği gün, bir Anna Karenina'ydı. Herkesin eski başvekili yerden yere çaldığı o günlerde, Ayhan Aydan "Beyefendiyi sevdim..." diyebilirdi. Tamamıyla bireysel bir tutum, körleşmeye karşı itirazı da ardı sıra getiriyordu.

Ayhan Aydan'ın bir insan, bir birey, çok trajik bir kahraman olarak bende bıraktığı izleri Cemil Şevket Bey / Aynalı Dolaba İki El Revolver'de yazmaya çalıştım. Gramofon Hâlâ Çalıyor'un son bölümlerinde, 27 Mayıs sonrasındaki Nato'ya bağlılık ve Amerika'nın askerî yönetimi tebrik etmesi sayfaları, diyebilirim ki, belgeseldir. Dönemin basınından neredeyse bire bir alıntılar...

Romanlar özüksenerek okunmuyor. Roman hafifseniyor. Samim Kocagöz'ün 1954 tarihli Yılan Hikâyesi romanı, Demokrat Parti-Cumhuriyet Halk Partisi çekişmesinin yansımalarıyla dolup taşar. Çekişmenin toplumu nereye sürükleyeceğine dair sezdirilerle yüklüdür. Kocagöz, birkaç yıl sonra Onbinlerin Dönüşü'nü yayımlar. Onbinlerin Dönüşü, İkinci Dünya Savaşı'nın ırkçılık fırtınasını deşer. Bu iki eser yakın tarihimize bugün de ışık tutuyor. Yarına sağduyuyla kavuşabilmek için okumanızı salık veririm.

Günümüzün kutuplaşmasına yol açan siyaset adamları keşke 'dönem' romanları okusalar...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"... gel gidelim!"

Selim İleri 2008.06.29

Bütün 'ilk'ler güzeldir, bütün ilk gözağrıları.Unutulmuş şairlerden Celâl Sahir Erozan'ın bir dizesi var: "Bir genç şair ilk yazdığı şiiri nasıl severse"...

İlk yazdığım öyküyü düşündüm, hatırlamaya çalıştım, sevmiş miydim?

Sonra, ilk yazdığım yazı öykü müydü diye düşündüm. İlk ne yazmıştım? Bir türlü çıkaramadım. 'Yazmak' nasıl başladı? Karışıyor birbirine, unutuluyor artık.

İlkokul son sınıftayken, Atatürk'le ilgili kompozisyon yazmıştık. O kompozisyon -o zamanlar 'tahrir' denirdi- pekiyi aldığımı, çok sevindiğimi hatırlıyorum. Daha doğrusu, hiç unutmadım. Zamanı, mevsimi, yazarken esriyip gidişimi...

Firuzâğa İlkokulu'nun üst katında, koridorun ucunda bir sınıftı. Aylardan kasım. Ama enikonu güneşli bir sonbahar günü. (O ders yılı sabahçıydım.) Güneş camlardan yansıyor, çeşit çeşit ışık oyunları ile gezinip duruyordu sınıfta.

Bütün sınıf sessizce yazıyorduk. Gerildiğimi hissediyordum. Atatürk'ün ölüm gününü tasvir etmeye koyulmuştum. 'Dokuzu beş geçe'yi anlatmaya çalışıyordum. Dolmabahçe Sarayı'ndaki küçük odayı gözümün önüne getirmeye...

Bütün on kasım günleri bende derin iz bıraktı. Hele o yıllarda. İçten bir yas hâlâ yaşıyorduk. İstiklâl Harbi'ni yaşamış büyüklerimiz hayattaydılar. Cumhuriyet bayramlarında ve on kasımlarda buruk anılar çıkagelirdi. Alinyazısını değiştirmeye çalışan ülke.

Celâl Sahir, elbette bambaşka duygularla, "Bir gemici nasıl Kutup Yıldızı'nı gözetler" diyor. Yetiştığım günlerde Atatürk'e ve Cumhuriyetimize Kutup Yıldızı çağrışımlarıyla yaklaşıldı. Sonra sağduyu yitiminde bu içtenlik, bu şiirsel yaklaşım söndü gitti. Atatürk'ü sever görünenler de, Atatürk'e düşmanlık güdenler de, kof bir söylemde âdeta birleştiler.

Kim bilir ne oldu tahrir ödevim, nerede nasıl yırtılıp atıldı...

Yukarıda öykü dedim ama, ilk öykümü değil, ilk romanımı hatırlıyorum. Ortaokul son sınıftayken yazmıştım: Karanlık Yüzlü Günü Aydınlatıcı. Daha doğrusu, sonuna erişebildiğim ilk roman. Yoksa, öncesine yarım kalmış en az bir düzine roman... roman sandığım yazılar çiziler var.

İlk romanım kaybolmadı, ben yırtıp attım. Berbat bir şeydi ama, şimdi pişmanım. Yırtmasaydım, gençliğimi belki geri getirecekti.

Reşat Nuri Güntekin'in dergilerde kalmış bir yazı dizisi var. (Çalıkuşu romancısının gazetelerde, dergilerde kalmış o kadar çok yazısı var ki! Bugüne kadar derlenmemiş olması yürek yakıcı.) İlk gözağrırlarını anlatıyor, ilk aşkını, ilk yazısını, meslek hayatında ilk gününü. O, ilk yazısını, 'yayımlanmış' ilk yazısı kabul etmiş.

Belki daha doğru. Ama ben öyle sayamıyorum. Yayımlanması uğrunda kapı kapı dolaştığım onca yazı çizdi...

Zaten -bunca yıl sonra itiraf edeyim- tam yazarlıktan umudumu kesecekken... kesmişken yayımlanmıştı ilk yazım. Hikâyesini çok anlattım, uzatmayacağım. Fakat yine Celâl Sahir'den, aynı şiirinden bir dize: "Benim o gün yüreğimde solar bütün duygular"...

Hayır, solmamıştı. Sonra, yazdıkça, yıllar geçtikçe, galiba biraz soldu. Çünkü hayatı değiştirmek istiyordum. Yazının çizinin hayatı değiştiremeyeceğini, nihayet, 1990'ların sonunda, Solmaz Hanım, Kimsesiz Okurlar İçin'i yazarken kabullenmiştim. Şöyle bitiyor: "Hayatı değiştirmek isteyenlerin kimsesi yoktur."

Büsbütün solmak, büsbütün mutsuzluk da değil. Hatırlıyorum, Solmaz Hanım, Kimsesiz Okurlar İçin'i bitirdiğimde, Kanlıca'da, deniz kıyısında, son sayfaları, son cümleyi Attilâ İlhan'a okumuştum. O beğenince çok sevinmiştim. Öyle çok sevinmiştim ki!..

Oysa kırk küsur yıl öncesinin ülküleri, başlangıçtaki coşumlar, nefes nefese kalışlar, küçücük sevinçlere ve çoğu kez hayal kırıklığına evrildi. Geçen kırk yılın kapkaranlık politikasına sivrulüp durdukça, Ziya Osman Saba iyiliklerinin nasıl da ve ne insafsızca tırpanlandığını saptıyorum.

Ziya Osman sonsuz iyilik özlemini dile getiriyordu ama, kötülük mihrakları boş durmuyor, toplumu birbirine kırdırabilmek gayesiyle, ikilikler, üçlükler, beşlikler yaratıyordu.

Bizim bir 'iyilik edebiyatı'mız sözkonusu. İyilik edebiyatı nedir demeyin. Yalnızca Ziya Osman Saba değil, birçok şair, birçok yazar, iyilik özleminde yazdı. Onların eserlerini, Türkiye'yi bugünkü karmaşaya sürükleyenler galiba hiç okumadılar. Dün de okumamışlardı. Bazıları okumuş gibi yaptılar; o ayrı. Bazıları ise, ezberden söyleyip, okuduklarını kanıtlıyorlar, ama okuduklarının özünü duymayarak...

Şu dize de unutulmuş şair İhsan Raif Hanım'dan:

"Aşk kâfidir, ver elini, düşünme, gel gidelim!"

Ben yine inanmak istiyorum: Sevgi kâfidir, merhamet kâfidir.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Göstersen adana giden yolu"

Selim İleri 2008.07.06

Cahit Sıtkı Tarancı, benden dokuz yaş büyük şiirinde, "Robenson"a seslenir:

"Robenson, akıllı Robenson'um

Ne imreniyorum sana bilsen!"

Birden adalar, ütopyalar şenliği başlar.

"Göstersen adana giden yolu;

Başımı dinlemek istiyorum."

Bir türlü durulmamış ortamlarda kim dinlemek istemez başını?! Ya da, kaygılarla, erinçsizliklerle donanmışken, bir köşeye çekilip adalar sessizliğini yaşamak kim bilir ne mutluluktur!

Bizim kuşak, Robinson Crusoe'yu 'çocuk kitabı' olarak okumuştur. Cahit Sıtkı da mı öyle okumuştur, bilmiyorum. Bizler, Robinson Crusoe'nun, gemisi battıktan sonra, dalgalarla sürüklendiği ıssız adadan günün birinde kurtulup kurtulamayacağı heyecanı ile okumuştuk romanı. İyimser ütopyaların 'yokülke' adalarından habersizdik.

Elbette eksik püksük çevirilerdi. Sözüm ona, çocuklar için öyle yapılmıştı. Çocukların neyi anlayıp neyi anlamayacağına, oldum bittim, büyükler karar verir. Kararları çoğun yanlış çıksa da.

Büyüklerin bizim için âdeta yeniden yazıverdiği bu romanda, Robinson, bir yandan da Cuma'yı 'uygarlaştırıyor', toplum hayatının bir bireyi olarak eğitiyordu, hem de 'ıssız ada'da. Cahit Sıtkı'nın güzel şiirinde Cuma'dan söz açılmaz. İlk okuyuşta, şaşırtıcı bir yok sayıştır bu.

Ama şiiri özümstedikçe, Cahit Sıtkı'nın adadan kurtulmak şöyle dursun, o meçhul ıssız adaya sığınmak, büsbütün orada yaşamak, orada 'var olmak' istediğini fark ederiz.

Gerçi, şair iki dizede çoğul konuşuyor:

"Taş kırmak da gelir elimizden

Ateş yakmak da, aş pişirmek de."

Ne var ki, adada yalnız kalmak geçiyor gönlünden. Yolu yordamı gösterebilir diye belki bir tek Robenson'a razı. Cuma'ya ihtiyacı yok. Bu şiir beni, en az Daniel Defoe'nun romanı kadar etkiler. (Keşke o da okusaydı Cahit Sıtkı'yı!..) İssiz bir adada kalabalık dünyanın gebertici hayhuyundan kurtulmak ütopyasını, belleğim beni yanıltmıyorsa, "Robenson'u okuduktan sonra duyumsadım. Bu şiiri okuduktan sonra, çocukluğumuzda okuduğumuz o romanın, asıl Robinson Crusoe olamayacağını düşünmeye koyuldum.

Daniel Defoe'yu kavrayabilmem için Akşit Göktürk'ün Ada'sını beklemem gerekiyormuş.

Akşit Göktürk, Defoe'nun eserini edebî ve siyasî açılardan inceler. Çocuklara okutulan Robinson ve yazarının öteki eserleri, İngiliz edebiyatına ufuk açmış. Robinson'un adasını, o ıssız adadaki girişimlerini, hatta, Cuma'yı 'eğitişini' siyasetin diliyle okuduğunuzda, şaşırtıcı, irkiltici yorumlara yol alabiliyorsunuz. Daniel Defoe öteki romanlarında da enikonu baş tanımaz bir yazar. Ne adası masum, ne hanımları beyleri.

Ama 'ada' bir kez gönlümü çelmişti. Benim de hayalimde adalar beliriyor, adalarda ıssız yaşamak istiyordum. "Robenson" şiiri bu isteğin, özlemin kırık bir umut olduğunu son dördlüğünde dile getirir:

"Robenson, halden bilir Robenson,

Ada hâlâ batmadıysa eğer,

Alıp götürsen beni oraya,

Deniz yolu kapanmadan evvel!"

Öylesine bir 'gitmek' tutkusudur ki, geri dönüş artık reddedilmekte, deniz yolunun kapanmasına rıza gösterilmekte, belki de deniz yolunun kapanması apaçık özlenmekte. Hangi toplumsal ortam bu denli kaçış, uzaklaşma, yok olma özlemlerine alıp götürebilir?

Sizi o güne kadar bunaltmış, kırmış, hayal kırıklığına uğratmış, yaralamış, ülkülerinizi çiğneyip geçmiş toplum hayatına bir daha geri dönmeyeceksiniz: Bundan derin mutluluk olabilir mi?

Deniz yolu kapanacak, adaya erişilemeyecek diye bunca ürkmüş müydü Cahit Sıtkı? Yoksa, şimdi ben mi bir an önce şiirdeki adaya erişmeye çalışıyorum?

"Robenson"u okuduğumda, söze dökmeye çalıştığım düşsel mutluluğa o kadar ihtiyacım yoktu herhalde. Gençtim, ülkü ve umutlarım batkıya uğramamıştı. Toplumsal, siyasal çalkantılar ortasında ayakta durabileceğime inanıyordum. Kavafis'in başka ülkeler, başka denizler bulamadığını bilmiyordum.

Fakat yine de Cahit Sıtkı'nın gitmek tutkusu, hep gitmek, Robenson'un adasına kavuşuncaya kadar gitmek isteği beni çarpmıştı.

On yedi on sekiz yaşımıydım, kırk küsur yıl önce. 1968'de Cumartesi Yalnızlığı'nda derlediğim hikâyeleri yazmaya çalışıyordum. Bu hikâyelerde 'ada' yoktur. Adayı belki de bilinçaltıma gömmüştüm. Ütopyam, gelecek mutlu günlerdi, hepimiz için mutlu, bütün insanlık için. Olabileceğine inanmıştım.

Sonra şiirle başladı; Fotoğrafi Sana Gönderiyorum'a kadar sürdü. Fotoğrafi Sana Gönderiyorum, son hikâye dışında, bütünüyle adalar anlatısıdır.

Besbelli, artık, "her yanı suyla çevrili kara parçası"nda yaşamak ihtiyacıydım. (Türkçe Sözlük adayı böyle tanımlıyor.) Fakat deniz yolu kapanmış!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Okuduğum Adalar

Selim İleri 2008.07.13

Ada serüvenlerim, o durgun serüven, pek de kötü başlamamıştı. Bir sonbahar günüydü, ailecek, Kınalı'ya gitmiştik. Fotoğrafi Sana Gönderiyorum'daki "Ada Gezintilerim"de ayrıntılı anlattım. İlkokula yeni başlamıştım. Soğukça ama güzel, ışıklı bir sonbahar günüydü.

Kınalıada'da bizi bir sürpriz bekliyordu: Çoktan sona ermiş yazla birlikte, 1950'ler İstanbul'unda Kınalı bomboştı. Herkes geri dönmüş. Ne kır gazinosu, ne bakkal açık. Dönüş vapuruna da epey var. Vapur seferleri seyrekleşmiş.

Güz renklerine bürünmüş ada -mide gurultularıyla geçen güne rağmen- harikulâde güzeldi. Kınalı'ya öylece vurulmuş olmalıyım.

Bir başka ada gezintisi, ada konukluğu; kim bilir hangi albümde, o günden bir fotoğraf olmalı. Bu kez Büyükada. Almanya'dan dönmüşüz. Gittiğimiz aile, Almanya'dan tanıdığımız bir Ermeni gencinin annesi ve babası. Büyükada'da çok hoş, çamlar içinde bir köşke gitmiştik. Fotoğraf, köşkün balkonunda çekilmişti.

Sıcakkanlı, konuksever hanımla bey bizi kırk yıllık dostları gibi karşılamışlar, ağırlamak için âdeta çırpınmışlardı. Balkonda, beyaz örtüler örtülmüş uzunca bir masada öğle yemeği yedik. Herhalde atmosferi dolayısıyla o yemek, o masa bugün de gözümün önünde. Yarım yüzyıl öncesinin renklerini seçiyorum, çam kokusunu duyuyorum.

Derken ilkokul son sınıftayken, okul pikniği. Bir kez daha Büyükada'ya gidildi, eşeklere binildi, Aya Yorgi'ye çıkıldı. Piknik, tepedeki kilisenin bitişiğindeki kır gazinosunda. Bir şenlikti...

Çocukluğumun tek tük ada gezintilerine, ilkençliğimdekiler eklenecek; adalar bende usul usul birikecek. Ne var ki, birikimi yazıya dökmek, o zamanlar aklımın ucundan geçmezdi.

Bir de aile içinde konuşulan ada anıları vardı. Dedemle anneannem bir iki yazı Büyükada'da geçirmişler. Anılar anlatıla anlatıla bitirilemezdi.

Edebiyattaki adayla, yeniyetmeliğimde, bambaşka bir ufka açıldım. Önce Sait Faik ve Burgaz. Bizim de gittiğimiz, gezip tozduğumuz Burgaz'ı, Sait Faik, peyzajları, denizleri, rüzgârları ve insanlarıyla, bizim göremediğimiz incelikleriyle yaşıtıyordu. Martıları hikâye kişisi kılıyor. Sivriada birdenbire gözümüze bambaşka görünüyordu. Kente dönüyor, yalnızlıklar kuşanıyordu. Sonra yine ada, sığınak...

Ben Sait Faik'in toplu eserine ancak lise son sınıfta kavuştum. Edebiyat tutkunu bir iki arkadaş, Varlık Yayınları'nın yeniden yayımlamaya başladığı Sait Faik külliyesiyle büyülenmiştik. Bu, bile isteye dağınık, savruk hikâyeler şimdi bana yazarlığın varılabilecek en son aşaması gibi geliyor.

Sait Faik'ten sonra Halikarnas Balıkçısı "Gülen Ada"ya götürdü. Ege'nin adsız sansız, ama o kadar cesur, yeni zenginlerin küstahlığına pabuç bırakmayan, küçücük bir adası. Öyleyken, bir öyküde, bir adanın bizden biri kimliğine büründüğünü görüyordum, özgürlüğünde gülüyordu, balıkçılarla sevişiyor, tanyerine sesleniyor, sonra yine gülüyordu.

"Gülen Ada", bence, çevre bilinci konusunda Türk hikâyesinin en duyarlı verimidir. Sait Faik'in "Son Kuşlar"ına da hayranım. Ama "Gülen Ada" doğrudan doğruya doğayı konuşturur. Her neyse, galiba ikisini de çok seviyorum.

Günün birinde Huzur'u okuyunca, o, uzun, adaların alafranga dünyasını yansıtan Büyükada sahneleri, belki, ucun ucun adalar yazmak düşüncesine itelemiştir beni. Belki diyorum; çünkü ilk esin, kesenkes Akşit Göktürk'ün eserinden gelmiştir. Göktürk, Ada'da "sularla çevrilmiş kara parçası"nı İngiliz edebiyatı açısından tarar; fakat hep, 'ada'nın evrensel açılımlarını irdeleyerek.

Göktürk'ün eserini okuduktan sonra, Huzur'daki Büyükada gezintilerini, uzun yemek sahnesini, daha sonra Aydaki Kadın'daki Büyükada'yı farklı bir görüngeden değerlendirmeye çalıştım. Huzur'da en önemli siyasal tartışmalar Büyükada'daki yemektedir. Bu yemek, bir büyük huzursuzluğun anlatımıdır. Fikirler çatışır, fakat bileşim doğmaz. Huzur'un adası, bir bakıma, kötümser ütopyaların adasına yol alış sayılabilir. Aydaki Kadın'da ise, Büyükada, boş bir zenginliğin gösterisinden ibaret. Tanpınar'ın iyimser ütopyalardan uzak kaldığını söyleyebilir miyiz?..

Sırayı bozmak istemiyorum. Sırada, Abdülhak Şinasi Hisar'ın Geçmiş Zaman Köşkleri'yle Ali Nizamî Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği var. İkisi de birden çıktılar karşıma. Çağdaş edebiyatımızın bu eşsiz yazarı, hemen hemen bütün kitaplarıyla, 1960'lı yıllarda, kaldırım kenarına atılıvermişti: Ne alırsan bir liraya!.. Görkemli yapıtını oradan derlemiştim.

Ali Nizamî Bey'in macerasında Büyükada başlı başına peri masalıdır. Yazar, on dokuzuncu yüzyıl sonu yirminci yüzyıl başı Büyükada köşklerini art arda anlatır; mimarilerine, renklerine, bahçelerine baktıkça bakar, her birini pastalara, gatolara benzetir.

Geçmiş Zaman Köşkleri'ndeki Büyükada ise, "İstanbul'un son bir parçası"dır. Orada insan kendini daha özgür hisseder. Başını almış gitmiş bir hali vardır Büyükada'nın. "... her şey dünyanın başka köşelerindeki hayat tecellilerinden daha güzel bir cilveye benzer." Abdülhak Şinasi'nin adası, geçmiş zamanda, iyimser ütopyanın adasıdır.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Akşit Göktürk'ün "Ada"sı

Selim İleri 2008.07.20

Ada yazılarına devam ediyorum. Geçen pazar, Türk edebiyatındaki ada gezintilerimi anlatmıştım. Halid Ziya'nın son romanı Nesl-i Ahir'deki Büyükada'yı es geçtiğimi söyledi dostlarım. Ben hep yeni yetmeliğimdeki okumalardan yola çıkıyordum. Nesl-i Ahir'i otuzlarımda okudum.

Es geçtiğim roman, aslında, Kiralık Konak. Yakup Kadri'nin Kiralık Konak'taki Büyükada'sı, Aşk-ı Memnu'un mesut Büyükada'sına yanıt gibidir. Burada Hakkı Celis'i büyük bir bilinç ışıması içinde görürüz. Aşk-ı Memnu'daki Nihal'in tersine, hayallerden sıyrılır, bireysel gerçekliğini yakalar. Daha Dün'ün en uzun bölümü Kiralık Konak'a ayrılmıştır. Bu yüzden, Kiralık Konak'ın adasını, şimdiki ada yazılarına yinelemek istemedim.

Türk edebiyatındaki ada gezintilerim, Virginia Woolf'un Deniz Feneri'yle başka bir düzleme sıçradı. Deniz Feneri hayatımın en güzel romanlarındandır.

Virginia Woolf, önce ulaşamayan, ulaşamadığı için de daha çok özlenen, daha çok düşlenen, sonra da, üstelik nice zaman geçince, ulaşıncı, anlamını o kadar yitiren bir fener adasından, bir tür hayal kırıklığı adasından söz açar. Bir gelgit söz konusudur: Ulaşılmadıkça, fener adası, iyimser ütopyanın izin deyken; ulaşılmaz, kötümser ütopyanın tutsağı olur.

Hele, ressam Lily Briscoe'nun küçük adaya gitmeyip, karada kalarak, yıllar önce yarım bıraktığı bir resmi tamamlaması bana çok acı gelmişti. Gitmek, daima gitmek ülküm, kıyısından köşesinden yıkıma, batkıya uğruyordu.

Bazı yaradılışlar için gitmek hep bir ülkü olarak kalacak; o yaradılışlar, yaşam adına ne yapabileceklerse, hep Kavafis'in aynı kentinde, aynı kara parçasında yapabilecekler, denize, ufka daima uzaktan bakabilecekler...

Lily Briscoe fener adasına gitmekten uzak durarak bitirebiliyordu eserini. Fakat bu, mutlu bir bitiriş sayılabilir mi?

Deniz Feneri'ni Naciye Akseki Öncül'ün duyarlı çevirisinden okuduğum yıllarda yine öyküler yazıyordum. Sonradan Dostlukların Son Günü'nde derleyeceğim öyküleri. Bir ikisinde Burgaz, Büyükada geçer. Ama geçmişin, yaşanmışın, yaşantının etkisiyle. Deniz Feneri'nin derin etkisi için Her Gece Bodrum'u beklemem gerekecekti.

Her Gece Bodrum, bir 'ada romanı' olmadığı halde, adalar edebiyatına çok şey borçludur.

1973 yılında Akşit Göktürk'ün başyapıtı Ada yayımlandı. Çiçeği burnunda bir yazardım. Akşit Göktürk'le Yeni Edebiyat dergisinin yönetim yerinde tanışmıştık. Yeni Edebiyat'ı Doğan Hızlan yönetiyordu. Yönetim yeri de, Altın Kitaplar'ın küçücük bir odasıydı.

Orada Akşit Bey'le karşılaşmamız, tabii ki rastlantıydı. Ama bugün fizikötesi bir anlam yüklüyorum: Yanımda Ada kitabı vardı. Akşit Göktürk'e imzalatmıştım. Bendeki ilk ve son imzalı kitabı.

Ada, okuyanların hatırlayacağı gibi, şöyle başlar:

"On altıncı yüzyılda, ressamın biri ne zaman bir dünya haritası çizecek olsa, karısı hemen, 'Sevgilim şuracığa bir ada koyuver, yalnız benim olsun!' dermiş. Ressam da bu isteği uysallıkla yerine getirmiş. Bu tür adalar o günün haritalarından hiç eksik olmamış."

Okur okumaz, işte bir roman! diye vurulduğumu dün gibi hatırlıyorum.

Bir iki yıl sonra Her Gece Bodrum'u yazarken, Ada'dan öğrendiğim o 'yokada'lar, dönüşe dönüş, evrile evrile, karşılıksız kalacak sevgiler, dostluklar, aşklar için birer simge olup çıkmıştı. Her Gece Bodrum'un bugün hâlâ çok sevdiğim birkaç satırında -çünkü geçmiş kitaplar pek fazla sevelemiyor- Akşit Göktürk'ten okuduğum yalan adalar belirir kaybolur.

Yine Her Gece Bodrum'da, Sidere Adası'ndan, Kleopatra'nın yarı söylence yarı gerçek acımasızlığından söz açarken, Ada'yı tadını çıkara çıkara okumuş olmanın yordamına çok şey borçlu olduğumu biliyordum.

Campenella'nın Güneş Ülkesi, Thomas More'un Utopia'sı gençlik yıllarımda, Çan Yayınları'ndan edindiğim kitaplardır. (Genç okurlar için bilgi vermek isterim: Çan Yayınları, Vedat Günyol'un kurduğu bir yayıneviydi. Ticarî kaygısı hiç mi hiç olmayan bir yayınevi. Hümanizmanın klasiklerini yayımlamayı hedef edinmişti...)

Hem Utopia'yı, hem Güneş Ülkesi'ni, sonra Shakespeare'in adasını, Akşit Göktürk'le 'yeniden kavrama' imkânına kavuşuyordum. Bir kılavuzdu Ada ve diyordu ki:

"Dünyanın kolay kolay yola getirilemeyeceğini, her güzel düşün, insan yaradılışının bayağılıklarıyla, maddenin yasalarıyla didişmek zorunda olduğunu bilir Shakespeare."

1970'ler kaba bir sağ söylemle kaba bir sol söylemin düşünce ve duyuş dünyasına -ne yazık ki- başı çektiği günlerdi. Ada'nın incelikli anlatımı arada kaynamaya yazgılıydı. Bu güzel eser, öyle sanıyorum ki, çok sayıda

okura ulaşamadı, o dönemde. Ama okunurluğunu hep korudu. Yeni basımlara erişti. Yarın da erişecek.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Dünyanın elçileri

Selim İleri 2008.07.27

Geçen yazıda andığım, Akşit Göktürk'ün eseri Ada, 1982'de bir kez daha basıldı.

Adalar ütopyasıyla artık içli dışlı sayılırdım. Bu eserin, ütopya -iyimser ve kötümser ütopyalardan- robinsonada, İngiliz edebiyatında çağdaşımız romanlara açılışını iyi kötü biliyordum. Cehennem Kraliçesi yayımlanmıştı. Cehennem Kraliçesi'nde bütünüyle kötümser ütopyanın etkisi altındaydım. Siyasetten cinselliğe, bireyin yaşamına, kara bir roman yazmaya çalışmıştım.

Akşit Göktürk, "Çağdaş Romanda Ada" başlığını verdiği bölümde, yine çocukluğumun kitabı Define Adası'ndan başlayarak bazı romanları irdeler. Aralarında elbette okumadığım romanlar da vardı. Fakat Define Adası'nın açılmanması, ister istemez irkiltecekti: Çocukken okuduğumuz Define Adası'na hiçbir göndermesi olmayan bir açılma. Robinson Crusoe'da olduğunca, Define Adası'nda besbelli, çocuklar için yeniden yazılmış, daha doğrusu, kuşa çevrilmişti.

Okumadığım romanlardan biri, Conrad'ın Zafer adlı görkemli eseri idi.

Akşit Göktürk'ün Zafer'den bir alıntısı, öyle sanıyorum ki, dünya görüşümü, hayatı algılayışımı belirlemiştir. Yazararak, yayımlayarak kendimizi ifade etmeye çalışırız. Yazarlığın asıl anlamının bu olduğunu, kendimizi ifade etmek olduğunu düşünüyorum. Başka bir şey değil. Ne var ki, kendimi hiçbir zaman, kendi sözlerimle, Conrad'ın şu sözleri kadar ifade edemedim:

"Görüyor musun... İşte geliyorlar, dış dünyanın elçileri. Karşındalar işte -kötülük düşüncesi ile vahşet içgüdüğü kol kola! Arkalarında da kabagüç. Birbirine uygun üç elçi belki -hani ya karşılama töreni?! Silahlı olsaydım, şu ikisini oldukları yerde devirebilir miydin dersin? Yapabilir miydin?"

Yıllar yılı, dış dünyanın asıl elçilerinin, kötülük düşüncesi, vahşet içgüdüğü ve kabagüç olduğunu düşündüm. Akşit Göktürk'ün alıntısından yola çıkarak, romanlar, hikâyeler yazmaya çalıştım. Yetinmedim; Conrad'ın eserini, Zafer'i bir gün Türkçe'de okuyabilmenin olanaklarını aradım.

Hangi yıllardı -gerçi ne önemi var-, üç arkadaş, Günebakan Yayınları adını verdiğimiz amatör bir yayınevi kurmuştuk. İlk özelemlerinden biri, Conrad'dan Zafer'di. Anısını hep saygıyla andığım sevgili dostum Armağan ilkin bizim için romanı çevirdi. Gelgelelim, çeviri noktalandığında, Günebakan Yayınları batmıştı.

Zafer'i sonra, Dünya gazetesinde tefrika halinde yayınladık, kültür-sanat sayfasında. Kuruluş döneminde, Adam Yayınları'ndan Zafer kitap olarak da çıktı. Bir daha basıldı mı, bilmiyorum.

Akşit Göktürk, Ada'da Conrad'a özel bir yer ayırır. Maddi tutkularına tutsak düşen insanın, hem ahlaki çöküşünü hem politik kaçaklığını, yan çizişini onun eserinden esinlenerek dile getirir. Bu çıkarıcı insan, Conrad'ın saptamasıyla, yirminci yüzyılın temsilcisi olacaktır. Joseph Conrad'ın geleceği bilen yazarlardan olduğu, yirminci yüzyılda büsbütün kavranmıştır.

'Ada', içe çekilişin de yeri yurdu, ocağı, toprağıdır. "Son Yaz Akşamı"nı yazarken böyle hissediyordum. Göktürk'ün eserini kim bilir kaçınıcı kez okuyordum. "Son Yaz Akşamı"nda bir ressamın sanatıyla ödeşmesini

anlatıyordum, uzun bir ada gününün anısı, çağrışımlarıyla.

Ressam, sonunda, eserini toptan bir hiçlik olarak görüyor; sanattan çekip gitmesi gerektiğini fark ediyordu.

Ben çekip gidemedim.

Ada, gerçekten de kimileyin, serinkanlı düşünebilmenin yurdu. Thomas More, Utopia'da bilinmedik dünyalar tutkusunu, birdenbire, olmayan bir yerde... 'hiçbir yerde', yani ütopya'da yepyeni düzenler özlemine dönüştürür. Öyle bir düzen ki, her bireye eşit imkan sağlıyor, herkese mutluluk söz veriyor.

Modern bir anlatının tadını da taşıyan Utopia, "yaşlıca" Raphael Hythloday'ın sözümlerine ona gördüğü bir yerdir. Thomas More, 1510'larda onun ağzından -tıpkı yokülke gibi, Raphael de yoktur aslında- ülküsel topluma doludizgin yol alır. Bugün hâlâ hiçbir toplumun, ülkenin ulaşamadığı sevinçler ortamına.

Yeni yetmeliğimde çok severek okuduğum Utopia, git git, uzak bir hatıra oldu.1990'larda Ada, Her Yalnızlık Gibi'yi yazdım. Artık en başa dönüyordum: Thomas More'un eserinden uzak izlenimler ve daha çok, Sait Faik'in adası, Burgaz'daki ev, yitik özelemler, düşlerimdeki gitmek, kaçmak sığınağına. Her birinin, geçen zamanda eprimişliğini bilerek.

Ada, Her Yalnızlık Gibi, yazdıklarım arasında mutlu yokada hayalini boş yere arayıp durduğum en belirgin anlatı. Gerçi Cahit Sıtkı'nın dizesine inanmıyordum artık: "Deniz yolu"nın benim için çoktan kapanmış olduğunu biliyor, kendimden saklamıyordum. Bu anlatıya ilişkin notlarımı karıştırırken, metinde kullanıp kullanmadığını hatırlayamadığım bir cümleye rastladım:

"Sevinç geçip gitti gözlerimizden."

Geçip gitti...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Mavi Sürgün'den siyah siyasete

Selim İleri 2008.08.03

Geçen hafta Bodrum'daydım. Sevgili arkadaşım Ayşe İçinsel'in konuğuydum. Bodrum bu kez bana anılar olarak göründü, sadece anılar. Gençliğime geri dönemedim. Ege ve Akdeniz'den duyduğum heyecanı duyamadım. Anılar bile soluktu.

Yaşlılığa giden yol, birçok coşkuyu silip süpürüyor. O zaman, anıları canlandırmaya çalışıyorsunuz: Sözgelimi, 1970'ler. Sonradan, Her Gece Bodrum'da roman kişilerine dönüştürmeye çalışacağım arkadaş grubuyla Bodrum'a ilk kez gidişim. Eski model, derme çatma otomobilden iner inmez gördüğüm Bodrum Kalesi beni alıp geçmiş zamanlara, çok eski bir çağa götürmüştü. Fakat hayalde değil: O eski çağ âdeta yaşıyordu...

Mavi Sürgün'ü ancak Bodrum'u gördükten sonra içselleştirebilmiştim. Bazı öyküleriyle birlikte, Mavi Sürgün, Halikarnas Balıkcısı'nın şaheseridir. O, deyiş yerindeyse, 'erden' Bodrum'u dile getirir Mavi Sürgün'de.

Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü'nde Behçet Necatigil özetliyor: "Deniz hikâye ve romanlarıyla ün kazanmış olan yazar, bu eserinde çalkantılı hayatının ve 1924'e rastlayan siyasî sürgünlüğünün muhasebe ve dökümünü yapıyor: Konusu ve parçaları kitaba da alınmış bir hikâyesi yüzünden İstiklâl Mahkemesi'ne verilmiştir, Ankara'da Cebeci Hapishanesi'nde cezasını bekler; Bodrum'da üç yıl kalebentlikle idamdan kurtulunca

Ankara'dan Bodrum'a gider, bir buçuk yıl orada kalır, cezasının yarısını da İstanbul'da tamamladıktan sonra artık hür ve bu sefer gönüllü, Bodrum'da yaşamaya karar verir, gider oraya yerleşir."

Necatigil'in kaleminden çıksa bile, özetler eserden çalmaya yazgılı. Mavi Sürgün'ün her cümlesinde, bereketli, bağışlayıcı doğaya açılıp giden bir adamın sevincini, coşkusunu yakalarsınız. Hiçbir özet tanımlayamaz.

Halikarnas Balıkcısı'nın yaşamöyküsünü kurcalayanlar, İstiklâl Mahkemesi'nin yargısı ötesinde, kişisel bir trajedinin de iç hesaplaşmalarını az çok hissederler. Sürgün, biraz da bu yüzden maviye alıp götürmüştür. Gerçi Halikarnas Balıkcısı kişisel trajediden söz açmaz.

Keşke açsaydı. İnsanın çaresizliği konusunda bilgi dağarımız kazançlı çıkacaktı.

Ama bizim edebiyatımız kolay kolay bireyselleşemedi. Bugün bile tutuk, suskun, örtüklüğü koruyor.

İnsanın başına gelen, kimi büyük yıkımlar, birer acı deneyim gibi alımlanıyor da, toplumun genelgeçer ahlâkıyla, değerlendirilişle örtbas ediliyor. Ben, Halikarnas Balıkcısı'nın trajik serüvenini yakınlarından öğrenmek istemiştim. Azra Erhat da, Vedat Günyol da hemen yadsımışlardı. Üçümüz bir aradaydık; Vedat Bey telaşla, "Azra, bakl, Selim neler söylüyor!" demişti. Azra Hanım'ın yanıtı kesindi: "Yok öyle bir şey!"

Oysa sonra anılarda, biyografilerde kaleme getirildi: Varmış. Mavi Sürgün, yalnızca bir 'siyasî' sürgünün özgürlüğü doğada yakalamasını anlatıyor. Yaşamdakiyle iç içe okunduğunda ise, doğanın iyileştiriciliğini, hekimliğini umutlarınıza katıyorsunuz. Yalnızca Ölü Evden Hatıralar değil, yalnızca Sibiryaya değil; insanın kendi Sibiryası'ndan kurtuluşu bir yandan da, o kadar önemli.

Mavi Sürgün'deki erden Bodrum baş döndürür. Doğa öylesine görkemlidir, öylesine müşfiktir ki, onmaz sanılmış yaralar git git kabuk bağlar. Halikarnas Balıkcısı sersemlemiştir. Hatta, esriyip gitmiş, neredeyse uyurgezer.

Necatigil ekliyor: "Eserlerinde kompozisyon bütünlüğüne pek dikkat etmeyen yazarın üslubundaki ihmaller, yer yer tabiat tasvirlerinin güzelliği ve anlatıştaki heyecanıyla, bu anılarında da bağışlanıyor."

İhmaller, doğanın kılavuzluğu olamaz mı? Savurup götüren doğa, belki, başka türlü yazmayı engelliyor. Ben, asıl şiiri, savruklukta, ihmalde tadıyorum. Necatigil, eski Bodrum'u görmüş müydü diye sordum bu kez. Deminki yargısından belki büsbütün vazgeçerdi.

Fakat o Bodrum, Mavi Sürgün'deki, usul usul yitti. Son kırpıntıları, Her Gece Bodrum'dadır.

Yitip gittiğini, en çok, Azra Erhat'ın Mavi Yolculuk'larından kavrayabilirsiniz. İlk Mavi Yolculuk 1960'larda, deniz ve tarih, ören, resim, görünüm cümbüşüken; ötekiler, giderek turistikleşir, geçen zamanın taleplerine handiye yenik düşerek, gezi kılavuzu olup çıkar.

Halikarnas Balıkcısı ve çevresi, bu topraklarda, bu denizde, bir 'medeniyet' bereketini dile getirmek istediler. Öyle sanıyorum ki, benimsenmedi, haksız eleştirilerin hedefi oldu, hem de epey haksız. Eski Yunan, Batı hayranlığı sanıldı. Halikarnas Balıkcısı bu toprağın medeniyet katmanlarından birini deşmişken. Hor görüldü. Durmuş oturmuş, değerli yazarlarımız hor gördüler üstelik. Yaşasalardı, bugün belki hor görmezlerdi.

Yaşasaydı bugün belki, Halikarnas Balıkcısı Mavi Sürgün'ü eksiksiz yazardı.

Bodrum'da, her gün, İstanbul'da olduğunca, onu aşkın gazeteyi okumaya çalıştım: Mavi yerine siyah. Kirlettiğimiz doğa iyileştiremedi.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

On yedi yıl önce...

Selim İleri 2008.08.10

Bir iki ay önce, Ali Çolak yazmıştı: Sevinçler kuşanmak için Salâh Birsell okudum. Yarın yine okuyacağım, diyordu. Ali Bey'le ortak tercihlerimiz. İçim karardıkça, Salâh Birsell'in yapıtlarına sığınırım. İçim açılır.

Bu kez elimde Nezeleli Karga; on yedi yıl önce yayımlanmış, Remzi Kitabevi'nin yayınları arasında. Nezeleli Karga, Birsell'in günlüklerinden.

Hatırlıyorum: Mehmet Ergüven, o sıralarda, Salâh Birsell'in dilinden, anlatımından, dahası, anlattıklarından usandığını yazmıştı. Ergüven gibi düşünen, usanmış başka kişiler de vardı. Örnekse, Fethi Naci. Geçenlerde yitirdiğimiz Fethi Naci, bu dil, bu sözcükler zorlama, iğreti demeye getirmişti.

İnsan Tükenmez yazarıyla Mehmet Ergüven düşüncelerini, yargılarını açık açık yazarken; kimi kişiler de fısıltı gazetesıyla yetinirlerdi. Salâh Birsell'in Türkçe'yle oynayarak göz boyadığını ileri sürenler vardı.

Doğrusu, hiçbir zaman bu kanıyı paylaşmadım. Türkçe'yi düzyazı alanında yeni ufuklara açan çok yazar yok günümüzde. Nezeleli Karga'yı okurken, Salâh Birsell'in bir sözcük simyageri olduğuna bir kez daha inandım. (Gerçi, Nezeleli Karga'da öyle simyacılar söz açılmış ki, şu 'simyager' sözcüğünün olumsuz anlamda kullanıldığı sanılabilir.) Evliya Çelebi'nin yeryüzü topraklarındaki uçsuz bucaksız gezisi, Salâh Bey'de dil topraklarında sürüp gitti.

Nezeleli Karga bir yandan da edebiyatımızı koruyor! Sözelimi, Halid Ziya'nın Sanata Dair'ini "üç cilt" gösterenlere nice kırgınlıklar, küskünlükler sunuyor. "Bana en çok dokunan" diyor Birsell, "Halit Ziya'nın yapıtları sayılırken Sanata Dair adlı denemelerinin üç cilt gösterilmesi oldu."

Sonra, dört cildin yayımlanış tarihlerini veriyor: 1938, 1939, 1955, 1963. Bunca usta bir edebiyat adamının bir yapıtı yayımlanmak için bunca yıllar bekleyip durmuşsa, Salâh Bey buna da yeriniyor.

Nezeleli Karga'da artık kimselerin ilgilenmediği eski yazarlarımıza vefa borçları ödendiği gibi, çiçeği burnunda şairlere, hikâyecilere de kucak açılmış. Salâh Birsell, günlüklerinin öteki ciltlerinde de genç yazarlara kucak açmıştır. 1972-1975 günlüğü olan Kuşları Örtünmek'te o zamanlar kimselerin okumadığı, tanımadığı Selim İleri'ye övgüler armağan etmiş, beni çok sevindirmiş, elbette sorumlular kuşanmama yol açmıştı.

Düşünüyorum da, Birsell gerçek bir edebiyat avcısı. Benden söz açarken, 'Aşırı Duygululuk Sarayı'nın bir tutkunu olduğunu söylemiş. O gün bu gün hâlâ oralarda değil miyim?

Nezeleli Karga'da birçok genç edebiyatçıya övgülerle destek, umut verirken, sevgi dolu eleştirel yorumunu ekliyor, handiyse kılavuzluk ediyor. Denecek ki, attığı zarlar tutmuş mu? Bence bu soru haksızlık: Salâh Bey'in tutumu Ataç'inkinden çok farklı. O, ben beğeniyorsam bu çocukta iş var havalara bürünmüyor. Genç yazarda güzel bulduğunu vurgulamakla yetiniyor. Bir bakıma, kamçılıyor. Yarı yolda kalanlardan birkaçı için ne çok üzüldüğünü hatırlıyorum.

Yine düşünüyorum da, genç edebiyatçılar için, Salâh Birsell son umuttu: Kuşakdaşlar bile birbirini okumaya değer bulmazken, yılların Salâh Birsell'i amatör coşku taşıyan dergileri, kitapları satır satır izler, kendi köşesinden seslenir, duygunluklar iletirdi.

Bir yaşam boyu korudu bu tutumunu.

Kendi köşesinden, dedim. Emek verebilmek için. Bu emeğin gizini de söylemiş, Nezleli Karga'da:

"Bir sanatçı sanatını yürütebilmek için fil tufanı denilen tufanlara girip çıkmalı, gecesini gündüzünü forslar gibi zincirleyip küreklere yerleştirmelidir. Yani oturmalı, kalkmalı, sanatından başka bir şeyle ilgilenmemelidir."

Dün öyleydi. Beni, bizim kuşağı yetiştiren sanatçılar, oturur kalkarlar, sanatlarından söyleşirlerdi. Buluşmalarda, kahvelerde, içki sofralarında, dedikodular az, eserden söz açışlar çoktu. O hava değişti bugün, sanat, ürün ikinci planda, medyatik gösteri en ön sırada. Bazan, zamanında öldüler diye düşünüyorum, Birsal için, Necatigil için, Sabahattin Kudret, Bilge Karasu, Muzaffer Hacıhasanoğlu için. Sanat görüşleri farklı bu kişileri birleştiren, edebiyata gönülden bağlılıklarıydı.

Birçok mutsuz günde, Salâh Birsal okuyarak sevinçler duydum. İşte Nezleli Karga yine, önünde sonunda yalnızlık çekilecek, televizyon karşısında pineklenilecek, keşke sokağa çıksaydım denilecek bir geceyi seslerle, arkadaşlıklarla, anılarla, hatta musikiyle doldurdu...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Hüseyin Rahmi'nin Doğum Günü

Selim İleri 2008.08.17

Bugün 17 Ağustos, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın doğum günü. Radikal Kitap'ta da yazdım; Hüseyin Rahmi'yi anmadan geçemiyorum; bugün TRT 2'de de anmak istiyorum.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal için yazdığı -yarım kalmış- monografide Hüseyin Rahmi'den söz açar. Yaklaşımı farklıdır.

Hüseyin Rahmi'nin Edebiyat-ı Cedide üslûbundan bütün bütüne kurtulamadığını; dahası, 'psikoloji'ye eğildiğinde, bu üslûbun cılız bir sürgünü olduğunu belirtir. O kadar ki, dil, birdenbire Namık Kemal'in diline geri döner, öyleyken, Hüseyin Rahmi kendi döneminin gerisine düşmektedir.

Gerçekten öyle mi? Romancının İffet'te -iddia sonucu- süslü püslü üslup aramış olması, ya da, Billûr Kalb'in bazı romantik sayfaları Tanpınar'ı doğrular gibi.

Bununla birlikte, Hüseyin Rahmi, amansız bir yerginin sözcüsüydü. Nitekim Billûr Kalb birçok sayfasında toplumsal hayatımıza yöneltilmiş yergilerle, olumsuz eleştirilerle dolup taşar. Romantik şefkat hepi topu bir iki bölümdedir.

Halid Ziya, Maî ve Siyah'ta, eski edebiyatın giderek yozlaştığını, niteliksizleştğini ileri sürüyordu. Tercüman-ı Hakikat çevresinde toplanan 'gelenekçi' yazarları inceden inceye yermekte, edebiyat dışı saymaktaydı. Edebiyat dışı: Çağını doldurmuş, tekrarın tekrarı olup çıkmış. Meçhul yeniye dolu dizgin açılmak, besbelli, bizde eski hastalık. Geçmişî tümenden inkâr etmek de. Maî ve Siyah'ın bu sayfaları beni üzer.

Tanpınar ise, Hüseyin Rahmi'nin Şıpsavdi'yle Edebiyat-ı Cedide'yi hicvettiğini söylüyor. Bütün o 'alafranga' tutkusunun ardında, özünde, dişe dokunur, kök salabilecek en küçük bir canlılık, sahiçilik yok...

Şıpsavdi'yi bu perspektiften okumak hiç aklıma gelmemişti. Edebiyat-ı Cedide için fazla insafsız bir hiciv. Tanpınar'a katılırsak. Kendi adıma, bazı tereddütlerim var.

Geçen zaman okumaların niteliğini değiştiriyor. Gününe verilmiş yanıtlar, bir eserde, çoğu kez silinip gittiğinden, yorumlar geçen zamanla değişebiliyor. Şipsevdi'yi Edebiyat-ı Cedide hicvi olarak okumadığımdan çok severim.

Oysa Tanpınar ekliyor:

"Fakat bu zalim ve itiraf edelim ki çok eğlenceli hicvin yanında ne eskinin müdafaasını yapıyor, ne de millî hayatın herhangi bir güzel tarafını, bir özünü ortaya koyuyordu. Acı kânun rüzgârlarına benzeyen sert bir nihilizmde zengin, fakir, eski ve yeni hep birden dağılıyordu."

Aralık, ocak yellerinde bu dağılıp, bence çok etkileyicidir ve yalnızca Hüseyin Rahmi'nin eserinde karşımıza çıkar. Hiçbir şeyi savunmamak belki şaşırtıcı gelebilir. Hele "sert bir nihilizm"e hiç alışık değiliz. Ne var ki, 'romancı' kendi yatkınlığı oralarda yakalamışsa...

Tanpınar, daha sonra, Hüseyin Rahmi romanının zayıf, taklitçi, kişiliksiz yanlarına değiniyor: Üçüncü dereceden vodvil. Ve fars esintileri... Utanmaz Adam romancısı bir bakıma Edebiyat-ı Cedide romancılarına yenik düşürülüyor. Halid Ziya büyük, usta bir romancı; Mehmed Rauf'un Eylûl'ü beklenmedik, erken bir eser... Hüseyin Rahmi'ye gelince, handiyse çarşı pazar işi romanlar yazmış.

Bu görüş, bu sav, bana öyle geliyor ki, Hüseyin Rahmi'yi tanımamızı, eserinin amacını kavramamızı engellemekte. Vodvil; evet ama uyarılama değil. Fars; evet ama ortaoyunundan yola çıkarak. Kaldı ki, Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün Hüseyin Rahmi romanına borçları olup olmadığını da düşünmeden edemiyorsunuz.

Eşsiz Tanpınar'ın zaman zaman böyle çıkışları var. Karşı çıkışlar, fakat dayanaksız. Şipsevdi'nin ilk adının Alafranga olduğunu unutmuş görünüyor. Bu Alafranga'yı herhalde en çok Tanpınar severdi.

Hüseyin Rahmi okumalarım, yaklaşık kırk beş yıl öncesinde başlar. Belki daha fazla. Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç'la ortaokul sıralarında tanıştım. Ders kitabımızdaki seçme parçayı sıkılmadan defalarca okurdum. O günden sonra Hüseyin Rahmi'nin hayranları arasına katıldım.

Hayranlığım, önceleri, romancının eserini soluk soluğa okutabilme yeteneğine, yetisine yönelikti. Sürükleyici, eğlendirici, neredeyse yaşama sevinci veren romanlar. (Ben, Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nden de hep yaşama sevinci duydum.) Sonraları ise, Hüseyin Rahmi'nin "acı kânun rüzgârları"na kapılıp gittim. Bitmek bilmeyen Doğu-Batı çatışmasında hiçbir yazarımız onun kadar anarşistçe yaklaşımlar sergilememiştir. Bir usanç sözcüsü olduğu düşünülemez mi?

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Edebiyatımızın fotoğrafı eksik

Selim İleri 2008.08.24

İki hafta önce, TRT 2'deki not defterimde Edip Cansever'i anacaktık. Not defterine hayat veren arkadaşlarım arşivi taradılar. Kendi sesinden iki şiiri, İstanbul olup olmadığını çıkaramadığım bir kent ve yalnız Edip Cansever. O şiirlerle başladık. Siyah-beyaz dönemden kalmış.

İçim titredi: Türkçe'nin en önemli çağdaş şairlerinden Edip Cansever için görsel belge ne kadar az!

Her çabamızda olduğu gibi, yazarlarımızın, şairlerimizin, hatta çok daha popüler sanatlara emek vermiş kişilerin ardından bu belgesizlik sorunu ortaya çıkıyor. Hemen örnek vereyim: Temmuzda aramızdan ayrılan Suna

Pekuysal, bir iki film sahnesi ve hep Lüküs Hayat'taki görüntüleriyle ekrandaydı. Onun, Bütün Gün Ağaçlar'daki eşsiz 'anne' kompozisyonunu hatırladım. Belki fotoğraf bile kalmamıştır. Oysa Suna Pekuysal, Duras'ın oyununda, bir komedyen değil, alışılmışın çok dışında bir trajedyendi. Onu o yönüyle genç kuşaklar hiç bilemeyecek...

Herhalde on on beş yıl önce, Enis Batur'dan güzel bir öneri: Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yaşamöyküsünü yazmak. Bol görsel malzemeye bezeyerek.

Daha ilk adımda, o görsel malzemeden epey sıkıntı çekeceğimiz ortaya çıkmıştı. Refik Ahmet Sevensil'in Gürpınar monografisi de olmasa, büyük romancının çocukluğuna ilişkin tek fotoğraf bulamayacaktık. (Tek fotoğraf, andığım monografide. Keşke yeniden yayımlansa Refik Ahmet'in eseri.)

Sel Yayıncılık, bir ara, fotoğraflı yaşamöyküleri dizisi yaptı. Bence çok değerli kitaplardı. Filiz Ali babasını yazdı, insafsızca öldürülmüş Sabahattin Ali'yi. Demet Hanım, eşi Haldun Taner'i. Ayşe Kulin, Münir Nurettin Selçuk'u. Üç eseri de tadını çıkara çıkara okumuştum.

Sonra arkası gelmedi. Galiba okurların ilgisizliğinden. Bir iki kitap daha; dizi sona erdi.

Hatırlamak, anmak, yeni kuşaklar için yazıda çizide. Yaşatmak, bir ülkenin uygarlık perspektifiyle ilintili değil mi? Son yirmi yıla göz atın, hatırlayan ve hatırladığını başkalarıyla paylaşmak isteyen çok az kişiyle karşılaşacaksınız. Sanatta, toplumsal hayatta, siyasette, ne var ne yoksa günün kısacık tarihiyle sınırlandırılmış.

Yalnızca görsel malzeme eksikliği de değil, önemli, anlamlı yazılar bile kitaplaşmadan yitip gider bizde. Örnek vermek gerekirse, iki yazı var, her 'hatırlayışında' yüreğimi yakan: Haldun Taner, Cahide Sonku öldükten sonra, Milliyet gazetesinde, üç gün boyunca, anılarını kaleme getirdi, bambaşka bir Cahide anlattı. Bu etkileyici yazı, Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil'in yeni basımlarında yer alır diye bekleyip durdum. Unutulup gitti.

Öteki yazı, Salâh Birsell'in. Birsell, Edip Cansever'in Oteller Kenti kitabı için nefis bir yorum kaleme getirmiş, Cansever öldükten sonra yayımlanan Gül Dönüyor Avcumda'da "otel" başlıklı bu yorum yayımlandı. Gül Dönüyor Avcumda, bildiğim kadarıyla, yeni basımlara ulaşmadı. "Otel" yazısı ise, Salâh Bey'in kitaplarına giremedi...

Edebiyatımızın, zaman içinde, belki en çok okunmuş yazarı olan Reşat Nuri Güntekin'in Aydıbir, Yedigün gibi dergilerde kalmış, tesadüfen okuduğum, birbirinden güzel yazılarını, denemelerini hatırlıyorum. İşte, "İlgözağrılarım": Reşat Nuri hayatındaki ilkleri kaleme getirmişti. Sonra, bir başka yazıda, Fransa gezisinden izlenimler; Emma Bovary'nin yaşadığı kasabaya gitmiş! Madam Bovary, Reşat Nuri'nin gözleminde, bir roman kişisi olmaktan çıkıyor, orada, o taşra köşesinde gerçek kimliğiyle can veriyordu.

Reşat Nuri Güntekin'in mükemmel bir 'tüm eserleri' basımı yapılamaz mı? Yapılmamalı mı?

Reşat Nuri'nin yanı sıra, Halide Edib, Aka Gündüz, Mahmut Yesari, daha birçok yazar. Dönemlerinde sevilmiş, hayranlıkla okunmuş bu kişiler bugüne çok şey söyleyebilirler. Refik Halid Karay'ın kronikleri sanki az önce yazılmışçasına taze.

Ama bunların olabilmesi, gerçekleşebilmesi için 'hatırlamak' gerekli. Hatırlamak istemeyen, ya da, daha korkuncu, hatırlamaktan uzak tutulan ortamlarda, geçmiş merhametsizce atılıyor çöplüğe.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Ayrılıklar...

Selim İleri 2008.09.14

Türkçe'de çok dokunaklı bir söz var: Ölüm Allah'ın emri. Bir de Karacaoğlan'ın eşsiz dizesi: "Ölüm kolay ayrılık olmasa".

Kısa bir yazı dinlencesinde, şu son on beş gün, üç ayrılık: İlhan Berk, Kriton Dinçmen ve Orhan Günşiray. Yeniden yazmaya onlarla başlamak istiyorum.

İlhan Berk'i hemen 1969'da tanıdım. Hemen, diyorum, çünkü yolun başındaydım. Önemseyip Cumartesi Yalnızlığı'nı -ilk kitabım- okumuştum. Yordam dergisinde yayımlanan bir öykümü de. Ankara'da yaşıyordu ve başkentten İstanbul'a gelmişti. Memet Fuat'ın yazıhanesinde tanıştık.

Gençlere, genç bir edebiyata inanan şairlerdendi. Öyle sanıyorum ki, genç edebiyata inancı, güveni sonuna kadar sürdü. Zaten şiiri de hep genç kaldı.

Toplumsal dönemi, kapalı-anlamsız şiire yönelişi, Atlas ve Kül'le başlayan son dönem; İlhan Berk hep usta şairdi. Aslında, Türkçe son büyük şairlerinden birini yitirdi. Bu yitirişin ayırtına pek varamadık diye düşünüyorum. Gerçi gazeteler sanat-kültür sayfalarını ona açtı; ama, birçok gazetede İlhan Berk'in ölüm haberi birinci sayfada yer bulamadı. Bu tutum, bu tercih aklımı karıştırdı: İlhan Berk'in edebî değeri Attilâ İlhan'inkinden az mıydı?..

Son dönem şiirlerinde, şiirle haşır neşir kısa düzyazılarında, İlhan Berk öylesine usta bir konumdaydı ki, herhangi bir sözcük, onun kaleminde, onun 'sözdizimi'nde paldır küldür şiirselleşiyordu. Birçoğunu ders gibi okudum.

Yazık ki son yıllarda hiç görüşmedik. Ömer Erdem'in çağrısı olmasaydı, belki son görüşme de olmayacaktı. Üç sonbahar geçti, dördüncü sonbahardayız; üç sonbahar önce, Edebiyat Yarımküre izlencesi için, İlhan Berk'i çağırılım dedi Ömer Erdem. Bizi kırmadı, Bodrum'dan kalkıp geldi. Çok dinçti, belleği pırıl pırıl.

Ölüm haberinden sonra, özyaşamöyküsü kitabı olan Bir Uzun Adam'ı yeniden okudum. Oyuncaksız geçmiş çocukluğunu dile getirişinden çok etkilendim. Dümdüz dile getiriyordu, fakat iç yakarak.

Sonra da, Şifalı Otlar Kitabı'yla birkaç gün. Montaigne'le başlayıp, "Ben lahanayı geç tanıdığım için üzülüyorum. Bilmem o da benim için aynı şeyi söyler mi?" diye biten "Lahana" yazısını mutlaka okuyun. Şifalı Otlar Kitabı'nı okuyun; uçsuz bucaksız yaşam sevinci duyacaksınız...

Kriton Dinçmen kendi köşesinde, sessizce çalıştı didindi. Öne çıkmak istemedi. 'Yazı'ya muhakkak ki gönülden bağlıydı. İlk eserleri kendi uğraş alanındandı. Meselâ Psikiyatri El Kitabı; ruhbilim konusunda Türkçe'de yazılmış en güzel el kitaplarından biridir. Bilime resmî kılıklar giydirmez.

Kriton Dinçmen sonra sonra edebiyata tutkusunun verimlerini de okuruyla paylaştı. Öyküler, bir roman, anılar yazdı. Edebiyat çevreleri yazık ki pek değerlendiremedi.

Kriton Dinçmen'in ölüm haberi hemen hiç yankılanmadı. Düşündüm: Yazmak nedir? Kimin için yazarız? Ardımızda bir şeyler bırakmak için mi yazarız? Yoksa, yazmak bazı kişilerin sığınağı mı?

Ölümden sonra bile hasis davranışlarımız sürüp gidiyor...

Orhan Günşiray, hep yakışıklı bir jön olarak anıldı. Ölümünü habere dökenler, "Eski jönlerden Orhan Günşiray..." gibisinden bir şeyler belirttiler. Ben, Orhan Günşiray'ın aynı zamanda iyi bir aktör olduğunu kanıtlayan üç film hatırlıyorum: İlk ikisi Atıf Yılmaz'ın imzasını taşıyor; Dolandırıcılar Şahı ve Allah Cezanı Versin

Osman Bey. Üçüncü film, canına kıymış bir yönetmenin, Nevzat Pesen'in eseri, İkimize Bir Dünya; Fareler ve İnsanlar Üzerine'nin şaşırtıcı etkileycilikte bir uyarlamasıydı.

Allah Cezanı Versin Osman Bey'e ayraç açmak isterim: Türk sinemasının ender 'absürd' filmlerinden biriydi.

Orhan Günşiray'la çalıştım. 1990'larda Yedikuleli Mihriban adlı on bölümlük bir televizyon dizisinde. Rolü uzun değildi; utanırdım, yıllar yılı baş roller oynamış bir aktör... Ama hayata bağlı, hayatı seven Orhan Günşiray'ın umurunda değildi. Anılar kuşanmıştı, anılarını anlatmaktan hoşlanıyordu. Yedikule'de bir ahşap ev, dizi için kiralamıştık, birkaç akşamüzeri, Orhan Günşiray, sarmaşıkların kırık pencereden odaya daldığı üst katta, bize anılarını anlatıyor...

Uygarlığın ölçütleri arasında, geçmişin emeğini bugüne taşımak da var. Bu konuda hayli nasipsiz bir toplumuz. Ne İlhan Berk, ne Kriton Dinçmen, ne de Orhan Günşiray, günümüzün 'geçmişten habersiz' dünyasında son bir kez ışıyabildiler.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Ali Mümtaz Arolat

Selim İleri 2008.09.21

2006'nın Mart'ında Bir Gemi Yelken Açtı, ilk yayımlanışından seksen yıl sonra, ikinci kez okurla buluşunca epey umutlanmıştım: Ali Mümtaz Arolat'ın Türk şiirindeki yeri şimdi tartışılacak...

Bir umudum da, şairin 1960'ta yayımladığı ikinci ve son şiir kitabı Hayal İkliminden Dönen Diyor ki'nin yeni basımıydı.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 100 Temel Eser listesine alınan Bir Gemi Yelken Açtı, yazık ki, beklediğim ilgiyi görmedi. Arolat'ın 'bütün şiirleri'yse, oğlu değerli Osman S. Arolat'ın çabasıyla, özel bir kitapta, galiba satışa sunulmaksızın toplandı.

Üzülmemek elde değil.

Necatigil, şairin ölüm tarihini saptamış: 7 Eylül 1967. Fırsat bilip TRT 2'deki programda üç şiirini okudum. Genç bir izleyici, "Tanımıyordum. Başka şiirlerini nereden bulabilirim?" dedi.

Bütün Şiirler'e önsöz yazan Doğan Hızlan, Arolat'ın hepi topu bir iki şiirinin, o da bir iki güldestede yer aldığına işaret ediyor. Arolat'la ilgili en oylumlu yazı, değerlendirme, Doğan Hızlan'ınki. İyi ki kaleme getirilmiş; yoksa şair büsbütün öksüz kalacaktı.

Değerbilmezlik, vefasızlık, nankörlük konusunda şaşırtıcı, irkiltici saltanatlar kurmuş edebiyatımızın hışmına uğrayanlardan biri de "Leylekler" şairidir:

"Bu akşam sonbahar ne kadar serin, / Geceyi hasretle bekliyor zaman. / Üstünde ipekten leylekler uçan / Beyaz perdeleri indiriverin!"

Hemen ikinci dördlüğün ilk dizesinde, şair, masasındaki "eski lamba"nın düşündüğünü söyler. Eşya birden can kazanır. Perdedeki -herhalde işleme- leyleklere de ruh üflenecek, her biri, "Mavi bir iklimden kanat çırparak" geçip gidecek... Dili öylesine arı bu 'Ahmet Haşim duyarlığı' beni her zaman çok etkiledi.

Arolat'ın -hiç değilse- 1920'lerdeki tarih esinli şiirleri dikkat çekseydi diyorum. Bir Gemi Yelken Açtı'nın "Tunç Madalya" bölümündeki şiirler tarihe gündeliğin çehresini edindirir. Tarih esinli pek çok şiirin kahramanlık edasından uzak duran şair, nice yıllar sonra yine tarih esinli şiirler kaleme getirecek Oktay Rifat'ın öncülü gibidir. Örneke "Cem" in son iki dizesi:

"Nihayet gurbette esir şehzade / Katil bir papanın zehriyle solar."

Onun için kısa, özlü bir not Necatigil'den: "Konularını tabiat manzaralarından, aşk duygularından aldı, hayale ve ritme önem veren bir hece şairi oldu, sonraları serbest nazımla da yazdı."

Kenan Akyüz, hecenin ve konuşma Türkçe'sinin güzel örneklerini verdiğini belirtmiş; "... ince bir melankolinin yanı başında musikiyi değerlendirmek için sarf edilen" bir çaba... Gerçekten ezgisi kırık, kırgın bir müzik eser Arolat'ın şiirlerinde.

Oysa başlangıç biraz daha umut vericidir. Böylesi bir unutuluş karşısında: Yahya Kemal, Arolat'ı "yeni zevk ve tahassüs" getiren şairler arasında anmıştır.

Mehmet Kaplan, Haşim ve Yahya Kemal çizgisinde iz sürmüşler arasında onu da sayar; Salih Zeki Aktay ve Ahmet Hamdi Tanpınar'la birlikte. Fakat bu şiiri, Arolat'ın eserini pek öyle lezzetli bulmaz. Bence haksızlık etmiş.

İki kitabına almadığı "Bir Akşam", "Yıllar geçsin, gene ben hatırlarım" dizesiyle başlıyor. Ve Ali Mümtaz Arolat belki hep hatırlıyor: Deniz, dalgalar, ayışığı, sonbahar, leylak, akşamın rüzgârları... Yani, coşumun bütün var edicilerini. Beni Arolat'ın şiirine çeken belki o sonsuz coşumlar.

Hayal ikliminden Döneren Diyor ki'de "vazo", şairin herhalde hiç okumadığı Kavafis'le akraba:

"Kartaca'dan döneren bir Fenikeli / Kimden ilham almış? Ne meharetle, / Hangi topraktan ve hangi aletle, / Nasıl da yaratmış sanatkar eli?

Uzun yolculuktan dönerken geri, / Gözleri fer alıp sudan, ateşten, / Vazoda mezcetmiş batan güneşten / Akdeniz'e vurup solan renkleri."

Bu şiir, 'vazo'nun dimdik durarak geçen zamandan öç alışıyla noktalanıyor. Arolat'ın şiiri için de geçerli: Geçen zaman, biz üç beş kişi için anlam taşıyamamış; "Akşamın yolundan geçtiler sessiz" dizesi yarın başkalarını da etkileyecek, ben inanıyorum.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Eser Halid Ziya'nın mı?

Selim İleri 2008.09.28

Eşim dostum handiyse ikiye ayrıldı: Aşk-ı Memnu televizyon dizisinin yenisini beğenenler beğenmeyenler.

Ben, Halit Refiğ imzalı Aşk-ı Memnu için çok yazdım. Bu dizinin bugün de hâlâ aşılamamış olduğunu düşünüyorum. Aradan onca yıl geçti, ilk Aşk-ı Memnu'un birçok sahnesi gözümün önündedir. Ayrıca çetin bir romandan çok başarılı bir senaryo çalışması; keşke yayımlansa ve 'ders' niteliğinde değerlendirilse.

Bugün artık geçmiş zaman diyebileceğimiz, dönemleri kaleme getirmiş eserlerin (romanların, öykülerin, tiyatro oyunlarının) 'şimdi'ye uyarlanmasını garipsemiyorum. Sanat özgürlük alanı, sanatta yapılamayacak şey yok. Fakat yöntemince yapabilirseniz, inandırabilirseniz.

Aşk-ı Memnu hayatın 'kapalı' olduğu bir dönemde, ev içinde geçer. Göksu, Büyükkada sahneleri dış dünyaya tek açılmıdır. Boğaziçi'ndeki Adnan Bey yalısı, denizle kucak kucağıdır ama, bütün trajik durumlar içerde yaşanır. Behlûl'ün Beyoğlu sahneleri romanın öteki kişileriyle organik bağ kurmaz.

Rauf Mutluay, Aşk-ı Memnu için, "İlk defa olarak bir Türk ailesinin iç yüzü verilir bu eserde" diyor. "Yakın akraba içinde bile tehlikeye giren kadın-erkek ilişkileri, özenilen alafranga hayatın eleştirisi olabilir."

Özenilen alafranga hayatın eleştirisi mi, kapalı toplumsal hayatta zorunlu yıkılışlar mı? Galiba açık sözlülükle tartışmak gerekiyor. Yalnız Aşk-ı Memnu ya da Halid Ziya çevresinde değil. On yıl kadar sonra yayımlanmış Handan'ı unutmamak gerekiyor. Yakın akraba aşkları dalga dalga Kerime Nadir'e kadar sürüp gider ve örnekse, Samanyolu'nda doruk olup çıkar.

Günümüzün kentsoylu dünyası aşkları bir iki günde tüketirken, Bihter'in Behlûl'e cinnetli tutkusu, rahat hayat koşullarındaki seyirciye inandırıcı gelebilir mi, Aşk-ı Memnu on dokuzuncu yüzyılın sonundan bugüne, şimdiki zamanımıza apar topar çağ atlatılırsa?

Halit Refiğ, Aşk-ı Memnu'u hem ev içi dünyası açısından irdeliyordu, hem de, dıştaki, toplumsal-siyasal dünya açısından. Halid Ziya'nın -anılarında belirtmiştir- Abdülhamid sansürü sebebiyle yazmaktan uzak durduğu siyasal ortam, Halit Refiğ dizisinin, yola çıktığı esere sadakatsizlik etmediği bir yeniliği idi. Çatırdayan bir imparatorluk!

Yeni zaman dizilerini gerçekleştirenleri öyle sanıyorum ki pek ilgilendirmiyor, çağ, dönem, toplumsal koşullar.

Aslında, ne romancı Halid Ziya'yı tanıyoruz bugün, ne de usta hikâyeci Halid Ziya'yı. Deneme yazarı Halid Ziya da uzağımızda. Güzelim anılarının da okunduğunu sanmıyorum. Kuru okumalar sonucu kuru okul ödevlerine dönüştürdüğümüz bir Halid Ziya sözkonusu, yazık ki.

Neredeyse 'okunmazlığa' sürüklediğimiz Aşk-ı Memnu romancısını, 1995'te, Zeynep Kerman, Halid Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı ile İlgili Unsurlar adlı yoğun, kapsamlı, geniş perspektifli çalışmasında son bir defa yaşatmayı göze almıştı. Göze almıştı diyorum; Zeynep Hanım, imkânsız yapmış, Halid Ziya'nın yitip denebilecek kitaplarına ulaşmıştı.

Eser, Halid Ziya'nın bütün yazı hayatına açılır. O kadar ki, edebiyat tarihlerinde, özgül araştırmalarda bazan anılmış, bazan anılmamış Halid Ziya kitapları da Zeynep Kerman'ın çalışmasında tek tek incelenir.

1913'te yayımlanmış Tarih-i Edebiyat-ı Garbiye: İspanyol Edebiyatı 159 sayfalık bir kitapmış. Zeynep Hanım'ın saptamasıyla: "Türkçe'de bugün bile benzeri olmayan bir kitap." (Son defa herhalde Zeynep Kerman okuyordu...)

Büyüleyici bulduğum "Bir Yazın Tarihi" hikâyesinin yazarı, Lope de Vega'dan, Louis de Gongora, Cervantes'ten, başka klasik İspanyol yazarlarından şaşırtıcı bir bilgi birikimiyle söz açıyormuş. Sonra, ilginç yargılar, sonu engizisyona sürükleniş olan kaygılar, İspanyol edebiyatının "İslâmiyete karşı alınan müdafaacı" tutumdan etkileniş, dinî havaya bürünüşü ve ardından engizisyon! Hepsî taşbasma bir eserde.

Usta bir romancının kendisini nasıl beslemiş olduğunu yakalıyorsunuz. Yine Zeynep Kerman'ın eserinden Halid Ziya'nın ilk romanı Sefile'nin izini sürmüştüm. 1887'de yayımlanmış Sefile, Aşk-ı Memnu'daki Bihter'in öncülü olabilir mi diye sormak ihtiyacı o günlerden kalma.

Klasiklerimizin -Aşk-ı Memnu çoktan beri Türk romanının klasiği- doğru dürüst okunmadan televizyonda, sinemada, tiyatrodaki tuhaf kılıklar edinmesi, saklamak istemiyorum, bana ürkütücü geliyor. Çünkü günümüzün aylak okuryazarı, seyrettim, bir daha niye okuyayım diyor, geçip gidiyor. Hatta romancılığa sıvanan kişiler bile.

"Acun" görüşü...

Selim İleri 2008.10.12

Nurullah Ataç, 24. III. 1948 tarihli Ulus gazetesinde bir söyleşisini yayımlatır, o dönemin dergileri arasında geziniştir bu söyleşi. Şiire "yır", sanata "dörüt" demeye başlamıştır Ataç, "enez" zaaf, "durul" devlettir...

Kaynak dergisindeki yırlar arasında, Salâh Birsell'in "Hacivat'ın Karısı" Ataç'ın hoşuna gitmiştir: "Bu sayıda bir yır beni pek güldürdü; belki de bir öfke yırı, olsun, iyi söylenilmiş..."

Yıllar sonra okuyacağım "Hacivat'ın Karısı" benim de çok sevdiğim bir şiirdir. Gerçi, hiçbir zaman "bir öfke yırı" gibi okumadım; tam tersine gizli hüznü var gibi geldi bana. Ataç yaşasaydı bu kadar kaygısız itiraz eder miydim, bilmiyorum.

Nurullah Ataç, edebiyatımızın en ürkülmüş yazarı! Kendisine eleştirmen denmesini benimsemiyor, -deneme sözcüğü dilde yok- bir "essai" yazarı olduğunu söylüyor. Ama eleştirmenlerden daha dediği dedik bir deneme yazarı.

Edward Albee'nin Kim Korkar Virginia Woolf'tan sözü geliyor insanın aklına; kim korkar Nurullah Ataç'tan?! Bugün belki hâlâ korkuyoruz.

1948'de, İstanbul'da çıkan Edebiyat Dünyası'nın üçüncü sayısı gelmiş, Ankara'ya, Ataç'ın yaşadığı başkente. Fahir Onger, "Memleketi Tanımak İhtiyacı"nı yazmış. Memleketi tanımadan yazılacak romanlara, hikâyelere Fahir Onger karşı çıkıyormuş. Öyle anlaşılıyor ki, toplumsalcılık adına.

Ataç avını yakalamıştır, inceden inceye alay edecektir artık. Memleketi gezip görmek, memleketi tanımak anlamına gelir mi'den başlıyor, Osmanlı tarihine şöyle bir uzanıyor, dünkü, yazınsal eserlerimizin neden cılız kaldığını deşiyor.

Osmanlı tarihi -Ataç "uzabilim" diyor- için söyledikleri, çok şaşırdım, 1960'ların sonunda Kemal Tahir'in Asya Tipi Üretim Tarzı'ndan yararlanarak söyledikleriyle enikonu örtüşüyor! Bireyci Ataç'la marksist Kemal Tahir handiye düşünce birliği içinde:

"Osmanlı durulunun uzabilimi üzerinde biraz durursanız Fahir Onger'in böyle söyleyebilmesine şaşarsınız. Bizde, örneğin Fransa'nın XIV. Louis, XV. Louis çağlarındaki gibi bir saray olmamıştır, hakan ile soyu ülkenin biricik ıssısı (?) sayılmamış, ulusa da onlar için çalışmaya borçlu bir topluluk diye bakılmamıştır. Bir durul vardır, ulus da, büyükler de, soyu ile birlikte hakan da. Onun büyüklüğüne, düzeninin bozulmamasına çalışmakla borçludurlar; hakan, kendisine düşen ödevi başaramazsa, indiriliverir, başının kesildiği de olur."

Derken, Balzac Fransa'yı anlatabildi mi, anlattı mı meselesine geçiliyor. Belki de, diyor Ataç, Balzac 'kendi' Fransa'sını dile getirdi; büyük bir sanatçıydı, biz de onun yazdıklarına inandık, kâğıt üstündeki bu düşsel Fransa'yı gerçek Fransa sandık... Devam ediyor: "Gogol'ün, Dostoyevski'nin, yaşadıkları günlerde Rusya ne idi? O toplumun bireyleri netek (nasıl) yaşar, netek düşünürlerdi? Biz bunları gene Gogol'ün, Dostoyevski'nin romanlarından çıkarıyoruz. Bakalım doğru mu?"

Ataç'ın kaygısına katılmamak elde değil. Amerika'yı hiç görmeden Amerika romanını yazan Kafka...

Tam Ataç'la gönül bağı kuracakken, işin içine Eylûl karışveriyor. Daha doğrusu, geçmişî toptan yadsımaya, karalamaya tutkun Ataç beliriyor. Elbette bizim geçmişimizi, bu toprağın geçmişini. Balzac, Stendhal, Conrad, Fielding gibi yazarlar, yarına kalmışlarsa, bu, sağlam dünya ("acun") görüşleri sebebiyle imiş. Her kişinin bir acun görüşü varmış ama, kimininki güçlü, kimininki "enez"miş. "Edebiyat-ı Cedide öykücülerimizin acun görüşleri" çabucak eskiyip geçivermiş.

Sonra şu yargı: "Mehmed Rauf'un acun görüşü eskimemiş olsaydı, dayanaklı, güçlü, büyük olsaydı biz bugün Eylûl'e, ülkemizin bir çağda bir yerini, belki bütün ülkemizi ne güzel gösteriyor diye bakardık. "Eylûl'ün yanı başında Çalıkuşu da nasibini alıyor; Ataç, "yazıldığı günlerde" Çalıkuşu'na 'memleket romanı' diye yaklaşanları apaçık hor görüyor.

Geçen yıldı galiba, Milliyet Sanat Dergisi'nin soruşturmasında, bugünün yazarları Eylûl'ü en derinlikli aşk romanları arasında andılar. Eylûl'ü yaklaşık kırk beş yıldan beri yeniden-yeniden okurum. Geçmişte, umutlarım, ülkülerim arasında, kendimin Eylûl'ünü yazmak vardı. Mehmed Rauf'un dünya görüşü küçük müydü, büyük müydü, ölçmek, tartmak aklımdan geçmemiştir. Ben sadece roman Eylûl'ü sevdim...

Bence, Eylûl hâlâ yaşıyor, yarın da yaşayacak, bir çağı roman kılabilirdi için.

Ama hemen tekrarlıyorum: Ataç yaşasaydı, Eylûl'e hayranlığımdan böyle sereserpe söz açabilir miydim? Hayır, sus pus oturdum. Tiranca acun görüşleri, bize daima Yeraltından Notlar'ı yaşıyor...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

14 Ekim 1956

Selim İleri 2008.10.19

Hacivat Günlüğü'nün 14 Ekim 1956 tarihli bölümünde, Salâh Birsal önce gazetelerden söz açıyor. (Sonradan vazgeçecek, kullanmayacak ama, o tarihlerde gazete karşılığı 'günce'yi önermiş.)

"Günceler bir ameliyat masası, bir mikroskop, yaşamın kesitini çıkaran bir bıçak, bir tiyatro, bir panayırdır."

Bugün bu tanıma katılmak olası. Her gazetenin kendi meşrebine göre yorumladığı haberler, olsa olsa, panayırdır görünümüne yol açıyor. Geçenlerde, yaşı yetmişe yaklaşan bir dostum, "Geçmişte de öyle değil miydi" diye itiraz etti; bugünkü görünümü dünün anlayışına, tutumuna bağladı. Neredeyse, hiçbir zaman, hiçbir gazeteye inanmadım diyecekti.

Böll'ün Katherina Blum'un Çiğnenmiş Onuru romanını örnek verdi. İrkilerek okuduğum kısa, özlü bir romandı. Böll, Almanya'nın çok ünlü, tirajı yüksek bir gazetesini hedef alıyor; o gazeteyi ismini de anarak, etik açıdan teşrih masasına yatırıyor. Eserin yankısı büyük olmuştu.

Salâh Birsal bu sorunlar üzerinde durmak istemiş mi, istememiş mi, anlaşılamıyor. Puslu bir tespiti var: "Kimi yazarlar hastanelere, mahkemelere de aynı gözle bakarlar. Max Jacob: 'Ağırcezaya koşun' dediği vakit oralarda salt yaşama, salt gerçeğe rastlanılacağına inanmaktadır."

Sonra sıra, "getire getire," gazetelerin ne getirdiğine geliyor. 14 Ekim tarihli gazetelerde Cahit Sıtkı'nın ölüm haberi! Salâh Bey, "ölüm karşısında irkilmemeyi", Tarancı'nın dizelerinden yardım umarak aranmış:

"Korkacak ne var bunda,

Bir parça metin olmak yeter."

Birsel'e göre, Cahit Sıtkı ölüm üzerine birçok şiir yazmış. "Ölümünden en çok lâf açan odur ama, 'Ben ölürsem ölümlerim bir şey değil' dediği zaman bile yaşamaya dört elle sarıldığını belli eder"...

Sonra o acı şiirden alıntı: Şairin ölümünden sonra eşyası ne olacak, mektuplarını "iade edecek" bir hayır sahibinin çıkıp çıkmayacağı, kitapları şairin, şiir defterleri?!

Ölümlerden sonra herkesin başına gelecek işler, endişeler. Belki bu yüzden ne mektup severim, ne fotoğraf. Eşya gözümde anlamını git git yitirdi.

Salâh Bey'in en çok sevdiği Cahit Sıtkı şiiri, meğer "Robenson"muş. Meğer diyorum, çünkü ben de çok severim "Robenson"u. Bir iki kez andım. Son dizesi ezberimdedir: "Deniz yolu kapanmadan evvel!"

Bence, Cahit Sıtkı'da ölüm izleği kadar uzaklaşıp gitmek isteği de ağır basar. Bazan bilinemez bir zamana, bazan geçmişe, hatıralara.

"Robenson"un yanı başında, "Çocukluk" şiirini de çok severim:

"Affan Dede'ye para saydım,

Sattı bana çocukluğumu."

Bahar havası eser, bahçe, havuz, uçurtma, pırıl pırıl zıpızplar, çember ve horoz şekeri. Biz yaştakilerin iyi kötü yaşamış oldukları bir çocukluk. Geçen zaman, değişen dünyamız, Cahit Sıtkı'nın horoz şekerini, zıpızplarını silip süpürdü. Bahçe ve havuz, hele büyük şehirlerde, her günün görünümlerinden değil artık.

Salâh Birsel, şiirimizde en iyi yapı ustasının Ahmet Haşim olduğunu belirtiyor. Ahmet Muhip Dıranas ve Cahit Sıtkı, Haşim'den iz sürenlermiş. "Cahit'in en yavan şiirlerinde bile bir ustalık, bir oturluk sezilebilir."

"Neden Sonra"nın bir dizesi, yıllar yılı, yaşam özetim:

"Aşk, dostluk!.. Hepsi dökülür yapraklar!"

Söylemiştim de, usta bir şairimiz gülüp geçmişti, öyle virgüllü, ünlemli, üç noktalı, bürokrat giyimli şiirlere katlanamadığını, o şiirlerin 'eskidiğini' vurgulamıştı. Düşüncesini paylaşıyorum. Elli iki yıl önce ölmüş Cahit Sıtkı, günümüzde şiirsel yaşarlığını koruyor.

Öneri, Attilâ İlhan'dan: Hayatında hiç şiir okumamışlara Cahit Sıtkı Bey'den okuyun, tadına varırlar derdi.

Gülüp geçen usta şairimizle Salâh Birsel, beş aşağı beş yukarı, kuşakdaş. İlkinin beğenmezliği nereden kaynaklanıyor? (Sonra zaten yazdı; önu ilikli şiirlerle, bohem olunamaz demeye getirdi.) Bu sabah vakti çözmeye çalışıyorum. Bunda, çok sevilmiş şairleri, şiirleri küçümsemek, hor görmek hastalığı teşhis edilebilir mi?

Gerçi o usta şairin de çok sevilmiş şiirleri söz konusu...

Hikâyeci Cahit Sıtkı için mırın kırın edebilirim ama, Ziya'ya Mektuplar yazarı bütün bir poetika kaleme getirmiştir. Çevirmen Cahit Sıtkı'yı da unutmuyorum, yazık ki çok sayıda şiir çevirmemiş. Baudelaire'den "Balkon" herhalde en çok hatırlananı.

Belki kimse pek bir şey hatırlamıyor, bilmiyor. Yine Baudelaire'den Cahit Sıtkı çevirisi "ya sen kalbim, sen ki vaktiyle çiğnendin ey kalbim"i Yarın Yapayalnız'da Handan Sarp'ın ağzından anmıştım. Selim konumundaki

yazar dipnot düşüyor ve bu dizenin Ziya Osman Saba'ya ait olduğunu 'açıklıyordu'. Kitapla ilintili söyleşilerde 'yazar'ın kuşandığı bilgiçlikleri birilerinin çıkıp düzeltereğini ileri sürmüştüm. Kaynadı gitti...

Cahit Sıtkı'nın Nerval'den "Fantazya" çevirisi, bence doruk. Yeniden yeniden okurum "Fantazya"yı.

Son anda: Bir bellek buruşması! Yarın Yapayalnız'daki dize Ziya Osman'ındı. Başka bir dize elbette! Yazar, Baudelaire'in dizesi sanıyordu. Galiba Affan Dede'ye koşmalıyım...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Reçete Romanlar

Selim İleri 2008.10.26

Birden 1960'lar, Pendik, eski Belediye binasının karşısında Yeni Eczane, teyzemin eczanesi. Bazı yaz günleri orada sözüm ona çıraklık yapıyorum. Beni Pendik'e çeken, yaz gecelerindeki açık hava sineması; bir de, reçetede ölçekleri, maddeleri verilmiş ilâçların yapımı. Galiba ilâçların yapımı gönlümü daha çelerdi.

Kubbealtı Lugatı, reçete sözcüğünün dilimize İtalyanca'dan geçtiğini belirtiyor. İtalyanca'sı 'ricetta'. Türkçe'de 'reçeta' şeklinde, halk ağzında bugün de kullanılmaktaymış.

Pendik'teki eczaneye gelenler, reçeta diyorlar mıydı, boş yere hatırlamaya çalıştım. Handiyse yarım yüzyıl geçti...

Kubbealtı Lugatı'ndan sözcüğün tanımını alıntılıyorum:

"Doktorun hastasına gerekli gördüğü ilâcı ve kullanılış şeklini üzerine yazdığı kâğıt."

Çoğu hekimin yazısı o kadar okunaksızdı ki, teyzemin ve kalfasının nasıl çözdüklerine şaşardım. Öksürük şurupları, güllâcı andırır kaşelerde toz halindeki ilâçlar, küçük mika kutulara konan merhemler hep o okunaksız reçetelerden yapıldı.

Reçetenin teşmil yoluyla anlattığı ise, çözüm, çare. Benim 'reçete romanlar'la dile getirmek istediğim acaba hangisi? Çözüm yolu mu, ölçüp biçerek kıvamına getirilmiş roman yazış mı; galiba ikisi de. Çünkü hem çok satma meselesine çözüm getiriyor, hem çok satan roman için edebiyat kimyasından formüller içeriyor.

Reçete romanların on dokuzuncu yüzyılda İngiltere'de ve Fransa'da başladığını ileri sürebilir miyiz? Belki tefrika romancılığı başlangıç sayılabilir. Okurun talepleri, beklentileri tefrika romancılığında göz ardı edilemiyor. Fakat Dickens gibi büyük ustalar, hem okura seslenmenin yolunu bulmuşlar, hem bildiklerini okuyorlar. Daha ortalama romanlar yazmış Eugene Sue, beklentilere olanca kulak dikmişliğine rağmen, çok şaşırtıcı ama Karl Marx'ın ilgisini çekmiş: Marx, Paris'in Esrarı'ndan kapitalizmin eleştirisine notlar çıkarmış.

Söylemek istediğim şu: Reçete romanlar sanıldığınca uyduruk metinler değildir.

1930 sonrası gazeteciliğimizde tefrika romanın satış üzerindeki olumlu etkisi incelense, bugün hayli garipseyeceğimiz sonuçlar elde edilir. Kerime Nadir, anılarını yazdığı Romancının Dünyası'nda, meseleye kendi eserleri açısından bakmış. Gazeteler arasında inanılmaz bir tefrika roman rekabetinin 1970'lere kadar sürdüğü gözler önüne seriliyor.

Kerime Nadir reçete romanlar mı yazıyordu diye sorulabilir. Yine Romancının Dünyası'ndan iz sürersek; başlangıçtakiler, meselâ Hıçkırık, içtenlikle yazılmış romanlar. O, koyu coşumculuk, yazarın mizacından

kaynaklanıyor. Ama sonra, gitgide reçeteye uygun, reçetede yazılanlara denk romanlar da kaleme getirilmiş.

Refik Halid'in ünlü bir sözü var, ezberimdedir: Romanlarımı para kazanmak mücadelesi içinde yazdım. Aşağı yukarı bunu diyor, eleştirmenlerimiz, edebiyat tarihçilerimiz hemen kondurmuşlar yargıyı: Kendisinin de belirttiği gibi, edebiyat zevki gelişmemiş okurların hoşlanacağı romanlar yazmıştır. Ya da: Eserlerinin hemen hepsi piyasa romanı çizgisindedir... Neyse ki, bu değerli yazarın ilk romanı İstanbul'un Bir Yüzü'nü pek yabana atamamışlar.

Refik Halid reçetelerden yararlandığını yadsımamış ama yaman bir ironi eşliğinde. Onun, çok sayıda okura ses yöneltmiş Nilgün, Dişi Örümcük, Bugünün Saraylısı gibi romanları, bir yandan da anlatma sanatının bizdeki şaheserleridir, öyle olduğu, ne yazık ki, eleştirmenlerin dikkatini çekmemiş.

Anlatılarda serüven, gerilim tuz biberini kıvamıyla kullanmış Refik Halid; iş, anlatma sanatına gelip dayanınca, değme 'sanatkâr romancı'nın kıvrımayacağı yenilikler denemiş. Hem de, hepsinin altından başarıyla kalkarak.

Refik Halid Karay imzalı romanların tümünü okudum. İlk okuyuşlarım, serüven, gerilim çizgisinin peşindeydi. Sonra yıllar geçti, roman yazmak adına ne öğrenebilirim diye Refik Halid'in eserlerini yeniden ve dikkatle okudum. Meselâ Anahtar; evlilikte sadakat entriği üzerine kurulu, gelgelelim 1940'ların bütün İstanbul dünyasıyla bezeli. Entrika okuru sürüklüyor, fakat okur, bir yandan da toplumsal tarihimize açılıyor. Meselâ Kadınlar Tekkesi; anlatım teknikleri açısından keşke irdelense, döneminde hiçbir romancımızın Kadınlar Tekkesi'ndeki edebî teknikleri aklından geçirmedeği ortaya çıkacak.

Yenilerde, Refik Halid'in Nilgün kadar şöhret bulmamış Yeraltında Dünya Var'ını yeniden okudum. Gerçi Yeraltında Dünya Var enikonu iyi satmış: Her basımı elli binin altına düşmeyen Çağlayan Yayınları'nda 1950'lerin sonunda, aynı ayda, iki basım! Okur yine, romanın sonunu merakla bekleten olaylar dizisine kapılıyor. Yanı sıra, nasıl bir tasvir ve ruh çözümleme kudreti! Yanı sıra, nasıl bir dil ve üslûp görkemi!

Okuyun Yeraltında Dünya Var'ı, Refik Halid'in öteki romanlarını; dünün reçete romanlarıyla bugünün reçete romanları arasındaki derin farkı benim söylememe gerek kalmaz.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Halid Ziya'da Batılı İstanbul

Selim İleri 2008.11.22

Büyük edip olmak hülyası, Halid Ziya'nın yaşamöyküsünde gerçekleşmiş. Yeşilköy'deki evinde, oğlu Halil Vedat'ın intiharına kadar, Aşk-ı Memnu romancısını mutlu bir hayat sürerken hissedebiliyoruz. Ütopyasındaki Batılı yaşayışı enikonu sağlayabilmiş. Değişen koşullar da yardımcı olmuş.

Zeynep Kerman'ın Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış adlı eserini yeniden okuyorum. "Bu kitap" diyor Kerman, "1985 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde takdim ettiğim doçentlik tezimidir."

Eseri, ilk yayımlandığında, 1990'lı yıllarda okumuştum. Prof. Dr. Zeynep Kerman, Uşaklıgil'in taş baskı kitaplarına kadar geniş bir yelpazeden büyük romancımızı değerlendiriyor, emek ürünü çalışmasıyla biz okurları derinden etkiliyordu. O zamanlar bir kitap tanıtma yazısı yazmıştım. Sonra bir iki kez daha eseri anmaktan kendimi alamadım.

Yeni basım Dergâh Yayınları'ndan. Büyük boy, rahat okunur bir kitap; beni yeniden oku! diyen albenili bir kitap. Ben de öyle yapıyorum, yeniden okuyorum. 1990'larda söylediğimi bir kez daha söylemek ihtiyacını duyarak:

Kerman'ın eseri kolay kolay aşılamayacak bir çalışma. Günümüzün gelgeç yazısında çizisinde, kimse, Halid Ziya'ya böylesine donanımlı yaklaşmayacak, yaklaşamayacak...

Yaşlandıkça, hatıralar çok tuhaf şekilde tazeleniyor. Aşk-ı Memnu'dan Beşir'in yalnızlığına açılmış sayfalar, ablamın Türk Dili ve Edebiyatı kitabındaydı. Ortaokuldaydım, ablam lisede. İkide birde, Beşir'in kızgın güneşler özleyerek üşümesini, doğduğu toprakları özleyişini okur; için için üzülürdüm. Hikâyelerimde ve romanlarımda, duyuş olarak bu yurtsamanın herhalde yansısı var.

Günümüz değerli edebî eserleri ekranda har vurup harman savurduğundan, 'asıl' Aşk-ı Memnu'daki Beşir'in sıtması, gönül çökkünlüğü, bir zamanlar beni etkilediği gibi yolun başındaki başka yeniyetmeleri etkileyebilir mi, kestiremiyorum. Edebî eserlerimizi günümüze çok yanlış bir tutumla -sözüm ona- 'kazandırmaya' çalışıyoruz.

Zeynep Kerman, çağı içindeki özgün Halid Ziya'yı yorumlarken, hem yazarın hem çağın görünümünü çiziyor. On dokuzuncu yüzyılın sonunda bir yazarı Batılı yaşayışla ilgilenmeye neler yöneltmiş? Bireydeki ve toplumdaki Avrupa ilgisi nereden kaynaklanıyor, Avrupaî yaşayışa nasıl dönüşüyor? Bu, hayati önem taşıyan sorular, Halid Ziya ve eseri çerçevesinde yanıtlanmış.

Şu cümle, Halid Ziya'nın gençlik romanı Nemide'den (1887):

"Genç kızın şimdiki meşguliyeti başlıca musiki ile ata binmekten ibaretti."

Kerman'ın yorumunu hemen alıntılıyorum:

"O devirde, şehirde bir Türk kızının ata binmesinin pek mümkün olduğunu sanmıyoruz. Bu unsur da Avrupaîdir ve âdeta Batılı bir romanın pasajının bize uygulanması izlenimini vermektedir. (...) Nemide'nin bazen atla yalnız başına gezintiler yaptığı da olur. Genç bir kızın değil atla, çarşıda bile yalnız dolaşamadığı, yanında mutlaka aileden bir büyük hanımın bulunmasının kaide olduğu devirde, böyle bir unsurun Batılı kaynaklardan geldiği açıkça görülür."

Romandaki İstanbul, Sultanahmet'teki konaktan Kanlıca'daki yalıya, daha bakir alanlardaki çiftliğe, zeytinliklere açılır. Romancı, besbelli, Avrupa edebiyatından okuduğu eserlerin etkisi altında kalmış, uyarlama sahneler kaleme getirmiş. Kerman'ın tespiti olmasa, okunulup geçilecek.

Romanlardaki İstanbul, ilk örnekler göz önünde tutulursa, Batılı yaşayışa, gerçeklikten değil, hevesten esinlenerek yol almıştı, diyebilir miyiz?

Abdülhak Şinasi'nin 1931'deki gözlemi bence çok önemli:

"Roman bizde bir taraftan Namık Kemal, Samipaşazâde Sezai (Sergüzeşt) ve Halid Ziya'nın eserleriyle edebiyata girmiş, diğer taraftan da bilhassa Ahmed Mithad Efendi'nin romanlarıyla avam hikâyesi mahiyetini almış ve garbın cinaî romanlarının adaptasyonu şekline düşmüştü. Hüseyin Rahmi ile halk tabakalarının güldürücü bir tasviri mahiyetini gösterdi. Edebiyat-ı Cedide, Fecr-i Âti ve ondan sonraki nesilde bazı kayda şayan eserler vücuda getirdiler. Fakat bu eserler bizde hususî bir roman an'anesi yaratmamış ve ekseriyeti itibarıyla edebiyatımızda mühim bir mevki işgal edememiştir. Halbuki bizim de millî bir romanımız yani bir Türk romanımız, yani hususiyetlerimizi gösteren, tabiatımızın bir vesikası ve hayatımızın bir aynası olan, kalbimiz gibi hassas ve başımız gibi mütefekkir bir romanımız olmalıydı."

Şöyle denebilir mi: Romanlarımızda Batılı İstanbul, başlangıçta biraz özentî, biraz ütöpikti...

Nitekim Zeynep Kerman, Halid Ziya'nın gençlik dönemi romanları arasında, Ferdi ve Şürekâsı'na özel bir yer ayırıyor. Bu gençlik dönemi romanlarının sonuncusu olan Ferdi ve Şürekâsı'nda, "sonradan görme zengin bir aile ile fakir, mütevazı fakat görgülü bir ailenin çatışması" dile getirilmiş.

Toplumsal hayatta artık 'gerçeklik' taşıyan bir değişim göze çarpmaktadır. Nemide'nin atla gezintilerine, böylesi romantik sahnelere pek benzemeyen bir değişme; Kerman'dan iz sürelim: "Paranın aşk karşısında ön plana geçmesi, hem bu iki romana (Ferdî ve Şürekâsı'nın önceliğindeki romanlar), hem de aşkı romantik bir şekilde ele alan eski Türk kültürüne zıt, önemli bir değişimdir."

İmparatorluk, hem başkenti İstanbul'da hem yaygın coğrafyasında 'para'nın kuracağı saltanatla yüz yüzedir şimdi. Ferdi Efendi, ticarethanesinde harıl harıl çalışmakta, daha çok kazanmanın yollarını aramaktadır. "Tanzimat'tan sonra yeni yeni görülmeye başlanan burjuva tipinin başarılı bir temsilcisi"; fakat, "Ferdî Efendi'nin konağı, içinde yaşadığı dekor, âdeta zengin ve gösterişli eşyaların sergilendiği bir mobilya mağazasına" benziyor!

Zeynep Kerman'ı okurken, 1875 tarihli Felâtun Beyle Rakım Efendi aklıma geldi. Ahmed Mithad, Ferdi Efendi'nin ruh ikizi Rakım Efendi'yi yüceltmekte, olumlu bir kişi olarak tanıtmakta sakınca görmemiştir. Rakım Efendi, şüphesiz burjuva hayatına açılmakta, bir yandan da, geleneksel yaşama biçimini korumakta. Belki bu yüzden, para değerleriyle gelenekteki paraya horgörü hiçbir zaman birleşemediğinden, Rakım Efendi bir şablon kişi. Ferdi Efendi ise, mobilya mağazası kılıklı konağıyla, çok daha gerçekçi çizilmiş...

Kerman, git git, daha belirginleşecek karşıtlığı yorumluyor:

"Bilindiği üzere, Tanzimat'tan sonra Türkler de ticaret hayatına atılırlar. Bu, toplumda zarurî bir değişiklik yaratır. Aileden intikal eden servetle yaşayanlarla çalışma ve şahsî teşebbüs sayesinde zengin olan şahısların, aynı sosyal şartlara sahip olsalar bile, dünya ve hayat görüşleri birbirinden farklıdır."

Ticaret hayatı Halid Ziya'ya yabancı değildi. Onun Kırk Yıl'ı, ailesinin ticaret hayatında yükselişine dair bölümler içerir. Üstelik, ticaret hayatı, İstanbul'da değil, Anadolu kentlerindedir.

Anılardaki Halid Ziya, özellikle Abdülhak Şinasi'nin yazdıklarında, para işlerinden adamakıllı anlar. Hesabını kitabını iyi bilir. Hatta, biraz eli sıkıdır. Şüphesiz, hayatının ve kişiliğinin bu yanıyla, Ferdi Efendi'yi biraz andırmaktadır.

Ne var ki, daha sonra, Maî ve Siyah'ın Ahmed Cemil'inde belirecek 'ikinci' bir Halid Ziya, sanata, edebiyata, kültüre vurgundur. Kerman, Ferdi ve Şürekâsı'ndaki İsmail Tayfur'u Ahmed Cemil'in öncülü kabul ediyor. İsmail Tayfur'un hülyasını da vurgulayarak:

"İsmail Tayfur mektepteyken neler düşünür, neler olmak isterdi! Gâh mühim bir ceridenin (gazete) başmuharriri, gâh bir nezaretin mühim bir memuru, gâh zamanın büyük bir edibi olurdu."

Büyük edip olmak hülyası, Halid Ziya'nın yaşamöyküsünde gerçekleşmiş. Yeşilköy'deki evinde, oğlu Halil Vedat'ın intiharına kadar, Aşk-ı Memnu romancısını mutlu bir hayat sürerken hissedebiliyoruz. Ütopyasındaki Batılı yaşayışı enikonu sağlayabilmiş. Değişen koşullar da yardımcı olmuş. Yeşilköy'deki zevkli döşenmiş ev, hiç de mobilya mağazasını çağırıştırmıyor.

Ama Ferdi ve Şürekâsı'nda irkiltlen bir yangın gecesi var. Kültür gömleği değiştirmeler, galiba, hep yangınlı oluyor...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Sevginin sıcaklığı"...

Selim İleri 2008.11.23

Ahmet Hamdi Tanpınar, yenilikçi Türk edebiyatının panoramasını kaleme getirdiği yazısında ("Türk Edebiyatı'nda Cereyanlar"), Hüseyin Rahmi'nin yerli hayata bağlı olduğunu belirtir. "Fakat" diye başladığı bir itirazla:

"Fakat Hüseyin Rahmi'nin alaturka-alafranga hadleri arasında kalan müşahedesi yahut mizahı insana yabancıydı. Hemen hiçbir eserine sevginin sıcaklığını koyamamıştı."

Bu, "sevginin sıcaklığı" meselesi edebiyatımızı çokça ilgilendirmiş olmalı. Hüseyin Rahmi'nin eseri çevresinde benzeş başka yorumlar hatırlıyorum.

Hem yalnız Hüseyin Rahmi için değil. Fethi Naci de Kemal Tahir'i sevgisizlikle nitelendirmişti. Zehir zemberek bir yazıydı. Kemal Tahir'in, kapalı iktisat ortamındaki ve çetin koşullardaki köy yaşamasına yönelik çözümlemelerini bir yana bırakıyor, romanından tek bir cümleyi cımbızla çekiyor; işte, kendisi de açık açık yazmış, kimse, kimseyi sevmiyor! diyordu.

Roman, Büyük Mal. Fethi Naci Büyük Mal'ı değerlendiren eleştirisine, "Sevgisizliğin romancısıdır Kemal Tahir" diye başlamış. İkinci paragrafta, Sait Faik'in -hep eksik okunmuş- ünlü cümlesini anıyor, Kemal Tahir'in sevgisizliğini pekiştirmek amacıyla: "Sevmek, bir insanı sevmekle başlar her şey."

Oysa ünlü cümlelerin bir de devamı var: "Burda her şey bir insanı sevmekle bitiyor."

Bu ikinci cümleyi Yarın Yapayalnız'ın başına alırken, "burda" üzerinde kendi kendime çokça durmuştum. Burda. Nerde?

Sait Faik, besbelli, öyküsünde bireysel bir serüvenden söz açmışken, bizi 'toplumsal' "burda"ya çağırıyor, yönlendiriyordu. Toplumsal ortamda bir şeyler oluyor, ilişkiler birtakım sebeplerden çatırdıyordu ki; her şey sevmekle başlayacakken, "burda her şey bir insanı sevmekle bitiyor"du.

Belki "bir insan"ı da düşünmek gerekiyor: Bir insan. Tek kişi mi? İnsanın insanı sevmesiyle ilintili derin bir yara alış mı?

Sait Faik, insanların birbirlerini sevebilmeleri için, yeni bir ahlakımız olmalı! diyordu. Onun eserinde bireysel gibi görünen hüznler, gönül çökkünlüğü, daha geniş perspektiften, irdelendiğinde yine toplumsal koşulların kısılcına açılıyor mu?

Öyleyken, şaşırtıcı ama, Sait Faik'le Kemal Tahir'in sevgisizliğin sebebi üzerinde birleştikleri ileri sürülemez mi?

Sürülebilir. Fakat dar ufuk, bu soydan tartışmaları gereksinmiyor, tam tersine kestirip atıyor: İnsan insanı sevmelidir. Sait Faik'i bu yüzden eksik okuyor, sevgisizliği açıkça yazmış Kemal Tahir'i hedef alıyor.

Tanpınar, Billûr Kalp'i okudu mu, bilmiyorum. Hüseyin Rahmi, bu romanında gülünçle acıklılı koşut işlemeye çalışmıştır. Âdeta iki ayrı roman, gevşek bağlarla birbirine yol alıyor. Ne var ki, Billûr Kalp çok önemli bir roman. Hüseyin Rahmi, güçlü sezisle, daha kaçgöç devrinde, kadınlara 'çalışma hakkı' talep eder Billûr Kalp'te.

Sevdiği Muhlis tarafından yapayalnız bırakılmış Sema, yıkılışlardan sonra, aydınlanışı ve kurtuluşu çalışma hayatında bulur. Artık, kendisi gibi, şu ya da bu sebepten yapayalnız bırakılmış kadınların da 'çalışabilecekleri' bir işliğin, iş yurdunun kurucusu, yöneticisidir...

Belleğim yanıltmıyorsa, Billûr Kalp'in bu özelliği üzerinde tek kişi durmuş, bir iktisat bilimci, Niyazi Berkes. Edebiyat tarihçilerinin, eleştirmenlerin gözünden kaçmış ama, iktisat bilimcisi, mutlu toplumsal ortamı ararken, Hüseyin Rahmi'nin teklifine önem vermiş. Berkes, gelişkin toplumda, erkek için de kadın için de, iktisadî özgürlüğü zorunlu sayıyor. Bu yüzden değer veriyor, Hüseyin Rahmi'nin güçlü sezişine.

Büyük Mal'a gelince; Fethi Naci, "romancının ruh sağlığından" kuşku duymuş ama; Büyük Mal, bütün bir iktisadî ilişkiler çözümlemesi.

Fethi Naci'nin eleştirilerinde sık sık andığı Lukacs, İbsen'den ve eşsiz eseri Hedda Gabler'den söz açarken, Hedda'nın yalnızlığı, soğukluğu, bizdeki yaygın niteleyişle, 'sevgisizliği' üzerinde ısrarla durur. O buz gibi Hedda Gabler, bir çağdan bir başka çağa geçişin sancısını en çok çekenlerdendir. Sevdiği adamı ölüme göndermeye çalışırken, Hedda, yaşadığı çağın kokuşmuşluğuna isyan eder. Ne var ki, hâlâ derin bir aşktır onu 'ölüm' sunmaya yönelten.

Ölü Bir Kelebek / Mihri Müşfik'i yazmaya çalışıyordum. Hedda Gabler'i yeniden okudum ve baş ucumdan ayırmadım. Oyun sergilendiğinde, kimi kişiler, "Bu kadın niye bu kadar sevgisiz?" dediler. Soruları, ardı sıra ünlem taşıyordu. İnsan bu kadar sevgisiz olamaz!

Bence olabilir. Koşullar sizi oraya, sevgisizliğe sürüklüyorsa.

Sonra, sevgisizlikten, ya da, Tanpınar'ın deyişiyle "sevginin sıcaklığı'ndan anladığımız, hissettiğimiz ne? Reşat Nuri'nin Kızılıcak Dalları, son sahnede, sevgi ve sevecenlik kucaklaşmaları, gözyaşlarıyla dolup taşar. Gelgelelim, akıllara durgunluk verici bir ironiyle. Roman boyunca, konaktaki düzenin girdisini çıktısını okumuş olanlar, Nadide Hanımefendi'yle Gülsüm'ün, yeni adıyla ünlü kantocu Mücellâ'nın sarılışmalarına irkilerek bakakalırlar. Hangi sevgi sıcaklığı?

Reşat Nuri'ye sevgisizliğin romancısı diyebilir miyiz?

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Gülbeşeker" Günlüğü

Selim İleri 2008.11.29

Gülbeşeker albenili bir kitap. Alt başlığı Türk Tatlıları Tarihi. Kapaktaki resim, "Jean Brindesi'nin Souvenirs de Constantinople (1885) adlı albümünden renklendirilmiş gravür". Gülbeşeker, bir öykü... roman kişisinin adı mı? Çıkaramıyorum. Fakat gözümün önünden birtakım romanlar, hikâyeler geçiyor. Reşat Nuri'nin bir eserinde olabilir mi? Kubbealtı Lugatı'na baktım; gülbeşeker, "gül yaprağından yapılan macun kıvamında" bir tatlıymış.

9 Kasım 2008 /

Not Defteri'ne gelen kitaplar arasında, Gülbeşeker renkli kapağıyla göz okşuyordu.

Memet Fuat'ın bir yazısını hatırladım. Kitapları önce evirip çevirdiğini, âdeta yokladığını, kapağını, kâğıdını, cildini incelediğini, sonra okuduğunu anlatıyordu. Kitapların albenisinden söz açıyordu.

Gülbeşeker albenili bir kitap. Alt başlığı Türk Tatlıları Tarihi. Kapaktaki resim, "Jean Brindesi'nin Souvenirs de Constantinople (1885) adlı albümünden renklendirilmiş gravür". Preziosi'nin unutmadığım resmini hatırlatıyordu, ünlü Hacı Bekir tablosu. O resmi de buldum Gülbeşeker'de.

Yazarın ismi yabancı değil; Priscilla Mary Işın'ı Aşçıbaşı kitabından tanıyorum. Gülbeşeker de, Aşçıbaşı gibi Yapı Kredi Yayınları'nın verimi. Aşçıbaşı, eski yazıdan yeni yazıya, örnek gösterilecek bir çalışmaydı. Priscilla Mary Işın, bu kez kendi, özgün eseriyle okur karşısına çıkıyor. Kitabın editörü, bu soy eserlerin güvenilir kişisi, değerli M. Sabri Koz.

Yeniden kapağa döndüm. Şekercinin tablasındaki şekerlemelere büyüteçle baktım. Kırmızı beyaz, halka halka şekerler, çocukluğumu geri getirdi. Galiba horoz şekeri de var tablada. Fonda Galata Kulesi. Henüz yapıların yığılmadığı İstanbul.

10 Kasım /

Gülbeşeker, bir öykü... roman kişinin adı mı? Çıkaramıyorum. Fakat gözümün önünden birtakım romanlar, hikâyeler geçiyor. Reşat Nuri'nin bir eserinde olabilir mi?

Kubbealtı Lugatı'na baktım; gülbeşeker, "gül yaprağından yapılan macun kıvamında" bir tatlıymış.

Yazar, Gülbeşeker'ine çok çarpıcı bir giriş yazısıyla başlıyor. Gülbeşeker'in sıradan bir yeme içme, iştah kitabı olmadığını hemen ayırt ediyorsunuz. İstanbul ve saray ağırlıklı olmak üzere, yaşadığımız toprağın geçmiş zaman dünyasına daha ilk sayfalarda açılıyor, kapılıp gidiyorsunuz. Sanat tarihi, Batılılaşma maceramız, özellikle on dokuzuncu yüzyılın sonundaki kültür gömleği değiştirme çabamız, Türk tatlıları çerçevesinde, besbelli, inceden inceye tahlil edilecek.

Macaristan ve Avusturya'da baklava 'strudel'e dönüşüyor. Lokum, Fransa'da 'fondan' diye adlandırılmış. Evliya Çelebi'nin tadını çıka-çıkara anlattığı şekerden ağaçları, meyveleri "tıp ilminde maharetli" Rum ve Frenk Galata şekercileri yaparmış. Daha ilk bölümde bir dolu bilgilendirme...

11 Kasım /

1939'da yayımlanmış, Şeker Fabrikaları yayını, Türk Kadınının Tatlı Kitabı'nı mutlaka bulmalıyım. Priscilla Mary Işın aynı zamanda bir ironi ustası. "Fransız Kadınının Tatlı Kitabı demek daha doğru olurdu" diyor. "Sayfaları kaplayan kremler, marmelatlar, gatolar, pudingler, kurabiye olmayan kurabiyeler, pandispanyalar, bisküviler, kekler, fondanlar, tartölet, milföy, savaren, pötifur ve sup anglez, bir avuç tanıdık tatlıyı gölgede bırakıyor." Nice zamanların koz helvası, bu kitapta 'nuga' olmuş. 1930'larda, 1940'larda Batılılaşmadan ne anladığımızın tipik bir göstergesi.

Oysa, 1890'larda, bir tarif, dil bilincine kendiliğinden katkıda bulunarak, "mabeyin pudingası"ndan söz açıyor. Yazarın gözünden kaçmamış, vurguluyor. O 'pudinga'ya bayıldım!

Bununla birlikte, 1950'ler İstanbul'u, yukarıda anılan tatlıları yapmayı, ikram etmeyi bir ken tsoyluluk gayreti bilirdi. Meselâ tartöletler, kıvamı tutturulamadığından, başa iş açardı. Hanımların misafir günlerinde ille pandispanya ikram edilir, pötifurlar pastaneden alınır, savaren ne anlama geldiği bilinmezken dillerde dolaşırdı.

Pasta öğretmeni Sabahat Hanım'ın Florya'daki evinde yediğimiz o harikulâde hamur işi tatlının adını hatırladım: Chopin Lülesi...

Hangi romanındaysa, Muazzez Tahsin Berkand'ın genç adamı, sevdiği genç kıza "bir buket viyole" getirir...

14 Kasım /

Gülbeşeker'i kültür gömleği değiştirilirken neler yitip gider diye de okumak mümkün. 78. sayfadan alıntılıyorum:

"Bina tasvirleri gibi şeker bahçelerine de on beşinci yüzyılda rastlanıyor. Fatih'in şehzadeleri Bayezid ve Mustafa için 1457 yılında yapılan sünnet düğünü için ustaların 'garip sanatları' kullanarak şekerden camiler, kaleler, köşkler, envai çiçekler ve kokulu otlarla bezenmiş çayırırlar yaptıkları biliniyor. Birbirlerine çiçek hediye etme ve başlıklarına çiçek takma gelenekleriyle Avrupalılar'ı şaşırtan Osmanlılar'ın şeker bahçesi merakı, çiçek ve bahçe sevgisinin doğal uzantısıydı. IV. Mehmed'in büyük oğlu Mustafa'nın 1675'teki sünnet düğünü için yapılan şeker bahçeleri arasında menekşe bahçeleri de bulunuyordu."

Menekşe bahçelerini okuyunca durakaldım. 2000'lerde "Menekşeli Bonbonlar"ı yazınca, Oburcuğun Edebiyat Kitabı'ndaki bu yazı, ben yaştakilere geçmiş günlerin viyoleli İstanbul'unu hatırlatmıştı. Menekşeli bonbonların İstanbul'da artık hatıra oluşu biraz üzmüş, biraz da Avrupaî İstanbul'un göçmekte oluşuna işaret sayılmıştı. Zarif dostlar, armağan olarak, Paris'ten, Madrit'ten menekşeli bonbon getirmişlerdi.

Meğer İstanbul'da, şeker bahçelerinin menekşelisi, on yedinci yüzyıla uzanıyormuş!

15 Kasım /

112. sayfada menekşe bir kez daha beliriyor. 1830'larda İstanbul şekercileri, çeşit çeşit, şerbetlik şeker yapıyorlar. Yazar çeşitleri sayıyor: "Portakallı, tarçınlı, güllü, limonlu, vanilyalı, salepli, fıstıklı, acı bademli, menekşeli, yaseminli, haşhaşlı, amberbarisli, çilekli, vişneli, narlı, koruklu, kayısı, şeftalili, erikli, hurmalı, ananaslı, çikolatalı"...

115. sayfada "Macun" bölümü başlıyor. Macuncuları da anlatıyor Priscilla Mary Işın. Yazar 1983'ten beri Türkiye'de mutfak tarihini araştırıyormuş. Acaba macuncuları, o, büyüleyici, göz kamaştırıcı macun tepsilerini gördü mü? Görmüş olmalı, canlı anlatımı öyle hissettiriyor. Rengârenk macunlar, "üçgen bölmeli özel bakır tepsilerde", anılar arasından çıkageliyor.

Çocukluğumun 'sanat' eserleri arasındaydı macun tepsileri. Klarnetiyle Cihangir Parkı'nın önüne gelen macuncu, tepsinin kapağını kaldırır kaldırmaz, bütün renkler göz alırdı, kırmızı daha kırmızı olurdu, yeşil birden zümrüt yeşili, maviler denizlerin derin mavisiydi. Bütün o renkler, beni resim sanatının uçsuz bucaksızlığına alıp götürmüştür. Diyebilirim ki, bende resim sevgisi, macun tepsisindeki renklerle başlamıştır.

17 Kasım /

Priscilla Mary Işın, alanında bir başyapıt kaleme getirmiş. Türk Tatlıları Tarihi altbaşlığı, aslında, çok alçakgönüllü bir başlık. Gülbeşeker, gündelik hayata, toplumsal tarihe, gelenek ve görenek dünyasına açılan, baş döndürücü bir kitap. Sadece keten helvasının, coğrafyamızdaki, birbirinden farklı adlar edinmesi, sadece bu olgu, bizi nerelere, nelere alıp götürmeyecek ki! Bölgeden bölgeye, keten helvası yeni adlar, yeni tatlar edinmekle kalmıyor; bana sorarsanız, gizliden gizliye, çok sesliliğin de bir sözcüsü oluyor.

Abdülhak Şinasi Hisar'ı onca yıldır yeniden-yeniden okurum. Bir yazısında, "keten helvasının 'keten helvam' nakaratlı bir türkü eşliğinde İstanbul sokaklarında satıldığından" söz açtığını ya unutmuşum, ya okuyup geçmişim.

19 Kasım /

Gülbeşeker'i bitirmek üzereyim.

Dayanamayıp son cümleleri okudum: "İstanbul'da küçük pastahaneler kendi yaptıkları dondurmadan vazgeçip yerine fabrika dondurmaları satmaya başlayınca, güzel dondurma bulmak samanlıkta iğne aramak kadar zor oldu. Hele o nefis hafif yanık süt tadı olan kaymaklı dondurmalar nerelerde?"

Fabrika dondurmaları yiyenlerin fabrika hayatlar yaşadıklarını söyleyebilir miyiz?

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Sevin Okyay'dan özür diliyorum...

Selim İleri 2008.11.30

Gerçek bir yazı emekçisi olduğuna inandığım Sevin Okyay çok eski arkadaşım. Gazetelerde, dergilerde zaman zaman birlikte çalıştık. Sevin Okyay'ın yazılarını dikkatle okurum.

Onun bir de romanı var, daha adından başlayarak, inceliklerle örülmüş: İlk Romanım! Hayatla tanışmanın romanı. Sevin Okyay şimdi belki, gizli gizli ikinci romanını yazıyor. Doğrusu, ikinci romanını özlemle bekliyorum.

Yaza giriyorduk, Sevin Okyay aradı. Bir ansiklopedi çalışması içindeymişler. Öyle kuru bilgilerle sınırlandırılmış bir ansiklopedi değil; tam tersine, 'deneme'nin sağladığı olanaklara açık, edebî lezzeti göz ardı edilmemiş... Benden "Abdülhak Şinasi Hisar" maddesini yazmamı istedi.

Her zamanki çekişenliğimle ya da bir türlü açık sözlü olamayışımla, "peki" dedim. Sevin, yaz sonunda bir tarih, söyledi, yazının teslim tarihi. "Olur" dedim.

Daha telefonu kapatır kapatmaz, buhran-bunalım-nöbet yakama yapıştı! Nasıl yazacağım?! Sanki Abdülhak Şinasi Hisar adını ilk kez işitiyorum. Sanki Abdülhak Şinasi'den tek satır okumamışım. Sanki, Boğaziçi Mehtapları yazarı, bende bir roman kişisine dönüşmemiş; Geçmiş, Bir Daha Geri Gelmeyecek Zamanlar'da Hisar, Geçmiş Zaman Yazarı olup çıkmamış...

Hayır, onu hiç tanımıyorum. Bir yabancı!

Geçmişte, onun için Seçmeler kitabı hazırlamamışım.

Uzak, Hep Uzak'ta 'en sevdiğim yazar', 'benim yazarım' bölümünü ona ayırmamışım...

Daha yaz başlangıcı hafakanlar bastı. Karnım ağrıyor, başım zonkluyor, sinsi sinsi ter nöbeti. Bu bende hep oluyor: Şunu yazar mısın dediklerinde, ayıp olacak endişesiyle peki diyorum, sonra boğunçla yüz yüze geliyorum. Sebep? Galiba ısmarlama yazı yazamamak. O nazik, yazar mısın? sorusu, git git buyurgan bir eda ediniyor. Sanki sevgili Sevin Okyay "Yazacaksın!" demiş; İlk Romanım'ın duyarlı yazarı birdenbire bir emir-komuta kraliçesi olup çıkıyor!

Birdenbire değil. Zaman içinde. Zaman geçip, ben, söz verdiğimi yazamadıkça, suçlu durumuna düştükçe.

Suç üstümden atmak için, Sevin Okyay'ın ses tonunu değiştiriyorum. Ses tonu şimdi gayet sert. Sözcüklerini değiştiriyorum: "Yaz sonuna kadar yaz! Bize gönder!" Suçu karşımdakine kaydırdıkça, içsel savunmaya geçiyorum: "Ne mecburiyetim var?!"

Biraz rahatlıyorum. Hiçbir zorunluluğum yok, yazmayacağım! Meseleyi örtbas ediyorum, hatta unutmaya başlıyorum.

Bu yaz da öyle yaptım: Abdülhak Şinasi Hisar'ın adını anmadım. Sevin Okyay'ın haftalık yazılarını gönül rahatlığıyla okudum. Ismarlama saymadığım yazıları yazmaya iyi kötü devam ettim.

Yaz boyunca, gün ışığına çıkarmadığım bir utanç, ikide birde yokladı: Bu senin ilk olayın değil! Kaçınıcı kez bunu yapıyorsun!

Sonra hemen en yakın örnekler: Hüsrev Hatemi'ye armağan kitaba tek cümle yazamayışım! Tarık Buğra için hazırlanan kitaba, başlayıp başlayıp yarım bıraktığım yazı! Bir telefon kitabı için yazamadığım yazı! "Tamam, ben yazarım" diyerek geçıştirdiklerim, özellikle Abdullah Kılıç'a. Çoğalt çoğaltabildiğin kadar.

Yaz sonunda Sevin Okyay aradı, incelikle not bıraktı, telesekretere, cep telefonuna. Her zamanki gibi, o eski Kaçak dizisinin başrolüne büründüm.

Dedim ya, bu bende eski hastalık.

Sevgili Sevin,

Bak, her şeyi itiraf ettim. Beni bağışlayacağını umuyorum. Abdülhak Şinasi için, yaz geçti, güz geçti, tek satır, tek cümle yazmadım. Bu bir inat, inatlaşma değil. Yazamadım.

Fakat bunu sana söyleyemedim. Kaçıyorum. Bir yandan da bana adamakıllı kızdığını hissediyorum. Telesekreterdeki sesin, son defa, epey mesafeliydi. Özür diliyorum, anlayışına sığınıyorum.

Hem, yalnız Sevin Okyay'dan özür dilemiyorum. Böylesi girişimlerin altından kalkamadığım için; iyi niyetle, değer vererek, benden yazı istemiş bütün dostlardan özür diliyorum.

Söylemem gereksiz:

Abdülhak Şinasi Hisar için, onun İstanbul'u için yarın yeni bir yazı, hatta bir iki yazı yazabilirim, ama gününü, zamanını bilemem.

Hüsrev Hatemi'nin İstanbul'unu ilk fırsatta yazacağım.

Bugüne kadar Yağmur Beklerken için yazamamak bende ukde.

Herkesin bağışlayacağını umuyorum. Sevin Okyay'la son maceram fırsat oldu; işte açık sözlüyüm: Önerildiğinde, oturup, profesyonelce yazı yazamıyorum. Her defasında yalancı çıkıyorum.

Dilerim ki, bu özür yazısı dönüm noktasıdır. Yarın öbür gün, kimselere vakit kaybettirmem...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Troçki 'Hôtel Tokatljan'da...

Tokatlıyan'ın en şaşıla dönemi, Fransızca tanıtımlarda, adı, "Grand H tel" diye geçiyor, hemen "restaurant"ı da vurgulanarak. "M. Tokatlıau"nın büyük oteli! Grand Rue de P ra'da. 120 odalıymış. Şehrin g beğindeymiş. Lüks odalarında banyo ve tuvalet, hijyenik, büyük konfor... Elektrik ışığını, "chauffage central"ı, asansörü eklemeyi unutmayarak.

Troçki adını ilk kez, sevgili okul arkadaşım Masis K rk gil'den işitmiştim. Atatürk Erkek Lisesi'ndeki yıllar... Masis sonra, bir dönem yayıncılık yaptı, Troçki'nin düşün yazılarını iki ciltte derledi. O iki cilt hangi yıl yayımlandı, hatırlayamıyorum.

Ömer Sami Coşar'ın Troçki İstanbul'da kitabı elimin altında; 1969'da yayımlanmış. Troçki'nin düşün yazıları ağır gelmiş. Ömer Sami'nin monografisiniyse polisiye roman okur gibi okumuştum.

Troçki, daha sonra, Attilâ İlhan'la karşıma çıkacaktı. Attilâ Ağbi, ondan, yazısında çizisinde çokça söz açmıştır. Konuşmalarında, s yleşlerinde de Troçki'yi, siyasî mücadelesini, muhalefeti dolayısıyla ölümcül bir mücadeleye atılışını ikide birde anardı.

Gerçi M na Urgan da, Bir Dinazorun Anıları adlı, zamanında beklenmedik satış rekorları kırmış anı kitabında Troçki'yle Büyükada'da yüz yüze geldiğini anlatır ama, o denizli, sandallı sahne bana nedense pek inandırıcı gelmez. Çocukken ya da yenyetmeliğimizdeki bazı kurmacalar, ileri yaşta gerçeklik sanılabiliyor...

Virginia Woolf monografisine, cilt cilt İngiliz Edebiyatı Tarihi'ne hayran olduğum M na Urgan, Bir Dinazorun Anıları'nda, Yahya Kemal'li bir sahne de kaleme getirmişti.  ocuk M na, Yahya Kemal'in şiirindeki bozuk vezni yakalayveriyor; ünlü şairin sinirini oynatıyordu.

Bozuk vezin dedim ama, galiba, M na Urgan, Yahya Kemal'in Jos -Maria de H redia'dan aparttığı bir dizeyi yakalıyordu, "o sırada on iki yaşında" iken. Çok geçmeyecek, Beşir Ayvazoğlu'nun "Bir Dinazora Göre Yahya Kemal" yazısı, bu sahneyi teşrih masasına yatıracaktı. Nefis yazısında Ayvazoğlu, "Peki, M na Hanım, hatırlayamadığı mısra için başka bir vesileyle atıfta bulunduğu Yakup Kadri'nin Gençlik ve Edebiyat Hatıraları'na niçin bakmamış? Orada hem söz konusu mısraın doğrusu, hem H redia'nın mısraı, hem de aynı iddia var" diyordu. (Bkz. Yaza Yaza Yaşamak)

M na Urgan'ın hemen her eseri için bir şeyler yazmaya  alışmışken; Bir Dinazorun Anıları karşısında sus pus kalmıştım. M na Hanım, televizyondaki söyleşisinde, bu suskunluğumun sebebini öğrenmek istediğini söylemişti. Belleğin ettikleri, diyemeyeceğime göre, yine susmuştum...

Troçki'ye ve Tokatlıyan'a geri dönüyorum.

Sürgündeki Troçki, Sovyet Konsolosluğu'nda barınamaz. Coşar'dan iz sürelim: "Stalin'in rakibini kapının önüne koymakla tehdit ediyorlardı. Nihayet Troçki, eşi ve oğlu, polisi haberdar ediyorlar ve Tokatlıyan Oteli'ne yerleşmek üzere hazırlıklara başlıyorlardı. İstiklâl Caddesi'ndeki otelde, ikinci katta 67, 68 ve 70 numaralı odaları ayırtmışlardı. 8 Mart (1929) Cuma geceyarısı, Troçki ile eşi, bir otomobile biniyor, diğer bir otomobilde oğlu, vesikalar ve kitaplarla dolu sandıklarla birlikte yerleşiyordu. Tokatlıyan'a  n kapıdan değil, arkadaki bagaj kapısından girmişlerdi."

Tokatlıyan'ın en şaşıla dönemi, Fransızca tanıtımlarda, adı, "Grand H tel" diye geçiyor, hemen "restaurant"ı da vurgulanarak. "M. Tokatlıau"nın büyük oteli! Grand Rue de P ra'da. 120 odalıymış. Şehrin g beğindeymiş. Lüks odalarında banyo ve tuvalet, hijyenik, büyük konfor... Elektrik ışığını, "chauffage central"ı, asansörü eklemeyi unutmayarak. İki  zel yemek salonu, "vastes" yani büyük, görkemli başka salonlar, çay salonu, pastane, bar, bilardo salonu...

Meşhur Pera Palas'la rekabet halindeki Tokatlıyan Otel, Pera Palas'ı gölgede bırakacak; hem imparatorluğun sonunda, hem Cumhuriyet'te, nice yıllar, İstanbul'un en gözde oteli olacaktır.

Mîna Hanım gibi bellek yanıltmacalarına uğramadıysam -yaşım artık el veriyor-, Tokatlıyan'ın son günlerini görmüştüm. Önce dışardan: Cihangir'e taşındıktan sonra, Beyoğlu'na çıktığımız günlerde, önünden geçerdik. Her nedense, bordo, koyu vişneçürüğü, kadife perdeler beliriyor, tozarmış, eprimiş perdeler. Her nedense, pencere -kocaman, devâsâ pencereler- önünde oturan ihtiyar, çökkün bir adam. Sanki hep aynı adam, ne zaman önünden geçsek otelin, sanki umarsız bir bekleyiş içinde.

Bir kez de içine girmiştik. Fakat niye? Niye girdiğimizi bilmiyorum. Geçmiş günlerin -sonradan okudukça öğreneceğim- şaşaasından en küçük bir iz kalmamıştı. Tam tersine, yürek yakan, kendince, bambaşka bir ihtişamı olan yıkılmışlık, göçmüşlük içindeydi otel. Âdeta sona ermişti...

Oysa anılar ve romanlar, geçmiş güzel günlerini göz kamaştırıcı sahnelerle saptıyor. Ne var ki, kimi romanlarda, meselâ Etem İzzet Benice'ninkilerde, o göz kamaşması çabuk geçer; otel, lânetli bir mekân kimliği edinir! Meselâ 1932 tarihli Beş Hasta Var'da, hayatı mahvolup gidecek genç, güzel kadın, Mütareke senelerinde, Tokatlıyan'ın salonlarında alkol ve uyuşturucuya yenik düşmektedir.

1936 tarihli Yosma, akıllara durgunluk verici bir cesaretle, sefiş milletvekilinin Yosma'yla kaçamak gecesini anlatır, hem de ne rüşvetler, para oyunları, dinmez hırslar dökölüp saçılarak. Benice'nin romanından bu bölümü, Türk Romanından Altın Sayfalar'a alırken epey tereddüt etmişim.

Yosma, meğer, Çelik Gülersoy'un okuduğu, önemseddiği bir romanmış. Güzel eseri, şimdi bu yazı için çok yararlandığım Beyoğlu'nun -Yitip Gitmiş- 3 Otel'inde Yosma'nın bir başka Tokatlıyan sahnesine yer vermiştir.

Gülersoy'un Tokatlıyan anıları elbette benimkilerden daha berrak, daha çok. Ana caddeye bakan kahve salonunda bazı akşamüzerleri geçmiş. "O camlı kapı!.." diye anlatışları yankıyıp durur. Camlı kapıdan giriyorsunuz, kahve salonundan geçilerek "patisserie"ye uğranabiliyor. "O pastane!.." Tokatlıyan'ın pastanesindeki bütün ürünler özel yapım, pastalar, şekerlemeler, çikolatalar, dondurmalar, Paris çağrışımlı bonbonlar. Bunlar hepsi, otelin alt katındaki, gözlerden irak imalâthanede yapılıyor.

"Ben" diye yazıyor Çelik Bey, "Tokatlıyan'a, bir 'Müze-Otel'i, bir turizm ekolü sahnesini kaybetmiş olmamızın yanında, ayrıca bir hicranım, bir tutkum ve hasretim için yanarım: Kalaydı, o diyor. Kalaydı ve bir biçimde yaşasaydı, o pasta ve yemek sarayı."

Gülersoy, Tokatlıyan'da kalmamış ama, son parlak günlerinde odaları görmüş. Bu odaların, Necip Fazıl'ın unutulmaz şiirindeki "Otel Odaları"na hiç mi hiç benzemediğini söylemem gereksiz. İngiliz, bazıları Fransız maun dolaplar, yine maun ya da pirinç karyolalar, komodinler, divan, iki koltuk, sandalyeler, mutlaka yazı masası, ayrıca bir şezlong. Aplikler, tavanda büyük bronz avize, kristallerle bezenmiş. Yerler halı kaplı, bazan da parke döşemede özel Tebriz halıları.

Kısacası, on dokuzuncu yüzyıl sonunun Avrupaî otel görkemi, yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinde varlığını koruyormuş. Troçki, o, görünümü varlıklı otelde kalmış.

Willy Sperco, Venedik kökenli "lövanten", Çelik Gülersoy'un dostu. Onun yazılarından seçmeler kitabını vaktiyle Gülersoy yayımlamıştı. Willy Sperco, Troçki'yle tanışma fırsatı bulmuş, Tokatlıyan'da uzun uzadıya görüşmüş. Üstelik, baş başa bir görüşme.

Sperco'nun şu ilginç tespitini alıntılamaadan geçemeyeceğim:

"Troçki'nin izni ve lutfuyla gerçekleştirdiğim röportaj, haftalık Candide dergisi ve daha sonra Le Temps tarafından yayınlandı. Sansasyon yaratan bu röportaj sırasında, bana bütün ciddiyetiyle, İngiltere'nin yakında ABD ile savaşa gireceğini beyan ettiğini hatırlarım! 'Yönetmek, önceden kestirebilmektir' derler. Bir zamanlar iktidarda bulunan ve yeniden Rusya'nın başına geçmek isteyen bu zatın öngörülerinin değerini, siz takdir edin!"

Willy Sperco, daha sonra, Troçki'nin öngörülerini bir yana bırakıyor. Otelin sükseli günlerindeki hayır balolarını, saatlerce süren danslı çayları, akşam yemeklerini, düğünleri, nişanları, resepsiyonları anıyor. Tokatlıyan efsanesine bunlar galiba daha çok yaraşıyor...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İntihal, aparma, apartma

Selim İleri 2008.12.07

Geçen hafta bir haber okudum. Milliyet gazetesinden alıntılıyorum:"Atıf Yılmaz'ın dört yıl önce filmini çektiği ve baş rolünde Nurgül Yeşilçay'ın oynadığı Eğreti Gelinler romanının yazarı Şükran Kozalı, Show TV'de yayımlanan Ayşe Kulin'in aynı adlı eserinden uyarlanan Gece Sesleri dizisinde eserinden intihal yapıldığı gerekçesiyle suç duyurusunda bulundu."

Bu soydan iddialara sık sık rastlarız. İntihal, aparma, apartma gibi sözcükler bu soydan iddiaların gözde sözcükleridir. Bazan ortada iddia yoktur; bu konuda sözüm ona 'edebî' bir dosya hazırlanır, okurun merakı kışkırtılır. Bazan, buluşmalarda, çay ya da çilingir sofralarında, şurdan aşırılmış-burdan aşırılmış çekiştirmeleri saatlerce konuşulur.

Kubbealtı Lugatı, intihali şöyle tanımlamış:

"Kaynak göstermeden bir eserden parçalar alma veya bir eserin bütününe kendine mâletme, aşırma."

Aparma/apartma, meğer 'argo' karşılığında, aşırma, çalma anlamına geliyormuş. Halk ağzında ise, alıp götürmek, götürmek anlamına...

Edebî terimler söz konusu olduğunda; kimilerinin biraz eskimiş bulabilecekleri, bence değerini, güvenilirliğini bugün de koruyan bir sözlüğe ille baş vururum: Mustafa Nihat Özön'ün Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü. Özön aparmaya yer vermemiş; intihali şöyle tanımlıyor:

"Başkasının eserinden parçalar alıp kendininmiş gibi gösterme. Bir çeşit aşırmadır. Divan edebiyatı zamanında buna sirkat ve sirkat-i şiiir denirdi."

Sayın Şükran Kozalı, 'eğreti gelin' benim bulduğum ad demeye getirmiş. Tema, içerik benzerliğini vurgulamış. Sayın Ayşe Kulin gülüp geçtiğini belirtmiş. Ne Kozalı'nın eserini okudum, ne Gece Sesleri'ni izledim. Bu konuda bana susmak düşüyor.

Ama intihal kapışmaları üzerinde durmak isterim.

İkide birde, hele geçmişte, şairlerimizin özellikle Fransız şairlerinden dizeler apattıkları söylenir. Mesela Cahit Sıtkı'nın Baudelaire şiirine tutkusu böyle yorumlanmış, böyle ifade edilmiştir. Baudelaire'in bir dizesi var, şiirsizce çevirdiğinizde: "Akşamı çağırıyordun, işte çoküyor (iniyor)!" İddiaya göre, ünlü "Abbas" şiirinin ikinci dizesi, Baudelaire'in bu dizesinden yürütmeymiş:

"Akşam diyordun işte oldu akşam."

"Abbas" 1942 tarihli. 1950'lerde Sabahattin Eyuboğlu, "İçe Kapanış"ı dilimize kazandırdı. İddiaya yol açan dize, Baudelaire'in bu şiirinden. Eyuboğlu, dizeyi çevirmek yerine, Cahit Sıtkı'nın duru söyleyişinden yararlandığını - herhalde özellikle- vurgulamıştır. Biraz oynamış ve şu eşsiz söyleyişi yakalamış:

"Akşam olsa diyordun, işte oldu akşam"...

Doğrusu, bütün bu akışta, intihalden söz açılabilmesi bana imkânsız görünüyor. Cahit Sıtkı'da belki bir esinlenme, belki bir hatırlayış, ya da, bilinçaltına işlemiş bir dizenin gizli esinlendirici konuşulabilir. Sabahattin Eyuboğlu ise, dili, Türkçe'yi en güzel nasıl işleyebilirim kaygısı güttüğünü zaten açık açık söylüyor, sonsuz, uçsuz bucaksız bir dil işçiliği, adım adım yol almış, hepsi bu. Ama kimilerine göre, Cahit Sıtkı, Baudelaire'den aşırılmış! İnsanın iyi ki aşırılmış! diyeceği geliyor.

Bir başka büyük şair, Ahmet Muhip Dıranas, bu soydan iddialara gülüp geçmiş. Onun başındaki dert de yine Baudelaire. "Kar" şairi diyor ki:

"Ben Fransızca'yı bile Baudelaire'i okuyup anlayabilmek için öğrendim denebilir. Ve gerçekten de dünyanın en büyük şairi olan Baudelaire'in etkisinde kalmak, benim için olsa olsa bir erdemdir."

Bu arada, Cahit Sıtkı'nın ve Ahmet Muhip'in Baudelaire'den nefis çevirilerini hatırlatmalıyım. İki usta, aşırıdıkları şiirlerin, dizelerin şairini Türkçe'ye, Türk okuruna gönüllü kazandırmak istiyorlar: Kargaların güleceği çelişki...

Çok sevdiğim bir romancı olan, özellikle Her Gece Bodrum'u, Cehennem Kraliçesi'ni yazarken, sık sık okuduğum Lawrence Durrell, meraklı turşucu bir edebiyat hafiyesinin sorgulaması karşısında; ne aşırması?! der, Joyce'tan, Woolf'tan, Proust'tan aşırabilmek için oturup romanlar yazdım...

Durrell'in hangi romanı Joyce, Proust ya da Virginia Woolf esinli? Bırakın aşırmayı, intihali, bence esinlenme bile söz konusu değil. Uzun, coşkun, tutkulu okumaların birikimlerini niye yadsıyalım ki? İskenderiye Dörtlüsü'nün yazarı, alaya alarak, bu çok önemli birikimi vurguluyor.

Geçmişin birikimi olmadan roman, öykü, şiir, tiyatro oyunu yazılabilir mi? Sanatın olmazı yok; belki yazılabilir, yazılmıştır. Ne var ki, edebî yaratımda birikimin sağladığı olanaklar öyle kolay kolay görmezden gelinemez.

Yıllardan beri Ağustos adlı bir roman yazmak isterim. Ağustos, satır satır, cümle cümle Eylül'ün aynısı olsun isterim. Bu intihali yazık ki bir türlü gerçekleştiremedim.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul'da Amerikan Rüyası

Selim İleri 2008.12.13

Âkile Hanım Sokağı'nın son bölümü olan Cıvıl Gız, Rock and Roll'den de daha büyük patırtılar koparacak kadın bedenini sömürmekten ibaret bir gösteriyi, strip-tease'i hedef alır; Amerikanlaşmanın Türk toplumunu nereye

sürüklediğini dile getirir. Ne var ki, bir yandan da Amerikan rüyası, Türkiye'nin "küçük Amerika" olma özlemi romandan sızıp durur.

İnci Enginün, Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi adlı değerli kitabında saptıyor: "Halide Edib'in sosyal romanlarından Âkile Hanım Sokağı 1957-1958'de önce Hayat mecmuasında üç müstakil roman gibi tefrika edilmiş ve sonra kitap haline getirilmiştir."

Hayat mecmuasındaki tefrikaları hatırlıyorum. Yarım yüzyıl öncesine döndüm. Anlata geldiğim gibi, Cihangir'deki evimize her hafta Hayat girerdi. Âkile Hanım Sokağı'nı bütünleyen tefrikaları, Sallan Yuvarlan'ı, Cıbil Gız'ı her hafta merakla beklerdim.

İnci Hanım'dan öğrendiğimize göre, Halide Edib, Sallan Yuvarlan'ı bütün dünyayı sarmış dans modasından esinlenerek yazmış. Romancı şöyle diyor: "Rock and Roll / Sallan ve yuvarlan dansını ve müziğini yaratanın bir halk adamı olduğunu bilirsiniz. Bu adam belki kendi de farkında olmayarak dünyayı sallayan hayat sallantı ve yuvarlanmalarını sesle ifade etmiştir. Beni bu romanı yazmaya teşvik eden âmil Rock'n Roll'ün ifade ettiği felsefedir."

Halk adamı, Elvis Presley olsa gerek. Çılgın dansın, o yıllar, yalnız İstanbul'u alt üst ettiğini düşünmeyin. Birden Adapazarı!, bir düğündeyiz, düğün salonunun orkestrası sallan-yuvarlana geçiyor, çok genç bir hanımla çok genç bir bey sallanıp neredeyse yuvarlanıyorlar! Düğün salonundaki yaşlıca konuklar bu manzarayı tabii hiç hoş karşılamıyorlar...

Âkile Hanım Sokağı'nın son bölümü olan Cıbil Gız, Rock and Roll'den de daha büyük patırtılar koparacak kadın bedenini sömürmekten ibaret bir gösteriyi, strip-tease'i hedef alır; Amerikanlaşmanın Türk toplumunu nereye sürüklediğini dile getirir. Ne var ki, bir yandan da Amerikan rüyası, Türkiye'nin "küçük Amerika" olma özlemi romandan sızıp durur.

Yine İnci Enginün'ün tespitine başvuracağım:

"Meşrutiyet devrinde yazdığı romanlarında Yeni Türkiye'yi kuracak yeni tipi İngiltere'de (Seviye Talip), Balkan Savaşı yıllarında Almanya'da (Mev'ud Hüküm) ve millî ruhun uyandığı yıllarda millî atmosferde yetişenler (Yeni Turan, Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye) arasından seçen Halide Edib, Cumhuriyet sonrası yazdığı romanlarında bu ideal tipleri Amerika'da yetişmiş olanlar arasından seçer. Bu, onun Amerika tecrübesiyle yakından ilgilidir."

Oysa Amerika sevdası yalınkatlıktan öte bir şey getirmemiş, getirememiştir topluma.

İşte Sadi Arslan, "bir akşam sonra 'strip-tease' yani 'soyun-takıl' yahut 'soyun taciz et' demeye gelen, dünyaca meşhur, erkeklere takılıp kalan ve taciz eden dans numarasını, Taksim Bahçesi'nde görmek üzere bir arkadaşıyla sözleşmiş ve yer tutmuşlardı."

Sadi, arkadaşı, sosyoloji bölümü doçentlerinden Fehmi, yeni zengin İsmail Bey, hep birlikte Taksim Bahçesi'ne giderler. "Yemek tam bir milyoner ziyafeti"dir. İçkiler karmakarışık; servis masasında rakı, viski, votka, "en pahalı" şampanyalar yan yana duruyor. Amerikan zevkine uygun 'açık büfe' az beride, ister ordan tıkının, ister yemek listesinden seçin.

Orkestra başlamış. Salon hafiften kararıyor, ışıklar sahneyi aydınlatıyor. Çok geçmeyecek, "Dört Motorlu" lâkabıyla anılan meşhur 'Amerikalı' dansöz sahneye çıkacak. Sırtında uzun bir pelerin. Sahneden inip biraz dolaşiyor, sonra yine sahneye çıkıyor, yine iniyor...

Soyun takıl, Taksim Bahçesi'yle sınırlı kalmamıştır. Lâleli'de yoldan çıkmış bir hizmetçi, romanın kahramanlarından "Cıbil Gız" Ayşe de o eski, durmuş oturmuş İstanbul semtinde her gece, kendi kendine bu dansı oynamaktadır.

Kısacası, Lâleli'den Taksim Bahçesi'ne, Amerika'nın çılgın dünyası bütün İstanbul'da hüküm sürmektedir. Soyun takılın yanı başında rock and roll, yani sallan yuvarlan. Lâleli'de yüz yıllık Kırmızı Konak Harbiye'de Hilton...

Romancı kararsızlıklar içinde bocalamaktadır sanki. Hangi İstanbul'u savunacak; kestiremez. Çocukluğunun Mor Salkımlı Ev'ini mi, bir rüya atmosferinde yazdığı Sinekli Bakkal Sokağı'nı mı? Yoksa, yeni zamanın Amerikanlaşmış yaşama biçimini mi? Bir çıkış yolu, çare gibi, Âkile Hanım Sokağı'nın çocuklarına sığırır. "Burası bütün mânasıyla demokrat bir memleket çocuklarının oyun meydanı manzarasını" göstermektedir. Fakiri zengini, sümüklüsü saçları briyantınlisi, çocuklar "mutlak bir müsavat içinde" oynarlar. Romancı, âdeta bir umutla, "Evet, oraya 'Birleşmiş çocuklar' toplantısı diyebilirsiniz ve herhalde Birleşmiş Milletler toplantılarındaki mücadeleden fazla bir mücadele görmezsiniz" der.

Birleşmiş Milletler'i çağrıştıran "Birleşmiş çocuklar", bu ortamda, yarın nasıl bir Türkiye yaratacaklar; Halide Edib sormamayı tercih etmiş. Eskiyle yeniye, gelenekçiyle demokrasi, ahşapla betonu galiba boş yere kaynaştırmaya didiniyor.

Lâleli'deki 'beton' dökülmüş sokağa gelen Birleşmiş çocuklar, konaklardan, apartmanlardan, gecekondulardan, hatta bazıları da izbelerden gelmektedirler. Şehrin mimarisinde üslûp karmakarışıktır. Bu, hayatların da karmakarışıklığına işaret eder.

Daracık, yokuşlu, dik yollarda "yarı yıkık hamam kubbeleri" karşımıza çıkar. Derken "bütün ihtişamıyla mavi deniz!" Siluette yine "yüksek minareler" görünür. Fakat o eski İstanbul kendine yabancı düşmüştür. Âkile Hanım Sokağı'nı hangi kader bekliyor?

Bu sokakta, biri kâgir, tuğla renginde kırmızı, ötekisi beyaz, iki ahşap konak geçmiş günleri söyler. Karşılıklı iki konağa, zaman zaman, İstanbul'un yeni semtlerinden misafirler gelir. Erkekler şapkalı, boyunbağlı; kadınlar, "yüksek terziler elinden çıkmış şık elbiseli". Hepsinde bir "azamet"! Oysa sokağın kadınları, "kucağında bir yavru, eteğine yapışmış birkaç yavru daha" yorgun, bezgin kadınlar; erkekler gündüzün işte güçte, akşam yorgun argın dönüyorlar. Yeni, Amerikan İstanbul onlara yaşam hakkı tanıyacak mı?

Romanın bazı bölümlerinin anlatıcısı olan Nermin, kırmızı konaktan içeriye girer ve şu görünümle karşılaşır:

 (...) yeşil bir bahçe sahnesi belirdi. Ortasında büyücek bir öbek toprağın üstünde renk renk açmış çiçekler, duvarlarını sarıp yükselen sarmaşıklar, aralarında kırmızı, sarı güller, mor salkımlar ve hanımelleri saklı. Arka duvarın tam köşesinde alevden çiçekleriyle muazzam bir nar ağacı gözü, gönlünüzü ısıtıyor... Konağın iç kapısına iki tarafı mermer merdivenli, gene mermer bir sahanlıktan giriliyor. Üstü kapalı, etrafını asmalar süslemiş. Ortasında henüz söndürülmemiş yeşil bir fener duruyor."

Fakat bu mimari, bu bahçe düzeni silinip gitmeyecek mi? Yerine ne geçecek? Amerika'da çokça kalmış Serin Esen, mimar Sadi Arslan'a anlatıyor: "Siz New York civarındaki tek odalı katlarla yapılmış apartmanları gördünüz mü? Ben birinde kaldım." Muazzam bir odaymış, bir de antresi var. Düğmeye basıyorsunuz, yatak iniyor, sabah, "aynı düğmeye basıyorsunuz", yatak duvarda kayboluyor. Şu dolap kapağı tuvalete açılıyor, şu banyo, şu mutfak! En alt kattaki tesislerde, çamaşır, ütü, temizlikçiler hazır bekliyor! "Bunu evvelâ İstanbul'da yapmak en büyük emelim. Ondan sonra büyük vilâyetlerde..."

Romancının, Serin Esen'in emeline katılıp katılmadığını, 'gönül'den destek verip vermediğini bilmiyoruz. Romancı, Halide Edib, mor salkımlar yaşamış kişi, böylesi bol düğmeli bir evde yaşamak ister miydi, hep

düşünmüşümdür.

Öte yandan, Âkile Hanım Sokağı'ndaki öneri, İstanbul'da bu Amerikan rüyası, günümüzün her kesimden, her dünyagörüşünden- varlıklı kişilerince rağbet gören yapı, konut modelinin bire bir karşılığı. Öyleyken, Âkile Hanım Sokağı geleceği görebilmiş sayılı roman arasında.

Okura gelince, Serin Esen'in karabasanlı emelinden kurtulmak için, kırmızı konağın güzelim bahçesine sığınmaktan başka çaresi kalmıyor. Dönüp dönüp okurum o bahçe tasvirini.

Ah o yeşil bahçe sahnesi!..

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Vasfi Rıza Zobu üzerine

Selim İleri 2008.12.14

İki pazar önceydi, TRT 2'deki 'not defteri'nde Vasfi Rıza Zobu'yu anmaya çalıştık. Not defterini kotaran sevgili arkadaşlarım olmasaydı belki gözümüzden kaçacaktı: Vasfi Rıza'nın ölüm yıldönümüymüş. Nur Ünal, Ankara'da, arşivden, Hisse-i Şayia sahnelerini buldu.

Televizyonun siyah-beyaz dönemi...

Hisse-i Şayia, İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci'nin eseridir.

Geçen yüzyılın ilk çeyreğinde yazılmış; o zamanki Darülbedayi'de defalarca oynanmış. Sonraki dönemde sevilirliğini korumuş, yeniden sahnelenmiş.

İzlettiğimiz beş altı dakikalık alıntıda, Vasfi Rıza'dan başka, Bedia Muvahhit, Şaziye Moral birer hatıra olarak belirdi, kayboldu. Genç yaşlardaki Candan Sabuncu'yla Atacan Arseven bugün de tiyatromuza emek veriyorlar.

Hangi yılmiş, kestiremedim. Rejisör, muhakkak ki Vasfi Rıza Zobu. Geçmiş zaman oyunlarını, Darülbedayi üslûbunu en iyi o bildirdi. Bu üslûp, hele güldürüde, Türk toplumuna tiyatroyu yürekten sevdirmiştir, günümüzün Amerikan taklidi televizyon güldürüleri, keşke o üslûptan bir şeyler edinebilse.

Vasfi Rıza'yı İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda birçok kez seyrettim. Yalnızca büyük bir komedyen değildi, aynı zamanda çok etkileyici bir dram ustasıydı.

Galatasaray'da ortaokul öğrencisiyken, Cevat Fehmi Başkut'un ünlü oyunu Paydos yeniden sergileniyordu. Beyoğlu'ndaki Yeni Komedi bölümünde. (O dönem, İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun belli başlı iki sahnesi vardı: Beyoğlu'nda, demin söylediğim, Yeni Komedi, Tepebaşı'nda Tepebaşı Dram.) Bir cumartesi, suareye, Paydos'u seyretmeye gittik. Babamla ikimizdik. Tiyatroda, sinemada, herkesin önünde, duyguların çokça dışa vurmasını hoş görmeyen babam bile gözyaşlarını tutamamıştı.

Başkut, Paydos'u 1948'de yazmış. Bugün hâlâ pek çok seyirciyi etkileyeceğine inanırım Paydos'un. Cevat Fehmi sanat değeri yüksek bir oyun yazarı mıydı, bilmiyorum. Fakat yaşadığı toprağın onmaz hastalıklarını kaleme

getirebilmiş bir yazar olduğunu gözüm kapalı söyleyebilirim.

Paydos, bir 'öğretmen' dramıdır. Maddî ve manevî değerlerin çatışmasıdır. Dar geçim koşullarındaki öğretmenin yıkılışı, ülkülerin göçüp gidişi. Yani günümüz öğretmenlerinin acı hikâyesi. Oysa, vurgulamak isterim, 1948 yılının eseri. Geçen altmış yıl neyi değiştirmiş?

Öğretmen Murtaza Bey'i Vasfi Rıza canlandırıyordu. Şerefine leke sürmemek uğruna mesleğini feda eden Murtaza Bey, son sahnede, üstelik sahne ışıkları kararırken, öğretmenlik günlerini, yetiştirdiği öğrencileri, düşleri ve ülküleri hatırlıyordu. Vasfi Rıza, tek başına, bütün bir dram tiyatrosu olup çıkmıştı.

İtiraf edeyim ki, şu an, yine o sahnenin etkisi altındayım. Neredeyse ağlayacağım...

Sonradan, bazı kişiler, tiyatro sanatçıları, eleştirmenler, Vasfi Rıza'nın çağı dolmuş oyunculuk anlayışından söz açtılar bana. Unutamadığım son sahne, Paydos'taki yorum, uzman kişilerin gözünde bir 'abartı' başarısıydı.

Abartarak mı oynuyordu Vasfi Rıza? Sanmıyorum. Kendini kaptırmış oynuyordu, sahiciydi, aradan mesafeyi çekmişti. Galiba şu söylenebilir: Seyirciyi 'ağlatmak' için oynuyordu, tıpkı, 'güldürmek' için oynadığı gibi. Şimdilerin 'beden dili'nden, 'yabancılaştırma etkisi'nden habersiz kalmayı yeğlemiş bir oyunculuktan bu. Canlandırış sırlarını, belki gelenekten edinmişti. Ama bir üslûptu, asla yadsınamayacak bir üslûp.

Bence tiyatromuz bugün o üslûbun yoksunluğunu yaşıyor. Şöyle özetleyeceğim: O üslûp, tiyatro seyircisi yetiştiren bir üslûptu. Kendimden biliyorum, o üslûpla yetiştirdim, tiyatronun birçok açılımına o üslûpla yetiştikten sonra yol alabildim...

Vasfi Rıza Zobu anılarını yazdı. İlk kitap, O Günden Bu Güne adını taşıyor; 1917-1950 arası, tiyatroya adanmış bir ömrün hikâyesi, romanıdır, çok çalışkan aktör, yalnızca sahnede ya da tiyatronun mutfağında var olmak istememiş. Günce tutmuş. Şehir Tiyatrosu'nun dergisine eleştirel yazılar yazmış, anılarını yazmış. Nihayet O Günden Bu Güne'yi kaleme getirmiş.

O Günden Bu Güne, bir anlamda, Darülbeyazıt'ın tarihidir. Öncesi de belgelenerek. Mesela, ilk Müslüman Türk kadın oyuncu Afife Jale'nin trajik yaşamöyküsü orada, Vasfi Rıza'nın tanıklığıyla karşımıza çıkar. Meselâ, şimdi yerinde yeller esen Letafet Apartmanı'ndaki ilk yıllar, yenilikçi tiyatromuzun bu yönetim yeri, ümitler ve coşkular, O Günden Bu Güne'de yaşar durur.

İkinci cilt, Uzun Hikâyenin Sonu'dur. 1980'lere kadar gelir. Siyasî dalgalanışlar içinde hayli hırpalanmış, hayli yaşlanmış, yaşlılığa özgü anlayışsızlıkla öfkelenmiş bir Vasfi Rıza'dır bu kez karşımızdaki. Berbat bir sağ-sol çatışmasında vakit kaybedilmektedir. Ama bu büyük vakit kaybı ne yazık ki şimdi, 2010'lara doğru hissediliyor.

Vasfi Rıza'nın anıları günümüzün okuruyla mutlaka buluşmalı.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Kalbimdeki Reşat Nuri Güntekin

Selim İleri 2008.12.20

Vaktiyle bir yazı yazmıştım; adı "Kalbimizdeki Reşat Nuri"ydi. On üç on dört yıl geçti. Edebiyatımıza yürekten bağlı kişilerin dışında, Reşat Nuri kalbimizde hatırasını koruyor mu, bilmiyorum.

Gerçi romanlarından yola çıkılarak gerçekleştirilmiş televizyon dizilerinin gördüğü rağbete bakıp, koruyor demek mümkün. Ama söz konusu dizilerde Reşat Nuri'nin soylu eseri darmadağın ediliyor, tanınmaz hale getiriliyor, kimse umursamıyor. Bu irkiltici umursamazlığa şaşakalarak, 'kalbimizdeki' Reşat Nuri diyemiyorum artık. Sadece kendi sevgimi, hayranlığımı söylemeye çalışıyorum.

Çalıkuşu romancısından okuduğum ilk eser bir öyküydü, "Kirazlar", çok acı bir öykü. Belleğim kandırmıyorsa, ilkokul üçüncü sınıftaydım; "Kirazlar" ders kitabımızda yer almıştı. Şimdilerde, sorsanız, "Kirazlar"ın yazarlık hayatımda ilk itici güç, yola çıkarıcı olduğunu söyleyebilirim. Geriye dönüp baktığımda, "Kirazlar"dan üstün bir etkileniş hatırlayamıyorum.

Reşat Nuri okumalarım galiba hep böyle oldu. Meselâ, yaz ortasında, sıcak temmuz günleri; o sıcak temmuz günlerinde ürperip titreyişim akla sığacak gibi değil. Odama kapanmış, yatakta titriyor, derin bir acıyla kavruluyordum. Bu, Reşat Nuri Güntekin'in Akşam Güneşi romanıydı.

Gözyaşlarımı tutamıyordum, diyemeyeceğim. Acı öylesine yoğundu ki, ağlamak, arınmak olasıydı. 1920'lerden kalma Akşam Güneşi, yazılışından nice yıllar sonra, edebiyat tutkunu bir yeniyetmeyi allak bullak ediyordu. Hele roman bitip, faciayı andırır 'son'la baş başa kalınca, büsbütün yemeden içmeden kesilecektim. İntiharı andırır bir son... İntiharı diyorum, çünkü Akşam Güneşi'nde yeşil gözlü Jülide'nin çekip gidişiyle Nazmi için hayat sona erer. Ömrün geçiciliği ortasında, yaşını başını almış Nazmi Bey için, genç, hırçın, 'mükedder' Jülide bir akşam güneşidir. Son bir kez parlar ve söner.

Edebiyat tarihçileri, eleştirmenler, Reşat Nuri'nin eserlerinde geniş memleket coğrafyasının varlığını özellikle vurgularlar. Bunda, babasının askerî hekim, kendisinin Millî Eğitim Müfettişi olması ne ölçüde rol oynamıştır, bence ayrıca araştırılmaya değer. Meselâ Akşam Güneşi'nin geçtiği yer, bir bakıma, roman için yaratılmış düşsel bir yerdir. Aynı şekilde, Çalıkuşu'nun köyleri, kasabaları gerçeklikteki haritada karşımıza çıkmaz.

Anadolu'yu yazdığı ileri sürülmüş Reşat Nuri, İstanbul'u çoğu kez roman başlangıçlarında ve roman sonlarında mekân edinmiştir. Ne var ki, çok çarpıcı gözlemler, tespitlerle.

Necatigil, Miskinler Tekkesi'nde eski hayatımızın birçok cephesiyle belirlediğini söylüyor. Bu sebepten, Miskinler Tekkesi'nin bir "töre romanı" olduğuna işaret ediyor. Gerçekten de Miskinler Tekkesi, çok geniş coğrafyasında, bütün imparatorluğun son dönemine açılır. Fakat artık geriye bir 'istihza' kalmış; şan, debdebe sona ermiş. Geriye o acı istihzanın eşliğinde tüyler ürpertici yoksulluk, yoksunluk kalmış.

Asıl bildiri, Tamaşalık mahallesinin tasvirleri aracılığıyla iletilir: Tepeler, çukurlar, kızgın kayalar, "sade bir dâva" sayılan ölüm, yarı çıplak çocuklar... "Ancak günün birinde de bu çocuklardan bir veya birkaçının fistolu ipek entariler, boncuklu pelerinler; kıvrıcık başlarında kordelâlar, hatta renkli Japon şemsiyeleriyle ortaya çıktıklarını, oyuncak bebekler gibi ellerinden tutularak gezdirildiklerini gördünüz. O vakit, hemen anlamalı ki, o günlerde kibar mahallelerinden birinde bir ufacık kız çocuğu ölmüştür."

Miskinler Tekkesi, toplumsal karabasanın tarihî perspektifini Sultan Mahmut'a kadar genişletir. Mekân, bu kez, payitaht İstanbul. Anlatıcının dedesi, "o büyük adam", Sultan Mahmut'un "önünde kalan ekmek kırıntılarını yüzüne gözüne sürerek toplar, sırf bu iş için yaptırılmış bir sedef kutuya koyarak dualar, senâlarla el üstünde konağa" getirmiş.

Konak ailesi için 'asalet', görkemli "konak ve bir miktar da Arap ve Çerkes halayık" demektir. Gerçek bir yangın, asaleti bir ölçüde sona erdirir ama, konağın yangından sonraki durumu, söz konusu yangına toplumsal karabasanla ilintili simgesel anlamlar da yüklemiş gibidir:

"Tavanlardan kopup sarkan muşamba parçaları üstündeki boyalı ve yaldızlı resim artıkları; kış gelirken kenarlarına bez, yahut kâğıt şeritler çirilenen ve rüzgârlı havalarda köçek zilleri gibi şingirdayan battal pencereler; renkli camları kırıldıkça yerlerine âdi cam ve bazan da mukavva takılan merdiven camekânları; içinde çok kere bir gaz tenekesi, kuru soğanla biraz kuru fasulye ve pirinçten başka bir şey bulunmayan kiler odası; haremle selâmlık arasındaki dönme yemek dolabı; bakkaldan günü gününe alınan kömürü mangalda üfleyerek yakan Arap bacılar; sabahları küçük hanımlarla küçük beyleri dizlerinin arasında Çerkesçe şarkılı masallarla oyalayarak saçlarının sirkesini ayıklayan dadılar, misafirlerin eteğini öpen başı kundaklı, ayağı çoraplı Anadolu ahretlikler..."

'Çöküş'ü, romanımızda, böylesine yoğun aktaran, görsellikle yansıtan başka 'tek cümle' hatırlamıyorum.

Reşat Nuri'nin arada uğrayıp geçtiği İstanbul'da, konakla birlikte imparatorluk da çatırdar. Müstebit Abdülhamid tahttan indirilir; İttihat ve Terakki'nin göstermelik dürüstlüğü, zaptırapta alış toplumsal karabasanı daha da çoğaltır. Her yeni devir giden devri aratmaktadır. Romancının serinkanlı, gizli ve biraz merhametsiz-istihzası sürüp gider. Eski Hastalık'ta, Cumhuriyet rejimi, Züleyha'nın dayısını... İstiklâl Harbi'nin "dünyanın en medenî ordularını memleketten kovmak gibi" algılayan Şevket Bey'i, "iki idare meclisi âzalığı ve bir şirket komiserliğiyle" ödüllendirir. Şevket Bey'in payitaht İstanbul'daki işbirlikçi yaşamı, Cumhuriyet'te de, üstelik aynı evlerde, aynı lokallerde, aynı tantanayla devam etmektedir...

Bir geçiş dönemi yazarı sayabileceğimiz Reşat Nuri, çok ilginçtir, âdeta 'değişmez' bir İstanbul kaleme getirmiştir.

Çalığışu, imparatorluğun son dönem İstanbul'unda başlar. Kozyatağı'ndaki köşk, Feride'nin Anadolu'da gördüklerine kayıtsız, varlığını sürdürmekten ötesini reddeder. O kadar ki, Kozyatağı'ndaki köşkü, Besime Teyze'yi ilgilendiren, sadece o kırık aşk hikâyesi, Feride-Kâmran ilişkisidir. Harap, yorgun Anadolu bu köşke asla sızamaz.

Damga'da Halis Paşa'nın Erenköyü köşkü, Fındıklı'daki konağı ya da mebus Cemil Bey'in Bebek'teki yalısı, Kısıklı'daki bir başka köşk, hepsi toplumdaki uğultuya sağırduyarlıdır. Demin andım, Eski Hastalık'ta, Erenköy'ündeki köşk, Kuruçeşme'deki konak, Cumhuriyet'in ülkelerini benimser görünerek, eski ortamı ayakta tutmanın yollarını arar.

Hele, imparatorluktan Cumhuriyet'e geçişi kendi zaman diliminde barındıran Kızılıcak Dalları, Nadide Hanımefendi'nin Pendik'teki köşkü, Saraçhanebaşı'ndaki konağı, Reşat Nuri ironisinin artık doruk noktalarıdır.

Yaprak Dökümü'nün git git çöken evi, herhalde bir yas şarkısı sayılmalı...

Böylesine zengin eleştirili bir romancılık, bir ömre kolay kolay sığar mı diye düşünüyor insan. Reşat Nuri'nin okuru hemen kavrayan sıcak anlatımı, romandan romana aynı gücü koruyabiliyor. Konuların, kişilerin zaman zaman benzerlik yansıtması bu romanları bir 'tekrar' duygusuyla okutmuyor. Tersine, her yeni verim, Reşat Nuri romancılığına yeni bir pekişme / pekiştirme imkânı sağlıyor. Çalığışu'nun masalsı havası, sözgelimi, Kızılıcak Dalları'nda sivri dilli bir gerçekçilikle yüz yüze gelir. Feride'nin İstanbul'daki mutlu yaşantısıyla Gülsüm'ün Pendik'teki köşkte başına gelenler yan yana okunsa, ne demek istediğim açık seçik anlaşılacaktır.

Fakat Reşat Nuri hep yanlış anlaşılmış. Ölümünden sonra, Yakup Kadri çapında bir romancı bile neler söylüyor, alıntılıyorum: "Milletlerarası edebiyatta büyük klasik trajedilerle kapanmış ve en yüksek örneklerini verip tükenmiş telâkki edilen bir sanat hassası birdenbire bir Türk romanında yeniden tecelli etmiş, Feride adında Dame de Sion'lu Türk kızı, Reşat Nuri'nin elinde, bize İphigénie'yi, bizi Chimène'i hatırlatan bir vakar, bir iffet, bir ahlâk ve seciye örneği haline girmiştir."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Reşat Nuri'yi yeniden okumak

Selim İleri 2008.12.21

Her çağın okuma yorumlama anlayışı farklı oluyor. Dün önemsenenler, yere göğe sığdırılamayanlar, bakıyorsunuz, bugün sönüp gitmişler.

Bazen tam tersi: Dünün gözden ırak tuttukları, görmezden geldikleri (belki sadece göremediği), yarına açılabilir. Reşat Nuri Güntekin'in yazarlık kaderi biraz böyle.

Çalıkuşu bir piyes olarak belirmiş. İstanbul Kızı adını verdiği bu piyesi, Reşat Nuri, o zamanın önemli tiyatro kuruluşu Darülbeyt'e sunmuş. İstanbul Kızı geri çevrilmiş.

İstanbul Kızı'nın orijinali duruyor mu, bilmiyorum. Okumak isterdim. Fakat herhalde kaybolup gitmiş. 1950'lerin sonunda Necati Cumalı Çalıkuşu'nu sahneye uyarlamış. Necati Cumalı'ya sormuştum; İstanbul Kızı'na asla ulaşamamış...

Çalıkuşu'nun memleket çapındaki büyük şöhreti, Reşat Nuri'yi birdenbire en sevilen romancımız kılar. Ne var ki, bu şöhret, öteki eserlerinin gölgede kalmasına yol açacaktır. Ne yazsa, Çalıkuşu'yla kıyaslanır, pek beğenilmez, mırın kırın edilir. O kadar ki, unutulmaz Yaprak Dökümü yayımlandığında, Reşat Nuri romancılığının sona erdiğini ileri sürenler bile çıkar.

Yeniyetmeliğimde, edebiyat öğretmenlerimiz, aynı dönemde eser vermiş üç romancıdan söz açarlarken, Reşat Nuri Güntekin'i ille üçüncü olarak sayarlardı. Halide Edib'le Yakup Kadri yer değiştirir, bazan Halide Edib, bazan Yakup Kadri ilk sırada anılırdı. Böylece Reşat Nuri, handiye dayatmacı bir tutumla, Yakup Kadri ve Halide Edib'in gerisinde sayılıyordu.

Memet Fuat'ın bir yazısını hatırlıyorum: Yetiştirdiği dönemde, hemen herkesin, üstelik edebiyattan, romandan anlar geçinenlerin, Reşat Nuri'yi küçümsediğini, 'genç kız romancısı' niteyiyle hor gördüklerini dile getiriyordu. Akşam Güneşi, Dudaktan Kalbe çok okunmuş, ama hafifsenmiş.

Arada, Kızılçık Dalları, Gökyüzü, Miskinler Tekkesi, hele Kavak Yelleri gibi çok önemli Reşat Nuri romanları neredeyse hiç ilgi devşirmemiş. Gerçi Cevdet Kudret Miskinler Tekkesi'nin üzerinde durmuştur, yine de o genç kız romancısı yaftasından büsbütün vazgeçmeyerek.

Geçen zamanda, farklı bir yorum, Ahmet Hamdi Tanpınar'dan. Yazık ki, Reşat Nuri okuyamamış; ölümünden sonra yazılmış bu yazı.

24 Ocak 1957 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan "Reşat Nuri ve Eserleri"nde, Tanpınar, Miskinler Tekkesi'ni anarak, "Asıl Reşat Nuri bence, bu realizmde ve onun öbür yüzü olan şefkat ve sevgide aranmalıdır" diyor. Sonra, yıllardan beri ezbere söyleyegeldiğim, o çok güzel cümlesiyle noktıyor: "Çünkü o, Türkçe'nin ortasında geniş bir sevgi ve şefkat ürpermesi idi."

Bununla birlikte, Tanpınar, Reşat Nuri'nin "temiz ve musaffa (arı duru) bir insanlığın peşinde" olmasını âdeta zaaf sayar: "... iyi ile kötünün behemahal ayrı saflarda çarpışmasını istiyordu."

Oysa Reşat Nuri, çok uzaktan Esendal'ın tutumu çağrıştırarak, kültür gömleği değiştirmenin derin acılarını çeken toplumda, meselelere serinkanlılıkla, sağduyuyla eğilmeye çalışıyordu. Onun bu yaklaşımı uzun süre ayırt edilmemiştir.

1983'te Berna Moran'ın Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış'ı yayımladığında gerçekten üzülmüştüm. Berna Moran, Reşat Nuri Güntekin adını tek bir kez anar, onun sanat görüşünü Yakup Kadri'ninkiyle ölçüştürür. Reşat Nuri'nin romanlarından herhangi birini incelemeye, irdelemeye değer bulmamıştır. (Memet Fuat'ın vurguladığı endişe ve önyargıyla belki.)

İşin tuhafı, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış'ın ikinci cildinde, kimler önemli romancı diye incelenmemiştir ki...

1989'da Argos Yeryüzü Kültürü Dergisi'nde bir Reşat Nuri dosyası kotaralım istedim. Adalet Ağaoğlu, Hulki Aktunç, Taylan Altuğ, Nezihe Araz ve Ahmet Oktay beni kırmadılar, bu dosyaya birer yazı armağan ettiler. Amaç, Reşat Nuri'nin eserini geçen zamanın verileriyle yeniden kurcalamaktı.

Adalet Ağaoğlu, Tanpınar'ın 'iyi ve kötü' sınıflandırmasından iyice ayrılarak, Reşat Nuri romanlarındaki kişilerin öncesiz sonrasız hayal kırıklıklarına mahkumiyetlerini saptıyordu: "Aşkta hoşnutsuz, öğretmenlikte hoşnutsuz, kaymakamlıkta, subaylıkta hoşnutsuz, sanatta, evlilikte, bekârlıkta, savaşta ve barışta hoşnutsuzdurlar. (...) Bu roman figürleri durmadan düş kırıklıklarına uğrarlar (Şahin Efendi, İffet, Homongolos...). Bu da kanımca Türkiye'nin son yüz elli yıllık toplumsal, ekonomik, siyasal gelişimiyle oldukça iyi çakışmaktadır."

Ağaoğlu, pembe romanlar yazdığı sanılmış/var sayılmış Güntekin'in politik çehresine ışık tutmuştu işte. Ahmet Oktay, daha yazısının adından başlayarak, bu politik kimliği gündeme getirmişti: "Kızılıcak Dalları'nda Efendi/Köle ilişkisi". Kızılıcak Dalları, 1930'lardan 1990'lara hiç önemszenmeden sürüklenip gelmişken, Ahmet Oktay bu romandaki çok ince eleştiriyi cümle cümle açmıyordu.

2001'de, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nda, İnci Enginün, iyinin ve kötünün ayrı saflarda çarpıştığı iddiasına son noktayı koydu. Enginün, Reşat Nuri'nin tiyatro eserlerine değinirken, "... onu tiksindiren, kişilerden topluma yansıyan iki yüzlülüktür. Bu korkunç hastalık, kişilerden başlayarak kurumları da içine almış ve her inkılabın arkasından daima sevimli yüzünü göstererek onları içten çürütmüştür" diye yazdı.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Selim İleri'nin henüz adı konmayan romanından Âkif'e mektup

Selim İleri 2008.12.27

Bugün Mehmet Âkif Ersoy'un ölümünün 72. yıldönümü. Bugünün anısına usta yazar Selim İleri'nin daha son noktası konmamış yeni romanından Âkif ile ilgili bölümleri sizlerle paylaşıyoruz. Selim İleri, adına henüz karar veremediği yeni romanında, Doğu-Batı arasında sıkışıp kalmış, hem Doğu'nun hem Batı'nın değerlerine bağlı, ama aidiyetsizliği sanat ve fikir bağlamında daha yaşatıcı bulmuş ölü bir şair-romancıya mektup gönderiyor. İşte yazı ve bu yazının ilginç yayımlanma hikâyesi...

Hep aynı endişe: "Ben Âkif'i hiçbir zaman sevedim"

Geçmiş yazmak.

Yakın geçmiş yazmak.

Uzak geçmişi, yakın geçmişi.

Bir anda soluveriyor bir şeyler. Işıltı sönüyor. Günden güne solmuş, günden güne sönümüştü. Hakikatle ilk yüz yüze gelişiniz ve zamanın daha da derinleştirdiği o acı: Yazdıklarınızın tümünde boyunduruk altındaydınız.

Yahya Kemal resim sanatımızın olmayışından yakınıyordu: Geçmiş zaman kişilerini görememek. Geçmiş zaman kişilerini sadece tahayyül etmek'. Defterlerinizde, büyük eksiklik, ama sadece bundan dolayı mı demeye getiriyorsunuz.

"... gözümüzün önündeki Âkif'i bile yazmak" imkânsızmış.

Geçmişi yazmak imkânsızdır.

Bizimkisi gibi cemiyetlerde geçmiş ancak gizlice, fısır fısır 'konuşulur'.

Zamanla konuşmamayı da öğrendiniz. Öğrettiler.

Geçmişi, şimdiyi...

1956'da, "Meyhane" şairinin yazılamayacağına kesenkes karar vermişsiniz. "Hayatımızdaki birçok muammadan biri olarak kalacak."

Bu 'Âkif meselesi', öyle sanıyorum ki, bir yara. Doğu-Batı gibi. İslam-laik gibi. Siz'in zamanınızda İslam'dı laikti laikçiydi... henüz patlak vermemişti. (Bizde belki her şey 'gibi'.) Yara, korku, yıldı. Kibir ve ö, nefret.

ıkıp gidişinden sonra, Akif'ten gönlünüzce söz açabilmek, gitgide zorlaşmış olmalı. Sonra ölüm gelip çatınca yurda dönüşünde onu çok az kişi karşılamış-, İstiklâl Marşı'na güfte yazmış şair ölünce -cenazesine çok az kişi katılmış, şiiri ve kimliği, kısık gibi görünmemeye çalışan seslerle, ola ki üzüntüler, içten içe kederlenişlerle, ama hep bir mesafe korunarak yine konuşulacaktı.

Siz, uzak durdunuz.

Yara, korku, yıldı. Kibir, nefret ve ö.

Boyunduruk altında. 1937'de konuşmak zorunda kaldınız:

"Âkif sınıf şairi midir, yoksa halk şairi midir?" diye sorulduğunda; "Sınıf şairi değildir, belki halk şairi denilebilir" diyordunuz. Belki, içinizden, yoksul Müslüman tabakanın şairi derken. Siz'in nitelendirmenizle kendisi böyle bir etiketi ister miydi? "İslamcı Âkif'in, çalışan, alın teriyle yaşayan insanlara dönüp dönüp kucak açışını geçiştirerek.

İçinizden, bizde niye fakir tabaka dindar? diye soruyordunuz. Niye yalnız fakir tabaka? (İstikbalin yeşil sermayesi aklınızın ucundan geçmezdi.)

Sınıf şairi değil, belki halk şairi diyordunuz; bir yandan da, sefaletin ürüttüğu her şeye yas tutmuş Âkif'i düşünüyordunuz. Sözlerinizin ihanetine şaşırdınız.

şaşkınlığınız derhal derleyip toparlayıp, çıkıp gitmeseydi bu ülkeden!, savunmak bana mı kaldı, fakat o mısralar!: "Daha yıllarca eminim ki hayatın yükünü, / Dizlerim titreyerek çekmeğe mahkumum ben", onun dizleri Siz'in kalbiniz, sanki gece yaklaşıyor, sanki Siz yapayalnız, bu tiranlar gecesinde, "... Akif, şiirine bir yığın söz kalabalığı halini verdi." Bitmiyordu endişeniz. Küçümsemek gerekiyordu: "Aruzla iskambil oynamak, öteberi satmak, mahalle halkını konuşurmak, helva sattırmak..."

Gelgelelim vicdanınızdaki sızıltı itiraz ediyor; Âkif'i İstiklâl Harbi mücadelesinde bir kez daha görüyor, "... unutmamak lâzım gelir" diye ekliyordunuz. Unutmamak? Unutulmak üzere miydi? Çarçabuk. Unutulmuş. Unutturulmuş.

Herkesin bir ağızdan söylemi Siz'i uyarmışçasına, hemen toparlanmışsınız. Âkif'in "kuru bir ehlisünnet şairi" olduğunu belirtmişsiniz. Büyük din şairleri, meselâ Yunus, bizi iç âleme, "Rabb'in hakiki arşı olan insan gönlüne" götürmüşken, Âkif gizemcilikten ve panteizmden uzakmış. "Ehlisünnet akidelerine uygun bir cemiyet hayatı" istiyormuş.

Emir kipiyle mi? Sanmıyorum. Bana öyle geliyor ki, şahsî kaygısıydı.

En can alıcı soruyu soruyorlar:

"Âkif'in memleketten ayrılışını nasıl izah edebilirsiniz?"

Bu sorular nerede sorulmuştu? Saat kaçtı? Akşamüzeriyse, tatsızlıklarından, anlamsızlıklarından, saplantılarından, daha acısı, 'kötücüllüklerinden' kurtulmak için, koşup bir kadeh bir şey içtiniz mi? Randevu mu alıp gelmişlerdi? Sık sık uğradığınız bir mekanda mı yakaladılar Sizi? Huzursuzdunuz. Kem küm ediyor, üst üste sigara yakıyordunuz.

Sen mi kaldın, yalnız kafileden böyle uzak?

Siz'e çok yakındı. Söylenemez, yazılamaz.

"Âkif'in memleketten ayrılışını nasıl izah edebilirsiniz?"

Kibriti söndürdünüz. Elleriniz titriyordu. Sustunuz bir an. Sonra; "Bu benim kolaylıkla izah edebileceğim bir şey değildir."

Başka bir cevap mı vermek isterdiniz? Ancak Siz'in duyumsayacağınız koskoca bir roman yatıyordu, memleketten uzaklaşıp gitmenin, ayrılışın altında. Boyunduruk altındaydınız. Dokuz yüz otuz yedide Güzel Sanatlar Akademisi'nde hoca mıydınız? Dokuz yüz otuz üçte Ahmet Haşim öldükten sonra. Araştırmaya üşeniyorum. Akademi'de öğretim üyesi idiyse, büsbütün başka sorumluluklar, kaygılar, hesaplarla.

"Sizce Âkif'ten yarına ne kalacak?"

Tekrar vicdan ödeşmesiyle; Âkif bu ülkenin çetin zamanlarının şairi oluyor, muharebeler, felâketler, düşman işgali, kapkaranlık gördüğü İstanbul evet, kapkaranlıktı, yaşamıştınız, son umut "Artık ey yolcu bırak... Ben yalnız ağlıyayım!", inkâr edemiyorsunuz, içli bir mısra, büyük ve tarihî olaylar. Vicdan ödeşmesini bölük pörçük dile getirdiniz.

Sesiniz boşuktu. Sigarayı tutan eliniz hâlâ titriyordu. İkide birde o mısra: "Artık ey yolcu bırak... Ben yalnız ağlıyayım!" Ölü Âkif, Mütareke senelerini bırakmış, sanki Siz'in şimdiki durumunuza sesleniyor.

Bir an önce bitse şu sorular! Nerden karşıma çıktılar, nerden evet dedim... Kim bunlar?! Bunalmıştınız. Endişe artmıştı: Beni sorguya mı çekiyorlar? Sivil polis mi?!

Çantanızdan bir kitap çıkardınız, sigarayı apar topar söndürüp. Sigarayla keyfedilecek zaman değil. Belki Les Nourritures Terrestres, bugün yarın, Dünya Nimetleri adıyla Türkçe'ye tercüme edilecek, Allahtan yanınıza almışsınız. Gide'in, "bütün zevahirin dışındaki ahlakî endişelerini" konuşmayı tercih eder bir tavır takındınız.

Sonra sonra, kulaklarınızda "Fatih Camii" yankıdı. Asırlar öncesinde uygarlık söyleyen Fatih Camii, hemen çevresinde şimdi, İstanbul'da her eski semt... eski, içine kapanmış, kendine gömülmüş, hepsi yaman bir çökkünlüğe, sefaletle kucak açmış. Daha da artan, daha da yıldırان bir sefalet. Daha dün söylüyordu Âkif; irkildiniz; Âkif'in dünkü endişesine yabancı kalamazdınız.

Şairin, iskambil oynayan, öte beri satan, düğün dernek için borçlanan "gündelik" insanları yanı başınızdıydı. Bu kadar yabancı mıyım? Eliniz kapağında geziniyor, Les Nourritures Terrestres'in. Mısır'da o kadar yalnız kalmalı mıydı, neydi bu gurbet, vatanda ölmek için dönüş.

"Bizi sadece müreffeh bir hayat kurtarır..." Ağzınızdan dökülüverdi.

Karnı aç mı tok mu? Kimin? Şairin insanları geçiyorlar...

Fakat aklınızı başınıza devşirip inkâr ediyorsunuz: "Zaten sınıf gözetmeyen bir sanatta kolay kolay tez olamaz."

Öyle anlaşılıyor ki, yıllar yılı Siz'i muhafazakârlar sevmiş olsa bile, 1937'de Karl Marx'a atıfta bulunuyordunuz. Âkif'te fakir Müslüman'a endişe duyulmamışçasına. 'Endişe' dilinize yapışıp kaldı, iç sesinizde.

(Çok geçmeyecek, Suat'la Mümtaz hesaplaşacaklar.)

Yadsıyorsunuz... yadsıyordunuz ve görür gibiyim, parmaklarınızın arasında yeni sigaranız, henüz alkole sığmamış, bir kış günü çünkü cevaplarınız -18 Mart tarihli Yeni İnsan'da yayımlanmış-, bahar başlangıcında hayli soğuk bir akşamüzeri, diyelim ki Beyoğlu'nda, Petrograd'da -pastane mi, bar, çalgılı kahve miydi, Beyaz Rusların işlettiği-, caddeden tramvaylar geçiyor, camları buğulu, tramvayların da Petrograd'ın da, paltolarının yakaları kalkık insanlar, İstanbul birdenbire Paris olmak istemiş. Siz de, şimdi bu anket, soruşturma, sorgu sual başıma nerden geldi cinnetiyle, Paris tepeden tırnağa şenlikle dolup taşarken, birden fırlamak istiyorsunuz portmantodaki paltonuza, kumaşı taraz taraz. Güvenli, serinkanlı görünmeye çalışıyorsunuz.

Yeniden vicdan azabıyla, Âkif'i -"... daha dün içimizde idi..."- gelecek zamana bırakacaktınız.

Biliyorsunuz, ölüsüyle didişiyorlardı.

Ama hep endişe: "Ben Akif'i hiçbir zaman sevemedim..."

1959'da, yirmi iki yıl sonra, o, yirmi üç yıl önce ölmüş, çoktan ölmüş, "Milli Marş'ın şairi olan Âkif'e", geçmişin alevlerinden sıyrılmış, "terakki fikrinden ayrılmayan" diyorsunuz, tereddüdünüzü yenip, "...hiç ayrılmayan."

Derken ikircikli -bu kez siyasetin baskısından dolayı değil, Siz'in 'alafranga çevre' ne der kaygısıyla-, ekleyerek, "İki kutup... Fikret ve Âkif..."

İki kutup... Fakat ikisinin de, yeni urba giyememiş, salıncaklara binmek isteyen, boynu bükük, bayram günlerinde, yoksul, yetim çocuklarda 'birleştiğini', onlara 'şiir' yazdıklarını nedense ölçüp biçmeksizin. Nedense diyorum, gerçi nerden kestirecektiniz kutuplardan kutuplara koşuşturacağımızı övünçle, bugün...

Kendi zamanınızda, bir yandan da, gezip gördüğünüz Paris. Paris başınızı döndürmüş, şenlikli, ala ala hey Paris'te her şey alev alev sanatkarca. "... bizim memleketteki alevlerden ne kadar farklı!" diye yazmıştınız Adalet'e. E.F. istediği kadar sarakaya alsın Siz'i, bu Paris başınızı döndürmüştü. Müzelerden müzelere, galerilerden galerilere koşuyordunuz: Bizde niye böyle değil? Biz nerede kaybettik?!

Fikret'i andırıyordunuz: "Onlar niçin semâda, niçin ben çukurdayım?"

Demek Halûk yüklenip getirmemiş...

İstanbul'daki ahabplarınızın Paris'ten isteye isteye "parfön" çıplak kadın resimli iskambil kağıdı Montblanc dolma kalem istemelerine sözümona hoşgörülü, gerçekteyse küçümseyerek. Baş döndürecekken Ankara, nerede kaybetti?! İçiniz sızlıyordu.

Fakat bunlar yerine yine... yirminci asrın ikinci yarısında "Millî Marş'ın şairi"ni konuşmak zorunda kalıyorsunuz: Vatanını sevdi miydi sevmedi miydi, mürtecî miydi değil miydi.

Camekânlar gerisinde Marie Antoinette'in israf cinnetinden ibaret elbiselerini gördünüz, kraliçeye ihtişam yaraşır, roplar, tuvaletler, mantolar, kemerler, eldivenler, dantel mendiller, otrişli şapkalar, bir "haute couture" defilesi, Fransa Marie Antoinette'e artık acıyor, giyotine gönderdikleri kraliçelerini bağırırlarına basıyorlar.

Biz, padişahların davetini geri çevirmiş Âkif'i...

Gerçi İstanbul-Paris kıyaslamasını sese dökmeye niyetiniz yok.

Bugünkü koşullar "terakki fikri"nden söz açmaya el veriyorsa, o kadarı yeter.

Muhteşem gardırobu, Paris'te son kraliçenin...

Handiyse yarım yüzyıl sürecektir, daha sürecektir, yarım yüzyıl sonra da hortlayacak Âkif düşmanlığını sezmişçesine; bıkkın, bunalmış; daha yarım yüzyıl öncesinde: Ben taraf olmayayım da, kim olursa olsun.

Yarım yüzyıl sonra biri çıkacak, İstiklâl Marş'ındaki "dinci" sözcüklerin değiştirilmesini önerecek, buyurgan edasıyla, kibirden ibaret yalnız ben bilirimcilikle. Yarım yüzyıl sonra, birileri çıkacak, Âkif'in inanmışlığını yetersiz bulacak, hatta inanmışlığından şüpheye düşerek, onu Fikret'le -bir taşla iki kuş aynı kefeye koyacak, değerbilmezlikle, ne varsa hepsine ilençler savurarak, daha 'mümîn' görünecekler. Bunlar gazete sütunlarında olup bitecek.

Siz'in sezgisine, duyuşuna pek güvenmediğiniz Âkif kendi çağından yanıtlamış:

Türlü adlarla çıkan namütenahi gazete,

Ayrılık tohumunu bol bol atıyor memlekete

Bana gelince; ne soruşturma, ne sorgu sual, kimsesiz akşam vakti, Fikret'i Âkif'e, Âkif'i Fikret'e uzak tutmamaya çalışarak, Mısır Apartmanı'nda ölen, İstanbul'a -"... Mısır'da öleceğim diye ne kadar korkmuştum..."- ölmek için dönen Âkif'in suskusunu, bir iki yıl sonra Dolmabahçe Sarayı'nda ölecek Gazi'nin suskusunu, fakat bu iki suskunlukta ikisinin de muhakkak ki birbirlerini hatırlayışlarını, için için hatırlamaktan geri durmayışlarını hissederek, yılları hesaplaya hesaplaya, geçmişin sağanağında, daha da ıssız, artık kimsenin olmadığı, kimsenin olmayacağı, daha da geç saat bir akşam, işte daima 'akşam' vaktine uzanıyor, akşama yol alıyorum.

Dönüyorum Siz'e, 1936 Şubat'ına, henüz ölmemiş, aynı yıl 27 Aralık'ta ölecek Âkif'e dair yazdıklarınızı okumaya. "Bu kudretli adam" diyorsunuz. Şiiri, eseri, kaygısı hiçbir zaman bana yakın olmadı demiyorsunuz. "Hiçbir şairimiz onun kadar ilhamının ufkunu geniş tutmamış, onun kadar memleket hadiselerini takip etmemiştir."

Kimsiniz?

Hangisi Siz'diniz?

Ya da, şöyle mi demeliyim: Hangimiz kendimiz olabildik?

Bana büyük endişeler bırakarak, az sonra çekip gideceksiniz, 2008'in bir akşamı. Siz'den esinler, Siz'den çağrışımlarla akşam bana kalacak. Ödeşmek... Yara, korku, yıldı.

İktidar mutlak itaat ister.

Az sonra, ikimiz de etrafımızdaki yaygaranın papağanı.

Bu yazının okura ulaşma hikâyesi...

Selim İleri, adına henüz karar veremediği yeni romanında, Doğu-Batı arasında sıkışıp kalmış, hem Doğu'nun hem Batı'nın değerlerine bağlı, ama aidiyetsizliği sanat ve fikir bağlamında daha yaşatıcı bulmuş ölü bir şair romancıya mektup gönderiyor. Bu uzun mektuptan Mehmet Akif Ersoy sayfalarını geçen akşam Ömer Erdem'e ve bana heyecan ve gözyaşlarını çağırarak duyurlukla okudu. Selim İleri'nin yürek burkarken yeni ufuklar da açan cümleleri karşısında ikimizin de dünyası genişledi...

Son birkaç aydır salaş-savruk bir ruh hali içinde gördüğüm, zaman zaman yazıyı, yazmayı, yazarlığı daha doğrusu her şeyi bir kenara bırakıp 'çekip gitmeyi' deneyen ama her seferinde dostlarının çağrısına kulak verip yazıya ve kadere dönen İleri'nin bu ruh halinin nedenini anlamıştım artık. Akif'in 72. ölüm yıldönümü olan 27 Aralık'a ramak kalmıştı. Selim İleri'den romanının bu bölümünü CumaErtesi ekinde, kendi köşesinde yayımlamak istediğimi söyledim.

İleri bu teklifime şiddetle karşı çıktı, hatta kızdı; 'beni hâlâ tanıyamamışsın ne yazık ki' dedi. Bu tavrının nedenini anlayamadım önce. Anlatınca hak verdim; ama teklifimde de ısrarlaydım. Ben, Selim İleri'yi ikna için gerekçelerimi sıralarken o da kendi kabuğuna çekilip konuşmamayı yeğledi; konuyu kapat artık der gibiydi. Ortamın sakinleşmesini bekledim. Ömer Erdem gerekçeleriyle birlikte devreye girdi bu kez. Erdem onu ikna etmişti. Ve türlü badirelerden sonra işte bu yazı size ulaştı. Teşekkürler Selim İleri... Ve Ömer Erdem.

Abdullah Kılıç

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Oyun yazarı Reşat Nuri

Selim İleri 2008.12.28

Oyun yazarı Reşat Nuri Güntekin, romancı Reşat Nuri'nin gölgesinde yaşamak zorunda kalmış. Oysa tiyatro sanatı onun ilk gözağrısı. Her şeyden önce iyi bir tiyatro seyircisidir.

Sonra, bir tiyatro eleştirmeni olarak karşımıza çıkar. Handiyse birer inceleme niteliğindeki bu eleştiriler anlam ve değerini, iddia ediyorum, bugün de koruyor. İbsen'in eseri üzerine -biraz da çeviri kaynaklı- çalışmasını görmezden gelmek olası.

Saptayabildiğim kadarıyla, ilk oyunu Bir Macera adını taşıyor. Mütareke yıllarında yarışmaya katılmak gayesiyle yazmış. "İlk Piyesim" yazısından alıntılıyorum:

"Birinci yılın mükâfatını Cenap Şahabettin'in Yalan adlı bir perdelik komedisi kazanmıştı. İkinci yılına Bir Macera diye üç perdelik bir piyesle ben de katıldım ve Mehmet Rüştü diye uydurma bir isim koydum. Ümidim yok gibiydi. Fakat birkaç ay sonra, hiç beklemediğim bir günde Mehmet Rüştü'ye Talim ve Terbiye'den bir mektup geldi. Gittim. (...) Birinci mükâfatı kazandığımı müjdelediler. Mevzuumu ve diyaloglarımdaki sade dili beğenmişler." (Aydabir 1954)

O sıralarda zehir zemberek tiyatro eleştirileri yazan Reşat Nuri, Bir Macera sahnelenmesin diye elinden geleni yapar. Eserinin beğenilmeyeceğinden endişe etmektedir. Muhsin Ertuğrul, Darülbedayi'den ayrılmış, yeni bir tiyatro kurmuş; Reşat Nuri'yi çağırıyor.

Tepebaşı'ndaki tiyatrodaki İbsen'in Hortlaklar'ı sergilenmekte. "... Tesadüf, Ruşen Eşref de beni aynı gece aynı tiyatroya çağırmış; 'Bir misafirim de var. Fevkalâde bir kumandan... Çanakkale'de yaptığı muharebeler için Yeni Mecmua'ya bir röportaj serisi hazırlıyorum' demişti."

Misafir, Mustafa Kemal'dir. "... Locada İbsen'i seyrederken, oyundan sonra yağmurluklu bir asker tarafından sürülen eski ve galiba biraz yana eğilmiş bir payton içinde Beyoğlu caddesini geçerken, kimin yanında oturduğumu, ne kutsal bir tarih gecesi geçirmekte olduğumu nereden bilebilirdim?"

Reşat Nuri, Muhsin Ertuğrul'un ısrarlı tekliflerini bin dereden su getirerek geri çevirir; Bir Macera sahne tozu yutamaz. Eserin bundan sonraki macerasını bilemiyorum. Oynanmamış. Yayınlanmamış. Belki yırtıp atmış Reşat Nuri.

İkinci piyes Hançer'dir. "... Mütareke Darülbedayi çökertmeye başlamış bulunuyordu. Tiyatro artık bizim olmayan Beyoğlu'ndan sürülüp çıkarılarak Şehzadebaşı'na gönderilmişti. Buna mukabil idare daha bir zaman için Hamalbaşı'nda karanlık bir apartmanda kalacaktı. Benim Hançer, orada provaya konmuştu."

Hançer'den sonra bir dizi oyun. Taş Parçası, Hülleci, Balıkesir Muhasebecisi seyirci üzerinde iz bırakmış, yeniden sahnelenmiş Reşat Nuri Güntekin oyunları. Romanı Yaprak Dökümü'nü yine kendisi tiyatroya uyarlamış. Eski Hastalık romanından esinlenerek, Eski Şarkı'yı yazmış. Tiyatroya sevgisi dinmemiş olmalı ki, olgunluk çağında, üşenmemiş, Namık Kemal'in Âkif Bey'ini 1950'ler seyircisinin gelişkin beğenisi çerçevesinde neredeyse yeniden yazmış. Son oyunu, yanılmıyorsam, Tanrıdağı Ziyafeti.

Arada, Şehir Tiyatroları'nın arşivinde kalmış, sahnelenmemiş oyunları var. Bir sebeple arşivde çalışırken karşıma çıkmıştı. Hâlâ arşivdeler mi, bilmiyorum. Bunlardan Bir Köy Hocası'nın Turgut N. Demirağ'ın yönettiği, 1967 yapımı Bir Dağ Masalı'na kaynaklık ettiğini belirtmeliyim. Demirağ, filmde, oyunun baş kişinin cinsiyetini değiştirmiş, erkek köy öğretmenini kadın öğretmene dönüştürmüştü. Kadın öğretmeni Türkan Şoray canlandırmış. Bir Köy Hocası öyleyken, Çalıkuşu havasına da bürünmüş...

Reşat Nuri'nin tiyatro çabasına, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı adlı eserinde geniş yer veren İnci Enginün, bu oyunların "hepsi toplumdaki ikiyüzlülerin, soyguncuların, çıkarıcıların teşhirini hedefler" diyor, öyle sanıyorum ki, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın yayımlandığı 2001 tarihine kadar, Güntekin'in oyunlarında ne hedeflediği, çok tuhaf ama, yorumlanmamış. Devam ediyor İnci Enginün: "Tiyatroyu çok seven ve ona olan ilgisini ömür boyu devam ettiren yazarın bu eserleriyle de toplumun ciddî dertlerine el attığı görülür. Onu tiksindiren, kişilerden topluma yansıyan ikiyüzlülüktür." Reşat Nuri'nin oyunlarında ikiyüzlülük teması herhalde ayrıca incelenmelidir.

İstanbul Şehir Tiyatroları'nın bu mevsim sergilediği Balıkesir Muhasebecisi, ikiyüzlülük konusunda, bence bir başyapıt. Yer yer, Gogol güldürülerinin o çok ince sızısına erişen Balıkesir Muhasebecisi, bu yeni sahnelenişinde, ne yazık ki dinamizm edinememiş. Bir an eserin geçen zamanda hantallaşmış olabileceğini düşündüm. Fakat diliyle, kurgusuyla hâlâ çok genç, çok dinç Balıkesir Muhasebecisi.

Yönetmen Nedret Denizhan, galiba özel bir üslûp aramış. Dünün jesti, mimiğe fazla önem veren abartık oyunculuk anlayışından esinlenme bir üslûp. Mazlum Kiper'le Turgut Arseven o üslûba ruh üflemişler. Ama yalnızca onlar. Emek veren öteki oyuncular, sanki üslûp kargaşasına yol açıyorlar.

Bununla birlikte, bir 'başlangıç' sayıyorum Balıkesir Muhasebecisi'ni, diğer Reşat Nuri oyunlarını, hele hiç sahnelenmemişleri, bugünün seyircisiyle buluşturmak adına. İyi niyeti yadsınamayacak bir başlangıç.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Kaç def'a geçtiğim bu sokaklar, bugün yine"...

Selim İleri 2009.01.03

Geçenlerde Ali Pektaş aradı; 2008 sona eriyor 'Yahya Kemal yılı' sizce nasıl geçti diye sordu, önemli ve çetin bir soruydu. Yahya Kemal yılı elbette iyi niyetle ilân edildi.

Gerçekleştirilen toplantılar, söyleşiler, tek tük televizyon programı; peki ama sonrası?

Beşir Ayvazoğlu'nun değerli eseri Yahya Kemal "Eve Dönen Adam" / Ansiklopedik Biyografi'nin Kapı Yayınları'nca okurla yeniden buluşturulması, Yahya Kemal yılının en önemli kazancı oldu. Ali Pektaş'a söyledim. İtiraf edeyim ki, Ali Çolak'tan ödünç alarak. Çünkü Çolak, bir yazısında özellikle vurgulamıştı.

Üç dört gündür Yahya Kemal'in imzasını taşıyan kitapları, eski ve yeni basımlar, karıştırıp duruyorum. Bu kitapları 1960 sonrasında edinmeye başlamıştım, o on yılın iyice sonlarında. Meselâ, Yahya Kemal Enstitüsü'nün yayını Kendi Gök Kubbemiz'i 1967'de; kurşunkalemle tarih düşmüşüm: "3. 4. 1967". Sonra Bakanlık yayını Kendi Gök Kubbemiz'i edinmişim, Yapı Kredi Yayınları'nın, derken İstanbul Fetih Cemiyeti'nin yayını.

Karmakarışık kitaplığımda iki ayrı basım Eğil Dağlar nasılsa yan yana duruyordu. İlki, Devlet Kitapları'nın "1000 Temel Eser" dizisinden, 1970 tarihli. (Süleyman Demirel başbakanmış.) Nihad Sami Banarlı, yazdığı önsözde, "Eğil Dağlar, İstiklâl Harbi'nin, günü gününe yazılmış, en yakın tarihidir" diyor.

Eğil Dağlar'ın öteki basımı, 2007 tarihli; İstanbul Fetih Cemiyeti'nden. Bu kez önsözü Kâzım Yetiş yazmış. Kâzım Yetiş şu bilgiyi veriyor:

"Yahya Kemal'in, İstiklâl Harbi yıllarında ne kadar isabetli düşüncelere sahip olduğunu gösteren bu yazıların, Millî Mücadele'nin lideri Gâzi Mustafa Kemal Paşa tarafından kesilip saklandığı ve daha sonra Yahya Kemal'e gösterildiği artık müteârifedir."

Kelimeyi bilmeyen genç okurlar için Kubbealtı Lugatı'na baş vuruyorum: Lugat, mütearifeyi 'belit' ve 'aksiyom'a gönderiyor. Beliti alıntılıyorum: "Doğruluğu ispat edilmesi gerekmeyecek kadar apaçık olan, böylece başka hükümlerin ispatına yarayan temel önerme".

Eğil Dağlar'ı okuduğumda epey şaşırmıştım. Neden şaşırdığımı, Banarlı, sanki bizim kuşağı düşünerek, sezinleyerek yanıtlamış: "Bilindiği gibi, yıkıcı propaganda, Yahya Kemal'in, Millî Mücadele için bir tek satır yazmadığını ve bir tek mısra söylemediğini defalarca ileri sürmek cüretini göstermiştir."

Eğil Dağlar, sonraki okuyuşlarımda, benim için çok özel, özgül bir 'İstanbul kitabı' da olmuştu. İstiklâl Harbi'nin seyrini İstanbul nasıl takip etmiş, Yahya Kemal'in duyarlı dikkatinden öğreniyorduk... Bu kitapta öyle önemli yazılar vardır ki, ala ala hey İstanbul'la... Mütareke dönemi romanlarının, Sodom ve Gomore'nin, Sözde Kızlar'ın

ya da Dersaadet'te Sabah Ezanları'nın örnekler çoğaltılabilir- İstanbul'uyla yoksul, içine kapanmış, üzgün ve belki asıl, öz İstanbul'u yüz yüze getirir.

Eğil Dağlar'daki "İstanbul'da Bekaamız", "Bir Resimden Mülhem" gibi yazılar, demek isteğime açıklık getirecektir.

Yahya Kemal yılında Eğil Dağlar kaç 'yeni' okura kavuştu, bilmiyorum.

Ya, İstanbul üzerine birbirinden etkileyici yazıların derlenmiş olduğu Azîz İstanbul? Uzmanlar, edebiyat tarihçileri, Yahya Kemal hayranları dışında, Azîz İstanbul'un pek çok kişiye söyleyecekleri var. Bir konferans metni olan "Türk İstanbul"la başlayan bu kitap, şairin İstanbul'u sadece çok sevmekle yetinmediğini, İstanbul üzerine nice zamanlar düşündüğünü kanıtlar.

"Türk İstanbul" 12 Mart 1942 tarihinde, Beykoz Halkevi'nde düzenlenmiş bir günde sunulmuş. Acaba, diyorum, o günden izlenimleri kaleme getiren oldu mu? Altmış altı yaşındaki bu metin, keşke, bir de bugünün değerlendirişi, bakış açısıyla okunsa. "Türk İstanbul"un devamı sayılabilecek "Türk İstanbul II"de bir cümle var ki, birçok zamanın siyasî çalkantısına ışık tutuyor:

"Millî şuura ermiş bir insana göre muhafazakârlik, liberallik ve daha ileri fikirler arasında fark azdır."

1970'te, yeşil mürekkepli kalemle altını çizmişim, derkenara "ilginç!" notunu kondurmuşum. (Ama belki de 1970 değil. 1970'te kitabı satın almışım. Sonraki bir tarihin okuması olabilir. 1970'te bu özlü cümleye - herhalde- bağnazca itiraz ederdim.)

Bir umudu, beklentisi varmış Yahya Kemal'in: "İnsan ve hayat her memlekette olduğu gibi, bizde de, geniş ve derin mikyasta değişti. İstanbul'un eski semtleri de mâzîye ait kaldılar. Millî şuura sahip olunca, yeni zihniyetle, bugünkü muaşeret ve hayat şartlarına uygun gene millî bir İstanbul ve bir millî Boğaziçi yaratmak işi kalır."

Bu umut, bu beklenti, hiç değilse İstanbul okullarında, bu yıl tartışılabilirdi. Yahya Kemal'i genç kuşağa kazandırmanın yollarından biri olabilirdi...

Andığım yazısında, çok sevdiğim "Geçmiş Yaz"ın şairi, İstanbul'un mimarisi üzerinde ısrarla dururken, bazı camileri özellikle anar. Nihayet sıra Nuruosmaniye Camii'ne gelir, alıntılıyorum:

"Bu tarihte 'üslûp şuursuzluğu' başlar. 1775'te Birinci Mahmud'un Mahmudiyye unvânını vermek niyetiyle binâ etmeye başladığı ve bitiremediği, kardeşi ve halefi Üçüncü Osman tarafından ikmâl olunan ve asıl bânîsinin ismi hazfedilerek, hem yanlış, hem mânâsız "Nûr-u Osmaniye" unvânını alan cami, üslupta millî şuursuzluğun bir nümunesidir. Kendi millî mimarimizden ne mikyasta ayrıldığımızı gösterir."

Yahya Kemal'den mi esinliydi, artık hiçbir zaman öğrenemeyeceğim, rahmetli babam, Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye kapısından her girişimizde, camiin mimarisini âdeta hor görürdü, uzun zaman hor görüşün etkisi altında kaldım. Bugün, Yahya Kemal ve babam ne demiş olurlarsa olsunlar, asıl düşüncemi değiştiremiyorlar: Nuruosmaniye Camii bence İstanbul'un en güzel camilerinden biri.

Zaten Doğan Kuban'ın yorumu ve değerlendirişiyle (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'ndeki Nuruosmaniye Külliyesi" maddesi) Yahya Kemal'inki enikonu çelişiyor:

"Nuruosmaniye Külliyesi İstanbul kent silüetinin en barok yapısı olan camii ile hem kent alanlarının kullanılışındaki tarihî sürekliliğinin, hem de Osmanlı imparatorluk kültüründe, yeni bir dönemin en güçlü

simgesidir. Bu dönem on dokuzuncu yüzyıldaki gibi, Avrupalı modellerin henüz doğrudan ithal edilmediği, fakat varlıklarının bilindiği, Osmanlı'nın yenileşme gereksinimini kesinlikle kabul etse de kendisine güvenini sürdürdüğü bir dönemdir."

Geçip giden Yahya Kemal yılında, şairin yaklaşımıyla Doğan Kuban'ınki gündem oluşturamaz mıydı?

Demin "Geçmiş Yaz"ı hatırladım; Ayvazoğlu'nun ansiklopedik biyografisine baş vurmamak olmazdı. Öyleyken, bir Atatürk anısı daha karşımıza çıkıyor:

"Yahya Kemal'in 1934 yılında yazdığı bu şiirdeki 'velhasıl' kelimesi, Arapça orijinali olan 'elhâsıl'ın halk arasındaki söylenişidir. Atatürk'ün bu şiiri okuduktan sonra, 'Öz Türkçe diyoruz, fakat dikkat etmeliyiz ki Yahya Kemal velhâsıl kelimesini şiire sokmuştur. Bu kelime burada kullanılışı ile ne kadar Türkçedir' dediği söylenir."

Azîz İstanbul'un harikulâde gözlem ve tespitleri arasında, İstanbul semtlerinin "her biri diğerinden başka" oluşu da vardır. Yahya Kemal'in 'hatırladığı' İstanbul'da, "bir semtten diğerine geçerken, bir yıldızdan bir yıldıza geçmiş kadar başkalık" duyulurmuş. Önce Bir Akşam Alacası adlı romanımda, sonra İstanbul yazılarımda değinmiştim. Gökdelenli İstanbul'u savunan kimi kişiler sarakaya almıştı. Oysa, "Ruh" diyor Yahya Kemal, "bu kadar çeşitli manzaralar arasında sıkılmazdı; bu tenevvü (çeşitlilik) sonu gelmez bir şehir manzarası vehmini verirdi."

Gökdelenli "hendesenin yeknesaklığı" karşısında o vehim şimdi dinmez özlem...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Diktatör...

Selim İleri 2009.01.04

Bu köşede daha önce vurguladığım gibi, Tanpınar, Reşat Nuri'nin mutlak iyiyle mutlak kötüyü gereksindiğini kaleme getirmiştir. Bu düşüncesini pek de ölçüp biçmeyerek.

Tanpınar, belki, Dostoyevski'den iz sürüyor, her insanda Sodom'un ve Meryem'in iç içe belirebileceğini söylemek istiyordu. Ama Reşat Nuri, şefkate çok açık yaradılışı dolayısıyla, mutlak iyiyi tercih etmiş, Sodom'u çoğu kez görmezden gelmiş...

Acaba öyle mi?

Bence, kötülüğü fizikötesinden yalıtarak toplumsal boyutlarıyla teşrih masasına yatırmak çabası, Reşat Nuri'yi yazarlık yaşamı boyunca ilgilendirmiştir. Sanatta kof yükselişin romanı diyebileceğim Dudaktan Kalbe'yi hemen örnek vereyim. 'Santimantal roman' sanılmış bu eserde, Kenan, içinde birçok şey yıkılıp harap olduktan sonra, kendini "bir hayat mağlubu" gibi görmeye başladıktan, kalbi söndükten sonra dirilmeye koyulur.

Fakat artık çok geç kalmıştır. Sanattaki düzmece başarısı uğruna, bile isteye gözden çıkardıkları, insanî değerler, vicdan duygusu şöhretli sanatkar Kenan'dan hesap sorar. Mahvettiği Kınalı Yapıncak'ın hatırası şimdi ödeşilmez bir vicdan azabıdır...

Dudaktan Kalbe gençlik eseri; Reşat Nuri, olgunluk çağında, eşsiz bir taşlama olan Tanrı Dağı Ziyafeti oyununda, son verimlerinden, değeri bilinmemiş bu eserde, kötülük konusunda konuşma fırsatını yine yakalayacaktır. Kötülük, toplum hayatı sözkonusu olduğunda, 'diktatorya'nın ta kendisidir!

"Vaka zamanımızda Ortaasya'da Karkum cumhuriyetinde geçer, renkler umumiyetle esmer, kaş ve gözler hafifçe çekiktir" denmesine rağmen; Çin sınırı yakınlarında Tanrılar bataklığının, otuz yıldan beri ilk kez açılan "metruk ve kapalı av köşkünün" nereleri olabileceği ayrıca yorumlanmayı gerektirmez.

Komutanlar, parti reisleri, başvekilleri, dahiliye nazırları, mebus şairler, senatörler, oyun boyunca, diktatoryanın koruyucuları, on iki yüzyıldır ulusu soymuş müstebitlerin yıkıcıları, imparatorları memlekette kovan yeni rejimin bekçileri olarak sık sık boy gösterirler. Küçük bir bando millî marşı çalmaktadır. Diktatör otuz yıldan beri cumhurreisidir. Dahiliye nazırı "başbuğumuzun hayatından, parlamentoya, memlekete ve tarihe" karşı kendini sorumlu hisseder.

Mareşal yüksek zümreyi bir av eğlencesine davet etmiştir. Mareşalin kızı Ayel Amerika'da tahsil görmüştür. İnanılmaz 'kara düş' gitgide tırmandırılır. Birbirleriyle çok iyi anlaşır görünen partililer arasında gizli çıkar, rekabet, hınç mücadeleleri ortaya döküldükçe dökülür. Bu örtük kargaşada bir 'doktor', inkılâbın tarihini, yazdığı "büyük eser"de yansıtacaktır. Mareşal-başbuğ-cumhurreisi: "Millî Tiyatro müdürüne emir ver, birkaç artist göndersin, avdan sonra vereceğim ziyafette bize küçük bir komedi oynasınlar" demiştir.

Komedi doğrudan doğruya diktatoryanın yüksek zümresi oynamak zorunda kalacaktır yine de. Diktatör sahte demokrasiden 'bıkmıştır'; eski bir muhalifinin başkentte yeni bir yönetim için harekete geçtiği haberiyle sözüm ona sadık yandaşlarını allak bullak eder. Komedi böylece patlak verir: Yandaşlar yandaşlıklarından ansızın cayarlar. Tanrılar bataklığında kaçış planları kurulur; imparatorların vaktiyle kaçmış olduğu yollar hatırlanır. Tarih sanki tekrerrür etmektedir.

Nümayişçiler, iddiaya bakılırsa, hükûmet binasının önünde hem kahrolsun!, hem yaşasın! diye bağırmakta. "Evet yaman esiyor. Sayısız yüzyıllardan beri bir bataklık durgunluğu içinde çürüyen bir zavallı memlekette kırk elli yılda bir korkunç bir kasırga kopar." Diktatör Kantemel'in bu tespiti olanca gerçekliğine karşın başka ve daha acı bir komedi patlak verecek: İşte eski muhalif Erhan'la Kantemel kucaklaşıyorlar! Erhan'ın yakışıklı oğlu, Amerika tahsilli güzel Ayel'le evlenecek!

Seçimleri diktatörün partisi mutlak bir başarıyla kazanır. İmparatorların av köşkünde duvarlara asılı resimleri uslu uslu gülümsüyor yine. Parti reisi, mebuslar, vali, komutan, hep bir ağızdan: "Sen bizim babamızsın, sen bizim babamızsın!.." Perde iner.

Tanpınar, herhalde Tanrı Dağı Ziyafeti'ni okumamıştı.

Bu eseri İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun Beyoğlu'ndaki Yeni Komedi bölümünde seyrettiğimde çocuk yaşıyaydım. İyi mi sahnelenmişti, kötü mü sahnelenmişti, elbette değerlendiremezdim. Büyüklerimin çok sıkıldıklarını hatırlıyorum. Bir de iki oyuncuyu: Mareşal'de Talat Artemel, Ayel'de Altan Karındaş. Oyunun iletisi seyirciye geçmemiş olabilir. Hatta yönetmene, oyunculara da geçmemiş olabilir.

Oysa diktatör alay etmekten asla vazgeçmiyor:

"Haydi surat asmayın bana. Bak, şimdi gölgelere karşı kazandığımız seçim zaferini kutlamak için sofraya geçeceğiz. Bu gece bir komedi oynadık dedim; yanlış! Bu sadece bir provadır. Ergeç başımıza gelecek bir şeyin provası. Bu zavallı memleketin bir gün nihayet uyanmasından ümit kesmemek lâzım. Haydi şimdi sofraya."

Cinnetin ortasında tek sağduyulu kişinin bu sözleri, ötekilere, oyunun kahramanlarına, seyircilere ve en önemlisi, bugünün insanına acaba ne demek, ne anlatmak istiyor?!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Cibali'de, bir sabah çok erken...

Selim İleri 2009.01.10

Geçen cumartesi hava çok soğuktu. Biraz hastaydım; perşembe gecesini durup dururken bademciklerim şişti. Hafif ateş, kuru öksürük; haplar, pastiller, burun damlası. Cumartesi sabahı çok erken uyandım. Belki soğuk algınlığının etkisiyle sokaklara çıkmak istedim: Bende hep böyle olur, çivi çiviye sökecek sanırım...

Cibali'ye gittim. Sebebini bilmiyorum. Bu kez gönlümü çelen, A. Kadir'in şiiri değildi, Cibali'de bütün fabrikasında çalışan kadınları dile getiren:

"Cibali dendi mi,

aklıma siz gelirsiniz, kadınlar.

Çarpık ayakkaplarınız gelir,

kahraman elleriniz."

Gerçi dizeler ezberimdeydi, "ayakkaplarınız"a oldum bittim bakakalırım, bir yazım değişikliği böylesine mi 'sahici' kılar söze döktüğünü... Fakat, dediğim gibi, kılavuzum "Cibali" değildi.

Semtlere beni alıp götüren, çocukluktan, geçmişten izlenimler olduğu kadar, edebiyat eserleri, resim sanatının verimleri, bazan bir sinema sahnesi, bazan bir şarkının güftesi olabiliyor. A. Kadir'in şiirini, şimdi, Reşat Enis'in romanı takip ediyordu: Acaba Afrodite Buhurdanında Bir Kadın'ın mı etkisi altındayım? Ne müthiş bir toplumsal melodramdır Afrodite Buhurdanında Bir Kadın! Zonguldak'ta nice zamanlar maden ocaklarında çalışmış Osman yine İstanbul'a dönmüş, Haliç'te bir dokuma fabrikasında işçi. Az sonra, aynı fabrikaya, romanın baş kişisi Yıldız gelecek...

Melodramın toplumsalı olur mu olmaz mı tartışmasına girmeyeceğim. Bütün cinnetiyle, Reşat Enis'in Haliç'li, Cibali'li romanı yıkıp geçer okuru. Necatigil'in değerlendirmesi şöyle: "Çok geniş tutulduğu için dağınık, gevşek dokusuna, tesadüfün çokluğu yüzünden inandırıcılığını zaman zaman yitirmesine rağmen bu roman, edebiyatımızda fabrika hayatı, iş kazaları, grev, Zonguldak kömür işçileri ve maden kuyuları kesitlerinde başarılı bir natüralizm belgesidir."

Belleğim yanıltmıyorsa, Ahmet Oktay da çok sever Afrodite Buhurdanında Bir Kadın'ı. Türkân Şoray'ın sinemaya aktarılmasını istediğini hatırlıyorum; kaç kez konuştuk; Yıldız'ı canlandırmak istiyordu. 1939 tarihli Afrodite Buhurdanında Bir Kadın, 2009'da yazık ki unutulmuş bir eser.

Cibali Kapısı'ndan geçer geçmez, buldum!, beni buraya çeken bir tiyatro oyunuydu: Cibali Karakolu. Ben hatırlamıyorum, Cibali Karakolu, Cibali Kapısı'nın yanındaymış.

Hem cumartesi, hem saat çok erken, yollar handiyse bomboş. Cibali Kapısı, çevre, tarihî doku bize hâlâ iki bin yılı söyleyebilir. Cebe Ali'nin yarı gerçek yarı söylence hikâyesi yeniden anlatılabilir. Sur kalıntılarında Osmanlı'dan izler, biraz ötede Bizans konuşmaya çalışıyor.

Cibali Karakolu ise 1950'lerin oyunudur. Edebiyat tarihimizin çok sevilmiş romanlara düşmanlığı gibi, tiyatro tarihimiz de çok sevilmiş, senelerce oynanmış eserlere mesafeli durur. Eve dönünce taradım, bende tiyatro tarihlerinde Cibali Karakolu'ndan handiyse söz açılmamış. Muammer Karaca'nın tiyatro çabasından bir iki satır söz açılırken, anılıp geçiliyor.

Tünel'deki Karaca Tiyatrosunda Cibali Karakolu'nu seyredişimiz dün gibi hatırımdadır. Muammer Karaca'yı, Gülriz Sururi'yi, Âdile Naşit'i hiç unutamam. Neyse ki, Gülriz Sururi anılarında, Kıldan İnce Kılıçtan Keskince'de o döneme yer vermiş. Cibali Karakolu için, bizde ilk politik taşlamadır diyor.

Ben yaştakiler ve benden büyükler, Muammer Karaca'nın estirdiği fırtınayı unutamazlar. Güldürü tam sululaşacakken mesafesini öne çıkarır, denetimli oyunculuğuyla göz kamaştırırdı. Günün iktidarından, Menderes'ten yana görünürdü ama, Cibali Karakolu'nda olduğunca, hicvini de eksik etmezdi...

Karadeniz Caddesi'ne çıkan dik yokuşun başladığı küçük meydandaydım o sabah. Çarşı yeni yeni hareketleniyordu. Teşvikiye'deki evimizde, bitişik daire komşumuz Leon Bey'in Haliç'te bir manifaturacı dükkânı vardı. Her akşam eve dönerken, bu küçük meydan çarşısının fırınından ekmek getirirdi, daha çıtır çıtırmış, ekmek ekmek kokarmış.

Fırını aradım. Bir fırın vardı ama, Leon Bey'inki miydi?

Cebe Ali gibi, bir de Cübbeli Ali söylencesi var. Cübbeli Ali ekmekçiymiş, İstanbul'un fethi sırasında öyle çalışmış ki, hiçbir asker ekmeksiz kalmamış.

Geçmişteki gezintilerimde Gül Camii karşıma çıkmıştı. Yine oraya uzandım, Gül Cami Sokağı'na. Büyük kubbe, büyük kubbeyi çevreleyen küçük kubbeler. Aslında kiliseymiş, III. Selim zamanında minare eklenerek camie dönüştürülmüş. Altında bir yeraltı dehlizi olduğu söylenir.

Bazı kaynaklar, Aya Teodosia Kilisesi'nin çok daha eski tarihte, on beşinci ya da on altıncı yüzyılda Gül Camii olduğunda birleşiyor. Galiba akla daha yakın. Son Bizans imparatoru, fetihten bir gece önce, burada dua etmiş, İstanbul Bizans kalsın diye; dört bir yan güllerle bezeliymiş. Söylenceler, tarihin böylesine iç içe geçmişliği irkiltiyor.

Ben, taa sekizinci yüzyıla geri dönebilmek arzusuyla gitmiştim Gül Camii'ne. Hepsi Alev'i yazıyordum. Romanın kişilerinden III. Leon, korkunç, zalim bir ikona kırıncı. Zulümler sırasında bir kadın öldürülüyor, adı Teodosia. Fakat dokuzuncu yüzyılda hatırası kutsanacak ve adına Aya Teodosia Kilisesi yaptırılacak... Dedim ya, tarih irkiltiyor.

Şadırvan, çeşme, çınar ve Âdile Sultan'ın yadigârı kütüphane, o kış sabahı çok daha güzel, insancıl şeyler söyledi.

Semtin ara sokaklarındaydım. Günlerden pazar değildi ama; küçük, yıprak bir evin penceresinden bakan genç kız, Necatigil'in şiirine alıp götürdü. Benimle yaşıt bu şiir, Varlık dergisinin 1 Mayıs 1949 tarihli sayısında yayımlanmıştır, adı "Boşluk":

"Pencerede oturan kız

Eli alnına dayalı

İçi sıkılıyordu

Çalışan kızlardan olmalı."

Şair bir pazar günü geçer oradan. Neresidir? Yıllardır sorar dururum. Ama bu sabah çözdüm: Şerefiye Sokağı olmalı. Geçen altmış yıl mısraların söylediğini değiştirememiş:

"Yüzüne saçları gibi

Yaymış kederi

Seyrediyordu

Sokaktan geçenleri."

Sokak tenhaydı, benden başka yaşlı bir kadın, elinde file yerine poşet, iki delikanlı, sigara içerek yürüyorlar. Yalnız penceredeki kızın yüzünde değil; yaşlı kadının, delikanlıların yüzlerinde de keder, usanç. Bir an baktım, öyle gördüm. Hiçbiriyle göz göze gelmemeye çalışarak. Belki keder bana yapışıp kalmış...

"Pencerede oturan kız

Gözlerinde yorgunluğu

Bir bezginlik içinde

Gün bitmek bilmiyordu."

Cibali Karakolu'na geri dönmeye çalışıyordum, Karaca Tiyatrosu'na, kahkahaya, sahnedeki görkemli Muammer Karaca'ya, yolun başındaki gencecik Gülriz Sururi'ye, zıpızıpları andırır, o kadar sevimli Âdile Naşit'e. Ana kız, Âdile Naşit'le Gülriz Sururi, yaprak dolması sarıyorlar, yarın on bir matinesine, Avare filmini seyretmeye gidecekler, hem ağlayıp hem dolma yiyecekler. Gözümün önündeydi sahne. Belki Cibali Karakolu'ndan, belki Ednan Bey Duymasın'dan.

Gelgelelim boşunaydı. Gülmek şöyle dursun, gülümseyemiyordum bile.

Birazdan Unkapanı, Tepebaşı; trafik yoğunlaşmıştır...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Takvimdeki hatıralar

Selim İleri 2009.01.17

Günlerdir yağmur yağıyor. Hava adamakıllı soğuk. Ben eskiden yağmuru severdim. Yaş aldıkça, yağmur, soğuk, ayaz, hepsi düşman sanki. Ocak geçti geçecek diyorum; şubat da geçsin, ne kaldı bahara. Oysa bahar İstanbul'a hep karlarla, buz gibi havalarla gelir. Bu yıl da öyle olacağı benziyor.

Kendi kendime, bahar günlerini çağrıştırır bir şeyler düşünmeye çalışıyorum. Meselâ İstanbul'un sokak adları; çiçekler, meyveler, hep bahar mevsimi gezinir bu sokak adlarında. Meselâ Kadıköyü'nde, Acıbadem'de Dağ Çileği Sokağı, yine aynı semtte Gül Sokağı, İçerenköyü'nde Gül Çardağı Sokağı. Bilmem adları değişti mi... Oturduğum Şişli'de bir Kiraz Sokağı varmış, kim söylemişti?, bilmem hâlâ var mı, bir de Kızılıçık Sokağı...

Mecidiyeköy'de Karanfil Aralığı Sokağı. Bir öykü adı gibi: Karanfil Aralığı...

Sokaklardan vazgeçtim, baharı kolay kolay getiremeyeceğim. Üstüne üstlük nezleyim. Çocukluğumun kışlarında, evde soğuk algınlığından yatan biri varsa, ille tavuklu çorba yapılırdı. Tavuk suyuna çorba değil, o

başka.

1940'lardan kalma, yırtık pırtık, kapaksız yemek kitabını açtım; tavuklu çorbayı elimle koymuş gibi buldum. Geçmiş günlerin kalabalık aileleri düşünülerek kaleme alınmış, tarif, malzeme, şu bu, sekiz kişilik: 1 adet tavuk / 8 çorba kaşığı pirinç / 1 adet havuç / 1 adet kereviz / 1 adet soğan / 2 adet patates / 15 bardak su / "kâfi mikdar" tuz ve karabiber.

"Büyücek bir kap içinde yıkanmış, temizlenmiş tavuk ve sebzeler on beş bardak su ile ateşe konup pişirilir. Diğer bir kap içine suyu süzülür. Bu suda sekiz kaşık (dolu dolu) temizlenmiş, yıkanmış pirinç pişirilir. Tavuk kemiğinden ayrılır. İri parçalara taksim edilir. Dörder parçaya bölünmüş ve haşlanmış patateslerle kesilmiş sebzeler ve tavuk; hazırladığımız pirinç suyuna atılır. Beş dakika kaynadıktan sonra ateşten alınır. Tavuk piştikten sonra sekiz su bardağı tavuk suyu kalacaktır."

İçmiş kadar oldum.

Kış geçse, martın kazma kürek yaktırmaları gelip geçse. Neyse ki, geçmiş zaman takvimlerinde bunlar hep 'sayılı günler'dir. O 'sayılı' sözüne gönül vermemek elde mi? Gelip geçiciliği böylesine vurgulamak... Kubbealtı Lugatı "sayılı fırtına'yı saptamış: "Belirli günlerde esen şiddetli fırtına." Sayılı fırtınanın bir de mecazî anlamı var: Namlı kabadayı.

Ulunay'ın romanı geldi aklıma: Sayılı Fırtınalar. Bugünün genç kuşağı Ulunay'ı tanımıyor, Refi Cevad Ulunay. Çalkantılı bir yazarlık hayatı, 1914-1918 arası Sinop ve Çorum sürgünü, Millî Mücadele aleyhindeki yazılarından dolayı "yüzellilikler" listesinde, 1922-1938 arası yurt dışında, sonra İstanbul'a dönüş. Yeni Sabah ve Milliyet gazetelerinde köşe yazarlığı. Dilde arlaşılmaya karşı, yeni şiirden hiç hoşlanmayan Ulunay iyi bir tiyatro eleştirmeniydi. Onun tiyatro eleştirilerine güvenilerek oyun seçilirdi, Ulunay övmüşse bu oyuna gidilir... 1945'te yayımlanmış Köle romanını çok severek okumuştum.

Kitaplığımda Köle'yi de, Sayılı Fırtınalar'ı da bulamadım.

Bazı sayılı fırtınaların adı sanı yok. 1930'lardan kalma, ancak bir iki sayfası çiziktirilmiş takvimli defterde, işte mart başında adsız bir fırtına! Mart yarıladi mı kırlangıçlar geliyormuş. Tuhaf bir hüznün: Bakalım bu yıl görebilecek miyim?

Zavallı kırlangıçlar "Kocakarı Soğuğunun Başı"nda gelirlermiş. Kocakarı Soğuğu martın yirmisine kadar sürüyor, sonra birden bahar geliyor.

Takvimli defterde martın sayfalarındayım. Hemen yirmi üçünde Kozkavuran Fırtınası, beş gün sonra Çaylak Fırtınası. Demek bahar öyle birdenbire gelmiyor. Bilmez değilim, gelmez; erken açan bademler için kaç kez üzüldüğümüzü hatırlarım.

Nisan yağmurlu olurmuş. Nisanda sisli günler olurmuş. Sonra ilkyaz! Başlangıçta günler rüzgârlı, sonraları ılık, sıcakça, açık, güzel geçermiş. Eski defterde bahar / ilkyaz ayırımı dikkatimi çekti: Eşanlamlı kullanılmamış. Bir nüans sözkonusu.

Sayılı günleri işaretlemiş takvimlere göre, çiçekler nisanda açıyor, "bülbüllerin şakıması" dört nisanda. Ama nisanda Öküz Soğuğu da var. Otuz nisan benim doğum günüm, bu yıl altmış yaşıma! O gün, üç günlük -adsız- bir fırtına başlıyormuş. Bense, şimdiden, altmış yılın dökümünü çıkarmaya çalışıyorum. Pişmanlıklar mı ağır basıyor, kim bilir.

Mayısta Çiçek Fırtınası var. Doğu rüzgârları bu ayın onunda esmeye koyuluyor, Filiz Koparan Fırtınası, Kakulya Fırtınası, Ülker Fırtınası, ayın sonunda Kabak Meltemi... Eskiler öyle saptamışlar.

Ülker Fırtınası'nda durakladım. Safiye Erol'un güzel romanı da bu adı taşır. Tanpınar'ın Huzur'unda olduğunca, Ülker Fırtınası'nda da musiki başlı başına roman kişisidir.

Eskiler ilkbahar için öğütler vermişler: Havalar kıştan daha değişken olduğu için korunmak gerekirmiş... Baharda hafif yemekleri tercih etmeliymişiz: Kuzu, balık, körpe dana eti, bol sebze... Mart, haşlamalık balıkların ayı, "istakoz, pavurya, çağanozun yenecek zamanı"ymış. Nisanda kalkan, pisi, kaya balığı. Nisanda barbunya henüz yağsız. Mayısta barbunyanın ızgarası, mersinin haşlaması...

İstanbul'da bahçeler varmış. Baharda bahçe işleri:

Birinci ay, yani şimdi, bahar çiçekleri dikilecek, çimenler biçilecek, kalem aşları yapılacak. İkinci ay, muhabbetçiçeği, menekşe, nergis, kına, şebboy fideleri dikilecek. (Çok sevdiğim mor menekşe herhalde.) Üçüncü ay, karanfillerden çelik daldırılacak, sümbül, zerrin, fulya soğanlarının 'piç'leri ayrılacak. Son mahsul için çalı fasulyesi, sakız kabağı, hıyar tohumları yine bu ay ekilecek...

Savaş haberlerinden yılgın, kan ve şiddetten yılgın; zaman geçsin diye, takvimli defterde hazirana savruldum.

Haziran başı hem ilkbahar sonu, hem yaz başlangıcı. Bir zamanlar, güz en sevdiğim mevsimdi. Şimdi gözümde hep haziran günleri tütüyor. Yıllar öncesindeydi, Haydarpaşa'dan trene binmiş, Pendik'e gidiyordum. Sabah erken saatti. Denize bakıyordum, tren penceresinden. Ama önce köşklere, bahçelere, beni hep büyüleyen tren istasyonlarına.

Şimdi deniz uzayıp gidiyordu. Denizde Adalar buğudan birer ayla örtünmüş. Buğu titrer görünüyor...

Yaz peyzajı dendi mi, ben yine o buğular örtünmüş tren penceresi çerçeveli Adalar resmini düşünürüm, o resimle birlikte ilkbahar sona erer. Şimdi yaz mevsimi. Tren, yaz, buğu... O sabahın izi kaldı. İnsanın böyle unutamadığı 'an'lar, görüntüler, renkler, şekiller, sesler var. Benimkilerin çoğu, yazdan. Ayırtına varamamışım: Yazmış sevdiğim mevsim.

Eski defterde, takvimli defterde bir pazar gününe not düşülmüş: "Kılıç şiş yapılacak." Ç'nin kuyruğu özentili mi özentili, ş'lerinki de: Yeni yazıya geçilmiş ilk yıllar.

Gözümün önünde Arnavutköyü, Ferit Amca'ların küçük bahçesi. Masalı andırırdı küçük bahçe. Bedia Yenge, irice parçalar halinde kestirilmiş kılıca "terbiye" hazırlıyor: Taze domates suyu, zeytinyağı, limon, tuz "güzelce" karıştırılacak. Kılıç bu karışımda dinlenecek.

Sonra Ferit Amca, şişe geçirirken aralarına defne yaprağı, kesilmiş limon, domates, yeşil biber koyuyor. Orta ateşte, ızgarada pişirilecek. Üstüne limon, zeytinyağı, kıyılmış maydanoz konacak... Bir akşamdı. Fakat pazar akşamı mıydı?

Ne yapsam olmuyor; 2009'un takvimli defterinde sadece çocuk öldürümleri!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

III. Murad nasıl öldü?

Bizde tarih yazımı şu son döneme kadar pek tartışılmazdı. Tarihten söz açan yazarların âdeta dokunulmazlığı vardı. Tarih yazarların toplum hayatındaki saygınlıklarını da hatırlatmak isterim.

Çocukluğumda Gülbahar Sultan, Küçük Mustafa Kemal, Estergon Kalesi gibi kitaplarını okuduğum Enver Behnan Şapolyo'yu annemin babamın ahabplarının evinde görmüştüm, altmışlarında bir adam, hiç de büyüklük taslamıyor ama, hem ev sahipleri hem annem babam telâş içinde...

Öyle sanıyorum ki, tarih, ürküntüyle karışık bir huşu yaratıyor. Romandan, öyküden, şiirden habersiz nice insan tanıdım ki, tarih kitaplarına, yarı fantezi tarihî romanlara gönülden bağlıydılar. Bu seçim, tercih, galiba günümüzde sürüyor.

Ben de tarihe kapılıp gitmeyi çok severim. Yine çocukluğumun en güzel romanlarından biriydi Balaban, Reşat Ekrem Koçu'nun eseri olduğunu ise yıllar sonra öğrenecektim. Balaban'ın serüven çizgisine kapılıp gitmiştim ama, tarihî dönem de iz bırakmıştı. Bir ara Safiye Sultan sahneye çıkıyor, roman yıldızlanıyordu.

Dönem III. Mehmed'in mi saltanatıydı, III. Murad'ın mı? Hatırlayamıyorum. İlkinin olsa bile, III. Murad'ı Safiye Sultan unutmuş olamaz.

Hangisinin; iki padişahın saltanatlarını karıştırdığım gibi, Reşat Ekrem'in Topkapı Sarayı'nı mı yoksa Osmanlı Padişahları'nı mı daha önce kaleme getirdiğini de çözemiyorum. Çünkü bilgi kaynaklarında çelişik yayın tarihleri karşıma çıkıyor.

Koçu, Topkapı Sarayı'nda, "III. Murad sazdan sözden anlayan adamdı. Fakat meclisindeki sazende ve hanendelere müdahale etmez, 'Şunu çalın, şunu söyleyin' diye emretmezdi. Kendisini ölüm döşeğine yatıracak hastalığının başlangıcında bir gün yine İncili Köşk'e inmiş ve saz takımından 'Bîmarım ey ecel bu gece bekle canım al' şarkısını istemiştir" der.

Osmanlı Padişahları'nda durum ve tutum değişmiştir:

"III. Murad 1595 yılı Ocak ayının başında hastalandı. Bir gün İncili Köşk'e gitmişti. Mutadı üzere hanendeler, sazendeler, köçek oğlanları toplanmıştı. Okunacak, çalınacak şeyleri daima kendisi emrederdi. 'Bîmarım ey ecel bu gece bekle canım al' şarkısını istedi."

Hangisiydi acaba III. Murad? Sazende ve hanendelerin kendisi için hazırladıkları eserler demetini dinleyen, zarif tavırlı kişi mi; padişahlığın sağladığı buyurganlıkla, yorumcuları hiçe sayarak, adam yerine koymayarak, gönlünden geçirdiği şarkıları emreden kişi mi?

Yılmaz Öztuna, Türkiye Tarihi'nde, "III. Murad Han, 15/16 Ocak 1595 gecesı, mesane hastalığından Topkapı Sarayı'nda öldü. 48 yaşını 6 ay, 13 gün geçiyordu. Hükümdarlık müddeti 20 yıl, 1 ay, 2 gündür" diye yazmış.

Öztuna, III. Murad'ın Osmanoğulları'nın "en bilginlerinden" biri olduğunu belirtmiş. Padişah iyi bir şairmiş, tasavvuf üzerine bir eser yazmış. 1949 tarihli Osmanlı Padişahları'nda Vasfi Mahir Kocatürk, III. Murad'ın bütün zamanını işrete, eğlenceye harcadığını söylüyor.

Necdet Sakaoğlu, Bu Mülkün Sultanları'nda, III. Murad'ın mesane hastalığına açıklık getiriyor:

"Hekimler ilk tanıyı soğuk algınlığı olarak koydular ve kış soğuklarının artmasıyla hastalığın da tehlike göstereceğinden kaygılandılar.

Hastalık ilerleyince mesanede taş olduğu saptandı. İstanbul'daki elçiler kendi hükümetlerine padişahın böbrek taşı ve tümörden rahatsız olduğunu, hekimlerin uygulamak istedikleri tedavileri kabul etmediğini, buz

tedavisini tercih ettiğini, bu yüzden de soğuk aldığını yazmışlardı."

İsmail Hami Danişmend ise, ünlü kronolojisinde, "Ölüm hastalığının perşembe günü başlamış olduğundan bahsedildiğine göre, dört gün sürmüş olması lâzım gelir. Hastalığın mahiyeti de kadın iptilâsından mütevellit 'illet-i mesane' şeklinde tarif edilmektedir" diye yazar.

Danişmend, okul kitaplarımızın yere göğe sığdıramadığı Sokullu konusunda ikirciklidir. III. Murad'ın ölüm hastalığına yol açan kadına doymazlığında bile Sokullu'nun rolünü ölçüp biçer:

"Sultan Murad'ın cülûsuna kadar III. Mehmed'in anası olan meşhur Safiye Sultan'la kanaat ettiği halde, tahta çıktıktan sonra Sokullu'nun karısı olan kız kardeşi Esmâ Han Sultan'ın 'peri cemal cariyeler' takdim etmek suretiyle kocasının mevkiini tahkime kalkışmasından dolayı baştan çıkmış ve sefahat derecelerini bulan bir kadın iptilasına uğramış olduğundan bahsedilir! Herhalde Sokullu'nun Harem entrikalarıyla padişahı ifsat etmiş olduğu muhakkaktır."

Tekrar Reşat Ekrem Koçu'ya dönersek; Koçu, İncili Köşk'ü yaşatan bir yazısında, daha trajik bir ölümü yeğler: III. Murad, kendisini selâmlamak isteyen iki kadırganın top ateşi, köşkün camlarını kırınca, öleceğini hissetmiş. Tuz buz olan camlar gibi, ten kafesinin de artık harap olduğu kanısına varmış. Eceli çağıran şarkıyı işte o an istemiş.

III. Murad için bir 'roman' yazsaydım, bu son ölümü tercih ederdim. Neyse ki 'tarih' yazmıyorum.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul kim?!

Selim İleri 2009.01.24

Epey önce, çeyrek yüzyıl geçti geçecek, bir dergide görmüştüm: Yeni zamanın "Boğaziçi Aristokratları" - röportajın başlığı böyleydi- sıram sıram dizilmişler; evlerinde, bahçelerinde, seçkin eşyaları, möbleleri önünde poz veriyorlar.

Dergi İngilizce yayımlanıyor, Türkiye'deki, özellikle İstanbul'daki seçkinleri Batı'ya tanıtacak. Boğaziçi aristokratları da o çerçeve içinde, aristokrat olduklarına galiba sahiden inanarak, Batı'da yüzümüzü ağartmak istiyorlar...

Bu aristokratlardan bir hanım, yerlere uzanmış, son moda ve Paris havalı bir giysiyle, bir eski zaman ibriğine - elbette tuğralı- kollarını geçirmiş, yabana atılamayacak güzelliğini sergilemekteydi. Birtakım engin rüküşlükler güzelliğine hamlık aşılamıştı ama, geçelim.

Sanat koruyuculuğuyla ün edinmiş bir aile ise, çoluk çocuk, hep bir arada yalılarının bahçesine çıkmışlar; Unkapanı'nda satılan plastik iskemlelere, hasır taklidi plastik bahçe koltuklarına oturmakla, belki 'demokratik eşya'lara da dünyalarında yer verdiklerini gösteriyorlar. İster inanın ister inanmayın, bahçe ortasında, tanınmış bir ressamımızın eseri kocaman şövale üstünde duruyor!

Pek sevilen bir iş adamımız, yaldızlı, taht çağrışımlı koltuğunda otururken, yanı başında, süslü püslü, şişmanca hanımı ayakta duruyor. Kim bilir, geleneklerimize, evin reisi erkektir düsturuna nasıl bağlı kaldıklarını kanıtlıyorlar, her ikisi de...

Uzun süre belleğimden çıkmadı evlere şenlik görüntüler. O, "Boğaziçi Aristokratları" başlığı epey düşündürdü. Hangi aristokrasi? Kökeni nereden? Bizde sınıf var mı? Fakat sorular boşunaydı. Özal döneminde büsbütün

gösterişlenen yeni zenginlik, besbelli, kendi aristokrasisini yaratmıştı.

Ya öncesi? Samipaşazade Sezai'nin çok sevdiğim Sergüzeşt'ine kadar uzanabiliriz. İstanbul yazılarımda çok andım; Sergüzeşt, bir roman, 1889 tarihli. Şimdi bir kez daha anıyorum:

İstanbul olmayı temsil ettiği düşünülen zengin ve sözüm ona görgülü tabaka, öyle anlaşıyor ki, Tanzimat'tan beri yerleşiklik kazanmaya başlamış. Sergüzeşt'te, cariye Dilber'in satın alındığı Asaf Paşa Konağı, Sezai'nin imparatorluk başkentindeki yüksek zümreden konuşabilmesine bir fırsat, imkân gibidir. Romancı, birkaç sayfada, Asaf Paşa'nın "Moda taraflarında bol para dökerek inşa ettirdiği Avrupakârî bina"nın tasvirine girişir.

Evet, bol para ve Avrupakârî...

Konaktaki döşeme gerçekten Avrupa kokar. Afrika ve Hint kökenli büyük bitkiler, çiçekler, Anadolu işi değerli halılar bile bu döşemenin çoğu "on dördüncü Louis zamanına mahsus olan" masaların, yaldızlı iskemlelerin, ufak yazıhanelerin şimdilerde antikacılar da en ucuzu, en döküntüsü bir servet pahasına satılıyor-, o süslü püslü döşemenin Avrupa havasını bozamamaktadır.

Ne var ki, cariye Dilber bu konakta tam ikbale kavuşacakken, yine esirciye satılır. Bol para, Avrupa taklidi yaşam, 'insanî' olana çekip götüremez.

Konağın "yaldızlı koyu kırmızı kâğıtlı" duvarlarında Fatih'le Napolyon'un heybetli resimleri boşuna yan yana asılmış değildir. Fatih söz konusu tabloda İstanbul'a "muzaffer" bir edayla giriyor. Napolyon "Sainte-Hélène'in sisler, dumanlar içinde kalmış kayalarının üzerinde şahane bakışlı bir kartal gibi istilâcılara yaraşır bakışını Avrupa cihetlerindeki ufuklara dikmiş", düşünüyor. Neyi düşünüyor diye sorabilirsiniz; herhalde istilâyı...

Yine Özal dönemi idi. Ankara'da -iyi niyetli girişimlerini özellikle vurgulamak istediğim- bir bakan, gelenekçi ailelerin, çocuklarının odalarında Fatih'in resmini görmek istediklerini söylemişti. Çocuklarsa, pop şarkıcılarının, meselâ Madonna'nın posterlerini asmayı tercih ediyorlarmış. Bakan, galiba özgürlükçü tutumla, "ikisi de olacak elbette" diyordu.

Napolyon'un yerini Madonna alıyordu. Fatih bir ölçek koltuğunu korumuş. Ben de, çeyrek yüzyıldır yakınıp dururum: Bütün bunlar birer özentî değil mi?

Malik Aksel, bir yazısında, dünkü İstanbul'un, hiç değilse, halk yaşayışında, sadelikler, incelikler, yüzyıllardan yüzyıllara akmış bir görgü şehri olduğunu belirtir, saydığı incelikler arasında, su bardağı misafire çıkartılacaksa, dantel örtülü bardak altı tabak anılır. Sonra sonra dantel örtü çekilmiş, fakat tabak, dantel bezemeleriyle işlenmiş. Değerli Malik Aksel, cam tabaktaki dantel bezemesini İstanbul kültüründeki sürekliliğe örnek gösterir, yeni zaman her şeyi paldır küldür silip süpürememiş.

Gelgelelim, Aksel'in de bazı itirazları var, incelikle dile getirilmiş, önce soruyor:

"Eski İstanbul'un nesi meşhurdur dendiği zaman halk arasında ne yedi yıl askerlik ederken baba ile oğulun birbirini göremedikleri Selimiye Kışlası, ne üstü toprak altı deniz Galata Köprüsü, ne de yedi düvelin almak istediği Ayasofya Camii, ne altı minareli Sultan Ahmed Camii mahyalı, ne yer altında kayıkların yüzdüğü Yerebatan Sarayı, on binlerce dükkânı olan Kapalıçarşı, sonra deniz ortasındaki Kızkulesi akla gelir."

İstanbul, terbiyesi, nezaketi ve diliyle övünürmüş. Derken şu ilginç gözlem:

"Eski İstanbul'da dilini düzeltmeyenlerin, teşrifata uymayanların saygıdeğer tarafı yoktur. Bunda insanın kafasının dangıl dungul olması değil de, dilinin dangıl dungul olması önemlidir. Konağa yeni girmiş ahçı yamağı, helvaya 'havla' dedi mi, hemen pabuçları eline verilir. Ama sanatında usta imiş buna kimse bakmazdı."

Malik Aksel, eski İstanbul diyor ama; hatırladığım zamanlarda, 1950 sonrasında böylesi tutumlara epey tanık oldum. İstanbullu'nun, hele hali vakti yerindeyse, akıllara durgunluk verici bir 'horgörü'sü vardı. Dile değil yalnızca; üst başa bakılır, davranışlar ölçülüp biçilir, oturup kalkış tartılır, "Taşralı!" ünlemi merhametsizce kondurulurdu. Yine Aksel saptıyor: "İstanbul'u'ya göre taşra halkı görgü kurallarından yoksundur. (...) İstanbullu ile taşralı bir çeşit okumuş ile okumamışın yan yana gelişidir."

Bu anlayış... böylesi bir anlayış, İstanbul kültürünün özümsememesine yol açıyormuş, kendi içine kapanmış İstanbullu'nun umurunda değildi. Tam tersine, İstanbullu kendi kültürünü, bilgisini kiskançça kendine saklardı.

Reşat Nuri Güntekin, Malik Aksel kadar hoşgörülü değil. Geri dönüyoruz geçmişe. 1951-52 tiyatro mevsimindeyiz. İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda Eski Şarkı sahnelenecek. "Prova Jeneral"i izlemiş Reşat Nuri, Eski Şarkı'nın yazarı. Eser, aynı yazarın Eski Hastalık romanından uyarlama. Türk Tiyatrosu dergisinin muhabiri ünlü romancıyla söyleşiyor: "Niçin büsbütün yeni bir konu seçmediniz?"

Reşat Nuri, Eski Şarkı'yı "yeni zamanlar kadınının" meseleleri etrafında kurduğunu belirtiyor. Eski Hastalık'ta anlattıklarını bir defa da sahne üstünde, ete kemiğe, sese, jسته bürünmüş olarak görmek istemiş: "... bu piyesteki kahramanım Züleyha biraz evvelki prova jeneralde, benim bir hayalim olmaktan çıkarak müstakil bir yabancı sesi ve hüviyeti ile karşımda konuşmaya başlayınca..."

Züleyha'da gördüğü eksiklikleri sayan Çalıkuşu romancısı, birdenbire şöyle diyor:

"Üstelik İstanbullu'nun dışarıklıya olan küçümsemesi, gerçekte askerliği bile kendine yakıştıramamış Osmanlı pâytahtının bu budala azameti benim Züleyha'nın durumunu büsbütün ağırlaştırmıştır."

"Budala azamet", Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, 1950'lerden 1980'lere Boğaziçi aristokratları yetiştirmiş dersek, herhalde haksızlık etmiş olmayız.

Bu yazıyı, TRT 2'deki not defterimde, "İstanbullu kendi kültürünü biraz da kendi yok etmiştir" dediğim için bana kızanlara adıyorum...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul'un tadı damağımızda kalan lezzetleri

Selim İleri 2009.01.31

Caddebostan'da büyük bir marketin hayhuyu içinde tanıştığımız Neclâ Hanım'la eşi Okan Bey, önce övdüler, sonra beni suçladılar. Konu, yemek yazıları, yemek kitapları. Okan Bey, "Tadı damağımızda kaldı" dedi. Neclâ Hanım, "Hiç değilse, yeni basımları yapılırsa yemek kitaplarınızın" diyor. (Tükendiler mi? Yayınevinden haber verirlerdi herhalde.)

Övgüler bu kadar. Suçlamalara gelince, bir "devir" açmışken, yemek kültürümüz için yazmaktan vazgeçmişim... Elbette devir falan açmadım. Neclâ Hanım'la Okan Bey'e de anlatmaya çalıştım; yemek yazıları, yıllar önce, ekonomik sıkıntıdan dolayı başladı. Hazırlıklı değildim, böyle bir isteğim yoktu. İyice çıkmazın eşiğindeydim ki, değerli Lütfi Tınç, yönettiği dergiye yazarların, sanatçıların sofralarını yazmamı önerdi; "Sizin çevreniz geniştir" diyordu, ödenemeyen apartman aidatı, şu bu olmasaydı, bilmem yazar mıydım.

Uzun uzadıya düşünülecek zaman değildi. Yazmaya başladım. Evimizin Tek Istakozu o ilk dergi yazılarından. İki sebepten asla pişman değilim: Hem yeni bir yazı disiplini edindim, hem yepyeni okurlar kazandım.

Fakat küçük bir sahtekârlık sözkonusu: Ben yemek yapmayı bilmem. Keşke iyi bir aşçı olabilseydim. Tariflerim, 'denenmemiş' tariflerdi. Bunu hep itiraf ettim. Kitapları imzalarken "Dikkat! Zehirlenme tehlikesi!" diye yazdım.

Neclâ Hanım güldü; "Tariflerinizi değil, üslubunuzu, anlattıklarınızı seviyoruz."

Okan Bey, "Şöyle sizden bir sahan pirzolası okumak isterdik" dedi. Üçümüz aynı yaşlardaydık. Annelerimizin yaptığı sahan pirzolasını hatırladık...

Önce 'sahan': "İçinde yemek ısıtılan, yumurta vb. pişirilen, derinliği az, bakır, alüminyum, çelik, vb. madenî kap." Kubbealtı Lugatı 'sahan köftesi'yle 'sahanda yumurta'yı anmış. Çelik, alüminyum sahanlar yeni zamanın. Evimizdekiler bakırdı. Bol biberli, bol kimyonlu sahan köftesi kapaklı bakır sahanda pişerdi.

Gelelim sahan pirzolasına; koyun eti hekimlerin hışmına uğramamıştı, bir kilo koyun pirzolası, sinirleri alınmış, iyice dövülmüş. Sahana azıcık sade yağ konacak. Tuzlanmış, hafif unlanmış pirzola özenle dizilecek. Pirzoların iki tarafı hafifçe kızartılacak. Dokuz on adet arpacık soğanı, kuşbaşı doğranmış domates, kekik, karabiber, tuz eklenecek ve ağır ateşte pişirilecek...

Yine arpacık soğanlı 'papaz yahnisi' İstanbul mutfağında eskisi gibi rağbet görüyor mu? Bursalı Nezihe Halamız, lezzetini bir türlü tutturamadığı papaz yahnisinin sırrını sonunda çözmüş: Bu yemeğin "bütün hususiyeti" iki çorba kaşığı sirke! Kemikli, yağlı filetodan kuşbaşı kestirilecek. Tencereye sade yağ konacak, etler kendi suyunda öldürülecek. Sonra domates salçası, bol arpacık soğanı, diş diş sarımsak, arzuya göre değişebilen baharat ve ille iki çorba kaşığı sirke! Ağır ateşte pişireceksiniz.

Demin sahan köftesinden söz açtım. Bursalı Nezihe Halamız sahan köftesinin özelliğini "tuzsuz tereyağı"nda yakalamış. Demek bir zamanlar mutfağımızda tereyağı tuzlu ve tuzsuz diye ikiye ayrılıyormuş. Bu tuzsuz tereyağı hakkında fikir edinemedim.

Şimdi mevsim kış. İstanbul mutfağının kış sebzelerinden oluşma bir çorbası vardı, adı da 'sebze çorba'sıydı. Hazır et sularının ortalarda görünmediği o dönemde, et yemeklerinin suyundan yararlanılarak yapıldı: Üç bardak et suyu. Et suyunu bir tencerede saklı tutacaksınız. Soğanı, kerevizi, pırasa, havuç ve patatesi üç yüz dört yüz gram kadar olacak yıkayıp, ayıklayıp, temizledikten sonra orta büyüklükte keseceksiniz. Bunlar şöyle bir haşlanacak; fazla değil. Sonra et suyunda pişirilecek.

Sebze çorbasının özelliği, terbiyesi: Kap içinde yağ, un, yumurta 'tel'le karıştırılacak. Pişmiş çorbanın suyu süzgeçten boşaltılacak, kavrulmuşuna. Eskiler "Kokusu çıkıncaya kadar kaynatmak lâzım" derlerdi. Bu arada yumurta sarısıyla süt karıştırılarak sebzelere süzülecek. Kıyılmış maydanoz serpilecek...

Tariften pek bir şey anlaşılmadı, farkındayım. Ama baştan beri söylüyorum, mutfak bilmediğim uzmanlık alanı.

Neclâ Hanım'la Okan Bey'in hatırını kırmayarak devam ediyorum: Gözümün önünde, akşamdan ısıtılan kuru sebzeler, meselâ kuru fasulye, meselâ kuru bakla. Mutfaktan büsbütün habersiz degildim. Geç saat, tencerede ısıtılan, sabahı bekleyecek kuru baklaları, kuru fasulyeleri şimdi özlemle hatırlıyorum. Onlar o kadar eski tarihlerden kalma ki, işte doğduğum evin mutfağı, işte Kadıköyü, Bahariye Caddesi. Baklaların limonküfü sarı-yeşilleri hayal meyal, iri, yassı Selanik fasulyelerinin üçü beşi her nedense suyun üstüne fırlamış...

Sabahleyin hazırlık başlayacak. Kuru bakla ezmesi yapılacaksa, ince kıyılmış soğan zeytinyağında öldürülecek. Bu şart, yoksa lezzetsiz olur. Sonra dört beş bardak su; akşamdan ısıtılmış bakla, tuz, limon suyu, mutlaka şeker, hepsi bir arada pişirilecek. Bakla taneleri eriyince ateşten alınarak, süzgeçten geçirilecek. Soğuyunca ince kıyılmış dereotu serpilecek, limon ve zeytinyağı gezdirilecek.

Yarım asır öncesinin İstanbul mutfağı gerçi koyun eti, sade yağ, kavrulmuş soğan, şu bu ama, sadelikler üzerine kuruluydu; buluş aramazdı. Yazdıklarımı okuyunca, çok kızacak, sevgili bir dostum, geçenlerde Brüksel lahanasının üstüne eritilmiş rokfor dökmüştü, bonfilenin yanına garnitür. Bence bir yıkımdı. Geçmiş günlerin mutfağında ızgara etin yanına garnitür, sote edilmiş kabak, havuç, haşlanmış patatesti.

Sadeliğe o kadar özen gösterilirdi ki, meselâ şimdilerde pek yapılmayan tahanlı patlıcan salatası bile "biraz ağır" bulunurdu, patlıcan o zaman yaz mevsiminin, hepi topu üç dört ayın sebzesi. Anneannem patlıcanları "sert" ateşte pişiriyor. Kabuklarını ayıklayıp soğuk limonlu suda dinlendiriyor. Bakkal yoğurduna gönül indirilmeyecek; yoğurt bezden süzülecek ve tahanla birlikte iyice karıştırılacak.

Anneannem, patlıcanları limonlu sudan çıkarıyor; çekirdekler temizlenecek, patlıcanlar sıkılacak, çatalla ezilecek; artık yoğurtlu tahana karıştırma zamanı geldi, dövülmüş sarımsak, tuz ilave edin, incecik zeytinyağı gezdirin.

Doğrusu pek severdim.

Yine o zamanlar İstanbul mutfağının en 'alafranga' sebzesi kuşkonmazdı. Kuşkonmaz da etlerin yanına konacak garnitürler arasındaydı. O günlerin bir tarifinden alıntılıyorum:

"Taze kuşkonmaz alınır. Dışı bir bıçakla veya kabak soyacağı aletiyle çekerek soyulur, ince bir kabuk çıkarılır, temizlenme bittikten sonra uç filizleri hepsi bir yere getirilerek on beşer, yirmişer bağlanır, sap olan kısmı uzunca bırakılarak kesilir. Kuşkonmaz filiz ve sap tarafından iki taraflı bağlanmalıdır ki, pişerken dağılmasın.

Bol suda yarım limonla on beş dakika kaynatılır, süzülür, tekrar başka limonlu bol suyla pişirilir. Piştikten sonra süzgece çıkarılarak etler yanında garnitür olarak kullanılır. Üstüne tereyağı eritilerek konur."

Görüyorsunuz, rokfordu, mozerellaydı, yok; alafrangalık kuşkonmazla başlayıp kuşkonmazla bitiyor, bazan soğuk da yenirdi. Limon, ince kıyılmış maydanoz, zeytinyağı; daha alafrangalık taslanacaksa, gayet az hardal: Bütün sos da bu. Bu sos pekâlâ Brüksel lahanasına yaraşır.

Gelgelelim yeni zamanlarda herkes kendi mutfağının Ali kıran baş keseni. Bir başka tanışım, güzelim ekşili köfteye portakal kabuğu rendeliyormuş! Mutfaklardan ırak olsun..

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Okuyarak yaşamak...

Selim İleri 2009.02.01

Geçen perşembe lise öğrencileriyle birlikteydim. Üç saat kadar Gezi Pastanesi'nde söyleştik. Gezi'ye içim kapkaranlık gitmiştim; genç dostlarımla ruh aydınlığı bana da yansıdı, arındım, Gezi'den çıkarken gençliğimden kalma umutlarla dolup taşıyordum.

Yaşadığımız kötülöklere rağmen bir 'gelecek' güvencesi içindeydim.

Bu, hemen her defasında böyle oluyor: Gençlerle bir arada olmak, onları dinlemek, ölkülerini, özelemlerini öğrenmek, beni de yeniden ölkülerle, özelemlerle kuşatıyor.

"Beylik bir soru ama" dedi lise sondan Aynur, "nasıl yaşarsınız? Gününüz nasıl geçer?"

Nasıl yaşarsınız?'ı nasıl yaşadım?'a dönüştürdüm. Uzun yıllar nasıl geçti, nasıl ayakta kalabildim? Yanıtını epeydir biliyorum, uzun yılların dökümünü son sıralar daha çok çıkarmaya çalışıyorum. Aynur'a "Okuyarak yaşadım" dedim, "okuyarak ayakta kaldım."

Hep birlikte yarım yüzyıl öncesine döndük. Bir kez daha "Kirazlar". Masallar, çocuk hikâyeleri, çocuk romanları ötesinde, ilk öykü, Reşat Nuri Güntekin'in "Kirazlar"ıydı. Bu içli, yürek yakan öykü, ilkokul üçüncü sınıf Okuma Kitabı'mızdaydı. Büyük bahçelerindeki meyve ağaçlarına yoksul çocukların çıkmasını, kirazlar, dutlar, erikler toplamasını merhametsizce yasaklamış bir yaşlı karıkocadan yola çıkıyor, cimri ihtiyarların dış görünümlerini dile getirdikten sonra, içteki çağılıya, çıplak gözle saptayamadığımız iç gerçekliğe akıp gidiyordu "Kirazlar".

İhtiyar, çökkün karıkoca, yıllar önce, malını mülkünü doğup büyüdüğü yerde bırakmış göçmen kimliğiyle gelmişlerdir. Nereye? Galiba İstanbul'a. Torunları küçük kız, komşu evin bahçesindeki kiraz ağacına, öteki yoksul çocuklarla birlikte... Zehra ağaçtan düşmüş, birkaç gün komada kaldıktan sonra ölmüştür. Şimdi büyükanne-büyükbaba, başka yoksul çocukların ağaçlarda... Yarım kalan cümlelerle anlatmaya çalışıyordum. Handiyse ağlayacaktım. Git git unuttuğumuz bir duyguydu merhamet, "Kirazlar" ve Reşat Nuri aşılayabilirdi...

Sonraları, hatırladıkça, Reşat Nuri'den bir şey daha öğrendiğimin ayırdına varacaktım: Anlatı sanatlarında dış gerçeklikle iç gerçekliğin öyle her zaman kolayca örtüşemediğini.

Büyük romancı, örtüşmezliği, uyumsuzluğu başka eserlerinde de yansıtmış, kaleme getirmiştir. Teknik açıdan en başarılı iki örnek, Bir Kadın Düşmanı ve Acımak romanlarıdır.

Bir Kadın Düşmanı'nda, hoppa genç kız Sârâ'nın yazdığı mektuplar, Homongolos'u bize yalnızca dış görünümüyle tanıtır: Çirkin, ürkünç, yüzüne bakılmaz bir adam. Sonra Homongolos kendini anlatacak, iç dünyasındaki derin inceliği, duygunluğu sezeceğiz, 'öteki' anlatıcı, ilk anlatıcının yansıttığı her olguyu dış gerçekliğin nasıl çarpıttığını gözler önüne seriyor.

Acımak, babasını anlayamamış, babasından sevgi görmediğine inanmış öğretmen Zehra'nın, bir hatıra defteri, yine bir öteki anlatıcı aracılığıyla babasını gerçekten tanıyıp acımayı hissedişinin romanıdır. Necatigil, Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü'nde Acımak'ı şöyle noktılıyor: "Şimdi Zehra içyüzünü bilmeden düşman olduğu babasının acılarını anlamış, benimsemiş, acımayı ve bağışlamayı öğrenmiştir."

Unutmamak gerekiyor ki, bütün bu mucize, bir 'bakış açısı' kaydırmasıyla olmuştur. Aslında, anlatı sanatlarının sağladığı ve çoğu kez hayatın gösteremediği, sağlayamadığı eşsiz olanak: Bir başkası... 'öteki' yerine geçebilmek, onun gibi düşünmek, duyumsamak, artık 'öteki' olmak...

Herhalde bir duygu eğitiminden geçiyordum, farkında olmadan bir dünya görüşü kazanıyordum. Aynur'a dedim ki: "Okuduğum, unutamadığım eserleri hatırladıkça, hayata bakışımı onların değiştirdiğini, düşüncelerimin onlarla geliştiğini sezinliyorum. Yaşadığım en büyük, en acı ve en güzel macera bu olmalı..."

Biliyorum, ihtiyarca sözler. Ama öyle; Gülten Akin'ın yalın dizesini de söyledim:

"Sonra işte yaşlandım"...

Geçmişten birer ikişer çıkageliyordu; meselâ, ablamın ders kitabındaki, Halide Edib Adıvar imzalı hikâye, "Kubbede Kalan Hoş Sada". Yarım yüzyıldır bende yaşayanlardan. Okuyanlar hatırlayacak, 1930'larda yazılmış - kendince bir bilimkurgu!- bu güzel hikâye, "1955 senesi mayısının birinci günü İstanbul gazetelerinde bomba gibi patlayan bir ilân görüldü" cümlesiyle başlar. (Evet, İstanbul; 'i'siz bir İstanbul...)

İlânda Türk müzisyenleri için yarışma açıldığı yazılıdır. "Kubbede Kalan Hoş Sada" yol aldıkça, Halide Edib de, müzik sanatı aracılığıyla, toplumumuzun birincil ekin sel sorunu Doğu-Batı karşıtlığında bir senteze varmak ister. Mükâfatı kazanan beste, Batı müziğinin çalgıları arasından, bütün bir İstanbul sesleriyle dolup taşar.

Diyebilirim ki, bende Doğu ve Batı, "Kubbede Kalan Hoş Sada"yla başladı. Ya okumasaydım?!

Altmış yılımın dökümü: Pek çok gün okumakla geçti. İyi ki!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Yazarların mektuplarındaki ayrıntılar

Selim İleri 2009.02.07

Stefan Zweig ünlü denemesinde mektup yazmayı başlı başına bir sanat sayar. Mektup, edebî türlerden biri ve en yaygın, herkese en açık olanıdır. Yüzyıllar boyunca, mektup yazan kişi, bir anlamda edebî etkinlikle haşır neşir olmuştur...

Bununla birlikte mektup yazma sanatının sonuna gelinmiştir!

1924'te kaleme alınmış denemeye bakılırsa, gazete-yazı makinesi-telefon üçgeni mektuba özgü duyarlı ve gizemli haberleşmeyi usul usul ortadan kaldırmıştır. Mektup yazarlar gitgide azalmakta. Üzülmek elde değil. Çünkü mektup sanatı hem her insana açık, hem de özgür bir sanat. Şöyle diyor Stefan Zweig:

"İnsan bir dosta, bir yabancıya günün getirdiklerini, bir olayı, bir kitabı, bir duyguyu iletebiliyordu; üstelik bunu kolayca, bir armağan verme kastı bulunmaksızın, bir sanat yapıtından sorumlu olmak gibi tehlikeli bir gerilime düşmeksizin yapabiliyordu.

Böylece geçmiş zamanlarda, mektupların henüz insanlar arasında bağlar kurabildiği, insandan insana iletilen mesajların sihirli bir güç taşıdığı huzurlu bir dünyada sayısız küçük mucizeler gerçekleşebilmiştir." (Ahmet Cemal'in çevirisi.)

1924'te bu saptama, bizim dünyamıza denk düşmüyor. Mektubun saltanatı, kırık dökük de olsa, bizde daha uzun yıllar sürmüş. Latin alfabesiyle yayımlanmış ilk kitaplar arasında, 'en yeni mektup numuneleri' birkaç tanedir. 1929 sonrasının bu mektup tutkusu, galiba, 1988'de, Leyla Erbil'in eşsiz romanı Mektup Aşkları'yla noktalandı. Derin bir hüznle sarmaş dolaş bir ironik eser, mektupların sönüp gidişini de vurgular.

Yıllardır mektup yazmıyorum, yazamıyorum. Mektupları pek ender yanıtlayabiliyorum. Oysa yirmi-yirmi beş yıl öncesinde uzun mektuplar yazar, heyecanla yanıt beklerdim. Sonraları mektuplardan acı duymaya başladım. Tıpkı fotoğraf! Gerçekten de o anki duygularımız kâğıtta, yazıda varlığını koruyor; nice zamanlar geçip gittikten sonra tekrar okuduğumuz mektuplar, bir süreci âdeta dondurmuş oluyor.

Mektuplar, kartpostallar, önce, Cihangir'deki evimizde. Hatıralar arasında en eski onlar: Almanya'daki babamdan, Fransa'dan Japonya'ya, hep gezilerdeki dayımdan... Dayımın gönderdiği kartpostalları Gramofon Hâlâ Çalışıyor'da bir iki roman sayfasına dönüştürmeye çalıştım.

Edebiyatımızda mektup derlemeleri yazık ki pek yok. Belki de yayıncılar, mektup derlemelerinden oluşma kitapların alıcı bulamayacağını düşünmüşler, yıllar yılı düşüncelerinden caymamışlar.

Gerçi mektupların derlenmesi de bir mesele. Zeynep Kerman'ın mihnetli emeği olmasaydı, Tanpınar'ın eşine dostuna yazdığı mektupları okuyamayacaktık. Tanpınar, özellikle Paris ve Londra'dan yazdığı mektuplarda İstanbul hasreti söyler, Boğaziçi, Lüfer, bir kadeh rakı...

Yeni kitaplığımda mektup derlemelerini yan yana dizmeye çalışıyorum. İlk mektup kitabım, Dost Mektuplar olmalı, Varlık Yayınları'ndan, Yaşar Nabi derlemiş. Halid Ziya'dan Abdülhak Şinasi'ye, Nahid Sırrı'dan Ziya Osman'a, birçok yazarın, şairin Yaşar Nabi'ye yazdığı mektuplar gerçekten etkileyici bir tat bırakıyordu, ama bu tat damağımızda kalıyordu. Çünkü Dost Mektuplar, dar kapsamlı bir seçmeydi. Bir gün tümü yayımlanır diye epey umdum, bekledim.

Behçet Necatigil'in Mektuplar'ı (Yapı Kredi Yayınları, 2001) her zaman ayrı bir köşede durur. Serin Mavi de. Serin Mavi, büyük şairin eşine yazdığı mektuplardır. İstanbul çoğu kez yaz mevsiminde görünür Serin Mavi'de, boğucu yaz günlerinde, akşamlarında, Beşiktaş'taki alçakgönüllü evinde tek başına çalışan şair, eşine ve iki kızına güzel bir yaz geçirmelerini temenni eder. Kısa bir dinlencede o eşe ve çocuklara sonsuz sevginin mektupları.

İki Gözüm, Aziz Kardeşim, Efendim epeydir ortalarda görünmüyordu. Eski kitaplığı tararken buldum. İki Gözüm, Aziz Kardeşim, Efendim Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Halid Ziya Uşaklıgil, Mehmed Rauf gibi imparatorluk zamanı edebiyat adamlarından Ahmet Haşim'e, Yakup Kadri'ye, Hamdullah Suphi'ye açılan geniş yelpazede, İzzet Melih'e yazılmış mektuplar. (Derlemeyi Nüket Esen hazırlamış.)

Bu mektupları yıllarca saklamış olan tiyatro oyuncusu Şirin Devrim, İzzet Melih'le ressam Fahrünnisa Zeyd'in kızı. Ailesini anlatan bir anı kitabı da yazmıştı. Mektupların kaderi ailelerin özeniyle ilintili; Şirin Devrim saklamamış olsaydı, o mektuplardaki bilgilerden, maceralardan yoksun kalacaktık.

İzzet Melih, aslında, edebiyatımızda pek iz bırakmamış bir yazar. Leylâ adlı tek perdelik oyunu doğrudan doğruya Fransızca mı yazılmış, yoksa sonradan mı Fransızca'ya çevrilmiş, kaynaklarda değişik değişik bilgiler... Sermed adlı romanı (1918) Türk edebiyatından silinip gitmiş ama, yayımlandığı dönemde Fransızca'ya çevrilmiş. Pierre Loti Sermed'e önsöz yazmış. 1938'de basılmış Her Güzelliğe Âşık, 1960'lı yıllarda sokağa, kaldırıma düşmüş kitaplar arasında hâlâ boy gösterir dururdu.

Ne var ki, İki Gözüm, Aziz Kardeşim, Efendim'de derlenmiş mektuplar, İzzet Melih'in iş hayatında mevki sahibi olduğunu sezdirmeye yetip artıyor. Nüket Esen'in Şevket Rado'dan alıntısı bu mevki ve kazanç başarısını vurgulamakta:

"O zamanlar, İzzet Melih yalnız parlak bir muharrir değildi; Türkiye ile münasebeti olan yabancı banka ve şirketlerin çoğunda vazifesi vardı. Otomobilli, uşaklı, her bakımdan debdebeli bir hayat süren, hatta Paris'teki ünlü Claridge'de bile hissesi olduğu rivayet edilen, son derece meşgul ve çok gösterişli bir şahsiyetti."

İstanbul'un kaymak takımından bir beyefendi!

Fakat hazin hikâyeler çok. Bu meşgul, gösterişli ve belki de gösterişçi kişiye mektup yazan, her zaman olduğunca, maddî sıkıntılar içindeki Mehmed Rauf, o duygun Eylül'ün yazarı, 25 Mart 1920 tarihinde 'Şule Neşriyat Evi'ni açtığını açıklar. "Müessesenin bir köşesinde tütün ve pul satılmak için bir camekân" vardır. Mehmed Rauf, Reji İdaresi'nde önemli görevi olan İzzet Melih'ten tütün bayii için ruhsat rica etmektedir.

İlk incelikli ruh çözümleme romanımızın yazarı, ömrü boyunca yan işlerle hayatını kazanmak durumundadır. İzzet Melih'e mektup bunun acı bir kanıtı. Şule Neşriyat Evi İstanbul'un acaba hangi köşesindeydi?

Öteki yazarlarımız için de durum parlak değil. Kendisine Reji'de kaç para aylık verileceğini uzun uzadıya yakınmalarla dile getiren, soran Ahmet Haşim, bir yandan da 1920'lerin önemli edebiyat dergisi Dergâh'ta Sermed romancısının aleyhinde yazılar çıkmaması için var gücüyle çaba harcar; pek başarı gösteremez...

Geçen yüzyılın başındaki edebiyat panoraması hem seçkinci ve seçkin olmak isteyen, hem de maddî sıkıntılarla boğuşan edebiyat adamlarının bir dizi görüntüsü sayılabilir. Tabii arada kavgalar, çekiştirmeler eksik değil. Ahmet Haşim, İzzet Melih'e, Yahya Kemal'i bol bol çekiştiriyor. Anlaşıldığı kadarıyla, Yahya Kemal, şair olma yolunun birtakım karanlık, karmaşık çeteciliklerden geçtiği kanısına varmış. Herkesi birbirine düşürerek herkesin tek dostu olmak isteyen Yahya Kemal'in tutumu, Ahmet Haşim'e en öfkeli satırlarını yazdırır:

"Bilmem haberiniz var mı, yok mu? Yahya Kemal ismindeki pespaye, son aylarda Yakup'la (Kadri Karaosmanoğlu), Falih'le (Rıfkı Atay), Necmettin Sadak'la, Kâzım'la, Naci ile bozuşarak, hariçte iftirayı silâh gibi kullanarak bunların telvis-i aileleri, şahısları ve hayatları aleyhinde yapılacak her teşebbüsü yapmaktadır. Yahya Kemal uzun müddet beni tarafına çekerek bu dostların aleyhine çevirmek istedi ve bu maksatla onlara atfen ve benim aleyhime her yalanı, her iftirayı kullandı."

Mektupların verdiği bilgiler şaşırtıcı olabiliyor. 28 Nisan 1923 tarihli ve Halid Ziya imzalı mektup, Grand Hotel du Louvre'dan yazılmış. Aşk-ı Memnu romancısının, İzzet Melih ailesine ait bir kürkü İstanbul'dan getirip, Paris'te kapı kapı, dükkân dükkân dolaşarak satmaya çalıştığı, gelgelelim alıcı bulamadığı gözler önüne seriliyor ve doğrusu, burukluk yaratıyor...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul'dan Anadolu'ya Çalığışu

Selim İleri 2009.02.14

Vakit gazetesinde tefrika edilen Çalığışu beş on yıl sonra yüz yaşına basacak. Bu roman, yalnızca imparatorluğun son günlerinde derin bir heyecan, geleceğe yönelik bir umut yaratmamış; bir yandan da Cumhuriyet kuşaklarının gözbebeği olmuş.

O kadar ki, 1922–1930 arasında doğmuş pek çok hanıma Feride ismi verilmiş; Feride'lerin yurda aydınlık getirecek öğretmenler olması temenni edilmiş.

Çalığışu'nun bugün de genç okurları derinden etkilediğini biliyorum. Orta halli, ekonomik sıkıntılarla boğuşan aileler çocuklarını hangi okullara gönderiyorlarsa, o okulların öğrencileri Çalığışu'nu hâlâ çok seviyorlar. Kaç kez tanık oldum: En sevdikleri romanlar arasında Reşat Nuri'nin eserini ille anıyorlar.

Çalığışu'nu kaç kez okuduğumu hatırlayamam. (En son okuyuşum, 2004'te, Yarın Yapayalnız'ı yazarken.) Hatırladığım hep Feride ve Feride'nin yaşadıkları. İstanbul'da, Kozyatağı'nda bir köşkte, çocukluk ve sevdâ

masalı gibi başlayan bu romanın Anadolu'ya, bir bakıma 'kıraç' gerçekliğe açılışı, birçok okurda olduğunca, bende de silinmeyecek iz bırakmıştır.

Kitaplığımdaki en eski Çalikuşu, yirmi dördüncü basım. Kitabın ince kâğıt pembe kapağı hem solmuş, kırışmış, hem de bir ucundan yırtılmış. Birçok satır, birçok cümle, hatta tek başına kelimeler, mavi kalemle, kırmızı mürekkeple, fosforlu yeşille çizilmiş.

Çalikuşu'nu bunca etkileyici kılan ne? sorusunu Birol Emil şöyle yanıtlıyor: "Reşat Nuri Güntekin, Çalikuşu ile romancılığının mihverini kurmuştur ve Türk okuyucusu bu eserde, kendi romanını ve romancısını bulmuştur, Elli yıldır yapılan değerlendirmeler de umumiyetle bu yöndedir." Ama yalnız "bu yönde" mi? Eserin ününe gölge düşürülmek de istenmiştir. Reşat Nuri'nin bir Bulgar yazarının romanından 'adam akıllı' esinlendiği söylenmiştir. Romanları salt konu, olay örgüsü açısından irdelemeye kalkışan kısır bakış açısı, Çalikuşu'nun o kadar 'yerli' dünyasını elbette duyumsayamayacaktı...

1980'lerde, Beylerbeyi'nde sahil kahvesinde Attilâ İlhan, Çalikuşu'nun Türk toplumunda âdeta bir dönüm noktası olduğuna inandığını söylemişti. O günü yazdı sanıyordum; Hangi Edebiyat'ı baştan sona taradım, bulamadım. Ama onunla ırmak söyleşimizde, şu satırlara rastladım: "Yarın Artık Bugündür (Attilâ İlhan'ın senaryosunu yazdığı televizyon dizisi) tartışmalara yol açtı. Hatta bir arkadaş, 'Bu, netice itibarıyla Çalikuşu' dedi bana. 'Oradan bakarsan, Atatürk'ün Nutuk'u da Çalikuşu'dur' dedim. Bu, Türkiye'nin bitmeyen meselesi; hâlâ aynı yerdeyiz..."

Bitmeyen meseleyi özetlemiş: "Eski bir yaramız... Aydınların ille 'büyük şehirleri' tercihi ve lâfla vakit geçirmesi, buna karşılık halkın küçük şehirlerde, orada, aydınları beklemesi."

Edebiyat tarihleri, Çalikuşu'nun başlangıçta piyes olarak yazıldığını belirtir. Oyunun adı İstanbul Kızı'ymış. Reşat Nuri, İstanbul'da iyi eğitim görmelerine rağmen, toplumda kendilerine horgörüyle bakılan kızları sevdirmek amacını güdüyormuş. (Acaba Feride, piyeste de Dama de Sion mezunu muydu?) O zamanın İstanbul Şehir Tiyatrosu Darülbeydi, İstanbul Kızı'nı biraz 'ağır' buluyor. Seyircinin daha çok salon komedilerinden, "santimental" eserlerden hoşlandığını öne sürerek, İstanbul Kızı'nı repertuvarına almıyor.

Oysa, iddiaya göre, Çalikuşu edebiyatımızın en çok okunmuş romanı.

Çalikuşu'nun tefrikası başladığında imparatorluk can çekişmekte. Ankara Hükûmeti'nin mücadelesi bütün yurt için tek umut. İstanbul, dalga dalga, Ankara havadisleriyle yankılanıyor. Çalikuşu Feride'nin Anadolu'ya açılması İstanbullu okurlara olağanüstü anlamlı gelecek, o günleri bize anlatan Tanpınar, tefrikayı okuyanların nasıl, ne çok heyecanlandıklarını, Feride'nin mutluluğuyla Kurtuluş Savaşı'nın başarısını bir tuttuklarını kaleme getirmiş.

Çalikuşu bir aşk romanı gibi başlar. Haşarı öğrenci Feride teyzeoğlu Kâmrân'a için için tutkundur. Gelgelelim aşk kırgınlığı gecikmez; düğün günü eve gelen "siyah peçeli kadın", Feride'ye Kâmrân'ın bir başka gönül ilişkisi içinde olduğunu söyler. Çalikuşu Kozyatağı'ndaki köşkten, sonra da İstanbul'dan 'kaçar'.

Fransızcasından başka altın bileziği olmayan Feride, Dame de Sion'un haşarı öğrencisi kendini birdenbire Anadolu'da, asıl yurdun, öz hayatın ortasında bulur. Böylece romancı askerî doktor babasının görevi dolayısıyla tanıdığı, gördüğü Anadolu'dan söz açma fırsatı bulur. Sonraki 'köy edebiyatı'nın ölçüsünde sert bir anlatımla kaleme getirilmiş değildir Çalikuşu. Duyarlılıkla 'çizilmiş' sayfalarda, bir yurdun gönül tarihi okunabilir.

Çizilmiş diyorum, çünkü romanın her yeni sahnesinde, memleketin başka bir peyzajı, memleket insanının bir başka portresi karşımıza çıkar. Her kesimden okurun tat alabileceği sadelikte ve özellikle yazılmış Çalikuşu, hiç şüphesiz, pek çok yeni roman okurunun yetişmesine de olanak sağlamıştır. Duygun gerçekçiliğinin yanı sıra,

sevgi, acıma, şefkat bu romanın içdünyasını oluşturmuş; aynı içdünya romancının sonraki eserlerinde de yaşamasını sürdürmüştür.

'Özveri'yi sona sakladım. Çalıkuşu, Feride'nin Anadolu'ya açılması kadar, kendisinin, roman kişilerinin, en önemlisi, romanı okuyanların özveriye açılmalarının kılavuzudur. Bu eserde bencillik, kişisel hırs, menfaat düşkünlüğü, kibir, önyargı git git çürür, silinip gider, herkesin birbirine fedakârlığı ışıdayıp durur.

Gözümün önünde hep Feride'nin haşarılıkları, Dame de Sion'un rahibeleri, siyah peçeli kadın, düğün evi, sonra Eyüpsultan, Anadolu'ya gidiş, Munise... hele Munise!, Doktor Hayrullah Bey, Şeyh Yusuf Efendi... hele o zarif Şeyh Yusuf Efendi!, erkânıharp binbaşısı İhsan, Munise'nin beni her defasında ağlatan ölümü, öteki sayfalar, öteki sahneler, öteki kişiler...

Çalıkuşu'nun günün birinde eskiyeceğine inanmıyorum. Zeyniler Köyü'nün tutucu Hatice Hanım'ıyla Feride'nin usul usul gelişen yakınlıkları, o dostluğun sonucunda kalbinin çok başka yönlerini keşfeden Hatice Hanım'ın hikâyesi bugünüme bir çılgılık gibi sesleniyor.

Sonra Mevlevî şeyhi, bestekâr Yusuf Efendi... Öyle bir Şeyh Yusuf Efendi ki, yaşamasını musikiye ve sanata adanmış, Çalıkuşu'nun ona ayrılmış sayfalarında evi ince ince tasvir ediliyor: Bu evdeki çalgıları, nota defterlerini, sanatın kutsallaştığı o havayı asla unutamam.

"Alelade bir tahta parçasına dokunsa onu feryada" getiren Yusuf Efendi, bugün yoksunluğunu ürpererek hissettiğimiz bambaşka bir içsel yaşamı söylemiyor mu? Özünü, dünden bugüne söylemeye çalışmıyor mu?

Derken Munise: "Yorgun bir uyku içinde uyurken ağzının etrafında son bir hayat titriyor, gülümser gibi aralanmış dudakları, inci dişlerini gösteriyordu. Bu zavallı güzel şeyler, karanlık bir köy mektebinde, ruhumun içine döküldükleri dakikadan bugüne kadar beni mesut etmişlerdi..." Munise'yi kısacık mutluluğu içinde görebiliyorum. Feride'nin defterinden büyük bir gönül arınması hâlâ yansıyor. Onun, Munise'nin gülüşlerini, üzüntülerini, gözyaşlarını, Feride'ye sarılışlarını yıllar yılı yanı başımda hissettim.

Feride ve Munise; birbirini hiç tanımayan bu iki insanın kurduğu anne-kız, abla-kardeş ilişkisi benim için yarın da kalp ağrısı.

Çalıkuşu, söylemiştim, imparatorluğun başkenti İstanbul'da başlar. İstanbul'a küsen Feride'nin savrulup gittiği Anadolu, önceleri kalbini açmaz İstanbul Kızı'na. Sonra, Feride'nin sarp Hatice Hanım'a, Hatice Hanım'ın hoppa saydığı Feride'ye bağlanışları ilk adımdır.

Attilâ Ağbi, Beylerbeyi'ndeki söyleşimizi yazmamış ama; Hangi Edebiyat'ta, "Reşat Nuri Bey'in o alçakgönüllü tavrı ve ipekböceği sabrı ve çalışkanlığı..." diyor. Çalıkuşu'nu eşsiz kılan bunlar olsa gerek.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Geçmiş zaman, yani mâzi"...

Selim İleri 2009.02.15

"Zaman ve anı birbirine açılır; bir anlamda bir madalyonun iki yüzü gibidirler. Zamanın dışında anı da olamaz; bu çok açık. Öte taraftan anı da son derece karmaşık bir kavramdır. (...) Anılarını, hafızasını kaybetmiş bir insan, hayalî bir varlığa gömülmüştür.

O, artık zamanın dışına düşmüş ve görünür dünyayla bir bağ kurma yeteneğini yitirmiş bir insandır. Bu ise, onun deliliğe mahkûm edilmesi anlamına gelir."

Anderey Tarkovski, yirmi küsur yıl önce, çok severek okuduğum Mühürlenmiş Zaman'da bunları söyler. Bir bakıma, kendisine yöneltilen sert, olumsuz, kaba saba eleştirileri yanıtlamaktadır. Yaptığı filmler ülkesinde bağnaz 'ilerici' kişilerce beğenilmemiş, yergilerle karşılanmıştır.

Meselâ, çok bilgiç bir mektup yazarı, Sovyetler Birliği'ndeki "sinema sorumlularının" nasıl olup da böylesi "kepezeliklere" göz yumduklarını sorgulamaktadır. Tarkovski serinkanlılıkla, sağduyuyla yanıtlamayı dener:

Yaşanmış zamanı sanata, sinema sanatına dönüştürmeye çalışmaktadır. Yaşanmış zaman, bıraktığı derin izlerle, hatırlanan kopuk kopuk sahnelerle, şimdi yankıyan tektük sözcükler, bir zamanlar esmiş bir rüzgâr, sönmüş gaz lambası, buna benzer kesitlerle duyumsanmakta. Film ya da filmler boyunca sürüp gidecek çabayı, seyirci, ancak kendi yaşanmış zaman, hatıra dağarcığını harekete geçirerek kavrayabilecek... Çağrışımlar, kişisel çağrışımlarımızı tetiklemezse, filmle aramızda pek bir bağ kurulamayacak...

Tarkovski, Proust'un yaşanmış zamanı sanatkârca değerlerle donatışına da yer verir Mühürlenmiş Zaman'da. Kayıp Zamanın İzinde yazarı için amaç, yaşanılmış olanı anlatmak değildir. Romanla hatırat, Proust'un eserinde birbirinden kesenkes ayrılır. Yaşanmış zaman, yaşanılmış olan, hepi topu, serüvenlere atılacak bir yazı gezisi, bu görkemli gezi için bir araçtır.

Bu soy sanatçılar için hayat, başkalarına aktarabileceğimiz en değerli, zengin deneyimdir. Ne var ki, doğrudan doğruya kişisel hayatı aktarmak, bu soy sanatçıların akıllarından bile geçmez. Yaşanmışla ödeşmektir, dile getirilmek istenen. Proust, Kayıp Zamanın İzinde'nin son kitabında âdeta başa döner, bir kez daha ödeşmeyi gereksinir.

Gelgelelim, bu soy sanatçılar, yaratım özgürlükleri için sürekli mücadele vermek zorunda kalmışlar.

Ziya Osman Saba'yı "bir geçmiş zaman, yani bir mâzi; bir tahassür yani bir hatıra" şairi sayan Abdülhak Şinasi Hisar, kendi ereğini de savunurcasına sürdürüyor: "Bunu söylemekle hiçbir zaman irtica muhipliği ifade edilmiş olmaz. Mâzi demek geçmiş bir zaman ifadesinden ibaret değildir. Yaşayan bütün zamanlar karışarak mâzimiz olur. Mâzi, çocukluğumuz ve gençliğimizden başlayarak, hayatımızın hatıralarıyla karışarak ve birleşerek ömrümüzün zamanı olur."

Abdülhak Şinasi'nin burada "irtica muhipliği"nden söz açmak zorunda kalmış olması bence çok acı. Başta Abdülhak Şinasi, geçmiş zamana eğilmiş yazarlarımız, çoğu kez, geçmişseverlikle, hatta gericilikle karalanmışlardır. Edebiyatımız öyle dönemlerden geçmiş ki, yalnızca yarın, yarının kendinden menkul zaferleri konuşulmuş. Oysa o dönemler de bir geçmiş zaman bugün ve zaferler birer yenilgi, yıkım olup çıkmış!

Boğaziçi Mehtapları yazarı ekliyor: "Her şairin ve her sanatkârın hatıralarının çiçek açan bir zamanı içinde kalması pek tabii ve pek zaruridir. Kendisi de pek ziyade mazur görülür. Geçmiş zamanına tahassür duyması kadar tabii bir şey olamaz. Bunun içindir ki, bir şairin ve sanatkârın, mâzisinden bahsetti diye bir irtica hissiyle itham edilmesi kadar gayritabii ve haksız bir hareket olamaz."

Üç dört yıl oluyor, Moda'da bir akşam, Koço Lokantası'nda, Sait Faik'ti konu. Sait Faik'in bütün hikâyelerinde yaşadığı güne nasıl sıkı sıkıya sarıldığı söylenildi. "Haritada Bir Nokta" anıldı. İtiraz etmek istedim, "Haritada Bir Nokta" bütün bir geçmiş birikimle noktalandığı için o kadar etkileyici demeye çalıştım. "Nedir o geçmiş birikim?!" diye sordular, gülüşerek, alaya alarak. Anlatamamıştım...

Oysa "Haritada Bir Nokta", yazmaya geri dönen adamın hikâyesidir. Bize anlatılmaz ama geçmişte bir şeyler olmuş, yazmak bile bir ihtiras, çok çirkin bir ihtiras gibi görünmüştür. Şimdi hikâyeci, gördüğü haksızlık karşısında, yeniden kalemine sarılıyor...

Fakat söylediğim gibi, anlatamamıştım.

Anılarını, hafızasını kaybetmiş insanlar, içinde debelenip durdukları çirkinlikleri göremiyorlar. Ölçüp biçişleri, değerlendirişleri hep 'şimdi'yle, 'bugün'le sınırlı. Deneyimleri artık el uzatmıyor onlara. Pişmanlıkları yok.

Mısraları olmasaydı Ziya Osman Saba'nın, gelgeç bugünlere ben de kapılıp gidebilirdim: "Dünler, evvelki günler, geçen aylar ve yıllar/Beni götürseydiler doğduğum eve kadar."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Büyük bir güldürü ustası

Selim İleri 2009.02.21

Doktor Kemal Altınkaş haber verdiğinde Koço'da yemek yiyorduk, akşamdı. Daha bir iki dakika önce, Koço'nun tarihçesinden konuşuyorduk, yalnızca anılara değil, romanlara, öykülere geçmiş bir mekân... Birdenbire ayrılık acısı, ölüm acısı! Gazanfer Özcan'ı sahnede bir daha görememek!..

Arkadaşım Merih Ünalın'a "Başka bir Şehir Tiyatrosu'nda" dedim. "Belki, Beyoğlu'ndaki Yeni Komedi'de." Şüphesiz ki, İstanbul'un en güzel tiyatrolarından biriydi.

Kat kat 'dore' perdeler yukarıya kalktıktan sonra, ikinci perde... o mavi, gökmavisi kadife perdeler iki yana açılıyor. Şimdi, beni büyüleyen bir oyun başlıyor. Adı ne oyunun? Bugün hatırlamama imkân yok.

Hem, tek bir oyun değil ki. Dokuz on yaşlarındaki Selim için birçok oyunun anısı yaşıyor orada. Büyük aktrisler, büyük aktörler âdeta geçit törenine çıkıyorlar. Ve bu oyunların bazılarında Gönül Ülkü, bazılarında Gazanfer Özcan. Onları öyle tanıyorum. Meselâ Ben Çağırmadım ki; mavi sahne ışığında Gönül Ülkü, bir uçtan bir uca yürüyor... Şehir Tiyatrosu'nun o dönemde özenle yayımlanan dergilerini karıştırsam, öteki oyunları, öteki eserleri, sanki yeniden yaşayabilirim, hiç değilse, hayalimde canlanır...

Bunlar 1962'ye kadar olmalı.

1962'de Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu açılıyor. Şehir Tiyatrosu'ndan ayrılışları, evimizde başlı başına tartışma, üzüntü konusu. Neden ayrıldılar? Basına yansımamış olmalı.

O zamanlar 'evlerin yıldızları' tiyatro, sinema, radyo sanatkârlarıydı. Gazanfer Özcan daha 1960'larda büyük bir güldürü ustasıydı. Tabii, geçmişten gelen birikimiyle.

Geçmiş günlerin hikâyesini ise, 1990'larda dinleyecektim, Gazanfer Bey'in eşsiz sohbetinden. Aktör olmak isteyen delikanlının heyecanları, Cahide Sonku'ya hayranlık, Halkevleri, Tepebaşı Dram Tiyatrosu'na gidip gelişler, Anadolu turneleri; her birinde coşkuyla gizli hüznün sarmaştığı anılar.

Şimdi yine kırk beş yıl öncesi: Aksaray'da küçük, sevimli bir tiyatroya gidiyoruz. Küçük Opera mıydı o tiyatronun adı? Galiba. Belleğime güvenirseniz, Küçük Opera olsun. Küçük Opera'da Gazanfer Özcan'ın sahneye koyduğu Mum Söndü'yü izliyoruz.

Tiyatro tarihimizi özümseyenler, Musahipzade Celâl'in oyununu mutlaka bilirler. Mum Söndü, 'geleneksel tiyatromuz'un çizgisini çok iyi bilen Gazanfer Özcan'ın yorumuyla çok etkileyici bir oyun olmuştu. Geçen onca yıla rağmen, Gazanfer Bey'in mimikleri, hayreti, yüksek tempolu oyunu bende asla silinmedi.

Perde aralarında seyirciye şerbet ikram ediliyordu. Bunu hiç unutmam. Yıllar sonra Gazanfer Bey'e anlattım; önce, "Nasıl hatırlıyorsun?" diye sordu. Tadı damağımda kalmıştı şerbetin. Sonra, "Geleneksel çizgiyi perde aralarında da sürdürmek istedik, bir değişiklik, farklılık arayışydı" dedi.

Küçük Opera'dan sonra Azak Tiyatrosu. Azak Tiyatrosu'nun da bugünkü kaderini bilmiyorum. Gedikpaşa'daydı. Biz ya Cihangir'de oturuyorduk, ya Teşvikiye'ye yeni taşınmıştık. Kentin bir ucundan bir ucuna yolculuk gibiydi o günlerde, Cihangir'den ya da Teşvikiye'den Gedikpaşa'ya gitmek.

Ama Azak Tiyatrosu'nda Gönül Hanım, Gazanfer Bey ve arkadaşları oynuyorlardı. Onları izlemek büyük mutluluktuk. Hatta, günler öncesinden bilet alınırdı, ya annem ya babam alırdı biletleri, bugünün imkânlarından yoksun, tiyatronun gişesinden! Ya cumartesi ya pazar, matineye giderdik. Gedikpaşa yolu kısalıverirdi.

Bir gün erken mi gittik ne oldu, Azak Tiyatrosu'nun kapısında duruyorduk, mevsim bahardı. Bir taksi geldi. Gönül Ülkü'yle Gazanfer Özcan indiler. Onları sahne dışında ilk görüşüm! Gazanfer Bey biraz sinirliydi, bir şeye kızmıştı. Yalnız tiyatroya girer girmez gülümsedi. Bu da aklımdan çıkmaz.

Zaten, sahnede seyircisini kahkahalara alıp götüren bu büyük güldürü ustası, yakından tanıdıkça fark edecektim, tiyatronun düzeninde çok titizdi. Bozuk düzene tahammülü yoktu. Hele oyun öncesi, kulise girdiniz mi, derin sessizliğin saltanatını hissederdiniz. Ancak oyun bittikten sonra, ancak o zaman, Gazanfer Bey'in de neşesi yerine gelir, hoşgörüsü artardı.

Yıllarca! Azak'ta, derken Zincirlikuyu'daki Hodri Meydan'da ne güzel oyunlardı onlar! Ahududu, Kocamın Nişanlısı, Kürkçü Dükkânı, Hanımlar Terzihanesi, Bir Kilo Namus, Yağmurdan Kaçarken... Adları bile sıcacık oyunlar. Her birinde, Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu'nun kendine özgü üslubu, cazibesi, tılsımı.

Vodvil, fars, bulvar komedisi, çok uzak yansımalarla ortaoyunu, hepsi birbirine karışır; fakat bu karışımda daima saygı uyandırıcı bir 'düzey' korunur; Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu bir düzey kollayıcısı olup çıkardı. En cüretli güldürü öğeleri bile zarafet tülünün ardından sahnelenirdi.

Gönül Hanım'ın, Gazanfer Bey'in bayağılığa katlanmaları imkânsızdı.

Bütün aile hayranlarıydık.

Bütün aile diyorum; annem, babam, ablam, ben, sadece dört kişilik çekirdek ailemiz değil; taa Kadıköy'nden anneannemle dedem, Lâleli'de oturan büyük halamız, Bedia Yengemizin Samatya'daki kızkardeşi...

Yıllarca sevinçle seyrettik. Gözlerimizden yaş gelinceye kadar güldük. Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu bize yalnızca iyilik ve mutluluk armağan etti.

Gözümün önünde Kocamın Nişanlısı; galiba Şişli'deki tiyatrodaki; kim bilir hangi mevsim, yeniden sahneleniyor. Annemle birlikte gitmiştik. 'Felsefe profesörü', bilim kadını Gönül Hanım'ın bir değişmesi var ki, bütün romantizmiyle şimdi yine çıkageliyor. Güldürünün ortasında ince duyarlık. Güldürünün ortasında insanca bir bildiri. Ve güldürünün ortasında, ıslı ıslı, dönenip duran gözlerinden Gazanfer Bey'in aşk okunuyor!

Ah demiştim bir keresinde, Kocamın Nişanlısı'nı her mevsim oynasanız... Gülmüştü Gazanfer Bey, "Senden başka kim seyreder artık Kocamın Nişanlısı'nı?!" Değişen koşullar, yükselen hırs, çirkinleşen siyaset, şu bu, Gazanfer Bey'in dikkatinden elbette kaçmıyordu. Belli etmezdi ama, bu yeni dünyada derin bir yabancılık çekiyordu.

1994'tü, şişli'deki Gönöl Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu perdelerini kapadı. Tiyatrodan son çıkışlarında Gönöl Hanım'la Gazanfer Bey hiç konuşmadan eve dönmüşler. Günlerce konuşulmamış perde kapayış; hep başka şeyler konuşulmuş. Sanki tiyatro öz dünyaları, ruh iklimleri değilmişçesine.

Dayanamadılar. Biraz da biz, onları çok özleyenler kırılmayalım diye, Mecidiyeköy'deki salonda yine perde açtılar. İlk oyun Aşk Memuru'ydu. Engin Gürmen sahneye koymuştu. Yakın dostları Gül Gülgün da konuk oyuncuydu. Perdecileri olmak istemiştim...

İnsanın çok sevdiği bir sanatkârla tanışması, dostluk kurması hem çok güzel, çok anlamlı, hem de, bir gün Gazanfer Bey'in sözüyle, "vakit gelince", enikonu yaralayıcı.

Sahnedeyllarca gördüğünüz bir büyük usta, sizi evinde, aile ocağını andıran kulisinde, yaz gezilerinde şu sahil lokantasında ağırlamış. Onu dinlemişsiniz. Sizinle anılarını paylaşmış. Hatta, fikrinizi sormak inceliğini göstermiş, sizi dikkatle dinlemiş. Ne çok zaman dilimi, hatırladıkça içlendiren.

Dört beş yaz önce, Bodrum'da bir akşam, hep birlikte gülyüyorduk sevgili, değerli Gazanfer Bey...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İlkgençlik Çağımın Kitapları

Selim İleri 2009.02.22

İki pazar önce, bu köşede, okuyarak var olabildiğimi, okuyarak ayakta kaldığımı yazmıştım. Okuma sanatına beni alıp götüren bazı eserleri anıyordum. Fakat hepsi o kadar mıydı? Reşat Nuri'nin "Kirazlar" hikâyesiyle başladığı muhakkak.

Yakup Kadri'nin Hep O şarkı'sına kadar, ya aradaki öteki eserler?

Âdeta bir vicdan azabıyla gençliğimin... İlkgençliğimin, yeniyetmeliğimin kitaplarına geri dönüyorum.

Zaman sıralaması içinde dile getiremem. Aklımda yalnızca lezzeti kalmış o kitapların. Hangisini önce okudum, hangisini nerede okudum, bunlar bellisiz. Ne var ki, mutlulukları hâlâ hatıramda.

Meselâ, Çocuk Haftası Yıllığı'nda, Kemalettin Tuğcu'nun Garip adlı romanına ilişkin anılar: şubat tatili, Cihangir'deki ev, işte hatırlamaya başlıyorum. Müthiş bir kar yağıyor. Kumrulu Yokuş Sokağı bembeyaz. Çocuk Haftası'nın yıllığında resimli romanlar, öyküler, büyük kâşiflerin hayat hikâyeleri, Atatürk'ten anılar; derken, Kemalettin Tuğcu'nun kısa romanı Garip!

Garip, galiba Göztepe taraflarında eski bir köşke, varlıklı, beysoylu bir ailenin yanına evlâtlık verilen çocuktuydu. Koca kafalıydı. Köşkün, soyluluk delisi büyükhanımı, Garip'in koca kafasını ikide birde alaya alıyordu. Hor görüyor, aşağılıyordu Garip'i. Ama sonra Garip büyüyor, okuyor; şimdi yoksulluğa düşmüş, eskinin aristokrati, merhametsiz büyükhanıma, geçmiş günlerin bütün sızısını unutarak, yardım eli uzatıyordu.

Benzeş bir temayı Güzide Sabri'nin Yabangülü'nde okuduğumda, Garip yine içimi sızlatmıştı. Yabangülü'nde, romanın baş kişisi Leylâ, kendisini o kadar aşağılamış filanca hanımefendiyi, Karacaahmet Mezarlığı'nda dilenirken görür, alır evine getirir...

Hayatta hiç olur mu diye sormamak gerek. Bir büyü, bir tılsımdı söz konusu edilmesi gereken. Hayatımızın onca tılsımsızlığına bakarak, bugün bile, o eski tılsımı bozmak istemem...

Oysa bu soydan yazarlar ve eserleri daima küçümsenir. Edebiyat tarihimize 'ilk piyasa romancısı' teşhisiyle geçmiştir Güzide Sabri. Kemalettin Tuğcu gibi yüksek duyarlı bir çocuk, ilkgençlik edebiyatçısını karalamaya yeltenenlerin çıktığını nedense unutamam. Önemli bir şairimiz, yıllar önce, bir televizyon programında, Kemalettin Tuğcu'nun eserlerinin ve o türden çocuk kitaplarının beyin yıkadığını ileri sürmüştü. Bu durumda, beyni yıkanmışlardan biri de ben olmalıyım.

Bana, Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun da "faşizan" bir romancı olduğunu, yaşıtım bir bey söylemişti, öğretmendi, "Çok şükür" diye eklemişti, "gençler Kozanoğlu okumuyor bugün."

Kozanoğlu'nun romanlarında, tarihten sahneler, belki çoğu kez abartık sahnelerle dile getirilmiştir ama bizler o zaman, tarih kitaplarımızdan duymadığımız bir hazzı bu romanlardan duymuştuk. Bir başka örnek, Oğuz Özdeş'in Dağ Başını Duman Almış romanı. Necatigil'in sözlüğüne baktım, Dağ Başını Duman Almış 1960 yılında yayımlanmış, ilkokul sondayım. Kurtuluş Savaşı'nın en derin heyecanını o romanı okurken duymuştum. Dağ Başını Duman Almış'ı kim bilir kaç kez okudum.

Bir de çeviri romanlar... Küçük Prenses aralarında en sevdiğim eserd. Radyo oyununu da, haftalar boyu, hayranlıkla dinlemiştim. Doğan Kardeş kitapları dizisinde yayımlanmış Pembe Evin Kedisi, Jenifer Teyzenin Anahtarları, yine defalarca okuduğum, doyamadığım, yarı polisiye romanlar. Ah o iki kitap! 1990'larda, televizyon çekimi için ilkokulum Firuzağa İlkokulu'na gittiğimizde, kitaplıkta Pembe Evin Kedisi'yle Jenifer Teyzenin Anahtarları'nı görür görmez çok buruk bir sevinçle mıhlanıp kalmıştım.

Bir yaz öğlesiydi gözümün önüne gelen, yazdı, tatildi, elimden bırakamıyordum David Copperfield'ı. Şimdi düşünüyorum da, hem David Copperfield, hem Büyük Ümitler, yani Dickens, beni yazmak ülküsüne çekip götürenlerden. Fıskiye yoktu; fakat hep o şiir, hep Ziya Osman:

"Yaz öğlesi... Bir havuz, fıskiye'nin oyunu,

Konuşmaktan yorulmuş susan kuş, düşen yaprak

Uzakta bir çayırdı Pan'ın çaldığı kaval.

Yaz öğlesi... Yemyeşil bahçelerin sükûnu..."

Aslında, küçük bir meyve bahçesiydi, dedemlerin Yoğurtçu'daki evinde, bir arka bahçe...

Yeniyetmelikte okuduğumuz eserlerin anlamını yazık ki çok sonra kavırıyoruz. Gerçi o eserleri okurken sevinçler, mutluluklar duyuyoruz, ama sevinçleri, mutlulukları, bütün o esrimeyi ancak ileri yaşta özlemle algılayabiliyoruz. Sönüp giden gençliğimizin en vefalı tanığı o eserler kalıyor.

İşte, gözlerimi kapatıp, hepsini bir araya getirmeye çalışıyorum. Sevgili kitaplarım, bana hayatı öğretmeye koyulmuşlardı, şimdi yaşlanmayı da onlardan öğrenmeye çalışıyorum...

Turgut Cansever'in İstanbul'u

Selim İleri 2009.03.07

Şairlerin, yazarların İstanbul'una, ürke ürke, ressamlarınkini eklemiştim. Ürkerek, çünkü resim sanatının inceliklerine ne kadar açılabilirdim? Bununla birlikte, gözümüzün önünde ve göz göre göre yitirdiğimiz İstanbul'u, çoğu kez, renkte, ışıktaki, duyuştaki ressamlarımız yaşatmış. O dünyayı alımlamak istedim.

'Mimar'ların İstanbul'unu yazmaktansa, hep uzak durdum, çekindim. İstanbul yazılarında mimariye dair birkaç sayfa elbette yer aldı. Bu birkaç sayfanın cümlelerini tekrar tekrar yazmak zorunda kaldım.

Ahmet Haşim'in, Tanpınar'ın, Malik Aksel'in mimariden söz açan sayfalarını kıskanarak okudum.

Geçenlerde, 23 Şubat 2009 tarihinde ölen Turgut Cansever'in İstanbul'u Anlamak kitabı için bunca geç yazıyorsam, hep o ürküntü sebebiyle...

1990'larda, bir panelde, yarının İstanbul'unu anlatıyordu Turgut Cansever. Cansever'i ilk kez orada dinledim. Afife Batur'u, Cengiz Bektaş'ı, İlhan Tekeli'yi hatırlıyorum o panelden. Turgut Cansever, yarınki İstanbul'a ilişkin kaygılarını dile getirmişti.

İstanbul'u Anlamak'ta bu konuşma, gözden geçirilerek, yayımlandı. Turgut Cansever'in İstanbul'u bende galiba o kaygıyla başlıyor:

"(...) bu konularda en büyük muhalefeti meslektaşlarımızdan, bilfiil mutabık olmamız gereken kişilerden gördük. Onların büyük meseleleri bir kenara bırakan tavırları sonunda, bir bakıma da politikacıların -popülist bir tavırdır- gayri ahlâkî oportünist ittifakının neticesinde, hadiseler İstanbul'un geleceğindeki sorunları çözmeye yönelik olarak değil, İstanbul üzerinde çeşitli biçimlerde spekülasyonların gelişmesi olarak gelişti."

Böylesi endişelerden konuşmak ne yazık ki yandaş toplamıyor. Gerçi Turgut Cansever'in vefatı derin üzüntü yarattı. Farklı dünya görüşlerinin temsilcisi yayın organları "Bilge mimar" diyerek veda ettiler Cansever'e. Ama Cansever'in görüşleri, önerileri, tespitleri gündem oluşturabildi mi, olumlu yanıtlamak zor.

Timaş Yayınları'nın 2008'de yayımladığı İstanbul'u Anlamak'ın "Sunuş" yazısı, Mustafa Armağan imzalı. Mustafa Armağan, "Portre"yi çizerken; Cansever'in büyüleyici bir sözüyle yola koyulmayı özellikle tercih etmiş. Sadece bu söz, yaşadığı toprağın kültürüne, medeniyetine saygılı insanlar için, bütün bir yol haritası. Alıntılıyorum:

"İnsana çok sıradan bir şeymiş gibi geliyor ama; bir Bursa'nın, bir İstanbul'un meydana getirilmesi, o tektoniklerin güzelliklerinden bir şey kaybetmeden, bir 'bütün'ün parçaları gibi nakış nakış işlenmiş olması âdeta bir mucizedir."

Eşsiz peyzajının herhalde son dönemini hayal meyal, fakat hep gurbet duygusuyla hatırladığım Bursa belirdi ve kayboldu. 1950'lerdi, o Bursa'ya, annemin halası "Bursalı Nezihe Halamızı" görmeye giderdik. 2000'lerde o Bursa'dan geriye kalan, galiba, restore edilmiş, turistik hale getirilmiş üç beş ev, birkaç yapı, şehrin yeni çehresinde anıtsal özelliklerini -çok acı ki- yitirmiş camiler, türbeler, tarihî mekânlar.

Turgut Cansever'in edebiyat adamı duyarlılığıyla dile getirdiği İstanbul, ister istemez, tıpkı Bursa gibi, sönüp gitmiş bir mucize ardındaki arayışlar. "İslâm Mimarlık Mirası İçinde İstanbul", bugün artık neredeyse

kavrayamayacağımız bir tespite yer veriyor: "İslâm, Varlığın bütünlüğünü, insan hayatının bütün veçhelerini kapsar. Bu bakımdan evler, mahalleler ve şehirler İslâm mimarlık kültürünün büyük abidelerinden ayırlamaz."

Şehrin dokusunda, abide, mahalle, ev git git anlamını yitirecek, uyumlu birliktelik silinecek. Turgut Cansever sebepler üzerinde elbette durur. Çözülüşün, bir bakıma çöküşün doruk noktası İkinci Dünya Savaşı sonrasındır. "Batı teknolojik üniversalizminin tahripkâr etkileri" artık iş başındadır. Şuraya varılır:

"Bu dönüşümle beraber, İslâm ülkelerinin özellikle sömürgeci, işgalci kültürlerle daha yakından temas halinde bulunan şehirli nüfusu, İslâm'ın ev, mahalle ve şehir kültürünü reddedip, Batı taklidi apartman hayatını tercih ettiği için bütün İslâm ülkelerinde evler ve mahalleler yok oldu."

Hemen ardından daha sarsıcı şu yazıklanış: "Büyük abideler de çevrelerinden koparılıp yalnız ve fonksiyonsuz ölü yapılar haline getirildi."

Nicedir çözemediğim mesele: Bakıyorsunuz, muhafazakârlık bayrağına en çok sarılanlar, İstanbul'un dört bir yanını kuşatan, hatta tarihî dokusuna küstahça sızan gökdelen mimarisinden enikonu hoşnut. Amerika, Avrupa kentlerinden aşağı kalmadığımızı düşünerek övünç bile duyuyorlar. Hiçbir kuşkuya kapılmaksızın.

Oysa Turgut Cansever, 1980'lerde son noktayı koymuş: Yenilik, modernleşme peşinde bilinçsizce koşanların, mahalleleri ve tarihî şehirleri yok ettiklerini vurguluyor. Herhalde iç sızısıyla ekliyor: "... sonucunda sefalet mahalleleri oluştu..."

Nutuk atmaya gelince, İstanbul'u yeryüzünün en önemli tarihî şehirleri arasında sayanlar, bununla gurur duyanlar, tarihi yok edilen şehri ya görmezden geliyorlar, ya da, zaten göremiyorlar, fark edemiyorlar. "Meselâ" diyor Cansever, yine 1980'lerde, "Süleymaniye Camii yöresinin durumu, bu konuya hayli dramatik bir örnek teşkil eder."

Belki içten bir iyi niyetle, belki politik bir dostlar alış verişte görsün hesabıyla, o çevreyi bu çevreyi düzenlediklerini, tarihî dokusuna kavuşturduklarını iddia edenler, Süleymaniye için söylenmiş şu umutsuzluğu ille göz ardı ediyorlar:

"Yoğun trafik akışı, çevredeki sanayi ve ticaret faaliyetinin gürültüsü ve suni etkileri ile külliye'nin insan hayatının dışına itildiği, civarda yapılacak küçük bir gezintiyle görülecektir."

Küçük gezintiyi birçok defa yaptım. Ancak hayalde, tasavvur edişte 'öz' Süleymaniye'yi görebildiğimi sandım. Zaten, Süleymaniye tekil, spesifik bir örnek de değil. İstanbul'un sayısız köşesinde, Süleymaniye çapında olmasa da, inceliği, güzelliği, anlamı bilinçsizce ve bilgisizce silinip süpürülmüş, irili ufaklı nice mimarî eser...

Ya Turgut Cansever, kaybettiğimiz "bilge mimar", gönül adamı, kimdi ve ne istiyordu? Ben onu, bir bahçeyi anlatırken, o kadar yalın birkaç satırında, birdenbire duydum:

"Boğaziçi'nin harikulâde bahçe örneklerinden birisi, III. Murad'ın Anadolu Hisarı'nda meydana getirdiği yalnızca mavi servilerden oluşan bahçeydi. Bu bahçe, bir tek bitki türünden bir saray bahçesi meydana getirmenin ne kadar yüce, az'ın hikmetine erişmiş bir kültürün ürünü olabileceğini gösteren çarpıcı bir örnektir."

Yeniden okursanız ve sözcükleri yaşama çabası gösterirseniz, 'yüce'yle 'az'ın yan yana gelişi, sanırım yüreğinizi yakacaktır.

Cansever, III. Murad'ın mavi servili bahçesini, Batı'nın ve Uzakdoğu'nun bahçeleriyle kıyaslıyor. Yeniden mavi servilerden ibaret bahçeye dönerek, belki bir sır söylüyor.

Fakat bu sır, kim bilir ne zamandan beri, kimseye cazip gelmediğinden, başta İstanbul, bütün yurt, tarumar edilebiliyor. 1955 sonrasının 'istimlâk' çılgınlığı, İstanbul'u Anlamak yazarına, tahmin edilebileceği gibi, isyankâr satırlar yazdırmış. Onları alıntılararak noktalıyorum:

"1957'de, Başbakan Adnan Menderes'in Prost'un planlarından hareketle, İstanbul'da Karayolları Teşkilâtı'nı kullanarak başlattığı vahşi yol açma faaliyeti içerisinde, Edirnekapi'dan başlayıp Eyüp'e inmesi düşünülen ve Eyüp merkez alanında Sokullu Mehmet Paşa Türbesi dahil pek çok abideyi (türbe, tekke, mezarlık ve diğer tarihî eserleri) yok edecek olan yol inşaatı neredeyse karayolları mühendislerine karşı savaş açılarak, inşaatın yarısı bittikten sonra ancak durdurulabildi."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Geçmiş Zaman Edipleriyle Geçmiş Zaman Semtlerinde...

Selim İleri 2009.03.14

İngilizce bir kitap görmüştüm; çat patın da çat patı İngilizcemle okumam imkânsızdı. Ama kitap albenisiyle, görsel malzemesiyle bir şeyler söylüyor, bir şeyler anlatıyordu:

Victoria Çağı'nda, on dokuzuncu yüzyıl Londra'sı. Londra odak, bu odaktan taa Hindistan'a kadar uzanılıyor. İngiliz edebiyatının o çağdaki, o dönemdeki yazarları ve şairleri yaşadıkları ve yazdıkları coğrafyada inceleniyor. Semt planları, krokiler, hatta birkaç harita!

Meselâ Christina Rossetti Londra'nın külrengi sokaklarında, inancına kapanmış, tiyatrolardan, operalardan uzak, yapayalnız yaşarken; Thomas Hardy kırsal alana açılıyor, Kiple Hindistan'ı yazıyor, Conrad denizlerde yol alıyor... Bu eserler nerelerde, hangi evlerde, hangi mekânlarda yazılmış ve bu eserler nereleri dile getirmiş...

Şimdi adını unuttuğum yazar, bir bakıma, İngiliz edebiyatının belli bir dönemini bütün bir toplumsal coğrafyayla, deyiş yerindeyse, mekân tarihiyle açmıyordu. Ne kadar okumak isterdim bu kitabı! İsmi vermeyeceğim, filan yayınevi, son anda çevirtmekten, yayımlamaktan vazgeçti, hevesim kursağımda kaldı.

Birkaç hafta önce, Dergâh Yayınları'nın okurla buluşturduğu incecik bir kitap beni yine heyecanlandırdı:

Bu kez Victoria Çağı, Londra söz konusu değil. İstanbul'dayız.

Kitabın adı, "Yeni Kitap" Dergisinde On Yazar – On Mülâkat. Kitabı hazırlayan Muharrem Dayanç belirtiyor: "... 1927-1928 yılları arasında Yeni Kitap dergisinde, dönemin önemli edebiyatçılarıyla yapılan ve Osmanlı Türkçesiyle bu dergide yayınlanan konuşmaları, günümüz Türkçesine yakın bir imlâyla, Latin alfabesine aktarmaya karar verdik." İyi ki bu karara varılmış, iyi ki bu derleme ortaya çıkmış. Kendimi birdenbire 1920'lerin sonunda, geçmiş zaman edipleriyle baş başa buldum!

Önce, "büyük romancımız" Hüseyin Rahmi Bey'in Heybeliada'sına gittim. Söyleşiyi gerçekleştiren Mecdi Sadrettin Bey'in şu tespiti beni uzun uzadıya düşündürdü:

Mecdi Sadrettin, Yedikule'nin, Saraçhanebaşı'nın "rutubetli evlerinde" de, Şişli'nin "konforlu apartmanlarında" da "maruf romancı"nın eserlerine rastladığını söylüyor. Hatta, "Anadolu'nun kerpiç evlerine kadar"... Bu okur rağbeti, bugünün sönük ortamıyla kıyaslandığında, biraz ürperiyorsunuz.

Tanınmış romancı, "Heybeliada'nın mürtefi noktasındaki zarif köşkünde", arkadaşı Miralay Hulusi Bey'le birlikte yaşıyor. Yazıdan çiziden arta kalan saatlerinde, resim yapıyor, fotoğraf çekiyor. Çalışma odası üst katta.

Pencerelerden Adalar ve uzaktaki İstanbul görünüyor. Sabahları güneş bu odaya doğuyor ve "riyakâr" mehtap yine bu odadan seyrediliyor.

Günümüzde bakımsız bir müze olan o zarif köşkte, koltuklarda, Hüseyin Rahmi'nin "bizzat" ördüğü tentene yastıklar... Bu 'tentene' sözcüğünde durakaldım. Nakış işlerinden anlar geçinirim ama, tentene ilk kez karşıma çıkıyordu. İmdadıma Kubbealtı Lugatı yetişti: Tentene, halk ağzında, dantel demekmiş.

Hüseyin Rahmi dantel işlemekle yetinmiyor, piyano ve ut çalıyor. Artık büsbütün Heybeli'ye çekilmiş, "münzevî" bir hayat yaşıyor. Oysa eskiden, gençlik yıllarında, Beyoğlu'na sık inermiş...

Büyükkada'dan kalkan vapuru görünce, biz de Hüseyin Rahmi'den izin isteyerek ayrılıyor, iskeleye yol alıyoruz. "Evet, tam vakti. Ancak yetişirsiniz..."

İstanbul o günlerde vapurların. Bir başka vapurla, bu kez, Vaniköyü'ne gidiyoruz. "Vaniköyü'nde Boğaziçi'nin mavi dalgalarıyla kucaklaşan güzel bir yalı, insanı hayale daldıran yüksek ve sık ağaçlı mükemmel bir bahçe." Sergüzeşt romancısı Sezai Bey'in, işte "âsûde yuvası".

"Boğaziçi bu mevsimde çok güzel olur... Gelirken yorulmadınız ya?.."

Yorulmamıştık. Ne var ki, biraz şaşırdığımızı itiraf etmek zorundayız: Edebiyat tarihleri, Sezai Bey'in ömrünün son yıllarında epey maddî sıkıntıya düştüğünü belirtir. "Senelerden beri Boğaziçi'nin cazip ve mahrem bir köşesinde kendi hatıralarıyla baş başa" yaşayan "üstadın" sıkıntısı, nerdeyse, dostlar başına. Büyük Millet Meclisi kendisine bir takdirname göndermiş; "Ömrüm oldukça bu büyüklüğe minnettarım." Takdirname üstü örtük geçmiş ama; "Bana maaş bağlamışlar." Ne günlermiş...

Ulu Şair Hâmid'i, "şirin, güzel bir yuva"da ziyaret ediyoruz. Dört bir yan fotoğraflarla donatılmış. Bu fotoğraflarda Ulu Şair'in yaşamından duruk görüntüler; anılar-anılar dökülüyor. Burası, Hâmid'in "mâzisi ile baş başa" yaşadığı yazı odası.

Anlatıyor Ulu Şair: "Londra'da yazdığım yegâne eser, Finten'dir. Aradan epeyce zaman geçmişti, İlhan'ı yazmaya başladım."

İlhan Londra'da mı yazıldı, tam kavrayamıyoruz. Kavrayacak, sorup soruşturacak vakit kalmıyor; çünkü yazı odasına "yaşlı ve kibar bir hanımefendi" giriyor. Hâmid tanıştırıyor:

"İlk nişanlımdır, hanım. Daha, Fatma Hanım'dan evvel... On dokuz yaşlarında bir gençtim. Nişanlanıverdi idik."

Hanımefendi, ayrılış sebeplerini kısaca dile getirdikten sonra, "Hâsılı efendim, kısmet değilmiş, olmadı" diyor.

Bu müthiş sahne, bize Thomas Mann'ın ünlü Lotte Weimar'da romanını hatırlatıyor, çağrıştırıyor. Okuyanlar bilir, bu ironik eserde, Lotte, o eski sevgili, yaşlı Goethe'yi ziyarete Weimar'a gelir. Lotte hâlâ gençlik sevdasındadır. Goethe ince ince alay etmekten kendini alamaz. Bakın, aynı an! Hâmid uzun uzadıya güldükten sonra diyor ki:

"İsabet ki almamışım. Baksanıza efendim. Hanım altmışını geçti. Ben, bununla ne yapardım sonra..."

Şimdi "Yeşilköy'ün zevk ve zarafetle döşenmiş âsûde bir köşkünde"yiz. Halid Ziya Bey, herkesten uzak, bu köşkte, "senelerden beri kitapları ile baş başa kaygusuz, pürüzsüz bir ömür sürüyor."

Fakat hatıralarını anlatırken, ikide birde, İzmir'e uzanıyor, gençliğinin geçtiği İzmir'e. Sonra çocukluğuna geri dönüyor, bu kez yine İstanbul, "... Saraçhanebaşı'nda şimdiki tayyare şehitleri âbidesinin bulunduğu yer, bizim evin bahçesi idi." Çocuk Halid Ziya'yı, ara sıra, Güllü Agop'un oyunlarına götürüyorlar. O, bu oyunları hiç

unutmayacak. Okuma yazmayı iyice söktükten sonra, tiyatro edebiyatına merak saracak. Şimdi, yılların ardından, iki eser hâlâ etkiliyor "geçen nesl-i edebînin en büyük romancısı"nı: "Recaizâde Ekrem Bey merhumun Vuslat'ı ve Sezai Bey'in Şîr'i..."

Devirler devirler geçiyor. 1927'nin sonbaharındayız. "Aralık pancurlardan zerre zerre" sonbahar güneşi süzülüyor.

Kırık Deniz Kabukları'nı yazarken, Yeni Kitap dergisindeki mülâkatı okumuş olmak isterdim. Oğlu Vedad'ın on yıl kadar sonra canına kıyacağından habersiz, mutlu anılarla donanmış bir Halid Ziya. Besbelli, kendisi de mutlu; çünkü Güllü Agop'un oyunlarını dinmemiş bir coşkuyla anlatıyor...

Zamanımız iyice daraldı.

"Hâşim Bey... bugün, mutlaka sizi görmeliyim."

Uzun ısrarlar karşısında Ahmet Hâşim, Göl Saatleri şairi yenik düşüyor: "Durun öyleyse... Bu akşam saat yedi buçukta, Löbon'da olmaz mı?"

Ne kadar isterdim, yaz başlangıcında bir akşamış, Löbon'da Ahmet Hâşim'le karşılıklı oturmayı, söyleşmeyi, birlikte çay içmeyi... Sonra Hâşim vapura yetişecek.

Dedim ya, İstanbul'un vapurlar çağı...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Yaşadığım Şişli

Selim İleri 2009.03.21

Değerli yazarımız Peride Celal'in ilk hikâyesi, Yedigün dergisinde, 1935 yılının Kasım ayında yayımlanıyor. Yedigün, adından anlaşılacağı gibi, haftalık dergi. Hikâye sonbahar ayının son haftasında yayımlanıyor.

1938'deyse, Semih Lûtfi Kitabevi'nden ilk roman: Sönen Alev. Sönen Alev'in bendeki anısı, 1950'lerde. İlkokul birinci sınıfı Cihangir İlkokulu'nda okudum. Başöğretmenimiz Ref'i Bey ve eşi Müeyyet Hanım aile dostlarımızdı. Kızları Lâmia'yla yaşıttık. Sık sık, Güneşli Sokak'taki evlerine giderdik.

Küçük oturma odasında, tam balkon kapısı yanında bir etajer dururdu. Etajerde sıra sıra kitaplar yan yanaydı. Server Bedi imzalı Selma ve Gölgesi'ni, Cronin'in Karanfilli Kadın'ını ve Sönen Alev'i hatırlıyorum. Sönen Alev'i, Münif Fehim'in yaptığı kapak resminden dolayı çok severdim. Zaten kitap sevgimde bu kapak resimlerinin derin etkisi olmalı.

Sönen Alev'ininde 'rop dö şambr'lı bir genç adam, oturuyor, hafiften öne doğru eğilmiş; şapkalı, mantolu bir genç kadın, oturuyor, hatıralara, sanki bir acıya, ıstıraba dalıp gitmiş.

Roman, "Saat iki var" diye başlar. "Şişli tarafında, genişçe caddelerden birinde, mantosuna sıkı sıkı bürünmüş bir kadın süratle ilerliyor."

Peride Celal ilk romanlarını, ilk öykülerini sevmez. Bir söyleşimizde şöyle demişti: "İlk yıllarda biraz da gazetelerin istediği tarzda, sıradan, hafif şeyler yazdım. Zaten onlara dönüp bakmadım bir daha."

Oysa bu eserlerde, kimileyin çok ince tahliller çıkar karşımıza, tahliller, tasvirler, geçmiş günlerin âdeta belgeseli. Meselâ Sönen Alev'de Şişli, sabaha karşının o saatinde, "Caddenin bir tarafında, geç kalmış müşteri bekleyerek uyuklayan taksi şoförleri"yle belirir. "Seyrek elektriklerin ziyası" caddeyi alacalarla aydınlatır. Cadde boyunca "güzel, yüksek apartmanlar"...

Benim, Şişli'yle tanışmam, galiba Sönen Alev'le.

Gerçi, daha önce, 1925'te yayımlanmış Sönde Kızlar da bir Şişli 'sahne'siyle açılır. Peyami Safa'nın genç kızı, Pangaltı'da, sinema önündedir. Faytonlarla otomobiller yan yana. Cadde, Şişli'ye doğru uzayıp gidiyor. Yine gece, yine geç saat.

Yirminci yüzyılın başındaki Şişli, romanlara, operetlere geçmiş, varlıklı, yepyeni bir semttir. Lüküs Hayat operetinin ünlü şarkısını hatırlayın.

Gençliğimin Şişli'si, Lüküs Hayat'taki şaşaasını biraz yitirmişti. Gerçi yine gösterişli bir semtti. Gençliğimin Şişli'sini en çok Site Sineması'yla hatırlıyorum. Site Sineması, Nişantaşı'ndaki Konak gibi, İstanbul'un görkemli sinemalarından biriydi. Açılış filmi, belleğim yanıltmıyorsa, Sayanora. O günlerde Sayanora'nın şarkısı dillerden düşmezdi.

Halaskârgazi Caddesi üstündeki sinemanın büyük binasında, bir de, öğleden sonraları, akşamüzerleri, danslı, müzikli Çayhane vardı, gençlik lokali. Derken en üst katta, Site Tiyatrosu açıldı. Bir dönem Cahide Sonku'yla Cahit Irgat Site Tiyatrosu'nda oynadılar. İksinin de yazık ki çöküş günleriydi.

Halaskârgazi Caddesi mağazalarıyla İstanbul'un en şık alışveriş yörelerinden biriydi ve Beyoğlu'yla yarışlıyordu.

Şişli adının nereden geldiği bilinmiyor. Bir yakıştırma, şiş yapan bir ailenin buradaki konaklarına değiniyor: Şişçilerin Konağı. Git git 'şişçi' Şişli olmuş. Ama dediğim gibi, yakıştırma. Bu konak neredeymiş, hangi tarihte yapılmış, kaynaklar sus pus. Şişli, 1850'lerde bir uçtan bir uca kırılmış. Şehir, hele büyük Beyoğlu yangınından sonra, Harbiye'ye doğru büyüdükçe, Osmanbey, Şişli, civar semtler yavaş yavaş oluşmuş.

Konaklar, ilk apartmanlar, yirminci yüzyılın başında birdenbire Şişli'nin gözde semt olmasına yol açıyor. Azınlık yurttaşlarımız, İstanbul'daki yabancılar, alafranga Osmanlı-Türk aileleri apartman hayatını tercih ediyorlar. Fakat konak hayatı da uzun süre varlığını koruyor.

Bugün Bulgar Kilisesi (Bulgar Eksarhhanesi) dışında o konak mimarisine örnek verilebilecek pek bir şey kalmamış. Atatürk Müzesi, Şişli'nin üç dört katlı ahşap evlerinden geriye kalan tek korunaklı yapı.

Bununla birlikte Şişli apartmanları varlığını koruyor. Yalnızca adları bile, 1920'ler İstanbul'unun izlerini taşıyor, özlemini söyler, yüksek tavanlı, geniş salonlu bazan birkaç salon, geniş koridorlu, bol odalı bu apartman katları, değişen hayat şartları ortasında, birer ikişer, 'iş yeri' olmuştur.

Oysa, Halid Ziya Uşaklıgil'in Kırık Hayatlar romanı, Kâğıthane gezintisinden dönüşte, bütün Şişli'yi konaklar, saltanatlar ortasında dile getirir. Halid Ziya'nın kendisi de epey bir zaman Osmanbey'de oturmuş; Kırık Yıl'da anlatır.

Sönde Kızlar'da geçiyor muydu, hatırlayamıyorum, Şişli'nin bir özelliği de elektrikli tramvayı, önce atlısı, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde elektrikli. Şişli, Beyoğlu'ndan sonra, İstanbul'da elektrikle aydınlatılan ikinci semt.

1950'lerin sonuna kadar, Şişli'den "mutena semt" diye söz açılmış. Ne var ki, tehlike çanlarının çalmaya başladığını yine Peride Celal'in bir eseri, 1954 tarihli Üç Kadının Romanı söylüyor. Roman kişilerinden biri, caddeleri, Halaskârgazi Caddesi, Abideihürriyet Caddesi, Büyükdere Caddesi görkemli Şişli'nin arka, yan

sokaklarda çökkünleşmeye başladığını fark eder. O mutena konutlar, o mutena yerleşme bölgesi, bu arka, yan sokaklarda bayındırlıktan uzak görünüm edinmiştir...

1980'lerde Eksercioğlu Sokağı'ndaki Köşe Palas'a, yıllarımı geçireceğim iki oda çatı katına taşındığımda, "Şişli'de bir apartman / Yoksa halin yaman" sadece nostaljik operet şarkısıydı. Şişli, bütünüyle, orta halliler, dar gelirli semtiydi artık. Köşe Palas, Sülün Palas, Zümrüt Saray gibi apartman adları geçmişten kalma; apartmanların yüzleri kararık, oturanları çetin hayat koşullarında.

Son Yaz Akşamı'nı, Kırık Deniz Kabukları'nı, Kafes'i çatı katında yazdım. Sonra, Sıracevizler'e taşınınca, Bu Yaz Ayrılığın İlk Yazı Olacak'ta çatı katını, yaz günleri boğucu sıcak, kış günleri sokaktan soğuk. Ama mutlu zamanlar yaşadım; çok acı ve çok güzeldi diye düşünüyorum bugün.

Acıydı, yalnızlığa ve ıssızlığa sürükleniyordum. Güzeldi, kendi kendime var olabilmeyi öğreniyordum.

Uzun yürüyüşlere çıkardım. Bazan ara sokaklardan geçerek, Kurtuluş son durağa, bazan caddeden Taksim'e kadar. Kurtuluş'un gizli bir apartman müzesi olduğunu o günlerde fark ettim, Eski Şişli'den izdüşümler denebilir. 1898'de açılan Etfal Hastanesi'nin, tıpkı Okmeydanı'ndaki Darülaceze gibi, Abdülhamid'in emriyle yapıldığını o günlerde öğrendim. Şişli Camii'nin benimle yaşıt olduğunu. Şişli Camii "tamamen klasik Osmanlı mimarisi tarzında inşa edilmiş" son camiymiş. Kaç kez Hürriyet Abidesi'nin önünden geçtim, 1910'ların rüzgârını yakalamaya çalıştım.

Bazan, şimdilerimden habersiz, Sıracevizler'de dolaştım. Buradaydı Kervan Sineması. Gençliğimde, lise sonda falan, Sinematek günlerine gelirdik Kervan'a. Tam karşısında küçük bir kitabevi vardı; şimdi büfe, döner, tost, sandviç. Sinematek zamanında oradan almıştım Sartre'ın Duvar'ını, Camus'nün Yabancı'sını, Attilâ İlhan'ın şiir kitapları yan yana dururdu. Ülkülerim, hayallerim başımı döndürüyordu.

Aynı yoldan 2009 Mart'ında, işte bugün, yorgun argın geçen, elinde Migros poşetleri, yaşlılığın eşliğinde, boş yere dik durmaya çalışan... hiç ben olabilir miyim?!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Prokopius'tan Andaç Fenerbahçe

Selim İleri 2009.03.28

Şişli'yi anlatırken Peride Celal'in ilk romanı Sönen Alev'den söz açmıştım. 1938 tarihli, yetmiş bir yıllık Sönen Alev Şişli'yi geniş caddeleri, 'mutena' apartmanları ortasında görmüş.

Değerli yazarımızın benimle yaşıt, altmış yaşındaki romanı Dar Yol ise birçok sayfasını Kalamış'a ve Fenerbahçe'ye açar. Geçenlerde Fenerbahçe'deydim, bugünün marinalı Fenerbahçe'sinde. Eve dönünce, dünkü çehresini, hatırladığım Fenerbahçe'yi, hiç değilse bir romanla paylaşmak isteğiyle, Dar Yol'u yeniden, baştan sona taradım.

Dar Yol çok güzel bir romandır, dönemi için çok da 'yenilikçi' bir roman.

Bizim edebiyat tarihimizin 'hırsız' bir tabiatı var. Hemen hemen hepsi aynı şeyi yazıyor: Peride Celal'in romancılığının iki ayrı dönemi olduğu ileri sürülüyor. Şimdi herkesin büyük kolaylık diye baş vurduğu bilgisayar dağarında da, iddia ederim, aynı bilgi karşımıza çıkacaktır.

Bu bilgiyi, bu saptayımı herkes hangi kaynaktan yürütmüş? Merak etmedim. Tahmin etmek için bilici, kâhin olmak gerekmiyor. Birçok gözlem, saptama hep o kaynaktan: Behçet Necatigil'in Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü'nden. En yeni basım 'edebiyat ansiklopedileri' bile, Necatigil'in belirttiklerinden öte yeni bir şey söylemiyor, ne yazık ki.

Peride Celal'le ilintili yorum şöyle, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü'nde:

"Daha sonra gözlem, sanat ve çözümleme yatırımlarıyla, öncekilerden çok ayrı ve Türk romanının gelişim çizgisi üzerinde ağırlığı olan romanlara geçti."

Yeni dönemin ilk romanı, Divançe şairi için, 1954 tarihli Üç Kadının Romanı. Önceki eserler, "romancılığının ilk on beş yılında" yazılmış, "aşk ve serüven" romanları. Dar Yol onlar arasında kalmış.

Necatigil'in yorumuna gönül borcu duyuyorum. Kaleme getirmeseydi, Peride Celal romancılığındaki büyük değişim belki ayırtına varılmadan, gözden irak kalacaktı. Bir yandan da Necatigil'in "gözlem, sanat ve çözümleme yatırımlarıyla" dolup taşan Dar Yol'u okumamış olduğunu düşünüyorum. Bence büyük değişim, büyük dönüşüm bu romanla başlar.

Gerçi Peride Hanım'a zor kabul ettirebilmişim: Dar Yol'un yeniden yayımlanmasını asla istemiyordu. Galiba Fenerbahçe tasvirleriyle kandırabildim. Eser, 1996'da, övünç duyduğum şu ithafla yayımlandı (Oğlak Yayıncılık): "Değerli yazar dostum Selim İleri'ye, Dar Yol sizin isteğinizle yeniden doğuyor. Sevgilerle." İtiraf edeyim ki, bu yeni basımı âdeta kendim için istemiştim: Kitaplığımdaki eski Dar Yol artık hırlım pırtımdı...

Peride Celal, Fenerbahçe'yi 'köy' diye anıldığı günlerde çizer. Çizer diyorum, çünkü eser boyu sürüp giden tasvirlerde bir peyzaj ressamının gücü söz konusudur. Zaten romanın kişilerinden biri de genç bir ressamdır.

Evet, 'köy'; Kadıköy'ün sayfiye havası taşıdığı günlerde, bir yaz semti, bir yaz köyü. Belki bin bilmem kaç yıl önce de yaz yöresiymiş. Bizans'ın ünlü kronikçisi Prokopius, 'gizli' olmayan tarihinde, imparator Justinianus'la imparatoriçe Theodora'nın Fenerbahçe'deki yazlık saraylarından söz açıyor. Saray görkemliymiş. Ama daha önemlisi, yeri, mevkii göz kamaştırıcıymış. Dünyanın hiçbir yerinde, diyor Prokopius, bir saray için bundan güzel yer bulunamazdı... Saraydan iz kalmamış.

Bizans'ın yapılarının silinip gitmesi farklı farklı yorumlanır. Kimilerince, kiliseli Bizans'a karşı hunharlık yüzyıllar boyunca varlığını korumuştur. Bu yoruma katılamıyorum. Çünkü aynı hunharlık Osmanlı'nın mirasını da silip süpürmüş; yıkıp yok etmeye bugün de devam ediyor.

Bizans'tan, Fenerbahçe'deki Hera kaidesi –bir zamanlar üstünde muazzam bir Hera heykeli varmış- on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar, orada, yerli yerindeymiş, dört yüzünde Grekçe yazılar. Derken 'çalınmış'!

Fenerbahçe'ye ille 'Fenerbahçesi' diyen, Fenerbahçe demekle yetinenleri apaçık kınayan aziz dostum Çelik Gülersoy'dan iz sürersek, "Osmanlı Fenerbahçesi" de gözümüzün önünde har vurulup harman savrulmuş:

"Ünlü gezgin yazarlardan Fransız rahibi Grelot, 1600'ler sonuna ait eserinde, şehre, Adalar'a ve denize çok güzel bir bakış açısı bulunan bu noktaya Kanunî'nin bir köşk yaptırdığını kaydederek, onun mimarîsi ve çevresi hakkında da bilgiler verir:

Bunlara göre, köşk, çevresi sütunlu balkonlu ve revaklı, kare formunda bir paviyondur ve bahçesi de, geleneksel Osmanlı bahçe mimarîsinden farklı olarak, iki yanı düzenli ağaçlık yollarla ve çiçek tarlaları ile süslüdür. Salon ortasında fıskiyeli bir havuza ve Grelot'nun yaptığı desende, uzaktan figürler halinde birkaç bina ve müştemilâtı, koğuşlar fark ediliyor.

Sarayı, yakın zamana kadar son bir parçası kalabilmiş, kalın bir duvar çevrelemekteydi. 1960'ta kotra limanı yapılırken, bu son izler rıhtım altında kalmıştır."

Kanunî'nin döneminden 1960'a kaç yıl geçtiğini siz hesap edin. Çocukluğumdaki Fenerbahçe'den günümüze değişenleri, yok olanları, yok edilenleriye ben acıyla hatırlıyorum. Meselâ Dar Yol'daki şu anı apaçık hatırlıyorum:

"Kahveye yaklaştığımız zaman elektrik lambaları birdenbire yanarak denize doğru bir tarafı pembeleşen gökyüzünün altında iri sarı damlalar gibi parladılar."

Bunlar ne harikulâde yaz akşamlarıydı! 'Sakin' akşamın tam başladığı saat...

Romanlara geçmiş Belvü usul usul göçüyordu. Ama Belvü'nün karşısına düşen, sıra sıra Fenerbahçe köşkleri bana hep masal evleri gibi gelirdi. Bir ikisi neyse ki yerli yerinde. Fenerbahçe Plajı'na tramvayla giderken, önlerinden geçerdik. Oralarda yaşayabileceğim aklımın ucundan geçmezdi. Sadece güzellikleri, sadece görünüşleri! Yetip artardı.

İstanbul'un geçmişini gerçekten öğrenmek isteyenlerin çok yararlanacağı özlü bir çalışma, Müfid Ekdal'ın Kapalı Hayat Kutusu / Kadıköy Konakları adlı eseridir (Yapı Kredi Yayınları). Müfid Ekdal, inanılmaz emek ürünü olan çalışmasında, Kadıköy'ün evlerini -konaklar, köşkler, villalar, hatta iki katlı sevimli küçük evler...- tek tek kaleme getirir. Çocukluğumun en unutulmaz Fenerbahçe evi, Villa Mon Plaisir, kitabın 405. sayfasında karşımıza çıkar.

"Kotra Limanı'na bakan evlerin caddeye en yakın olanı 79 numaralı binadır." diyor Müfid Bey. Sonra, Villa Mon Plaisir'in yapısal özellikleri, tarihçesi, öyküsü beliriyor. Meselâ: "Bu dar bahçede çatıyı aşan bir çam ağacı yetmiş, âdetâ bir kartpostal görüntüsü meydana gelmiştir." Meselâ "... dantel gibi işlenmiş balkon demirleri..." Devam ediyorum: "Demir bahçe kapısının üzerinde hafif bir kavisle desen verildikten sonra yerleştirilmiş tabelada Villa Mon Plaisir yazar."

Zevkimin Villası diye mi çevirmeli, bence, Gönülümün Villası. Duvarlarındaki "küçük renkli seramiklerden" dört tablo, Printemps, Été, Automne, Hiver, yani İlkbahar, Yaz, Sonbahar, Kış benim için öncesiz sonrasız güzellik ve uyumdu. Kendimi hatırladığımdan beri o dört pano gözümün önünden gitmez.

Sonra kış gelir, ilk soğuklar, ilk yağmurlarla birlikte, panolar saç örtüler kuşanırdı, saçtan kapaklar. Hiç değilse Hiver'i açıkta bıraksalar, hiç değilse Kış'ı görsek diye üzülp dururdum.

Göremeyince; çatıdaki yaldızlı, horoz rüzgârgülüne bakmakla yetinirdim.

Marinanın hayhuyundan çıkınca, dönüşte, Gönülümün Villası'nı iyice içine kapanmış gördüm...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Müsâmeretnâme'nin Bilinmeyen Yazarı

Selim İleri 2009.04.04

Müsâmeretnâme ilk kez Cevdet Kudret'in Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman seçkisinde karşıma çıktı. 1960'lı yıllardı; hikâyemizi, romanımızı keşfetmek isteğiyle dolup taşardım. Fakat yayın dünyamızın olanakları kısıtlı, ilgi alanı hayli dardı.

Hele, edebiyatımızın geçmiş birikimi neredeyse göz ardı ediliyordu. Geçmiş birikimi okurla buluşturan kaynakların başında, Cevdet Kudret'in demin andığım eseri gelir. Bu seçki bizim kuşağa ışık tutmuştur.

Cevdet Kudret'ten öğrendiğime göre; Müsâmeretnâme iç içe geçmiş uzun hikâyelerden oluşuyordu. Yazarı Emin Nihat kimdi? Ne doğum tarihi, ne kesin bir ölüm tarihi. İlk yenilikçi hikâyecilerimizden olan Emin Nihat, gizler kuşanmış, sonra da unutulup gitmiş. Oysa Cevdet Kudret, 'gece toplantıları kitabı' anlamına gelen Müsâmeretnâme'de, Divan edebiyatı hikâyeleriyle, halk hikâyesiyle Batılı hikâyenin yan yana yol aldığını ileri sürer: Bir 'geçiş' dönemi eseri.

Tanpınar da, ünlü edebiyat tarihinde, Emin Nihat'tan ve eserinden söz açmak gereğini duymuştur. Ne var ki, Müsâmeretnâme yeni yazıya aktarılmamıştı. Yazarının kim olduğu bilinmediği gibi, şimdi eser de, eski yazıyı bilmeyenler için bir meçhuldü. Cevdet Kudret'in verdiği bilgilerle, değerlendirişyle yetinmek zorundaydık.

Öykülerden birinde, -Cevdet Bey alıntılanmıştı- Kâğıthane'ye ilişkin bir tasvir, on dokuzuncu yüzyılın bu çok sevilmiş gezinti yerinin daha yaz bitmeden terk edildiğine işaret ediyordu. Buna şaşır kalmıştım. Çünkü hayalimdeki Kâğıthane, bütün yaz şenlikliydi. Emin Nihat ise mevsimin kısalığını şöyle anlatıyordu:

"Gide gide hep Kâğıthane'nin mevsimi geçip, çayırlar, çağlayanlar kurudu ve artık kimseler gelmez olup seyrî günleriyle eyyam-ı adıyyenin hiç farkı kalmadı ve daha sonraları o koca derenin suları çekilip kurbağa sesleri dahi işitilmez oldu."

Müsâmeretnâme için Tercüman 1001 Temel Eser dizisini bekleyecektim. M. İsmet Uzun'un sadeleştirmesiyle, Emin Nihat'ın eseri Gece Hikâyeleri adı altında yayımlanacaktı. Boccacio'nun Decameron'uyla benzeş teknikte kaleme getirilmiş yedi öykü, yedi anlatı elbette ilgimi çekti. Emin Nihat, bence, Ahmet Mithat Efendi'nin Letâif-i Rivayat'ından farklı bir çizgide arıyordu hikâyeyi. Eskiyle yeni arasında gelgitler, zaman zaman, 'atak' bir tutumla yeniyi açıyordu.

2003'te Özgür Yayınları, Sabahattin Çâğın ve Fazıl Gökçek'in çevrim yazısıyla Müsâmeretnâme'nin özgün metnini yayımladı. Bu çaba için hep yazmak istedim. Bir türlü olmadı. Günlerin hayhuyunda Emin Nihat ve Müsâmeretnâme belirsizleşti. Zaten, günün modalarına, dayatmalarına yenik düşmüş okurun da Emin Nihat'a ayıracak zamanı yoktu...

Bu kış mı, geçen sonbahar mı, arkadaşım Merih Ünalın, Emin Nihat diye bir yazarı tanıyıp tanımadığımı sordu. Emin Nihat'ı ve eserini, büyük-büyükbabası Ahmet Arif Paşa'nın çevrimyazısını yaptırttıkları güncesinden, hatıratından öğrenmiş. Emin Nihat Bey, Hazine-i Hassa Emlâk-ı Hümayûn Başmühendisi Ahmet Arif Paşa'nın babasıymış. Söylemem yersiz: Çok heyecanlandım.

Ahmet Arif Paşa, yarı günce yarı hatırat, defterinde, "Sual: İsim, Şöhret" diye yazdıktan sonra, "Cevap" diyor, babasını anlatırken: "Emin Nihad Bey (asıl adı Mehmed Emin olup, Nihad kalem mahlasıdır). Şöhreti: Yazıcıefendizâde. Diğer şöhreti: Mâbeyinci." Devam ediyor: "Sual: Tarih-i veladet ve mevlidi / Cevap: 4 Şevval 254. Üsküdar, Tunusbağı."

Ahmet Arif Paşa, babasının on dört yaşında devlet hizmetine girdiğini anlatıyor. Eğitimi, bölük pörçük kalmış. "Cennetmekân Sultan Gâzi Abdülmecid Han"ın hizmetinde başlayan görevler, "Cennetâşyan Sultan Aziz Hazretleri" devrinde de sürmüş. Padişahlardan nişan almış; "ecnebî nişanı" yokmuş. "Lehulhamd hakkında bir şikâyet vâki bulmamış ve taht-ı muhakemeye" hiç alınmamış. Maaşı inip çıkmış, dönemin iktisadî bunalımları sebebiyle. Şu bilgiyi de alıntılmalıyım:

"Türkçe kitabet eder. Müsâmerenâme isimli bir eseri mevcut olup bazı sergüzeşt-i havidir."

4 Şevval 254'te doğan Emin Nihat Bey, oğlunun anılarında, usul usul hayat kazanıyor, ne tuhaftır ki, ölüme yol alırken. Ahmet Arif Paşa, babasının ölümünü ince ayrıntıya yer vererek anlatmış.

1296 tarihinde ölen Müsâmeretnâme yazarı, "Peder merhum", hayatı boyunca "daimî bir öksürük ile" boğuşmuş. "Kendisi" çok gençken, bir selâmlık gününde, hava çok sıcakmış, "teşrif-i şahaneye müntaziren birkaç saat mezkûr havanın tesiri altında kalmış". Bekleyiş sırasında, "hararetin seykiyle beş kuruşluk" dondurma yemiş ve o günden sonra "işbu daimî öksürüğü kazanmış". Zaten zayıf bünyeliymiş. Ayrıca, anlaşıldığı kadarıyla, tutkulu bir yaratılış: Geceyarılarına kadar çalışmalar, titiz "tabiatı ile" kendini yiyip bitirmeler... Derken, edebiyat tarihimize ışıktutacak şu sahne!:

"... Üsküdar'da geceleri sabahlara kadar işgal-i zihin ve fikr ederek yazı yazmakla..." / "... terk-i hal ü rahat ile çalışmış ve yedi hikâye on iki ciltten ibaret olup Müsâmeretnâme nam eserini..."

Emin Nihat Bey, yaşamı boyunca pençesinden kurtulamadığı öksürük yüzünden, geceleri uyuyamaz olmuş. "Vefatından takriben on altı sene mukaddem gece uykusu için afyon" kullanımına "başlayıp, bir hayli müddet sonra terk eylemiş ise de sonradan yine kloridsat dö morfin şeklinde hap alarak ve ara sıra terk ederek birkaç kereler de kodein almış ise de her haptan da fayda görmemiştir." Çaresiz kalış saltanatını kurmuştur artık. Tekrar morfin, "kübid tâbir olunan katran suyu", "iposülfid dö su" şurubu; gelgelelim öksürük dinmez. O kadar ki, gıda alımı bile başlı başına bir sorun olur.

Emin Nihat Bey başlangıçta "yumuşak pişmiş pilav ve bir parça sebze" yiyebilirken, "sonra pilavı da hazmedemez olur". "Pişmiş süt ile az pırzola ve ara sıra Kıbrıs-broş-köksu ve malaka şarabı", sindirime yararlı olur umuduyla; derken hepsi "göğsünü" sıkar. Kızıltoprak'ta hava değişimine gidilir. (On öykü olarak duyurulmuş Müsâmeretnâme tam bu dönemde yedi öyküyle paldır küldür noktalanır.) Tek gıda artık et suyu!

Hekimler, "çiğ etin suyunu sıkıp" içmesini salık verirler. "Hususî mengene satın alınmış ise de bu âlet çabuk" bozulur; eşi Hatice Hanımefendi, "etleri ateşte az kızartıp suyunu el ile sıkarak suretiyle et suyu" sağlamaya çalışır. "Vefatına kadar bu şekilde devam" edilmiş. "Çünkü bu tedbir ile hiçbir açlık hissetmeden hayatını devam ettirebilmiş". Emin Nihat Bey hepi topu kırk iki yaşında ölür...

Hekimler, bilhassa Vahid Bey, "bir aralık yağsız etten köfte şeklinde ve küçük parçalar halinde yutmakta tecrübe" olunmasını isterler; Müsâmeretnâme yazarı yutamaz. Sindirim git git durağanlaşır. Ceviz yaprağı özü işe yaramaz. Yeniden morfin! "Çünkü hem uyku uyuyamadı hem de öksürük ziyade olup göğsünün sıkıldığı cihetle morfine devama mecbur oldu."

Morfin "fevkalâde hararet" vermektedir. "Gaz limonatası" kullanılır. İşe yaramaz. Hekimlerin "konsulto"ları son bir çare olarak, "nargile içindeki sıcak suya iki dirhemden az terementin (terementin?) ruhu ilâvesi"dir. Nargile içen emin Nihat on dakika kadar rahat nefes alabilir, sonra boğularak öksürür. "Hâsılı hangi tabibe müracaat" olursa, yeni bir yıkım!..

Başta Cevdet Kudret, Müsâmeretnâme'yi bize ulaştıranlar, böylesi bir ölüm tablosunu bilselerdi, diye düşündüm. Âdeta Emile Zola'dan sayfalar. Ve Tanpınar, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nde kim bilir ne müthiş satırlarla dile getirirdi...

Merih Ünalın dostumun annesinin büyükbabası Ahmet Arif Paşa, içli bir yazıklanışla noktılıyor, babası Emin Nihat'ın ölümünü:

"Nihayet ecel-i bâmanın elinden kurtulmak mümkün olmayıp, ..." ailesini keder içinde bırakarak, hasretlere koyarak, vefat etmiş. Allah'ın rahmeti üstünden eksik olmasın...

Edebiyat tarihimizin önemli bir sayfasını kazandırdığı için Merih'e ve ailesine teşekkür ediyorum.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul'a Erguvan Müzesi

Selim İleri 2009.04.25

Dün bir kitap gördüm. 'Gördüm' diyorum, bol fotoğraflıydı ve okumam zaten imkânsızdı, İtalyanca yazılmış. Fakat fotoğraflara hayranlıkla baktım. Kitap, Faşist İtalya'nın taptığı Gabriele D'Annunzio'nun bugün artık müzeye dönüştürülmüş evini âdeta seyretmemize imkân tanıyordu.

İhtişam tutkusuyla kirlenmiş ve hayli açgözlü bir zevkin rüzgârlar estirdiği bir malikâne. D'Annunzio'nun orada neler yaşadığını, nasıl yaşadığını düşünmeden edemiyorsunuz. Bazı kaynaklar, Mihri Müşfik Hanım'ın D'Annunzio'yla arkadaşlığını saptar. Mihri Müşfik bu irkiltici malikânede kaldı mı?

Sonra, ister istemez, İstanbul'daki ölgün yazar evi müzelerini düşündüm. Epey hor kullandığımız Âşîyan Müzesi aklıma geldi. Geçen yıl, ciddi bir onarımdan geçiyordu. En son o zaman gittim Tevfik Fikret'in evine. Belki şimdilerde daha yakışıklı bir görünüm edinmiştir. Ne var ki, özgün görünümü, D'Annunzio'nun malikânesinde olduğunca, hiçbir zaman geri getirilemeyecek. Çevre peyzajı öncesiz sonrasız yok edilmiş!

Ruşen Eşref, geçen yüzyılın başında, Tevfik Fikret'i ziyaret eder. Boğaziçi dingin, ıssız, pastoral. Yokuşta, birkaç selvi esintiye kapılmış, şurda burda kırık mezar taşları. Tepede Âşîyan, geniş pencereleri kanarya sarısı kapaklı, esmer duvarıyla sessiz duruyor. Bu tasviri ezberlemiş olmalıyım...

Ruşen Eşref kaleme getirmeseydi, asıl Âşîyan'ı düşlemek bile imkânsız hale gelecekti.

Goethe'ye sorarsanız, önem açısından, şiirle dirimi birbirinden ayırmaz. Öyle anlaşıyor ki, edebiyat, sanat, toplumların kültürlerini ayakta tutan kaynaklardan biri. Hatta edebiyatın bu konuda öteki kaynaklara oranla daha ağırlıklı yeri var. Kültür mirasının yeni kuşaklara devredilmesinde en güçlü rolü o oynuyor.

Cevdet Kudret, büyük töre romancımız Hüseyin Rahmi'yi yorumlarken, onun eserindeki kişileri tiyatro sahnesine çıkarırcasına tek tek anar. Bu ne inanılmaz bir kadrodur! Bütün İstanbul, on dokuzuncu yüzyılın sonundaki yaşamıyla oradadır. Şunları da eklemekten kendini alamamış Cevdet Kudret:

"... eski İstanbul'un her katından insanları onun eserlerinde kendi çevreleri, kılıkları, görenek ve gelenekleri, düşünceleri, inançları, dilleri ve her türlü özellikleriyle yaşamakta; yarım yüzyıl önceki İstanbul'un atlı tramvayları, Kâğıthane âlemleri, Ramazan gecelerinde Şehzadebaşı gezmeleri, mahalle baskınları, ölü gömme törenleri, kenar mahalle kadınlarının konuşmaları vb. bütün ayrıntılarıyla yazıya geçirilmiş bulunmaktadır."

Burada "yazıya geçirilen" doğrudan doğruya büyük bir kentin, payitahtın kültürüdür. Meselâ mürebbiyeler, küçükbeyler, tulumbacılar, yanaşmalar, Arap bacılar bugünkü yaşamamızdan el ayak çektiler. Romancının kişisel çabası, dile getirmekteki tercihi söz konusu olmasaydı, yitip gitmiş bu kimlikler üzerinde ancak sığ bilgiler edinecektik. Oysa kültür mirasını ayakta tutan kuru tarih değil, ruh üflenmiş ayrıntı.

Hep merak ettim: Hüseyin Rahmi 'değişen' İstanbul'u gördükçe, ölüm tarihi 1944'e kadar, neler hissetti; yazdıklarında git git yok olanların birincil tanığıydı... Burukluk mu? Şaşkınlık mı? İyi ki yazdım, iz bıraktım sevinci mi?

Ahmet Rasim çocukluğunun, gençliğinin orta yaşlılığının İstanbul'unu gün be gün ve her açıdan izlemeseydi, izlenimlerini yazıya dökmeseydi, gündelik hayatın o dönemlerini gerçekten merak edenler için ne kadar derin bir gedik açılacaktı. Ne yazık ki, Ahmet Rasim'in armağan ettiklerinden çok az kişi haberli bugün. Çok az kişi böylesi bir birikimden tat alıyor.

Reşat Ekrem Koçu'nun bugün sahalarda bile bulunmayan eşsiz İstanbul Ansiklopedisi'nin yarım kalmış olmasına üzülmek elde mi?

Piyasa romanı diye küçümsenmiş Kerime Nadir ya da Muazzez Tahsin külliyyatını İstanbul açısından taradığımda donakalmıştım. Elimizin altındaki hazineyi görmezden gelmişiz. Meselâ pembemsi eflâtun manolyayı Kerime Nadir'den okudum. Ancak sonra, Çallı'nın eflâtun manolyalarının sırrını çözebildim. İstanbul'da bugün eflâtun çiçek açan manolya hangi bahçede?

Piyasa romancısı Esat Mahmut'la 1930'ların Büyükada'sını yaşayın, diyelim ki Kadın Severse'den iz sürün, o eski Büyükada alafranga yaşantısını gözünüzün önüne getirebilirsiniz. Hemen ardından, Samiha Ayverdi'nin harikulâde İstanbul Geceleri'ni okuyun, bu Büyükada'ya mesafeli duruş size yeni bir bakış açısı kazandırır.

Hüseyin Rahmi eski İstanbul'u ve eski İstanbul'da billûrlaşmış imparatorluk minyatürünü dile getirirken, yeni İstanbul'u dünden büsbütün habersiz bırakmak istemiyordu. Gelgelelim bu soydan çabalar bizde kayıtsızlıkla karşılanmış.

Yazarlarımızın çok güçlü sezisleri söz konusu. Refik Halid yıkıcı bir 'israf ekonomisi'nin önce İstanbul'u, sonra bütün yurdu esir alacağının endişesini ilk duyanlardan. Refik Halid'in Sakın Aldanma, İnanma, Kanma'sı Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki toplumsal görüme de yer ayırmıştır. Bu bölümü rakamları, markaları, ölçekleri değiştirerek okuyun, bugünün alışveriş ortamından ayırt edemezsiniz. Refik Halid'in yakınması, önerileri ciddiye alınsaydı...

Demin belirtmeye çalıştığım gibi, 'geçmiş okumak' bizde çok az kişinin gönlünü çeliyor. Yayın dünyasını, ekinel mirasımızı takip ettiğini ileri süren okurlar tanıyorum; şimdi moda olan, bugün rağbet gören kitaplardan ötesini okumaya yanaşmıyorlar. Sakın Aldanma, İnanma, Kanma onlar için hiçbir şey ifade etmiyor.

Yazarlarımız âdeta ölüm tarihlerine kadar gündemde. Ölüm tarihleriyle birlikte unutuluşun merhamet bilmezliğine terk ediliyorlar.

Esat Mahmut'un Büyükada'sı, Samiha Ayverdi'nin Büyükadası; bir de Sevgi Soysal'ın Yürümek'teki Büyükada'sı. 1930'lardan 1960'lara görkemli panorama. Evet ama, Yürümek okunuyor mu?

Çağdaş edebiyatımızın yazarları, değişik sebeplerle, İstanbul'u, bu şehrin semtlerini, yapılarını, doğayı ve eşyayı tasvir etmek ihtiyacı duymuşlar. Bir bakıma, hepsi, yaşadıkları İstanbul'a, o İstanbul'un dünyasına, değerler dizgesine tanıklık etmiş.

Muazzez Tahsin'in romanlarında, bazı hanımlar ve beyler, bonjurlu bonsuvarlı konuşuyorlar. Bize bugün hayli gülünç gelebilir ama, 1930'ların, 1940'ların kentsoyluları için bir kibarlık göstergesi. Hor görülmüş piyasa romancısı saptamasaydı, dilin alafranga yapmacıklığını nasıl öğrenecektik?

Ben yaştakiler bile öğrenemeyecek, bilemeyecekti. Çünkü –çocukluğumun geçtiği- 1950'ler İstanbul'unda bonjurlar, bonsuvarlar kullanılmaz olmuştu.

Yaşadığı dönemi, ayırtında olarak ya da olmayarak, geleceğe yazmak, yazar için başlı başına övünç kaynağı. Edebiyatımızı değerlendirenler bu olguda da talihsizlikler yaratmış, çürük iddialar ileri sürmüştü:

Hatırladığı Boğaziçi'ni, Çamlıca'yı, Büyükkada'yı olanca renkliliğiyle kaleme almış Abdülhak Şinasi Hisar 'mâziperestlik'le suçlanmış. Dahası, sarakaya alınmış. Oysa görkemli tanıklık onun eserinde.

D'Annunzio'nun bugün de özenle korunan bahçesinde, renkli bir fotoğrafta eflâun çiçekler açmış o ağaç; keşke dedirtti, İstanbul'da, hele bu mevsimde, erguvanlar açmış bir yazar evi müzesi olsaydı... Fakat eserlerini okumadığımız yazarlarımızın evi, eşyası kime ne söyleyecek ki?!

s.ileri@zaman.com.tr

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Mavi akşam sürüyor...

Selim İleri 2009.04.26

Geçenlerde, akşamüzeri, kitaplığımı düzeltmeye kesinkes karar vermişken... Üstelik, koridor boyunca yeni bir kitaplık... Ama birçok rafı boş. Bir türlü istediğim düzeni kuramamışken; eski kitaplıkta, işte arka sırada, birdenbire yine:

Yanardağın Altında, Malcolm Lowry, Sinan Fişek çevirisi, Can Yayınları, 1989.

Yirmi yıl geçmiş. Altı çizili satırlar. Mürekkep soluyor. Yirmi yıl önce soluk soluğa okunmuş bir roman. Sonra filmi de seyrettim. Roman bence çok daha etkileyici.

Arka kapağındaki ilk cümle: "1957 yılında daha kırk sekiz yaşındayken intihar ederek ölen ünlü romancı Malcolm Lowry, kısa süren yaşamının tümünü intihara koşan bir yarış atı gibi yaşadı."

Unutmamışım. İrkilerek okuduğumu hatırlıyorum.

İntihar etmiş başka yazarlar: Woolf ve Pavese. Öyküleri, karanlık serüvenleriyle. Ötekiler. Bizden yazarlar: Beşir Fuad. Orhan Okay hocamızın değerli monografisini yenilerde bir kez daha okudum. Yakın dönemde gencecik şairler... Yazmak, kimileyin bir intihar eylemi olup çıkar.

Bunlardan kurtulmak için bir kez daha 'roman'a, Yanardağın Altında'ya sığınıyorum. Gerçi o da intihar kadar acı.

"Hayır, benim gizlerim mezarın gizleri ve öyle kalmaları gerek. Kendimi de böyle görüyorum bazan: olağanüstü bir ülkeyi keşfetmiş büyük bir gezgin, ama hiçbir zaman o ülkeden dönüp öğrendiklerini iletemeyecek bu dünyaya: ve bu ülkenin adı Cehennem."

Bir sayfa sonra:

"Açık mavi, aysız bir yaz akşamı..."

Açık mavi yaz akşamları. Uzun sürer böyle akşamlar. Uzakta, tatilde, bir günün sonunda yapayalnız kaldığınızı anlarsınız. Çevredeki gürültü patırtı, eğlenti, neşe yapmacık gelir, bayağı gelir, çiğ gelir. Mavi akşam sürer.

Mavi kış akşamları da vardır. Buz mavisi. Ayaz mavisi.

Pavese yaz akşamlarının romancısıdır. Woolf –nedense- sonbaharda okunur. Katherine Mansfield ille kışın. Günler geçer. Kim bilir hangi dürtüyle, bir Reşat Nuri romanı. Kitaplardan başka bir şey kalmayacak.

Bak bu cümle Dalgalar'dan:

"Gözlerime Susan'ın yaşları doluyor."

Bir başkasının gözyaşı mıydı akan?

Mavi kış akşamları erken söner. Ev küçüktür. Radyo çalar. Babanın eve dönüşü beklenir. Anne mutfaktadır.

Muazzez Kurtoglu, "Bunlar yaşanmasaydı, siz de yazar olamayacaktınız" demişti.

Şimdi o: Ankara'dan İstanbul'a gelip Dormen Tiyatrosu'nda Derin Mavi Deniz'de oynamıştı. Dormen Tiyatrosu o zaman Beyoğlu'ndaki Ses Tiyatrosu'nda oyunlar sahneliyordu. Muazzez Kurtoglu'nu ilk kez seyrediyordum. Karşısındaki aktörü fazla önemsemiyor, seyirciye oynuyordu. Beyaz, uzun ve geniş etekli bir tuvalet; duruşuyla, sesiyle, ellerini kullanış biçimiyle gerçek bir 'grande dame'. Sonraki kuşak bu oyunculuk anlayışını çağ dışı bulsa bile, ben hayranlıkla seyrediyordum.

Sonra, senaryosunu yazdığım Bir Demet Menekşe sırasında tanıştık. Hayata kırıntı...

Şu cümleyi de çizmişim Yanardağın Altında'dan: "Kahkahaları havayı dağıttı biraz." Nerede kullanacaktım? Bir romanda mı? Ben de mi aynısını yazacaktım? İnsanlar kahkahalarla gülecekler, her şey iyileşir gibi olacaktı.

Öyle yarım kalan romanlar, öyküler. Önceleri yırtardım. Şimdi plastik dosyalarda. Alev alıp sönen kibritler gibi. Zaman zaman yakar, tutuşturur, derken yazmaya koyulur koyulmaz, söner, yok olur, buz kestirir.

Kuş uçar gider. Kameriyede kar. Mavi kanatlı bir kuş uçup gitmişti. Çocukluğumda. Kaç kez yazdım ama, belleğimde ışıyıp duran daima daha etkileyici.

Heidegger'in peşinden gitmek gönlümü çelmiyor: "Dil insanın evidir." Duyuş ve hatırlayış karşısında dil yetersiz kalabiliyor.

Yalnız Kadınlar Arasında'yı okuduğumda, Pavese'yi büsbütün muammalı bulmuştum: Böylesine güzel, ustalıklı bir roman yazan kişi... Demek, dil yeterli olduğunda da bazan işe yaramıyor. Hangi yoldu, Pavese'yi alıp intihara götüren.

Kendi köşesinde, örnek alınacak bir sessizlikte şiirini örmüş ve belki hatırlanmak istememiş Nahit Ulvi Akgün'e sığınmaya çalıştım:

"Çınlar sokaklar

Güneş göksel değnekte macun

Ben sırtında tahta atın

Dönüyorum bayram yerinde

Toplar atın."

Mavi akşam sürüyor... s.ileri@zaman.com.tr

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Altmış Yıl...

Selim İleri 2009.05.03

30 Nisan 1949'da doğmuşum, gece, dokuzu geç. Son günlerde bu altmış yılın dökümünü çıkarıp duruyorum. Dökülüşünü de diyebilirim. Döküm pek parlak olmadığına göre.

Altmış yılımın kişisel macerasını döküm dışı tutmaya çalışıyorum. Anılar; ıssız ve yağmurlu'nun sonunda söylediğim gibi, 'külrengi'ni kendim seçtim. Ya da, öyle demeye getiriyorum, külrengine anlam kondurabilmek için; belki bir kibir, bir kaçış.

Yazarlık çabama gelince; çocukluğumda dinlediğim ve okuduğum masallardan izlerle başlıyor olmalı. Sonra çocuk edebiyatının verimleri. Kemalettin Tuğcu'nun romanlarını özellikle anmalıyım. Şehir Tiyatrosu'ndaki oyunlar, Beyoğlu sinemalarında izlediğim Hollywood yapımı filmler. Bir şeyler daha olmalı.

Galiba 'radyo tiyatrosu'. Şimdi düşünüyorum da, ne tuhaf!, yazmak isteği bende seslerle başlamış. Radyo tiyatrosunun sesleri. İki oyunun, radyoya uyarlanmış, etkisi uçsuz bucaksız.

İlkini epeydir söyleyip dururum: Tennesse Williams'ın Sırça Kümes'i. İkincisini yenilerde birdenbire hatırladım: Federico Garcia Lorca'nın Bernarda Alba'nın Evi oyunundan radyoya uyarlama. Yürek yakıcı bir eser. Lorca'nın bendeki etkisini çok uzun yıllar es geçmişim.

Oysa es geçtiğim kim bilir daha ne çok yazar, eser söz konusu. Resim sanatını da es geçiyorum. Oysa, Neşecan Yengemizin Göztepe'deki evinden başlayarak, resimlerle haşırneşirliğim... Hele, Cihangir'den komşumuz Zeki Faik İzer'in 'resim nasıl yapılır'ı bana anlatışı...

Önce roman. Öykü çok sonra. Biraz Kemalettin Tuğcu'dan, biraz tefrika romanlardan esinlenme ilk romanım (!) Dolu Yıllar. Dokuz on yaşımdayken 'dolu' yılları nereden bulmuş olabilirim, çözemiyorum.

Yarım asırlık yazma çabamın sevinçleri, üzüntüleri, düş bozumları; ölçüp biçmeye çalışıyorum. Önüne geçilemez bir istekti. Bernarda Alba "Ağlamak yok!" der. Törelere saplanıp kalmış dar kafalı bir kadındır. Ağlamanın gerçekten olmadığı bir dünya için mi yazmaya başlamıştım? Sırça Kümes'i dinledikten sonra, insanların acılarını yazacağım! dediğimi çok iyi hatırlıyorum. Gerçi sonra bu, Lale Müldür'ün "Destina"sındaki dizeye evrildi: İnsanların korkunç öykülerini...

Bilinçli olan tek seçim, yazarlık hayatımı sürdürmek ülküsüydü. Hukuk Fakültesi'ni bıraktım. Tek uğraş alanım yazmak olmalıydı. Güvenceden yoksun yola çıkmışım. Bugün cesaret edebilir miyim?

Bugün bazı yazarlarımızın yazı mücadelesine âdeta donakalarak bakıyorum: Peyami Safa, Orhan Kemal, Kemal Tahir... Elbette başka adlar. Ama andıklarım, eserlerini dikkatle okuduğum yazarlar. Hemen Peride Celal'i de eklemeliyim. Dört ayrı yazarlık serüveni. Peyami Safa, Server Bedi olduğunda da 'anlatma / dile getirme' kudretini korumuş. Orhan Kemal'in geçim kaygılarıyla tekrarlara sivruluşu, Kemal Tahir'in Mayk Hammer yazmak zorunda kalışı, yaşamının en güzel yıllarını magazin hikâyelerine, popüler romanlara harcamak acısı Peride Celal'in...

1968'den bugüne, okurlar, o hiç tanımadığım sevgili okurlar uzaklaşıp gitseler de benden! Yazarlık ülkümü onlara borçluyum.

Başlangıçta, çok eskilerde, 'hayatı değiştirmek için' ve sonra, Solmaz Hanım, Kimsesiz Okurlar İçin'deki son cümle: "Hayatı değiştirmek isteyenlerin kimsesi yoktur."

Kanlıca'da, deniz kıyısında, bu son cümleyi, bir romanın son cümlesini Attilâ İlhan'a söylemişim. Onun da yazarak yaşamak, ayakta kalmak mücadelesini şimdi ayırt ediyorum.

Hayatı değiştiremeyeceğimi usul usul ve kendimce çilelerden geçerek öğrendim. Necatigil'in eşsiz dizelerini ezbere bilmeme karşın:

"Renklerde, emeklerde, ırklarda..

Yahudiler, işçiler, zenciler.. Pan!"

Pan oldukça...

"Yarınlar? Gizli kara gazte haberlerinde"...

"Panik" 1965 tarihli Divançe'de yer alır. Geçmişteki birikimi, deneyimi çözümleyebilseydim, 1968'de hayatı değiştirmek için Cumartesi Yalnızlığı'nı yayımlamazdım herhalde.

Yine de altmış yılın en büyük mutluluğu yazmak oldu. Birer mektupmuş yazdıklarım. Oğuz Atay'ın "Demiryolu Hikâyecileri ya da Bir Rüya"sını okur okumaz, birer mektup diye düşünmüştüm, hepsi birer mektup.

Dökülüp saçılışlarıyla, ölünceye kadar yazmak istediğim mektuplar... s.ileri@zaman.com.tr

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Sararmış Sayfalarda Edebiyat

Selim İleri 2009.05.09

1990'lardaydı; Cahit Uçuk'un Arnavutköyü'yle Bebek arasındaki evindeydik. Çocukluğumun kahvaltı sofralarını hatırlatan çeşit çeşit reçeller, peynirler, siyah zeytin, yeşil zeytin, çörekler kurabiyeler, bir akşam çayı. Daha o gün, yaşanırken, âdeta hatıralarda kalmış akşam çayı.

Zaten Cahit Hanım geçmişten söz açıyor, edebiyatın hayatımızdan uzaklaşıp gittiğini söylüyordu: "... Şimdi düşünüyorum da, gazetelerde her gün edebî yazılar yayımlanırdı. O hikâyeli dergiler, tefrika romanlı gazeteler ne güzeldi! Edebiyat gündelik hayatın içindeydi, hayatın bir parçasıydı. İnsanlar tefrika romansız gazete düşünemezlerdi."

Durakalıyorum. Bugün hangi gazetede tefrika roman?!

Cahit Uçuk'un sesi yankıyor: "Bugün bunların hepsi yok oldu, hatta yok edildi."

Bir zamanlar çok sevilmiş romanların yazarı, 1930'lu, 40'lı yılları anıyordu. Gerçekten de o yılların gazetelerinde, haftalık dergilerinde edebiyatın, edebiyat inceliği taşıyan yazıların seçkin bir yeri var. Gazeteler, dergiler bir yandan popüler edebiyatın verimlerine yer veriyor, bir yandan da Halid Ziya, Halide Edib, Reşat Nuri gibi ustaların önemli çalışmaları yayımlanıyor. Sedat Simavi'nin Yedigün'ü yıllar boyu her hafta okuruna hikâye sanatından eser sunuyor.

Bakıyorsunuz, Yedigün'ün o sayısında Sadri Ertem'in bir hikâyesi, bakıyorsunuz, ertesi hafta Reşat Nuri Güntekin yazmış. Peride Celal'in yayımlanan ilk öyküsü Yedigün'de.

Yedigün'ün iki ayrı roman tefrika ettiği olmuş: Aynı sayıda Halide Edib'in Tatarcık'ıyla M. Turhan Tan'ın Lâle Devri adlı tarihî romanı bir arada görünüyor. İlki edebiyatı doğrudan doğruya solumak isteyen okura ses yöneltiyor, ikincisi tarih meraklılarına edebiyatı aşıyor.

Yedigün'ü bu açıdan inceleyecek olanlar, edebiyatın daha değişik görüngeleriyle karşılaşılır: Yurtta ve dünyada olup bitenlere açılan Yedigün, olaylarla ilintili yorumları edebiyat adamlarına yazdırtmış. Savaşın eşiğindeki dünyayı bir edebiyat adamı elbette daha farklı yorumluyor, daha kaygılı, insancıl, barıştan yana.

Yedigün'ün bir başka özelliği, edebiyatla resim sanatını kaynaştırmak istemesi. Münif Fehim gibi bir usta, demin andığım Tatarcık'la Lâle Devri'ni ilüstrasyonlarla bezemiş. Tatarcık'ta yeni zamanın modern yaşamı, Lâle Devri'nde tarihî dekor... Münif Fehim'in dergide pek çok çalışması göz okşuyor.

Edebiyat eserini resimle bezemek zaten o dönemin yaygın tutumu. Sözelimi roman kişileri çizgilerle, figürlerle de beliriyor; okur, daha kapağını açmadığı romanın kişileriyle bir kapak resminde yüz yüze geliyor...

1950'lerde, 60'larda tefrika romanlı gazeteler, öykülü haftalık dergiler yine sürmektedir. Gerçi edebiyat adamının siyasete, olup bitenlere yaklaşımı, yorumu geri plana itilmiş. Peyami Safa yazıyor ama, artık gazeteci kimliğine bürünerek. Yurtta siyaset keskinleşmiş; Türkiye, CHP ve DP saflarında neredeyse ikiye bölünmüş. (1954 tarihli ve Samim Kocagöz imzalı Yılan Hikâyesi bu bölünüş konusunda belgesel anlam taşıyor bugün.)

1970'li yıllar yaklaşırken, gazetelerin tefrika roman iştahı birdenbire kesilir. O günlere ilişkin, edebiyat sosyolojisinin yakından ilgilenmesi gerekli belge, Kerime Nadir'in Romancının Dünyası adlı anı kitabındadır. Roman sanatına kuşaktan kuşağa okur yetiştirmiş Kerime Nadir, anılarında, gazete sahiplerinin birer ikişer tutum değiştirmelerini büyük içtenlikle anlatır, değişimdeki sebepleri ironiyle yansıtarak. Gazetelerdeki, dergilerdeki duygusal öyküler için de durum farklı değildir: Has edebiyatın yanı sıra, popüler edebiyat da pılsını pırtısını topluyor.

Öyleyken, popülerleri gerçekçisi, edebiyat evlerden ırağa düşecek. Peki ama, o günlerin gazete, dergi okuru bu değişimden hoşnut muydu?

Evimizin edebiyatla ilişkisini hatırlamaya çalışıyorum. Annem roman okurdu. Klasik bir roman okuruydu: Önce sonlarını okurdu romanların; "Bu roman acıklı" derdi, "bu roman mutlu bitiyor..."

Babam, Teknik Üniversite'de öğretim üyesi olmasına rağmen, ikide birde Namık Kemal'den, Tevfik Fikret'ten, Âkif'ten ezbere dizeler söylerdi. Yahya Kemal'in -1950'ler- Hürriyet gazetesinde yayımlanan şiirleri kesilir, saklanırdı. Bu şiirleri büyüklerin tartışıklarını hatırlıyorum; biz küçükler sessizce dinlerdik.

Anadolu'yu bilemem; ama İstanbul'da evler 'kitapsız' değildi. Cronin'in ünlü bir romanı vardı, Karanfilli Kadın. Çocukluğumun geçtiği Cihangir'de pek çok hanım bu romanı okumuştı. Karanfilli Kadın, bir zaman için, misafir günlerinin düşsel konuğu oldu. Şimdinin televizyon dizilerini aratmayacak -gelgeç- bir şöhreti oldu Karanfilli Kadın'ın.

Bursalı Nezihe Halamız İstanbul'a, Lâleli'ye taşındığında, işte o evde, kitap dolu etajer: Amber üç cilt, yanında yine Cronin imzalı Yeşil Yıllar, yazarını hatırlayamadığım Rapsodi. Bir daha 'göremediğim' ve hep okumak istediğim bir kitap da o etajerde: Rikkat Köknar'ın yazmış olduğu Beyaz Köşktekiler. Sonra İnce Memet, Kalb Ağrısı, Bedii Faik'ten Sam Amcanın Evinde, karmakarışık.

Karmakarışık ama, edebiyattan büsbütün uzak değil.

Evimizin kitaplarına gelince; romanlar, çocuk kitapları, Atatürk'ün hayatından anekdotlar, anılar, sahneler dile getiren eserler, ablama okul ödevi verilmiş 'ciddi' romanlar -meselâ Yaban-, ansiklopediler ve benzerleriydi.

Mutfakta rafta iki ayrı yemek kitabı yan yana dururdu. Babamın bilimsel kitaplarını ayrı tutuyorum; onlar koca bir kitaplığı doldururdu.

Başöğretmenim Refi Bey'le eşi Müeyyet Hanım'ın Güneşli Sokak'taki evlerinde bir dizi kitap, hepsi yan yana, yine etajerli bir sehpadaydı. Bu kitaplar ne eksilir ne çoğalır, fakat yan yana gelişi sıraları sık sık değişirdi.

O sıralarda, Beyoğlu Lüks sinemasında Belgin Doruk'la Göksel Arsoy'un başrollerde oynadıkları Zavallı Necdet gösterime girince, Müeyyet Hanım "Bu bir romandır" demişti. Şimdi nice yıllar geçmişken, "Bu bir romandır" sözünü daha içli, daha büyümlü işitiyorum...

Arnavutköy'ünde oturan Ferit Amca'yla Bedia Yenge kitap kurduydular. Servet-i Fünûn edebiyatının verimleri, hepsi ciltli, hepsi eski yazı, özenle korunmuştu. Dergiler hep ciltlenmişti. Başta andığım Yedigün'ler kocaman ciltlerde, Peyami Safa'nın yayımladığı Aydıbir'ler daha küçük boy ciltlerde, Varlık'lar, Yücel'ler... Nâzım Hikmet'in ilk şiir kitaplarını o evde görmüştüm.

Yarımyüzyıl öncesinin İstanbul'unda bir başka bol kitaplı ev, Solmaz Hanım'ın eviydi. Solmaz Hanım'ın gerçek ismini açıklamayacağım; ben onu roman kişisine dönüştürdüm: Solmaz Hanım, Kimsesiz Okurlar İçin en sevdiğim romanlarımdan. Solmaz Hanım orada da kitaplar-kitaplar okur. Gerçek yaşamdaki Solmaz Hanım ise, günün Türk edebiyatını izleyen seçkin bir okurdu.

Colette'in Claudine'in Evi'nde anlattığı gibi, bu evde de, dört bir yan kitaplarla dolup taşardı. Geçmişten kalmış kitaplarla birlikte Varlık Yayınları'nın cep kitapları; meselâ Orhan Kemal'den Baba Evi, Oktay Akbal'dan Suçumuz İnsan Olmak, Necatigil'den Çevre, Dar Çağ... Bir dizi Yeditepe Yayınları; meselâ Halikarnas Balıkcısı'ndan Ege'nin Dibi, Gülen Ada –Balıkçı kendi resimlemiş öykülerini-, Asaf Halet Çelebi'den Om Mani Padme Hum –adına pek şaşırdım; sonra resimler: Fikret Ürgüp, Fahrünnisa Zeid, Selim Turan, Arif Kaptan...-, yine Orhan Kemal'den Çamaşırcının Kızı...

Bu yazıyı Cahit Uçuk'un üzüntüsüyle bitirmeliyim: "Bugün bunların hepsi yok oldu, hatta yok edildi."

s.ileri@zaman.com.tr

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul 'fiyongalar' içinde...

Selim İleri 2009.05.16

Geçen hafta Gül İrepoğlu'nun yeni eseri Fiyonklu İstanbul Dürbünü (Doğan Kitap) 'basılı' olarak elimin altındaydı. Basılı olarak diyorum, çünkü değerli arkadaşım bilgisayar çıkışlarını benimle paylaşmıştı. İstanbul üzerine bu etkileyici metnin ilk okurlarından biriyim.

Gül İrepoğlu arka kapak için -incelik gösterip- kısa bir yazı istemişti. Fiyonklu İstanbul Dürbünü'nü biraz da bu sebeple okumuştum.

Esere başlangıç sayılabilecek "Bir giysiye neler yüklenebilir?"i Gül İrepoğlu'nun yanında okumuştum. Sanat tarihçisinin kaleminden çıktığı hemen sezilen "Bir giysiye neler yüklenebilir?" etkileyiciydi. Yazar, "Kent giysilere yansır mı? İstanbul yansımış" diyordu. İstanbul'u giysiler açısından dile getirmek... Belli bir zaman diliminde, kent kültürünün, daha doğrusu İstanbul kültürünün ağırlık kazandığı perspektiften... Eseri okudukça böyle hissettim.

Gül İrepoğlu'ndan yaşça büyüğüm. Ama beş aşağı beş yukarı aynı yaşamadan geçip gelmiş bugüne, bugünün -bir anlamda- yeni İstanbul'una. Yeni İstanbul'da galiba kendi İstanbul'umuzu, gözümüzü açtığımız İstanbul'u dile getirmeye çalışıyoruz.

Gül, elbette çok farklı, özgül bir açıdan dile getiriyor:

"Bir kadının giysileri, annesinin giysileri, teyzesinin giysileri, bebeğinin giysileri, arkadaşının giysileri, dergideki mankenin giysileri, filmdeki aktrisin giysileri, romandaki kahramanın giysileri... Hayran oldukları, nefret ettikleri şaşırdıkları, özledikleri... Bir yaşama eşlik eden, bir kenti yaşayan giysiler... Adım adım sokaklarda, sahillerde, vapurlarda, bahçelerde, evlerde, okullarda o kent."

O kent, süse püse düşkün bir kız çocuğunun -giderek büyüyor, bir genç kız oluyor- bakış açısından yansıyor. Bu yüzden çok farklı.

Sonra, bölük pörçük anılar değil kılavuz, bende olduğunca. Yazar âdeta kronolojik sıralama içinde, kendi İstanbul'unu giysiler atmosferinde kaleme getirmiş.

Arka kapak için ne yazacaktım? Eser biter bitmez, lezzetli bir masaldan ayrıldığımı hissettim ve bu duygumu yazdım; arka kapakta pek silik soluk çıkmış, alıntılıyorum:

"Gül İrepoğlu'nun yeni eserini çok severek okudum. Diyebilirim ki, tadı damağımda kaldı. Bir anı-roman mı, otobiyografik özellikler de taşıyan deneme-roman mı? Belki, giysiler, giyim kuşam dünyasında bir masal-roman. Evet masal-roman! Yaşamın acılarını bilen, ama o acıları güzelliklerle, estetikle yenmek isteyen bir anlatıcının kaleme getirdikleri."

Fotoğraflar ve resimlerle bezenmiş Fiyonklu İstanbul Dürbünü beni birçok anıya savurdu.

Önce 'fiyonk' sözcüğü: Eskilerin, özellikle hanımların 'fiyonga' söyleyişi vardı. Gül'e söylediğim için, burada tekrarlamakta sakınca görmüyorum; ben olsaydım, kitabın adını Fiyonga koyardım. Sözlükleri taradım, fiyongayı Kubbealtı Lugatı'nda bile bulamadım.

Oysa, eski İstanbul hanımlarının sözcük dağarını çok iyi yansıtmış Sermet Muhtar Alus'ta bol bol geçer.

Artık kimseler kullanmadığına göre, sözlükler anmadığına göre, Gül İrepoğlu'nun fiyonkta karar kılışına hak vermeliyiz. Bununla birlikte, hiç değilse Sermet Muhtar Alus imzalı metinler, sözcükler açısından taransa, İstanbul kültürü epey bir yitik zenginlik edinebilir...

Fiyongayı bırakıyorum.

Masal-romanda ilk ortak duyuş, geçmişin albümlerinden. İstanbul evlerinde, Gül İrepoğlu'nun âdeta sevgiyle, şefkatle anlattığı bu albümlere sık rastlanılırdı:

"Yapraklar arasında incecik pelür kâğıtlar; fotoğraflar bozulmasın... Albümün kapağı bakır kabartma, üzerinde Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethediyor, en sevilen albüm modeli..."

Yanda, bakır kabartma kapağın fotoğrafı.

Durakaldım. Büyüteçle baktım. Çoktan unuttuğum bir ayrıntı. Ama sosyolojik çözümlemeyi gereksinen bir ayrıntı. Niye Fatih? Niye o sahne? Usul usul belirdi: Birçok evde. İtiraf edeyim ki, ben pek sevmezdim. Çocukluğumda tarih beni ürkütürdü. Tarih dendi mi, hep muharebeler, zaferler, yenilgiler, Mehter Marşı...

Bu albümde romanın "küçük kız"ının peri kanatlı fotoğrafı. Peri kanatlı küçük kızlar, Gül'e benim çocukluğumdan, ablamın çocukluğundan, hatta daha öncelerden miras. Okul müsamerelerinde peri kanatlı giysileriyle küçük kız çocukları, belleğimde yine koşuştular. Peri kanatlı giysinin, mâzideki 'Hürriyet Perisi'yle ilintisi olup olmadığını düşündüm.

Sonra Firuzağa İlkokulu'na döndüm; çünkü yazar kendi ilkokulunu anlatıyordu. Demek çocuklar ya da kimi çocuklar hep aynı şeylere ilgi duymuş:

"Mevsimler şeridi sonbahardan başlıyor..."

Gül İrepoğlu, "bundan böyle" zaman değişimini hep sonbaharlarda arayacak. Ben de... Yılbaşına bu yüzden anlam veremezdim. Mevsimleri gösteren çizimlerde, "uçuşan sarı yapraklar arasında" hızlı hızlı yürüyen, şapkası uçu uçacak adam beni de çok düşündürür, galiba üzerdi. Niye bu havada sokaklara çıkmış? Gül de kaygılanırmış meğer...

Bugün, değil İstanbul'da, bütün yurttta, cep telefonları vızır vızırken; daha dün, daha bizim çocukluğumuzda 'telefon' pek az evdeydi. Eserin 43. sayfasındaki telefon sahnesini unutamayacağım; bir Fellini filmini çağırıştırıyor. Benzerini yaşamıştım.

Sonra piyano: Yarım yüzyıl öncesinin İstanbul'unda piyano, imparatorluktan arta kalan simgesel değerini ve anlamını koruyordu. Ama eksiltilelerle. Meselâ, küçük kız piyano dinlemekten çok hoşlanıyor, bununla birlikte piyano öğretmeninden pek hoşnut değil. Piyano içli sahnelerin çalgısı olmaktan çıkmış; artık metodik öğretişin can yakıcı aleti...

Piyano için çok yazdım. Benimkilerde, genç kız hevesi, ailenin eğitim çabası ve evlilikle, çoluk çocukla birlikte kapağı bir daha açılmamış piyanolar. Ben annemin kuşağını anlattım. Küçük kız, kendini açılmakken, piyanonun artık 'heves işi' olamayacağını bilinçle vurguluyor.

Fiyonklu İstanbul Dürbünü'nde 'dürbün' de bir çağırıştırma için. Gül İrepoğlu'nun tasası, bir an önce, 'çiçekdürbününe' varıp ulaşmak. "Kaleydoskop" bölümü renklere, şekillere açıldıkça açılıyor.

O çiçekdürbünleri hayatımın en güzel oyuncaklarıydı. İlki, Kadıköy'ndeki evimizde, hangi oyuncakçıdan alınmış, hatırlamıyorum. Gerçi çiçekdürbünleri kırtasiyecilerde de satılırdı. Çevirdikçe, döndürdükçe, inceden salladıkça kaleydoskoplarda sonsuz şekiller rengârenk belirir, ışıklar fışkırır, alacalar, karanlıklar yağar, bu oyuncak sonsuz hayaller armağan ederdi.

Fakat benimkilerin ömrü kısa sürerdi. Hayallerin, rüyaların nerelerden geldiğini merak eder; çiçekdürbününü kurcalar, derken işe yaramaz hale getirirdim. Bir avuç ince cam kırığı, jelatin parçası, sönük, renkleri kopkoyu, dağılıp gider. Çocuk rüyasız kalmıştır. Sonra yenisi! Yenisine kadar özlemlilik bekleyiş...

Dürbünde bu kez, 79. sayfada, yıllardır aklımdan geçmeyen, ama çocukluğumda ikide birde gözümün önüne getirmeye çalıştığım "İnci gövdeli sultan". Bu ismi elbette Gül İrepoğlu takmış; o mücevherden sultan bende isimsizdi. Elinde kahve fincanı, diyor yazar, hatırladım; başındaki elmaslı sariği da. Şalvarı Türk mavisiymiş, ben fıstıkî diye hatırlıyorum. "Önündeki sepette duran yakuttan meyveleri" hiç hatırlamıyorum. Hemen şimdi görmek isterim!

"İnce gövdeli sultan" bir anlatım zarafeti.

Ve İstanbul fiyongalar içinde...

s.ileri@zaman.com.tr

Radyo Anıları

Selim İleri 2009.05.23

On gün kadar önceydi, söyleşi için buluştuğumuz genç arkadaşlarım eski bir 'radyo' yazımı getirdiler. Epey eski, Sanat Olayı'nda yayımlanmış, yıllar önce. Ülkü Tamer'li Sanat Olayı mı, Attilâ İlhan'lı mı, çıkaramadım. Tarih bellisiz. Hiç hatırlamadığım bir yazı. Ama yazıda söz açtığım radyo anıları, benim için daha dün gibi.

Harbiye'deki Radyoevi'nden söz açmışım. Radyoevi çok sevdiğim bir yapıdır. Benden beş altı ay genç. 19 Kasım 1949 tarihinde hizmete girmiş. İsmet İnönü Cumhurbaşkanı, açılış konuşmasını İsmet Paşa yapmış. Gerçi deneme yayınları 1949'un Haziran'ında başlamış.

Doğan Erginbaş'ın, Ömer Güney'in ve İsmail Utkular'ın ortak tasarımları olan Radyoevi'ni birkaç kez tepeden tırnağa kadar gezme fırsatım oldu. ('Tepeden tırnağa', bilmez değilim, canlılar için kullanılır. Ama Radyoevi bende bir canlının sesi soluğu olarak yaşayageldi.)

Büyük stüdyoları, salonları, odaları, plak alma üniteleriyle Radyoevi, hele dönemi göz önünde tutulursa, çok akılcı bir tutumla inşa edilmiştir. Sonra, bizim nesil, uzaklardan, önünden geçerken, hayatımızda derin izi olan radyonun... İstanbul Radyosu'nun oradan yayın yaptığını bildiğimizden, Radyoevi'ne tılsımlı bir yer özelliği kondurmuştuk...

Sanat Olayı'ndaki yazıda anmamışım: Bendeki en eski radyo anısı, Kadıköy'ndeki evimizden. Çok acıklı bir piyes, Radyo Tiyatrosu'nda. Gece vakti niye ayaktayım, niye dinlememe izin verilmiş, çözemiyorum, sadece sesler hâlâ yankıyor.

Her hafta perşembe geceleri saat 21'de yayınlanan Radyo Tiyatrosu'nun hayatımdaki önemi uçsuz bucaksız. Tennessee Williams'tan radyofonize edilmiş Sırça Kümes'i -Kent Oyuncuları'nın yapıymıydı- dinlemeseydim, yazar olmaya belki yeltenmezdim. Sırça Kümes bittiğinde, insan acılarını ben de yazacağım! diye tutturmuştum, galiba yarım yüzyıl geçti.

Sonra her cumartesi Çocuk Saati. Yaz ayları dışında hiçbirini kaçırmamışımdır...

O eski yazıda Eşref Şefik'ten söz açmışım. Bu isim bugün belki unutuldu. Usta bir radyo konuşmacısıydı Eşref Şefik, şöhreti büyüktü. Eşref Şefik, Feridun Fazıl Tülbentçi, Refik Ahmet Sevengil, daha başkaları, hepsi İstanbul Radyosu'nun konuşmacılarıydı. Masallar anlatan, beni büyüleyen Eflâtun Cem Güney'i elbette unutmadım.

Sesler yankıyor!

O konuşmacıları, bugünün radyo bolluğunda, dilimizi ne yazık ki zaman zaman merhametsizce hırpalayan kimi konuşmacılarla karıştırmamak gerekir. Her birinde 'aktör' edası vardı. Meselâ Feridun Fazıl Tülbentçi'nin tarih söyleşileri tüyler ürpertirdi. İstanbul'un fethini ondan dinlemiştim. Fâtih'le birlikte Bizans'ın tarihten silinmesine sanki biz de katılıyorduk. (Bu, tiyatroluk anlatıştan olacak; tarihten oldum bittim ürkerim.)

Eşref Şefik, Evliya Çelebi'nin âdeta radyo karşılığıydı; abarttıkça abartırdı. Ama çok sevimliydi. Doğadan, denizden, balıklardan söz açardı.

Yeniyetmeliğimdeydi, Marmara Adası'na gitmiştik. Bir evin bahçesinden bir ses, çok tanıdık bir ses, Eşref Şefik'in sesi. Babam, "Siz Eşref Şefik misiniz?" diye sormuştu. Sonra epey konuştular. Radyo öyleydi: Seslerdi

sizi ünlü kılan.

Orhan Hançerlioğlu'ndan da söz açmak isterim. Yazar Hançerlioğlu, İstanbul Radyosu'nda yıllarca öykü programı hazırladı. Galiba bir reklâm programının yapımıydı. İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun aktrisleri dramatize ederler, aynı tiyatronun aktörleri onlara eşlik ederlerdi. Başta ve sonda Orhan Hançerlioğlu'nun boğuk, kalın, gürültülü, trajedyenlere yakışır sesi öyküden satırlarla yankırdı. Yazarı da o tanıtıyordu: "Fransız edebiyatının büyük hikâyecisi Maupassant..."

Uzun yıllar geçti; bir seçici kurulda Orhan Bey'le birlikteydik. Geldi, "Orhan Pamuk'un romanı birinci olacak!" dedi. Aynı kalın, yetkeci ses. (Orhan Pamuk ödülü Mehmet Eroğlu'yla paylaştı. Benim adayım Selçuk Baran'dı: Bozkır Çiçekleri.)

Yürek yakıcı "Son Yaprak" öyküsünü o programda dinlemiştim, pazar gecesı, saat yirmi iki suları. Hani, hasta kız ölmesin diye, ağaca son bir yeşil yaprak boyayıp asan ressam, ihtiyar ressam... Kim bilir kaç yıl geçti, Hançerlioğlu'nun sesi yine kulaklarımda...

Romanlarını okudum ama, Feridun Fazıl Bey'i hiç görmedim. Zaten radyonun en büyük özelliğı, yüzlerini ya hiç görmediğiniz, ya da, ancak dergilerdeki fotoğraflarından tanıdığınız insanlarla dolup taşmasıydı. Küçük kutudan çıkıp geliyorlardı, sesleriyle. Böyle pek çok 'radyo yıldızı' vardı. Hele, şarkıcılar birer efsaneydiler.

Evet, efsaneydiler. Çocukluğumda, Münir Nurettin Selçuk, telif ödemediğine sinirlenerek, eserlerinin İstanbul Radyosu'nda okunmasını yasaklamıştı. Aylarca tartışılmış, âdeta matem tutulmuştu. İstanbul Radyosu'yla Münir Nurettin nasıl barıştılar; ama barıştılar ve radyo dinleyicileri çok sevindi...

Macerayı belki radyo dergilerinden izleyebilirim. O zamanın haftalık radyo dergileri, öyle, haftası geçer geçmez atılmaz, önemsenerek saklanır, hatta ciltlenirdi. (Kitaplığımda cilt cilt!) Meselâ, Hamiyet Yüceses, Suadiye taraflarındaki evini nasıl döşemiş... Meselâ, tango kralı Celâl İnce niye Amerika'ya gitmiş... Radife Erten son günlerde neden sinirli... İlham Gencer ve Arkadaşları'nın solisti Ayten Alpman caz şarkıları yorumluyor...

Hem bu dergilerde yazı yazan hem de menejer olan Zeki Tükel, bir ara, Cihangir'de karşımızda oturmuştu. Hanımlar onu Frank Sinatra'ya benzetirlerdi. Eşi Nebahat Yedibaş, İstanbul Radyosu'nda solistti. Evlerine dönemin ünlü ses sanatçıları gelir, mahallemizde heyecan rüzgârları eserdı.

Bu heyecan rüzgârlarını Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın'da yazmıştım. Roman yayımlanınca, bir gazeteci-yazar 'dost', isimleri değiştirmiş ama, kim kimdir anlaşılıyor, belki mahkemelik bir konu diye yazmıştı. Hâlâ şükran duyarım...

1961'in güzünde, galiba Ekim'in ilk haftasında, İstanbul İl Radyosu yayına başlamıştı. Orta dalga, 385 metre. (Bu 'dalga'ları, 'metre'leri şimdi bile kavrayabilmiş değilim.) Biz yeniyetmeler için ne büyük sevinçti! Akşamüzerleri saat on sekizde başlayan yayın gece yarısına kadar sürer, günün moda şarkıları çalınırdı. Bunlar, yalnızca, 'hafif batı müziğı' şarkılarıdır. İngilizce, İtalyanca, ama o yıllarda daha çok Fransızca. Canına kıyan Dalida yankıyor, hem de sevinç, yaşamak dolu!..

1968'de Cumartesi Yalnızlığı yayımlandı. Aziz dostum, değerli hikâyeci Nursel Duruel'le Cumartesi Yalnızlığı sebebiyle tanıştım. İlk kez radyoda konuştum; Nursel'in kitaplar programındaydım. Şimdi düşünüyorum da, nasıl bir incelikti: Yolun başındaki bir yazara, Nursel Duruel yol açıyor, el veriyor!..

Radyo anılarımın bir bölümünü Gramofon Hâlâ Çalışıyor'da yazmıştım. Demin okudum. Evlerimizin, o, kira evlerimizin demirbaş radyolarını anlatmak istemişim. Mediha Demirkan okuyor, Sabite Tur Gülerman; Zehra Bilir'in sesinden "Halvacı", ah o 'a'! Yüreğim burkuldu.

Çocukluğun umutlarla dolu, henüz kırılmamış, henüz kavrulmamış günleri. Onların geri gelmeyeceğini biliyorum. (Hayat artık rüzgârla dolu.) Radyoda dinlediğim güzelliklerin bittiğini biliyorum. Başka güzellikler de olabileceğini biliyorum. Fakat hep bir sıtmadayım.

Sıtmadayım: Cihangir'deki ev, annem babam, anneciğim babacığım, ilkgençliğim, sonsuz düşler!...

Sonra böylesine yalnızlık.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

70 yıllık Türk resminin izinde

Selim İleri 2009.05.30

Sakıp Sabancı Müzesi'ndeki Batı'ya Yolculuk/Türk Resminin 70 Yıllık Serüveni sergisi beni büyüledi. Sergi, 30 Haziran 2009 tarihine kadar açık kalacak. O dünyayı bir kez daha yaşamak istiyorum. Ferit Edgü'yle Nazan Ölçer'e, sergi için emeği geçen herkese teşekkür etmeyi unutmayarak.

Batı'ya Yolculuk sorular, savruluşlar getirdi ardı sıra:

Gerçek sanat eserini yenilikçi tutumu, seçimi, tercihi dolayısıyla yadsımak, yadsıyabilmek olası mı?

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı-Türk sanatı Batı kültürlerinin benimsemiş olduğu resimle yakınlık kurdu. Hatta, özdeşlik. Bir bakıma, Osmanlı-Türk sanatı bazı yasakları kırıyordu. Yazık ki anılarda yer almamış: Batılı anlamda resim yapmış ilk sanatçılarımız kim bilir ne kadar yadırgandılar. Toplumun tepkisini çektiler. Ama yaptıkları resme inanıyorlardı. Bu inançları bir ülkü olup çıktı.

Malik Aksel, İstanbul'un Ortası adlı değerli kitabında, Mihri Müşfik Hanım'ın, dönemin yetkili kişilerine başvurarak, kızlar için de güzel sanatlar okulu açılmasını talep edişini kahramanlık hikâyesi gibi anlatır. Kuşkusuz öyle de yaşanmış. Mihri Müşfik'in bazı mektuplarını okumuştum: Mücadeleci kişiliği üslûptan duyumsanıyordu...

Sanatlarımızı daima korumuş Ferit Edgü, "II. Mahmud'la başlayan, Tanzimat'la ivme kazanan modernleşmenin ya da Batılılaşmanın (adına ne dersiniz deyin) en iyi, açık ve seçik okunabileceği bir alan varsa, bu Türk resim sanatı olmalıdır" diye yazıyor.

Osmanlı-Türk resim sanatı artık başka bir düzlemde yol almaktadır. İlk ressamlarımız o güne kadar sürüp gelmiş geleneği, soyutlamayı, simgelerle betimlemeyi, minyatürdeki anlayışı, halk resminin özgül çizimlerini bir anda unuttular mı? Belki bu soru bile yersiz. Elbette unutmadılar. Elbette toptan vazgeçiş söz konusu değildi.

Ama yeni bir anlayışa yol alınıyordu. Yine Malik Aksel'i anacağım. Malik Aksel, ilk ressamlarımızın 'yerli' olmak için fazladan özen göstermediklerini, zaten doğaçtan yerli kaldıklarını belirtir.

O dönemlerde, sözgelimi payitaht İstanbul'u, imparatorluk başkentini yansıtmış yabancı ressamlar büyük ölçüde egzotizmin izini sürmüşler. Günlük hayata yıllar yılı katılmış Fausto Zonaro bile kimileyin masalı gereksinmiştir. Osmanlı-Türk ressamaları ise yaşadıkları, bildikleri, dönüştürmeye çalıştıkları hayatın sahici ve kalıcı ifadesini aramışlar.

Sergide, Hoca Ali Rıza'nın "Beylerbeyi'nde Sokak", Kızkulesi peyzajı, "Karda Üsküdar" resimleri, Halil Paşa'dan "Çengelköy Vapur İskelesi", bazı başka resimler, Aksel'in görüşünü galiba doğruluyor. Hele "Çengelköy Vapur

İskelesi" 1890 tarihi taşımasına rağmen, yaşadığım Boğaziçi'nden bir renk, ışık anısı.

Ne var ki, döneminde, sözgelimi Hoca Ali Rıza tedirginlik uyandırmamış mıydı? Sanatseverler, bir anlamda 'seçkin'ler dışında, yaptığı resim çoğunluğun, kamunun onayını kazanamıyordu. İlk ressamlarımız muhakkak ki dışlandılar. Tek güvenceleri, herhalde, 'Saray'ın destek veriyordu.

"On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında resim 'öğrenmeye' Paris'e giden (daha doğrusu çoğu Saray tarafından gönderilen) Türk ressam adaylarında..." diyor Ferit Edgü.

Sergiye gezerken, resimler karşısında dakikalarca durakalırken, bugün ancak diye düşündüm, bu resimlerin aracılığıyla, bu resimlerin varlığı sayesinde bir dönemin duyuşunu, alımlayışını, renklerini, ruhunu yakalayabiliyoruz. Gelenekçi kimliğe pek denk düşmeyen bir anlayışı kılavuz edinmiş Osman Hamdi, sonraki kuşak, örnekse Nazmi Ziya, Namık İsmail şimdi çok etkileyici çabaları, eserleri, betimleyişleriyle heyecanlandırıyolar bizi.

Çok sevdiğim Nazmi Ziya'nın "Karacahmet"i bir bahar gününde -fakat belki de sonbahar, sararmış yapraklara bakılırsa...- ışık yağmuruyla öyle bir izlenim uyandırıyor ki, bugün artık bambaşka görünüm edinmiş Karacahmet, orada, tuvalde 'ruh portresi'ne kavuşmuş. Bu eser olmasaydı, Karacahmet'i sadece bugünkü görünümüyle duyacaktık.

Avni Lifij'e hayranlığım çok eskilerden. Lifij'in poşadlarını derlemiş albümü bir zamanlar yanımdan ayırmazdım: Meselâ donuk ayışığı çarpık mezar taşlarına ışıyor, meselâ Kanunî Sultan Türbesi'nde bahar artık uçuk filizî bir yeşertiyle beliriyor, Arkeoloji Müzesi önünde, taş merdivenin bitişiğinde çarşafli iki genç hanım resim yapıyorlar... Lâleli'ye akşam âdeta beyaz bir alacayla iniyor... Bu eşsiz poşadlar yalnızca birtakım anları saptamış taslaklar olarak kalmıyor; İstanbul'un bazı zamanlarını öncesiz sonrasız yaşar kılıyor.

Batı'ya Yolculuk'ta Avni Lifij imzalı "Kızkulesi" bence döneminin içli, coşumcu edebiyatıyla da birleşiyor. Oktay Rifat'ın tespiti hatırladım:

Önce Âkif'ten dizeler alınıyor Oktay Rifat:

"- Vapur yanaştı mı?

-Çoktan.

-Demek ki köprüdeyiz.

-Aman şu yolcular insin...

-Fakat bilir misiniz?

Yadırgıyor insan o eski tekneleri!"

Sonra ekliyor şair:

"Gözümüzün önünde canlanan görüntü, tıpkı bir fotoğraf görüntüsü gibidir. Ha Şevket Dağ'ın resmi, ha Âkif'in şiiri. Kötülemek için söylemiyorum, ikisi de anlayışlarının gereğini yerine getirmeye çalışmışlar, ikisi de yollarında, usta olmuşlar. Bakıyorsunuz, Haşim artık fotoğrafçı değil. Gerçeği seçmeye, ayıklamaya, şiirinin görüntülerini düzenlemeye başlamış. Bir Çallı, bir Nazmi Ziya gibi, o da gerçeğe dış geçirme çabasında."

Unutulmayacak bir saptama.

Ben de, Avni Lifij'in "Kızkulesi"nde Haşim şiiiri okudum. Belki ayışığı, denizin durgunluğu bu hissi uyandırdı...

Hikmet Onat'ın 1970 tarihli "Büyükdere'de Eski Ev" resmini bilmiyordum. Batı'ya Yolculuk'un sürprizlerindendi. Kağşamış, göçtü göçecek o eski evin bahçesinde yeşil yaprakları fırça darbeleriyle geçiştirilmiş ağaç -ne ağacıydı?- yürek yakıyor. Eski mimari dirilmemek üzere sönüp giderken, bakımsız bahçede hayat bulmaya çalışan o ağaç... Yaşadığım, yazmak arzusuyla dolup taşıtığım 1970'te! Daha önce kitaplarda gördüğüm, her defasında öyküsünü yazmak istediğim, Halil Paşa'nın 1898 tarihli "Şakayıklar ve Kadın"ı -benim için- göz kamaştıracıydı. Elinde dürbün, bilemediğimiz, hiçbir zaman göremeyeceğimiz uzaklara bakan genç kadın yine acı veriyordu.

Çallı'yla Büyükada... Günümüzün Büyükada'sında o şıklıktan eser kalmamış. Ama hemen geçmişe dönüyor, düşleyebiliyorsunuz. Çallı'yla elbette manolyalar... Bir kez daha, İstanbul'un baş döndüren manolya ağaçları, silme çiçek açmış. Çallı manolya salkımını mavi vazoda bize armağan ediyor...

Batı'ya Yolculuk / Türk Resminin 70 Yıllık Serüveni, resimseverler için kaçırılmayacak bir fırsat.

s.ileri@zaman.com.tr

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İlk romanımda leylâklar

Selim İleri 2009.06.06

Geçen haftaki Radikal Kitap'ta Asuman Kafaoğlu-Büke'nin "Genç Bir Roman" yazısı beni çok sevindirdi. Bu sevincimi saklamayacağım.

Sırma, Burcu ve Derviş'le Asmalı Cavit'te buluşacaktık; perşembe gecesiydi. Derviş Şentekin Radikal Kitap'la çıkageldi. On ikinci sayfada fotoğrafımı görünce -Muhsin Akgün'ün çektiği- şaşırdım. Sonra Asuman Kafaoğlu-Büke'nin Destan Gönüller için yazdıklarını okumaya koyuldum. Masadaki arkadaşlarımı handiyse unutmuştum.

Yazar, Destan Gönüller otuz altı yıl sonra yeniden yayımlandı diyor. Durakaldım, o çarçabuk geçip gitmiş otuz altı yıla. Belki otuz yedi, hatta otuz sekiz. Destan Gönüller'i bir iki yıl iç dünyamda geveleyip durmuştum.

"Genç Bir Roman" otuz yedi otuz sekiz yıl öncesini ürperterek yaşattı.

Baştan beri roman sevdalıyıldım. Ne var ki, Destan Gönüller'e kadar yazdığım -ya da, yazdığımı sandığım- romanlar, taslaklar yayımlanmadan yitip gitti. Destan Gönüller, Doğan Hızlan'ın yönlendirmesiyle yazıldı. Çünkü otuz sekiz yıl önce, artık hikâyelere kapılıp gitmiştim, önce Cumartesi Yalnızlığı, sonra Pastırma Yazı. Ama aziz dostum Hızlan, romana tutkumu bildiğinden, o eski Hürriyet Yayınları kurulunca, "Niye roman yazmıyorsun ki" dedi.

Zaten Destan Gönüller'in isim babası da Doğan Hızlan'dır.

Asuman Kafaoğlu-Büke, şu çok incelikli saptamayı dile getirmiş:

"Selim İleri Destan Gönüller'i yirmi dört yaşında yazmış. Genç yaşta yazdığı ilk romanında, kendine yakın hissettiği başka gençlik romanlarının da izini sürmüş, adı geçen romanlardan iki tanesi özellikle kurguda önemli rol oynuyor: Dostoyevski'nin ilk romanlarından sayılan, yazarın yirmili yaşlarda yazdığı Beyaz Geceler ile Kerime Nadir'in yirmi bir yaşında yazdığı Hıçkırık."

Hıçkırık'tan git git silinen anılar; ama Beyaz Geceler'i Sabri Gürses'in özenli çevirisinden (Can Yayınları) yeniden okudum, yenilerde. Bir kez daha vurulup kaldım.

Ekliyor eleştirmen: "Bu eserlerin de Destan Gönüller gibi erken dönem eserleri olmalarının bir anlamı olduğunu düşünmeden edemedim."

İçim burkuldu, fakat tuhaf bir sevinçle. Kimsenin dikkatini bile çekmemişti o yıllarda. Gerçi sonra da. Bir Beyaz Geceler yazmak çılgınlığına kapılmışım.

"Beyaz Geceler ile Hıçkırık arasındaki en belirgin ortak özellik, sevilmeden seven kahramanları." İşte, Destan Gönüller'de tam da bunu yazmak istemişim.

Peki, ama niye? Altmış yaşımda, şimdi, çözümlemeye çalışıyorum.

Petersburg'un beyaz gecelerinde geçen Dostoyevski romanı, Turgenyev'de iç paralayıcı bir alıntıyla başlar: "... Yoksa o bir an için bile olsa, / Senin kalbinin yanı başında / Olmak için mi yaratılmış?.."

Beyaz Geceler'i hangi evimizde okuduğumu anımsamıyorum, Sabri Gürses'in çevirisinden alıntılıdığım Turgenyev dizeleri, o eski kitapta, Nihal Yalaza Taluy'un çevirisidi. Aradım ama bulamadım, Varlık Yayınları'nın kitabı eski Beyaz Geceler'i. Cihangir'de olabilir: Kasvetli Kumrulu Yokuş Sokağı'na handiyse ölümcül bir yalnızlıkla baktığımı gözümün önüne getirir gibiyim.

Destan Gönüller'i Teşvikiye'deki baba evinde yazdım. Açık seçik hatırlıyorum: Hıçkırık'ı biraz da, sevilmeden seven Kenan'dan etkilendiğim kadar, geçmiş İstanbul'u anabilmek için seçmişim. Edebiyat tarihinin -alçakça-hor gördüğü Kerime Nadir bu gençlik eserinde bütün bir 'leylâklar İstanbul'u' anlatır. Romancı o güzelim leylâkların İstanbul'dan göçüp gideceğini hissetmişçesine, uzun uzadıya tasvir eder eflâtun İstanbul çiçeğini.

İlk romanımı yazarken, leylâk, daha o zaman, İstanbul'da yaşama gücünü yitirmişti. Bahçeler, ahşap evler, köşkler İstanbul'undan apartman İstanbul'una paldır küldür geçiş, leylâk ağaççıklarının sonu olmuş. Tanıklık ettim. Söylemem yersiz: Leylâksız, mor salkımsız İstanbul... mor zambakların sadece çiçekçi vitrinlerinde görüldüğü 1950'lerden kopmuş bu yeni İstanbul beni üzdü, pek hülyasız göründü bana. Hele, Çallı'nın pembe-eflâtun manolyalarını bir gün keşfedince...

İlk romanımda leylâklardan, bahçelerden söz açmalıydım!

Asuman Kafaoğlu-Büke'nin saptadığı gibi, Destan Gönüller'le son yazdıklarım arasında, hiç değilse, çiçekler bahçeler açısından akrabalık sürüp gider. Belki bu sebeple Tanpınar'ın yaz bahçeli, yaz geceli şiirlerine tutkunum:

"Ne güzel geçti bütün yaz,

Geceler küçük bahçede."

Tokat'ta askerliğimi yaparken, Avcı Er Eğitim Taburu'nun bahçesinde mor zambakları görünce, eski tanış!, Destan Gönüller'i hatırlamışım.

"Sonbaharda bomboş bir bahçeye bakarken, elinde leylâklarla mezarlığa giden Hıçkırık'ın kahramanı Kenan'ı düşlemek, kendini onunla özdeşleştirmek, sonra bu leylâkların kokusunu duymak, tam Selim İleri'nin romanlarından alışık olduğumuz bir sahnedir."

Coşum, coşumculuk, ilk günden beri başattı. Bir yazarımız, gençliğindeki kötü etki Kerime Nadir'den sonraki eserlerinde kurtuldu diye yazdı. Buna yıllarca üzüldüm. Dilerim ki kurtulmamışımdır.

"Genç Bir Roman"ı okuduktan sonra, Destan Gönüller'i evirip çevirdim. İstanbul orada tam bir değişim-dönüşüm ortasında, dönüm noktasında. Dönüm noktasını yazmaya çalışmışım.

Bir kaynağım daha vardı: Peyami Safa'nın Dokuzuncu Hariciye Koğuşu. Eleştirmenin "sevilmeden seven kahraman" saptamasına Dokuzuncu Hariciye Koğuşu çok denk düşer.

Teşvikiye'deki evde Destan Gönüller'i -henüz adsızdı- yazıyorum. Masamda -bugün de aynı masa- Peyami Safa'nın eseri. Rilke'nin eseri, Dostoyevski'nin, Kerime Nadir'in eserleri. Galiba Garipler Sokağı da, Oktay Akbal imzalı.

Değerli Asuman Kafaoğlu-Büke, dedim ya, ürperterek geri getirdi kırk yıla yakın geçmiş.

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'na geri döneceğim. Garipler Sokağı'ndayım birdenbire: Fatih'te, orta hallilerin yaşadığı, Salih' i hatırladım, bir aşktan kırık. Benim ilk kılavuzumdur Oktay Akbal! Oktay Akbal olmasaydı diye yeniden heyecanlandım, bugüne nasıl gelebilirdim?!

Sonra Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nun bendeki ilk baskısını açtım. "Nâzım Hikmet"e kara sevdıyla adanmış romancı. Yine, ağlamamak için zor tuttum kendimi. Sonrasındaki kavgayı artık keşke hiç kimse bilmeseydi! Edebiyatımıza, kültürümüze simsiyah lekesi düşmüş bu kavga, hem Nâzım Hikmet'in hem Peyami Safa'nın ne çok zaafını söylüyor.

Bir başyapıttır Dokuzuncu Hariciye Koğuşu. Yazarlık yaşamım boyunca beni büyüledi.

Necatigil, Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü'nde "İstanbul'un kenar mahallelerinden birinde küçük bir evde annesiyle birlikte yaşayan, babasız, on beş yaşında bir çocuk" diyor, "bacağında sekiz yaşından beri çektiği fistüllü, akıntılı bir kemik hastalığından..."

Otuz yedi mi, kaç yıl önceyse, Teşvikiye'deki evde Destan Gönüller'i yazıyorum bu gece yarısı. Erenköy'deki köşkte Nüzhet'e deli gibi âşığım. Fakat Nüzhet, Doktor Ragıp'la evlenecek. Hayır, hayır; ben Birsan'e ve Meliha'ya âşık Yusuf'u yazmaya çalışıyorum...

İlk romanım, ne yapalım, üzülme, başarısızdın ama içtendin, diyor.

"Karşılaştırmalarda Yusuf hep yitiren, kaybeden oluyor." Yitirendim. Fakat coşumlarım beni hiç terk etmedi!

s.ileri@zaman.com.tr

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Füruzan 'Yaz Geldi' öyküsünü ilk nerede yayımladı?

Selim İleri 2009.06.13

Bu sabah bu soruyla uyandım. Daha doğrusu, uyanmakla uyanmamak arasında; "Yaz Geldi" ilk nerede yayımlanmıştı?

Erken saat. Yarı aralık perdeden balkondaki alevli mor Afrika menekşesi görünüyor, güneş vurmuş. Küçük saksıdaki çiçekler ve yapraklar, tıpkı öyküdeki gibi, yaz geldi diyor. Itırların eflâtun çiçekleri döküldüğüne göre, yaz sahiden geldi. Bahar boyunca açar itırlar.

"Yaz Geldi", Parasız Yatılı'yı oluşturan hikâyelerden biridir. Yeni Dergi'de, Papirüs'te yayımlanmış olabilir. Belki, sanat sayfasını Doğan Hızlan'ın yönettiği o eski Yeni Gazete'de. Aklıma takıldı işte.

Sabahın yedisinde Füzûzan'ı arayamam.

Fakat yıllar öncesindeydim. Yine zaman kayması. Yaşlanışla birlikte bu zaman kaymaları öyle çok artıyor ki. Dün yaşadıklarınız puslu, hatta silik. Ama kırk yıl, elli yıl öncesi pırıl pırıl.

"Yaz Geldi" pırıl pırıldı. İki sahipsiz çocuktular, biri kız biri oğlan. Dokuz on yaşlarında. Kız, halasıyla yatalak ninesinin yanında yaşıyor, anababasından söz açılmamış. Oğlanın babası kömür deposunda çalışıyor, annesi bir aşkın peşinden gitmiş. Boğaziçi'nde vapur iskelesinde karşılaşıyorlar. O içli arkadaşlık, vapurların gelişine gidişine bakarken başlıyor. İkinci vakti...

Yaz nasıl geliyordu? İşte onu unutmuşum. İki ıssız çocuğun arkadaş oluşuyla, belki, kim bilir. Ama yaz geliyordu; yaz, acıları daha az hissettirecekti...

İstanbul'a yaz, çocukluğumuzda, şenliklerle gelirdi. Çocuklar için bugün yine öyle geliyor herhalde. Okullar kapanacak, sınıfımı geçmişim, koca tatil, ders kitapları değil artık, okumak istediğim kitaplar! Yarım yüzyıl öncesinde, önce Murat Reisin Oğlu, Balaban, bir iki yıl sonra bütün Reşat Nuri Güntekin'ler. Bu yaz hepsini yeniden okuyacağım. Gencelmiştim, sevinç duyuyordum.

Sonra yeşil erik: Mayıs ve haziran İstanbul'da yeşil erik demektir. Plastik kutulara tıktırılmış, çürük çarık yeşil erik değil; dalından kopartılmış, kütür kütür yeşil erik. Meyveliklerde sunumu, ille kırmızı kirazla. Yeşil ve kırmızı, birbirine o kadar yakışarak, natürmort havası estirir.

Ne tuhaf; natürmorta düşkün ressamlarımız –eskilerde, şimdi kimse heves etmiyor-, karpuz dilimleri, üzüm salkımları, portakal, elma, ceviz; gelgelelim yeşil erikle kırmızı kiraza yüz vermemişler. Şeker Ahmed Paşa'da kavun ve incir de var. Süleyman Seyyid'in portakallı natürmortları oldum bittim kış havası estirir, dörde beşe bölünmüş portakalın güney güneşinden gelme alacasına rağmen. Çallı'nın meyveli natürmortunu seyrek gördüm; ama bol bol manolyalı natürmort...

Manolya gençliğimin sonunu hatırlattı: Her sabah Tarabya'dan Kireçburnu'na kadar yürür, sonra yine Tarabya'ya dönerdim. Şimdilerde İstanbul daha manolyalı. O yıllarda romanlara, tuvallere geçmiş bu eşsiz ağaç, ancak eski köşkerin, yalıların bahçelerinde, tek tük kalmış. Tarabya'da sırtta, yaşlı ve harikulâde bir manolya ağacı evi örterdi. Her sabah durup bakardım. Söylemem gereksiz: Yaz sabahlarıydı.

Manolyaların açılışı da, yazı İstanbul'a getirenlerden elbette. Herkes erguvanı söyler; oysa erguvan İstanbul'da hazirana kalmaz, çiçeklerini döker, yapraklanır.

Haziran der demez, Selçuk Baran'ın "Haziran"ı. Ama o hikâyeye, Ankara'da geçer.

Kırklarındaki Refik Halid, İstanbul'a yazı patlıcan kızartmasının kokusuyla, hatta yağı kızgın tavadaki cızırtıyla getirmiş, nefis denemesinde. Bir öğleden sonra, Beyoğlu'nun arka sokakları, bir yerlerden buram buram patlıcan kızartması kokusu.

Mevsimler kendi sebzeleriyle birer işaretti. Seraların tatsız tuzsuz domatesi, taze fasulyesi, çalısı, dondurulmuş enginar falan ortalarda yoktu. Bakın, konserve vardı. Kış sofrasında etli türlü, bamya, Ayşekadın fasulyesi hep konserve. Kıştan kalma konserve, yaz gelirken, hemen tüketilir, eh artık taze çıkacak. Domates kokan domates yaz mevsiminde. Çengelköy'ün bademi, yaz başlangıcında. Arnavutköy'ün çileği biraz sonra.

Söyledim, birer işaretti: Meselâ, turfanda enginar –pahalıydı, orta halliler yanına yanaşamazdı– göründü mü, soba faslı biterdi. Kestane çıkıncaya kadar. Kestaneyle birlikte sobacılar evden eve.

Sebzeler meyveler bende hep rüya.

Ama dondurmalar da!

Kış ortası o yağ topağı kutu dondurmalarından tat alamıyorum. Oysa, geçmişte, yarım yüzyıl öncesinde, mahallemizin dondurmacısı geçiyor. Her gün küçük bir külâh, kaymaklı, limonlu, vişneli, çikolatalı. Vişnelisinin rengine bayılırdım, limonlusunun buruk tadına.

Geçenlerde Moda'daydım. Çok meşhur dediler, dondurmacıya girdik. Onlarca dondurma çeşidi, hepsinden bir kaşık tatsanız, mide fesadı. Çocukluğumun dondurmaları meğer yoksul dondurmasıymış. Sevinçlerse uçsuz bucaksızdı.

Demin manolyayı andım, ıhlamuru unuttum. İstanbul'a yazın gelişi biraz da ıhlamur kokusuyla. Adalar'da ıhlamur, henüz sayfiye yöresi Göztepe'de, Caddebostan'da, Suadiye'de. Belki başka yerlerde de. Nedense ıhlamur kokusunu en çok Göztepe'den, Neşecan Yengemizin geniş bahçesinden hatırlıyorum.

Sonrası? Sonrası, Oktay Rıfat'ın şiirindeki gibi:

"...

eksilmeyen bitmeyen sadece

gittikçe daha baygın daha dirençli

kokusu mayısta ıhlamurların."

Demek mayıstaymış...

Her şeyin zamanı vardı. Her şey, 'zamanı gelince'. Bekleyişler içinde geçirdi ömür. Kimse yakınmazdı.

İnanır mısınız, dil peynirinin zamanı vardı. O da ilkyaz ortası, yaz öncesi ortaya çıkardı. Cihangir'deki "Mösyö Panayot"un meze evinde, çubuk çubuk dil peynirleri, süt kokar, o kadar taze ki, ilk ısırişta süt damlasını hissedersiniz. Ancak o zaman, mevsiminde...

Karpuz kabuğunu suda gördükten sonra mı denize girerdik, artık unuttum. Yalnız, Fenerbahçe'de, plajda, o tertemiz, duru denizde küçücük yengeçleri yampri yampri yürüyen, kıpır kıpır şeytanminarelerini, peri kızlarıymışçasına uçuşan küçücük ve gümüş renkli balıkları unutmadım. Yosunlar da uçuşurdu suda. Dubalarda midyeler.

İstanbul'un dört bir yanı plajdı. Bir telâş başlardı, yaz gelirken. Kabinler boyanır, iskeleler, atlama tahtaları onarılır, sonra plaj mevsimi!

Şimdi her sabah Cevahir Oteli'nin kapalı yüzme havuzuna gidip, yaşıma "en uygun spor" olan ... evet evet, bir saat yüzüyorum, her sabah, yaz gelirken İstanbul'un sere serpe plajları soluk isimler belleğimde, görünüp yitiyorlar.

Şimdi Oktay Rıfat'ın bir başka şiirini, "Yine Yapraklar", her zamankinden fazla hissediyorum:

"...

bir kül bırakarak geçti mevsimlerim

güller yeniden açtı

uzak bir yıldız gibi kaldı

küçük odaların yalnızlığı."

s.ileri@zaman.com.tr

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

'Küçük Paşa'dan sonra...

Selim İleri 2009.06.14

Küçük Paşa günümüzde okunuyor mu, bilmiyorum. Genç arkadaşlara sordum, Küçük Paşa'yı işitmemişlerdi. Yaşıtlarıma sordum, bir iki kişi hayal meyal hatırladı.

Sorduğum kişileri edebiyatla ilgisiz sanmayın. Kimileri, üstelik, doğrudan doğruya edebiyatın içinde, öykü, roman yazıyorlar.

Küçük Paşa yazarların artık okumadığı bir roman mı, dememiz gerekiyor. Yazarlar okumuyorsa, geçmişin bir eseri bugünün okuruna nasıl ulaştırılacak?

Necatigil, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü'nün "Tepeyran, Ebubekir Hâzım" maddesinde şu özlü bilgiyi veriyor:

"Küçük Paşa Nabizade Nâzım'ın Karabibik (1890) hikâyesinden sonra köy romancılığımızın, çok daha geniş ve önemli, ikinci eseri oldu."

Karabibik okunuyor mu?

Küçük Paşa 1910'da yayımlanmış. Henüz yüz yaşında bile değil. 1980'li yıllarda yeniden yayımlanmıştı. Hep merak ederdim. Okudum; aklımda bir ana-oğul hikâyesi kalmış, köyün kıraç görünümü bir de. Karabibik'i de okumuştum; aynı yazarın Zehra'sı kadar etkilememişti.

Yetiştığım yıllarda, yazar olmaya çalışırken, köy romanı, köy edebiyatı doruktaydı. Şimdi düşünüyorum da, köy romanı/kent romanı diye bir ayırım yapmak doğru mu?

Anadolu'yu dile getirmek söz konusuysa, Reşat Nuri'nin yazdıkları beni çok etkiledi, asıl onlar etkiledi. Reşat Nuri'nin romanlarında taşra kentleri, sokaklar, evler, gün inmeye görsün, her akşam ölgün ışıklarla alaca aydınlanır, daima bir yurtsama uyandırır. Öyle bir yurtsama ki, kitapların kişileri büyük kent özlemiyle dolup taşarlar, okurlar ise ölgün ışıklı akşamlarda tuhaf, sıtmal bir şiirsellik duyarlar, o an orada olmak isterler.

Bu taşra sıtmasını Çehov'un oyunlarını okurken de duyarım. Özellikle Üç Kızkardeş'in son sahnesi derinden sarsar.

Sabahattin Ali'nin dile getirdiği Anadolu, portreyi ve duygulanımı birdenbire değiştirir. Şimdi yalçın bir edebiyat konuşmakta, yakınmakta, isyankârca haykırmakta. Bununla birlikte, Sabahattin Ali'nin söyleminde yine hep iki yönlü özlem, yurtsama sezinlenir.

1932 tarihli Yaban'ı unutmam. Köylünün anlamadığı Ahmet Celâl'le köylüyü anlamayan Ahmet Celâl: Yakup Kadri'nin –belki de sezgiyle– yakaladığı ikilem. Ama Yaban açılınırken bu ikilem üzerinde durulmamıştır.

Zaman zaman andığım bir kitap var: Beş Romancı Tartışıyor. Demokrat Parti sonrasında Kemal Tahir, Orhan Kemal, Fakir Baykurt, Talip Apaydın tartışıyorlar. Zaman zaman başka yazarlar da katılmış oturumlara.

Aslında tartışmıyorlar. Köyü, köylüyü yazmak konusunda birbirlerine girip çıkıyorlar. Bir tek Talip Apaydın 'roman sanatı' çevresinde konuşmaya çalışıyor. Kemal Tahir çok önemli şeyler söylüyor ama, öfkesini yenemiyor. Fakir Baykurt o günlerin genç 'yıldız'ı.

Beş Romancı Tartışıyor galiba yeniden basılmadı. Günümüzün okuru ilgilenir mi, kestiremiyorum.

Necatigil'in "köy romancılığı" dediği alanda, eserler açısından bir döküm çıkarılsa, ideolojinin ne ölçüde rol oynadığı saptanabilir. Edebî değer mi öndeydi, ideolojik yansıma mı? İdeoloji denince ve alanın ünlü romanları hatırlanınca, 'sol' ağır basar görünüyor. Ama 'sağ' da kendi içinde yol almış.

Geçen gün konuşuyorduk: Dönemlerinde o kadar çok sevilmiş, okunmuş bu romanlar bugün aynı heyecanı uyandırabilir mi? Edebiyatın etkisi güncelle sınırlı değilse, uyandırması gerekmez mi?

Kemal Bilbaşar geldi aklıma. Şöhret açısından "Üç Kemal'ler" in yanında dördüncü Kemal olamamıştı. Sonra Cemo Kemal Bilbaşar'ı okurla buluşturdu. Ama onun 1943 tarihli romanı, Denizin Çağırışı, bence bir başyapıt.

Taşra insanının yalnızlığını edebiyatımızda en etkileyici biçimde yansıtan roman, yine bence, Denizin Çağırışı'dır. Bir köy romanı değil, hatta Anadolu, taşra kenti romanı da değil. Ne var ki 'kapalı iktisat' ortamında sıkışmış insanı anlatıyor.

Denizin Çağırışı'nın yeni basımlarında, Bilbaşar dilini sadeleştirdi. Buna hep içim yanar.

Ne tuhaf: Orhan Kemal'e tutkum, Bereketli Topraklar Üzerinde'yle değil, Devlet Kuşu'yla başlamıştı...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Maçka Palas'ta bir efsane

Selim İleri 2009.06.20

O kitabı Sahaflar'da bulmuştum. Biliyorum, bıkkınlıkla, "Yıllar önce" diyeceksiniz. Evet, yıllar önce, her yaz günü Beyazıt'a, Sahaflar'a gittiğim dönemde. Orada daha çok-daha çok kitapla haşır neşir yaşamak...

Fransız yayınevlerinin kitabı gibiydi. Bir defa kapak düzeni öyleydi; ikincisi, Fransızca ad taşıyordu: Lettres à Abdülhak Haamit.

Abdülhak Hâmid bizim kuşak için efsanesi de efsanelere karışmış bir şairdir. Dinmişti efsane: Kimse şiirini okumuyordu 'Ulu Şair'in; ezberde handiyse tek dizesi kalmamıştı. Aslında yalnızca bizim kuşak mı? Sanmıyorum. Esendal'ın nefis bir hikâyesi var, "Hâmid İçin Bir Yazı", 1948'de Ulus'ta yayımlanmış: Kimse Hâmid'i okumuyor, herkes şairi yorumluyor...

Yine de efsane söz konusu, efsanenin yankısı. Bu sebeple Sahaflar'da bulduğum kitabı hemen almıştım.

İtiraf edeyim ki, bugün okurum yarın okurum erteleyişleriyle, yıllar yılı kapağı açılmadan durdu Lettres à Abdülhak Haamit. Milliyet gazetesine Ulu Şair üzerine hayli uzun bir yazı dizisi hazırlamıştım. Tuhaf ama, o

sırada bile, mektupları okumayı ertelemiştim.

Sonra bu mektuplar, Lüsiyen Hanım'dan Abdülhak Hâmid'e Aşk Mektupları adıyla, İsmail Yerguz'un geçmiş zaman tatlarını dilde göz ardı etmeyen çevirisiyle Türkçe olarak yayımlandı. Oğlak Yayıncılık'ın verimiydi.

Mektupların yazıldığı tarihte Hâmid herhalde büyük ününü koruyordu. 1950 sonrasında, hatırlarım; büyüklerimiz, o zamanlar edebiyatın yıldızı bugünkü gibi sönmediğinden, günlük hayatın ortasında, arada bir de olsa, edebî eserlerden söz açmayı gereklilik bilirlerdi. Namık Kemal, vatan konusu açıldığında hatırlanırdı, ille bir iki dize. Tevfik Fikret, hürriyet ve siyaset-iktidar adamlarının yağmacılığı konularında hemen akla gelirdi. Yahya Kemal zaten gönüllerdeydi. Abdülhak Hâmid ise ölmüş zevceye sonsuz bağlılığın şairiydi.

İşte Makber sık sık anılmaktaydı. Gerçi büyüklerimiz Makber'in kapağını açmayalı nice zamanlar geçmişti ama, yeri geldiğinde, kederler kuşanılarak Makber! denirdi. Biz küçükler de Hâmid'le böyle tanışmıştık.

Bebek'te doğduğu söylenirdi, muhteşem bir yalıda. Fakat yalı çoktan yıkılmış. Abdülhamid'in istibdatı, Londra seneleri falan; Maçka Palas'ta yaşamış olduğu söylenirdi. Tantanalı, şatafatlı bir ömür sürdüğü, salonunda şairlerin, yazarların buluştuğu... Bu akşamüzeri çaylarına herkes katılmış. Meselâ Sergüzeşt yazarı Sezaî ta Göksu'dan gelirmiş Maçka Palas'a. Sezaî de Hâmid gibi epey yaşlı. Yahya Kemal pek gelmezmiş. Hâmid'den otuz-otuz beş yaş küçük Yahya Kemal; yıldızları pek barışmamış...

Ulu Şair'in son hanımı Lüsiyen'in güzelliği belleklerdeydi. Zaten, Hâmid'in efsanesini, son dönem, Lüsiyen Hanım'ın gençliği, güzelliği, hoppalığı sürdürmüş gibiydi.

Lise son sınıfa kadar Abdülhak Hâmid'den tek satır okumadım. Teşvikiye'ye taşındıktan sonra, Maçka Palas'ın giriş katındaki sararık mermer -yoksa taş mı?- levha, "Ulu Şair Abdülhak Hâmid Tarhan burada yaşadı..." gibisinden bir söz, Makber şairini arada bir aklıma getirirdi.

Okulda, işte lise sondayken, Finten'den bir bölüm okuduk. Dalgalar göklere çıkarken Finten kayıkta koskoca bir gemiye ulaşmaya çalışıyordu. Öğretmenimiz Rauf Mutluay, Finten'den seçme parçayı hayli alaya alarak işlemişti. Mutluay'a göre, Ulu Şair talihli... hem de çok talihli adamdı. Yıllar yılı hayranlık duyulmuş Hâmid, oysa, saltanatlı züppenin tekiydi.

Finten'i ancak 1980'lerin sonunda okudum. Ahmet Muhip Dıranas'ın sadeleştirmesinden. Tuhaf şekilde etkilendim. Âdeta şaşakaldım. Örtük cinselliği, çılgınlığa varan karmaşık ruh çözümlemeleri, çılgınlığı handiyse aşan davranışlar bütünü, hele veremli kızlar sahnesi, bütün o abartık dünya geçmişten eşsiz bir güzellik gibiydi.

Üstelik, Hâmid, geleceğin çok donanımlı tiyatro tekniğini handiyse yüz yıl öncesinden görebilmiştir.

Aşk Mektupları'nın başında, İnci Enginün'ün kaleme getirmiş olduğu uzun bir giriş yazısı var. Hâmid'in bütün eserlerini yeni yazımızda okurla buluşturan Enginün, "Türk edebiyatında yeniliği kesin olarak başlatan Abdülhak Hâmid Tarhan..." diyor. Tanpınar da Hâmid'i yenilikçiliğin ilk kişileri arasında sayar. Gerçi Tanpınar, Makber şairi için olumsuz görüşler de ileri sürmüştü. Nahid Sırrı, Hâmid'in tiyatro eserlerini âdeta kasırgalı bulmuş.

Bugünün okuru bu kasırgaları dildeki değişim sebebiyle kolay kolay hissedemez. Dildeki kasırga Hâmid'i ürkütmüş müydü? Hep merak ettim.

Geçmiş günlerin serüvenlerini, söylentilerini, yapmacıklarını kirpi oklu anlatımıyla kaleme getiren Münevver Ayaşlı, Hâmid'le Lüsiyen Hanım'a Dolmabahçe Sarayı'ndaki Dil Kurultayı'nda rastladığını yazar. Arlaşılan Türkçe karşısında Osmanlıca ustası Hâmid'in aldırıışsızlığını adamakıllı yadırgamıştır. Hâmid pek neşelidir! Ayaşlı eski "şair-i âzam"ın yeni döneme yaranmak istediği kanısına bile varır.

Ayaşlı, Lüsiyen Hanım'la yakın arkadaşdır. Sıkı fıkı görüşürler. Ne var ki, Lüsiyen Hanım'ı yeri geldiğinde eleştirmekten, hatta yermekten kaçınmaz. Ayrıca Hâmid-Lüsiyen aşkına da pek inanmaz. Aradaki büyük yaş farkı Münevver Ayaşlı için daima bir soru işareti olup çıkar.

Lüsiyen Hanım İstanbul'un biraz bohem biraz entelektüel ortamında aristokrat bir tavır sergilemektedir. Bir ara Hâmid'den ayrılır, İtalyan bir beyle evlenir. Bu genç eşin kont olduğu söylentileri İstanbul'da epey yayılır. Ayaşlı anılarında kontluğa kontesliğe de inanmadığını yazar. Tam tersine, Lüsiyen Hanım'ın Hâmid'le ikinci kez evlenmesi, İtalya'da yaşadığı yoksulca hayata dayanamamasından. Abdülhak Hâmid Bey'in sağladığı bolluğu, refahı özlemiş.

İşte Lettres à Abdülhak Haamit tam o sıralarda yazılmış mektupların derlenmesidir. Mektuplardaki Lüsiyen Hanım'a gelince, ne olursa olsun, 'çapraşık' tutkuyu hissediyorsunuz. Hâmid'den ayrılmış, kont olduğu iddia edilen İtalyan'la evlenmiş Lüsiyen Hanım, eski eşine derin saygıyla bağlı. Yer yer iç sızlatan duygular yansıyor.

Ayrılık sırasında Ulu Şair, ileri yaşına rağmen, İstanbul'un eğlence yerlerinde handiyse sabahlıyor. Onu bu durumda gören Yakup Kadri, Gençlik ve Edebiyat Hatıraları'nda üzülün mü sevin sin mi, karar verememiş. Lüsiyen Hanım da bu uzun sefahat gecelerini ıstıtmış olmalı ki, bir mektubunda, Ulu Şair'e sıhhatinize dikkat edin! diye uyarılar yazıyor... Tabii bir aşk söylemiyle.

Ayrıca ne önemi var; yaşanmış, dinmiş, noktalanmış aşk ilişkisinin gerçekliğinde ya da düzmecesinde karar kılmak, mektuplara artı bir şey katmayacak. Bunlar, tat alınarak, su gibi okunan mektuplar. Lüsiyen Hanım roman kahramanı niteliğiyle beliriyor. Dedikodular, iyilikler, kötücüllükler, yalanlar, özentiler, görgüler, görgüsüzlükler; hepsi!

1930'lar İstanbul'u Maçka Palas'taki efsane şairle son eşini -öyle anlaşıyor ki- epey konuşmuş. Bu konuşmalar, bu çekiştirmeler, Ulu Şair'in 1937'de ölümünden sonra da sürmüştü. Çünkü Lüsiyen Hanım Maçka Palas'tan taşınmamış. Hâmid'in hayranlarının kendisini arayıp soracaklarını ummuş.

Maçka Palas otel oluyor. Belki de oldu; epeydir önünden geçmedim. Abdülhak Hâmid'e bir köşe düzenlenecek mi, bilmiyorum. Giriş katındaki tabelâ ne oldu? Kırılıp atıldı mı, saklandı mı? Onca şöhretten geriye belki iz kalmayacak...

s.ileri@zaman.com.tr

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Dinlediğim okuduğum Yeşilköy

Selim İleri 2009.06.27

Ansiklopedilerde, sözlüklerde, şurda burda rastladığım bir kitap vardı: Hikâye. Yeni yazımıza aktarılmadığından yıllar yılı okuyamadığım, merak ettiğim bir eser. Genç Halid Ziya kaleme getirmiş. Nihayet on yıl kadar önce Nur Gürani Arslan yeni yazımıza aktardı, Yapı Kredi Yayınları yayımladı.

Halid Ziya'yla 1920'lerde gerçekleştirilmiş bir söyleşide Hikâye'den söz açılıyor. Yeşilköy'deki köşkünde bir tür "inziva" hayatı yaşayan romancı, "Gençlik hevesimdir" yanıtını veriyor; daha ne Mâî ve Siyah, ne Aşk-ı Memnu yazılmış. Roman sanatına vurgun, yirmi yaşındaki Halid Ziya, Hikâye'de, romantizmle realizmi karşılaştırma çabasında.

1920'lerdeyse, büyük romancı arıyor tarıyor, Yeşilköy'de, biraz "perişan" kitaplığında Hikâye'yi bir türlü bulamıyor. Demek kaybolup gitmiş...

Sonra daha tuhaf bir şey oluyor; Hikâye'nin kitap olarak basılıp basılmadığı belirsizleşiyor, romancı "Hikâye'yi tefrika ettirmiştim" diyor. O tefrika sırasında, Ahmed Mithat Efendi art arda yayımladığı eserleriyle roman sanatında iz sürüyormuş, Namık Kemal'den bizdeki romanlara bazı itirazlar gelmiş, Sergüzeşt ününe henüz kavuşamamış.

Hikâye okunduğunda, Halid Ziya'nın da ilk romanlarımızdan hoşnut kalmadığı açık seçik ortaya çıkar. Oysa "Bir Yazın Tarihi" adlı eşsiz uzun öyküsünde (1900) Sezaî'nin Sergüzeşt'inden büyük övgüyle, hayranlıkla söz açar.

Çağ düşünülürse; roman sanatıyla yeni tanışan Osmanlı insanı için Hikâye şaşırtıcı bir incelemedir. Realizmi savunan, romantizmden uzaklaşılması gerektiğini öne süren genç Halid Ziya, romantizmin dile getirişlerinden büsbütün kopmuş değildir. Edebiyat-ı Cedide romanına giden yolda, iki "mektep"in kaynaşması belki bir art düşüncedir.

Genç Halid Ziya Flaubert ("Flober") üzerinde duruyor. Madame Bovary'yi inceden inceye tahlil etmiş. Emma, romantik edebiyatın klişeleştirdiği, "fuhuşlarından başka bir şeyleri görünmeyen", basit fahişelerden biri değil. O çıkmaz sokağa sürüklenirken mutsuz bir eşin kalbinden çıkan feryatlara tanıklık ediyoruz.

1920'lerin olgun yazarı kendi Bihter'inde Emma'dan izlere rastlanabileceğini söylemiş. Flaubert'i romantizmin içinden geçerek, o mektebi noktalayan romancı kabul ediyor...

1927 yılının sonbaharında M. Salahattin Bey -Kimdi?- Yeni Kitap dergisinin okurları için yine Yeşilköy'e gidiyor; "Mâî ve Siyah muharriri nezdinde bir saat" yaşanacak. Evet, Yeşilköy'ün "zevk ve zarafetle döşenmiş âsude bir köşk"üdeyiz. "Üstat Halid Ziya Bey, kendisine inzivâgâh edindiği bu köşkte senelerden beri kitapları ile baş başa, kaygusuz, pürüzsüz bir ömür" sürüyormuş.

Bu kez Flaubert'den, Fransız romancılarından konuşulmuyor. Biraz daha yaşlı, biraz daha yorgun romancı, Nesli- i Âhir'ini horgörüyle anıyor: "... Ne kadar isterdim ki bu hikâyeyi yazmaya mecbur olmuş bulunmayayım!" Fakat neden? M. Salahattin Bey nedense sormamış. Zaten Halid Ziya sık sık susuyor.

Yeni Kitap'ın okurları, söyleşiyi noktalayan sahne için üzüldüler mi, öğrenemeyeceğiz. Ama ben şu 2009 Haziran'ında ürperiyorum: "Aralık panjurlardan zerre zerre süzülen sonbahar güneşi, Edebiyat-ı Cedide'ye ruh ve hareket veren bu kuvvetli nâsirin ak saçları etrafında pembe bir zafer hâlesi örmüş gibi idi."

Ürperiyorum; çünkü biraz daha zaman geçecek, Kırık Hayatlar romancısı sevgili oğlu Halil Vedad'ın Tiran'da intihar ettiği haberini burada, Yeşilköy'deki köşkte öğrenecek! Unutulmaz monografisini, Bir Acı Hikâye'yi burada yazacak.

1992'de Halil Vedad'ın canına kıyışı etrafında yazdığım Kırık Deniz Kabukları Yeşilköy'deki köşkü anılardan izlenimlerle yansıtır. Köşk çoktan sona ermişti. Ama hep yaşatmaya çalışıyordum.

Oysa başlangıç hiç de yürek yakıcı değil. Balkan Savaşı'ndan sonra, Halid Ziya ve ailesi Ayastefanos'a yerleşirler. Tren istasyonunun hemen yakınında köşk inşa ettirilmiş ve çizimler, romancının bütün taleplerini karşılayarak gerçekleştirilmiş. Odaları, pencereleri, kapıları Halid Ziya hayalindeki gibi düzenlettirmiş. Tabîî köşkün güzel bir bahçesi var.

Sonra Ayastefanos'un ismini de değiştirecek: Yeşilköy. Ayastefanos, Hristiyan azizi -Yeşilköy'de adına bir kilise varmış- Ayios Stefanos'tan geliyor. Otuz iki yıl, ölünceye kadar, Halid Ziya Yeşilköy'deki köşküde oturacak, önceleri sevinçler, mutluluklar kuşanarak, oğlunun intiharından sonra korkunç bir içe kapanışa tutularak.

O son dönemde, yakınlarına, "Burası benim için artık 'simsiyah' bir köy" dermiş.

1918'de her şey yolunda. Ruşen Eşref yepyeni adıyla Yeşilköy'e gidiyor, "edebî bir ziyaret" için, tabî Halid Ziya'ya.

Mevsim kış. Tren yol aldıkça, "İstanbul'un tepelerine yaslanmış kubbeler, minareler" uzaklaşıyor. Taşları yosun tutmuş, viran surlar, Yedikule uzaklaştı. Fabrikalar fabrikalar arkada kaldı. "Nihayet yalnız denizle, yalnız toprak... Rüzgârla savrulan ince karın, uçuk bir eflâtun rengi döktüğü toprak."

Ruşen Eşref'ten öğrendiğimize göre, Halid Ziya'nın köşkü büyük ve bembeyazmış. Alt kattaki küçük salon ise, gümüşünün çeşitli tonlarında. Ne var ki, köşkü ısıtmak zor. Romancı, misafirini üst katta ağırlayacak. "Burası koyu renk kadifelerle, ipek perdelerle, koyu renk halılar ve koyu renk Sevr saksılarıyla süslü" bir salon. Maupassant'ın, Daudet'nin, Goncourd Kardeşler'in tasvir ettikleri salonları o kadar andırıyor ki! Romancı, büyük beyaz çini sobaya birkaç odun attı.

"Sobanın mikaları arkasında uzun alev fışkiyeleriyle çıtırdıyan odunlar... Onların, çok güzel ve kıymetli Uşak halıları üzerinde uçuşan, titreşen gölgeleri... Birizbirizlerin, tenteli storların üzerine inen gümüşü perdeler arkasındaki donuk, buğulu, geniş camlar. Dışarıda uğultularla yağan kar..."

Henüz kırık Yeşilköy'de dinginlik köşesi.

Otuz kırk yıl sonra usul usul yeni bir yerleşme, dünün erden Yeşilköy'ünü değişimlere sürükler. 1960'larda 'çekirdek' Yeşilyurt geleceğin amansız habercisidir.

1980'lerde sıkça gittiğim Yeşilköy'de, hele İstasyon Caddesi'nde eski dokunun nasıl hırpalandığını elbette görmüştüm. Gerçi caddede geçmiş günlerden kalma bir iki güzel ev, İskele Meydanı'nda yine eski evler, Venedik çağrışımlı dinî yapı, semtte Rum, Ermeni kiliseleri, hem sahilde, hem ara sokaklarda küçük balıkçı lokantaları tarihî dokudan bir şeyler söylemeye çalışıyordu. Çarşıda, İstanbul'un bütün güzel çarşılarını çağrıştıran bir hava esardi.

Bununla birlikte, Çınar Otel, derken Polat-Renaissance Otel, blok apartmanlar, betonlaşma, Halid Ziya'nın 'yeşil'inden boyuna çalışıyordu. Eski Ayastefanos'tan izdüşümler artık tektüktü.

Kırık Deniz Kabukları'na çalıştığım günlerde, Yeşilköy, bütünüyle uzaklaşıyordu sayfiye semti mimarisinden. Köşkler el değiştirmiş, bazıları handiyse metruk; bahçeler bakımsız, git git azalıyor; hatta güzelim çarşı bile çehre değiştiriyor. Meselâ semt bakkalının, kasabının, kapısında boncuklu saçağı berberin yanı başında market, butik, lüks kuaför.

Okuduğum, dinlediğim, bir iki yağlıboya peyzajda karşıma çıkan Yeşilköy'ü düşlerdim. Geçmişten kalma güzellikleri hayalimde çoğaltırdım. Sonra vazgeçtim.

Her 'yeni'ye özümsüzce savrulan İstanbul'da Yeşilköy de o kaderden nasibini alacaktı. Yine de az yaralananlardan...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Boğaziçi'nde Aşk

Selim İleri 2009.07.04

Çok yazdım, anlattım dedim ama sevgili okurum Olcay'ı bir türlü inandıramadım. Bu yazı onun içten isteğini kırmamak için...

Abdülhak Şinasi Hisar, eşsiz eseri Boğaziçi Mehtapları'nda, yürek yakıcı bir "Aşk Faslı"na açılır. Okudukça, yaşamdaki aşkla yazıdaki aşkın aynı duyuş olamayacağını algılarız. Yazıdaki aşkın ille yaşanması gerekmediğini bize yine Abdülhak Şinasi söyler.

Boğaziçi'de, mehtap boyunca görülmüş o güzellikler, gecenin artık koyulaşmış karanlığında âdeta yakamozlarla parıldayan o arzular, şarkı sözlerine, güftelere gizlenmiş o haber verişler, mektuplaşmalar, seslenişler, çalgıların o kadar istekle, tutkuyla çalınması, bütün bunlar bir arada, yazıya geçirilecek aşka yol açar. Düzyazıda büyük bir şair olduğuna inandığım Abdülhak Şinasi, duygulanışlarla, hatırlayışlarla, geçmiş zamana döner ve "Aşk Faslı"nı yazar.

Çoklarının küçümsediği, çağı dolmuş bildiği 'alaturka duyarlığı' Abdülhak Şinasi ölçüsünde kaleme getirebilmiş, seçkinleştirmiş, gelecek zamana bırakmış bir başka yazarımız yoktur denebilir, özenle kullandığı eski ve yeni sözcüklerde bile bu yazar, alaturka duyarlığın haritasını çizer. Onun öyle hayli özel bir söz dağarı vardır.

Şimdi mehtap gecesinde gönlün bütün kipleri konuşmaktadır.

Oysa hayli perhizkâr bir hayat sürmüştür Abdülhak Şinasi. Sözü yakın dostu Yakup Kadri'ye bırakıyorum:

"Edebiyat, Abdülhak Şinasi'nin bütün ömrü boyunca yegâne aşkı idi. Hatta diyebilirim ki, hayat onun için yalnız edebiyattan ibaretti. Edebiyat aynasına aksetmeyen canlı ve cansız varlıklara, bir kelimedede dünyaya hiçbir değer vermezdi ve bizim Beyoğlu âlemlerimize katıldığı bazı geceler, hiçbir şey görmüyor, hiçbir şey işitmiyormuş gibi kendi içine kapanmış, uzaklaşmış bir hali vardı."

O kadar ki, çevresinden kopan, "edebî hayallerine" dalıp giden Abdülhak Şinasi'nin bazan saatlerce konuşmadığı olurmuş. Yaşananları görmez, söylenenleri işitmezmiş.

İstanbul'a ilişkin hatıralarını göz kamaştırıcı bir rüya haline getiren bu yazar, o rüyayı bozmamak, o rüyadan uyanmamak için gerçek hayatın bütün nimetlerine, bütün imkânlarına dudak bükmüş gibidir. Daha çok gençken yazdığı "hazanın vedâi" şiiri farklı yaradılışını, dünyayı hep sonsuz bir ayrılışla alımladığını apaçık söylüyor:

"Bu yollarda, bu dağlarda çakan rüzgârlar

Bir geliyor, bir gidiyor, elvedâ diyor;

Denizlerden, semalardan akan rüzgârlar

Vedâ diyor, vedâ diyor, elvedâ diyor!

Yazdıklarında İstanbul'a büyük aşk hikâyeleri söylemiş, İstanbul'u, Boğaziçi'ni, Büyükada'yı, Çamlıca'yı insan güzelliğine duyulacak ürpertilerle anlatmış Abdülhak Şinasi, Yaşar Nabi Nayır'ın çizdiği portrede şöyle görünür:

"Hiç evlenmemiş, hatta belki de hiç sevmemişti. Kadınlara yakınlık duymaz, meclislerinden hoşlanmazdı. İlgilenmeye değmez, zekâca aşağı, anlayışı kıt bir yaratık gözüyle bakardı kadına. Bir yandan da hayalinde tadı unutulmaz sevgiler ve bunları ilham eden tanrısal yaratıklar canlandırır, o sevişmelerin verdiği hazları en erişilmez nimetler gibi coşkunlukla dile getirirdi."

Gelgelelim edebiyatımızın bence en içli aşk sahnesi onun kaleminden: Boğaziçi Yalıları'nda Şair Nigâr Hanım. Geçip giden güzellik, güzel bir kadının yitirmek üzere olduğu gençliği karşısında içe kapanışı ve derinden duyulmuş bir aşk sayfası.

Şair Nigâr Hanım, ergenlik çağındaki Abdülhak Şinasi'yle kayıktan iner; ona kayıktayken söz açtığı kitabı verecektir. Üst kattaki odaya çıkılır. Abdülhak Şinasi yalnızca gencelme dönemlerinde yaşanan imkânsız aşk duyarlılığıyla suskun, içe dönük, belki ezgin.

Nigâr Hanım aynanın karşısına geçiyor, yaşmağını çıkarıyor. Lambalar henüz yakılmamış. Boğaziçi'nin (Rumelihisarı) günbatımında bütün renkler daha alaca, daha yakın, eşya keskin çizgisini yitirmiş, seçilmez olmuş.

Nigâr Hanım da suskunluğu yeğler. Yaşmağının ardından hotozunu, iğnelerini çıkarır; saçının süslerini bozar. O derinleşen sessizlikte, daima ayna karşısındadır, bu hülyalı kadın ve hep kendine bakar. Bize bu 'an'ı anlatan ergen çocuk sanki unutulmuştur. Sular koyulaşır, günbatımı gitgide kızılığını siler. Aynanın yansıttıklarına solmuşluk katılır.

Güzelliği zenginleştiren her şeyden, bütün süslerden arınmak isteyen şair Nigâr Hanım, Abdülhak Şinasi'de hayatın faniliği konusunda yürek burkucu izler bırakır: Ancak "hayal ile" hissederken, kendi geleceğinin tektük mutluluklarına ve hep çoğalacak yoksunluklarına birdenbire, bir bilinç aydınlanmasında ulaşır.

"Boğaz'ın bütün suları ruhumun içinden geçiyor, akıyor, ademe (yokluk) doğru kayıyor ve ben onları tutamıyordum."

Sonra, ayna biraz daha gölgelere boğuldukça, süsler biraz daha bozuldukça, günbatımı biraz daha koyulaştıkça Nigar Hanım adeta lahuti bir güzellik edinir. Hep susmaktadır. İhtimal, edebiyat tutkunu yeniyetme çocuğa vereceği "nafile kitap" da aklından çıkmıştır. Beyaz elleri, yorgun argın, yalnızca boş süsleri, geçen modaların yapma çiçeklerini, iğneleri, mücevherleri değil, bir yandan da geçip gitmiş zamanı, hayatın uçuculuğunu, hırpalaya hırpalaya bir kenara bırakır; hırpalayış ve hırpalanıştır geriye kalan.

Abdülhak Şinasi daha o zamandan, kendi hayat anlayışını, hayalinde kuracağı ve yaşatacağı İstanbul'a yönelik tutkusunu, ileride kaleme getireceği edebiyatın bütün gizlerini yorumlar gibidir:

"Hatta elbette Boğaz ve akşam bile, böyle bir ihtişam ile yaşadıkları bir gün, bütün güzellikleriyle bir daha dirilmemek üzere can verip geçeceklerdi."

Dağılıp, ayrılıp ve sonra, çok zaman geçince sıtmalılı hatırlayış Abdülhak Şinasi Hisar'ın yazı yöntemi. Boğaziçi Mehtapları'nın son bölümleri, Boğaziçi Yalıları'ndaki Şair Nigâr yazısı, bir ölüm ilanı ile başlayan Fahim Bey ve Biz, hepsi ayrılışlardan, hatta kaybedişlerden sonra.

Hisar'ın edebiyatına dudak bükenler, gerçek İstanbul'u görmezden gelişine değinmeden edemezler. Çamlıca'daki Eniştemiz'de, yolların acı görünümlerinden, yoksulluğun, yoksunluğun delirişlerinden bir an önce "kaçmak" isteyen çocuk anlatıcı, eleştirmenlerimizin yargısına göre, hastalıklı bir aristokrasinin savunucusu, öte yandan, çocuğun bütün bunlardan kaçmak isteği pek de çözümlenmemiş.

On dokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başında, İstanbul elbette sadece Boğaziçi, yalılar, Büyükkada, köşkler değildi. Ama Abdülhak Şinasi, çöken, göçen payitahtta, bir rüya görüyor ve rüyanın hikâyesini yazmaya çalışıyordu. Bir şehirden bir rüya çıkarabildiği için, eseri, okuyanları bugün de büyülüyor.

Yok oluş ve ölüm, Şair Nigâr Hanım'ın alaca karanlıktaki odasında saltanat kurmuşken, o an, o sahne, kim bilir ne kadar zaman sonra, sanatkârın yazısında dirime dönüşüyor ve sararmış kitap sayfaları arasında da kalsa, bir

gönlü hâlâ söylüyor.

Bir zamanlar, yazdıklarımla alay etmek isteyenler, benim için "prematüre Abdülhak Şinasi" demişlerdi. Hiç gocunmadım. Ortaokulda, ders kitabımızdaki seçme parçayı, Fahim Bey'in elbiselerini okuduğum günden beri, Abdülhak Şinasi'ye bağlanıp kaldım.

s.ileri@zaman.com.tr

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

'Dertler Benim olsun' ya da Arabesk

Selim İleri 2009.07.11

"Bir Teselli Ver"i ilk dinlediğimde şaşırıp kalmıştım. Arabesk müzik düşmanları ne derlerse desinler, çok etkilenmiştim. İstanbul 1970'lerin karmaşası, kargaşası ortasındaydı. Bu şarkıda, bu müzikte bir yalvarış yükseliyordu, siyasetin uçsuz bucaksız kâbuslarına.

Fakat bugün arabesk de dindi galiba.

Geçmişî hatırlıyorum. Arabesk müziğin belli başlı sanatçılarının çevirdiği filmler, nice zamanlar, inanılmaz iş rekorları kırdı. Arabesk şarkıcılar küçük imparatorluklar kurmuşlardı Yeşilçam'da. Zeki Müren filmleri sönüp giderken, Orhan Gencebay'ın, İbrahim Tatlıses'in, Ferdi Tayfur'un, Müslüm Gürses'in film başına aldıkları paralar, hele o günlerin piyasasında, 'hayat kurtaracak' rakamlardı.

Bir yandan da, bu ses sanatçıları sayesinde, Yeşilçam, sinema dünyamız ayakta kalmıştı. Kim bilir kaç ev kaç aile o duygu taşkını filmlerin sağladığı kazançla ekmek yüzü gördü.

Ama arabesk küçümseniyordu. Plak, kaset satışlarındaki hız hor görülüyor; halkın müzik sanatından nasip alamamışlığına veriliyordu.

İlk uzunçalarını fırtınalar yaratmış Gülden Karaböcek'in şarkıları, hatırlarım, Teşvikiye'nin en Batılı evlerinden, pencerelerden, ses yükselticilerle sokaklara taşardı. Aşkta kaybetmişti, kumarda kaybetmişti, hep kaybediş. Ayrılık kolyesinin incileri gözyaşından.

Bu kaybediş, bu gözyaşları şehrin dörtbir yanında, hele yaz mevsiminde, sahil gazinolarında, kır kahvelerinde! Elbette "Batsın bu dünya"!..

Cankurtaran'da, Kumkapı'da, Yenikapı'da nice yaz akşamları, yaz geceleri arabesk şarkılar dinlediğimizi hatırlıyorum. Operaya o kadar tutkun Doğan Hızlan, Cankurtaran'daydık, yaz gecesi, arabesk şarkıların toplumdan müziğe bir yansıyış olduğunu söylemişti. Bunca yıl geçti, hatırlarım.

Evlerden, dükkânlardan, işliklerden, başka hangi şarkılar böylesine yükseldi. Geçmişte, epey eskilerde belki Abdullah Yüce. Belki romanlara, öykülere geçmiş Müzeyyen Senar'lar, Hamiyet Yüceses'ler, Safiye Ayla'lar. Ne var ki arabesk, bütün yurttaki kuracaktı saltanatını, komşu ülkelere de sıçrayacaktı.

Arabesk toplumsal hayatımıza bazı fosforlu renklerle karışıyordu. Minübüslerden dolmuşlara, birahanelere, salaş meyhanelere, ikinci sınıf tavernalara garip bir rüzgârı İstanbul'da, arabesk.

Kuşkusuz derin bir kederden söz açmak istiyordu, sözcüklerini bilemeden kederin. Orhan Kemal'in romanlarındaki insanlardan yankıyordu sanki bu şarkılar.

Bugün bana öyle geliyor ki, o ham duyarlık, o, anlatmak isteyip de yarım, eksik söyleyiş, söyleyemeyiş, edebiyatımızda bir tek Refik Durbaş'ın ilgisini çekti, Durbaş'ın Çırac Aranıyor, Çaylar Şirketten adlı kitapları, unutamadığım şiirlerle yüklü.

Okuryazar geçinenler, gizilgücün farkında değillerdi. Önce, Türk musikisini koruma tutkunlarından yükselmişti itiraz: Radyoda, televizyonda arabeske yer verilmedi. Milyonlarca insan dinliyor; radyo yayınlamıyor, televizyon görmezden geliyor...

Sonra aydınlar, kendilerinde aydın olma kuruntusu taşıyanlar harekete geçtiler. Arabesk üzerine yazıldı, çizildi, yorumlar, çözümlemeler yapıldı, O sıralarda arabesk saltanatını koruyor, hatta pekiştiriyordu.

Müslim Gürses'i dinlerken yarı esrik, yarı çılgın, gencecik çocukların sevinci ve ıstırapı ise çözümlenmeye değer bulunmadı. Tinerici çocuklara yol aldığımız kimin umurunda...

Arabesk müzik neydi, nasıl başlamıştı, kime... Kimlere ses yöneltmişti, niye yöneltmişti; hayır, hiçbiri tartışılmadı. Milyonlar dinlerken arabesk müzik sadece mahkûm edildi.

Halit Refiğ'in evinde Orhan Gencebay'la tanışmıştım. Geçmişte, hemen hemen tek başına yaygınlaştırdığı arabesk şarkı ve genel anlamda bizim müziğimiz üzerine konuşmuştuk. Anlattıkları aklımdadır. Kendi alanının en bilgili kişilerinden biri olduğunu hissetmiştim Orhan Gencebay'ın.

Hangi kaynaklardan yola çıktığını, hangi remizlerden yararlandığını duru bir dille belirtmişti. Tasavvufa, gönül kiplerine kadar açılmış, yoğunlaşmıştı bu konuşma. Arabesk, Orhan Gencebay'a göre, değişimlere uğrayarak, bambaşka bir temelde asıl karşılığını bulabilecek yeni bir arayış, şimdilik sadece bir denemeydi.

Yıllar sonra Orhan Bey'le Argos dergisi için uzun bir söyleşi gerçekleştirdim. Arabesk müziğin kitleye mal olmasını başarı sayıyor; yeni yeni denemelere girişilmemesine üzülüyordu.

Cemal Süreya, bence çok önemli, bir değişiminde saptıyor:

"Bugünkü minübüs şarkıları Âvare filmindeki müziğin kızkardeşleridir. Yıllarca radyodaki öğle konserleri, akşam konserleri, Xavier Cugat vb., halkı hiçbir zaman etkilemedi de, bir Âvare filmindeki iki üç ezgi ülke yüzeyinde dalgalandı durdu. Halk ruhuna yerleşti. Sanatsal bir etkinlik değildi bu, bir hayat etkinliği idi."

Bir hayat etkinliği!.. Arabeske bu açıdan bakıldığını sanmıyorum. Orhan Gencebay'ın öne sürdüğü tasavvuf, gönül duyuları açısından da bakılmadı. Yalnızca 'inatlaşıldı' arabeskle. Yıllardır bize 'yön veren' reçetelerin kılavuzluğunda.

Oysa Cemal Süreya'nın yazısındaki Xavier Cugat, Metin Eloğlu'nun 1950'lerdeki nefis şiirinde de karşımıza çıkmamış mıydı:

"Jose Iturbi'den, Xavier Cugat'dan

Sana pilak alam mı?

O çalsın, sen tepinedur..."

Müşde Ar'la tartışmıştık; sevgili Müşde, hatırlar mı bilmiyorum. Arabesk şarkıların, hayat etkinliği olmanın ötesinde, Doğu'yla Batı arasında, gelenekle televizyon bombardımanı arasında, alaturka müzikle pop müzik arasında sıkışıp kalmış bir toplumu ifade ettiğini ileri sürmüştü.

Muzaffer Buyrukçu'nun söylediklerini de bu yazıya aktarmak istiyorum. Değerli hikâyecimiz, Katran'da, Acı'da, Cehennem'de yazdığı insanları hatırlatmıştı ve arabesk şarkıların onlara seslendiğini söylemişti. Gerçi, Acı'nın, Katran'ın kaleme getirildiği yıllarda arabesk müzik ortalarda yoktu. Fakat o insanların şarkıları da yoktu.

Durakalmıştım: O insanların şarkıları...

Kimdiler?

Yanıt aklımda: "Sur içi İstanbul'da yaşayanlar."

Bir hayat etkinliği. Bu hayat etkinliği, boynu bükük gariplerden, gözyaşlarından meydana gelmiş kolyelerden, Orhan Kemal'in güzelim lumpen roman dünyasını çağrıştıran aşk, ayrılık ve 'kader, karayazı' sahnelerinden, âvareliklerden, gerçekleşmeyecek isteklerden, gelecek günün umutsuzluğundan söz açıyordu. Anlamını kim yadsıyabilir?!

Refik Durbaş dedim; sevgili arkadaşımın "Kampana" şiirinden dizelerle noktalıyorum:

"En tiz çan bakır, kalay ve fosfattan dökülür / fil kadar çanlar dökmek istiyorum / hiç olmazsa bizim orda Güllübağ istasyonunda kampana kadar / ama hep aynı kömür yanıyor ocakta / hep aynı öksürük aynı ses ustamın puslu anılarında / sanki hiç Fener-Beşiktaş maçına gitmemiş / hiç film görmemiş Türkân Şoray'lı, Ayhan Işık'lı, Arzu Okey'li /hiç ağlamamış Orhan Gencebay'ı, Selahattin Cesur'u dinlerken / (Akşam Orhan Gencebay'ın 'Dertler Benim Olsun' pilağını_ alayım / bir de resmini aynanın kenarına asmak için)"...

s.ileri@zaman.com.tr

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Hatıralar arasında Muazzez Kurdoğlu

Selim İleri 2009.08.01

Önceki hafta Bodrum'daydım. Bodrum'a her gidiş anıları geri getirir umuduyla. Âdeta 1970'leri, 1980'i arıyorum. 1980 sonrasında Bodrum yazlıklarımnda bir izdüşümü.

Ama, Halikarnas Balıkcısı'nın Mavi Sürgün'ü olmasaydı, Mavi Sürgün'ü okuduktan sonra Bodrum'u ille görmek istemeseydim, yazarlığım herhalde çok şey kaybederdi. Şimdi de gözümün önünde: O erden Bodrum'a sarp yollardan ulaşıyoruz. Kaplumbağa otomobilde uzun bir yolculuk bu. Birdenbire Bodrum Kalesi!

Sürgüne gönderilmiş Halikarnas Balıkcısı orada bambaşka bir yaşam bulur. Ben Her Gece Bodrum'u 'bulmuştum'.

Daha ilk gidişimde kitaplar-kitaplar götürmüştüm yanımda. Hatırlıyorum: Conrad'dan Lord Jim ve Zafer, Halikarnas Balıkcısı'ndan Anadolu Efsaneleri, Edip Cansever'den Kirli Ağustos. İki deniz yazarı ve Kirli Ağustos'la Akdeniz'in şairi.

Kırkı aşkın yıl sonra büyücek el çantasında Oktay Rifat'ın Yeni Şiirler'iyle Tennessee Williams'tan Mrs Stone'un Roma Baharı. On günde eskisi kadar çok kitap okuyamıyorum artık.

Mrs Stone'un Roma Baharı'nı Fatih Özgüven'in güzel çevirisinden okumuştum. Filmini de seyretmiştim: Vivien Leigh, Warren Beatty, Lotte Lenya gözümün önünde. Gençliğimdeydi, Nişantaşı'ndaki Konak sinemasında.

İlk basım Yeni Şiirler, tarihe, Osmanlı tarihine açılan verimleriyle bir kez daha büyüledi. Bir kez daha Oktay Rifat'a sonsuz hayranlık duydum. Öyle sanıyorum ki, geçen zaman şair, romancı, oyun yazarı Oktay Rifat'ı büsbütün anlamlı kılıyor. Edebiyatımızın hiç 'yaşlanmayacak' yazarlarından.

Tennessee Williams gözüpek tutumuyla bambaşka bir çizgide. Ne var ki, onun oyunları, hele Sırça Kümes, Arzu Tramvayı, Yağmur Gibi Söyle Bana, bence, yirminci yüzyılın en etkileyici tiyatro eserleri. Tennessee Williams'ın kısa roman uzun öykü arası metinlerini pek bilmiyorum. Fatih Özgüven'in emeği olmasaydı, Mrs Stone'u tanıyamayacaktım.

Mrs Stone'un Roma Baharı'nda tiyatro havası esiyor. Eski, görkemli, sefih Roma bile bir dekor. Gelgelelim 'çıldırıcı' bir dekor, çıldırıcı bir tiyatro.

Filmdeki dünya daha melodramatikti. Bu kısa roman yaralayıcı.

Hemen hep yaptığım gibi, bizde olsaydı... sinemaya değil de, tiyatro oyununa dönüştürülseydi, bizde kim oynardı Mrs Stone'u diye düşündüm. Hatıralar arasından Muazzez Kurdoğlu belirdi. İçim sızladı. Günümüzde çok az kişinin hatırladığı Muazzez Kurdoğlu.

Bodrum'da sevgili arkadaşım Ayşe İçinsel'e rica ettim; bilgisayarın kaynaklarında Muazzez Hanım'ı handiyse boş yere aradık. Eksik püskük bilgiler. Birçok seyirciyi sarsmış oyunlarının adları bile saptanmamış.

İstanbul'da 1920'de doğmuş. Babası bestekârmış. Ankara Devlet Konservatuari'nin ilk mezunları arasında. 1941'de mezun olmuş ve sahne hayatı başlamış. 1950'lerin Hayat mecmualarını karıştırsam, hemen hepsi sükseli o oyunlara dair haberler elbette karşıma çıkacak. Gerçi hiçbirini görmek mutluluğuna erişemedim. Muazzez Kurdoğlu, ünü, Ankara'dan İstanbul'a yankımış bir aktristi. Yönetmenlik de yapmış.

1996'da bir cumartesi günü, güz mü, kış mı, silinmiş. 1996 tarihi bilgisayardaki kaynaktan. Dialog'ta - Nişantaşı'nda bir özel okul- derse girerken, Muazzez Hanım'ın ölüm haberi gelmişti. Eski eşi Halûk Kurdoğlu'nun gözyaşlarını hatırlıyorum. Bir devir, bir efsane diye düşünmüştüm.

1960'ların ortasında Ankara'dan gelip Dormen Tiyatrosu'nda oynamıştı. Galiba Devlet Tiyatrosu'ndan kırıntı ayrılmış.

Dormen Tiyatrosu o dönem Beyoğlu'ndaki Ses Tiyatrosu'nda sürdürüyordu perde açışlarını. İyice ön sıralardan birinde oturuyordum; yolun başında, sanat coşkusuyla dolup taşan bir genç. Muazzez Kurdoğlu'nu ilk kez seyredecektim. Oyunun adı Derin Mavi Deniz.

Perde açıldı...

Sonradan öğrendiğime göre çok daha trajik bir öyküsü olan Derin Mavi Deniz, tepki alır kaygısıyla epey törpülenmiş; yine de etkileyici. Tıpkı Mrs Stone gibi yaşı geçkince güzel bir aktrise tutkun genç adam... Böyle bir öyküsü kalmış bende.

Genç adam Metin Serezli. Metin Serezli'yle Muazzez Kurdoğlu sahne önünde duruyorlar. Aslında, Muazzez Hanım bir iki adım daha önde. Yüzü hem Metin Serezli'ye hem de biraz biz seyircilere dönük duruyordu. Krem rengine çalar beyaz, geniş ve uzun etekli bir tuvalet giymişti; tam bir 'kostüm'. Dalgalı saçları solgun sarıydı. İri gözlerinde hüzn.

Duruşuyla, boğuk, dramatik sesiyle, ellerini kullanış biçimiyle gerçek bir 'grande dame', bir 'primadonna'ydı. (Ayşe'nin baş vurduğu kaynaklar 'diva' diyor; günün moda sözcüğü 'diva' olduğundan.) Anlıyordunuz, yıllar yılı bütün Ankara'nın neden Muazzez Kurdoğlu'ndan söz açtığını.

Oysa sonraki kuşak, rolüne kapılıp gitmiş, canlandırdığı kimlikle coşmuş, esirmiş bu soydan oyuncularını 'demode' bulacak, hatta küçümseyecek: Kaç kez tanıklık ettim.

Derin Mavi Deniz'in etkisi bende hâlâ varlığını korur. Bu soydan oyunculuğun küçümsemesine hiçbir zaman anlam veremedim. Kapılıp gitmişlik, kaptırıp gitmişlik ruh dünyama uzak değil.

1970'lerde, Muazzez Kurdoğlu, senaryosunu yazdığım Bir Demet Menekşe'de, Hâle Soygazi'nin annesini canlandırdı. İşte o zaman tanışmıştık. Belleğim aldatmıyorsa, Kozyatağı'nda eski ahşap bir ev, filmcilere günü birlik kiralanırdı, geçmiş günlerinde güzel bir ev. O evde tanıştık. Genizden gelen sesi kulağımda. İri yeşil ve küskün bakan gözleri de. 1920 doğumlu olduğuna göre elli yaşlarındaymış; ama yaşama daha fazla kırgındı.

Bir sözünü yıllarca kendi sözümmüş gibi çalıp başkalarına anlattım. İnsanların ikiyüzlülüğünü söylüyordu:

"Eskiden inanırdım. 'Bu kıyafet, bu elbise, bu bluz sana çok yakışmış Muazzez' dediklerinde, öyle düşünmediklerini, arkamdan bambaşka şeyler söyleyeceklerini biliyorum artık. O zaman yalnız kalıyorsunuz."

Ankara Devlet Tiyatrosu'nun ünlü oyuncusu, dört beş yıl, alçakgönüllü sinemamızda hemen hep 'anne' rollerinde göründü. Kendinden sonraki tiyatrocular Muazzez Hanım'ın trajedyen edasına dudak bükseler de, sinemacılarımız onun kişiliğine, aktrisiğine saygı beslediler. Sanırım seyirci üzerinde etkisi güçlüydü.

Fakat mutlu değildi Muazzez Kurdoğlu. Ayaspaşa'daki Rus Lokantası'nda karşılaştığımızda, sokağa pek az çıktığını, sinemadan da koptuğunu, günlerini ıssızlık içinde geçirdiğini söylemişti.

Bu onu son görüşümmüş.

1990'larda Yedikuleli Mihriban'ın çekimi sırasında, bir bölümde konuk oyuncu olarak oynamasını rica etmiştim. Çekine çekine. Telefondaki ses bir süre kesildi.

"Muazzez Hanım" dedim, yeniden.

"Teşekkür ederim Selim Bey. Beni hatırladığınız için. Fakat artık günlerimi konken oynamakla geçiriyorum. Telefonunuza konken masasından kalkıp geldim."

Bu sözlerin ne kadar dokunduğunu söylemem yersiz.

Telefonu kapattım. Gözümün önünde hep o geniş etekli tuvalet, görkemli ışıyan aktris. Sonra, kim bilir ne zaman?, çıkagelen, bastıran, boğan, boğazlayan bıkkınlık, usanç!

Ölümünden sonra tiyatro sahnesinde tören yapılmamasını istemiş. Yaptılar.

1950'lere dönseydik, Mrs Stone'un Roma Baharı bir tiyatro oyunu olarak kaleme alınsaydı, Muazzez Kurdoğlu sahnede Mrs Stone!..

s.ileri@zaman.com.tr

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Evlerinin önü akasya

Selim İleri 2009.08.08

Temmuz ardımızda kaldı. Artık uzak bir hatıra gibi temmuz. Anılar gitgide azaldı, eski bir söyleyiş, ağustosun yarısı yazsa yarısı da kıştı.

Dün İstanbul'da yaşayanlar çok severlerdi bu sözü.

Eylül'ü tekrar okuyun; Mehmed Rauf bu ayda sonbaharın başlangıcını değil, âdeta bitişini gözlemler. Belki bu yüzden Boğaziçi'ni, denizin hırçınlaşmasını sık sık tasvir etmiş.

Ama eylül henüz yaz değil midir? Hiç değilse, güneyde... Çocukluğumda kalmış yazlarda, İstanbul, gerçekten ağustosun ikinci yarısında sonbaharlar kuşanırdı, hele Yoğurtçu Parkı'nın tarhlarında ateşçiçekleri kıpkırmızı görünür görünmez. Derken eylül bir son yaz olup çıkardı.

Ağustos sonuydu, kim bilir hangi yıl, hangi yaz, eski bir arkadaşla Yıldız Parkı'na uğramıştık, toprak yoldan seralara inmiş, karşı kıyılarda günbatımını çok keskin ışıklarla donanmış olarak görmüştük. Daha ağustosta ışıklar yaz mevsiminin bungun puslarından arınıyor.

Seraların orda, bahçe renk renk yıldızlarla doluydu. Yıldız, güz çiçeği, eylül henüz yaz; fakat ağustosun ikinci yarısı mutlaka sonbahar.

Ahmet Haşim'in yarım kalan şiiri sanki ağustos sonları için söylenmiş:

"Bir kuş düşünür bu bahçelerde

Altın tüyü sonbahara uygun."

Yalnızca güzü anlatmak çabasındaki bir roman -bir zamanlar yazmak istemiştım-, mevsimin ışıklarına, saatlerine, günlerin akışına hangi görüngeden bakmalı? Gençliğimin İstanbul'unda, sonbahar deyince, daima yaprak dökümleri, yağmurlar, taş havuzların kirli, kirlenmiş suları, çürümüş nilüfer yaprakları geliyor akla, daima akik, topaz sarısıyla yakut, ölgün zebercet yeşili.

Bahçelerini hunharca yok etmemiş İstanbul'da, güz başlangıcı, belki renklerin, alacaların son yangını, tutuşmasıydı, önce alev, yalaza, derken sönmek...

Hep söylediğim gibi, ağustos sonunda hissettiğimiz güz, eylül girer girmez bizden uzaklaşır. Bize yeniden yalan söyler mevsim. Eylülün yazdan kalma günleri, akşamları sayılamayacak kadar çoktur, anıların, görüntülerin eşliğinde. Meselâ Fenerbahçe'de plajın son günü, ille eylülde. Meselâ,

Beylerbeyi'ndeki iskele kahvesinde rüzgâr püfür püfür yine essin istiyorsunuz. Kapalıçarşı'dan çıkar çıkmaz, Nuruosmaniye kapısında limonatacı!..

İstanbul pastırma yazını beklerdi, ilk yağmurlar ürkütmezdi. Çünkü daha pastırma yazı var! Manolya yaprakları kuruyup döküldükçe, ekim, kasım bastırıldığında, kıpkısa pastırma yazlarının da -bakalım bu yıl görebilecek miyiz?- gün gün silindiğini ayırırsar, elimizden kaçıp gitmiş zamana iç sızıları duyarız. Sayısız güneş oyunuyla mevsim güzelliğinden usanmışçasına donuklaşır, mummyaya, kadavraya dönüşür. Yazdan bir 'an'ın iskeleti bile kalmaz geriye.

Böyle çok güz ortaları yaşadım. Boş yere, güneyde, yazları biraz daha uzatmak... Güney de biter, güneyde de hiçbir şey kalmaz. Şimdiyi ve geçmişi aramak için, yıllar sonra yazı masasının başına geri döner insan. Kendine yakın kitaplar aranır durur, yaz sonundan, güzden, sonbaharın çekilişinden söz açmış.

Oktay Rifat, Yeni Şiirler'den (1973) başlayarak, Koca Bir Yaz'a (1987) kadar, son dönem şiirlerinde, handiyse pastel renklerle boyanmış bazı İstanbul peyzajları çizdi. Bu solgun İstanbul bazan tarihten esinli, bazan da

şairin kişisel anılarından.

Genç kuşakların hiç göremeyeceği, ancak hayal edebilecekleri bir İstanbul. Şiirlerde yansıyor ve hemen hep 'bahçeler'den söz açıyor. Çok sevdiğim "Ne Zaman"ı alıntılıyorum:

"Ne zaman kapasam gözlerimi
bahçeyi düşünsem
altına sofra kurduğumuz ağaç
tek tek yapraklarıyla gelir aklıma
gökyüzü görünür aralardan
güneş çakıp söner
küçük kapıdan girerim eve
kaldığı yerden geçmeye başlar
sofanın yazında günlerimiz
pencereler ardına kadar açık
perdeler sedir örtüleri mis
gibi çamaşır kokar, tahtalar sarı,
bir çiçek bulutunda saksılar."

Eskilerde böyle evler, böyle bahçeler ben de görmüştüm. Kimilerinde yaşadım. Kimileri daha uzak.

İstanbul'un ağustoslarında, Yoğurtçu Parkı'nın alev alev ateş-çiçekleri gibi, Şifa'da, Nezihe Hanım'ların bahçesinde öbek öbek papatyalar, çoğu beyaz, ama pembeler, hatta vişneçürüğü papatyalar bile var. Bahçe yolundaki ortancalar biraz yıpranmış, çividilerine pas renkleri yürümüş. Güllerin neşesi kalmamış.

Sabiha Yenge'lerin küçük ve iyice harap köşklerinin bahçesinde, margaritalar kocaman, yusuvarlak bir tarhtan fışkırıyor. (Tanpınar onlara margörit demeyi tercih etmiş.) Ağustos muydu mevsimi zamanı, bu iri, toraman papatyaların...

Dedemler Bakla Tarlası Apartmanı'na yeni geçmişler ama, hem önde hem arkada bahçe; bahçe düzeni varlığını iyi kötü koruyor. Öndeki küçücük bahçe, girişte, birbirine sarılıp boy atmış hanımeli ve çarkıfelekle başlardı. Ortadaki öbekte arslanağızları, karanfiller, horozibikleri.

Neşecan Yengemizin Göztepe'deki köşkünde akşamüzerleri çay içilir, manolya ağacının altında. Büyükler çay, biz küçükler ille gazoz. Neşecan Yengemiz güzün habercisi yıldız çiçeklerine düşkündür. Yıldızların bütün renkleri bu bahçede. Hanımböcekleri de. Hanımböceklerinin katmer katmer yıldızlarda gizlenişi, şu an yine gözümün önüne geliyor. Her gidişimizde seyrederdim.

Bu köşkün önünde bir akasya ağacı, her yaz, bembeyaz çiçekler açar; Neşecan Yenge de, yakın ahababı Yesari Asım Arsoy'u, akasyalı şarkıyı anmadan geçemezdi.

Derken akasyanın beyaz çiçekleri kurur, sararır, büzüşür, sandık lekelerini andırırken artık dökülürdü.

Bunları yazmaya oturdum yazı masasının başına, yarım yüzyıl sonra hatıralarını söylemeye çalışıyorum. Ferit Amca'ların Arnavutköyü'ndeki evlerine, bütün yaz açık pencerelerden, bahçedeki kartopları girmeye çalışıyor. İnci çiçekleri Emirgân'daki parkta. Dizeler yine Oktay Rifat'tan:

"Ağaçlı sokaklardı onlar

güneş batmadan önce. Serçeli sokaklardı onlar

gece inmeden önce."

Yalnız şiir olan, yalnız şiirle örölü düzyazı. Ne var ki, kayıp gider elinizin altından. Çözölür. Sesler kalır, ayrılığın, dağılışın, çözölüşün sesleri, uğultu. Neşecan Yenge akasya ağacının altında durmaz artık. Akasya çoktan göçmüştür.

Hayhuyda oralardan geçerken, eski yazlar belirir kaybolur, belirir kaybolur... Ağustosta ışığın keskinleşmesine kim tanık olmuşsa, bu an onda başlar ve onda biter. Bir başka yazdan kalma kurutulmuş çiçekleri nihayet bir çerçeveye sığıştırırız:

Şu mor, leylâk... Şu sarı, katırtırnağı...

Sonbahar hep başlar, geçmiş yazları düşündürmek için...

s.ileri@zaman.com.tr

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Nezihe Meriç: Biricik Usta

Selim İleri 2009.09.05

Sabah gazetelere isteksiz isteksiz göz attığımda Bodrum'daydım. Gündoğan'ın ucunda, açık denize bakan bir site.

Deniz hemen her gün dalgalı. Hemen her gün, hele akşamüstleri, bembeyaz kabarıp duran bu denizi seyrediyordum. Çözemeyeceğimi bilmeme rağmen, yaşamın gizini düşünerek. Gazetelerde Nezihe Meriç'in ölüm haberi, alıp savurdu.

Aslında kısa bir ömür değil: Edebiyatımıza katkısı uzun yıllar sürmüş. Ama ustanızı kaybediyorsunuz; acısı derin oluyor.

Sevgili arkadaşım Ayşe İçinsel'e "Nezihe Meriç ölmüş." dedim. Sonra eskilere döndüm, epey eskilere, 1960'lara. Yani hikâyeler, hatta romanlar yazmaya çalıştığım günlere. Kitaplarım yanımda değildi. Yaz yolculuklarına ancak bir iki kitapla gidebiliyorsunuz.

Keşke, diye düşündüm, Bozbulanık yanımda olsaydı.

Bendeki en eski Bozbulanık, eserin ikinci basımıdır. Bakın, iç kapağında "Dost Yayınları / P.K. 133-Ankara" yazıyor. Sonra dördüncü sayfada "Dost Yayınları Sayı: 5 / Ayda bir çıkar / Eylül 1957". Eylül yazılmamış, Eylül. (Ölüm haberinden günler sonra, İstanbul'a dönüşte, Bozbulanık'la baş başa kalınca.) Bu şapkalı eylül içimi sızlattı: Salim Şengil'in özeni olmalı.

Kapak resmi Fikret Otyam'ınmış. Eflâtunlar, gri maviler içinde güzel bir kapak resmi.

Bana öyle geliyor ki, arka kapak yazısını, işte uzun yıllar önce Nezihe Meriç kendi yazmıştı. (Arka kapak yazılarını çoğu kez kendimiz yazarız.) Alıntılarla ihtiyacını duyuyorum:

"Nezihe Meriç, mühendis Halil Meriç'in kızıdır. Öğrenimini, oradan oraya dolaşarak, Anadolu şehirlerinde bütünlemiştir. Liseden sonra, Edebiyat Fakültesi Türkoloji bölümüne girmiş, orta yerinde bırakıp, ayrılmıştır. Sonra gene Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü'ne yazılmıştır. Niyet etmiş ama devam edememiştir. Hiçbir

zaman iyi bir öğrenci olmadığını söyler. İyimser, inatçı bir yaratılışı vardır. Bir dolu noksanına karşı, hep, iyi öykücü olduğuna inanır gezer.

Seçilmiş Hikâyeler Dergisi'nin tanıttığı sanatçılardandır. İlk kitabı Bozbulanık, 1953'te yayınlandı. 1956'da Topal Koşma adlı ikinci kitabı çıktı. Nezihe Meriç, edebiyat çevrelerinde, epeyce yankı yapmış bir yazardır. Öykülerini çok sever. Salim Şengil'le evlidir. Bozbulanık'ın kısa zamanda ikinci baskı yapmasına çok sevinmektedir."

Bu satırları 1960'larda da, sonra da, okumuş olmalıyım, kim bilir kaç kez okumuş olmalıyım. Ne var ki, âdeta, ilk kez okuyordum. (Benim zaman makinem ancak bu kadarını yapabiliyor.)

O gün Ayşe'ye söyledim mi, hatırlamıyorum: Nezihe Meriç... İlk ustalarımın biri mi demeliyim, beni öykülere sürükleyen ilk yazarlardan, hikâyelerinin etkisi altında kaldığım...

Yolun başında Sabahattin Ali ve Sait Faik yoktu. Nasılsa, nedense, Oktay Akbal ve Nezihe Meriç. Meriç'in sebebini söyleyebilirim: Bozbulanık'taki "Dağılış"tır:

"Birdenbire ışıklar yandı. Kalabalık caddeler pırıl pırıl, mağazaların reklam ışıkları rengârenk aydınlanıverdi. Geniş meydanların orta yerlerindeki büyük büyük havuzlarda yıkanan o harikulâde heykeller, onlara doğru fıskıran sular, belki daha az aydınlık, fakat daha çok esrarlı ve güzeldi."

Necatigil'in Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü'nden iz sürersek, "'Dağılış'ta kiliseler, heykeller, anıtlar ortasında bir kız, yalnız ve üzgün, Roma'da dolaşır. Öğretmen bir genç kızdır (yazarın kendisi) ve bir ilkokulda müzik dersindedir;..." Devam ediyor Necatigil, "Dağılış"la "Öğretmen"i, birbirinin devamı kılarak. Bozbulanık, gerçekten de birbirine el uzatmış öykülerin kitabı.

Roma'yı görmemiştim. Roma'yı görmedim. Büyük olasılıkla Roma'yı görmeden göçüp gideceğim. Ama "Dağılış", aklım buruşmadıkça, bende asıl Roma'dan daha canlı kalacak.

Hem yalnız Roma mı? Gençliğim boyunca, ta ilkgençliğimden başlayarak, akşamları ışıkların yanacağı saatlerde sokaklara fırladım: "Birdenbire ışıklar yandı." Kâh Beyoğlu'nda, Taksim'de, kâh Teşvikiye'de, Nişantaşı'nda, Nezihe Meriç'in uzun yıllar yaşadığı şehir diye bazan Ankara'da, sonraları yine İstanbul'da, Cankurtaran'da, Langa'da, Samatya'da... Birdenbire yanan ışıkları hep yazmak istedim. Denedim; Nezihe Meriç'in ışıkları gibi olmadı.

Belki 1969, belki 1970, mevsim kış; Nezihe Meriç ve Salim Şengil'le Ankara'da tanıştım. Artık hiçbir hayatta değil: Ankara'ya Tomris Uyar, Turgut Uyar, Armağan İlkin birlikte gitmiştik. Altan İlkin'le ikimiz, o tren yolculuğundan kılıç artığı.

Şunu özellikle belirtmek isterim: Halide Edib'in büyük şöhreti, 1950 sonrasında Nezihe Meriç'te odaklanır. Yazarın kadını erkeği olur mu bilmem ama, 'kadın hikâyeciler'in denek taşı da bir bakıma Nezihe Meriç'ti. Seveni de vardı, biraz uzak duranı da. Hele o dönemlerde.

Bozbulanık, Topal Koşma, Korsan Çıkmazı (ilk roman), Menekşeli Bilinç derken, Nezihe Meriç sanki hikâyeden, edebiyattan uzak durur olmuştu. (Oysa ne kadar yanılmışız! Ölünceye kadar en 'genç', 'diri' hikâyeleri o yazdı.)

Tanıştığımız akşamüzeri, "Dağılış"ı, "Ümit Fakirin Ekmeği"ni sanki o yazmamışçasına ona anlatmıştım. Gülümseyen iri gözleri belleğimde.

Yazık ki, Nezihe Meriç'le karşılaşmalarımız, görüşmelerimiz, söyleşilerimiz sayılı. Ankara'da yaşaması 12 Mart sonrası siyasal sebepler dolayısıyla çok güç, çetin günler geçirmesi engeller arasında. Seyrek telefon konuşmalarımız, İstanbul'da Salâh Birsell'in Çatalçeşme'deki evinde bir akşamüzeri, bir kez de Nezihe Hanım -

kendisine Hanım denmesinden nefret ederdi, ama usta-çırak ilişkimiz...- İstanbul'a göçtükten sonra, Yapı-Kredi'deki günde onunla ilintili konuşmam, Nalan'ların (Barbarosoğlu) hazırladığı Nezihe Meriç gününde - meğer- son görüşmemiz... Fakat bir yazara saygınız, hayranlığınız en çok okumalardan geçiyor. Çok uzun yıllardan beri yaşamımda Nezihe Meriç'in kaleme getirdikleri...

Ölüm haberini hemen unutmaya çalıştım. Sevdığınız yazarlar siz yaşadıkça, siz onları andıkça...

Salâh Bey'in evindeki o güzel günü hatırladım, boyuna hatırladım. Gözde konu hikâyeydi. Zaten o akşamüstü, biraz da Nezihe Meriç'in günüydü. Yeniden ve hızla hikâye çalışmalarına başlamıştı. Eski sokaklar, Boğaziçi, eski sokakların ahşap köşkleri, Boğaziçi'nde harap yalılar, yükseklerde, tepelerde, açıklıklarda yaşayan bir "Erol Bey"... Öyle güzel, coşkun anlatıyordu ki: "Gelip aklıma takıldı..."

Erol Bey eski bir köşkte yedi kadınla baş başa yaşıyor. Yedi kadının yedisi de mutsuz. Köşke sığınmış akraba kızları, dul ya da evlenmemiş başka akraba hanımlar ve Erol Bey onlarla haşır neşir oluyormuş. "Gelip aklıma takıldı. Beni hayli yordu bu öykü."

Yeni öykülerinin uzun olduğunu söylemişti. "Senin Bozbulanık'takilerden çok farklı." (Bozbulanık'ın 'benim olmasına' elbette çok sevinmiştim.) Geçmiş uzun insanlar anlatıyormuş; "Önce soyu soppu düşünüyorum, adamların, kadınların soykütüklerini artık bilmem hangi tarihe kadar çıkarıyorum. Binlerce sayfa yazacakmış gibi. Sonra elli altmış sayfalık yazacakmış gibi. Sonra elli altmış sayfalık bir şey çıkıyor." Alçakgönüllülüğüne şaşmamak elde değildi.

Güz günüydü. Sonra kış başlangıcında Dumanaltı yayımlandı, yıl 1979. Erol Bey oradaydı, eskilerden kalma bohem dünyasıyla. Bu uzun öykü bir Boğaziçi şiiridir, düzyazıda.

Boğaziçi'ne günün gözlemleri, birikimleriyle geri dönecekti Nezihe Meriç. Son öykülerinden birinde, eşinin ölümüne inanmak istemeyen yaşlı bir kadının iç dünyasını seslendiriyordu. (Hayır, Necatigil'in "Öğretmen"de yazarın kendisini bulması gibi değil. Çünkü Nezihe Meriç... 'Nezim' hiç yaşlanmadı. Onu çok gençken kaybettik.)

Biricik ustalarım dandı.

s.ileri@zaman.com.tr

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul'un bohem çevrelerinde Gide

Selim İleri 2009.10.10

Çehov'un İstanbul'a geldiğini eski bir kitaptan öğrenmiştim. Varlık Yayınları 1964'te yayımlamış Büyük Yazarlar'ı. Yazar resimleri İbrahim Ersaraç'ın.

Derme çatma biyografileri kim ya da kimler yazmış belli değil; Türkçe'ye çevirenler belirtilmiş. Derme çatmaydı, eksik püksüktü ama, bu kitabı yıllarca baş ucumdan ayırmadım. 148. sayfadan alıntılıyorum:

"1889'da ağabeyisi Nikola veremden ölünce biraz ferahlamak isteyen Çehov, Sahalin Adası'na uzun bir seyahate çıkmaya karar verdi. Sibiry'a'yı aşan demiryolu henüz ortalarda yoktu. Zahmetli bir yolculuktan sonra Tomsk ve İrutsk'dan geçip Sahalin'e vardı."

Çehov adada cezaevlerini dolaşır, mahkûmlarla görüşür. Sonra dönüş yolunu hayli uzatır: Singapur-Seylan-Port Said- İstanbul-Odesa... Bu İstanbul uğrağı beni pek heyecanlandırmıştı. Çok sevdiğim Vanya Dayı'nın, Vişne Bahçesi'nin yazarı demek İstanbul'dan geçmişti...

Nasıl bir yanılsama ise, aynı kitapta André Gide'in de İstanbul'dan geçtiğine dair bilgiler yer aldığını uydurmuşum. Gide biyografisini yeniden okudum -zaten hepi topu üç buçuk sayfa-, İstanbul'a rastlayamadım. Gide'in Cezair yolculuğu anılıp geçilmiş.

Yanılsama, öyle sanıyorum ki, André Gide'in uzunca bir dönem edebiyatımıza ve edebiyat adamlarımıza etkisinden, hem de adamakıllı derin, yoğun etkisinden kaynaklanıyor. Anılarda, güncelerde, eleştirel yazılarda Gide ikide birde karşımıza çıktığından olacak, ona bir İstanbul yolculuğu uydurmuşum.

1947'de Nobel'i alan Fransız yazar 1951'de ölmüş. 1869 doğumlu. Attilâ İlhan'ın anlattıkları Gide'in ölümünden önce mi sonra mı, saptamak imkânsız. Ne var ki o ellili yıllarda geçiyor. Ne kadarı gerçeklik, ne kadar kurmaca, onu da saptamak imkânsız. Çünkü anılar bazan yazarın tezine işlev kazandırmak uğruna kurmacayla birleşebiliyor...

Attilâ İlhan yine ünlü "Nisuzaz" pastanesinde. (Attilâ İlhan severler, onun yazısında çizisinde Nisuzaz'dan sıkça söz açıldığını bilirler.)

Pastanenin "büyük camlarına" elbette "ince ve soğuk bir yağmur", elbette "imzasını atıp" duruyormuş. O camları, ince, soğuk yağmuru kim bilir ne çok zaman gözümün önüne getirmeye çalışır, düşler kurardım. Attilâ İlhan tasvirleri, birçoğumuzda olduğunca, bende de tutkunluklar yaratmıştı.

"akşamlar bir roman gibi biterdi" dizesinin şairi devam ediyor:

"Biz, Sait Faik'le ben, artık köhnemiş pastahanenin geniş ve yüksek tavanlı loşluğunda, oturmuş, tam karşımızdaki Şark Sineması'na girenleri çıkanları seyrederek. Benim cebimde her sayısını içercesine okuduğum Les Lettres Françaises dergisi vardır; Sait'inkinde, iri, seyrek ve kargacık burgacık Arap harfleriyle doldurduğu bir sarı defter. Saati gelince kalkacak, ikimiz de ayrı ayrı sinemalara gideceğiz. Vakit geçirmek için lâflıyoruz."

Söyleştikleri André Gide'dir. Attilâ İlhan 'dönek' Gide'i o güne kadar sevmemiştir. Ama Sait Faik'in uyarısı karşısında dikkat kesilir. Sonra tabii işin içine Paris, "Bulonya Korusu" filan karışacak, Dünya Nimetleri de...

Nisuzaz'ın saltanatlı günlerini öğrenmek isteyenler, Salâh Bırsel'in eşsiz Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu'sundan yararlanabilirler. Pastane bu eserde birçok bölüm. Onlarca yazar, şair Nisuzaz'a girip çıkanlar arasında. Ama Salâh Bey, Attilâ İlhan'ı Baylan'a saklamış, Nisuzaz'da ondan söz açmamış. Şark Sineması meselesinde de bir yanılgı payı olmalı. "Kahvenin tabanından tavanına değin yükselen" büyük camlar yerli yerinde de, Nisuzaz, Emek sinemasının karşısında. Emek o günlerin Melek sineması.

"İstiklâl Caddesi'ne açılan kapıdan içeri girilince, sağda bir vitrin, onun berisinde, yine sağda bir kasa, kasada kokoroz ve kaknem bir karı, solda, camın önünden başlayarak dizilmiş Nuh Peygamber'den kalma hasır koltuklar, muşamba döşeli iskemleler, üstü camlı masalar..."

Salâh Bey Nisuzaz'da Gide'in Dünya Nimetleri'ni anmamış. Hemen yanı başında, Fikret Adil hakkı yenmiş eseri Asmalımescit 74'te Petrogırad'ı anıyor ve Petrogırad'a gelip gidenlerin o yıllarda Dünya Nimetleri'ne vurgunluğunu söze döküyor. Gide'in eserekli düzyazı şiirler, belki daha önceden, bize, edebiyatımıza yansımalarını göndermiş.

Bu kez Ahmet Hamdi Tanpınar'dan iz süreceğim. "Türk Edebiyatında Cereyanlar", Gide'e ve Dünya Nimetleri'ne ara bölüm açar:

"(...) 1938'de tercüme edilen Les Nourritures Terrestres'in bu devir şiir mahsûllerinde büyük tesiri olmuştur. Filhakika yukarıdan beri saydığımız sebeplerle yerli kültür bağları zayıflamış, değerler karşısında az çok şüpheli, içtimaî müeyyidelerin baskısından şu veya bu sebeple az çok kurtulmuş gençliğe aslından veya dağınık tercümelerinden tanıdıkları bu muharririn ve bilhassa bu eserin, Dünya Nimetleri'nin, dış dünyanın ve kendi ferdi hayatlarının kapısını açtığı, yaşama kelimesinin onlar için mânâsını değiştirdiği ve yanlış bir tefsirle biraz da kendi hayatlarına ve ilk göze çarpan realiteye hapsettiği muhakkaktır."

Tanpınar'a göre o günlerin şiirinde "sensualité", "hédonizm" ve "başı boş ferdiyetçilik" André Gide'den etkileniş dolayısıyla.

Neyse ki, demeye getiriyor Tanpınar, "Türkiye'de tam mânâsıyla bir Gideisme olmamıştır." Olan şu: "(...) 1935-1940 yıllarında edebiyatımıza ondan sadece birkaç yıkıcı tavır geçtiğini söyleyelim."

Aynı Tanpınar ("Türk Edebiyatında Cereyanlar" 1959'da kaleme alınmıştır), 1932'de Gide'den etkilenenler arasında sayılabilir mi? Görüş dergisinde yazmış:

"Bugünün gençleri Dar Kapı'yı okumalıdır. Gündelik arzu ve emellerin içinde kararan ruhlar, bu kitapta derunî güzelliklerin zevkini bulacaklar, özenme ve imrenmenin yerine büyük ihtirasların yıkıcı azabıyla karşılaşacaklar."

Üstelik André Gide "asrımızın en huzursuz ruhu"ymuş.

Yirminci yüzyılın bu "en huzursuz ruhu" karşıma Nisuz'da, Petrogirad'da, Baylan'da falan çıkmadı. Oralari yok olup gitmişti. Fakat mekân yine Beyoğlu, Çiçek Pasajı. 1960'ların iyice sonu olmalı. André Gide konuşuyoruz.

Gide'i Attilâ Ağbi'nin bıraktığı yerden konuşuyoruz: "... André Gide'in sosyalizme ilkin heyecanla sarılmış, sonra da aynı heyecanla vazgeçmiş biri olduğunu 'tüfekçi' arkadaşlarımdan öğrenince, sevindim basbayağı, yazarı sevmiyorum ya, demek ki 'dönekliği' içime doğmuş birader."

İşte o döneklik tartışılıyor. Hocamız Vedat Günyol, Sovyetik Rusya'yı gördükten sonra hayal kırıklığına uğramış Gide'i övsün mü yersin mi, kararsız. Hatta iyice bocaladığı bile söylenebilir. Romancı Gide, Kalpazanlar'ın, Pastoral Senfoni'nin ve Vatikan'ın Zindanları'nın yazarı Gide, yabana atılacak romancı değil. Hele Kalpazanlar, roman sanatına yeni bir sayfa açmış.

Öte yandan, Sovyetler'deki rejimi ölesiye yeren 'öteki' Gide konusunda duru bir açıklama getiremiyor.

Akşam saati. Sesler, konuşmalar, uzayıp giden tartışma...

Peyami Safa da bazı yazılarında Gide'i anmıştır. Dahası, Fransız edebiyatının önemli, çığır açmış romancıları arasında saymıştır. Birdenbire ünlenmiş yeni zaman romancılarını, örnekse Sagan'ı pek kof görürken, eskilerin, arada André Gide'in değeri ve emeği üzerinde durmuş.

Kalpazanlar romancısı İstanbul'a gelmemiş ama, İstanbul'da -besbelli- ondan çok söz açılmış.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Sevgili Halit Bey

1960'tan sonra, altmış ortalarında, bir yaz günü; Elmadağ'daki Şan Sineması'nda Şehirdeki Yabancı'yı seyrediyorum.

Yaz günleri 'iki film birden' oynatan sinemalara gitmek çok hoşuma gidiyor. Hemen hep Türk filmlerini tercih ediyorum.

Sinemada eserin yönetmen imzalı olduğunu nihayet sezinlediğim ilk filmlerdendi Şehirdeki Yabancı. Daha önce hep artistler...

Gerçi sonradan, epey sonraları, sevgili Halit Bey Şehirdeki Yabancı'ya özeleştiriyle yaklaşacaktı ama, bu film bende etkisini bugün de sürdürüyor. O kadar ki, daha geçen güz, Gülper, Halit Bey, ben güzel, incelikle örülü, dost akşamlarımızdan birinde yeniden seyredince, Halit Bey'e bile inandırmıştım, Şehirdeki Yabancı'nın hiçbir özeleştiriye ihtiyaç duymadığını. Taşrada o kısırılmışlık... Taşra şehirlerinin kapalı, içe dönük, hatta birbirini 'gözetleyen' insanlarla dolu acı dünyasında o eski sevdâ...

Öyle duyarlı akşamlarımız olurdu; sevgili Gülper okuldan dönmüş, 'leziz' yemekleri için mutfağa geçmiş, papağanlı, kedili, yaşanmış oturma odasında Halit Bey'le konuşuyoruz. Duygun akşamlar gözlerimi yaşartıyor şu an.

Eserinden tanıdığım Halit Refiğ'i 1970'te Kemal Tahir'in evinde görecektim. Arada, unutamadığım Gurbet Kuşları, Şehrazat, hele Haremde Dört Kadın, Halid Ziya'dan cesur uyarılama Kırk Hayatlar. 1970'te sevgili Halit Bey taşkın, coşkulu, kavgadan kaçınmayan bir genç adamdı.

Sinema eleştirmenlerinin yerli filmleri küçümsemesine fena içerliyordu. Aydın geçinenlerin küçümsemesine de. Belki bu yüzden bana kuşkuyla yaklaştı; ne de olsa öyküler yazıyordum... Fakat Türk sinemasının yılmaz bir seyircisi olduğumu ayırt edince durum değişti, çabuk dost olduk.

Hayatımı yazarlıkla kazanmak istiyordum; ama nasıl? Halit Bey sanki hissetmişçesine, "Senaryo yazmayı düşünmez misiniz?" dedi, "Türk sinemasının genç senaristlere ihtiyacı var." On beş gün sonra -senaryo yazma konusunda en küçük bilgim yokken- birlikte çalışmaya başladık. Gerisini çok anlattım, tekrarlamayacağım.

Sevgili Halit Bey, siz benim en aziz dostlarımdan biri oldunuz. Benim için çok değerli, anlamlı, çok derin bu dostluğu kırkinci yılını kutlayacakken bizi bırakıp gittiniz.

Sizi, fikri mücadelenizi, patlayan öfkelerinizi, o inanılmaz merhametinizi usul usul anlayacaktım; kavrayışsızlığıma verin. Hiç kimseyi, tek bir insanı bile kırmak istemeyişinizi, herkese kucak açışınızı. Gülper'le ikinizin evi gerçek bir gönül yurduydı. Kapınız handiyse bütün dünyaya açıktı.

Bizi bırakıp gidişinizden sonra Elif Şafak mesaj gönderdi; sizin evdeki geceyi hüznle anıyordu. Küçük yemek masasında Elif, Eyüp Can, Gülper'le ikiniz; ben Elif'in et yemediğini söylemeyi unutmuşum. Günleri toz duman Türkiye'de insanca, uygarca bir akşamdı.

Oysa başlangıcı öfkeli. Elif Şafak'a kızmıştınız. İkinizi de çok sevdiğim için, bu kızgınlığın, aranızdaki tartışmanın sona ermesini istiyordum. Sona erdi. Elif'in alçakgönüllülüğünü göklere çıkarıyordunuz artık.

Evet, öyleydi: Halit Bey insanın yalnızlığını, sevgiye muhtaç olduğunu 'bilen'lerdendi. İnsandan kedilere, köpeklerle, kuşlara, bütün doğaya açılan bir sevgi. Belki çabuk alınırdı ama, çok çabuk da unuttur, hem de ölesiye unutturdu. Otuz dokuz yıl boyunca tek bir kişiye kişisel kin güttüğünü görmedim. Düşünce ayrılığında itirazlar, tartışmalar, ama ayrı düşüncenin sahibi başkalarınca kısırıldı mı, el uzatışlar, daima yanında olmalar.

Nasıl tanımlanması gerektiğini bilmiyorum, galiba 'medeniyet özlemi' içindeydi. Doğu-Batı konusundaki huzursuzluğu, Batı'ya yönelik kökten tereddütleri hep medeniyet özleminden. Son yıllarda kaleme getirdiği, ne yazık ki peliküle geçiremediği Elveda Burgaz bence bir başyapıttır. Doğu-Batı çatışması, Halit Refiğ'in iç dünya-sında ve düşüncesinde boğunçlara yol açmış bu çatışma, Elveda Burgaz'da -sözcük yerindeyse- 'sentez'e yol alır.

Elveda Burgaz insan olmanın onuru ve kaygıları konusunda eşsiz bir sinema şöleni olabileceken, bugün ancak bir kitabın sayfalarında. Yurdumuzun yetiştirdiği en önemli yönetmenlerden biri, günün çarpık koşulları dolayısıyla, tutkuyla yazdığı senaryoyu beyazperdede seyirciyle buluşturamadı. Beni en çok üzenlerden biri de bu. Hatta Yorgun Savaşçı'nın çirkin serüveninden bile daha fazla üzüyor.

1975'te Aşk-ı Memnu gösterime girince Halit Refiğ'in edebiyatımıza 'saygı'sı beni ürpertmişti. Halid Ziya'nın eseri senaryoya açık, yatkın anlayışla kaleme getirilmemiştir. Halit Refiğ başarılı ama kendine kapanık roman dilini asla bozmaksızın yazmıştı senaryoyu. Hem enikonu etkileyici bir televizyon dizisi, hem de yola çıktığı edebi esere böylesi sadakat. Otuz küsur senedir ikinci örneğini göremedik...

Anılar akışında neler karşıma çıkmıyor ki: Ayağımı kırmışım, Gülper'le Halit Bey yardıma koşuyorlar. Hanım'ı seyrettikten sonra "İşte şaheseriniz" diyorum Halit Bey'e, çocuk gibi seviniyor. Hanım'ı birlikte defalarca izleyeceğiz, sonra. Sonra bir akşam "Gelinlik Kız" hikâyemi televizyon filmi yapmaya karar verecek Halit Bey.

Zaman karışması içinde hepsi: İhtiras Fırtınası'nın setine, Emirgan Korusu'na gittiğim gün... Eski Façyo'da akşam yemeği... Burgaz'da o harikulade akşamüzeri ve Öğretmenler Evi'ndeki yemek. İskelede bizi geçiren Halit Bey, kedilerin, köpeklerin ve kargaların dostluğunu gösteriyor, doğadaki tanığı...

Değişen dünya, doğanın yok edilişi, değerleri sarsılmış Türkiye, çirkin siyaset, kim bilir daha neler, Gülper'le ikisini şaşırtıyor, adamakıllı endişelendiriyordu. Gümüşsuyu-Burgaz-Sapanca arasında kendilerine ait, elbette dostlarına açık, yaşam kurmaya çalışıyorlardı.

Giderek artan kaygılar: Gazetelerden, dergilerden yazıları, yorumları kesiyor, dosyalıyor Halit Refiğ. Söylemezdim ama kendi kendini harap edişine üzülürdüm. Belli yaştan sonra meselelere -ya da körlüklere- mesafe koymasına gerekirken, büsbütün tasalar çekiyordu.

Yarın Yapayalnız'ı okuduktan sonra, "Bu roman asıl Yarın Kapkaranlık" demişti, "Handan Sarp baştan beri yalnızdı. Fakat onun için bundan sonrası kapkaranlık."

Durakalmıştım. Baştan beri Yarın Yapayalnız, isminde eksiklik hissediyordum. Evet, Yarın Kapkaranlık ne kadar yaraşacaktı! Gelgelelim yayımlanmıştı roman, arkadaşlarıma ikide bir de anlatırım bu Yarın Kapkaranlık'ı.

Ölüm haberini, geçen pazar, erken saat, cep telefonundaki mesajdan okuyunca, Mai ve Siyah'a, Ahmed Cemil'in kaderine üzülmüş o çok genç, yeniyetme Halit Refiğ benimleydi. Eskilerde anlatmıştı: Mai ve Siyah'ı bitirdiği gece, lapa lapa kar yağıyormuş. İstanbul'dan gönül kırıklığıyla, hayal yıkılışlarıyla çekip giden Ahmed Cemil delicesine etkilemiş, sokaklara fırlamış, kar altında yürümüş yürümüş...

Ah Halit Bey, yazdıklarına değer verirdiniz. Hayatımın en büyük iltifatını sizden aldım, Şimdi Seni Konuşuyorduk için yazdığınız yazıda:

"Yıllar önce Selim İleri'yi o günün yaşayan en büyük edebiyatçısı saydığım Kemal Tahir'in evinde tanışmıştım. Yıllar sonra bugün, gelişimini başından itibaren adım adım izlediğim Selim İleri'yi yaşayan en büyük edebiyatçımız kabul etmekteyim. Ne güzel bir duygu bu..."

Neyse ki sonsuz teşekkürümü size söyleme fırsatlarım da oldu. Sadece teşekkür. Çocukluğun arı kalbini hiç kaybetmemiş, kirletmemiş olduğunuzu neden bir türlü söyleyemedim, neden şimdi...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

II. Bayezid ve İstanbul

Selim İleri 2009.10.24

Cildi iplik dikişli -iplikler birer ikişer kopuyor-, kapağı ağırbaşlı, içi renkli resimli Osmanlı Padişahları meğer yaşıtımmış. Az önce Vasfi Mahir Kocatürk'ün kısa biyografisinde saptadım.

Osmanlı Padişahları'nı Kocatürk kaleme getirmiş. Kendimi bildim bileli bu kitap evlerimizdeydi. Önce resimler, padişah portreleri ilgimi çekmişti; hepsi asık yüzlü, çoğu ürkünç adamlar. Okumayı söktükten sonra, Kocatürk'ün yazdıklarına nice zamanlar dalıp gittim. Yazar pek parlak bir döküm çıkarmıyordu:

"Aralarında fâtiherler, cihangirler, üstün insanlar ve yüksek kahramanlarla birlikte miskinler, sersemeler, sarhoşlar, sefiherler ve düpedüz deliler de bulunan Osmanoğulları altı yüz yıl Türk milletinin başında yaşadılar. Onların hayatlarını gözden geçirmek insanlık tarihinin çok enteresan bir kısmını incelemek demektir. En meraklı maceralarla dolu kocaman bir cinayet romanını andıran bu tarih parçası, ne yazık ki, bugüne kadar tam bir tarafsızlıkla ciddi bir ölçüye vurulmadı."

Sebeplerini de sıralıyor yazar: Cumhuriyet'ten önce hep bir Osmanoğlu padişah olduğundan, ataların "gülünç ve iğrenç tarafları" örtbas edilmiş; tarihçiler, şairler "çok defa sümsük bir padişahı kükremiş bir arslan şeklinde" tasvir etmişler.

Derken giriş yazısının 'spot' tasvirleri, meselâ, "yüz on dokuz çocuk babası bir III. Murad", kardeşlerini bir gecede boğdurtan III. Mehmed, kadın mecnûnu Deli İbrahim, "ayak sesleriyle kadınları etrafından kaçırtmak için pabuçlarının altına gümüş çiviler çaktırtan bir anormal III. Osman"... Bu "garip ibret levhaları" beni öylesine etkilemiş olmalı ki, Osmanlı tarihinden yıllar yılı 'korktum'.

Vasfi Mahir Kocatürk Osmanlı Padişahları'nı niye yazmıştı? Çok sonra düşündüm.

Kocatürk tarihçi değil; liselerde edebiyat öğretmeni, müfettiş, 1950-54 arası Gümüşhane milletvekili; Yedi Meşale şairleri arasında. Kötü şiirler yazmış. "Sabah Türküsü"nden: "Kapının üstünde asmalar yeşil, / Güllerin yürek biçimi, / Saksında kor olmuş iki karanfil / Uyan, ak elinle gözlerini sil, / Yorulan kolumdan al sepetimi, / Yosmam, uyku yetmedi mi?" Birçok antoloji hazırlamış. O arada da Osmanlı Padişahları...

Fâtih'in oğlu olan II. Bayezid; kötü şiirler yazmış olsa da, bir 'şair'in kaleminden şöyle tanımlanıyor Osmanlı Padişahları'nda: "İyi bir asker terbiyesi almış olan, cesaret ve kahramanlıktan da büsbütün mahrum bulunmayan II. Bayezid, muvaffakiyetlerine rağmen harpten kaçınıyor, yaşlandıkça büsbütün sulh ve sükûn arzusu gösteriyordu. Rahatına düşkünlüğü ve dinî duyguları da bu arzusunu kuvvetlendiriyordu. Memlekette asayişin temini yolunda adalet ve dirayetle çalışmaktan hoşlanıyor, şiirle meşgul oluyor, fikir ve şehir hayatının zevklerini harp ve mücadele heyecanlarına tercih ediyordu. İhtiyarladıkça bu halini daha ileri götürdü ve bilhassa iç siyasette çok zaafılar göstermeye başladı."

Yorumlamak istemiyorum.

Öteki padişahlarda olduğunca, bir dönemin yazarlarının kaleminden çizilmiş II. Bayezid portresi de karmakarışık görünümlüdür. Okur uzun uzadıya baksa portreye, seçik hiçbir şey göremez.

Tarihi âdeta 'yaşatan', o kadar sıcak anlatımlı Reşad Ekrem Koçu, her gün değişen ruh iklimiyle, her yeni yazısında, başta padişahlar, her tarihî kişiye yeni yeni çehreler kuşandırır. Onun da Osmanlı Padişahları kitabı var. Önce, otuz dört yaşında tahta çıkan II. Bayezid'in fizikî özellikleri anlatılıyor: Uzun boyluymuş, saçları koyu kumral, bıyıkları koyu kumral, gözler koyu elâ, bakışlar "temiz ve merdane"...

Koçu'nun "son derecede güzel" diye nitelendirdiği bu çehre, Kocatürk'te "ablak yüzlü". Artık başka örneklerle uzatmak istemiyorum.

II. Bayezid devri bende daha çok Sultan Cem'le yankıyıp durdu. Bir zamanlar Cem için bir roman yazmayı çok istedim. Onun bir dizesi yazamadığım romanın başında yer alacaktı. Dizeyi, Abdülhak Şinasi Hisar'ın "Aşk imiş her var âlemde" güldestesinin "Yâd ve Tahattür" bölümünde okumuştum:

Hayfâki geçdi bilmedik ol hoş zemân idi

Cem'in talihsiz hayatına kapılıp gitmişliğimden olacak, II. Bayezid'i bir türlü sevedim. Sanatkârları çevresinde toplamış olması bile ilgimi çekmedi. Koçu, "Resimden anlar, minyatürden anlar, yazıdan anlar; sanatın ve sanatkârın büyük hâmlerinden bir padişah olacaktı" diyor.

Tabîî bazı başka kaynaklar da, II. Bayezid'in sofuluğu dolayısıyla, Çinili Köşk'teki, Gentile Bellini tarafından yapıldığı sanılan resimleri kaldırttığını belirtiyor. Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "taasub hareketi" yaşandığını ileri sürmüştü. Taasub hareketi, Yavuz Selim ve Kanunî devirlerinde tekrar kırılmış.

Böyle sisler, puslar arasında yol alırken, kitaplara sonsuz düşkünlüğüm dolayısıyla her gün Sahaflar Çarşısı'na gidip gelirken, Beyazıt Camii olanca sadeliği, eski bir sözcükle, 'vakur' haliyle daima gönlümü çelerdi. İstanbul'un, görkemi yalınlıkta aramış 'özümlü' bir camii.

Mimari eserde yalınlığa böylesine düşkün II. Bayezid'in giyim kuşamda şatafatlıyı tercih etmiş olması, belki de, o dönemde Türk kumaşçılığının çok zengin dokusundan. Sanat tarihçileri kumaşçılıkta, ziynette parlak bir dönem yaşandığını vurguluyorlar. Padişahın -günümüze kalmış- kaftanları canlı renkli, çiçeklerle ve yapraklarla bezenmiş. Kürklü kaftanının "yüzü güvez zemin üstünde mat renk ve gül vesair çiçekli ipek kumaştan"mış.

Osmanlı tarihinde tahttan indirilmiş ilk padişah olan II. Bayezid, Amasya'daki şehzadelik yıllarında, ileri sürüldüğü gibi afyon bağımlısı mıydı? Babasına mektup yazmış; afyon değil, aşırı şişman olduğundan iştah kesici ilâçlar kullandığını söylemiş, Kocatürk ve Koçu "aşırı şişmanlık"tan söz açmıyorlar.

Bütün bu karmaşalar arasında bir gün, değerli ressam ve İstanbul'un değerli yazarı Malik Aksel'in II. Bayezid yorumunu âdeta şaşıracak okuyacaktım: Malik Aksel, padişahı İstanbul mimarisini 'kurtaran'lardan biri olarak yorumluyordu.

Leonardo da Vinci'nin İstanbul'un iki yakasını birleştirmek isteyen köprü tasarısı gün ışığına çıktıktan sonra, Aksel "Mikel Anj"ın da pâyitahta gelmek isteğini hatırlatıyor. Devam ediyor: "Sultan Bayezid'in babası kadar İtalyan sanatkârlarına yer ve değer vermemesi bunların İstanbul'a gelmelerine mâni olmuştur. Aslında ilerleme hamlelerimizi engellediği sanılan ve gerilikle suçlandırılan bu padişahın en büyük hatasını İtalyan sanatkârlarının Türkiye'ye gelememelerinde bulanlar vardır."

İstanbul'un o çağında mimarisine eğilen Aksel, şu çok çarpıcı, irkiltici, düşündürücü soruyu soruyor:

"Acaba G. Bellini'den sonra bu iki sanatkâr da İstanbul'a gelseydi, İstanbul'un silueti, manzarası ne olurdu?"

Malik Aksel'in yazısı Sanat ve Folklor adlı kitabında. Sanat ve Folklor 1971'de yayımlanmış. Ama yazı, "Sultan Bayezid ve Türk Sanatı" daha eski bir tarihte yazılmış olmalı.

Önyargılardan, tuhaf ve bağnaz hayranlıklardan arınmış Aksel, tehlikeye teğet geçtik demeye getiriyor. Çünkü o çağda, "sanat gücünde" yol aldığımızı, Avrupa'dan geri olmadığımızı hatırlıyor. Venedik resimlerindeki Türk halılarını örnek veriyor. Özgün bir sanat yerine, dışardan gelenlerin yaratacakları ortamdaki ürküyor. "Yabancı sanat" deyişini kullanmış.

Elbette "yabancı sanat"tan ürküyor. Ama özgün olanı da küçümsemeye yanaşmıyor.

Vurgulamam yersiz: Yorum, soru, kaygı önemsenmemiş, yankı uyandırmamış.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Yasadığım Evler...

Selim İleri 2009.10.31

Salah Birsal Kurutulmuş Felsefe Bahçesi'ndeki "İstanbul'dan Roma'ya Ayakla Yolculuk" denemesine Neron'la, Neron'un merhametsizliği, çılgınlığıyla başlar. Şehir Roma'dır.

Sonra birdenbire Frankfurt'a geçer. Frankfurt'ta Goethe'nin evindeyiz. Mihmandarımız Ahmed Hâşim. Haşim, ölümünden yüz yıl sonra bile Goethe'nin evindeki yaşarlığa şaşır kalmıştır.

Frankfurt Seyahatnâmesi'nin o sayfalarını ben de çok severim. Hâşim'in Goethe'ye duyulmuş saygı karşısında hüzünleniş okura çarçabuk geçer. Hele o 'mürekkep lekeleri'. Bu korunmuşluk, bu koruyuş "O Belde" şairinin ruh dünyasını allak bullak eder.

Birsal'e gelince, ince istihzasını gizleyerek, Rumelihisarı'na, Âşyan'a yol alır. Gidenler "orada kadife yeleği, kadife gömleği, kadife takkesi, geniş göğsü, parlak siyah saçları ve açık alnıyla Fikret'in (Tevfik Fikret) her an, bir yerlerden karşılarına çıkacağı duygusuna kapılmış" olabilirlermiş.

Derken Âşyan Müzesi'nin içyüzüne geçilir: Eşya savrulup gitmiş. Müze zaten Fikret'in ölümünden otuz yıl sonra ancak var olabilmıştır. Şairin kitaplığı ortalarda yok. Karyola Fikret'in değil ama, onunmuş gibi sergileniyor. Asıl orijinal möble savrulup gitmiş.

Neyse ki yazı masasıyla koltuğu Fikret'in; sahte değil. "Gerçi bunlar da bir vakitler Edebiyat Fakültesi'ne armağan edilmiştir ama Müze kurulurken, Fikret'in arkadaşlarından birinin anımsamasıyla, Fakülte ambarına atılmış olan kanepe ve koltuklar oradan çıkartılarak Müze'ye alınmıştır."

Salâh Birsal bütün bunlara rağmen umutlarını söndürmez; şairlerin, yazarların bizde de 'evcek' korunacağı günlere inanmak ister.

Böylesi müzelerimizin âkıbetini bildiğimden, kendime hiç hayaller biçmedim. Ama -zaten o çapta olmadığımı çoktan sezinleyerek- yaşadığım evleri anlatmak istiyorum. Hiç değilse hatıralarla avunurum...

Doğduğum ev, Kadıköy'nde, Bahariye Caddesi'nde bir 'apartiman' katı, Geren Apartmanı'nın giriş katı. Bugün de yerli yerinde duruyor. Yarın da durursa, dış cephe duvarına tabii "Selim İleri burada doğdu" falan yazılmayacak. Gönül rahatlığıyla söyleyebilirim: Böyle heveslerim yok.

Gelgelelim doğduğum evden kırpıntı anılar beni hep Ziya Osman Saba'nın eşsiz şiirine götürür:

"Çocukluğum, çocukluğum..."

Uzakta kalan bahçeler.

O sabahlar, o geceler,

Gelmez günler çocukluğum."

Hatırladıklarım arasında, mutfağımızın balkonundaki mangal, külbastı, köfte... Mutfagımızın 'havagazi' ocağında tütsülenen çiroz; çirozla birlikte dereotu, sirke, azıcık zeytinyağı... Yeşil gözlü, körüklü radyomuz; dinlediğim, daha doğrusu hatırlayabildiğim ilk radyo tiyatrosu o aygıttan...

Moda'ya gidişlerimiz de silinmemiş. Safiye Erol'un Kadıköyü'nün Romanı'ndaki gibi bir Moda'ydı; Kadıköyü'nün Romanı 1939 tarihli, demek o süreçte İstanbul çığıncasına değişmiyormuş. Moda'dan dönüşte tramvaylar...

Geren Apartmanı'ndan hangi yıl ayrıldık? Arada Almanya, ama ben İstanbul'daki evlerim(iz)den söz açmak istiyorum.

Almanya dönüşü Cihangir'e taşındık: Kumrulu Yokuş Sokağı, Ümit Nüvit Apartmanı, No 32, Cihangir. 49 25 61 nolu telefonumuz o evde. Telefon, İstanbul evlerinde öyle azdı ki: 49 25 61 nolu telefonumuzu görmek için komşularımız günlerce bize gelmişlerdi. Öyleyken, tuhaf bir 'üstünlük' elde etmiştik.

6 -7 Eylül kepezeliğiyle Rum yurttaşlarımızın İstanbul'u terk etmedikleri zaman dilimiydi. Komşumuz Madam - Ah adı neydi?!- ellilerine merdiven dayamışken, o eski kocaman pikaplarda bütün günler Elvis Presley ve Adriano Celentano dinlerdi, kömür plakları Atina'daki akrabaları göndermiş. Celentano'nun "Kiss me good-bye"ı bugün de kulaklarımda yankır.

Cihangir'deki kira evimiz benim için fevkalâde zengin bir kaynak oldu. Geçmiş, Bir Daha Geri Gelmeyecek Zamanlar roman dizisinde dile getirmeye çalıştım. İlk aşklarımı Cihangir'deki evimde otururken yaşadım. Şimdi yine burnumun direğini sızlatan.

O evde ergenlik çağına eriştim.

6-7 Eylül'den sonra Rum yurttaşlarımız Cihangir'den, İstanbul'dan parti parti gittiler. Gözyaşlarıyla örülü ayrılık, veda ediş sahnelerini unutmadım.

27 Mayıs'ı Cihangir'deki -yine- giriş katında yaşadık. Yeşil gözlü radyomuzun yerine Phillips radyo, o bitmez tükenmez, mide bulandırıcı Yassıada Duruşmaları. Bir şeyler çöküyor, göçüyor; bizi bugünlere getirecek 'medeniyet kaybı' başlıyordu.

O evdeyken 'tiyatro'yla tanışmam. (Aachen kentinde seyrettiğim çocuk müzikalini saymıyorum.) Beyoğlu Yeni Komedi'ye bir cumartesi, öğleden sonra. Bedia Muvahhit, Reşit Baran, Alev Gürzap gözümün önünde.

Galatasaray Lisesi hazırlık sınıfı; yatılı öğrenciyim. Cihangir'deki evimizi her gece gözyaşlarıyla...

Nasıl anmadan geçeyim, Beyoğlu sinemalarını! Yeni Melek'in fuayesinde siyah-beyaz Elizabeth Taylor, Ava Gardner, buz bakışlı Kim Novak ve serseri gülümseyişli Gary Cooper.

Artık romanlar okuyordum. Meselâ Hürriyet gazetesinde tefrika edilen, Muazzez Tahsin Berkand imzalı Yılların Ardından: Büyüklere yazılmış ve gizli gizli okuduğum ilk 'aşk' romanı. Mesela Yakup Kadri'den Hep O şarkı; meğer Yakup Kadri'nin son romanıymış. Hayat mecmuasında tefrika edilen Karlı Dağdaki Ateş...

O okuma coşkularına yalnız Necip Fazıl seslenir:

"Kim bilir nerdesiniz,

Geçen dakikalarım,

Kim bilir nerdesiniz?"

Yıldızların düştüğünü söylüyor Necip Fazıl; nereye-nereye?

Yıldızların düştüğü yerde bütün evlerim. Cihangir'den Teşvikiye'ye. Bu kez, Ocak Apartmanı 44 numara, daire 11. Alt katımızda Ayşecik (Zeynep Değirmencioğlu) ve ailesi oturuyorlar. Aka Gündüz'ün Bir Şoförün Gizli Defteri'ni -tarih kitabımızın zırhında- bu evde okuyorum. Romanlar yazmak istiyorum. Git git yaşlanan, göçen belleğimde izi en çok kalmış Teşvikiye'deki evdir. Cumartesi Yalnızlığı'ndaki tüm hikâyeleri orada yazdım, orada 'yazar' oldum, benim için çok önemliydi. Oradayken öldü babam. Orada hastalandı annem. 12 Mart'ı orada yaşadım. 12 Eylül'ün çirkin anıları hepsi orada.

Hılımı pırtımı, eskimi püskümü toplayarak, kaçarcasına Şişli'ye, Eksercioğlu Sokağı'ndaki Köşe Palas'a bir nisan başlangıcında taşındım. Benim, aziz, iki alt kat komşum, Nur Hanım!, sizi Bu Yaz Ayrılığın İlk Yazı Olacak'ta yazmaya çalıştım. Salâh Birsell Felsefe'den sınıf arkadaşınızımış.

Sigaraya hangi evde başladım? Galiba Teşvikiye'de, yirmi sekizimdeyken. Şimdi bu fotoğraf sigarasız mı olacak? Oysa fosur fosur içiyorum.

Bu fotoğraf sigarasız olacak: Sıracevizler'deki evde; şimdilik son evde.

İrkilerek yaşamaya, bugünün dünyasına.

Yaşadığım evler: İçimde Charles Baudelaire sıkıntısı.

"Akşam olsa diyordun. İşte oldu akşam."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul "Lâmelif"...

Selim İleri 2009.11.07

Cuma akşamı değerli dostlarım Gül ve Yaman İrepoğlu'nun evlerindeydim.

Sanat tarihimize katkısı uçsuz bucaksız Nurhan Atasoy, Gül'ün sevgili teyzesi, Fransa'dan yeni dönmüş. Önce Monet'den, ressamın çiçeklerinden, bahçelerinden konuşuldu. Gül de Frankfurt'taymış. İki armağan: Nurhan Hanım'dan Monet nilüferli kupa fincan, Gül'den beni büyüleyecek bir çiçekdürbünü...

Claude Monet, çiçekdürbünlerinin hep 'biricik', bir daha yinelenmeyecek görüntüleri derken, söz, nerden nereye, Asaf Hâlet Çelebi'ye geldi. Şaşırdım, çünkü o gün, sabah yataktan kalkar kalkmaz, Asaf Hâlet Çelebi'yi yazmalıyım diye Çelebi imzalı kitapları açıp durmuştum. (Şimdilerde Hece Yayınları yeni basımlarını yayımlıyor.)

Bu, değeri epey sonra 'kavranabilmiş', incelikler şairinin son işi kütüphane memurluğu. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde kütüphane memuruyken hastalanıyor; Gureba Hastanesi'nde ölmüş: 15 Ekim 1958.

Nurhan Hanım, Çelebi'yi son döneminde tanımış. Yakından tanıyamadığı için çok üzüldüğünü söyledi. Zaten o andı Çelebi'yi, kendine özgü giyim kuşamını, nezaketini, görevine düşkünlüğünü, başkalarınca -ne yazık ki-

çoğu kez hor görüldüğünü.

O şimdi bana küsülüdür

Asaf Hâlet Çelebi'nin bu dize. Gündüzün He'yi karıştırıyordum, karşıma çıktı. Gerçi ezberimdedir. He'nin iç kapağında şunlar yazılı:

"Bu kitap 1942 senesi Kânunusâni ayında İstanbul'da tam beş yüz tane olarak Ahmed Said Matbaası'nda basılmıştır. Kapak kompozisyonu Fuad İzer'indir. İçinde ressam Selim Turan'ın iki, Arif Kaptan'ın bir illustrasyonu mevcuttur. Kitabın ismini Ferda Başman koymuştur. Bütün hakları mahfuzdur."

İşte bu beş yüz kitaptan biri de bende. İlk basım He, yapımı açısından, âdeta sanat eseri. 1960'ların sonunda Elif Kitabevi'nden satın almıştım. 'Sanat eseri'ni gayet ucuz bir fiyata.

Felsefeci, sahaf, Sevgiler de Gündemdedir şairi Arslan Kaynardağ sadece ve sıradan bir kitapçı olmadığı için, tezgâhında sayısız armağanı daima bulabilirdiniz. He öylece karşıma çıkmıştı; Kaynardağ kim bilir nerelerden kurtarmış...

O zamanlar, 1970'lerin ortalarına kadar, vapurlarda hele akşam saatleri, Kadıköy-Karaköy arası, bir adam şiir güldesteleri satardı. Şairlerin ve ünlü şiirlerin adlarını uyaklı, ahenkli söylemeye ne çok dikkat ederdi. Cahit Sıtkı'nın "Otuz Beş Yaş"ıyla yan yana Asaf Hâlet'in "Mariyya"sı:

o ölen kimdi

mariyya

Hayatımızdan şiirin büsbütün el ayak çektiğine işaret eden bir anı gibi şimdi o adam, o güldesteler.

He'den iz sürüyorum:

bilmemek bilmekten iyidir

düşünmeden yaşayalım

mara

günü saatleri ne yapacaksın

senelerin bile ehemmiyeti yoktur

Son iki dize yüzünden vurulup kalmıştım şaire. Bugün de etkisi sürüyor. Yarısını geçtiğim Yalan Tango'nun başına bu iki dizeyi koymak istiyorum. Daha Dün'ün son sayfası da Asaf Hâlet'in bir şiiriydi.

1978'de, sağdı soldu, kan gövdeyi götürürken şunları yazmışım:

"... Asaf Hâlet Çelebi'nin şiiri bütünüyle bir iç terbiyeyi önerir. O güzel ve etkileyici 'Cüneyd':

bakanlar bana

göğdemi görürler

ben başka yerdeyim

Bu ilk dizelerden hemen sonra Cüneyd kendi cübbesi altında yok olur, o artık 'görünmeyen'i görmektedir. Doğu gizemciliğinin böylesine incelendiği bir şiiri; Batı Hermann Hesse'ye tapınırken; biz, bugün unutmakla kalmadık, alçakça karalıyoruz da. Siyasanın bu tarzı hiçbir insana mutluluk, özgürlük getirmeyecektir."

Bütün o zaman diliminde Çelebi'den söz açanlar 'garip' giyim-kuşamını, toplumsal olaylara kayıtsızlığını, gerçekliklerden kopuk şiirini söylerler. Melih Cevdet Anday Akan Zaman Duran Zaman'da daha da insafsız davranır; şairin bir İstanbul meyhanesindeki gecesini, yersiz, kavrayışsız, çirkin bir ifşaatla noktalar. Bir tek Necatigil'in yaklaşımı farklı:

"Doğu-Batı kültürlerini bağdaştırarak, ilhamını Asya tasavvuf ve dinler tarihinin ünlü kişilerinden, Eski Doğu medeniyet ve masallarından alan, egzotik şiirleriyle tanındı."

1985'te Semih Güngör, şairin dergilerde kalmış düzyazılarından seçmeyi okurla buluşturmuştu. Her biri düzyazı şiir bu yazılara vurulup kalmıştı. Ancak 1998'de Hakan Sazyek Bütün Yazıları derledi. Şairin yanı başında bir düzyazı ustasını tanıdık.

Asaf Hâlet Çelebi 1939 tarihli "İstanbul" yazısında bu şehre bağlılığını, tutkusunu belirtir:

"Ben İstanbul'da doğdum, İstanbul'da büyüdüm. Galiba da İstanbul'da öleceğim. Suyun dışında balık nasıl yaşarsa ben de İstanbul'un dışında öyle yaşarım."

Babası, çocuk Asaf Hâlet'e "İstanbul'u haritada iğne ucuyla" göstermiş...

Şair, kendisinin kaleme getirdiği "sırf intiba şiirleri"nden söz açarken, güneşli bir akşamüstünü hatırlar. Üsküdar'a bakmıştır, yine çocuktur, Üsküdar güneşle tutuşmuş pencereler, camlar yangını. Bu izlenim yıllar boyu sürüp gitmiş; sonra şiir:

Üsküdar'da üsküpüler dokusa gerek kumrular

Camları parıldıyor

Üsküdar evlerinin

akşam üstleri

camlı odalarda ne olsa gerek

Üsküdar'a bakıp da beni görmeyen çocuklar

camlı odalardan...

1956 tarihli "Beylerbeyi Sarayı'na Dair İntibalar", siyasetin yapıp ettiklerinden, kara çalışmalarından, yerle bir edişlerinden, kıyımlarından daha çocukken ürkmüş yılmış Asaf Hâlet Çelebi'yi tanımamıza imkân sağlar. Çocuk Asaf Hâlet, Beylerbeyi Sarayı'nı Cihangir'deki evlerinden seyretmektedir: "... uzakta yeşillikler içindeki beyaz küçük bina..." "Birinci harbin ilk senelerinde" önünden vapurla geçerler sarayın. "Sultan Hamid burada oturuyor!" Devam ediyor şair:

"Ne siyasetten, ne olan biten şeylerden anlayacak yaşta değildim. Yalnız galiba fazla merhametli, herkese benzemeyen bir çocuktum. Bu harap yüzü muhteşem binada oturan dünyaya küsmüş insana karşı, içimde acı ile karışık bir muhabbet duydum. Onun kardeşi Sultan Reşad'da gördüğüm yaldızlı arabası, mızraklı süvari alayları artık yoktu. Çocuk kafamda yaptığım bu mukayeseler beni üzüyordu."

Beylerbeyi Sarayı üzerine yazı, edebiyatımızda benzeri olmayan bir gözlem ve yorumlayış yazısıdır. 'Öğretilen' yakın tarihin ortasında, şair, insanı ve dramını arar.

Kütüphane memuru Çelebi'nin yine 1956'da yazdığı "Bayezit Umumî Kütüphanesi", gelecek -herhalde meçhul- bir zamanın kitapsever insanlarını özleyip durur.

Kendisini ve eserini anlayamamışlar arasında, Çelebi'nin de anlayamadıkları olmuş: İstanbul'un kenar mahalle dünyasını göz kamaştırarak yansıtan Düdüklü Tencere'yi, Metin Eloğlu'nu sövgülere, lânetlere boğuyor bir yazısında.

Bense, Çelebi'nin şiiriyle Eloğlu'nun şiirinde hep tuhaf bir akrabalık bulurum...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Ekimde kitapların kaderi

Selim İleri 2009.11.08

Memet Fuat 1960'lı yıllarda, De Yayınevi'nin kapsamında "Tiyatro Kitapları" dizisi yayımlamıştı. Hemen hepsi kısa oyunlar. Bu dizinin beş altı formayı geçmeyen, küçük boy tüm kitaplarını birer ikişer edinmişim.

Şimdilerde yan yana getirmeye çalışıyorum. Bir zamanlar Wolfgang Borchert imzalı, Behçet Necatigil çevirisi Kapıların Dışında'yu uzun bir şiir gibi okumuştum. İonesco'yu Ülkü Tamer'in çevirisi Kel Şarkıcı'dan tanımıştım.

Tam o yıllarda Kent Oyuncuları Sandalyeler'i sahnelediler. İonesco bizde de epey yankı uyandırdı. "Tiyatro Kitapları"nda Gelinlik Kız'la Önder aynı kitapta yayımlanmış, aynı yazarın eserleri; Genco Erkal, Cemal Süreya, Ülkü Tamer çevirisi. Dönemin genç ustaları 'çeviri'nin önemini ve değerini göz ardı etmiyorlar...

Zaten "Tiyatro Kitapları" seçkin eserlerle donanmış. Lorca, Büchner, T. S. Eliot... Hangi birini sayayım.

Memet Ağbi tiyatro sanatına düşkündü. Onun, çeşitli kaynaklardan yararlanarak kaleme aldığı Dünya Tiyatro Tarihi çok 'derli toplu' bir çalışmadır. Oyunlar çevirdi; Yeni Dergi'de yayımladı tiyatro eleştirilerini.

Bu eleştiriler inceliklerle örülüdür. Tiyatro eleştirisi tarihçemizde ne yazık ki Memet Fuat pek anılmıyor.

Andığım dizinin kitaplarını yan yana getirirken, iki Lorca karşıma çıktı: Tarık Okyay'ın çevirdiği Don Perlimplin ile Belisa'nın Bahçede Sevişmesi'ni okumuştum; Don Cristobita ile Dona Rosita'nın Acıklı Güldürüsü'nü bir türlü okuyamamıştım. Kitaplığı düzenleme işini yarım bırakarak yazı masasının başına geçtim.

Çevirmen Memet Fuat şu bilgiyi veriyor:

"Don Cristobita ile Dona Rosita'nın Acıklı Güldürüsü şairin kuklalar için yazdığı oyunların en uzununu, hem de en güzellerinden biridir. Bu oyundaki kişiler İspanyol kukla tiyatrosunun gelenekleşmiş, değişmez kişileridir, ama yazar onları yepyeni, taptaze bir hava içinde vermiş, en ince noktalarına kadar yeniden gözden geçirmiş, yaratıcılığının gücünü bütün oyun boyunca duyurmuştur."

Kukla oyunu esinli eser 1928'de kaleme alınmış. 1937'de Lorca'nın korkunç katlinden sonra Madrid'de sahneye konmuş.

Güldürü havası esiyor ama, Bernarda Alba'nın Evi'ni aratmayacak hüznler de koşuşuyor. Gerçekten 'acıklı güldürü'. Lorca'nın dünyayı alımlayışı böyle.

Don Cristobita ile Dona Rosita'nın Acıklı Güldürüsü'nü De Yayınevi 1960'ta yayımlamış. Evirdim çevirdim: Elimdeki kitap kırk dokuz yaşında. Ben de herhalde kırk-kırk beş yıl önce edinmiş olmalıyım. Gece boyunca sayfalarından gözümü ayıramadım. Sanki dün yayımlanmış bir kitabı okuyordum.

Sözü şuraya getireceğim: Ekim ayları gelmeyeğörsün, İstanbul TÜYAP Kitap Fuarı dolayısıyla, yayınevlerinde bir telâştır başlıyor. Art arda yeni kitaplar; hele son yıllarda üç değil beş değil, yüzlerce yeni eser, romanlar, öykü kitapları, incelemeler, şiir kitapları, çeviri eserler. İlgi alanımın dışında asla tutamayacağım tarih kitaplarını unutmuyorum.

Tabîî hiçbirine yetişemiyorum. Hiçbirine hak ettiği ilgiyi gösteremiyorum. Ancak bazılarını bölük pörçük okuyorum. Sonra yarın okurum avuntusuyla kitaplığa kaldırıyorum.

Daha acısı, ekim kargaşasında yayımlanmış kitapların çoğunu edinemiyorum. Gazetelerin kitap eklerinden listeler çıkarıyorum ama, bir iki gün sonra unutuyorum.

Kitap Fuarı'nın var ettiği bu hareketlilik elbette hoş. Gelgelelim ekimde kitapların kaderi hep mutlu sonlara yol almıyor. Böyle düşünüyordum.

İşte böyle düşünürken, 1960 basımı bir kitabı, Lorca'nın harikulâde oyununu 2009'un ekim gecesinde okuyunca, düşüncem karıştı, kaygılarım biraz eridi. İyi bir eser günü gelince nasıl olsa mutlu kılar diyerek, 2009 Ekim'inin birbirinden güzel kitaplarını... ama birden! Artık kaç yaşımdayım ki?!

'Artık kaç yaşımdayım ki'nin avuntusunu, 'ben okuyamasam da başkaları okur'da buldum.

Günümüz felâket çığırtkanlığı. Oysa kitaplar sağduyu. Diyebilirim ki, yarım yüzyıldır kitapların sayesinde soluk alıyorum...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Osmanlı tarihinde kim iyi, kim kötü buna kim karar veriyor?

Selim İleri 2009.11.14

- "Başlarına siyah ibrişim destmâl setr etmişler..."

Asaf Hâlet Çelebi'nin Varlık Yayınları için hazırladığı Naimâ / Hayatı Sanatı Eseri 1953 tarihlidir.

Bu kitabı 1960'ların sonuna doğru Üsküdar'da bir kitabevinde bulmuştum, Paşakapısı'nda, tramvay durağının karşısındaki kitabevi.

Çelebi'nin ilginç bir tespiti var:

"Zaptettiği tarihin ağır ve karanlık günlerini, devlet işlerinin liyakatsiz ellerde oyuncak oluşunu, askerin ve vilâyetlerdeki paşalar ve mütegalibenin mütemadî isyanları neticesinde kopan herc ü merci, huzursuzluğu, milletin çektiği acıları Naimâ çok iyi hissedebilmişti; çünkü yaşadığı devir zaptettiği tarihin acı günlerinden de acı idi."

Bir bakıma, Naimâ'nın hangi ruh durumunda kaleme getirdiği duyumsanıyor. Kendi günlerinin etkisi, geçmişte olup bitmişlere ne ölçüde yansdı; Çelebi'nin uyarısıyla, yeniden düşünmek ihtiyacı duyuyoruz.

Asaf Hâlet, Naimâ'dan seçmelerde Kösem Sultan sayfalarına yer vermemiş. Genç Osman'ın öldürülüşü, Dördüncü Murad'ın kişiliğini belirleyen olaylar daha anlamlı görünmüş. Kösem Sultan'ın olmayışı bende hayal kırıklığı yaratmıştı.

Hemen hemen o sıralar, Naimâ'nın tarihi Zuhuri Danışman'ın çevrimyazısı ve sadeleştirmesiyle cilt cilt yayımlanmaya başlamıştı. Elbette yine Kösem Sultan'ın peşindeydim.

Naimâ, ihtilâl peşindeki ulemayı saraya çağıran Vâlide Sultan'ı başında "siyah ibrişim" örtü -'örtü' diyorum ama, sözlükler destmâl karşılığı 'mendil'i belirtiyor- onlarla konuşurken, onları sorguya çekerken dile getirir. Bu, gerçekten çok şaşırtıcı bir sahnedir: Haremin kapalı gösterilmiş dünyası, şimdi, Valide Sultan'ın ihtilâlcı ulemayla yüz yüze görüştüğünü saptamaktadır.

Naimâ "Ulema ve ağalar cümle dest-beste selâm-ı kıyam edüb huzurunda durdular" diye yazmış. Ahmet Refik Ocak Ağaları'nda bu sahneden söz açmış mı, hatırlamıyorum. Leslie P. Peirce, Harem-i Hümayun'da gözden kaçırmamış. Peirce, Naimâ'nın uzun, dramatik anlatımı diyor. Necdet Sakaoğlu, Bu Mülkün Kadın Sultanları'nda, "başını ipek bir mendille örtmeyi yeterli görüp" saptamasıyla ayrıca vurgulamış...

Benim Mahpeyker Sultan'a ilgim bir resim dolayısıyla, tamamıyla düşsel, yirminci yüzyılda yapılmış bir resim, ilüstrasyon. Büyük olasılıkla Münif Fehim'in fırçasından. Kim bilir hangi dergideydi. Fakat bu resim belleğimden hiç silinmedi. Nihayet Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın'da 'yazarak kurtulacağımı' sandım.

"Bu resimde uzun saçlarının örgülerine taşlı iğneler, kurdeler takılmış, boynunda incileri, devekuşu yumurtası kadar iri zümrütü, kulağında armudî zümrüt küpeleri, parmaklarında elmas ve yakut yüzükler, sırtında beyaz ipekliden geceliğiyle Kösem Sultan içine saklandığı gömme dolaptan birtakım iri yarı ağalar tarafından dışarıya çekiliyordu. Saçlarındaki taşlı iğnelere, boynundaki muhteşem inci gerdanlığa, zincir ucundaki büyük zümrüte, kulağındaki pırlantalar da kakılmış armudî küpelere, yakut ve elmas yüzüklere eller uzanıyor; Kösem Sultan'ın beyaz ipekliden entarisi kanlanmış, saçlarının örgüsü yer yer çözölmüş, kurdeleri yerlere düşmüş, ağzı açık, gözleri dışarı uğramış, boynuna geçirilen kalın, burmalı perde ipinden kurtulmaya boş yere çabalıyordu."

Buraya aktarırken, Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın'dan işte tam on sekiz yıl sonra, Mahpeyker Sultan'ı kuyumcu camekânına dönüştürmüş olduğumu irkilerek fark ediyorum. Herhalde Osmanlı tarihini abartılardan örmüş, okuru kandırmış yazarların etkisi altında kalmışım. Oysa o mücevherat için pek çok kaynak taramıştım.

Gerçi düşsel resim de gerçeklikle bağ kurmaktan, gerçekliğe hiç değilse yaklaşımdan muhakkak ki uzak durmuştu...

Resimden sonra Kösem Sultan hayal dünyanın kişileri arasında yer aldı. Kimdi, hayata nasıl bakmıştı, sevinçleri ve üzüntüleri nelerdi, duyguları, sevgileri, acıları; başta Ahmet Refik'in Kadınlar Saltanatı, erişebildiğim kitaplar, yazılar çiziler, neredeyse bütün kaynaklar, Kösem Sultan'ı saltanat ihtirasında âdeta -üstelik 'vicdan azapsız'- bir Lady Macbeth kılmıştı.

Reşat Ekrem Koçu'nun Kösem Sultan romanı tatlı tatlı anlatır ama, Birinci Ahmed'le yaşanmış mutlu günlerden sonra, Kösem Sultan başka biri olup çıkar, Eski Saray'daki bekleyişinde entrikalar çevirir, sonunda Dördüncü Murad'ı tahta çıkartır ve Koçu'nun ısrarlı vurgusuyla oğlu üzerinde inanılmaz bir egemenlik sağlar.

Uzaktan uzağa Freud'dan esintili bu egemenlik tahlilinde, Mahpeyker Sultan sadece 'saltanat naibesi' değildir, bir yandan da "müthiş bir akıbet"e zemin hazırlar, oğlunun iç dünyasında.

Reşat Ekrem'in romanındaki Kösem çok güzel bir genç kızdır. 1645'te Venedik Balyosu'nun kaleme getirdiği 'gerçek' Mahpeyker Sultan, ellilerindeyken hâlâ etkilemektedir: "Ana kraliçe, yaşına rağmen çok güzel..."

Edebiyat tarihlerimizde, ansiklopedik sözlüklerde adı hiç anılmayan Suzan Sözen'in Siyah Zambak'ı 1962'de yayımlandı. Dördüncü Murad döneminin panoraması olmak iddiasındaki romanda Kösem Sultan baş rollerden birindeydi. Siyah Zambak'ı soluk soluğa okumuştum. Kösem yine kıyıcıydı, ama Suzan Sözen de kendince çözümlemelere girişiyordu:

"Belki bu satırlarda Kösem bize bir canavar gibi görülmektedir. Kendi menfaati uğruna oğlunun katlini soğukkanlılıkla düşünebilen bu kadın muhakkak ki bir canavar ruhu taşıyordu. Fakat bu ruh, bu korkunç hüviyete bürünmek için acaba hangi safhalardan geçmişti?

Korkunç hisleri, hırsları, kalpsizliği ve gaddarlığı ile dünya tarihlerinde ayrı bir yeri olan Kösem'in mâzisi nasıldı?

Tarih kitapları, Kösem hakkında gayet ağır isnatlarda bulunuyorlar. Acaba hakikat böyle mi idi?"

Böyle söyledikten sonra hakikatlere yol alacağını sandığımız yazar, Birinci Ahmed'le Kösem Sultan'ın mahrem hayatına geçer ve bir zamanlar "bir Jan d'Ark ruhu" taşımış eski Anastasya'nın Birinci Ahmed'den nasıl nefret ettiğini ibretlik söylemle anlatır.

Romancıların yanı sıra, Hammer de aralarında olmak üzere, tarihçilerin eşine az rastlanılır bir 'muhteris' kimliğiyle yansıttıkları Mahpeyker Sultan halkın çok sevdiği insanmış. Daha gençliğinden Büyük Vâlide Sultan'lığına bu sevgi, işin tuhafı, sürüp gitmiş.

Osmanlı tarihinde her kişinin başına gelen onun da başına gelmiş olmalı: Okudukça, karşınıza, iki üç ayrı Kösem Sultan çıkar...

Ne var ki, belgeler, halkın onu neden sevdiğini açık seçik gözler önüne seriyor. Zaten öldürülüşü epey üzmüş olmalı; Vâlide-i Maktule, Vâlide-i Şehide sanları kanıtlıyor.

Belgelerden iz sürdüğümüzde; üvey oğlu Genç Osman'a annece yakınlığı, onunla birlikte İstanbul gezintilerine çıkışı, pek de öyle "kalpsizliğine" işaret etmiyor. Dahası, Genç Osman padişahlığı sırasında Kösem Sultan'ı Eski Saray'da ziyaret etmiş. O çağda başka örneği olmayan bir ziyaret...

Haslarından gelen gelir epey yüklü ve Mahpeyker Sultan bu geliri hayır işlerinde kullanmış. Anıt eseri, Üsküdar'daki Çinili Camii Külliyesi; on yedinci yüzyıldaki çini tutkusunu Çinili Cami'de görebilirsiniz. Çakmakçılar Yokuşu'ndaki -bugün harabeye dönüştürdüğümüz- güzelim Büyük Vâlide Hanı Çinili Camii Külliyesi'ne vakıf olarak yaptırılmış.

Naimâ, Anastasya'nın fakirlere, evlenecek çağdaki genç kızlara, hastalara, borç yüzünden hapse düşmüşlere yardımını tutkulu sözlerle dile getirir. Ben, nedense, Ahmet Refik'e değil, Naimâ'ya inanıyorum.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

'Şatobriyan' İstanbul'u sevdi mi İstanbul'a sövdü mü?

Selim İleri 2009.11.21

Çocukluğumda pek ender olarak gittiğimiz lüks lokantalarda, Parkotel'de, bazı başka şık salonlarda yemek listesini tararken, ikide birde karşıma 'châteaubriant' çıkardı. Belleğim yanıltmıyorsa, mutlaka iki kişilik ısmarlanacaktı.

Tahsin Saraç, sözlüğünde, bir çeşit sığır filetosu ızgarası dedikten sonra, Türkçe yazımlı 'şatobriyan'ı da eklemiş, belki o listelerde de şatobriyan yazılıydı. Ve gözümün önüne hep, ışıklı, pırıltılı şatolar gelirdi.

Şatobriyanı tadamadan çocukluğum geçti.

Galatasaray'a başlar başlamaz, daha hazırlıktaki ders kitabımızda ikinci bir Chateaubriand karşıma çıktı. Ama bu ikincisi, sığır filetosu ızgarası değil, Fransız edebiyatının önemli yazarıydı. Ders kitabımızda onun 'özlü' bir iki sözüne yer verilmişti. Şimdi pek hatırlayamıyorum, nelerdi. Çoğu kez silinip gider özlü sözler...

Zaten aklımı çelen, yazar Chateaubriand'la yemek şatobriyan arasındaki ilintiydi. İlle böyle bir bağ kurmaya çalışıyordum. Söylemem gereksiz, bağı hiçbir zaman kuramadım. Fakat hâlâ merak ederim...

Yazar Chateaubriand on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında doğmuş, 1848'de Paris'te ölmüş, önceleri deniz subayı olmak istemiş. Ardından din adamı olma isteği. Fransız İhtilâli iyice yaklaşmışken, Paris'te günler. Tam o dönemde 'Yeni Dünya'ya gitmeye karar veriyor.

1791 Nisan'ında yola çıkmış. Biyografiler, bindiği büyük yelkenlinin adını veriyor: Sainte-Pierre. Amerika dönüşü Kızılderililer Destanı'nı yazmaya karar vermiş. Sonra 1801'de Atala'yı yayımlıyor. Kısa Amerika tarihi niteliğindeki Atala, Chateaubriand'ın ünlenmesine yol açıyor.

Hemen bir ayrıç: Atala'nın Türk edebiyatında yabana atılamayacak yeri var. Tanpınar, On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı'nda, bu eserden defalarca söz açar. Ve hemen bir alıntı:

"Hâmid'in yanı başında Ekrem Bey ikinci, hatta daha mânâlı bir tecrübe yaptı. Chateaubriand'ın Atala'sını evvelâ Türkçe'ye nakletmek suretiyle saf bir aşk, ümitsiz bir ihtiras ve tabiat görüşü örneğini Türkçe'ye getirdi. Sonra onu bizzat tiyatroya çevirmek suretiyle konuşturmaya çalıştı. Böylece o da yeni şairanenin bir nevi repertuarını hazırlamış oldu."

Atala, Rezaizade Ekrem tarafından 1872'de çevrilmiş.

Tanpınar, tiyatro uyarlaması üzerinde özellikle durmuş: "Ekrem Bey'in oldukça şaşırtıcı olan bir dördüncü piyes tecrübesi vardır. Kendi tercüme ettiği Atala'yı tiyatro şekline sokmuştur. Fikir itibarıyla çok şayan-ı dikkat -âdetâ modern bir tecrübe- olan, fakat Nâmık Kemal'in bir mektubundan başka bir yerde üzerinde durulmayan bu tecrübenin edebiyatımızda bu yolda yapılmış ilk çalışma olduğunu ve çok ciddî bir etüde muhtaç bulunduğunu söyleyelim."

Acaba özlenen "etüd" yapıldı mı?

Chateaubriand, Roma'da, 1803'te, dinle ilgili şiirsel bir eser yazmak isteği duyuyor. Ertesi yıl Paris'e dönüyor; eseri için upuzun bir yolculuğu zorunlu görüyor: Paris'ten Kudüs'e, Yunanistan, Girit, İzmir ve İstanbul, nihayet Doğu, "Jérusalem". 1806 Temmuz'unda yola çıkış.

Paris-Kudüs Yolculuğu'nun, bizde, Atala kadar ışıltılı talihi olmamış. Asıl adı L'itinéraire de Paris a Jérusalem, ancak 1947'de, "Millî Eğitim Bakanlığı memurlarından Oğuz Peltak tarafından" dilimize çevrilmiş.

Acaba kaç kişi okudu? (İtiraf edeyim ki, üç ciltlik kitap benim kitaplığımda da yıllarca pinekleyip durdu.)

Aylardan eylül. Chateaubriand, "medenî milletlerin başkentinden çıkalı günü gününe, saati saatine tam iki ay" olmuş, "şimdi de geri milletlerin payitahtına girmek" üzere. "Her yerde Hazreti İsa'yı görüyorum" diyen, insanlığı ancak Hristiyan dininin kurtaracağına inanan Chateaubriand'ın "geri milletlerin payitahtı" demesine elbette şaşmamak gerekir.

On dokuzuncu yüzyılda İstanbul'a gelmiş seyyahlar hemen hep şehrin masal dekorunu andırır silüetinden söz açmışken, Chateaubriand, Yedikule Hisarı'nı "yıkılıp giden eski bir gotik kale" diye tanımlar.

İstanbul yine sisler içine gömülmüştür, özellikle Asya yakası. Devam ediyor yazar: "Bu buğu içinden gördüğüm servilerle minareler, yaprakları dökülmüş bir ormanı andırıyordu." Neyse ki, kuzey yeli esecek ve sisi dağıtacaktır, öyleyken Chateaubriand büyülenmekten kendini alamaz: "... sanki bir büyücü değneğiyle her şey değişmişti."

Demir atmış büyük gemileri, gelip geçen sayısız küçük deniz taşıtını görür. Karşıda Galata "basamak basamak" gözler önüne serilmekte. Panoramik bir bakış; Galata'nın, İstanbul'un, Üsküdar'ın beyaz, kırmızı evlerini, yemyeşil ağaçlarını, bahçelerini saptıyor. "İstanbul, dünyanın en güzel yeridir diyenler, hiç de mübalâğa etmiyorlar."

Galata rıhtımı, başka seyyahlarda olduğunca, Chateaubriand için kozmopolit kalabalığıyla ilgi devşirir. Daha karaya çıkar çıkmaz, bir "hamallar, tüccarlar, denizciler kalabalığı", mahşerî bir kalabalık. Ne var ki "kadınlara hemen hemen hiç" rastlanmıyor. Ötekiler, hamallar, tüccarlar, denizciler, seyyahlar, ayrı ayrı dilleri, farklı giyim kuşamları, değişik değişik başlıkları, sarıklarıyla, burada, Avrupa'yla Asya'yı iç içe kılıyorlar.

Atala'nın yazarı, İstanbul'da, "sürü sürü sahipsiz köpekleri" unutmamış. Unutmak şöyle dursun, İstanbul'un başat özelliği saymış.

Rıhtımdaki canlılıktan sonra şehir birdenbire sessizleşiyor. Dolaşanlar, "yalnız terlikle" dolaşıyorlar. Ne yaylı, ne fayton gürültüsü. İnsanların içe kapanık halleri var; "etrafınızda göze görünmeden geçip giderek, her zaman Efendi'nin bakışlarından sıyrılmak istediği anlaşılan dilsiz bir kalabalık var."

1800'lerin başında payitaht gerçekten öyle miydi? "Efendi" tebasını bunca "dilsiz" kılmış mıydı? Chateaubriand daha da umutsuz bir şeyler söyler: "Sanki Türkler bu şehre yalnız alışveriş etmek, ölmek için gelmişler gibi ikide bir, bir pazardan bir mezarlığa girersiniz."

"Sokağın orta yeri"ndeki mezarlıklar duvarsızmış. Mezarlıkların servileri orman kadar gür ve dallarda suskun, hep suskun güvercinler... Yazarın 'uhrevî' bir tablo çizdiğini sanmayın. Sırada hakaretleri var:

"Gözlerinize hiçbir sevinç alâmeti, hiçbir mutluluk belirtisi çarpmaz: Karşınızda gördüğünüz millet, bir millet değil, hocanın güttüğü, yeniçerinin boğazladığı bir sürüdür."

Kimi zaman bir kahvenin eteğinden "bir udun hüznü sesleri yükselir" ama, peykede "çepeçevre oturmuş maymunları andıran" yaratıklar -çeviride "mahlûklar"- müziğe kayıtsız; "pis çocuklar"; bağıra çağıra, "yüz kızartıcı oyunlar" oynuyorlar. Derken "zorba"! "Zorbanın gözleri köleleri kendine çeker, tıpkı avı olan kuşları yılanın, gözleriyle büyülemesi gibi."

Eylülün on sekizinde İstanbul'dan apar topar, "hacıların gemisi"yle ayrılan Chateaubriand, son anda, her nedense "Bahtsız Selim"e (Üçüncü Selim) gözyaşı döker: "Ah! Zorbalar, saadetleri ortasında ne kadar zavallıdır, kudretleri ortasında ne kadar zayıftır. Onlar, kendilerinin de akıtmayacaklarına emin olmadan bunca insana gözyaşı döktürmekle, bir biçareden esirgedikleri tatlı uykuya kendilerinin de kavuşamamalarıyla gerçekten acınacak insanlardır."

Üçüncü Selim ve 'zorba'!..

Atala mütercimi Ekrem Bey, Paris-Kudüs Yolculuğu'nu okumuş muydu?

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Dün, bugün, yarın...

Selim İleri 2009.11.28

İsviçreli Le Corbusier yirminci yüzyılın en önemli mimarları arasında sayılıyor. 1887 doğumlu, 1965'te Fransa'da ölmüş. Afife Batur onun için "mimarlık tarihinin unutulmazları arasında seçkin bir yer edinmiştir" diyor.

1911'de, sonra 1948'de yurdumuza iki kez gelmiş Le Corbusier; Edirne, Bursa, İstanbul hayranlıkla gezdiği, ilgilendiği, incelediği şehirler. İstanbul'a defterinin sayfalarında çokça yer vermiş: Krokiler, desenler, ölçümler, sayısız not...

Mimarın İstanbul tespitleri bizi ne yazık ki heyecanlandırmamış. Oysa imparatorluk başkentinin ahşap ve taş tercihlerini ilk ayırt edenlerden: Evler hep ahşap, çatılar hep aynı eğimde, hemen hep aynı cins kiremitle örtülü; büyük yapılar, başta camiler, saraylar, hanlar, kervansaraylar daima taştan. Le Corbusier, bu tercihte bilinçli bir mimarlık anlayışını görmüş.

Bir iki desenini görebildim hepi topu. Büyük yelkenlilerin gerisinde Topkapı Sarayı, 1919'lardaki haliyle Galata Köprüsü, surların eteğinde bir sıra küçük ahşap ev... Yani, bir zamanlar, İstanbul'u İstanbul kılmış mimarî doku.

Tıpkı bazı Batılı seyyahlar gibi İstanbul'un olduğu şekilde kalmasını, öylece korunmasını arzu etmiş. 1874'te İtalyan edibi Edmondo de Amicis de, sonsuza kadar böyle kal İstanbul! diye yakarmış. Ya da, Nerval'in Doğu'ya gezisinde, İstanbul'u bir 'masal şehir'den ayırt edememesi hatırlanabilir.

Otuz kırk yıl sonra Le Corbusier aynı temenniye tekrarlayacaktır. Le Corbusier bu düşüncesini, Cumhuriyet döneminde, Atatürk'e yazdığı mektupta da açıklamış. Mektubun yayımlanıp yayımlanmadığını bilmiyorum.

Yine Afife Batur'un Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'ne yazdığı maddeden öğreniyoruz; çok sonraları, kendisini ziyaret eden bir Türk mimarına Le Corbusier şöyle demiş:

"Eğer Atatürk'e yazdığım mektup olmasa idi, bugün büyük rakibim Prost yerine güzel İstanbul şehrinin imarıyla ben uğraşacaktım. Bu mektupta inkılâp yapmış bir milletin en büyük inkılâpçısına İstanbul'u eski hali ile tozu toprağı ile bırakmasını tavsiye ediyordum. Ne büyük hata ettiğimi sonradan anladım."

Gerçekten 'hata' mı, elbette tartışılabilir.

İstanbul kitaplarımda bir iki kez andım, alıntıladım: Refik Halid Karay, 1940'larda, Boğaziçi'ne aman ilişmeyelim!, bugünkü harap haliyle koruyalım! demeye getirir. Fazla keser sesinden, çimento kokusundan ödü kopmaktadır.

Gerçi, modernleşmeye uzak durmayan Prost da şehrin tarihî karakterini korumayı ön görmüş, bu anlayışı dolayısıyla olumsuz yönde eleştirilmiş. 1950 sonrasında Prost zaten iyice gözden düşecek; İstanbul bayındırlık adı altında yıkımlarla baş başa kalacak...

Dünün duyuşunu, ruhunu toptan inkâr, İstanbul'u bugüne sürüklemiş.

Demin andığım ve eseri İstanbul (1874)'ü Beynun Akyavaş'ın eşsiz çevirisinden okuduğum de Amicis, Kâğıthane mesiresini, orada olup bitenleri, kalabalığı, dedikoduları sayfalarca anlatır. Ben bu sayfaları Kırık Hayatlar'ın girişiyile birlikte okurum. Halid Ziya'nın romanı çeyrek yüzyıldan fazla bir zaman sonra yazılmış. Ama şaşırtıcı bir benzerlik belirir: Çevre, ortam varlığını koruyabilmiştir.

Hüseyin Rahmi de Kâğıthane'yi anlatır, Aşk Batağı'nda (Bir Muadele-i Sevda). Hüseyin Rahmi'nin mesiresi aşk batağı ihtiraslarıyla dolup taşar. Dahası, merhametsiz denebilecek ironi söz konusudur. Yine de, Edmondo de Amicis'in yazdıklarından büsbütün ayıramayız bu sayfaları. Sadece üslûpta taşkınlık öne çıkmıştır.

Üslûpta taşkınlık öne çıkmış, ama 'resim' değişmemiş. Bugünün Kâğıthane'sinde o resim artık puslu bir hayalle bile belirmiyor.

İstanbul (1874)'te yer alan, C. Biseo imzalı gravürlerden biri, Yedikule civarında surlar. Çok uzun yıllar sonra, Türk resminin büyük ustası Nazmi Ziya betimlemiş, surların eteğinde Langa bostanlarını.

Gravürdeki yarı devrik mezar taşları, Nazmi Ziya'da artık yer almıyor. Ama 'aynı' şehirde olduğunuzu, aynı şehirden bir görünüme baktığınızı hemen hissediyorsunuz.

Ya bugün?!

Langa bostanlarının sonuncularını görenlerdenim. Şimdi tek bostan kaldı mı, bilmiyorum. 'Şehrin ortasında bostan' bugünün İstanbulu'sunu epey güldürecek. Gelgelelim, o 'peyzaj'ı unutamayanların içi -yaşadıkları sürece- sızlayıp duracak...

Edmondo de Amicis, İstanbul'da büyük değişimi, daha doğrusu, imparatorluk başkentinin ruh çürümesini şüphesiz ki ilk görenlerden. İlk işaret: Ahşap evin yerini kâgir evin alması. Düşünün, kâgir ev tedirgin etmiş, kuşkulandırmış İtalyan edibini. "Her şey bozuluyor, her şey değişiyor" diyor; bozulmakla değişmek yan yana.

Bir kâhin, bir bilici gibi, inanılmaz şeyler yazmış, yarın için:

"Tepeler düzleştirilecek, korular yerle bir edilecek, rengârenk küçük evler yıkılacak; ufuk, koynundan binlerce kocaman fabrika bacasının ve ehram şeklindeki kule çatısının yükseldiği, saray, iş yeri, imalâthane dizileriyle bir taraftan kesilecek; uzun, dümdüz, birbirine benzer sokaklar İstanbul'u birbirine muvazi kocaman yollara ayıracak; telgraf telleri gürültülü şehrin damlarının üzerinde büyük bir örümcek ağı gibi iç içe geçecek; Galata köprüsünün üstünde siyah bir silindir şapka ve bere selinden başka bir şey görülmeyecek; esrarlı Sarayburnu bir hayvanat bahçesi, Yedikule bir hapisane, Hepdomon bir tabiat tarihi müzesi olarak görülecek; her şey sağlam, hendesî, faydalı, kurşunî, kasvet verici olacak ve artık ne yana yakıla edilen duaların, ne şarkıların yükseldiği, ne de sevdalı gözlerin dikildiği güzel Trakya semasını kocaman kara bir bulut durmadan kaplayacak."

Seyyah yazarın geleceğe yönelik gözleminde tutmayan, herhalde, "sağlam", "faydalı" nitelikleri. Gerisi olduğu gibi gerçekleşmiş...

Seyyah yazar bu yeni, tuhaf İstanbul'a "Şark'ın Londra'sı" adını takmayı unutmamış. Şark'la Garp'ın bir arada, birlikte yaşadığı, var olabildiği İstanbul'da, daha o zaman, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde bir şeyler durmaksızın değişmekte. Meselâ "kaftan kaybolmakta ve binlerce istanbulin ortaya" çıkmakta. Meselâ çubuğun yerine sigara, arabanın yerine yaylı araba. Dilde, paldır küldür egemenlik kuran Fransızca...

Olumlu gelişmeler gibi görünmüşken, öz yaşayışın nasıl yoldan çıktığı ancak çok sonra kavranacak! Çünkü Batı'dan 'edinilenler' bir türlü özleşemiyor, özlü kılınmıyor.

Eseri okuduğumda, satır satır çizmişim: Bir "Tiyatrolar" bölümü var ki, evlere şenlik. İstanbul'da, "eğer müşkülpesent değilseniz", akşamı tiyatrodan geçirebilirmişsiniz. Fakat hangi 'tiyatro'? Edmondo de Amicis yakınlıkla anlatıyor:

"... çoğu hem bahçe hem de birahane olan bir sürü kötü küçük tiyatrodan birini seçebilirsiniz. Bunların her birinde bir İtalyan komedisi veya daha ziyade sahneyi zerzavat pazarına döndürme arzusunun uyandıran bir alay İtalyan oyuncusu vardır."

Onların yanı sıra, Fransız kumpanyalarının "hafifmeşrep" gösterileri; Fransız kadınları "meyhane orkestrası refakatinde" bayağı şarkılar söylüyorlar. Kaçgöç devrinin sağladığı tırnak içi imkânla "Türk erkekleri" Pera Caddesi'ndeki Elhamra Tiyatrosu'nu tika basa doldurmuş, bağıra çağıra eğleniyorlar...

Şunu da ekleyeyim: Benzeş sahneler için Hüseyin Rahmi'den de iz sürebilirsiniz. Öyleyken, tehlike çanlarını kimse işitmemiş!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Unuttuğumuz Aka Gündüz

Selim İleri 2009.12.05

-Herhalde yirmi yıl geçti: Bir akşam, Haydarpaşa Gar Lokantası'nda, Türk sinemasına büyük emek vermiş üç değerli ağbimle birlikteydim. İki film yönetmeni ve bir senarist.

Senaristten başlıyorum: Benim aziz dostumdu, Bülent Oran. Yönetmenleri, Sırrı Gültekin'le Mehmet Dinler'i galiba ilk kez o gece gördüm.

Sinemadan, özellikle Türk sinemasından konuşuyorduk. Üçü de Türk sinemasına gönül vermişlerdi. Eski filmleri, o, siyah beyaz melodramları, acıklı 'kurdele'leri, komedileri özlemle anıyorlardı. Ne sözlerin çınlaması dinmiş, ne sahneler silinmiş; yalnızca çekim tarihleri az buçuk unutulmuş...

Sonra edebiyata geçildi. Söylediğim gibi, yeni tanışmıştık Sırrı Gültekin'le. Aka Gündüz'ün, Mahmut Yesarî'nin, Sermet Muhtar Alus'un, Server Bedî'nin (Peyami Safa) romanlarını söylüyordu. Sinemanın, daha çok da televizyonun bu "bereketli" kaynakları bilmiyor oluşuna üzülmüyordu.

Fakat demin belleğim kandırdı! Vapurlar değil; lokomotifler, trenler, vagonlar gözümün önünde. Lokantanın, tül perdeleri yarı örtük camlarından yine görür gibiyim. Öyleyse, Sirkeci Gar Lokantası'ndayız...

Sırrı Bey, yetişme çağındayken çok severek okuduğu kitapları hep saklamış. Bu hazinenin bir kısmı şimdi evinde, bir kısmı da annesinin Bakırköy'deki evindeydi.

Derken Bakırköy'ün altmış yıl öncesine, gençliğe geldi sıra: Sokaklar, sıra sıra ağaçlar, çarşı, beyaz yağlıboya köşkler belirdi. Bir genç kız yüzü belirdi, sinemamıza bir kez daha damga vurdu, siyah uzun eldivenler, vualetli şapka, o, Belgin Doruk'tu.

Sabah erken saat film setlerine gidiş, banliyö trenleri, arkadaşlık... Annesinin evinde delikanlılık çağı kitapları hâlâ saklı duran Sırrı Gültekin de, dostum Bülent Oran da Bakırköylü'ydüler. Ve zarif Belgin Doruk da. Bakırköy pitoresk özellikleriyle anılmıştı...

Bir ara resimden konuşuldu. Bülent Ağbî'nin bütün kazancını yatırdığı koleksiyonu vardı. Sanattan konuşuldu, televizyonun usul usul Türk sinemasının içtenliğini yok edeceğinden, sanatın geri plana düşeceğinden... Kehanetmiş.

Aka Gündüz'ün Sansaros'unu okuyup okumadığını sordular. Hayır, okumamıştım; ama kitap evde vardı. Geç saat dönünce, kitabı bulmuştum. Şimdi yine elimde: Sansaros / Karadenizli Sansar Osman. "Yalçın ve kıraç Ankara"da başlıyor. 1934 Mayıs'ında noktalanmış bu roman.

Gar lokantalarını karıştırdım ama, o geceyi unutamam. Başka gecelerle, başka insanlarla ölçüp biçmişim. Ödüller kazanmış, festivallerle 'Batı'ya açılmış, melodramları sarakaya alan sinema adamlarıyla geçirdiğim geceler aklıma gelmişti. Bir şey eksikti hepsinde. Belki içtenlik.

Belki geçmişin kültürüne, birikimine bu sadelikle yaklaşamamak. Belki alçakgönüllülük. Sayısız seyircinin yıllar yılı tutkuyla izlediği melodramların arkasındaki birikim, içtenlik, Aka Gündüz'le, Server Bedi'yle haşır neşirlik; bilemiyorum. Belki de, asıl, 'yerlilik'!

Yirmi yıldır düşünürüm: Sırrı Bey'den başka hatırlayanı kalmış mıydı, sözgelimi, Aka Gündüz'ün?

Oysa Nihat Sâmi Banarlı, yayımlandığı dönem göz önünde tutulursa, yetkin eseri Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nde şöyle dile getiriyor:

"Bu çağların (1940'lar), hikâye ve roman muharrirleri arasında, yerli ve popüler romanlarıyla, Türk milletinin millî fazilet duygularını harekete getiren Aka Gündüz'ü ehemmiyetle anmak lâzımdır. (...) bu sanatkarın en tanınmış eserleri İstiklâl Savaşı'ndan sonra yazdığı çeşitli romanlarıdır. Bunlar arasında Dikmen Yıldızı, Bu Toprağın Kızları, Odun Kokusu, İki Süngü Arasında, Bir Şoförün Gizli Defteri gibi eserler, muharririn çok sayıdaki romanlarının tanınmışlarındandır."

Bugün unuttuğumuz Aka Gündüz 1886'da Selânik'te doğmuş. Kuleli Askerî Lisesi'ni bitirmiş. Paris'te bir süre güzel sanatlar öğrenimi görmüş. Yurda dönüşte, Hareket Ordusu'yla birlikte (1909) İstanbul'a gelenler arasında. Sonra gazetecilik, Malta'ya sürülüş (1919), Cumhuriyet'te milletvekili (1932-1946). 1958'de Ankara'da ölmüş.

Aka Gündüz'ü Bir Şoförün Gizli Defteri'yle tanımıştım. Sinemamıza borçluyum. Çünkü Atif Yılmaz'ın yönettiği Bir Şoförün Gizli Defteri'ni bir türlü seyredelememişim. Neyse ki Sahaflar'da romanı bulmuştum. Ortaokul öğrencisiyken, Tarih kitabımızın ortasına yerleştirdiğim -ve tabîî yakalandım!- bu roman beni epey etkilemiştir.

Edebiyatı sevdirmek, roman okuru yetiştirmek ülküsündeki Aka Gündüz'ün eserlerinde başta İstanbul, yurdun değişik yöreleri, toplumun hemen hemen bütün kesimleri, yüksek sosyeteden halk çevrelerine geniş bir yelpaze içinde, acı tatlı serüvenler, gazetecilikten gelme 'akıcı' dille yansıtılmıştır.

1928 tarihli Dikmen Yıldızı, bir genç kızla bir zabitanın aşkı çerçevesinde, Kurtuluş Savaşı-Ankara romanı olarak yazara büyük ün sağlamış. Genç kızın "İepiska" saçları, Dikmen Yıldızı'nın okurları arasında, nice yıllar anıla gelmiş.

Kokain (1929) İstanbul yüksek sosyetesinin halk tabakasına özendirdiği uyuşturucu alışkanlığını yansıtıyor, birçok yıkımı sergileyerek. Bir Şoförün Gizli Defteri'nde (1930) Mütareke'den izlerle, İstanbul'un alaturka ve alafranga semtleri toplumsal coğrafya meydana getirir. "Memleketimin şoförleri!" diye başlayan eser, romanımızda 'şoför folkloru'na yönelik ilk verimdir.

Üvey Ana (1933) 'külkedisi' masalından çağrışımlarla sürüp gider. Görgüsüz sosyete Çapraz Delikanlı'da (1934), yine varlıklı sınıfın inanç eksenindeki macerası Zekeriya Sofrası'nda (1938) belgelenmiş. Çok sevdiğim Bir Kızın Masalı (1954) İstanbul'da yükseliş ve düşüş yelpazesinde melodram.

'Melodram' ama, Mustafa Nihat Özön'ün yorumunu unutmayarak: "... Müşahadelerini tespit etmeye, hakiki hayattan alınan mevzularda, bilhassa bu hayatın mazlumlarını anlatmaya koyuldu." Evet ama, 'günümüz'

farkında değil...

Kırk beşi aşkın yıl önce okuduğum Bir Şoförün Gizli Defteri'nden neler kalmış? Durdum, hatırlamaya çalıştım:

Şoför Erol ile paşa kızı Çiler'in aşkları! Bütün bir İstanbul odak! Beyoğlu, o zamanın modern apartımanlı Taksim'i, ahşap konaklı Şişli'si, alafranga Nişantaşı, Müslüman Fatih, Karagümrük, 'monden' Adalar, eski, yorgun ve yıprak Boğaziçi... Erol, her birinden bize çarpıcı manzaralar, ilişkiler çizer.

Kenar mahallelerden yüksek sosyeteye hemen herkesle tanışıklıktaki şoför Erol, kızkardeşi Temiz'in arkadaşı Çiler'i sevmektedir. Gelgelelim Çiler; bir süre sultanide okumuş, Ömer Seyfettin'in edebiyat derslerine devam etmiş Erol'u mesleğinden dolayı küçümseyecek, 'aşk'a karşılık vermeyecek.

Yolları ayrılan Erol'la Çiler uzun süre görüşmezler. Çiler gözlerden ırak! Erol'un dolaşmadığı, aramadığı yer kalmaz. Bir gün Çiler'in "Paşa Kızı Çilek" adıyla "Paris Mahallesi"ne düştüğünü öğrenir; kurtarmak ister sevdiği kızı. Çiler, İstanbul şoförünün yardımını bu kez geri çevirmez. Ne var ki, hayatı kirlenmiş, karanlık geçmişi bir türlü peşini bırakmamaktadır.

Toplumun yadırgayışlarına, tutucu ahlâkına kayıtsız Erol, Çiler'i mutlu kılmaya boş yere çalışır. Kokaine almış Çiler, bütün kalbiyle istediği halde, dürüst, küçük insanların dünyasında kendine bir yer bulamayacak ve şimdi, yıllar sonra sevdiği Erol'un hayatını mahvetmemek için canına kıyacaktır.

Düşünüyorum da, günümüzün iddialı, cafcıflı, felsefeli, postmodernli romanlarının yanında bu Bir Şoförün Gizli Defteri ve Aka Gündüz ne kadar 'naif'!...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Musikimizin eşsiz bülbülü"

Selim İleri 2009.12.12

1952 senesinin sonbaharında, üstelik iyice sonbahar, yağmur karanlığı bir öğleden sonra, Ayda Bir, Safiye Ayla'yla Şerif Muhittin'in evine gidiyor.

Ayda Bir, her ikisiyle bir söyleşi gerçekleştirecek, 1953'ün ilk günlerinde okurlarını memnun etmek için.

Kim bu Ayda Bir diyeceksiniz. 1950'lerin gözde dergisi, "aylık siyasî mecmua", bu adla yayımlanıyor ve bazan, dergi adını imza olarak da kullanıyor. Derginin sahibi Yusuf Ziya Ortaç. O 1952 yılında, "Daimî Yazarlar" arasında kimler yok ki! Meselâ Peyami Safa, Faruk Nafiz Çamlıbel, Reşat Nuri Güntekin, Orhan Seyfi Orhun, meselâ Kerime Nadir, Reşat Ekrem Koçu, sinema ve tiyatro oyuncusu olarak şöhrete giden yoldaki Lâle Oraloğlu...

Safiye Ayla söyleşisini hangisi kaleme getirdi, herhalde hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz.

Safiye Ayla elbette ününün doruğundadır, Ayda Bir'in vurguladığı gibi "Musikimizin eşsiz bülbülü"dür. Fotoğraflarda, saçları ortadan ayırık sımsıkı topuz, yakası dantelalı, siyah bir elbise giymiş Safiye Ayla kâh gülümsüyor, kâh eli şakağında dalgın, kâh Şerif Muhittin Bey'e bir dergi gösteriyor. Sonra, sehpanın üstündeki nefis porselen çay takımına eğilmiş; demek akşam çayı içilecek...

O günlerde epey seyahatlere çıkmış. "Seyahatleriniz çok mu?" Safiye Ayla, Şerif Muhittin'in fırçasından Abdülhak Hamid portresine bir an baktıktan sonra yanıtlıyor: "Sayayım, siz karar verin. Almanya'da,

Avusturya'da, Macaristan'da, Romanya'da, Mısır'da, Halep'te. Ve en son Paris."

Bütün bu yerler arasında en çok sevilen Paris. Üstad Şerif Muhittin söze katılıyor: "Paris'teki köşelerden bir tanesi Amerika'da yok."

Derken anılar; musikimizin eşsiz bülbülü, Beyoğlu Birinci Okulu'nda altı ay kadar öğretmenlik yapmış, "... Bu altı ay içinde Kolombiya'ya ve Polidor'a da plaklar okuyarak." Plaklar anılmıyor ama, tam yirmi beş lira kazanç vurgulanıyor. Az mı, çok mu? "... ben bunu şimdi az görmüyorum. O zaman hiçbir şey almayı istememiştim. Zorla verdiler. Parayı henüz anlamamıştım çünkü."

Plaklar satışa çıkarıldıktan "bir ay sonra" Safiye Ayla meşhurdur! "Evet, sanat hayatım sahnede başladı. Ve sahneye çıktığım ilk gece çok korktum, dinlemezler sandım. Korktuğum başıma gelmedi, dinlediler. Hatta ummadığımla karşılaştım: Alkışlar!"

Alkışlar elbette sürüp gidecek. Atatürk'ün sofrasında şarkılar, türküler yorumlanacak; Saadettin Kaynak'la birlikte Florya Köşkü, "Yanık Ömer" in ilk kez okunuşu... bunlar hepsi git git efsane olacak. Cemal Reşit Rey'in bestesinden Alabanda Revüsü'nde yıldızlık, Kristal'de, öteki gazinolarda sahne alış... Öylesine bir yükseliş ki, Nahid Sırrı'nın Yıldız Olmak Kolay mı? adlı romanında Safiye Ayla'nın bir roman kişisine dönüştüğünü söylemeliyim.

Ne var ki, Yıldız Olmak Kolay mı?'nın baş kişisi değil. Geri plandaki -ve biraz mağrur, kibirli- yıldız ses sanatkârı. "Nahid Sırrı ilhamını benden almıştı," diye bana kendi söylemişti, küçük bir şüpheyi de ekleyerek: "... belki biraz da Müzeyyen'den, Hamiyet'ten..."

Safiye Ayla'yı 12 Eylül'ün sonrasında, zapturapta alındığımız günlerde tanıdım. Etiler'de oturuyordu. Az berisinde oturan Armağan ve Altan ilkin yakın dostlarımdı. Bir akşam Armağan'lara geldi. Yazar olduğumu öğrenince, geçmiş yıllar, Naci Sadullah'tan Kemal Tahir'e geniş yelpaze. Belleği pırl pırl; ince istihzasını da hiç unutmam:

"Yeni devir bana yaradı. Orduevlerine çağırıyorlar, Atatürk'ün sevdiği şarkıları okuyorum..."

Safiye Ayla'yı bir daha yakından görmedim. Ama bir defa da telefonda konuştuk; anlatmak istiyorum.

1996 Haziran'ında Kim dergisi Safiye Ayla'yla yapılmış söyleşiyi yayımladı. Şaşırarak okumuştum. Safiye Ayla, Zeynep Ankara'nın özenle seçilmiş sorularını yanıtlarken, bence, 'siyasal bilinçlilik' örneği veriyordu.

Marlene Dietrich'in röportajı olsaydı yer yerinden oynardı. İleri yaştaki Safiye Ayla'nınki pek etki uyandırmadı. O zaman dayanamayıp yazmıştım. Önce başlık: Başlık için seçilmiş söz çok çarpıcıydı: "Safiye Ayla 'Ben hâlâ asiyim' diyor"...

Bu asi ve büyük yorumcunun doğum tarihi ansiklopedilerde, yazılı kaynaklarda, kendisinin ifadesinde değişik değişik. Bir iddiaya göre, röportajın yayımlandığı tarihte, doksanındadır. Sekseninde, seksenini aşkın diyenler de vardı. Bence enikonu anlamsız. Çünkü "musikimizin eşsiz bülbülü", engin tahlil gücü, duru duyarlılığıyla, olgunlaşmış bir genç insanın sağduyusuyla konuşuyordu.

İşte, Zeynep Ankara "Siz sanatçısınız..." diyor. Safiye Ayla'nın yanıtı: "Bilmem ki sanat mı yaptık? Çok zor sanatkâr olmak. Çünkü benim eşim hakiki sanatkârdı. Onun nerelerden, nasıl, nelerden geçtiğini biliyorum."

Hep düşünürüm: 1996'da Şerif Muhittin Targan'ı kaç kişi biliyor, hatırlıyordu?

Gelelim asiliğe. Asilik edebiyat eserinin "telkin"iyle yaradılışa sızmış: "... daha ikinci sınıftayken Victor Hugo'nun Sefiller'ini okuyordum. Ve bunu anlıyordum. Ve o Sefiller ki, beni asi yaptı."

'Asi', Zeynep Ankara'nın "son popçular" sorusunu yanıtlarken, müthiş bir Amerika tahlilini de dile getiriyor: "Haa, ondan anlamıyorum. Bu bizim çocuklarımızın bir hevesi. Bazıları da hoş. Ama bu pop müziğini asıl Amerikalılar, zenciler yapıyor. Onları çok güzel. Çok anlamlı. Çünkü ben bunu sordum da, orada, zencilerin o hareketli musikileri dualarıymış. Onlar Allah'a o müzikle, o dansla yalvarıyorlar. Bu hoplama zıplama gibi zannediliyor. Ve onların kendi kültürleri yani. Şöyle altını kazıdın mı nedir? Yüz senelik mi ne bir varlık. Altından ya katil çıkar, ya cânî çıkar, ya hırsız çıkar. Amerika bir şey değil. Kültürleri yok. Karmakarışık. Ama zenci kültürü, gerek sporda, gerek musikide, Amerika'yı onlar temsil ediyorlar." Sonra da Amerika'da zencilerin aşağılanışına... "hayvandan aşağı" görülüşlerine değinmiş!

O günlerde manşete çıkmış 'Abdülhamid ve Darülaceze olayı' Safiye Ayla'nın dikkatinden kaçmamış:

"Geçende İstanbul Belediye Reisi Darülaceze'de bir şey yapmış. Abdülhamid'in portresini kapıya koymuş ve 100. yılını kutluyorlar. Vay efendim! Oraya işçileri sevk etmişler. Laiklik, laiklik! Tuuu! Resmin üzerine tükürükler, efendim domatesler, şeyleri atmışlar. Peki, bu adam bu Darülaceze'yi yaptığı zaman, bahçesinde sinagog var, kilise var, cami var. Yani bütün yaşayanlara kucak açmış, acizlere. Ee bu kötü bir şey değil ki! Adam ne yapmışsa yapmış. Yani yıkılıp gitmiş. Ama bu yaptığı iş, büyük iş. (...) Çünkü laiklik ne demek, onu da anlamıyorlar. Zaten laik demiyorlar da, laaayık, laaayık diyorlar."

Safiye Ayla, benim gibi, doğum tarihini kurcalayanlara da sesleniyordu: "Eh bir sene sonra seksen olacağım; ne var bunda? Yani ölmek mi lâzım seksen oldum diye?"

Söyleyişi özetleyen yazımdan sonra, sabah, çalışma masamın başındaydım. Telefon çaldı. Arayan Safiye Ayla'ydı. Yazıma teşekkür ediyor, telefon numaramı Zeynep Ankara'dan almış, özellikle son cümlelerimden hoşlandığını belirtiyordu.

"Yalnız değerli bir sanatkar yaşlılık günlerinde olanca gençliğiyle konuşmuyor; dünün kültüründen bugünün zavallılığına nasıl geldiğimizi belgeliyor" diye yazmıştım.

"Daha önce tanışmıştık, bilmem hatırlar mısınız?"

"Hayır hatırlamıyorum."

Gözümün önündeydi akşam, Armağan'ın zarif sofrası ve olanca görkemiyle Safiye Ayla.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Tarihçemden Çorbalar

Selim İleri 2010.01.16

Üç 'Oburcuk' kitabını, Evimizin Tek İstakozu'nu, Rüyamdaki Sofralar'ı ve Oburcuğun Edebiyat Kitabı'nı birleştirmeye, Oburcuğun Mutfağından adıyla tek ciltte toplamaya karar verdik.

Bana yeni yeni okurlar kazandırmış Oburcuk kitaplarını günlerdir gözden geçiriyorum, duygulu anılar eşliğinde.

Her şey Lütfü Tınç'ın önerisiyle başlamıştı. Değerli Tınç, o zamanlar yönettiği Lezzet dergisine edebiyatçıların, sanatçıların sofralarından izlenimler yazmamı istiyordu. İtiraf edeyim ki, başlangıçta ürkmüştüm. Böylesi

yazıların nasıl karşılanacağını kestiremiyordum.

Oysa hikâyelerimi, romanlarımı hiç okumamış okurlar edinecekmişim. Edebiyatınız da keşke yemek yazılarınız kadar açık seçik olsa! diye yakınmış öteki okurları da unutmuyorum. Gelgelelim isteklerini hâlâ yerine getiremiyorum. Bende roman, öykü, daima bir içsel karmaşa. Elimden bu geliyor...

Gerçi, bana sorarsanız, Oburcuk'ların yemek tarifleri de pek öyle açık seçik değil. Deneyenler, memnun kaldıklarını söylüyorlar ama, pek inanmıyorum. Bence, derme çatma tarifler, şurdan burdan okuduklarım, dinlediklerim...

Dahası hiçbir zaman saklamadım: Rafadan yumurta pişirmeyi beceremezken, aşçıbaşılığa soyunmam hem gülünç hem acıklı. Ne var ki, yemek yazılarını yazmak hoşuma gidiyor, oyalanıyorum, handiyse mutlu oluyorum.

Oburcuk'ları karıştıırken fark ettim: Çorbalar-çorbalar yazmışım. Mutfak tarihçemdeki kimi çorbaları da 'atlamışım'.

Kış ılıman geçiyor ama, yine de kış. Kış mevsimine çorba yaraşır. Fırsat bildim, çorbalardan söz açacağım. Meselâ sebze püresi çorbasını bugüne kadar yazmamışım; sebze püresi çorbasından başlıyorum:

En güzelini sevgili anneannem yapardı. Şifa'daki Bakla Tarlası Apartmanı kalorifersizdi. Soba yemek odasında. Anneannem buz gibi mutfakta. Tencerede et suyu; patates, havuç, soğan küçük küçük doğranıyor, et suyuna atılıyor. Bir avuç da kırmızı mercimek serpeceksiniz. Hepsini iyice yumuşayınca kadar kaynatılacak.

Mercimeği, soğanı, havuçla patatesi tel süzgeçten geçiriyorsunuz şimdi. Sakın et suyunu dökmeye kalkışmayın. Sebzeler bir kenarda bekliyor.

Siz, küçümen bir tencerede unla tereyağını pembeleşinceye kadar kavuruyorsunuz. Sonra ezdiğiniz sebzeleri ekliyorsunuz. Arzuya göre tuz ve karabiber. Bilmem neden, kırmızıbiber konmazdı. Hepsini güzelce karıştırın, tenceredeki et suyuna boşaltın. İki üç dakika karıştırın. Sebzeli püre çorbanız... özür dilerim, sebze püresi çorbanız işte oldu bitti!

Sıcak sıcak içerken limon da sıkabilirsiniz. Sebze püresi çorbasına ktır eklemek konmazdı. Sanırım patatesli olduğundan...

Anneannemin bir başka çorbası, nohutlu çorba, İstanbul mutfağının marifetlerinden miydi, bilmiyorum. Ama, soğuk kış günlerinin enikonu besleyici çorbasıydı.

Nohutu da, kıyması da bol tutulurdu; boşuna sormayın, miktarını söyleyemem. Malzemede nohut ve kıymadan başka soğan, salça, tereyağı var. Maydanoz tam sofraya getirilirken.

Nohutlar bir gece önceden ıslatılacak. Ertesi gün et suyunda iyice pişirilecek. Çetrefil iş ama, zarlari soyulacak. Kıymadan küçücük küçücük köfteler yapacaksınız. Bunlar galiba pirinçli köftelerdi, ekşili köftede olduğunca. Haşlanmış nohutlu, küçük köfteleri et suyuna boca edin, soğanı kuşbaşı doğrayıp ilave edin ve bir yemek kaşığı salçayı erite erite karıştırın. Köfteler pişince nohut çorbanız hazır.

Yalnız sofraya getirirken incecik kıyılmış maydanoz serpecek, tereyağını kırmızıbiberle eritip gezdireceksiniz.

Şimdi kimselerin evinde pek rastlamıyorum; kışın güzel sebze yemeklerinden biri de karnabahar kızartmasıydı, hele bol sarımsaklı yoğurtla yenirse. Unutmamak gerekir ki, sarımsak, kış hastalıklarının devâsı bilinir.

Karnabaharın bir de çorbası yapılırdı. Unlu sütlü bir çorba. Un, yine tereyağla mı sıvıyağla mı, sarımtırak renk alınca kadar kavrulacak. Sarımtırak renk alır almaz süt eklenecek. Topaklanma tehlikesine ayrıca işaret etmeliyim; boyuna karıştırın!

Karnabahar bu arada çiçek çiçek kopartılacak. Bu çiçeklerin fazla iri olmamasına özellikle dikkat edilirdi. Çiçek karnabaharlar demin topaklandırmadan hazırladığınız sütte haşlanacak, tam haşlanmaya başlamışken biraz da yıldız şehriye ilâve edeceksiniz.

Bellegim kandırmıyorsa, karnabahar çorbasına da kırmızıbiberli tereyağı gezdirilirdi.

Demin yıldız şehriye dedim. 'Şehriye' sözcüğüne bayılırım. Hemen Kubbealtı Lugatı'na baktım: Arapça'dan geliyormuş; 'kıl gibi ince olan'. Makarna hamurundan kesimli çorbalık malzemeymiş. Yıldız şehriyeden başka, arpa şehriye, tel şehriye.

Şehriyeli çorbalar, yarım yüzyıl öncesinin İstanbul mutfağında rağbetteydi. Bi de, başlı başına şehriye çorbası vardı.

1940'lardan kalma yemek kitabında -kapağı, ilk sayfaları yırtılıp gitmiş; yazarı kim bilir kimdi- şehriye çorbası için havuç, patates, tereyağı, kuru nane, salça, limon, karabiber ve elbette tel şehriyeye ihtiyaç duyuluyor. Patatesler, havuçlar, haşlandıktan sonra minicik minicik doğranacakmış. Salça tereyağıyla kavrulacakmış. Patatesle havuç eklenecek ve et suyunda pişmeye devam ederken tel şehriyeler katılacak. Şöyle bir karıştırın. Son anda kuru nane serpin. Limon -isteğe bağlı- içilirken sıkılacak.

İstanbul mutfağına Fransız mutfağından geçtiği iddia edilen soğan çorbasını gerçekten çok severim. Fakat epeydir içemiyorum. Yapılması oyuncaklı olduğundan, soğan çorbasına pek yanaşılıyor herhalde.

Soğanlar galiba rendelenecek; yoksa çentilecek mi? Rendelenmiş ya da çentilmiş soğan yağda pembeleşinceye kadar kavrulacak. Pembeleşir pembeleşmez un eklenecek; biraz daha kavurun, çevire çevire! Hemen üstüne 'sıcak' et suyunu ve 'sıcak' içme suyunu boşaltın. Tuz serptikten sonra, koyulaşınca kadar karıştırın karıştırın, yine karıştırın.

Unun kıvamını tutturamamışsanız, istediğiniz kadar karıştırın, -denedim, başıma geldi!- koyulaşmaz!

Başarabildiyseniz, çorba koyulaşınca sütlü terbiyeyi azar azar koyun. Karıştırmaya devam! Sıcakken, rendelenmiş kaşar peynirini bolca gezdirin ve hemen kâselere boşaltmaya başlayın.

Alafranga yemeklere, tatlılara, çorbalara düşkün, Cihangir'den komşumuz Nimet Hanım, soğan çorbasını ille güveçte kotarırdı.

Kırmızı mercimeğin çorbası, kış mevsiminin elbette başköşedeki çorbalarındandır. Öte yandan, geçmiş günlerin mutfağında, bir de meze niyetine, kırmızı mercimek ezmesi vardı. Soğuk yenirdi.

Bol maydanoz, bol sarımsak, bol taze nane! Maydanozla nane ince ince kıyılacak, sarımsak dövülecek, hepsi birbirine katıştırılacak. Bunlara yoğurt, tuz, kırmızı pul biber yedirilecek. Haşlanmış kırmızı mercimek iyice ezildikten sonra -püre kıvamında-, öteki malzemeye eklenecek. Kayık tabakta güzelce şekillendirin ve buzdolabında soğutun. Sofraya getirirken inceden zeytinyağı gezdirin.

Mercimek ezmesini de sevgili anneannem yapardı. Hep o buz gibi mutfakta. Sonra kış usul usul diner, uzakta, arka bahçelerde ilkbahar meyve ağaçlarındaki yeşil yapraklarla başladı. Rahmetli anneannem de bahar yemekleri pişirirdi...

Değeri bilinmemiş Malik Aksel

Selim İleri 2010.01.23

Behçet Necatigil'le Kemal Tahir'in evine akşamüstü çayına gidecektik. Behçet Hoca'yı İstanbul Eğitim Enstitüsü'nden alacaktım. Güz sonu bir gündü. Malik Aksel'i ilk ve son kez o gün gördüm. Aksel, Enstitü'de resim ve sanat tarihi öğretmeni idi.

Bu söylediğim 1967'nin ya da 1968'in sonbaharı olmalı. Malik Aksel'i 15 Şubat 1987 tarihinde kaybetmişiz. Böylesine incelikli, duyarlı bir sanat adamını o süreçte neden tekrar görememişim? Sızı gibi çöktü.

Malik Aksel'in 1943 tarihli Resim Sergisinde Otuz Gün'ü için Necatigil, bu eserinde "bir edebiyatçı kişiliği de gösterdi" diyor. Resim Sergisinde Otuz Gün çapındaki bazı başka kitaplar da aralarında olmak üzere, Aksel'in kitabı, Ankara Caddesi'nde, eski Dünya gazetesinin sokağında, çok utanç verici ama, kaldırımlardaydı: Ne alırsan 1 liraya!.. Üstelik, 1960'larda. Bu kitaplar, bütün o Hüseyin Rahmi'ler, Abdülhak Şinasi'ler, Nahid Sırrı'lar, yıllar yılı, alıcı, okur beklemiş...

Resim Sergisinde Otuz Gün'ü İstanbul Eğitim Enstitüsü'ne gittiğim gün çoktan okumuştum. Yine Aksel imzalı İstanbul Mimarisinde Kuş Evleri (1959), Anadolu Halk Resimleri (1960) kitaplığımdaydı.

Mimarimize özgü kuşevleriyle tanışmam eşsiz Malik Aksel'in sayesinde. Lâleli'ye, Bursalı Nezihe Halamıza gidip geliplerimizde, Taş Han'daki kuşevlerini, kuş saraylarını görmüştüm ama onları 'biricik' sanıyordum. İstanbul Mimarisinde Kuşevleri'ni okuyuncaya kadar, imparatorluk başkentinde birçok kuşevinin yapılara işlenmişliğinden haberim yoktu.

Sonra her birini Aksel'in kılavuzluğunda, bir rüya mimarisinin tadını çıkara çıkara 'yaşadım'. Yaşamakla kalmayıp yazdım da. İlk romanım Destan Gönüller'deki kuşevi bölümü bugün bile hoşuma gider; İstanbul kuşevi gezintilerinin esinleriyle yazmıştım.

Eşe dosta, bir tek bizim mimarimizde kuşevi olduğunu söylediğimde gülenler çıkmıştı. Sonra ansiklopedilere bakmışlar, özür dilediler. Oysa Malik Aksel, yeni zaman ansiklopedilerinden çok önce, kuşevleri, kuş köşkleri, kuş sarayları üzerinde durmuş. Bilmem kaç kuşak İstanbullu geçinenlerin Katerin (Selânik yakınında) doğumlu Malik Aksel'den habersizliği şimdi beni şaşırtmıyor.

Aksel'in öz değerlerimize bağlılığı, günün modaları arasında hiçbir zaman yer almadı. Ne dün, ne bugün.

Aksel kuşevlerinin özelliğini şöyle dile getirir: "Bunlar çok defa küçük oyuncak evciklerdir. Yahut küçük köşkler, camilerdir ki, kuşların barındığı bu evcikleri İstanbul'da Türk mimarisinden gayri eserlerde görmek kolay değildir."

Duygun sanat adamı kaygısını da gizlememiş: "İstanbul'un hemen her semtinde kuşevleri bulunur. Bununla beraber bazı yerlerde daha sık ve bazı yerlerde seyrek ve sanatkârane olanlarına rastlanır. Perşembe Pazarı'nda, hanlarda görülenlerin birçoğu dökülmüş, sadece bunların yerlerini belirten çubuklar kalmıştır. Bunların eski şekilleri hakkında fikir edinmek güçtür. Ayrıca Fincancılar Yokuşu'nda, Büyük Yeni Valide Hanı ve çevresi, Sandalyacılar Sokağı çeşitli kuşevleriyle süslü bir yoldur."

Malik Aksel muhakkak ki uyum insanıydı. Resim sanatının etrafında olup bitenlere sevgiyle, iyilikle, hatta şefkatle yaklaşmış. Resim sanatının önemini bize anlatabilenler arasında onun yazıları apayrı değer taşır. Çünkü

üslûbu bütün horgörülerden, cahillik suçlamalarından uzaktır.

İstanbul'un Ortası'ndaki (1977) Mihri Müşfik Hanım portresi bence gizli bir başyapıt. Aksel, adı resim tarihimize geçebilmiş ilk Müslüman Türk kadın ressamın mücadelesini, acı hayat hikâyesini özlü diliyle anlatırken, bir yandan da resim sanatına gönül vermişlerin macerasını söyler.

Mihri Müşfik Hanım portresinin çizildiği sadece bu birkaç sayfa, Ölü Bir Kelebek'i yazmaya çalışırken, handiyse tek yol göstericimdi.

Necatigil, dergilerde kalmış yazıları, söyleşileri, deneme ve incelemeleri anıyor. Bir gün biri çıkar, derler umuduyla dergilerin adlarını vermiş: İstanbul, Çığır, Ülkü, Varlık, Sanat ve Edebiyat, Hisar, Türk Edebiyatı... Malik Aksel'den yüzlerce yazı.

Aksel üzerine tek monografi olan Ressam, Eğitimci ve Yazar Malik Aksel'de, monografinin yazarı Ahmet Köksal da bu, sağda solda unutulup gitmiş yazıları vurgulamıştır. Dahası, 1955'te Tedrisat Dergisi'nde yayımlanmış "Bizde Resmin Geçtiği Yollar"ı alıntılanmak ihtiyacını duymuş.

Köksal'ın alıntıladığı yazıda çok önemli -ama, herhalde, pek bilinmeyen- bir bilgi karşımıza çıkıyor:

"Askerliğe faydası olur gerekçesiyle resim dersleri mühendishaneye konduktan sonra, ilkin Ferik İbrahim Paşa resim tahsili için Avrupa'ya gönderiliyor. Dönüşte Sultan Mecid'in yüzündeki çiçek bozuklarını rötuş etmeden, âdeta sayarcasına yaptığından bu ressam Bursa'ya sürgün edilmiştir diye Sami Yetik'ten işitiyoruz. Senelerce Avrupa sanat merkezlerinde kalan bu ressamın bugün bu resmi değil, hiçbir resmi bir yerde görülüyor."

Resim sanatının hangi kaygılardan geçilerek benimsendiğini çok iyi bilen Aksel, 1947'de bambaşka bir huzursuzluk duymuş:

"(...) memlekete sanatı sevdireceğimiz sırada fütürizmler, kübizmlerle herkese tepeden bakmaya başladık. Ve neticede topluluğu elden geldiği kadar resimden soğuttuk. Resim gelenekleri kökleşmiş memleketlerden bile aşırı gittik."

Bazılarına tutuculuk gibi görünen bu huzursuzluk, geçmiş günlerin sancısını iyi bilmekten, özümsemiş olmaktan kaynaklanıyor. Malik Aksel Sanat ve Folklor'da (1971) hocası Şevket Dağ'ı şöyle anlatır:

"Şevket Bey, memlekette resmin gizli yapıldığı devirlerde o bir pehlivan cesaretiyle göğsünü gere gere resim yapmış, şövaletini istediği yere dikmiş, her türlü tehlikeye karşı koymuş, resmin günah olduğunu söyleyenlere bunun kudsiyetini bile telkin etmiş ve her yerde ressam olduğunu söylemiş, en mutaassıp çevrelerde sergiler açmış, mesleğiyle övünmüş, mesleğini herkese saydırmış, neticede haklı olarak da memlekette şöhret kazanmıştır."

Ressam Malik Aksel, her şeyden önce, suluboya ustasıdır. Öyle bir suluboya ustası ki, 'yerli' kalmayı yaşamı boyunca tek değer ölçütü saymış. Bir başka büyük ustanın, Nuri İyem'in kadirbilir tespitiyle "Avrupa'da eğitim görmesine karşın, Batı özentisi duymadan, belki çok kişisel, fakat bize özgü bir resim anlayışı" yaratmış. Devam ediyor Nuri İyem: "Malik Aksel çok iyi değerlendirilememiş, 'kıyıda köşede kalmış' çok değerli bir ustamızdı."

Ama bugün, filancayla falancanın resimlerinin 'kaç para'ya satıldığından ötesini göremeyen gazetelerle, televizyon kanallarıyla dolup taşıdığından, böylesi yürekler acısı bir ortamda yaşadığımızdan, Malik Aksel, artık 'kıyıda köşede' bile kalamıyor, büsbütün unutulmuş, hatta yok edilişe iteleniyor. Bu alçakça iteleniştten dolayı da hemen hiç kimse endişe, utanç duymuyor.

Yetiştirme çağımın en güzel 'ressam anısı' Zeki Faik İzer, Malik Aksel'in ölümünden sonra, "(...) çok değerli ve vicdanlı talebeler yetiştirdi. (...) yetiştirdiği talebeler tertemiz memleket insanları..." diyor.

Ben de, alçakgönüllü Aksel'in, eski zaman konsolunun aynasına bakarak saçını tarayan genç kadını, biz yaştakilerin annelerine o kadar çok benzetiyorum ve ressamın sanatına derin hayranlık duyuyorum.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Cahit Sıtkı Yılı

Selim İleri 2010.01.31

Dicle Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Aytekin Sır açıklamış: Dicle Üniversitesi 2010 yılının Cahit Sıtkı Tarancı yılı ilân edilmesini öneriyor. Zaman'ın 23 Ocak tarihli kültür sanat sayfasında okudum. Bir dolu fesat kumkumalığı arasında bu haber, bu öneri o karlı kış günü içimi ısıttı.

Cahit Sıtkı, herhalde kimse inkâr edemez, bize şiiri sevdirenlerdendir. Attilâ İlhan'ın yakınmasını hatırlıyorum: Bugün kimse banka memuresi için, postacı, bakkal, diş hekimi için şiir yazmıyor; ama Cahit Sıtkı Bey yazıyordu...

Üzerinde durmuştuk: kendisinin de şiirle haşır neşirliğinde Cahit Sıtkı'nın etkisini uzun uzadıya vurgulamıştı. Yalnızca ünlü şiirlerinden söz açmıyordu Cahit Sıtkı'nın; dile getirişi, tavrı üzerinde duruyordu...

Cahit Sıtkı Tarancı imzalı bir kitap var: Ziya'ya Mektuplar. Varlık Yayınları 1957'de yayımlamış. 1920'den 1946'ya kadar şairin Ziya Osman Saba'ya yazdığı mektuplar bu kitaptan derlenmiş. Ziya Osman Saba da tıpkı Cahit Sıtkı gibi çok sevdiğim bir şair. Kitabın başına onun bir yazısı eklenmiş: "Cahit'le Günlerimiz". Söylemem yersiz, eşsiz bir anı yazısı.

Ziya'ya Mektuplar'ın özelliği, arka kapakta kaleme getirilmiştir. Öyle sanıyorum ki, bu arka kapak yazısı Yaşar Nabi'nin kaleminden çıkma. Bir bölümünü alıntıluyacağım:

"Kaderleri şaşılacak derecede birbirine benzeyen iki rahmetli büyük şairimiz arasındaki dostluğun sıcak tanıkları olan bu mektuplar asıl önemini Tarancı'nın şiir üzerine, zamanımızın şairleri üzerine bütün düşündüklerini tam bir açıklıkla ortaya koymasındandır. Denebilir ki, şimdiye kadar memleketimizde şiir estetiği üzerine bu eser kadar önemli bir kitap yazılmamıştır."

Elli üç yıl önce kitapların arka kapak yazıları ne kadar farklı, ne kadar başkaymış!

Ziya'ya Mektuplar bir daha yayımlandı mı, bilmiyorum. Bendekini gözüm gibi sakınıyorum.

Ziya'ya Mektuplar'da yalnızca "şiir estetiği" yol alıp gitmez; mektup sanatının sağladığı esneklikle, dönemin panoraması da belirir. Meselâ Diyarbakır'dan "12.1.1941" tarihinde yazılmış mektup bizi nerelere götürmez ki!

Vedat Günyol, Tarancı'ya mektup yazmış: Yücel mecmuasının çıkacağını haber vermiş. Şair de Yücel'e bir şiirini göndermiş. Ama ortalıkta dolaşan söylentiye bakılırsa, Yücel'in ilk sayısında Cahit Sıtkı'nın iki şiiri birden yer alacakmış. "... Onlarda iki şiirimin bulunmasına şaşıtm doğrusu. Bir su-i tefekkür olsa gerek."

Ziya Osman bankada çalışıyor ve edebiyata zaman ayıramadığı için çok sıkılıyormuş. O kuşağın, sonraki kuşakların benzer sıkıntılar yaşamış olduğu nedense önemsenmez.

Muhip (Ahmet Muhip Dıranas), Tarancı'ya yazmamış: "Muhip'ten bermûtaad ses seda çıktığı yok." Muhip'in tercüme ettiği piyes için Şevket (herhalde Rado) bir şeyler yazmış. Selâmi İzzet (Sedes) de yazmış ama, Tarancı görememiş. Kudsî'nin (Ahmet Kutsi Tecer) piyesi sahneleniyormuş. "... Kudsî'nin piyesini kaçırmazsın. Mamafih senin gibi Boğaz'da oturan bir adam için Şehir Tiyatrosu'na gitmek de meseledir."

Ziya Osman, Kudsî'nin piyesine acaba gitti mi?

Aynı yılın Nisan ayında Cahit Sıtkı askere gidiyor. Şimdi İzmir'de. "Burda kimle beraber olduğumu tahmin et bakalım? Aklına gelmez diye derhal söyleyeyim: Kenan Hulûsi'yle." Kenan Hulûsi "habire" hikâye yazıyormuş...

Edebiyatımızın en iyi hikâyecilerinden olmasına rağmen, Kenan Hulusi Koray çoktan unutuldu gitti. İnci Enginün'ün değerbilirliği, emeği olmasaydı; Sait Faik'in ısrarla andığı, önemsedığı Kenan Hulûsi'den tek roman Osmanoflar sararmış gazete sayfalarında yitip gidecekti. Üç dört yıl önce Osmanoflar'ı Doğan Kitap yayımladı; tabii kimsenin umuru olmadı.

Cahit Sıtkı, şükretmek gerekir, unutulmuşlar arasında değil. 2010 Cahit Sıtkı yılı ilân edilirse, belki ötekileri, unutulmuşları anmak için de fırsat olur.

Belki Ziya'ya Mektuplar yeniden basılır. Yine ne hayaller mi kuruyorum?...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul'da sevdiğim semtler(1)

Selim İleri 2010.02.13

Gezi Pastanesi'nde tanıştığım Doktor Ayhan Hanım, öyle sanıyorum ki, geçmiş güzel günlerin okurlarından. Geçmiş güzel günlerin diyorum, çünkü o zamanlarda bir Kenan Hulûsi'den, bir Ziya Osman'dan karşılıklı konuşulabilirdi.

Şimdiki günler, zamanlar çok farklı. Bırakın Kenan Hulûsi'yi, 'hikâyeci' Ziya Osman Saba'yı -"Kimi şiirlerini okumuştum galiba. Hikâye de mi yazmış?.."-, Refik Halid'de, Peyami Safa'da, hatta Sait Faik'te takılıp kalanlar var. Bir yandan da okur, edebiyatsever geçiniyorlar. Ne okumuşlar? Moda kitapların bülbülü kesiliyorlar...

Doktor Ayhan Hanım, "Kenan Hulûsi'nin, Ziya Osman Saba'nın İstanbul'unu yazmayacak mısınız?" diye sorduğunda hem şaşırdım, hem telâşa kapıldım.

İstanbul kitaplarımda Ziya Osman yok mu? Varmış. Ama, "Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi"ndeki Beyoğlu, bir başka yazıda da "Neveser", hepsi o kadar. Derken, Misak-ı Millî Sokağı'nı andığımı hatırladık; gerisini getiremedik. Oysa Ziya Osman, yalnız öykülerinde değil, şiirinde de bu şehirden, bu şehrin bize hissettirdiklerinden söz açar.

İkimiz de aynı anda, duyuşu derin, o dizeleri söyledik:

Ne kadar istiyorum, akşamlayın, ezanda,

Eski bir evde olmak, orda, Eyüpsultanda...

Gelelim Kenan Hulûsi'nin İstanbul'una; Ayhan Hanım, onun hikâyelerinde, üstelik hemen hemen bir tek onun hikâyelerinde Beyaz Rusların İstanbul macerasından iz sürülebileceğini belirtti. Evet, gerçekten... Aklıma gelmemişti...

Sigara içebilmek için kapının önüne, dışarıya çıktığımızda, ayazı çatırtılı buz gibi bir hava. Doktor Ayhan, "İstanbul'da en sevdiğiniz semtleri yazmadınız" dedi. (Tabîi sigaranın zararlarını da konuştuk, gri mavi dumanlar savura savura.)

İstanbul'da eskilere, yeniden bir iç geziye çıktım. Yarım yüzyılı aşkın, epey aşkın, çocukluğumda Kadıköyü Çarşısı'na bayılırdım. Daha natürmort nedir bilmezken, yeşil salataların, kırmızı turpların, sebzelerin, meyvelerin eşsiz natürmortunu bu çarşıdan hatırlarım.

Anneannemlere, Bakla Tarlası Apartmanı'na gittiğimizde, tam karşıda Şifa beni âdeta büyülerdi. Bugünkü Şifa'dan epey farklı; neyse ki, Safiye Erol imzalı Kadıköy'ün Romanı'nda yerli yerinde duruyor.

Şifa, sonu denize varan çıkmaz sokaktı. Yol boyunca, sağlı sollu, bahçeli ve birbirinden güzel evler. O bahçelere, çiçeklere, fıstık çamlarına, çitlerden fışkırmış hanımellerine hasretim var. Özlem koyulaştıkça, Zeynep Kerman'ın Şimdi Seni Konuşuyorduk'taki anı yazısını tekrar tekrar okuyorum; eski Şifa, evleri ve insanlarıyla yeniden soluk alıyor...

Aksaray'ın arka sokaklarından birinde oturan annemin babaannesi Feride Hanım'a gidişlerimiz, herhalde o ziyaretler, bende 'öz İstanbul'dan ilk izlenimler. Aksaray, Horhor, Cerrahpaşa, git git öteki semtler, sıra sıra ahşap evleriyle, hep Sinekli Bakkal'ın başlangıç sayfaları. Gerçi Tanpınar da Sahnenin Dışındakiler'de dile getirir, ama mimarimizi koruyamayışlarımıza yerinerek. Halide Edib'in anlattıkları daha coşumlu, daha hülyalıdır.

İşte yarım yüzyılı aşkın geçmişin anıları ışıyıp durduğundan, bugün de, ne kadar değişmiş olursa olsun, -yazık ki- bostansız Langa, Samatya, Yedikule İstanbul'da gönlümün semtleri. Yedikule'de eski gazhaneye giden yol, yol başındaki beli bükük ahşap evler, yol sonundaki taş köprücük, hele tren yolu, hele banliyö trenlerinin geçişi...

Cihangir'e taşındıktan sonra, çocukluk dünyamın iki gözdesi oldu: Yıldız Parkı ve Beyoğlu.

Beyoğlu'ndan başlayayım. Beyoğlu benim için mağazaların vitrinleri, sinemalar, tiyatrolar demekti. Mefruşatçıların vitrinlerinde, mevsimler birer dekor olup çıkardı. Kış yaklaşıncı, penceresinden kar yağışı görünen, perdeleri göz kamaştırıcı, ille şömineli oda. Yaz yaklaşıncı, mavi gökyüzüne uçtu uçuşacak beyaz tüller. Sonra ilkbaharda yapraklanmış, çiçeklenmiş dallarla haşır neşir başka pencere, başka tüller, başka perdeler. O zamanlar her mevsim için perdelerin farklı olduğunu düşünür, evimizdekilerin hep aynı kalışına üzüldüm.

Yine Beyoğlu'nda, Ağa Camii'nin tam karşısındaki, köşebaşında Franguli'nin vitrini -'camekân' sözcüğü elbette daha çok yaraşıyor- kıymetli taşların, elmasların, pırlantaların, zümrüt ve yakutların masalını söyler dururdu. Siyah kadifeler ortasında ya yeşili kopkoyu bir zümrüt gerdanlık, ya irice tektaş yüzük, bazan bir çift yakut küpe...

Tanpınar, Paris'ten -galiba Adalet Cimcoz'a- yazdığı mektuplardan birinde, böylesi bir Paris vitrinini ballandıra ballandıra anlatır; sadeliğe şaşırmıştır. Beyoğlu'ndaki Franguli'yi neden es geçmiş?

Attilâ İlhan, 'O Karanlıkta Biz'de anmış: "... tiyatro ve sinemalar, 'fenerlerini' aydınlattı..." Hepsi gözümün önündedir. Dakikalarca durup bakardım. Kim bilir kimin objektifinden, Tepebaşı'ndaki yangın kurbanı Dram Tiyatrosu'nun bir fotoğrafı var. Kapıda, camlı çerçeve içinde oyunun afişi. Büyüteçle de baktım, oyunun adını, yazarın, yönetmenin adlarını bir türlü okuyamıyorum. Okusam, sanki o dakika, eseri izlemeye Dram Tiyatrosu'na gireceğim...

(Yukarıda mefruşatçı diyerek geçıştirdim; belleğim aldatmıyorsa, Lazzaro Franko olabilir mi? Ah bu git git silinen adlar, hatıralar...)

Beyoğlu, ben yaştakiler için, o zamanlar, biraz da Japon Mağazası demekti. Galatasaray Lisesi'ne yaklaşıırken, aynı sırada, oyuncaklarla dolup taşan, çocukların gözlerini alamadıkları, âdeta fırtınalı bir vitrin! Sıra sıra oyuncak ayılar, sıra sıra ve boy boy taşbebekler, yerde oyuncak trenler hareket halinde!, yapboz evler, bahçeler, biçimli dizdiniz mi, her yüzünde ayrı masal sahnesi tahta küpler, yılbaşına doğru rengârenk sırçalardan irili ufaklı çam süsleri, sırça toplar, sırça piramitler, sırça yıldızlar, sırça kar taneleri... Şimdi bile, hatırladıkça, düşledikçe, her biri yüreğimi hoplatıyor.

Oysa Japon Mağazası'ndan içeriye adım atılmazdı. Tümü pahalı oyuncaklardı, çoğu ithal malı. Japon Mağazası biz orta halliler için hepi topu görkemli vitrindi.

Apartmanlık Cihangir'den Taksim'e çıkılır, dolmuşa binilir, Ortaköy'e gidilirdi. Tahmin ettiğiniz gibi, Yıldız Parkı'na.

1950'ler, 1960'lar İstanbul'unda Yıldız Parkı bayındır günlerini yaşamıyordu. Ağaçlar, çevre, epey bakımsızdı. Hammer, buraların Bizans döneminde defne ormanları olduğunu yazar. Defneden etkilenmiş Bizanslı şairler, Hammer'in iddiasına göre, buraları şiirlerinde işlemişler.

Parktaki tek okaliptüs ağacını hatırlarım. Malta Köşkü'ne doğru bir yalağın yanı başındaydı. Kışla birlikte göçer, kurudu sanılır, yaz başlangıcında dirilirdi. Yaz gezintilerinde tek bir yaprağı kopartılır, ovuşturulur. Okaliptüsün mis gibi kokusu! oh! denirdi. Zargana kılıklı yapraktan çıkan rayiha bana hep Kanzuk öksürük pastillerini çağrıştırdığından, okaliptüs ağacını da, keskin kokuyu da pek sevmezdim.

Kim bilir ne zaman, gerçekten kuruyup gitmiş cılız ağaç. Yıldız Parkı'na artık seyrek gidişlerimden birinde fark etmiştim.

Kaskatlı havuzlardaki nilüferleriyse esriyip giderek seyrederdim. Nilüferlerin yalnız çiçekleri değildi başımı döndüren, kocaman yeşil yapraklarına da hayrandım. Bazan kurbağalar bir yapraktan ötekine atlar, bazan cup! diye sula dalar, ben de sevinçler kuşanırdım.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul'da sevdiğim semtler(2)

Selim İleri 2010.02.20

Galatasaray'da okurken Üsküdar'a daha sık gitmeye başladım. Çünkü sevgili okul arkadaşım Yaşar İlksavaş, İhsaniye'de oturuyordu.

Vapurdan indikten sonra İhsaniye'ye hep yürürdüm.

Üsküdar anıları arasında, İhsaniye'ye yürüyüşler sırasında karşıma çıkmış bir... Ahmet Yüksel Özemre'nin güzel kitabındaki imlâyla yazayım, 'attar' dükkânının camekânı hâlâ gözümün önündedir. Eskilerden kalma zamanı bu camekân birdenbire bugüne, şimdiye getirirdi.

İçerdeki alçakgönüllü, kapısı herkese açık aktarın büyük bir sanatkâr olduğunu Yaşar'la ne zaman keşfettik, hatırlamıyorum şimdi. Fakat Üsküdar benim için belleğim buruşmadıkça biraz da Mustafa Düzgünman olarak kalacak.

Ekim 1990 tarihli Argos dergisinde yayımlamıştım. Handiyse yirmi yıl! Başkaları için geçip gitmiş olabilir. Bende o sanatkârla yaşıyor. Çiziktirmemi alıntılıyorum.

"Mustafa Düzgünman'la birlikte ebru sanatı yaşayan son büyük ustasını yitirdi. Sonbaharın birdenbire başladığı bir günde bizden ayrılan, bizi bırakan 'usta' yaşadığı dünyayı belki de çoktan terk etmişti.

Mustafa Düzgünman'ı Üsküdar Çarşısı'nda İmrahor girişindeki küçük aktar dükkânında ziyaret edeli öyle çok yıllar var ki... Yaşar İlksavaş'la birlikte bu mucizeli, keskin rayihali dükkâna sık sık gittiğimiz günlerde ortaokul öğrencisiydik; orayı, o zamanlar İhsaniye'de oturan Yaşar keşfetmişti.

Mustafa Düzgünman her biri yetkin sanat eseri olan ebrularını yeniyetme bizlere göstermiş, armağan etmiş, yalnızca boya ve kâğıt ederi karşılığında 'satmıştı'. Alımsatımlar dünyasında sanat eserinin hiçbir pahayla satın alınamayacağını sonraları düşünebilecektim, aktar dükkânına uğramadığımız günlerde, yalnızlık gelip çatinca.

Geçtiğimiz küçük sınav: Mustafa Düzgünman ebruları ne yapacağımızı soruyor, ilk gün, ilk karşılaşma.

'Ebru çiçeklerini çocukken rüyamda görürdüm' diyorum. Çünkü ebruları ne zaman nerede gördüğümü hatırlayamamıştım. Son usta 'Onlar da zaten eski rüyalarda kaldı...' diyor ve bize istediğimiz ebruları alabileceğimizi söylüyor.

Bir de harçlıklarımızı soruyor: Geçtiğimiz büyük sınav...

Kitreli suya dökülüşen renkler; tekne başında sabır ve çile üzerine kurulu bir ömür. Ama çocuklar lâlelerin, karanfillerin, gelincik ve papatyaların rüyasını başka nasıl görebilirler ki!

Ebru: Yeryüzünün en alçakgönüllü sanatı. Ustası kalmadı."

Demek, Üsküdar'da Bir Attar Dükkânı'nı Yaşar keşfetmiş. Kıskançlığımdan unutmuşum...

Günümüzün, ebru sanatına ruh üfleyenleri, "Ustası kalmadı" değişime dilerim alınmazlar. Ne var ki, Düzgünman'ın ebruları hem bir yeniyetmenin gördüğü 'ilk' ebrulardı, hem de bir daha geri dönülemeyecek bir çağın ruhunu özümsemiş ebrulardı.

Ebrular ustasının, 1960'larda çoktan değişmiş, gözünü çoktan hırs, para pul, şahsî yükseliş, şahsî çıkar bürümüş toplumunda yaşayıp gidişi, kendini feragatten ötesine kapalı tutuşu, bugün de 'sır' benim için.

Üsküdar'dan İhsaniye'ye yürüyüşlerim gibi, Boğaziçi'nde yürüyüşler de çok hoşuma giderdi. Bunlardan birini, Attilâ İlhan'la Maçka'dan Emirgân'a yürüyerek gidişimizi yazdım.

Attilâ İlhan, Boğaziçi'ni çok severdi. Hiç değilse bir yaz, Boğaziçi'nde deniz kıyısında bir evde oturmak, pek de söze dökmek istemediği özlemiydi. Kimlerin bol paralar saçarak oturduğu Boğaziçi'nde, Attilâ İlhan, son yaz, Kanlıca'nın yalı apartmanının daracık katında oturdu ve orada öldü.

Ben sadece yürümeyi seviyordum, belki önünden geçtiğim evlerde, yalılarda, bu 'restore edilmiş' mimaride hep eskiyi düşlediğimden. Zaten, 1950'lerin sonundan hatırladığım Boğaziçi, hem Rumeli yakasında hem Anadolu yakasında, Refik Halid'in saptamasıyla "harap" ve modası geçmiş Boğaziçi'dir.

Yurda döndükten sonra, arada bir İstanbul'u bir uçtan bir uca gezen Nilgün romancısı, ikinci büyük savaşla birlikte, Boğaziçi'ni büsbütün yıkık yıprak görür. Avuç dolusu para isteyen yalı yaşaması, bastıran yoklukta çökmeye yazgılıdır. Etkisi sürmüş olmalı ki, yeni zaman sosyetesinin eline geçinceye kadar, Boğaziçi sahilde ve sırtlarda adeta ölgündü.

Galiba o ölgünlüğü, kıyısından köşesinden, yine tadarım umuduyla gezinip dururdum.

Düşünüyorum da, bu gezintilerimden bende ne kalmış? Tarabya sırtlarında sonbahar ortalarına kadar ısrarla çiçek açan, mevsimlere meydan okuyan yaşlı manolya ağacı kalmış: Tarabya Otel'i'nin oraya gelince, döner, bakakalırdım. Kireçburnu'ndaki gizemli bahçe sera kalmış: O kadar severdim ki, yolum oraya yaklaştıkça heyecanlanırdım.

Bugün sadece, Büyükdere-Sarıyer arasındaki 'harabe' Kocataş Yalısı gönlümü okşuyor. Bakımsızlıktan gün gün göçen, Rus Sefareti yazlık evine de göz atmadan geçemiyorum...

Gelelim Boğaziçi kıyılarında 'yalı apartman'lara. 1950'lerden sonra ortaya çıktılar sanıyordum. Geçen gün 'O Karanlıkta Biz'de rastladım; Attilâ İlhan, yalı apartmanların tarihini 1940'lara çekmiş. Kendine özgü Boğaziçi mimarisini yok eden gözü dönüklüğü vurgulu bir istihzayla saptıyor:

"Ankara, Berlin'le uzlaştı; Wehrmacht, Sovyetler'e saldırmayı, Almanya'nın çıkarlarına daha uygun gördü: İstanbul'da geniş bir nefes aldılar. Meğer Abdi Bey de korkarmış, Akıntıburnu'ndaki yazlık katı bir türlü kiralamayış, bundan, ne olur ne olmaz, ya Alman'lar gelirse!

Tehlikenin geçtiği kesinleşince, evi tuttu: Üç senedir yazı orada geçiriyorlar, şipşirin bir apartman, çok da modern; perdeleri bir çekiyorsun, olanca deniz, martı, güneş, balıkçı sandalı içeriye doluyor; geceleri, balkonda mehtap safası, radyoda 'sihirli kemanlar' başlamıştır; kadehte buzlu rakı, Boğaz'da, pat pat Karadeniz'e çıkan takalar, sanki gümüş."

Akşamüzeri Gezi Pastanesi'nde Doktor Ayhan Hanım'a söylemedim ama, son yirmi yılın İstanbul'unda pıtrak gibi çoğalan yeni semtler, yeni 'konak'lar, yeni alışveriş merkezleri, yeni dünyalar gönlümden ırak.

Tanpınar, Beş Şehir'de "İstanbul"a su sesleriyle başlar. Arabistan'da tanıdıkları yaşlı bir kadın ikide birde "İstanbul sularını" sayıklamaktadır: "Çırçır, Karakulak, Şifa suyu, Hünkâr suyu, Taşdelen, Sırmakeş..."

Bugünün İstanbul'unda bu sesleri duymak imkânsız. Her biri plastik şişelerde, bir litrelik, beş litrelik, ikili altı litrelik, 'market'lerde...

İstanbul'u önemsemiş seyyahlar, şehrin günün birinde büyük değişimlerle görünümünü yitireceğinden ürkmüşler. Çoğu şair bu yabancı seyyahların. Şair Tanpınar ise, daha gerçekçi davranmış, "bir şehrin" nesillerden nesillere değişeceğini kabul etmiş. Elbette, diyor, XV. asrın İstanbul'u başkaydı, Tanzimat İstanbul'u daha başka. Yüzyıllardan söz açıyor.

Benim yitirdiğim İstanbul, hepi topu otuz, bilemediniz otuz beş yıl öncesinin İstanbul'u. Otuz beş yıl öncesini sadece 'hatırlamak', otuz beş yıl öncesinden bugüne bir şeyleri koruyamamış olmak, neyin göstergesi, herhalde tartışmaya değer.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Defterimde Safiye Erol

Selim İleri 2010.02.27

Bu güne kadar günce tutamadım. Heves ettim ama olmadı, arkası gelmedi. Bunda, belki, öğretmenim Rauf Mutluay'ın etkisi oldu.

Lise sondayken, Mutluay, "Gerçek edebiyat adamları günce tutmaz" demişti. Ben de yazar olmak istiyordum; ürkütm. Hocamızın niye öyle söylediğini çözemiyorum. Hele, yalnızca günce tuttıkları halde edebiyat tarihine geçmişleri düşünürsek...

Günce tutmadım, tutamadım; ne var ki, 1965'ten sonra not defterlerine çiziktirdim. Not defterlerim önceleri 'sarı' defterlerdi. Sonra çeşit çeşit, boy boy not defterleri... Bazılarını sakladım, bazıları zaman içinde, evden eve taşınırken ya da başka sebeplerle kayboldu.

Elde kalanları geçen akşam bir araya topladım. Safiye Erol için. Kubbealtı Neşriyatı, 'gizli usta' Safiye Erol'un hikâyelerini derliyor. Aziz dostum Sinan Uluant benden bir yazı istedi. Düşündüm taşındım; eserlerine hayranlık duyduğum Safiye Erol'un bendeki geçmişini kaleme getirmeye çalışacağım.

Notlar arasında, ilk Safiye Erol çiziktirmesi 1970'te. O sarı defter, elbette hatırlıyorum, Kemal Tahir'in hediyesiydi.

Pastırma Yazı'ndaki "Hayatımın Romanı"nı yazarken, Kadıköy'ün Romanı'ndan yararlanmışım; 'Kadıköy'ü'nü bana öğreten roman! Ben de pek çoğumuz gibi Kadıköy demekle yetiniyordum.

Ama Kadıköy'ün Romanı, hep yazageldiğim gibi, asıl semtleri, evleri, bahçeleriyle büyülemişti beni. Ankara Caddesi'ndeki Semih Lûtfi Kitabevi'nin camekânında gördüğüm bu kitap, Moda Plajı kapaklıydı. Yüzlerce defa gittiğimiz Moda Plajı'nı bir romanın kapağında görmek inanılmaz gelmişti. Hele, sayfalarında yol aldıkça, Bahariye, Yoğurtçu, Frerler Mektebi, Kuşdili, hatta Şifa, hele Haydarpaşa mendireğinin fenerleri karşıma çıktıkça, âdeta büyük bir sevinç duymuştum.

"Hayatımın Romanı"nda bu ayrıntılardan yararlanmadım. Safiye Erol'un incelikle kaleme getirmiş olduğu ev içi düzenlerinden esinlendim; gayet iyi hatırlıyorum.

Eski not defterlerimde ikinci Safiye Erol notu, tuhaf rastlantı, yazarın da ikinci kitabı, romanı olan Ülker Fırtınası'yla ilintili. Ülker Fırtınası'nın 1944 tarihli ilk basımını bulmuşum, Remzi Kitabevi basımını. Kadıköy'ün Romanı kadar "sürükleyici" olmadığını yazmışım.

Gerisi de aklımda: Ülker Fırtınası'nı bitirememiştim. Uzun yıllar, suçu kendime kondurmayarak, bu eseri 'okunmaz' bir roman sandım. Ta ki, Kubbealtı Neşriyatı yeniden yayımladı; donakaldım.

Ülker Fırtınası, İstanbul pitoreskinde, alaturka mûsikînin başına gelenler konusunda yazılmış en önemli romanlardan. Reşat Nuri'nin Son Sığınak'ı, Nâhid Sırrı'nın 'Yıldız Olmak Kolay mı?'sı başka başka perspektiflerden yaklaşır. Peyâmî Safâ'nın çok sevdiğim Fâtih-Harbiye'si, yer yer, ne diye saklamak, 'ideolojik'tir. Ülker Fırtınası'ysa Huzur'la ölçülmeli. (Hem Huzur'un hem Ülker Fırtınası'nın kadın kahramanı adaş. Hep merak etmişimdir: Tanpınar, Ülker Fırtınası'nı okudu mu?)

Bu romanda İstanbul, dünkü, öz İstanbul nefes alıp verir. Günümüzün New York özentisi İstanbul'unda yaşayanlar, Ülker Fırtınası'nı okuyunca, tarihî bir kentin neler yitirdiğini ve nasıl yitirdiğini çok daha iyi kavrayacaklar.

Defterlerde bir başka not, Safiye Erol'un Türkçesi'ne açılıyor: "Türkçe'yi Ciğerdelen'le sevdirmek isterdim."

Ülker Fırtınası'nı baştan sona okuyamamışken, daha girift Ciğerdelen'i bir solukta okumuştum. Ciğerdelen'le tanışıklığımızın öyküsü de belleğimde: Zâhir Güvemli'nin 1954 târîhli Türk Romanları "resimli antoloji"si, Beyoğlu'ndaki Kitap Sarayı'nda 1960'ların iyice sonunda hâlâ alıcı beklerdi. Ben de nihâyet edinmiş, Ciğerdelen'in ayrıntılı özetini okumuştum. Sonra yine Kitap Sarayı'nda Ciğerdelen'i buldum.

Cumhuriyet Türkiye'si'nden yüzyıllar öncesine, kadın-erkek eşitliğinin bir manifestosu gibi açılan Ciğerdelen, Safiye Erol'un en ünlü romanıdır. Gelgelelim bu açıdan hâlâ irdelenmemiştir.

Hangi yıldır, Kamelyasız Kadınlar'ın yeni basımı için eklenti yazı "Türk Romanında Kadın Portreleri"ni Varlık dergisinde yayımladım. Zeynep Uluant'ın uyarısı o günlerde; not etmişim: "Zeynep Uluant, Safiye Erol'u gözden kaçırmış olduğumu çok nâzik bir dille söyledi. Peki ama niye? Niye atlamışım? Bunu düşün."

Düşünmek gerekir mi? Yanıt açtı; edebiyatımız -öyle sanıyorum ki- en gözden ırak romancısı Safiye Erol'du; ben de bilinen, bize 'dayatılan' isimler etrafında ezberden yol almışım.

Zeynep Hanım sayesinde yazdım:

"Romanımıza emeği nice zamanlar gözden ırak kalmış Safiye Erol, özellikle Ülker Fırtınası ve Dineyri Papazı (1955) adlı eserlerinde, kadın kahramanlarını, doğu ve batı kültürlerinin bir tür sentez kişisi olarak karşımıza çıkarır. Bu, üslûpçu, ruh çözümlemelerini başarıyla dile getirebilmiş, usta işi romanlarda ilginç olan, Safiye Erol'un kadın kişilerinin -özellikle Ülker Fırtınası'nda batıdan edindikleriyle doğuyu yeniden değerlendirmeleri ve tasavvufun yardımıyla bir gönül aydınlığına kavuşmalarıdır."

Yarın Yapayalnız'ı yazarken, defterlerde, Dineyri Papazı'na açılıp gidişler pek çok sayfa. Benim Handan Sarp, Dineyri Papazı'nın Gülbün'üyle de can buldu; Safiye Erol'un eseri Yarın Yapayalnız'a ruh üfledi.

Ruh üfleyişin geçmişi var: Kadirbilir Halil Açıkgoz'ün bize kazandırdığı Makaleler'i basım aşamasındayken okuyordum. Yarın Yapayalnız'ı

Yazmama yol açan derin umarsızlık içindeydim. Birden o cümle: "Cansız dediğimiz nesnelerin gönül çekimini duyduklarına inanıyorum, ne çok denemişim!" Yağmurlar arasında, Beyoğlu'nda ıssız bir 'pub'daydım, yapayalnız, sığındığım bir kadeh konyak. Donakaldım. Eşya bana seslendi, eşya bana acıdı...

Makaleler'e not düştüm: "Ben, edebiyatımızda, Ahmed Hâşim'in nesirleriyle yarışabilecek ikinci bir isim olmaz, olamaz sanmıştım. Safiye Erol'un yazılarını bilmiyordum."

Hayatımın yıprak bir döneminde Safiye Erol yine elimden tutuyordu...

2009 yılının Ekim ayında, Sinan Bey, Kubbealtı Neşriyatı'nın Leylâk Mevsimi'ni yayımlayacağını müjdeledi. Geriye kalan az sayıdaki hikâye. Dosyayı verdi. O akşam, edebiyatımızın talihsizliğini bir kez daha düşündüm. Öyle ya, çağdaş edebiyatımızda gönül çiziklerini en çok hissedenlerden Safiye Erol'a yol haritasında biz ne kadar az yer ayırmışız! Yaşasaydı, yakından tanıyabilseydim, ne kadar çok isterdim, Safiye Erol'a, "Daha çok yazın! Bizim için yazın! Biz, hayat mağlupları için yazın!" demeyi.

Beyoğlu'ndaki akşama geri dönüyorum. Taraçadaki küçük bahçe diye yazmışım, gözümün önünde, yağmurda ıslanan limon ağaççığı, saksıdaki cılız defne, sarmaşıklar, kızıl ve kehribar rengi yapraklar, bitkiler. Kimsem kalmamıştı. Safiye Erol'un yazdığı "En fakir bir saksı bile gönlüme rikkat ve muhabbet verir, ister ortadan kesilmiş beyaz sıvalı bir teneke, ister tahta fıçı olsun, saksı değil mi?" cümlesini okuyordum, hayata dönüyordum.

İstanbul'un -tabii Edirne'nin, Rumeli'nin- en değerli yazarlarından biri olan Safiye Erol, yaşamı boyunca, önde görünmekten bilerek isteyerek uzak durmuş. İster inanın ister inanmayın, yalnızca onlar meydan okuyabiliyorlar geçen zamana, öyleleri, soylu edebiyatlarıyla. Safiye Erol onların önde gelenlerinden. Leylâk Mevsimi'ni okurken, Dostoyevski çağrışımı "Aleksandra Filipovna'da yine durakalıyorum, yine donakalıyorum:

"Sana teselli çok, yalnız otur, etrâfı dinle, kendini dinle. Dinle ki yaz geçti! Müsterih ol."

Sanmam; yaz geçmedi. Yaz geçmez. Bunu en çok, eşsiz Safiye Erol'un okurları bilirler.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Müfettiş"in çevresinde

Selim İleri 2010.02.28

Bu Yalan Tango için Gogol'ün Müfettiş'ini iki ayrı çeviriden ve yeniden okudum. Bu Yalan Tango, bitirmeye çalıştığım romanım. Romanda Gogol ve Müfettiş, bazı sebeplerden, belirip kayboluyor.

Gogol çok sevdiğim bir yazar. 1989'da Gogol üzerine bir şeyler yazmış, Argos'ta yayımlamıştım.

O yazıya göz attım. Geçen yirmi yıl kimi düşüncelerimi gözden geçirmemi zorunlu kıldı. Göz atmaktan vazgeçip, yazdıklarımı dikkatle okudum. Fazla süslü geldi. Ama, süsler bir yana, Gogol'ü sadece 'gülmece' açısından değerlendirişim, bu kez, yirmi yıl sonra ürküttü.

Dostoyevski'nin Öteki'sine epey haksızlık etmiş Belinski, Öteki'yle 'ruh ikizi' Müfettiş'i -hiç değilse başlangıçta- çok sevmiş. 1836'da yazmış:

"Bu komedyanın sadece güldürücü bir yapıt olduğunu söyleyenler yanılıyor. Evet, ilk bakışta öyledir. Fakat içi acı, çok acı."

Belinski'den öğrendiğimize göre, Müfettiş önce okunmuş, o eski Moskova'da, aydın çevrelerde derin bir hayranlık uyandırmış. Eser, yer yer ezberlenmiş, kimi sözler âdeta birer atasözü olup çıkmış. Belinski "Ve hakareti hak edenlere karşı kullanılmaya başlandı" diyor.

Hakareti hak edenler, 'Çarlık zorbalığı'nın koruyucuları. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında Çarlık Rusya büyük bunalımlar, büyük acılar ortasında. Müfettiş de, bir anlamda, rüşvet mekanizmasını gözler önüne seriyor. Belinski'nin önemseddiği, gözler önüne seriş.

Oysa Gogol -belki kısık sesle- başka şeyler de söylemeye çalışmış. Bir düzen eleştirisi ama, 'insan'ın kendinden büsbütün bağımsız değil.

Nihal Yalaza Taluy'un çevirisinde (Varlık Yayınları, 1971) yer almıyor ama; Melih Cevdet Anday-Erol Güney çevirisinde (Adam Yayınları, 1982) Müfettiş'e gösterimden sonra yazılmış metinler de eklenmiş. Söz konusu metinler, Gogol'ün Müfettiş'in sahnedeki başarısından pek de sevinemediğini hissettiriyor. Yorum, oynanış, seyircinin tepkisi adamakıllı rahatsız etmiş. 1842'de Gogol hâlâ bu meselelere dönecek, bu meselelerle boğuşacak.

Öz ayrılık noktası, öyle anlaşılıyor ki, Müfettiş'e sahnede hayat verenlerin altı kalın çizilmiş bir 'düzen eleştirisi'yle yetinmiş olmalarından kaynaklanmış. Gogol, rüşvet dolaplarında düzen kadar ve belki düzenden daha yoğun biçimde 'içimizdeki kötülük'ü vurgulamak istemiş. Ek metinler isteğini açıkça dile getiriyor.

Gogol'ü çıldırıya alıp götürecek sarsıntılar herhalde o günlerde başlamış. Ek metinlerdeki söylemi sahneye taşıması istenen aktör, Gogol'ün önerisini geri çevirmiş. İçimizdeki kötülük, karanlık, aktörü ilgilendirmiyor; o, rüşvetçi memurların teşhir edilmesini yeterli buluyor.

Hemen o dönemlerde, Gogol kaleme getirdiklerinde, içsel dünyanın verilerini öne çıkarmak istedikçe, gözden düşecek. Belinski'nin yaralayıcı ve itham edici -yazık ki Türkçe'ye çevrilmemiş- mektubu gecikmeyecek.

Derdini anlatamayan Gogol, 1852'de büyük bir yalnızlık içinde, yarı çılgın, ölüyor. Ardından yazılanlara güvenilirse, 'günah', 'şeytan' ölüm öncesinin derin bunalımları. Yazdıklarıyla günaha girdiğine, şeytanın oynacağı olduğuna inanmış, ölümle ödemek istemiş...

Ben de Argos'taki yazıyı beş aşağı beş yukarı böyle bitirmişim. Şimdi, yirmi yıl sonra; hayli hırpalanmış, anlaşılamamış, dahası çeşit çeşit horgörüyle kuşatılmış bir yazarlık çabasının yıkım dolu sonunu görüyorum.

Oysa, Müfettiş'in ilk oynanışından sonra yazmış:

"Yoksa Hlestakov'un gerçekte nasıl bir kişi olduğu anlaşılmıyor mu? Bu bana çok açık görünüyor. Hlestakov yalan söylemiyor ki. O, yalan söylemeyi uğraş haline getirmiş değildir. Palavralarının farkında bile değil. Söylediklerine kendisi de inanır..."

Söylediği yalanlara Hlestakov'un kendisinin de inanması, sanatta ve bilimde, sonraları başlı başına, epey dikenli bir alan oluşturacak. İçteki karmaşayı ilk kez söylemeye çalışan ise ölüp gitmiş.

"... Palavralarının farkında bile değil..." Bu tespit, sanatta, bilimde onca açıklamaya rağmen, hepimiz için hâlâ geçerli değil mi?

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Reşat Nuri'nin şiirleri

Selim İleri 2010.03.06

Sermet Sami Uysal'ı Abdülhak Şinasi Hisar - Hayatı, Sanatı, Eserleri'yle tanımıştım. Bu güzel kitap 1961'de yayımlanmış.

İlk bölümde Abdülhak Şinasi'yle Sermet Sami Uysal'ın söyleşisi yer alır. 'Irmak söyleşiler' bizde henüz yaygınlaşmamıştır o yıllarda; sonraları, keşke diye düşünmüştüm, keşke daha uzun konuşsalar, sürüp gitseydi bu söyleşi...

Boğaziçi Mehtapları yazarını bize sevdiren bu eseri hangi tarihte edindim, hatırlamıyorum. Fakat kitaplığımda hep, hemen erişebileceğim bir köşede durdu.

Çok geçmeyecek, İşte Gerçek Yahya Kemal karşıma çıkacaktı. Yine Uysal'ın hazırladığı, kaleme getirdiği, renkli izlenimler, gözlemlerle bezenmiş Yahya Kemal kitabını da tat alarak okumuştum. Yahya Kemal'in Park Otel günleri bu kitaptadır. Cemil Şevket Bey / Aynalı Dolaba İki El Revolver'e bir Yahya Kemal 'sahnesi' yazarken bu kitaptan yararlandım.

Şimdiyse Sermet Sami Uysal imzalı Eşlerine Göre Ediplerimiz'i okuyorum, kitabın alt başlığı "Özel Hayatlarıyla Şair ve Yazarlarımız". Timaş Yayınları'nın verimi, "Hatırat Kitaplığı" dizisinden.

Üzülerek belirteceğim: Kapakta yazarın adı, Servet Sami Uysal olarak geçiyor.

Eşlerine Göre Ediplerimiz yarım yüzyılı aşkın bir zaman önce (1954) Cumhuriyet gazetesi için kaleme alınmış. Genç Sermet Sami, Cevat Fehmi Başkut'un onayıyla -ünlü oyun yazarı Başkut, o dönemlerde Cumhuriyet'in yazı işleri müdürü...- bir liste hazırlıyor ve yarım yüzyıl öncesinin şairlerini, yazarlarını eşlerine soruyor. Ercüment Ekrem Talu'yu kızı Esin Talu anlatıyor.

Uysal, 2010 basımı için, geçen zamandan anıları, dergilerde, özellikle Varlık dergisinde kalmış yazıları da eklemiş. Böylece, 1954 sonrasının macerası karşımıza çıkıyor.

Benim ve benim gibi geçmiş edebiyatımıza tutkun kişiler için tadına doyumaz bir kitap. Dün ve bugün, elimden bırakamadım.

Uzunca girişte, Cumhuriyet gazetesi "o eski konakta". Tarihî değeri, anlamı yüksek o eski konak, bugün yarın onarılacak derken, yazık ki harabeye dönmüştü. Şimdi ne durumda, bilmiyorum.

Derken, Sermet Sami'yle birlikte, 1954 Mayıs'ında Levent'e gidiyoruz, "Levent'in o تنها yerindeki villa"ya, Reşat Nuri Güntekin'i eşi Hadiye Güntekin'den dinlemek için. Levent'teki "Çalılık Caddesi"nde -bugün Çalılık Sokağı- "epey ilerledikten sonra", herhalde yepyeni bir ev. Büyük romancı bahçedeymiş, içeriye, misafir odasına geliyor: "Efendim, tavuklar kümeden çıkmışlar. Başkalarının bahçelerine zarar vermemeleri için onlarla meşguldüm..."

Tavuklu kümesli Levent'e dalıp gidecekken, Reşat Nuri'nin hep sessiz yerlerden hoşlandığını öğreniyoruz; Büyüka'daki köşk de ıssızlıklar ortasındaymiş. Reşat Nuri daha sessiz, daha ıssız kalabilmek için olsa gerek, eşinin söylediğine göre, romanlarını gece yarısından sonra yazmış, sabahın dördüne beşine kadar, çalışırken bol bol sigara, kahve içermiş.

Unutulmaz romanlarını yazmak dışında, eli başka işlere de yatkın. Meselâ ufak tefek marangozluk işleri, elektrik tamiri. Hadiye Hanım "Sonra canı istediği zaman gayet spesiyal yemekler pişirir ve bununla âdeta dinlenir" diyor.

Nelerdi acaba?..

Çok sevdiğim Akşam Güneşi, meğer karşılıksız kalmaya yazgılı bir aşktan esinlenmeymiş. Reşat Nuri Bey, Erenköy Kız Lisesi'nden öğrencisi Neşvet Hanım'a âşık olmuş. Tabî bu soruşlar, konuşmalar,

Hadiye Hanım mutfağa geçmişken...

Fotoğraflar bahçede çekiliyor; ağaçlarda bahar çiçekleri,

Derken, beni enikonu şaşırtan 'şiiir' meselesi: Reşat Nuri, Sermet Sami'nin "Birçok romancı, yazı hayatına şiiir yazarak başlamıştır. Ya siz?" sorusunu, "Ben de öyle" diye yanıtlıyor, "esasen kıyamık gibidir. Hep onunla başlar."

Peki, kıyamık şiiirler yayımlanmış mı? "Evet... Vaktiyle çıkan muhtelif mecmualarda, ama imzasız olarak. Fakat birçok yakın arkadaşım bile şiiir yazdığımı bilmez."

Belli başlı ansiklopedileri, sözlükleri karıştırdım; Reşat Nuri'nin şiiirler yazmış olduğu saptanmamış. İlk eseri şu, sonra tiyatro eleştirileri, incelemeleri yazdı, falan. Uysal'ın söyleşi 30 Mayıs 1954 tarihinde yayımlanmış. Reşat Nuri ününün doruğunda, çok sevilen bir romancı. Bir zamanlar şiiirler yazmış olduğu, ne tuhaf, ilgi, heyecan uyandırmamış. Şiiirleri okumak isteyenler hiç mi çıkmamış? Dahası, edebiyat tarihçileri bu şiiirlerin niçin peşine düşmemişler?!

Reşat Nuri'den şiiirler bugün artık tümünden yitik.

Peyami Safa -kapıyı "uşak" açmış...- roman yazarken "defterin en iyisini" seçermiş. Eşi Nebahat Hanım, "Bir pasajı kırk defa yazdığı olmuştur" diyor. Bu kez de o defterlerden geriye tek bir yaprak kaldı mı diye sormadan edemiyorsunuz.

Peyami Safa'nın en sinirlendiği şey, "radyolarımızdaki temsiller"miş. Fatih-Harbiye romancısı pekiştiriyor: "Sonra ne Ankara'da ne İstanbul'da piyes seyredebilirim." İddialı, acımasız tespit hemen ardından: "... bizde hakiki bir ruh dramını temsil edecek artisti beş yüz sene beklememiz lâzımdır." Dramın geleneği yokmuş. Buna karşılık "kaba komedilerde" önde gelenlerdeniz: "Bütün komedyenlerimize hayranım. Çünkü Ortaoyunu ve Karagöz geleneği bu artistlerimizde halis Türk esprilerinin yapmacıksız, zorlamasız ifade imkânlarını hazırlamıştır. Bu çeşit komedilere memnuniyetle giderim... Ve Muammer Karaca en sevdiklerimin başındadır."

1950'lerin iyice sonunda ya da 1960'ların başında, Tünel'deki Karaca Tiyatrosu'na ailecek biz de giderdik. Muammer Karaca, gelenekten ne ölçüde yararlanırdı, yanıtlamaya bilgim yetmez; etkileyici, seyircinin nabzını yakalayan, çok usta bir oyuncuydu.

Peyami Safa, Muammer Karaca'yı özellikle andıktan sonra, olanca sivri dilliliğiyle eklemiş: "Diktatör olsaydım, Türkiye'de Hamlet oynatan rejisörün kellesini uçururum." Sermet Sami'nin belirttiği gibi, "Türkiye'de Hamlet oynatan rejisör", Muhsin Ertuğrul'un ta kendisi.

Ercüment Ekrem Talu hiç öyle düşünmüyor: "... Tiyatro sanatkârlarımızdan Muhsin Ertuğrul, sahne sanatının bizde en yüksek, en değerli mümessilidir." Üç beş gün arayla Cumhuriyet'te yayımlanmış bu röportajlar kim bilir ne fırtınalı tartışmalara yol almıştı...

Ercüment Ekrem'le kızı Esin, Tokatlıyan Otel'i'nde kalıyorlar. "Yeni adıyla hiç kimsenin benimsemediği Konak"... Uysal'ın bilgilendirişi aklımı karıştırdı. Son günlerini hatırladığım Tokatlıyan, Konak adını ne zaman almış? Çelik Gülersoy'un Üç Otel'inde iz sürmeliyim. . .

15 Mayıs 1954 akşamı, Ercüment Ekrem, kızı Esin ve Sermet Sami, Tokatlıyan'dan çıkarak, Galatasaray Lisesi'nin tam karşısındaki Degüstasyon'a gidiyorlar, Sabir Efendinin Gelini -günümüzü çok ilgilendirmesi gereken bir roman!- yazarı yıllardan beri- Tokatlıyan'da kalıyormuş. Bazı akşamlar Degüstasyon'a gidiliyor. "Ercüment Ekrem, sevgili rakısını yudumlarken; cacık, peynir, badem, çilek gibi nispeten hafif şeyler"le akşamı geçiştiriyormuş.

Doğrusu, Ercüment Ekrem'in İstanbul Radyosu'nda "hem o tatlı, hem her kelimesinde İstanbul'u duyuran ahenkli üslûbuyla" söyleşi programları yaptığını bilmiyordum. Yazarımız 1956'da ölmüş; hatırlamam imkânsız.

Degüstasyon'da o akşam "pek çok âşına sima"! Edebiyat dünyasından Fikret Âdil, Hüsamettin Bozok; tiyatro dünyasından Mücap Ofluoğlu; spor dünyasından Cihat Arman.

Galiba 1979; Degüstasyon'da Edip Cansever, Fatma Tülin Öztürk, Güven Turan ve ben...

Eşlerine Göre Ediplerimiz'e geri döneceğim.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Halide Edib ve Handan

Selim İleri 2010.03.07

Halide Edib Adivar'ı ilk ve son görüşümü Kar Yağıyor Hayatıma'da anlatmaya çalışmıştım. Topağacı'na heyecanla gidişim, o zamanın gözde apartmanlarından birinde oturan bir yakını aracılığıyla ünlü romancıyı tanıyışım, geniş salon, bir köşede küçücük kalmış koskoca Halide Edib bende silinmedi. Herhalde elliye yakın yıl geçti...

Halide Edib, bellek yıpranışları içindeydi. Yine de, İstanbul mimarisi konusunda engin duyusunu yitirmemişti. Herkes, özellikle asıl İstanbullular 'yeni' Topağacı'na ayılıp bayılırken; romancı, Topağacı apartmanlarını kibrit kutularına benzetiyor, İstanbul'un öz mimarisine bu semti, bu yapılanmayı yakıştıramıyordu. "Neoklasik" bir mimariyi özlemektedir. Bu "neoklasik"i hiç unutmadım.

Galiba Topağacı, yazarın yorgun, çökkün dönemi eserlerinden Hayat Parçaları'nda da geçer.

Sermet Sami Uysal'ın Eşlerine Göre Ediplerimiz (Timaş Yayınları) adlı, anılarla dolup taşan, zevkle okunan eserinde Halide Edib Adivar bir son bölüm oluşturmuş. Topağacı, o akşamüzeri, biraz da Uysal'ın eseriyle belirdi...

Sermet Sami, Halide Edib'le 7 Ağustos 1958 tarihinde görüşmüş, akşamüzeri saat beşten akşamın sekizine kadar. Romancı "Evlâdım, hasta olduğum için fazla konuşamayacağım" diyor. "Doktorlar menettiller; onun için kusura bakmayın."

Neyse ki, sonra güç bulup konuşuyor. Anlattıkları etkiledi. Gerçi belleğin yıpranışı yine hissediliyor, ama bazı bilgilendirişler gerçekten önemli.

Bu değerli çalışma, Halide Edib'le son görüşme, 1973'te Varlık dergisinde, Yaşar Nabi'nin "Halide Edip'in kişiliği üzerine ilginç bilgiler getirmektedir" notuyla yayımlanmış. O yıllarda edebiyat dergilerini satır satır okumama rağmen, Uysal'ın söyleşisini ya kaçırmışım, ya da şimdi ben de bellek yıpranışlarına yol alıyorum...

Halide Edib Yolpalas Cinayeti'ni oyunları arasında sayıyor. Sermet Sami düzeltince, "Hayır, o polisiye bir romanınız"; birden şaşırıyor: "Allah Allah, ben onu piyesim zannediyordum."

Benzeri unutkanlıkları, karıştırmaları/Vedat Günyol anlatmıştı. Hatta böylesi göçüşler yazıya çiziye yansıyor. Yazmak isteği bir türlü dinmemiş yaşlı Halide Edib beş on sayfalık metinlerini "son roman"ı sanabiliyor.

Ama bakıyorsunuz, bellek bazan pırl pırl. Sermet Sami'ye anlattığına göre, Sinekli Bakkal'ı Fransızca'ya "karı koca Cohen'ler" çevirmişler. Gerisini alıntılıyorum: "Ve esere Türkçe'deki Sinekli Bakkal karşılığı olan La Rue de l'Epicerie au Mouche ismini koydular. Zaten daha evvel mektuplaşmıştık. Esere asıl ismini verirlerse telif hakkı almayacağımı bildirdim. Onlar da kabul ettiler."

Söz bir ara Handan'dan açılmış. Sermet Sami Uysal usturuplu biçimde soruyor: "Bu romanınızdaki kadın kahramanla aranızda birçok benzer yönler var sanılıyor. Özellikle kendi tipinizin etkisi yer yer seziliyor. Acaba hayatınızla, Handan arasında herhangi bir ilişki var mı?"

Halide Edib Hanım itiraz ediyor: "Hayır, fakat bunu birçokları böyle sanırlar. Hatta Yakup Kadri bile Handan'ı otobiyografim zannetmiştir. Halbuki hiç alâkası yoktur..."

Yadsıyıştan sonra, romancı, "hakiki" romancıların kahramanlarına kendilerinden bir şeyler kattığını belirtmiş ve Handan için "Ah bu romanım da ne berbattır" demiş.

Handan ve Kalb Ağrısı Halide Edib'in en çok sevdiğim romanları. Türkçe'yi kurallara uyararak yazamadığı ileri sürülmüş Halide Edib, Handan'ın sanrılarında, hele o 1910'lu yıllar için, anlatımda, dilde yepyeni imkânlar almıştır. Başkalarının sadeleştirmelerinde yer yer 'düzeltmiş' bu 'bozuk' sözdizimi -aslını okuduğumda- beni çok etkilemişti. Arada sırada tekrar okur, büyüüne kapılırım.

Yalnız Yakup Kadri değil, Halide Edib'in yakın arkadaşları da roman kahramanı Handan'la Halide Edib'in yaşamı arasında özdeşlikler yakalamışlar. Kar Yağıyor Hayatıma'yı okuyanlar hatırlayacaklar: Dedemin üvey kızkardeşi

Emine Hala, Yakup Kadri'nin Gençlik ve Edebiyat Hatıraları'nda üstü örtük anlattıklarını, isim vere vere söyler, sonra gözyaşlarını tutamazdı.

"... Halbuki hiç alâkası yoktur." Bugün Halide Edib'e inanmayı tercih ediyorum. Çünkü, yazarı öyledir! dese bile, hangi 'roman' otobiyografik olabilir? Ve hangi roman 'otobiyografik' değildir?..

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Caddebostan'da, plaj yolunda...

Selim İleri 2010.03.13

1950'lerin hiç değilse ilk yarısında Türkiye 'görece' huzurlar kuşanmıştır. Siyaset bataklığına yol alındığı kolay kolay ayırt edilemez.

İstanbul'da Paris, Roma havaları esmekte. Hanımlar fevkalâde şık. Meselâ Şükûfe Nihal Hanım...

Sermet Sami Uysal'ın kaleme aldığı Eşlerine Göre Ediplerimiz'de Şükûfe Nihal Hanım içeriye giriyor, "misafir salonu"na; misafir odası şöyle betimlenmiş:

"Cilalı parke döşeme üstündeki kıymetli halı, kaliteli kanepeler ve koltuklar, sedir kakmalı sehpa, gümüş sigara küllükleri; tavandan sarkan kristal avize..." Levent'te, yeşillikler ortasında "görmekli bir yapı", "salona açılan yemek odasında da aynı zevkin yansıması görülüyor."

Cumhuriyet okurları, şairlerin, yazarların ve eşlerinin kılık kıyafetlerini merak ediyorlar. Bu yüzden, Sermet Sami bilgi veriyor. Renksiz İstirap romancısı, içli şiirler yazmış Şükûfe Nihal, "yukarı doğru çekilmiş kaşları, ufak, renkli gözleri ve daima tebessüm eden yüzü ile tatlı, şirin bir hanım..." O mayıs öğleden sonrası ipek bir elbise giymiş. İpeklerde renkler açık koyulu, dalgalana dalgalana, âdeta hareket halinde. "İyi bir terzi elinden çıktığı belli olan elbisenin japone kolu, göğüste çok hoş kıvrımlar yaparak yakayı oluşturuyor..."

Nedense, "Şahane Bir Tuvalet" adlı hikâyemi hatırladım...

Gerçi, Falih Rıfkı Atay'ın eşi Mehruba Hanım'ı okurken de, çocukluğumun İstanbul'undan (Şifa, Suadiye, Beyoğlu...) bazı saltanatlı, şatafatlı hanımlar birer ikişer çıkagelmışlerdi. O günleri yaşamamış olanlar tam 'hissedemeyecekler', ne var ki, Sermet Sami Uysal bize bir roman, öykü kişisi armağan etmiş. Alıntılıyorum:

"Sarı saçlı (Bilmiyorum asıl rengi mi, az sonra yanıma gelen kızının saçları kuzgunî siyahtı!), elâ gözlü olan Mehruba Hanım'ın kulaklarında beyaz salkım küpeler, sırtında önü işli beyaz bir bluz ve ayaklarında yine aynı renk spor iskarpinler vardı, yalnız ellerinin manikürüne değil, aynı zamanda parmaklarından çıkan parmaklarının pedikürüne de hayli itina edilmişti. Beyazlı, açık renk eteği, bakımlı vücudunu daha da ince gösteriyordu. Bu haliyle de kendisinde olgun bir hanımın çekiciliği vardı..."

Röportaj yazarını beklerken Mehruba Hanım dikiş dikiyormuş. "Caddebostan'da, plaj yolunda, sol koldaki çıkmaz sokakta, tam karşıya gelen köşk"ün üst katında, geniş terasta. Aşağıda bahçede, "güngörmüş" çam ağaçları.

Atay'lar yazlığa yeni taşınmışlar. Kışlar, "Çiçek Pasajı'nın içindeki" evde geçiyor. Sermet Sami bunu öğrenince yadırgamış. "Öyle ya, baştan başa meyhanelerin bulunduğu bu pasaj, gecenin geç saatlerine kadar gürültülü bir yer".

Mehrubana Hanım'la Falih Rifkî Bey, "Ada'daki bir Hilal-i Âhmer balosunda" tanışmışlar. Çankaya yazarı, hanımefendiyle evlenmek istediğini söylemiş.

Şair ve bestekâr İhsan Raif, Mehribana Hanım'ın annesi. Halid Ziya da akrabasıymış. Öyleyken edebiyat dünyasının iyice aşınası. Gelgelelim, beğenîşlerinde epey eli sıkı. "Yakup Kadri sade ve güzel yazardı" demekle yetiniyor. 10 Haziran 1954 tarihinde, Yakup Kadri'yi di'li geçmiş zamana gönderivermesi ilgimi çekti: Panorama tam o günlerde yayımlanmış. Arkadan beş altı kitaplık anılar gelecek...

"Daha yenilerden?"

"Onlardan pek hoşlanmıyorum, sadece bir yığın yazı. İçinde bir şey yok!"

"Sizin tahsil durumunuz?"

"Madam Döminyak'ın mektebine gidiyordum. Büyükbabam Rauf Paşa, merhum anneannemin sözüne uyup beni mektepten aldı."

Dedim ya, öykü, roman sahnesi.

Falih Rifkî, Faruk Nafiz (Çamlıbel) gibi siyasetle haşır neşirlerin yaşam düzeyleri yüksek. Faruk Nafiz'le eşi Azize Çamlıbel "Akıntıburnu sırtında, Boğaz'ın eşsiz güzelliğine bakan nefis bir köşk"te oturuyorlar. (Gerçi altı yıl sonra 27 Mayıs kapıyı çalacak; "Han Duvarları" şairi bu kez "Zindan Duvarları"nı yazacak. Ama Yassıada dönüşü yine Boğaziçi, Emirgân, Anadoluhisarı, bir zamanların gözde Kale Lokantası...) Unutmamak gerekiyor, Şükûfe Nihal'in kocası Ahmet Hamdi Başar da siyasetle içli dışlı.

Siyasetten ağız yanmış Refik Halid Karay, epeydir, romanlar, kronikler yazarak ayakta kalma mücadelesi veriyor. Sabahları erken kalkıp kahvesini kendi pişiriyor. Her gün "on bir on ikiye kadar" çalışıyor.

Sermet Sami Uysal, 2000'lerde 'hikâye içinde hikâye anlatma'nın postmodern roman başarısı sayılacağını elbette bilemezdi. 12 Mayıs 1954 günü Nilgün'e yönelik olumsuz eleştirilerini nezaketle dile getirmiş:

"... gelişme bölümüne gelince; hikâye içinde hikâye anlatılarak kompozisyon bakımından çok sarkmalar oluyor. Tıpkı Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında olduğu gibi!.. Üç cilt boyunca uzatma yerine, keşke bir ciltte olayı toparlayabilseydiniz, belki de Türk edebiyatı benzersiz bir roman kazanmış olacaktı."

Refik Halid'in yanıtı, geçmiş günlerin -ve bir bakıma, günümüzün- koşullarını dile getirmekle kalmıyor, enikonu 'düşündürüyor' da:

"Nihal de (Refik Halid Bey'in eşi), ben de aynı kanaatteyiz. Fakat bu romanım gazetede tefrika edilmeye başlanınca, okuyucu öyle tuttu ki, yazı işleri müdürü 'Aman elden geldiğince uzat!' diye âdeta yalvardı. O sırada bizim de paraya ihtiyacımız vardı. Bu yüzden de romanın kompozisyonunu düşünme yerine; gazetenin tirajını ve kendi bütçemizi düşünmek zorunda kaldık! Bu mevzuda size aynen ikimiz de katılıyoruz... Ne yazık ki Amerika'daki, Avrupa'daki yazarlar gibi bir eserimizden çuvallar dolusu para kazanamıyoruz."

Bu sözlere rağmen, -okumadıysa- Nilgün'ü mutlaka okuyun. İstanbul'dan egzotik ülkelere açılan Nilgün, her şeyden önce, dil ve anlatım şölenidir.

Refik Halid'in sıkıntısını sonraki kuşaktan Orhan Kemal'de yakalıyoruz.

Sermet Sami, "geçen yıl" Cibali Karakolu'nu seyretmiş, Karaca Tiyatrosu'nda, birçok seyirci gibi o da katıla katıla gülmüş. Şimdi, 5 Temmuz 1954 günü, Cibali Fırını Sokağı'nda Orhan Kemal'in "iki katlı hayli eski" evini arıyor.

Kapıyı uşak, hizmetçi açmayacak. "Her haliyle son derece samimi, cana yakın, kırk yaşlarında, zayıfça" Orhan Kemal açacak. Birlikte üst kata çıkacaklar:

"Burası gayet sade döşenmişti: Üstüne örtü örtülerek divan şekline sokulmuş bir somya, sandalyeler ve pencere önündeki masanın üzerinde bir daktilo makinesi..."

Orhan Kemal kâğıtları gösteriyor; Vatan gazetesinden hikâye istemişler. "... Hâlbuki artık hep roman yazmak istiyorum. Şimdi roman tekniğini bozup tekrar hikâyeye dönmek hayli güç..."

Eşi Nuriye Öğütçü, Orhan Kemal'i anlatıyor: "Ailece çok sıkıntı çektik, fakat bizim ekmeğimizden kesip hiçbir zaman içkiye para vermedi... Sonra, neşeli olduğu zaman, yazılarından tatmin edilince çocuklarla top oynar, elimde iş varsa elimden alıp beni kaleci dikerler. Bu iş ev içinde olduğundan ne cam kalır ne çerçeve. Fakat eşimin bu hali benim de hoşuma gider."

Nuriye Öğütçü acı anıları bile dümdüz anlatmış; ne yakınma, ne öfke. Derken Orhan Kemal "en büyük ideali"ni söylüyor: "Romancı olarak, büyük çaplı, geniş çaplı şeyler yazabilmek."

Bence yalnızca 'kısacık' Küçücük yeter, Orhan Kemal'e sonsuz hayranlık duymamıza.

Eşlerine Göre Ediplerimiz önemli bir belge kitabı...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"... hatta Abdülhak Şinasi..."

Selim İleri 2010.03.14

Ölümünün onuncu yılında, 2003'te gerçekleştirilmiş Sâmiha Ayverdi Sempozyumu'nun bildiriler kitabı aynı yıl yayımlanmış ama, ben ancak geçen cumartesi edinebildim. Kubbealtı'nın cumartesi söyleşilerinde, Mehmet Nuri Yardım armağan etti. Hem cumartesi gecesi, hem pazar bütün gün bildirilerle baş başaydım.

Sempozyum günlerinde izleyiciye sunulmuş sinevizyon gösterisinin senaryosunu A. Yağmur Tunalı kaleme getirmiş. Kitapta, bu senaryo da yer alıyor, Tunalı'nın önemli tespitini alıntılıyorum:

"Bilenlere göre, bugün, Türkiye'nin son iki yüzyılına konu olan hiçbir eser, Sâmiha Ayverdi külliyyatına baş vurulmadan sinemada, televizyonda, tiyatrodan canlandırılmaz."

Tunalı'nın tespiti, Sâmiha Ayverdi'nin eserlerindeki geniş perspektifle ilintili. Tespite katılmamak elde değil. Gelgelelim böylesi eserlerin ardında, kimler Ayverdi kaynağına baş vurdu, kaynaktan kimler yararlandı, ayrıca araştırılmaya değer.

Senaryo hemen şu cümlelerle devam ediyor:

"Elbette edebiyatımız İstanbul'u ve İstanbul medeniyetini seven ve sevdiren büyük isimlerden mahrum değildir. Yahya Kemal başta olmak üzere, Reşat Ekrem Koçu, Nihat Sami Banarlı, Yılmaz Öztuna, Ekrem Hakkı Ayverdi, Süheyl Ünver ve hatta Abdülhak Şinasi hiçbir zaman unutulmayacaktır."

İtiraf edeyim ki, bu "hatta" beni irkiltti. Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserlerini çok sevdiğim için değil. Abdülhak Şinasi'nin kaleme getirdiği İstanbul'un bir "hatta"ya ihtiyacı olup olmadığından.

'İhtiyaç' dedim ama, söz konusu hatta, belli belirsiz bir 'indirgeme'yi de içeriyor mu, tam çıkaramadım.

Boğaziçi-Çamlıca-Büyükada üçgeninde İstanbul'u kaleme getirmiş Abdülhak Şinasi, bir yandan da, sona eren bir dünyanın, yaşayışın, kültürün, duyuş ve düşünüşün dökümünü gözler önüne serer. Sadece Ali Nizamî Bey ya da Çamlıca'daki enişte, imparatorluğun kılıç artığı insanlarına eşsiz portrelerdir. Fahim Bey'in hayallerle sarmaş dolaş, bir türlü kılığa geçmeyen girişimciliği, yine bir kılıç artığının son rüyasını söyler. Yalnızca bu "hikâye" kişileri Hisar'ın 'hatta'sız anılmasına yetip artmaz mı?

Boğaziçi Mehtapları 'şair'i, ayrıca, edebiyat-sanat kişilerinden portreleriyle, İstanbul'da bir çağın nasıl yaşandığına nice belge sunmuştur. Öyle belgeler ki, Hâmid'den Edebiyat-ı Cedide'ye, Ahmed Haşim'e, Yahya Kemal'e, yakın tarihteki edebiyatımızın romanını yazmak isteyenler, Ayverdi'nin külliyatı gibi, bunlara baş vurmaksızın yol alamazlar.

Sempozyum bildirileri arasında, değerli M. Orhan Okay'ın yazısı, "S. Ayverdi'nin Yaşadığı Dönemde Sanat Anlayışımız" başlığını taşıyor. Özlü yazıda, çalkantılar içindeki, dönüşümlere uğrayan sanat anlayışı tahlil edilmiş.

Çalkantılardan uzak durarak, kendi bildiği yolda âdetâ tek başına yürüyüp gitmiş Abdülhak Şinasi, hak ettiği ilgiyi, öyle sanıyorum ki bugün de devşirmiyor. Belki yarın...

Tunalı'nın Süheyl Ünver'i hatırlamış ve hatırlatmış olmasına şükran duymalıyız. Fakat Malik Aksel'i asla unutmayarak.

Sonra bir mesele daha var: İstanbul'u, İstanbul kültürünü, -Sn Tunalı'nın ifadesiyle- "Türk edebiyatında en çok eksikliği hissedilen hayat ve hayata dair binbir detay"la yansıtanlar arasında, sivri dillileri de unutmamak gerekir. Mesela Hüseyin Rahmi Gürpınar'ı. Ben de bir hatta ekleyeyim: Hatta, resmî söylemle haşır neşir Musahipzade Celâl'i.

Hüseyin Rahmi'nin olumsuzlayıcı tutumu, ideolojilerden bağımsızdır. İstanbul'un kimliksizleşmesi, sebepler ve kaybedişler açısından, onun romanlarında. Şık'tan Deli Filozof'a bu görkemli kaynak ne kadar çok şey söylüyor!

Sâmiha Ayverdi'nin önemli romanı Yolcu Nereye Gidiyorsun, hem 'alafranga' Nemîde Hanım'a, hem 'alaturka' Yektâ Hanımefendi'ye ağır eleştiriler yöneltir. 'Çöküş'ten herkes payına düşeni almaktadır. Yektâ Hanımefendi'nin birkaç fırça darbesiyle meydana getirilmiş harikulâde portresi, geçmiş konusunda, bir 'maziperest'i değil, enikonu 'serinkanlı' bir yazarı bizimle buluşturuyor. Mutlaka üzerinde durmak gerekir.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

1920'ler İstanbul'unda Tiyatro Geceleri

Selim İleri 2010.03.20

Müberra Bağcı Tayfur'un hazırladığı -iyi ki hazırlamış, iyi ki onca emeği göze almış!- Ataç'ın Tiyatro Yazıları (Dergâh Yayınları) benim için göz kamaştırıcı bir kitap oldu. Özellikle İstanbul'un yakın tarihi açısından.

Gözümü kamaştıran başka sebepler de söz konusu, dile getirmeye çalışacağım.

Ataç'ın, 1920'lerden 1950'lerin sonuna, bütün tiyatro yazılarını kapsayan bu eserin "Sunuş"unda İnci Enginün şöyle vurguluyor:

"Ataç, fikirleri, sağlam zevki ile müstesna yazarlardan biridir. Görüşlerine ister katılın, ister katılmayın, onların cazibesinden kurtulmak kolay değildir. Bana öyle geliyor ki bu yazıları sadece tiyatro edebiyatıyla ilgilenenler

değil, tiyatroyu sevenler, tiyatromuzun nereden gelip nereye gittiğini öğrenmek isteyen herkes okumak isteyecektir."

Ben de, değerli İnci Hanım gibi, tiyatroyu sevenler arasındayım.

Geçmişte, 1976'da Kültür Bakanlığı, Reşat Nuri Güntekin'in Tiyatro İle İlgili Makaleleri'ni yayımlamıştı; Kemal Yavuz'un hazırladığı 640 sayfalık bir kitap. 'Öğretmen-öğrenci ilişkisi'nden biraz 'kurtulmuş', hocam Rauf Mutluay'la konuşuyorduk. Mutluay 640 sayfayı 'kâğıt ziyarı' sayıyor; çok daha 'derli toplu', günümüzü ilgilendirecek bir derlemenin yetip artacağını söylüyordu. Ne zamandı, İnci Enginün'e anlatmıştım; tiyatro tarihimizi günü gününe izlemek isteyenler için Reşat Nuri imzalı yazıların 'kazanç' olduğunu söylemişti. Ben de öyle düşünüyorum. Günü gününe, bire bir tanıklıklar elbette 'yaşarlık' getiriyor, dünü yaşamamıza imkân sağlıyor.

Reşat Nuri'de kuramsal yazılar çokcadır. Ama Ataç, dün gece ne seyretmişse, seyrettiğinin eleştirisini kaleme getirmiş. Birdenbire 1920'ler İstanbul'unda tiyatro geceleriyle donanıyorsunuz. Ve epey şaşırıyorsunuz: Kurtuluş Savaşı günlerinde İstanbul'da hayli renkli, canlı, halkın koşuşturduğu tiyatro dünyası!

Ataç'ın yazılarını, 1920'ler İstanbul'undan sahneler diye okudum; bu yazılar sonra başka zaman dilimlerine yol alsada.

Darülbedayi'de sergilenen Kaynanam'ın eleştirisi 26 Nisan 1923 tarihini taşıyor. Cumhuriyet henüz ilân edilmemiş. 'Ramazan'mış. Şehzadebaşı cıvı cıvılamış. "Şimdi" diyor Ataç, "Şehzadebaşı dürterek dürtülerek beş dakikalık yolu yarım saatte katedebilen insan kitleleri ile çalkalanıyor." Oraya "koşanlar" sadece çevre sakinleri değil; "Beyoğlu'ndan, Boğaziçi'nden, Kadıköyü'nden ramazan gecelerini Bayezit meydanı ile Saraçhanebaşı arasında görmek için koşanlar var. Bu adamlar orada ne zevk buluyorlar anlayamadım."

Ama Ataç da her gece oralardaymış. 'Davul' eve dönmek zamanını haber verdiğinde üzülmüş. Bence, bir roman sahnesine yol alıyoruz. Anadolu'da yaşananlara kayıtsız İstanbullu'lar eğlencenin tadını çıkarıyorlar. Birden, eskilerin "İstiklâl Harbi esnasında iki İstanbul vardı" sözünü açık seçik kavriyorsunuz.

"Ramazanda halkın nazar-ı dikkatini celp için Şehzadebaşı'nın yaktığı renkli fenerlerin en büyükleri tiyatrolardır. Bir tarafta at cambazı, sinemalar ve Naşit Bey Tiyatrosu, diğer tarafta operet; noksanlarına, ihmal ve kabahatlerine rağmen en iyi tiyatromuz olan Darülbedayi."

Hemen 20 Teşrin-i sâni 1921 gecesine döneyim. Halid Fahri Bey'in Baykuş'unu seyreden Ataç eseri beğenmemiş. Horgörüsünü esirgemiyor: "Düşünün: Baykuş, verem, öksürük, kar, mezarlık, karanlık, sayıklama, kurtlar, iskelet, düşüp kırılan bir kandil, tecennün ve bittabi hepsinin ortasında dolaşan Azrail!.." Ataç -o günkü ismiyle Nurullah Ata Bey- yazarın 'unuttuklarını' hatırlatıyor: "Kanlı mendil, zehir..." Bir de "bıçak kavgası".

Ama!, "Tiyatroyu hınca hınç dolduran halk, ellerini ağrıncaya kadar" alkışlamış.

Arasam bulurum dağınık kitaplığımda; Baykuş'un yeni harflerle basımını, 1960'larda Sahaflar'da bulmuş, okumuştum. Etkilenmişim. Sonraları, Ataç'ın saydıklarından, o kar gecesinden, mezarlıktan, uçsuz bucaksız karanlıktan, iskelet şu bu, hepsinden fantastik bir yapım gerçekleştirilemez mi diye düşünmüştüm. Tiyatroda yönetmenlik hayallerim vardı...

Ataç, Baykuş gibi, birbirinden kötü piyeslerin hep alkışlandığını, seyircinin muharriri ile sahneye çağırdığını ikide birde vurguluyor.

1920'lerde Ermeni sanatkârlarla Türk oyuncular sahnede birlikteler. Tiyatro tarihlerimizin Ermeni sanatkârlarımıza yönelik telâffuz iddiaları, Ataç'ın Tiyatro Yazıları'nda yeni bir boyut ediniyor: Dil konusundaki

duyarlılığını kimsenin yadsıyamayacağı Ataç, başta Eliza Binemeciyan, Ermeni oyuncuların "pürüzsüz" söyleyişlerini sık sık tekrarlanmış. Pürüzlü bir dolu oyunu, aktörlerin pürüzsüz söyleyişleri bir ölçek kurtarıyormuş... Peki ama, telâffuz sorunu hangi tarihten sonra çözümlendi?

Tiyatroyu ve Türkiye'yi bırakıp Paris'e yerleştiği -sonrası bilinmiyor- belirtilen Eliza Binemeciyan, bazı anılarda, ilk Müslüman Türk kadın oyuncu Afife'nin başarısını çekemez. İddiaya göre, muhafazakâr çevreleri Eliza kışkırtmıştır. Nezihe Araz'la birlikte yazdığımız Afife Jâle senaryosunda biz de bu iddiadan iz sürmüştük. Ayrıca, Afife'nin Cumhuriyet döneminde unutulmuşluğu üzerinde durmuştuk.

Ataç'ın Tiyatro Yazıları Afife'nin trajik yaşamı için çok önemli bir tanıklığı içeriyor. 11 Mart 1925 tarihli yazı, tiyatromuza emek verenlerden aktör Şadi'yle Ataç'ın "mülakat"ı. Şadi, söz "Türk kadın sanatkârlar"a "intikal" edince, şunları söylüyor:

"Biri, çok iyidir. (İsim zikrolunmasını arzu etmiyor.) Fakat morfine dadanmış, bir iki mektup aldım, artık kullanmayacağına yemin ediyor. İnanmıyorum ki... Yalnız gelse zarar yok, dayak atar huyundan vazgeçiririm. Fakat annesini de beraber getiriyor. O da kızının dövülmesine muarız. Morfini aldıkça (çevrimyazıda "kaldıkça"; herhalde 'aldıkça' olacak) imkân yok, bir akşam sahnede uyuyakaldı. Rezil oluyorduk. Çimdik tekme ile söz söyletebildim..."

Afife'nin morfin bağımlılığı hatırlanacak olursa, adı verilmemiş aktris onunla özdeşleşiyor. Şadi'nin belirttiği gibi, Afife, kısacık tiyatro hayatında hep annesiyle birlikte. (Dayak atarak "huyundan" vazgeçirmeyi yorumlamak bile istemiyorum...)

1920'ler İstanbul'unda seyredilmiş oyunlar hemen hep uyarlama, vodviller, kaba güldürüler, ağlak melodramlar, Ataç'ın deyişiyle "netice üç ila beş perde lâf!" Başta Darülbedayi, tiyatro yöneticilerinin iddiası, halk asıl bu eserlere rağbet ediyormuş. Ataç, yeni bir tiyatromuzun olamayacağından endişe duyuyor; bu böyle, yarın da sürüp gidecek demeye getiriyor.

Arada, yerli oyun yazmak gayretindeki yazarlar da ağızlarının payını almışlar. Başta Reşat Nuri. Onun, Taş Parçası, Hançer, Eski Rüya, Gönül oyunları yerden yere çalınmış. Gönül eleştirisinden sonra Ertuğrul Muhsin bir cevap yazmış; Ataç da Ertuğrul Muhsin'i yanıtlıyor, 2 Mayıs 1923'te. Tarihi özellikle veriyorum; handiyse doksan yıl önce, basının tiyatro sanatına verdiği değeri, önemi vurgulamak için. Ataç'ın düzeyli ironisi bugün de etkiliyor.

Bir de "Bedia Hanım"a değineceğim: Bedia Hanım'la (Muvahhit) Ataç'ın yıldızı hiç barışmamış. Oysa ki, 1920'ler, Bedia Hanım'ın en parlak yılları: İzmir'de, Gâzi'nin huzurunda sahneye çıkmış, bir bakıma Cumhuriyet'in ilk kadın oyuncusu sayılmış, git git Darülbedayi'de tek 'yıldız' olacak. Ama Ataç, Bedia Hanım'ı adamakıllı yapmacık buluyor! Onun yıldızı Şaziye Hanım (Moral).

Şaziye Moral'ı sahnede seyretme ve tanıma mutluluğuna erişmiştim: Çok usta bir aktris ve saygın bir hanımefendiydi.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Aşk ve karasevda romanları

Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü'nde Behçet Necatigil, Güzide Sabri maddesini iki kez değiştirmiş. Sözlüğün ilk basımlarında, Güzide Sabri, gözyaşlarıyla örülü aşk ve karasevda romanlarının yazarı olarak tanıtılıyor.

Döneminde çok okunduğu, Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi'nin çok sevildiği ayrıca belirtiliyor.

Sonraki basımlarda, Güzide Sabri, bir süre, aşırı duygusal romanlar yazarı. Derken "... birçok baskısı olan eserleri..." denilerek, romanlar artık nitelendirilmemiş. Acaba neden?

Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi yenilerde bir kez daha yayımlandı. Bugünün okuruyla buluşabildi mi, bilmiyorum. Kerime Nadir'in romanları da cep kitabı boyutunda yeniden yayımlanıyor.

Bu soydan romanların edebiyat tarihimizce dışlanmışlığına sık sık değindiğim için olacak, sevgili Irmak Zileli bu tutumun sebeplerini deşmemi istedi; şöyle yanıtladım:

"Kerime Nadir'in eserleri 1930'larda başlıyor ve hemen Hıçkırık'la yazar büyük bir üne kavuşuyor. Bu dönem, Türkiye'nin ülkülerle donandığı dönemdir. İnkılâplar yenidir. Umut ve beklentiler uçsuz bucaksızdır. Koyu 'verem edebiyatı' Hıçkırık ne ülkülerden söz açmaktadır, ne yarın için umutlar söylemektedir. Hatta, Hıçkırık geriye dönmüş, on dokuzuncu yüzyılın sonundaki edebiyata akraba, yirminci yüzyılın başındaki Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi'ne akraba."

Böylesi bir romanın ve romancılık anlayışının 'istenen, özlenen' edebiyatta herhalde yeri yoktu. Böylesi romanlar, sadece, 'halkın çok okuduğu' romanlardı. Fakat halk bu romanları niye bol bol okuyordu? Edebiyat sosyolojisinin verileriyle bir çözümlemeye nedense ihtiyaç duyulmamış.

Handiyse yarım yüzyıl önce, Ankara Caddesi'ndeki, Sirkeci'ye iyice yakın Semih Lûtfi Kitabevi'nin -şimdi yerine tavuk-burgerci açıldı!- önünden geçerken, camekânda Mükerrerem Kâmil'in bazı romanlarını görürdüm. Yine 1930'lardan Dinmez Ağrı, Bu Kalp Duracak, Sevgim ve Istrabım... Sonra Ateşten Damla'yı okudum. Ateşten Damla, Ateşten Gömlek esinli, Kurtuluş Savaşı odaklı aşk romanıydı. Ne var ki, Ateşten Gömlek'in humması Ateşten Damla'da yoktu.

Bununla birlikte, Mükerrerem Kâmil Su, Murat Uraz'ın Kadın Şair ve Muharrirlerimiz'den (1941) başlayarak, sözlüklerde, seçkilerde, edebiyat tarihlerinde, öteki popüler romancılardan 'farklı' bir yere konur.

Murat Uraz, Mükerrerem Kâmil romanlarında aşktan başka, özverinin, sabır ve yurda bağlılığın ağırlık kazandığını belirtmiş. Sonrası daha ilginç: "Romanlarında fazla taşkın ve anormal kimselere tesadüf edilmez."

Taşkın, anormal kişilerin hangi romanlarda geçtiğini tahmin etmek güç değil. Uraz'ın seçkisinde Bu Kalp Duracak'tan bir sahne alıntılanmış. Ne tuhaf, bu sahne bugün bize hayli taşkın, handiyse anormal kişiler yansıtıyor...

Necatigil'in Mükerrerem Kâmil yorumunu alıntılıyorum: "Konularını çokluk aşk ve ihtirastan alan, önce dergilerde, gazetelerde tefrika edilmiş, çoğu birkaç kere basılmış romanlarında millî, ahlâkî endişeleri de birinci planda tuttuğu için popüler kadın romancılarımızın faydalılarından biri oldu."

'Faydacılık' ereği okurlara herhalde cazip gelmiyordu. Çünkü Mükerrerem Kâmil Su "konularını çokluk aşk ve ihtirastan" almış öteki -kadın, erkek- popüler romancılar çapında ilgi devşirmemiştir. Daha 1950'lerde ünü gölgelenmiş, eserleri yeniden basılmaz olmuş. Yine de Aynadaki Kız (1962) bende buruk bir tat bırakmıştır; özellikle vurgulamak isterim.

Öyle sanıyorum ki, aşk ve karasevda romanlarından yurt sevgileri, ulusal endişeler beklemek, ummak akıl kârı değil. Edebiyatımızın 'sindiremediği', galiba, doğrudan doğruya aşk romanı, hiç değilse o yıllarda. O yıllarda

'aşk romanı'ndan bir bakıma utanılmış. O kadar ki, Reşat Nuri'nin unutulmaz Akşam Güneşi'ne, Dudaktan Kalbe, Ateş Gecesi gibi eserlerine bile "genç kız romanı" denmiş. Halide Edib'den Handan güç belâ ruh çözümlemesi romanı sayılmış.

Hatırlıyorum: Necati Cumalı bir romanına Aşk da Gezer (1975) adını taktığı için epey yadırganmıştı. Edebiyat çevresinden kişiler aşklı maşklı ismi yakışksız bulmuşlardı.

Edebiyatımızın 'özgürlük sorunları' bir değil, iki değil.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Okuduğum Sâmiha Ayverdi

Selim İleri 2010.03.27

Birkaç hafta önce, hayli soğuk bir cumartesi öğleden sonrası, Kubbealtı Vakfı'ndaydım. Çemberlitaş'ta bu vakıf, büyük kapısından avluya girer girmez, beni her zaman çok eskilere, Sâmiha Ayverdi'nin nitelemesiyle, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları'na alıp götürüyor.

Ne oluyorsa, nasıl oluyorsa, şehrin hayhuyu, kalabalıklar, yoğun trafik, şu bu, hepsi eriyor, iyice geriye çekiliyor; Peykhane Sokağı'nda daha bir iki adım, siz de Köprülüler çağına geri dönüyorsunuz. Bu zaman kaymasından hoşlandığımı da söylemeliyim.

O cumartesi, değerli dostlarla birlikte, Sâmiha Ayverdi'nin 'eser'ini söyleştik. Dilim döndüğünce, Sâmiha Ayverdi okumalarımı anlatmaya çalıştım.

Ayverdi'yi 22 Mart 1993 tarihinde kaybetmişiz.

Şimdi 1960'lara geri dönüyorum. Ankara Caddesi'ndeki sıra sıra kitabevlerinden kitaplar devşirdiğim günlere. Meselâ İnkılâp'tan Reşat Nuri'ler, Kerime Nadir'ler, Türkiye Yayınevi'nden Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun tarihî romanları, Kanaat'tan Nahid Sırrı Örik, Atlas Yayınevi Hüseyin Rahmi'leri yeniden yayımlıyor!..

Bazı kitabevlerinde eski basım kitaplar hâlâ bulunuyor. İşte, Gayret Kitabevi'nden, 1941 basımı, her nedense kapaksız, Ateş Ağacı. Ateş Ağacı Sâmiha Ayverdi'nin üçüncü romanıdır:

"Muhit değiştirmeyi ben, resimli bir kitabın sahifelerini çevirmeye benzetirim. Bakan göz hep aynı göz, çevrilen sahifeler hep aynı kitabın sahifeleridir. Fakat manzaralar ve dolayısıyla intibalar başkadır."

Fakat Ateş Ağacı, Ayverdi'den okuduğum ilk roman olmadı. Bir süre sonra, benden bir yaş büyük Mesihpaşa İmamı'nı bulmuştum. Değişen ortamda, artık yadırgadığı bir dünyada, Mesihpaşa İmamı'nın iç huzursuzluğunu kaleme getiren bu roman beni şaşırtmıştı. Zaten 1928 tarihli Yeşil Gece'den Mesihpaşa İmamı'na, o yirmi yıllık zaman diliminde, din adamının sancılarına eğilmiş başka romanımız da galiba yoktur.

Lise yıllarımda, hocam Rauf Mutluay'ın çantasından İbrahim Efendi Konağı'nın çıktığını hatırlıyorum. Mutluay, İbrahim Efendi Konağı için yazdı mı, hatırlayamıyorum. Biraz da Rauf Bey okuduğu için, İbrahim Efendi Konağı'nı hemen edinmiştim. Tuhaf ama yıllarca okumadım.

1960'ların sonundan başlayarak, Türkiye, amansız bir sağ-sol 'kamplaşmasına' sürüklendi. Uzun 'yitik' yıllar. Birçoğumuz, o dönemde, hangi dalgalanıştaysak, o dalgalanışa yakın, yatkın kitaplarla haşır neşirdik. Meselâ sol, Tarık Buğra'yı, okuyorsa çekincelerle okuyordu. Sağ için Nâzım Hikmet hâlâ vatan hainiydi. Varlık Yayınları,

Sabahattin Ali'nin bütün eserlerini yeniden yayımlıyordu ama, bir zamanlar 'iktidar'ın hışmına uğramış "Sırça Köşk" masalını yayımlamayı göze alamayarak. Abdülhak Şinasi gibi 'âraf'takiler kimsenin ilgisini çekmezdi. Bugün herkesin okumak istediği Tanpınar'dan pek çok okur habersizdi.

Sâmiha Ayverdi de solda okunmayanlar arasındaydı.

Oysa 1950'ler böylesine kör bilinçli değilmiş. Memet Fuat'ın 1954 tarihli "Kadın Romancılar" yazısını örnek vereyim. Resimli Hayat dergisinde Müşerref Hekimoğlu'yla Nezihe Araz bir soruşturma düzenlemişler. Kadın romancılar, Mebrure Alevok, Bedia Altunay, Sâmiha Ayverdi, Muazzez Tahsin Berkand, Safiye Erol, Rikkat Köknar, Şükûfe Nihal ve Cahit Uçuk, Türkçe'nin geleceğini değerlendiriyorlar, Memet Fuat "Seve seve okudum" diyor. Gerçi kadın romancıların dil konusundaki görüşlerine katılmıyor, ama görmezden de gelmiyor:

"Sâmiha Ayverdi dili sanatlarla kıyaslıyor. Çadır mimarlığını yaratan düşünceleri, duyguları anlatan diller ile taş mimarlığını yaratan düşünceleri, duyguları anlatan diller arasında büyük ayrılıklar olduğuna, olması gerektiğine inanıyor."

Memet Fuat aynı görüşte değil; özenle tartışmaya çalışmış. Sonra, git git, belki de 'birdenbire' bağ kopuyor. Bu kopuş, bizi, son yarım yüzyılın büyük çalkantılarına, acılarına sürüklemiş.

1980 sonrasında Nezihe Araz'ın Etiler'deki yazı evine gidip geliyordum. Büro demiyorum, evi daha çok andırırdı. Nezihe Hanım'ın odasında üç duvar boydan boya kitaplıktı. İlk basımı 1952 tarihini taşıyan İstanbul Geceleri'ni karıştırıyordum bir gün, handiyse otuz yıl öncesinin eseri. Nezihe Araz "Mutlaka okumalısın" demişti. İbrahim Efendi Konağı'nı okumamış olmama hem şaşırmış hem üzülmüştü. Yaşadığımız dönemin bilincindeydi, fazla kurcalamadı...

O öğleden sonra, Kubbealtı'na İstanbul Geceleri'ni de götürdüm, ilk sayfasında Nezihe Araz'ın imzası, bana hediye etmiş. Bu benzersiz kitabı çok severek okudum, çok da yararlandım. Bende Sâmiha Ayverdi okumak tutkusu İstanbul Geceleri'yle başladı diyebilirim. Nice zamanlar onu okumaktan uzak duruşuma elbette üzüldüm. Kubbealtı'nda da söylediğim gibi, Sâmiha Ayverdi okumalarımı sevgili büyüğüm Nezihe Araz'a borçluyum.

Ayverdi'nin en güzel eserlerinden biri, bence, Bir Dünyadan Bir Dünyaya'dır. Yaşamöyküsünden izdüşümlerle örülü Bir Dünyadan Bir Dünyaya, bir yandan da, Sâmiha Ayverdi'nin iç dünyasına açılır. Daha çocukken, farklı hissedişler sarıp sarmalamış. Anadoluhisarı'nda geçen çocukluk, "tabiatın dilsiz dilindeki musikî"yle tanışır. "Deniz, ağaç, çiçek, kuş ve hayvan sürülerinin meydana getirdiği yekpâre ahenk kadar, insanoğlunun duygu zembereğini kımıldatacak daha üstün bir haz tanıımıyordum." Bir an durakalır, siz de "yekpâre ahenk"le dolup taşarsınız.

"Akşam olup da yemek faslı başlamadan evvel kırların sesi başlardı. Bazen bunu büyükler de fark eder:

—Bu gece ağustosböcekleri gene pek coşkun... derlerdi.

Amma benim için bu tek veya çift notalı sesler, yalnız böceklerin değil, kırların, ağaçların, kuşların hülâsa bütün bir tabiatın iç çekişi, nefes alışı, yaşadıklarının, canlı olduklarının belirtisi idi.

Şimdi düşünüyorum da belki bunlar başka bir şeyi terennüm ediyor, nebatî şuurlarının gücünce, bir hasret ve bir vuslatı ilân ediyorlardı."

"Kırların sesi", sonraları, nice zaman sonra yorumlanır: "Nice zaman sonra idrak ettim ki her yaratılmışın kendi kabiliyeti ölçüsünde bir hasreti ve vuslatı vardır."

Çocuk Sâmiha'nın Şehzadebaşı'na göçten evvel sonbaharı inceden inceye izleyişi de, Bir Dünyadan Bir Dünyaya'nın çok hoş satırlarıdır.

Yazarın Boğaziçi'nde Tarih, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları gibi eserleri, bizdeki kuru tarih yazıcılığına edebî itiraz diye de okunabilir. Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih demin andıklarına bir başlangıçtır. 'Tarihi yaşatmak'tan söz açılacaksa, üçü de dünden yarına örnek oluşturuyor.

Ayverdi külliyyatı bildiğim kadarıyla henüz bütünlenmedi. Ölümünden sonra yayımlanan Sâmiha Ayverdi mektupları, özellikle siyaset adamlarına yazılmış, her biri âdeta çılgınlık mektupları yarın daha başka dikkatler ve yazıklaşımlarla okunacak, mektuplar kitabında yer alan, siyasetçilerce kaleme alınmış bazı cevaplar ise, öyle sanıyorum ki, büsbütün iç burkacak...

2005'te okurla buluşan Mülâkatlar'da, "... hem de çok münzevîsiniz, darılmayın bayağı kızıyorum size" diyen Necip Fazıl'a Sâmiha Ayverdi'nin yanıtı beni çok etkiliyor; o yanıtla noktalıyorum:

"... Ben hayat vazifemi kendi âlemimin hususî havası içinde kurmuşum, kâfi işte."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Aksal'ın gözlemleri

Selim İleri 2010.03.28

Yaklaşık bir ay sonra, 25 Nisan, Sabahattin Kudret Aksal'ın doğum günü. 1920 yılında doğmuş. Yaşasaydı doksan yaşında olacaktı. Şairi 19 Nisan 1993 tarihinde kaybetmişiz.

Sabahattin Kudret'ten şu dizeler, nerde sümbül görsem aklıma gelir: "Baygın / Ve esrimiş / Bir sümbül koymuşlar çay bardağına / Bırakılmış masada."

Dün çiçekçideydim, plastik saksılarda sümbüller gördüm...

Sabahattin Bey'i yakından, 1990'larda Argos dergisinin yönetim yerinde, Şakir Paşa İşhanı'nda tanıdım. Gerçi tanıştık, şurda burda, uzak duruşlu, ağırbaşlı bir insan. Cağaloğlu'nda, Kadıköyü'nde, iskele karşısındaki bir kahvede. Ankara Caddesi'nden aşağıya inerken -hangi ödöldü?- oyunu Cehennem Kraliçesi'ne verdiğini söylemişti; mutlu olmuştum.

Argos'a ilk gelişi, kış günündeydi. Eski, kurşunî bir palto giymişti. Paltosunu çıkarmadan oturdu. Oysa oda iyice sıcak.

Türk kahvesi içti. Dergiye şiirler armağan etti. Ağır ağır konuşuyordu.

Kahvede Şenlik Var, Kırıl Üşümesi, Önemli Adam gibi yenilikçi, tiyatromuza ufuk açmış oyunlarını düşünüyordum. 1958 tarihli Tersine Döner Şemsiye'yi de çok severim. Gerçi Tersine Döner Şemsiye yenilik arayışı peşinde değildir.

Önemli Adam galiba yazdığı son oyun. Bu oyunda, tangoların ard arda, sözcüğe, şiire, tiyatroya dönüştüğü, bir yandan da müziğinden hiçbir şey yitirmediği nefis bir bölüm vardır. (Bu yazıyı bitirdikten sonra Önemli Adam'ı, bir de Sonsuzluk Kitabevi'ni yeniden okumak istiyorum.)

O kış öğleden sonrası, şair, dediğim gibi ağır ağır konuşuyordu. Sözcükler hepimizin sözcükleri gibi olmuyordu artık, âdeta, yalnızca onun, şairi sözcükleriydi. Tıpkı "Uzak" şiiri:

"Uzak seslerle gelir ozan,

Uzak seslerle gider."

Bir ara sustu. Sürdü suskunluk. "Bir kahve daha içer misiniz?" diye sordum, "İçmem" dedi, "akşam oluyor." Akşam oluyor diye üzgün müydü, gönençli mi? Yüzünden anlaşılmıyordu. Masada duran Argos'un eski bir sayısını karıştırdı.

Sonra 'değişen' edebiyattan konuştu, değer yitiminden. "Bundan sonra para kazanmak için yazılacak" dedi.

Para ve edebiyatı yan yana düşünemiyordu. Yazarlıktan geçim sağlamaya karşı değildi; o başka.

Şiirin git git geri planda kalacağını söyledi.

"Siz" dedi, "kendinizden sonra gelenleri okuyor musunuz?"

"Okuyorum" dedim.

"Dilde incelik, anlatımda özen, dil için çaba yakalayabiliyor musunuz?"

Şaşırdım. Ne cevap vereceğimi bilemedim.

Sabahattin Bey dilin hızla göçtüğü, çöktüğü kanısındaydı. "Dili besleyen şiirdir. Düzyazı da. Sanata saygı duyulduğu sürece."

Bastıran akşam onu üzmüş müydü, bilmiyorum. Ama şimdi bunları söylerken üzgündü; fark ediliyordu. Çalakalem yazışlar, özensizlik, "piyasaya mal yetiştirişler" onu korkutuyordu.

Yakın gelecekte "Türkçe Sözdizimi"nin bozulacağını ileri sürdü. Dilin kurallarına başkaldırıdan dolayı değil; dili bilmemekten. Alan memnun satan memnun devri başlayacaktı.

Böylece edebiyat, Aksal'ın seçtiği sözcükle 'yazın', gerçek bir sanat olmaktan çıkacaktı. Kimse de umursamayacaktı. Kapaklarında öykü, roman yazılı kitaplar yayımlanacaktı ama, her biri birer "sanı"!

Hemen ertesi ay yayımlayacağımız şiirine sığınmıştım:

"Bir eski zaman denizi gibiydi

Yüzü, gölge içi gölgeler, donuk"...

Ve gün gelecek, yazın adamları kişisel yalnızlıklarının ötesinde, "yok ediliş" yalnızlığını da yaşamak zorunda kalacaklardı.

Bunları söyleyip gitti, sırtında kurşunî, ağır paltosu.

"Kuşun uçmadığı yer, öyle ıssız."

Sonra Argos'a bir iki kez daha geldi Sabahattin Kudret Aksal, gözlemlerinin gücüne, önsezisine şaşmamak elde değil...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Aşk-ı Memnû dertleşmeleri

Selim İleri 2010.04.03

Aşk-ı Memnû her yeni okuyuşta farklı bir görüngesini bize açacak derin romanlardandır. Halit Refiğ, ilk ve 'unutulmaz' Aşk-ı Memnû dizisinin senaryosunu yazarken, "o eşsiz ruh çözümlemeleri"ni nasıl görselleştireceğinin endişesine kapılmış.

-Aşk-ı Memnû dizisi yüzünden yine azar işittim!

Geçen cumartesi sabahı Akmerkez Macro'daydım. Şu yeşil zeytini mi alayım, bu yeşil zeytini mi derken, bir hanım gülümseyerek, "Siz Selim İleri misiniz?" diye sordu. Ben "evet" der demez gülümsemesi siliniverdi. "Aşk-ı Memnû dizisini biz çok seviyoruz! Beğenimizi küçük görüp bizimle niye alay ediyorsunuz! Ayıp değil mi?!" Şaşkınlık değil, 'dehşet' içinde kaldığımı bilmem söylemeli miyim. Fakat derdimi anlatamıyordum: "Hanımefendi ben o diziye ya bir ya iki kez ya seyrettim ya seyretmedim..." "Hayır! Hayır! Aleyhinde yazıp duruyormuşsunuz!" Sonra hatırladım, Aşk-ı Memnû romanıyla ilgili o iki yazı, dizinin etkisiyle okunma meselesi falan...

Ama o yazılarda, hiç de sansürcü bir ifade kullanmamıştım. Üstelik Firdevs Hanım'ı canlandıran Nebahat Çehre hem çok sevdiğim bir arkadaşım, hem de ustalığına güvendiğim bir oyuncu. Kaldı ki, televizyon dizilerinin ticarî amaçlı olmasını anlayışla karşılayanlardandım. Böyle bir şeyler söylemeye çalıştım; dinletemedim.

"Hayır! Hayır! Bunlar entelektüel ukalâlıklar! Sansürcü zihniyet!..."

Yakın tarihimiz sansürcü zihniyetten yakınmalarla dolup taşar. Yakınmaları dikkatle okumuşumdur. Meselâ, muhafazakâr bir edebiyatçı olduğu söylenegelmiş Abdülhak Şinasi Hisar, Sultan Hamid dönemindeki denetimlerin, o, uğursuz sansürün sanatımıza, kültürümüze ne kötülükler ettiğini sık sık yinelemiştir.

Hisar, gelecekteki denetimden de epey ürkmüş olmalı. Çünkü, âdeta önseziyle "Sansörlük garabetleri" fıkrasını kaleme almış. Orada, geçmişin çabuk 'unutulmasına' yazıklanır. "Halbuki" diye devam eder, "ondan alınmış derslerden istifade etsek tekrar tekrar ders almaya muhtaç olmazdık." Boğaziçi Mehtapları yazarının tespiti kulaklarımda yankıyıp durur.

Aşk-ı Memnû'un yazarı da Kırk Yıl'da sansürden hayli yakınıyor. Sansür bazan kara mizaha yol alır: Gündelik haberlerin bile denetlendiği o dönemlerde, olup bitenler, 'sıkı' denetim altında, İstanbul'a dışarıdan gelen gazeteler, hatta Beyoğlu'nda yabancı dilde basılan gazetelerin hepsi, İtalya Kralı I. Umberto'nun "katlolunduğunu" yazarken, Türkçe basılan gazeteler kralın "eceliyle" öldüğünü ileri sürmüştü!

Kırk Yıl, II. Abdülhamid'in kuruntusundan git git soluksuz kalışı, düşüncenin, edebiyatın, yaratımın git git cılızlaşmasını kaygıyla anar. Yıllar boyu amansız bir denetimin etkisi altında yaşayanlar, daralıp kalmışlar, sanat eseri, bir kalemin ansızın silip attığı satırlar ve sözcüklerle delik deşik edilmiş.

Tahtından indirilen Abdülhamid, Selanik'te sürgündeyken, anılarını yazdırtmak ister, gelgelelim bu kez de İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri eski padişaha izin vermemişler. Ürkünç tutum böylece geleneğe dönüşür, iktidar olmanın sağladığı kendinden menkul bir sansür mekanizması, düşünceyi, anıyı, sanat eserini, duyuların, görüşlerin dile getirilmesini dar kalıplara oturttukça oturtacak... Bunları özümsemişken, niçin denetim taraftarı olayım?

Öte yandan, 'bendeki' Aşk-ı Memnû dizideki Aşk-ı Memnû'dan hiç değilse bir nebze, bir ölçek farklı kalabilmeli...

Cihangir. 1960'larda bir yıl. Oturma odamızdaki üç kapaklı dolabın bize göre sol kapağını açıyorum. Burada ablamın ders kitapları var. Bu ders kitaplarından Türk diline ve edebiyatına sayfalar açmış olanı alıp bir köşeye

çekileceğim.

Kitabı Nihad Sami Banarlı hazırlamış ve lise sonda okutulan eserinde Halid Ziya Uşaklıgil'e uzun bir bölüm ayırmış. Bölümde Aşk-ı Memnû da yer alıyor. Aşk sözcüğünün anlamını elbette biliyorum, ne var ki "memnû"dan pek bir şey anlamıyorum.

Yine de o sayfaları coşkuyla okurdum, hem de defalarca.

Aşk-ı Memnû Banarlı için, Halid Ziya'nın şaheseriydi. "Artistik nesir sanatkarı" Halid Ziya, Aşk-ı Memnû'da belki geniş bir zümreyi kaleme getirmiyordu; tam tersine, toplumun küçük bir kesimini, "salon hayatı"nın kişilerini tahlil ediyor, bizde alafranga yaşamanın panoramasını çiziyordu.

"Salon hayatı" o yıllara özgü bir deyiş. Romanın dar çevresini bugün daha başka açılardan yorumlayabiliriz. Ben, Aşk-ı Memnû'da, içinde bulundukları toplumsal, kültürel, siyasal koşullar sebebiyle hep içe kapanan, gitgide kendi özbenlerine bile gizlerini söyleyemeyen bir avuç mutsuz insanın hayatını hissederim, öylesine yalalayıcı bir içe kapanıştır ki, Aşk-ı Memnû'u, o çağın baskısını iliğinde kemiğinde hissetmiş bir romancının eseri diye de okuyabiliriz,

Halid Ziya Uşaklıgil, Mâî ve Siyah'ta olsun, Aşk-ı Memnû'da, Kırık Hayatlar'da ya da uzun öyküsü "Bir Yazın Tarihi"nde olsun, siyasetin söylemiyle içli dışlı, toplumsal düzene eleştiriler yönelten bir yazardır: Bireyin özgürlüğü meselesine neşter vuran ilk romancımız.

Banarlı'nın kitabına dönüyorum: Aşk-ı Memnû'dan seçilmiş sayfalar arasında, doğup büyüdüğü yerlerin kızgın güneşini özleyen, zavallı, tutsak, Habeşî Beşir'in veremden ölüşü de yer alıyordu. Aşk-ı Memnû'u bir bakıma Beşir'e borçluyum. Nice zamanlar Aşk-ı Memnû'yla birlikte yaşadım. Enis Batur bu yaşayışı niçin yazmadığını sormuştu. Enis o zamanlar, kendi olanaklarıyla çok değerli bir edebiyat dergisi çıkarıyordu; işte Yazı için "Aşk-ı Memnû ya da Uzun Bir Kışın Siyah Günleri"ni yazmaya koyuldum.

Yaklaşık yirmi yıllık Aşk-ı Memnû okumalarım sonradan bir kitaba dönüştü. Romanda satır satır, hatta cümle cümle yol almama karşın, Halid Ziya'nın eseri bende hiçbir zaman noktalanmadı. Tam tersine, kitaptan sonra, Bihter'le Mâî ve Siyah'ın Ahmed Cemil'i arasında 'ruh ikizliği' bulunup bulunmadığına aklım takıldı; hep kıyaslamak istedim...

Aşk-ı Memnû her yeni okuyuşta farklı bir görüngesini bize açacak derin romanlardandır. Eserin tutkunlarından Halit Refiğ, ilk ve 'unutulmaz' Aşk-ı Memnû dizisinin senaryosunu yazarken, "o eşsiz ruh çözümlemeleri"ni nasıl görselleştireceğinin endişesine kapılmış. "Keşke" derdi Halit Bey, "sinema sanatının diyalogtan başka kelimeleri de olsa..."

Roman mimarisi açısından okuyun, şehir mimarisi açısından -çünkü on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki Boğaziçi'ni, Beyoğlu'nu, Büyükkada'yı bir arada 'görebilirsiniz'- okuyun, bireyin gönül tarihi açısından okuyun, işte hangi görüngeden isterseniz öyle okuyun, Aşk-ı Memnû büyülemeye devam eder.

Halid Ziya eşyadan giyim kuşama inanılmaz ayrıntılar sunar. Mesela, Firdevs Hanım'ın düğüne giderken giydiği elbise, merdiven başında o duruş, Aşk-ı Memnû'u her hatırlayışında gözümün önüne gelir. Adnan Bey Yalısı'nın odalarında âdeta gezinip dururum. Vapur sanki Büyükkada'ya yanaşmakta, bir zaman kaymasıyla, ben de sanki yüz on yıl öncesinin o vapurundayım...

Kaç edebî eser, yüz on yılın çökertişlerine bunca meydan okuyabilir?!

Romancı, Suut Kemal Yetkin'e 1943'te yazdığı mektupta diyor ki:

"Firdevs Hanım, Nihal, Bihter, hele bedbaht Beşir, şimdi uzaktan bunları düşünürken hepsini ayrı ayrı görüyor zannındayım. Hele Nihal gözlerimin önünde sapsarı, süzgün simâsıyla hep Ada çamlıklarında babasının yanında dolaşüyor gibidir. Beşir'in öksürüklerini işitiyorum..."

Büyük bir kıskançlıkla ben de görüyor ve işitiyorum. Fakat sizin televizyonda ne görüp ne işittiğinizi ise bilmiyorum.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

'Büyük sanatın yolu'...

Selim İleri 2010.04.11

Memet Fuat, 1952'de yakınıyor: "İstedikleri kadar halk için yazsınlar, yapıtlarını okuyan halk değil, aydınlar, iyisi, kötüsü, gerçeği, uydurması ile aydınlar. Yedi sekiz kitap yayımlamış yazarları bile halk tanımıyor. Daha acı söyleyeyim: Kendimiz yazıp kendimiz okuyoruz." (Unutulmuş Yazılar, "Günlük Gazeteler Sorunu".)

Günlük gazetelerde edebî eser yayımlansın mı yayımlanmasın mı; yer yerinden oynamış, kıyamet kopmuş! Aylarca tartışılmış...

Günlük gazetelerde yazmak, kimi edebiyatçılarımızı ürkütüyor. Gazetenin okuruna yönelmek, edebî eseri düzeysizleştirecektmiş. Çünkü gazetelerde tefrika edilen romanlar, öylesine düzeysiz ki! Meselâ Esat Mahmut; Esat Mahmut'u "bilmeyen gazete okuyucusu" yokmuş. Memet Fuat ekliyor: "Sait Faik deyin üniversiteli genç bilmiyor." Hemen hatırlatayım: Sait Faik iki yıl sonra ölecek. Yani bizi bugün büyüleyen edebî eseri çoktan yazılmış.

Esat Mahmut'un yanı başında Refik Halid. Refik Halid de çok okunuyor. Kim okuyor dendiğinde, kimileri dudak bükerek, "Liseli kızlar okuyor onları" diyorlarmış. "O beğenmediğimiz yazarların bir romanı tefrika edildi mi, trende, vapurda, tramvayda, otobüste hiç umulmayacak kimseler onlardan söz ediyor. Beğeniyorlar."

Memet Fuat şuraya bağlıyor: Halk, iyi sanatın, iyi edebiyatın örnekleriyle tanışmadığından, kötü sanatla, kötü edebiyatla yetinmek zorunda kalıyor. İyi edebiyat gazete aracılığıyla okur kalabalığına ses yöneltecek, "amatörlük havasından sıyrılıp büyük sanatın yolunu" tutacak.

Ataç itiraz etmiş, kendisi gazetelerde hemen her gün yazarken. Melih Cevdet, başkaları itiraz etmişler.

O günlerde, gazetelerde, "yaşlılardan" Halide Edib, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Nurullah Ataç, "gençlerden" Orhan Kemal, Oktay Akbal, İlhan Tarus, Yaşar Kemal, Bedri Rahmi yazıyorlarmış. Eli kulağında, Attilâ İlhan da başlayacak.

Yıllar sonra bu tartışmaya, genel görünüme, değerlendirişlere baktığımızda; beni şaşırtan, öncelikle, Esat Mahmut'un, Refik Halid'in aynı kefeye konmaları. Gerçi, biliyorum: 1950'ler Refik Halid'in para kazanmak için yazdığına hem inanmış, hem bunu tekrarlamaktan uzak duramamış.

Ama Refik Halid'in romanları, öyle anlaşılıyor ki, edebiyat çevrelerinde okunmamış. Romanları gibi, yazıları da okunmamış, örnekse, Sait Faik için yazdıkları. Sait Faik için en güzel yazılardan birini Refik Halid yazmıştır.

Edebiyatın -ve sanatın- o kadar geniş yelpazesi bizde nedense hep daraltılmış. Bırakın Refik Halid'i; Esat Mahmut niçin büsbütün değersiz sayılsın? Ataç'ın haklı olarak savunduğu 'devrik cümle'yi gönül rahatlığıyla

kullananların başında Esat Mahmut gelir. Devrik cümlelerin yaygınlaşmasında onun çok okunmuş romanlarının hiç mi payı yok?

Ataç, hikâyecinin, şairin gazetelerde yazmasından kaygılı: "... düşüncelerinden" fedakârlık etmesinden korkuyor şairin, hikâyecinin, sanat görüşünden. Büyük çoğunluğa kapılıp gitmesinden: "'Okurların çoğu şu düşünceler üzerine şu görüşle yazılmış eserlerden hoşlanıyor, öyle ise ben de o türüsünden yazayım' dedi mi, yenilmiştir o adam, kendi görüşünü yayamıyor, sadece yaygın düşüncelere, yaygın görüşe boyun eğmiş, kendinden geçip başka bir kişi olmuş demektir."

Çoğunluğa ulaşmak için gazetelerde yazmayı öneren, hatta gerekli gören Memet Fuat, niçin fedakârlık etsinler ki diye soruyor.

Acaba fedakârlık edilebilir mi? Altmış yıl öncesinde, Ataç edilir diyor, Memet Fuat da "genç sanatçılar kendilerini halktan sayıyorlar, çoğu halkın içinde yetişmiş, halkla kaynaşmış" kanısında. Ad vermiyor ama, o dönem yazıları taransa, Orhan Kemal'i, Metin Eloğlu'nu, Bedri Rahmi'yi örnek vereceği sezileniyor.

Sorumu tekrarlıyorum: Acaba fedakârlık edilebilir mi? Daha doğrusu, dün şöyle yazarken, bugün böyle yazmak sanıldığında kolay mı? İster iki bin kişinin okuduğu dergide, ister birkaç yüz bin kişinin okuduğu gazetede, şair, yazar kendi dile getirışinden -istese bile- cayabilir mi? Yarın sabah, Esat Mahmut gibi yazacağım desem, bu o kadar kolay mı?

Kolay sanıp deneyenler olmuş; fakat -satış, yaygınlık uğruna evdeki bulgurdan da olmuşlar...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Bir İstanbul gezintisi

Selim İleri 2010.04.24

İstanbul'un 100 Yazarı'yla birlikte, zaman içinde bir İstanbul gezintisine yol alıyorsunuz. İstanbul'un 100 Yazarı, şunu düşündürüyor: İstanbul Edebiyatı'nın derli toplu, mümkün olduğunca eksiksiz bir kataloğu hazırlanamaz mı?

İstanbul'un 100 Yazarı geçen hafta hep masamdaydı. Kültür A.Ş. Yayınları'nın İstanbul'un Yüzleri Serisi'nin dördüncü kitabı. Kübra Andı ve Mehmet Samsakçı birlikte hazırlamışlar. İstanbul'un 100 Yazarı'yla birlikte, zaman içinde bir İstanbul gezintisine yol alıyorsunuz.

İçtenlikle hazırlanmış, bu, temiz işçilikli çalışmada, keşke 'Bizans İstanbul'u kaleme getirmiş olan bir iki şaire yer verilseydi. Böylece, kentin epey eskileri gezintinin uğrakları arasında olabilirdi.

Gezinti, 'Osmanlı asırları'nda Lâtifi'yle başlıyor: "Lâtifi'nin Evsaf-ı İstanbul isimli eseri, İstanbul Edebiyatı'nın unutulmaması gereken eserlerindendir." İstanbul'un on altıncı yüzyıldaki dünyasını yansıtan Evsaf-ı İstanbul ilginç bir eser olmalı. Ben bu çalışmadan öğrendim. Lâtifi'yi sadece tezkire sahibi biliyordum, bir de kayıp divanını.

Sonra sırada Evliya Çelebi, Eremya Çelebi Kömürciyan var. Lady Montagu unutulmamış. İnciciyan, Nerval derken, gezinti Murat Akan'a, Ali Bilir'e kadar uzanıyor. 1972 doğumlu Ali Bilir'in Has Bahçeler Diyarı: Beykoz'dan adlı kitabından kısa bir alıntı. Yanda, yine Bilir'in Çeşmibülbüle Gizlenmiş Abıhayat Beykoz adlı kitabının kapak fotoğrafı, itiraf edeyim ki, ikisinden de habersizdim.

İstanbul'un 100 Yazarı şunu düşündürüyor: İstanbul Edebiyatı'nın derli toplu, mümkün olduğunca eksiksiz bir kataloğu hazırlanamaz mı? Aziz dostum Çelik Gülersoy, vaktiyle, kendi eseri İstanbul Kitaplığı'nın kataloğunu yayımlamıştı. Bir öğleden sonraydı, birlikte İstanbul Kitaplığı'na gitmiştik. Andi'yla Samsakçı'nın belirttikleri gibi, "Gülersoy'un zengin İstanbul kütüphanesi". Galiba en zenginiydi.

Gülersoy'un hayallerinden biri, yabancı dillerde yazılmış yüzlerce eserin bir an önce Türkçe'ye kazandırılmasıydı. Özellikle seyyahların yazdıklarını önemsiyor; hepsinin birinci elden tanıklığına işaret ediyor, her birinden Osmanlı medeniyeti için neler öğrenebileceğimizi söylüyordu. Zamanın kültür bakanlarıyla, başka yetkilileriyle konuşmuş; "İnşallah!.. Güzel tasarı... Mutlaka gerçekleşmeli..." geçiştirmelerinden ötesi hayata geçmemiş. Bizde bu 'sağırduyarlık' varken, yarın da geçmez...

İstanbul'un 100 Yazarı'nda Hüseyin Rahmi'den alıntı, Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç'tan. İki hanım konuşuyorlar, önce yadırgadım. Beylik alışkanlıkla, Hüseyin Rahmi'mizden zengin İstanbul tasvirleri beklediğim, umduğum için. Ama karşılıklı söyleyişlerde, İstanbul'un belli bir kesiminin hanımlarını beş on satırda yakalayınca, seçilen parçayı anlamlandırdım. Öyle ya, İstanbul gezintimiz kendine özgü o konuşmalara da uzanmalı.

Peki sen ne seçerdin Hüseyin Rahmi'den dersiniz; herhalde 'kararsız Kasım' olup çıkardım. II. Mahmud zamanından kalma metruk bir yapının çökkünlüğünü anlatan satırlar mı, Nimetşinas'ın başındaki vapur iskelesi sahnesi mi, İstanbul'da atlı tramvay mı, Şehzadebaşı'nda Ramazan gecesini mi, "kaparozcu" İttihat ve Terakki döneminde tiyatro sahnesinde atılan nutuklar mı; bu liste uzar gider.

Keşke büyük romancının eserlerinden bir İstanbul kitabı hazırlansa!

Gezintinin en güzel duraklarından biri, Memduh Şevket Esendal. Esendal'ı çok azımız İstanbul Edebiyatı içinde anıyor. İstanbul kitaplarımın hiçbirinde Esendal yok. Oysa "Hayat Ne Tatlı"dan alıntıya vuruldum:

"Bu boş arsacıkta, yan yatırılmış bir bayram salıncağı duruyor. Evlerden birinin kamburlaşmış belini üç uzun direk desteklemişler. Sarı tenekeden bir tramvay arabası titreyerek, sarsılarak geçti. Yedikule tarafına gitti. Sokaklar boş. Derviş kılık, inmeli bir adam, kolunun birini önüne doğru sallayarak, ayağının birini sürükleyerek geçti. Sokak yeniden boş kaldı. Birdenbire bir gürültü. Edirne'den gelen bir yük treni, yerleri sarsarak, evleri sarsarak hızla geçip gidiyor. Baş döndürücü bir geçiş. İki evin arasındaki dar aralıktan vagonların geçtiği görülüyor. Geçti, geçti, sonra birdenbire bitti. Ooooooh!.. Nuri Efendi rahatsız olmuştu. Edirne'den İstanbul'a kadar gelmişsin. Sirkeci kaç adımlık yer? Şöyle yavaş yavaş, kâmil kâmil gitse olmaz mı?"

Bu İstanbul'u son kez görenlerdenim. Yalnız Yedikule taraflarında değil, İstanbul'un dört bir yanında, meselâ bahçelik Kadıköy'nde, apartman dokulu Cihangir'de, püfür püfür Boğaziçi'nde "boş arsacık"lar ikide birde karşınıza çıkardı. İstanbul yapılarla tıklım tıklı dolmamıştı.

Tramvaylar gerçekten titreye titreye geçerlerdi. Trenler, hele oralarda, Samatya'da, Kumkapı'da evlere handiyse değerek geçirdi. Bilmem neden, hep o evlerde, önünden tren geçen evlerde yaşamak istedim...

İstanbul'u yazanlar arasında Mithat Cemal Kuntay da Üç İstanbul'uyla var. Üç İstanbul 1930'ların sonunda yayımlanmış. O zaman ilgi devşirmiş mi, bilmiyorum. 1960'larda Semih Lûtfi Kitabevi'nin camekânında hâlâ durur, okurlar beklerdi. Üç İstanbul'u Semih Lûtfi Kitabevi'nden edinmiştim. Yıllarca kitaplığımda durdu, bir türlü okuyamadım. Sonra 1970'lerde Üç İstanbul yeniden basıldı. Rauf Mutluay, Fethi Naci gibi ünlü eleştirmenlerin yazdığı yazılar, romana ilgi uyandırdı. Hiç değilse, o günlerde, Üç İstanbul üzerinde epey duruldu ve ne tuhaftır, bu, bir ayrıntı hazinesi olan eser sonra yine unutuldu.

Andi'yla Samsakçı, "(Mithat Cemal) Üç İstanbul romanıyla İstanbul romanları bibliyografyasına girmeyi hak etmektedir" diyorlar. Gerçekten öyle.

Yüz yazar arasında Ulunay da unutulmamış. Ref'i Cevat Ulunay -galiba Cevat'ını hep 'd' harfiyle noktalandı- hâlâ 'ürkülen' bir yazardı. Millî Mücadele aleyhindeki yazıları yüzünden "yüz ellilikler" arasında yurt dışına sürülmüş. On beş yıl sonra aften yararlanarak geri dönmüş. Yazılarını 1960'ların Milliyet gazetesinden hatırlıyorum. Dili ağdalı bulunur, geçmiş i ikide birde hatırlanırdı.

Sonra, 1959 tarihli Eski İstanbul Yosmaları'nı okudum. Belgesel çizgisi de olan bir roman. Ulunay'ı kimseler romancıdan saymazdı. Oysa 1945'te yayımlanmış Köle, edebiyatımızın hakkı yenmiş pek çok romanından biri. Köle'yi Türk Romanından Altın Sayfalar'a aldığım da şaşırırlar çıkmıştı. "Okudunuz mu?" diye soruyordum; okumamışlardı. Ama, okumadıkları Köle'yi romandan saymıyorlardı...

Yüz yazar arasında şu var da, şu niye yok diye sormayacağım. Kitap ve kitabın yer aldığı dizi baştan 100'le sınırlandırılmış. Birileri olacak, birileri ister istemez olamayacak. Yalnız, Ziya Osman Saba'nın eksikliğini hissettim.

Ziya Osman Saba, İstanbul yaşayışının çok duyarlı bir şairiydi. Hem şiirlerinde, hem hikâyelerinde İstanbul sevgiyle anılır.

Beni her zaman ürperten şu dizeler onun "Toprağım" şiirinden:

"Ne kadar istiyorum, akşamlayın, ezanda,

Eski bir evde olmak, orda, Eyüpsultanda;

Bir yanda ölmüşlerim, bir yanda kalanlarım."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Hangi Halide Edib?

Selim İleri 2010.05.01

İpek Çalışlar'ın Halide Edib Adivar biyografisi bugünlerde okurla buluşacak. Ayşe Arman'la Hürriyet'teki söyleşiyi okuduktan sonra, kitabı bir an önce elime almak istedim. Çünkü, İpek Çalışlar âdeta birçok Halide'den söz açıyordu yanıtlarında.

Kar Yağıyor Hayatıma'da yazdığım gibi, önce 'romancı' Halide Edib'le tanıştım. O zamanlar Handan romancısının büyük ünü sürüyordu. Öncelindeki bazı adlara, örnekse, Fatma Aliye'ye, Güzide Sabri'ye rağmen, Halide Edib bir bakıma ilk kadın romancımız olarak tanıtılıyor, kadın yazarlar arasında 'aşılammış' sayılıyordu.

Handan'ı, Sinekli Bakkal'ı, Yolpalas Cinayeti'ni severek okumuştum. Ama galiba en çok Kalb Ağrısı'nı sevdim.

Andığım dönemde, Halide Edib Mor Salkımlı Ev'i ve Türk'ün Ateşle İmtihani'nı art arda yayımladı. Bunların, epey eskilerde İngilizce yazılmış anılardan Türkçe'ye çeviri olduğu pek bilinmiyordu. Kitap kurdu Ferit Amca, orijinalleriyle karşılaştırmış, bir yaz akşamıydı, Arnavutköyü'ndeki evlerinin küçük bahçesinde, Halide Edib'in "Gâzi" konusunda üslûbunu epey yumuşattığını söylemişti.

Böylece, Kurtuluş Savaşı sonrasında Atatürk'le Halide Edib arasındaki dargınlığı öğreniyordum. Hem yalnız Halide Edib değil, eşi Adnan Adivar da Ankara'dan ayrılanlar arasındaydı.

Kalb Ağrısı'yla Türk'ün Ateşle İmtihanı'nı yan yana okuyun, romandan anıya, daha doğrusu, yaşamdan romana, sonra anıya yol alıp gitmiş sahnelerle karşılaşacaksınız. Bu otobiyografik özellikler üzerinde yazık ki durulmamıştır.

Ne olmuştu da, Adıvar'lar önce Ankara'dan, sonra İstanbul'dan ayrılmışlar, Atatürk'ün ölümüne kadar yurda dönmemişlerdi?

İşte 'hangi' Halide Edib dediğim bende bu soruyla başlar. Okuduğum kaynaklar kemküm ediyor, açık seçik bir yanıt bir türlü belirmiyordu.

Çevremdeki kişiler habersiz kalmayı ya da habersiz görünmeyi tercih ediyorlardı. Üslûp yumuşamasından söz açmış Ferit Amca, siyasî anlaşmazlık diyerek geçiştirivermişti. (Türk'ün Ateşle İmtihanı'nın İngilizce aslıyla karşılaştırılarak gerçekleştirilecek bir basımını uzun süre bekledim...)

O kadar çok Halide Edib var ki; meselâ Yahya Kemal'in anlattığı Halide Edib. Gerçi Yahya Kemal de neredeyse iki Halide Edib anlatıyor.

İlki, Yeni Tûran yayımlandığında kaleme getirdiği eleştirel yazıdaki romancı. Peyam-ı Edebî'de 1913'te yayımlanmış bu yazı. Günün kasırgalı koşullarında iyimser bir ütopya aranmış Halide Edib'i, Yahya Kemal, Yeni Tûran dolayısıyla hem övüyor, hem inceden inceye, olumsuz yönde eleştiriyor. Bir yer geliyor, Yahya Kemal handiyse ironiye açılıyor:

"Halide Hanım'ın hikâyesinden sonra türeyen bugünkü Tûran lokantaları, Tûran berberleri, Tûran ocakları bütün pâyitahtı sarmış; İstanbul'un her kuytu mahallesinde, her sayfiyesinde âteşin zâviyeler var."

Yahya Kemal, romandan sonra, "Türklük havarisi Gökalp'in Tûran dâüsilâsından biz büsbütün başka bir şey anlıyorduk" diyor.

Yeni Tûran Halide Edib'in 'ideolojik' romanları arasında sayılmış. Bence haksızlık edilmiş. Bu eserin "cemâhîr-i milliyeden müteşekkil bir Osmanlı saltanatı" özlemiyle yorumlanması, yeniden vurgulamak gerekirse, bence haksızlık. O ağdalı milliyetçilikten soyutlayın, Yeni Tûran, tutkulu coşkusuyla başka şeyler de söyler.

Yahya Kemal, ölümünden sonra yayımlanması düşüncesiyle kaleme aldığı portre yazılarından birinde Halide Edib'i betimler: Tanışmaları, dostlukları, izlenimler, hatta bir iki küçük dedikodu, ifşaat. 'Ermeni meselesi'yle ilintili bölüm birdenbire kesilir. Yahya Kemal mi sonradan yazmak üzere yarım bırakmıştır; yayımlayanlar mı alt alta nokta noktaları kondurmuşlardır, kestiremezsiniz.

Şaşırdığım, Yahya Kemal'in, Yakup Kadri'den yola çıkarak söyledikleri. Niye şaşırdığımı sonra söyleyeceğim; önce alıntı:

"O aralık Halide Edib Hanım hakkında 'Ocak'ta bir konferans vermiştim. Yakup Kadri, Halide Edib Hanım'ı hiç sevmez, benim nazarımda muttasıl düşürürdü; gayet haris, riyakâr, ehemmiyet ve şöhret peşinde koşar, içyüzü karanlık, bilhassa derras bir insan olarak tasvir ederdi."

Yahya Kemal, Yakup Kadri'nin söylediklerine kulak asmayarak görüşürmüş Halide Edib'le. "Çok zaman akşam yemeğini beraber yedik" diyor.

Yakup Kadri'nin Edebiyat ve Gençlik Hatıraları'nı okuyanlar, hemen hatırlayacaklar: Yaban romancısı, Halide Edib'e hayranlığını uzun uzadıya dile getirir. Bu hayranlık, Halide Edib'i tanımadan önce, Handan dolayısıyla başlamıştır. Eseri çok seven Yakup Kadri, duygu ve düşüncelerini sıcağı sıcağına yazmış. Gerçi bir yanlış anlama sonucu, Handan'ın yazarı Yakup Kadri'nin övgülerine gücünmüş ama, sonra sular durulmuş.

Dahası, Ateşten Gömlek adı, Yakup Kadri'den edinilmiş. Romanın başında Halide Edib anlatır:

"Size de bu kadar Anadolu'ya yakışan ve kendi başına bir şaheser olan isim için teşekkür etmek ve sizden af dilemek isterim, Yakup Kadri Bey."

Halide Edib, günün birinde, iki ayrı Ateşten Gömlek'in -hem kendininki, hem Yakup Kadri'ninki- "kütüphane raflarında yan yana" duracaklarına inanır. O iki Ateşten Gömlek, birbirlerine uzak geçmişin derin acılarını söyleyeceklerdir...

Yahya Kemal'in Yakup Kadri'den yola çıkararak Halide Edib nitelendirmeleri, acaba gerçekten Yakup Kadri'nin sözleri, değerlendirilişi miydi; sormadan edemiyorum. Dahası, Yakup Kadri'nin portresini de çizen Yahya Kemal'in şu sözlerini okudukça: "Yakup Kadri'nin bana ve benim ona karşı duyduğumuz şed d bir kin ikimizin hayatında başlıca bir safhadır."

Yakup Kadri noktalarken, "... artık Halide Edib'i Edebiyat ve Gençlik Hatıraları'nın içine sığdıramayacağım ve ona ancak bu kitabı takip edecek olan siyasî hatıralarımda yer verebileceğim" notunu düşmüş. Politikada Kırk Beş Yıl'da, yani siyasî anılarda Zeyno romancısı hem hiç görünmez, ne yazar kimliğiyle, ne siyasî kimliğiyle.

1990'larda Halide Edib'in v rislerinden Gülbün Türk geldi beni aradı. Özgür Yayınları Halide Edib külliyyatını yeniden yayımlayacaktı. Gülbün Hanım 'sadeleştirme' konusunda ne düşündüğümü soruyordu.  nceki Halide Edib sadeleştirmelerinden duyduğum üzüntüyü belirttim. "Peki, siz yapar mısınız?" Böylesi bir sorumluluğu taşıyamazdım. Yapmadım ama, Gülbün Türk geldi gibi çok değerli bir dostu kazandım.

Aziz dostum Gülbün Hanım'ı kaybedeli yıllar geçti. Onun Halide Edib anılarını elbette hatırlıyorum, yaşadıklarını, dinlediklerini; Yeşilyurt'taki zarif evinde birçok zaman bana anlatmıştı. "Bunları mutlaka yazmalısınız" derdim. Gülbün Hanım, ne yazık ki, yazmadı. "Size emanet" derdi.

Emanetleri -çok üzülerek- kaleme getirmeyeceğim. En k  k bir sözün, en masum bir davranışın bile 'skandal-haber'e dönüştürüldüğü günümüzde, ne aziz dostumun, ne de Halide Edib'in hatırasını kurda yem yapmak isterim...

Yalnız şu kadarını söyleyeceğim: 1964'te, ölürken, Halide Edib Adivar, gelecek için, memleket için derin kaygılar duyuyormuş.

Önsezi olsa gerek, Ateşten Gömlek'in "Yakup Kadri Bey'e" mektubunda yazmış: "Kim bilir o uzak  tide Türk gençliğinin sırtındaki 'Ateşten Gömlek' ne kadar bizimkilerden başka olacaktır..."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Esendal'ın izinde...

Selim İleri 2010.05.02

Haldun Taner, Memduh şevket Esendal'ın ölümünden sonra kaleme aldığı yazıda vurguluyor: "... Türk hikâyeciliğinin temel direklerinden biri ve hele bugünün modern hikâye anlayışının bizdeki ilk çığır açıcısı idi."

Onun, Esendal'ın eşsiz hikâyelerinde hayat hep ortasından yakalanır. Ne başlangıç söz konusudur, ne 'düğüm', ne de keskin sonuçlar. Hayat hep akıp gider. Bir bakıma, klasik hikâye sanatı, beylik hikâye tanımı altüst edilmiştir.

Çok sevdiğim, külyutmaz gülüşlü "Hamit İçin Bir Yazı"da Esendal, gazete yönetim yerindeki iki genç adamı konuşturur. Bu iki gazeteciden biri okumamışlığıyla övünmekte, Abdülhak Hâmid konusunda bütün bilgisizliğine rağmen, iki de tumturaklı nutuk atar: İlki övgülü, ikincisi yergili. Öteki gazeteci 'Ulu Şair'in ölüm yıldönümü için yazılacak yazıyı, bu, tırnak içinde ünlem işaretli uzman arkadaştan isteyecek. Allem kallem, sonunda yazı yazılır ve üstadlarca da beğenilir.

"Hamit İçin Bir Yazı"da dümdüz giden çizgi, ortada hiçbir şey yok sanısı uyandırırken, öyle geniş perspektiflere açılır ki, dikkatli okur şaşakalır. Ulus gazetesinde 1948 tarihinde yayımlanmış öykünün bir cümlesi, günümüz için irkiltici bir eleştiriyi 'yine' dile getiriyor:

"Bizi adam sandıkları için mi okuyorlar sanıyorsun? Dedikoduyu, ortalığa çamurlaşmayı biraz gevşetelim, görürsün bak, satış ne oluyor!"

Esendal yenilikçi bir yazardır. Olanca iddiasız tutumunda, onu yeniye, farklı olana alıp götüren, galiba büyük içtenliği. Hikâyelerinde 'edebî' olmak endişesinden alabildiğine uzak duruşu, gerçek, has bir edebiyat adamının seçimi.

Büyük içtenlik dedim; Esendal karşılıklı söyleşir gibidir okuruyla, tatlı tatlı anlatmakta, yorumu bizimle paylaşmak istiyor... Okura kimi zaman dedikodular fısıldıyor, kimi zaman yakınıyor; sizin de dertlerinizi, kaygılarınızı dinlemeye hazır...

Peki, kolay mı böylesi bir öykü havası yaratmak? Tahir Alangu yanıtlıyor:

"Onun, anlattıkları karşısındaki bu sınırsız rahatlığı, gerçeği öğrenmesinde harcadığı uzun emeğin tabii bir sonucudur. (...)

Esendal, bir toplum düzeninin, bu milletin yüzyıllar boyunca yaşayışının sürüp getirdiği güzel ve iyi törelerin, millî değerlerin ayıklanmış bütünü ile Batılı tekniğin birleşmesinden meydana gelecek yeni bir düzenin savunucusu ve habercisiydi. İnsanların kötülüklerinden bahsederken, bu mutlu gelişmeyi göz önünde tutarak, bunların hepsinin iyiye varacağını duyurarak babaca bir hoşgörülülikle anlatmaktadır."

Yenilikçi hikâyemizden söz açıldı mı, değişmez iki ad hep anılır: Sait Faik ve Sabahattin Ali. Değerli Haldun Taner'in "ilk çığır açıcı" demesine rağmen, Memduh Şevket Esendal adı, Sait Faik'le Sabahattin Ali kadar anılmamış. Hatta hiç anılmamış.

Sabahattin Ali'nin elbette çok etkileyici 'hırçın' söylemi, Sait Faik'in yürek yakıcı sevgi arayışları uçlara çekip götürüyor; okur herhalde çarpılıp kalıyordu. Ama Esendal öyle değil. Onda, ancak çok sonra, okunduktan epey sonra içe işleyen bir özleyiş var: Alangu'nun belirttiği gibi "hepsinin iyiye varacağı" özlemi.

Hepsinin, her şeyi iyiye varacağına gerçekten inanıyor mu, bilmiyorum. Hatta ikircikliyim; bu yüzden 'özleyiş' diyorum.

Hırslardan uzak, sade bir hayat özlemiş. İnsanlığın mutluluk reçetesini kızına yazdığı mektupta yakalıyoruz:

"Ben yaşlandıkça, medeniyet denilen nesneden, büyük şehirlerde oturmadan hoşlanmaz oldum. Gidip Antalya'da büyükçe bir portakal bahçesi almalı. Bunun içine bir buçuk katlı bir ev yapmalı. Geniş odaları olsun, kitap olsun. Portakal ağaçları ile uğraşmalı. Alışkın inekler de olmalı. Tavuklar da olmalı; köpekler de olmalı. Antalya mekteplerinde de ders vermeli. Kızlara da ders vermeli. Yazıyı da yazmalı. Bu çocuklara tiyatro da oynatmalı ama öyle 'Hasan Çavuş savaşa gitmiş' piyesi değil. Sanat duygusu verir güzel bir piyes."

Mektubun tarihi 24 Eylül 1940. Esenal dünyanın yıkımlara sürüklendiğini bilmez değil. Yaklaşan karabasana ancak özlemlerinden bir çıkış yolu söylüyor. Söylemekle kalacağını şüphesiz derinden hissederek...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Şimdi enginar vakti

Selim İleri 2010.05.08

-Enginar özü haplarının eczanelerde, hatta büyük marketlerde satılmadığı o mutlu günlerde, yorgun karaciğer için, gerçek enginarın vakti beklenirmiş. Gerçek enginarın vakti de şimdilerdeymiş.

Gerçi, özellikle Musevî yurttaşlarımız, o günlerde de enginarın ilâç değerini bilirler, sapını, yaprağını asla ziyan etmezlerdi. Saplar iyice yıkandıktan sonra kaynatılır, bu zebercet alacası su lıkır lıkır içilirdi, yapraklar bazan haşlanır, etli kısımlar yenirdi. Bazan da etli kısımlar çiğ olarak uzun uzadıya çiğnenirdi.

Çiğ yapraklar bizde de asla atılmazdı. Babam Kıbrıslı; çiğ yapraklar Kıbrıs'ta çok sevilirmiş. Kıbrıs'ta enginarın çiğ yenmesi yaygınmış. Meselâ salatası yapılıyor. Oburcuk kitaplarından birinde yazmış olmalıyım: Rahmetli Ahmet Amcam, Cihangir'deki evimizde yapmıştı. İstanbullu anneme göre, enginarlar "ziyan" edilmişti...

Enginarı çok severim. (Oysa çocukken pek hoşlanmazdım.)

Enginar sözcüğü Yunanca'dan geliyormuş: Anginara. Kubbealtı Lügatı, "Birleşikgillerden, kökü uzun yıllar yaşayıp ilkbaharda süren, kalın, dik ve dallı gövdesi bir metreden fazla uzayabilen, temmuz ve eylül arası mavi ve mor çiçekler açan dikenli bitki" diyor.

Bazı kaynaklar enginarın devedikeninden geldiğini ileri sürer. Eski Yunan, Roma, eski kültürler enginarı bilmiyorlarmış. Sözüm ona, devedikenini terbiye edile edile enginara dönüştürülmüş.

Başka kaynaklar tersini belirtiyor; enginarın çok eski zamanlardan beri faydalı bitkiler arasında yer aldığını ileri sürüyor. Devedikenini de şifalı bitkiler arasında. Hem idrar artırıcı, ateş düşürücü, hem romatizma ağrılarını azaltıcı. Suda haşlanıp, suyu içilecek. Ayrıca, tıpkı enginar gibi, devedikenini karaciğer rahatsızlıklarına iyi gelirmiş: Bir ölçek tohum suda haşlanacak ve içilecek. (Denemedim; deneyenine rastlamadım. Eski kitapların ya-lancısıyım.)

İstanbul mutfağında, enginarın kardeşi bakladır. Baklalı enginar, bakla ve enginar mevsimi boyunca, sık sık pişirilirdi. Günümüzde o yaygınlık yok. Baklalı enginar handiyse unutuldu diyeceğim; dilim varmıyor.

Baklalı enginar handiyse unutuldu da, etli taze baklanın hatırlayanı var mı?! Enginar yazısında yeri yok ama, etli baklanın tarifini vereceğim:

"Bir kap içinde et, iki baş kıyılmış soğan yağda öldürülür. Fazla kavurmadan su ilâve edilerek yarı pişmiş hazırlanır. Temizlenmiş bakla dörde taksim edilir. Bir parçası yağda öldürülür, süzğüye çıkarılır. Geriye kalan da sıra ile yağda öldürülür. Bakla, pişecek kaba dizilir, üzerine yarı kavrulmuş et konur. Yarım limon sıkılır; bir şeker, yarım kaşık unun hepsi, soğuk suyla sulandırılmış baklaya katılır. Biraz karabiber ve tuz serpilir. Evvela hızlı ateşte, sonra orta ateşte kotarılır."

Lezizdi; unutuldu gitti.

A. Ragıp Akyavaş, Âsitâne adlı güzel eserinde, İstanbul'un "Bayrampaşa enginarlarının" şöhretini hatırlattıktan sonra, ille baklalı enginar diyor. "Dereotu koymayı ihmal etmeyiniz" diye ekliyor; "Çoğumuzun sandığı gibi o bir süs değildir, baharlı olduğu için iştihayı arttırdıktan başka zengin bir vitamin kaynağıdır."

Bilmiyordum; yine değerli A. Ragıp Akyavaş'tan öğrendim: İstanbul mutfağı, baklalı enginarı ekmeksiz salık veriyormuş. Çünkü bakla ekmeğin yerini tutuyor. Birinci Dünya Savaşı'nda bakla unundan ekmek yapılmış.

Yine bilmediğim: Öğünün zeytinyağlısı baklalı enginardan sonra, sıra tatlıya gelince, "nefaset temin etmek" isteyenler, "İstanbul hanımlarının ellerinden çıkma muhallebiyi" kaşıklayacaklar!

Taze iç baklanın garnitür yerine enginara konmadığını hatırlatmam gerekir. Havuç, patates, arpacık soğanı, kereviz garnitür olabilir. Eski tarifler "bir adet havuç, bir adet patates, on beş adet arpacık soğanı, bir baş (küçük) kereviz" diyor ama; iç bakla, altı adet enginar için tam bir buçuk kilo olacak!

Baklanın dış kabuğu ve iç zarı çıkarılacak. Şimdiki 'çarçabuk' mutfağımızda herhalde bu işlem sıkıcı, yorucu geliyor...

Biyokimya profesörü, değerli Mine Enginün çok usta bir aşçıdır. (Harikulâde çay sofralarında ne tatlılar, tuzlular, kekler, pastalar tattım!) Birkaç yıl önce Mine'nin Sofrası yayımlandı. Mine Hanım altı maddede 'tavuklu enginar'ın tarifini veriyor:

"1. Yıkanan enginarlar her tarafına limon sürülerek kaynar suda haşlanır.

2. Haşlanan enginarlar iyice yağlanmış pyrex kaba dizilir.

3. Enginarların haşlandığı su içine tuz ve karabiber katıldıktan sonra tavuk göğüsleri pişirilir ve su süzülerek saklanır.

4. Haşlanmış tavuklar küp şeklinde doğranır.

5. Zeytinyağlı bir teflon tavaya konur, kızdırılır ve içine un konup hafif pembeleşene kadar karıştırılarak kavrulur, saklanan tavuk suyu ve süt ilâvesi ile pürüzsüz bir sos elde edilir ve içine kesilmiş tavuklar katılır, koyulaşana kadar karıştırılarak pişirilir.

6. Soslu tavuk enginarların üzerine paylaştırılır ve üzerlerine rendelenmiş kaşar peyniri serpildikten sonra fırında peynirler eriyip üzerleri hafifçe kızarıncaya kadar pişirilir, sıcak sıcak servis yapılır."

Gülriş Sururi'nin karidesli, dil balıklı, kalamarlı pilâvı meşhurdur ama; çok sevdiğim arkadaşım Armağan İlkin'in de enginarlı pilâvı şimdi anılar arasından çıkageliyor. Çevirileri gibi yemekleri de özenli Armağan, enginarlı pilâvı, enginarın mevsimi artık geçip giderken, enginarlar hafiften kılçıklanmışken yapardı.

Enginarlar içme suyunda, kısık ateşte, uzun uzadıya haşlanacak. Onlar haşlanırken; tavada, rendelenmiş soğan, rendelenmiş havuç, küçücük küçücük kesilmiş taze soğan, konserve bezelye zeytinyağında hafifçe kavrulacak. Enginarlar haşlandıktan sonra küp küp doğranacak; tavaya, deminki karışıma eklenecek. Biraz daha kavurun.

Pirinç eklenecek. Biraz daha, ama pek az, kavrulacak. Gerekli miktarda su -enginarın suyu tercih edilmeli- tencereye konduktan sonra, tavadakiler boşaltılacak, çok kısık ateşte suyu çekilinceye kadar pişirilecek. Son anda kıyılmış dereotu!

Enginarlı pilâv sıcak değil, soğutulduktan sonra ikram edilecek. Afiyet olsun!

Bana gelince, epeydir, birbirinden lezzetli enginar yemeklerinin uzağında yaşıyorum. Ne İstanbul mutfağının enginar yemekleri, ne alafranga enginarlar. Hepsinin uzağında. Doğal, 'natürel' enginarla yetiniyorum.

Nedir o?! derseniz; içme suyunda haşlanmış enginar. Suyu bir iki baş ırice soğanı yaprak yaprak, beş on diş ayıklanmış sarımsağı ekleyin, beş enginara bir limonun suyunu katın. Enginarlar tek tek yenecek; su, soğutulduktan sonra içilecek, süzmeyi unutmayın!

Çok az zeytinyağı gezdirebilirsiniz. Çok az yoğurt gezdirebilirsiniz. Çok daha az mayonez sürebilirsiniz, ama o kadar.

Alıştıyorsunuz...

Natürel enginarlarımı yerken, bol kıymalı enginar oturtmanın hayalini kuruyorum. Kimileri enginar oturtma derdi, kimileri kıymalı enginar, kimileri de enginar dolması. Hayalini kurun; saman tatlı enginarlarınız -hiç değilse- belleğinize hoş görünsün...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Yeniden Dostoyevski

Selim İleri 2010.05.09

Suç ve Ceza'yla, Budala'yla ve Delikanlı'yla başlamaya çalışmıştım. Suç ve Ceza'yı beş on sayfa sonra bıraktığımı hatırlıyorum. Budala çok etkileyiciydi, ama bir türlü yol alamıyordum. Delikanlı'yı sonuna kadar okudum.

Dostoyevski tutkusu bende Beyaz Geceler'le başladı. Visconti'nin filmini görmedim; sadece fragmanı seyrettim: Kar yağıyordu. Beyaz kardan geliyor sanmıştım. Dostoyevski'nin uzun hikâyesini okuyunca epey şaşırdım. Varlık Yayınları arasından Nihal Yalaza Taluy'un çevirisiydi. Beyaz Geceler beni çok ağlattı.

Sonra arkası geldi. Cinler'le Karamazov Kardeşler'i yan yana okudum, birinden beş on sayfa, ötekinden de. Cinler başımı döndürdü. Cinler'le Beyaz Geceler arasında, ikincisinden ilkinde, neler yaşanmıştı? Dostoyevski kimdi? Bir ölçek, Ölü Evinden Anılar'da yanıt buldum. Fakat varsa yoksa, Cinler.

Füruzan'la bol bol Dostoyevski konuşurduk. Füruzan, ille Budala diyordu; Tolstoy'dan da ille Diriliş. Diriliş'i Füruzan'ın sayesinde okumuştum.

Yirmilerim biterken Destan Gönüller'i yazdım. Yok, yirmi dört yaşımıdayken. Kılavuzlarımdan biri Beyaz Geceler'di. Yeniyetmeliğimde okuduğum Beyaz Geceler, o içlilik, o derin, sarsıcı içe kapanış Destan Gönüller'e yansımali diye düşünüyordum.

Geçen yıl, Beyaz Geceler'in Rusça'dan yeni bir çevirisi yayımlandı (Can Yayınları). Çevirmen, değerli Sabri Gürses, eseri niçin yeniden çevirmek ihtiyacı duyduğunu önsözünde açıklıyordu. Dahası, Beyaz Geceler'in -bu kez- bir de altbaşlığı vardı: Bir Hayalperestin Anılarından.

Gürses, Beyaz Geceler'in melodram olup olmadığı üzerinde duruyor. Bir başka çeviriye, Mehmet Özgül'ün çevirisine Orhan Pamuk önsöz yazmış ve eser için "melodram" sözcüğünü kullanmış. Beyaz Geceler benim için de yetkin, sanatkarca yazılmış bir melodramdı. Oysa; Sabri Gürses, hem Nihal Yalaza Taluy'un, hem Mehmet Özgül'ün çevirilerini eleştiriyor, bu çeviriler sebebiyle aldandığımızı belirtiyor: "... bu çevirileri tanımlayan başlıca özellik, metni yoğun bir şekilde duygusallaştırmaları..." Yani, Dostoyevski'nin uzaktan bakışı, tedirginliği, hatta gizli ironisi aradan çekilmiş.

Kalakalmıştım.

Geçen pazar akşamı, Victor Terras imzalı Dostoyevski'yi Okumak yeni işkillenişlere yol açtı. Dostoyevski'yi Okumak bir inceleme kitabı, Kırmızı Kedi Yayınevi yayımlamış, Zeynep Alpar'ın çevirisinden. Victor Terras, zaman içinde, Dostoyevski'ye yaklaşımları irdeliyor.

Yaşadığı dönemde Dostoyevski'nin eleştirel hışımlara uğradığını bilmez değilim. İnsancıklar'a sevgiyle yaklaşan Belinski, Öteki'den hiç hoşlanmaz. Bu hışımıyla Dostoyevski'nin yolunu epey uzatır. Öteki kökenli Yeraltından Notlar nice sonra kaleme alınacaktır...

Victor Terras başka yanlış yorumlar üzerinde duruyor. Yanlış yorumların sonucu başka yaralanışlar. Dostoyevski'yi Okumak, büyük yazarı sevenler için çok yararlı bir kitap. Diyebilirim ki, yeniden Dostoyevski okumalarına çağırıyor.

Tolstoy, Karamazov Kardeşler için, güncesine yazmış: "Diyalogları imkânsız ve doğal olmaktan tamamen uzak... Şapşallığı, yapmacıklığı beni hayrete düşürüyor, bu kurgulanmış haller..."

Bana sorarsanız, asıl güzellik hep onlarda, öteden beri, yirminci yüzyıl romanında en güçlü etkiyi Dostoyevski'den hissedirim. Bir türlü söze dökemediğimi Victor Terras'ın yorumundan aktarıyorum:

"Dostoyevski romanları, duru, açık seçik, iyi yazılmış veya mükemmel olmaktan çok, yaşayan romanlar. Anlatıcının ve karakterlerin konuşmalarını bitmiş bir ürün gibi değil, yaşayan bir akış içinde gibi sunarlar."

Yazar, Dostoyevski'yle birlikte roman sanatında değişeni, günümüze kadar etkisini sürdüren değişimi Cinler'i irdelerken saptamış: "Hiciv ve parodinin çok hissedilir olması Ecinniler'i ('cin çarpmışlar' anlamına Ecinniler belki daha doğru, ama günümüzde Cinler adı yaygın, Sî) Shakespeare'e, hatta Aristofanes'e daha da yaklaştırmak, Yunan tragedyasından uzaklaştırıyor."

Galiba, iyi ki uzaklaştırmış. O hiciv, o parodi, esip duran o tiyatro havası, hatta 'yapaylık' Dostoyevski romanına 'öncü' olmayı sağlamış, James Joyce buna "Dostoyevski'nin patlayıcı gücü" demiş. Victor Terras ise "Sahne yeni bir delilik dalgasına hazır" diyor.

Dostoyevski'yi Okumak, sıradanlaştıkça sıradanlaşan yayın dünyamızda, ender rastlanılacak bir kitap.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul Maceram

Selim İleri 2010.05.15

-Söyleşi önerisi değerli Emine Çaykara'dan geldi: İstanbul'u gözlemlerim çerçevesinde anlatacaktım. Söyleşi için ad aramaya başladık. Birkaç gün sonra İzmir Kitap Fuarı'ndaydım; Şengül ve Kübra Hanımlar "İstanbul'u hep yazıyorsunuz ama, kendi İstanbul maceranızı pek yazmadınız" dediler.

İstanbul maceram Kadıköyü'nde, Bahariye Caddesi'ndeki Geren Apartmanı'nda başlıyor. Bunu yazdım. Şimdiyse, Bahariye Caddesi'ni, Kadife Sokak'ı, Şifa'yı en uzak anılar, sisler ortasında hatırlıyorum. Çünkü oraları çok değişti. Moda da değişti, Fenerbahçe de değişti.

Benim ve ben yaştakilerin İstanbul macerası, belki de, sürekli 'değişen' İstanbul'a tanıklık. Altmış yıla varan tanıklık.

Ziya Osman Saba'nın ölümünden sonra yayımlanmış güzel öykü kitabı Değişen İstanbul. Bu adı, Yaşar Nabi Nayır takmış. Değişen İstanbul 1959 tarihini taşır. O günlerde değişen neydi diye sorarsanız, Vatan Caddesi'ydi, şuydu buydu derken, eski imparatorluk başkentindeki akıllara durgunluk verici yıkım gayretleriydi.

Bireysel hikâyesi beni her zaman çok etkileyen ve çok üzen rahmetli Adnan Menderes, sağduyulu kişilerin itirazlarına, hem de çılgılık noktasına varmış itirazlarına kulak asmayarak, İstanbul'un altını üstüne getiriyordu. Bu itirazlar arasında Turgut Cansever, Reşat Ekrem Koçu, Peyami Safa ne kadar önemli şeyler söylemişler; yazık ki umursanmamış.

İstanbul'un Osmanlı'dan kalma birçok tarihî yapısı o günlerde, o, uğursuz istamlâk hareketinde gözden çıkarılacaktı. Oysa, Peyami Safa'nın -âdeta 'kurtarıcı' diyeceğim- bir teklifi varmış: Sur içi İstanbul'a dokunulmasın! Şehir, dışa doğru büyüsün! Yıllar sonra, sayfaları sararmış Aydıbir dergisinde okumuştum.

Gerçi, Yaşar Nabi Değişen İstanbul derken, öz mimarisine kıyılmış İstanbul'u çağrıştırmak istemiyordu herhalde. Ama, Ziya Osman Saba'nın hikâyelerindeki içli yurtsama, bu şehirde insan ilişkilerinin epey değiştiğine işaret eder. Öz mimarisi git git yoksullaşan şehir, öz insan ilişkilerinden de -besbelli- yoksun kalacaktı.

Yahya Kemal'in bazı şiirleriyle Orhan Kemal'in bazı romanları, öyküleri beş aşağı beş yukarı aynı semtleri dile getirir. Ne var ki, aynı insanlar karşımıza çıkmaz artık. Orhan Kemal'in Avare Mustafa'sı 'sınıf atlama dünyası'nda ufalanacaktır...

Oysa, çocukluğumdan hatırladığım İstanbul'da bunları ayırt etmek, bizim gibi sıradan kişiler için hemen hemen imkânsızdı.

Kadıköy'nden sonra Cihangir'e taşındık. Cihangir özel bir seçim, tercih değildi. Babam Teknik Üniversite'de öğretim üyesi; Gümüşsuyu'na yakın olduğu için Cihangir'e taşındık.

6-7 Eylül Olayları'nı Cihangir'deyken yaşadık. Bu cinnetten sonra azınlık yurttaşlarımız İstanbul'u, doğup büyüdüğü yurdu -büyük çoğunluk- terk etmek zorunda kaldılar. İstanbul maceramın acı sayfaları; çünkü, azınlık yurttaşlarımızın ayrılışıyla birlikte İstanbul birçok rengini kaybediyordu.

Öteki İstanbullular sönen renklerin ayırtında mıydılar, bilmiyorum. Yıllar içinde, zaman zaman konuşulur, "Tarih karar verecek" denirdi. Böylesi yargılar için Peyami Safa'nın çok düşündürücü bir tespiti var:

"Hüküm veremediğimiz veya hüküm vermek istemediğimiz her meseleyi tarihe havale ederiz. Eminim ki, şu cümleler, dünyanın hiçbir dilinde bizde olduğu kadar çok kullanılmamıştır: 'Tarihe bırakalım, son hükmü o verecek.' Tarih hüküm vermez. Hadiseleri ve onlar hakkında verilen hükümleri tarafsızca kaydeder."

Gelgelelim değişen İstanbul konusunda her şey tarihe bırakılıyordu. Dahası, İstanbul'un hızlı değişiminden çoğu kişi habersizdi. Gündelik hayat kendine özgü hayhuyuyla sürüp gidiyordu. Yarım yüzyıl öncesinin o İstanbul'u neyi, neleri yitirdiğinin bilincine varamamıştır.

Meselâ apartman hayatına dolu dizgin koşuluyordu. Bahçelik İstanbul, usul usul, 'beton' İstanbul'a öyle öyle dönüştü. Apartman hayatı daha konforlu, ekonomik ve daha 'şık' sayılıyordu. Ahşap mimari silinip giderken, İstanbul'un bitki örtüsü de cılızlaştıkça cılızlaştı.

Çocukluğumun pek çok İstanbul plajı, yeniyetmeliğimden başlayarak, birer ikişer göçtü. Denizin kirlendiği söyleniyordu ama, kirliliğin nelere yol açacağı üzerinde durulmuyordu. Bir iki ciddi uyarı, gereksiz bilgiçlikler sanılmıştı. Deniz yalnız kirlenmiyordu; yol uğruna, bir yandan da denizler 'dolduruluyordu'. Bu tuhaf eylem, sonunda, Dalan'ın 'kazıklı yol'uyla noktalandı. Ya da, şimdilik noktalanmış görünüyor.

İstanbullular 'eşya' konusunda inanılmaz bir moda düşkünlüğü yaşadılar. Meselâ, her biri paha biçilmez, resimlerle bezeli, göz alıcı 'İstanbul tepsileri'; kapı önünden geçen satıcıların plastik bidonları, kovalarıyla değiş tokuş edildi. Bizdeki iki tepsi de! Birinde Galata Kulesi'nin naif resmi, diğesinde hanımböcekli çiçekler...

Cevizden, kirazdan, gülağacından möbleler, sehpa, masalar, etajerler, yirminci yüzyılın başından kalma - bazıları elbette daha eski, fakat hepsi 'sapasağlam' - o hazine elden çıkarılıyor; sevinç içinde 'formika'yla tanışılıyordu.

İstanbul'a özgü el sanatları, özellikle dantelalı, kanaviçeli perdeler, örtüler, Beyoğlu'nun sanlı geçinen mefruşatçılarının kurbanı oldu. Zengin, yoksul, her semtin yorgancısı kapısına kilit vuracaktı.

Değişmiş İstanbul, bir bakıma, yenilik hastalığına tutulmuştur. Hastalık eskidir ve öyle anlaşılıyor ki, kolay kolay geçmeyecek. Sonra, yenilik hastalığının güçlü savunması söz konusu: Ona karşı koymaya yeltenirseniz, size 'gerici' diyorlar.

Bu anlamda mükemmel bir gerici olarak, epeydir, günün İstanbul'unda dinazor gibi yaşıyorum. Gökdelenlere, yeni yeni alışveriş merkezlerine, çağdaş 'konak'lara, 'rezidans'lara ürküntüyle bakakalan bir dinazor. Hem de, hepsinin karşısında boyu bosu iyice küçülmüş, cüce dinazor...

Neyse ki, 'kendini koruyan' İstanbul var. İstanbul maceramda ona sığınmak iç açıcıcı. Kendini koruyan İstanbul bazan edebiyatta, resimde, eski bir fotoğrafta karşınıza çıkar. Bazan, daracık sokakta zamana direnebilmiş bir çeşme, bazan önünden geçip gittiğiniz mezarlık, küçük semt camii, taa Bizans'tan kalma ören, duvardan fışkırmış mor salkım bulutları, kır kahvesi, bazan sadece baharlı akide şekeri ya da ansızın karşıma çıkan, kıpkırmızı ve karanfil kokulu lohusa şekeri, kim bilir daha neler, bir türlü sona erdiremediğimiz öz İstanbul'u söylüyor.

Belki Oktay Rifat'ın 1940'lardan dizeleri:

Bir odamız vardı etrafı sarmaşık

Bostanlara bakan penceremiz

Oktay Rifat'ın kalbi sevda içindeymiş, "İstanbul bahar içinde"...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

27 Mayıs Anıları

Selim İleri 2010.05.29

Demek elli yıl geçmiş, yarım yüzyıl. Sevgili Abdullah Kılıç, "Bandları dinlemek ister misiniz?" dediğinde biraz ürkütm. Gazetenin üst katı, Abdullah'ın bölmesi epey soğuk; klima harıl harıl çalışıyor herhalde. O seslere geri dönecek olursam, içim de ürperecek.

Hayır, farkında değildim yarım yüzyıl geçtiğini. Belli bir yaştan sonra bütün zamanlar iç içe. Bende öyle oldu: Hem genç, hem çocuk, hem yaşlısınız. Hatta, bazan, olduğunuzdan yaşlı. Fakat şimdi çocukluğa, ergenlik çağına dönüyordum.

Mayıs sonunda ilkyaza yarışır, güzel bir gündeğumuydu. 27 Mayıs'ın haberi öyle çıkagelmışti. Üst katlardan birinde oturan komşumuz Ayla Hanım bize inmiş -babası emekli askerî hâkimdi galiba-, Ankara'dan telefon geldiğini, "ihtilâl" olduğunu haber vermişti. Adı henüz 'ihtilâl'di. Cihangir'deki evimizde büyük sevinç yaşanmıştı.

Bu sevinçte, Demokrat Parti iktidarının git git sağduyuyu yitirmiş olmasının payı büyük. Başvekil Adnan Menderes boyuna bağırıp çağırıyor. Radyo her gece 'Vatan Cephesi'ne geçenlerin adlarını sayıp döküyor ama, radyo başındaki birçok kişi bitmeyen sayıp döküşe sövüyor. Menderes sonunda, üniversite öğretim üyelerine "Kara cübbeliler!" demiş ve bizim evdeki itibarı artık noktalanmıştı. Kara cübbelilerden biri olan babam, memleketin felâkete sürüklendiğini düşünüyordu.

Demokrat Parti iktidarının, son dönem, gençler üzerindeki yıkım dolu baskısını da unutmamak gerekir. Türkiye'nin nereye yol aldığı gerçekten bilinmiyor. Oysa, hatırladığım 1950'ler İstanbul'u ufku geniş, geleceğe umutla bakan bir şehirdi. Sonra, birdenbire...

27 Mayıs'a giden dönemi birçok kişi yazdı, tahlil etti. Yazılar çiziler içinde, Samet Ağaoğlu'nun Arkadaşım Menderes'i bence eşsizdir. Samet Ağaoğlu değerli bir hikâyeciydi, Demokrat Parti iktidarının önde gelen adları arasındaydı, yargılanmıştı.

Menderes'le âdeta dargın ayrılmış olmalarına rağmen, Demokrat Parti'nin lânetlendiği yıllarda, Samet Ağaoğlu o acı, duyuşu derin, serinkanlı kitabı yazdı. Arkadaşım Menderes bence, bugün de birincil kaynak.

Elli yıl öncesine tekrar geri dönüyorum. Birkaç gün sonra, ilkokul bitirme sınavlarına girmeye başladım. Haziranda bir sabah, annem "Okula gitmeden önce ayakkabılarını boyat" diyor. Boyacımız, Şenyuva Sokağı'nın köşebaşında. Fakat bu sabah, ihtiyar boyacı ağlıyor. Bana Namık Gedik'in intihar ettiğini söylüyor. Sandığının yanında katlanmış gazete. Namık Gedik kim, bilmiyorum. Aslında 'intihar'ı da pek bilmiyorum. Yine de Namık Gedik adıyla intihar belleğime kazınıyor. Oysa hep güzel yaz günleri. Bizimkiler, Namık Gedik için, "Şerefli adammış" diyorlar.

Firuzğa İlkokulu'nun kuytu köşesinde, sınıf arkadaşım, kapıcı kızı Nebahat, siyah önlüğünün cebinden "düşük" Başvekil Adnan Menderes'in kartpostalını -suluboya portre- çıkarıyor ve yalnızca bana göstererek öpüyor. Niçin benimle paylaşıyor, yalnızca bana gösteriyor?; bugün de hâlâ sorarım.

Siyah saçları iki uzun örgü Nebahat, beyaz kanatlı bir atın, Menderes'i "mahpus" tutulduğu yerden alıp götürdüğünü, kurtardığını söylüyor. Henüz haziran, ama 'efsane' oluşmaya başlamış. Tıpkı ihtiyar boyacı gibi, kapıcı kızı Nebahat de ağlamaya başlıyor.

Belki sonra düşüneceğim: Bunlar 'fakir' insanlar. "Düşük" Menderes'e önce fakirler acıyor.

Gerçi orta halli, okuryazar bizimkilerin de sevinçleri kursaklarında kalacak: 27 Mayıs öncesi Devlet Demir Yolları Umum Müdürü olan dayım tutuklanmış; nerede tutuklandığı söylenmiyor. Babam, çeşitli makamları dolaşarak, dayıma ulaşmış, iyiymiş; konuşmalar, sorular, dünyanın en temiz insanlarından anneannemin gizlenerek ağlayışları. Şimdi onu yine görüyorum: Evin en küçük odasında kendi kendine ağlıyor...

Oysa daha dün, Taksim'e, Beyazıt'a koşulmuştu. Babamın elinde fotoğraf makinesi. Her yerde "hürriyet" kutlanıyor! Hatta, benim bile, tank üstünde, askerler ortasında fotoğrafım olmalı.

Kötü bir yaz geçiyor. Yine Fenerbahçe ya da Moda Plajı'ndan denize giriyoruz; eski plaj günlerine pek benzemiyor, her şey tatsız tuzsuz. Basın inanılmaz aşağılama kampanyalarını başlattı başlatacak. Duruşmalar

için Yassıada hazırlanıyor. Derken anneannem, bir kez olsun görmediği Reşide Bayar'ın evlâtlığı olarak tanıtılıyor, devrin çok saygın bir gazetesinde.

O yaz mı, sonraki yaz mı, Adalar'a gidilmedi. Annem, Yassıada'nın uzağından bile geçmek istemiyordu. Geçmiş yazlarda, hiç değilse bir iki kez, günü birlik Adalar'a gidilir, Yörükali'den, Burgaz'dan, Kınalı'dan denize girilirdi.

1950 sonrasının en popüler haftalık dergisi Hayat, 1960 Haziran'ın ilk haftasına kadar, ikide birde, yerli yersiz, Demokrat Parti haberleri verirken, Cumhurbaşkanı Bayar'a, Başvekil Menderes'e, Dolmabahçe balolarına, Ankara'da opera açılışlarına, vekil hanımlarının Hilton'daki buluşmalarına sayfalarını açarken, ansızın tutum değişti. Onca bol övgülü haber bir haftadan bir haftaya unutulmuştu. Şimdi Hürriyet Mitingleri'nin haberleri, fotoğraflarıyla dolup taşıyordu Hayat mecmuası.

14 Ekim 1960 tarihli Hayat'ın kapağında önüne bakan bir Celâl Bayar. Altta, mavi zemin üzerinde beyaz harflerle şu satırlar: "Yassıada'dan son resimler / Düşüklerin Yassıada'da çekilmiş ve hiçbir gazetede neşredilmemiş fotoğrafları ile tarihî muhakemelerin cereyan edeceği Yassıada'nın büyük bir tablosunu 3, 4, 5, 16 ve 17. sayfalarımızda okuyucularımıza sunuyoruz."

Özellikle Yassıada 'tablosu' irkiliyor, bir yandan da acı acı güldürüyor.

Ertesi sayılarda Yüksek Adalet Divanı mensuplarının fotoğrafları, "Düşüklerin akrabaları Yassıada yolunda", Menderes'in "kararname"yi dinleyişi... Hayat mecmuasının sahibi Şevket Rado, arkadaşı Samet Ağaoğlu'nun fotoğrafı altına şöyle yazılmasına gönül indirmiş: "Samet Ağaoğlu, Adnan Menderes'le Celâl Bayar'ın arkasında kararnameyi dinlerken dalıyor, pek zengin olan hayalini geçmiş günlerde dolaştırıyor gibiydi."

Demokrat Parti elbette süttten çıkmış ak kaşık değildi. Ama insanın insanı böylesine aşağılaması, yetişmekte olan kuşaklarda nasıl bir iz bırakacaktı, galiba kimse düşünmüyor, ölçüp biçmiyordu.

Ancak kendim için konuşabilirim: Daha o zaman, Galatasaray'ın hazırlık sınıfına yeni başlamışken, insanın insana kör siyasetler, iktidar hırsları uğruna neler yapabileceğini 'öğreniyordum'. Müthiş bir yılgı duyduğumu hatırlıyorum.

Bu yılgı, çok geçmeyecek, 1960 Kasım'ında başlayan "Bebek Dâvası"yla tiksineye dönüşecekti. Tek bir söz, Ayhan Aydan'ın "... kendisini çok sevdim..." deyişi, yarım yüzyıl sonra da kulaklarımda yankıyor.

Geçen zaman, akli başında, vicdan sahibi hiç kimsede, "Bebek Dâvası"ndan geriye, "başsavcı muavini"nin "elindeki kadın çamaşırını" havaya sallayışıyla hatırlanmıyor. Geçen zaman, "... kendisini çok sevdim..." diyebilenlerin yürek inceliğini söylemekle, yankılamakla yetiniyor. Sonuçta, bu anılar, romanlar, öyküler yazmaya çalışmış, didinmiş bir insanın anıları. O insanın, koşullar ne olursa olsun, ruh ve gönül yüceliğine ihtiyacı var.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İki Dolmabahçe...

Selim İleri 2010.06.05

-Kenan Akyüz'ün Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri'nde öngörülü bir tespiti var: Geçen zamanda, siyasî değerlendirmelerden arındıkça, Refik Halid Karay'ın eserine edebî değer açısından yaklaşılabileceğine inanıyor.

Siyasî değerlendirişlerle dile getirmek istediği, Refik Halid'in "yüz ellilikler listesi"nde yer almış olması. Ömür boyu sivri dilli muhalefetini sürdürmüş Refik Halid, o dönem de, Millî Mücadele'nin karşısında yer almaktan uzak durmamış.

Ama, Refik Halid'i sakıncalı yazar sayanlar, önemli bir ithafı görmezden gelmişler; hem de yıllar yılı. Yakup Kadri anılarında uzun uzadıya ve tadını çıkara çıkara anlatır: Atatürk'ün sofrasında Refik Halid düşmanları Deli piyesini okurlar. Refik Halid sürgündeyken yazdığı bu eserde, Cumhuriyet'in yenilik hareketlerini, bir bakıma 'İnkılâp'ları hicvin perspektifinden yorumlamıştır.

Atatürk'ün çok sinirleneceği sanılmıştır. Tam tersi olur. Nitekim Deli, 1939'da, "Bu eser hakkında: 'İnkılâbımızı hicvetmiyor, tebarüz ettiriyor' diyen lütfunun minnettarı olduğum Atatürk'tür" ithafıyla yayımlanır.

Ünlü "Ankara" denemesi de Deli'nin içindedir, üstelik Deli piyesinden hemen sonra: "... bugün Ankara isminin karşısında aynı haldeyim, öyle bir şaşkınlık, bir övünme içindeyim. Nerede benim umumî harbd e üç menfam olan Osmanlı hükûmeti vilâyet merkezi öksüz, yoksul, betibenzi kül Ankara; nerede Türkiye Cumhuriyeti devlet merkezi olan hem vakarlı, hem koket, gözbebeği Ankara?"

Refik Halid'in eserini örten kara duman artık dağılıyor. Nihayet dağılıyor da diyebiliriz; çünkü hem Atatürk'ün sözü, hem "Ankara" denemesi, dün bize birçok şey söyleyebilirdi...

İnkılâp Kitabevi, usta yazarın kitaplarını, özgün diline bağlı kalarak, şimdilerde yeniden yayımlıyor. Bir ara, duru Türkçe'ye zaten tutkun olan Refik Halid'in diliyle oynanmıştı. O sakat tutumdan neyse ki vazgeçildi.

Refik Halid, roman, hikâye, deneme, hiciv, kronik, anı türlerinde birbirinden güzel eserler armağan etmiştir. Yeni basımlara keşke birer önsöz, giriş eklense; her eserin özelliği, öyküsü üzerinde durulsa. İlk yayımlanış tarihleri, hangi koşullarda yayımlandıkları, devşirdikleri ilgi; bence bugünün okurları için epey yararlı olur.

Dün pazardı. Bir Ömür Boyunca'yı bütün gün yeniden okudum, İnkılâp'ın yeni basımından. İlk basım İletişim Yayınları'ndandı, 1990'da; hemen edip okumuştum. Şaşırtıcı ama, "Başlangıç" yazısı, İletişim basımında, taa 108. sayfada! (İnkılâp basımı başa almış.) "Başlangıç"ta Refik Halid, Atatürk'le dargınlık meselesine yine değinmiş; hayatının ilk gurbetini andıktan sonra diyor ki:

"Gerçek gurbette yaşadığım ikincisinden ise Sürgün romanıyla dönmeden önce, Büyük Atatürk'ün misafiri olarak yanına çağırılmak gibi -hatırladıkça göğsümün kabardığını duyduğum- yüksek bir iltifata eriştim; fakat resmî affı bekledim."

Bir Ömür Boyunca, gerçekten bir ömür boyunca iz bırakmış, bölük pörçük anılar toplamıdır. Düzen içinde yazılmış Minelbab İlelmihrab'ın devamı gibi okunabilir; ama yazış biçimi açısından farklılığı göz ardı edilmeyerek. "Ömrümün yetmiş beş yılından" diyen yazar, geçmişle bugünü arasında gelgitli bir yolculuğa çıkmıştır bu kez.

Gelgitli yolculuğa, Refik Halid'in eserinde iz sürerek, biz de bir şeyler katabiliriz belki. Meselâ, Nilgün romancısı, çocukluğunun Dolmabahçe sarayını anlatır. Dolmabahçe'de, bayram töreninde, II. Abdülhamid'i görmüştür. Bu anıyı, o günlerden Bugünün Saraylısı'nı yazdığı günlerine Refik Halid'in, alıp götürebiliriz.

Çocuk Refik Halid, sigara dumanından boğulmak üzereyken, kabul töreni başlar; koridora çıkılır; gerisini alıntılıyorum:

"Derken iç tarafa doğru bir harekettir başladı; koridorlardan geçerek akın halinde yürüyoruz. Göğüslerinde sarı sırma, yeşil kırmızılı ipek hâreli kurdele, elmaslı ve mineli nişan, boy boy altın madalya ve renk renk sakaldan

teşekkül etmiş süs yükleri taşıyan bir lüks hamallar takımı! Fakat içlerinde öyle yaşlılar, takatsizler, iki büküm, pantolonları düşük, kılıkları sarkık bıçareler var ki adım atmaktan âciz!"

Yüksek kubbeli salon görkemlidir. Âvize "kubbe büyüklüğünde". Salon o kadar kalabalık ki, çocuk Refik Halid, töreni pek göremiyor. "Babamla bir ahbabı omuz verdiler, tam yarım asır sonra altında koltuğa oturup ötede dans eden çiftleri seyrettiğim soldaki iri mermer sütuna dayanarak yükseldim. Artık manzara önüme serilmişti: Tahtı da, üzerindeki padişahı da, yan taraflarına ve arka taraflarına dizilenleri de, saçığı tutanı ve buna yaklaşıp eğileni de, hepsini, ne oluyorsa, ne varsa görmekteydim."

Yarım asır sonra, acaba hangisinde Dolmabahçe ziyaretlerinin, o dans eden çiftler sahnesi? Karay, hem Missouri zırlısının limanımıza gelişinde, hem Yunan kral ve kraliçesi şerefine verilen gecede, Dolmabahçe sarayına yine gitmiş. Şimdi tümü iç içe geçmiştir...

Bir de, çok sevdiğim Bugünün Saraylısı'nda Dolmabahçe gecesi var. Danslar, Missouri gecesinden olmalı; çünkü Bugünün Saraylısı'nda Amerikalı denizciler de anlatılır.

Bugünün Saraylısı beni yazmaya yönlendiren kaynaklar arasındadır. Bu romanı ne kadar çok severek okumuştum! Birçok sahnesini sanki yaşamış gibiyim. Yıllar yılı, tekrar tekrar, baştan sona okudum.

Amerika'nın eşyasına, yaşama biçimine, hatta çikletine hayranlık duyulan o günlerde, Refik Halid, 'Amerikanlaşan' İstanbul'u bir Hollywood filmi havasında, ne var ki inceden inceye sarakaya alarak betimler. Şimdi Avrupa hayranlığı sona ermiş, Amerikan modaları saltanat kurmuştur, üstelik devir, Demokrat Parti devri değil. Romancı, "Dolmabahçe Sarayı'nda Amerikan filosu şerefine bir balo veriliyor" diyor; "1946 senesi nisanının, 7. pazar gecesi." Romanın kişilerinden Ayşen'le yaşını başını almış Ata Efendi oradalar. 'Frak' giymiş Ata Efendi hatırlıyor:

"Vaktiyle bayramlarda muayede için paşa'nın büyük üniformasıyla aynı saraya geldiğini hatırladı. Acaba taht hangi tarafa kuruluyordu? Kahve ocağına arkadan akseden rivayetlere göre, bayramlaşma sırası bando mızıkacılar; şimdi caz çalmaktadır."

Hemen Bir Ömür Boyunca'ya dönelim: "... baktım ki ürkütecek kadar geniş, yüksek kubbeli, kubbesinden kubbe büyüklüğünde âvize sarkan bir salona, meyzin sesleri yerine bando-müzika gürültüsü ile inleyen bir nevi Ayasofya'ya girmişiz; küçücek olmuşuz, sırmalı, süslü püslü karıncalar gibi burada kaynaşyoruz."

Bugünün Saraylısı'nda "bir kadın erkek kalabalığı gayet ağır dönen bir girdaba kapılmışçasına helezonlar çeviriyor; güya tıkanmış bir musluk çukuruna dolmaya çalışıyor, bir türlü menfez bulamıyor." Bu, danstır. Amerikalı zabıtların bir kısmı ise, "sandalyelere sıram sıram dizilmişler, şaşkın şaşkın, kubbeye, tavanlara bakakalmışlar."

İki Dolmabahçe sahnesi arasında çok şey değişmiş görünüyor, ama ilk bakışta. Derinlemesine tahlil edildiğinde, Refik Halid'in her ikisine de yönelik hicvini hissediyorsunuz.

Hem yalnız 'saray' sahneleri için değil. Herkese açık Florya, hem Bir Ömür Boyunca'da, hem Üç Nesil Üç Hayat'ta, hem de Bugünün Saraylısı'nda karşımıza çıkar. Yine değişimler belirir gibi olur; bir yandan da, 'eski'de / 'yeni'de aynı özentî, heves ediş saptanır. Sonra olup bitene, her şeye, insanî, sevecen bir bakış... Zaten, öylesine sivri dilinin ardında, Refik Halid bir şefkat ve hoşgörü, anlayış yazarı değil midir?!

Ahmet Ümit'in İstanbul'u

Selim İleri 2010.06.12

-1969 falan olmalı; '70 değil, 12 Mart olmamış. Görece demokrasinin nereye sürükleneceğinden söz açıyor Kemal Tahir; kaygıları pek çok. Hangi evdeyiz, Şaşkınbakkal'daki giriş katında mı? Ama Sarman ortalarda yok, tırmıklamak için kucağıma çıkmamış.

Derken 'polisye' romandan söz açılıyor. Kemal Tahir "Daha imlâsına bile karar veremedik" diyor, "polisye mi yazacağız, polisye mi?!" Sıfatı nasıl yazacağımızı bilemezken, 'roman'ı nasıl yazacağımızı soruyor, üstelik kendisi ünlü Mayk Hammer'ler kaleme almışken.

Elbette Cingöz Recai'den konuşulmuştu. Cingöz Recai dizisinde Server Bedi/Peyami Safa akıllara durgunluk verici bir İstanbul haritası çıkarmış. İncelemecilerin merakını çekse, bu Cingöz Recai'lerde İstanbul'un nereleri karşımıza çıkmayacak. Ama bizde polisye roman 'küçümsenmiş'...

"... Okurun da yatkınlığı yok" diye ekliyor Kemal Ağbi.

Benzeri bir sözü, Yıldıztepe'yi, Kızıl Vazo'yu yazmış Peride Celal de söylemişti. Kızıl Vazo, polisye kurguda aşk romanıdır. Ama Yıldıztepe baştan sona polisye'dir. 1940'lar bizde polisye edebiyattan uzakmış...

Belki Sis ve Gece'yi bekliyorduk. 1990'ların ikinci yarısında Ahmet Ümit, Sis ve Gece'yle başlayarak, pek çok okura yerli polisye romanı gerçekten benimsetti, sevdirdi. Üstelik, sarp yolda, kişisel çabasıyla.

Ahmet Ümit'in Komiser Nevzat'lı romanları art arda yayımlandı. Arada Agatha'nın Anahtarı'nı unutmuyorum; severek okuduğum polisye öykülerdi. Yakın tanışıklığımız yoktu, bu öyküler için düşündüklerimi galiba paylaşamamıştım.

Sonra, üç dört yıl önceydi, bir sabah birlikte Kitap Fuarı'na gidiyorduk. Uzun yol. Ahmet, Edip Cansever'in şiiriyle beslendiğini belirtiyordu. (Bazı hayranları, tutkun okurları bile bilmez: Ahmet Ümit'in ilk eseri Sokağın Zulası, şiir kitabıdır.) Derken, dedim ya yol uzun, edebiyat-medya ilişkisiyle bezenmiş bir öykü kurmaya giriştik. Birer ikişer öldürüyorduk, şairleri, yazarları, gazetecileri! Dostluğumuz asıl o sabah başladı.

Ahmet Ümit el verirse, hikâyeyi hâlâ yazmak isterim...

Şimdilerde İstanbul Hatırası'nı okuyorum. Dün Akşam Çiğdem Su ve Mustafa Çevikdoğan'a defalarca tekrarladım: İstanbul Hatırası bence Ahmet Ümit'in en güzel romanı, olgunluk eseri.

Önce hızlı hızlı okuyordum. On altıncı sayfada, ilk kurbanın Samatya'daki evi çıktı karşıma. Yok, önce Samatya: "Çatıları güneş, pencereleri deniz kokan kâgir evler"i, eski kiliseleri, tarihî surları, camileri, daracık sokakları, tren yolu, çarşısı, meyhaneleriyle Samatya. Komiser Nevzat, "Samatya da Balat kadar yorgundur, yaşlıdır, yıpranmıştır" diyor.

Komiser ve yardımcıları eve giriyorlar: "Bu yüzden, maktulün iki katlı ahşap evinin bu kadar güzel olacağını hiç düşünmemiştim. Narin, mor çiçekleri demir kapının üzerinden sarkan, gümrak iki erguvan ağacının arasından geçerek girdik küçük bahçeye. Koca gövdesi eğilmiş, ta Bizans'tan kalmış izlenimini veren bir incir ağacı karşıladı bizi. İyice yükselen güneşin sıcaklığıyla, baygın, insanın genzini yakan bir koku yayıyordu ortalığa. Kavgacı martıların cırtlak sesleri geliyordu bir yerlerden, arka sokaktan çocuk sesleri yükseliyordu." Bu satırların altını çizdim.

Okuma hızım azaldı. Çünkü, sabaha karşı Sarayburnu, İstanbul, Samatya, anılara alıp götürmüştü. Benimkiler cinayetsiz!

Ahmet Ümit çetin ceviz bir roman yazmış diye düşündüm. Hatta kaygı duydum. Öyle ya, İstanbul Hatırası, yaşadığımız şehrin en eski çağında, bir "kutsanma töreni"yle başlıyordu, ardından günümüz, ardından cinayet, ardından Byzantion'dan kalma "madenî para". Şimdi de Samatya'daki ev. Bir 'bilgiler, tasvirler yığılması'na sürüklenmesin...

Ama romancı, öylesine ince işçilikle çalışmış ki, tümü romana yedirilmiş, tümü roman sanatının denek taşıyla ölçülüp biçilmiş. Binlerce yıllık geçmişiyle bugünkü İstanbul, öyle sanıyorum ki, İstanbul Hatırası'nın baş kişisi.

Ancak o zaman, İstanbul Hatırası'nın çetin ceviz bir okunmayı gereksindiğini fark ettim. Ağır ağır, tadını çıkara çıkara. Doğma büyüme İstanbullu geçinirim, İstanbul'u yıllardan beri yazmaya çalışıyorum; gelgelelim İstanbul Hatırası'ndan öğrendiklerim bir değil, iki değil. Yeniden vurgulamak gerekirse, hep 'roman'ın çerçevesinde. Ahmet Ümit, 'roman' taşımadığı için, kim bilir ne çok ayrıntıyı feda etmiş.

Bir yandan da, hunharca gözden çıkardığımız İstanbul'a yönelik sayısız tedirginliğini dile getirmiş. Meselâ Molla Zeyrek Camii, "eski ismiyle Pantokrator Kilisesi". Roman kahramanı diyor ki:

"... gördüğünüz gibi, bu muhteşem eser hâlâ kırık dökük, hâlâ yeterli bakımdan yoksun. Bazı geceler, geç saatlere kadar dernekte kaldığım zamanlarda, özellikle de dolunay olduğunda, bu eski tapınağın içinden bir ruhun yükseldiğini görürüm. Kiliseyi yaptıran İmparatoriçe Eirene'nin mi ruhudur, yoksa bizim Molla Zeyrek Efendi'nin mi bilinmez ama bu bedensiz varlık bana şöyle seslenir:

'Neden bir şey yapmıyorsun? Neden bu kutsal hazinenin çürümesine engel olmuyorsun? Neden bizi savunmuyorsun?' İşte bu yüzden ben bu mabedi, bu şehirdeki tarihî eserleri savunmaya zorunlu hissedirim kendimi."

İstanbul Hatırası, baş kişisi İstanbul olan bir roman ama; her biri belleğimizde iz bırakan öteki kişilerle de bizi hayata savuran bir roman. Bu kişilerden bazıları, Ahmet Ümit okurlarının yabancıları değil, öte yandan, bu kez, İstanbul Hatırası'nda çok daha duygun çehrelerle karşımıza çıkıyorlar.

Geçen zaman, anlatıcı Komiser Nevzat'ı hayatla ödeşmeye daha da alıp götürmüş. Olaylar, sözler, karşılaşmalar, buluşmalar, Nevzat'ın değerlendirmeleri, ruh çözümlemeleri; 92. sayfanın altındaki boşluğa şu notu düşmekten kendimi alamadım:

"Ne kadar isterdim dünyaya bu kadar iyilikle, bu kadar iyilik dolu bakabilmeyi!"

Oysa art arda cinayetler işleniyor. Daha güzel, daha mutlu, umarlı bir dünyayı özleyen roman kişilerinin onca çabasına rağmen, toplumda, düzende, hele hele şehirde, İstanbul'da hangi uğursuzluk kol geziyor ki, özlem ve iyi niyet hiçbir şeyi değiştiremiyor?

Bu tuhaf bilmecenin yanıtını galiba Efsun veriyor. Efsun, İstanbul Hatırası'ndaki ikinci maktulün kızı, Çarşamba'da oturuyor, başı örtülü ve kitaplığında Reşat Ekrem Koçu'dan Mithat Cemal Kuntay'a, İstanbul'u yazmışların eserleri. Başkomiser Nevzat ağız arıyor: "Yani iş yaşamının babanızı değiştirdiğini söylüyorsunuz..." Efsun yanıtlıyor:

"İş yaşamı değil, para Nevzat Bey, para..."

Ben henüz İstanbul Hatırası'nın 257. sayfasındayım. Gerilim şiddetle sürüyor. Cinayetler, besbelli, çoğalacak. Katil ya da katillerin kim olduğuna dair en küçük bir fikrim yok. Bunlar, polisiye romanın başarısı.

Ama bir de, İstanbul Hatırası'ndaki tehlike çanları: "... para Nevzat Bey, para..." İstanbul'a kötülük edenler, -söz, Necip Fazıl'ınmış- "paranın kazandığı insan"lar mı? Her kurbanın geçmişinde paraya tamah, gözü dönük para hırsı, kurban-cellat ilişkisini yoksa sil baştan değerlendirmemize mi yol açacak?

İtiraf edeyim ki, Ahmet Ümit'in bu romanını kıskandım. Dilerim gerisi kötü gelir, yazar zırvalar ve kıskançlığım geçer...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Amcazâdem Mihri Hanım"

Selim İleri 2010.06.19

1990'ların sonunda Mihri Müşfik: Ölü Bir Kelebek'i yazarken umarsız bir kaynak arayışı içindeydim. Gerçi Ölü Bir Kelebek biyografik olmak iddiasında bir oyun değildi.

Yine de Mihri Müşfik'in yaşamöyküsünden yola çıkmak, yararlanmak, esinlenmek istiyordum. Ne var ki, kılavuzsuz kalacaktım.

Mihri Müşfik adıyla ilk kez değerli Malik Aksel'in İstanbul'un Ortası denemeler kitabında karşılaştım; yıl 1977. Aksel, "Örtülü Heykeller" yazısında, bizde resim sanatının geçtiği çetin yolları dile getiriyor ve Mihri Müşfik'in sanatın önünü açma çabasına yer veriyordu. "Örtülü Heykeller" içli bir yakınmayla biter:

"Hayatı bir romandan farksız olan bu zeki ve sanatkâr kadının hatıraları bile birkaç sanatseverin hafızasında kaybolmaktadır."

Belleklerden yitip giden hayat gönlümü çelmişti. Düşünün, imparatorluk başkenti İstanbul'da başlıyor, Fransa, İtalya derken, Amerika Birleşik Devletleri'nde, galiba New-York'ta, 'kimsesizler mezarlığı'nda sona eriyor!

Malik Aksel, onun, fırtınalı, âdeta anarşistçe diyebileceğimiz davranışlarından, karmaşık ruh dünyasından söz açmıştı, ama kısacık. Yine Aksel, 1940'lardan kalma Resim Sergisinde Otuz Gün adlı eserinde, Mihri Müşfik'le yeğeni Hâle Asaf'ı anar. Böylece bu akrabalığı öğreniyordum. Dahası, Mihri Müşfik'le faşistlerin hayran olduğu İtalyan edibi D'Annunzio'nun arkadaşlığını.

Hepsini O Yakamoz Söner'in sayfalarına aktarmıştım. Hiçbir yankı uyandırmadı. Mihri Müşfik benim için bir iç sızısı olarak kaldı.

Pahalı, çok pahalı yapım ama, bu yaşamöyküsünden müthiş bir film senaryosu çıkar diye düşünüyordum. Meğer Halit Refiğ de televizyon dizisi yapmak istermiş. Epey zaman geçti, galiba Mihri Hanım rolünü Türkân Şoray'a teklif edecekti Halit Bey. Sonra ne oldu, hatırlamıyorum.

1988'de Taha Toros'un İlk Kadın Ressamlarımız kitabı yayımlandı. Bilgiler, belgeler arasında Mihri Müşfik'e de yer verilmişti. Bu sayfalar beni yeniden heyecanlandırdı. Hele ressamın mektupları, kendi, kişisel söylemi çok etkileyiciydi.

Taha Toros bir dipnotta şunları belirtiyordu: "Batı sanat dünyasında ilk kadın ressamımız olarak tanımlanan Mihri Hanım'ın Amerika'da yetiştirdiği öğrencisinin -üç Amerikalı arkadaşı ile- yıllar öncesi bir araştırma girişimini yeni baştan sürdürmeleri kıvanç vericidir. Karşılıklı bilgi alışverişimiz, aralıklarla devam etmektedir.

Ressamımızın Türkiye'de, İtalya'da, Fransa'da ve Amerika'da bulunabilen eserlerden yaptığımız derlemenin yakında yayımlanacağını umuyorum. Yaptığımız araştırmalara göre, Türkiye'de 32, İtalya'da 36, Fransa'da 9'u galerilere satılmış olan 23, Amerika'da 60'ı aşkın eseri bulunmaktadır."

Geçen yirmi iki yıla karşın Taha Toros'un derlemesi yayımlanmadı. (Yakınlarda Mihri Müşfik ve sanatı üzerine bir kitap yayımlanmış ama, ne yazık ki ulaşamadım.)

Ölü Bir Kelebek'i yazarken, bir iki kaynak daha buldum. Sezer Tansuğ, Türk plastik sanatçıları yorumladığı eserinde ona fazla yer vermemişti. Ruşen Eşref Ünaydın'ın yeni yazımıza hayli geç aktarılmış bir anısında, Mihri Müşfik, Tevfik Fikret'in evinde şöyle bir görünüş kayboluyordu, Âşîyan'ı ziyaret edenlerdenmiş. Şimdi hatırlayamadığım bir kaynakta ise, Mihri Hanım, son halife ve ressam Abdülmecid Efendi'nin musiki gecelerinde belirliyordu. Hepsi bu.

Oyunu yayımlarken (1998) arka kapağa şunları yazmak ihtiyacını duydum:

"Kültür gömleğimizi değiştirirken ya da daha inandığım bir deyişle, kültür hayatımızda yenileşmenin sentezini ararken, bugün unutulmuş, dönemlerindeyse mücadele vermiş nice kişiyle yüz yüze geliyoruz. Unutuluşta sanırım kadınlar başı çekiyor; unutulan kadınlar öylesine çok ki. Bu yüzden Mihri Müşfik'ten bir türlü kopamadım. Mihri Müşfik: Ölü Bir Kelebek oyunu bir gönül borcunun -karınca kararınca- ödenmesi için yazıldı."

Oyun Sadri Alışık Tiyatrosu'nda sahnelendi. Tam o günlerde Mihri Müşfik'in kayıp Atatürk tablosu bulundu. Mihri Hanım, 1924'te yurtdışından dönmüş, Ankara'da Atatürk'ün resmini yapmış. Kim bilir hangi savruklu, değer bilmezlik sonucu, bu armağan resim yıllardan beri kayıpmış.

Ölü Bir Kelebek mevsim boyunca gösterimdeydi. Seyircisi sönüktü. Zaten bir daha oynanmadı. Hayatın hayhuyunda Mihri Müşfik'ten yankılar artık arada birdi.

Yalnız, geçen hafta, bir anı kitabı beni yeniden nerelere alıp götürmedi ki! Bu kitap, Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları adını taşıyor. Leylâ Açba, 1929-1931 yıllarında kaleme getirmiş. Yeğeni Dr. Edadil Açba yayına hazırlamış. Timaş yayınevi okurla buluşturmuş. Daha "Takdim"inin ilk cümlelerinden hüznü, acı anılar. Yer yer sevimli dokundurmalar, çekiştirmelerle bezense de.

Anılar, II. Abdülhamid dönemini izlerken, Mihri Müşfik de Leyla Açba Hanım'ın amcazâdesi olarak karşımıza çıkıyor, elbette yeni bilgilerle. Prenses "Ailemizdeki Ressamlar" bölümünde, Fatma Pesend Hanım'ı, Cavidan Hanım'ı anıyor ve "Mihri Hanım da pek güzel resim" yapardı, diyor. "Hatta Mihri Hanım memleketimizin en büyük hanım ressamlarından biridir. Onun tablolarından ikisi bendedir. Biri benim portremdir, diğeri ise Yıldız'daki konağımızın resmidir." Hemen dikkatimi çeken, Mihri Hanım'ın kuşakdaşları arasında başka kadın ressamların varlığı. Anılan Fatma Pesend Hanım, II. Abdülhamid'in eşlerinden; Cavidan Hanım ise, Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi'yle evlenmiş.

"Amcazâdem Mihri Hanım ise Zonaro'nun en muvaffakiyetli talebelerinden biri idi. Zonaro'dan ders aldığı zamanlar bizim konakta kalır yahut Akaretler'de mukime Behiye Halamıza giderdi." Genç ressam, zaman zaman, Fatma Pesend Hanım'ın Yıldız'daki dairesinde de misafir olurmuş.

Tıbbiye Nâzırı Ahmet Rasim Paşa'nın kızı Mihri Müşfik'i Leylâ Açba şöyle tasvir ediyor: "Orta boylu, açık kestane renkli saçlı, yeşil gözlü güzel bir hanım idi." (Resim Heykel Müzesi'ndeki, kime ait olduğu belirtilmemiş, yeşil gözlü genç kadın portresinin bir otoportre olabileceği akla geliyor. Mihri Müşfik'in bu portresi çok çarpıcıdır.)

Prens, amcazâdesi için, "Maalesef daha sonra memlekette çıktı ve İtalya'ya gitti" diye yazıyor. "Bir müddet Fransa'da ablam Hidayet Hanım'ın yanında da kaldı. Bana ve diğer aile mensuplarına yazdığı mektuplardan pek mükedder olduğu aşîkârdır."

Bu "mükedder" mektuplar kim bilir neler söylüyor, neler anlatıyordu...

Abdülhamid'in, Leylâ Açıba'nın sözcükleriyle, "gördüğüm en rezil insanlardan biri" olan "fevkalâde jurnalcisi" Fehim Paşa, meğer değerli ressam Eşref Üren'in babasıymış. "Amcazâdem Mihri Hanım, bu çocuk için, 'İleride büyük bir ressam olacağından hiç şüphem yoktur' demişti."

Harem Hatıraları'nın tanıklığında, Zona-ro'dan ders alma meselesi aydınlığa çıkıyor: Saraya gidip gelen genç Mihri, Şehzade Selim Efendi'nin zevcesi Eflâkyar Hanım'ın yaptığı resimlerle ilgileniyor; "her ikisi hususî birer resim yapıp Sultan Hamid'e takdim etmişler. Sultan Hamid de resimlerden pek hoşnut kalarak kabul etmiş ve amcazâdem Mihri Hanım'ı hususî ressamı olan İtalyan Zonaro Bey'in talebesi yapmış."

Prens Leylâ Açıba'nın anıları, objektif tutumla kaleme getirildiğinden özel bir değer taşıyor. Mihri Müşfik Hanım, bu anılarda, en son, 1919'da, İstanbul'dan "Zat-ı Şahane"nin sağladığı imkânla ayrılırken görülüyor. Yolu Roma'ya. Sonrası? "Halen memleket haricinde ve Amerika'da Chicago şehrinde ikâmet etmektedir. Allah güzel akıbetler versin."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Temmuz şurupları temmuz şerbetleri...

Selim İleri 2010.06.26

Süveyş Kanalı'nın açılış törenine katılmak üzere, saltanat yatıyla yola çıkan İmparatoriçe Eugénie, yakın tarihimize meraklılar hatırlayacak, önce İstanbul'a gelir. Sultan Aziz bu ziyaret için, Beylerbeyi'nde, taraçalı bahçeleriyle göz kamaştıran bir saray yaptırtmıştır.

Eugénie'nin yatı sarayın önünde demirlemiş. Aynı anda saltanat kayığı görünüyor: Sultan Aziz "altın işlemeli kırmızı kadifeden bir gölgeğin altında" ayakta duruyor; az sonra imparatoriçenin yatına çıkacak...

Bu karşılama törenini hem okumuş, hem dinlemiştim. Değerli eserinden bugünkü kuşakların neredeyse habersiz yaşadığı Haluk Y. Şehsuvaroğlu, Sultan Aziz / Hayatı, Hal'i, Ölümü'nde anlatır. Aynı monografide, tanıklar arasında adı geçen Neşecan Yengemiz ise, herhalde babası Ahmed Vesim Paşa'dan dinlemiş olmalı ki, sık sık anlatırdı.

Neşecan Yenge'nin anlattıkları arasında, Eugénie'nin hemen ertesi gün, Pertevniyal Valide Sultan'ı ziyaret edişi var. (Bunu babasından dinlemesi imkânsız.)

Pertevniyal Valide Sultan, yengemizin iddiasına göre, Fransa imparatoriçesine "buz gibi bir şerbet" ikram etmiş. Eugénie ilk kez şerbet tadıyormuş. O kadar beğenmiş ki, bir bardak daha içmiş. Şerbete gelince, Neşecan

Yenge'nin anlatımlarında, bazan çilek şerbeti olurdu, bazen vişne, gül, bazen da mayhoş demirhindi şerbeti.

Şimdi öyle düşünüyorum ki, Neşecan Yenge o gün canı hangi şerbeti çekmişse, imparatoriçeye o şerbeti içirtiyordu...

Çocukluğumda şerbet evlerden el ayak çekmek üzereydi. Meselâ, Çamlıca gazozu "daha pratik" bulunuyor, bu gazozu bir tatlı kaşığı vişne, portakal ya da kayısı reçeli katıştırılarak, uyduruk şerbetler hazırlanıyor, zevksizce beğenilerek içiliyordu da.

Zaten şerbetle şurup, geçmiş günlerde, eşanlamlı sandığım iki sözcüktü. Uzun süre öyle sandım. Oysa şerbet, "meyve özü, su ve şekerle yapılan tatlı içecek"; şurup, "kaynatılıp koyu hale getirilmiş şerbet". İnce ayrıntı; Pricilla Mary Işın güzel eseri Gülbeşeker'de uzun uzadıya üzerinde durur.

Şerbet el ayak çekiyordu dedim ama, Çamlıca gazozunun adım atamadığı evler vardı. Elbette Hacı Bekir'i unutmuyorum: Hacı Bekir'in şubelerinde, yaz geldi mi, çeşit çeşit şerbetler boy gösterirdi.

"Şerbetlik şeker"i de anmak gerekir. Bakın, Gülbeşeker anıyor: Portakallısı, tarçınlisi, güllüsü, limonlusu, vanilyalı, saleplisi var. Fıstıklısı, acı bademlisi, menekşelisi, hatta yaseminlisi, haşhaşlısı, amberbarislisi, yine meyvelerden çileklisi, vişnelisi, narlısı, kayısısı, şeftalilisi, eriklisi, hurmalısı, ananaslısı! Koruklu şerbet şekeriyle çikolatalı şerbet şekerini de eklersek, geniş yelpaze büsbütün göz kamaştırır.

Bugünün 'kola' dünyasına galiba şerbet şekeri yenik düştü. (Dileyelim ki, geçici bir süre için öyle olsun.) Kola, meğer, Afrika'da yetişen, küçük, beyaz ve kırmızı renkli bir tür cevizmiş, hatta kola cevizi deniyor. "Kafein ve kolatin bakımından zengin"; kolatin neyin nesiyse. Ağacı on, on beş metre yükselebiliyor. İşte bu kola cevizi, meşrûbat sanâyiinde bugün baş rolde.

Sanayiisiz gül şurubunun yapılışına tanık olmuştum; 1950'lerin ikinci yarısında, Kadıköy'ünde, Şifa'da:

Azize Hanım bahçeden gül toplar, ille pembe güller, pembe taçyaprakları tek tek kopartırdı. Sonra tartılır; yarım kilo kadar olacak, yığınla gül derlenmiş. Azize Hanım'ın gül şurubu gelincik yapraklıydı; yarım kilo gül yaprağına yirmi tane gelincik yaprağı.

Azize Hanım, "gelineli" yaprağı derdi. Bu gelineline hiçbir sözlükte rastlayamadım. Gelin otu var; ama o, güvey feneri denen bitki.

Gül yaprakları, gelincik yaprakları, bir limonun suyu, yarım kilo pudra şekeri, hepsi iyice karıştırılıyor, kavanoza konuyor. Gidip gelip, yaprakları her gün "alt üst" edeceksiniz. Her gün dediğim, hepi topu altı gün.

Altıncı gün "kaynamış suda koyu şeker" hazırlayacaksınız. Evet, "koyu şeker". Koyu şekere önceden hazırlanmış gül katılıyor, vakit kaybetmeden ateşten alınıyor. Nerdeyse hazır, çünkü artık süzülüp şişelere "taksim" edilecek. Şişeler mantarlanacak, mumlanacak, ters çevrilerek "muhafaza" edilecek.

Reçeller meleği anneannem, vişne reçeli, vişneli ekmek, "alafranga vişneli turta" yaptığı gibi, vişne şurubu da hazırlardı. Yıkamış, temizlenmiş, sapları kopartılmış vişneler bir kaba dizilecek. Üzerine şeker katın. Öyle iki üç gün şekerin erimesini bekleyin, vişnenin suyu çıksın diye telle dövün. Süzgülenden süzüp şişelere boşaltacaksınız. Anneannem şişeleri mantarlayıp mumlar mıydı, unutmuşum.

Mevsimi gelince, ahududu şurubu da beş aşağı beş yukarı aynı yöntemle yapılırdı. Yalnız, ahududu şurubu ille "serin" yerde saklanırdı.

Yapılışına, hazırlanışına tanıklık ettiğim son şurup / şerbet, gelincik şerbeti. Türk tiyatrosunun büyük yıldızı Gülriz Sururi hatırlayacak, ortak dostumuz -rahmetli- Bülent Erbaşar her mayıs bol bol gelincik toplardı. Aziz dostum doğal beslenme, doğal ilâçlar, doğal içecekler tutkunuydu.

Kıpkırmızı taçyaprakların altındaki siyah lekecikleri, üşenmeyecek, dikkatle, zedelemekten, tek tek keseceksiniz. Adamakıllı büyük ve su dolu kapta gelincikler bekletilecek; tozu toprağı süzülüp gitsin... Gelincik yaprakları yine tek tek çıkartılacak, kavanoza yerleştirilecek, üstüne -kaynatılmış, soğutulmuş- içme suyu boşaltılacak. Kavanoz güneşe bırakılacak. Üç dört gün sonra, bir de bakıyorsunuz, kıpkırmızı yapraklar bembeyaz kesilmiş! Ama bir kavanoz dolusu kırmızımsı eflâtunumsu su! Yapraklar kevgirde kalacak. Suyu şimdi hem şeker ekliyorsunuz, hem de bir limonun suyunu. Gelincik şerbetiniz hazır. Buzdolabında iyice soğutup ikram edin.

Bülent Erbaşar şekeri az koyardı. Öyleyken gelincik şerbetinin kokusu uçup gitmez, buruk tadı ferahlık verirdi.

Elif Ayla'nın kaleme getirdiği iç açıcı Şerbet ve Hoşaf (Hatıralarda kalan yudum yudum lezzetler) kitabında "subye"nin tarifi var. Subyeye vaktiyle Sermet Muhtar Alus'un bir yazısında rastlamıştım; içecek ama, nedir, neden yapılır, anlaşılmıyordu. Pembe Maşlahlı Hanım romancısı, subye pek lezzetliydi, içtiler, tadı damaklarında kaldı diyordu.

Şimdi Elif Ayla'dan tarifini veriyorum:

"Kavun çekirdekleri yıkanır, bir tepsiye alınıp, güneşte kurutulmaya bırakılır. Efendim, eskilerin evlerinde bakır havanlar vardı. Hâlâ imkân varsa, kavun çekirdeklerini bakır havanda dövmenizi öneririm. Dövmek demişsek de, çok eziyet etmeden, hafif irice kalacak kadar çevirsek kâfi.

Bir yandan da suyu kaynatmaya koyalım. Kaynayan suya, havanda şöyle bir çevirdiğimiz çekirdekleri koyalım. Bir taşım kaynatıp, şekeri ekleyelim. Sonrasında temiz bir tülbentten geçirelim şerbetimizi. Cam şişelere, sürahilere koyup soğutalım."

Elif Hanım'ın şu hatırlatması yürek burkucu: "Bu şerbet eskilerin hiçbir şey israf etmedikleri günlerden kalmadır..."

Nice nice şerbetler, şuruplar: Nane şerbeti, koruk şerbeti, demirhindi şerbeti, kızılıç şerbeti, çilek şerbeti -pek severdim-, nar şurubu, elma şurubu, karadut şurubu... Git git unutulmuş, git git yapılmaz olmuş.

Önümüz temmuz, sıcak günler bekliyor bizi. Şerbetler, şuruplar salık vereceğim ama; gazozun bile nostaljik olup çıktığı bugünün dünyasında -mihneti göze alıp- kim hazırlayacak, kim onca emeği göze alacak?! Girersen ayaküstü atıştırma salonlarından birine, hamburgerinin yanına açtırırsın bir kola; olur biter...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Avrupalılaştık...

Selim İleri 2010.06.27

Geçen yazımda Nesl-i Âhir'in şöyle bir değinip geçtiği, Avrupa kaçağı hanımlardan söz açmıştım. Nesl-i Âhir değinmekle yetinir; ama, Pierre Loti imzalı Mutsuz Kadınlar bu hanımları uzun uzadıya anlatır. Avrupa'da yaşamak isteyenler, yalnızca bu üç hanım olmamalı.

Yirminci yüzyıl başındaki romanlarımızda, İstanbul'un Şişli, Nişantaşı gibi, yıldızı yeni yeni parlayan, zengin, konforlu semtlerinde oturan hanımlar, beyler Avrupa'ya aşk, macera, henüz toplumsal boyutuna büsbütün erişmemiş bir hürriyet arayışıyla 'bakarlar'. Özledikleri hürriyet, şimdilik, kulaktan dolma bilgilerle öğrendikleri hürriyettir.

Avrupa'ya gidenler, gitmemiş olanlara, orada gördüklerini anlatırlar. Daima bir hayranlık söz konusudur. Romanların dünyalarına bakılırsa, Avrupa bir hayaller, rüyalar haritası, Avrupa'daki ülkeler de rüyaların gerçek olduğu yerlerdir.

Daha on dokuzuncu yüzyılın sonunda Sergüzeşt'te, Celâl, bilmem nerede bilmem kimin büyük resim atölyesine devam etmiş, başarılar kazanmıştır. Ama Moda'daki konağa dönünce, Paris'e özgü profesyonel modeller yerine, evdeki cariye Dilber'in iğreti modelliğiyle yetinmek zorunda kalır. Bu paradoks Sezaî'yi fazla ilgilendirmemiş. İncelemeciler de pek ilgilenmemişler.

Avrupa bilgileriyle donanmış olarak ülkeye dönüşler çoğu kez hayal kırıklığı, ülkü bozgunudur. Her nedense, Avrupa'da, memleket ve memleketin koşulları, yaşama biçimi, imkânları -âdeta hepten- unutulmuştur. Örneğe, Celâl, İstanbul'a dönüşte Paris modellerini asla bulamayacağını aklının ucundan geçirmemiştir...

Paris'te, Roma'da, Napoli'de, Monte Carlo'da yaşamış olan roman kişileri ikide birde şaşılahtı hayatlar içinde gösterilir. Avrupa'nın o günkü ekonomik durumu, siyasî çalkantılar, yaklaşan savaş tehlikesi roman kişilerinin gözünden kaçmış gibidir. Süt liman bir Avrupa! Bütün uygarlık oradadır ve yarın için endişeye gerek yoktur.

Sanatkârların muhitlerinde, büyük eğlence yerlerinde, kumarhanelerde dolaşan zengin Türklerin birer Osmanlı prensi ya da prensesi olduğu konusunda -romanlara özgü- dedikodular çıkar.

Zaten böylesi süslü roman ayrıntıları, bir kuşak sonra, Refik Halid'in eşsiz, hafif, eğlendirici romanlarında bilinçli bir seçimle tekrarlanacaktır. Nilgün'ü hatırlatayım...

Avrupa'nın yanı sıra Amerika da, sözgelimi Mehmed Rauf'un eserinde, ucundan ucundan anlatılır. Amerika'nın ilerde büsbütün ilgi odağı olacağını keşfetmiş Mehmed Rauf, koca kıtayı bir dans ülkesi sayar. Orada bulunmuş Türk genci fevkâlade güzel dans etmektedir...

Tiyatrolar, operalar göz kamaştırır. Büyük, lüks otellerin salonlarında orkestralar çalmaktadır. Hatta harabelerde bile başkalık hiss olunur. Pompei harabelerini dolaşan Osmanlılar, geçmiş zamanın lâvlar altında kalmış uygarlığına hayran olurlar.

Bu Osmanlılar, nice yıllar, gözlerinin önündeki Bizans harabelerine neden ilgi duymamışlardır; romancılar dile getirmez, üzerinde durmaz.

Abdülhak Hâmid anılarında, çocuk yaşta, Pompei'yi mahveden yanardağla karşılaşmasını tatlı tatlı anlatmış. Yanardağın ufarak püskürtülerini dehşet içinde seyrediyorlar ve ailecek, yanardağdan habersizler!

İyi niyetle de olsa, gerçekliğin çarpıtılması, okuyazar geçinenlerin ruh dünyasını yansıtıyor belki de: Olduğundan farklı görünmek. Bilmediğini bilir geçinmek. İlle üstün olmak...

Romanların dışında dönemin İstanbul'u sadece bu özlemlerle mi haşır neşirdi? Soruyu, yabancı kalemlerin İstanbul anıları yanıtlıyor.

Hemen örnek vereyim: Grace Ellison, İstanbul anılarını 1915'te kitaplaştırmış. Dergâh Yayınları yenilerde Türkçesini yayımladı: İstanbul'da Bir Konak ve Yeni Kadınlar. Çok yararlanarak okudum. Aralarında Şair Nigâr,

Fatma Aliye, genç Halide Edib de olmak üzere, aydın kadınlar, zaman zaman da okuryazar beyler karşımıza çıkıyor. Meselelere farklı bakıyorlar. Avrupa uygarlığına da farklı bakıyorlar, okumanızı salık veririm.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Cemil Meriç Anıları

Selim İleri 2010.07.10

Bu yazıyı 12 Haziran 2010 tarihinde yayımlamak istiyordum. 12 Haziran Cumartesi'ye rastlıyordu. 13 Haziran ise Cemil Meriç'in ölüm yıldönümüydü.

Edebiyatımızın, düşünce hayatımızın belki de en fırtınalı kişisi olan Meriç'i 13 Haziran 1987 tarihinde kaybetmişiz.

Yazıyı geciktirdim. Daha doğrusu, yarım bıraktım. Sonra yeniden... Bazı huzursuzlukların peşimi bırakmayacağını biliyordum. Ne var ki, yazmak da istiyordum.

Nisan başında Bu Yalan Tango yayımlandı. Yaşadığımız ortamın bize hep yalanlar söylediğini, Cemil Meriç'ten bir alıntıyla vurgulamıştım, romanın ilk sayfasında. Özellikle genç okurlar, Cemil Meriç'i tanıyıp tanımadığını sordular. Jurnal 2'de yer alan mektubunda belirtildiği gibi, uzun yıllar önce tanışmıştık.

O acı mektuba geri döneceğim. Ama mektuptaki hatırlayışın öncesi var. Cemil Meriç'i Hind Edebiyatı adlı eseriyle hatırlıyorum. Parmakkapı'daki küçük ve sevimli kitabevinin adı neydi? Orada, Dönem Yayınları'nın verimi Hind Edebiyatı karşıma çıktı. Yıl galiba 1966. Sonradan adı değişerek, Bir Dünyanın Eşiğinde olan Hind Edebiyatı, yazarının önemseydiği bir çalışma. Jurnal'de ondan bolca söz açılıyor. Oysa o günlerde ilgi devşirmemiş.

1967'de, Çemberlitaş'ta, Çan Yayınları'nın ve Yeni Ufuklar dergisinin yönetim odasında'yız şimdi. Kimi günler, okuldan sonra, Vedat Hoca'ya (Günyol) yardıma giden öğrencileri arasındaydım. Bu akşamüzerinin özelliği, Çan Yayınları'nda Cemil Meriç'i görmem. Daracık odanın iki masasından birinde oturuyor. Yanında, ayakta genç bir hanım var. (Sonradan Ümit Meriç'le konuştuk; Ümit Hanım "Bendim herhalde" dedi.)

Saint-Simon / İlk Sosyolog, İlk Sosyalist basılma aşamasında. Vedat Günyol'la Cemil Meriç nezaketi elden bırakmayarak tartışıyorlar. Neyi? Hatırlamıyorum. Oysa tartışmamaları şaşırtıcı olabilirdi: Dünya görüşleri handiyse uzlaşmaz iki insan...

Meriç ve genç hanım gittikten sonra, Vedat Hoca, "Çabasına saygım sonsuz; on yıldan beri gözleri görmüyor" diyor, bir "ama"yı ekleyerek. O ama, tahmin edilebileceği gibi, yerlilik meselesi etrafında. Hümanist Günyol'la, Doğ'u'yu bir çırpıda silip atamayacak Cemil Meriç elbette anlaşılamayacaklardı.

Saint-Simon monografisi Çan Yayınları arasında çıktı. Kapağı camgöbeği rengine, anlatımı çok zengin bir ince kitap. Yanıldığını sanmıyorum: Bu eser de hak ettiği ilgiyi devşirmedi.

Kayıtsızlığı doğal karşılayanlar çıkabilir. Hele o günlerin yıkımlar getirici kamplaşmasında: Cemil Meriç 'sağcı' Hisar dergisinde "Fildişi Kuleden"i yazıyor, 'ilk sosyalist' Saint-Simon'un yanı sıra. Kimselere yaranamamanın bundan âlâsı mı olur?..

Çan Yayınları'ndaki akşamüzerinden Cemil Meriç'in beni hatırlaması imkânsız. 20 Aralık 1978 tarihli mektup ikinci rastlaşmamızla başlıyor: "Yılların tozlanmış albümünde yarı silik bir hatıra. Galiba Kemal Tahir'de karşılaşmıştık. Romandan söz edilmişti." Yirmi dokuz yaşımdayım 1978'de, değerli Cemil Meriç mektubunda "Sayın Selim İleri" diyor. İlk bu sesleniş yüreğimi yaktı. İtiraf edeyim ki, mektubu unutmuştum. Jurnal 2'de okuyunca... dedim ya, içimde derin huzursuzluk.

Birer ikişer çıkageliyordu: Balzac'ın eseri çevresinde o nefis inceleme: "... bu etüd genç bir tecessüsün ilk araştırmasıydı."

Yazarı şimdi, 1978'de öyle düşünüyordu. Yine Meriç'ten olağanüstü güzellikteki Balzac çevirisini de nasıl göz ardı etmiş, mektuba yanıt yazmamıştım?! Bunlar hepsi birer utanç olarak art arda çıkageliyordu.

"Sonra TV'nin bir konuşmasında buluştuk. Soğuk bir hava, sevimsiz bir çevre. Vazifeye, angaryaya benzeyen suni bir soru—cevap ağı. Bir kelime ile, tesadüfün karşımıza çıkardığı her iki fırsattan da faydalanamadık. Yani sizi ancak yazılarınızdan tanıyorum."

Yazılar, Dünya gazetesindeki yazılar, her gün. Zaten mektup da, Mağaradakiler'le birlikte Dünya'ya gönderilmişti. Yine gazetede ydım; başımda kavak yelleri, yok, 'kibir' yelleri esiyor. Bugün artık başka türlü nasıl yorumlayabilirim?

Kibrime kibir katan bir 'köşe'm olmasına, her gün yazmama rağmen, Mağaradakiler'den tek satır söz açmamıştım. Meriç'in "Bu cesetlerin göğsünde bir kalp çarpıyor" dediklerinden biriydim muhakkak ki. Sonra, onun cesurca kaleme getirdikleri, için için ürkütüyordu. Bir yere ait olmamak, düşündüğünü, inandığını açıkça söylemek, yazmak, bazan öfkenin doruğunda âdeta sayıklamak: O yalnızlığı göze alanlardan değildim.

Birkaç yaz önce, balkonda, boğucu yaz gecesinde, Jurnal 2'yi hayranlıkla okurken, 226. sayfada karşıma çıkan mektup, bugün yine kahredici:

"... Tenkitleriniz beni çok memnun edecek. Tek ricam: hazırlamak için değil, yalnız kaleme almak için dört yılını harcadığım bu kitabı sonuna kadar okumanız. Yalnızım ve diyaloga ihtiyacım var."

Mağaradakiler'i çok sonra okudum. Yalnızdım ve diyaloga ihtiyacım vardı.

1979'da Bu Ülke'nin dördüncü basımını gönderdi Cemil Meriç. İkinci sayfada yazılanları alıntılıyorum:

"Selim İleri,

'Mağaradakiler' genç ve obur tecessüsünü çekmedi anlaşılan. 'Bu ülke', daha kısa bir mektup. Yer yer çığlık, yer yer vaiz. Eski bir yazar olarak, ilgi dünyanın sınırlarını merak ediyorum. Kendi sesinden başka bir sesi, kendi hakikatlerinden başka hakikatleri dinleyebilecek misin? Tezle antitez aynı gerçeğin ayrı görünüşlerinden başka ne? Aydınlarımız diyalogu peşinen red ettikçe bütünü kucaklayabilir miyiz? Dünya'daki yazılarını her gün okuyorum.

Selâm ve dostluk!.."

İşıl işıl bir yaz gecesinden güzel anılar da var. Neyse ki...

Jurnal 2'nin giriş yazısında, Mahmut Ali Meriç, babasının özel yaşamından bir dönemi, benzerine rastlamadığımı incelik ve duyarlılıkla kaleme getirir. O dönemde Lâmia Hanım'la Cemil Meriç'in mutluluklarını okur da yaşar, tıpkı onlar gibi, hem sevinç hem hüznle.

İşte Koço'da bir geceydi, Moda, iskele, ışıklar. Lokantanın kapısında taze ceviz satan yaşlı adam kaybolup gitmemiş. Biz, arkadaş grubu, taraçadaydık. Cemil Meriç'le Lâmia Hanım geldiler. Oturdular. Öyle güzel konuşuyorlardı ki; Lâmia Hanım'a mektuplardan birinde yazıldığınıca, "Yalnız senle konuşurken yaşıyorum. Sonra sahneye bir acayip, bir ukalâ Cemil Meriç çıkıyor"...

Epey çekinerek yanlarına gitmiştim. Mağaradakiler'le birlikte gelen mektup, Bu Ülke'nin ithafında üslubun değişmesi, bir azap, vicdan azabına yakın bir azap. Belki alkolün de etkisiyle. Hem, epey duraksayıştan, iç ödeşmesinden sonra. Nasıl olsa beni görmüyor, diyordum...

Çocuk arınmışlığında ve o kadar coşkun Cemil Meriç'i bu son görüşmemizde tanıdım.

Şimdi, yaz akşamının -2010 Temmuz'u- sonunda, Jurnal'den şu satırlar, tuhaf bir şekilde bana iyi geliyor:

"Acı, hassasiyetini kabuklaştırıyor insanın. Ölmek galiba bu. Ayrılığa alışmış gibiyim. Tevekkül, teslimiyet. Ve heyecanların gün geçtikçe kararan pırıltısı. Alışkanlıkların insanı pestile çeviren çarkı. Artık yanarak değil, tüterek yaşıyorum. Nemli bir tomar gibi. Kanatlarım her gün bir parça daha ağırlaşıyor. Galiba ihtiyarlıyorum."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Bir radyo oyunu yazmak

Selim İleri 2010.07.11

Türk şiirinin büyük ustası Behçet Necatigil'in "Süslü Karakol Durağı" adlı radyo oyununu nasıl kaleme getirdiğine tanıklık etmiştim. Unutamadığım bir anıdır.

Şair, Beşiktaş'taki evinin kitaplarla, süreli yayınlarla dolup taşan küçük odasında, pencere önündeki yazı masasında yıllar yılı oturmuş, çalışmış, bunaldığında, uzaklarda gördüğü Süslü Karakol'a bakmıştı. II. Abdülhamid zamanından kalma yapı, o zamanlar yarı harabe durumundaydı.

Yaban otların fışkırdığı eski karakol, Necatigil'i usul usul etkilemiş olmalı. Bazen, gecelerde, oralara kadar yürürmüş.

İlk notları aldıktan sonra, yapıyı çevreleyen sokakların krokisini çıkarmış, geceleyin son otobüsleri araştırmış, uzun süre Süslü Karakol'u âdeta yaşamış. Gecelerde sesleri dinlemiş.

Krokiyi görmüştüm. İşin tuhafı, krokide ayak seslerinin nerelerde yankılandığı işaretlenmişti. Bütün bunlar, okuyanlar hatırlayacak, "Süslü Karakol Durağı"nda işaretlenmiştir.

Böylesi ön çalışmalarda Behçet Hoca yorulmaz, yılmaz bir edebiyat adamıydı. Günümüzde aynı titizliği gösteren kaç edebiyat adamı var, bilmiyorum.

Yazılışından tam yirmi iki yıl sonra, 1995'te yayımlanan uzun radyo oyunu Ertuğrul Faciası için tuttuğu kaynakçaya göz atmak yeterli:

Artık genel kitaplıklarda bile kolay kolay bulunamayacak bir eser, Süleyman Nutkî'nin Ertuğrul Firkateyni Faciası, İstanbul 1927. Yanı başında, belki bir iki çok özel koleksiyonda rastlanabilecek Türk-Nippon Dostluğunun Sonrasız Hatırası Ertuğrul, Tokyo Büyükelçiliğimiz bu yayını 1937'de Tokyo'da gerçekleştirmiş. Ceride-i Bahriye'nin birinci ve ikinci sayıları, onların da tarihleri 1305 ve 1306.

Başka örnekler, kanıtlar da var. Hepsi okunmuş, taranmış, özümsevenmiş kitaplar, gazeteler, dergiler, şairin kim bilir ne kadar zamanını almıştı. Hocamıza sormayı akıl edememişim.

Uz elli kuyumcu özeniyle çalışan Necatigil, yeni kuşakların hemen hiç bilmediği, önceki kuşakların da handiyse unutup gittiği Ertuğrul gemisinin Japonya'da batışını yazabilmek uğruna kütüphanelere gidip gelmiş, herhalde fotokopiler çekirmiş, alıntılar çıkarmış, sonra da kim bilir kaç günde, kaç haftada, ayda, gizli bir başyapıt olan Ertuğrul Faciası'nı yazmıştı.

Ya emeğinin karşılığı?

İstanbul Radyosu'nca mikrofona konmuş Ertuğrul Faciası altı bölümlük bir eser. İstanbul Radyosu'nun telif ödemesi ne kadar idiye, o kadar. Eser, dediğim gibi, şairin sağlığında kitap olarak da yayımlanmamış.

Oyunda Ali Ruhi diyor ki: "Azizim Ahmet Rasim Bey! İşte bunu senin büyük şairin Muallim Naci dahi söyleyemez. Allahaismarladık, beni artık göremeyeceksin! Allahaismarladık..."

Tıpkı Necatigil'i göremeyeceğimiz gibi.

Bu uzun radyo oyunu, Doğu ve Batı uygarlıkları ortasındaki on dokuzuncu yüzyıl sonu Osmanlı-Türk insanının ruh iklimine ilişkin benzersiz gözlemlerle, tespitlerle donanmıştır. Bir yandan da törelerinden caymamış Japon insanını dile getirmekte, 'kültür gömleği' değiştirmelerin sancılarını kıyaslamaktadır.

On dokuzuncu yüzyıl şairi Ali Ruhi'nin kişiliğinde, Necatigil, yeni ufuklara açılmak isteyen, öte yandan sözkonusu çabadan endişeler duymuş son Osmanlı aydınlarının çizelgesini çıkartmıştır. Gitmek, yeni ufuklara açılmak ve kaybolacağını az çok bilmek... Böylece yakın tarihimizin bir sorgulaması onun kalemiyle edebiyata geçiyordu. Kaç kişi ayırtına vardı?

Şimdinin kapkaççı ortamına ürküntüyle 'baktıkça', Necatigil soyundan, emek, alınteri, sabır insanlarına gönül borcumuzun artık ödenemeyeceğini düşünüyorum. Yalapşaplar furyasında, Ertuğrul Faciası, elbette kendi uzlet köşesine çekilmiş...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Sandıktaki romanlar (1)

Selim İleri 2010.07.17

-Ataç'ın zamana meydan okumuşluğunu kim yadsıyabilir? Ataç'la için için tartışırsınız, dil konusundaki görüşlerinden irkilirsiniz, durup dururken öfkelenişlerine anlam veremeyebilirsiniz ama, yazılışından yıllar sonra, eleştirilerini, söyleşilerini, okurlarına mektuplarını yine de tat alarak okursunuz.

Tat almanın ötesinde, bu yazı mirasının güncelliğine, yeniden gündem oluşturmaya, bazan da anılara alıp götürüşüne şaşarsınız...

Ataç, denemelerinden birinde, "Roman okumaya geç başladım" der. Sonra, ablasının 'sandığındaki' romanlara geçer, sandıktaki romanlar, okunmuş ilk romanlardır.

Hangileri olduğunu tahmin etmek zor değil: "Pardiyanlar'ı bitirdim. Monte-Cristo'yu yarılardım; ondan Joseph Balsamo'ya, Simone ile Marie'ye geçecektim; hele Sabıkalı'yı ablam pek övüyordu."

Galiba her romansever, her edebiyatsever için böyle sandıktaki romanlar var. Hatıra sandıklarını açar açmaz karşınıza çıkıyorlar. Zaman kaymasında ve elbette sevinç içinde, Cihangir'deki evimize geri dönüveriyorum; mavi de, ortası pembe gül öbekli goblen kaplı eski sandıkta romanlar aranıyorum.

Hayır, yok. Daracık koridorda duran eski sandığımız naftalin kokuyor. Mevsim yaz olmalı ki, sandıkta üst üste kalın yorganlar, battaniyeler, bir de babamın paltosu.

Evimizde romanlar nerdeydi? Sağda solda, örnekse komodinin üstünde, ya da pencere kenarında, hatta yün sepetinin içinde, dikiş kutusunun yanında. Annem roman okuyor. Annem bir romana başlamadan önce son sayfayı okuyor; sonu kötü biten romanlardan elden geldiğince uzak durmaya çalışıyor. Ser verip sır vermeyen romanlar var tabii. Sonu iyi mi kötü mü; annem okusun mu okumasın mı? Bir bocalayıp alıp başını gidiyor.

Ablamın dolabında okul ödevi olarak verilmiş romanlar. Meselâ ciltli Yaban'ı dün gibi hatırlarım, Yaban'ın baskısı mı tükenmişti; şurda burda aranmış, Beyoğlu'ndaki "Madam"ın kitabevinde güçlük bulmuştu.

Babamın kitaplığında bilimsel kitaplarla haşır neşir, Almanca'ya çevrilmiş bir Tolstoy: Çok ince kâğıda basılmış, tek cilt haline getirilmiş Harp ve Sulh. O zaman Savaş ve Barış denmiyor. Hâlâ beni şaşırtan Yabancı. Öyle ya, yine Almanca çevirili, Albert Camus imzalı Yabancı'nın babamın kitaplığında ne işi var? Teknik Üniversite'de öğretim üyesi babam modern romanı mı merak etmiş?

Ne Harp ve Sulh ilgimi çekiyor, ne de Yabancı.

İlgimi çeken romanlar, dikiş kutusunun yanında duran, yün sepetindeki, ya da, yemek masasında açık bırakılmış olan. Annem bazan iki romanı bir arada okurdu. Bunların renkli illüstrasyonlu kapaklarında, hemen hep, uzun, kıvrık kirpikli, iri gözlü, gümrah saçlı kadınlar, elmacık kemikleri çıkık, saçları kumral ve dalgalı, gözleri açık renk genç adamlar. Genç adamlarla genç hanımlar uzun uzadıya bakışıyorlar. Romanlara sevdamda bu rüküş kapakların etkisini saklamak istemem.

Colette, duyarlı eseri Claudine'in Evi'nde, "uzun saçlı" ablasının romanlarla ilişkisini aynı coşkuyla anar:

"Şiirler de okurdu, ama daha nadiren. Temps gazetesinin kesilmiş, dikilmiş tefrikaları, La Revue des Deux Mondes'un, Recue Bleue'nün koleksiyonları, Journal des Dames et des Demoiselles'inkiler. (...) Romanlar yastıkları doldurur, nakış sepetini şişirir, yağmur altında unutulup bahçede erirlerdi. Uzun saçlı ablam artık, konuşmaz, pek az yemek yer, evde bizimle karşılaşınca hayret eder, zil çalacak olsa sıçrayarak uyanırdı." (Vedia Tataroğlu'nun çevirisi.)

Öyle değil midir? Bir kez büyülerine kapıldığınızda, romanların yaşamı, bizim durgun, tekdüze günlerimizi silip süpürmez mi? Hiç değilse, romanlara sevdalandığımız o yıllarda.

Evet ama, önce hangisi? 'Büyüklerle mahsus' romanlardan ilki, tefrikasını günü gününe, soluk soluğa takip ettiğim bir aşk romanıdır: Yılların Ardından. Hürriyet gazetesinin bilmem kaçınıcı sayfasında her gün yayımlanıyor. Şöyle bir deyiş: "Nakleden: Muazzez Tahsin Berkand". Yazan değil de, nakleden. Bu nakleden deyişine kendimce anlamlar verirdim: Birileri romandaki aşkı sahiden yaşamışlar da, Muazzez Tahsin gazete okurlarına anlatmaya koyulmuş...

Nakleden, meğerse, adapte eden, uyarlayan anlamına geliyormuş ve Muazzez Tahsin, bazı eserlerini Fransız edebiyatının pembe romanlarından uyarlıyormuş.

Yılların Ardından bugün tek satırını hatırlamadığım bir roman. Geçenlerde, elden düşmeler satan küçük bir kitapçıda buldum. Okurum okumam, hemen satın aldım. İtiraf edeyim ki, sandıktaki romanların -benim için- en eskisini baştan sona taradım. Ziya Osman Saba'nın dizesi:

Kaybolmuş baharıma beni götür hâtıra...

O zamanlar gazeteler tefrika romana büsbütün yüz çevirmemişti. Ben de romanla gazeteler aracılığıyla tanışıyordum. O zamanlar bir de 'akşam gazeteleri' vardı; adını artık hatırlayamadığım bir akşam gazetesinde, Suat Derviş'in adını asla unutamayacağım bir romanının tefrikasına başlanmıştı: Aksaray'dan Bir Perihan.

Aksaray'dan Bir Perihan çok zaman sonra, Oğlak Yayıncılık'ın gönüldenliğiyle kitaplaştı. Gelgelelim ilgi devşirmedi. Bense, Colette'in ablasının yaptığı gibi, tefrika kesiklerini biriktirmiş, ciltletmeye niyetlenmiştim.

Yazık ki, Cihangir'deki evimizin kitapları kaybolup gitti. Pek azı şimdi benimle birlikte yaşıyor: Hepsi yaşlandı, kapakları kırış kırış, sayfaları sarardı. Hatta, dokunur dokunmaz, sararık kâğıt inceden yırtılıyor. Demin andığım Colette onları, eski kitapları hayalinde özleyişle yaşatır:

"Bu kadar sene sonra, bu kitaplarla örülmüş odayı görmem için gözlerimi kapamam kâfi. Vaktiyle onları karanlıkta da ayırt edebiliyordum. Gece, bu kitaplardan birini seçmek için lambayı almazdım. Parmaklarımı piyano çalar gibi rafın üzerinde gezdirmem kâfi idi. Yırtılmış, kaybolmuş ve çalınmış oldukları halde onları hâlâ sırasıyla sayabiliyorum. Hemen hepsi doğduğumu görmüştü." Başka evlerin kitapları da benim için yerli yerinde. Meselâ dört roman var: Cihangir'de, Güneşli Sokak'ta, başöğretmenim Ref'i Bey'le eşi Müeyyet Hanım'ın evinde. Etajerde yan yana dizilmiş duruyorlar. Her nedense, Cevdet Kudret'in "Dilek"teki son dörtlüğü:

Nerde, hangi şehirde olursa olsun,

Etajerim, kitaplarım olsun,

Beni parasız pulsuz seven karım olsun,

Yeter de artar bile!

Güneşli Sokak'taki evin romanları; M. Turhan Tan imzalı Cinci Hoca'yla Safiye Sultan, Server Bedi imzalı Selma ve Gölgesi, dördüncüsü Saffet Nezih'nin Zavallı Necdet'i.

Bu romanları o kadar çok merak ederdim ki, başöğretmen korkusuna rağmen, çalıp, eve getirip, bir an önce okumak isterdim. Yıllar arasında, nice zamanlar sonra, her birini değişik değişik fırsatlarla edindim. Elbette okudum.

Hâlâ her birinin sayfalarına arada bir dalıp giderim. Cinci Hoca'da "Deli İbrahim" dönemi olanca cinnetiyle belirir. Safiye Sultan, romanın sonunda Venedik'i, özyurdunu hatırlaya hatırlaya, özlemler içinde can verir. Gerçi, Deli İbrahim'in deliliği biraz yakıştırmaymış, Safiye Sultan'ın Venedik'le en küçük bir ilintisi yokmuş, kimin umuru! Bunlar sonradan öğrenilmiş şeyler. İlk romanların, ilk okumaların coşkısına gölge düşmez...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Sandıktaki Romanlar (2)

Selim İleri 2010.07.24

Hep O Şarkı'yı okudukça, "Roman" diyordum kendi kendime, "silinip gitmiş, herkesin artık unutmuş olduğu acıları anlatmalı..." Niye? Bilmiyordum niyesini, nedenini. Başkalarının fark etmediği, hissetmediği acıları

yüzlerine çarpmak için için hoşuma gidiyordu galiba.

Ataç'a bakarsanız, bazı romanlar bazı yaşlarda okunabilirmiş. Hafiften yakınıyor: "Doğrusu o yaşımda, Alexandre Dumas'yı okumuş olmayı isterdim, daha peşinyargılar edinmeden; çok eğlendirirmiş; şimdi bile Üç Silâhşörler'i alsam da okusam dediğim olur. Olabilir mi? Artık onun güzelliğine inanabilir miyim? Okuyup hoşlansam bile gerçekten bir gülümseme ile okurum. Hani şu üstünlük gülümsemesi... Utanırım o gülümsemeden de ciddiye alamayacağım kitaplarla vakit geçirmeyi sevmem."

Belli olmaz, önemsemeyeceğimizi sandığımız eski bir roman, bize ufuk açabilir. İşte Selma ve Gölgesi! Müeyyet Hanım'ların nohut oda bakla sofa evlerinde gördüğüm Selma ve Gölgesi'ni Peyami Safa da önemsememiş, para kazanmak için yazmış; bu yüzden Server Bedi adıyla imzalamış. Oysa Selma ve Gölgesi edebiyatımızın ilk kadın vampir romanı. Bu bir özelliği eserin; ayrıca ilk gotik romanımız.

Boğaziçi'nde başlayıp Venedik'te biten Selma ve Gölgesi'ni bugün bile çok severek yeniden okuyabileceğimi ısrarla söylemeliyim. Bir iki yıl önce Ahmet Ümit'e salık vermiştim; polisiye edebiyatın ustası Ahmet Ümit, döneminin Selma ve Gölgesi'ne kayıtsız kalmış olmasına üzüldüğünü söyledi...

Sandıktaki romanları asla yabana atmayın!

Şimdi birçok eser var gözümün önünde. Çünkü dedemin Kadıköy'ndeki, Altıyol'daki kitabevindeyim. Bu küçük küçük dükkânda tavana uzanmış raflarda sıra sıra romanlar duruyor. Romanlar hepsi bir araya toplanmış.

Türk romancılarının eserleri arasında Handan benim için başı çekiyor. Handan'ı okuyup sevdiğimden değil; kapağındaki kızıl saçlı genç kadına ve sisli Londra'ya -gri bir Londra- vurulduğumdan.

Halide Edib Adivar'ın başka romanları da var dedemin kitabevinde. Kapağı ilüstrasyonsuz, ağırbaşlı Ateşten Gömlek; romandan çok, bir ince hikâye kitabını andıran Yolpalas Cinayeti; kapağı yine resimli Döner Ayna. Andığım üç kitap yan yana yerleştirilmiş, boyuma denk bir rafta.

İkide birde ille Handan'ın sayfalarını karıştırırdım. Sözcüklerin, söylenenlerin anlamlarını tam çözmemekle birlikte, bir şeyler, hüznler, sabuklamalar, kalp ağrıları bende iz bırakacaktı:

"Bütün hislerimde siyah bir perdeye benzer bir ağırlıkla uğraşıyorum."

"Handan, Handan. İşte beni en çok bu isim sarsıyor. Bu Handan benmişim. Fakat ne tuhaf, Handan içimde kaldıramadığım perdenin arkasında gizli."

"Gözlerinizde yaş var."

Boyumun erişemeyeceği bir raftaysa Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanları dururdu: Şıpsevdi, Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç, galiba Utanmaz Adam. Bunlar, Hilmi Kitabevi'nin 1940'lardan kalma yayınlarıydı; kapakları resimsiz, daha doğrusu, hepsinin kapağı bir örnek, ortada Hüseyin Rahmi'nin küçük portresi, tabii her birinin rengi değişik...

Dedemin Hüseyin Rahmi hayranlığını da hatırlıyorum. Konuşmalarının arasına ikide birde Hüseyin Rahmi'nin kişilerinden benzetmeler sıkıştırır; meselâ filan komşumuz hanım, bilmem ne romanındaki kocakarı olup çıkar, bu benzeyişten, bu benzetmeden dedem çok hoşlanırdı. Dinleyenlerse zoraki gülümsemekle yetinirlerdi...

Altıyol'daki kitabevinde, şimdi hatırlıyorum, tek tük ciltli romanlar da yer alıyor. Arif Bolat Yayınevi'nden Cronin'ler, meşhur Yeşil Yıllar, meşhur Pembe Yıllar, hanımların o dönemlerdeki sevgili kitabı Karanfilli Kadın. Bir zamanlar bu kadar sevilmiş Cronin artık hatırlanmıyor.

Şaheser Romanlar'ın, Yıldız Romanlar'ın kalın kalın kitaplarını unutmuyorum. Hepsine baktıkça, roman dendi mi, ille okkalı kitaplar olması gerektiğini düşünürdüm, üçer dörder yüz sayfa.

Kitapların kendine özgü kokusu sandıktaki romanlardan, o günlerden. Bu kitaplar, hatta, kimi geceler rüyalarım giriyor. Sözgelisi, Hüseyin Rahmi'nin hepi topu portre olmaktan kurtularak, çevik, hareketli, dükkânda dolaştığını, eski, gürültülü patırtılı yazar-kasayı karıştırdığını görüyorum.

Romanların bence gizli hayatı var.

Sandıktaki romanların yurdu, yalnızca dedemin dükkânı değil. Asıl yurt, Beyoğlu'ndaki Kitap Sarayı. Şüphesiz ki İstanbul'un en güzel kitabevlerinden biriydi.

Şimdi 1960'a dönüyorum: Galatasaray Lisesi'nde hazırlık sınıfı öğrencisiyim. Kitap Sarayı'ndan aldığım romanın ilk sayfasına hem tarih atmışım, hem imza: 18/10/1960. İmzamı, bugünkü gibi okunaksız bir Selim değil, fiyakalı, özenilmiş, büyük harf S'den sonra nokta ve son i'si uzayıp giden bir İleri.

Yarım yüzyıl önce, ekim ortasında aldığım kitap, benim kendi başıma seçtiğim ilk romandır: Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hep O Şarkı'sı. Hatırlayacaksınız, Yakup Kadri'yi ablamın ödev romanı Yaban'dan tanıyorum. Benim de bir Yakup Kadri'm olsun istiyorum.

Hep O Şarkı'yı Varlık Yayınları okura kazandırmış. Varlık'ın güzelim, eski, cep kitaplarından. Arka kapakta, romanı 'gerçekten' okumuş, özümsemiş, gerçek bir editörün kaleme almış olduğu besbelli, şu tanıtım yazısı:

"Yakup Kadri'nin son eseri olan Hep O Şarkı'yı öteki romanlarından ayıran başlıca özellik, vakasının geçen yüzyılın ortalarında geçişidir. Büyük romancımız, şimdiye kadar bize hep bildiği, tanıdığı insanları, muhitleri anlatmıştı. Burada hayalini, yetişmediği çağlara kadar uzatarak, saf ve masum bir eski zaman aşkının çevresinde artık büsbütün tarihe karışmış bir çağın hüznü şiiirini bize duyurmaya çalışıyor.

Ama bu çok şahsiyetli eserin bir başka cephesi var: O çağı yaşamış olan kadınlarımızın nasipsizliğini ve bahtsızlığını da bize kuvvetle duyuruyor."

Arka kapak yazısını, büyük olasılıkla, Yaşar Nabi yazmıştı. Yaşar Nabi Nayır'ın Varlık dergisinin ve yayınlarının kurucusu, sahibi olduğunu nasılsa öğrenmiştim. Varlık Yayınları arasında çıkmış her kitabı dikkatle okuduğunu da sonraki yıllarda öğrenecektim. Bugün, sanırım, pek az yayıncımızda rastlayabileceğimiz bir özellik.

Hep O Şarkı'yı, okulun koridorlarında, akşam etüdüne kadar özgür kaldığımız kısacık zaman diliminde okuyordum. Günlerce süren sıkı fıkı bir dostluk başlamıştı aramızda.

Bir defa, romanın alt başlığı çekici gelmişti: "Bir eski devir hanımının defterinden". Sonra ilk cümle, yazarlığa yelteneceğim, sıvanacağım günlere kılavuz olacaktı:

"Meğer roman yazmak ne güç bir işmiş! İşte elimde kalem, önümde defter, saatlerden beri evirip çeviriyorum, iki cümleyi bir araya getiremiyorum."

Meğer ben de getiremeyecekmişim...

Hep O Şarkı o güne kadar okuduğum romanların en güzeliydi. Sözlerinin birçoğunu anlamadan okumuş olabilirim. Ama gönlünü bana açtı. "Rahmetli Sultan Abdülmecid'in onuncu cülûs şenliği gecesi dünyaya" gelmiş Münire Hanım, okul koridorlarındaki tanışmamızdan bugüne, yarım yüzyıla yakın zamandır, anılarla yüklü bir dostum. Bu yaşlı, seçkin hanımefendiyle dostluğumuz hiçbir zaman gölgelenmedi.

Hep O Şarkı'yı okudukça, "Roman" diyordum kendi kendime, "silinip gitmiş, herkesin artık unutmuş olduğu acıları anlatmalı..." Niye? Bilmiyordum niyesini, nedenini. Başkalarının fark etmediği, hissetmediği acıları yüzlerine çarpmak için için hoşuma gidiyordu galiba.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Tenkitli basımlar

Selim İleri 2010.07.25

1966, Atatürk Erkek Lisesi: Yalnızca lise son sınıfların Türk Dili ve Edebiyatı derslerini okutan Rauf Mutluay merdiven başında, coğrafya hocamız Didar Hanım'la konuşuyor. Bir kitabı gösteriyor Mutluay; Yakup Kadri'nin Sodom ve Gomore'sini.

Öteden, âdeta gözetliyorum. Birkaç gün sonra Sodom ve Gomore'yi Nişantaşı'ndaki Deniz Kitabevi'nden edineceğim ve hemen okumaya başlayacağım.

1928'de yayımlanmış Sodom ve Gomore 1966'ya kadar gözlerden ırak kalmış, çok garip ama, yeni yazıya geçirilmemiştir. Bilgi Yayınevi'nin verimi yeni Sodom ve Gomore o yıllarda ne kadar ilgi devşirdi, verilerden yoksun olduğumuz için ölçüp biçmek imkânsız. Eseri çok sevdiğimi hatırlıyorum. 1970'lerin ortalarında roman üzerine bir şeyler de yazmıştım. Derken 1992'de değerli İnci Enginün'ün Mukayeseli Edebiyat'ı yayımlandı. O zamanlar irkilerek okuduklarımı Mukayeseli Edebiyat'ın altıncı sayfasından alıntılıyorum:

"Eski edebiyatta yapılagelen tenkitli basımlar gibi, yeni Türk edebiyatı eserlerinin de aynı türden tenkitli basımlarla ortaya konulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu değiştirmelere bir örnek, Yakup Kadri'nin 1966'da basılan ve üzerinde herhangi bir değişiklik yapıldığına dair kayıt bulunmadığından, ilk baskısının aynı olduğu sanılan Sodom ve Gomore'sidir. Bazı sıfatların bile kaldırılarak eserin anlamını değiştirecek bir 'sadeleştirme' ameliyesine tâbi tutulan romanın 'sadeleştirildiğinden' yazarın haberi yoktu. Bir konuşmamızda, bu durumu öğrendiğinde çok şaşırmış ve 'Benim dilimin sadeleştirilmesine ihtiyaç yoktur' demişti. Beni de şaşırtan, yazarın haberi olmadan ve değiştirenin sorumluluğu üzerine almaktan kaçınarak, esere yaptığı müdahaleyi açıklamaması olmuştu."

Bilgi Yayınevi'nin o yıllardaki danışmanı ve bir anlamda yayın yönetmeni Cevdet Kudret'ti. Sadeleştiren Cevdet Kudret olabilir mi? Ayrıca, beş aşağı beş yukarı yine o dönemde yayımlanmış, yine Bilgi Yayınevi verimi Gençlik ve Edebiyat Hatıraları da sadeleştirilmiş. Çünkü bu anılar önce Hayat mecmuasında tefrika edilmişti. İnci Hanım'ın tespitinden sonra ben de, eski Hayat'ları bulup karşılaştırmıştım...

Peki ama niye? Yakup Kadri'yi 1974'te kaybettik. Uzun ömrüne rağmen hep dinçti belleği. Usta yazara haber vermeden böylesi bir girişimi göze almak gerçekten akıllara durgunluk verici.

Gerçi dilde sadeleştirme günümüz okurları için bir zorunluluk olabilir. Çok başarılı örnekler var. Behçet Necatigil'in Ahmet Mithat Efendi'den Musullu Süleyman sadeleştirmesi keşke yeniden yayımlansa. Zeynep Kerman'ın Sergüzeşt sadeleştirmesini ille hatırlatmak isterim. Mustafa Nihat Özön'ün Hüseyin Rahmi sadeleştirmelerini de. Yazık ki örnekleri çoğaltamayacağım.

Hele, bir eserin "bazı sıfatlarının" kaldırılması چاپındaki sadeleştirmeleri edebiyata, esere ve yazarına saygıyla bağdaştırmak mümkün değil.

Peyami Safa'nın Söзде Kızlar'ını Semih Lûtfi basımından okumuştum. Yıllar sonra bir başka yayınevinin basımından tekrar okumak istedim; yeni basım daha derli toplu görünüyordu, harfler daha seçik, baskı daha temiz, kâğıt sararmamış... Ne var ki, adını vermek istemediğim yeni yayınevi, Peyami Safa'nın bazı kelimelerini açık saçık bulmuş, bazı tasvirleri adap dışı saymış, Söзде Kızlar'ı kendince edepli bir metin haline getirivermişti.

Bu yeni basım sırasında Peyami Safa artık yaşamıyordu. Onun üslûp kudretini merhametsizce zedeleyenler, işte gönül rahatlığıyla sansürcü kesilebiliyorlardı.

İnci Enginün'e hak vermemek elde değil: Tenkitli basımlara ihtiyacımız uçsuz bucaksız. O kadar ki, bazan yazarın doğrudan doğruya kendi sadeleştirmesi bile esere zarar verebiliyor. Kemal Bilbaşar'ın -edebiyatımızın hep unuttuğu, ama benim hiç unutamadığım eşsiz romanı- Denizin Çağırışı bir örnek. İlk basım Denizin Çağırışı'ndaki kelimeler yeni basımda yazar tarafından sadeleştirilmişti. O eski oturaklı, içe işleyen, derinlikli anlatım birdenbire cılız kalmış, roman da etki gücünü epey yitirmişti.

Cemal Süreya bir yazısında Oktay Rifat'a incelikle çatar: Usta şair eski şiirlerindeki kelimelerle oynamıştır; Cemal Süreya, Oktay Rifat da olsa hiçbir şair bunu yapmamalı demeye getiriyor...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Yerlisi çılbrı...

Selim İleri 2010.07.31

Yerlisi çılbrı ama, bizim evde yoğurtlu poşe öyle gramlı, litreli mi kotarılırdı, yoksa ev hanımlarının el tartısıyla mı, ailemde bileni yazık ki kalmadı. Altı adet yumurta için bir litre su, beş yüz gram yoğurt, yüz gram tereyağı, vesaire. Çılbrı çok severdim. Birkaç yıl öncesine kadar hiç değilse on beş günde bir Haydarpaşa Gar Lokantası'nda buluşuyorduk. Haydarpaşa Gar'ın çılbrı gerçekten güzeldi. Şimdilerde, epeydir, günler çılbrısız geçiyor.

Sevgili okurum Sema Ergin sağ olsun, "Belki ilginizi çeker" diye, 1950'lerden kalma yemek defterini armağan etti. Yemek defteri diyorum ama, Kız Enstitüsü'nün yemek derslerinde tutulmuş notlar defteri de olabilir. Bazı sayfalarında renkleri solmuş moda çizimleri var ve 1950'leri o çizimlerden çıkarıyorum. Püsküler arasından 'kurtarılmış' defter hırlım pırtım.

"Poşe" yumurtayla yüz yüze gelince, alafrangalık tarihimize yeni bir sayfa açıldığını hemen sezdim. Poşe de ne diyeceksiniz; anlatacağım.

Poşe hem poşe diye yazılmış, hem bir ayraç açılıp (poche) kondurulmuş; gerçi son harf é değil, sadece e. Ama Türkçe okunuşu poşe. Eksik püksük alafrangalaşma böyle başlıyor.

Ayraç içindeki poche'den sonraki ilk cümleyi o kadar kolay anlayamıyorsunuz: "Kaynama noktasındaki fakat kaynamayan suda pişirilmesidir." Kaynama derecesine gelip de -nasıl oluyorsa- kaynamayan suyu kavramaya çalışırken, apar topar, ne pişirilecek sorusu!

Neyse ki, küçük bir açıklama: Bu yöntemle yumurta pişirebildiğiniz gibi, "taze sebzeleri" de pişirebilirmişsiniz. Yalnız bazı "husus"lara ille dikkat etmeniz gerekecek. Meselâ, kullanılan su bol olacak, bol suya tuz ve sirke ilâve edilecek.

Tekrar kaynama noktasına geri dönölüyor, yeniden "fakat kaynamamalıdır" uyarısı. Sebep nihayet belirtiliyor: "Su fokur fokur kaynayacak olursa, yumurtaların akları parçalanır. Bu iyi bir pişme olmaz." Kötü çeviri kokan dil, yumurtanın aklarındaki kabarcıklar için de varlığını koruyor: Kabarcık "ince boncuk gibi" olacakmış...

İnce boncuk, kalın boncuk derken, "kaynama durdurulmalıdır" uyarısı ve yumurtaların küçük bir kaba kırılıp "yakın mesafeden suya atılması" gerekliliği. Devam edelim: "Yumurtalar tencerenin ağzı kapatılarak" pişirilecek...

Ağızlı tencerede sonra yoğurtlu poşenin pişirilmesine geçiliyor. Yoğurtlu poşeden sonra yine ayraç açılmış, ayraç içinde büyük harflerle ÇILBIR. Bunca gürültü patırtıdan sonra bildik, yerli çılıbr! Telâşınız, endişeleriniz azalıyor.

Yerlisi çılıbr ama, bizim evde yoğurtlu poşe öyle gramlı, litreli mi kotarılırdı, yoksa ev hanımlarının el tartısıyla mı, ailemde bileni yazık ki kalmadı. Altı adet yumurta için bir litre su, beş yüz gram yoğurt, yüz gram tereyağı, vesaire.

Çılıbrı çok severdim. Birkaç yıl öncesine kadar hiç değilse on beş günde bir Haydarpaşa Gar Lokantası'nda buluşuyorduk. Haydarpaşa Gar'ın çılıbrı gerçekten güzeldi. Şimdilerde, epeydir, günler çılıbrsız geçiyor.

Annem yumurtaları yine sudan süzgeçli kepçeyle çıkarıyor. Her birimizin tabağına bir yumurta; sarımsağı kıvamında tutulmuş yoğurt gezdiriliyor ve eritilmiş, kırmızıbiberli tereyağı! Her defasında incecik kesilmiş maydanoz yapraklarıyla bezeniyor çılıbrımız. Çoktan anılara karıştı...

Bizim evde hemen hep domatesli makarna, kıymalı makarna, beyazpeynirli makarna yenirdi, yoğurtlusunu da unutmuyorum. Elimdeki defterde bu makarnalar anılmıyor; ama, 1950'lerde ya da '60'larda hangi evlerde yendiğini çok merak ettiğim istiridyeli ve ançuezli makarnalar tarifleriyle yazılmış.

Yarım kilo "3 nolu makarna" on iki bardak kaynamış suda haşlanacakmış. "Diğer tarafta" istiridyeler temizlenecek, iyice yıkanacak, suyunu çekinceye kadar pişirilecek. Zeytinyağı, limon suyu gezdirilecek, tuz, karabiber ekilecek, maydanoz kıyılacak. Bunlar hemen ılık makarnaya eklenecek.

N. Hanım, Demokrat Parti'nin önde gelen kişilerinden birinin eşiydi. Büyükdere'deki yazevinde, kabukları açılarak, limon sıkılarak çiğ istiridye yendiğini hatırlıyorum; bir yaz öğlesiydi. Alafranga geçinmeye çalışan bir başka ekâbir hanımı bu ikramdan hiç hoşlanmamış, hatta fenalık geçirir gibi olmuştu...

Ançuezli makarna daha alengirli. Fakat lezzetli olabilir; denemek lâzım. Yine "3 nolu makarna" haşlandıktan sonra soğuk sudan geçirilecek, süzülecek. Bu arada sebzeler ince ince doğranmış, yağda hafif kavrulmuş olacak. Sebzeleri sayayım: Bir adet havuç, bir adet soğan, bir adet irice domates, iki adet kereviz ve iki yüz elli gram bezelye. Yalnız, bezelye kavrulmayacak; su ve domates salçası ilâvesiyle yarım saat kadar pişirilecek. Bu arada beş ançuezin "kemikleri" çıkarılacak.

Kemiklerde durakaldım. Benim bildiğim ançuez -kimi imlâ kılavuzlarındaki yazımıyla ançüez-, sardalyadan, hamsiden yapılır. Ben ezmesini de çok severim. Her neyse.

Kemikleri çıkartılan ançuezler küçük parçalara doğranacak. Sebzeler katılacak, karıştırılacak, irice, taze öğütülmüş karabiber gezdirilecek.

Bu arada veya bu kargaşada şanlı tarihimize de toz kondurulmamış. Efendim, yirminci yüzyıldaki ideal mutfak teşkilâtına baktığımızda on beşinci yüzyılın Osmanlı mutfak teşkilâtıyla karşılaşıyoruz!

Önce çizelge çıkarılmış; On beşinci yüzyıldaki matbah eminliği yirminci yüzyıldaki "mutfak başkanı"; üstüdan-ı matbah eşittir mutfak ustası ("sous chef"); "matbah"ı âmire", mutfak ustalarının ta kendisi; "matbah-ı has", kısım şefleri ve nihayet "matbah-ı hasşagirt", bugünkü çıraklar. Yukarıdan aşağıya bir sorumluluk akışı olduğunu "hep" görüyormuşuz.

Osmanlı mutfağında yenir miydi bilmem; defter "lahana ogreten"i ihmal etmemiş. Orta büyüklükte lahana haşlanacak. Haşlandıktan sonra doğranacak ve margarinde sote edilecek. Isıya dayanıklı kaba yaprak yaprak yerleştirilecek, üstü "ogreten sosu"yla kaplanacak. Üstüne gravyer peyniri rendesi serpilecek, erimiş margarin de gezdirilecek. Isıtılmış fırına yerleştirin; pembeleşince sunabilirsiniz.

Defterde başka lahana yemeğine rastlayamadım. Kapuskamız, güzelim etli lahana dolmamız, lahananın zeytinyağlı dolması, turşusu, salatası yok. Öte yandan bu yaşa geldim, lahana ogreten yemedim.

Bu arada "Avrupa istakozu"nu, "Edward karidesi"ni saymalıyım; defterde anılıyor. Öğrendiğimize göre, "memleketimizde" istakoz olarak "tanınan" bu Avrupa istakozuymuş.

Lahana ogreten yemedim ama, istakozu da hiç tatmadım demeyeceğim. Evimizin Tek İstakozu diye kitapçık bile yazdım. Çocukluğumun İstanbul'unda istakoz onca lüks bir kabuklu deniz hayvanı değildi. Sabahın erken saatlerinde, gecedan bırakılmış sepetler İstanbul denizlerinde istakozlar çıkagetirirdi. Fenerbahçe'yi hatırlıyorum şimdi, bir içlenişle, o bambaşka Fenerbahçe'yi...

Meğer hep Avrupa istakozlarıymış.

Gelelim meyveli tatlılara. "Alevli" ananası ben baş role çıkarıyorum. Tarifini artık vermeyeceğim. Sadece bilgi dağarcığınızda yer etsin istedim. Ama, Necatigil'in, değişme hevesleriyle dolup taşan bu tuhaf dünya için kaleme getirdiği güzelim "Ananas" şiirini mutlaka okuyun.

Tam vişneli ekmeğe rastladım, işte anneannemin vişneli ekmekleri diyecektim ki, defterde kim bilir kaç zamanın bu yerli mi yerli tatlısı "krema"lı bir tarifle boy gösterdi.

Mutfak sanatında yeniliklere karşı çıkarak muhafazakâr tabiatımı gözler önüne serdiğimi düşünenler çıkabilir. Aldanırlar: Muhafazakârlık yanımdan geçmemiştir. Ben sadece hüznü gülünçlükleri saptamaya çalışıyorum. Vurgulamak gerekirse, 'dilber dudağı' ismini müstehcen sayan muhafazakârlarla uzak yakın hiçbir ilintim yok...

Not: Sevgili okurlarım, yıllık iznim dolayısıyla üç hafta yazmayacağım. 28 Ağustos Cumartesi buluşmak umuduyla.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Şiirdeki roman...

Selim İleri 2010.08.01

'Roman duygusu' hayatıma ne zaman karıştı, kestiremem. Bu roman duygusu da neyin nesi diye soracak olsanız, açık seçik yanıtlayamam. Ancak sezgilerle...

Romanın kesenkes bir tanımı yok. Roman elbette her şeyi anlatabilir. Romanın dünden yarına aldığı yol, nice değişimden geçmiştir... Hepsini biliyorum da, söze dökemediğim o roman duygusu, romanlar için tek

denektaşım, dün de bugün de.

Attila İlhan bir kuşağın ezbere bildiği şiirinde kendi roman duygusunu dile getirmiş:

akşamlar bir roman gibi biterdi / jezabel kan içinde yatardı / limandan bir gemi giderdi / sen kalkıp ona giderdin

Bir zamanlar hep "Üçüncü Şahsın Şiiri"ndeki romanın etkisi altındaydım. Akşamlar mı romana yakın, roman mı akşamın sona erişiyle coşkun; işin içinde bir kartpostal güzelliği olduğu muhakkak. Ya da, jezabel kimdi? Kim olduğu merakımı çekmekle birlikte, bir roman için ille "kan içinde" yatması gerektiğine âdeta inanırdım. Sonra ayrılık vardı; aşk'ın çözölmüşlüğü vardı.

Zaten az ötemizde Attila İlhan romanı durur: Sokaktaki Adam, Zenciler Birbirine Benzemez, Kurtlar Sofrası. Özellikle bu ilk Attila İlhan romanlarında akşamlar sahiden roman duyushlarıyla biter, şehirler çığlık çığlığadır, serüvencil yaşamalarda birileri kahrolur, 'yalnızlar rıhtımı'nda bir tango yükselir alçalır... Romancının kendi dünyası.

Sonraları -ne çok!- roman okudukça ne çok dünya tanıyacaktım! Karmakarışık, oburca okumalardı. Nihal Yalaza Taluy çevirisi Dostoyevski'lerde büyük acı çekiyordum. Beyaz Geceler günlerimi gecelerimi çaldı.

Daha ilk okuyuşumda Anna Karenina'ya, hem romana, hem Anna'nın kendisine âşık oldum. Anne büyük dans gecesine biraz geç katılıyor ve bütün bir roman doğuyordu. Anne kar yağın gecede trenden iniyor ve kar altında Vronskiy'le karşılaşılıyor. Anna operadan içeriye giriyor... Öyle art arda sahneler.

Anna Karenina'yı tanıdığım, görüştüğümüz, canlı bir kişiymişçesine görebiliyor, gözümün önüne getirebiliyordum. Bu yüzden beyazperdedeki, beyazcamdaki Anna Karenina'lar bende hep hayal kırıklığı.

Hatta, Handan'ı, Budala'yı, Kiralık Konak'ı okuduktan sonra, Anna Karenina'yla birlikte, yalnızca romanlara özgü, nasıl sıfatlandıracağımı hâlâ bilemediğim bir 'kadın kahraman' kimliğiyle baş başa kalmıştım. Handan, Nastasya Filipovna, Seniha, Anna'nın kızkardeşleri değil midir?

Bihter, Aşk-ı Memnu'un mutsuz kişisi, bu gösterişli kadınların yanı başında, yazık ki biraz sönük kalır. Bihter'de, kızkardeşlerinden biri sayabileceğimiz Emma Bovary'nin gönöl çılgınlığı daima örtük kalmaya yazgılı bırakılmıştır.

Roman dünyasını var eden kişiler olabilir mi? Flaubert Madame Bovary'yi yazdıktan sonra bir 'bovarizm'dir alıp başını gidiyor. Yakup Kadri, Kiralık Konak'ın Seniha'sında Madame Bovary'den esinlere rastlanmasını gülümseyerek onaylarmış; Seniha'nın bovarizmin pençesinde can çektiğini söylemiş. Roman kişileri, bazan, başka roman kişilerine annebaba olabiliyor.

Attila İlhan'a dayanamayıp sormuştum: Jezabel bir roman kişisi mi, romandan mı esinlenme? "Bir değil, kim bilir kaç romandan!" dediğini yine iştir gibiyim. Serüven romanları saymıştı, yetinmemiş, gençliğinde okuduğu Emile Zola'lara kadar geri dönmüştü. Ama hep gençlikte, serüven romanları da, Zola'lar da.

Gençliğimizde etkilendiğimiz eserler belki bizimle düşe kalka, kişilerini ardımıza takarak, hangi yaşantılarla kaynaşarak, günün birinde kendi düşsel dünyamıza yelken açıyor...

Zamanlar geçti, romanlar yazdım, roman sanatının ıcığına cıcığına yol aldım. Sonuçta romanın bir teknik işi olduğunu da ister istemez kabullendim. Ne var ki o dizedeki roman sırlarını hâlâ söylemez:

akşamlar bir roman gibi biterdi.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Perili evler vardı eskiden"

Selim İleri 2010.08.28

-Bütün çocukların çizdiği 'ev' resmi...
İlkokuldayken çizdiğimiz ev resimleri...

Geçen zaman, değişen hayat koşulları, yeni... en yeni kuşaklar için de bu 'ev'i değiştiremez. Apartman değildir; konak, köşk ya da villa değildir. Hemen hep iki katlı, küçükçe. Pencereleeri, iki yana açılmış perdeli. Bacasından ille duman tütecek. Bir bahçesi varmış da, renk renk çizimli çiçekler, bir kelebek...

Fotoğrafi Sana Gönderiyorum'da yer alan "Perisiz Evler"i yazarken düşünmüştüm: Bu evi nerde görmüştük? Ev, belleğimizde niçin öyle yer etmiş?

Geçenlerde, Bahriye Çeri'nin incelikli çalışmasını tarıyordum. Çeri, İstanbul'u edebiyat insanlarının evleri açısından haritaya dökmüş. Koskoca şehir, meğer, bir uçtan bir uca, kimlere evler ocaklar armağan etmiş! Geçmişten bugüne İstanbul'un hemen hemen bütün semtlerinde kimler oturmamış ki!

Sonra "Perisiz Evler"de anlattığım Şişli'deki ilk evimin fotoğrafına baktım. Adı Köşe Palas'tı apartmanın; ama artık 'palas'lığından eser kalmamıştı. Fotoğraf o düşkünlüğü gözler önüne seriyor...

Oysa çizimlerimizdeki evler, hep mutluluk, sıcaklık yansıyor. Gerçekten öyle bir ev... evler var mıydı?

Halid Ziya Uşaklıgil, Kırık Hayatlar'da (1924) Ömer Behiç'e kocaman bir ev hayatı, evden taşan mutluluklar söyleme fırsatı tanır. Bu belki, biraz da romancının özlemidir.

Vedide'yle Ömer Behiç, Şişli'ye -o günlerin gözde semti Şişli'ye- yeni eve taşınmışlardır. Evin nice eksiği vardır. Fakat önemli değildir. "Kendi evlerinin bacasından mini mini bir duman" tütsün yeter. Romancı, Ömer Behiç'in bakış açısından sürdürür:

"Şuracıkta bahtiyar bir ailenin kendi evlerinde, kendi ocaklarında namusu ile kazanılmış tenceresi kaynıyor, asıl bu lâzımdı."

'Çekirdek aile' edebiyatımıza bir anlamda böyle girer. Nice emek ve umut barındırır. Hüseyin Rahmi'nin gürültülü patırtılı, hatta rezaletli konak, köşk hayatı sona eriyor. Yakup Kadri konağı çoktan kiraya verdirtmiş. Adnan Bey yalısının kalabalığı da bu evde yok.

Ömer Behiç için ev dış dünyayla bağ kesmenin tek mekânıdır.

Genç hekim, evine girip kapısını kapadıktan sonra kendi benliğimize çekilebileceğimize inanmaktadır. Sokak, dış dünya dağdağlıdır. Sokak, bizi bizden uzaklaştırır. Ömer Behiç daha ileriye götürür:

"Evi, hayat ile onun kendi hayatı arasında öyle ayırıcı bir çizgi olacaktı ki birinin sefaletleri, ıstırapları, acıları ötekinin neşe ve saadetini, rahat ve sessizliğini, saflık ve temizliğini gelip bozamayacaktı."

Kırık Hayatlar Abdülhamid döneminde yazılmış, ancak 1924'te kitap olarak yayımlanmıştır. Abdülhamid dönemi insanı Ömer Behiç, ferdi mutluluğun peşindedir. Çocukken çizdiğimiz, boyadığımız evin peşine

düşmüştür sanki:

"Ve Ömer Behiç sıcak, rahat bir odanın penceresinden fena bir kış gününde kar fırtınasını seyredercesine, kendi evinin sıcak ve rahatlık veren kucağında dış hayatın kayıtsız bir seyircisi olacaktı."

Fakat mümkün mü?

Kırık Hayatlar; böyle düşünmesine, bunları özlemesine rağmen, sokağa açılan Ömer Behiç'in sayısız kırılmışlıkla evine dönüş hikâyesidir. Ev kurtarıcı mıdır, yoksa evden kaçış zorunlu mudur; Kırık Hayatlar kesin bir yanıt vermez. Karısına Kâğıthane gezintisinden dönenlerin mahrem hayatlarını horgörülerle anlatan Ömer Behiç, çok geçmeyecek, evindeki saadette yetinemeyip, hor gördüğü yaşamalara savrulacak... Halid Ziya 1944'te yazdığı önsözde, "Memleket hayatından gerçek bir levha" diyor; bununla birlikte bu gerçek levhaya nasıl sürüklenildiğini pek açıklamıyor, hem romanda hem önsözde.

Epey sonraları, evi başlıca izleği saymış Behçet Necatigil, onca şiirinde kararsızdır. Halid Ziya'dan Behçet Necatigil'e yıllar geçmiş, gelgelelim eve, ev içi dünyasına yönelik soru işaretleri ortadan kalkmamıştır.

Necatigil'de ev elbette sığınaktır, ne var ki, çalışan, alın teriyle hayatını sürükleyen birey, öylesine yorgun argın döner ki evine, ev sığınak olduğu kadar inilideyiş köşesi de olur. Aynı kuşaktan Oktay Akbal, birçok hikâyesinde, evlerden kaçarak, büyük şehrin kalabalığında büsbütün yalnızlık çeker, Nezihe Meriç'in unutulmaz "Ümit Fakirin Ekmeği"nde yoksul ev belki yine sığınaktır, gelgelelim az sonra bastırarak umutsuzluğu hissettirerek: Ekonomik koşullara yenik düşen ev derin bir çaresizliği söyler.

Ya sokak, sokağın simgelediği dış hayat?

Halid Ziya, Ömer Behiç'in "kendi" hayatıyla sokağı büsbütün ayırıyor; sokakta "sefalet", "ıstırap", romandan iz sürersek, ayrıca 'ahlâk düşkünlüğü' görüyordu.

Necatigil'de sokak çok daha somut sebeplerle çöktürücü.

Bütün değerler 'para'da kilitlenir. Dar yaşamalı için dış dünya erişilmez ve onur kırıcıdır. İçeride işleyen "Dışarda" şiirini hatırlatabilirim. Sokak lambalarının yanışıyla birlikte eve dönmek gerekir. Çünkü "dükân vitrinlerinde" her şey, o alım satım dünyası, yalnızca paraya saygılıdır. Dar yaşamalı, dar imkânlı için:

"Alay eder küçümser eziliriz girsek"...

Kırık Hayatlar 1901'in verimiydi. Necatigil'in ev şiirleri 1945 sonrasında 1950'li yıllara güç kazanır.

Kırk yılda inanılmaz bir bakış açısı değişimi söz konusudur. Bolluklu dünyanın -Sabri Ülgener'in söyleyişiyle- "huzurlu" ortamı, esnek değer yargıları, yeni iktisadî oluşumlarla nitelik değiştirmiştir. Halid Ziya'nın toplumca kabul görmüş ahlâk değerlerine bağlılığı, Ömer Behiç'i 'kişisel' macerasında yıkıma sürükler.

Necatigil şiirinin bireyi de söz konusu ahlâk değerlerine bağlıdır. Ömer Behiç gibi yoldan çıkmaz. Ama 'sokak', sokaktaki yaşama, ekmek kavgası onu asıl ekonomik sebeplerle yıkmaktadır. Sığınak ev, birçok şiirde, boğunç ocağı olup çıkmıştır.

Orhan Kemal'in Devlet Kuşu (1958) romanı sokaktan eve dönüşle başlar, İstanbul'un kenar semtlerinde bir ev, gece, romanın eksen kişisi Âvare Mustafa sarhoştur. Ve bu ev, döndüğü ev, yarınlar için hiçbir umut söz vermez. Necatigil şöyle özetlemiştir:

"İstanbul'da Kumkapı taraflarında bir göçmen ailesi. Baba kapıcılıktan ayrılmış, boştaki, iki kız, iki erkek, dört evlât. Kızlar Unkapanı'nda tütün fabrikasında çalışmaktalar. Erol okulda, Âvare Mustafa askerliğini bitirmiş, işsiz

aylak ve günlerini Taşkasaplı'nın kahvesinde geçirmekte."

Yine Necatigil'in Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü'ndeki özetinden: "... Mustafa'nın anası, oğlunu zengin bir kızla evlendirip rahata erme sevdasında."

Evler, git git, beli bükülmüş insanların dünyasında, satılık hayatların mekânı olmaktadır.

Orhan Kemal'in roman ve öykü kitabı adlarına bir göz atın, yaklaşan tehlikeyi hemen sezinlersiniz: Suçlu, Gurbet Kuşları, Sokakların Çocuğu, Üçkâğıtçı, Ekmek Kavgası, İşsiz, Önce Ekmek...

Oktay Rifat'a sığınaım. Bir şiirindeki o dizeye:

"Perili evler vardı eskiden"...

Gerçi biraz ürkölürdü, yarı yıkık, terk edilmiş perili evlerden. Sonra sonra her biri yok oldu. Şimdi ne çok evde, alnının teriyle yaşamak isteyen insanların kırık hayatı!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Yeni/Eski

Selim İleri 2010.08.29

Bizde yeniyle eskinin çatışması artık 'uzak' bir geçmişteyken, bugünün insanları o tartışma sanki dün patlak vermiş sanıyorlar.

Daha Ahmet Mithat Efendi zamanında yeniyle eskinin, bir anlamda alafrangayla alaturkanın çatışması olaylara yol açmıştır. Ahmet Mithat Efendi, muhafazakârlığı ölçüsünde yenilikçidir. Türkiye'de ilk popüler iktisat kitabını o yazar.

Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasî Fikirleri adlı incelikli monografisinde acıklı gülünç bir yaşantıya yer verir: İktisat kitabı yazarı Ahmet Mithat boyuna çalışmayı, kazancı, zenginleşmeyi salık vermektedir. Gelgelelim damadı Muallim Naci şiirlerinde aşk ve şarap gibi "iktisadî gelişmeyle alâkası olmayan uyuşturucu" kavramlara inatla ağırlık tanıyor. Sonuçta, damat Muallim Naci, Efendimizin Tercüman gazetesinden kovulur...

Oysa Mithat Efendi, işinde gücünde insanı önerir, savunurken, geleneksel dünyayı da büsbütün göz ardı etmemiş, böylesi bir tercihi zaten gereksiz bulmuştur. Çarşı pazarın var ettiği zanaatkâr dünyasında 'eski' yüzyıllar boyu varlığını korumuş, 'yeni' ise usul usul, eskiyi yadsımayarak serpilmiştir.

Mithat Efendi'nin o günkü 'Osmanlılık'tan umduğu budur. Oğluna ünlü sözünde, ancak yarınki kuşakların 'uzman' kişiler olabileceğini söylüyor. Şimdikiler, uzmanlık yerine, her şeyden biraz bilmek zorundalar...

Ahmet Mithat Efendi'nin bu görüşü, 1970'li yıllarda 'evrimcilik'le değerlendirilmiş, Felâton Bey'le Râkım Efendi romancısı da gericiler tarafına atıvermişti. Edebiyat tarihlerimizin bir yandan "iki yüz kadar eser sahibi" olduğunu belirttikleri Ahmet Mithat Efendi'ye, bir yandan da eserinde hiçbir yenilik getirmemiş yazar gözüyle bakmaları bugün beni âdeta irkiliyor.

Okuma sevgisini aşlamak gayretiyle, Efendimiz, hemen her romanında yeni yeni teknikler uygulamış; bu tekniklerin okura sıcak gelip gelmediğini yazarlık ömrü boyunca ölçüp biçmiştir. Belki yarın inceden inceye

araştırılır.

Ahmet Mithat'ın elinden tuttuğu Hüseyin Rahmi, kimilerine göre eskinin bir numaralı düşmanıdır. Bazı tespitlere bakılırsa, kör bağnazlığa, batıl inançlara şiddetle karşı çıkmıştır.

Ne var ki, eskiyle alay ettiği sanılmış Hüseyin Rahmi, yeniliklerin toplumumuza ayak uyduramayışını da sarakaya almış. Aynı Hüseyin Rahmi'de, yenilik, kendi bünyesine yabancı gelen karşısında çaresiz kalmaktadır. Tünelden İlk Çıkış'ı örnek vereyim:

İstanbul'a paldır küldür çıkagelen 'tünel' korkular salar. Hüseyin Rahmi tatlı tatlı anlatırken, bir yandan da paldır küldür yenilikleri sarakaya alır.

Ben Deli miyim? romancısına kolay kolay evrimciydi diyemeyiz. Belki gizli bir anarşistti Hüseyin Rahmi, yazısında çizisinde. Ama hiçbir zaman, ne eskiyi, ne yeniye büsbütün inkârdan yana bir anarşist...

Bizdeki bitmez tükenmez eski / yeni çatışmasında, çıkış yolunu ben hep Mimar Sinan'da ararım.

Mimar Sinan bize yalnızca bir dizi eşsiz yaratım armağan etmemiştir. Kişisel dehasının verimi bu eşsiz eserlerle birlikte, Sinan, kendinden önceki mimarların eserlerini gönüldenlikle onarmış, korumuş, kendinden sonrakilerin 'tarihî bilincine' sunmuştur.

Sinan, çevre korunmasında inanılmaz bir uygarlık örneğidir. Yeni yollar, yeni köprüler, sayısız toplumsal kurum meydana getirirken; var olan yöreleri, bayındır beldeleri sil baştan yıkıp yapmak yerine, bayındırlığı daha da ötelere ulaştırabilmenin yordamını aramıştır.

Sinan'dan yüzyıllar sonra, eski / yeni konusunda bugünkü sorunumuz aynı olsa gerek.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Adların izinde...

Selim İleri 2010.09.05

Severim roman adlarını. Unutamadığım roman adları vardır. Bunlar, romandan âdeta ayrı, bende bir başına yaşarlar.

Örnekse, Kalb Ağrısı. Gerçi Kalb Ağrısı, Halide Edib'in en sevdiğim romanları arasındadır. Ama adı, ayrıca, belki de daha çok severim. Aşklı, kalpli, sevdalı roman adları hep biraz küçümseir ya, o küçümseyiciler, Kalb Ağrısı'nı hiç küçümseyebilirler mi?! Soylu roman adıdır, içlidir, uzak durur...

Roman adlarına tutkum, çocukluğumdan kalma olsa gerek. O zamanlar hanımların ayıla bayıla okudukları bir Yeşil Yıllar, Pembe Yıllar romanları vardı. İkisini de Cronin yazmış. İkisini de bugüne kadar okumadım, fakat adları belleğimden silinmedi.

Yeşil Yıllar'da bir ilkyaz havası eser, hayatın baharı anlamına herhalde. Pembe Yıllar'a gelince, erguvanlar açmış gibidir. Cronin tutkunu hanımlar kim bilir neler hissetmişlerdi...

Bir roman adı var ki, ona, Türkçe çevirisi dolayısıyla vurgunum: Colette'in Chérie'si. Azra Erhat inanılmaz dil kıvraklığıyla Cicim demiş. Böylesine bir yaraşırılık!

Demin karasevdalı roman adlarının küçümsendiğini söyledim.

Ben küçümsemem. Her biri bir duyarlılık fısıldar. Kerime Nadir'den Ruh Gurbetinde, Posta Güvercini, Samanyolu büsbütün tatsız adlar mı?

İlkinde içe kapanış, ikincisinde gönüller arası dolaylı yakınlaşma, hele Samanyolu'nda bol yıldızlı yaz geceleri, gün gelip yürek sızlatan yaz aşkları duyumsanmıyor mu?

Anna Karenina roman adı mıdır, yoksa kavramlaşmış bir kadın, yaşayan, nefes alan, acı çeken bir insan mı? Yanı başında Madam Bovary, bizim romanımızdan Handan...

Orhan Kemal'in roman adlarına ne dersiniz; her birinde İstanbul'un yoksul semtleri düşleri ve ülküleriyle belirir, her birinde o semt insanları hayal kırıklıklarını söyleyip durur. Hangi birini sayayım: Evlerden Biri, Küçücük, Kötü Yol, Arkadaş Islıkları, Bir Filiz Vardı...

Kemal Tahir'de roman adları daima teze açılır, hele Devlet Ana'dan sonrakiler. Ama öncekiler de öyle: Yorgun Savaşçı, Esir Şehrin İnsanları, hatta Sağırdere. Adlar uğruna handiyse didinirdi Kemal Tahir. Bozkırdaki Çekirdek aylarını almıştı, addan ada.

Halid Ziya'dan Kırık Hayatlar, Abdülhak Şinasi'den Fahim Bey ve Biz, Attilâ İlhan'dan Kurtlar Sofrası:

Kırık Hayatlar ömrün boş yere geçip gitmişliğine gönderme olarak yaşar bende. Fahim Bey'in 'biz'i belki de bizizdir, Fahim Bey tanıdıklarımız arasındadır. Kurtlar Sofrası'na gelince, yanı sıra o ünlü şiiir "Ben Sana Mecburum", o dize: "bu kurtlar sofrasında belki zor"...

Çalmak istediğim roman adları olmuştur. Romanlardan sahneler çalabilirsiniz de, roman adlarını öyle kolay kolay çalamazsınız.

Niçin Akşam Güneşi, Dudaktan Kalbe, Eylûl, Ötelerin Çocuğu, Denizin Çağırışı, Sodom ve Gomore, Gönül Eğitimi, Rüzgâr Gibi Geçti, Yanardağın Altında benim olmasın?!

Hoş, Rüzgâr Gibi Geçti'nin tam çevirisi -Ataç vurguluyor-, Yel Aldı Götürdü'ymüş. Yel Aldı Götürdü de güzel ad.

Roman adları çalınamaz dedim ama, roman sözlerinden adlar yürütülebilir. Benim Yaşarken ve Ölürken, Aşk-ı Memnu'un son sözüdür.

Aşk romancıları arasında Esat Mahmut'un kileri nasıl unuttum; gerçekten çekici adlar, her birinin ayrı romanı var. Allahaismarladık, müthiş! Çölde Bir İstanbul Kızı, bir çağı, bir atmosferi yansılıyor. Erikler Çiçek Açtı, Japon estamplı gibi duruyor. İlk ve Son, bir aşk kadar acı.

Bu yazı Refik Halid'siz bitmez: Nilgün, Bugünün Saraylısı,

Karlı Dağdaki Ateş... Refik Halid'in kronikleri de güzel adlı: Makiyajlı Kadın, Üç Nesil Üç Hayat, Bir Avuç Saçma...

Yok, vazgeçtim; bu yazı Reşat Nuri'yle biter: Yaprak Dökümü!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Mübeccel İzmirli'ye Mektup

Selim İleri 2010.09.11

-Yorgun, üzgün Mübeccel Hanım...

Hoş görürseniz, size böyle seslenmek istiyorum. Yorgun olduğunuzu değil ama, gözlerinizin hep üzgün, kederli baktığını kırk küsur yıl önce, 1968 güzü?, 1969?, Cağaloğlu'ndaki küçük kahvede size söylemiştim.

Kahve mi, derme çatma bir pastane mi, usul usul silinmiş. Bir akşamüzeriydi; bana ille sonbahar gibi geliyor.

Mübeccel Hanım, sizi hep andım. Hatta geçen ay, Kar Yağıyor Hayatıma, yeniden yayımlandığında, adsız giriş yazısında yine rastlayınca; bu kitapta Edip Cansever olmalıydı demişim, Cemal Süreya, Mübeccel İzmirli... Sizi hep yazmak istedim. Bir anı yazısı mı, öykü mü, bir romanda belirip kayboluşlar mı? Belki de: Size hep yazmak istedim. Bu galiba daha doğru. Yitirilmiş insanlara mektuplar yazmak artık daha içten.

Tam yaraştığı gibi, sonbaharın serinliklerle, şakır şakır yağmurla ansızın çıkageldiği bu sabah tek öykü kitabınız posta kutusundaydı. Notos Kitap'ın zarfını açınca, birdenbire Sabah Geçidi!

Şaşırmadım değil: Sabah Geçidi de, Mübeccel İzmirli de çoktan unutuldu sanıyordum. Edebiyat dünyamızın bugünkü gözü dönük hayhuyunda, satış hırsında, önde gözükmek yarışında, demek Semih Gümüş sizi ananlar arasındaymış.

"Yazdığı tek öykü kitabıyla öykücülüğümüzde unutulmaz bir iz bırakarak erkenden aramızdan ayrılan Mübeccel İzmirli, Sabah Geçidi'nin bu yeni basımıyla, sanki aramıza dönüyor..."

Arka kapaktan alıntıladığım satırları herhalde Semih yazdı.

Bense, yolun başındaki genç yazar adayına el uzatışınızı hatırladım. Yelken dergisini yönetiyordunuz. Cumartesi Yalnızlığı yeni yayımlanmıştı. Derginin sayfalarında "Nasıl yazıyorlar?" sürüp gidiyor. Cumartesi Yalnızlığı'nı Yelken'e göndermiştim. Beni aradınız; öykülerimi okumuştunuz, soruşturmaya katılmamı istediniz. Bir bakıma, ilk kez, yazarlığım, hikâyeciliğim onaylanmış oluyordu.

Çok çocukça mı şeyler söylemiş, yazmışım? Yanıtım dolayısıyla küçük kahvede, pastane bozuntusunda buluşmuştuk. Edebiyat çevrelerinin yarın öbür gün 'kullanabilecekleri' cümlelerimi birlikte değiştirdiğimizi kaç zamandır açıklamak, okurlarla paylaşmak istiyorum. Neydi değiştirdiklerimiz, neler sizi kaygılandırmıştı, çoktan unuttum. Yanıtı yeniden okumama rağmen çıkaramadım.

O akşamüzeri değerli armağanınız, 'imzalı' Sabah Geçidi'ydi. Kitaplığımda her zaman göz önü bir köşede. Adıma imzalamışsınız ama tarih atmamışsınız.

Aralarına katılmak, dostluklarını kazanmak için çırpındığım edebiyat insanları sizi çoktan yıldırılmışlardı. Derin kırılganlıklar, geriye çekilişler, uzakta duruşlar bütün söylediklerinizde yankıyıp duruyordu. Gürol Sözen'in, Ersin Alok'un, Mehmet Güler'ün incelikli desenleriyle bezeli, o zamanlar çiçeği burnunda Sabah Geçidi bile sizin için hüznün olup çıkmıştı.

Oysa otuzlarınızdaydınız; ufak tefek, zarif, kırılğan bir genç kadın...

Değerler koruyucusu Necatigil, "Kadın olmanın kendine güvenli, güvensiz başkaldırı ya da yakınmaları ekseninde oluşan, olaydan çok iç gözleme, iç monoloğa yaslanan beş hikâye" diyor. "... yardımsız insanın bilinçli ve bilinçaltı korkuları dile geliyor" diye ekleyerek.

İki Sabah Geçidi, ilk basım ve yeni basım, şimdi yazı masamda, yanı başımda. Kırkı aşkın yıl sonra, Sirkeci'de - siz yeri belirtmiyordunuz- trenden inen genç kıızı, frenk gömlekleri diken adamı, Ankara Caddesi'ndeki -"yokuş"

demekle yetinmiştiniz- art arda kitabevlerini, trende her sabahı, yokuşta her gün yol alışı, içe kapanışı ve yaşamak isteğini, işte yine duyumsayabiliyorum. Kitaba adını veren bu hikâye, kırkı aşkın yıl sonra da gününden günümüze sesleniyor.

Sevgili Mübeccel Hanım, şimdi saat on dokuz suları, gün battı batacak. "Patron"un tahliliyle başlayıp anlatıcının çocukluk anılarına geri dönen "Ölü Yargıçlar"ı bir kez daha okudum. Yıllar önce, Çubuklu'ya, size geldiğim akşam söylemiştim: Bu hikâyedeki -bulanık, puslu, ama her biri yakıcı- aile sahneleri, aile kişileri bende derin izlerle yaşıyor.

"Okul çağları duygulu, hastalıklı, oyun oynamayan, hiçbir şeye heves etmeyen, sevinmeyen" o küçük kızın, dikiş makinası başındaki annesinden mi söz açayım; dikişinden gelen "karşılığı çocuk doktoru İskender Bey'in bakım ücretiyle bir kavanoz reçele yatıran" anneniz... Anneniz diyebilir miyim? "Ölü Yargıçlar"daki anlatıcı siz misiniz?

Vaktiyle sormamıştım tabii. Çubuklu'da, Boğaz'da, ama epey güç hayat koşullarındaki ev, dar imkânlarla kurulmuş sofra... Sabah Geçidi hak ettiği ilgiyi devşirememişken, dört beş yıl önce yol yordam öğrettiğiniz - elbette sevgiyle, duyarlılıkla- genç yazar adayı Her Gece Bodrum'la ünlenmiş. Onu "ağırlamak"tan mutluluk duyduğunuzu söylüyorsunuz.

Şimdi bu utanç, bu iç ezikliği, kırık dökük anılardan fıskıran özlemle!

Büyükbabayı da konuşmuştuk, "Ölü Yargıçlar"daki, "lacivertli-beyazlı ihtiyar bir yüzbaşı emeklisi denizlerden..." Dayanamayıp gerisini de alıntılıyorum:

"Daha sonraki günlerde de çocuk onun o yoksul ve titrek haliyle yumuşak örgülü saçlarını okşarken ikide bir yaşlar iniveren yüzünü aydınlık görmedi hiç. Çocuk onun o günlerden sonra birdenbire bembeyaz olan yorgun başını bir gece kendi kendine yumruklayışını, ya da o günden sonra hep gülümseye gülümseye bulup buluşturup eve taşıdığı bir şeyleri, bir şeyleri, cicili bicili oyuncak yiyecek, yemiş, rengârenk patikler, çoraplar, kurdelelerle kırmızı kadife üzerine sırma işlemeli minyatür terlikleri ve daha neleri, ne denli çok şeyleri ömrünün ileri çağlarında çocukluğunun en üstüne titrenilen anıları diye saklayacak bir daha unutmayacaktı."

"Bir daha yazmam" diyordunuz, küskün, fısıltıyla.

"Nasıl bir daha yazmam dersiniz!" Bağırarak söylemiştim.

Okuduğuma, beğendiğime -beğenmek... bu sizin sözünüzdü, ben hayran olmuşum-, gelip paylaştığıma -bu, paylaşmak, sizin sözünüzdü...- teşekkür ediyordunuz.

Sonra Ingeborg Bachmann'dan konuştuk, epey konuştuk, "Undine Gidiyor" falan, size yakın. Yazık! Sizin çoktan ayrılıp gittiğinizi fark edememişim, yaz akşamıydı, Çubuklu sessiz sedasız.

Ellilerinize gelmeden öldünüz: 12 Temmuz 1982. Yalnızca hastalıklar mı? Semih Gümüş olmasa, bu lanet ortamda sizi, Sabah Geçidi'ni kim bilecek?!

Neyse ki, Cemal Süreya'nın eşsiz şiiri -bir hayranı, tutkunu Cemal Süreya'nın, bana sormuştu: "Kim bu kadın? Düşsel bir kadın mı?"- "Mübeccel İzmirli" söyleyip duruyor:

"Ne kadar şair var Anadolu'da, / Mübeccel İzmirli / Mektuplaşırdı onlarla, / Bir şey yemez içmezdi / Beslenirdi sadece / Küçük dargınlıklarla."

Küçük müydü dargınlıklar, içe atışlar mıydı boyuna? Sevdigimi bildiğiniz için yaptığınız mücverden bir lokma bile yememiştiniz. Kızartma, çiğ sebze, roka, kıvırcık salata, hepsi yasakmış. Bence, kalbin kırılışı, yorgun

düşüşüydü asıl sebep. Hikâyelerinizi ve mücverlerinizi sevdim diye ateşten, siyah gözlerinizde sevinç! Meğer Cemal Süreya'nın dizelerindeki akşammiş: "Evleri oldu; güzel; / Elleri vardı ince, / Bizler rakı içerdik, / O, ecel şerbeti, damla, / Dostları için gizledi, / Çok daha önce ölmüştü / Çok daha önce yoksa"...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"... sessiz çalışıyor ve mahzun yaşıyordum"

Selim İleri 2010.09.18

-Ahmed Hâşim'in nesriyle ortaokul yıllarımda tanıştım. Türkçe ders kitabımızda, Frankfurt Seyahatnâmesi'nin yazılarından "Faust'un Mürekkep Lekeleri" yer almıştı.

Bu yazıyı çok sevmeme rağmen uzun yıllar Hâşim'in denemelerinden habersiz kaldım.

Memet Fuat son dönem yazılarından birinde, düzyazıları, denemeleri nihayet derlenen Ahmed Hâşim'i günümüz okurlarının yeniden keşfettiğini söyler. Dahası, kimi okurlar, Hâşim'in düzyazılarını şiirinden üstün bulmuşlar.

O kişilerden biri değilim. Ama İnci Enginün'le Zeynep Kerman'ın emeği, Ahmed Hâşim imzalı yazılara derin hayranlık duyanlar arasındayım. Estetik duyuşu çok yüksek, kılı kırk yaran "Merdiven" şairi düzyazılarının birçoğunu gazete köşelerinde bırakmış. Enginün'le Kerman tümünü bize kazandırdılar. Ayrıca, bütün eserlerinin son cildinde (Dergâh Yayınları) Ahmed Hâşim'in bulunabilen mektupları bir araya getirildi.

Bu mektuplar üzerine epeydir yazmak istiyordum. En eskilerinden biri, okul arkadaşı Abdülhak Şinasi'ye yazılmış; 1891 tarihini taşıyor. Abdülhak Şinasi çoktan beri ortalarda görünmüyormuş; Hâşim merak ediyor.

Beş on yıl geçecek, Hâşim ve Abdülhak Şinasi hayata atılacaklar. Şair için ondan sonrası, çalışma, geçinme çabaları açısından daima yürek burkucu. 1918'de yazıyor: "Ben iş aramak vaziyetinde bugüne kadar kalmamıştım. Bunun nasıl yapılacağını bilmiyorum. Siz benim talihime alâkadar görünen yegâne dost oldunuz."

O zamanlar Haydarpaşa Çınar Sokağı'nda oturan şair, arkadaşını görmek için Beyoğlu'ndaki Lebon'a uğramıştır. Fakat Abdülhak Şinasi ortalarda yoktur. Mektup bu sebeple yazılmış ve şairin derin kaygısını dile getiriyor: "Bu mektuptan lütfen hiçbir dosta bahsetmemenizi..." (Böylesi kaygılar, ifadeler başkalarına yazılmış mektuplarda da karşımıza çıkıyor.)

Lebon'a, Cenyoy'a gidip gelmeler sürer. Bu arada Ahmed Hâşim'in adresi değişir: Şimdi Kadıköyü Nureddin Paşa Sokağı'ndadır. Mektuplarda iz sürerken yeni yeni adresleri saptarız: Kadıköyü'nde Mütevelli Sokağı, Kadıköyü'nde Kâğıtçıbaşı Sokağı ("Yakup Kadri Bey'in hanesinde Hâşim'e"), derken -doğduğum evin de bulunduğu- Bahariye Caddesi'nde Belvü Apartmanı, Kadıköyü'ndeki son adres Bahariye'de Şekerci Sokağı.

Mektuplarındaki Ahmed Hâşim oldum bittim geçim kaygılarıyla yüklüdür. 1930'lara iyice yaklaşırken Yakup Kadri'ye, yaşadıklarından duyduğu büyük kırılgılığı açıkça belirtir:

"Kırkını geçmiş bir adamın beyaz saçlarıyla, mektepten henüz çıkmış bir genç gibi hayatını tanzim edememiş bir vaziyette kalışından daha hazin bir şey tasavvur edemiyorum. Bütün nesiller, yanımdan kahkahalar ve şarkılarla geçip gidiyor ve ben dünyanın nimetlerine hâlâ bir dilenci gözleriyle kenardan bakıp durmaktayım."

Siyasetle hiç ilgilenmediği ileri sürülmüş Ahmed Hâşim, yaşadığı ortamın toplumsal-siyasi çehresini en iyi bilenlerdendir. Çok acı bir istihzayla yazılmış şu satırlar, bence bugün için de bütün şiddetiyle geçerli:

"Bilirsin ki saflığı, budalalığı bile fersah fersah geçen bir adamım. Yeni insanlar arasında günlerimi bir devr-i hacrî mahlûku gibi şaşkın ve bîhaber geçirdim. Öteden beri şairin ancak dilenci olarak geçinebildiği bir âlemde ben, şairlikten başka yapacak bir şey bulamadım. Fikir, his, hayal ve sanat kaygıları, göze görünmez haşereler gibi faydasız hayatımın kumaşını delik deşik ettiler. Bu hayat, perişan Çingene çadırı gibi beni barındırmaz olmuştu."

1931'de "Maliye Vekâleti'ne gelen Abdülhak Halîk Bey", demiryollarının meclis-i idare üyelerini gözden geçirirken birdenbire sorar: "Bu da kim?" Muhatabı "mânidar bir istihza tebessümüyle" yanıtlıyor: "Bir şair!"

"... Hâlbuki ben eski bir maliye memuru ve eski bir iâşe müfettişiyim. Benimle beraber bu vazifelerde bulunanların birçoğu şimdi birer banka müdür-i umumîsidir. Şair Yahya Kemal de Cumhuriyet'in bir sefiridir."

"Teessürle" öğrendiğine göre, kısa bir zaman sonra, kapının önüne konacaktır. Oysa "zahmetle yapabildiğim küçük köşede sessiz çalışıyor ve mahzun yaşıyordum."

Mektuplar üzerine yazmak istiyordum; çünkü dört beş yıl var ki, yaşadıklarım, tanıklıklarım, dinlediklerimden geçip gelerek, ille bu "sessiz çalışıyor ve mahzun yaşıyordum"da durakalıyorum. Kimileri için niye ille böyle olduğunu tekrar tekrar -kendime- soruyorum.

Gerçi Hâşim'in kendisinininkine çok yakın yaşantılara aymaz, bilinçsiz yaklaşımını görmezden gelmeyeceğim. 1925'te Reşat Nuri Drago'ya gönderdiği yazıda Eylûl gibi eşsiz bir roman kaleme getirmiş yazarın akıbetiyle alay edebiliyor. Diyor ki: "Şimdi Servet-i Fünûn'un muşşaa üstadlarından Mehmed Rauf Bey bazı yevmî gazetelerin metrûk köşelerinde sinemalara dair soluk kronikler yazmakla yaşamağa çalışıyor."

Evet, 'yaşamaya çalışıyor'; tıpkı, bir on yıl geçmeden, Ahmed Haşim'in, hastalığının... ölümcül hastalığının tedavisi için ihtiyaç duyduğu ilâcı bulamayışı, bu sebeple Yakup Kadri'ye rica edişi gibi: "İlâçlarım için istidayı ve doktor raporunu gönderiyorum. Strofantin şırıngaları bana bir parça rahat ve sükûn verirdi. İstanbul'un her tarafını arattık. Yok. Artık ruhsatın çıkmasını ve Avrupa'ya ısmarlayıp ilâcın oradan gelmesini beklemekten başka çare kalmadı."

Ahmed Hâşim'in mektupları, bana sorarsanız, Yeraltıdan Notlar gibi okunabilir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na yazılmış mektup tanıklık ediyor. "Geçen gün İstanbul Lisesi'nde tesadüf" ettiği, eski arkadaş İsmail Hakkı artık Darulfünûn Emîni; şair ise "Fransızca elifba muallimliğine tayin edilmeye" gelmiş. Baltacıoğlu'na saygıda kusur edince, kapı önünde epey bir azarlanmış. Mektuba devam ediyorum:

"Meratib-i içtimaîyede en dûn tabakalarda kalarak hakaret görenlerin cins ve mahiyeti, ziyafetlerde nutuk okuyanların, büyük iskemlelerden emir verenlerin büyük bir kıymet, büyük bir meziyeti haiz olabileceklerinden beni şüphelendirdi. Binaenaleyh sizi vakayiden istifade etmeyi bilmiş bir adamdan fazla bir şey görmüyorum. Beni size çeken, sizi aratan şey 'saf' zannettiğim kalbiniz, 'hürriyet-i fikr'e hürmet etmeyi bildiğine zâhib olduğum fikrî discipline'inizdi. Yoksa hayatta kendi maddiyatına kifayet eden bir adama dalkavukluk edeceğim yerde sizi, hizanızla bugünkü mevkiinize getirebilenlerin dalkavuğu olurdu."

Mektuplar üzerine, söyledim, epeydir yazmak istiyordum. "Büyük iskemlelerden emir verenler"e yönelik bu tespit, bu değerlendiriş nasıl vurgulanmadan geçilir?!

Yahya Kemal'e -şimdilik 'tek'- mektubu sona sakladım:

"... Bilirim, hayatında beni bir dakika sevmedin, bir dakika havamda rahat etmedin, bir dakika bana dost sıfatını tamamen vermedin. Ben bunu bilerek dostun oldum ve hâlâ dostunum, çünkü biliyorum ki ruhun benim ruhumun cinsindendi, çünkü biliyorum ki bedbahtsın ve mesut olmayacaksın, tıpkı benim gibi."

20 Ağustos 338. Yahya Kemal bu mektubu okuduğunda acaba ne düşündü, ne hissetti?

Kim bilir kaçımız birbirimize bu satırları yazmak istedik; bugün de yazmak istiyoruz...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Nesl-i Ahîr'de sönen İstanbul

Selim İleri 2010.09.25

-Halid Ziya Uşaklıgil'in son romanı Nesl-i Ahîr acar dizicilerin gözünden kaçtı. Oysa dört dörtlük televizyon dizisi için, üstelik birkaç yıllık malzeme! Belki bu eserden habersizler.

Kitap kurdu geçinmeme rağmen, Nesl-i Ahîr benim de karşıma epey geç çıktı. Ankara'daydım; yirmilerimde. Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman antolojisi yeniden yayımlanıyordu. Titiz Cevdet Kudret, 1900'lerin Sabah gazetesine ulaşmış, yarım kalmış bilinen -nasıl öyle biliniyorsa?- Nesl-i Ahîr'in izini sürmüş ve romanın bilmem kaçınıcı tefrikada "Hitâm"la noktalandığını saptamış.

Mesafeli, ölçülü Cevdet Bey büyük bir coşkuyla anlatıyordu. Antolojisinin yeni basımında Halid Ziya'nın son romanı geniş değerlendirmeye yer alacaktı.

Bilgi Yayınevi'nin Tunalı Hilmi'deki yönetim yerini, Cevdet Kudret'in küçük odasını yine görür gibiyim. Nesl-i Ahîr'i bir an önce okumak istiyorum! Ne var ki, Cevdet Kudret'in seçtiği alıntılarla yetinmek zorundayım: Eser yeni yazıya aktarılmamış.

Cevdet Bey, "Dağınık, işlenmemiş bir roman" diyor. Bir yandan da "kimi önemli sorunlar"ı deşmek istemiş Halid Ziya'dan söz açıyor. Nitekim değerlendirmesi bu yöndedir. Bir yanda Abdülhamid döneminin istibdatından bunalmış 'aydın'lar, bir yanda bireysel ilişkiler, fonda İstanbul; Cevdet Kudret'e göre, roman, Aşk-ı Memnu'un ve Kırık Hayatlar'ın birleşmesini andırır havada.

O, önemli sorunlarda Halid Ziya memleket, millet gibi "genel kavramlar"dan öteye gidememiş. Hatta, "bir nutuk havası" esiyor. Sonra ilginç bir iddia: "Bunu, olsa olsa, (Halid Ziya'nın) Batı edebiyatında toplumsal olayların nasıl işlendiğini gösteren örnekleri görememiş olmasıyla yorumlayabiliriz."

İddiaya katılmak bence imkânsız, Madam Bovary'yi okumuş, özümsemiş Halid Ziya, Gönül Eğitimi'ni gözden ırak tutmamıştı. Hikâye adlı incelemesi, romancının, daha genç yaşta Batı edebiyatını iyice kurcalamış olduğunu belgeliyor.

Dahası, Cevdet Bey'in yorumu, büyük romancının bütün başarısını, Batı edebiyatının bireysel ilişkileri ustaca işlemiş eserleri özümsemiş olmasına indiriyor, bilerek ya da dil sürçmesiyle. Bence buna da katılmak hayli güç.

1910'da Ahmed Hâşim -tefrikasından okuduğu- Nesl-i Ahîr'i yerin dibine batırıyor. Gençlerden bir şey beklemeyiniz diyor; dünün ustaları "Nesl-i Ahîr hikâyesi gibi harikanın taban tabana zıddı olan gülünç ve merhamete şâyan eserler meydana" getirirken, gençlerin toyluklarını hoş görelim...

Baştan sona okumayı özlemle beklediğim Nesl-i Ahîr nihayet 1990'da, Şemsettin Kutlu'nun sadeleştirmesiyle - Son Kuşak olarak- yayımlandı. Kitabı hemen edinmişim; tam okumaya başlayacaktım ki, Halid Ziya'yı en ince ayrıntısına kadar incelemiş Zeynep Kerman'ın uyarısı geldi: Bu sadeleştirme çok kötü yapılmış, eserin özünü zedeleyecek kadar...

Bir on dokuz yıl daha beklememiz gerekecekmiş. Nesl-i Ahîr'i şimdi Alev Sınar Uğurlu'nun özenli yayına hazırlayışıyla okuyorum (Özgür Yayınları). Ahmed Hâşim ne kadar haksızlık etmiş, kestiremiyorum.

Gerçi romancının kendisi, Kırk Yıl'da anılarını dile getirirken, bu son eseri için üzüntülerini söyler. Nesl-i Ahîr büyük bir istekle başlamıştır; "bir tefrika tuttur"muştur, heyecanla yazmaktadır. Derken umulmayan olaylar çıkagelir; roman rotasından uzaklaşır, romancı ise durumu bile bile tefrikayı sürdürür.

Kırk Yıl'ın yazılış günlerinden geçmişe bakan Halid Ziya artık pişmanlık duymaktadır. Yirmi, otuz sayfa ya kalacaktır yarına, ya kalmayacak, Nesl-i Ahîr de silinip gidecek... Bu yazıklanışta Cevdet Kudret Fecr-i Âti'cilerin olumsuz eleştirilerinin de rol oynadığı kanısında.

Beni şaşırtan, düşündüren başka şeyler söz konusu, Nesl-i Ahîr sanki bir yorgunluk dönemi romanı. Büyük, önemli eser vermek isteyen romancı, dönmüş dolaşmış, eski yazdıklarının izdüşümleriyle yol almak istemiş. Neden olmasın? denebilir. Her romancıda, her hikâyecide bazı temalar, hatta bazı sahneler, duyular yeniden karşımıza çıkar. Belki saplantılı, ama bir yandan da pekiştirici. Halid Ziya ise, 'sönük' tekrarlara sürüklenmiş.

Roman hayli çarpıcı bir deniz yolculuğu sahnesiyle başlıyor. Vapurdan az sonra ayrılacak kişiler arasında, sezdirili bir göndermeden anladığımız gibi, Pierre Loti'nin esin kaynağı iki genç hanım var: Les Desenchantées'nin (Mutsuz Kadınlar) kahramanları.

Halid Ziya fırsat bilmiş; bizi çok sevdiği ileri sürülmüş Loti'nin bize, Doğu'ya, payitaht İstanbul'un kadınlarına ne kadar yalınkat baktığını, egzotik bir roman uğruna gerçekliği nasıl çarpıttığını, vurgulaya vurgulaya belirtmiş. Yetinmiyor; Loti'nin özel hayatına istihzalı göndermelerle yaklaşıyor.

Gelgelelim, çok geçmeyecek, kendisi de Sultan Hamid dönemine çok benzer önyargılarla yaklaşacak: Yalnızca istibdat. Fakat bu müthiş istibdatın sebepleri üzerinde hiç durulmamış.

Nesl-i Ahîr'de hor gördüğü Pierre Loti, Uşaklıgil hızını alamamış olacak ki, Saray ve Ötesi'nde bir kez daha karşımıza çıkar: Aynı yapmacıklı hal tavır, aynı süslü püslü, gülünç kılık kıyafet, hatta gizli bir makyaj.

Nesl-i Ahîr'in Halid Ziya'sı sayılabilecek Süleyman Nüzhet ise şöyle çiziyor Aziyade romancısını:

"... İstanbul'da senelerce yaşayan, Mahmutpaşa kahvesinde nargile ve okkalık fincanlarla kahve içen, Eyüp'te ev tutup bir Türk efendisi hayatıyla yaşayan, bütün şehrin sokaklarını 'Bestur! Bestur!' (destur) diye dolaşan, Göksu'da kiklerle elli yaşının mukavemetsûz cevazini (önüne geçilemez isteklerini) gezdiren şair..."

Saray ve Ötesi'nde adı sanı verilmiş Pierre Loti'yle bu şair yan yana okunduğunda, "yanakları, dudakları boyalı altmışlık bir Fransız muharriri"nin Halid Ziya'daki yansıması daha seçik belirebilir. Aynı muharrire, Abdülhak Şinasi Hisar'ın İstanbul ve Pierre Loti'deki yaklaşımı ise tepeden tırnağa farklı..."

Demin Süleyman Nüzhet'te Halid Ziya'yı aradım. Çünkü, Nüzhet'in yetişme yıllarından hatırladığı İstanbul, İstanbul'da sahne, operet hayatı, özellikle Angot'un Kızı'ndan "Angot kadının benim kızı, benim kızı / Soyuna çeker Angot'un kızı, Angot'un kızı" şarkısı sonradan Kırk Yıl'da bir kez daha karşımıza çıkar ve artık doğrudan doğruya çocuk Halid Ziya'nın yaşadıklarıdır.

Öyleyken, Nesl-i Ahîr bir yandan eski romanlara geri dönülerek yazılmış, Süleyman Nüzhet'te Aşk-ı Memnu'un Adnan Bey'i diriltmek istenmiş, Kırık Hayatlar'dan sahneler tekrarlanmış; bir yandan da, Nesl-i Ahîr'de 'harcandığına' inandığı bazı bölümleri, Halid Ziya, Kırk Yıl'a, Saray ve Ötesi'ne aktarmış.

Maskara bir oryantalist olmakla suçlanmış Pierre Loti'nin yanı başında, Nüzhet'in tasvir ettiği -"Sefalet! Her yerde sefalet!"- İstanbul, Halid Ziya'nın pek farklı düşünmediğini, pek farklı 'göremediğini' açıkça belgeliyor. Bir buçuk sayfalık (s. 76-77) bu, on dokuzuncu yüzyıl sonu, yirminci yüzyıl başı İstanbul, Fikret'in "Sis"inden bile irkiltici. Son satırlarını alıntılıyorum:

"Düşün o şehreminliğini ki eline verilecek süpürge ile bütün memleketin sefil ve mülevves (kirli) şeylerini kaldırıp bir tarafa atsın. Bu memlekette ne kalır bilir misiniz? Temiz olarak kalabilecek şeylerle bir Kadıköyü zor vücuda gelir. Bu hıyanet olur, koca payitahtı bir köy yapmak!.."

Sözler, Büyükkada'daki öğle yemeğinde söylenmekte, yakınan kişiler birazdan yemeğe başlayacaklar: "Size o kadar mükellef bir ziyafet veremeyeceğim: Soğuk kuzu kızartması, piliç kebabı, fırın makarnası, armut, elma, kayısı, o kadar..."

Yine de Hâşim'e aldanmamalı: Nesl-i Ahîr'in gerçekten etkileyici pek çok sayfası var.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Mirasyedi savurganlığı

Selim İleri 2010.09.26

Edebî birikime mirasyedi savurganlığıyla uzak durmak bizde eski hastalık.

Sultanahmet'e iyice yakın Ticarethane Sokağı'ndaki Kayıkçı'da tek başıma oturuyordum. Öğle saati geçmiş olduğundan Kayıkçı boştu, yol üstü en uç masada İngiliz turistler. Everest Yayınları'na ne zaman gitsem, Kayıkçı'ya uğrarım. Önümde kâğıtlar, yazdıklarımı düzeltmeye çalışıyorum. Sokaktan iki genç geçti, bana baktılar, sonra geri döndüler.

İkisi de edebiyat tutkunu, biri kız, biri erkek, yakınmaları beni epey düşündürdü. Ortak yakınmamız diyebilirim: Edebiyatımız neden güncelle sınırlı?!

Genç kız diyor ki: Bırakın Yakup Kadri'yi, Reşat Nuri'yi; Kemal Tahir'i, Tarık Buğra'yı bile okumuyorlar. Delikanlı besbelli koyu şiir sever; belki şiir yazıyor. O, artık okunmayan bir dolu şairimizin adını andı. Çok sevdiğim Oktay Rifat az okunanlar arasındaymış.

Yirminci yüzyılın başına erişenler çoktan unutulmuş. Meselâ Cenap Şahabettin. "Dil handikabı" diyecek oldum; itiraz ettiler: Edebiyat-ı Cedide'yle haşır neşir eğitim görenler bile, çoğunluk, Cenap Şahabettin dendi mi, gülüp geçiyorlarmış.

Peki kim okunuyor? Burada tekrarlamama gerek yok, aynı, bildik adlar sayıldı.

Sonra karmakarışık sıralamayla nice nice imzayı andık. Nerden aklıma geldiyse, paldır küldür, Mahmut Yesari'yi söyledim. Gerçi bazı romanları çalakalemdir, ama Pervin Abla bence unutulamaz. Hele Yakacık Mektupları'nda derlediği hikâyeleri bir başyapıttır.

'Verem edebiyatı', Batı'da olduğunca, bizde de ağdalı romantizmle örülüdür. Yakacık Mektupları ise inanılmaz sadelikle örülü. İnce, ürperten bir akşam garipliği esip durur bu hikâyelerde.

Genç arkadaşlarım Susan Sontag'ı hatırladılar. Sontag, veremden kansere, kanserden AIDS'e yıkıcı hastalığın edebiyattaki değişmesini tahlil etmişti. Keşke benzeri edebiyatımız için kaleme alınsa. O zaman Yakacık Mektupları'nın yalınlığı büsbütün anlam kazanır. Gelgelelim kim okuyacak?

Üçümüz birden Mehmet Seyda'yı andık. Mehmet Seyda'nın kitaplarını -o da bazıları- sahaftan güçlükle edinmişler, Anahtarcı Salih'i söyledim; okumamışlar. Mehmet Seyda birinci sınıf hikâyeciye. Unutulmaz hikâyelerinden hiç değilse bir seçki yayımlanamaz mı?

Sorduğum soruya kendim de güldüm. Sait Faik'in en çok sevdiği yazar olan Kenan Hulusi'nin başına gelenler aklıma geldi. Değerli İnci Enginün Kenan Hulusi'nin eserini, öykülerini ve tek romanı Osmanoflar'ı gündeme getirebilmek uğruna az didinmedi. Fakat olmuyor. Kısırdöngüde debelenip durduğumuz için, güncele tıkanıp kaldığımızdan, dünün birçok güzelliğini yitiriyoruz.

Bir iki yıl önce Kitap Yayınevi, Şükûfe Nihal'in ve Nezihe Muhittin'in, bu iki yitik kadın yazarın bütün eserlerini okurla buluşturdu. Hazırlayanların büyük emeği, yayınevinin göze alışı; karşılığında silik soluk birkaç yankı...

Nezihe Muhittin'i hâlâ tam okuyamadım. Şükûfe Nihal'i hemen hep es geçişimizse beni bir kez daha üzdü. Otobiyografinin çokça karıştığı romanları, Tevekkülün Cezası'ndaki bazı hikâyeleri dönemi için hayli atak çalışmalar. Umursayanı çıkmamış.

Genç arkadaşlarım Aşk-ı Memnu, Yaprak Dökümü dizilerine handiyse şükran duyduklarını söylediler. Çünkü bu diziler Halid Ziya'yı, Reşat Nuri'yi bugünün okuruyla tanıştırmış. Bilgiçlik taslayıp "Sizce kaç kişi?" diye sordum. Genç hanım, "Yüz kişi de olsa önemsiz mi?" dedi. Haklıydı.

Yaşasın o yüz kişi mi demeliyim? Bir yandan da, söze dökemediğim hüznün, kırılmışlık, öfke...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

(M...) Adası'nda balo gecesi!

Selim İleri 2010.10.02

Galatasaray Lisesi'nde hazırlık sınıfına başladığımda; dedemin Altıyol'daki, hep anlatageldiğim, camekânı gelincik kırmızısı çerçeveli, raflarında Hüseyin Rahmi'ler, Halide Edib'ler, o küçücük kitabevinden kopmuş, Beyoğlu'ndaki, adı gibi kocaman Kitap Sarayı'na gider olmuştum.

Cumartesi günlerini ipe çekerdim; hem yatılı hayatından kurtulduğum için, hem de roman okuyabileceğimden. Yalnızca cumartesi günleri roman okumama izin vardı. Ertesi gün, nefret ettiğim derslere çalışacaktım.

Cumartesilerinin bir özelliği de sinema günü oluşuydu. Ama her hafta değil, on beş günde bir. O zaman romanla sinema bir araya gelince, sevincim çoğaldıkça çoğalırdı.

Hemen her cumartesi Kitap Sarayı'ndan yeni bir kitap alıyorduk. Daima romanlar! Şiir ve öykü kitapları pek ilgimi çekmezdi. Şimdilerde romanın satışı daha çok falan diyoruz ya, galiba yarım yüzyıl önce de öyleydi. Kitaplığımda o yıllardan kalan kitaplar arasında tek hikâye kitabı Sait Faik'ten, Semaver...

Akşam Güneşi, işte o tutkunu olduğum romanlardan biridir, uzun süre okunmadan kaldı. Sonra yaz geldi. Güç belâ hazırlık sınıfından orta bire geçtim. Akşam Güneşi'ni on iki yaşımın içindeyken tek bir günde, yemeden içmeden kesilerek, ruh sıkışmalarına göğüs gere gere, soluk soluğa okudum. İki de birde hıçkırığa hıçkırığa ağladığımı hatırlıyorum.

Neydi bu kadar üzen? Örtük kalmaya, içe atılmaya yazgılı aşk hikâyesi mi? Nazan'dan sonra, Nazmi'nin Jülide'yi de yitirmek zorunda oluşu mu? Yoksa, Galatasaray'da okumuş Nazmi'yi kendime mi benzetmiş, ruh ikizim sanmışım?..

Bütün romandan gözyaşı fışkırıyordu. Meselâ (M...) Adası'ndaki balo gecesi! O geceye kapılıp gitmemek, o geceyle büyülenmemek elde değildi. Fransız Konsolosluğu'ndaki baloda Nazmi'yle Jülide vals 'yaparlardı'. Vals yapmak! Bu da beni büyülemişti. Bu valsî âdeta kıskanmışım.

İstediğim kadar Galatasaray'da okuyayım, günün birinde vals yapamayacaktım. Dansa hayrandım ama dans etmekten korkuyordum. Hissediyordum ki, korku geçmeyecekti.

Evet, evet, dans edemeyeceğim için üzüliyordum. Filmlerde, fotoğraflarda gördüğüm danslarda kadınlar hep tuvaletli, erkekler hep ince uzun, smokinliydiler. Bana gelince, alнімda ergenlik sivilceleri, bodur, hantaldım. Tuvaletler, smokinler, şık kıyafetler hayatımızdan uzaktı. Besbelli, yarın da uzak kalacaktı: Dar yaşamların ecış bücüş günleri...

Oysa konsoloshanenin üst katındaki, geniş, ferah odada duvarlar maviydi, gök rengi ve gök mavisi sarı yıldızlarla bezenmişti. Derken sarı yıldızlı mavi duvarlar, gökyüzü gibi açıldıkça açılıyor, ağıyor, yükseliyor, Nazmi'nin Jülide'yle valsî sürüp gidiyordu.

Ah o, Reşat Nuri'nin renkleri solgun romantizmden ödünç alınmış sahneleri!

Nazmi o geceyi hatırlarken, Jülide'yle "âdeta sonsuz bir boşluğun ortasında" kaldıklarını söylüyordu. Ben de sonsuz bir boşluğun ortasında kalıyordum ama, tek başıma. Daha doğrusu, sonsuz boşlukta müthiş bir girdaba yakalanıyordum. Üstelik kalbimdeki sancıları kimselere sezdirilmeyerek.

İçim titrerdi. Ancak bir valsî hayaliyle avunurdum. Küçük odam, annemle babamın kim bilir nelerden vazgeçerek yaptırttıkları kitaplığım, küçük masam, çok eskilerden kalma iskemle, hastanedekileri andırır beyaz karyola... Aşağıda, Fransız Konsolosluğu'nun büyük salonunda balo devam ediyordu!

Nazmi, o valste Jülide'ye bakıyor; bir zamanlar hoppalığına, şımarıklığına, küstahlığına içerlediği genç kızın ışıktan bir ayla kuşandığını görüyordu. Jülide'nin yüzünde yalnızca ince bir ışık geziniyordu.

Sonra bu ince ışık, çoğalarak, fakat inceliğini hep koruyarak, hafifledikçe hafifliyor; Jülide de o kadar kanatlanıyordu ki, "bir parça ışıktan ibaret bir tayf" olup çıkıyordu.

"Tayf"ı bir yerlerden hatırlamam, bilmem gerekiyordu elbette. Ama Akşam Güneşi'nin derin etkisiyle sarsıldığım o an, birdenbire çıkaramamıştım. Gözümün önünden, ayrışan, sonra yine sarmaşan rengârenk ışın demetleri geçiyordu.

Derken "On dört Temmuz gecesi" geliyordu. Romanda bu gece daha önce geçmiş, geçip gitmiş olabilir. On dört Temmuz gecesini ben, ille, valsli balodan sonraya alıyordum, Akşam Güneşi okunup bitince, bellekte yaşamaya koyulunca.

Nazmi Belediye Bahçesi'nde oturuyordu. Berrak bir yaz gecesi. Denizde, kâğıt fenerlerle donatılmış kayıklar. Kâğıt fenerlerde herhalde mumlar ışıyordu. İşte, birkaç cümle koskoca bir sahne armağan ederdi, sahneyi

gönlünüzce, meşrebinizce uzun tutabilirsiniz. Kayıklar gidip geliyor, fenerlerde mum ışıkları titreşmekte.

Rıhtım boyunca, gazinolarda ve kahvelerde orkestralar çalıyor. Kulağınızı iyice vererseniz, gaydanın sesini, laternanın hüzünlü tekrarlayışlarını da işitebilirsiniz. İşitiyor, kendimden geçiyordum...

Adanın belki hayallerle süslenmiş güzelliği; bu, şeklin, ışığın, gölgenin ve renklerin bambaşka yaşamı beni altüst etmişti. Varsa yoksa (M...) Adası!

Yaşamak zorunda olduğumuz hayat, ailemizi kısıvrak çevreleyen 'orta hallilik', iki arada bir derede kalmışlık bende hep kaçmak duygusu; kaçmak, gitmek, enginlere açılmak! Bambaşka ortamlarda yeniden var olmak istiyordum. Bu bambaşka ortamlar da şüphesiz (M...) Adası'ndaydı.

O yıllarda görüp görebileceğim adalar, Kınalı, Burgaz, Heybeli, Büyükada. Sedef Adası bile uzaktan... (M...) Adası'nı, gördüğüm adalardan daha çok hissedebiliyor, (M...) 'de gezip tozuyor, orada ve orası için çeşit çeşit düşler kurabiliyordum.

Adalar tutkusu Reşat Nuri'nin romanıyla başını alıp gitti diyebilirim.

Sonra bir gün, komşumuz Deli Muazzez Hanım, her ne sebepleyse, Akşam Güneşi'nden söz açmış, "Jülide'nin gittiği ada, basbayağı Midilli'dir. Vaktiyle biz de orada bulunmuştuk, Reşat Nuri'nin orayı niye saklamaya kalkıştığını hiç anlamam" demişti.

Deli Muazzez Hanım'ın patavatsızlıklarına elbette alıştık, ne var ki, bu patavatsızlıklardan birinin beni düşbozumuna uğratacağı aklımın ucundan geçmezdi.

Nazmi'nin, Jülide'yi sonsuza kadar yitirmesiyle ölümüne yıkılıp kalışı gibi, ben de (M...) Adası'nı yitirmiş, serseme dönmüştüm. Gerçi Midilli'yi görmemiştim. Ama romandaki adanın, haritada işaretlenmiş bir ada oluşu, bütün umutlarımı silip süpürmüştü. Ancak 'gidilemeyecek' bir ada için umutlar beslenebilir.

Hayal kırıklığı sürdü gitti. Epey zaman geçmişti; nihayet Deli Muazzez Hanım'ın yakıcı, kavurucu ifşaatından kurtulmuştum. Yaşım ilerlemişti; otuzlarımdaydım. Kim bilir hangi ayrılıktan sonra, kendi kendime kaldığım bir akşamüzeri yeniden (M...) Adası'nı var etmeye koyuldum.

Orası hiç Midilli olabilir mi! Bir giz adasıydı ve orada Jülide, Genç Verther'in Acıları'nı okuyordu. Orada denizde fener alayları, nice yaz mevsimleri sürüyor.

Hem, bu kez, Jülide, Nazmi'ye geri dönüyor; Reşat Nuri Bey'i yalancı çıkarıyordu...

Fakat bundan kimseye söz açmadım.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Güzün habercisi

Selim İleri 2010.10.03

"Hoşça kal... Yarına kadar..."

Rilke, Cézanne Üzerine Mektuplar'da böyle diyor. Bazı ayrılıklar yarına kadar. Ama gelecek yılınkine kadar süren mevsim ayrılışları da var.

Güz iyice yaklaşıyor. Eski İstanbullu'lar ağustosun yarısı yazsa yarısı kış demişler. Artık değil. İstanbul'da eylül sonuna kadar sürer oldu yaz mevsimleri. Şimdi bu yazıyı yazarken eylülün son günleri...

Rainer Maria Rilke adı beni hep ilkençliğime götürür. Bir gün Malte Laurids Brigge'nin Notları'yla De Yayınevi'nden çıktığımı hatırlarım. Behçet Necatigil'in erişilmez çevirisiyle bu eser yıllarca başucu kitabım oldu. Şimdi yine öyle.

2000'lerin başında, Cézanne Üzerine Mektuplar'a vuruldum. Cézanne'ın ölümünden sonra, Paris'teki Sonbahar Salonu'nda bir sergi açılıyor. Rilke, ressamın eserlerine âdeta vuruluyor. Ekim 1907 ayı boyunca karısına mektuplar yazmış. Yalnızca Cézanne'dan değil, sanatın pek çok inceliğinden söz açan mektuplar.

Mektupları, çağdaş edebiyatımızın belki de en alçakgönüllü kişisi, Kâmuran Şipal Türkçe'ye kazandırmıştı. Şipal, usta bir hikâyecidir; ölüm ve ödeşmeyle yüklü romanları, güzel hikâyeleri hiçbir zaman günün moda değerleri arasında yer almadı. Kâmuran Şipal, çeviri edebiyatımıza çok önemli yapıtları kazandırmış bir çevirmen aynı zamanda. Öte yandan hep uzak durmayı, kendi köşesinde çalışmayı yeğliyor...

Onun çeviri emeği mektupları okurken savrulup durmuştum. Rilke bir kentte, bir kasabada, bir evde, belli bir adreste yaşamaya katlanamazmış. Hepi topu yarım yüzyıl süren yaşamında, Münih, Berlin, Paris, Roma, şairin gezdiği yerlerden bazıları. İsviçre var, Almanya'nın bazı kentleri var. İşte 1907'nin Paris'inde Cézanne'ın resminden esinler, çağrışımlar konuşmakta.

"Bilindiği gibi" diyor Rilke, "ne kadar ileriye gidilirse, yaşantı o kadar özel, o kadar kişisel, o kadar biricik nitelik kazanır; sanat yapıtı da bu biricikliğin zorunlu baskı altına alınamayan, elden geldiğince keskin dile getirilişidir."

Bir hayat tecrübesini en uç noktaya, sonuna kadar yaşamak. Böyle bir şey herhalde Rilke'nin dediği. Ancak ondan sonra yazıya dökmek, tuvale geçirmek, taşı yontmak... Fakat olası mı?

"Biriciklik" varılmak istenen doruk. Tırmandıkça imkânsızlığı galiba daha çok duyumsanıyor. Bu acı ve çetrefil meseleyi bir kenara bırakıyorum.

Daha Cézanne mektupları başlamadan, 13 Eylül 1907 tarihinde yazılmış mektupta, güz habercisi üç dalın tasviri, evet, sadece üç dalın bir iki sayfa kadar süren tasviri bende bütün bir roman olmuştu.

Nedir roman, öykü? Sayfalarca yazmak, bir olay örgüsü çerçevesinde gezinip durmak, başlangıç-düğüm-sonuç üçgeninde anlamsızca debelenmek mi? Toprak kokusuyla çıkıp gelmiş üç kuru dal, Rilke'nin şiirden ibaret düzyazısında, işte, çarçabuk, bir roman oluveriyor. Anılar, geçip gitmiş zaman, doğa, deniz ve şimdiden güz!

"Denizler, parklar, ormanlar ve ormanlar içinde çayır çimenler; bütün bunlara karşı duyduğum özlem bazan dile getirilecek gibi değil. Hele burada, kışın kapıya dayandığı şu sıra; şimdiden sisli sabah ve akşamlar yaşanmaya başlandı, kendisi gitmiş de izi kalmış gibi silik ve ölgün parlıyor güneş; bahçelerde, parklarda bütün yaz çiçekleri, dalyalar, uzun boylarıyla glayöller ve dizi dizi sardunyalar kırmızı renklerini bir çelişki gibi sisli havadan içeri haykırıyor."

Çevirinin de diline tutkun, defalarca okuyorum.

Güz hep öyle: Çocukluğumun geçtiği Kadıköy'nde, Yoğurtçu Parkı, eylülle birlikte ateşçiçekleriyle donatılırdı. Ateşçiçeklerinin ateş kırmızıları geçip gitmiş yazdan andaçtı sanki. Hep yazlar, yaz sereserpelikleri görürdüm o kırmızıda...

Ama sonbahar; istediği kadar kırmızı açsın ateşçiçeği!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Yaşar Kemal'in İstanbul'u

Selim İleri 2010.10.09

-27 Eylül 2010 Pazartesi günü, Yapı Kredi Yayınları'nın Yaşar Kemal etkinliğinde, iki usta sanatçıyla, Türkân Şoray ve Zülfü Livaneli'yle birlikte konuşmacıydım. Bu soydan toplantılarda eşine az rastlanılacak bir izleyici kalabalığı söz konusuydu.

Aslında biraz önceye dönmem gerekecek. Ağustos başıydı, yayınevinden Haluk Dağ aradı. Böylesi bir etkinliğe katılmaktan onur duyacağımı söyledim. Elbette Türkân Şoray ve Zülfü Livaneli'yle birlikte olmaktan da. O günlerde İstanbul dışındaydım; dönüşte Yaşar Kemal'in eserlerini yazı masama taşıdım. Birden lise yıllarım, ilkgençliğim!

Söyleşi sırasında, Zülfü Livaneli'nin de İnce Memed'i orta sondayken okuduğunu ve uçsuz bucaksız coşkulara kapıldığını öğrendim. Galiba biz yaştaki edebiyatseverlerde bu hep böyle oldu.

İlk konuşmacı Türkân Hanım'dı. Olanca içtenliğiyle Yılanı Öldürseler'in sinemaya aktarılış hikâyesini anlattı. Sadece oyuncusu olacakken, birdenbire filmin yönetmeni konumunda kendini görmekten duyduğu sevinci ve endişeyi.

Çetin koşullardaki çekim günlerinde, romana tekrar tekrar geri dönmüş. Noktalanmış, hatta çekimine başlanmış bir senaryo, ama bir yandan da, her cümlesinde başka başka yoğun duygulara, duyuşlara çoktan açılmış Yılanı Öldürseler... Sinemada edebiyat uyarlamalarının çoğu kez başarısızlığa uğraması kaygıları...

Aradan geçen zamana rağmen aynı heyecanla anlattı Türkân Hanım. Sanki dündü ve sanki yeniden hem yönetmen hem oyuncu olarak sorumluluklar yüklenmişti. Ama, filmi yönetmesini Yaşar Kemal'in istediğini, işte yıllar sonra öğrenince, gerçekten sevindi. O günün bir sürpriziydi.

Zülfü Livaneli'nin konuşmasını hayranlıkla dinledim. Anılarla, yaşanmışlıklarla bezenmiş bu konuşmanın çok önemli bir tespiti aktarmak istiyorum: Roman yazmak, Yaşar Kemal için, hep bir ölüm dirim sorunu oldu.

Sonra, usta-çırak ilişkisinde, genç Livaneli'ye Yaşar Kemal'in uyarısı: Yol açanlar, günün moda yazarları değil, oldum bittim klasikler, eserleri zamana meydan okumuşlardır...

Kötü konuşmacı bendim. Söyleşi öncesi Tülay Güngen'le Raşit Çavaş'a söylemiştim: Gerçek bir ustanın karşısında konuşmak kolay olmayacaktı. Zaten notlarımın yarısını ancak dile dökébildim. Bu yazıyı biraz da bu sebeple yazıyorum.

Yetiştığım yıllarda, İnce Memed, Orta Direk, Yer Demir Gök Bakır edebiyatımızın doruk romanlarıydı. Roman dünyamızda, bugünkünden çok farklı fırtınalar esip durur; Yaşar Kemal, Orhan Kemal ve Kemal Tahir adları ille yan yana anılır, her birinin hayranları tartışıp, çekişip dururlardı. Şimdi düşünüyorum da, o tartışmalar, çekişmeler biraz anlamsız geliyor. Her yazarı kendi değerleriyle, öz değerleriyle 'kavramak' bence daha doğru.

Notlarım arasında olmasına rağmen söylemeyi o gün unuttum: Kemal Tahir'le Orhan Kemal'in âdeta birbirine kapıştırıldığı bir kapalı oturum vardır; Beş Romancı Tartışıyor adıyla yayımlanmıştı. Yaşar Kemal oturuma katılmamış. Önceleri, onun görüşlerini okuyamadığım için üzüldüm. Katılmayışının ne kadar bilinçli bir tercih

olduğunu sonraları ayırt edecektim. Beş Romancı Tartışıyor'dan bugün geriye, roman sanatı üzerine bazı önemli gözlemler kalmış kalmasına; öte yandan, yersiz, kırıcı konuşmalar, birbirini hırpalamalar da kalmış...

Kişisel anılarıma dönüp baktığımda, "o iyi insanlar"dan Yaşar Kemal'in annemin cenaze törenine katılmasını hiç unutamam. Osmanağa Camii'nden Sahrayı Cedit Mezarlığı'na beni yalnız bırakmayanlardandı ününün doruğundaki romancı. Yolun başındaki Selim'e sıkı sıkıya sarılmıştı. Bilmiyorum, bu alçakgönüllü, içten yakınlığı şöyleşide duyduğumca dile getirebildim mi; fakat kimi duygular sözcüklerde eriyip gidiyor...

Annemin ölümünden birkaç yıl önceydi; Al Gözüm Seyreyle Salih'i okumuştum. İnce Memed romancısının, bana sorarsanız, Al Gözüm Seyreyle Salih'le birlikte yepyeni bir dönemi başlar.

Büyük hayaller ortasında yeniyetme Salih, masallar, çok sevdiği oyuncaklar, gelecek umutları, ama boyuna büyük hayal kırıklıklarına uğrayacak! Romancının derin şefkati bile çocuk kalbini korumuş Salih'in umarsız sonunu değiştiremeyecek:

Okuyanlar unutamamıştır; Salih Temel Reis'in tayfası olarak İstanbul'a gitme düşleriyle dolup taşar ama, gidemez. Şimdi demirci İsmail'in yanında ıraktır ve seyreylemek istediği dünya kendi dar kasabasından ibarettir.

Yaşar Kemal'de İstanbul, bir düş kenti gibi, Al Gözüm Seyreyle Salih'le başlar. Hemen ardından gelen Kuşlar da Gitti uzunöyküsü, İstanbul'a bir çığıktır. 1978'de şunları yazmıştım:

"Her yıl Florya düzlüklerinde kuş yakalayanlar, 'bu yıl' azat kuşlarını kimseye satamazlar. Artık kimse kuş azat etmek istememektedir. Öyle bir toplumdur ki yaşanan, herkes kendi başına bırakılmış, herkes yaşayabilmek için kabagücü seçmiştir. Kuş yakalayıcısı küçük çocukların az ekmek parası kimseyi ilgilendirmemektedir. Bu toplumda insanın insanı ihbar ettiği, edebileceği, aynı durum ve koşullardaki kişilerin birbirlerini ufalayacakları muhakkaktır. (...) Çocuklar Taksim alanında kuşlarıyla yapayalnız kalırlar ve bu, öldürülerek yenilmesine asla başvurulmamış kuşlar, ilk kez 'bu yıl' ekmeğe katık olacaktır -boyunları kopartılarak!"

Büyük bir şiirle kaleme getirilmiş Kuşlar da Gitti, kuş yakalayıcısı çocukların mutsuz yaşamlarını öğrendiğimizde bizi daha da yakar. Yaşar Kemal şöyle noktıyor:

"Uzaktan, İstanbul'dan uğultular geliyor, kızıl kanatlı yırtıcı kuş Menekşe'nin üstünde, göğsünü esen yele verip kanatlarını germiş süzülüyor; önümde İstanbul şehrinin acımasızlığının, yitmişliğinin, kendi kendini, insanlığını unutmuşluğunun, çok şeyler yitmişliğinin bir anıtı, yüzlerce kuş başından dikilmiş bir anıtı duruyordu."

Oysa başlangıç hiç de umutsuz değildir: "İstanbul'un tarihini yazanlar Florya düzündeki kuşların, kuş yakalayıcılarının tarihine boş verilerse tarihlerinin o kadar pek işe yarayacağını sanmam. Emeklerine yazık olur. Yüzlerce yıldır kiliselerin, havraların, camilerin önünde, milyarlarca salıverilmiş kuşun sevinci, insanların sevinci, az macera mı?"

Macera, git git, neden kapkara kesilecek; Yaşar Kemal'den iz sürersek, yanıtı bize Deniz Küstü söyler.

Deniz Küstü, tıpkı Al Gözüm Seyreyle Salih gibi, Yaşar Kemal'in en güzel romanlarından, gerçek bir olgunluk eseri. Gelgelelim bizim edebiyatımızın büyük talihsizliği: Yazarlarımızı hep 'ünlendikleri' eserle daraltıyoruz. Deniz Küstü'nün İnce Mehmed ya da Orta Direk ölçüsünde tanınmaması sanırım bu yüzden.

Salih'in düşlediği, Kuşlar da Gitti'de Dolapdereli Ali Şah'ın kararttığı İstanbul, Deniz Küstü'de -yazık ki- bir çürüyüşün kentidir. Her biri umutlarla İstanbul'a gelmiş roman kişileri, yitip giderken, bu şehirle müthiş bir iç ödeşmesine sürüklenirler. Her birinin trajik öyküsünde, artık kimin zalim, kimin mazlum olduğunu kavramak imkânsızdır.

Alabildiğine açgözlülük, bir yandan da, İstanbul'un denizlerini, doğasını, bütün yaşama ortamlarını silip süpürmektedir.

"Otomobiller gene üst üsteydiler, küfürler, kornalar, polis düdükları arasında Şişhane'ye geldiklerinde denize yapışmış mosmor güneş batıyordu. Haliç de sisin altında mosmordu. Kırmızı, yeşil, sarı, ak neon ışıklar Halicin yüzünü kaymak bağlayıp çamur etmiş kokar sularına vurmuş, ışıklar bu uçtan o uca denizde upuzun renk renk yayılmışlardı. Buradan bir kuyu gibi gözüktüyordu. Haliç, bir ışık cümbüşünde, derin dağlar ortasındaki karanlık, yeşil, kırmızı, sarı, mosmor bir kuyu, dumana batmış."

Şimdi yaşadığımız gibi.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Hisar kirazına ne oldu?

Selim İleri 2010.10.16

-Refik Halid Karay "Kiraza, Çileğe Dair" adlı o güzel denemesinde "Mevsimin ilk kirazı bahçeden ve ilk çileği tarladan şehre indi" diyor. Adamakıllı soğuk bu güz sabahı bu söz pek hoş a gidiyor. Demek önümüz yaz...

Bütün yaz boğucu sıcaklardan bunaldığımızı unutmuş; şakır şakır yağmurlu, rüzgârı uğultulu, kasvetli, kapkaranlık ve erken sonbaharda İstanbul'u Refik Halid'in anlattığı gibi hayal etmeye çalışıyorum: Kirazla çilek yemişçi sergilerinde işte görücüye çıkmışlar! Fakat "henüz pek utangaç, pembe" duruyorlarmış, yerlerini yadırgıyorlar sanısı veriyorlarmış.

Kiraz diyormuş ki: "Nazlı dalımda bahar rüzgârı ile ne hoş sallanıyordum; ötmüyordum ama kuşlardan daha süslü, daha renkli ve daha neşeliydim."

Bakımsız arka bahçelerimizden birindeki kirazı görür gibi oldum. Mevsimi gelince, önce çiçeklenir, sonra yemişlenirdi. Kıpırmızı kirazlar her yıl kıpırmızı, daha kırmızı; sanki Şişli'nin köhnemiş apartmanlarına meydan okuyorlar. Hanımefendi Sokağı'nda kim bilir hangi eski evin bahçesinden kalma...

Refik Halid İkinci Dünya Savaşı'nın eşiğinde, başlangıcında yazmış. Onun çilekleri önlerinden geçen tramvaylara bakarak şöyle diyorlar:

"İnsanlar da, bizim gibi, yan yana, üst üste ne kadar dar yere sıkıştırılmış; galiba sepete doldurulmuş. Onları da, belki yiyecekler var... Kendilerinden yüz misli büyük ve obur evler!"

Bu Bizim Hayatımız romancısı çileğin kendisini, şerbetini, şurubunu, dondurmasını, tatlısını severmiş. Ekliyor: "Taze meyvaların sade şerbeti değil hoşafı da nefis olur. Ben 'hoşaf'ın 'hoş âb' yazıldığı devirde tahsil görmüşlerdenim; o zaman söylendiği gibi yazmamak bir hünerdi. Amma 'hoş âb' şeklinde yazılan kelimede 'hoşaf'daki ağız sulandıran o misilsiz güzelliği, canlılığı bulamazdım. 'Şaf' telâffuzunda âdeta bir kepçenin kâseye dalışındaki mânalı ses var!"

Refik Halid çilek reçelini sever miydi, sevmez miydi diye düşünmek isterken; alıntıladığım şu iki üç cümledeki - satır arasına sıkıştırılmış- toplumsal değişimler, dildeki yol alış elbette aklıma takılıyor.

Meselâ şurup, şerbet, hoşaf: Ayrımlarını inceden inceye bugün kaç kişi biliyor? Nice zamanlar şurubu şerbet, şerbeti şurup sanırdım. Hoşafın hoş âb olduğundan habersizdim.

Sözü, eşsiz Gülbeşeker'in yazarı Priscilla Mary Işın'ın yeni eserine getireceğim: Osmanlı Mutfak Sözlüğü (Kitap Yayınevi). Bu göz kamaştırıcı çalışma, Profesör Nil Sarı'nın belirttiği gibi, ansiklopedik bir sözlük. "Mary Işın mutfağı ilgilendiren kelimelerin, yiyecek-içecek hazırlamada kullanılan malzemenin ve mutfakta kullanılan araç-gereçlerin yalnızca sözlük anlamlarını vermekle yetinmemiş."

Birden bir kelimenin çevresinde bütün tarihi yakalamak mümkün. Yiyecekler, bitkiler, otlar, meyveler, baharat, çörekler, börekler derken Osmanlı tarihinde uçsuz bucaksız geziye çıkıyorsunuz. Priscilla Mary Işın'ın eserini o kaynaktan o kaynağa gidip gelerek, satranç oynar gibi de okuyabilirsiniz.

"Hoşâb" bizi "hoşaf"a gönderiyor. "Hoşaf"ı alıntılıyorum:

"Meyve, bol su ve şekerle birlikte kaynatıldıktan sonra soğutulur. Her türlü kuru ve taze meyveden hoşaf yapılsa da en yaygın olanı kuru üzüm hoşafıydı. Kaynaklarda rastlanan hoşaf türleri arasında dut kurusu, armut kurusu, Şam fıstığı, badem, taze ceviz ve kuru vişne sayılabilir."

Taze ceviz hoşafını doğrusu ilk kez işitiyorum. Onda da güzel yaz çağrışımları uçuşup duruyor. (Yağmur büsbütün şakırdadığından olacak, aklım fikrim yaz çağrışımlarında, yaz özlemlerinde. Bir zamanlar Moda'da, yaşlı bir adam, sepetinde taze cevizlerle Koço Lokantası'nın önüne gelir; cevizleri dörder beşer, su dolu küçük kavanozlarda biraz diriltir, meraklısına satardı. Taze ceviz hoşafı, kavanozlardaki uçuk kahverengi su gibi, boz renkli miydi?..)

"Güzel koku ve tat vermek için çiçek suyu, gülsuyu, misk, amber gibi malzeme de katılırdı. Bursa'da hoşafın üzerine gül yaprakları serpilirdi. İbn Battuta 14. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da gezdiği zaman armut, elma, kayısı ve şeftali kurularından yapılan hoşafı anlatır. Fâtih Sultan Mehmed için yapılan hoşaf özel hoşaf kâselerinde sunulurdu. Zenginlerin hoşaf kâseleri porselen veya gümüşten, özel hoşaf kaşıkları fildişi veya bağadan olurdu. Yemeğin sonunda, yanında pilav yiyerek içilirdi. 17. yüzyılda hoşafçı dükkânları vardı."

Işın, 'hoşafın yağı kesilmek' deyimini sözlüğüne eklemeyi unutmamış.

Bu kez gözümün önünde, değerli Nezihe Araz'ın Yeniköy'deki evi. Nezihe Hanım koleksiyonundaki, çeşit çeşit hoşaf kaşıklarını gösteriyor. Bu bağa, fildişi kaşıklar, zamandan zamana, git git inceliyor, daha bir şekilleniyor. (Güzelim koleksiyonun kaderi acaba ne oldu?)

Hoşaftan beş on sayfa sonra "İspanya ekmeği" çıktı karşıma. İspanya ekmeği eşittir pandispanya! "Şeker, nişasta ve bol yumurtadan yapılan, çok kabaran bir kek türü." Ama Ali Eşref Dede, on dokuzuncu yüzyılda, "sünger gibi kabarup gayet hoş olur" diye tanımlamış.

Şimdiyse, bir başka Nezihe Hanım'ın, Amiral Cevat Bey'in eşi Nezihe Hanım'ın Şifa'daki evinde, bahçe üstü taraçadayız. Elbette yaz öğleden sonrası. Limonata ve pandispanya! Pandispanyanın hem kendisine hem ismine bayılırdım...

Meğer zavallı, küçücük ispinozların kebabı, pilavı yapılmış! Boşuna, ispinoz gibi ne düşünüyorsun dememişler!

Gelelim, Refik Halid'in "mübareğin ne şurubu olur, ne reçeli" diye yakındığı kiraza. "Başta Rumelihisarı ve Üsküdar olmak üzere İstanbul'un kültür kirazları" ünlüymüş. İlyaz geldiğinde, buralardaki kiraz bahçelerine gidilir, meyve dalından kopartılarak yenilirmiş.

Priscilla Mary Işın verdiği bilgilerle Refik Halid'i âdeta yalancı çıkarıyor. Bırakın şurubunu; Fâtih Sultan Mehmed için kirazlı turşu bile yapılmış. On altıncı yüzyılda kiraz kurusu kuru meyveler arasında. Şu bilgiler de Osmanlı Mutfak Sözlüğü'nden: "19. yüzyıl kaynaklarında ham kiraz konulan çağla turşusu, kiraz reçeli, kirazlı ekmek kadayıfı, kirazlı börek gibi tek tük kirazlı tariflere rastlanır."

Gönlümü çelen, kirazlı börek. Tarifini Mary Hanım'dan rica edeceğim.

Rumelihisarı'ndaki kiraz bahçeleri zaten bugünkü İstanbul adına üzmüşken, bir de, kiraz çeşitleri arasında Hisar kirazı! "Rumelihisarı'nın ünlü iri ve lezzetli kirazı." Yalnız Rumelihisarı'nda değil, Sarıyer'de de yetişirmiş. Evliya Çelebi, Hisar kirazının Arabistan'da, İran'da bilindiğini ileri sürüyor, "Gülzar-ı Rum" adıyla.

Sonra ne oldu, Hisar kirazına ne oldu?

Osmanlı Mutfak Sözlüğü zaman zaman hayıflanarak, zaman zaman dalıp giderek, çoğu kez geçmişin bu görkemli mutfak, yeme içme kültürüne hayran kalınarak okunuyor. Öyle arada bir karıştırılacak, ihtiyaç duyulduğunda açılacak sözlüklerden değil. Belki her gün, üçer dörder sayfa, a'dan z'ye okunması gerekiyor.

Yazarına ne kadar teşekkür etsek az.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Kemal Zeren'i hatırlayış

Selim İleri 2010.10.17

İki hafta geçti; değerli Ali Çolak yazısında öğretim kurumlarımızın çocukları, gençleri hâlâ nasıl bunalıttığına değiniyordu. Bu özlü yazı beni kendi yıllarıma alıp götürdü.

Öteki derslerdeki sıkıntıları, endişelerimi git git unuttum. Belki silip attım. Ne var ki, çok seveceğimi hayal etmiş olduğum edebiyat, resim, müzik, tarih, sanat tarihi, felsefe gibi kültür ve sanat 'ders'lerinde yaşadıklarım aklımdan çıkmaz.

Ortaokuldaki edebiyat öğretmenlerimiz roman kişisi olacak kişilerdi. İlki, orta bir ders kitabımızda yer almamasına rağmen, eski şiirimizden, sözcükleri kolay kolay çözülemeyecek, dili muammalı mısralar, beyitler okur, kendinden geçirdi. İkincisi ezberciydi: Halide Edib kaç yılında doğmuş, Kıralık Konak kaç yılında yayımlanmış, Hâşim kaç yılında Frankfurt'a gitmiş?..

Ders kitaplarımızda seçme parçalar arasında edebiyat, sanat sevgisi aşılacak örnekler çok değildi. Ama büsbütün yok da değildi. Hâşim'den Faust'un mürekkep lekelerini o zamanlar, ders kitabımızda okumuştum. Bu güzel yazı 'işlenmeden' geçilip gidildi. Sadece, seyahatnâmenin kaç yılında yayımlandığı...

Fahim Bey'in esvapları da ders kitabımızdaydı. Daha önce, hatta birkaç kez yazdığım gibi, Abdülhak Şinasi'ye tutkum Fahim Bey'in bir dolu giysisiyle başlar. Öğretmenimiz Abdülhak Şinasi Hisar'dan söz açmayı herhalde gereksiz bulduğu için, bu seçme alıntı bende yıllar yılı imzasız, yazarsız yaşamıştır diyebilirim.

Lisede durum biraz ya da -haksızlık etmeyeyim- bir hayli değişti. Çünkü öğretmenlerim edebiyat sanatıyla gerçekten haşır neşir kişilerdi.

Lise bir ve lise ikideki öğretmenimiz Bakiye Ramazanoğlu olmasaydı, kim bilir, Sait Faik'e ve Sabahattin Ali'ye ne zaman kavuşurdum... Zarif, duyarlı Bakiye Hanım bir gün sınıfa Varlık Yayınları'nın cep kitaplarıyla geldi; Sait

Faik'ten Mahalle Kahvesi, Sabahattin Ali'den Kağrı. Hiç değilse, biz üç beş edebiyat meraklısı arkadaş, o günden sonra büyük hikâyecilerimizi okumaya başladık.

Son sınıfta öğretmenimiz Rauf Mutluay'dı. Mutluay'ın eleştirmenliği ayrıca irdelenebilir, öğretmenliğine ise toz kondurulamaz. Yetkin bir öğretmendi.

Onun dersleri şölen olup çıkardı. Edebiyattan zerre kadar hoşlanmayan öğrencilerini, Mutluay ne yapar eder, kitaplara yönlendirirdi. Üstelik kısıtlayıcı, sansürcü değildi: İstedığınız eseri seçebileceksiniz.

Bu özgürlükçü tutuma rağmen, şimdi ikisini de rahmetle andığım, Rauf Mutluay'la sınıf arkadaşımız Seyit Ali Ak arasında bir tartışma yaşandı. Sonranın fotoğraf sanatçısı Seyit Ali, çılgın bir Kafka hayranı, o günlerde yeni yayımlanmış Amerika'yı elinden düşürmüyor. Rauf Bey'se, Kafka'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Yahudi soykırımından özür dilercesine şişirilmiş bir ad olduğuna inanıyor. Epey tartışılar.

Hemen ekleyeyim: Öğretmenimiz öğrencisine düşman olmadı.

Unutamadığım resim öğretmenim Kemal Zeren'dir. Kendisi de usta bir ressam olan Kemal Zeren pek çoğumuza resim sanatını sevdirmiştir. Bir resmin karşısında aval aval bakmamayı onun sonsuz sanat duyuşuna borçluyuz.

'Öğretilen' resmi bir türlü yapamazdım öte yandan resim yapmayı çok seviyordum. Sevgili öğretmenim, "Bir de kendi gördüğün, duyduğun gibi yap bakalım" dedikten sonra, yeşil örtü üstündeki vazoyu, dünya toparlığını ve sayfaları açık kitabı yeteneklerim çerçevesinde resmetmiş, Kemal Zeren'den tam not almıştım. Tam notun sevinciyle günlerce yaşadım.

Güzel anılarım bir yana; meselenin duyarlı öğretmenlerle çözülebileceğine inanmıyorum. Öğretim sistemimizde kökten anlayış değişikliğine ihtiyacımız var. Halide Edib'in ne yazdığına değil, hangi yılda doğduğuna, hangi yılda öldüğüne önem veren sistem bir dolu 'okumaz' yetiştirip duruyor.

Bugünkü tüyler ürpertici ufuk darlığımıza okumazların hırgürüyle sürüklenmedik mi?

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Kenan Hulûsi Koray'a Mektup

Selim İleri 2010.10.23

-Kimsiniz değerli Kenan Hulûsi?

Size dair elimde o kadar az bilgi var ki. Oysa "Bay İhsan"a 1939'da imzaladığınız Bahar Hikâyeleri nicedir kitaplığımda: "Bay İhsan'a / Kenan Hulûsi / 1939".

İmzanız çok sadeymiş. Kimdi Bay İhsan? Edebiyatımızdan kuyruklu yıldız gibi geçmiş İhsan Devrim olabilir mi? Dostunuz Ziya Osman Saba, onun yarın çok güzel yeni yeni hikâyeler yazacağına inanmış. Belki de Bay İhsan, İhsan Devrim değil.

"Bay", bayan, bilmiyorsunuz, git git unutuldu. İkincisi, şimdi sadece "bayan voleybolcular"da can çekiyor...

Akşama iyice yakın saatlerdi, güz sonu, Hukuk Fakültesi'nden çıkmış, Sahaflar'dan geçerek; Bahar Hikâyeleri kim bilir hangi tezgâhtaydı, kapak resminde griler, siyahlar, çırpınan yarasa, saçları üç örgülü, bakışları

görmediğimiz bir şeylere saplanıp kalmış genç kız. "İstanbul / Çığır Kitabevi / Ankara Caddesi 153". Sertel Matbaası'nda basılmış. Herhalde Zekeriya Sertel. Sertel'lerin başına büyük yıkım henüz gelmemiş.

İsminizi Alangu'nun seçkisinden bildiğim için almıştım Bahar Hikâyeleri'ni. Alangu, başlangıçta fantastik hikâyeler yazdığınızı, sonraları Sadri Ertem'in açtığı yolda gerçekçi akıma katıldığınızı belirtiyordu. Memleket gerçekçiliğinin memleketi aydınlığa çıkaracağına inanılmış dönemler. Ama kısacık ömrünüz, yakalandığınız tifüsle birlikte gelen ölüm, gerisini yazdırmamış.

Uzun zaman, sanırım bir yirmi yıl, 1987'de Sait Faik'in çoğu yarım kalmış yazıları yayımlandı. Bahar Hikâyeleri için iki taslak; daha bir dolu hikâyenezden, nesirlerinizden, "İstanbul parçaları"ndan söz açıyor, "bir tek, kusursuz romanı"nızı eklemeyi unutmamış. "Bunlar, gazete ve mecmua sayfalarında kaybolup gideceğine neşredilse ve Kenan Hulûsi edebiyatta lâyük olduğu mevkie erişseydi, kim kazanırdı? Türk edebiyatı denilen heyulâ değil mi?"

Kusursuz roman, Vakı'tte tefrika edilmiş Osmanoflar. "Yazılmamış fakat tasavvur edilmiş bir romanını"zı yazmanız için "küçük bir gayret kâfi"ymiş. Savaş ve tifüs yakanıza yapışmasaydı. "Adapazarı'nda yedek subaylığını yaparken 24 Mayıs 1943'te salgın tifüsten kurtulamayarak 38 yaşında öldü, orada yatıyor."

Orada, Adapazarı'nda mezarınızı bugün ziyaret eden var mı? Duruyor mu o mezar?

Eşiniz, İstanbul Üniversitesi Edebiyat bölümünden arkadaşınızmış. 1990'larda, 2000'lerde izini bulamadık. Hocamız Alangu şu önemli bilgiyi veriyor: "(...) çeşitli dergilerde dağınık kalmış küçük hikâyeleri, karısının elinde de müsveddeleri vardır." Hepsi çoktan yitip gitmiş olmalı.

Eserinizi 'yaşatmaya', 'diriltmeye' çalışanlar oldu. Başta İnci Enginün; 1973'te, bakanlık yayını, Hikâyeler'i o derledi, sizden seçme hikâyeler. Necatigil, tam o günlerde, hayatınıza ait bilgilerle donanmış bir yazı yazmış. Bu yazıyı yazık ki yenilerde okudum. Bir başka yitik hikâyeci, Bekir Sıtkı Kunt, ölümünüzün onuncu yıldönümünde değeriniz üzerinde durmuş; Necatigil hatırlatıyor.

Bekir Sıtkı'nın yazısından öğrendiğimize göre, eşiniz, Münir Nurettin Selçuk'un kızkardeşiymiş. (Meğer sevgili Timur Selçuk'a hemen ulaşabilirmişiz!) Kitaplığımızda olmayan Bir Yudum Su'nun başında eşinizin kaleme getirdikleri: "Hastalandığını bildiren telgrafi alınca Adapazarı'na gittim. Bu, hayata ve gülmeye âşık genç adamın öleceğini bir dakika bile düşünmemiştim. Yatağı içinde bitkin bir tebessümle sayıklarken bile, şu sözleri işittim ondan: 'Kafam mütemadiyen işliyor, ah düşündüklerimi bir yazabilsem!' diyordu. Hulûsicik, 23 Mayıs 1943'te, Adapazarı'nda askerlik hizmetini gördüğü sırada, yaşamaya tam başlayacağı zaman, doğduğu ayda öldü."

Bahar Hikâyeleri'yle yola koyuldum ama, bende etkiniz bugüne kadar sürdü. Kısacık bir zaman dilimine nasıl bir çabayla sığdırdığınız onca hikâyeye, yalnızca belleğimde yaşamıyor, bazıları mutlaka yazdıklarına etkimıştır.

Çoğu biraz fantastik, biraz romantik bu hikâyeler, yer yer o hülyalı üslup, memleket gerçekçiliğine ülkü gibi bağlanmış eleştirmenlerce fazla önemsenmemiş olabilir. Ama meselâ Sait Faik çok sevmiş, şimdiki günden geriye baktığımızda, asıl bu hikâyelerinizle yarına seslenmişsiniz.

Meselâ "Sazlık"; Tahir Alangu "Sazlık"ı seçkisine almış, sizden okuduğum ilk öykü. O müthiş karasevdaya ben de vurulmuştum. Derken usta Metin Erksan "Sazlık"tan yürek yakıcı bir televizyon filmi gerçekleştirdi. Onun sayesinde, eseriniz ilgi devşirebilirdi. Hangi yayıneviyle çalıştıysam, bu incelikli, derin duyarlıklı eseri hatırlattım. Attilâ İlhan'ın yayın yönetmenliğinde, bir ara Bilgi Yayınevi ilgilenir gibi oldu. Sonra yine unutulmuş köşesine çekildiniz.

2000'lerde Kayahan Özgöl, bir zamanlar Vakit gazetesi için kaleme aldığınız Beşer Dakikalık Hikâyeler'i derlemiş. Bu kitaba bir türlü erişemedim.

Son bir atak yine İnci Enginün'den geldi. Kütüphanelerimizden sağlanmış öyküler, İnci Hanım'da hazır, yayımcı bekliyormuş. Zeynep Çağlıyor'a söyledim; Doğan Kitap, Sait Faik'in çok sevdiği Kenan Hulûsi'yi gün ışığına çıkarmaya karar verdi. Ve İnci Hanım, "bir tek, kusursuz" romanınız Osmanoflar için epey uğraştı. Önce roman yayımlandı, 2004'te.

Osmanoflar sisler inmiş, buğulu anlatımıyla, alışlagelmiş sözdiziminin epey dışındaki cümleleriyle, öyküleyiş ve kurgudaki çok şaşırtıcı yenilikçiliğiyle edebiyat ortamımızda fırtınalar estirecek sanmıştım. Kıpırdattığı yaprak, bir iki yazarımızın önerisinden ibaret oldu. Ardından o korkunç sessizlik!

Yaz ve Aşk Hikâyeleri'nin kaderi de aynı oldu. İstanbul'un bir dönemini, Beyaz Ruslar'ın İstanbul serüvenlerini, ağustos böceklerinden sırları dökülmüş bir aynaya, doğayı, nesneleri, sahneleri, şarkıları yaşatan harikulâde öyküler suskunlukla karşılandı. Bu haince, ahmakça susuş, edebiyat, sanat değerlerine saygılı bir ülkede yaşasaydınız, sevinç çığlığı olup çıkabilirdi.

"Kenan Hulûsi'yi hatırlıyorum. O senelerde bilhassa Muhit'te çıkan nesirlerini ne kadar severdim! Bu cidden güzel nesirlerin mecmua sayfalarında unutulmamasını gönül ne kadar arzu eder" diyen Ziya Osman Saba'nın, ölümünüzden sonraki yazısı sizin mutlu günlerinize alıp götürüyor.

Edebiyat Fakültesi'nin "geniş, şarkkârî divanhanelerinde" gülümseyerek dolaşmışsınız. Ceketinizin sol üst cebinde, "süslü, kâh beyaz, kâh renkli mendiller"... Mendillere âdeta tutkunmuşsunuz. Beyoğlu'na çıkılmış günlerde, bir mağazanın camekânında gördüğünüz yeni bir mendil gönlünüzü çeliyor. Fakat çok pahalı. Günlerce o mendilin hayalini kurarmışsınız.

"Nefes Almak" şairini her görüşünüzde gazetenin idarehanesine dâvet eder, birlikte çay içermişsiniz. Arkadaşlığınız eskilerden: "Yedi Meşale'nin yegâne nâsiri"yle aynı topluluğun en içli şairi. Bâbiâli Yokuşu'ndaki köfteciye girip, söyleşerek köfte yediğiniz günü de unutmamış Ziya Osman.

Cahit Sıtkı, mektubunda, ölümünüze "yanarken şöyle yazıyor"muş: "Adresi mezarlık olan dostlar sayısının çoğalmamasını Cenab-ı Hak'tan niyaz ederim."

Hayır, o köfteci gününe geri dönmeyi tercih ederim. Az ötenizde bir masada, Ziya Osman'la size hayranlıkla bakarak. Hatta, Muhit 'teki nesirlerinizin bir an önce kitaplaşacağını müjdeleyerek.

Ah keşke...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Etkilenmek

Selim İleri 2010.10.24

Artık pek genç sayılamayacak -birkaç hikâye kitabı, bir iki roman yayımlamış- bir yazarımızla konuşuyorduk. Nerden soracağım tuttuysa, o yersiz sorumu "Ben kimseden etkilenmedim" diye yanıtladı.

Şimdi öyle bir dönem yaşıyoruz: Kimse kimseden etkilenmeden, birdenbire şair, öykücü, romancı!

Nursel Duruel'in hazırladığı çok güzel bir kitap var, "Güvercin Curnatası" (Yapı Kredi Yayınları). "Güvercin Curnatası"nda Cemal Süreya'nın konuşmaları, soruşturma yanıtları, katıldığı açık ve kapalı oturumlardaki görüşleri, söyledikleri derlenmiş.

Cemal Süreya, 1958'de, yarım yüzyıl önce, Halis Acarı'nın (Asım Bezirci'nin takma adı) sorularını yanıtlıyor. Sorulardan biri şu: "ki şekli bozulmasın diye Akdeniz'in, ki Karaköy köprüsüne yağmur yağarken gibi mısralarınız! F. H. Dağlarca'yı ansıttı bana. Dağlarca'nın etkisi oldu mu üstünüzde? Yerli ya da yabancı hangi şairlerin etkisinde kaldınız çoğunlukla?"

Şairin önemli yanıtını da alıntılıyorum:

"Gördüğüm her güzel şiir bana dokunur. Kendimde etkilerini en çok seçebildiğim şairler Melih Cevdet'le Oktay Rifat. Mısra kurmasını, dile yaslanmasını onlardan öğrendim diyebilirim. Onların yanı sıra İlhan Berk'i, Turgut Uyar'ı, Sezai Karakoç'u da sayacağım. Bir ara Attilâ İlhan da etkilemişti beni. En önemli şair bildiğim halde Fazıl Hüsnü'nün mısralarıyla benimkilerin hiç ilişkisi olmadı galiba."

Yarım yüzyıl önce edebiyatımız etkilenmekten ürkmüyormuş. Cemal Süreya "hiç ilişkisi olmadı"ğını söylediği Dağlarca için bile, bir "galiba"yı ekliyor. Etkinin nereden nasıl sızacağı o "galiba"da perde perde açılıp duruyor.

Melih Cevdet'in şiirinden etkilendim diyor Cemal Süreya; bu etkiyi ben hiçbir zaman hissetmedim. Oysa iyi bir şiir okuru sayılabilirim; oldum bittim şiirle beslendim. Sonra, büyük bir yüreklilikle, kuşakdaşlarını sayıyor, Turgut Uyar'ı ve Sezai Karakoç'u. Şairin gençlik şiirlerinde Attilâ İlhan sesi gerçekten yankır...

Hepi topu bir kez söyleştiğim büyük usta Oktay Rifat, "Etkilenmeden şiir yazılamaz" demişti. Yalnız başlangıçta, yola çıkışta değil; belki sonuna kadar.

Hem sadece şiir mi? Öyle sanıyorum ki, öykü, roman, oyun, hatta deneme, eleştiri, hiçbir etkilenden yazılamaz. Etkilenişleri açıkça, gönül rahatlığıyla dile getirebilmek, özgüven sorunu herhalde.

Sonra etkilenişler ne kadar karmaşık, nerelere uzanmaz ki?! Birçok kez yazdığım, sorulduğunda vurgulaya vurgulaya yanıtladığım gibi, ilk adımda etkilendiklerim Oktay Akbal'la Nezihe Meriç'ti. Bir yandan da tadını çıkara çıkara, bol bol Hüseyin Rahmi okuyordum. Cumartesi Yalnızlığı'nda Hüseyin Rahmi'den en küçük bir esinti yoktur. Ama Oktay Akbal, Nezihe Meriç esip dururlar. Tam o sıralarda, epey gecikerek keşfettim Sait Faik de.

Belki ta Kafes'i yazıncaya kadar Hüseyin Rahmi bellekte yaşayıp durdu. İşte kaç yıl sonra, Kafes'le birlikte, Hüseyin Rahmi'nin beni ne çok etkilemiş olduğunu ayırt ediyordum...

Sanat eserinin oluşumuna derin sezişiyle yaklaşan Rilke, "Ve bizler meyveler gibiyiz" der. "Acayip biçimde birbirine dolanmış dalların yükseklerinden sarkarız aşağı. Pek çok rüzgâr yeriz." (Kâmuran Şipal'in çevirisi)

Gücün "gövde"den çıkıp geldiğini ileri sürer Rilke, "bir gövdeden" ve bu "bir" ayrıca altı çizilerek vurgulanmıştır. Bütün sanatlar âdeta hepsi bir arada oluşturur gövdeyi. Rilke ekliyor: "Meyvelerden hiç haberi olmasa da, kök onları beslemesini sürdürür."

Hemen her şeyin köksüzlüğe savrulduğu günümüzde, 'etkilenmemek', tuhaf bir gurur sebebi. Gurur yani boşyücelik.

Boşyüceliğin bir başka türü, etkilenişlerden ille söz açmak zorundaysanız, yaşadığınız topraktan hiçbir sanatçıyı anmayacaksınız! Bir kuşak Balzac, Stendhal dedi; sonra Borges, ötekiler.

Peki ama, Borges'in İngiliz ve Amerikan edebiyatına dair harikulâde metinlerini hiçbiri de mi okumadı?!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Defterimde Refik Halid

Selim İleri 2010.10.30

On yıl kadar önceydi, belki daha fazla; Refik Halid Karay'ı günümüzün okuru, günümüzün edebiyatseveri yakından tanıyor mu diye merak etmiştim.

Dil sevgisini aşılamaı amaç edinmiş özel bir okulda, 'dil bilinci' söyleşileri düzenliyordum. Aslında, dil çevresinde söyleşmeler... Değişik kesimlerden, değişik yaştaki kişilere sormuştum: Avukatlar, mühendisler, doktorlar, ev hanımları, televizyonda sunucu olmak isteyen genç kızlar, delikanlılar...

Gençlerin çoğu Refik Halid'i tanıımıyordu. Adını hiç işitmediklerini söylediler. Dil bilinci söyleşilerimiz sırasında, Refik Halid Karay imzalı "Boğaziçi, Olduğu Gibi"yi hep birlikte okumamıza rağmen.

İçlerinden biri, "Politikacı değil mi? Milletvekili galiba" dedi. "Hayır, bir yazar. Usta bir yazar" dediğimdeyse, "gazeteci-yazar" olduğu kanısına vardı. Besbelli, geçen zaman, yalnızca siyasî kişilere ve köşe yazarlarına yaramış.

Orta yaş öbeğindeki bazı arkadaşlar, Refik Halid Karay'ı hayal meyal hatırladılar. Orta yaştakiler, okul kitaplarındaki "Eskici" hikâyesini unutamamışlardı. Bir iki hanımın aklına Nilgün geldi. Ama hepsi o kadar. Türkçe'nin bir pınarı handiyse unutulmuştu.

İnkılâp Kitabevi, Refik Halid'in bütün eserlerini -orijinallerine sadık kalarak- şimdilerde yeniden yayımlıyor. Daha önce yazdım: Kaçırılmayacak fırsat! Türkçe'nin ve anlatma sanatının tadına varmak için bol bol Refik Halid okumalıyız. Defterlerimi karıştırdım; Refik Halid'le ilintili pek çok çiziktirme karşıma çıktı. O çiziktirmelerden hiç değilse bazılarını paylaşmak istiyorum.

Meselâ "Eskici": Çok sevdiğim bir hikâyedir. Anadilimizi sevmeyi biraz da bu hikâyeden öğrendim. Küçük bir çocukla yaşlı bir ayakkabı tamircisi arasında, Arabistan'da, yarı sürgünü çağrıştırır bir ortamda geçen bu hikâye, anadilin bir hayat, yaşama kaynağı olduğunu haykırır durur:

"Ağlama be! Ağlama be!"

Eskici başka söz bulamamıştır. Türkçe'yi işiten çocuk hıçkıra hıçkıra, katıla katıla ağlıyor. Bir daha, kim bilir ne zamana kadar Türkçe konuşamayacağına ağlıyor.

"Ağlama diyorum sana! Ağlama!"

Sonra hemen anadilin, Türkçe'nin duyarlılığı: "Bunları derken onun da katı, nasırlaşmış yüreği yumuşamış, şişmişti. Önüne geçmeye çalıştı ama, yapamadı, kendisini tutamadı; gözlerinin dolduğunu ve sakallarından kayan yaşların -Arabistan'ın sicağıyla yanan kızgın göğsüne- bir pınar sızıntısı kadar serin, ürpertici, döküldüğünü duydu."

"Eskici"yi okuduğumda lisede öğrenciydim. Edebî metinlerde aşk için, dostluk için, ayrılıklar, kavuşmalar, savaşlar, ölümler için ağladığım çok olmuştu. Ama şimdi -aklının ucundan bile geçmezdi- 'dil' için, Türkçe için

ağlıyordum. Türkçe'den ayrı olmak, ayrı düşmekle dinmez hasretler arasında garip, söze pek dökemediğim bir özdeşlik kurmuştum.

"Eskici"yi okuduğumda yazarın gurbet macerasını yarım yamalak biliyordum. Sonra iyice öğrendim ve Gurbet Hikâyeleri'ndeki bu acı hikâyeyi yazarken Refik Halid de ağlamış mıydı diye düşünmeden edemedim. Yazarların, sanatçıların sürgünde geçen yılları, muhakkak ki, çok yoğun, bambaşka iç ödeşmelerle yüklü. Refik Halid'e gelince, sürgünü, değişik sebeplerle, defalarca, uzun yaşamış...

Kaybetmemizden bir zaman önceydi, sevgili Füsün Akatlı, galiba bir soruşturma yanıtında, "Eskici"yi anıyor, öykünün edebiyatımızdaki özel yerine değiniyordu. Türkçe'den yurt özlemine açılan, en az "Eskici" kadar yürek yakıcı bir hikâyesi daha var Refik Halid'in: "İstanbul". Belleğim kandırmıyorsa, yine Gurbet Hikâyeleri arasındadır. "İstanbul"u Füsün'a bugün yarın söyleyeyim, hatırlatayım derken...

Kim bilir, belki, Refik Halid'in hayat hikâyesinden de konuşırduk. Onun hayat hikâyesi enikonu etkileyicidir. Yakın tarihimizin sancılarını oradan iz sürerek açımlayabilirsiniz. Doğrudan doğruya, Refik Halid'in bazı yazıları, anıları, bazı kronikleri yakın tarihimizin çarpıcı tutanakları sayılabilir. Ne var ki, bu görüşlerimi, yıllar yılı, çok az kişiyle paylaşabildim.

Demin sözünü açtığım söyleşide Nilgün'ü anan hanımlardan birinin adı Nilgün'dü. Üç ciltlik (yeni basımı tek kitapta) ırmak romanı önce annesi okumuş. O zaman yeni nişanlıymış. Romanın kahramanı Nilgün'le birlikte serüvenden serüvene koşmuş. Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinden İkinci Dünya Savaşı'na, geniş zaman diliminde, heyecanlar çekmiş. İkinci ciltten, Mapa Melikesi Nilgün'den sonra, Nilgün mutlu olsun diye, romancıya mektup yazmayı bile düşünmüş.

Sonra, Nilgün'ün mutluluğuna -meğer romancı da onu mutlu kılacakmış...- sevinerek, doğan ilk çocuğuna Nilgün adını takmış.

Dünün dünyasında romanların, roman kahramanlarının büyüleyici bir etkisi olmalıymış ki, belli yaştaki beylerin, hanımların isimleri hep romanlardan, roman kahramanlarından esinlenme. Nilgün Hanım'ın babası da romanı, romandaki Nilgün'ü çok sevmiş. Kızına, "İsminle her zaman iftihar edeceksin" dermiş.

Başka Nilgün'ler de tanıyorum.

Roman kişilerine hayranlık, herhalde, Reşat Nuri'nin Feride'siyle başlıyor. Feride, birçok Türk kızına, Çalılıkıuşu sayfalarından çıkıp gelmiş bir armağan, yadigâr ad.

Gerçi hemen aynı dönemde Güzide Sabri, Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi'nin "zeyli" Nedret'i yayımlamış. Nedret ismi, bazı hanımlara o romandan yadigâr. Ama Nedret'in okur sayısıyla Çalılıkıuşu'nunkini kıyaslamak imkânsız.

Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın'da âdeta sarakaya alarak -bugün yazsam öyle yapmazdım- anlattığım "Çalılıkıuşu Feride Hanım"ın gerçeklikte yaşayıp yaşamadığını bana çok sordular. Uydurmuştum; var etmeye çalıştığım bir roman kişisiydi. Bununla birlikte gerçektir. Birçok Feride, Çalılıkıuşu'nun adaşıydı gerçek hayatta, Feride de onların isim annesi.

Feride'nin büyük şöhreti, Çalılıkıuşu'ndan önce yazılmış bir romanın başkişisine yeniden şöhet sağlar. Yayımlanışından on yıl kadar sonra, Handan'ın Handan'ı bazı okurların gözdesi olur ve Handan'lar doğar.

Halide Edib'ten Kalb Ağrısı'nı da unutmayalım. Bu, tuhaf, isyanları, iç acıları, yalnızlık nöbetleri olan roman, yayımlandığı sıralarda, özellikle İstanbul hanımlarını çok etkilemiş. Kalbi ağrıyan Sârâ için üzölen okurlar, Sârâ'ya sevgilerini o ismi yaşatarak ifade etmişler.

Teyzemin adı Sârâ'ydı, söylemem yersiz, Kalb Ağrısı'ndan. Kar Yağıyor Hayatıma'da yazmadım: Halide Edib'e - ilk ve son görüşmemizde- anlatmıştım, uzun yıllar öncesine sanki güçlkle dönen romancı, dalıp gitmiş, sadece gülümsemişti...

Hıçkırık'ın Nalân'ı ve Kenan'ı, Kerime Nadir'den yadigâr adlar. Funda da. Funda, bir tür çalı, "odunu koyu kırmızı, kendisi her zaman yeşil ağaçsı bitki". Yaraşsa yaraşsa erkek adına yaraşır; Kerime Nadir öyle yapmış. Ne var ki, romanın ardından hep kız çocuklarına ad olmuş...

Refik Halid, 1950'lerde Nilgün ismiyle, işte belki de son kez, Türk ailesinde iz bırakabilmiş.

(Haftaya devam ederiz...)

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

'Ziya'ya Mektuplar'

Selim İleri 2010.10.31

Değerli Haydar Ergülen'in Kitap Zamanı'ndaki (Ekim 2010) "Yüzyıllık İyilik" yazısı beni çok etkiledi.

Ergülen, Cahit Sıtkı'nın Ziya Osman'a gönderdiği mektuplardan yola çıkarak, iki şairimizin ve -âdeta- bir dönemin portresini çiziyordu. Ziya'ya Mektuplar 1957'de yayımlanmıştır. Bunca incelikli değerlendirilmesi için meğer 2010 sonbaharını bekliyormuş.

Haydar Ergülen'in yaklaşımıyla, Ziya'ya Mektuplar sadece bir mektup derlemesi değil. Cahit'le Ziya'nın derin arkadaşlıkları, 1930'lardan 1940'lara şairlerin iç dünyaları, sonra, Cahit'in yaşama, sevme, mutluluk özlemleri.

Ama bunların da ötesinde, iki 'iyi' insanın alımlanması! "Yüzyıllık İyilik" adı buradan geliyor.

Başta siyasetin söylemi, hemen her söylemde, her davranışta, her ifade edişte git git kötülüğe, hem de amansız bir kötülüğe sürüklendiğimiz bugünlerimizde, talihsiz şimdiki zamanımızda, Ergülen'in yazısını okuduktan sonra, keşke Ziya'ya Mektuplar bütün yurttan elden ele dolaşsa dedim. Yüzüncü doğum yıldönümünde Cahit Sıtkı'nın bize en büyük armağanı galiba bu olacak.

Elbette, "Cahit'le Günlerimiz"i unutmuyorum. Ziya'ya Mektuplar'ın başında yer alan, bir 'anı-öykü' niteliğindeki "Cahit'le Günlerimiz" de yalnızca iyilik söyler.

1960 sonrasında edindiğim Ziya'ya Mektuplar, o zamanki Varlık Yayınevi'nin, o zamanki yayım dünyasının alçakgönüllü imkânlarıyla kotarılmıştır. Üçüncü hamur, sararık, samanimsi kâğıt; küçücük puntolar, eğri büğrüce sayfa kesimi... Ama yine de harikulâdedir.

İyilik, kim bilir, bugünün gözü dönük lüksünden, tüketim ya da israf ekonomisinden uzak durulabildiği için hayat bulabiliyordu. Kim bilir...

Daha ilk mektuplar, Galatasaray Lisesi'nden izlenimlerle dolup taşar. Cahit, okul tatilinde, Ziya'ya Diyarbakır'dan yazmaktadır. Okuduğum dönemde, Galatasaray'dan artık ayrılmıştım. Bununla birlikte, eski okulum, hele havuzu nilüferli arka bahçesi handiyse yüreğimi sızlatmıştı.

Cahit'in mektupları elimizde de, Ziya'nınkileri ne yazık ki okuyamıyoruz. Ama okuyamadığımız o mektupları duyumsayabiliriz. Haydar Ergülen zaten duyumsamış. Çok önemli bir saptamasını alıntılıyorum:

"İyilik hatırlatır, iyilik iyiliği çağırır ve iyiler, iyilikler mutlaka birbirini bulur. Bu bazen Cahit'le Ziya'da olduğu gibi 'erken iyilik' olur, ki yaşamlarının kısacık olduğuna baktığımızda geç bile kalmış olduklarını düşünebiliriz."

Aklım fikrim bugünün çıkmazında, karanlığında takılı kaldığından, şu soruyu sormak ihtiyacını duyuyorum: Bunca iyilik, "yüzyılın iyiliği" nasıl oluyor da, şimdimize hiç aksetmiyor?!

1957 tarihli Ziya'ya Mektuplar ancak 2001'de ikinci basıma ulaşmış. Nelerin kapış kapış 'satıldığı' yıllarımızda, böylesi bir iyilik kitabının ikinci basım için yaklaşık kırk beş yılı, yarım yüzyılı beklemesi adamakıllı düşündürücü, irkiltici değil mi?

Ziya'nın mektuplarını bilmiyoruz ama, yazışmayı az çok bütünleyebiliyoruz. İki genç şair, ne kadar arı, ülkülü isteklerle donanmış! İsteklerine iyilik ihtirasından başka hiçbir ihtirasın gölgesi düşmemiş.

Cahit Sıtkı'nın bir başka mektubunu hatırlarım. Ben okumamıştım. Dolmuştaydım, radyodan dinlemiştim şair, babasına yazmıştı. Şiirden başka bir yaşam düşünemediğini söylüyordu. Tam o günlerdi, ille yazar olmak istiyordum ve babam endişeler içindeydi...

Babaların kaygılarını anlamak mümkün: Mesleksiz evlâtlar, yarın nasıl ekmek parası kazanacaklar...

Mesleksiz evlâtlar tasasıyla mı, yıllar yılı, kuşaktan kuşağa, kuşaklar boyu, 'edebiyat' göz ardı edildi. Oysa bugün yalnızca ondan taşan iyiliğe muhtacız.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Nilgün'den armağan...

Selim İleri 2010.11.06

Nilgün'ü ne zaman okuduğumu, kitaplığım için hangi tarihte edindiğimi hatırlayamıyorum. Bir zamanlar, sevdiğim yazarların eserlerini, hangi yılda, hangi mevsimde, nerede, hangi duygulanışlarla okuduğumun anlatısını yazmak istedim. Refik Halid'in Nilgün'ü de elbette o eserler arasındaydı.

Bu eseri, ilkin, serüven, casusluk romanı gibi okumuştum, iç içe serüvenler, heyecan kasırgaları, 'sonra ne olacak?' merakı, tümü, romanı alabildiğine sürükleyici kılıyordu.

Refik Halid, Sermet Sami Uysal'la röportajında biraz uzattığını söyler. Tefrika edildiği gazetenin satışı artınca, Nilgün'ün daha daha uzatılmasını gazete yöneticileri romancıdan rica etmişler. Refik Halid dersiz topsuz uzadı demeye getiriyor.

Bence haksızlık etmiş. Çünkü, epey sonra, Nilgün'ü yeniden okuduğumda, romancının olağanüstü güzel anlatımına, eşsiz Türkçe'sine, o kadar zevkli tasvirlerine büsbütün kapılmıştım. Geniş bir kültür yelpazesine açılıyordu Nilgün, üstelik alabildiğine iddiasız tutumla.

Refik Halid kimi yazılarında sinema sanatını, özellikle Hollywood sinemasını hafifser ama, Nilgün sinemanın görsel olanaklarından epey yararlanarak, okuru, 'sahne'den 'sahne'ye, egzotik ülkelerdeki bol fantezili bir yolculuğa çıkarıyordu. Uzaktan uzağa, renkli, sinemaskop bir Hollywood filmi.

Dahası, bu roman, Osmanlı İmparatorluğu'nun kılıç artığıyla Cumhuriyet nesli arasında kültür, sevgi, görenek, ortak duyuş, şefkat bağı kurmayı deniyordu. Yabana atılamayacak bir öneriydi.

Nilgün'ü ne zaman edindiğimi, ne zaman okuduğumu hatırlayamıyorum ama, bu eserin yıllar sonra beni bir kez daha büyüleyerek yazı masasının başına geçirdiğini dün gibi hatırlıyorum. 1990'larda sağ ayağımı kırmıştım, Şişli'deki ufarak çatı katında, bütün günler, keyifsiz keyifsiz oturuyordum. Derken Nilgün'ün üç cildi yeniden karşıma çıktı.

Nilgün'ün kapak resimleri gönlümü çelmişti şimdi: Nilgün, her ciltte, ayrı bir portresiyle beliriyor; 1950'lerin okurlarını cazibesıyla baştan çıkarıyordu.

Sonra, romancının anlatma sanatındaki büyük ustalığı! Kapılıp gidersiniz.

Okuma maceram değişmemişti: Başta yine 'olay'ların ardına takılmıştım. Sonra Refik Halid'in tasvirleri ağır bastı. Egzotik ülkeler, egzotik manzaralar, ağaçlar, bitkiler, meyveler, deniz, gündeğumları, günbatımları, işte Türk Prensesi Nilgün, Mapa Melikesi Nilgün, adeta resimden resme yol alıyordu.

Nilgün'ü tasvirleri açısından yorumlamayı tasarlamıştım: Belki bir deneme, belki eleştirel bir yazı... Tasvirleri harıl harıl işaretliyordum. Fakat birdenbire Nilgün'ün giysileri ağır bastı.

Refik Halid uz elli bir terziydi, modacıydı, kostümcüydü. Nasıl adlandırır, nasıl sıfatlandırırsanız. Nilgün bazan görkemli tuvaletleriyle, bazan tiyatro kostümünü andıran, dramatik edalı kılığıyla romandan handiyse fırlayıp, çok özel bir defilenin mankeni olup çıkıyordu. Romanımızda en zengin giysi, moda albümü bu eserdedir...

Öteki tasvirleri bir yana bırakarak, Nilgün'ün elbiselerini yazmaya karar verdim. Bir romana başladığımdan habersizdim; sadece Nilgün'ün elbiselerini yazıyordum. Yazı biterken, Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın'ın yapısı kurulmuştu kafamda. Refik Halid bana bir roman armağan etmişti!..

Çiziktirmelerimde Refik Halid'in Anka-ra'yla, Çankaya'yla barışması da var.

Nilgün romancısı, II. Meşrutiyet'te gazeteciliğe başlar. İttihat ve Terakki yönetimiyle arası açılır. İlk sürgün: Sinop, Çorum, Ankara, Bilecik. Ankara'daki sürgün dönemi, sonradan, Cumhuriyet'in başkentini anlattığı "Ankara" monografisinin gözlemlerini, izlenimlerini sağlar. Milli mücadele öncesindeki Ankara'yı bu geniş kent denemesinde yakalarız.

Tanpınar'ın Beş Şehir'i ve Beş Şehir'deki "Ankara"sı her zaman gündemde kaldı. Buna karşılık, gerçekten çok önemli bir yazı olan, Refik Halid imzalı "Ankara" çoğu kez okurun dikkatinden kaçtı.

Kenan Akyüz'ün (Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri) epey önce vurguladığı gibi; Refik Halid'in Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara hükumetine düşmanca bir tavır sergilemesi, edebiyat tarihimizin ona daima mesafeli bakmasının başlıca sebebi oldu. Yalnızca mesafeli bakmamış, bazan kara çalmayı da ne yazık ki ihmal etmemiş.

Oysa, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Gençlik ve Edebiyat Hatıraları'nı okuyanlar, orada bambaşka bir Refik Halid portresiyle yüz yüze gelirler. 1922'de yurt dışına sürülen, 1938'e kadar Beyrut ve Halep'te kalan Sürgün romancısı için Yakup Kadri şunları söyler:

"(...) bu çoğunluğun büyük bir kısmı hiçbir cezaya çarptılmadığı, -hatta Refik Halid'in Posta Telgraf Nezareti'nden istifası üzerine, Damat Ferit Paşa tarafından aynı makama getirilen biri dahi- Cumhuriyet Hükumeti'nin yüksek memuriyetlerine atanmak gibi talih lütuflarına erdiği halde, zavallı Refik Halid yirmi yıl vatan sınırları dışında sürünmek ukubetine uğramıştır ve günün birinde, büyük insanların en büyüğü Atatürk'ün 'şefaati' olmasaydı, o gurbet ellerinde ölüp gidecekti."

Yakup Kadri andığım kitabında, Refik Halid'in sürgündeyken derin bir vatan özlemi duyduğunu yazar. Bu özlemi yazarın sık sık kaleme getirdiğini de. Deli piyesi çerçevesinde kopartılan kıskırtmacı, hor görücü

tartışmayı, tartışmaya kayıtsız kalan Atatürk'ün Refik Halid'i yurda davetini hep aynı anılardan öğreniriz.

Bütün bu süreç, hele, Deli piyesinin Çankaya sofrasında okunmasından sonra gelişen olaylar, gerçekten çok etkileyicidir.

Deli'nin yeni basımındaki o unutulmaz giriş cümlesi de:

"Bu eser hakkında, 'İnkılabımızı hicvetmiyor, tebarrüz ettiriyor' diyen, lütfunun minnetarı olduğum Atatürk'tür."

Refik Halid'in eserinden söz açanlar, genelde hep, 1920 tarihli İstanbul'un Bir Yüzü romanıyla, ondan bir yıl önce yayımlanmış Memleket Hikâyeleri üzerinde durmakla yetinirler.

İlk ismi İstanbul'un İyüzü olan İstanbul'un Bir Yüzü, İstanbul'u, imparatorluk başkentini, II. Abdülhamid döneminden Birinci Dünya Savaşı sonlarına kadar, acı tatlı bir hava içinde, ısırga dille, teşrih masasına yatırır. Vurgunculuğa açık toplumsal düzende, paranın el değiştirmesi ve gelgeç, yalınkat bir burjuvazi yaratması, bu eserin satır aralarında okunabilir.

İstanbul'un Bir Yüzü, günümüzde hak ettiği ilgiyi devşirirse, romanı okuyanlar çok şaşıracaklar: Doksan yıl gibi hayli uzun bir zaman geçmesine rağmen, çizilen, yaşatılan İstanbul, yeni zengin tipleri, yeni zengin görgüsüzlüğü, alınteri dökmeden servet edinme yolları, servetle bayağılığın iç içeliği sanki hiç değişmemiş! Değişen, olsa olsa, dekordaki teknik donanım...

(Refik Halid çiziktirmelerim henüz bitmedi.)

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Edebiyatın değeri

Selim İleri 2010.11.07

Başta siyaset, çıkmaz sokaklarda yol alındıkça, edebiyatın anlamı daha derinden duyumsanıyor. Bir yoğunlaşma sanatı olan edebiyat, çoğu kez, geleceğe ışık tutmuşken, edebî birikimden habersiz bizler bu aydınlıktan bir türlü yararlanamıyoruz.

Yıllar önceydi; emeği ve çabası üzerine söyleştığımız Cahit Uçuk, edebiyatın hayatımızdan uzaklaşıp gittiğini söylüyordu. Sözleri aklımdan çıkmaz.

Düşünüyorum da, diyordu Cahit Hanım, gazetelerde her gün edebî yazılar yayımlanırdı. O hikâyeli dergiler, tefrikalı gazeteler ne güzeldi! Edebiyat gündelik hayatın içindeydi, hayatın bir parçasıydı. İnsanlar tefrika romansız gazete düşünemezlerdi. Bugün bunların hepsi yok oldu, hatta yok edildi...

Şu "yok edildi" yüreğimi burkuyor.

Cahit Uçuk, 1930'lu, 40'lı yıllardan söz açıyordu. Gerçekten de o yılların gazetelerinde, dergilerinde edebiyatın, edebî incelik taşıyan yazıların seçkin yeri var. Gazeteler, dergiler bir yandan popüler edebiyatın verimlerine yer veriyor, bir yandan da Halid Ziya, Reşat Nuri, Halide Edib gibi ustaların önemli çalışmaları yayımlanıyor. Sedat Simavi'nin Yedigün'ü yıllar boyu her hafta okuruna hikâye sanatından eser sunuyor.

Sadece Yedigün ciltlerini taramak, o dönemde, edebiyatın saygın konumunu saptamaya yetip artar.

Bakıyorsunuz, derginin o sayısında Sadri Ertem'in bir hikâyesi, bakıyorsunuz, ertesi hafta Reşat Nuri Güntekin yazmış. Daha düne kadar kimi eleştirmenlerin önemli bir 'memleket gerçekçisi' kabul ettiği Sadri Ertem şimdi unutulmuşlar arasında. Reşat Nuri'nin dergilerde, gazetelerde kalmış düzyazıları, çok acı ama, hâlâ derlenmedi.

Yedigün'ün iki ayrı romanı aynı sayılarda tefrika ettiği olmuş: Meselâ, Halide Edib'in Tatarcık'ıyla M. Turhan Tan'ın Lâle Devri adlı tarihî romanı bir arada görünüyor. İlki, edebiyatı doğrudan doğruya solumak isteyen okura ses yöneltiyor; ikincisi, tarih meraklılarına edebiyatı aşıyor. Az şey mi?

Yedigün ciltlerini inceleyecek olanlar, edebiyatın farklı imkânlarıyla karşılaşsınlar: Yurtta ve dünyada olup bitenlere açılan Yedigün, güncel olaylarla ilintili yorumları edebiyatçılara yazdırmış. Bugün olup bitenlere edebiyatçının yorumu kimin umurunda?!

1935 tarihli Gökyüzü okunsaydı, günümüzün en kısır çekişmelerine sürüklenilmezdi. Gökyüzü'nü okumuş muydunuz diye soruyordum. Fark ettim ki, Gökyüzü isim olarak bile bilinmiyor. Artık, Reşat Nuri'nin Gökyüzü romanını okudunuz mu diyorum...

Reşat Nuri tatlı tatlı anlatır görünüyor ama, bir yandan da yaman bir siyaset ve ideoloji eleştirisine yol alıyor. Hem de, çeşit çeşit saplantıların, hiçbirinin dayatmasına aldırmayarak. Gökyüzü okunsaydı, duyuşu, sezgisi çok yüksek bir romancının kaygıları belki paylaşılacak, sağduyuyla tartışılacaktı...

Örneğimiz Yedigün'de iz sürersek, derginin yeni yeni yazarları gereksindiğini, bir anlamda yazar yetiştirdiğini saptarız: Birçok yazarımız ilk verimlerini bu dergide yayımlamışlar. Daha başlangıçta, çok sayıda okurla buluşma imkânına kavuşmuşlar.

Yedigün'ün bir başka özelliği, edebiyatla resim sanatını kaynaştırmak istemesi. Münif Fehim gibi bir usta, demin andığım Tatarcık'ı ve Lâle Devri'ni illüstrasyonlarla bezemiş. Zaten Münif Fehim'in dergide pek çok çalışması yer almıştır.

Edebiyatın, sanatın yol açıcılığına, kılavuzluğuna iyi kötü inanılmış o yıllarda. İyi kötü diyorum, çünkü tehlikenin çanları iştiliyor: İdeolojik tartışmalar git git kavgalaşmalara dönüşüyor. Bu hırçın tutum edebiyata sıçramakta gecikmeyecek. Eleştirinin, özeleştirmenin yerini kibir ve tahakküm alacak. Derken, altmış, yetmiş yılımızın canına okumuş kavgalaşmalar...

Şimdilerde, meraklısı dışında kimselerin ilgilenmediği has edebiyat çıkmaz sokaklara tanıklık ediyor.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Bir 'Boğaziçi yazarı'...

Selim İleri 2010.11.13

Refik Halid Karay'ın 1938'den sonraki eserleri edebiyat araştırmacılarının, eleştirmenlerin ya ilgisini çekmemiş; ya da geçmişteki siyasal tutumu dolayısıyla, Refik Halid konusunda yazmayı isteksiz kılmıştır.

Bir araştırmacımız ondan söz açarken, 1939 sonrası eserlerinin para kazanmak amacıyla yazıldığını, yine Refik Halid'in sözlerine dayanarak kanıtlamaya çalışır. Şöyle demiştir romancı:

"Daima para kazanmak için yazdım. Edebiyat benim için yalnızca bir vasıta olmuştur."

1955'te söylenmiş bu söz, bir bakıma, hayli yorucu bir ömrün edebiyatla, sanatla ödeşmesi, ülkemizde edebiyata verilen önemle, değerle hesaplaşması olarak da okunabilecekken; sözün bu -hayli istihzalı- yönü gözden kaçmış. Artık yorgun, ama istihzayı elden bırakmamış Refik Halid konuşmaktadır:

"Ben yaşadığım müddetçe hayata bağlı bir insanım. Benim için bir tepsi dolusu nefis ve buzlu meyveden alınacak zevk, ilerde tadılacak muhtemel zevklerden çok daha mühimdir."

Oysa eserinde o nefis ve buzlu meyveleri, Türkçe'nin en kıvrak, en zengin anlatımıyla tasvir etmiş; çiçekler, bitkiler, yiyecekler, içecekler konusunda Türk edebiyatının belki de en başarılı natürmort ressamı olmuştur. Meselâ reçeller, turşular onun kaleminden yalnız damak tatlarına ses yöneltmez; reçeller, turşular şimdi birer göz okşayıcı, yaşam sevinci veren resimdir. Romanlarında, yazılarında karşımıza çıkan sayısız natürmort, klasik bir resim ustasının engin sanatını yansıtır durur...

Necatigil, çoğu gazetelerde yayımlanmış bu yazıları anarken, "mizah, hiciv, fıkra, deneme, sohbet, anı" sözcüklerini kullanıyor. Kirpinin Dedikleri, Üç Nesil Üç Hayat, Bir Avuç Saçma, ötekiler; bugün hepsi yeniden okurla buluşuyor. Kirpinin Dedikleri'nin ilk yayımlanışı 1916'da; handiyse yüz yıl geçmiş. Ama orada derlenmiş yazılar bugün de taptaze.

Birçok özelliğinin yanı sıra, Refik Halid gizli bir 'Boğaziçi yazarı'dır.

Daha 1910'lardan başlayarak, Boğaziçi'nin korunması gerektiğine inanır. Boğaziçi'nin kaybolup gideceğini, Boğaziçi sevdalı Abdülhak Şinasi Hisar'dan epey önce ayırt etmiştir. Geleceğin Boğaziçi'nde eskiyle yeninin kaynaşacağına inanan Ruşen Eşref umutluyken, Refik Halid böylesi umutları hemen hiç duymamış.

O dönemlerdeki yazılarında, Boğaziçi'nde refahı, savaşların ve iktisadî çöküşün yıprattığını özellikle vurgular. Bütün o değerli mimarî eserlerin ayakta kalabilmesi için bol paraya ihtiyaç olduğunu bilir ve söyler. İnsan emeğiyle şekil verilmiş, bezenmiş bitki örtüsünden gelecek adına endişe duyar. Korular, büyük bahçeler, kış soğuklarına kayıtsız limonluklar tehlikenin eşiğindedir.

Yalılar göçüp gitmekte; yalıların kafesli pencereleri gerisinde, hayli yoksul, yoksulluğa apansız düşmüş kişiler göze çarpmaktadır. Bir çağ kapanmaktadır, besbelli. Abdülhak Şinasi'nin dile getirdiği beysoylu sınıf şimdi çöküp gitmektedir.

İşte, koca koca korular, kış mevsimi yaklaşırken, yakacak odun niyetine baltalanmakta. İşte, bir zamanlar en güzel çiçeklerin korunduğu kış bahçeleri, camları kırık, sobaları çoktan sönmüş...

1920'lerin başlangıcındaki Boğaziçi aynı görünümü sürdürür. Üstelik, biraz daha yıkık yıpraktır. Rumeli kıyısı gitgide levanten dünyasının yaşama mekânı olmuştur. Anadolu yakasında hazin sonu kabullenmiş bir boyun eğiş okunur. Ve Anadolu yakası büsbütün yoksullaşmıştır.

İki yakayı Ahmet Hâşim de kıyaslamıştır. Hâşim, Rumeli yakasındaki parıltıyı, levantenlerin yaşamayı, eğlenmeyi iyi bilmelerine bağlar.

Refik Halid yurda dönüşte, 1939 tarihli "Boğaziçi, Olduğu Gibi"yi yazar. Uzun yıllar sonra gördüğü Boğaziçi, eski silüetini kaybetmiştir. Ama yine de geçmişteki güzelliklerinden izdüşümler, son renkler... Refik Halid hiç değilse onların korunmasını temenni eder.

Boğaziçi'nde daha şimdiden bir hatıra burukluğu duyumsanmaktadır. "Boğaziçi, Olduğu Gibi" yazısı yalnızca bir yörenin özelliklerinin korunmasına ilişkin tespitlerle yüklü değildir. Bu unutulmuş, önemli yazı, İstanbul mimarisinin neden yok olduğuna da bir belge sayılabilir:

"Eskiliğin en çok yaraştığı ve yeniliğin hiç de hoşlanmadığı yer Boğaziçi'dir. Orada çimento kalıbı modern inşaatı yasak edecek bir kanun maddesini, bakalım hangi zevk ehli ve tabiat sahibi devlet adamımız başaracak? 1939 New York sergisindeki Türk üslûbu güzel paviyonumuzun resmine bakarken düşündüğüm şu oldu: Onu meselâ Emirgân kıyısına kurmak! Suadiye ve Florya'ya yakıştıramadım."

İstanbul, 1940 eşiğinde, Boğaziçi gezinti yerlerini moda dışı saymakta; Suadiye, Florya, biraz da Büyüka'da'ya rağbet göstermektedir. Handiye terk edilmiş Boğaziçi'nin görüntüsünü Nilgün romancısı şöyle dile getirir:

"Evet, Boğaziçi harap bir haldedir, yıkık ve yanıktır, hazin ve boştur. Eski devirlerin büyük ailelerinden kalma kocaman yalılar çöküktür; bahçelerinde tarhlar silinmiş, yerlerini otlar ve sarmaşıklar kaplamıştır; mermer arslan ağızlarından akan sular kesilmiş, havuzlar kurumuştur; denizin dili törpüden daha keskin ve hain çıkmış, kalın meşe direkleri yemiş, binaları çökertmiştir."

Bununla birlikte 1940'lara doğru Boğaziçi pitoreskini hâlâ korumakta. Ekliyor romancımız: "Boğaziçi şimdiki haliyle, olduğu gibi, yarı harap, yarı mamur, yarı mahzun, yarı şen, her zamanından, her devrinden daha güzel, daha cazibelidir; onu bu şekliyle sevelim. Çok keser sesi, çok çimento kokusu istemez: Perileri kaçırmayalım!"

Ama periler kaçıp gider, sırtlardan kıylara, beton gözü dönük saltanat kurar. Sonuçta, "olduğu gibi" Boğaziçi yerine, artık olmadığı gibi bir Boğaziçi'yle yüz yüze geliriz.

Sadece Boğaziçi de değil. Refik Halid'in anlattığı Kadıköyü'nden, Suadiye'den, Bostancı'dan en küçük iz kalmaz.

Zaten romancı da yığıya kapılarak, son romanı Sonuncu Kadeh'i yazmıştır. 1957 tarihli Sonuncu Kadeh, bir gençlik aşkının ardında, o gençliğin ikizini günümüzde görür, düşler. Ne var ki, yıllar öncesi İstanbul'unun günümüzde bir ikizini bulamaz.

Sonuncu Kadeh'te, anlatıcı, ihtiyarlığın zor taraflarından biri de hatırlayışlardır der. Haydi, alıntıya boğmak korkusundan kurtulup, kelimesi kelimesine Refik Halid'e bağlı kalayım:

"Yaşlılığın bir yükü de hatırlamalardır. Yaşlı, sanki hatırlamaların çokluğu ve lüzumsuzluğu yüzünden büsbütün çöker; hatırlamasa daha rahat edeceğinin farkında değildir. Hayatın her devresinde daima hata, gaf, beceriksizlik yaptığımız ve fırsatlardan gereği kadar faydalanamadığımız için bu anmalar çok defa üzücüdür, pişmanlık duyguları verir."

Ben öyle düşünmüyorum; işte artık yaşlanırken, Refik Halid'in eserini hatırlayışlarım, "bu anmalar" hep sevinç ve mutluluk veriyor. Öyle inanıyorum ki, onun eserini özdenlikle okuyan kimse pişmanlık duymayacaktır...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Yaşayan Reşat Nuri

Selim İleri 2010.11.14

Geçen hafta Gökyüzü'nden söz açmıştım. Kadri bilinmemiş Gökyüzü'nün günümüze ışık tuttuğunu söylüyordum, taa 1935'ten. Titiz bir okur, Kadıköyü vapurunda yanıma yaklaştı, sordu: "Reşat Nuri Güntekin'in böyle başka 'yaşayan' romanları var mı?"

Akşam saatinin kalabalık vapurunda biraz söyleştik. İsmi vermeyen, herhangi bir okurunuzum diyen kırk yaşlarındaki hanımefendiyle birbirimize, sonra iyi akşamlar dedik. Gökyüzü'nü okumuş, Reşat Nuri'nin derin kaygısını yürekten duymuş. Ama yine de bazı kaygıları vardı, başka kaygılar. Bugünkü ortama, soluduğumuz

ikiye, üçe bölünme havasına yönelik üzüntüler, sarsılışlar. "Kendimi hiçbir yere ait hissetmiyorum" dedi. Ben de, uçsuz bucaksız yalnızlığa sürüklendiğimizi söyledim.

Derken, kendi kaygılarıma büsbütün kapılmaktan ürkerek, 'yaşayan' romanlara sığındım, 'yaşayan' Reşat Nuri'ye. İster istemez Çalığışu'nu hatırladım.

Çalığışu (kitap olarak yayımlanışı 1923) Reşat Nuri'ye yurt çapında ün sağlar. Tefrika edildiği günlerde, yurdumuz yaslarla yüklü, yurt toprağı düşmanla örülüdür. İmparatorluğun battığı, Cumhuriyet'in doğduğu o çalkantılı günlerde, özellikle İstanbul, Çalığışu'ndan yanıt beklemiş. Feride'nin Anadolu mücadelesi başarıya erdikçe, yıkık İstanbul da umut bulabiliyormuş. Tanpınar bir yazısında bunları şefkatle anlatır.

Doğrusu, Reşat Nuri'nin bütün romanlarını severim. Ama her biri bugün de yaşıyor mu, tartışmak gerekir.

Çok sevdiğim Dudaktan Kalbe, bizde, 'sanatkâr romanı'nın ilk örneklerinden sayılabilir. Gerçi, Halid Ziya imzalı Maî ve Siyah da sanatkâr romanı; ama Ahmed Cemil hep tek çizgide. Oysa, Dudaktan Kalbe'nin Kenan'ı, Dostoyevski kişilerini çağrıştıran 'ruh ikilemi' içinde; aşırı duyarlılıkla kötücüllüğü benliğinde barındırıyor.

Dudaktan Kalbe'nin gerisi belki çokça melodramdır. Yine de Kenan, o karmaşık roman kişisi bugün de 'yaşıyor'. Üstelik romanımız Kenan'ları hâlâ pek fazla işlemedi.

1928 tarihli Yeşil Gece, din adamının erken Cumhuriyet Türkiye'sinde ölkü arayışı olarak okunabilir. Din adamı yeni başkent Ankara'dan umut beklemekte, gönül barışması için kendi sözünü söylemek istemektedir.

Acımak, birbirini tanıyamamış bir baba-kız öyküsünü işler görünürken, aile hayatımızın temelindeki bazı çarpıklıklara işaret eder. Sevgisiz evliliklerin, sevgisiz evlerin çocuk üzerindeki önemli etkisini deşen Acımak, yalnız bu yönüyle bile güncelliğini âdeta şiddetle korumakta. Ama, garip bir ahlâk anlayışı, böylesi sorunların açıkça konuşulmasını Acımak'tan seksen yıl sonra da engelliyor.

1930'da Reşat Nuri'ye Çalığışu ölçüsünde okur kazandıran Yaprak Dökümü yayımlanır. Dürüstlüğün, değişen ve çarpıklaşan toplumsal koşullar karşısında bireysel onurun gitgide işlevsizleşeceğini bir haykırıyla haber veren bu roman, televizyon dizisinde tanınmaz hale getirilmiş olsa bile, günümüze çok şey söylemeye devam ediyor.

Simgesel anlatımlı denebilecek Miskinler Tekkesi (1946), II. Mahmud döneminden Cumhuriyet yıllarına 'dilenciler tarihçesi' görünmekle birlikte, üretimin donduğu toplum hayatında bir ağıt. Üretmeyen, çalışma düşmanı, iş terbiyesinden yoksun bu toplum hayatı Reşat Nuri'ye unutulmaz, trajikomik Miskinler Tekkesi'ni yazdırmış.

Taşra hayatının sahneleri çizgisindeki, göz kamaştırıcı Kavak Yelleri, siyasal erk, yönetsel baskılar, iktidar hırsı ve totaliter tutumlar konusunda, tıpkı Gökyüzü gibi, bir başka 'gözden kaçmış' romandır. Yazarın ölümünden sonra, 1961'de kitaplaştırılmış. Kavak Yelleri, bir gürültü patırtıdan diğer gürültü patırtıya sürüklenen günümüzde belki en 'diri' yaşayan eser...

Günün moda değerleriyle oyalanan 'sıradan' okur için Reşat Nuri ve eseri çoktan eskimiş, tüketilmiş sanılabilir. Aldanmamak gerekiyor: Edebiyatı haslığı içinde kavramak isteyen okurlar, şimdi de, bir Reşat Nuri hazinesiyle karşı karşıya.

Reşat Nuri Güntekin, asıl bugün yaşamaya başlayacak.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Bir mektubun öyküsü

Selim İleri 2010.11.20

Hülya adamı olduğunu yazan Tanpınar'la artık aynı yaştayım, onun hülyadan hâlâ söz açabildiği günlerdeki yaşıyla yaşıttım. Belki bu yüzden, hülya adamı olamamışlığım daha çok acıtıyor içimi. Besbelli, hayaller kurulabilecek yarınlar için önümde pek zaman kalmamış.

"Edebiyatı gerçekten seviyor musunuz? Eserimle temasınız var mı? Buralarını bilmiyorum. Mektubunuzda beni okuduğunuzu gösteren hiçbir emareye rastlamadım. Yalnız, lise talebesisiniz ve Antalya'dasınız. Yani, 1916-1918 yılları arasında benim yaşadığım hayatı yaşıyorsunuz. İşte size bunun için yazıyorum."

Dönüp dönüp yeniden okur, geçip gitmiş o 'mektup çağı' için sessizce yerinirdim. Benim lise çağlarım, Atatürk Erkek Lisesi'nde son iki yıl; acaba şimdilerde bir öğrenci yazsaydı, Tanpınar gibi yanıtlar mıydım? Sanmam. Şimdi -sevimsiz- cep telefonu çağı. Öyle ayaküstü yazar-okur fotoğrafları bile fotoğraf makinalı cep telefonlarıyla çekiliyor; imza günlerinde, fuarlarda, şurda burda.

"Bulunduğunuz memleketin, belki de orada doğdunuz, hayatımda mühim bir yeri vardır. Sizin sahillerinizde, o denize bakarak, o lodos dalgalarını seyrederek, benim gençliğimde şimdikinden çok az verimli olan meyve bahçelerinde dolaşırken yavaş yavaş bir hülya adamı oldum."

Bu "hülya adamı"nda hep durakalırdım.

Oysa ben hülya adamı olamadım. Hiçbir zaman hülyalarım olmadı. Kişisel hayatım gibi, yazarlık hayatım da, bir bakıma, kaskatı gerçeklikler ortasında geçti. Ama denizi ve meyva bahçelerini bilirim. Yarım yüzyıl öncesinin sakin İstanbul'unda sahiller, denizler bambaşkaydı. İnanılır gibi değil, biliyorum; ne var ki, İstanbul'un apartmanlarının arka bahçeleri meyva ağaçlarıyla bezenmişti. Evet, apartmanların bile...

Hülya adamı olduğunu yazan Tanpınar'la artık aynı yaştayım, onun hülyadan hâlâ söz açabildiği günlerdeki yaşıyla yaşıttım. Belki bu yüzden, hülya adamı olamamışlığım daha çok acıtıyor içimi. Besbelli, hayaller kurulabilecek yarınlar için önümde pek zaman kalmamış.

"Antalyalı Genç Kıza Mektup"u taa 1970'lerde okumuştum. Yayımlanışından yedi sekiz yıl sonra. Çünkü Mehmet Kaplan, 1963'te, bu mektubu Tanpınar'ın Şiir Dünyası adlı eserinde bir belge niteliği taşıdığı için çoktan yayımlamıştı. 1960'larda Yaz Yağmuru'yla birlikte başlayan Tanpınar okumalarım ağır aksak sürüyordu. Hem etkileniyordum Tanpınar'dan, hem de eserine tam nüfuz edemiyordum.

Mektupta, Tanpınar, "Deniz, insanla durmadan konuşur" der ve ekler: "Bununla beraber yalnızlık duygusu benden gitmiş değildir."

Yarım kalan -ve belki de, hep öyle kalacağını büsbütün sezdiğimden, artık yırtıp atmam, yok etmem gereken- Tanpınar romanı müsveddelerini tarıyorum. Bu son cümleden esinlenerek, "... yalnızlık duygusu benden gitmiş değildir...", sayfalarca yazmışım. Sonra İstanbul'a gelişi, hayata "bir deniz şehri" olan İstanbul'da, adeta yeniden başlamak. Hep aynı mektuptan.

Değerli İnci Enginün'le Zeynep Kerman, Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa'da "Antalyalı Genç Kıza Mektup"un öyküsüne değinirler:

"Bu mektubun bir müsveddesi Tanpınar'ın ölümünden sonra bulunmuş ve kardeşi Kenan Tanpınar tarafından Prof. Dr. Mehmet Kaplan'a verilmiştir. Tanpınar'ın Şiir Dünyası'nda bu mektubu "Antalyalı Bir Genç Kıza

Mektup" başlığıyla Mehmet Kaplan neşretmiştir."

Harikulâde mektubun yayımlanışını Mehmet Kaplan'a borçlu olduğumuzu öğreniyoruz. Mektuba başlık atan kişinin de Kaplan olduğunu vurgulamam yersiz. Ve mektup bende, çok uzun zamanlar, kim olduğunu çok merak ettiğim o, Antalyalı genç kızla birlikte yaşadı. Kayalar, ışıklar, taş ve yosun, suda ışık yansımalarının oyun-ları, gerçi bunlar bana hep, yazarın 'kendine' yazdığı şeyler gibi gelirdi...

Ayrıca, Varlık için Yaşar Nabi'nin bir soruşturmasını yanıtlayan Huzur romancısı, soruları tek tek yanıtlamamış, hepsini bir arada alımlayarak, yine kendi hikâyesinden, yaşamından söz açmıştı. Yetişme çağı, ilgileri, merakları, sanki gelecek zamana kalsın diye kaleme getirilmiş.

Zaten Tanpınar'ın Behçet Bey'e (Mahur Beste) mektubu, Suat'a (Huzur) -yazıp yazmadığını bilmediğimiz- mektubu: Demek mektuplar 'yaratım'la gerçeklik arasında gelgittiydi. Nitekim Zeynep Kerman'ın büyük emeğiyle derlenmiş, gerçek kişilere yazılmış, Tanpınar imzalı mektuplarda da gündelik gerçekliğin ötesinde ne çok şey duyumsanır...

Tanpınar'a yazılmış çok uzun bir mektuptu, yarım kalan roman. Herhalde bu yüzden.

Romana çalışırken, Turan Alptekin'in Ahmet Hamdi Tanpınar / Bir Kültür, Bir İnsan'ını okuyordum. Alptekin, ünlü mektubun bir genç kıza değil, Antalyalı bir delikanlıya yazıldığını ileri sürer, öyleyken, Tanpınar'ın -hiç değilse, bendeki- puslu yaşantısı yepyeni bir sahne edinmiş oluyordu: Mehmet Kaplan'ın attığı başlık, Alptekin'in iddiası, Antalya'dan gelen -ya da gelmeyen- meçhul mektup.

Geceler, Küçük Bahçede adını vermek istediğim roman taslağında mektup meselesi o kadar uzun bir bölüm oluşturuyor ki, yeteneğim el verse, tek başına bir öyküye dönüşebilirdi. Gerçi Enginün'le Kerman, Alptekin'in iddiasını reddediyorlardı: "... Tanpınar'ın 1. 1. 1961 tarihli günlüğündeki 'Küçük bir kızdan bir çeşit provakasyon mektubu aldım' ifadesiyle" ortaya çıkan, "Alptekin'in yorumunun yanlışlığı"ydı. Kararsızlıklar, bocalayışlar, biraz da giz perdesinden hoşnutluğum iki hafta öncesine kadar sürdü.

İki hafta önce, MSGSÜ Türk Dili ve Edebiyatı bölümü tarafından hazırlanmış -tek bir sayılık- Dünyam dergisi müthiş şaşkınlığa uğrattı. Dergide "Antalya Lisesi / Mustafa Erol / VI-Ed. C No: 665"ın mektubu tam sayfa, kendi elyazısından yayımlanmış. Mektubun tarihi 29 Aralık 1961, Cuma. Tanpınar'ın eşsiz mektubuna bir yanıt, bir teşekkür!

"Muhterem Efendim" diye başlıyor. "Kıymetli mektubunuzu aldım. Bilseniz ne kadar sevindim. Her şeyden önce -büyük bir vazife telâkki ettiğim için- bütün arkadaşlarıma ve hocalarıma selâm ve dostluklarınızı, başarı dileklerinizi söyledim. Bütün hepsi memnun oldular ve teşekkür ettiler.

Göndermiş olduğunuz kıymetli mektubunuz sayesinde ki, hayatınız ve şairliğiniz hakkında geniş bilgiye sahip oldum. Bilhassa bu hususta arkadaşlarıma geniş bilgi vermeye çalıştım; bunda da muvaffak oldum herhalde."

Gerisini alıntılamayacağım.

Hemen Handan İnci'yi aradım. Tahmin ettiğim gibi; -nicedir yazarlarımızın çabasına ruh kazandıran değerli- Handan İnci, Mustafa Erol'un mektubunu Tanpınar'ın terekesinde bulmuş! Tabîî çok şaşırmış ve çok heyecanlanmış.

Edebiyat, düşünce dünyamızın aynı heyecanı duyacağını umardım. İzleyebildiğim kadarıyla, çıt çıkmadı. Kimse Mustafa Erol'un kim olduğunu merak etmedi. Mustafa Erol'un "Antalyalı Genç Kıza Mektup" yayımlandığında -hepi topu iki yıl sonra- susmuş olması da -sustu mu?- merak uyandırıcı. Mektup etrafında handiyse yarım yüz-

yıldır yazılanlar çizilenler, Tanpınar'ın "Bu mektubu biraz da çocukluğuma göndermiş gibiyim" dediği Antalya öğrencinin hiç mi gözüne çarpmadı?!

Günlerdir içim içimi yiyor: En zirva siyaset sözlerinin ardı sıra sürüklenen yurdumuz, böylesi bir belgeye kayıtsız kalmaya mı yazgılı?!

Söz konusu mektubu, sessiz sedasız, hiçbir çığırkanlığa başvurmaksızın, gün ışığına çıkaran Handan İnci'ye teşekkür ediyorum.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Refik Halid'den bazı romanlar

Selim İleri 2010.11.21

Zaman Cumaertesi'ndeki Refik Halid çiziktirmelerim kimi dostların dikkatini çekmiş.

Çok sevindim, özellikle genç okurların ilgisi umutlandırdı, sadece günün ünlüleriyle yetinen okurlar kalabalığında, dünün çok değerli bir yazarına küçük çapta gündem oluşturabilirsek, belki bugünkü kofluklar dünyasını bir ölçek sarsarız.

Üç hafta süren yazılarda, Refik Halid'in romanlarından fazlaca söz açmadığıma değinenler oldu. Eserinin yelpazesi nerelere açılmıyor ki! Bazı izleri, izdüşümleri bu yazıda dile getirmek istiyorum.

Sürgün (1941) hemen başta: Eser, etrik etrafında dönenir görünmesinin ötesinde, Osmanlı hanedan ailesinin irkiltici eleştirisini barındırır. Bu romanda, Şehzade Kerametdin Efendi, sürgündeki hanedan ailesinin trajikomik bir temsilcisidir. Günümüzün nostalji ağırlıklı 'son Osmanlılar' edebiyatının tam tersine, Refik Halid, Şehzade Kerametdin'le çevresini adeta merhametsiz bir serinkanlılıkla yansıtmıştır.

Savruk, mirasyedi Kerametdin Efendi, karıları, kızları, ne sarayda, ne de şimdi sürgünde, herhangi bir içten kültür, uygarlık arayışı içindedirler. Vur patlasın çal oynasın bir hayattan ötesini bir türlü görememişlerdir. Sürgünün yarattığı trajedi söz konusudur ama, sürgündekilerin idraksizlikleri de yürek yakıcıdır.

Anahtar (1947) evlilikte eşlerin birbirine bağlılığını işler görünürken, İkinci Dünya Savaşı gölgesindeki İstanbul'u, İsmet Paşa Ankara'sının siyasî tutumunu, İstanbul'un o günkü toplumsal hayatını, harpten çıkarıman çevreleri, âdeta günü gününe tutanağa geçirmiştir. 1940'lar İstanbul'unu pek az roman Anahtar ölçüsünde canlı, renkli çizer.

Boğaziçi'nde geçen Bu Bizim Hayatımız (1950), dünkü Boğaziçi'nin korularını, bahçelerini, yalılarını, doğal çevresini ve mimarisini belki de en güzel anlatmış romandır. Bir yandan da, yitirilmiş bir aşk, git git yoğunlaşarak, okuru enikonu sarsar.

Arabistan coğrafyasındaki Dişi Örümcek (1953) Refik Halid'in kolay okunan, akıcı romanlar yazmak kaygısını belgelediği gibi, usta yazarların kolay okunan romanlarda bazan ne çetrefil meseleleri de kaleme getirebileceklerini yansıtır. Dişi Örümcek'in ruh çözümlemeleri gerçekten çok etkileyicidir. İç dünyayla dış görünümün karşıtlığını -handiyse- soluk soluğa yakalarız.

1980 sonrasında edebiyatımız 'ikiz' tema'sı üzerinde çokça durdu. Bu konuda ilginç denemeler, incelemeler yazıldı. İncelemenin ötesinde, 'ikiz'lik yaratımsal alanda da işlendi. Ne var ki, Refik Halid adı hiç anılmadı, ya okunmadığından, bilinmediğinden, ya da önemsenmediğinden.

Öte yandan, Refik Halid'in son romanlarında ikizlik, başlı başına bir inceleme konusu olabilecek özelliktedir. Dişi Örümcek'in kadın kişisi, Nurper, birbirinin karşısı iki kişilik sergiler. Bedende ikizlik; sanki birbirinin ikizi iki ayrı kadın söz konusudur. Nurper'in gelgitli iç dünyası, romancının kaleminden deşildikçe deşilir.

Bu ikizlik, tarihî peyzajlarla örülü İki Bin Yılın Sevgilisi'nde (1954) üçüze, dördüze, sonsuz benzeşliğe yol alır. Erkek ve kadın, çağlar öncesinden romanın zamanına, hep aynı öyküyü, hep aynı sevdayı, tarihin dekorunda yaşarlar. Değişen sadece adları ve zamanlarıdır; onlar hep birbirinin ruh ikizidir.

Demokrat Parti öncesinin toplumsal ortamını çok geniş bir perspektiften yansıtan ve Demokrat Parti'nin iktidara geliş sebeplerini dolaylı biçimde saptayan Bugünün Saraylısı (1954) yine ikizlik üzerinde durur. Bugünün Saraylısı'nda Ayşen yalnız ikizini kendinde barındırmakla kalmaz; bir sanrı odağı gibi, her iki görüntüsünü, her iki yaradılışını da romanın öteki kişilerine ve okura nakşeder.

Refik Halid, bir romanının ismini doğrudan doğruya bu ruh durumu, ruh karmaşası için seçer: İki Cisimli Kadın (1955). Harikulâde Abant Gölü tasvirleri bu romandadır. Göl, akşam, gece, 'iki cisimli'ye tuhaf, gotik bir atmosfer oluşturur.

İşte, sadece para kazanmak için yazıldığı sanılmış bu romanlar, daha kapsamlı incelemelerle değerlendirildikçe, Refik Halid'in romancılığımıza katkısı gözler önüne serilecek...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Soframızda güz sonu...

Selim İleri 2010.11.27

Ziya Osman Saba, o güzel, içli şiirinde
"İlk yağmur damlası düştü
Kuru yapraklarına güzün.
Ardında kış kıyamet,

Dert, hüznün." diyor. Tam o günlerdeyiz. Gerçi pastırma yazı epey uzun sürdü bu yıl, ama kış kapıda, ergeç saltanatını kuracak. Belki bu yüzden sonbahar hep hüznle anılmış. Zaten renkleri, kızılar, kızartılar, sarılar, sarartılar, açık, koyu kahverengiler, hele o pas renkleri de hüzn söylemez mi?

Oysa soframızda güz sonu hiç şenliksiz değildi. Tam tersine, kasım sonlarında, bir çorbalar, yemekler şenliği sürüp giderdi dersem, yalan söylemiş olmam. Fakat öyle eskilerde ki, hasretini yine Geçen Zaman şairi söylüyor:

"Çocukluğum, çocukluğum...
Bir çekmecedeki unutulmuş,
Senelerle rengi solmuş,
Bir tek resim çocukluğum."

Önce Bahariye Caddesi'ndeki evde, Kadıköyü'nde, sonra Cihangir'dekinde, hep loş ışıklı giriş katları, sevgili annem yine sofrayı kuruyor. Hele akşamsa, ille çorba içilecek: Havalarda çoktan serinledi.

Dumanı tüten çorba, bu akşam, domates çorbası. Çünkü, domatese artık veda edilecek. Geçmiş günlerin dünyasında her sebze, her meyve ancak mevsiminde bulunuyor. Son turfanda domateslerin olgunlarından

seçilmiş.

Çorba pişirilecek tencereye önce soğanlar çentilecek. Soğanlar az tereyağında hafifçe sarartılıyor. Bir kahve fincanı un ilâve ediliyor; un da hafif kavrulacak. Domateslerin kabuklarını soymuş, çekirdeklerini çıkartmıştınız, hemen doğrayın. Püre haline gelinceye kadar soğanlarla birlikte karıştırın, ezin. Püre kıvamındaysa et suyunu koyun. On beş yirmi dakika, karıştırma karıştırma kaynatacaksınız.

En son, bir miktar daha tereyağı, ince doğranmış maydanoz ilâve edeceksiniz. Arzuya göre tuz ve karabiberi unutmayın; bir taşım daha kaynatın. Domates çorbanız hazır. Annem, ktır ekmek koyardı. Şimdi kaşar rendeleniyormuş; bilmem yaraşır mı...

Sonbahar ilerledikçe, domates çorbasından vazgeçilir, sebze çorbasına dönülürdü. O da pürelî bir çorba. Malzemesinde soğan, kereviz, havuç, pazı var. Sebzeler küçük küçük doğranıyor; et suyunda iyice haşlanıyor. Sonra tel süzgeçten geçirilerek püre haline getirilecek. Bir başka tencerede, un yağda bir iki dakika kavrulacak, tuz, karabiber, kırmızıbiber eklenecek; bunlar pürelî tencereye boşaltılacak, iyice karıştırılacak. Bu sebze çorbasını ben pek sevmezdim. Çünkü o yıllarda kerevizin kokusundan hoşlanmazdım. Şimdiyse kıvrıcık salatanın zeytinyağına limonuna bile kereviz tozu ekiyorum...

Kasım bitmeden palamut pilâkisi soframızı son bir defa şenlendirirdi. Palamut pilâkiye bayılırdım ve ondaki kerevize, bakın, hiçbir itirazım olmazdı.

Cihangir'de Ümit-Nüvit Apartmanı'nda otururken, kapımızın önünden -mahallenin bütün kedileriyle birlikte- geçen bir Rum balıkçımız vardı. Şişman hali, çizmeleri, deri önlüğü, güleçliği gözümün önünde de, adını bir türlü hatırlayamıyorum. Pilâkilik palamut ondan alınırdı.

Annem palamutu enlemesine, yuvarlak dilimler halinde kestirtir, sonra dilimleri soğuk suda yıkar; öylece bekleyecekler. Havuç, patates, kereviz, soğan küp küp kesilecek, sarımsak diş diş ayıklanacak. Her birinin sırası var: Önce zeytinyağında soğan ve havuç öldürülecek, sonra sarımsaklar eklenecek, en son da patates ve kereviz. (Soğan için küp küp dedim ama, galiba halka halka kesiliyordu.) İnce kıyılmış maydanozu unutmayın. Hepsini suda bir süre pişirin.

Tepsiye dizilmiş yuvarlak dilimli palamutların üstüne bu harcı eşit dağıtarak dökün. Tuz ekin, top top karabiber serpiştirin. Balıkların üstüne limon dilimleri dizin ve tepsiyi genişçe bir kapakla kapatarak, ağır ateşte, palamutlar yumuşacık -"Pamuk gibi!"- oluncaya kadar pişirin. Oldu bitti palamut pilâkiniz!

Ama öyle sıcak sıcak yenmeyecek. İyice ılındıktan sonra. Hatta, bazan, bir iki saat buzdolabında tutulur, soğuk yenirdi. Soğuğu galiba daha hafif olurdu.

Yemeğe değil içkiye düşkün dedem, anneanneme eziyeti herhalde biraz daha fazla olsun diye, palamutu ille fırında isterdi. Pek öyle aman aman bir tat farkı yoktu. Takoz kesimli palamutlar fırın tepsisine dizilecek. Soğan zeytinyağında pembeleştirilecek. Üstüne domates salçası; üç dört dakika kaynatın. Su bir bardak kadar, dövülmüş sarımsak, kırmızıbiber, tuz ve limon suyu; tümü kotarılarak bir tür sos elde edilecek. Bu sos fırın tepsisindeki balıkların üstüne dökülüyor, limon dilimleri konuyor, yarım saat kadar fırın... Fırından çıkınca, ince kıyılmış maydanoz gezdiriliyor.

Şunu ekleyeyim: Hem palamut pilâkiye, hem fırında palamuta, seveni defne yaprağı koyardı. O günlerin İstanbul'unda ise, defne yaprağı, kim bilir neden, öyle kolay bulunmazdı.

Çok seveni belki yazın da sofrasından eksik etmezdi ama, bizde, havalar soğumadan pastırma yenmezdi. Oysa ben çok sevenlerdendim. Ancak kasım yarılادığında, mezecimiz "Müsyü" Panayot'tan pastırma alınır ve arada

bir de pastırmalı yumurta yapıldı.

Şimdikiler gibi yalapşap pastırmalı yumurta değil, usulünce. Önce sahanda tereyağı eritilecek, zar gibi ince soğan halkaları erimiş yağda sarartılacak. Pastırmalar düzgün şekilde yerleştirilecek; en kısık, en sönük ateşte, bir fincan su ilâve edilmiş pastırmalar ağır ağır pişirilecek. Pişme kıvamındayken yumurtalar kırılacak. Daha çok pazar günleri, öğle yemeğinde yenirdi...

Git git anıları bile sislenen, puslanan o güzlerde, okul dönüşü, annem benim için sütlü börek yapardı. Bence dünyanın en güzel böreğiydi. Uzun yıllar kimselerden tarifini alamadım. Meğer gayet basit, kolaymış:

Önce fırın ısıtılacak. Fırın ısınadursun, tepside hazırlık başlayacak. İncecik yağlanacak, sonra hazır yufka bir iki kat döşenecek, her bir katın arası da incecik yağlanacak. Sütle yumurta bol bol çırpılacak, un eklenecek. Yine karıştırılacak. Yufkanın üstüne dökceksiniz, şöyle bir iki serpinti tuz; tepsi fırına verilecek. Gidip gelip bakın, üstü kızarınca çıkarın. İlininca kesin ve tadı damağınızda kalarak mideye indirin!

Güz biter, kış yaklaşırken tatlılar da bir başkalaşırdı. Meselâ portakal kabuklu muhallebi en sevdiklerim arasındaydı.

Süt tencerede, şekeri ve azıcık tuzu eklenmiş, orta ateşte karıştırıla karıştırıla kaynatılıyor. Başka tencerede veya cam kâsede pirinç unu, nişasta, az miktarda su, hepsi karıştırılıyor. Karışım süte boşaltılıyor. Karıştırmaya devam!

Portakal kabuklarını rendelemiştiniz. Yeterince şekerle birlikte muhallebiye ekleyin; muhallebi koyulaşınca kadar pişirin. Kaplara boşaltın. Soğumasını bekleyin; sonra buzdolabında bir iki saat. Yerken o portakal rayihası başınızı döndürecek!

İtiraf edeyim ki, su muhallebisini de çok severim. Onun pudra şekerine ve hoş kokulu gül suyuna vurgunumdur. Ayrıca çok midevîdir. En son aziz dost Canan Barlas'ın sofrasında yedim, bu güz başlangıcı. Bu güz de işte geçip gidiyor.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Çeviri bir sanattır

Selim İleri 2010.11.28

Gonçarov'un ünlü Oblomov'unu Türkçe'ye yeniden kazandıran Sabri Gürses'le geçen hafta Everest Yayınları'nda karşılaştık.

Gürses bana yayın hayatına Kasım başında katılan Çeviribilim dergisini armağan etti. Çeviribilim iki ayda bir yayımlanacak. Uzun ömürlü olmasını diliyorum.

Yazko'nun o ışıltılı yıllarında, kooperatif iki de dergi yayımlardı: Yazko Edebiyat ve Yazko Çeviri. İlkinin Memet Fuat, ikincisini Ahmet Cemal yönetirdi. Yazko Çeviri aslında bir ilkti. Gerçi Yaşar Nabi, Varlık'tan ayrı olarak bir çeviri ürünler dergisini okurla buluşturmuştu ama, o macera kısa sürmüştü.

Ayrıca, Yazko Çeviri yalnızca edebî ürünler yayımlamaz, çeviri sanatı üzerine incelemeler, kuramsal yazılar, çeviri tekniklerine yönelik bilgi yazıları da yayımlardı. Çeviribilim'in alt başlığı. Çeviri İncelemeleri Dergisi. Öyleyken dergi, büsbütün spesifik bir konum edinecek.

Çeviribilim, çarpıcı bir geçmiş zaman haberiyle başlıyor: Halide Edib "Telif yasasını çıkartın!" demiş. Profesör Halide Edib Adıvar'ın 1940'lardaki fotoğrafına bakakalıyorsunuz.

Ünlü romancı, "serbest tercüme müsaadesi"nin bize bir şey kazandırmadığı kanısında. "Yirmi beş seneden beri bu 'serbest tercüme' müsaadesinin, Türkiye için kazanç yerine büyük zararlar doğurduğu açık bir hakikattir" diyor. Sebebini açıklamış:

"Birkaç tüccarın yani tabiin daha rahat ve daha fazla para kazanmasına mukabil bu vaziyet, kitap piyasamızın değersiz, ahlâk bozucu romanlar ve eksik, yanlış tercümelerle dolmasına ve telif eserlerin rağbet görmemesine sebep olmuş, bilhassa genç ve istidatlı muharrirlerimizi orijinal bir eser vermektense yarım yamalak bir tercüme yapmağa, hatta telif ismi altında adapte ve kopyalara baş vurmağa teşvik etmiştir."

1948'de bu vurgular. Dikkatle okudum. Değersize hiçbir itirazım yok, ne var ki "ahlâk bozucu" aklımı karıştırdı, "ahlâk bozucu romanlar"... Ve bu romanlar, çeviri eserler. Halide Edib acaba hangi kitapları kast ediyordu?

Kitapların, özellikle romanların ahlâk bozuculuğu bizde eski mesele, dinmez mesele. İşin tuhafı, Handan yayımlandığında (1912), Halide Edib de az buçuk ahlâk bozuculardan sayılmış...

Öteki saptamalara katılmamak elde değil. Gerçi, serbest tercüme müsaadesi çok uzun yıllar sürdü Türkiye'de, şimdi telif hakları ödeniyor ama, Adıvar'ın canını sıkan durumlar pek değişmedi:

Birbirinden kötü çeviriler, şimdi, her zamankinden çok.

Emek ürünü telif eserler, o, birbirinden kötü çeviriler karşısında yine epey geri planda. Meselâ vampir romanları almış başını gidiyor, üstelik her biri kapış kapış satılıyor.

Genç ve yetenekli yazarlar, edebî değer değil, satış listelerinin etkisi altında. Amaç, sadece ve sadece 'çok satmak'.

Bugünün genelgörünümü kabaca bu...

Çeviribilim dergisi beni çeviri edebiyatımızın derin iz bırakmış verimlerine götürdü. Bir Rus çevirmenle, Natalya Leonidovna Trauberg'le 2001'de gerçekleştirilmiş bir söyleşi okudum, ilk sayıda. Çevirmen, farklı çeviri yöntemleri üzerinde ısrarla duruyor. Çevirinin yalnızca teknik bir çalışma olduğuna ise katılmıyor. "Birkaç çeşit çevirmen vardır, örneğin çeviride yazardan çok kendini öne çıkaranlar, (...) Birebirciler var. (...) eserde kendisini eritenler var."

Hangisi doğru? Yanıtlamak enikonu güç, hatta imkânsız. Fransızca'yı çok iyi bilenler, Cemal Süreya'nın Balzac ya da Flaubert çevirilerine hemen hep burun kıvrırlar, Attilâ İlhan'ın Aragon çevirisi de epey hırpalanmıştır. Bense, Gönül ki Yetişmekte'yi (Cemal Süreya bu adı tercih ediyordu, fakat 1971'den sonraki basımlarda Gönül ki Yetişmekte değiştirilecekti), Flaubert'i Cemal Süreya, değerli bir şairimiz nasıl alımlamış diye okuyordum...

Attilâ İlhan'ın Aragon çevirisi (Çalardı Çanları Basel'in), tam anlamıyla, Trauberg'in 'kendini öne çıkaran' dediğine örnektir. Attilâ İlhan da eserin orijinal adını değiştirmiştir. Ayrıca, Aragon'un üslûbuna, kendi romancılığından sesler, anlatımlar, söyleyişler eklemiştir, şaşıranlar, itiraz edenler oldu. İyi de, Attilâ İlhan'a böylesi yaraşmıyor mu? Bence yaraşmıyor, adamakıllı yaraşmıyor.

Çeviri bir sanat ve sanatın öyle her zaman bağlanabileceğimiz kuralları yok.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Perdeler açılırken... (1)

Selim İleri 2010.12.04

-Tiyatrolar perdelerini açtı... Bu söz, bu başlık, bir zamanlar, gazete sayfalarında beni ne kadar heyecanlandırırdı! Ekimle birlikte tiyatro mevsimi başlar; hem İstanbul Şehir Tiyatrosu, hem özel tiyatrolar, şehrin dört bir yanında, yeni sezon için hazırladıkları eserleri seyirciyle buluştururlardı...

Sonradan arşivleri tarayıp mevsimin tarihini saptadım: 1956 sonbaharıymış. Cihangir'de oturuyorduk. İstanbul o zamanlar daha yeşertili, daha az apartmanlı, daha az gökdelenli, rezidanslı olduğundan sonbahar da daha kızartılı, daha sarartılıydı.

1956 sonbaharında hayatımda ilk kez 'büyükler için' sahnelenen bir oyun izlemeye, Şehir Tiyatrosu'nun Yeni Komedi bölümüne gitmiştim. Yeni Komedi, karanlık kaderine yenik düşmüş Emek Sineması'nın bitişiğindeydi, Beyoğlu'nda ve Yeni Komedi'nin kaderi Emek'ten çok önce karardı.

İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun iki önemli salonu vardı: Andığım Yeni Komedi, bir de bordo kadife perdeli, hep ahşap gıcırıltılarıyla donanmış, Scala'nın minyatürü Tepebaşı Dram. Tepebaşı Dram günün birinde anlaşılmaz bir sebeple yanıp kül olacaktı.

Yeni Komedi'de George Washington Bu Evde Kalmıştı'ya gidiyorduk; annem, teyzem, ablam ve ben. Cumartesi ya da pazara rastlayan bir matineydi. Biletler günlerce önceden alınmış, tiyatroya gidebilmek tören havasına sokulmuştu. Daima şık giyinen teyzem, herhalde, Sıraselviler'in başındaki Nazaryan'ın yapımı, hani şu yüksek ökçeli, sivri topuklu, kenarlarına yılan derisi bordürler geçirilmiş iskarpinleriyle önden yürüyordu.

Çocuklar için yaş sınırına erişemediğimden, içeriye alınmamam tehlikesi söz konusuydu. Pek heyecanlı, pek endişeliydim. Neyse, öyle bir şey olmadı. Geniş basamaklı merdivenin fuayeye indiği girişte, ünlü tiyatro sanatçılarının fotoğrafları asılıydı. Her biri gülümsüyor, dalgın, hülyalı bakıyor; her biri, biz ölümlülerin dünyasında efsanelik kişilikler fısıldıyordu.

Derken kapılar açıldı, salona girdik. Kim bilir kaç kez yazdım, ama öz 'duygu'sunu aktaramadım: O iki perde! Biri dore, ötekisi safir mavisi, ilki atlas, ikincisi kadife. Atlas dore kat kat toplanarak yukarıya çekiliyor, sonra safir mavisi kadife iki yana ağır ağır açılıyor...

George Washington Bu Evde Kalmıştı'dan ne mi hatırlıyorum; balkonlu bir dekor kalmış aklımda. O balkon hiç silinmez. Çünkü evlerimizin 'bildik' balkonlarından farklıdır, tiyatro, dekor balkonudur!

Sonra oyuncular beliriyor. Meselâ, papyonlu Reşit Baran'la çiçekli emprime elbiseli Bedia Muvahhit. Çok genç Alev Gürzap (o zaman soyadı başka). Berjer koltukta uyuklayan o adam, büyük aktör Behzat Butak olabilir mi? Eserin yarısını anlıyor yarısını anlamıyorum ama, bir tiyatro oyununda oyuncuların hayat verişine şaşıp kalıyorum. Meselâ, Reşit Baran'ın küçük küçük gülüşleri, hayret nidaları yarım yüzyıl sonra da kulağımda yankıyıp durur...

İşte ışıklar karardı. Salon artık alaca aydınlık bile değil. Ne var ki, başka, 'bambaşka' ışıklar sahneyi hafiften, ince ince çoğalarak aydınlatıyor, perde açıldı, oyun başlıyor!

Bu oyun George Washington Bu Evde Kalmıştı olabileceği gibi, 1956-57 sezonunda izlediğim, her birinden bugüne kadar sürüp gelmiş hatıralarla donandığım, Ben Çağırmadım da olabilir, ya da Reşit Nuri'nin eşsiz 'diktatorya eleştirisi' Tanrıdağı Ziyafeti de.

Ben Çağırmadım'da Vasfi Rıza Zobu, Gönül Ülkü, Nezahat Tanyeri oynuyorlar. Darülbedayi günlerini bilen babam, Vasfi Rıza'nın çok büyük bir komedyen olduğunu söylüyor. Bunları eve dönerken konuşuyoruz. Ben, bir yandan da, Ben Çağırmadım'ı sahne sahne yeniden görür gibiyim. Bilmem neden, tüylerim diken diken oluyor ve bir gün aktör olmaya karar veriyorum. (Aktörlüğün yetenek işi olduğundan elbette haberim yok.)

Gelelim Tanrıdağı Ziyafeti'ne. Bu, önemli, önemi üzerinde -ne yazık ki- durulmamış eserden o tarihte hiçbir şey kavrayamamış, anlayamamıştım. Hepi topu yedi sekiz yaşımdayım. Fakat etkisi sürdü. (Tiyatro sanatının etkisi altına girmiştim; oyunlar belleğime çakılıp kalmaktaydı.) Nice yıllar sonra, Tanrıdağı Ziyafeti'ni okudum. Yeteneğim el verdiğince bir şeyler yazmaya çalıştım. Bu büyük politik taşlamanın hâlâ gündeme getirilmemesi, bence, akıllara durgunluk verici...

Ertesi mevsim seyrettiğimiz bir oyun, Ayda Bir adını taşıyordu. Yazarı Fransız'dı; kim, unutmuşum. Tersine çevrilmiş vodvil, güldürü havasında başlıyor, buruklaşıyor, içlileşiyor, son perdede tiyatrodaki ilk kez gözyaşı döküyorum! Gözyaşlarımı tutamıyorum.

Ayda Bir'in üç başoyuncusu var: Şaziye Moral, Reşit Baran, Şadıman Aysin. Üçü de artık aramızda değil. Ama seslerini yine işitiyorum, mimikleri, jestleri gözümün önünde. O kadar ki, yıllarca benimle yaşayan Ayda Bir'i, 1991'de Mavi Kanatlarıyla Yalnız Benim Olsaydın'da yazmaya didindim. (Tabii, kimsenin ilgisini devşirmedi.)

Bu oyun, 'yasak aşk' hikâyesi. Yıllanmış, göçmekte olan, tekdüzeleşmiş bir evlilik; orta yaşı aşkın kocanın, her ay, yalnızca bir akşam gördüğü, yalnızca baş başa yemek yediği genç bir kadın ve platonik bir aşk.

1970'lerde Şaziye Moral'la tanışmıştım. Değerli oyuncu Ayda Bir'i unutmayışımdan, hele kendisinin bir sahnesinden etkilenişimden buruk mutluluk duymuştu. "Tiyatro" diyordu, "işte böyle, hafızadaki izlerden ibaret. Sonra hatırlayanlar ölünce..." İşte ölmeden yazmaya çalışıyorum...

Perde açılıyor! Her açılışa yeni oyunlar, yeni eserler. Her biri yeniyetmelik, ilkgençlik dönemlerine inceliklerle örülü dünyalar sunuyor.

Haldun Taner'in tarihle bugün arasında gelgitli oyunu Lütfen Dokunmayın'ı -bendeki etkiler, etkilenişler açısından- nasıl yorumlamalıyım?

Tarih, Osmanlı tarihi. Meşhur Baltacı Mehmed Paşa'yla Rus çaricesi Katerina Prut olayında neler yaşadılar? Haldun Bey, beylik yorumların, irdeleyişlerin karşısına farklı bir söylemle yaklaşıyor, resmî tarihin hor gördüğü Baltacı'yı yeniden değerlendiriyordu. O günlerde Lütfen Dokunmayın küçük çapta bir olay niteliği edinmişti: Eseri beğenenler, Taner'in görüşünü savunanlar ve Mehmed Paşa'ya hoşgörüyü dehşetle reddedenler.

İtiraf edeyim ki, Lütfen Dokunmayın'ı, 1960'larda aval aval seyretmiştim. Bugün, 2010'da yazarın yenilikçi tutumunu göz ardı edemem.

Hangi mevsim; Cevat Fehmi Başkut'un yeniden sahnelenen Paydos'unda hıçkırık hıçkırık ağlıyorum. Komedyen Vasfi Rıza Zobu bu kez dram oynuyor! Yeni Komedi'nin balkonunda babamla ikimiziz, cumartesi suarede. Tiyatro tıklım tikiş dolu.

Necatigil Paydos'u özetlerken, "Üç perdelik oyunun kahramanı Murtaza Bey, tek odalı bir evde oturan, elli beş yaşlarında bir ilkokul öğretmenidir" diyor. "Karısı Hatice Hanım, oğulları Rıdvan'ı, bakkal Hacı Hüsamettin'in konağına içgüveysi vererek rahata kavuşma hülyaları kurmaktaysa da, bakkal, kızını ancak bir bakkal oğluna verme kararındadır."

Öğretmen Murtaza'nın başarısız bakkallığı sahnesi bugün, yarım yüzyıl sonra ezberimde.

Yine o sıralar: Tennessee Williams'ın Dövmeye Gül'ü. Baş rolde Şirin Devrim. Sahnede başkalarınınca anlaşılmamış, yapayalnız bir kadın, tam bir Tennessee Williams kişisi. Yıllardan 1963 olmalı.

Tiyatro artık beni ben kılmakta...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Öğretmenlerim

Selim İleri 2010.12.05

Her yılın 'göstermelik' öğretmenler günü geçip gitti. Öğretmenler sorunlarıyla yine baş başa kaldılar. Maddî sıkıntıları kim bilir daha ne kadar uzun süre çözümlenemeyecek.

Yıllar yıllar öncesine geri dönerek, ilkokul öğretmenlerimi hatırladım. İlkokulda üç öğretmenim oldu. Birden beşe aynı öğretmenle okumadım. Bu yüzden üç ayrı portre beliriyor.

Birinci sınıfa Cihangir İlkokulu'nda başladım. Öğretmenimiz Ulviye Hanım kır saçlı, gözleri gri-yeşil ve koyu sürmeliydi. Eşi ölmüş, yalnız yaşıyordu. Bayramda elini öpmeye gitmiştik: Fevkalâde alçakgönüllü bir ev. Yarım yüzyıl önce de öğretmenlerin geçim dertleri galiba aynıydı.

Bodrum katında yaşayan Ulviye öğretmen, bahar gelince, bizi pikniğe götürmüştü. Ballıbaba toplamıştık. Ballıbabayı ilk kez o gün gördüm. Çiçeğini emmiş, balını tatmıştık.

Ertesi yıl Firuzağa İlkokulu'na geçtim. İkinci ve üçüncü sınıfta Belkıs Öğretmen'in öğrencisiydim. Sevecen bir öğretmendi.

Salacak'taki evlerine gitmiştik. Güneşli öğleden sonra, balkon, uçsuz bucaksız Boğaziçi; ama küçücük bir apartman dairesi. Çay içilmiş, poğaça yenmişti. Karıkoca ikisi de öğretmen.

Belkıs Hanım anneme bir çift yakut küpesini göstermişti. 6-7 Eylül Olayı'ndan birkaç gün önce, öğrencisinin babası Rum bir kuyumcu gelmiş. Her şeyini satıp savıyormuş. Olacakları herhalde işitmiş. Çok ucuza vermiş küpeleri. Belkıs Öğretmen'in taşları hakiki tek takısı.

Bu anıyı epey değiştirerek Gramofon Hâlâ Çalıyor'da romana yedirmeye çalıştım. Her nedense, hüznünü esirgemiştim...

Belkıs öğretmen sınıf birincilerine, ikincilerine hep kitap armağan ederdi. Doğan Kardeş Yayınları'nın o kadar güzel çocuk romanlarını. İki yıl sonra öğretmenimiz başka bir ilkokula atandı. Yerine Nevzat Öğretmen geldi.

Tuhaf bir rastlantı: Nevzat Öğretmen Belkıs Öğretmen'in kız kardeşiydi. Mavi gözlü, lepiska saçlı, yorgun bir geçkin kız. Hırçındı. Ama onu severdim. Çünkü yalnızdı. Hikâyelerimdeki yalnız kişilerden biri olacaktı sonra, çok sonra.

Derli toplu giyinir, hemen hiç makyaj yapmazdı; çok uçuk ruj, belli belirsiz rimel.

Yalnız bir defa, bir cumartesi günü, Taksim Belediye Gazinosu'nda okulun çayı var, Nevzat Öğretmen iki ders arası, elbisesini değiştirmiş olarak döndü: Lâcivert geniş etek, beyaz ipek bluz, lâcivert moher hırka, ince çoraplar, yüksek topuklu iskarpinler. Saçlarını açmıştı. Saçları omuzlarındaydı.

Nevzat Öğretmen birden değişmiş, çok güzel bir kadın olmuştu. O halini hiç unutamam. O görünüm, o an, sonra hep Yağmurcu piyesindeki sahneyi çağırırdı, oyunu okuyunca.

Okul çayına gittik. Nevzat Öğretmen, ailesi zengince bir arkadaşımızın masasında oturuyordu. Berrin'in annesi, yakası, kol ağızları kürk garnitürlü tayyörülle Nevzat Öğretmen'in giyim kuşam tılsımını bir anda silip süpürmüştü...

Söylediğim gibi, öğretmenlerin maddî olanakları hep daracıktı.

Nevzat Öğretmen'e yine bayram günü gitmiştik. Eşyası enikonu eskimiş bir ev. Bu eşya, besbelli, anababadan kalmış. Kocaman saksıda çiçeksiz begonya. Solgun ışıkların döküldüğü geniş pencere. Hepsi bu.

Öğretmenim bize şeker ikram etmişti. Hacı Bekir'den alınmadığı apaçık badem şekeri ve lokum. İkisi de tatsız tuzsuz. Kapıda tekrar elini öptüğümde, bayram hediyesi, bir mendil.

Dışarı çıkınca, annem, "Zavallı kadın, tek başına... Kolay değil" demişti.

Gerçekten kolay değildi. Çünkü kimi günler de, Nevzat Öğretmen'i uzaktaki bir pazardan, elinde filelerle dönerken görürdük. Cihangir'in manavlarından alışveriş yapamıyormuş. Anneme söylemiş.

Onca zaman geçti, anılarından duyulan sızı dinmedi.

Nezihe Meriç'in Bozbulanık'taki unutulmaz, hiç eskimeyecek "Öğretmen" hikayesini anıyorum:

"Böylece 160 lira maaşı, parmağında eflâtun taşı yüzüğü, yakasında yıldız çiçeği, elâ gözlerinde engin engin düşünceleriyle kürsüde bir genç kız oturuyor. Öğretmen..."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Perdeler açılırken... (2)

Selim İleri 2010.12.11

1960'larda, hatta 1970'lerde İstanbul'da tiyatro gerçekten saygın, kitle üzerinde etkisi güçlü bir sanattı. Geçen hafta İstanbul Şehir Tiyatrosu'ndaki oyunlardan, o oyunların etki bırakışından söz açtım. Yeni Komedi'nin, Tepebaşı Dram'ın hemen yanı başında özel tiyatrolar soluk alıp verebiliyordu.

Sözgelimi, Atlas Sineması'nın pasajındaki Küçük Sahne. Küçük Sahne'nin başlangıç, kuruluş öyküsünü, ilk dönemlerini Sadri Alışık'tan çok dinledim. Sinemada öylesine ünlenmiş, sinema sayesinde bütün Türkiye'nin sevgilisi haline gelmiş Sadri Alışık tiyatrodan söyleşirken, âdeta törensi bir havaya bürünürdü. Değişmez gözağrısıydı tiyatro. Sinema anılarını pek öyle 'huşû içinde' anlatmazdı.

Coşkuyla hatırladığı Küçük Sahne'de Münir Özkul'dan Mücap Ofloğlu'na, Nevin Seval'dan Heyecan Başaran'a, kimlerle, ne anılarla, her şey sanki dipdiri ayaktaydı. Sadri Bey'den biz seyircilerin hiçbir zaman bilemeyeceğimiz, dünyasına sızamayacağımız aktör hayatını dinliyordum. Küçük Sahne'deki gösterimlerden sonra, o zamanki Beyoğlu'nun bohem hayatı başlıyordu...

Benzeri duyarlı anılar, Mücap Ofloğlu'nun Bir Avuç Alkış kitabındadır. Sahnede görüp alkışladığımız, hayran olduğumuz bu aktörler, kişisel yaşamlarında âdeta hep tiyatro için yaşamışlar. Perde onlar için bambaşka duygularla, duyarlıklarla açılıyor. Bizler sadece madalyonun bir yüzünü görebiliriz...

Şehir Tiyatrosu dışında, seyircisi olduğum ilk özel tiyatro Muammer Karaca'nın Karaca Tiyatrosu'ydu. Evdekiler Muammer Karaca'nın büyük bir 'halk komiği' olduğunu söylüyorlar. Seyredeceğimiz eserde farklı bir oyun anlayışı karşımıza çıkacak: Oynayıştta, sanatkârlar, yer yer metin dışına çıkacak, doğmacaya, o zamanki deyişle 'tuluât'a ağırlık verecekler.

Karaca Tiyatrosu'nun unutamadığım yapımları arasında, Adile Naşit'li, Gülriz Sururi'li Cibali Karakolu var. Ana-kız Adile Naşit'le Gülriz Sururi, yarın on iki matinesinde seyredecekleri Âvare filminde yemek üzere yaprak dolma sarıyorlar! Muammer Karaca bir oyunda prenses rolüne çıkacak; süslü püslü, daha doğrusu birbirinden şatafatlı rüküş giysilerle seyirciyi kırıp geçirecek.

Cibali Karakolu'ndan dönüşte Gülriz Sururi'nin çok ünlü bir tiyatrocuyu aileden geldiğini öğreniyorum. Gülriz Sururi'nin bir de iri siyah gözleri çok ünlü.

Şimdi, bu anılar bende art arda canlanadururken, bir başka gerçek halk tiyatrosuyla baş başa kalıyorum: İstanbul Tiyatrosu. Gülriz Sururi'nin ünlü akrabaları orada birlikte oynuyorlar: Lutfullah Sururi, Celal Sururi, Ali Sururi. Bu ustalar, bu topluluk, İstanbul'un her kesimine tiyatroyu sevdirmektedir.

İstanbul Tiyatrosu'nda Toto Karaca sahneye çıkar çıkmaz alkış ve kakhaha birbirine karışır. Türkiye'nin büyük operet yıldızı -yurt çapında pek çok turneye çıkmıştır- Toto Karaca'nın kaşını gözünü oynata oynata, kendine özgü öyle bir konuşması vardır ki, seyirci her yeni oyunda ille aynısını bekler, Toto Karaca'yı bu halleriyle değişmez özlemleri arasına katardı.

Toto Karaca'nın ölüm haberini yine çok üzülererek hatırlıyorum: Yeni zaman gazeteleri bu ölümden sadece "Cem Karaca'nın annesi öldü" diye söz açtı. Kimdi, operetlere, tiyatromuza hizmeti neydi, hatta, Cem Karaca'nın siyasî sebeplerle yurtdışında kaldığı günlerde, oğlunu kurtarma çabası, hepsi hepsi unutulmuştu...

İstanbul Tiyatrosu aslında bir kakhaha şenliğiydi. Sanatçılar bir kakhaha yarışına çıkarlardı. Sururi'lerin, Toto'nun alkışı dinmeden, Alev Sururi'nin, Muzaffer Hepgüler'in ki başlardı.

Muammer Karaca siyasî hiciv ustasıdır. İstanbul Tiyatrosu durum komedisine, havası yerli vodvile ağırlık verir. Tam o sıralar, Şehir Tiyatrosu'ndan kırgınlıkla ayrılan Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan çifti kendi topluluklarını kurdular. Onlar, hayatı mutlu kılmak isteyen, yer yer romantik güldürülerle bizi artık yıllar yılı sevindireceklerdi.

Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu için çok yazdım. Fakat perdeler anılarımda açılırken, bir kez daha anmak istiyorum. Topluluk, uyarılama güldürülerde bile, İstanbul hayatını, İstanbul'un hemen her çağdaki kozmopolit dünyasını yansıttı. Değerli Gazanfer Bey'in ölümüyle birlikte, diyebilirim ki, o anlayış sona erdi, o üslup sonrasız noktalandı. Yerinmemek elde değil.

Hangi mevsimdi, Küçük Sahne'de yeni bir dönem başladı. O günlerin gencecik tiyatro adamı Haldun Dormen ve arkadaşları birbirinden ışıltılı oyunlarla İstanbul seyircisini Beyoğlu'nda ağırladılar.

Meselâ Refik Erduran'ın çok renkli, çok anlamlı oyunu, Cengiz Han'ın Bisikleti'nde ustalığına erişilmez Ulvi Uraz! Eseri seyrederken oturduğum koltuğu -ikinci sıra, ortalarda- bile hatırlarım, değil ki oyunu, Ulvi Uraz'ı, Ayfer Feray'ı, Yıldız Alpar'ı, sahneleri, kostümleri, dekoru unutayım...

Ulvi Uraz'dan başka oyunlar da seyrettim: Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım, Zabit Fatma'nın Kuzusu. İlki Haldun Taner'in, ikincisi Oktay Rifat'ın. Ulvi Uraz göz kamaştırıcı bir aktördü.

Yitirdiğimiz bu tiyatro adamları, Taner'ler, Oktay Rifat'lar, Ulvi Uraz'lar, ötekiler, adlarını anamadıklarım, onlar, bizim kuşağın yetişmesinde, sanatla haşır neşir olmasında baş rol oynadılar. İstanbul'da tiyatro, dediğim gibi, gerçekten anlam yüklüydü.

Yalnız İstanbul'da mı? Ankara'ya giden tanışlarımız, dönüşte, Devlet Tiyatrosu'nda izledikleri eserleri övünçle anlatırlardı. Ankara'da olup, bu oyunları izleyemediğime üzüldüm. Üstelik, ablam lisede öğrenciyken, Ankara'ya dayımlara gitmiş, dayımlar ablamı bir iki gece tiyatroya götürmüşler. Dönüşte ablam anlatmış, tiyatroların salonlarını bile anlatmış, ben de hayallerimde yaşatmaya çalışmışım.

Nahid Sırrı Örik'in 1946 basımlı Kiskanmak romanında Seniha bütün günler İstanbul gazetelerinin tiyatro havadislerini tarar. İşin tuhafı, Seniha 'Zonguldak'tayken, 'İstanbul' tiyatrolarının neler sahnelediğini takip etmektedir. Tiyatro o zamanlar 'bir numara'dır, 'yükselen değer'dir.

Bu aşamaya adım adım ve nice mihnetlerden geçilerek gelinmiş. Bazı tiyatro tarihlerimizin -çok haksız yere- hor gördüğü, geçmişteki Ermeni sanatkarların hayat hikâyelerine dalıp gitmek yeter. Bir bakıma bizde tiyatronun kurucusu Ermeni sanatkarların yükseliş-düşüş tarihçeleri, birkaç romana konu olabilecek kadar zengin ve acıklı.

Halid Ziya Uşaklıgil, hem Nesl-i Ahir'de, hem Kırk Yıl'da tiyatroyu sanatların gözdesi olarak görüyor. Operetlere tutkusu uçsuz bucaksız. İleri yaşıta yazdığı bir mektupta hâlâ operet şarkılarını ezbere hatırladığını söylüyor.

Refik Ahmet Sevengil'in Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu, Cumhuriyet'in tiyatroya verdiği önemi belgeler. O günkü vilâyetler tablosunda hemen her vilâyette bir tiyatro açılmasına gayret edildiği çok açık seçiktir. En olmayacak mekânlar bile bu uğurda tiyatro binası kılınır. Okullar için ille bir sahne, küçük bir salon gereksinilir.

Tiyatroların turneleri ya da şehir şehir dolaşan kumpanyalar çok geçmeden öykülerde, romanlarda yansımalarını bulacaktır. Sabahattin Ali'nin, Sait Faik'in, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, İlhan Tarus'un hüznü kumpanya hikâyeleri, meraklısı için, bugün de çok şey dile getiriyor. Reşat Enis'ten Necati Cumalı'ya 'tiyatro romanları'nı hatırlatayım. Burhan Arpad ise tiyatro edebiyatımızda başlı başına bir isim. Burhan Arpad'ın emeğini ilerde mutlaka yazmak isterim.

Şimdilik perdeyi kapatıyorum.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul'un müzelerinde

Selim İleri 2010.12.18

-Galiba, "Bir Zamanlar İstanbul'un Müzelerinde" demeliydim. Bir zamanları nedense hep unutuyorum ya da unutmayı tercih ediyorum...

Yarım yüzyıl öncesinde, tarihî şehir İstanbul'da müzelerin anlamı, önemi yeni yeni anlaşılıyordu diyebilirim. Müzeler de, âdeta içlerine kapanık, gizemli yerlerdi. Avni Lifij'in, yirminci yüzyılın başlarında yaptığı bir resim vardır: Sanayi-i Nefise öğrencisi iki genç hanım, bir öğleden sonra ışığında, Âsar-ı Atika Müzesi'nin resmini yapıyorlar. Dört bir yan ıssız. Hatta sessizliği "işitiyorsunuz". Oralari, 1950 sonrasında da az çok öyleydi.

İstanbul'da gittiğim, daha doğrusu babamın götürdüğü, ilk müze orası. Dokuz on yaşlarımdaydım. Avni Lifij'in eseri belki bu yüzden büsbütün etkiliyor. İstanbul'un Sandık Odası'na o resmi almadan edemedim. Şöyle yazmışım:

"Arkeoloji Müzesi bahçesinde İnas Sanayi-i Nefise Mektebi Öğrencileri: Avni Lifij'in bu harikulâde poşadı bu isimle anılıyor. Kızların devam ettiği güzel sanatlar okulundan iki öğrenci, -o günkü adıyla- Âsar-ı Atika Müzesi'nin bahçesindeler. Batılı anlamda resim sanatı bizde başlayalı kaç yıl olmuş? Ama her şey birdenbire

gelişmiş! Resim yapmak büyük heyecanlar uyandırmış. Kendilerini o coşkuya kaptırmış iki genç hanım... Avni Lifij'in her eserinden bir roman yakalayabilirsiniz. Tabî alabildiğine şiirli romanlar. Onlardan biri..."

Resme yeniden dalıp gidiyorum ve bir sonbahar günü olduğunu düşünüyorum. Ağaçlardaki belirsizleştirilmiş, sislendirilmiş yapraklar, sarartılı, kızartılı güz yaprakları.

Biz de bir sonbahar günü gitmiştik. Arkeoloji Müzesi kunt yapısıyla bana pek görkemli gelmişti. O öğleden sonra hayal meyal hatırladıklarım, -sonradan İskender'e ait olmadığını öğrendiğim- İskender'in lâhdi, tabutunda kedisile birlikte mumyalanmış Mısırlı tüccar, üst katta Bizans'ın günlerinden kuyum işleri, meselâ defne yapraklarından, kim bilir hangi hanımı süslemiş bir altın çelenk...

İlk niye Arkeoloji Müzesi'ne gitmiştik? Öyle sanıyorum ki, babam, en eskilerden başlamamızı uygun görmüştü. Sonra herhalde sırada Ayasofya, sonra Topkapı Sarayı Müzesi'yle Osmanlı dönemi... Fakat bu müze gezintilerinin sırası doğru mu, bilemiyorum.

Zaten İstanbul'da müze anıları durup dururken aklıma gelmedi. Birkaç gündür göz kamaştırıcı bir kitapla baş başayım: Türk Müzeciliği. Yapı Kredi Yayınları'nın verimi Türk Müzeciliği'ni -emeğine büyük saygı duymamız gereken- Necmettin Turinay hazırlamış. Turinay, Abdülhak Şinasi Hisar'ın gazete, dergi köşelerinde kalmış yazılarını 2008'den beri derliyor, bize armağan ediyor. İşte bu kitap da, eşsiz İstanbul yazarı Hisar'ın hiç bilinmeyen bir yönünü gözler önüne seriyor.

Turinay'ın önsözünden alıntılıyorum:

"Abdülhak Şinasi Hisar'ın (...) daha farklı bir yanının olduğunu ortaya çıkarıyor bu eser: Hisar'ın Türk müzeciliğine olan ilgisini ve şimdiye kadar pek bilinmeyen müzecilikle ilgili yazılarını!.."

Doğrusu, "Bir Boğaziçi Yalısı Müzesi" dışındakilerden ben de habersizdim. Necmettin Turinay, Hisar imzalı yazıları bir araya getirerek, Boğaziçi Mehtapları yazarının edebiyatına yepyeni bir bölüm ekledi. Siyasetten kültüre, günün yaygaralarından ötesini göremeyen ortamda, Türk Müzeciliği hak ettiği ilgiyi dilerim devşirsin.

Daha ilk yazı, "Müzelerimizin İlk Zamanları", yakın geçmişten başlatmakta ısrar ettiğimiz müzecilik, müze tarihimizi şaşırtıcı bir saptamayla epey eskilere götürüyor: "Padişahlarımızın o zamanlardan beri bu hazinelerde toplattıkları mücevherat, tezyinî sanatlara ait ve nadide eşya, silâhlar ve Çin porselenleri, hâlâ daha hayretimizi çekecek derecede zengin ve kıymetlidir. Padişahların merasim elbiseleri, sorguçları, silâhları, mücevherleri de resmî eşyalar tarzında, saray hazinesinde muhafaza edilirdi. İşte bu 'hazine' bizde, müzemizin bir nüvesi, bir başlangıcıdır."

3 Nisan 1924'te "bu 'hazine' açıldığı zaman, Topkapı Sarayı'nın, arşivleriyle muntazam bir müze olduğu" anlaşılmış.

Abdülhak Şinasi Hisar, sadece Osmanlı medeniyetinden kalan eserlerle ilgilenmiyor. Çok daha uzak geçmişe uzanarak, "aziz topraklarımız"ın daima büyük uygarlıklara beşik olduğunu söylüyor. "Taa milâttan evvel"ki Bergama'yı, Antakya'yı anarak. Onun bu tutumu, Osman Hamdi Bey'in topraklarımızdaki eski eserleri kurtarma ve muhafaza etme çabasından esinlenme olabilir. Ama bir yandan da, geleceğin 'Mavi Anadolu'cularından çok önce, bu topraklardaki bütün medeniyetleri, bütün kültürleri benimsediğine işaret ediyor.

1933'te Ülkü'de yayımlanmış "Tarihî ve Millî Âbidelerimiz", şu çok değerli tanımlamayı bugüne yankılıyor: "Medeniyet tahrip ve imha etmek değil, cem ve tertip, himaye ve sıyanet etmek demektir. Asıl medenî milletler belki bânî olanlardan ziyade, muhafaza etmesini bilen milletlerdir."

Sonra öneriler: Yol ve konfor sağlansa, Türkiye'deki -onca çalınmaya rağmen- "harabeler, yarı meydana çıkarılmış âsar-ı atîka" ve bunların "lâyıkı veçhile izah ve tefsir olunmaları" birçok seyyahın merakını çekecek. "Turizm cihetinden birçok" yarar sağlanacak... Çok üzücü ama, yetmiş yıl sonra da aynı öneri ve özlemlerin ardındayız.

Türk Müzeciliği Turinay'ın o kadar bilinçli sıralamasıyla, "Boğaziçi Yalısı Müzesi" adı verilmiş ikinci bölümde, bütünüyle Boğaziçi'nin geçmiş zaman dünyasını dile getiriyor. Söz konusu geçmiş zaman dünyasının hızla göçüp gidişine kaygılar duyulmuş. Ayrıca vurgulamam gereksiz: Kaygılar kimsenin dikkatini çekmemiş; kimse umursamamış, hiçbir şey de korunmamış!

Hisar, 1955'te "Boğaziçi'nin güzelliklerinin hususiyetlerinden neler kalmıştır? Bugün Büyükkada'da bile belki iki, üç hususiyet vardır. Fakat Boğaziçi'nin hiçbir hususiyeti kalmamıştır" diyor. Güzelleştirme adı altındaki değiştirmelere keder duyarak itiraz ediyor. Ümidi kalmamış: "Süleymaniye önünde ve onun manzarasını kapayan yeni bina yapılmak değil, bilâkis mevcut olan yıktırılmalıydı. O yeni bina Süleymaniye'nin hayat sahasını çalmaktadır."

İstanbul'un günümüzdeki mimarî çığırını başarı, övünç sebebi sayanların herhalde hiç hoşlanmayacağı bir başka öneri: "Bir medeniyet fikri, bazı yerlerde bir müze muhafazakârlığı zihniyetiyle bazı inşaatları men edebilmelidir."

Hayranlık duyarak okuduğum Türk Müzeciliği yazıları; Hisar ve onun ruh, duyuş ikizi bazı yazarların, yıllar öncesinde medeniyeti korumak adına nasıl çırpındıklarını belgeliyor. Hemen hiçbirine önem verilmemiş tespitler, teklifler, değerlendirmeler.

Hisar'ın da aralarında bulunduğu küçük bir topluluk, "İnkılâp Müzesi"nin kurulabilmesi için çaba harcamış. Tabii bir türlü gerçekleştirilemiyor. O boşuna çabanın seyrini, kitaptaki bir iki yazıdan -acıklı gülünçlü bir roman okur gibi- takip ediyoruz...

İşte her bir aldırıışsızlığın sonunda ortaya çıkan tablo:

"Güzel Sanatlar Akademisi'nin mimarî şubesinde klasik sanatlarımız büyük bir dikkat ve ehemmiyetle okutulmalı, öğretilmeli ve tefsir edilmelidir. Yazık ki yeni yetişen bazı genç mimarlarımızın gözlerine 'başka bir sanat' perdesi indirilmiş oluyor ve bu gözler münkir yetiştiriyor. Öyle ki bu sanatkârlar Salıpazarı'nda bulundukları halde, kendilerini İstanbul'dan ziyade meselâ Münih'e yakın duyuyorlar."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Yine çeviri üzerine

Selim İleri 2010.12.19

Geçen gece uykum kaçtı, sağa dön, sola dön, sonunda kalktım. Biraz erken yatmıştım; geceyarısı bile olmamış.

Öyle uykusuz gecelerde, eski alışkanlık, dinmez tutku, vazgeçilmez sığınak, ben yalnızca kitaplardan yardım umarım.

Biliyorum, uykusu kaçsın kaçmasın, eşdost sabahlara kadar televizyon izliyor, o kanaldan ötekine. Gündüz kaçırdıklarını gece seyrediyorlarmış. Televizyonla, hele şimdilerde, pek ülfetim yok.

Bu kez Ataç'ın Söyleşiler'i çıktı karşıma. Kitaplıktan öyle gelişigüzel. Sözüm ona kitaplığımı düzene koyuyorum, Ataç'lar da yan yana dizilecek. Bu bir hayal. Yarın öbür gün üşenirim, düzenleme işi yarım kalır...

Hocam Vedat Günyol'u hatırladım: Ataç'la epey yazışmışlar, gürültülü patırtılı tartışmalar. Sonuna kadar Batılılaşma'dan yana Ataç'ın aynı çizgideki, aynı ülkedeki Sabahattin Eyuboğlu ve Vedat Günyol'la kıran kırana tartışmış olması, onlara "bölmeli kafalar" nitemini yakıştırmaması bugün kimseyi ilgilendirmiyor. Daha doğrusu bu düşünce kavgasından kimsenin haberi yok. Belki biz yaştakiler, edebiyatın geçmişini deşenler, hayal meyal hatırlıyor. O kadar.

Oysa, bana öyle geliyor ki, Batı yanlılarının kendi aralarındaki tartışma bize asıl bugün ışık tutuyor. Bir defa, 'düzey' açısından. Demin kıran kırana tartışmışlar dedim, ama kapişmadan, birbirlerine, kişiliklerine saldırmadan. Yalnızca düşünsel planda.

İkincisi, tartışanların bilgi birikimi, donanımları yüksek düzeyde. Okumadıkları kitapları, eserleri okumuş rolüne bürünmemişler. Okuduklarını ise adamakıllı özümsemişler. Üçüncüsü, kimse kimseye 'satılık', şunun yandaşı, bunun yandaşı dememiş.

Şimdi söyleyeceğim, bence en önemlisi: Hocam Günyol, ölümünden çok sonra Ataç'tan konuşurken, "Çok değerli bir yazardı" demişti. Geçmişteki kıran kırana tartışmanın öfkesi mi dinmiş; yoksa, düşünce ayrılıkları onlarda kişisel öfkelere, kızgınlıklara mı yol açmamış, hâlâ kendi kendime sorar dururum...

Söyleşiler'i Türk Dil Kurumu 1964'te yayımlamış. Önsözü yazan Fahir İz, Ataç'ın "gazetelerde, dergilerde dağınık kalmış yüzlerce yazısının, yeni ciltler halinde" derlenmesini diliyor. Yıl, dediğim gibi, 1964. 2010'da Ataç'ın Tiyatro Yazıları (Dergâh Yayınları) yayımlandı. Önsözde İnci Enginün aynı dileği söylüyor. Edebiyatımızın en önemli yazarlarından Ataç, ne yazık ki hâlâ sağda solda kalmış yazılarıyla.

Söyleşiler'in ilk yazısı "Tercüme Üzerine", 1942'de Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmış. Ataç iki yıldan beri "Maarif Vekilliği'nin çıkardığı Tercüme dergisinde" çalışıyormuş. Şu ya da bu yabancı dili bilenler, Ataç'tan, dergiden, çevirmek üzere yazı istiyorlarmış. Gelgelelim hiçbirinin edebiyatla, yazıyla çiziyle haşırneşirliği yok. Ataç dehşete kapılmış!

Roman sanatı üzerine hiç mi hiç kafa yormamışların roman yazdığı, hatta kimilerince büyük romancı kabul edildiği bugünlerimizi Ataç neyse ki görmedi.

O, dil, edebiyat, dili, edebiyatı bilmek sevdalarında, anlatıp duruyor. 1942'nin yazısı sanki şimdiki zamana yanıt. Voltaire'i, Goethe'yi kuru kuruya çeviremezmişsiniz. Goethe bir dil, anlatım ustasıymış; yazıları "her şeyden önce birer sanat eseri"ymiş. Güzelliğe, şekle verilmiş önemi aradan çekerseniz, "kupkuru" düşüncelerden başka bir şey kalmazmış. Sonra şu saptama:

"Voltaire'in bir yazısı başka bir dile çevrilince sıkıntıyla okunuyorsa, zor anlaşılıyorsa, okuyana bir yabancılık duygusu veriyorsa Voltaire'le artık hiçbir ilgisi yoktur; saçmasapan bir şeydir, ativerin."

Bu ölçüte, bu tartıya güvenirsek, şimdilerde, kim bilir kaç bin kitabı 'atıvermemiz' gerekecek...

Ataç, dilindeki "bugün bize pek eski gelen kelimeler"e rağmen, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Marcel Proust çevirisini örnek güzellikte bulmuş. O çeviri yarım kalmıştır. Yakup Kadri yazdığı giriş yazısında, Proust'a hayranlığını belirtir. Tadımlık çevirmiştir sanki. Ama o çeviri, gerçekten, tadımlık haliyle bile, Proust'u Türkçe'de yaşatmıştır.

Ataç başarıyı Yakup Kadri'nin yaratıcılığına bağlıyor. Bence, çevirdiği eseri, Kiralık Konak romancısının, yürekten duyumsamış olmasıyla ilintili, bu başarı. O kadar ki; çevirmen, Marcel'in Léonie 'hala'sını Léonie 'teyzesi'

sanmış, çevirisi boyunca bu 'yok' Léoni teyzede ısrar etmiş, ama bizi yine de irkiltmemiştir. Çünkü çevirmenin içtenliğine, gönüldenliğine kapılıp gideriz.

Öteki sanatlar gibi, çeviri sanatı da, galiba, gönülden çabalara, gönüldenliğe ihtiyaç duyuyor.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Nijat Özön'le Türk sineması

Selim İleri 2010.12.25

Geçen hafta günlük gazeteler Nijat Özön'ün ölüm haberini kıpkısa verdi. Sanata, kültüre bir ölçek daha yakın bir iki gazetede bile bu haber öylece geçirildi.

Magazinden, daha doğrusu dedikodudan ötesini yok sayan yayın ortamında daha fazlasını beklemek, olsa olsa, hayalperestlik. Ne var ki, nereye yol aldığımızı düşünmemek de elde değil. Yakın gelecekte hoppa bir yaşamdan uzak kalmış her şey önemsenmez olacak. Kültürdü, sanattı, edebiyat, resim, sinema, tiyatroydu, müzikti, bunlar her biri, ancak magazinleştiği ölçüde öne çıkabilecek. Asıl emek sahipleri daha yaşarlarken unutulacaklar; hele ölümlerinde çıt çıkmayacak. Komplo teorilerinden söz açtığım sanılmasın: Gidilen yol o...

Nijat Özön, Türk sinemasının tarihini yazmıştı. Onun iki eseri, Türk Sineması Tarihi ve Türk Sineması Kronolojisi, kendi alanında birer ilkti. Başka değerli sinema yazarları, bir bakıma, Özön'ün açtığı yolda yürüdüler. Hoş, yarın onları da anan kalmayacak.

Gazetelerin, televizyon kanallarının tutumundan derin bir üzüntü duydum.

Nijat Özön'ü 1970'lerde Ankara'da tanımıştım. Bilgi Yayınevi'nin Tunalı Hilmi Caddesi'nde bir kitabevi vardı. Başkentin herhalde en güzel kitabevlerinden biri. Özön oraya gelmişti. Zaten Türk Sineması Kronolojisi, Bilgi Yayınevi'nin verimidir, 1968'de yayımlanmıştır.

Nijat Bey'in, edebiyat tarihimize katkısı uçsuz bucaksız Mustafa Nihat Özön'ün oğlu olduğunu biliyordum. Mustafa Nihat Özön hayattaydı. Belleğim yanıltmıyorsa, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın eserlerini sadeleştirmeye devam ediyordu.

Bu 'sadeleştirme meselesi' üzerinde özellikle duruyorum. Dildeki değişim, başka yazarlarımızı olduğu gibi, Hüseyin Rahmi'nin de sadeleştirilmesini zorlar hale gelmişti. Fakat nasıl bir sadeleştirme, nereye kadar sadeleştirme? Hüseyin Rahmi'nin tadını çıkara çıkara kaleme getirdiği bazı mahalle hanımları "Komşum, bak örneğin..." diye mi konuşacaklar? Bazı sadeleştirmeciler konuşuyorlardı.

Edebî duyuğu yüksek Mustafa Nihat Özön ise, Şipsevdi romancısının üslûbuna sadık kalıyor, deyimleri, söyleyiş özelliklerini, hatta "Müsyü", "Madama" gibi yazımları koruyor; örnek alınacak sadeleştirmecinin temsilcisi oluyordu.

Nijat Bey'le o gün bunları konuşmamıştık. Zaten ikimiz de 'öz Türkçe'nin ardına takılmıştık. Bunları, sonra, hem de epey sonra, yazıştık. Mustafa Nihat Özön'ün, eserin yazıldığı çağa ilişkin dil kaygısını çok sonra alımladım...

O gün, Türk Sineması Tarihi'nin bendeki derin etkisinden söz açtığımı hatırlıyorum. Eser yayımlanalı on yıl kadar geçmişti herhalde. Alçakgönüllü Nijat Özön, "kimsenin dikkatini çekmemiş" bu kitabı için söylediklerime sevinmişti. "Uzun süre bastırarak yayınevi bulamamıştım" diyordu.

Türk Sineması Tarihi'ni 1962'de Artist Reklam Ortaklığı Yayınları okurla buluşturmuştur. Artist, aslında, haftalık bir sinema dergisiydi. Sonradan renklendirilmiş, "beş renkli, kuşe" kapağında her hafta Türk sinemasının ünlü bir oyuncusu; meselâ Belgin Doruk, Muhterem Nur, Ayhan Işık, Göksel Arsoy, Leylâ Sayar, Fikret Hakan, Neriman Köksal... Türkân Şoray'ların, Ediz Hun'ların, Cüneyt Arkın'ların devri daha başlamamış.

Sadece Türk sinemasından haberler veren, Yeşilçam'ın oyuncularıyla röportajlar gerçekleştiren dergi, işte yayıncılığa başlamış; ilk kitap Özön'ün eseri. Sinemamızın tarihini 1896'dan 1960 yılına kadar yansıtan kitap, üçüncü hamur kâğıda basılmıştır. Kötü bir basım, fotoğraflar kapkaranlık. Ayrıca, düzeltisi yapılmamışçasına, birbirine geçmiş paragraflar, yanlış yazılmış kelimeler, sayfasında yer alamayan dipnotları.

Hiç önemli değil. Çünkü Türk Sineması Tarihi beni büyülemişti! Yıllarca elimden düşmedi bu kitap.

Beyoğlu'ndaki Yeni Melek'te Zümrüt'ün, Saray Sineması'nda Üç Arkadaş'ın fragmanlarını seyrettiğim günlerden başlayarak, o zamanki Türk sinemasının koyu bir hayranıydım. Tabii, izleyemediğim, göremediğim bir sinema. Az buçuk okuryazar geçinen aileler, çocuklarını Türk filmlerine pek götürmezlerdi.

İçten çabası hor görülmüş o sinema, o siyah-beyaz filmler, bugün bize çok başka şeyler ifade ediyor. Nijat Özön bunun bilincine ilk varanlardandır.

Özön, emeğine handiyse 'ilkellik' diye bakılmış, sonradan da değerlendirilmemiş Muharrem Gürses için, daha 1962'de şunları söylüyordu:

"Gürses'in filmlerinin büyük çoğunluğu su katılmamış birer melodramdı ve bu özellikleri daha adlarından anlaşılıyordu: Yetimlerin Âhı, Gülmeyen Yüzler, Yavrularımın Katili, Talihsiz Yetime, Vicdan Azabı, Talihsiz Yavru... Fakat bu 'melodram' özelliği, Türk sinemasında örneklerine çok rastlanan öbürlerindeki gibi, yapmacık, salt gözyaşı ticareti için kullanılmış iğreti öğelerden ileri gelmiyordu. Gürses'in melodramlarında bilinçli ya da bilinçsiz, kökleri daha derinlere doğru inen, Doğulu'lara özgü bir acılık, eziklik vardı: Bir tür gerilikten, baskıdan kurtulamamış bir toplumun yarı hayvan yaratıkları, ancak 'kader'le açıklayabildikleri sayısız dertlerle, belâlarla karşılaşılıyorlar, oraya buraya itiliyorlar, toplumun kenarında tutunmaya çalışıyorlar, hayvancıl bir içgüdüyle yaşamakta ayak diretiyorlardı."

Nitelendirmelerindeki irkiltici sözcüklere rağmen, Özön'ün yukarıdaki tespiti beni ürpertiyor. Sosyolojiye yaslanmış görünen pek çok tahlil, bence, bu tespitin hayli gerisinde kalıyor. Özön devam ediyor:

"... konuları, konuların geliştirilmesi, bazı trükler bakımından bu filmler, gezici tiyatroların, tulûat tiyatrolarının, meddahların tekniğinden yararlanıyordu. İster şehir, ister kasaba ve köy çevresinin ve insanların en geri olanlarını, yine geri bir seyirci topluluğuna verebilmek için en kaba çizgilerle ortaya koysa da, bu melodramlarda aydın seyircinin sandığından çok daha geniş ölçüde gerçekler yer almaktaydı."

İşte Nijat Özön bunları yazan sinema tarihçisiydi.

Muharrem Gürses'i 1980'lerin iyice sonunda, ya da, 1990'larda tanıdım. Tarihi tam hatırlayamıyorum ama, bir televizyon kanalının çok şık döşenmiş yönetim odasında tanıştığımız, yaşlı, çökkün, maddî imkânları daralmış Gürses, gözümün önünde. Keşke diyorum şimdi, keşke Özön'ün kendisi hakkında yazdıklarını okuyup okumadığını sorsaydım:

"... yarınlarının ne olacağını bilmeyen, yaşamaları rastlantıya kalmış, yüzeydeki sakin görünüşlerinin altında çoğu kez kaba bir vahşilik gizli insanların durumu ve bunların yaşadığı çevre..."

Büyük olasılıkla okumuştur. Öyle sanıyorum ki, sorsaydım, çok memnun olacaktı. Muharrem Gürses, geçmişteki ticarî başarısını kaybetmiş, fakat hâlâ seyirci üzerindeki etkisinden konuşmaya istekli bu adam, belki yalnızca

Nijat Özön'ün yorumuyla yarına kalacak.

Öyle bir yorum ki, neredeyse yarım yüzyıl öncesinden, bütün o acıların yarın da neden iyileşmeyeceğini söyleyip duruyor. Şatafatlı magazin sayfaları bugün bambaşka görüntüler sunsa da.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Kayıp aranıyor!

Selim İleri 2010.12.26

Nurullah Ataç güncesinde mi, bir söyleşisinde mi anıyor; aradım taradım, bulamadım. Oysa o satırların altını mutlaka çizmiş olmalıyım.

Ataç, Oktay Rifat'la Melih Cevdet'in birlikte yazmış oldukları bir oyundan söz açmıştı. Ankara Devlet Tiyatrosu'nda izlemiş; seyirciyi sıkmayan, akıp giden, eğlendirici yanı ağır basan bir oyunmuş. Ataç, iki ünlü şairden daha fazlasını bekliyor, bir yandan da, seyircinin sadece hafif oyunlara rağbetine öfkeleniyor.

Edebiyatına gerçekten değer veren bir ülkede bu oyun çoktan okurlarla buluşturulmuştu. Düşünün, Oktay Rifat'la Melih Cevdet'in gençlik verimleri, birlikte kaleme almışlar. Sonradan ikisi de hem şiir alanında, hem tiyatro edebiyatımızda büsbütün öne çıkacaklar...

Oktay Rifat'ın bir başka kayıp oyunu daha var: Zabit Fatma'nın Kuzusu. Yetişme yıllarımda, Ulvi Uraz'ın harikulâde yorumundan izlemiştim. Bu oyunu unutamadım. Şairin toplu oyunlarında karşıma çıkmayınca, sevgili Samih Rifat'ı aramıştım. Geriye kalan dosyalarda Zabit Fatma'nın Kuzusu yoktu. Epey araştırdık. En son, Suzan Ustan'da bir kopyasının olabileceği haberi geldi. Ve tam o günlerde değerli aktrisin ölüm haberi de.

Zabit Fatma'nın Kuzusu, uzaktan uzağa Freud'a göndermelerle, eski İstanbul'un aile, ana-oğul dünyasını işleyen nefis bir oyundu. Göz göre göre yitip gitti.

Yazmaya çalıştığım roman için, Özdemir Nutku'nun Darülbedayi'in Elli Yılı'nı yeniden okuyorum. Bu, emek ürünü eser 1969'da yayımlanmış. Bir benzeri bir daha kolay kolay yazılmaz gibime geliyor.

Özdemir Nutku, kitabın sonunda, "1930-1931 ile 1962-1963 dönemleri arasında Şehir Tiyatrosu'nda kabul edilmeyen yerli oyunlar listesi"ni ek olarak vermiş. Çok önemli bir belge. Ayrıca, yürek yakıcı. Geri çevrilmiş yığınla eser. Dikkatle okumaya, taramaya kalkıştığınızda, handiyse yorgun düşüyorsunuz.

Edebiyatımızın saygın adlarının eserleri de tırpanlanmış. Meselâ, Cevdet Kudret'in Hamle'si "20.10.1930" tarihinde reddedilmiş. Öyle sanıyorum ki, Hamle de kayıp. Hemen beş on satır aşağıda Şükûfe Nihal'in Bozgun'u reddedilenler arasında. Edebiyat tarihlerimiz Şükûfe Nihal'i şair, romancı, gezi yazarı diye tanıtır. 'Bütün Eserleri'ni birkaç yıl önce Kitap Yayınevi günümüz okuruna kazandırmıştı. Yazık ki ilgi devşirmemiş. Oysa Şükûfe Nihal'in bir de Bozgun'u varmış...

Şair ve aktör Cahit Irgat'ın 1930'ların sonunda oyunlar kaleme getirmiş olduğunu bilmiyordum: Bir Gün Gelecek ve Biz Deliler, iki oyun. Cahit Irgat usta bir şairdi; oyunlarını okumak isterdim. Cahit Irgat'ın gazete köşelerinde kalmış iki romanını da anmak gerekir.

Sabahattin Ali'nin Esirler'i geri çevrilen oyunlardan. Neyse ki, Esirler, büyük yazarın 'Bütün Eserleri'nde sonradan kitaplaştırıldı. Ama Samim Kocagöz'den reddedilmiş Aranılan Şey ve Orlando Aramızda, besbelli,

artık gün ışığına çıkamayacak. O dönemin ünlü karikatüristi, unutulmaz Amcabey'in yaratıcısı Cemal Nadir Güler, Yüz Karası'nı yazmış, eseri oynansın istemiş. Yüz Karası "1.1.1939"da reddediliyor.

Reddedenler kim? Kıymetleri kendinden menkul edebî heyetler. Sonrının ünlü oyun yazarları Orhan Asena'yı, Refik Erduran'ı, Sabahattin Kudret Aksal'ı, Cahit Atay'ı da reddetmişler. Tarık Buğra'nın -sahnelendiğinde beğenilmiş- Akümülatörlü Radyo'su "21.10.1953"te kapının önüne! Sonraki yıllarda, Sabahattin Kudret'in birkaç oyunu, Güner Sümer'den Yarın Cumartesi, Recep Bilginer'den yine birkaç oyun, hep kapının önüne!

Bilenler bilir, Recep Bilginer sonradan Şehir Tiyatroları'nın gişe yazarı olacak...

İlhan Berk oyun yazmış: Ferhat ile Şirin. Hasan Hüseyin oyun yazmış: Kötü Nokta. Okuma kurulları burun kıvrımlar. Bir yandan da, tiyatromuzda yerli oyunların azlığından yakınma dönemleri başlıyor. Güler misin ağlar mısın dediklerinden.

En çok şaşırdığım Attilâ İlhan oldu. Attilâ Ağbi, "Tiyatrodan hiç hoşlanmam" derdi, tiyatroya gitmezdi. Oysa bir oyun yazmış: Üzüm. Bir kez olsun sözünü etmedi. Üzüm "24.7.1946"da geri çevrilmiş. Şairin gençlik verimi. Özendirilseydi, arkası elbette gelecek. Onca uzun söyleşmelerimizde Üzüm'ün anılmayışı hayal kırıklığı değilse, ne?!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Kış Bahçeleri

Selim İleri 2011.01.01

Aralık 2010'da kaybettiğimiz Nijat Özön yalnızca bir sinema tarihçisi değildi. Özön'ün çok önemli bir çalışması, Büyük Dil Kılavuzu'dur. Yazım kurallarından deyimlere, deyişlere, söz öbeklerine, bu kılavuz göz kamaştırıcı bir başvuru kaynağıdır.

Bazen durakalırım; bir sözcük, bir deyiş, aklıma takılır, doğru mu hatırlıyorum, o sözlük bu sözlük, sonunda Büyük Dil Kılavuzu'nda elimle koymuşçasına bulurum. İşte hemen hiçbir Türkçe birikimi kılavuz dışı bırakılmamış.

Bendeki "gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 4. basım"; 1995 tarihini taşıyor. Güven Turan armağan etmişti. Dilin elenikasını bilen dostum, "Yetkin bir çalışma" demişti.

Bunları şundan yazıyorum: Maslak'tan geçiyorduk, vakit akşamdı, İstanbul epey uzun süren pastırma yazında. Köşklere gelince, birden oradaki 'kış bahçesi'ni hatırladım. Bir iki yıl önce çekim yapmıştık kış bahçesinde ve Sultan Hamid'den kalma kamelya ağacı yine göz okşuyordu.

Arabadakilere "Kış bahçesi" diyecek oldum, daha kamelya ağaççığına gelemeden, kış bahçesini yadırgadılar. Kış bahçesi, yani limonluk, sera, ser, camköşk, camlık, tavhane... Serayı, seri limonluğu yadırgamıyorlar ama, diğerlerini bilmiyorlarmış. Şüpheye düştüm, camköşk, camlık falan, hele kış bahçesi benim uydurmalarım mı?

Gece, eve döner dönmez, Özön'ün kılavuzunda kış bahçesini buldum ve rahatladım. Kış bahçesi Özön'den başka bir yerlerde yok!

Ben nerden hatırlıyorum? Kimden öğrendim? Kimden işittim? Geçmiş eşleyip durdum. Sonra, leylakî kapağının leylakisi solmuş bir roman belirdi: Bu Bizim Hayatımız. Kış bahçesini Bu Bizim Hayatımız'dan,

Türkçe'nin büyük ustası Refik Halid'den öğrendiğim muhakkak. Ne kadar çok severek okumuştum o tasvirleri! Mutlaka paylaşmalıyım:

"Hayret Paşa Yalısı'nın eski tâbirle 'limonluk-çiçeklik' denilen 'ser'i, kış bahçesi eskiden beri meşhurdur."

Bakın, bir de çiçeklik varmış...

"Ahmet Selâmi Paşa orada zamanın moda çiçeği kamelyalar üretti; Mazlum Sami Bey de orkideye merak salmış, şimdi bunlardan yetiştirmeye çalışıyor.

Onun içindir ki ara sıra sere uğrar ve orkide sürgünlerini gözden geçirir. Nitekim bugün de camköşke girdi; sıcak dumanın alttan dolaştığı yaş toprak dolu fideliklerden, sulanmış çiçek saksılarından her yer rayihalı bir rutubet içinde, Halep kiliyle yıkanılmış hamam gibi hoş kokulu ve hoş buğulu. Pencereleden birini açtı. Zemine -ayakları ıslanmasın, nem kapmasın diye- konulmuş tahtalar üzerinden ağır ağır, her çiçeğe, her fideye bakarak dolaşiyor. Neler yok! Sıcak iklimlerde ağaçlaşan çeşit çeşit nebatların çoğu burada bodur halde, zoraki yaşıyor.

Yerlilerden de var: Menekşeler, lâleler, sümbüller, fulya ve zerrinler, hele birkaç gül açmış ki İngiltere'de olsa mükâfat kazanır. En nadir, en güç yetişir cinsler istifa ettirilerek yeni birer gül nev'ine sokulmuştu... Yarın isterse bunlara bir isim takar, kataloglara sokabilirdi.

Meselâ şu, sadece iki yaprağı kanat gibi açılarak uçacak bir kelebeğe benzemiş beyazı... uzaktan beyaz görünmekle beraber yakından bakarsanız, cildi üzerinde belli belirsiz mor damarlar ve tirşe sisler görürsünüz; kenarları da incecik bir bordürle altın yaldızlıdır. Enfes şey! Öyle narin, körpe, zarif, endamlı, çıplaklık içinde mahcup gibi ki..."

Kimi zaman, Refik Halid olmasaydı, edebiyatımız ne çok şeyden yoksun kalırdı diye düşünürüm. Dahası, Refik Halid'den ne çok şey öğrenmişim!..

Sadece 'sera' denilip geçilen ilk kış bahçelerim Almanya'nın Aachen şehrinden. Çok eskilerde, iyice çocukluğumda. Bunlar, kış günleri, açık bahçelerinde saksı saksı, pembe, beyaz, kırmızı siklamenler duran limonluklar. İçerde Afrika menekşeleri de renk renk; yine pembeler, beyazlar, eflâtunlar, morlar. Afrika menekşeleri, içerdeki öteki çiçekler, bitkilerle birlikte ısınır, keyif çatarken; siklamenler -dilimizdeki adlarıyla, buhurumeryemler, tavşankulakları- soğukta bırakılmış!

Pek üzülürdüm. Siklamenin kış çiçeği, soğuk çiçeği olduğunu söyleyen anneme babama bir türlü inanmaz, üzülmekten vazgeçmezdim.

Nice sonra, şimdi oturduğum evde bir siklamenim oldu, tam siklamen rengi, eflâtuna çalar kırmızı. Usta romancımız Peride Celal armağan getirmişti. Eskilerden kalma kaygıyla, siklameni oturma odasında yaşatmaya çalıştım. Az daha solup gidecekti. Buz gibi soğuk balkonda serpildikçe serpildi, bütün kış çiçek açtı...

Kış bahçelerimde ikinci durak İstanbul, Beşiktaş'ta Yıldız Parkı. Artık sekiz dokuz yaşlarımdayım. Kış mevsiminin güneşli fakat soğuk günlerinde Yıldız Parkı'na gidiyor, hızlı hızlı yürüyoruz. Derken Malta Köşkü'nü geçince, az aşağıda, o limonluk! Refik Halid'in anlattığı gibi dumanlar tütüyor, sıcacık. Küçük saksılarda sakallı kaktüsler, serpilememiş kauçuklar, devetabanları, bir de meyveleri cüce kalmış portakal ağacı. Bu limonluk, meğer esin kaynağım olacaktı.

Doğrudan doğruya Yıldız Parkı'nı Gramafon Hâlâ Çalıyor'da yazdım. Oradaki kış bahçesinden izdüşümlerse, "Bir Denizin Eteklerinde" adlı hikâyemde. Hâlâ ara sıra rüyalarım girer.

Kış bahçelerine bayılırım!

Senaryosunu Nezihe Araz'la birlikte yazdığımız Afife Jâle'nin çekimine gitmiştim, Beykoz'un iyice ucunda eski, harap bir yalı. İlk ressamlarımızdan çok ünlü bir sanatçının yalısıymış. Torunu ailesiyle birlikte yaşıyor. Geçmiş günlerin saltanatından son parıltılar.

Ama bahçedeki camköşk bütünüyle göçmüş: Paslı bir demir yığını, camlar hep kırık, öyle atılı duran saksılar, tepelerden örümcek ağları sarkıyor. Bu kış bahçesi gerçekten yürek yakıcıydı.

İstanbul, Boğaziçi, Suadiye'ler, Bostancı'lar, on dokuzuncu yüzyılın sonunda, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde kış bahçelerine rağbet göstermiş. Sakin, تنها İstanbul'da, hali vakti yerinde olanlar, köşklerinde, yalılarında ille kış bahçesi istiyorlar. Refik Halid'in vurguladığı gibi, kamelya, kış bahçesinin gözde çiçeği. Kamelyanın yanı sıra, kış günü, "margörit"! Neşecan Yenge'lerin Göztepe'deki köşklerinde bu margöritler.

Köşkü, köşkün bahçesindeki limonluğu hatırlıyorum. Her şey bakımsızlığın pençesine düşmüştü. Yine de limonlukta koca kafalı margöritlerin yetişmesi için çaba harcanırdı.

Beş altı yıl önce, Nizam'dan iskeleye inerken, solda ıssız bir köşk. Oturanı mı kalmamış, o yaz mı Büyükada'ya gelmemişler, bilmiyorum. Köşkün hemen bitişiğinde sonsuz güzelliğiyle bir kış bahçesi.

Sonsuz güzelliğiyle diyorum ama, güzellikte ille eskimişlik, tozarmışlık, ille haraplık aradığımdan. Bu camköşkün de kocaman camları kırılmış; Maslak'takini andırır bir kamelya cadalozu dışarıya uzatmış dallarını. Çıldırtaçak kadar güzeldi. Sonra hemen Yarın Yapayalnız'da yazmıştım.

Bugün, alışveriş merkezlerinin tutsağı olup çıkmış, gökdelenli, rezidanslı, yeni zaman 'konak'lı İstanbul'da kış bahçeleri git git azalıyor, sona eriyor, yok oluyor. Daha çok Boğaziçi semtlerinde, satış amaçlı birkaç sera, artık birer camköşk falan değil, kalın naylonlarla örtülmüş, ruhsuz yerler.

Demek ki kış bahçeleri birer hatıra olacakmış...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Geçmişin bir romancısı

Selim İleri 2011.01.02

Sekiz dokuz yıl önce, Doğan Kitap, dünün popüler romancılarını bugünün okuruyla buluşturmak istedi. Kitapları yayına ben hazırlamıştım. Kerime Nadir ve Muazzez Tahsin'le başlamıştık. Sonra diziye Etem İzzet Benice'yi kattık. Yazık ki gerisini getiremedik. Bugünün best-seller düşkün okurları azıcık Kerime Nadir'e iltifat ettiler.

Oysa Etem İzzet Benice ilginç bir romancıdır, farklı bir romancıdır. Yayımladığımız Yosma, Beş Hasta Var, Yakılacak Kitap bugün de 'tartışılacak' eserlerdi. Benice, piyasa işi sayılmış, 'piyasa romanı' denmiş romanların kalıplarını kırmıştır. Toplumsalçı denebilecek bir düzleme oturtmuş piyasa romanını.

Demin andığım Yakılacak Kitap'ın Sabahattin Ali ve Kuyucaklı Yusuf üzerindeki etkisini Tahir Alangu saptamıştır. Alangu'nun saptaması kimsenin dikkatini çekmemiş...

Benice, piyasa romanı havasında yol alır, birden, Emile Zola'nın natüralizmine geçer. Meselâ Yosma'da Nana havası eser. Belki bu yüzden, Zola'yı çok seven Attilâ İlhan, Benice'nin romanlarını epey önemserdi.

Gençliğimde okuyup çarpılıp kaldığım Beş Hasta Var, her gençlik okumasında olduğu gibi, bende serüven çizgisiyle yaşamıştı: Çok akıcı, çok sürükleyici, âdeta bir televizyon dizisi... Romanın kimi inceliklerini fark edememişim. Benice, roman gerçekliğine yaşam gerçekliğini katmak istemiş.

Bir 'yazar' var. (Etem İzzet Bey, "muharrir" diyor; değiştirmek zorunda kalmış, yazar yapmıştım. Günümüz okuru muharriri anlamaz denmişti.) Bu yazar, doğrudan doğruya Benice'nin kendisi. Romanına bir önsöz, bir de son söz ekliyor. Romanı ben yazmadım, yaşamdakini bire bir aktardım demeye getiriyor. Sanki belgeselci bir tutum içinde.

Yaşamın gerçekliğine bunca bağlı kalmak isteği, romanı ille gerçeklik diye sunmak dünün dünyasında belki bir satış buluşuydu. Kimi romancılar, aynı yöntemi, kendilerini gizleyerek denemişler. Benice bir adım öteye gitmiş.

Gerçi bu yöntem, sonunda, romanı biraz daha 'roman' kılar. Beş Hasta Var öylesi romanlardan.

Yakın tarihimizin romana çok yatkın bir evresi, Mütareke yıllarıdır. Peyami Safa'nın Sözde Kızlar'ından Attilâ İlhan'ın Dersaadette Sabah Ezanları'na, Yakup Kadri'nin Sodom ve Gomore'sinden Kemal Tahir'in Yol Ayrımı'na pek çok emek...

İlginç olan, aynı karanlık dönemi, popüler romancılarımızın da yansıtma çabasıdır. Popüler edebiyatın toplumsal endişelerden, yurt sevgisinden uzak bir anlayışla sürüp gittiğini ileri sürenler yanılmışlar. Hatta, - okumaya gönül indirmedikleri için- gözden kaçırmışlar: Beş Hasta Var'ın geri planında Mütareke döneminin panoraması şiddetle duyumsanır.

Romanın kadın kahramanı, 'işgal' İstanbul'unda ala ala hey bir yaşantıyla La Traviata çöküşüne sürüklenmektedir. Lüks ortasında bu korkunç, acı çöküş, işbirlikçi zenginlerin sefih hayatlarıyla büsbütün irkildir. İşgal altındaki İstanbul, yalnızca düşmanla mücadele etmek konumunda değildir. O İstanbul'u düşman askeri kadar işbirlikçi zenginler de işgal etmişler!

Benice'nin son dönem Osmanlı hükûmetlerine, bu hükûmetlerin -bugünkü deyişle- 'bakan'larına yönelik amansız eleştirilerini, Beş Hasta Var'ı yayına hazırlarken fark edecektim: Gözü dönük para hırsı, uçsuz bucaksız kibir, benden sonrası tufan kayıtsızlığı ve vicdansızlık. Üstelik, Benice, benzeş eleştirileri, Yosma'da yeni dönemin, Cumhuriyet'in milletvekillerine yönelmişti. Büyük bir cesaretle.

Beş Hasta Var'da Kamelyalı Kadın tadı yakalamıştım. Kamelyalı Kadın yazıldığı günden beri, kuşaktan kuşağa ününü korumuş; operaya yansımış, birkaç kez beyazperdeye aktarılmış, romandaki kişilerin gerçek hayattaki karşılıkları yeniden-yeniden deşilmiş. Oysa Beş Hasta Var hiç ses getirmeden sönüp gitti.

İlgi uyandırmayışın sebeplerini tartıştığımızı hatırlıyorum. Attilâ İlhan'ın ironik tahlili kulaklarımda yankıyor: "Mütareke senelerine dair en küçük bir bilgisi olmayanlar, şimdi o senelerdeki gibi yaşarlarken, Etem İzzet Bey'in yazdıklarından niçin irkilsinler ki?!"

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Tuhaf bir mektup

Selim İleri 2011.01.08

Ziya Osman Saba, Cahit Sıtkı Tarancı'nın mektuplarını iyi ki saklamış: Ziya'ya Mektuplar aklıma geldikçe hep böyle düşünürüm.

Ziya'ya Mektuplar 1957'de yayımlanmış, Varlık Yayınları'nın cep kitapları arasında. Arka kapak yazısını, öyle sanıyorum ki, Yaşar Nabi Bey yazmış. Ticarî kaygılardan, okuru avlayış tuzaklarından uzak, özenli tanıtımdan öyle anlaşılıyor. Şimdiki kandırmacı, kalıpçı, reklam metnini andırır arka kapak yazılarına hiç benzemeyen bir tanıtım:

"Kaderleri şaşılacak derecede birbirine benzeyen iki rahmetli büyük şairimiz arasındaki dostluğun sıcak tanıkları olan bu mektupların asıl önemi Tarancı'nın şiir üzerine, zamanımızın şairleri üzerine bütün düşündüklerini tam bir açıklıkla ortaya koymasındadır. Denebilir ki, şimdiye kadar memleketimizde şiir estetiği üzerine bu eser kadar önemli bir kitap yazılmamıştır."

Cahit Sıtkı'nın içli mektupları, gerçekten, bir yönüyle şiir estetiğine açılır. Şairin hangi sancılardan geçerek şiirlerini bütünlediğini saptarız. Başta Baudelaire, birçok şairin verimi Tarancı'nın 'mesele'si olup çıkar. Arkadaşının mısralarına büyük bir sevgiyle yaklaşır; örnek vereyim (14.5.1942 tarihli mektuptan):

"Bir kere, atmayı asla aklına getirmemen icap eden şu canım ve lezzetli beyit:

Yatak odamız, yemek odası, kiler;

Raflarında ellerinle yapılmış reçeller.

şiirde lâıyk olduğu yeri derhal almalıdır."

Arka kapak yazısı bir şeye daha dikkatimizi çekiyor:

"Eserin başına Ziya Osman'ın Cahit'in ölümünden sonra onun için yazdığı o tadına doyumaz yazıların eklenmesi kitabın değerini bir kat daha arttırıyor."

Yani "Cahit'le Günlerimiz"; bir öykü, hem de çok güzel, çok etkileyici bir öykü diyebileceğimiz "Cahit'le Günlerimiz". Kim bilir kaç kez okudum!

Ziya Osman'ın cevapları yazık ki kayıp. Belki bir gün onlar da yayımlanır diye uzun yıllar boş yere bekledim. Kayıp mektuplar yalnız benim merakımı çekmemiş; Ömer Erdem bugünün yazarlarından Tarancı'nın mektuplarına Ziya Osman Saba imzalı düşsel yanıtlar yazdırttı. 2010'un sonunda, yazık ki katılamadığım güzel bir etkinlikti. O cumartesi sabahı, etkinliğin gerçekleştirildiği Alay Köşkü'ne bir türlü varamadık. Sonra haberi gazetelerden okudum. Bir mektup da ben yazmaya yeltenmişim. "Cahit" diye başlıyordu (bu "Cahit'i yazarken ellerim titremişti):

"Canım Ziyacığım diye başlayan, 24.10.1946 tarihli mektubuna hemen cevap yazmıştım. Şimdi artık '47'nin ilkbaharı. Onca ay geçmesine rağmen senden tek satır yok. Yoksa, 'dostluk hakkında' o mısraın, beyitin, kıtanın mı peşine düştün?"

Aslında, Ziya'ya Mektuplar'daki son Cahit Sıtkı imzalı mektuba cevaptı. Aylarca cesaret edemedim; Ömer'in zarif fantezisi neredeyse bir eziyet olup çıktı. Çok sevdiğim Saba'nın kişiliğine, kimliğine bir türlü bürünemiyor, bir türlü, çok sevdiğim Tarancı'ya yazamıyordum.

İmdadıma "Cahit'le Günlerimiz" yetiştii. Bu harikulâde yazısında Ziya Osman, "Otuz Beş Yaş" şairinin hüznü verici hayathikâyesine uzanıp gider. Önce Galatasaray Lisesi'ndeki arkadaşlık: Bir dönemin yatılı okul dünyasını, yaşamasını yürekten duyarız. Sonra âvare gençlik! Cahit artık Beyoğlu'nda. Nice kaygılarla, "Meselâ" diye eklemiştim:

"Beyoğlu'nda, gençlik evindeyiz. Beyoğlu'nun göbeğinde o evi bulmak için, ne kadar didinmiştin! Eski, sağlam bir yapı, demir bir kapı. Merdiveni çıkar çıkmaz, büyük, çift kanatlı kapıdan yine senin odana giriyorum ve her defasında olduğu gibi yüksek tavana bakakalıyordum. Nakışları yarı dökülmüş yarı silinmiş bu tavan burada bir zamanlar bir saltanat yaşanmış olduğunu söylüyor."

Cılız anlatımımın gerisinde, orijinalinde, Ziya Osman ne kadar başka, ne kadar güzel dile getirir oysa:

"Cahit, tam istediği yerde, Beyoğlu'nun göbeğinde bir pansiyon bulmuştu: Bugün, bir köşesinde Kitapsaray'ın bulunduğu genişçe sokakta çok gitmeden sağda, eski, sağlam bir yapı, demir bir kapı. Merdiveni çıkar çıkmaz, yani zemin katından sonra ilk kat. Büyük, çift kanatlı bir kapıdan girilince, yüksek tavanlı bir oda. Karşıya gelen cumba. Solda karyola; sağda, yüksek, kendinden aynalı, konsol nev'inden mobilya. Loşluğa göz alışınca, cumbanın içindeki minderin üstünde, yarısından çoğu içilmiş bir rakı şişesiyle, yarısından çoğu okunmuş Fransızca bir şiir kitabı ve... daha 'Otuz Beş Yaş' şiirini yazmamış Cahit'in, meğer, yarısından ne kadar çoğu yaşanmış ömrü..."

Artık epey eskilerde, ilkençliğimde, bu satırları okuduktan sonra Beyoğlu'na çıkmış, o zamanlar yerli yerinde duran Kitapsaray'ın sokağına girmiş, Cahit Sıtkı'nın vaktiyle yaşamış olduğu evi aranıp durmuştum. Acaba hangisiydi? Çoğunda levantenlerin görkemli hayatlar sürdürdükleri bu "sağlam" yapılar, imparatorluk sonrasında, Cumhuriyet döneminde Beyoğlu pansiyonlarına dönüşüyor. 1930'ların, 1940'ların bazı romanları, hikâyeleri tanık...

Ziya Osman 'geçen' günleri ayrıntılarıyla ve yazıklanışlarla, üzümlüşler ortasında anlatır. Bana gelince, sadece 'özet' çıkartacaktım:

"İçim kapkara, sanki Harbiye'deyim, sanki tramvaydan iniyorum ve yağmur yağıyor. Ayaklarım geri geri gidiyor. Nişantaşı'na, İşçi Sigortaları Hastanesi'ne gidiyordum. Ama niye?! Bilmiyorum.

İrkiltecek kadar beyaz, beyazı nâribeyzayı andırır karyolada yatan, konuşamayan, dili düğümlenmiş, eli kolu âdeta bağlanmış, yalnızca ağlayan, 'kara gözlü bir kuzununki gibi' gözlerinden yaşlar dökülen... Hayır Cahit! Sanrıyı durdurmaya çalışıyorum. Fakat yine yağmur yağıyor, yine Nişantaşı'na doğru içim kapkara yürüyorum. Yeniden yeniden başlıyor!"

Tuhaf mektubumda -son çare!- Saba'yı, çok sonra yazacağı bir şiire alıp götürmek istedim. Şimşek çakımında bir mısra, diyordum:

Düşümde gördüm Cahit'i

Sevenleri elbette hatırlayacak, Ziya Osman'ın duygun, acı, en güzel şiirlerinden biri, "Düşümde". Şair, düşümde, "Banka gibi bir yer", arkadaşıyla aynı servise verilmiş; Cahit, Ziya'nın yolunu gözlüyor...

Cahit bu, dayanamadı, boynuma atıldı

Gözyaşlarını duydum yüzümde bir ara.

O, düşümde ağladı,

Bense uyandıktan sonra.

Yıllar yılı, ayrılıkta, özlemde, içe kapanışlarda, boyuna "Gözyaşlarını duydum yüzümde bir ara"!. ..

Mektubu bu dizeyle bitirdim. Yine içim sızlayarak.

"Ah, bütün sevdiklerim, her şey, herkes..." diyen şair, Cahit'le günlerini dile getirirken, acı anılardan kaçmak istercesine, çocuklukta, ergenlikte kalmış günlere geri dönmeye çalışır. Ne yazık ki, hastaneye, ölümcül hasta arkadaşını ziyarete gitmektedir. Birden onun "en çok hangi yemişi sevdiğini" düşünür. Okul yemekhanesi gözünün önündedir, masalarda çiçeklikler ve çiçekliklerde Galatasaray Lisesi'nin öykülere geçmiş arka bahçesinden derlenme çiçekler...

Cahit, tahin helvası çıkan öğünlerde, helvayı Ziya'ya bırakıyor. Ziya ise, portakalını Cahit'e.

Sonra, sonsuz bir dostluk için yazılmış, şu en güzel satırlar:

"Portakal severdi Cahit. Tatlı, içini mi bayıltırdı sahiden, yoksa, tatlıyı çok sevdiğimi bildiğinden, bana mahsus mu öyle derdi. Kim bilir, belki de mahsus derdi, öylesine iyiydi Cahit."

Öylesine, Ziya da!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Dinmez sızı

Selim İleri 2011.01.09

Dinmez sızı: Kitaplığımı düzenlemeliyim. Oysa savruluk bende eski hastalık, şifa bulmaz hastalık.

Sodom ve Gomore'nin iki satırına bakacağım, ortada yok. Yakup Kadri'leri sözüm ona bir arada tutuyordum. Alp Dağlarından'ın 1942 basımı vardı, yitik. Yakup Kadri orada Hâşim'in hangi eserini göklere çıkarır?

Metin Eloğlu'nun ezbere söylediğim dizesi doğru mu, belleğime güvenemiyorum. Yanlış olma ihtimali yüksek. Eloğlu'nun toplu şiirlerini ara da bul.

Abdülhak Şinasi Hisar, Geçmiş Zaman Fıkraları'nda Sultan Hamid'in polisiye roman merakını ince ince anlatır. Yoksa Çamlıca'daki Eniştemiz'de mi anlatır? Geçmiş Zaman Fıkraları'nı nihayet buldum. Fakat Çamlıca'daki Eniştemiz sırra kadem basmış.

Sodom ve Gomore'nin yerine Hep O Şarkı'nın sayfalarına daldım. Yakup Kadri'nin okuduğum ilk romanı, tuhaf bir rastlantıyla, bu son romanıydı: Hep O Şarkı.

Eseri Beyoğlu'ndaki Kitap Sarayı'ndan edindiğimde on iki on üç yaşlarımdaydım. Varlık Yayınevi'nin cep kitaplarından. Galatasaray Lisesi'nin alaca ışıklı koridorlarına sığınıp, bahçelerdeki gürültülerden, koşuşturmalardan uzak, coşkuyla okumuştum.

Hep O Şarkı biten, sönen bir ömre dönüp bakan yaşlı bir Osmanlı hanımefendisinin güncesi, anı defteriydi. İçli anlatımı bir kez daha etkiledi. Şiirden beslenmiş bir anlatım bu. Cevdet Kudret, Yakup Kadri'nin bu romanında Abdülhak Şinasi'ye özendiğini ileri sürer. Bence yersiz bir benzetiş.

Niyazi Akı'nın emek ürünü Yakup Kadri Karaosmanoğlu monografisi -neyse- kitaplıkta kaybolmamış. Niyazi Akı, Kiralık Konak romancısının 1910-1922 tarihleri arasında mensur şiirler yazdığını, yayımladığını belirttiikten sonra, bu şiirlerden birkaç örnek veriyor.

Yakup Kadri de, kendisini bir anlamda yetiştirmiş, öncelindeki romancılarımız gibi düzyazı şiirler kaleme almış. Çoğu Servet-i Fünûn dergisinde yayımlanmış bu şiirler galiba bir kitapta derlenmedi.

Mehmed Rauf'un düzyazı şiirleri, yıllar önce, Rahim Tarım'ın çabasıyla günümüz okuruna ulaşmıştı. Kimi şiirler öylesine güzeldi... Halid Ziya'nın da mensur şiirlerini okudum. Pek tat alamadım.

Her üç romancının, roman dilinde, anlatımda, üslûpta niçin şiiri aramış olduklarını böylesi verimlerden kavrayabiliyoruz.

Oldum bittim, yazarlarımızın dergilerde, gazetelerde öksüz kalmış yazıları için çok üzülürüm. Yakup Kadri, Kurtuluş Savaşı'nın yazarı. Kurtuluş Savaşı yazarlarını bile günümüze eksiksiz sunamamışız. Geçmişte bir iki antoloji yayımlandı, hepsi hepsi. Bu yazılar, çağın, dönemin ruhunu yansıtmayacak mı ve günümüz bu yazıları yeniden değerlendirse, kazancımız yabana atılabilir mi?

Necatigil'in Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü gizli uyarılarla, bol bol hatırlatışlarla dolup taşar: Falan yazarın şu romanı filan gazetede tefrika halinde kalmıştır... Filan hikâyeci şu-şu tarihler arasında falan gazetelerde röportajlar, köşe yazıları yayımlamıştır...

Evet, hepsini okumak isterdim. Hem de ne kadar çok okumak isterdim!

Önce Peyami Safa'dan okumuştum: Peyami Safa, Cahit Sıtkı Tarancı'ya Venedik'te Ölüm'ü tercüme etmesini salık veriyor. Sonra, Ziya Osman Saba'ya yazılmış mektuplardan anlaşılıyor ki, Thomas Mann'ın ünlü eserini Cahit Sıtkı dilimize çevirmiş. Peki, yayımlandı mı, ne oldu, bilmiyoruz. Başka bir ülkede olsa, bir 'edebiyat olayı'! Bizde bilinmezlik...

Yayınevlerinin -çoğu kez- yalnızca 'yeni'ye düşkünlükleri gibi okurun da yalnızca yeniden yana bir tavrı var. Böyle irkiltici bir tavır oluşturuldu.

Geçen gün Samet Ağaoğlu dedim, Arkadaşım Menderes'ten söz açtım; Samet Ağaoğlu'nu tanımıyorlarmış. Hikâyeci Samet Ağaoğlu'nu elbette hiç bilmiyorlardı. Onun ruh karmaşalarıyla yüklü güzel hikâyeleri büsbütün unutulmuş.

Necati Cumalı, Salâh Birsell diyorum, bön bön bakıyorlar. Daha dün yitirdik Cumalı'yla Birsell'i. İlki Ay Büyürken Uyuyamam'la neredeyse bir 'satış yazarı'ydı. Birsell'in eşsiz denemeleri pek çoğumuza mutluluk verdi. Şimdiyse...

Dedim ya, -benim dağınıklığımdan beter- dinmez sızı!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Herkesin 'Kanunî'si başka!

Selim İleri 2011.01.15

Cumartesi yazılarını yedekli yazıyorum. Daha doğrusu, hemen hep, bir hafta öncesinden. Bugün çarşamba, 12 Ocak 2011. Akşama, son sıraların en olaylı televizyon dizisi Muhteşem Yüzyıl'ın ikinci bölümü yayımlanacak. Yine kıyametler kopacak mı, bilmiyorum.

İlk bölümün kıyametleri beni epey eskilere götürdü, taa 1970 yılına. Kemal Tahir'in Suadiye'yle Şaşkınbakkal arasındaki evi, giriş katı; öndeki, eski köşk bahçesi artığı apartman bahçesine bakan oturma odasındayız. Akşamüzeri. Semiha Yenge çay ve kek ikram ediyor. Mevsim güz, dışarıda ince bir yağmur.

Bu eve ilk gidişimi, ünlü romancıyı ilk görüşümü, sonraki anıları, Kar Yağıyor Hayatıma'da anlatmıştım. Meraklısı bu kitabıma baş vurabilir. Şimdi anlatacaklarımsa, yeri gelmemiş olduğu için, Kar Yağıyor Hayatıma'da kaleme getirilmemiştir.

Kemal Ağbi harıl harıl Yol Ayrımı'na çalışıyor. Esir Şehir dizisinin üçüncü ve son romanı. Yol Ayrımı çok uzun bir hazırlık döneminden sonra okurla buluşacak.

Üçlemenin ilk kitabı Esir Şehrin İnsanları 1956'da yayımlanmış. İkinci romanı Esir Şehrin Mahpusu 1962'de. Mütareke devrinin İstanbul'una odaklı iki roman, Sander Yayınları'nca yeniden basılırken Kemal Tahir bazı değişiklikleri, değiştirmeleri gereksinmişti. İşte o günlerde Yol Ayrımı'nın dosyası gündeme geldi.

Romancı bu kez, araya giren yılların birikimiyle, Esir Şehir üçlemesini Mütareke'den 1930'lara getirmek istediğiydi. Nitekim, 1971 basımlı Yol Ayrımı'nın arka kapağında şunlar yazılı:

"Anadolu zaferinden yedi yıl sonra, 1930'larda, devlet güçlerini kişisel çıkarları uğruna kullanmaya yeltenenlerin kendi aralarındaki boğuşması, gerçek Kuvayı Millîyecilerin kapıldıkları şaşkınlık ve üzüntü...

Esir Şehrin İnsanları ve Esir Şehrin Mahpusu romanlarında tanıdığımız yiğit döğüşçülerin zaferden sonra uğradıkları garip yenilgi...

(...) Tarihinin en karışık döneminde bazı Türk insanların kişisel dramları...

Kemal Tahir'in 25 yılda tamamladığı roman..."

Arka kapak yazısını kimin yazmış olduğunu bilmiyorum, hatırlamıyorum. Kemal Ağbi kendi de yazmış olabilir. (Buna şaşmamak gerek. Hele o yıllarda, yazarlarımızın çoğu zaman başına gelen bir mesele...) Kendi de yazmış olabilir diyorum; çünkü, "tarihinin en karışık döneminde" ifadesi böyle düşünmeme yol açıyor. 12 Mart'a sürüklenen acı, kâbuslu günlerde, Kemal Tahir müthiş endişeliydi. Geçmişle hesaplaşmasında, daima büyük karışıklıkları, korkunç kargaşaları gündeme getiriyor; yarın için teklifler, âdeta çözümler bulmaya çalışıyordu.

Zaten Yol Ayrımı sadece 1930'lar romanı değildir. Geriye dönüşlerinde, tarihimizin pek çok sarsıntısına göndermelerle dolup taşar.

O güz akşamı, hâlâ iştir gibiyim, "Arkadaş!" diyordu Kemal Ağbi, "Kanunî meselesini de romana koydum!.." Canhıraş bir sözdü; önündeki zamanın azlığını şiddetle hisseden bir insanın sözü. Elbette, bir an önce söyleme isteği. Elbette, tartışmaya açma çabası.

Yol Ayrımı'nın iç kapağında, "Hikâyeci kardeşim Selim İleri'ye sevgilerimle 1971" yazıyor, altta Kemal Tahir'in imzası. Okul kitaplarımızın verdiği bilgiden ötesi, 1971'de aklımın ucundan bile geçmiyor. Ama romanın 381. sayfasına gelince durakalmıştım. Lâcivert kuruboya kalemiyle çizmişim de:

"(...) Evliya Çelebi'yi okudu okuyalı anlamadığı şeydi bu. Enikonu bir dünya görüşüne benzeyen, onun kadar sistemleşmiş bir bakış özelliği... İnsanları, olayları, fikirleri abartmak... Kendini de -elbette- abarttığı için her şeye abartarak bakmak... O kadar ki, bu abartış, Osmanlı insanında doğal hale geldiğinden ancak, başka ölçülere sahip olanlarca farkına varılır. 'Neden peki? Nereden gelmiş?' Şuradan ki... Şuradan olabilir! Çünkü, daha önceleri yoktu bu özellik galiba... On yedinci yüzyıllarda... Başlamış, sonlarına doğru çok gelişmiş... Belki de Kanunî'de başlamış... Çünkü, imparatorlukta gelişmenin, doğaya karşı büyümeye dönüşmesi Süleyman döneminde başlar. Doğaya karşı büyümeye, yani kansere dönüş... Evet, imparatorluğun bu en güçlü görüldüğü sıra ki, hazine tamtakırdır. Padişah kırk beş yıl tahtında kaldığı halde, bu tahtın çevresinde aralıksız kanlı iktidar boğuşmaları sürmüştür. Medreselerin ayaklanıp çeteler halinde eşkıyalığa soyunmaları... Sipahi toprak düzeni, büyümüş imparatorluğu sırtında taşıyamaz hale geldiğinden iltizam sistemine geçiş..."

Kemal Tahir'i olumsuz yönde eleştirenler, onun tarihçi, toplumbilimci olmaya 'yeltendiği' üzerinde dururlar. 'Romancı'nın güçlü sezişini, 'sezgi'sini hor görerek. Ne var ki, şimdi dikkatimi çekiyor, eleştiri sahiplerinden bazıları, sonra kaleme getirdikleri bazı yarı tarih kitaplarında, Yol Ayrımı'nın "kanser" teşhisini, Kemal Tahir'in adını anmadan, gönül rahatlığıyla kullanmışlar...

Bu kez, ayrıca, Evliya Çelebi'nin abartısına ilişkin yorum da beni epey etkiledi. Hele, 'kendini abartmak' meselesi, bugün belki hepimizin ayağına dolanıp duruyor...

Yol Ayrımı'ndaki Kanunî yorumu, değerlendirişi burada bitmiyor. Can alıcı satırlar asıl şimdi:

"Daha başlangıçta yürütülmemesi de beraber kararlaştırıldığından, kurtarıcı diye baş vurulan bu iltizam sistemi, devlet dolandırıcılığı haline gelmiş... Kanunî lâkabı aslında, Süleyman'a, kanunsuzluk dönemi açtığı için alay olsun, hakaret olsun diye takılmıştır. Kanunî, bütün saltanat dönemini, kanunsuzluklardan kanunsuzluklara yuvarlanarak, hiç faydasız olduğundan istememesi gerektiği halde evlâtlarının etini yiyerek, yaşlanıp güçten düştüğü çağda ise, en fakir reayasına bile kolayca nasip olan bir rahat döşeği bulamayarak, bir eşkıya gibi, yüklenip zorla sürüklendiği bir seferde, yaralı bir hayvan gövdesi gibi oradan oraya atılarak, sonunda ise, devletin selâmeti adına ölümü bile diri gösterilmek için insafsızca tartaklanmıştır."

Nice zamanlar, karşıt görüşlerin ya kutsadığı ya tartakladığı, aslında 'yapayalnız' Kemal Tahir işte bunları yazmış. Gerçi, sonra olup bitecekleri de yazmış:

"Böyle başlayan çöküş dönemi uzun süre, içten çürüyüp, dıştan dünyaya meydan okuduğu için Osmanlı insanını bir bakıma gerçekçi, bir bakıma gerçek dışına düşmüş olarak dünyaya başka türlü bakan abartıcı bir yaratık haline getirmiştir."

Dediğim gibi, 1970 güzüydü. Şaşkınbakkal'la Suadiye arasındaki alçakgönüllü apartman katı. Kemal Tahir, dünden kendi zamanına, belki yarına bir şeyler söyleme, söyleyebilme kaygısıyla yorgun argın bir romancıydı. Dün onu göklere çıkartmış olanlar şimdi yerin dibine batırıyorlar; dün ona vatan haini diyenler de, Devlet Ana'nın fırtınasına kapılarak romancının kapısını aşındırıyorlar: Böylesi bir dönemdi...

O karanlıkta, romancının ille tartışılacağını umduğu birçok değerlendirişi, yazık ki gözden kaçtı. Fakat bunca yıl sonra da aynı acıklı / gülünç lâflar, iddialar sürüp gidiyor. Tabii yine her iki 'taraf' açısından.

Hem yalnız Kemal Tahir'in Kanunî'si mi? Tarihin dehlizlerinde yığınla Kanunî'ye rastlamak olası.

Meselâ Busbecq'in 'gözleriyle gördüğü' Kanunî. Muhteşem Yüzyıl'ı var edenler okudular mı bilmiyorum; çok sevdiğim bir eserdir Busbecq'in mektupları. Çağı gerçekten 'yaşamak' isteyenlere salık veririm.

Yol Ayrımı'nın sonuyla noktalıyorum:

"Dost olacaksak, birbirimize kabadayılık numaraları yapmayacağız. Köleliklerimizi örtbas etmeye çalışmayacağız. Tersine, birbirimize yardımcı olmaya çabalayacağız güçsüz düştüğümüz yerlerde..."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Rumuzü'l-Edeb'in çevresinde

Samipaşazâde Sezaî Rumuzü'l-Edeb'i on dokuzuncu yüzyıl biterken yayımlamış. Yüz on yaşının üstünde bir eser. Fakat meseleleriyle bugün de bizi düşündürüyor.

Eserin ilk öyküsü "Bedia Hanım", bitmeyen 'uygarlık' çatışmalarımızı o zamandan haber vermiş. Bir yanda gelenek, görenek, bir yanda Batı. Bedia'yı İngiliz mürebbiye Mis Mac İntoch yetiştirmiş; Bedia, Avrupaî yaşamanın en süzölmüşünü 'öğrenmiş'. Ama kocası Lütfi Bey, çalgılı gazinolarda "Madam Ango" şarkısını dinliyor.

Halid Ziya'nın çocukluğundan pek severek hatırladığı bu şarkı, Sezaî'ye göre, sadece bir piyasa şarkısı. Yani 'alafranga' çarçabuk piyasalaşıyor. Bedia'nın yazgısına gelince, geleneksel anlayış hükmünü sürdürecektir, eğitim ve öğretimin Avrupaî'si toplumda kendine yer bulamayacak. "Bedia Hanım" git git trajikomik bir öykü olup çıkar. Yazık ki üzerinde durulmamış.

"Anneciğim" büsbütün cesur bir öykü. İntibah'ın Mahpeyker'i, Henüz On Yedi Yaşında'nın düşkün kızı "Anneciğim" in türdeşleri. Namık Kemal'le Ahmet Mithat Efendi toplumun o zamanki değer yargılarına bağlı kalmışken, hele Namık Kemal bu sebeple Mahpeyker'i bir masal cadısına dönüştürmüşken, Sezaî insanî olanın ardına düşmüş.

Öykü sanatının imkânlarını yoklamış Sezaî. İşte, "Aşka Dair"de, çok ince bir kırık aşk hikâyesi, taa sonda anlatılıyor. Bu anlatışa kadarki bölüm, hüznü bir tasvirle Ada'yı, sonbaharı, kışın büsbütün gelişini çizerek, okuru o acıya hazırlıyor. Kısa öykü sanatında şiir arayışı. Şiirin sağlayacağı imkândan kısa öykü için yararlanmış... Döneminde göze çarpmamış.

Gelgelelim Rumuzü'l-Edeb, Samipaşazâde Sezaî'nin hikâyeyle makale arasında bir gelgite kapıldığını da yansıtır. Yazar siyasî bir mücadele içindedir. Dönemin baskıcı düzeninden derin huzursuzluk duymakta. Bilenler hatırlayacak; Sergüzeşt'in yazılışına nice korkular, kaygılar sinmiş. "Edebiyat ile baş başa kalmak için" diyor Sezaî, "bütün vatanda bir dinlenme köşesi yoktu." Edebiyat adamı özgür değil.

Anılan dönem, II. Abdülhamid yılları. Peki sonra özgürlük geliyor mu?..

Yaratıcılığı çeşitli sebeplerle kısıtlanan edebiyat adamı, görüşlerini, düşüncelerini makale aracılığıyla daha çabuk yansıtmaya çalışıyor. Rumuzü'l-Edeb bu yüzden 'yaralanmış' bir eser. Güzelim öykülerin yanı sıra başında, bilgi yazılar.

Zaten Sezaî'yi, çok geçmeden, edebiyattan uzaklaşmış görürüz. Birkaç öykü daha yazıyor. Bunlar yaratıcılık alanındaki son girişimler. 1925 tarihli "Bir Yaz Gecesi" aralarında bence en güzeli. Gelgelelim, Sezaî'nin üslûbunda, nice zamanlar hikâye yazmamış bir yazarın tutukluğu duyumsanıyor. Kendinden menkul o siyasî mücadele yazıları çoktan saltanat kurmuş.

1924'te İclâl yayımlanmış. Acı anılarla yoğunlaşmış "İclâl" yazısı için, Cenab Şahabeddin'in tespiti etkileyici: Şair, "İclâl" in "felâkete bir rüya manzarası vermeyi" denediğini belirtiyor. Kitaptaki diğer yazılar yazık ki hayli silik.

Öyle anlaşılıyor ki, Samipaşazâde Sezaî'nin edebiyat emeğine siyasetin gölgesi fena halde düşmüş.

Ama şunu da sormak gerekiyor: Bozuk düzendeki edebiyat adamı itirazlarını nasıl dile getirecek?

Edebiyatımız böylesi kaygılarla daima çalkalanmış. Kemal Tahir'i hatırlıyorum.

Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu üslûp arayışları çerçevesinde kaleme getirilmiş romanlar. Derken Kemal Tahir, siyasetin âdeta sözcüsü konumunda. Çok sevdiğim bölümleri olan Yol Ayrımı'nı bütünlerken çektiği sancılar

geliyor aklıma. Romanın dışına taşmayı göze alıyordu Kemal Tahir. Birilerine, bir şeylere cevap yetiştirmek zorunda hissediyordu kendini. Uzun uzun konuşmalar, toplumsal çözümlemeler, hatta bildirgeler...

Bunlar yüzünden onu hırpalayanlar azımsanacak gibi değildi. Öte yandan, romancı, toplumun karanlık bir geleceğe sürüklendiği kanısındaydı. 'Söz'ün ve 'tartışma'nın karanlık geleceği durdurabileceğine inanıyordu. Roman sanatının değil, kaygılarının peşine düşmüştü. Fakat şunu da düşünüyorum: Vicdanlı bir yurttaş olarak başka ne yapabilirdi?

Rumuzü'l-Edeb'ten beri galiba hep aynı sancı!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

5 Şubat 1979

Selim İleri 2011.01.22

5 Şubat 1979'da yazmışım. Otuz iki yıl geçmiş. Birkaç hafta sonra otuz iki yıl geçmiş olacak. Bir genç adam yaşı. Otuz iki yıl önce ben de gençtim...

Gömme dolabın içine tıklmış dosyaları tasfiye etmeye çalışıyorum. Her birinden yıllar öncesi karşıma çıkıyor. Yarısından çoğunu yazıp yarım bıraktığım Çağdaş Bir Cinayet; o karabasanlı günlerin romanı olsun istiyordum; yok ettiğimi sanıyordum, meğer saklamışım. Attilâ İlhan okumuş, ısrarla, bitirmemi istemişti. Yeniden okumayı göze alamadım; ama yırtıp atmayı da göze alamadım...

Bir başka dosyada yazılar yazılar. Hangisi yayımlanmış? Dünya gazetesinde her gün yazıyordum; belki gazete yazıları. Meselâ "Tanpınar Notları", onun tarihi 2 Şubat 1979. Sahnenin Dışındakiler'de Ekrem Bey üzerinde durmuşum. Ekrem Bey'i şimdi hayal meyal hatırlıyorum...

Derken 5 Şubat tarihli "Sadri Alışık". İçim sızladı. "Sadri Alışık'ı Kalpaklılar filminden hatırlıyorum" diye başlıyor. Kalpaklılar 1959 yapıymış. Samim Kocagöz'ün romanından uyarlama. Nejat Saydam yönetmiş. Baş rollerde Çolpan İlhan, Sadri Alışık, Ulvi Uraz, Halide Pişkin, Nubar Terziyan. Annemle birlikte Saray sinemasında seyretmiştik: Kurtuluş Savaşı'nın ortasında bir aşk hikâyesi.

"Sonra, çok sonra" diye yazmışım, "Sadri Bey'i özel yaşamında, söyleşisinde, akşamlarında tanıma fırsatı buldum. İçine dönük, duyarlı bir insandı. Hem Turist Ömer'di, hem hiç değildi. Değildi, çünkü o şakacı kimliğin hayli dışında, ağırbaşlı, sorunları fazlasıyla ciddiye alan bir tutumu vardı. Aslında bu haliyle Turist Ömer'e en uzak kişiydi."

Niye hep geçmiş zaman kipleri? 1979'da Sadri Ağbi hayat doluydu. Eşledikçe hatırladım: "Ölümünden sonra ne yazacaksınız, ille şimdi yazın!" diye tuttururdu. Öylesi bir şeyler yazmaya zorlamıştı beni. Bu yazı, 5 Şubat 1979 tarihli, ısrarlarına yenik düşülerek yazılmış bir taslak herhalde.

"İçkili gazinolarda sahneye çıkmaktan bıkmıştı. Sözelimi, daha bir iki yıl önce, 'çay bahçesi' niteliğindeki bir eğlence yerinde, seyircinin kendisini çılgınca alkışlamasından etkilendiğini, gözyaşlarını tutamadığını anımsıyorum. Orada gerçek bir halk eğlencesinin unsuru olmaktan gönenç duymuştu Sadri Alışık."

Aksaray'daki Luna Park! Assolist Neşe Karaböcek. Kadroda çok genç, yolun başındaki Nükhet Duru da var. Luna Park müthiş kalabalık, masalarda semaverler. Yaz gecesi. Güzel gecelerdi...

Devam etmişim:

"Ben, şiir yazmayı, resim yapmayı, derinliklerde söyleşmeyi seven Sadri Alışık'ı tanıdım. Onun çok güzel şiirlerini okudum ve dinledim.

Türk toplumu için nedir Sadri Alışık? Bu 'soru'nun çoktan yanıtlanması gerekirdi. Ama bizde sinema sosyolojisiyle uğraşan kimse yok. Çok önemli bir sanatçı, ayrıca bir yanıyla 'halk sanatçısı' olduğuna inandığım bu değerli aktörden alımladıklarımı özetlemeye çalışacağım.

Sadri Alışık her şeyden önce yetkin bir dram oyuncusudur. (Dram sözcüğünü burada en yaygın anlamıyla kullanıyorum.) Yani yetkin bir komedyendir. Gerek tiyatrodaki, gerekse sinemada onun kadar her role uyacak bir oyuncu bulmak zordur. Sonra Sadri Alışık, Turist Ömer'dir, Ofsayt Osman'dır. 'Turist', çetin koşullar altında bile gülmeyi unutmamış, kırıldıkça, ezildikçe, horlandıkça iyimserliği pekişmiş, kenara itilmiş bir kesimin simgesidir, lumpenin çaresizliği, gizli kalmış ince duygusudur.

Bir gün, Turist Ömer olgusunu irdeleyecek olanlar, bu kimliğin Türkiye'de gün geçtikçe çoğaldığını, her kahve köşesinde, her parkta, her çay bahçesinde, birahane, salaş meyhanede pek çok Turist Ömer'in yaşam tükettiğini fark edeceklerdir. Bu kayıp hayatlar mı bizi bunca güldürüyor?!

Sadri Alışık Turist Ömer'i canlandırırken, senaryolar ne denli sudan olursa olsun, bazı duyarlıkları öne çıkartmayı hep gereksinmiştir. Özellikle 'gülümseyiş', ezilen bir insanın tepkisi biçiminde verilir. Şarlo'nun Batı toplumu için ifade ettiği, bizim dünyamızda Turist Ömer'le eşdeğerli."

Acaba öyle miydi? Sevgili Sadri Ağbi'nin, pahalı, hem de ateş pahası lokallerde sahneye çıkmaktan nefret ettiği gibi, Turist Ömer'den de epey usandığını hatırlıyorum. Zaten ondan dinlediklerimle cesaret bularak şu satırları yazmış olmalıyım:

"Ama 'oyuncu' Sadri Alışık'ın Turist Ömer dışındaki kimliklere, kişiliklere kapalı kalması, yapımcıların onu ısrarla Turist Ömer'de aramaları sinemamıza zararlı olmuştur. Çünkü, hayalimdeki Sadri Alışık, meselâ bir 'iş adamı' oynaması gereken kişidir. (Onun eski filmlerinden birinde böyle bir rolü yaşattığını -Türkân Şoray'lı, İzzet Günay'lı bir filmde-, olağanüstü başarı sağladığını söylemeliyim.)

Ya da bir İstanbul beyefendisi. Atıf Yılmaz'ın unutulmaz filmi Ah Güzel İstanbul'da Sadri Alışık'ı bu kimlikle izlememiş miydik? Başarısını hangi hayranı unutabilir? Yürüyüşü, konuşması, mimikleri, ses tonu, her şeyiyle geçmiş bir görgüden kalma İstanbul beyefendisi..."

Ah Güzel İstanbul gerçekten sevdiği bir filmiydi. Hastalığından sonra Yengeç Sepeti'ni çevirirken, "Yeni bir Ah Güzel İstanbul olabilir" diyordu...

"Sonra bir de 'insan' Sadri Alışık'ın filmi yapılmalı. Kendi sinema ve ün serüveniyle gırgır geçen, olayları, anıları, eleştirel, çoğunlukla da iğneleyici bir dille anlatan Sadri Bey; yaşantısını sinemaya herhalde yansıtmak isterdi. Sıradan magazin röportajlarının ötesinde, bir aktörün belgeseli; nereden nereye yol almış, özelemleri, ülküleri, yarın için tasarıları, beklentileri...

Dikkat edilirse, onun ün serüveni değişik bir grafik izler. Herkesin, Sadri Alışık unutuldu dediği bir dönemde doğmuştur Turist Ömer. Eski 'jön' birdenbire 'karakter oyuncusu', ama yine baş rolde! Bu unutulmuşluğu ve yeniden yükselişi yaşayan sinema sanatçısının bize aktaracağı içsel serüveni düşünüyorum da..."

Son paragraf şöyle:

"Sadri Bey öyledir: Tanyeri ağarınca kadar yatmaz, onun beklediği 'şafak mavis'i'dir. Yağmurlu ve bomboş caddeye -Valikonağı Caddesi'nin sonu- bakmayı sever. Bir sigara yakar. Viskisi yarılanmıştır. Derken yağmur duracak, şafak mavis'i belirecektir."

Şafak mavisini beklediğimiz birçok gece şimdi belleğimde canlanıyor. Ya gazino dönüşüdür, ya bir akşam yemeğinden bu saatlere varılmıştır. Kışsa -yukarıda vurguladığım gibi- Valikonağı, yazla birlikte Kanlıca.

Son yazlar, son güzler hep Kanlıca'da. Yaşama coşkusu, geçirdiği ağır hastalığa rağmen kaybetmemişti. Gerçi o saatlere kadar oturmuyorduk. Geceyarısından sonra Kanlıca'dan eve dönerdim. Ama Sadri Ağıbi şafak mavisinden vazgeçmemişti; gizlice kalktığını, küçük bahçeye çıkıp tan ağartısını beklediğini söylerdi.

5 Şubat 1979 tarihli yazıyı okumuş muydu? Anılarım yanıtsız bırakıyor.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Süheyl Ünver'in defterlerinde Bursa

Selim İleri 2011.01.29

Bir hafta kadar önceydi, değerli dostum Sinan Uluand, Süheyl Ünver'in Bursa Defterleri'ni yayımladıklarını haber verdi. Çok sevindim: Ünver'in yazılarını okumak, o harikulâde resimlerine dalıp gitmek sayılı mutluluklarım arasında.

'Öz'ünü şu ya da bu sebeple git git yitiren bugünkü toplumda Süheyl Ünver bir 'anıt kişi'dir. Ne yazık ki bu anıt kişiyi kalabalıklarla bir türlü buluşturamıyoruz. Onun derin bilgisi, derin duyuşu -şimdilik- yalnızca meraklısına ses yöneltiyor.

Yazılarında, notlarında, hatta 'çiziktirme'lerinde gerçek bir edebiyat adamıdır. Anlatımı, üslûbu, kendine özgü sözdizimi Ünver'i öteden beri edebiyatımızda önde gelen bir isim kılmışken; şairlere, yazarlara açılmış sözlüklerde, ansiklopedilerde Süheyl Ünver maddesine rastlanılmaz.

Necatigil'in bile gözünden kaçmış. Sanat tarihine tutkun bir bilim adamı olması mı önünü kesmiş, bilmiyorum. Edebî değerler koruyucusu Necatigil nasılsa uzak durmuş...

Bursa defterlerinin önsözünden öğrendiğimize göre, Süheyl Ünver incelemeleri, makaleleri, notları, risaleleri, irili ufaklı yazılarıyla yaklaşık iki bin eserin sahibi! Şöyle belirtiliyor: "Ünver'in eser sayısı 1880'leri bulacak; vefatından sonra bile, hazırladığı notlardan ve arşivindeki defterlerden, suluboya ve karakalem resimlerinden hazırlanan kitaplar neşredilmeye devam olunarak bu rakkam 2000'li sayılara ulaşacaktır."

İşte, gözden ırak tuttuğumuz böylesi bir hazine!

Süsleme sanatlarımızda çiçek motifleriyle ilintili bir risalesinden tanıdığımda Süheyl Ünver'i, on dört on beş yaşlarımdaydım. Ünver'den söz açtığım ilk yazım ise 1997 tarihli:

"(...) Bütün eski zaman insanları gibi, pek çok büyüğüm gibi, Ünver de, 'iki' kültürün, Doğu'yla Batı'nın sentezi sayılabilirdi. İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçişte, Cumhuriyet'ten daima onur duymuş böylesi sentez kişileri, ekinel değerlerimizde tarihî süreklilik ararken, Cumhuriyetimizi yıkmayı değil, güçlendirmeyi amaçlamışlardır."

Yazı yayımlandıktan sonra, yukarıda alıntıladığım satırlar, muhafazakâr geçinen bir tanıdığımın âdeta hışmına uğramıştı. Tanıdığım, Süheyl Ünver'i bu sözlerimle kendisi olmaktan çıkardığımı ileri sürüyordu. Dilim döndüğünce derdimi anlatmaya çalışmış, fakat bir türlü inandırıcı olamamıştım.

Bir iki yıl sonra, Ahmed Güner Sayar imzalı Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Portre Denemeleri yayımlandı. Kılı kırk yaran titiz Ahmed Güner Sayar bu özlü eserinde, "Süheyl Ünver'in Atatürk'e Dair Düşünceleri"ni belgelerle

saptamıştı. Bilmiyorum, suçlayıcı ahbap okudu mu?

Gelelim edebî üslûp meselesine; Ünver eşsiz resimlerine düştüğü notlarda bile, bir büyük geçmiş zaman romancısının tavrı içindedir, geçmişini yeniden inşa ederken. Anılar, hatırlayışlar, şimdiki zamanın hissettirdikleri, geleceğe bir iz bırakmak çabası, onun kaleminden bambaşka perspektifler edinir.

Önce A. Süheyl Ünver'in İstanbul'u'ndan örnek vereceğim. Eserde Kalamış'ın suluboya bir resmi var, artık hayalden ibaret bir görünüm. Altında, "Kalamış'ta 8. VII. 1953 akşamı böyle idi." yazılı. Sonra devam ediyor:

"Belvü sahil gazinosu. Bu yer bugün mevcut ama 32 sene önceki o haz yok. 50 sene önce burada olan, devrinin Kalpso Otel'i yok. Yalnız bölümlü yerlerin sıra ile damı görünüyor. Sağ başta, resimdeki gibi bir yeni köşk görmüştüm ki çizmişim. Ama o zamanın temiz havası yok.

32 sene önce bu civarda caddeye nazır, deniz gören köşkte (ki resimde görülmüyor) musikîsi ile bizi yaşatan, beni arkadaşlığa kabul eden Münir Nurettin Selçuk'un hatırasını yaşatamadım. İşte bir 'Belle vue'.

Fikrimdeki bu resmin yalnız bu kısmı artık benim tek hatıram oldu. Buna razı olalım yoksa bu da olamaz. Bu nâtamam hatıra daha başka ne ifade edebilirdi bilmem. Bu resim oturduğumuz yerin bir hatırası olabilirse ne mutlu bize!"

Sonra 'son' bir tarih atış daha: "1. VII. 1985"

İçli çiziktirme yalnızca zamanların iç içe geçişi açısından yorumlansa, Ünver'deki anlatım ustalığı gözler önüne serilir...

Ersu Pekin'in inceliklerle örülü düzenlemesiyle büyülenip kaldığım Bursa defterlerinin 141. sayfasından alıntılıyorum bu kez:

"Bursa'da soruyorsunuz: kaç eski ev var? Yok, kalmadı, diyorlar. Siz sokak sokak dolaşıyor ve buluyorsunuz. Bence her eski evde daha önce mamur halinden bazen mühim kalıntılar var. Bunları toplamalı amma, Bursa'da başta mekteplerin resim öğretmenleri olmak üzere meraklı yok. Hepsini ayıpladım.

Bugün Şehre Küsdü mahallesinde 1225 tarihli hacı Muhtar Efendi evini gezdim. Yeni ve eski sahipleri berbat etmişler. Hele selâmlık kısmında uydurma güzel İstanbul manzaraları var. Hele bir anbarlı kalyonlar. Bahri Baba vâri. Eski Bursa'yı istimlaksiz ve düzyol hastaliksiz aynen ihya etmezsek çok yazık."

Kalyonlardan birinin Ünver'ce çizilmiş harikulâde resmi ve o inci gibi, harf harf, kendine özgü elyazısı! Sayfada öylece durdum: 3 Mayıs Cumartesi'ymiş.

Sonra yavaşça çocukluğumun Bursa'sı belirdi, yarım yüzyıl öncesi, hayır daha fazla. Bursalı Nezihe Halamızla Ekrem Enişte'nin gerçekten yemyeşil Yeşil Bursa'daki ahşap evleri. Mevsim ilkbahar. Bahçe. Bu evde misafir kalışımız...

Defterlerin 207. sayfasında ise, Gülbün Mesara'nın arşivinden, Ünver imzalı o narin resim: "Muradiye'de Enver'in kahvesinde". Fakat bana Nezihe Halamızın bahçesini hatırlattı. Sanki yine o bahçedeyim! Çark, küçük havuz, kenarda kırmızı çiçekler yetişmiş toprak saksılar. Geride birkaç basamaklı merdiven. Görmediğimiz halde gökyüzü masmavi!

Kim bilir daha kaç gün, bu defterler kitabıyla arınacağım. Unutmamak gerekir ki, Süheyl Ünver aynı zamanda bir huzur ustasıdır.

Şairleri, yazarları anan sözlüklerde yok da Süheyl Ünver, resim tarihlerimizde mi ondan söz açılmış? Ne gezer! Bursa resimlerinden birinde, bize göre sol köşede, şöyle yazmış:

"Şu resim yapmağı öğrenemedim gitti.

Rahmetli yazı hocamız ve en kıymetli hattatımız Hacı Kâmil Efendi vefatından birkaç gün önce idi. Ziyaretine gitmiştim. Bana dedi ki: Öleceğim, ona şüphem yok. Fakat şu yazıyı öğrenmeden gideceğim, ona gam yiyorum.

Bu sözüne hayret ettim. Aradan çok seneler geçti, şimdi ne demek istediğini daha iyi anlıyorum. Herkes beni resim yapar bilir. Benimki bir özentî. Haddim değilmiş meğer. Zor şeymiş meğer. Bu da dâd-i Hak imiş. Tevazu değil hakikat. Resim yapmağı öğrenemedim gittim velhasıl."

Bense, küçücük bir eseri bile, duvarımda, yanı başımda, baş ucumda dursa, solgun evime ne çok iç aydınlıkları serper diye düşünürüm!..

Üslûp sahibi, anlatım ustası Ünver'in, en alçakgönüllü ressam Ünver'in ardı sıra, elbette kültür koruyucusu Ünver. Defterler boyunca sürüp giden yazıklaşırlarından hangi birini anayım! Meselâ "29. VIII. 1958"de, Bursalı İsmail Hakkı'nın "yer altı çilehanesi odasında": "XVIII. asır başı beyitli ve servi nakışlı odasından sökülmüş parçaları müzeye kaldıracakları yerde bir köşeye atmışlar. Pek nefis parçalardı. Meğer geçmiş asırlarda Bursa bugüne kıyas olunamayacak derecede güzelmış. Neye Türkiye'ye böyle yazık olmuş?"

Dolap kanatlarında altınlı, nakışlı, insan boyunda serviler, aralarında gül ve karanfil demetleri varmış. Yazık olmuş!

Yazık olmuş, yazık olmuş!..

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Cemil Şevket Bey'in İstanbul'u

Selim İleri 2011.02.05

Şimdi düşünüyorum da, Cemil Şevket Bey baştan talihsizdi. Çok soğuk bir kış günüydü, onun romanını yazmaya başladım.

Eksercioğlu Sokağı'ndaki küçük çatı katı hiç ısınmazdı; radyatörler yetersiz, Japon sobası işe yaramaz. Cemil Şevket Bey'in romanını üşüdüğümü unutmak için yazmaya başlamıştım.

Ve yine şimdi, düşünüyorum da, her şeye rağmen o çatı katını ne kadar çok severdim! Gözdelik günlerini çoktan yitirmiş Şişli'de bir sığınaktı orası. Anababa evinin artığı eşya pek sığmamış, kitaplar itiş kakış, her yağmurda duvar kâğıtları şişer, damı kim bilir kaç defa aktardım...

Ama bazı ilkyaz ve güz sabahları, terasa çıktığımda, uzak bir İstanbul silueti sisler içinde. Terastaki kırmızı karanfile dadanmış çirkin siyah kargayla çok geçmeden dost olacağız. O kadar ki, her sabah bir dilim kaşarı için, siyah karga bir gün bana, kim bilir nereden, nasıl çaldığı mavi cam, sözüm ona yüzük taşını getirecek, karanfil saksısına gömecek...

Sonra, sevdiğim bazı şeyleri de orada yazmadım mı? Cemil Şevket Bey orada, ilk kez, Cahide / Ölüm ve Elmas'ta göründü, yıllar yılı sahne tozu yutsun diye beklediğim oyunumda. Yutmadı. Şimdi hayal kırıklığı bile

değil.

Derken, Tokat'tan, kısa dönem askerlikten dönüşte Argos / Yeryüzü Kültürü dergisi. Tam da işsiz, beş parasız günlerde. Argos'un genel yayın yönetmenliği hikâyesinde baş rol Sezen Aksu'da. Teklif sevgili Sezen'den geliyor. Ali Saydam'la tanışıyoruz. Birkaç gün sonra, her sabah, Elmadağı'ndaki Şakir Paşa İşhanı'na, Argos'a gitmeye başlıyorum.

Artık hangi sayısındaysa derginin, Kiskanmak romanı üzerine uzun incelemeyi yayımlıyorum. Yazıp çizdiklerimden fazla bir şey yayımlamadım Argos'ta, yanlış anlaşılır kaygısıyla. Ama o incelemeyi önemsiyordum; usul usul, uğraşa uğraşa yazmıştım. Günün birinde, işte 1990'ların ortasında, Cemil Şevket Bey, Aynalı Dolaba İki El Revolver'in çekirdeği olacağını nereden bilebilirdim...

Zaten o kış günü, o yazı yüzünden: Yakup Kadri'nin Kiralık Konak'ı, Halide Edib'in Handan'ı, Peyami Safa'nın Yalnızız'ı, Nahid Sırrı'nın Kiskanmak'ı ve Tanpınar'ın Sahnenin Dışındakiler'i üzerine roman incelemeleri, kimi yazılmış, kimi yazılacak, kimi taslak halinde; kitabın adı da Beş Roman olacak. Birden vazgeçiyorum, çünkü Nahid Sırrı'nın başı sonu yazılmamış bir roman parçası gibi geliyor bana.

Nahid Sırrı Örik'in yaşamından esinli bir roman. Fakat bu hayat hikâyesi için kimden bilgi edineceğim? O güne kadar şurdan burdan öğrendiklerim, anılardan okuduklarım, bir iki mektup; ötesi kapkaranlık. Kapkaranlığa kayıtsız, gözü dönük cesaretle başlıyorum. Her romanımın başlangıcı elli defa değişmiştir; Cemil Şevket Bey, Aynalı Dolaba İki El Revolver'inki olduğu gibi kalacak:

"Bunların hiçbirinin olmadığını, geçmediğini söyleyecekler.

Ama seni görüyorum Cemil Şevket Bey. Senden bir türlü kurtulamıyorum. Hâlâ bana bakıyorsun.

Gözlerin, fersiz, açık kalmış ölü gözleri.

Bana niye bakıyorsun?"

Unutmama elbette imkân yok: Yıprak deftere tam bunları yazmıştım, kar yağışını fark ettim. Fizikötesine alıp götüren bir andı. Gerçi kar beni ürkütür, gelgelelim öyle güzel yağıyordu ki; hüznlerden ibaret bir romanla baş başa kaldığımı hissedebiliyordum...

Bugün, Ocak 2011'de, artık yabancıyım Cemil Şevket Bey, Aynalı Dolaba İki El Revolver'e. On altı yıl geçmiş yayımlanalı, artık yabancıyım. Yeni basımını evirip çeviriyorum, birçok sayfasına ben yazmamışım gibi bakakalıyorum. Sadece o kar yağışı kalmış aklımda.

İlk baskılar, kâğıt tasarrufuydu, şuydu buydu, biraz tıkkış tıkkıştı. Elimdeki yeni basım, kellifelli bir roman olup çıkmış. Sevinmedim değil. Geçmişte, değerli dostum, usta yayın yönetmeni İlknur Özdemir telefon etmişti: Punto o kadar küçük ki, nerdeyse büyüteçle okuyacağım diyordu...

Kapaktaki fotoğraf 27 Mayıs 1960 sonrasının günlerinden. Uzun uzadıya inceledim yine. Demokrat Parti iktidardan düşürüldü diye İstanbul sevinç içinde. İstanbul'un dört bir yanında yürüyüşler, mitingler düzenleniyor. Askerî tanklar defne yapraklarıyla bezenmiş. Millî bayram günüyümüşçesine bayraklar dalgalanıyor. O sürecin fotoğraflarından. Utku Lomlu çok yaraşır bir paslı kahverengiyle 'geçmiş'i vurguluyor.

Oysa, 'gerçekten' geçmiş mi, bilinemez. Bir dolu genç adamın kimi güleç, kimi heyecanlı, kimi öfkeli yüzleri, kollar havada, üst baş dar gelirliliğe işaret ediyor. İster istemez, gazetelerin, dergilerin 'cemiyet haberleri' sayfalarında bol bol yayımlanmış Demokrat Parti sosyetesini düşünüyorsunuz. Dönemi hatırlayanlardanım: Dolmabahçe Sarayı'ndaki balolar, Ankara'da opera galaları, konuk kralların, devlet başkanlarının şerefine

verilmiş dâvetler, birbirinden şık hanımlar ve beyler. Kapak fotoğrafındaki delikanlılar, balolara, galalara, çağrılara bir kez olsun uğramamışlar, dedim ya, kılık kıyafetleri söylüyor.

Sonra ne oldu, ne değişti? Bugün, yaşıyorlarsa, yetmişlerinde o delikanlılar. Hayat onlara ne getirdi, onlardan ne götürdü! Cemil Şevket Bey roman boyunca biraz da bunu sorguluyordu. Sultan Hamid İstanbul'unda başlayan yaşamı, İttihat ve Terakki'yi, Mütareke senelerini, Cumhuriyet İstanbul'unu, Demokrat Parti'yi, 27 Mayıs'ı, 12 Mart'ı, 12 Eylül'ü büyük bir karmaşa içinde 'tadiyordu'. Çocukluk yıllarındaki hatıralar çok daha ayrıntılıyken, yaş ilerledikçe, zaman sanki hızlanıyor, hatta hızlandıkça hızlanıyor; Cemil Şevket Bey de, birbirinin âdeta tekrarı sahnelerle bu hızlı zamana artık yetişemez hale geliyordu. Onca hızlı akışına rağmen, yoksa durakalmış, donmuş, 'dondurulmuş' bir zaman mı?!

Öte yandan, bir şeyler boyuna değişmiş görünüyor! -Kimi okurların Taksim'deki, bir zamanların Maksim Gazinosu sandıkları- Maksim Bar'da Mütareke senelerinin düşman ülke subaylarıyla yarı sarhoş konuşan Cemil Şevket Bey, uzun ömrünün ortasında, Beyoğlu'ndan küskün geçiyor, uzaktan bir yerlerden Hamiyet Yüceses'in şarkısı, gazeteci çocuklarsa Demokrat Parti'nin seçim zaferini haykırıyorlar...

Öyle bir İstanbul ki, ne eski mimarîsini koruyabilmiş, ne yeni zamanın yapılarına ayak uydurabiliyor, eskiler, yeniler yan yana, iç içe, eskiler harap, yeniler çirkin; Cemil Şevket Bey bu şehirde soluk almaya çalışıyor.

Roman ilerledikçe, Nahid Sırrı hakkında bildiklerim işe yaramamış, hatta daha fazla bilgiye hemen hiç ihtiyaç duymamıştım. Cemil Şevket Bey'i belirleyen, Nahid Sırrı esinli roman kişisi değildi artık; yakın tarihimiz ve İstanbul'du. Meselâ Beyoğlu'ndaki eski Ses Opereti'nin -şimdiki Ferhan Şensoy Tiyatrosu- 1940'lardan, 1950'lerden kalma afişleri çıkmıştı karşıma. Yalnızca o afişler bile ne çok şey anlatıyordu...

İşin içine çocukluğumun, yani yarım yüzyıl öncesinin İstanbul'unu da katınca, elbette sinemalar! Alıntılıyorum:

"Sonbaharın ilk ve henüz sıcak günlerinde gazeteler Beyoğlu sinemalarının o 'sezon' oynatacağı filmleri ilân ederdi. Kimileyin yarım, kimileyin dörtte bir sayfa bu ilânlarda Yeni Melek'te, Atlas'ta, Emek'te hangi filmlerin gösterileceğini öğrenir, birçok hayallere daldık."

Yine karlı bir kış günü, Yeni Melek sinemasında Elvis Presley'in Havai'de geçen bol güneşli, sereserpe yaz giysili, uçucu müzikalini izlemiştik. Elvis Presley beyaz pantolonlar, kısa kollu rengârenk Havai gömlekleri giyiyordu.

Rengârenk gömleklerin bütün renkleri yaz renkleriydi."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Yarın kar yağacak!

Selim İleri 2011.02.12

Okul dönüşü, komşumuzun oğlu taşıttan iniyor, pencereden bakan annesine sevinçle, sevinçli haykırımlarla bağırıyor:

"Anne! Anne! Yarın kar yağacakmış!"

Onu sevindiren bu haber beni irkiltiyor: Nerden duymuş?! Öğleyin hava raporunu niye dinlemedim? Kime telefon etsem de, bilgisayara bakıp haftalık hava raporunu bana söylese...

Komşu çocuğunu bir azarlamadığım kaldı. Kendi kendime, öfkeli öfkeli söylenip durdum. İstanbul'da kar bir felâket! Ya elektrikler yine kesilirse?! Yollar kapanır! Yarın yayınevine gidecektim, Sultanahmet'i zaten trafiğe kapattılar, o Ticarethane Sokağı'na yürüyerek, buz tutmuş kaldırımlar!..

Sonunda yendim. Hatta, bu ihtiyarlık belirtilerinden korkarak sustum.

Oysa kar yağışlarını vaktiyle ne kadar çok severdim!

Yarım yüzyıldan biraz daha fazla, İstanbul kışa hazırlıklı, kardan korkmaz, kar gerçekten bir sevinç, şenlik olup çıkardı.

Biz Cihangir'de 'kaloriferli' apartmana taşınmıştık ama, kocaman sobalı evler yerli yerindeydi. Kalorifer bir "medeniyet" aracı sayılıyordu. Ne var ki, sobanın keyfi unutulmamıştı. Ayrıca, annem kalorifere pek güvenmemiş olmalı ki, çirkin gaz sobamız da kurulmuştu.

Karşiki Yedibaş Apartmanı sobalı eski apartmanlardan. Sonbahar gelince sobalar kuruluyor. Saç boyalı borular nedense çok hoşuma gidiyor. Yaz gelince borular ortalıktan çekiliyor. Böylece mevsimlerin ev içi yaşaması sürüp giderdi.

Kaloriferli evler öyle mi; radyatörler kıpırdamadan duruyor. Üstelik kışın damla damla su sızıntısı! Bursa hatırası küçük tas şıp şıp doluyor, ikide birde boşaltılıyor. Annemin sesini yine işitir gibiyim: "Sobanın külfetine razıyım..."

Oduncular, kömürcüler mahallelerden kaybolmamıştı: Kuytu, karanlık, tuhaf yerler. "Aman akrep çıkar!" denirdi. Kumrulu Yokuş Sokağı'nın ucundaki oduncu yüklüğü bir gece rüyama girmişti. Akrep makrep çıkmamıştı ama, iç karartıcı rüyalandı.

Herhalde doksan, yüz yıl öncesi olmalı; babam anlatırdı: İstanbul'un sokaklarında kömürcü develeri! Çoktan aklımdan çıkmıştı. Geçenlerde, Hikmet Feridun Es'in Kaybolan İstanbul'dan Hatıralar'ında (Ötüken Yayınları, yayına Selçuk Karakılıç hazırlamış) rastladım.

1950 sonrasının ünlü Hayat mecmuasından adını hep hatırladığım Hikmet Feridun Es, ekim ayıyla birlikte kış hazırlıklarının başladığını söylüyor: "... İstanbul sokaklarında birtakım çan sesleri işitilmeye başlanırdı. Kalın sesli, bariton, hatta bas çan sesleri... Deve çanları..."

Artık düşlemek bile imkânsız. Hatıralar arasında devam ediyor yazar:

"Kömürcüler çıktı. Kervanlar halinde... Kafesli cumbadan şöyle uzanıp bakacak olursanız, sokakta birbirine bağlı develerin temkinli adımlarla ve büyük bir ciddiyetle, kafalarını sallaya sallaya geçtiklerini görürdünüz. Kervanı çeken adamın bağırıldığını işitir; fakat ne söylediğini anlamazdınız. Şöyle ki:

- Eeeellemeeee! Bulgaaaaaarr! Ellemeeee! Trakyaaaaaa!

Yani elleme Trakya ve Bulgar kömürü. Bulgar usulü yakılmış kömür..."

Kervan duruyor. Develerin ağızları köpüklü. Çocuklar develere su içirmek istiyor. Fakat terli deveye suyun yarardan çok zararı varmış. Âdeta masal sahnesi...

Mevsimlerin ev içi yaşamasında sandıkların "mânâ ve ehemmiyeti"ni unutmadım. Nasıl unutabilirim ki! Koridorda duran, üstü goblen kumaşla kaplı -pembe güller, yeşil yapraklar- mavi sandığımız en güzel anılarım arasında.

Bu sandığı ne zaman ve ne diye gözden çıkardık, ne uğruna, galiba hatırlamak istemediğim için unutmuş görünüyorum. Yaz başlangıcı, kış başlangıcı telâşları o sandıkla yaşanırdı. Kış başlangıcı güz ortası diye düzeltmeliyim. Ekim yarılardı mı, sandık törensi hava içinde açılır; kışlık kılık kıyafetimiz çıkartılırdı.

Aylarca orada, sandıkta beklemişler; naftalinler pul pul erimiş. Yünlü kazaklar, hırkalar, paltosu babamın, mantosu annemin, hepsi, naftalinleri silkelenerek, balkona asılıyor, birkaç gün havalandırılacak. Yazların sereserpe giysileri de özenle katlanarak yine sandığa yerleştiriliyor.

Kopçaya geçen düğmeleri geyik boynuzu, bana git git dar gelen kahverengi kabanım işte sandıktan çıktı. "Bu sene de idare et. Gelecek kış yenisini alırsız." Yenisi alınacak diye basbayağı üzüldüm. Her şeyin eskisine, eskimişine bağlılığım demek o zamanlardan kalma.

Kazaklarımız, hırkalarımız, yün takkelerimiz hep el örgüsüydü. Annem, yaz kış, durmadan bir şeyler örerd. Kalınlı inceli şişler, yumaklar, çileler büyücek sepette. Çilelerin yumağa dönüştürülmesi başlı başına ve çetin bir iş. Dahası, yün eskimemişse, küçülen kazaklar sökülüyor, çile haline getirilmiş yünler özenle yıkanıyor, yeniden bir şeyler örülüyor.

Gözüm gibi sakladığım, bej şeritli kahverengi bir yün bere: Annemin ördüğü...

Kış hazırlıkları mutfağa da sıçardı. Çoğu sağlıksız hazır yiyecekler çağından çok önceydi çocukluğum, o zamanlar.

Hikmet Feridun Es, "kışlık kavurma basmak" deyimini hatırlatıyor. O dönem geçmişti, teneke teneke kavurma falan yok. Bazı evlerde varsa da, bizde yok. Ama sokaktan geçen -evet, sokaktan- zeytinciden dipdiri, kütür kütür, yemyeşil zeytin alınıyor sözgelimi. Yemyeşil zeytinler toplu iğneyle deliniyor. Kavanozlarda tuzlu suya mı yatırılırdı, kışa kalır mıydı, unutmuşum. Yalnız şunu söyleyebilirim: Ev yapımı yeşil zeytinlerimize bayılırdım.

Komşumuz rahmetli Güzide Hanım'ın derdi tasası ille kuru bamya. Yazların yosun yeşili taze bamyası bin bir emekle iplere geçiriliyor, apartmanların iyice küçülmüş arka bahçelerinde, korunaklı köşelerde, güneşle haşır neşir, kurutuluyor. Kaç gün, kaç hafta sürerdi kuruma işlemi? Merak konusuydu; Güzide Hanım'a sık sık soruluyor: "Bamyalarınız ne âlemde Güzide Hanım?"

Kuru bamyalar sonbaharda asla ortaya çıkmaz, ancak aralıkta, iyice soğuk bir kış günü, Güzide Hanım kuru bamya çorbası yapardı. Lezzetini unutamadığım bir çorbadır.

Okul dönüşlerinde tahin pekmezi pek severdim. Aslında pekmezi daha çok severdim. Ne var ki, pekmez ille tahinle karıştırılacak ve yalnızca kış günleri, okul dönüşlerinde yenecek. Yaz mevsimi için ağır olurmuş...

Bakkallarda, marketlerde şişelerde satılmıyor tahinle pekmez. Bazan Bursa'dan Nezihe Halamız kocaman teneke kutuda dut pekmezi gönderiyor. Dut pekmezinin tadı üzüm pekmezininkinden farklı. Dut pekmezi galiba tahinle katıştırılmıyor.

Annem Beyoğlu'ndan poplin kumaş almıştı; terzi Melâhat Hanım "Tam pekmez köpüğü" demişti. Pekmez köpüğü, açık kahverengilerin bir çeşidiymiş. Şimdi üç beş yüz sözcükle konuşulduğundan, pekmez köpüğü de kayıplar arasında...

Şimdi gece: Komşumuzun küçük oğlu kar rüyaları görüyor olmalı. Üstelik belki okulları tatil ederler! Bense, hem bunları yazarak, hem yarın kar yağar, tutarsa ne yaparız sıkıntısıyla ikide birde pencereye koşuyorum. Henüz yağmadı. Ama dışarıda zehir gibi kar soğuğu!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Uğraşdaşım düşmanımdır!

Selim İleri 2011.02.13

Bir sanatçıyı, bir eseri, bir sanat çalışmasını övmeye görün, şaşırır şaşırana: Niye övdün? Değer miydi?..

Herhangi bir eseri beğenmediğinizi ölçülü, kırıcı olmayan bir dille yazmış, açıklamış olmanız bile yadırganıyor: Niye sert yazmadın? Keşke daha sert yazsaydın!..

Tolstoy ve Anna Karenina, Çehov'un Düello'sunda şöyle anılır: "Layevski bu sefer en çok, Nadejda Fedorovna'nın beyaz, açık boynuyla ensesindeki ince saç buklelerini beğenmişti. Birden, Anna Karenina'nın kocasından soğuyunca ilkin kulaklarından nefret etmeye başladığı hatırına geldi. 'Ne kadar doğru, çok doğru!' diye düşündü."

Çehov'la Tolstoy arasında çağ farkı yoktur. Vişne Bahçesi yazarı, eserine Tolstoy'u, bir çağdaşını, görüştüğü, tanıştığı bir uğraşdaşını cayılmaz bir sevginin, beğenişin kanıtı olarak eserine geçirmekten handiyse haz duyar. Tolstoy'un büyüklüğünü onaylamakta, onunla aynı zamanda yaşamış olmaktan gurur duymaktadır.

Dostoyevski, bütün bir kuşağın, kendi kuşağının Gogol'ün "Palto" öyküsünden "çıktığına" inanmakta. Yetmiş seksen sayfalık "Palto"nun kendilerine on binlerce sayfa yazdırtacak kerte güçlü bir edebiyat verimi olduğunu özellikle dile getiriyor.

Kısa hikâyenin büyük ustası Katherine Mansfield, güncesinde, Çehov'a sesleniyor. Ah Çehov, neden öldünüz?! Akşamları sizinle söyleşebilirdik diyor. Hiç tanımadığı Çehov'a bu hayranlık, bu tutku, elbette Çehov'un öykülerinden kaynaklanmış.

Yakup Kadri Hüküm Gecesi'nde, Halide Edib Yolpalas Cinayeti'nde, yeri gelir gelmez, Hüseyin Rahmi'nin edebiyatını, o Hüseyin Rahmi 'dünya'sını hemen anarlar. Çünkü anlatmaya çalıştıklarını en güzel şekilde Hüseyin Rahmi dile getirmiştir. Ondan çağrışımlarla beslendiklerini bize de söylüyorlar...

Daha popüler sanatlara göz atalım:

Edith Piaf'ın Paris'teki 'son' konserinde bütün kent durur. Piaf hastadır, ölümü yakın; ama şimdi sahnede! Paris ve dünya yalnızca onu dinleyecektir. "Serçe"nin konserine her ülkenin en gözde sanatçıları koşar.

"Roma'nın annesi", sinemanın büyük oyuncusu Anna Magnani öldüğünde, İtalya yas tutar. Bir fotoğraf görmüştüm, kuş bakışı çekilmiş: Roma'nın hiçbir sokağı yoktu ki, hınca hınç dolu olmasın! İtalya gerçekten de 'anne'sinin cenazesine katılıyordu.

Amelia Rodrigues öldüğünde Portekiz ulusal yas ilan etti...

Bizde, hele şimdiki zamanımızda, durum hayli farklı. Hem siyaset, hem kamuoyu, basın, kitle iletişim araçları, hem de doğrudan doğruya -ne yazık ki- sanatçılar sanata, sanatçıya dudak büküyor bizde. Bir horgörüdür sürüp gidiyor.

İster sağda, ister solda, kısır siyasetlerin sonucu, sanattan iyice kopalı nice zaman var. Gerçi Nâzım Hikmet'le Necip Fazıl'ı yan yana anmak modası söz konusu; ama bölmeli kafalar mekanizması durmuş değil.

Basın, sanatçıyı ve eserini artık yalnızca 'sansasyonel' bir üslûpla tanıtıyor; popülerleştirilmiş bir ifade tarzı bile değil. Birileriyle kapışmayacaksanız, dedikodusu günlerce sürecektir, yankıyacak bir şeyler söylemeyecekseniz, ekmek yok size basında.

Nihayet, sanatçılarımızın birbirleri hakkında yazılı yazısız düşüncelerine, değerlendirişlerine geliyor ki sıra, ürpermemek imkânsız. Küçümsemelerin, hatta ithamların bini bir para.

Yıllar önce Cemal Süreya yakınmıştı: "Başka sanatçıları sevmeyen, hiçbir hayranlık duygusu kalmamış bir sanatçı artık ölmüş bir sanatçıdır. Ne yazık ki edebiyatımızda nicedir böyle bir durum var."

Yalnız edebiyatımızda mı?

Uğraşdaşımı potansiyel düşmanım olarak görmediğimden, son on beş yıldır, sadece 'sevdiğim' çalışmalardan söz açıyorum. Biliyorum, aslında çok yanlış bir tutum. Sevmediğimiz, beğenmediğimiz çalışmalar, eserler üzerinde durmak, 'yapıcı' tartışmalara olanak sağlar. Gelgelelim ortam o değil.

Cemal Süreya'nın işaret ettiği günden bu yana, ortam, büsbütün karanlık. Üstelik dalga dalga hepimizi etkiliyor. Yazarken uslu uslu yazıyorum da; kaç defa yakaladım kendimi, gözümü hırs bürümüş, kibirler, öfkeler, bağırıp çağırırken. Sonra vicdan azabı...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Hangi İstanbul?

Selim İleri 2011.02.19

Çelik Gülersoy'la güzel, duyarlı söyleşilerimizi hatırlıyorum. İlki Yıldız Parkı'nda, Malta Köşkü'ndeydi. İstanbul üzerine ilk yazılarım da o zamana rastlıyor. "İstanbul Kitaplığı"ndan küçük bir kitabım çıksın istiyordum. Güzel bir sonbahar günüydü, kuşluk vakti.

İstanbul Estetiği'nin yazarı Gülersoy, düşlerindeki İstanbul'da yaşırdı. Bu düşler biraz tarihten esinlenme, biraz İstanbul mimarîsinden, biraz da resimlerden, edebiyattan, bazan eski şarkılardan... Fakat ne kadarı gerçikle örtüşüyor, bilinemez.

Çok sevdiğim İstanbul Estetiği'nin bir bölümü, İstanbul'un çiçekli, bitkili, ağaçlı sokak adlarına açılır. Gülersoy tek tek hepsini sayar. İstanbul'da doğadan, bitki örtüsünden -âdeta- fışkırmış öyle çok sokak var ki, şaşarsınız. Hem yalnız göz alıcı, göz okşayıcı çiçekler değil, ulu ağaçlar değil, kimileyin bostanlar, sebzeler bile esin kaynağı olmuş.

Derken Gülersoy durakalır: Şu sokakta, yolda, karanfilden, gülden iz kalmamış! Bostanın yerinde yeller esiyor!.. Sıracevizler'e taşındığımda, "Nerde şimdi oradaki sıra sıra cevizler?!" diye sormuştu. Ne sıra sıra cevizler kalmış, ne de Sıraselviler'deki sıra sıra cevizler.

Beş altı yıl öncesine kadar her sabah Sıracevizler'den Kurtuluş'un son durağına yürür, ara sokaklara girip çıkarak geri dönerdim. Feriköy'deki Kokino Sokağı aklımı karıştırırdı: Nece bu 'kokino'? Kokino meğer benim bildiğim 'kokina'yımış; Haldun Hürel'in emek ürünü İstanbul'un Ansiklopedik Öyküsü'nden öğrendim:

"Kokino doğada bulunmayan yapma bir çiçeğin adı olarak bilinir. Rumca kırmızı rengi vurgulayan bir sözcüktür. Çalılardan, başka başka bitkilerin kırmızı renkteki meyveleriyle bir kombinasyon yapıp oluşturulan ve genellikle Çingenelerin, İstanbul'da belirli özel günlerde daha çok Beyoğlu ve civarında, 'Kokino var, kokinolarım geldi' diye bağıra bağıra sokaklarda sattıkları çiçekli süslerdir bunlar. Bazı araştırmacılar, kokinoların Beyoğlu sokaklarının vazgeçilmez yılbaşı süsleri olduklarını söylemişlerdir."

Hürel, Feriköy Bozkurt Mahallesi'ndeki Kokino Sokağı'nda yapma çiçeğin -bir zamanlar- üreticileri olabileceğine işaret ediyor. Çocukluğumun, yarım yüzyıl öncesinin Cihangir'inde Çingeneler demet demet satarlardı; kim bilir belki de Kokino Sokağı'ndan çıkageliyorlardı...

Binlerce yıllık tarihi içinde İstanbul boyuna değişiyor. Anlamalarını yazık ki kaybetmiş sokak adları gibi, romanların anlattığı kişiler de hiç değilse kimlik değiştiriyor. O eski 'roman kişileri'ni bugünkü hayatımızda yakalamak bence artık imkânsız çaba.

Meselâ Halide Edib'in Handan'ı. Halide Edib Handan'da Doğu ve Batı kültürleri arasında bir iç geziye çıkmış, değişik, farklı kişilerden söz açar. Handan'ın kuzini Neriman, giyim ve kuşamda, yaşayışta Batılı, zevklerinde, duyuş ve düşünüşünde Doğulu, Osmanlı'dır. Handan'sa, bu iki kültürü iç içe özümsemiş, bireşim (sentez) arıyor.

Her iki kadınla çevrelerindeki erkekler, bugünkü hayatımızı hiç andırmayan bir 'şehir görgüsü'nün de temsilcisidirler. Dönem, Sultan Hamid dönemi. Henüz köylüleşmemiş bir İstanbul söz konusu. Kuzguncuk'taki ev, Refik Cemal'le Neriman için az çok muhafazakâr mutluluk yuvası.

Handan'ı ise, Avrupa yolculuklarında müzeleri, sanat galerilerini, tarihî yapıları, büyük kiliseleri dolaşırken saptarız. Handan şüphesiz maddî imkânların insanıdır; ne var ki bu para gücünü sanata, estetiğe, klasikleşmiş değerlere açmaya çalışır. Handan'ın gezileri, sonraki nesillerin alışverişiye yenik düşmüş, aç gözlü Avrupa seyahatlerine hiç benzemez. Gençkırlığında tanıdığı, Abdülhamid'e karşı, ihtilâlcî Nâzım bile onu tarihe, piyanoya, daima kültür miraslarına yöneltmiştir.

Bu romanın hemen yanı başında, Refik Halid imzalı İstanbul'un İçyüzü, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki 'vurguncu'larla İstanbul'un hangi düzeysizliklere sürüklendiğini gözler önüne serer. Artık ne Avrupâî Handan, ne törel değerlere bağlı Neriman... Şimdi pespayeleşmenin saltanatı almış başını gidiyor...

Hep O Şarkı'da Yakup Kadri, Abdülaziz devrinin İstanbul'unu inceden inceye tasvir etme imkânı bulur. Romanın baş kişisi yaşlı kadın, kırık bir aşk hikâyesinin anlatıcısı, bize on dokuzuncu yüzyıl sonunun İstanbul tiyatrolarından izler düşürür. İşte Kamelyalı Kadın, işte Demirhane Müdürü, ötekiler. Gerçi biraz alaycı anılır ama; İstanbul'un tiyatroya bu düşkünlüğüne, eserlerin sıradanlığı bir yana, biz bugün alayla eğilemeyiz. Tiyatro, opera, şano: En incelmışinden en yaygınına bu görsel ve sese dayalı sanatlar payitahtta pek çok fırtına estirmiş gibidir. Söylemem gereksiz: Bugün çoktan dindi o fırtına.

Yine Refik Halid Karay, Sonuncu Kadeh'te, daha 'avam işi' eğlence dünyasını sıtmalı bir anlatımla çizer. Eserin yorgun kahramanı, artık kaybolmaya yüz tutmuş -düşünün, hepi topu 1950'ler!- Boğaziçi semtlerinde, ilkgençlikte yaşanmış bir aşkı sayıklar.

O 1950'lerdeki yaşlı adam da, anlattığı gençlik dünyası da silinip gitmiş: Murat Bey'in anlattığına göre; İstanbul, batakhane diyebileceğimiz yeraltı dünyasında bile sanatkârca bir yaşayışın beldesidir o zamanlar.

Hep O Şarkı'yla Sonuncu Kadeh birer 'son roman'. Diyelim ki, yazarları, Yakup Kadri'yle Refik Halid, mâziye, geçmişlerine fazla tutkun yaklaştılar. Yazıda, türetilmiş bir dünyada geçmişin güzelliklerini abarttıkça abarttılar.

Öte yandan, bütün karanlık, kasvetli atmosferine rağmen Maî ve Siyah'ın İstanbul'u da bugün izdüşümlerini bile göremeyeceğimiz bir kenttir. Maî ve Siyah'ın acı acı şikâyet ettiği yoksul, yolları çamur içinde, sokakları dar ve karanlık İstanbul, ruhun zenginlikleriyle donanır derken. Ahmed Cemil sanata ve bilgiye susamıştır. Çökkün şehirde, ancak sanatın, edebiyatın kurtarıcılığına inanır.

Büyük hayal kırıklıkları art arda sükün edecek, fakat iç dünyadaki derinleşme de sürüp gidecek: Ahmed Cemil'in mavi hayallerden siyah ıstıraplara yol alışı, bir bakıma, içteki zenginleşmeyi, duyuş yücelmesini tekrar tekrar söyler.

Yaklaşık kırk beş yıl sonra kaleme getirilmiş Yıldız Olmak Kolay mı?, Maî ve Siyah'ın umutlarına artık adamakıllı kayıtsızdır. Nahid Sırrı, 1930'ların sonunda horgörülerle donatılmış alaturka musikinin peşine düşmüş, bu sanatın çalgılı gazinolarda yepyeni bir çehre edinişine tanık olmakta, öyle bir çehre ki, sanattan pek bir şey söylemiyor, tam tersine, gelecekteki topluma dair kirli yaşamalar fısıldıyor.

Ne var ki, Yıldız Olmak Kolay mı?'nın inanılmaz renklerle bezenmiş, soğuk, mesafeli, hatta merhametsizce anlatılmış dünyası, o, saz heyetli, hanendeli, sözüm ona şaşaalı dünya da değişime uğrayacak; bugün baktığımızda, gazetelerin, dergilerin sararmış sayfalarında anılardan ibaret kalacaktır.

İstanbul esinli en güzel öykülerden biri, Füzûzan'ın "Gül Mevsimidir" adlı uzun öyküsüdür. Bir roman havası estiren "Gül Mevsimidir"de, Mesaadet Hanımefendi'nin hayat hikâyesi, iniş çıkışlarla, sarsıntılarla, yükseliş ve düşüşlerle, devirden devire uzanır. Boyuna değişen İstanbul, sadece bir insan ömründe, Mesaadet Hanım'ı da kılıktan kılığa büründürür; sanki 'birçok' Mesaadet tanırız.

Sormadan geçemiyorum: Adı İstanbul ama, kaç İstanbul var? Şimdi hangisinde yaşıyoruz?..

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Meselâ 'mehtap' demek..."

Selim İleri 2011.02.26

Boğaziçi Mehtapları'nı yeniden okudum. Biraz üzüldüm: Bu harikulâde eser günümüz insanları için âdeta bir bilmece olmuş.

Abdülhak Şinasi 'yiten' Boğaziçi'nin belki ilk tanığı. Gerçi Refik Halid de kaygılıdır: "Boğaziçi Olduğu Gibi" yazısında, 1930'ların iyice sonunda "beton inşaat" tehlikesine işaret eder. Ne var ki, "periler"i kaçırmazsak, eski Boğaziçi'nden geriye bir şeyler kalacağına inanır.

Ruşen Eşref -Boğaziçi Yakından, 1938- yeni zamanın ve yeni düzenin Boğaziçi'ni tahripkâr ellerden kurtaracağını söylüyor. Ülkülerle donanmış o söylem, hemen her şeyde olduğunca, Boğaziçi için de Cumhuriyet'in tılsımlı değneğine ihtiyaç duyuyor.

Oysa Abdülhak Şinasi, kendi tarihçesinin başlangıç dönemlerinde bile, yıkık, تنها, kimsesiz bir Boğaziçi'nde yaşandığını kimi bilinç ışımlarında itiraf eder. Daha o zamanlar, imparatorluğun sonunda, eski saraylar, büyük ve görkemli yalılar, uçsuz bucaksız korular ortasında saklanmış köşkler harabeye dönüşmüş; Abdülhak Şinasi derin hüznü duyuyor.

Daha o zamanlar, çiçeklerin limonlukları kırık camlı, kameriyeler kurumuş leylâk iskeletleriyle çevrili, geniş bahçeler enikonu bakımsızmış. "Bunların kendilerine mahsus nebatî hayatları yavaş yavaş sahipsiz kalmış bir hayvanın talihi kadar olsun dokunaklı" görünüyormuş.

Boğaziçi Yakından da bu acıklı görünümü tasvir eder. Bitki örtüsü kendi haline bırakılmıştır. Fakat Ruşen Eşref, yeni zamanın her şeyi bir an önce, çarçabuk bayındır kılacağı umundadır. Abdülhak Şinasi böylesi bir umuttan söz açmıyor.

Kendi kişisel yaşamından da söz açmıyor. O, bir rüya yalnızlığının insanıdır. Gerçekliğiye, Yakup Kadri'nin Gençlik ve Edebiyat Hatıraları'ndan öğreniriz. Yakup Kadri bu anıları yazabilmek için alınan arkadaşının ölümünü beklemiştir. Sonra neşter vurur;

"Aile ocağı Rumelihisarı'ndaki ahşap yalının aşı boyası soluk bir renk bağlamış, kayıkhanesinin direkleri çürümeye yüz tutmuş ve belki de damı her yanından akmaya başlamıştı. İçerisinde ise, eşyalar bir hayli yıpranmış, taban tahtalarını örten ince örgülü hasırlar yer yer aşınmış idi. Burada, bir eski refah ve ikbal devrini hatırlatan birkaç stil mobilya ve bir Bohemya âvizesi ve bir Venedik aynasıyla altmış yetmiş yaşlarında iki hotozlu kalfadan başka bir şey görünmüyordu."

Abdülhak Şinasi bu yalıdan, bu 'ev'den için için utanırmış. İkide birde, çok yakın zamanda yeni bir yere taşınacaklarını söylemiş. Hiçbir zaman taşınamamışlar.

Bununla birlikte, Abdülhak Şinasi o kaşınmış eşyadan, o yıpranmışlıktan barok bir üslûp kurmuştur. Geçmişte var olduğunu sandığı her şey, belki bir rüya, mutlaka özlem ve hayal. Dille, kelimelerle yaratılmış rüyayı, handiye yarım yüzyıl öncesinden başlayarak, her zaman çok severek okudum.

Yalnız bu kez, Boğaziçi Mehtapları'ndan şu cümleler aklımı karıştırdı:

"Meselâ 'mehtap' demek mehtaplı bir gecede Boğaziçi'nde dolaşan bir kayıkta bir saz takımı peşinden onu dinleyerek yapılan gezinti demektir. 'Valde Paşa'nın mehtabı' demek bu saz âlemini onun tertip ettiğini söylemekti. 'Mehtapçılar' demek de bir gezintiye iştirak edenler demektir."

Bugünkü kuşaklara galiba artık hiçbir şey hissettiremiyor. Hangi kayık, hangi saz takımı? Valde Paşa kim? Valde Paşa'yı yirmilerindeki, otuzlarındaki genç arkadaşlarıma sordum. Yanıtı biliyordum: Elbette tanımayacaklardı. Gelgelelim merak da etmediler. Yukarıdaki alıntıyı okudum; sadece dinlediler, dinlemekle yetindiler...

Boğaziçi'nin o zamanlara özgü adlandırışlarından sonra, Abdülhak Şinasi, musikî sanatında odaklaşarak, bütün bir saz mevsiminin anlatısına yol alır. Anlatı herhangi bir olay örgüsünü baştan reddeder. İç anlam yelpazelerine gönül vererek, Boğaziçi'ni duyguya getirir.

Çamlıca'daki Eniştemiz yazarı semtlerimizin hepsinde başlı başına bir uygarlık görmüştür. Ama Boğaziçi'ninki apayrıdır, orada mimarîyle doğa birleşir, tezatlar arınır, denizden yalıya, yalıdan bahçe ve koruya, nihayet yükselen tepelere büyüleyici bir uyum eşlik eder. Meraklısının, bugün yalnızca bazı ressamlarımızın eskilerde kalmış eserlerinde görebileceği bir peyzaj...

Boğaziçi Yalıları'nda, yalı mimarîsi, hem denizi kucaklayan, hatta denizden can bulan, canını denize seve seve vermek isteyen özelliğiyle; hem de, yeşile, mavinin enginliklerinden sonra, bahçenin, korunun sayısız ayrıtırlarla bezenmiş çeşit çeşit yeşil alacasına açılan pencereleriyle ifade edilir.

Bu özel medeniyeti bir yandan 'tabiat sevgisi' besler, bir yandan "musikî iptilâsı", hepsinden çok, "mâzinin mahremiyetleriyle" dolup taşan İstanbul, Boğaziçi töresi.

Şimdi gece olmuştur. Boğaziçi Mehtapları'nın "Toplanış"ı geceyle birlikte başlar. Bütün bu gecelerde, sazlı sözlü âlemlerde yalnızca Boğaziçi sakinlerinin hissedebileceği değerler gizlidir.

Mehtap gecelerine dışarıdan katılanlar, sözgelimi, havanın rutubetinden, kayıkların devrileceğinden korkarlar. Ama Boğaziçi'nde yaşayanlar, denizle, mehtapla, hatta gecenin serinliğiyle, rutubetle çoktan yakınlık kurmuşlar.

Kayıklar, sandallar yola koyulunca, saz faslı yükseldikçe yükselir. Musikî, iki sahil arasında yankılanarak devam eder. İstanbul, geçmiş zamana hânendelerin, çalgıların sesleriyle dalgalana dalgalana geri döner. Abdülhak

Şinasi -yaşanıp yaşanmadığı, kendisinin 'sahiden' yaşayıp yaşamadığı bizim için artık hiç de önemli olmayan-anılarını "gümüşservi"de tek tek seçer. Kayıklar kervanı yalıların önünden geçerken, o da, usul usul gizliliklere eğilir, her yalıdan bin öykü çıkarır, sonra sessizliğe, "sükût"a gönül verir...

"Aşk Faslı" büsbütün hayallere, rüyaya kapılıp gitmişken, "Dağılış" çıkagelecektir. Dağılış, ayrılış ve nice zamanlar sonra hatırlayış, Boğaziçi Mehtapları'nın son bölümleri, vaktiyle, "Mâziyi cennet sanmak, işte şu aldanış, içinde bulunduğumuz zamanı şu görmezden gelmek dik başlılığı, şüphesiz geleceğe eşsiz bir yazar sunuyor bugün" diye yazmışım. Şimdiyse öyle olmadığını, öyle olamayacağını ayırt ediyorum.

Abdülhak Şinasi'nin dile getirdiklerinden hiçbiri en küçük bir izde olsun belirmiyor! Aslında Refik Halid'inkilerden de iz kalmamış. Ruşen Eşref'in beklentisi, doğanın korunacağı, serpileceği umudu şimdinin görünümünde acı bir istihzayı andırıyor.

Boğaziçi Mehtapları'nın zengin anlatımı, üslûbu bile yabancı. Alfabe cümleleriyle yazılmış -çoğu kâğıt ziyanı- kitapların başı çektiği günümüzde kaç sabırlı okur çıkar da, Abdülhak Şinasi'nin yazdıklarından tat alır?!

Yakın dostu Yakup Kadri, "Edebiyat," diyor, "Abdülhak Şinasi'nin bütün ömrü boyunca yegâne aşkı idi. Hatta, diyebilirim ki, hayat onun için yalnız edebiyattan ibaretti."

Edebiyat sözcüğünün mecazî anlamını biliyorsunuz tabî: "Boş, gereksiz, yapmacık ve özentili sözler." Başkalarıyla paylaşmak arzusuyla, Boğaziçi Mehtapları'ndan hepi topu üç beş sayfayı yüksek sesle okudum. Şaşkın, bıkkın bakışlarda edebiyatın mecazî anlamından kaynaklanmış huzursuzluğu yakaladım.

Neden saklayayım: O bakışlardan, o huzursuzluktan hastalıklı, kötücül bir sevinç duydum. Sevinçlerim epeydir böyle.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Hep aynı...

Selim İleri 2011.02.27

Belki hep aynı...

Yıllar önceydi, çok uzun yıllar önce; hatta gençtim. Tiyatro aktrisi değerli bir dostumla birlikte karşı yakadan, Kadıköy'nden bu yakaya, evlerimize dönüyorduk.

Gülünüp eğlenilmiş, hayli hareketli geçmiş bir akşam yemeğinden sonraydı. Arkadaşlar, yemekler, candanlık, içtenlik güzeldi. Zararsız, zekâ satrancına dayalı dedikodular da süslemişti geceyi. Özetle, falsosu olmayan bir hafta sonu çağrısıydı.

Gelgelelim bir yakadan ötekine geçerken, takside, tiyatro sanatçısı da, ben de, enikonu hırpalanmışçasına, dayak yemişçesine yorgunduk. Konuşamayacak kadar yorgun; zaten susuyorduk.

Çok mu çalışmıştım gün boyu? Aklımdadır, yitik romanlarımdan birinin, galiba Hayal ve İstirap'ın düzeltileriyle uğraşmıştım bütün gün; sadece bu. Sokağa bile çıkmamıştım. Herhalde yol arkadaşım da gün boyu aşırı

yorulmamıştı. Oyunu ya da provası, dublajı, televizyon çekimi falan yoktu. Evlerimize döndüğümüze seviniyorduk yine de.

Yalnız insanın yabancılığı işte, diyordum. Daha doğrusu, güncelde yaşanılanlara uyumsuz insanın tedirginliği...

Döner dönmez 'şiiir', şiiirler okumaya karar vermiştim. Bazan sadece şiiir şifa verir...

Otomobil yoğun sis katmanından zorlukla geçiyordu. Kirli beyaz sis, mavi çalımlarla dalgalana dalgalana, üstümüze çarparcasına, arttıkça artıyordu. Galiba sonbahardı, iyice güz sonu. Dediğim gibi, pek az konuşuyorduk. Örneke, sisten söz açıyorduk. Evet, sis vardı, yarın yine güzel olacaktı hava...

Aslında, içimizden geçenleri söze dökemiyorduk. İkimiz de biliyorduk ki, her şey gri, hatta karanlıktı. Dönemeçlerinden birindeydi Türkiye. Siyasi çekişmeler, gürültü patırtı, her şey toz duman içinde. İçteki kaygı, bütün düşüncelerimizi, bütün duygularımızı donatmıştı.

Hem herkesin, başkalarının neden bunca eğlendiğine şaşıyorduk, hem de o eş dost ilişkisine gizli alaylar, horgörüler konduruyorduk. Demin masada gülenler sanki biz değilmişçesine.

Ama bir yandan da herkesi sarıp sarmalayan o büyük yalnızlığı alımladıkça, geceyi, tanışlarımızı, ne var ne yoksa hepsini yeniden sevebilmenin yolunu yordamını arıyorduk.

Önce Asaf Hâlet Çelebi'nin dizeleri çıkageldi:

Bakanlar bana

Göğdemi görürler

Ben başka yerdeyim

Cüneyd'di değil mi, kendi cübbesi altında yok olur...

Çok tuhaf bir şey olmuş, aktris dostum, durup dururken, Albert Camus'den söz açmak ihtiyacını duymuştu. Bölük pörçük hatırlıyorum: Camus'ye göre, ergeç ölümlü oluşu, daha baştan yitirmesine yol açmış insanoğlunun. Anlamdan yoksun bir dünyada bizi bekleyen hiçlik. Bir tür nihilizm. Ama Bir Alman Dosta Mektuplar'da Camus, direnmekten yana. Direncinde politik renk söz konusu.

Daha neler konuştuk; galiba Yabancı'nın kayıtsızlığından. Bu kayıtsız görünüşten kuşkular duyarak elbette. Kayıtsız mı, yoksa olup bitenlerden büsbütün yılıp kalmış mı?

Bu kez Dıranas'ın dizelerini söyleyecektim:

Aynı siyah güneş, aynı siyah,

Aynı susayış, aynı koşuş, aynı...

Of... hep aynı şey, aynı şey, aynı şey,

Aynı, aynı, aynı, aynı aynı...

Dediğim gibi, uzun yıllar geçti, handiyse otuz yıla yakın bir zaman. Yaşlanıyoruz ama, ikimiz de ayakta; iyi kötü uğraşlarımızda. Eskisi kadar sık görüşmüyoruz; sebepleri önemli değil ya da epey trajik sebep: Görece yol ayrımlarında birbirimizi kırdık.

"Aynı siyah güneş"in altında fakat hangi yol ayrımı?

Şimdi düşünüyorum da, geçen onca zaman neyi değiştirdi, neyi sağılttı, iyileştirdi. Belki yaşlanışla, sesim daha kısık, hep aynı demekten kendimi alamıyorum. Sözler, hırslar, öfkeler, yalanlar, kibirler hep aynı!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Salâh Birsel'i özlemek

Selim İleri 2011.03.06

"Artık papağannâmelere burada bir son çekmek gerekiyor."

Yıllar önce Salâh Birsel'in bu cümlesini okuyunca içim titremişti. Çünkü okurlarının Salâh Bey'den daha nice papağannâmeler beklediğini iyi biliyordum. Bugün galiba öyle değil. Gençlerle söyleşiyorduk; Birsel'in bazı eserlerinin yeni basımları yapılmıyormuş sadece, ötekiler 'piyasa' dışı kalmış. İrkildim.

Papağannâme, Salâh Bey'in bütün düzyazıları gibi soluk soluğa okunan, elden bırakılamayan, sonra bir kez daha okunan bir eserdir. Şairin 1993 ve 1994 yıllarının günlerinde yazıp çizdiği eşsiz satırlar. (Papağannâme yeniden yayımlanmıyor mu?)

Necatigil, Birsel'in şiirinden şöyle söz açar: "Konularını alaya alır göründü, duyarlığı öldürür görünerek ona düşündürücü yanı çoğalmış bir tazelik kattı." Aynı incelik ve yazınsal kaygı denemelerinde, günlüklerinde sürüp gitmez mi?

Sonra, Necatigil'in o 'görünmek' deyişinde ne kadar keskin bir gözlem söz konusu. Salâh Birsel, bence, yalnızca acıyı, sevecenliği, hüznü yazdı. Onlara zaman zaman taşlamadan, kara yergiden, ince gülmeden çok renkli giysiler biçti.

Cemal Süreya, Kendimle Konuşmalar'daki (1969) denemelerin edebiyatımızda apayrı bir sayfa, bölüm oluşturduğunu söylemişti. Kendimle Konuşmalar Salâh Birsel denemeciliğinin ilk verimi sayılabilir. Cemal Süreya, Birsel'in şiirinden de söz açmış, edebiyat tutkunu gençlerin bu şiiri defalarca okumaları, özümsemeleri gerektiğini söylemişti.

Süreya'nın önerisinden, uyarısından sonra Günlük'ü (1955) ve Sen Beni Sev'i (1957) okumuştum. İtiraf edeyim ki, Salâh Birsel şiirindeki derin burukluğu, demin andığım kitapların verdiği hazzın gerisinde sanıyordum. Oysa şu dizeler:

"Güzin'in kedileri vardı / Benim gibi okşanmak isteyen / Ama sevdanın adı geçsin / Güzin kaşlarını çatardı"

Derken Salâh Bey'i tanıdım. Ankara'daki evinde İstanbul'a göç hazırlığı içindeydi. Jale Birsel bize meyveli pastalar ikram etmişti. Çay ve pasta: Unutulmaz bir akşamüzeriydi. O akşamüzeri, genç edebiyatçılara bütün sevgisini, desteğini açmaya hazır, alçakgönüllü Salâh Birsel'le mutlu saatler geçmişti.

Kuşları Örtünmek (1976) yayımlandığında Salâh Bey'in benim Pastırma Yazı için hak etmediğim övgü dolu yorumunu okudum. Onun yüreklendirici tutumuna gündeş edebiyatımızda çok seyrek rastlanılıyor.

Şiir ve Cinayet'i (1975) Moda Çay Bahçesi'nde okumaya başlamıştım. Annem hastaydı. Onu çay bahçesine götürmüştüm. Ölümün ağır ağır çıkageldiği bir hastalık. Sonu hastanın yakınları biliyor, ama hasta gitgide

çocuklaşıyor. Öylesine üzücü bir dönemde Şiir ve Cinayet'in verimleriyle avunabilmişim.

Her dizesinden, her cümlesinden anlam kuşandığımız Salâh Birsell, bana öyle geliyor ki, 1970 sonrasında, edebiyatımızda bir yıldızdı. Eseri okura mutluluklar tattırdı. Bu eser deneme türünde edebiyatımıza ufuk açtı.

Halley Kimi Kurtarır'ı (1981), Yapıştırma Bıyık'ı (1985) baş köşeye oturtuyorum. Sonra aklım çok sevdiğim Amerikalı Tolstoy'da (1983) kalıyor. Birsell'in şenlikli kaleminden Boğaziçi'ni, Beyoğlu'nu bir uçtan bir uca gezip durduk. Gün ışığına bir daha çıkmaz sanılmış olaylar, kişiler, semtler yeniden dirim kazandı. Bunca emeğe teşekkür borcumuz sona mı erdi?

10 Mart 1999 tarihinde kaybetmişiz bu ustayı. Hiç değilse ölüm yıldönümünde anılsa.

Günümüzün hırgüründe üç yüz, dört yüz kelimenin bütün bir konuşma dilinin dağarcığı olduğu söyleniyor. Birsell'in eserinde kelimeler uçsuz bucaksız!

Bendeki, imzalı Papağannâme'yi içim burkularak karıştırıyorum. İşte şu sezi: "Bir kenarda dur. Dudaklarına da bir gülücük kondur." Ne kadar önce sezmiş!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Haldun Taner'in İstanbul'u

Selim İleri 2011.03.12

Belki Milliyet gazetesinde pazar günleri yazdığı fıkralarından dolayı, belki İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun Yeni Komedi bölümünde sergilenen oyunları sebebiyle, Haldun Taner evimizde sık sık anılan bir yazardı. Bu dediğim, 1960'lı yıllar.

Hemen ayraç açayım: Fıkra dendi mi, şimdilerde, nükteli, hicivli hikâyecikler akla geliyor. Haldun Bey'in yazdığı fıkralar başka. O fıkrayı Kubbealtı Lugatı şöyle tanımlıyor: "Gazetede veya dergilerin belirli sütunlarında gündelik konuları ele alan, bunları çeşitli görüş ve yorumlarla anlatan kısa yazı türü."

Taner'in fıkra yazarlığı Tercüman'da başlamış, sonra Milliyet'te sürmüş. Gazete yazarlığının sağladığı ün öne çıkmış olmalı ki, oyun yazarı Haldun Taner'i daha çok tiyatroseverler tanırlardı. Acı olan, hikâyeci Haldun Taner'in gölgede kalmış olması. Haldun Bey usta hikâyeci idi. Öykülerinin göz ardı edilmesine -arada bir - üzüldüğü olurdu.

Binlerce fıkra yazmış. Ama çoğunun güncelde yitip gideceğini biliyor. Özenle seçtiklerini, önemsediklerini, yarın da okunabileceklerine inandıklarını kitaplaştırmış. Geriye kalanlar şimdilik gazete köşelerinde. Her abuk sabuk şeyin 'kitaplaştırıldığı' günümüzde, bu yitip yazılara yazık ettiğimizi söylemeden geçemeyeceğim...

Çok Güzelsin Gitme Dur'da yer alan, 1977 tarihli İstanbul yazısı "İstanbul'a Bakmak" çok hoşuma giderdi. Âdeta bir Haldun Taner klasiğidir.

Sadece "İstanbul'a Bakmak"tan anlaşılabilceği gibi, Haldun Bey doğup büyüdüğü şehri sevenler ve sevdirmek isteyenler arasındaydı. Yazısı çizisi, görgüsü, yaşama biçimi, hali tavrıyla 'İstanbul kültürü'ne hiçbir zaman

ihanet etmedi. 'Değişen İstanbul' karşısında telâşa kapılmadı; endişelerini dile getirirken, yarın için umutlarını korudu.

Bir televizyon programından hatırlıyorum: İç göçler yüzünden "cânım" Beyoğlu mahvoldu, köylüleşti diye herkes feryat ediyordu. Ömer Kavur'la birlikte seyretmiştik. Yalnız Haldun Bey, o 'lumpen' sayılmış insanları savunuyor, İstanbul kültürünün haşır neşirliğinde o 'serseri'lere, 'çapaçul'lara dost eli uzatmamız gerektiğini söylüyordu. Ömer'in "Ne kadar farklı, ne kadar ince!" dediğini yine işitir gibiyim.

Dönelim "İstanbul'a Bakmak"a. Bu güzel yazı, Osmanlı döneminden kalma izlenimlerle başlar. Haldun Bey geçmişi büsbütün reddedenlerden ürkerdi.

Yabancı bir diplomat, Cevdet Paşa'ya İstanbul'un havasını sormuş. Cevdet Paşa yanıtlıyor: "Lodos eser yaz olur, poyraz eser kış olur." 1977 Şubat'ı lodoslu geçmiş. Haldun Bey, paltosuz, kaşkolsuz geçirdiklerine şükrediyor. Gerçi bu yıl ayazlı geçti ama, vardır İstanbul'un öyle şubat ayları. Sait Faik "Kestaneci Dostum"da İstanbul lodoslarını bir iki cümlede ne kadar güzel anlatır...

Meğer Refik Halid yakınmış: "Ne olurdu şu Uludağ Çamlıca'nın yerinde olsa idi. O zaman poyraza, karayele bir paravana çeker, kışları da İstanbul'da Cote d'Azur ılıkığı içinde yaşadık." İstanbul'da kıştan, kardan hiç hoşlanmadığım için Nilgün romancısının yazıklanışı çok hoşuma gitti.

Şimdi anılara kapılıp gittikçe, değerli Haldun Taner'i kış sevmezler arasında hatırlıyorum. Güz sona ererken, şakır şakır yağmurlu bir akşamüzeri, sırtında sırlıklam yağmurluğu, başında sırlıklam beresi, onu Beyoğlu'nda görmüştüm. Sabahleyin evden çıkarken şemsiye alıp almamakta kararsız kalmış. "İstanbul her yağmurda çamur deryası!" demişti.

Oysa, 1977 Şubat'ında, eşi dostuyla birlikte Çamlıca'dalar: "Geçen pazar Çamlıca'ya çıktık. Kasım başında gibiydi doğa. Sanki bir yaz uzantısı. Daha da şiirli üstelik. Toprakta en küçük bir üşümüşlük, tedirginlik yok. Seslerin yankısı havada asılı kalıyordu. Boğaz ve Marmara ütülü çarşaf gibi kırışksız. Ahmet Kutsi Tecer'in bir deyimi ile, sanki kenarından tutup çekseniz ucunda oyma gibi birtakım kıyılar, adalar, adacıklar gelecek."

Bu duru anlatımı sevmemek mümkün mü?

Hafif sis varmış. Güneş batmak üzereymiş. Günbatımı ve sis İstanbul'u Çamlıca tepesinden yine güzel gösteriyormuş.

Küplüce Mezarlığı'na giden keçi yoluna sapıyorlar. Taner, Ahmet Hamdi Tanpınar'ı anıyor. Ölürse Ten Ölür / Canlar Ölesi Değil'de öylesine sevgiyle, deyiş yerindeyse şefkatle anlattığı Tanpınar keçi yolundaki doğa güzelliğine vurgunmuş.

Aynı yol, aynı vurgunluk, Tanpınar'ın birdenbire Giorgione'nin Venüs'ünü hatırlayışı, Haldun Taner'in bir öyküsünde de karşımıza çıkar, Yalıda Sabah'ın içindeki "Yaprak Ne Canlı Yeşil"de. Anılarla bezenmiş bu hikâye İstanbul'da sonu gelmemiş bir aşkı anlatır.

Doğup büyüdüğüm, artık kocamaya koyulduğum şehirde hepi topu dört beş semtte oturdum. Çocukluğum Kadıköy'ünde geçti; Bahariye, Şifa, Moda o günkü peyzajlarıyla çok eskilerde kaldı. Sonra Cihangir, Kumrulu Yokuş Sokağı. Oradan Teşvikiye'ye taşındık. Nice zamandır Şişli'deyim, önce Eksercioğlu Sokağı, derken Sıracevizler Caddesi. Haldun Bey öyle mi?! Kira evinden kira evine taşınarak âdeta İstanbul gezisine çıkmış.

Semtleri sayıyor: "Beylerbeyi, Üsküdar, Bebek, Gedikpaşa, Cağaloğlu, Saraçhanebaşı, Büyükkada, Maltepe, Yeşilköy, Osmanbey, Şişli, Feneryolu, Göztepe, Çiftehavuzlar, Erenköy, Cevizli, Küçükyalı, Bahariye, Moda,

Mühürdar yaşamımın yıllarını, yaşantılarını paylaşan yerler. Bir de bunlara Beyoğlu'nun göbeğinde yatılı okulda geçirdiğim on iki yılı eklemek gerek."

Benim gibi, yer, ev, semt değiştirmekten ürkenler için inanılır gibi değil!

'Değişen İstanbul'da Haldun Taner'in korktuğu, ayaküstü atıştırma kültürünün, bu, tırnak içinde kültürün git git yaygınlaşmasıdır. Kasım başını çağırıştırır şubat günü, Çamlıca'dakilere göz atıyor: Son model özel arabalar, özel arabalarında maç spikerinin sesini dinleyenler, karıkoca, sevgili münakaşaları, işin aslı aranırsa, Çamlıca kimsenin umurunda değil. "Kendini doğaya şöyle tümüyle veren herhalde pek azdı. Belki henüz naiflik çağında bir iki genç kız, üç dört orta yaşlı, birkaç da eski İstanbul tiryakisi, o kadar. Çoğunun birikim depolarında ne Fikret vardı, ne Sait, ne Orhan Veli, ne Yahya Kemal... O depolar düzayak ve güncel yavanlıklarla dolu idi."

Sonunda, güzele bakmayı unuttuk diye keder duyuyor Haldun Taner.

"İstanbul'un pastane kültürü" sözünü ondan işitmiş olmalıyım. Sıkı bir pastane müdavimiydi. Beyoğlu'ndaki Markiz ortadan kaldırılırken az üzülmeydi; Markiz'i korumak adına en büyük mücadeleyi o verdi. Tam o sıralar, Attilâ Ağbi (İlhan) Markiz'in yerli yerinde kalmasını isteyenleri bol bol sarakaya alıyordu: Markiz komprodor burjuvanın mekânı filan... Haldun Bey, "Attilâ gibi uygar bir adam bunları nasıl yazıyor, anlayamıyorum" demekle yetindi.

Kavgacı değil, anlayışlı, herkesi anlamak çabasıındaydı.

Demin andığım "Yaprak Ne Canlı Yeşil" bir başka pastaneye, Tepebaşı'ndaki Pelit'e açılır. Öykünün sonlarında şu, gönül yakıcı cümleler: "Roksan nerde? Hamide nerde? Brünhild, İneborg ne oldular? Bilemem. Tepebaşı Tiyatrosu yandı. Pelit şimdi konfeksiyon mağazası."

Pelit'in son günlerini bilirim; düşkünleşmişti. "Yaprak Ve Canlı Yeşil"deki pastane önce canlı günleriyle beliriyor:

"Pelit Beyoğlu'nda sevimli bir kahvedir. Tepebaşı Tiyatrosu'nun karşısına düşer. Buraya daha çok sakallı, pipolu yazar çizer düşünür takımı, karşıki tiyatrodan da aktörler, operacılar, müzisyenler gelir."

Edebiyat esrarengiz bir şey: Masalarda oturanları, konuşmalar, tartışmalar, gülüşler, garsonları, girip çıkanları yazmış Haldun Bey. Onun kaleminden, okudukça, durup dinledikçe işitiyorum, durup baktıkça ben de yaşıyorum...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Resimler ardında

Selim İleri 2011.03.13

Abdülhak Şinasi Hisar bir yazısında güzel sanatların ülkemizde, on dokuzuncu yüzyıl sonunda, birdenbire serpilecekken, çeşitli baskılar sonucu yine 'cemiyet'e açılmadığını, bunun talihsizlik olduğunu söyler.

Sözünü açtığı baskılar, iddiasına göre, Sultan Hamid'in istibdatıyla ilintili. Fakat Zonaro'nun saray ressamı olduğunu unutmuş görünüyor.

Şiir bir yana bırakılırsa, edebiyat zaten yaygınlık edinememiş. Bir de istibdatın yıldırıcılığı bastırınca, okuma alışkanlığı, isteği büsbütün cılız kalıyor.

Abdülhak Şinasi sürdürüyor: Mimarimiz fakirleşen toplumsal ortamda hayatımızdan sessizce ayrılır. Ahşap saltanatı refahı gereksinmektedir. Heykel yapılmamakta, resim bağnazlık sebebiyle öne çıkamamakta... Güzel sanatların daima kapalı bir çevrede kendi içine kapanarak kalması, Abdülhak Şinasi için, bireysel dünyanın gelişememesiyle eşanlamalı.

Bununla birlikte Türk resim sanatının çok kısa sürede geliştiğini, inanılmaz açılımlar gösterdiğini, kapalı çevreyi etkilemekle yetinmiş olsa bile, mucizelik değer taşıyan akışlar gösterdiğini söylemek mümkün.

Sonra, bu kapalı çevre üzerinde durmak gerekir. Prenses Leylâ Açıba'nın anılarını (Timaş Yayınları) okuyanlar, akrabası Mihri Müşfik'in resim, ressamlık serüvenini öğrenecekler: II. Abdülhamid yetenekli Mihri Müşfik'i hemen Zonaro'ya göndermiş...

Osman Hamdi Bey'in ünlü "Feraceli Kadınlar"ıyla İbrahim Çallı'nın peyzajlarına dikkatle baktığımızda, büyük bir gelişme saptanıyor. "Feraceli Kadınlar"ın kişisellikten uzak, bire bir gerçekçiliği, Çallı'da birdenbire ressamın kişisel bakış açısına, kişisel gözlemine, duyusuna yol almış. Öncünün açtığı yolda, bir kuşak sonra, hepi topu kırk yıl içerisinde sanat olgunluğa erişmiş.

Düzyazı edebiyatında da derin çaba karşımıza çıkıyor. Ahmet Mithat Efendi'nin romanı sevdirmek uğruna bütün anlatım tekniklerini 'yoklaması' yabana atılacak çaba mı? Gelgelelim üzerinde durulmamış.

Halid Ziya Aşk-ı Memnu'yla birlikte kişisel bakış açısını Türk romanında gündeme getiriyor. Mâî ve Siyah'ın kimi bölümleri de buna tanıklık ediyor. Ne var ki bu öncülüğün kavranması zaman almıştır. Daha yaşarken Halid Ziya'ya modası geçmiş romancı diyenler var. Eseri üzerinde eleştirel çaba harcanmamış.

Çaba harcanmadığı gibi, kişisel bakış açısı, -üstelik!- ilericilik adına çoğu kez baltalanmış. Dediğim gibi, birçok değerli eser irdelenmemiş. Öte yandan, zamanınelediği, şimdi önemsenmeyen birtakım verimler göklere çıkarılmış.

Yetiştığım yıllarda köy romanlarının 'sükse'si uçsuz bucaksızdı. Keder uyandırıcı tekdüzelik göze batmıyor, birbirinin benzeri köy romanları art arda yazılıyor, yayımlanıyor, eleştirmenlerin övgüleriyle okura ulaştırılıyordu. Sonra bu dönem kapandı. Bu dönemde önemsenmemiş bazı eserler, Huzur'dan Aylak Adam'a, bugün el üstünde tutuluyor...

Resim kuru ideolojik yaklaşımlardan daha bağımsız yol alabilmiş. Feyhaman Duran'la Abdülmecid Efendi'nin natürmortları üç aşağı beş yukarı aynı nesneleri resme dönüştürürken, üslûpta, ifadelendirişte birörneklik, tekdüzelik hiç mi hiç göze çarpmaz.

İyi bir resim izleyicisi Feyhaman Duran'la Abdülmecid Efendi'nin natürmortlarını hemen ayırt edebilir, imzaları saklı tutsanız da. Ama iyi bir okur, farklı kalemelerin yazdığı köy romanlarını, imzaları saklı tutarsanız, kim yazmış, kolay kolay çıkaramaz.

Dahası, ressamlarımız, kendi içlerinde, kişisel bakış açılarını koruyarak, değişik evrelerde farklı açılımlara ulaşabilmişler. Avni Lifij'in kısa bir ömre tekdüzelikten uzak verimleri eklememesi büyüleyicidir. Hep aynı Avni Lifij, fakat ne kadar geniş bir yelpazede!

Dostoyevski'yle Tolstoy'u birdenbire yaratan Rus romanını andırırçasına, Türk resminde de Halil Paşa'lar, Nazmi Ziya'lar, Ayetullah Sümer'ler, bütün o ustalar birdenbire güzel sanatların bu dalına can kazandırmışlar. İzleri sürülmüş.

Araba Sevdası'nın izi sürülmüş mü?

Uzun yıllar, Araba Sevdası ortalama bir şairin romancılık hevesi sanılmış...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Sait Faik'in Kahvesi

Selim İleri 2011.03.19

1966-67 ders yılında başlayan Sait Faik okumalarım sürüp gitti. Bazen araya yılların girdiği oldu. Fakat Sait Faik'e hep geri döndüm. Her defasında yepyeni duyular, kırılganlıklar, öfkeler, affedişler, boyuna sevgiler yakaladım. Her defasında, yalnızca Sait Faik'e özgü tasvirler, canlandırışlarla İstanbul.

Sait Faik'in "Mahalle Kahvesi"nde anlattığı kahveyi yeniyetmeliğimde İstanbul'un dört bir yanında arayıp durdum. Hikâyeci uzun uzadıya tasvir etmişti ama, kahvenin hangi semtte, nerde olduğunu söylemekten uzak durmuştu.

"Mahalle Kahvesi" Sait Faik'ten okuduğum ilk hikâyedir. Lise ikide öğrenciydim. Şimdi rahmetle andığım, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenimiz Bâkiye Ramazanoğlu güz sonunda bir gün sınıfa neftî kapaklı, cep boyu bir kitapla girdi. Bu, Varlık Yayınları'nın Bütün Eserleri dizisinden, Sait Faik imzalı Mahalle Kahvesi'ydi.

İşte on altı on yedi yaşına kadar Sait Faik okumamış olmama bugün şaşıyorum. Halide Edib'ler, Reşat Nuri'ler, Yakup Kadri'ler iyi kötü okunmuştu. Yenilikçi edebiyatımızdan Oktay Akbal, Necati Cumalı, Nezihe Meriç. Ablamın yarı yıl ödevi, Tarık Buğra'nın romanı Siyah Kehribar. Başka yazarlar, başka eserler de var. Aralarında Sait Faik yazık ki karşıma çıkmamış.

Bâkiye Hanım "Mahalle Kahvesi"ni bütün sınıfa yüksek sesle okumuştur. Vurulup mu diyeyim, çarpılıp mı, öylece kalakalmıştım.

Her zaman gidilen, yaz sıcağında serinliği tadılan, asma altında, söğüt ağaçlarıyla bezenmiş bir kahvedir burası. Sait Faik 'anlatıcı' kimliğine bürünmüş, bir kış günü kahveye gelerek, "Karayelin, tipinin çılgınca savrulduğu" akşam vakti, buğulanmış camdan dışarıya bakar.

Ortalığı mor bir ışık kaplamıştır. Ah o mor ışık! Nice kış akşamları, hele kar yağmışsa, doğup büyüdüğüm şehir artık hep o ışıkla donanmış, eflâtunlar, leylakiler, mor salkım morları kuşanmış görecektim...

Sonra ihtiyar adamlardan oluşan bir topluluk geliyor kahveye. Söyleşiyorlar. Genç bir çocuğun gelişile söyleşi ansızın kesiliyor. Kahvenin sıcak, iyicil havası bozulmuş. Tavla pullarının, zarların sesi artık işitilmiyor. Anlatıcı, boyuna, birinin çıkıp da "Şeytan geçti!" demesini bekliyor.

Öykünün sonrası iç yakıcı: Genç adamın babası ölmektedir. Kahvedeki delikanlının kızkardeşini 'kötü yol'a ittiği konusunda bir söylenti alıp yürümüş. Kapının önünde, delikanlıyı "gebertmek" için bekleyen teyzeoğlu vardır ve baba "ruhunu teslim" eder...

Neredeydi bu asmalı, söğütlü mahalle kahvesi? Bir uçtan bir uca, Bağlarbaşı, Yedikule, Reşitpaşa derken, Dolapdere'den Kasımpaşa'ya inen yolda, yol kenarında bir kahvede karar kılmıştım. O zamanlar tenhaydı. Güz

gelince yaprakları kızaran sarmaşıklar bezerdi kahveyi. İlk hikâyelerimden "Hüzün Kahvesi" oradan ve Sait Faik'ten esinli.

Zaten çok geçmeyecek, Sait Faik'le Sabahattin Ali en sevgili yazarlarım olacaklardı. Bazı günler Sait Faik en birinci, bazı günler Sabahattin Ali. Derken pişmanlıklarla, hem Sait Faik'çi, hem Sabahattin Ali'ci... Bugün de galiba öyle.

Sait Faik dendi mi, bireyin hikâyesini yazdı iddiası karşımıza çıkar. İstanbul'un, Burgaz Adası'nın, denizin, martıların hikâyecisi de diyoruz. Fakat bence hep eksik kalıyor.

Daha başlangıçta, hemen "Semaver" öyküsünde; bir işçinin, çocukluğunda bir anı gibi sarındığı semaver, bize "içinde ne ıstırap, ne grev, ne de patron olan" 'fabrika'yı haber verir. "Sarışın amaleler" in elleri "kıymettar"dır. Sait Faik özlediği dünyayı "Ay Işığı"nda dile getiriyor:

"Nasıl bir dünya mı? Haksızlıkların olmadığı bir dünya... İnsanların hepsinin mesut olduğu, hiç olmazsa iş bulduğu, doyduğu bir dünya... Hırsızlıkların, başkalarının hakkında tecavüz etmelerin bol bol bulunmadığı... pardon efendim! Bol bol bulunmadığı ne demek? Hiç bulunmadı mı bir dünya..."

Böyle uluorta konuşmaların başa iş açacağını da âdeta kırık bir istihzayla belirtiyor: "İçinde iyi şeyler söylemeye salâhiyetler kıvranan adamın, korkmadan ve yanlış tefsir edilmeden bu iyi şeyleri söyleyebildiği bir dünya..."

O dünya uzak bir hayaldir. "Söylendim Durdum"da İstanbul, yaşanan hayatlar dolayısıyla tuhaf bir renge bürünmüştür: Zehir yeşili! Zehir yeşili sürüp gidecek. Alemdağ'da Var Bir Yılan'a doğru, sevgi yoksunluğu arttıkça artar. Yoksunluk büsbütün umarsızlığa dönüşür. Bu son öykülerde düşleme sığınılır ve İstanbul bir düş kenti olup çıkar. Güzel, mutlu düşler derken, derin iç acıları çıkagelir.

"O pasajdaki birahaneye yine gitsem. O masaya otursam o masaya. İnsanlar gelse otursa çift çift kadınlı erkekli. Ben tek başıma. Milyonlar içinde tek başıma. Acı gitgide acıyor. Kavun acısı gibi, zehir gibi bir acı. Kaybettikten sonra bulduğumuz şey. Nedir o bil? Nedir o bil?"

İç acısı son hikâyelerinde, yazılarında bitmez tükenmez bir 'ayrılış' halini alır. Resimli İstanbul Haftası'nda 1953'te yayımlanan "Haydarpaşa" bir deneme mi, gözlem yazısı mı, öykü mü, bence önemsiz, ama Haydarpaşa'ya ve Sait Faik'in kendine dair çok acı şeyler söylüyor:

"İstasyon aynaları meşhurdur: İnsanı perişan gösterir.

Yerimden kalktım. Aynaya doğru ilerledim. Ben perişan bir halde idim. Potinlerim çamur içinde idi. Şapkam ıslaktı; kordelâsında beyaz beyaz lekeler vardı. Yüzüm sarı, gözlerim kırmızı idi. Tam yolcu surâtı! Merdivenleri indim. Vapur Kadıköy'ünden kalkmış geliyordu. Arkama dönüp Haydarpaşa istasyonuna bir daha baktım. Kocaman kapılarından önüne kırmızı yeşil fenerli, birbirini kesen demiryollu, düdüklü, trenli, meraklı, düşünceli, perişan, aceleci, birbirini bulmaya çalışan bir âlem vardı. Her gün yüzlerce tren, binlerce insan getiriyor binlerce insan alıp gidiyordu. İstasyon kapıları durmadan insan alıp insan veriyordu."

1966-67 ders yılında başlayan Sait Faik okumalarım sürüp gitti. Bazan araya yılların girdiği oldu. Fakat Sait Faik'e hep geri döndüm. Her defasında yepyeni duyular, kırılganlıklar, öfkeler, affedişler, boyuna sevgiler yakaladım. Her defasında, yalnızca Sait Faik'e özgü tasvirler, canlandırışlarla İstanbul.

Meselâ, 1947 tarihli, benden iki yaş büyük "Çiçek Pazarı'nda Bir Gezinti"yi geçen gün 'keşfettim'. Seyyar çiçekçi Avram birkaç çizgide yaşamaya koyuldu: Babası da, babasının babası da çiçekçiymiş. Avram "vapura binmiş Marsilya'ya gitmiş". Sonra Amerika. Ama sokmamışlar Amerika'ya; "iki ay Küba'da kalmış". Nergisler, sümbüller, karanfiller, elbette mor menekşe. Menekşeler için Avram "Severim çapkınları!" diyor...

"Çiçek Pazarı'nda Bir Gezinti"de "Şehir Tiyatrosu artistlerinden, hem de genç şairlerin en iyilerinden biri olan Cahit Saffet Irgat" da karşımıza çıkıyor: Çiçekçi camekânlarından birinin önünde hülyalara dalmış. Dalıp gittiği çiçekler, su zambaklarıymış. Su zambaklarının Çiçek Pazarı'nda bir başka adı, o zamanlar, Avram'ın söylediğine göre, 'saadet yuvası'. "Bunlara saadet yuvası derler. Önce 'nezaket yuvası', sonra 'saadet', sonra 'felaket'..."

Çiçek Pazarı'ndaki o günden altı yedi yıl sonra büyük hikâyeci ölecek. Ataç'ın ona yazdığı veda ediş yazısı, edebiyatımızın en güzel veda mektuplarından biridir:

"(...) Hikâyeci Sait Faik, bir yazar olan Sait Faik daha yıllarca okunacak, demek yaşayacaktır. Ama ben şimdi hikâyeci Sait Faik'i bir yazar olan Sait Faik'i düşünemiyorum ki. Bir insan olan, bir dost olan Sait Faik'i düşünüyorum. O ölmüş, bir daha göremeyeceğim... Sesini duyamayacağım bir daha... Bugün hep ondan konuşmak istiyorum. Ama kiminle? (...)"

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Denizin büyük şairi

Selim İleri 2011.03.20

İki yıl sonra, Halikarnas Balıkçısı öleli kırk yıl geçmiş olacak. Geçen otuz sekiz yıla şaşmadım değil. Hatta ürktüm, ne çabuk geçmiş diye değil, kocadım! kocadım! diyerek.

Gençler Halikarnas Balıkçısı'nı pek tanımıyorlar, Balıkçı'yı okuyanlar gitgide azalıyor. Bu unutuluşta Anadolu'da mitologyanın izini sürmüş olması bir etken mi, bilmiyorum. Hem mitologyanın izini sürdü Halikarnas Balıkçısı, hem Osmanlı'nın. Günümüzün çirkin gürültü patırtısında göze çarpmıyor.

Halikarnas Balıkçısı denize, özellikle Akdeniz'e bir estetik gibi bakar: Sonsuz iyilik, şefkat, şiiir, tarihten evrensele ulaşmış kültür birikimi, sınırsız hoşgörü. Bugün de özlediklerimiz, özendiklerimiz.

Edip Cansever, ona adadığı şiirini, "Akdeniz Salgını"nı şu dizelerle bitiriyor:

"Ötelerde, ama çok ötelerde, / Kocaman bir gözyaşıydın ey usta deniz / Konuşuyordun, sözlerini bulamıyordun yalnız."

Halikarnas Balıkçısı, bence, denizin sözlerini bulmuş, bize armağan etmişti. Denizin büyük şairi de diyebiliriz onun için.

Gerçekten bir tek 'deniz', denizin doğası, deniz kültürü önem kazanır Halikarnas Balıkçısı'nda. Denizcilerden esinli tarihî romanları, edebiyatımızın tarihî roman çizgisinden ayrılıp, kopup gitmiş. Bu eserler 'şanlı tarihimiz'in peşinde değil. Gerçi tarihe yansımış başarılarından, 'kahramanlık'lardan söz açıyor ama, asıl dertleri, deniz insanını dile getirmek, dünde, bugünde, yarında.

Örnekse Uluç Reis, Osmanlı tarihinin sayfalarında kalmış değil, Akdeniz'de yaşayan herhangi bir deniz adamı. Denizler, deniz savaşları dekorunun önünde, 'insan' Uluç Reis'i okuyoruz. Daha 1950'lerin sonunda, Balıkçı, tarihte 'insan'ı arıyor. Ötelerin Çocuğu'ndaki -hayata güvencini yitirmemiş- Kerimoğlu Hasan'ın bilgeliğiyle Uluç Reis ya da Turgut Reis arasında benzerlikler bulunabilir.

Balıkçı'nın eserinde her şey denize ulaşır: Kişiler, serüvenler, olaylar, mitologya, tarih, doğa, yaşamak... Sözelimi "Ege'nin Dibi" öyküsünde, mandalina ve portakal ağaçlarının geceleyin, ayışığında parlayışları önce göz okşar. Kısacık, imgelerle anlam kazanan bir tasvir ediştten sonra şöyle der yazarımız:

"Çiçekler gerçekten karlar gibi yerlere yağıyordu. Yeryüzünü ışıklarla örtüyorlardı. Rüzgârın her esintisi çiçeklerin kokularını millerce uzaktaki açık denizlere götürüyordu."

Halikarnas Balıkçısı, deniz emekçilerinde çalışma ahlâkını yakalar. Öte yandan parababaları, alın teri hırsızları öyle midir?! Deniz onları iyi tanır, hiç sevmez. Unutulmaz "Gülen Ada" öyküsünde, "İzmir'in büyük Kaliferni şirketinin ünlü eksperı Murat Kocadağ"ın "suratına", "motör adayı kıyılarken adanın ağzı kalabalık mağaraları köpür köpür köpürerek" tükürür. "Adalar karasevvalısı" Deli Davut'a gülümser oysa ada, Deli Davut'la sevişir.

Halikarnas Balıkçısı'nın mitologyadan esinlenişlerini yadırgayanları çok dinledim. Bazıları bizden, tarihimizden kaynaklanmayan, tuhaf bir tutku sanıyorlardı. Daha kötüsü, özentı sananlar vardı.

İkisi de Merhaba Akdeniz'de, yalnızca o iki öyküyü, "Denizkızı Adası"yla "Knidos Afrodite"ni okuyun, büyük deniz şairinin, mitologyanın zaten 'yaşadığına' tanıklığını saptarsınız. Bu yaşayış, onun pek çok hikâyesinde karşımıza çıkar.

Balıkçılar, deniz emekçileri, deniz kıyısı köylerinin insanları her günkü yaşayışlarında, mitologyanın düşsel kişilerini andırırlar. Bu yaşayış "Arşipel göğü" altında. Afrodite, Knidos'ta yeniden yaşamaya koyuluyor. Halikarnas'ın (Bodrum) sokaklarında göz kamaştırıcı gün ışığı, bin yıllar öncesine sürüklüyor insanı...

Nereye götürür bizi bütün bunlar? "Bir Yitiştten Sonra"sıyla yine Edip Cansever yanıtlasın:

"Ey Güney'in büyük ozanı, taşları çizen ayaklarından öğrendim / O büyük dünya sıkıntısını / Bir deniz fenerinin dibinde / Sorma bana, nereden geldim, neyim diye / Anlaştık işte seninle, konuşmasak da / Sevgiler tutkular devrimidir benim tarihim de."

Derin sevgilerle bezenmiş Halikarnas Balıkçısı imzalı eserler, yitirdikçe yitirdiğimiz insanca duygulara, bir kez daha vurgulayayım, iyiliğe ve şefkate bugün de çağırıp duruyor.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Şair Nigâr Hanım'ın defterleri

Selim İleri 2011.03.26

1918'de ölen Şair Nigâr, herhangi bir başka ülkede yaşasaydı, defterleri 1968'de elbette okura sunulurdu. Gelgelelim, günü gününe tutulmuş çiziktirmeler, iç döküşler, İstanbul'un yüksek sınıf hayatından sahneler, şairin ömrünün sonuna rastlayan içli ödeşmeler yayımlanmadı. Sadece, birazdan sözünü açacağım, değerli Nazan Bekiroğlu ilgilendi onlarla.

O filmin adı Beklenen Şarkı'ydı. Cahide Sonku'nun erken sona eren güzelliğiyle son bir kez alev alev görüldüğü film. "Beklenen Şarkı"yı Zeki Müren söylüyordu. Arada bir televizyonda gösteriliyor...

Bense, nice yıllar bir kitap bekledim: Şair Nigar Hanım'ın güncesi. (Gerçi günce mi demeliyim, günlük mü, karar veremiyorum. 'Jurnal' karşılığı Ataç 'günce'yi tercih etmiş. Hatırlıyorum, Salâh Bırsel, günceyle günlük arasında duraksamış, 'günlük'te karar kılmıştı.)

Çok uzun yıllar önceydi, Hayatımın Hikâyesi'ni edinmiştim. Yaz sonunda bir gün ailecek Âşîyan'a gitmiştik, Tevfik Fikret'in evine. Müzede satılıyordu Hayatımın Hikâyesi. Cep boyu incecik kitabı ilk orada görmüştüm. Nigâr Hanım'ın defterlerinden bir seçme. Tabii, Nigâr Hanım'ın kim olduğunu bilmiyordum.

Kitap yeniyetmeliğimde Sahaflar Çarşısı'nda yine karşıma çıkacaktı. Yazan: Nigâr binti Osman. İç kapakta bir ithaf: "Çok kıymetli yalı komşumuz, arkadaşımız, dostumuz Abdülhak Şinasi Hisar'a sevgi ve saygılarımızla." Mürekkepli kalemle yazılmış; mürekkebi şimdi iyice soldu. İmza: S. K. Nigâr. İmza gayet okunaklı. Tarih: 6. 4. 59.

Rahmetli Çelik Gülersoy, Abdülhak Şinasi'nin ölüm haberini alınca son eve -Ayaspaşa'da mı, Çamlıca'da mı?- koştuklarını, fakat daha önce gelen tanınmış bir arşivcimizin evi âdeta yağmalamış olduğunu söylerdi. Hayatımın Hikâyesi o kitaplar arasında olamaz. Arşivci hayatta. Hayatımın Hikâyesi daha önce dökülüp saçılan kitaplar, eşyalar arasında olmalı.

Rahmetli Şükran Kurdakul, Hisar'a gönüllü 'kâtip' olmuş. Eşsiz anlatış ustasının çökkünlük günleri. Abdülhak Şinasi yazdırmaya başlar, durakalır, takılır, düşünür düşünür, sonra derin bir üzüntüyle, "Ne oldu benim sevgili kelimelerime!" dermiş. Kurdakul, işte o sıralar, Boğaziçi Mehtapları şairinin, evine gelip gidenlere ille bir şeyler vermek, armağan etmek istediğini söylemişti. Herhalde yadigâr; bazan bir kitap, bazan bir fotoğraf, bazan bir likör takımı... Hayatımın Hikâyesi, imzalı kitap, belki böyle bir armağan. Elden çıkış hikâyesi hiçbir zaman öğrenilemeyecek.

Önsözde dile getirilmiş: Şair Nigâr, yaşamından günler yazmış, yirmi defter "doldurmuş". "Ölümünden elli yıl sonra açılması ricasıyla, bu hatıraları saklayan yazı çekmecesini Âşîyan Müzesi'ne emanet" edilmiş. Şairin oğlu S. K. Nigâr veriyor bilgileri.

İşte, bugüne kadar o anıların, günü gününe tutulmuş yazıların yayımlanmasını bekledim. 1918'de ölen Şair Nigâr, herhangi bir başka ülkede yaşasaydı, defterleri 1968'de elbette okura sunulurdu. Gelgelelim, günü gününe tutulmuş çiziktirmeler, iç döküşler, İstanbul'un yüksek sınıf hayatından sahneler, şairin ömrünün sonuna rastlayan içli ödeşmeler yayımlanmadı. Sadece, birazdan sözünü açacağım, değerli Nazan Bekiroğlu ilgilendi onlarla.

Hayatımın Hikâyesi günceden bir seçme. On dokuzuncu yüzyılın sonu, yirminci yüzyılın başı zaman dilimi olarak karşımıza çıkar. Aydın bir Osmanlı kadınının, üstelik bir şairin 'İstanbul hayatı'nı yakalarız: Mutsuz evlilik, Rumelihisarı, Büyükkada, çocuklar, platonik yakınlıklar -'aşk' sözcüğünü özellikle kullanmadım-, geçen zaman, Abdülhamid'in tahttan indirilişi, Sultan Reşat'ın huzurunda, Naciye Sultan'a rica, savaşlar, çöken imparatorluk, yıkım...

Şair Nigar Hanım

Şair Nigâr Hanım bütün içtenliğiyle anlatıyor. Defterlerin tümü kim bilir daha neler, ne zenginlikler içeriyor!

Ruşen Eşref Ünaydın'ın bir dönemin gözde şairlerini, yazarlarını konuşturduğu çok sevimli, çok başarılı kitabı Diyorlar ki'de, Nigâr Hanım, yaşlılık günlerinde karşımıza çıkıyor. Her şeyden, ama artık her şeyden yakındır. Hem güncesindeki hem söyleşisindeki bu yakınmalar bende 'yaşadı, nefes aldı'.

Önce bir deneme yazdım, yakınmalar için, usançlar için. Sonra, yetinmedim, Daha Dün'ü yazarken "Ateş Renkli Çiçekler"e yol aldım. Dikkat edince, bütün o şaşaalı hayatın gerisinde, Şair Nigâr'ın ekonomik sıkıntılarla boğuştuğu ortaya çıkıyordu. Huzursuzluklar, usançlar biraz da bu sebeple.

Oysa, uzayıp giden yakınmalar, Ruşen Eşref'in bıyık altından gülmesine yol açmış gibidir. Korunmasına çalışılmış şaşaa asıl sıkıntıyı örtbas etmiş olmalı.

Hayatımın Hikâyesi'ndeki son parça enikonu acıklıdır:

"Gündüz arayanlar olmuşsa da her yer ve her şey gibi kapının çingırağı da kırık olduğu için işitmedim.

Dün gece, nöbetlerle titrerken, babamın bana yirmi yıl önce hediye ettiği bir yatak mangalını hatırladım ve ancak onunla ısınabildim. Babacığımın aziz ruhunu bu vesileyle bir kere daha takdis ettim."

Edebiyatımızın en güzel aşk pasajlarından birini, Abdülhak Şinasi Hisar, Şair Nigâr Hanım için yazmıştır. Bir 'romans' havasının estiği bu sayfalardan Şair Nigâr'ın güzelliği, görkemi yansıyor. Ama işte hepsi bitmiştir şimdi. Yorgun şair soğuk bir ilkyaz akşamı ısınmaya çalışıyor...

Şair Nigâr iyice unutulmuşken, Nazan Bekiroğlu onun macerasına emek ürünü eseriyle ışık tuttu. Nigâr Hanım'ın defterlerinden -defterlerin asıl sayısı on dokuz, bazı defterler "yok"muş; Bekiroğlu'ndan öğreniyorduk- yola çıkarak bir yaşamöyküsü örüyordu.

Romancı inceliğiyle kaleme getirdiği bu yaşamöyküsünde, Bekiroğlu, döneminin aydın, yüksek sınıf kadını Şair Nigâr'ın hangi yalnızlıklar, gönül kırıklıkları, baskılı yaşama koşulları içinde ömür sürdüğünü gözler önüne seriyor. Eseri okumamış olanlara salık veririm.

Şöyle diyordu Nazan Bekiroğlu: "Nigâr Hanım'ın iç konuşması ve duaları uzar satırlar boyunca. Ve gözyaşları harflerini ıslatır ve dağıtırken ihtimal ki bütün bunları yıllar sonra birilerinin okuyacağını düşünerek teselli bulmaktadır."

Yaklaşık yirmi yıldır, belki daha fazla, evet evet daha fazla, arkadaşım, tanışım, eşim dostum her yayıncıya Şair Nigâr'ın defterlerinden söz açarım, yayımlanır, yayımlarlar umuduyla. Yayıncılar, genel yayın yönetmenleri, editörler, kalabalık sayılabilecek bir 'kadro'. Yapı Kredi'deyken galiba ilk Enis Batur'a söz açmıştım. Oğlak Yayıncılık'la çalışırken Senay Haznedaroğlu'na ve Raşit Çavaş'a. Doğan Kitap'tayken Zeynep Çağlıyor'a ve Mehmet Yaşın'e.

Arada, Selis Kitaplar'a (doğrusu Elif Çakır'la İsmail Demirci gerçekten ilgilendiler); Ahmet Oktay dönemi Alkım Yayınları'na (galiba Nazan Hanım'a baş vurulmuş, Bekiroğlu önsöz yazacağını söylemiş); Notos dolayısıyla Semih Gümüş'e... Hatırlayamadığım başka yayınevleri de olmalı. Herkes içtenlikle ilgileniyor, ama arkası gelmiyor.

En son başvurularım Kapı'ya ve Timaş'a oldu. Timaş'ın genel yayın yönetmeni, kitaplara tutkun Emine Eroğlu, değerli Sibel Eraslan, başka dostlar, çay içiyorduk, allem ettim kalem ettim, sözü Nigâr Hanım'ın on dokuz defterine getirdim. Çalıştığım Everest'te sevgili arkadaşım, incelikler koruyucusu Sırma Köksal'a ikide birde Nigâr Hanım diyorum, başka bir şey demiyorum.

Defterlerin yayımlanması için, has okurlarımı artık bunalttığını bildiğim, nice yazı yazdım, irili ufaklı; defterler meselesini nice yazının orasına burasına sıkıştırdım. Fakat, dediğim gibi, bir arpa boyu yol alamadım.

Şimdi son bir umutla yazıyor; Nigâr Hanım'ın defterlerine sahip çıkacak yayıncıya, yayınevine şimdiden teşekkür ediyorum...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Edebiyat geceleri, edebiyat matineleri

Selim İleri 2011.03.27

Halit Fahri Ozansoy'un Edebiyatçılar Geçiyor'unu arada bir -hiç değilse parça parça, bölüm bölüm- yeniden okurum. Geçmiş günleri tatlı tatlı anlatır Ozansoy.

Edebiyatçılar Geçiyor 1967'de yayımlanmış. Yayımlayan Türkiye Yayınevi. 1925'te kurulmuş Türkiye Yayınevi güçlü bir yayıneviydi. Öyle sanıyorum ki, Anadolu'da dağıtım ağı epey genişti. Yetişme çağı için yazılmış romanları Türkiye Yayınevi yayımlardı.

Bu romanların çoğunu okudum, başta Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun, Oğuz Özdeş'in yazdıkları. İçimden, kırk beş yıl öncesine selâm olsun demek geçiyor. Geçenlerde Ömer Erdem'le konuşuyorduk; bu romanları Ömer de okumuş. Demek, Türkiye Yayınevi benden sonraki kuşağa da seslenebilmiş.

Gelgelelim Edebiyatçılar Geçiyor özensiz basılmış bir kitap. Hemen her sayfasında bir dolu dizgi yanlışı. Yayınevi eski gücünü belki yitirmiş...

Halit Fahri eski edebiyat gecelerinden söz açar. 1938'de Edebiyat Fakültesi'nin gençleri ve profesörleri öyle bir gece düzenlemişler. Mekân, Beyoğlu'nda bir tiyatroymuş. Kim bilir hangi tiyatro. Salon hınca hınç dolu. Gecenin yankısı gazetelerde, dergilerde sürüp gitmiş.

Halk edebiyatı yüceltiliyor; "Divan edebiyatını ise ne zamandır inleye inleye süründüğü taşlı topraklı viraneden yedi kat arş-ı âlâya kaldırıp sivrilten hitabeler!.."

Fakat Ozansoy inceden inceye ironiye mi baş vuruyor, belli değil. Çizdiği sahneler sanki ironinin ışığı altında: "Ne idi o, Yunus Emre, Karacaoğlu, Köroğlu kıyafet ve makyajlarıyla okunan şiirler!.." Bir ilkokul müsameresi geliyor gözümün önüne. Meselâ yıllardan 1959; Firuzağa İlkokulu'ndaki müsamerede bir arkadaşımız işte Yunus Emre kılığında. Hemen ardından Yılmaz'la Sema rock and roll yapacaklar...

Ozansoy devam ediyor: "Kavuklu bir türbe sandukası başında dertli dertli -dizgide 'dertli'ler 'detrli' olmuş- gazellerini hıçkıran Fuzulî!.. Namık Kemal'le Recaizâde'nin kılıkları ve çılgınlıkları!.."

Oldum bittim merak ettim: Bunlara niye ihtiyaç duyulur? Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak'taki şenlikli müsameresi keşke tekrar tekrar okunsa.

Ama Attilâ İlhan böylesi edebiyat gecelerini, matinelerini anlatır, âdeta özlemle anardı. Bana sorarsanız, o güzel, unutulmaz şiirlerini Attilâ İlhan kötü okurdu. Vurgulu, tumturaklı bir okuyuş. Ama şiir matinelerinde en çok o beğenilmiş, hatta bir efsane olmuş. Kendisi de anlatırdı, başkalarından da dinledim.

Hem matinelerin, hem öylesi bir okuyuşun okurla şiir arasındaki bağı pekiştirdiğine inanıyordu Attilâ Ağbi. Birlikte gerçekleştirdiğimiz ırmak söyleşi Nâm-ı Diğer Kaptan'da uzun uzadıya anlatır. Dahası, edebiyat matinelerinin, gecelerinin yitip gitmiş olmasına üzülür.

Doğrusu ben üzülmüyorum. Gerçi hiçbirine tanıklık etmedim. Yine de gözümün önüne getirebiliyorum; 1938'de Fuzulî olup çıkmış o genç adam kim bilir ne kadar heyecanlanmıştı, kim bilir coşkusunda ne kadar içtendi. Bununla birlikte kavuklu türbe sandukası başında kim bilir ne kadar gülünç, trajikomikti...

Günü birlik alkışlar günü birlik doyumlara elbette imkân sağlayabilir. Sahnedeki şairi, yazarı sevenleri alkışlıyor: Mutlu olunmaz mı?

Bir de, Behçet Necatigil'in "Edebiyat Matinesi" şiiri var; Eski Toprak'ta yer alır; gizli ününü bugüne kadar korumuş, besbelli yarın da koruyacak.

Necatigil'in ironisi çok hüzünlü ve apaçıktır. Kız koltuğunda kaykılmış, ciklet çiğniyor; bir delikanlı dalgada, uyuklayanlar var. Aslında iç karartan, yırtıcı bir çizim. Üstelik -bence- gerçekliğin ta kendisi.

"Sizden önce birisi bir fantezi okudu, / Kırdı geçirdi." diyor Necatigil. "Yayvan gülüşlerden ağızlar çok geç döner; / Şimdi sıra sizde üzgün ağır, / Ne güzel!" Güzel mi değil mi, bilmiyorum. Bildiğim, "Olsa bari benzeri duygularla tedirgin, / Sizdekini yaşamış / Birkaç kişi." Hem başka ne istenebilir?

Hem başka ne istenmelidir ki?..

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Füruzan'ın İstanbul'u

Selim İleri 2011.04.02

Parasız Yatılı kırk yaşında! Füruzan, "Selim İleri'ye dostlukla" diye imzalamış. 4 Şubat 1971'miş. Hatırlıyorum, İstanbul'un Iodoslu günlerinden biriydi, kış biraz ilkyaz havasında.

Füruzan'la meşhur Sultanahmet Köftecisi'nde öğle yemeği yemiştik. Kitabını armağan etmişti.

Kırk yıl sonra da çok beğeniyorum, Fahri Karagözoğlu'nun kapak resmini, kapak düzenlemesini. Ankara'daki Bilgi Yayınevi o günlerde çağdaş, gündeş Türk edebiyatının bir numaralı temsilcisi konumundaydı.

Parasız Yatılı birkaç kuşağı gerçekten etkiledi. Kitapta yer alan hikâyeler, dergilerde, özellikle Yeni Dergi'de, Papirüs'te, gazetelerin edebiyat eklerinde yayımlandığında, edebiyatseverler çarpılıp kaldı. İlk öykülerini 1955 sonrasında yazmış Füruzan, uzun bir aradan sonra, 1960'ların sonunda yeniden yazıyor, yayımlıyor, en sevilen hikâyeci olup çıkıyordu.

Memet Fuat o günleri şöyle anlatıyor:

"Yılın (1970) öykü alanındaki olayını ise Füruzan yarattı. Birbiri ardına yayımladığı öyküler sanat çevrelerini de aşan bir ilgiyle karşılandı. 'Edirne'nin Köprüleri' adlı uzun öyküsü, 'Su Ustası Miraç'ın olumlu etkisini daha da arttırdı. Füruzan en alt tabakalardan gelen bir halk çocuğu oluşu, yaşantılarını çok iyi değerlendirişi, olaylara sınıf açısından bakabilişi, aralarında yetiştiği insanlara bağlılığı, sevgisiyle öykücüler arasında kendine apayrı bir yer yapacak gibi görünüyor."

Öyle oldu.

Kırk yıl geçmiş olmasına rağmen Parasız Yatılı'dan anılar bende silinmedi. Kitaba adını veren hikâye Yeni Ortam gazetesinin edebiyat sayfasında yayımlandığında, birkaç gün sonra, Beyoğlu'ndaki Ses Tiyatrosu'nda Fûruzan'ı görmüştüm. Tanışmıyorduk. Yanına gittim ve "Parasız Yatılı"yı ne kadar çok sevdiğimi söyledim.

Sevgili arkadaşım Fûruzan unutmamış, yazarlık yaşamını Faruk Şüyün'e anlattığı kitapta söylüyor...

Fûruzan kitaplara, eserlere deli gibi tutkun bir yazardır.

Bir zamanlar, siyasî bir cinayetin romanını yazmak istemiştım. Adı Çağdaş Bir Cinayet olacaktı. Bu tasarı yürüyüp gidemedi. Yazdıklarımı tekrar tekrar okuyor, bir türlü beğenemiyordum.

Beğenmek şöyle dursun, azıcık sevemiyordum bile. Kuzguna yavrusu her zaman hoş görünmüyor. Çağdaş Bir Cinayet, 'kumaş'ı olmayan bir romandı, sadece 'astar'...

Yarım yamalak romanımın başıma açtığı sorunları Fûruzan'a anlatıyordum ki, bana Flaubert'in Gönül Eğitimi'ni okumamı öğütlemişti. Eseri lise çağımda, Şerif Hulusi'nin çevirisinden okumuştum ya, bir takım izler, izdüşümler kalmış aklımda, sisli, bulanık bir yorum. Ama Gönül Eğitimi'nin tekniğini, üslûbunu, anlatımını pek hatırlayamıyordum.

Cemal Süreya'nın çevirisinden, Gönül ki Yetişmekte'yi -usta şair bu adı yeğlemiş- çok sonra okuyacaktım. Altını çize çize. İlginç olan, altını çizdiğim tek satırı bilmemesine rağmen, ne yapmak istediğimi, Fûruzan'ın bilgelikle kavramış olmasıydı. Yazabilseydim Çağdaş Bir Cinayet'i, cinayeti değil, cinayete yol açan toplumsal koşulları anlatmak istiyordum. Gönül ki Yetişmekte, bütün bir çağ, bütün bir panoramadır.

Galiba, İngiliz Konsolosluğu'nun karşısındaki Fischer Lokantası'ndaydı, yine Fûruzan söylemişti:

Klasik roman yapısına bağlı görünmekle birlikte, Flaubert, Gönül Eğitimi'nde, tıpkı Madam Bovary'de olduğunca, sinemadan önce sinemayı haber veriyor! Bir 'alıcı' sürekli çevreyi tarıyor, zamanı ve zamanın dekorunu görüntülemekte beyazperdede. Hatta sahneleri planlarına bölmek mümkün.

Aslında yalnız Gönül Eğitimi'ni borçlu değilim Fûruzan'a. Hangi tarihteyse, "mutlaka Tolstoy"u, özellikle Diriliş'i salık vermişti. Yine okul sıralarında okuduğum, ama sindiremediğim, özümseyemediğim Tolstoy... Önce Diriliş çarptı, ardından Anna Karenina. Hele Anna Karenina unutmadığım bir eser olacaktı.

Bu kez karlı, sahici, lodossuz, bir kış akşamı. Fûruzan'la Kemal Tahir'in evinden dönüyoruz, Göztepe'den. Vapurdayız. Vapur pencerelerinden gördüğümüz, lapa lapa kar. Fûruzan'la Dostoyevski konuşuyoruz. Karaköy'de taşıt bulacak mıyız, umurumuzda değil. Öyle bilinen Dostoyevski kitaplarından konuşmuyoruz; Fûruzan, belleğim yanıltmıyorsa, Ebedî Koca'dan söz açıyor...

Dediğim gibi, çılgın kitapsever. Gerçi ben de çok kitap okurum. Hayatım okumakla, çok severek okumakla geçti. Bir zamanlar Sahaflar Çarşısı'nın en sıkı müdavimiydim. Sonraları, romanlar, öykü kitapları, her birini bilgiç 'yazar' tavrıyla okumaya başladım. Büyüyü bozduğumdan habersiz, notlar alarak, eleştirel gözle, ölçüp biçerek.

Öte yandan, Fûruzan hep aşkla yaklaştı kitaplara. Kitap onun için başlı başına bir yaşam gereci. Şişli'de handiyse kapı karşı komşuyduk. Şirin, derli toplu evinin bütün duvarları kitaplığa dönüştürülmüştü. Bitmek bilmeyen, derin bir coşkuyla her yayını izlerdi. Yargıları hep nesnel. Kaç kez tanık oldum: Kendisini beğenmeyen, yazdıklarına burun kıvıran kuşakdaşımız yazarları övdüğü, hatta biraz fazla göklere çıkardığı çok olmuştur...

Yıllar-yıllar önce bir konuşmasını dinlemiştim, Yapı-Endüstri Merkezi'nin Harbiye'deki biriminde. Salon hınca hınç dolu. Basamaklar bile dolu. Füzuran çocukluğunu, yeniyetmeliğini anlatmıştı.

Kasımpaşa'da çok odalı bir konağın düşkünlük günleri. Bu düşkünlük günlerine rastlayan yoksul, yoksun çocukluk. O çocukluk, bitişik odayı kiralamış, akşamları eve, küçük odasına dönüp aralıksız kitap okuyan bir genç kızla bezeniyordu. Yüzü daima makyajsızdı genç kızın.

Kim olduğu bilinmeyen genç kıızı bir gün polisler götürüyor, kelepçe takıp. Kasımpaşa'nın düşkün, yorgun argın konağına, konağın o havasıyla hiç uyuşmayacak, hiç bağdaşmayan, adamakıllı iyi giyimli bir kadınla bir erkek geliyorlar, kızın eşyalarını alıyorlar.

Belleğim kandırmıyorsa, iyi giyimli kadınla erkek, kimi kitapları orada bırakmışlar, kelepçelenip götürülen kızın odasında. Belki de bütün kitapları. Füzuran'ın 'okuma'yla, edebiyatla, okuma sanatıyla yakından tanışması böyle başlıyor.

Bence, olağanüstü duyarlıkta bir başlangıç...

Sonradan unutulmaz "Ah Güzel İstanbul"u yazacak Füzuran'ın Parasız Yatılı'sını karıştırıyorum. Kırk yıl sonra, yine. İlk kitabında, ilk eserinde, elbette yine İstanbul var. Meselâ, Küçük Çamlıca'nın sonbaharı çok güzel olurmuş; dört bir taraf, "pişmiş ayva rengi" yapraklarla dolarmış. Küçük Çamlıca / Büyük Çamlıca ayrımını kim biliyor bugün?!

Ya "Parasız Yatılı"nın girişindeki güzelim İstanbul, yoksulların İstanbul'u!

"Sen çıkınca işin bitip, gene yürüyerek iner, Mısır Çarşısı'ndaki beğendiğimiz börekçi var ya, kanarya kuşları olan, orda öğle yemeğimizi yeriz. N'olacak kırk yılda bir ziyafet. Onun için Cağaloğlu'na yürüyerek gidip gelmekten yorulmayız, değil mi benim kızım? İstersek tatlı bile yeriz. Köprü'den de eğlene eğlene döneriz."

Sonra o anne-kızı "İskele Parkları"nda rastlarız. Ağustostur, "hava en koyu sıcakıyla dalga dalga" titreşiyor.

Füzuran'a kaç kez sormak istedim, Kadıköyü vapur iskelesinin bitişiğindeki eski park mı burası? İşte şimdi soruyorum...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Okumak...

Selim İleri 2011.04.03

Üniversite öğrencisi iki genç kız, ikisi de yaşlılarının okumadıklarından, edebiyat eseri okumaya asla ihtiyaç duymadıklarından yakınıyor.

Yaşlıları, dizileri seyrediyorlarmış ama, dizilerin yola çıktığı romanları okumak istemiyorlarmış.

Hemen her gün böylesi yakınmalar işitiyorum. Annebaba, çocuklarının kitap okumadığını üzümlere söylüyorlar. Öğretmenler kaygılı, ne yaparlarsa yapsınlar, bir türlü kitabı sevdirememişler.

Kitabı sevdirmek için, yarışmalı hediye bir televizyon izlencesi tasarlamış yapımcılar tanıdım. Dostum bir kitapçı, haftanın belli bir günü, şu kadar kitap alana istediği eseri armağan etmeyi düşünüyor.

Son yıllarda mı bu böyle? İsteksizlik, kitaba uzak duruş.

Hiç sanmıyorum. Uzun yıllar önceydi, Altın Kitaplar'ın kurucusu, sevgili yayıncım Doktor Turhan Bozkurt'la konuşuyorduk. Turhan Bey, edebiyatımızın gün geçtikçe dünyaya, hayata, ifade ediş tarzlarına dar bir çerçeveden baktığını söylemişti. Sözelimi romancılarımızın tek bir çizgide yol aldıkları kanısındaydı.

Küçümsenmiş, edebiyat dışı sayılmış kimi yazarlarımıza değiniyor; bir Kerime Nadir'in, Esat Mahmut'un, bir Muazzez Tahsin'in yokluğunu hissedip hissetmediğimizi soruyordu. Hafif, pembe romanlar, kuşkusuz, her dönemde hoşlanılarak okunan kitaplar.

Gerçi şimdi durum değişmiş. Şimdi hafif, pembe romanların yerini 'vampir' romanları almış. Peynir ekmek gibi gidiyormuş vampir romanları.

Turhan Bey'e dönüyorum. O kaygılıydı. Bu türden yerli romanların artık yazılmadığından yola çıkarak, yetismekte olan okurun, doğrudan doğruya çeviri kitaplara yönlendirildiği kanısındaydı. (Önsezisi güçlüymüş: Vampir romanları çeviri.) İyi kitap seçme eğitiminden geçemeyen okur, daha ilköğretimde çeviri aşk ve macera, gerilim romanlarıyla tanışıklık kuruyor, yerli edebiyatı benimseyemiyor, bu da sürgit böyle devam ediyor...

Turhan Bey edebiyat sevdiren Reşat Nuri'yi, Refik Halid'i handiyse ağlamaklı anıyordu...

O kış Milliyet gazetesine bir röportaj dizisi hazırlamıştım. Toplumda sivrilmiş, maddî imkânlarla kavuşmuş bazı hanımlarla görüşme fırsatı buldum. Çoğu çalışmayıp evinde oturuyor, çoğunun ev işlerine bakan yardımcısı, yardımcıları var. Ama çoğu da tek satır okumuyor. Yaşlılıktan gençliğe okuma oranı, daha o zamanlar, daha da düşüyor. O kadar ki, en gençleri, üniversite öğrencisi bir hanım, "Kitap okur musunuz?" diye sorduğumda şu yanıtı vermişti: "Boş zamanlarımda yün öreriim."

Kitap okumak, boş zamanlarımızı değerlendirmek midir? Öyleyse, boş zamanları değerlendirmek için hayli lüks, sıkıcı bir uğraş olduğunu kabul edeceğiz kitap okumanın. Yün örmek, televizyonda bayatın bayatı dizi seyretmek, Türkiye'yi kurtaran ve bir türlü kurtaramayan tartışma programları, belki bunlar bile lüks.

Karşı komşuyla dedikodu yapmak, telefonda çene çalmak, gazetelerin magazin sayfalarını, eklerini haldır haldır okumak elbette daha kolay, daha ucuz, daha renkli, kimilerimiz için daha zevkli etkinlikler. O zaman da, şimdi de.

Besbelli, sorunu dünden bugüne devralmışız.

Eğitimci bir arkadaşla konuşuyordum. Hâlâ sağ-sol ayrımı saltanatını koruyormuş. Sabahattin Ali'yi aman sakın körpe beyinlere okutmayın! diyen lise müdürünü anlattı. Yıllarca sürdü bu hastalıklı tutum. Sabahattin Ali okutulmadı, Necip Fazıl okutulmadı. Ben artık geçti, sona erdi sanıyordum.

Vaktiyle, kim bilir kime, kimlere, "Peyami Safa romancılığımızda bir doruktur" demiştim. "O faşist adam mı?" cevabını almıştım. Okuryazar geçineni böyle düşündükten sonra...

"Gençleri okumaya özendirmek için ne önerirsiniz?" diye soruyorlar.

Hiçbir şey önermem. Yıllarca güzel eserler için, sevdiğim kitaplar için yazdım çizdim, bir işe yaramadı da, yalap şap söylenmiş sözler, ayaküstü öneriler mi işe yarayacak?!

Hem, ne önereceğimi soranların okuduklarına inanıyor muyum ki! İnanmadığımı, hiç inanmadığımı söylesem, yüzlerine karşı, ayıp olacak. Bilmem ki-bilmem ki diyerek, düzmece sırtışlarla geçiştiriyorum...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Nisanda doğumlar, ölümler

Selim İleri 2011.04.09

Yeni Dergi yetiştığım, edebiyata gönül verdiğim yıllarda yayımlanırdı. Çeviri ağırlıklı, gündeş Türk edebiyatından 'bazı' şairlere, öykücülere sayfalarını açmış bir dergi. Memet Fuat yönetiyordu.

Memet Fuat Yeni Dergi'de yıldönümü yazılarına yer vermekten hiç mi hiç hoşlanmazdı. Aslında, ölümlerin ardından yazılan veda edişlerden de hoşlanmazdı. Böylesi yazıları çizileri, bir bakıma, edebiyat, sanat dışı sayıyordu. Belki haklıydı.

Ne var ki, kitaplarda derlendiği için okuyabildiğimiz öyle veda yazıları var ki, yorum, eleştiri, değerlendirme niteliği taşıyor. Örnek vereyim: Alangu'nun derlediği Sait Faik kitabında çok anlamlı ölüm sonrası yazıları bize bugün de, onca yıl sonra bile, Sait Faik'in sanatı konusunda ışık tutuyor.

Bu derlemeden her zaman yararlandım. Ziya Osman Saba'nın ilk basım Değişen İstanbul'unda, son bölümde, duyarlı şairin ölümünden sonra kaleme alınanlardan bir seçki vardır. Sanırım, o zaman, Yaşar Nabi seçmiş. Hepsisi çok güzel yazılar. Necatigil'in ki bir edebiyat şöleni.

Bugünkü derin ve haince unutkanlığımıza şaşakaldıkça, yıldönümlerinin mutlaka hatırlanması gerektiğini düşünüyorum. Yitip gitmiş, dediğim gibi, haince unuttuğumuz sanatçıları anmak için bir fırsat. Galiba tek fırsat. 'Gün'den ötesini artık göremeyen ya da kasıtlı biçimde görmek istemeyen bir anlayışa sürüklendik. Dünün birikimi âdeta yok ediliyor.

Bugün baş role çıkmış sanat kişileri, yarın aynı akıbetle karşılaşacaklarından habersiz görünmeyi tercih ediyorlar. 'Benden sonrası tufan' anlayışı saltanatını kurdukça kuruyor.

Bu kaygılarla dönüp baktık Nisan ayına, Nalan Barbarosoğlu'yla. Nisanın ilk gününde karşımıza Ahmet Vefik Paşa çıktı, 1 Nisan 1891'de İstanbul'da ölmüş. Necatigil, Ahmet Vefik Paşa'yı "Tanzimat devri yazarlarından" diye nitelendiriyor. Aynı zamanda ünlü bir devlet adamı. Görevlerinden uzaklaştırıldığında yazısıyla çizisiyle ilgilenme fırsatı bulmuş. Dil, tarih, folklor...

Ama Vefik Paşa'nın büyük hizmeti, tiyatromuza Molière'in eserlerini kazandırmış olması. Kendisinden iki yüzyıl önce yaşamış, büyük güldürü ustası Molière'i Vefik Paşa Paris'teki öğrenimi sırasında tanıyor. İşte sonraları Molière'den on altı çeviri ve uyarlama onun imzasını taşıyacak.

Özellikle uyarlamalar dil açısından göz kamaştırıcıdır. Bildiğim kadarıyla kimsenin yayımladığı yok bugün. Kimsenin ilgilendiği de yok. Yıllar önce Yorgaki Dandini'yi, Zoraki Tabip'i, Merakî'yi çok severek okumuştum. Vefik Paşa bu çok başarılı uyarlamalarıyla, bizde, duru dilin yol açıcıları arasındadır.

Demin Necatigil'i andım. Cumhuriyet döneminin güçlü şairi 16 Nisan 1919'da doğmuş. Sevinerek belirteyim, Necatigil unuttuklarımız arasında değil. Dün olduğu gibi bugün de çok seviliyor onun şiiri. Gençlerle

paylaştığımda, Behçet Necatigil okurlarının yarın eksilmeyeceğini, tam tersine artacağını seziyorum.

Ama Necatigil'in 'tutum'u günümüze yansıyor mu, kestiremiyorum. Gerçi düne de pek yansımazdı. Handiye 'tekil' bir duruştu onunki. Sağdı soldu, faşistti komünistti, kıyametlerin koptuğu, yurdun kamplara bölündüğü dönemlerde, Behçet Necatigil, neredeyse tek başına, edebiyatın terazisiyle ölçüp biçti yazarları, şairleri. Bu tartışma, değerlendirilme, ne Peyami Safa'yı hor gördü, ne Nâzım Hikmet'i. Ne Orhan Kemal'i iteleyip kakaladı, ne Tarık Buğra'yı. Ayrıca Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü, Necatigil'in kendisinden sonraki edebiyatçıları kucaklayışına tanıklık ediyor...

19 Nisan 1993'te bir başka şairi, Sabahattin Kudret Aksal'ı kaybetmişiz. Mesafesini her zaman ve özellikle korumuş bir şairdi Aksal. Onun şiiriyle bir anda yakınlık kuramazdınız. Öylesi yakınlığı istemezdi. Çok sevdiğim, iki dizelik "Uzak" şiirinde kendi söylüyor: "Uzak seslerle gelir ozan, / Uzak seslerle gider."

Şu dizelerse, "Sokak" şiirinden:

"O sokaktan geçtikçe bakarım / O evlere, yoksul kokusuyla / Kokan güllerin, o mahalleye. / Bir gömütlük taşı her bahçede. / Kimdiler? Neydiler? Bilinmez ki! / Bir belirti, bir im kalmamış o / Gizden. Bir odadan öbürüne / Geçmişler sanki, kalakalmışlar!"

Argos'un yönetim yerine, Şakir Paşa İşhanı'na geldiği günü hatırlıyorum Sabahattin Bey'in. Daha sonbaharken o, siyah, eski paltosunu giymişti bile. 'Para'nın pençesine düşmüş çok satar kitaplardan korkusunu anlatmıştı uzun uzadıya. Edebiyatın hızla değişeceğini, daha doğrusu göçüp gideceğini söylüyordu. Dergiye 'şiir' getirmişti.

Oyun yazarı Sabahattin Kudret Aksal, çoğu kez, güzelliği, estetik duyusu 'donukluk'ta aradı. Öykülerinde olduğunca. Kimilerine ters gelen bir donukluk. Git git artan, yoğunlaşan...

Nisanda doğumlar, ölümler; bir de öldürüm var, ne yazık ki: Sabahattin Ali'yi 2 Nisan 1948'de öldürmüşler. Biri, katili diye yakalanmış, yargılanmış. Ama cinayet bugün bile aydınlatılmış değil. Yüzkarası öldürümün ardında hangi güçler, odaklar var, bilmiyoruz.

Bu yıl, çok genç insanlar, üniversite öğrencisi arkadaşlarım, Kürk Mantolu Madonna'yı ne kadar çok sevdiklerini söylediler. Kürk Mantolu Madonna, Sabahattin Ali'nin üç romanından sonuncusu; 1943'te yayımlanmış. İki yıl sonra yetmişinde olacak Kürk Mantolu Madonna. Fakat hiç eskimeyecek.

Sabahattin Ali bu eşsiz romanı kaleme getirdiğinde, otuzlarındaymış. Yaşasaydı, diye düşünürüm, hep, içim sızlar.

Bir sinemacı şair var, ölümü nisan ayına rastlayan: Orhan Murat Arıburnu. Oyuncu, senaryo yazarı, film yönetmeni. 11 Nisan 1989'da İstanbul'da ölmüş. Memet Fuat, Arıburnu'nun şiirini değerlendirirken, "Şaşırtıcı buluşlarla, yergiyle, ince alayla biçimlenen kısa şiirler yazarak Garip anlayışa yöneldi," diyor. "Ama ele aldığı konularla, dünya görüşüyle toplumsalcılara daha yakındı."

Arıburnu'nun "Ayna" şiiri 1940'ın verimi: "O, yalnız ayna satardı. / Ve bir gün aynalı çarşıda öldü. / Talih bu ya / Tabutunu taşıyanlar / Aynasızlardı..."

Gelelim 18 Nisan 1988 tarihine, o gün çağdaş şiirimizin en önemli şairlerinden Oktay Rifat ölmüş. Gerçekten çok büyük bir şairdi Oktay Rifat, yetkin bir romancıydı, derinlikli bir oyun yazarı, usta bir şiir çevirmeni.

'Sanat ne içindir?' gibisinden yersiz, boş soruyu, kim bilir kaç yıl önce, sarsalayıp geçmiş: "Her şey insan içindir. Başka kimin için olabilir? Kurtlar, kuşlar için mi? Bilgi de, sanat da insan için. İnsanın, tabiatın ve toplumun yıkıcı

kuvvetlerini yenerek daha rahat, daha kolay, daha insanca yaşaması için."

Oktay Rifat, 1941'de Garip'le başlayan şiir serüveninde, ölünceye kadar şiirini hep yeniledi. 1973'te Yeni Şiirler'de bu serüven, Osmanlı tarihi esinli şiirlere açıldı. Fâtih, Kanunî, Hürrem, onun şiirlerinde nasıl başka, nasıl canlı, yüzlerce kötü örnekten ne kadar farklı, hayran olmamak elde değil.

Muhteşem Yüzyıl dizisinin 'tetiklediği' tarih, Osmanlı tarihi 'furya'sında Oktay Rifat'ın "Hürrem Sultana Gazel" şiiri içimizi arındırıyor:

"Bu dünyayı seninle sevmişim, Hürrem! / Öldürür diriltirsin, Mesih'im, Zühre'm!

Kârun'ca mal yığsam ben neylerim sensiz, / Neylenir saltanat sensiz, gözüm, gözdem!

Allar kuşan, has bahçenden güller takın, / Bir düştür seyrettiğin aynadan madem!

Gel kavuş akşamla, desinler: 'Ay doğmuş! / Dağılmış, müjdeler olsun, zülûf, perçem!'

Yüzgörümlük Eflâk ve Buğdan, dilerse / Bu can var, esirgenmez, iste bir tanem!"

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Aşk ve karasevda romanları

Selim İleri 2011.04.16

Geçen hafta İstanbul Bilgi Üniversitesi'ndeydim. Bir avuç ama gerçekten dikkatli, özenli söyleşi arkadaşım ile birlikte. Konu, popüler edebiyatımızda, daha doğrusu -bir dönemin 'piyasa işi' saydığı- popüler Türk romanlarında kadına bakış.

Konuşmacı niye sensin diyenler çıkabilir. Birkaç sebebi var. Birinci sebep: Popüler Türk romanlarıyla ilgilenen kimseler kalmadı. Geçmişte bu romanlardan aldığı tadı benim kadar açıkça dile getirmiş başka kimse yok; yıllardan beri bu romanlar için yazdım çizdim. Bir başka sebep, on yıl kadar önce, bu romanları gündeme yeniden getirmek isteyen Doğan Kitap'ın önerisi: Tümünü yayına ben hazırlamıştım.

On yıl önce Kerime Nadir'i, Muazzez Tahsin Berkand'ı, Etem İzzet Benice'yi, Fikret Arıt'ı bugünün okuruyla buluşturma isteğimiz, hışımlı bazı itirazlarla karşılaşmıştı. Tam unutulmuşken, tam, genç kuşaklar o "uyuşuk", "akıllar afyonlayıcı", "kötü" aşk romanlarını bilmezken, biz hepsini hortlatıyorduk...

On yıl sonra Bilgi Üniversitesi'ne giderken bunları düşünüyordum. Tabii, dinmez önyargılarımızı, papağanlıklarımızı da.

Edebiyat tarihlerimizin oldum bittim hor gördüğü aşk ve karasevda romanlarıyla 1959 yılında tanışmış olmalıyım. Kitap olarak ilk bası-

mı 1960'a rastlayan Yılların Ardından herhalde 1959'un sonlarında Hürriyet gazetesinde tefrika edildi. Tefrikayı günden güne okumuştum.

Geçen cumartesi söylediğim gibi, çok silik anılar kalmış Muazzez Tahsin'in bu romanından. Yakacık'ta, sanatoryumda bir sahne sözgelimi. Demek roman kahramanları verem filan... Ama, bir okuma isteği aşıladığını da çok açık seçik hatırlıyorum.

Tam o sıralarda, ciltlettirilip saklanmış Hayat mecmualarını karıştırıp dururdum. Refik Halid Karay imzalı Karlı Dağdaki Ateş'i Hayat'tan okuyacaktım. Derginin eski sayılarından. Hem de soluk soluğa. Türetilmiş Türk burjuvazisi o zamanlar Uludağ'ı kış için en gözde, en lüks mekân bellemiş; Refik Halid fırsatı kaçırmamış; Karlı dağ, elbette Uludağ; oradaki ateş de, söylemem gereksiz, birdenbire alevlenen aşk.

Refik Halid'in romanı 'mutlu son'la noktalanır. Esat Mahmut Karakurt ise, bir on yıl önce, 1945'te, Uludağ'da geçen Sokaktan Gelen Kadın'ını 'mutsuz son'a fırlatıp atar. Üstelik, adamakıllı mutsuz bir son: Sokaktan gelen kadın sokağa döner...

Popüler romanları hep 'bir örnek' sananlar ne kadar aldaniyorlar! Sanıyorlar ki, bugünküleri andırır 'satış reçeteleri' dün vardı ve romancılarımız o reçetelere bire bir bağlı kalıyorlardı. Oysa, döküm tam tersini söylüyor: Dünün çok satanlarında 'yazar'ın kimliği çok önemli, reçeteler belki yok, varsa bile işe yaramıyor.

İşte, iyimser, kendi deyişiyle "epiküryen" Refik Halid mutsuz sonlara dayanamıyor. Karlı Dağdaki Ateş, İki Bin Yılın Sevgilisi, Yüzen Bahçe hep mutlu bitecek. Daha Çölde Bir İstanbul Kızı'nda hırçın, karamsar Esat Mahmut da mutsuz sonlar yazıp duracak. Refik Halid Türkçe'nin büyük ustası, 'tahkiye' sanatının görkemli bir temsilcisi. Esat Mahmut'un umurunda değil Türkçe; o, anlatımda gerilimli bir söyleyiş, gerginlik aranıp durmuş...

Geçen cumartesi, yeri geldiği için, 'akşam gazeteleri'nden söz açtım. Çocukluğumun, hatta yenyetmeliğimin İstanbul'unda saat on altı, on yedi olmayagörsün, başları kasketli gazeteci çocuklar sokakla-

ra dökülüşür, akşam gazetelerini satarlardı. Son Saat, Son Posta, ötekiler. Özellikle vapur iskelelerinde, otobüs duraklarında, Beyoğlu'nda, Haydarpaşa'da, anacaddelerde.

Televizyona daha çok uzun yıllar var. Radyonun yayınları saat açısından kısıtlı, hem de ölçülü biçili. Günün haberleri hep bu akşam gazetelerinde.

Etem İzzet Benice, 1960 sonrasında Gece Postası'nı çıkarıyor. Tiraj güvencesi açısından Gece Postası sırtını tefrika romanlara dayamış. Meselâ Kerime Nadir'den Bir Aşkın Romanı, daha beş altı roman. Aralarında Suat Derviş'in Aksaray'dan Bir Perihan'ı. Hakkı o kadar yenmiş Suat Derviş, bu tefrika romanlar yüzünden, piyasa romancısı biliniyor.

Alpay Doğan Yıldız'ın Popüler Türk Romanları incelemesinde karşıma çıktı: Rauf Mutluay 50 Yılın Türk Edebiyatı'nda piyasa romancılarımızı -kendince- sıralamış; bakın kimler: Güzide Sabri, Suat Derviş, Halide Nusret, Selâmi İzzet Sedes, Ercüment Ekrem Talu, Burhan Cahit Morkaya, Esat Mahmut Karakurt, Etem İzzet Benice, Kerime Nadir, Muazzez Tahsin Berkand ve Sermet Muhtar Alus.

'Piyasa romancısı' bence biçimsiz, karşılıksız bir sıfatlandırma. Ama Mutluay'ın saydıkları arasında asla piyasa romancısı sayılamayacak nice ad var. Başta Suat Derviş. Sol görüşleri, solculuğu sebebiyle unutturulmuş Suat Derviş. İlk romanı Kara Kitap için, Ahmed Hâşim'in hayranlıklar kuşanmış bir eleştiri yazdığı Suat Derviş.

Rauf Mutluay, bütün bu romancıları bir çırpıda harcarken şunları söylemiş:

"(...) romancılık için gerekli yetenek-üslûp-muhayyile-sorumluluk-çaba-sanat gücüne sahip değillerdir. Piyasaya çalışırlar. Kimi yaşanmamış aşk düşlerini hikâyeleştirerek, kimi yabancı dillerden ustaca konu uyarlamaları getirerek, kimi masallara almış insanlarımızın eğitimsiz kesimlerine çağdaş masal öğeleriyle dolu serüvenler sunarak ve hemen hepsi gazetelerin ayrılmaz bir parçası olan roman tefrikalarına göz dikerek (...) ürün

devşirmişlerdir. Unutmayalım ki bu yıllarda, tiyatrocâ bir iki sahnenin fakir tekelinde, radyo-televizyon yoksunluğunda, Batı'ya kapalı sınırların tekilliğinde, çeviri azlığının yarattığı eski alışkanlardayızdır."

Rauf Mutluay öğretmenimdi, çok değerli bir öğretmen. Ama işin içine 'eleştirelilik' girince, ne saklamalı, mangalda kül bırakmamış! Örneke, "konu uyarlamaları" diyor. Herhalde Muazzez Tahsin'i kastediyor. Ne var ki, Muazzez Tahsin, uyarladığı romanlarına -titizlikle- "Nakleden: Muazzez Tahsin Berkand" belirtmesini koymuştur. Gazetelerin roman tefrikalarına göz dikmişler diyor Mutluay. Kerime Nadir Romancının Dünyası adlı anı kitabında, 1930-1960 arası, gazete patronlarının âdeta yalvarışlı tekliflerini uzun uzadıya anlatır.

Her alanda, sanatta, edebiyatta, siyasette, hatta komşuluk ilişkisinde, acı bir talihi var hayatlarımızın: Hep önyargılara kurban gitmek. Aşk ve karasevda romanlarının başına gelen başka şey değil.

1900'lerde Aşk-ı Memnû, Eylül yayımlanmış; Türk romanında iki anıt. Ama kaç okurla buluşmuş, araştırılmaya değer. 1905'te Güzide Sabri imzalı Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi yayımlanıyor ve o gün için çok şaşırtıcı bir okur kalabalığına ses yöneltiyor. Bu ilginin sebepleri kimsenin merakını çekmiyor. Dün de, bugün de.

1990'larda korka korka, bu soydan yazarların 'okur yetiştiren romancılar' olduğunu söylemiş, yazmıştım. Kimileri güldü geçti; kimileriye, benim zaten o yazarların ardılı, devamı olduğumu, güle oynaya, konuştu.

İşte, yirmi yıl sonra, bazı büyük haksızlıkları dile getirebilmek için yine yazıyorum: Kim bilir ne zamandan beri 'tefrika roman' gazetelerden el ayak çekti. Sevinmeli miyiz buna?

Milliyet gazetesi, Kerime Nadir ölünce, yazarlarımıza sormuş, yıl 1984, Mart ayı, "Kerime Nadir için ne dediler?". Tomris Uyar'ın yanıtı o zaman da dikkatimi çekmişti. Geçenlerde -Handan İnci'nin hazırladığı- Kitapla Direniş'te yeniden okudum. Tomris, Kerime Nadir'in "magazin duyarlılığını" kullandığını söyledikten sonra ekliyor: "Ne var ki Kerime Nadir'in Türkçesinin yanlışsız ve özenli oluşu romanlarını bir daha okuduğumda şaşırttı beni."

Üzerinde durulmaya değmez mi?

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul tiyatrolarında...

Selim İleri 2011.04.23

Yapı Kredi Yayınları üç ciltlik bir araştırma yayımladı: Geçmişten Günümüze İstanbul Tiyatroları. İlk ciltte Kerem Karaboğa "Suriçi İstanbul'u, Bakırköy ve çevresi"ni, ikinci ciltte Yavuz Pekman "Beyoğlu, Şişli, Beşiktaş ve çevresi"ni, son ciltte Fakiye Özsoysal'la Metin Balay "Anadolu yakası"nı tiyatro tarihimiz açısından incelemişler.

Nutku gibi araştırmacıların büyük emek ürünü ana kaynaklarından sonra, hem de uzun yıllar sonra, Geçmişten Günümüze İstanbul Tiyatroları yararlı bir çalışma olmuş. Yaşadığımız -ve ne yazık ki bir türlü fark edemediğimiz- kültür yıkımında tiyatro, git git, 'özgöl'leşen bir sanat olup çıktı. Geçmişten Günümüze İstanbul Tiyatroları, hiç değilse, son dönemlerin tiyatro çabasını tutanağa geçirmiş. Elbette başka bilgilendirmelerle.

Kitapları sayfa sayfa tararken, geçmişe dalıp gittim. Türk tiyatrosunun tarihini, Eski Türklerde Dram Sanatı'ndan başlayarak, Refik Ahmet Sevengil'den öğrendiğimi özellikle vurgulamak isterim. Bugün, araştırmacılar ve çok az

sayıdaki 'meraklı'lar dışında, Refik Ahmet Sevengil'i kimse tanımıyor. Bir dolu genç tiyatro sanatçısına sordum; adını işitmemişler.

Sevengil'in tiyatromuz üzerine kitapları akıllara durgunluk verici değerdedir. Dönem, toplumsal hayat, bireysel dramalar, dönemin tiyatro sanatına yaklaşımı, onun eserinde karşımıza çıkar. Saray tiyatrosu, Tanzimat, Meşrutiyet, Cumhuriyet'e yol alış derken, bu eser, Türkiye'nin tarihini özgül bir perspektiften kaleme getirmiş - belki de- tek eserdir. Gerek And'ın, gerekse Nutku'nun yol açıcısı bence Refik Ahmet Sevengil'dir.

Yine meraklısını sevindirecek bir haber vereyim: Kızı Nesteren Sevengil'in girişimiyle Refik Ahmet'in tiyatro tarihi yeniden yayımlanacak. Ayrıca, çerçevesi geniş tutulmuş bir belgesel hazırlanıyor.

Geçmişten Günümüze İstanbul Tiyatroları beni bir yandan da kendi tiyatro geçmişime savurdu. Hemen, Beyoğlu'ndaki Yeni Komedi Tiyatrosu ve George Washington Bu Evde Kalmıştı oyunu. Yıl 1956. Yedi yaşındayım. 'Büyüklerle mahsus' bir oyuna ilk kez götürülüyorum. Aslında, on iki yaşından küçükler, büyüklerle mahsus oyunlara gidemiyorlar. Belki de eve geri döneceğiz!

Neyse ki seyirci bolluğunun kargaşasında sınırı, yasağı atlatıp salona giriyoruz. Fuayede o ne büyük heyecan, sevinç!..

Vaktiyle, "(...) benim ilk matinem Fellini'nin hatırladıkları kadar etkileyicidir; hiç alçakgönüllü davranmayacağım" diye yazmıştım. Işıkların ağır ağır kararması hâlâ gözümün önünde. Biri dore, ötekisi gök mavisi kadife perdesiyle Yeni Komedi. Perdeler açılıyor!

Ben öylece hatırlayayım; Yavuz Pekman'dan Yeni Komedi'nin acı kaderini öğreniyoruz: 1970'lerde Belediye'yle Emekli Sandığı kira konusunda anlaşamıyorlar. Belediye başkanı -sonradan tiyatroseverliğiyle anılacak- Ahmet İsvan. İsvan, Emekli Sandığı'yla görüşmeleri kesiyor. Gerisini alıntılıyorum:

"Emekli Sandığı buranın tiyatro olarak korunmasından yanaydı; binayı ihaleye çıkartarak bir tiyatroya kiralamak niyetindeydi. Ancak koltuklar ve tesisat söküldüğü için, binaya üç milyon lira gibi bir masraf yapılması gerekiyordu. Böyle bir masrafın altından hiçbir özel tiyatronun kalkması mümkün gözükmediğinden, tiyatro boş bir bina olarak açıkta kaldı.

Yeni Komedi Tiyatrosu böylece bir hazır giyim firmasına kiralandı; burası uzun bir süre mağaza olarak kullanıldı. Ardından kuşkulu bir yangınla harabeye döndü. Bu harabe haliyle hâlâ korunamayan tiyatrolar kervanının trajik bir halkası olarak yerinde sessizliğini koruyor."

Ne denebilir?! Yalnız, şunu sormadan geçemeyeceğim: 'Belediye'den, Yeni Komedi'nin koltuklarını, tesisatını söken kim, kimlerdi?!

Yavuz Pekman "görkemli" tiyatro yıllarının usul usul sönüp gittiğine işaret ediyor. İstanbul'da tiyatro 1830'dan sonra birdenbire serpiliyor, yabancı topluluklar, yerli kumpanyalar, Odeon, Concordia, Varyete Tiyatrosu derken, İstanbul uzun yıllar tiyatro sanatına kucak açmış.

Sevengil'in Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu'nu okuyanlar, Cumhuriyet'in Anadolu'da 'tiyatro seyircisi' oluşturma çabasını bilirler. 'Salon' yokluğundan, gerektiğinde 'ahır'lar bile tiyatro gösterimi için işlevli sayılmış. Büyük bir güldürü ustası, Vasfi Rıza Zobu da anılarında uzun uzadıya anlatır.

Benim kişisel anılarımda, 1960'larda, hatta 1970'lerde İstanbul'da tiyatro saygın, kitle üzerinde etkili, güçlü bir sanattı. Hemen her gazetede tiyatro eleştirileri yer alırdı. Bazen köşe yazarları da tiyatro eleştirisi yazardı. Sözelimi Ulunay sözü önemsenir yazarlardandı, Ulunay beğenmişse oyunun seyircisi artıyor. Popüler kültüre

açık haftalık dergiler, örneğe Hayat, o mevsimin yeni oyunlarını büyücek fotoğraflı haberlerle iletirdi. Tiyatro sanatçılarıyla röportajlar ilgi devşiriyor, hatta sayfaları sadece tiyatroya açık dergiler yayımlanıyor.

Bu zenginlikte tiyatro sanatının yelpazesi elbette hayli geniş tutuluyor: Vodvilden klasik komediye, melodramdan klasik trajediye, her eser, seyirci buluyor. Ticarî amaçlı tiyatronun gişe başarısı yanında, öncü tiyatro eserleri boş koltuklara oynanmıyor.

Şimdi handiye yarım yüzyıl öncesine savrulmuşken; o günkü tiyatro seyircisinin çeşit çeşit burnu büyüklükten ne kadar uzak durduğunu alımlıyorum. Karaca Tiyatrosu'nda halk komedisi Cibali Karakolu'nu da, Tepebaşı'ndaki Dram Tiyatrosu'nda İbsen'i de aynı seyirci izliyor, alkışlıyordu.

Yalnızca ödenekli tiyatrolar değil, özel tiyatrolar da Türk yazarlarının eserlerine sahnelerini büsbütün kapatmamışlardı. Kent Oyuncuları'nda Melih Cevdet Anday'dan Mikadonun Çöpleri, Gülriz Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu'nda Güngör Dilmen imzalı Kurban, Ulvi Uraz'ın eşsiz oyunculuğuyla Zabit Fatma'nın Kuzusu, Oktay Rifat'ın bu 'kayıp' oyunu bende hâlâ yaşıyor.

Tiyatronun etkisi romanlara, öykülere yol almış. Turnelerin ya da şehir şehir dolaşan kumpanyaların öykülerde, romanlarda yansımaları edebiyatımıza katkı. Sabahattin Ali'nin, Sait Faik'in ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kumpanya öyküleri nasıl unutulabilir?! Reşat Enis'ten Yolgeçen Hanı, bir tulûat tiyatrosunun turne hikâyesinde, madalyonun öteki yüzüne açılan yaralayıcı bir romandır.

Necati Cumalı Aşk da Gezer'inde turnelerin serüvenleri çok daha iyimser bir bakışla kaleme getirmiş. Tarık Buğra İbişin Rüyası'nda ünlü aktör "Komik Naşit"ın yaşamöyküsünü romanlaştırmış. Aynı aktörün yaşamından esinli bir başka uzunöykü Burhan Arpad imzalı Son Perde. Peride Celal'in gazete sayfalarında tefrika halinde kalmış, bir aktrisin anatomisi Rüya Evi romanı. Nahid Sırrı'dan -Reşat Enis katı gerçekçiliğinde- Turnede Bir Artist Öldürüldü'yü elbette unutmuyorum.

Tiyatro dünyasına ait bizde son roman, galiba, Pınar Kür'ün Küçük Oyuncu'su. Bireysel bir öykünün yanı sıra, tiyatro sanatını inceden inceye kurcalayan Küçük Oyuncu 1977 tarihinde yayımlanmış. Bildiğim kadarıyla otuzu aşkın yıldır tiyatro dünyası edebiyatımızın uzağında.

Bir de okunmuş, tekrar tekrar yayımlanmış, ama eleştirmenlerin hiç mi hiç önemsemediği Lâle var. Lâle, Muazzez Tahsin Berkand'ın romanı, 1945'te yayımlanmış. Tiyatro oyuncusu olmak isteyen Lâle'yi hem kentsoylu ailesi, hem nişanlısı reddediyorlar. 1940'ların İstanbul'unda bir genç kızın oyuncu olmak ülküsü ahlâkî endişelerle karşılanıyor. Bundan sonrası, Lâle'nin tek başına başarı mücadelesi. Toplumbilimsel açıdan çok önemli verilerle donanmış bu roman çoktan unutuldu. Oysa hâlâ yarına sesleniyor...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

'Karakter oyuncularının anısına

Selim İleri 2011.04.30

O kanal bu kanal gezinip dururken, bazan eski bir Türk filmi karşıma çıkıyor. Geçmiş günlerin siyah-beyaz filmlerinden biri.

Geçen cumartesi Kıbrıs BRT 2'de Kahpe gösteriliyordu, yarım yüzyıl öncesinin yapımı Kahpe. Belgin Doruk'la Göksel Arsoy başrolleri paylaşmışlar. Bu kötü melodramı baştan sona izledim. Kötü diyorum ama, bir cazibesi de vardı.

Önce Belgin Doruk'lu, Göksel Arsoy'lu filmler: Samanyolu, Evcilik Oyunu, Bir Yaz Yağmuru, Aşkın Saati Gelince, Bir Demet Menekşe, ötekiler. Bunca yıl boyunca belleğim korumuş.

Sonra sevgili Belgin Hanım'ı hatırladım, içim sızladı. Kar Yağıyor Hayatıma'da Belgin Doruk'u dilim döndüğünce anlattım. Bir sözünü anmamışım. Birçok filmi arasında Bozuk Düzen'e özel önem veriyordu Belgin Hanım. Güner Sümer'in çok etkileyici oyunundan beyazperdeye aktarılmıştı Bozuk Düzen. Belgin Hanım, "Oynadığım rol karakter oyuncusuna yaraşır bir roldü." demişti.

Karakter oyuncusu... Nijad Özön, Türk Sineması Tarihi'nde başrol oyuncularını saptar. 1960 basımı Türk Sineması Tarihi Sezer Sezin'i, Gülistan Güzey'i, Mesiha Yelda, Belgin Doruk, Deniz Tanyeli, Çolpan İlhan, Neriman Köksal, Leyla Sayar'ı, Lale Oraloğlu'nu ve Muhterem Nur'u anıyor, kadın oyuncu dendiğinde. Erkeklerde Muzaffer Tema, Turan Seyfioğlu, Ayhan Işık, Fikret Hakan, Göksel Arsoy, Eşref Kolçak, Efgan Efehan...

Başarıları nasıl unutulabilir?

Hemen ardından şu ilginç gözlem:

Genel olarak oyundaki başarı, ikinci derecedeki rollere doğru inildikçe -eğer kalıplaşmış bir tip temsil edilmiyorsa- daha çok artmaktadır. Aynı zamanda, ikinci derecede ve karakter oyuncularını hem sayıca, hem de nitelik bakımından erkeklerde daha ağır basmaktadır. Halide Pişkin, Muazzez Arçay, Melâhat İçli gibi birkaç kadın karakter oyuncusu yanında, başta son yılların bu alandaki en başarılı oyuncusu Ulvi Uraz olmak üzere, Salih Tozan, Osman Alyanak, Semih Sezerli, Atıf Kaptan, Hulusi Kentmen, Cahit Irgat, 'jön'lük çağından sonra Orhan M. Arıburnu gibi erkek oyuncular yer almaktadır."

Başarılılar ama, hep ikinci derecede roller. 'Hollywood'dan iz sürmüş Yeşilçam, genç, güzel, alımlı oyunculara baş rol vermekte yıllar yılı diretti. Böylece sinemamızda orta yaşlı, yaşlı insanların öyküleri hemen hiç belirmede ya da, pek ender, bir-iki filmde bu öyküler belirip kayboldu.

Geçmişin dökümüne bakın: Baş rol oynayan karakter oyuncusu ne kadar az!

Yıldız Kenter baş rol oynuyor ama, unutmamak gerekir, Yıldız Kenter tiyatrosunun 'star'ı. Türk tiyatrosunun bu büyük oyuncusuyla oysa ne filmler gerçekleştirilebilir, Hanım'ı nasıl unutabilirim! Halit Refiğ'in ve Yıldız Kenter'in en güzel filmleriydi bence Hanım. Yaşlanış, ölümle yüz yüze geliş, değişen değerler, git git gaddarlaştıran toplum, başka hiçbir Türk filminde Hanım'daki gibi iç yakmadı.

Ya öteki karakter oyuncularımız; çoğunu yitirdik. Onlarla yepyeni duyarlıklara açılacak öyküler devşirmek büsbütün imkânsız mıydı? Her birinin emeği nasıl da ziyan olup gitti.

Demin andığım Belgin Doruk dendi mi, Türk sinemasının ben yaştaki seyircileri elbette Küçükhanımefendi dizisini, Küçükhanımefendi'yi, Küçükhanımefendi'nin Şoförü'nü, sonra Avrupa'da çevrilmiş o filmleri hatırlar. O kadar sıcak, sevimli bu salon komedilerinde Sadri Alışık'ların, Şaziye Moral'ların, Nubar Terziyan'ların, Dursune Şirin'lerin payları, başarıları nasıl unutulabilir?!

Şaziye Moral'ı birçok filmde, ya anne, ya yaşlı bir büyük, ya yaşlı bir emektar rolünde hatırlıyorum, ölgün roller. Türk tiyatrosunun gelmiş geçmiş en güçlü oyuncularından olan Şaziye Moral, nasıl bir talihse, tiyatrodan da hiçbir zaman hak ettiği yerde görülmemiş, sinemamızdaysa hiç görülmemişti. Onun, âdeta Brecht'in tiyatro anlayışına yatkın, yepyeni, taptaze oyunculuğu kim bilir hangi eserlerle seyirciye sunulabilirdi...

Bir geçit törenine çıkartmaya çalışıyorum rahmetli karakter oyuncularımızı. Senaryosunu yazdığım Bir Demet Menekşe gözümün önüne geliyor: Kısacık rolü Muall  Sürer'in, bir iki kez pencereden baktı, mahallenin genç kızı kaçta eve giriyor diye g zetledi, sonra da sezdirili, dokundurmalı bir kahve falı baktı. Hepsi bu kadar. Ama Bir Demet Menekşe, onun göründüğü sahnelerle de anlam kazanmıştı.

Muall  Sürer'i anınca Vahi  z'den söz açmak gerekir. İki yıllarca birlikte oynadılar, bir çift oluşturdular. Bu ift, bir zamanlar o kadar çok sevilmiş romantik Belgin Doruk-Göksel Arsoy ifti kadar sevildi, benimsendi.

Bizim kuşağın unutamadığı üç Arkadaş elbette Muhterem Nur'la Fikret Hakan'ın aşkla arkadaşlığıydı. Bununla birlikte filmin unutulmazlığında Salih Tozan'la Semih Sezerli'nin hiç mi katkısı yok? Salih Tozan'a hep, İstanbul'un kıyı köşe semtlerinde, o semtlere sığınmış, yoksul hayatına bir gurur sebebi gibi bakabilen yaşlı büyüklerimizden biri gibi dalıp gidiyorum. Onlarca, yirmilerce yıl sonra, yarım yüzyıl sonra yine Kırık çanaklar'daki yaşlı büyükbaba gözümün önüne geliyor, elinde bastonu...

Sonra 'ikinci keman'lar var. Birinci kemanlara oranla daha ustalıklı oyunlar sergilemelerine karşın, baş rolde bir türlü g r nememişler, kendileri için öyküler yazılmamış. Oysa her biri toplumda bir kesimin temsilcisi.

Örnekse, Serpil G l. Pek çok filmde izledim Serpil G l' . Mahallenin ikinci genç kızydı. Birinci genç kızın aşkına tanıklık ediyor, bazan mektup taşıyor, bazan aşk acısından yıkılan arkadaşı birinci genç kızı teselli ediyor. Peki ama, bu ikinci genç kızın hiç mi hikâyesi yoktu? O da sevemez miydi, onun da hayalleri, özlemleri, 'bir yuva kurmak' arzusu olamaz mıydı? Gözlerinden tuhaf bir sevecenlik fışkıran Serpil G l, sinemamızda, Halid Ziya'nın  nl  "Mahalleye Mevkuf"  yk s  gibi, hep birinci, baş rol genç kızlar ve onların mutlulukları için yaşadı. Unutulurlar arasında öldü.

Hakları yendi

Rum madamdan büyücüye, bin ayrı kompozisyonda izlediğimiz Muazzez Arçay, ömrünün son günlerini acı bir yalnızlık ve o kadar zor geçim şartları içinde tüketti. Bırakın filmlerin hareket kazanmış görüntülerini, film karelerinin donuk, duruk görüntülerinde bile Muazzez Arçay bir 'primadonna' canlılığıyla ayakta duruyor. Oysa Muazzez Arçay'a ikinci keman şansı bile tanınmamıştı.

Bu geçit töreninde Ahmet Tarık Tekçe'yi unutmadım. Yüzlerce filmin 'kötü adam'ı Ahmet Tarık Tekçe, ocukluğumun Cihangir'inde küçük kızyyla parka gelen, alçakgönüllü, sevgi dolu bir insan... 1990'da Hiçbir Gece'de, orta yaş eşiğindeki bir sinema yıldıznın yalnızlık serüvenini işlemeye çalışıyordum. Bir yandan kişisel yaşantısında yaşlanma korkusu çekiyor, bir yandan sönen Yeşilçam ortamına tanıklık ediyordu bu yıldı. Tek bir sahnede emektar komedyen Cevat Kurtuluş'la karşılaşacak, Cevat Kurtuluş kırık dökük bir diyalog silsilesi içinde Hülya Koçyiğit'e Yeşilçam'ın tadı tuzu kalmadığını söyleyecekti.

 nermediğim halde, "Eski günler birer hayal oldu..." derken ağıladı Cevat Kurtuluş. Bir film sahnesi miydi, kendisinden daima yeteneği altında sululuklar, g l nl kler talep edilmiş bir aktörün sahici gözyaşları mıydı?

Filmler filmler boyunca seyirciyi güldürmüş, kimileyin de,  vare Mustafa'da olduğunca, mahallenin ikinci delikanlısı rolünde h z nlendirmiş Suphi Kaner; canına kıyarak yaşamını noktalayan Suphi Kaner... Tiyatromuzda güldürünün son büyük ustalarından Suna Pekuysal; kim bilir kaç senaryonun 'peşinen' deli dolu hizmetçi kızı... Ötekiler  tekiler... Anmamız gereken ne kadar çok karakter oyuncu var! Kaybolup gittiler. Hakları yendi.

Sessiz sinemadan sesli, seslendirilmiş sinemaya

Selim İleri 2011.05.07

Çocukluğumda olmasına rağmen aklımın çalışması gereken yaşıyordum. Şimdi aradan bunca zaman geçtikten sonra anlaşıyor ki, pek akıllı değilmişim: Seyrettiğimiz filmlerin bazılarının sesli, bazılarının sessiz oluşuna bir türlü anlam veremezdim.

'Öğrenmek'ten nefret ettiğim için olacak, sessiz filmlerin niçin sessiz olduğunu da kimselere sormuyordum.

Bu sessiz filmler hep siyah-beyazken, sesli filmler bazan yine siyah-beyaz, bazan da renkliydi. Hiç renkli sessiz film olmamasına da şaşırırdım...

Sonraları öğrenmek zorunda kaldım tabii: Sessiz filmler sinema tarihinin başlangıcında çekilmişti. Artık sessiz film çekilmiyordu. Sessiz sinema dönemi meğer çoktan sona ermiş.

Her şeyin eskisini püsküsü sevdiğimden, sessiz sinema hayranlığım asıl o zaman başladı. Sessiz filmler birer ikişer kaybolurken. Kayboluşlarına üzüliyordum.

Firuze'ya İlkokulu'ndayken, okulumuza gelen sinema göstericiler pek çok sessiz film oynatmışlardı. İki buçuk kuruşa mı, beş kuruşa mı, bilet alıyor, bu filmleri seyrediyorduk. Hepsi güldürücü filmlerdi. Şarlo'nun birçok filmi, kısa filmler, biri biter biri başlar. Sonra -benim için- unutulmaz Laurel-Hardy çifti. Laurel'de Hardy'nin bitip tükenmeyen çocuksu hallerine bayılırdım.

O filmlerde Harold Lloyd'u, Buster Keaton'ı izlemiş miydim, hatırlamıyorum. Zaten bir dönem geldi, demin söylediğim gibi, sessiz filmler ortalıktan kayboldu.

Yalnız sessiz filmler mi? Sessiz sinemanın yasını tutamadan siyah-beyaz sinemanın da sonuna tanıklık edecekmişim... Artık bütün filmler renkli, sinemaskop. Türk sineması siyah-beyaz filmi bir süre daha korudu; sonra da rengârenk olup çıkıverdi.

Sessiz sinema dönemine yetişememiştim. Geçmiş zamanın bu mucizesinden döküntü örnekler seyretmiş; kötü kopyalara, yıpranmış şeritlere hiç aldırmamış, o abartık oyunculuğa vurulmuşum. Evet, abartılı bir oyunculuk. Jestler ve mimikler yarışa girmişler. Ama duyguların böylesi dışı vurumu, hep içimize attıklarımızın bir ifadesi gibi gelirdi bana. Davranışlar dilsiz acıya kapılmış, gözler yuvalarından fırlamış, eller koşuşturup durmakta...

Üstelik, günün birinde sessiz sinemanın başyapıtlarıyla tanışma fırsatı bulunca ve acıklı sessiz filmleri görünce, sessiz sinemanın dünyasına büsbütün gönül verecektim. 1928 yapımı Jeanne d'Arc'ın Tutkusu'nu unutamam. Bu filmle Renée Falconetti yıllara meydan okumuş bir oyunculuk örneği verir.

Sessiz sinema tarihe karıştıktan sonra izleri silinip gitti mi? Sanmıyorum. 1950'de Billy Wilder'ın Sunset Bulvarı filmi, sessiz sinemaya eşsiz, çılgınlıkla bir ağıttır. Sessiz sinemanın büyükleri, Gloria Swanson, Erich von Stroheim, Buster Keaton bu filmde sesli oynuyorlar, ama sessiz sinema döneminden arta kalmış bir yıldızın sesli sinemada var olma trajedisini dile getiriyorlar.

Sesli sinema âdeta birtakım cinayetlerle gelmiş: Sessiz sinemanın bazı yıldızları sesli film çekimine geçilir geçilmez, Hollywood stüdyolarından kapı dışarı edilmişler. Sunset Bulvarı'ndaki Norma Desmond, Gloria

Swanson'un unutulmaz oyunculuğuyla canlandırmış film kişisi, sessiz sinemanın şaşaalı günlerini anarken, "Ben hâlâ büyüğüm! Ama artık filmler küçüldü..." der.

Teknik gelişkinlik sanata her zaman yararlı olabilir mi? Sessiz sinema, hele çalgılı gösterimlerde, derin iz bırakmış. O gösterimlerden birini annem seyretmiş; bir ömür boyu anlattı: İstanbul'da -Taksim'deki Majik Sineması'nda- Volga Mahkûmları gösteriliyormuş. Beyaz Ruslar'dan küçük bir orkestra, hem Beyaz Ruslar, hem seyirciler, herkes ağlıyormuş...

Gelelim dublajlı, seslendirilmiş filmlere. Seslendirme bizde bir sanattı.

Beyoğlu yakasındaki salonlarda gösterilen filmlerin dili orijinal bırakılıyor, İngilizceyse İngilizce, Fransızcaysa Fransızca. Ama İstanbul yakasındaki sinemaların afişlerinde "Türkçe" sözü daima göze çarpıyor. Bunlar, benim çocukluğuma, yeniyetmeliğime rastlar. Yeni Melek'te, Atlas'ta, Çiçekçi Kız ya da Mhracenin Gözdesi, Hint Mezarı yabancı dilden oynuyor. Çemberlitaş'taki sinemalarda Sarita Montiel, Debra Paget anadilimizden konuşuyorlar.

Bir de hangi yakada, hangi sinemada oynarsa oynasın, "Türkçe sözlü, Hintçe şarkılı" filmler vardı. Meselâ Saadettin Kaynak bestelemiş, Müzeyyen Senar okumuş.

Seslendirme sanatçıları birer efsane oluşturmuş. Doğumumdan önce ölen Ferdi Tayfur'u pek çok kişiden dinledim. Demin andığım Laurel-Hardy'leri o seslendirmiş. Bir sıksakı oluyormuş, bir şişmanı, bir Laurel, bir Hardy. Biz belki Laurel-Hardy'leri o yüzden o kadar çok sevmişiz.

Ferdi Tayfur'un yanı başında Necdet Mahfi Ayral'ın levantenle yarı Musevî şivesi, Toto filmlerinde bir anlam sağanağıydı. Toto'yu Necdet Mahfi'nin sesi olmadan düşünmek imkânsızdı. Türkiye'nin dört bir yanında haftalarca gösterilmiş ünlü Hint filmi Âvare'den aklımda en çok kalan, Reşit Gürzap'ın buğulu, sisli, izleyicileri gözyaşına boğan sesi. Reşit Bey, sanatlık değer taşıyan ince bir abartıyla konuşur, Türkçeyi hüzünlendirirdi...

Geçmişin siyah-beyaz Türk filmlerinde birçok sese âşık olacaktım. Başta Adalet Cimcoz. Muhterem Nur'dan Belgin Doruk'a, Leylâ Sayar'dan Türkân Şoray'a pek çok kadın oyuncuyu Adalet Cimcoz seslendirmiş. Adalet Hanım'ı tanıdım, alabildiğine zarif bir insandı. Ferdi Tayfur'un kızkardeşiymiş. Onun biraz şımarıkçası, ama Avrupaî terbiyeden geçmiş, basbayağı 'kentsoylu' bir sesi vardı. İşte tam Küçükhanımefendi'nin sesi.

Demin andığım film yıldızlarını bazan da Jeyan Mahfi Ayral seslendirmiştir. Olağanüstü romantik bir ses; o günün köşklü, kameriyeli, yasemenli, sarmaşık güllü filmlerine ayrı bir hava veriyor.

Bilmiyorum, Türkçe seslendirmenin tarihçesi üzerine kitap yazıldı mı, Türkçe seslendirmenin sanatçı dökümü çıkarıldı mı?

Seslendirmeye ilişkin Sadri Alışık'ın anlattığı ne çok anı! Bazı sözleri seslendirme sırasında uydurmuş Sadri Alışık; birden, sahneye daha güldürücü bir anlam katarmış. Mücap Ofluoğlu'nun da kim bilir ne çok seslendirme anısı vardır. Öztürk Serengil'i seslendirdiği dönemde, gençliğin bir numaralı sesiydi bu değerli tiyatro sanatçısı.

Bir zamanlar ustaların elinde belleklerde iz bırakmış seslendirmecilik bugün yerli bazı dizilerde, yabancı televizyon dizilerinde, seyrettiğimiz bazı yabancı filmlerde sürüp gidiyor: Uzaktan kolay çaba. İçine girildiğinde ömür törpüsü.

Elimde olsa, gençliğimin Türk filmlerindeki seslendirmeyi bir belgesel konusu yapardım. Adlarını anamadığım nice 'özellikli' ses. Bu seslerin bambaşka çehrelerde, bedenlerde 'yaşamış' olması, kendine özgü, şaşırtıcı bir ikonografi oluşturacaktır.

Ve kendi kendilerini seslendirmiş bazı sinema oyuncular: Sadri Alışık, Çolpan İlhan, -yalnız iki filmde- Belgin Doruk, karakteristik sesiyle Zeki Müren, sonraları Türkân Şoray, Hülya Koçyiğit... Senaryosunu yazdığım Kırık Bir Aşk Hikâyesi'nde Kadir İnanır'ın seslendirme stüdyosundaki emeğini hatırlıyorum.

Bende seslendirme, her nedense, hep yazlık sinemalardan yankıyan seslerle örölüdür. İstanbul'un dört bir yanı yazlık sinemaydı. Geceleri o duygulu, âdeta 'masum' sesler, filmi seyretmiyor olsanız bile, yağmur damlaları gibi dökölüşür, aşklardan, ayrılıklardan, kavuşmalardan söz açardı. Bir sokaktan geçerken, büyük ayrılıktan sonra içli kavuşma sizi bekler; siz de o kavuşma için yol ortasında durup beklerdiniz...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Geciken ilkyaz

Selim İleri 2011.05.08

Geciken ilkyaz mı? Oysa mayısın ilk haftası; gecikmenin de gecikmesi. Her yıl fuar zamanı İzmir'i yaz başlangıçlarında bulurduk. Bu yıl nezleli döndüm.

"Yazarlığınızda kırk yıl" diyordu ben yaşta, besbelli öğretmen emeklisi, imkânları kısıtlı, kitaplara delicesine düşkün, bir hanım, "neler hissettiriyor size?"

Bu yazıyı o sevgili, değerli okur için yazıyorum.

Şimdi mayıs. Mayıs 2011.

Öyle çok şey hatırlıyorum ki.

Anılar değil, sevinç değil.

Öyle, uzun ve soluklu. Ama acıyla donanmış. Acı, hayatın iniş çıkışlarını kim bilir kaçınıcı kez yaşıyor. Neyi nerede nasıl düzeltebilirim ki! Açıp açıp bakıyorum sayfalara, onca sessizlik eşlik ediyor, onca merhametsiz uğultu. Sesler, sancılar, iç yangınları. Şurada, yanı başımda.

Haydar Ergülen'den ödünç alıyorum, "keder gibi":

"yağmur olacak kadar kelime yoktu elimde"...

Yine de yazmaya çalışıyordum. İşe yarar sanmıştım. Sıcaklara açılan bir ilkyazdı, mayıs. Artık her yaz gibiydi, öyle olacaktı. 1970'lerin kavrulmuşluğunda. Orada güneşlenen, yaz tatillerinin savruk, yalnızca gülmeye özlemlili, kahkaha istekli insanları. Birçok ölüm, öldürüm unutulmuş. 1980'lere başka öldürümlerle.

Orada, bir gece, dalgakıranda tek başıma durmuş, deniz fenerlerine bakmış, her şeyi yazabileceğimi sanmıştım. Kırk dört yıl geride kalırken çok azını yazabildiğimi ayırt ediyorum. Çoğunu yazamadığımı da.

Cam kırıkları kalmış elimde, avcumda.

Mayıslar, haziranlar. Şimdiyse, gençlik güzel bir aldanıştır diyorum. Gençlikte her şeyi yazabileceğinizi sanırsınız. Yağmur olacak kadar.

Bir yar'a tutunmuş, ince yelde ürperen, uçurum kenarındaydı son gelincikler. Bakmış bakmış da görmemişim. Bir zaman da gelinciklerin kırmızısından söz açan bir öykü yazmıştım.

Yol boyu, öbek öbek değil, tek tük gelincik gördüm bu yıl.

Öbek öbek gelincikler çok eskidendi, kim bilir. Şekil ve renk bende başka başka günlerin anılarıyla karıştı. Yıllar var ki... Ne çok sayıklama!

Tekneyle açılmıştık. Deniz değil, mürekkep alacasıydı.

Yıldızdan ibaret gecelerdi.

Sirenlerin sesini işitmek istemiştım boş yere. Homeros'tan sonra da işitenler olmuştu.

Bozguna doğru sirenlerin sesi beklenmiyor.

Gürültüde patırtıda, arbedede gelinciklerin kırmızısı, acıklı gülünçlü, silinip gidiyor. Neye yaramış ki gelincikler, renkler...

O kadar çok ses ve yaz yağmuru, gelgeç sağanak.

Küskünlük, küsmüşlük değil. İnsanın insana ettiklerinde şaşakalmışlık. 'İyiliği yazmak', işte o da acıklı gülünçlü. İnsanın insana ettiklerine artık bıkkın, umarsız itiraz.

"Kapanırken üstümüze böyle

Zaman çemberi."

Ardımızda bizi kovalayan acılar, diye yeniden kekeledim, yazmak buydu. Ama yazarken bilmiyorsunuz öyle olduğunu. Yazarken, acıyı yazdım sanıyorsunuz. Acıyı söyledim, paylaştım. Ardınızda sizi kovalayan acılar.

Thomas Hardy yazmış:

"Geçen yazdan kalma, mumyalaşmış fundalık çanları, karasüpürgeotlarıydı bunlar. Fundalık çanı, tazeyken ince, narin, mor renkli bir bitkidir. Şimdi ise eylül yağmurları onları yıkayıp yuğmuş, renklerini soldurmuş, ekim güneşleriyle kavurup kupkuru, ölü deriler haline getirmişti."

Bazan mayısta da.

Yazdıklarım fundalık çanları, ölü deriler.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Bir seslendirme kraliçesi

Selim İleri 2011.05.14

Geçen cumartesi yerli ve yabancı filmleri seslendiren sanatçılardan söz açarken, ancak bazı adları anabilmişim. Çok dikkatli, eski Türk filmlerini besbelli çok seven bir okur aradı; "Abdurrahman Palay'ı, Hayri Esen'i, Nevin Aypar'ı nasıl unutursunuz!" dedi.

Unutmuş değildim. Yazıda belirttiğim gibi, listem eksikti, kısıtlıydı. Öylesine bir listeydi. Okurum, ayrıca Adalet Cimcoz'u sordu; "Tanımışsınız, bize tanıtmayı düşünmez misiniz..."

Adalet Cimcoz'u bir iki kez yazdım. İlki, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'nde Adalet Cimcoz maddesidir. Ansiklopedinin hazırlayıcıları "Cimcoz, Adalet"i birimler arasına almamışlar, öneren bendim. Ünlü dedikodu yazılarını anımsattım Adalet Cimcoz'un, Fitne Fücür takma adıyla yazdığı. Fitne Fücür bir dönem, İstanbul sosyetesini epey kızdırmış...

Adalet Hanım'ı en son, Bir Yalan Tango'da roman kişisine dönüştürmeye çalıştım. Her roman kişisi gibi, romancının alımladığı, sonra yansıtmaya çalıştığı, yarısı gerçeklikten, yarısı kurmacadan bir kişiydi. Üstelik, bir başka roman kişinin gözünden, değerlendirilenden yazıldı...

Şimdi 1960'lara dönüyorum. Adalet Cimcoz'la tanışmam, bir iki kez karşılaşmam, kısacık görüşmelerimiz beliriyor. Ama unutulmayacak anılar. Adalet Hanım çok renkli bir kadındı.

O zamanlar Fitne Fücür'un yazılarını okumamıştım. Aynı renkli üslûp o yazılarda da karşımıza çıkar. Gazetelerde, dergilerde kalmış yazılarda hınzır bir eleştiri söz konusudur. Vurgulamak gerekirse, Fitne Fücür İstanbul sosyetesini darmadağın ediyor, hallaç pamuğu gibi atıyor.

Fitne Fücür'un gözlemlerinden, tespitlerinden zaman zaman yararlandım. Hele, geçmiş günlerin romanlarını yazmak isterken. Bu dedikodu yazıları âdeta yeni bir edebiyat türü gibidir. Yeni Asır, Salon, Tef dergilerinde, Cumhuriyet gazetesinde, nihayet Hafta dergisinde, hepsi bir gün 'kitaplaşmayı' bekliyor, İstanbul'un o günlerdeki sosyetesini, kaymak takımını, edebiyat adamlarını, seçkin kişileri, tiyatro oyuncularını, ressamları birer resim, portre gibi yakalayabilirsiniz.

Tiyatroların gala gecelerinden resim sergisi açılışlarına, gazinolardan çeşitli lokallere, konserlerden yılbaşı gecelerine; başta Müzeyyen Senar, Hamiyet Yüceses, Selâhattin Pınar, Ahmet Hamdi Tanpınar, meşhur Terzi Nedret, Peride Celal, Sezer Sezin, Günseli Başar, birçok kişi boy gösteriyor.

Paris'ten yeni dönen Müzeyyen Senar'ın şıklığını öven Fitne Fücür, aynı gece, filanca barın -galiba Park Otel'in barı- içeriye giren ve o kadar şık Müzeyyen Senar'la karşılaşan Hamiyet Yüceses'in hemen çıkıp gittiğini yazmayı elbette ihmal etmiyordu. Hamiyet Yüceses, üstelik, sosyetenin uğrak yerine ünlü bestekâr Selahâttin Pınar'la birlikte gelmiş...

Fitne Fücür, hanımların giysilerini, süründükleri parfümleri, saç modellerini, makyajlarını, mücevherlerini öyle kolay kolay beğenmiyordu. Beylerin düzmece kibarlıkları, alafranga hal tavırları, centilmenlikleriyle alay ediyor; sosyemizin gösterişçi tutumunu, iğretiliğini gözler önüne seriyordu.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'nde Adalet Cimcoz'un yaşamöyküsünü daha sonra şöyle özetlemeye çalışmışım:

"1950'de Beyoğlu'nda Maya Sanat Galerisi'ni kurdu. Plastik sanatlar alanında birçok sanatçının eserlerini kamuya açtı. Alman edebiyatından seçme eserleri duru bir dille Türkçe'ye kazandıran Cimcoz'un bir başka özelliği de Türk sinemasındaki seslendirme çalışmalarıydı."

Bu 'Maya' galerisi gerçekten önemli. İstanbul'un unutulmazlarından. 1993'te Memet Fuat vurgulamış:

"Yıllar önce Beyoğlu'nun bir ara sokağında Adalet Cimcoz küçücük bir resim galerisi açmıştı: 'Maya'... Şaşırmıştık, özel resim galerisi olur mu, kirası, kapıcı parası bile çıkmaz buranın diye... Şimdi resim galerilerini gördükçe hep Adalet Cimcoz'u anımsıyorum. Maya, hem de ne biçim, tuttu..."

Maya günlerini bazı kişilerden dinledim. Meselâ Azra Erhat'tan, hocam Vedat Günyol'dan.

Azra Hanım, Adalet Cimcoz'u çok seven kişilerden biriydi. Bunu özellikle belirtiyorum; çünkü Adalet Cimcoz'u sevmeyenler, dahası 'suçlayanlar', hem kendisinin hem eşinin 'polis', 'ajan', 'muhbir' olduğunu ileri sürenler de vardı.

Azra Erhat, Adalet Cimcoz'a "Ada" diyordu. Her anlamda: Bu Ada, iyimser ütopiyaların da, kötümser ütopiyaların da adasıydı. Şehrin dağdağasından, hayhuyundan kaçıp ona sığınabilirdiniz. Ama bir de öfkesi patlak vermeyegörsün, bu ada, bir kaygı yurdu olabilirdi.

Öfkelerinin Ada'ya çok yaraştığını hemen sözlerine ekliyordu Azra Erhat. Durup dururken öfkelenmediğini; biriken kırgınlıkları, âdeta ihanete uğrayışların sonucunda kıyametleri kopardığını söylüyordu, arkadaşının.

Maya'ya emeği geçenler arasında Orhan Veli, Sabahattin Eyuboğlu, o zamanın gencecik bir sanatçısı olan Kuzgun Acar da var. Başka birçok kişi elbette.

Küçücük, gelgelelim o kadar anlamlı galeriden geriye siyah-beyaz fotoğraflar kalmış. Fotoğraflar dergilerde, gazetelerde. Fotoğraflarda Sait Faik, Fikret Ürgüp, Hüsametdin Bozok, Fikret Adil. Yaşar Kemal'i, Nuri İyem'i, Azra Erhat'ı, Oktay Akbal ve Mücap Ofluoğlu'nu olanca gençlikleriyle görüyoruz. Şimdinin dünyasından epey farklı bir sanat ortamını da.

Maya'yı ansiklopedi maddesinde çarçabuk geçiştirmek zorunda kalmıştım. Aynı şekilde, Adalet Cimcoz'un çevirmenlik çabası da güme gitmiş. Bizim kuşağın edebiyatseverleri Adalet Cimcoz'u, şüphesiz, çevirilerinden tanıdı. Ne Maya'nın öyküsü, ne Sabahattin Ali dedikoduları -yeri gelince anlatacağım-.

Hemen şimdi Behçet Necatigil'in Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü'ne baş vurmalıyım:

"CİMCOZ, Adalet: Cumhuriyet devri yazarlarından. 25 Temmuz 1910-13 Mart 1970, doğ. Çanakkale, ölm. İstanbul. / Ortaokul ve lise öğrenimini Almanya'da yaptı, uzun yıllar 1951'de kurduğu Maya Sanat Galerisi'ni yönetti, film dublajlarında çalıştı, ünlü sinema oyuncularını beyazperdede seslendirdi. 1950-1970 yılları arasında Varlık, Yeditepe, Yeni Ufuklar dergilerinde şiir, öykü, çeviri ve kitap tanıtım yazıları yayımlandı. Fitne Fücür imzasıyla Aydede, Salon, 20. Asır, Hafta, Tef dergilerinde ve Cumhuriyet gazetesinde yazdı. / Alman edebiyatından (Bertolt Brecht, B. Traven, Georg Büchner vb.) yaptığı çevirilerle tanındı. Franz Kafka'dan Milena'ya Mektuplar'ı ile Türk Dil Kurumu 1962 çeviri ödülünü kazandı."

Yıllar öncesi; artık kırk beş yıl öncesi: Atatürk Erkek Lisesi'ndeyim ama, Galatasaray'daki bazı arkadaşlarımdan kopmamışım. Yaşar İlsavaş'la Ahmet Kaptan hâlâ en yakın arkadaşlarım.

Üçümüz edebiyat tutkunuyuz. Ben, Yakup Kadri'lerden, Halide Edib'lerden Sait Faik'lere, Sabahattin Ali'lere, Nezihe Meriç'lere yeni sıçramışım. Orhan Kemal'i okuyorum bir yandan da. Yaşar, Fransız edebiyatından iz sürüyor.

Ahmet, Kafka'ya öylesine tutkun ki, bütün günler Kafka okuyor, bize de okutuyor. Değişim'in kahramanı, kınkanatlılardan bir böcek olan Gregor Samsa'yı Ahmet Kaptan'ın sayesinde tanıyoruz. Şato'yu okumaya çalışıyoruz.

Milena'ya Mektuplar o dönemde okuduğumuz bir çeviri. Ahmet Kaptan, Adalet Cimcoz'un diline, Türkçe'sine toz kondurmuyor. Böylece, Adalet Cimcoz, gençlik yıllarımızın en önemli çevirmenlerinden biri oluyor.

Yazılacak daha çok şey var. Haftaya devam ederiz.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Öğretmenin dramı

Selim İleri 2011.05.15

Şişli'nin arka sokaklarında, büyükleriyle yarışamayacak küçük bir marketeydim. Yarı bakkal, yarı market. Yoldan geçerken öyle gelişigüzel girmiş, sigara alacaktım.

Yaşlı bir hanım yaklaştı; emekli öğretmenmiş. Bir iki dakika söyleştik. "Burası iyidir, buradan alışveriş edin. Burası ucuzdur" dedi. Lüksten, gösterişli sunumlardan uzak 'mal'lara baktım. Birden içim sızladı.

Sebebini ayrıca belirtmem yersiz; Cevat Fehmi Başkut'un Paydos adlı oyununu hatırladım. İki üç yıl önceydi, İstanbul Şehir Tiyatroları'nda oyuncu ve yönetici bir arkadaşına "Paydos'u yeniden sahnelemeyi düşünmez misiniz?" diye sormuştum. Arkadaşım, "Çok eskimedi mi?" diye yanıtladı. Bir soru, karşı soru ama, yanıtını da barındırıyor.

Ödenekli tiyatrolarımızın 'yenilik' adına girişimleri elbette saygıyla karşılanabilir. Ama kimi yenilikler seyirciyle buluşuyor mu, kuşkuluyum.

'Eskimiş' Paydos, işte o akşamüzeri, bütün canlılığıyla Şişli'nin küçük marketindeydi. 'Öğretmen' emekli aylığının dar imkânlarıyla poşete bir iki şey ancak koyabiliyor...

Cevat Fehmi Paydos'u 1948'de kaleme getirmiş, doğumumdan bir yıl önce. 1948-1949 sezonunda oyun İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda oynanmış. Herhalde Tepebaşı Dram Bölümü'nde.

Ben ancak 1960 sonrasında izleyebildim. Yine Şehir Tiyatrosu'nun -Emek Sineması'na bitişik- Yeni Komedi bölümünde yeniden sahneleniyordu. Baş rolde Vasfi Rıza Zobu. Ortaokul öğrencisiydim. Bir cumartesi gecesi, Paydos'u Yeni Komedi'nin balkonunda, ikinci sıradan izledik, babamla ikimiz. Annemle ablam niye gelmemişlerdi?

Paydos sonradan sinemaya aktarıldı. Sadri Alışık'la Gülistan Güzey oynadılar. Filmi belki genç okurlarım görmüşlerdir, arada bir televizyonda gösteriliyor.

İlkokul öğretmeni Murtaza Bey'in öğretmenliği bırakıp bakkallığa başlayışının acıklı hikâyesi, daha dün gibi gözlerimin önünde. Gece geç saat eve döndüğümüzde hıçkıra hıçkıra ağladığımı hatırlıyorum. (Evet, şimdi, 'ağlatan' oyunlar eskimiş sayılıyor...)

Eskimiş Paydos, kara ticaretin hilesine hurdasına alışamamış Murtaza Bey'in pirinç, mercimek, patates çuvarlarını, bakkalda satılan her şeyi 'öğrenci'leri sanması yıkımıyla sona erer. Murtaza Bey öğrencilerine seslenmekte, onları yurda, insanlığa yararlı olmaya çağırmakta...

İşte daha o gece kendi kendime söz veriyordum: Koşullar ne olursa olsun, ülkülerimden vazgeçmeyecektim!

Çoktan yitirdim ülkülerimi. Verdiğim sözü tutamadım. Bu ülkülerin birçoğuna bugün istihzayla baksam da, ülkülerimin birçoğu hayatımdan çıkıp gitmiş olsa bile, Paydos'un etkisi geçmedi, silinmedi. Kararan sahnede Vasfi Rıza'nın kederli sesini hâlâ duyuyorum.

Hatta geçen gün, bakkaldan bozma markette sesin bir başka sahibiyle konuştum.

Cevat Fehmi'nin öteki oyunlarında da sürüp giden 'etik' arayış, Paydos'ta Cumhuriyet döneminin öğretmen mitosuyla birleşir. Memleketi eğitim kurtaracakken, eğitmen-öğretmen en güç koşullarda, en dar olanaklarda yaşayan kişidir. Uzaktan uzağa mitos / gerçeklik çatışması hiss olunur.

Günümüzde Paydos rağbet göremiyor. Oysa, yeniden sahnelenmesi, genç kuşaklara yalnız Cevat Fehmi'yi ve eserinin yazılış dönemindeki Türkiye'nin sorunlarını tanıtmakla, duyurmakla kalmayacak. Bir yandan da bu oyunun saptadığı sorunların günümüzde hâlâ hüküm sürdüğünü -üzülerek- ayırt ettirtecek.

Hatırlayabildiğim yarım yüzyılın siyasileri Türkiye'nin hep kalkındığını, ileriye gittiğini, ekonomik açıdan güçlendiğini, demokrasi zaferiyle donandığını ileri sürdüler. Muhalefet hep tersini iddia etti ve iktidara seçilir seçilmez her şeyi düzeltereğini vaat etti. Tanıklığıma güvenilirse, yarım yüzyıldır hiçbir şey değişmedi.

Çok merak ediyorum: Siyasete soyunmuş kaç kişi, meselâ eski yeni kaç Millî Eğitim Bakanı Paydos'u okudu ya da seyretti?

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Bir seslendirme kraliçesi (2)

Selim İleri 2011.05.21

Geçen hafta Adalet Cimcoz'un çeviri edebiyatımıza katkısından söz açarken söyleşimizi noktalamak zorunda kalmıştım. Adalet Cimcoz çok renkli bir kişilikti. Dedikodu yazarlığı, resim galerisi yöneticiliği, seslendirme sanatçılığı, şu bu derken, çeviri alanında da epey emek vermiş.

Çevirmen Adalet Cimcoz dendiğinde, nedense hep B. Traven'in kitaplarını hatırlarım. Bu yazarın bir ömür boyu kendini gizlemiş olmasından belki de. Vardır öyle 'soylu' yazarlar. Piyasanın küçük düşürücü koşullarından uzak dururlar. Bir fotoğrafları bile yayımlanmamıştır. Ekranda onları göremezsiniz. Nerede oturdukları bilinmez. Sadece eserleri...

Oysa o zamanlar, yazar olmak isteğiyle yanıp tutuşurken, eseri okurla buluşmuş bir yazarın kendini ön plana çıkartmaması, cafcıflı tanıtımlardan uzak durması, dediğim gibi, sadece eseriyle yetinmesi bana çok garip gelirdi. Yazarlık, bir bakıma, kimliğimizi de kamuoyu önünde kanıtlamak değil miydi? İşte o zamanlar böyle düşünürdüm.

Bu B. Traven ise tam tersini yapmış, herkesten saklanmış.

B. Traven'den önce Dinamit'i, sonra Pamuk İşçileri'ni okumuştum. Dinamit Ataç Kitabevi'nin yayınları arasında yayımlanmıştı. Şair Şükran Kurdakul'un yayınevi Ataç, bizim kuşağa pek çok güzel, değerli kitap armağan etmiştir.

Pamuk İşçileri, Bilgi Yayınevi'nin ilk kitapları arasındaydı. Bu romanın yalçın duyarlılığını hâlâ tadarım.

O günlerde 'dedikodu yazarı', Fitne Fücür imzalı Adalet Cimcoz'dan habersizdik. Brecht'i, Büchner'i Türkçe'ye çeviren kişinin bir zamanlar dedikodular yazmasına herhalde anlam veremezdik. Ne var ki, Adalet Hanım'ın

yaşamından iz sürersek, her ikisini gönül rahatlığıyla bağdaştırabiliriz. Her ikisi de Cimcoz'un taşkın dünyasına yaraşıyor.

Kaldı ki, geçen hafta vurguladığım gibi, Fitne Fücur'un yazıları alışlagelmiş dedikodu, magazin yazılarına benzemez. Keskin bir mizahın verimidir bu yazılar.

Derken Sezuan'ın İyi İnsanı fırtınası! İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun Tepebaşı Dram Bölümü'nde sergilenen, Brecht'in eseri Sezuan'ın İyi İnsanı yaka paça kaldırılıyor. Oyunda komünizm propagandası varmış... Komünizm propagandası vardı yoktu, günlerce konuşuluyor...

Türkiye'nin komünizmden, sosyalizmden öcü gibi korktuğu dönemler. Öküzün altında buzağı aranıyor, ikide birde vatan haini ilân edilen komünistler ortaya çıkartılıyor.

Şimdi hatırlamıyorum, Adalet Hanım'ın Brecht çevirisi toplattırılmış mıydı? Fakat bu kitabı bin bir güçlkle edindiğimizi, gizli gizli, korka korka, bir yandan da övüne övüne okuduğumuzu dün gibi hatırlıyorum.

1966 sonrasında -Fransızca hocam- Vedat Günyol'un Çan Yayınları yazıhanesine dadandığımda, Yeni Ufuklar dergisinin aboneler listesinde ünlü çevirmen, Türk filmlerinin seslendirme kraliçesi Adalet Cimcoz'un da adına rastlayacağım. Ortada şaşırılacak bir şey yok ama, yine de çok şaşıracağım.

Dahası, Vedat Hoca'nın hem Adalet Cimcoz'la hem de eşi Mehmet Ali Cimcoz'la yakın arkadaş olduğunu öğreneceğim. Vedat Günyol'un anlattığı "Adalet" çok şık, çok zarif, çok neşeli, candan, deli dolu, çok görgülü bir kadın. Karıkoca, ikisi de, sanata düşkün kişiler, sanatı, sanatçıyı koruyan kişiler de denebilir onlara.

Yalnız bir 'karanlık' söz konusu: Adlarını veremeyeceğim, çok ünlü, edebiyatımızdaki saygınlıkları tartışılmayacak iki yazar, tam o sıralarda, Adalet Cimcoz'la eşinin Sabahattin Ali'nin öldürülmesi olayında ürkütücü bir rol oynadıklarını ileri sürüyorlar. Apaçık bir söyleyiş, suçlama değil bu. Üstü örtük. Yine de can yakıcı.

Son gece, Sabahattin Ali, iddiaya göre, onların evinden çıkıp gitmiş. Ve Cimcoz'lar büyük yazarın başına gelecekleri biliyorlarmış...

Hemen Vedat Günyol'a koşuyorum. İşittiklerimi anlatıyorum. Vedat Bey kesenkes karşı çıkıyor. Talihsiz bir tesadüfün bir iftiraya dönüştüğünü söylüyor.

1960'ların unutulmaz edebiyat dergisi Papirüs'ü karıştıracak olanlar, bir başka tuhaf 'iddia yazısı'yla karşılaşacaklar. Yine çok ünlü bir yazarımız o yazısında, Sabahattin'in nasıl ve neden öldürüldüğünü şimdi anlatamam demeye getirir. Sezirmek istediğiye, Sabahattin Ali'nin 'polis'e de çalıştığıdır. Ünlü yazarımız o yazısının gerisini sonraki yıllarda yazmadı, bulanık iddiasıyla yetindi.

Bizler, o günlerin gençleri, Sabahattin Ali'nin hangi koşullar altında öldüğünü, daha doğrusu, öldürüldüğünü bilemezdik. Edebiyatçıların biyografilerini veren eserler, şu tarihte "öldü" demekle yetinirdi. Ayrıca, Sabahattin Ali'nin kitapları uzun yıllar boyunca okura ulaştırılmamıştı.

Varlık Yayınları Sabahattin Ali'nin güçlü eserini, Sırça Köşk'ten uzak durmak zorunda kalarak, yeniden yayımlayınca büyülenip kalacaktık. İşte, Sabahattin Ali en sevdiğim yazarlardan biri olmuştu: Hem öykülerini, hem Kürk Mantolu Madonna'yı âdeta delice seviyordum.

Belgin Doruk'u, Muhterem Nur'u, Türkân Şoray'ı seslendiren, o etkileyici sesin sahibi büyük yazarı ölüme gönderenlerden biri olabilir miydi? Huzursuzluğu dindirmek imkânsızdı.

Bu Yalan Tango'da Sabahattin Ali'nin öldürölmesi olayı üzerinde bir kez daha durdum. Bir kez daha diyorum, Çünkü yıllar önce Solmaz Hanım, Kimsesiz Okurlar İçin hemen hemen bu öldürölme olayından esinlenilerek yazılmıştır.

Bu Yalan Tango'yu yazarken mahkeme tutanaklarını yeniden okudum. Kemal Sölker'in çalışması Sabahattin Ali Dosyası (1968) da içlerinde olmak üzere, öldüren kişinin kim olduğu bellisizdir. Mahkemede yargılanan Ali Ertekin. Ali Ertekin'in sonrası bilinmiyor.

Sölker'in Sabahattin Ali Dosyası'nda Cimcoz'ların mahkemeye verdikleri ifadeler ayrıntılarıyla dile getirilir. Fakat o kadar. Bu ifadelerden sonrasını kimse deşmemiş. Eli kalem tutan Adalet ve Mehmet Ali Cimcoz da yazmamışlar...

1968'de Cumartesi Yalnızlığı'nı, ilk kitabımı Yeni Ufuklar'ın aboneler listesinde yer alan her yazara, her çevirmene imzalayıp göndermiştim. Pek çoğundan yanıt gelmedi. Samim Kocagöz'ün destekleyici mektubunu, Ahmet Köklügiller'in kitabın Anadolu'daki kitapseverlere ulaşması için çabasını asla unutamam. Bir de, Adalet Cimcoz'un imzalayarak gönderdiği Milena'ya Mektuplar. Milena'ya Mektuplar, Kafka'dan Adalet Hanım'ın çevirisi.

Kafka 1960'larda ölkemizde yeni yeni seviliyordu, ne var ki, Kafka'nın kâbuslu, öngörölü, karanlık dünyasını benimsemeyenler de vardı, örnekse, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenimiz Rauf Mutluay. Mutluay, Dâvâ romancısının ölümünden sonra dünya çapında ünlenmesini, önem kazanmasını Hitler'in Yahudilere korkunç zalimliğine bağıyor, Kafka'yı da sağlıklı bir edebiyatın temsilcisi sayıyordu. 'Sağlıklı bir edebiyat'ın ne olduğunu pek açıklayamayarak.

Bu yüzden Günyol'la aralarında bir tartışma geçecekti. Mutluay'a saygı duyan Vedat Bey, Adalet Cimcoz'un çevirisinden Milena'ya Mektuplar'ı mutlaka okumasını tavsiye edecekti öğretmen arkadaşına. Okudu mu hocamız, bilmiyorum, ama sonuna kadar o 'şışirilmiş şöret' düşüncesini galiba korudu...

Adalet Hanım, çevirisini "Genç öykücü Selim İleri'ye" imzalamakla yetinmemiş; Vedat Bey'i aramış, o öykülerin yazarıyla tanışmak istediğini söylemiş.

Haftaya devam ederiz.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Lâle Devri'nde...

Selim İleri 2011.05.22

M. Turhan Tan'ın romanları yeniden yayımlanıyor. Yazarın ölümünün üzerinden şu kadar yıl geçtiği için bu kitaplara artık telif hakkı ödenmeyecek. Unutulmuş Turhan Tan'a rağbet belki biraz da bu yüzden.

Ama Muhteşem Yüzyıl'la başlayan -geçici, görece- tarih merakımızı, tarihimizi öğrenelim tutkumuzu da unutmamak gerek. Daha önce Radikal Kitap'ta yazdığım gibi, şimdi hemen her yayınevinin portföyünde tarihî romanlar, incelemeler, yaşamöyküleri...

M. Turhan Tan'ın iki romanını, Safiye Sultan'la Osmanlı Rasputin'i Cinci Hoca'yı yetişme yıllarımda esriyip giderek okumuştum. Safiye Sultan'ın etkisi Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın'ın birkaç sayfasına yansdı. Sonra bir İstanbul yazıma da.

Geçmişin Yedigün dergilerini cilt cilt tararken Lâle Devri karşıma çıkmıştı. Bir gün kitaplaşır diye umuyordum. Birkaç hafta önce Kapı Yayınları bu romanı okurla buluşturdu. Üstelik, M. Turhan Tan'ın metnini bezeyen Münif Fehim çizimleriyle.

Nihayet çıkagelen baharın ilk günlerinde Lâle Devri'ni soluk soluğa okudum. Evimin küçük balkonunda, daracık bir mekânda, yüzyıllar öncesinin bir zaman dilimini düşleyebildim...

Bir çılgın eğlenişler, zevke, debdebeye dalıp gidişler dönemi miydi Lâle Devri, yoksa son yıllarda ileri sürüldüğü gibi, aydınlanış, ilerleyiş çağı mıydı?

Tefrikası 1939'da noktalanmış Lâle Devri romanı bu konuda kararsız. Eserin başlangıcında çizilen Ahmed Sultan ve Nevşehirli İbrahim portreleri, Lâle Devri'ni var edenleri, ilki paraya düşkün, cimri, ikincisi hırslı mı hırslı kişilikler olarak betimliyor. Sonraki 'sanatkârca' yaşayışa o kişiliklerle açılıyor.

Bunun sebebi, öyle sanıyorum ki, tarihimizi sevdirmekle karalamak arasındaki 'ideolojik' tutumda aranmalı. Roman insanı, iyi ve kötü yanlarıyla insanı anlatacak ama; tarihî roman bizde hep ideolojinin derin etkisi, baskısı altında kalmış.

Oysa M. Turhan Tan, o 1938 yılında, romanı tefrika edilmeye başlarken, tarihî romanın tarihe sadık kalınarak yazılması gerektiğini söylüyor. Yedigün dergisi yazarla bir söyleşi yapmış. Turhan Tan şöyle diyor:

"Hiçbir eserimde tarihe tahmil olunmuş (yükletilmiş) muhayyel vaka yoktur. Bütün şahıslar, bütün vakalar tarihidir. Ya vakaları birbirine rapteden bağlar, eşhası aynı manzume içine sokan sebepler veya âmiller tarihî roman tarzının istilzam ettiği (gerekli gördüğü) ve mâzur gösterdiği suretlerle muhayyileden alınmıştır."

Olası mı? Bence olası. Nitekim Nevşehirli'nin kişiliği, konuşması, hesabı kitabı ikinci elden, iktidar hırslarına boğulmuş bir Shakespeare kahramanını andırıyor. Tabîi iyice yerli bir Shakespeare kişisi. Adım adım yürüttüğü entrikalara romanı okurken kapılıp gidiyoruz da, tarihî roman tarzı ille bunları mı gereksinirdi diye düşünmeden edemiyoruz.

Ya da, bir başka romancı çıkıp aynı İbrahim Paşa'yı bambaşka çizemez miydi diye sormadan geçemiyoruz.

İngiliz edebiyatının güçlü romancısı E. M. Forster, 1927'de Cambridge Üniversitesi'ndeki bir dizi konuşmasında 'roman sanatı'nı didik didik etmiştir. Forster, tarihî romanın ve tarihî romanlardaki kişilerin bütünüyle yazarın düşleminden yansıdığını ileri sürer. Kaleme getirdiğiniz Kösem Sultan ya da III. Richard doğrudan doğruya sizin Kösem Sultan'ınız, sizin Richard'ınız...

Dahası, tarihi saptırma imkânına bile sahipsiniz!

Bizde öyle değerlendirilmemiş. Tarihe sıkı sıkıya bağlıyım diyen romancılar, Osmanlı tarihini dün ille kötülüyorlardı; bugünse ille göklere çıkarıyorlar. Bazan bu yerişler ve övüşler bir memleket meselesine bile dönüşüyor.

Bu saptamalardan sonra şunu da belirteyim: M. Turhan Tan'ın Lâle Devri okunmaya değer bir tarihî roman. Hele, yazarın endişeleri, gününün koşullarından kaynaklanmış tutumu kavrandıktan sonra.

Sonra Münif Fehim'in çizimleri: Milyarlar harcanan dizilerin, tarihî filmlerin döküntü dekorları yanında bu siyah-beyaz ilüstrasyonlar öylesine anlamlı ki!..

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Bir seslendirme kraliçesi (3)

Selim İleri 2011.05.28

İlk kitabım Cumartesi Yalnızlığı'nı önemseyen Adalet Cimcoz sözünde durdu. Vedat Hoca'yla ikimizi Şişli'deki evine dâvet etti. Soğuk bir kış günü, Yeni Ufuklar'da hocayla buluştuk. Sirkeci'ye indik. Epey bir zaman dolmuş bekledik.

İstanbul o zamanlar yoğun trafiğin eziyet şehri değildi, karda kıyamette bile. Sonunda Adalet Cimcoz'un karşısındaydık. "Nerde kaldınız Vedat?!" diyordu. Ama öfkeyle değil, gülerek. Vedat Günyol'un otobüsten, dolmuştan, koşullar ne olursa olsun, asla caymayacağını bilerek. Niçin geç kaldığımızı biz söylemeden o söylüyor, gülüyordu.

Çaya dâvetliydik. Fakat çay saati çoktan geçmişti. Adalet Hanım bize votka ikram etti. Vedat Hoca'nın sevdiği yöntemle: Votka, buz, soda, bir dilim limon.

Farklı bir evde, farklı bir dünyada hissediyordum kendimi. Zaten bir süredir, Günyol'un evi olsun, Azra Erhat'ın evi olsun, 'sanatçı evleri'nin, çocukluğumdan beri göregeldiğim masum aile evlerinden farklılığını kavramıştım.

Meselâ küçük bir kilim, yazma masa örtüsü, koltukta bir Hint şalı, duvarda Türk ressamlarının eserleri, bir iki süs eşyası... Her biri sanatçı evlerine hemen farklı bir anlam katıyordu.

Adalet Cimcoz'a gelince, gerçekten farklı bir kadındı. Anılarda, hemen hemen bütün kaynaklarda, onun "güzel" bir kadın olmadığı söylenir. Belki, öte yandan Adalet Cimcoz çok etkileyici bir kadındı, albenisi yetip artıyordu. Kişiliğinden özgüven fışkırıyor, sürekli taşkın, sürekli büyük jestler...

Sadeliği içinde inanılmaz şıktı. Kılığının -siyah, dümdüz bir giysi- sadeliğiyle handiyse çelişen ağır bir makyaj yapmıştı. Koyu renk dudak boyası, pudra, rimel, yaldızlı far. Sanki Bette Davis'i çağırıştırıyor.

Öykülerimi övdü. Ne övmesi, göklere çıkardı. Yolun başındaki genç bir yazar adayına içtenlikle yaklaşıyordu. Bugün bile şaşırdığım bir saptaması var:

"Hepsi acemice yazılmış. Fakat hepsinde siz varsınız. Yarın da hep siz olacaksınız yazdıklarınızda, size 'Başkalarını yaz' diyenlere sakın aldırmayın."

Onca işi arasında ne zaman okumuştum Cumartesi Yalnızlığı'nı? Çok geçmeden anlaşılacaktı: Kitaptaki ilk hikâyede, "Hüzün Kahvesi"nde Sait Faik'ten, "Asalak"ta ise Nâzım Hikmet'ten esinlenmiş olmam ilgisini çekmişti.

Eski yıllara dönerek Sait Faik'i, öfkesini ve içe kapanıklığını, sevgisini ve yalnızlığını anlattı "Haritada Bir Nokta" hikâyecisinin. Ondaki asıl büyük değişimin, kendine dönüşün Havuz Başı'ndaki bazı öykülerle başladığı kanısındaydı. Belleğim yanıltmıyorsa, özellikle "Güğüm"ü andı.

Derken büsbütün ilginç bir şey söyledi:

"Ben alaturkalıktan pek hoşlanmam. Bu öykülerde, kitabınızda kentli bir alaturkalık var. İstanbullu bir alaturkalık, hanımelleri, leylâklar filan. Yaraşmış. Size de yaraşıyor..."

Gece dokuz buçuğa doğru Şişli'deki evden ayrıldık. Vedat Bey otobüse bindi. Ben, daha Teşvikiye'de, baba evinde oturuyordum. Soğuğa aldırmayarak Şişli'den Teşvikiye'ye yürüdüm. Tuhaf bir sevinç duyuyordum, çözemediğim.

Aradan yıllar yıllar geçti. Bugün bana öyle geliyor ki, sevinci yaratan, Adalet Hanım'ın renkli davranışları, baskın kişiliği, tek başına var ettiği bütün bir atmosferdi.

Alaturkalık konusunda hiç yanılmamıştı. O kadar ki, çevirileriyle edebiyatımıza ve tiyatromuza katkıda bulunmuş Adalet Cimcoz kadar, alçakgönüllü Türk filmlerinde pek sık karşımıza çıkan sesin sahibini, belki daha çok o seslendirme sanatçısını seviyordum.

Bu ses, o zamanlar, çocukluğumda, yeniyetmeliğimde, beni öylesine etkilemiş Türk filmlerinde kadın oyunculara anlam katmıştı. Senaryo yazarlarının hep iyilikten, haktan, ezilenden yana, gönül eğitiminden geçmiş, hep duygu dolu diyaloglarını o sese geçirmişti...

Tanıdığım Adalet Cimcoz hayat dolu, gösterişli, alabildiğine hareketli, dinamikti ama, yorgunluk da varlığına sanki sızmıştı. Mine Söğüt'ün güzel bir kitabı var: Adalet Cimcoz / Bir Yaşamöyküsü Denemesi. Mine Söğüt fotoğraflardan iz sürmüştü. Adalet Hanım'ın son fotoğraflarına bakarken, birden yaşlanmış! diyor. Ben Adalet Hanım'ı tam o sırada tanımıştım.

Eski Türk filmlerinin ses kraliçesini ikinci kez Azra Erhat'ın Topağacı'ndaki evinde gördüm. Bir akşam yemeği yedi. Eşi Mehmet Ali Cimcoz'la birlikte gelmişlerdi.

Adalet Hanım o gece kentli alaturkalıktan da pek hoşlanmadığını düşündürdü bana. Konu yazdıklarımla ilintili değildi. Tam tersine, hayatın, geleneğin, görgünün zenginleri nereye itelediğiyle ilintiliydi. Sonradan görmelik Adalet Hanım'ı âdeta çıldırtıyordu.

Derken, orta sınıftan kadınların, nişanlara, düğünlere giderken takıp takıştırmalarını, hele, mücevherleri yetmiyorsa, akrabadan, eş dosttan bilezik, gerdanlık, küpe "dilenmelerini" çok bayağı bulduğunu söyledi. Bu gösterinin ve gösterişin kadınları küçük düşürdüğünü, erkekleri, özellikle kocaları hor görüyle alçalttığını düşünüyordu. O gecedan bu itiraz kalmış aklımda.

Son görüşüm ise, Şişli'de, Sıracevizler Caddesi'ndeki bir apartmanın kapısı önünde. Azra Erhat'ın evindeki gecedan hemen birkaç ay sonra herhalde ve mevsim yaz başlangıcı. Adalet Hanım'la eşi, az yukarıda oturan ahabplarından dönüyorlarmış. Biz de bir hikâyecimizin evindeki yemekten.

Kapı önünde birkaç dakika konuşuldu. Adalet Cimcoz hasta olduğunu söyledi. Doktorlar hastalığın ne olduğunu bir türlü teşhis edemiyorlarmış. Dirençliydi yine de, derli toplu, şık. Yine dikkatli, yine özenli.

Sonra teşhisin konduğu haberi geldi: Kansermiş.

Ölüm, hayatınızda iz bırakmış kişileri sizden büsbütün ayıramıyor. Günün birinde Adalet Hanım'ı Belgin Doruk'tan dinledim. Uzun yıllar kendisini seslendiren Cimcoz'a çok şey borçlu olduğunu söylüyordu: "Sesi öylesine kibar, hoş, ölçülü bir şımarıklıktaydı ki, hep onun nasıl seslendireceğini işiterek rolümü canlandırırdım."

Belgin Doruk'a kendi sesiyle oynamasını önermişler. Belgin Hanım kararsız kalmış ve Adalet Cimcoz'u aramış. "... Beni inanamayacağınız kadar yüreklendirdi. Başka dublajcılara da sormuştum, sakın böyle bir işe kalkışma! demişlerdi. Bir tek Adalet Hanım..."

"Bir Seslendirme Kraliçesi"ni bitirirken, yazıp yazmamakta kararsız kaldığım bir gece söz konusu. Sonunda yazmaya karar verdim: Sabahattin Ali cinayeti çevresindeki söylentileri, bir geceydi, hayli geç saat, Vedat Hoca'ya bir kez daha sormuştum. Geçmişin karanlığından kurtulmak istercesine anlatmıştı.

"Başta Nâzım Hikmet, o yıllarda göze batmış, iktidarın hoşuna gitmemiş kişiler büyük eziyet çektiler" demişti. "Onların yakını olan kişiler de hem korku içinde yaşadılar, hem gözaltında tutuldular, hem de büyük acı çektiler. Ben, Sabahattin Ali'nin öldürülmesinden sonra Adalet'in aylarca kendine gelemediğini gözlerimle gördüm. Günlerce, haftalarca ağladı. Siyasetin karanlığı, çirkinliği hepisi..."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Coşkusuzluk!

Selim İleri 2011.05.29

Birkaç hafta önce bu köşede ülkülerimi handiyse yitirdiğimi yazmıştım. Benden geriye kalan, Thomas Hardy'nin betimlediği çan çiçekleri, o kurumuş, kaskatı çan çiçekleri diyordum.

Eşten dosttan sevgiler geldi. Üzüldüklerini, yazıp çizdiklerime, emeğime haksızlık ettiğimi söylüyorlardı.

Yalnızca kendim için konuşmuyordum ki. Şimdinin gürültüsünde patırtısında, tozunda dumanında -her alandan- birçok kişinin emeği kurumuş çan çiçeği. Adım adım bir coşkusuzluğa hep birlikte sürüklenildi.

Televizyonu açıyorum, kanaldan kanala geçiyorum, hep aynı. Haber bülteni aynı, diziler aynı, tartışma izlenceleri aynı. İnsanın aklına Ahmet Muhip Dıranas'ın eşsiz dizeleri geliyor; aynı "siyah güneş"ler, "aynı şey"ler, "of hep aynı"lar, "aynı aynı aynı"...

Bu şiiri ne kadar çok severim, öteden beri severim. Önceleri ruh dünyama yakın bulduğum için sevmiştim. Git git, donup kalmış 'her şeyimiz' için kaleme getirildiğini ayırt ettim. Dıranas sanki sonrasını da söylemiş.

Ne var televizyon dizilerinde; meselâ şunda bunda seyirci gülüyor, eğleniyor, "stres atıyor"... Acaba? Gülüyor ama, niçin güldüğünü, neye güldüğünü düşünmüyor. Vodvil çizgisindeki o soy diziler içimi burkuyor. Bizde vodvilin, hele tulûatın geçmişini keşke bilmeseydim, tatmasaydım diye düşünüyorum. Uçsuz bucaksız bayağılıklar ekrana yansımışken; Dümbüllü'den Gazanfer Özcan'a, Halide Pişkin'den Toto Karaca'ya birçok sanatçının emeğini hatırlıyorum.

Gazanfer Özcan'ı 'sadece' Avrupa Yakası'ndan hatırlayanlar çıkabilir. Ötekiler hepten unutulmuş. Hangi sanat dalı, mâzısız yol alabilir yarına? Birer üslûptu andığım sanatçılar. Şimdiki üslûpsuzluklar onların bilinmemelerinden kaynaklanıyor.

Eskiden gazetelerde, dergilerde edebiyat çerçeveli soruşturmalara yer verilirdi: Romanın, şiirin, öykünün bugünü. Kıran kırana 'edebî' tartışmalar hatırlıyorum. Tartışmalar, kalem kavgaları, barışmalar, uzlaşmazlıklar...

Umudu yitirmemek gerekir ama, galiba hepsi bitti. Varsa yoksa 'satış'tan ibaret bir edebiyat ortamı: Kaç adet basıldı? Ne kadar sattı? Kaç baskı yaptı? Kendi rekorunu yine kendi kırdı...

Dün, şiirde, öyküde, romanda coşkun bir hava esiyordu. Cemal Süreya'nın "günöbirlik" edebiyat yazılarını -kim bilir kaçınıcı kez- okudum geçenlerde. Bir hayali olmuş Cemal Süreya'nın: Gazetelerde edebiyat! Umut içinde yazmış. Edebiyatın güncellikte, günlük hayatta yer alabileceğine inanıyormuş.

Yer almadı denemez. Satış ve şöret odaklarında yer alıyor. Öz edebiyat kapının önüne büsbütün konulduktan sonra.

Cemal Süreya'nın şaşırtıcı güzellikte bir denemesi vardır: "Dıranas". Demin andığım usta şairin ölümü üzerine yazılmış. Cemal Süreya şunları belirtmiş:

"Şiirimizde önemli bir yeri olan ve yüksek beğeni sahibi bir sanatçıyı yitirdik. Sevilen beş on şiiriyle de her zaman anılacak, ileride ayakta duracaktır."

Genç kuşaktan okurlar, Ahmet Muhip Dıranas'ı, şiirini gerçekten anıyorlar mı? Dıranas'ı tanıyorlar mı? Ünlü "Fahriye Abla" şiiri belki hâlâ yarım yamalak ezbere söyleniyordur. Ama "Olvido"nun bizlerde, geçmişte bıraktığı etkiyi sürdüremediğini biliyorum.

Neredeyse herkes habersiz "Olvido"dan.

Cemal Süreya "Olvido" için "büyük şiir" diyor. "Köpük" de öyle değil mi:

"Oradayım hep ben, orada, derinde,

Gemilerin ihtiyar köpüklerinde."

Bir avuç insanın yazıp çizdikleri de "gemilerin ihtiyar köpüklerinde".

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Romanların İstanbul'u

Selim İleri 2011.06.04

Yirmi yıl önceydi, belki yirmi yıla yakın, belki yirmi yılı aşkın. İşte epey bir zaman geçmiş. Bazı günler iz bırakıyor, anılar arasına karışıyor. Bir pazartesi günüydü. Aralık sonu. Soğuk ama güneşli bir gün.

Yeşil Ev'de cızbız köfte, patates püresi, kıvırcık salata yedikten sonra, Çelik Gülersoy'la birlikte İstanbul Kitaplığı'nı gezmiştik. Daha doğrusu, Çelik Bey'in kılavuzluğunda kitaplığı ben gezmiştim.

Gülersoy, kitaplığın pazartesi günleri bütün kitapseverlere açık olduğunu söylemişti. Kitapseverlerin sayısı ise her zamanki gibi çok azdı. Tek tük has okur kitaplara gömülmüştü, ama o kadar.

Huzur veren sessizliğin içinden geçiyorduk. O tek tük kitapseverle ilgilenen kitaplık çalışanlarının konuk ağırlar gibi bir halleri vardı. Biraz içim burkulmuştu. Kılavuzum hafiften gülüyor, "Bizde böyledir genç dostum" diyordu.

Dört bir yanda pırl pırl beyaz fayans temizliği. Onarılmış eski İstanbul evi şimdi kitaplık olarak yaşam buluyor. Çok etkilenmiştim.

Çelik Bey, İstanbul Kitaplığı'nın 1988 tarihinde basılmış kataloğunu armağan etmişti. Kataloğu karıştırır karıştırmaz, şehrin ortasında ne müthiş bir hazineyle birlikte yaşadığımızı fark etmiştim. İstanbul burada bütün geçmişle ayakta duruyordu, hiç değilse cilt cilt kitapta.

İstanbul Kitaplığı'nın 1988 yılına kadarki tüm dökümü olan katalog, bir yandan da, İstanbul üzerine çeşitli dillerde ne çok eserin kaleme alınmış olduğunun belgesiydi. Şaşırtıcı bir belge: Çünkü Türkiye'nin, bugün de 'kültür başkenti' olduğunu ileri sürdüğümüz İstanbul için yazılanlarla hemen hiç ilgilenmediğimizi gözler önüne seriyordu.

Yazık ki yirmi yıl sonra da aynı ilgisizlik, hem yayıncılık hem okur açısından, sürüp gidiyor. Gülersoy'un söylediğini yinelemekten kendimi alamayacağım: "Bizde böyledir..."

Dün katalogla yine baş başaydım.

Roma ve Bizans'la başlıyor; İstanbul haritaları, planlarıyla noktalanıyor. Roma ve Bizans daha çok yabancı yazarların kaleminden. Ostrogorsky'nin ünlü Bizans Devleti Tarihi'yle ilk kez İstanbul kitaplığında karşılaşmışım; Tarih Kurumu'nun verimi, Fikret Işıltan'ın çevirisi. Kitabevlerinde bulamamış, Kurum'dan bin bir zorlukla edinmişim. Sonra, Hepsi Alev'i yazarken çok yararlandım.

Ostrogorsky, Hepsi Alev'in baş kişisi ve anlatıcısı Eireni (İrene) için öyle iç açıcı şeyler anlatmaz:

"Düşüncesizliği ve alçakça zalimliği yüzünden Konstantinos VI. gerek hâkim olan ortodoks parti ve gerekse tasvir kırıcı muhalefet yanında bütün destek ve itibarını kaybetmiş bulunuyordu. Artık, intikamını almak için hiçbir el kalkmadan bertaraf edilebilirdi. 15 Ağustos 797'de imparator, yirmi yedi yıl önce içinde doğmuş olduğu aynı purpurlu odada, annesinin emriyle kör edildi. İrene artık hedefine varmıştı: Bizans imparatorluğunun tek hükümdarı oldu."

Bizans İstanbul'un ve gözü gözü dönük iktidar hırsının romanı olsun istediğim Hepsi Alev'de bu kör edişi uzun uzadıya çözümlemeye çalışmışım. Hepsi Alev ölü toprağı serpilmiş romanlarımdan biri oldu.

İstanbul Kitaplığı'nın eserleri arasındaki İstanbul Geceleri Adalar'dan, özellikle Büyükkada'dan söz açarken, irkilerek bakar Bizans tarihine. Sâmiha Ayverdi'nin bu çok önemli eserini Çelik Bey de elbette okumuştur; o gün konuştuğumuzu hatırlıyorum.

Katalogun yalnızca edebiyat bölümünü incelemek bile, İstanbul kültürü konusunda sayısız çağrışımı ardı sıra getiriyor.

Çelik Gülersoy, nice zamanlara bağlı emeğini devşirirken, eserlere geniş yelpaze açmayı yeğlemiş. Örnekse, edebiyat tarihlerimizin -mirasyedi savurganlığıyla- 'piyasa romancısı' kabul ettiği Kerime Nadir, Esat Mahmut, Muazzez Tahsin Berkand gibi adlar spesifik kitaplıkta karşımıza çıkıyordu.

Esat Mahmut'un Sokaktan Gelen Kadın'ını düşündüm. 1930 sonrasının Fenerbahçe'si, Moda'sı, Kadıköyü bu romanda bir eski yağlıboya tablo gibidir. 'Çok satmak' ereğiyle yazılmış Sokaktan Gelen Kadın; ama bugün otuzların Fenerbahçe'sini onun sayfalarında yaşamaya koyuluyoruz...

Aynı durum, Kerime Nadir ve Muazzez Tahsin'in eserleri için de geçerli. Bu romanlarda İstanbul'a ilişkin pek çok dikkat, gözlem karşınıza çıkar. Bu romanlardaki İstanbul tasvirleri çünkü İstanbul'un bazı semtlerini olanca canlılığıyla yansıtır.

İşte, Kerime Nadir'in toplu eseri, bence, kentin son peyzaj çizimlerinden biridir. Andığım yazarın Gelinlik Kız romanını okuyacak olanlar, "kuş kafesi" villalarıyla donanmış, eflâton manolyaların açtığı geniş bahçeleriyle 1940'ların Mecidiyeköyü karşısında donup kalacaklar herhalde.

Yıkılan stadın yerine gökdelenlerin yükseleceği, bugünün ürpertici Mecidiyeköyü bir zamanlar "kuş kafesi" villalarla çevriliymiş. Eflâton manolyalara gelince; bir yazımda anmıştım, manolyanın pembesi, eflâtonu mu olur sorularıyla karşılaşmıştım. Soranlar, Çallı'nın eflâton manolya tablolarını besbelli görmemişler...

Muazzez Tahsin'e gelince, İstanbul kibar tabakasının bonjurlu, bonsuvarlı konuşmasını onun eserinden yakalamak mümkün. 1930'ların özentili dili, yabancı, özellikle Fransızca sözcüklerle bezenmiş İstanbullu konuşması, benim çocukluğuma, 1960'lara kadar sürmüştür. Hele, genç kızlara bir demet "viyole" hediye edilmiyor mu, şimdi buruk buruk gülümsüyorsunuz...

Katalogun bir sayfasında Peyami Safa'nın Server Bedi takma adıyla yazdığı Selma ve Gölgesi'ne rastladım. Âdeta sevindim.

Selma ve Gölgesi'ndeki Boğaziçi pitoreski, hele Selma'nın oturduğu harap yalı, rutubetli Boğaziçi akşamları yıllar yılı aklımdan çıkmamıştır. İlk okuyuşumdan bu yana en az kırk, kırk beş yıl geçti.

Venedik çağrışımı, tuhaf bir Boğaziçi. Edebiyatımızdaki ilk 'dişi vampir' romanıdır Selma ve Gölgesi. Son sahneler sahiden de Venedik'te geçer. Ama yalnızca Boğaziçi ve Venedik değil. 1930'ların bohem çevreleri, şairlerin, muharrirlerin devam ettiği salaş meyhaneler, Beyoğlu'nun arka sokakları, insanlar, davranışlar, giyimkuşam. Dahası, yeni zenginlerin eline düşmemiş, yıkık fakat erden Boğaziçi günümüz İstanbul araştırmacılarına geçmişten pek çok söyleyecektir.

Katalogun bir başka sayfasında Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserleri. Gülersoy koyu bir Hisar hayranıydı. Onunla ilgili anılarını kısa ama özlü bir kitapçıkta derlemişti. Boğaziçi Mehtapları şairinin hemen hemen kimsesiz cenaze törenine handiye gözyaşı döker Çelik Bey.

Cenaze törenindeki yalnızlığı, ne yazık ki, eserleri için sürüyor Hisar'ın, öteden beri. İmparatorluğun sonundaki İstanbul'u o kadar etkileyici bir rüyada diriltmiş Abdülhak Şinasi ancak has edebiyatseverlere ses yöneltebiliyor.

Katalogta Attilâ İlhan'ın Sokaktaki Adam romanı! Dolmabahçe'den Beşiktaş'a, ulu ağaçların örttüğü yolu, sonbahar gününde bütün ıssızlığıyla Sokaktaki Adam'dan okuyabilirsiniz. Şimdinin trafik canavarlıklarıyla dolup taşan yol, savrulan sonbahar yapraklarıyla bir aşka ağıt yakar...

Çelik Bey bu eserleri ne zaman derledi diye düşündüm. Hepsini okudu, hepsinden kendi İstanbul sevgisine duyuşlar damıttı. İstanbul Kitaplığı bu derin sevgi dolayısıyla kurulmuş olmalı.

Dedim ya, yirmi yıl önce güzel bir pazartesi günüydü.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Ziya Osman Saba'nın tek çevirisi

Kitabın adı Germinie Lacerteux. Goncourt Kardeşler Germinie Lacerteux'ü on dokuzuncu yüzyılda yazmışlar. Türkçe'ye çevirisi 1949 tarihine rastlıyor. Ziya Osman Saba çevirmiş. Germinie Lacerteux, bildiğim kadarıyla, Ziya Osman'ın tek çevirisi.

Tahlil gücü yabana atılamayacak bu romanı ne zaman okuduğumu hatırlamıyorum. Lisede miydim, yarım kalan üniversite öğrenimi yıllarında mıydı... Goncourt Kardeşler'e ilişkin bölük pörçük bilgilerim vardı. Ziya Osman Saba çok sevdiğim bir şair. Adlar yan yana gelince, Germinie Lacerteux bana çok çekici gelmiş olmalı.

Ziya Osman Saba özlü önsözünde diyor ki:

"Zaten Goncourt'lar, patolojik vakaları ele almıyorlar mıydı? İşte, Germinie Lacerteux, bu, köyden gelip Paris kaldırımlarına kadar düşen hizmetçi kadın da bir isteriktir. Onun girdiği yerlere, iki kardeş de beraber girecek, geçtiği sokaklardan beraber geçecek, kır gezintilerine iştirak edecek ve gördüklerini, Germinie'nin etrafındakileri, en gerçek bir şekilde, sanatkârane üslûplarıyla bize duyurmaya çalışacaklardır."

Dönemi için ilginç gözlemler, saptamalar: Bir kahramanınız olacak, bir roman kişiniz; onun yaşamını düşlemek, irdelemekle kalmayacaksınız, onun yaşadıklarını da yaşamaya çalışacaksınız.

Roman yazma istekleriyle dolup taşıdığı yıllar. Roman kişilerini nasıl yaşatacağımı kara kara düşünüyorum. Goncourt Kardeşler'in yöntemi çare olabilir mi? Denemeye kalkışıyorum, tabii arkası gelmiyor...

Germinie Lacerteux'ü her zamanki 'roman okuma' coşkularımla okumuştum. Goncourt Kardeşler'in ruh çözümlemeleriyle yüklü anlatımlarına bayılmışım. Ama her şeyden çok Ziya Osman Saba'nın çevirisine kapılıp gitmişim. Goncourt'ların yer yer uzun, karmaşık cümleleri Türkçe'nin ustası bir şairin elinde, âdeta anlatımda akıcılık örneği olup çıkmıştı.

Kısacık yaşamına şiirler, öyküler, eleştiriler, yazılar sığdırmış Nefes Almak şairi hayli çetrefil bir romanı Türkçe'de su gibi okutabilmiş.

Germinie Lacerteux'ü baştan sona iki kez okudum. İkinci okuyuşta gönlümü çelen, artık Germinie değil, yaşlı kız Matmazel de Varandeuil'dü. Gerçi matmazelin iç dünyası romanda öne çıkmaz. Onu 'yaşatmak' okura bırakılmıştır. Bununla birlikte okurun çabası için gerekli ipuçları Goncourt Kardeşler vermişler.

Matmazel de Varandeuil bende hâlâ yaşar.

İyi kalpli Ziya Osman da yaşlı kızın alınyazısından incinmiş olmalı:

"(...) gönlümüz, asıl roman kahramanı Germinie'den ziyade, hanımı, ihtiyar kız, Matmazel de Varandeuil'ye kayacak ve kitabın sonunda, Germinie mukadder akıbete kavuşup öldüğü zaman biz, ona değil, belki, dünyada büsbütün kimsesiz kalan ihtiyar hanımına acıacağız."

Galiba ikisine de acıyoruz, ikisi için de gözlerimiz yaşıyor. Tuhaf bir dayanışma, dostluk...

Ziya Osman Saba'nın romanı çevirirken neler hissettiğini çok düşünmüşümdür. Çeviri elbette edebiyat sanatının dalı. Bir eseri yazıldığı dilden başka bir dilde yeniden var ediyorsunuz; azımsanacak çaba mı, azımsanacak 'sanat' çabası mı?

Kaç ayda çevirdi? Hangi mevsimlerdi? Hangi evde oturuyordu şair? Misakı Millî Sokağı'nda mı, günleri nasıl geçiyordu?..

Baudelaire'in Poe çevirileri Fransız edebiyatı için başlı başına 'ilgi odağı' oluşturmuştur. Poe'nun Baudelaire şiirindeki etkisi, Baudelaire'in Poe öykülerine Fransızca'da kazandırdıkları vb.

Benimle yaşıt Germinie Lacerteux çevirisi için galiba tek satır, tek cümle yazı yayımlanmamış.

Kültürümüze emek verenlere teşekkür borcumuzu acaba çok uzak bir gelecekte ödeyecek, ödeyebilecek miyiz?

Bildiğim kadarıyla Goncourt Kardeşler'den başka hiçbir eser Türkçe'ye çevrilmemiş. Onların günceleri bir dönemin edebiyat ve sanat çevrelerini yansıtmak açısından inanılmaz ayrıntılarla dolup taşar. Fakat bugünün hırğüründe, bizde, kimi ilgilendirecek?

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul'un gizli tutkunu

Selim İleri 2011.06.11

Bize birbirinden güzel denemeler, yazılar, eleştiriler armağan ettikten sonra, Temmuz 2010'da aramızdan ayrılan sevgili arkadaşım -'sevgili eleştirmenim'- Füsun Akatlı gizli bir İstanbul tutkunu, gizli bir İstanbul yazarıydı.

Geçen hafta salı günü, Doğu Üniversitesi, gerçek bir kadirbilirlikle Füsun Akatlı'yı emeği açısından andı. Felsefeci Füsun Akatlı, Füsun'un tiyatro sanatına emeği, son oturum da edebiyatla haşır neşir Füsun Akatlı'ydı. Son oturumun konuşmacıları arasındaydım. Daha çok, Yaz Başına Neler Gelir'in bir bakıma 'hikâyesi', bir bakıma 'şair' Füsun'undan söz açmaya çalıştım.

1980 tarihli Yaz Başına Neler Gelir, Füsun Akatlı'nın farklı bir eseridir. Belki denemeler niteliğindedir ama, bu eserde yer almış yazılarda şiirin, öykünün, kimileyin de roman fragmanlarının esintilerini hissederseniz. O zamanlar sevgili arkadaşşıma bir Edip Cansever duyarlılığıyla yazdığını söylemiştim.

Füsun Akatlı yaşamı boyunca duyarlı çizgisini elbette sürdürdü, kılı kırk yardı. Ne var ki, Yaz Başına Neler Gelir'in hemen hep yürek yakıcı yazılarına bir daha geri dönmedi, eleştirel mesafesini kendisi için de korudu.

Bunda, öyle sanıyorum ki, 'yaratıcı edebiyat'ı derinden önemseyişinin payı büyüktü. Onun yazı çizi emeğini özümsemiş olanlar anımsayacak; çağdaş edebiyatımızın şairlerine, yazarlarına Füsun Akatlı hep sevginin yordamıyla yaklaştı. Bazan eleştirmenlere de. Örnek vereyim: Füsun'un Doğan Hızlan için kaleme getirdiği yazılar inceliklerle örülüdür. Eleştirinin sadece bir ölçüp biçme işi değil, aynı zamanda bir yaratıcılık çabası olduğunu usul usul ayırt ederiz.

Füsun Akatlı'yla Ankara'da tanıştım. Adalet Ağaoğlu'nun etkileyici romanı Ölmeye Yatmak yeni yayımlanmıştı. İkimiz de Ölmeye Yatmak üzerine yazmıştık. Ankara Sanatsevenler Derneği'ndeki bir söyleşide bir araya geldik. Hoş bir gün ve hoş bir akşamdı. Ölmeye Yatmak hem konuşuldu hem kutlandı.

Sonra yine Ankara'da Bilge Karasu'lu günlerimiz, akşamlarımız var. Adalet Ağaoğlu, Bilge Karasu, İlhan Berk, Selçuk Baran, Sevgi Soysal, Füsun Akatlı, Attilâ İlhan, Cahit Külebi, ne çok edebiyat kişisi o yıllarda Ankara'da yaşıyordu...

İstanbul'a özlem duyarlar mıydı, bilmiyorum. Derken, bazıları İstanbul'a yerleştiler. Füsun son gelenlerdendi. Fakat, değişen İstanbul'a dair kaygılarını ilk söyleyenlerden.

"İstanbul'u İstanbulca Yaşamak" adlı yazısında (Kültürsüzlüğümüzün Kışı) Boğaziçi, Kadıköyü, Beyoğlu için yeriniyor, "hepsi, içler acısı durumlar" diye yeriniyor, öyleyken, gökdelenli, alışveriş merkezli, ayaküstü atıştırmacı İstanbul'dan aygın baygın söz açanlar cephesinde yer almıyor. O, "her geçen yıl değil, her geçen gün bir şeyler"ın koparılıp götürüldüğü İstanbul için üzüyor.

Şöyle saptamış:

"Fantastik bir kâbus gibi akşamdan sabaha; bir bahçe, bir ıhlamur ağacı, bir salaş balık lokantası daha siliniveriyor hayatımızdan. İlkokulu okuduğunuz yapı, tek kale top oynadığınız çıkmaz sokaklardan biri daha, iki yanı ağaçlı o güzelim yokuş, sanki sizin uydurduğunuz bir masalın mekânlarıymış gibi, hiç var olmamışçasına, yerlerini görkemli bir benzin istasyonuna, görgüsüzlük numunesi bir süper lüks siteye, alışveriş merkezlerine, banknot matbaalarına bırakiveriyorlar."

Ardından, nostalji edebiyatına girişmeyeceğini, o kervana katılmayacağını belirtmiş. İstanbul için yazıp çizerken bazılarımızın kaygısı böyle. Meselâ, "sizin o nostaljik İstanbul yazılarınız..." demiyorlar mı, artık acı acı gülümsemekten başka bir şey yapamıyorum.

İstanbul'un mimarîden yaşama biçimine, 'kalıcı olması gereken' değerlerinin nostaljiyle, yurtsamayla ne ilintisi olabilir?! Geçmişe özlem, geçmiş özlemi değil huzursuzluğumuz; değerler kaybolsuna işaret, hepsi bu.

Bazılarımızın ortak endişesini Füsün'dan iz sürerek söyleyebiliriz:

"İstanbul, dıştan bakıldığında, her şeyden önce (yaşama kültüründen, sakinlerinin davranış özelliklerinden, dilinden, musikîsinden... önce) bir kenttir. O yüzden de, çürüyüşü, yok oluşu ilkin yapılarda, sokaklarda, meydanlarda, bahçelerde, korularda dışa vurur kendini, önce fiziksel olanın, duyularla algılananın erozyonu çarpar insanı.

Sonra İstanbul, açık ve kapalı mekânlarıyla bir arada hemen düşünülen, hatırlanan ya da düşünülmesi, hatırlanması gereken bir yaşam biçimidir. İstanbul sadece bir kentin değil, o kente bağlı başka şeylerin de adıdır.

O başka şeylerin en başında da, yaşam biçimi gelir. O yaşam biçimi tek değildir elbet. Bunun Pera'sı, Üsküdar'ı, Şişli'si, Maçka'sı, Yeşilköy'ü, Erenköy'ü, Ada'sı, Moda'sı, Eyüp'ü, Balat'ı, Edirnekapı'sı ilh. vardır. Ama bu farklı semtlerdeki, mahallelerdeki yaşam biçimlerinin çoğulluğunda bir birlik, bir ortaklık vardır ki, işte onun adıdır İstanbul."

İster istemez, bu uzunca alıntıdan sonra, handiyse zorunluluk, Moda'da bir akşamı hatırladım. Sevgili eleştirmenimle Koço'da buluşmuştuk. Kadıköy'ünün -ve İstanbul'un- en eski lokantalarından Koço'ya kimler geldi, hangi yıllarda geldiler, burada, günbatımında, yıldızlı gecede neler konuştular diye bir hayal yarışına çıkmıştık.

Peride Celal'in hikâyesini hatırlamıştık, Melahat Hanımın Düzenli Yaşamı'ndaki "İskele"yi. Tuhaf bir tarih atılmıştır "İskele"nin sonuna: "1960-1988". Peride Celal yirmi sekiz yılda mı yazmış, bellisiz. Ama yirmi sekiz yıldan izdüşümlerle yazıldığı çok açık. İskele, lokanta, rıhtım yolu, gelip giden vapurların seyrekleşmesi, sandallar, daha bir sürü ayrıntı bu kısacık öyküde, gelgitlerle, göz açıp kapayana hatırlanışlarla zamanın müthiş tahribatını adeta bilinçaltımıza işler.

"Bütün İstanbul için öyle değil mi?" diye sormuştu Füsün.

Şimdi yeniden "İskele"ye göz attığımda şu tuhaf dayışla karşılaştım: "Başta, Nurullah Berk, Münevver Andaç, Fikret Adil, Ercüment Kalmuk; Koço'da buluştuğumuz dostların anısına."

İşte biz de yıllar önce aynı şeyleri konuşmamış mıydık!..

Dille uçsuz bucaksız bağı dolayısıyla, Füsün, İstanbul Türkçesini çok önemserdi: "Ben diyorum ki, Türkçenin elenikası İstanbul Türkçesidir. Tıpkı yaşam biçimlerinin elenikasının da, artık yaşı altmışlardan küçük olanların ancak hayal meyal hatırlayabildikleri İstanbul'un yaşama biçimi olduğu gibi."

Evet, "elenika"... Çoğumuzun hiç işitmediği bir sözcük. Füsün yukarıda andığım yazısında özenle açıklıyor; ama ben alıntılamaıyacağım. Meraklısı nasıl olsa öğrenir; meraksızına elden bir şey gelmiyor.

Akatlı bir başka İstanbul yazısında, "İstanbul'u Okumak"ta (yine Kültürsüzlüğümüzün Kışı'nda) Yahya Kemal'i, Sait Faik'i, Haldun Taner'i, Abdülhak Şinasi'yi, Salah Bırsel'i özellikle anar. Metin Eloğlu "azıcık İstanbul"uyla belirir. Sonra Orhan Pamuk, Melisa Gürpınar. Sonsöz Tanpınar'dan. Ama neye yarıyor ki?

Geri dönülemeyeceğini de konuşmuştuk sevgili eleştirmenimle, yazmakta çizmekte kalakalınacağını. Koço'da değildi; Cibalikapı'daki Giritli'de olabilir. Uzaklardan Sezen Aksu'nun şarkısı, sesi yankıyor olabilir: "... yaşanmamış genç yıllarımı ve sebebini suskunluğumun..."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Öyküler demetinde

Selim İleri 2011.06.12

On yılı geçmiş olmalı; Radyo Cumhuriyet'te pazar günleri iki saat yayınım vardı.

Mikrofon karşısına geçer geçmez, çocukluğumun radyo günlerini hatırlıyordum.

Bizim kuşak için radyo büyüleyicidir. Meselâ İstanbul Radyosu'nun perşembe akşamlarında Radyo Tiyatrosu olmasaydı, yazar olabilir miydim, bilmiyorum. Radyo Tiyatrosu'na çok şey borçluyum. Sohbet programları, şarkılar, Yurttan Sesler, eğlence programları, Ankara Radyosu'nun Çocuk Saati... Hâlâ sesleri yankır bende.

Radyo Cumhuriyet'te bir 'öykü bölümü' açmıştık; her hafta bir öykü. Türk hikâyecilerinin unutulmaz verimleri. Önce benim tekdüze sesimden okunacak bu öyküler sıkar mı endişesi duymuştum. Öyle olmadı. Tam tersine, öykü bölümü ilgi devşirdi.

Oktay Akbal'ın "Yalnızlık Bana Yasak"ıyla başlamıştım. Gençliğimin biricik öyküsü! Daha yeni taşınmışız Teşvikiye'deki eve; odama kapanıp Oktay Akbal'ı okuyorum. Biten bir yaz mevsimi. Hikâyenin anlatıcısını ille kendime benzetiyorum. Ben de parklarda, caddelerde, kalabalıklarda, her yerde yalnızım...

Dinleyicilerin değerlendirişlerini hatırlıyorum: Oktay Akbal'ın öyküsü en çok orta yaşlılara dokundu. Sonra Sait Faik, "Haritada Bir Nokta", yine orta yaştakilere ses yöneltti.

Hüseyin Rahmi'den iki hikâye: Galiba her dinleyiciyi güldürdü Şipsevdi romancısı, o inanılmaz ısrıgan anlatımıyla. Okurken gülmek için kendimi zor tutuyordum.

Hüseyin Rahmi'nin eseri oldum bittim şaşırtıyor. Yüz yaşını aşmış bu eser, romanlar, öyküler, hepsi öylesine genç, öylesine diri, öylesine korumuş yaşarlığını. Anlattığı insanlar sokaklarımızda, semtlerimizde bugün de tanışlarımız sanki, kapı karşı komşularımız. Hınzırca bir zekâ, bizi zamanın ötesinden yakalıyor.

Bir pazar Necati Cumalı'nın "Yalnız Kadın"ını okumuştum, hikâyemizin doruklarından biri.

Necati Cumalı, özlü, kısacık betimlemelerle, kavaklı, akasyalı park gecesine götürüyor bizi. Söylemiyor ama, bir taşra şehrinde olduğumuzu hissediyoruz. Parkta yirmi beş yaşındaki genç adamla âşık olduğu kadın.

Ama bu aşk öykünün sonunda birdenbire yürek yakar. Genç adam aşkı birdenbire kalp ağrısında yaşamaya koyulur. Alıp başını deniz kıyısına gitmek isteyen yalnız, yapayalnız kadını birdenbire tanırız.

Hep öyle öyküler yazmak istemişimdir, hiçbir şey anlatmaz görünürken, her şeyi dile getirebilmiş, içimizi yakmış öyküler. "Yalnız Kadın" gibi:

"Onu mesut etmeyen bu dünyadan, onun etrafını saran, tanıdığım, tanımadığım herkesten, gezmiş dolaşmış olanlardan, naziklerden, numaracılarından, hatta onu sevenlerden nefret ediyor, ona bütün söylediklerinin yanlış olduğunu bütün kuvvetimle söylemek istiyordum."

Radyo Cumhuriyet'teki program için bir defter tutmuşum. Okuduğum hikâyeler orada yazılı. İlhan Tarus'tan "Bir Makinenin Gözyaşları"nı okumuşum, Haldun Taner'den "Konçınalar"ı, Sevim Burak'tan "Pencere"...

Bende hep gönül çarpıntısı uyandıran hikâyeler. Hikâye sanatının öz temsilcileri.

'Hikâye' sözcüğünün dilimizde ve edebiyatımızda garip bir serüveni var. Tanzimat'tan epey sonraya kadar, hikâye, 'roman' karşılığı olarak kullanılmış. Halid Ziya, 1890'larda roman sanatını irdeleyen kitabına Hikâye adını vermiş. Abdülhak Şinasi Hisar, üç romanına, üstelik artık 1940 sonrasında hikâye demekte ısrar etmiş.

Ama bir ayrım da söz konusu: Halid Ziya, romandan ayırabilmek için, hikâyeye 'küçük hikâye' diyor. Belki bu yüzden, güzelim hikâye, nice zamanlar, romana sıçrama tahtası sanılmıştı. Henüz roman yazamadı gibisinden tuhaf sözler söylenirdi. Bugün bile, hikâyenin roman kadar önemsenemeyeceğini ileri sürenler çıkabiliyor.

Oysa bugün edebiyatımızı da handiyse öykücüler ayakta tutuyor.

Sonra tanımlamalar da garip: Öykü bir tek olayın etrafında dönenirmiş. Niye dönensin? Olaysız öyküler yok mu? Ya da, birçok olayı iç içe veren öyküler? Hikâye, psikolojiyi roman ölçüsünde derinden işleyemezmiş. Katherine Mansfield yetkin bir ruh çözümlemeci değil mi?! Hikâye, gerçek hayattan bir izlenimmiş... Hepsini safsata.

Hemen yarın Orhan Kemal'in, Nezihe Meriç'in, Tarık Buğra'nın öykülerini okuyun; benden söylemesi...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Yemekler Aleminde

Selim İleri 2011.06.18

Yemek yazısı yazmak apayrı bir uzmanlık alanı; başıma gelenden bilirim.

Hangi yıldır, BRT'de -bugün yerinde yeller esen bir kanal- "Selim İleri'nin Not Defteri"nden diye bir televizyon izlencesi hazırlıyordum. Sevgili Adem Gürses'in 'himmet'i olmasaydı, hazırlayabilir miydim, bilmiyorum. Özel

bir kanalda bir saat boyunca edebiyat, kitaplar, sinema, şiir, İstanbul, şu bu. Yani özel kanalların burun kıvracağı bir izlence. Mutluluk duyarak çalışıyordum.

O günlerde Lütfü Tınç dostum aradı; Lezzet dergisi için yemek yazıları istedi. Tam yemek yazısı değil; sanat insanlarının sofralarından anılar, izlenimler. Arada belki bir iki yemek tarifi. İşlerimin yoğunluğu sebebiyle ve özür dileyerek yazamayacağımı söyledim.

Aynı günün akşamıydı, Adem Gürses aradı. Maddî giderlerin kısıtlanması zorunluluğuyla benim program kaldırılmış! Telefon elimden düştü düşecek; tabî yine maddî sebeplerden. Dımdızlak kalıyordum...

Evin elektrik, su, aidat parası, nasıl altından kalkılacak derken Tınç'ın sabahki önerisi aklıma geldi. Lezzet'ten alacağım telif ücreti bunları karşılayabilir. Telâşla Lütfü Bey'i aradım. Çoktan Oburcuk Mutfakta kitabımda toplanmış yazılar öyle başladı. İtiraf edeyim, önceleri tedirgindim.

Gerçi çocukluğumda mutfakta olup bitenleri seyretmeye bayılırdım. Yalnız evimizdeki mutfak değil, bütün mutfaklar ilgi alanım içindeydi. Yemeklerle, tatlılarla, tuzlularla aram iyiydi. Gençlik fotoğraflarım bu yüzden şişman çehreli. Ama yemekler âlemini yazmak ne haddime. Alnımda boncuk boncuk ter damlaları, yazmaya koyuldum.

Biraz anılar, üç tutam siyaset, bir serpimlik edebiyat, şiir bu yazılara galiba sevimler kondurdu. Yepyeni okurlar kazandım; daha önce romanlarımı, öykülerimi hiç okumamışlar. Kimi okurlardan armağanlar geldi, yemek dâvetleri aldım. Lütfü Tınç'a şükran duydum.

Kimseyi kandırmak istemedim. Oburcuk kitaplarını imzalarken, "Dikkat! Zehirlenme tehlikesi!" diye yazıyordum. Öylece geçti zaman.

Şimdiyse, elimde, yine bir edebiyat-kültür-düşünce insanının 'hakikî' yemek kitabı var: Değerli Alev Alatlî Funda'nın Mutfak Rehberi'ni yazmış. Alt başlık dikkate değer: "Kariyer de yapılır, yemek de!" Funda'nın Mutfak Rehberi Alfa Yayınları arasında yayımlandı. Bir haftadır bu güzel, emek ürünü kitapla birlikteyim.

Önce Alev Alatlî'nin nefis önsözünden söz açmak istiyorum. Alatlî, "kariyer sahibi genç annelerin" mutfak işlerinde ne kadar zorlandıklarını görmüş, rehberiyle onlar yardımcı olmak istiyor. "Bana gelince" diye ekliyor, "kendisini bildi bileli birden fazla iş götüren yaşlı bir hemcinsiniz olarak, zamana darlanmak ne demektir, iyi bilirim."

Yazar derken bir ayraç açıyor. Ayraç içindekilere bayıldım, Alev Hanım'ı gözümün önüne getirebiliyorum: " (Taksim-Emirgân dolmuşunda, iş dönüşü, fasulye ayıklamışlığım vardır -bu da yetmezmiş gibi, garipseyen yolcuları soğan soymakla tehdit etmişliğim!)" Evet evet, işitiyorum tehditi!

Funda'nın Mutfak Rehberi yelpazesi çok geniş bir yemek kitabı. Geleneksel, yarı-geleneksel, modern tercihleri bir arada okura, ama daha çok kariyer sahibi, çalışan genç annelere sunuyor, yazarın özellikle belirttiği gibi.

Oburcuk yazıları dolayısıyla kitaplığımda ayrı bir bölme açmıştım: Yemek kitaplarını topluyordum artık. Toplamakla yetinmiyor, görev edinmişim, her birini dikkatle okuyordum. Çeviri yemek kitapları yürek yakıcıydı, hem Türkçe hem malzeme açısından. Mutfağımızın havasıyla, damak tadıyla hiç mi hiç uyuşmayacak yemekler, aperatifler, tatlılar, sonra o birtakım baharat, çeşni, yaprak, ot, bitki, nereden bulacaksınız?!

Yerli yemek kitaplarında da, çoğu kez, mimarî yoksunluğu. Unutmamak gerekir ki, her kitabın kendine özgü bir mimarîsi olmalı. Yazının çizinin bağrından pişmiş Alev Alatlî Funda'nın Mutfak Rehberi'nde o mimarîyi yetkinlikle kotarmış.

Özel günler unutulmamış, bayramlar, kandiller, doğum günleri, kutlamalar, hiçbirini unutulmamış. Zaten yeterince asık yüzlü, kararmış hayatlarımıza, Alev Alatl, bu 'takvimli' rehberiyle küçük umutlar armağan ediyor.

Mutfaktaki Alatl'nın, dikkat ettim, fındık yağına zaafı var. Fındık yağı mutfaklarda yeni yeni görülüyor. Bazı hanımlar, bazı erkek aşçılar fındık yağı karşısında hâlâ ikircikli. Ama Alev Hanım gönül rahatlığıyla kullanıyor, kimileyin özellikle salık veriyor. Meselâ "Sultan Reşat pilavı" fındık yağıyla. "Sultan Reşat pilavı" adamakıllı alengirli bir pilav.

Pirinç, fındık yağında "renkleri dönünceye kadar" kavrulmuş badem, köfteler derken bir de "bir ekşi elma"! Malzemelerde ekşi elmayı görünce durakaldım.

"Elmayı soyun" diyor Alev Hanım, "domateslerle beraber rendeleyin. Sarmisakları havanda dövün." Daha önce köfteleri kızartmıştınız; o tavaya "bu defa rendelenmiş elma ve domatesleri" aktaracaksınız. 1 çay kaşığı şeker eklenecek, sarmisaklar da, orta ateşte pişirilecek. Bütünüyle kendine özgü bir sos. Pilav ortasına köfteler yerleştirilir. Sos hepsinin üzerinden geçiriliyor.

Pek lezzetli olsa gerek...

Mevsimi geçti ama, Alev Hanım'ın "lahanalı erişte"sinde kaldı aklım. İncecik şeritler halinde kıyılacak lahana, hem tuzla hem şekerle harmanlanıp kevgirde bekletilecek. Şeker ilk kez karşıma çıktı: 1 tatlı kaşığı şeker, 1 yemek kaşığı tuz.

Tereyağından kolay kolay vazgeçmeyen Alatl, lahanaların suyunu sıktıktan sonra, "kalın tabanlı ağır" tencerede, erimiş tereyağına atıyor şerit şerit lahanaları, ateşi iyice kısıyor, karabiberi unutmuyor, yarım saat kadar pişiriyor. Haşlanmış erişteye katılacak. Haşhaş tohumu ya da çöretuyla bezenecek.

Alev Hanım tereyağından kolay kolay vazgeçmiyor ama, şu uyarıyla:

"Ağır yemek, hafif yemek gibi kavramların günün eğilimleri doğrultusunda her an değişime uğradıklarını da unutmayın. Makul miktarlarda tüketilen en ağır yemek bile son tahlilde hafiftir. Bu bağlamda, geleneksel Türk yemeklerini öğrenmek ve sunmaktan da, tarifleri kendinize göre geliştirmekten de geri durmayın."

Bütün mesele "makul" sözcüğünde. Ama günün eğilimleri, modaları, görgüsüzlükleri mi, bakıyorsunuz, okuyorsunuz, tatsız tuzsuz nice -sözüm ona- 'sağlıklı' tarif, gazetelerde, dergilerde baş köşede!

Değerli Alev Alatl'nın Taksim-Emirgân dolmuşunda fasulye ayıklaması, soğan tehditi gibi, bir başka uyarısı da gönlümü okşadı:

"Etini çok seven bir konuğunuza az pişmiş rozbif denetmekte ısrarcı olmayın. Daha da iyisi, o gün rozbif pişirmeyin de meselâ kuzu tandır hazırlayın. En başarılı yemek dâvetinin, sofranın silinip süpürüldüğü dâvet olduğunu unutmamalısınız. İyi yemek yapmak demek, yiyenleri mutlu etmek demektir. Sofranız seyirlik değil, yenilip yutulmalık olmalı."

Ah o korkunç rozbif! Vaktiyle bir akşam yemeği çağrısında, az pişmiş, kanlı kanlı diye yiyemediğimden, ev sahibinin hışmına uğratmıştı beni: "Selim Bey cânım rozbifi mahvedemem!" Ben olmuştum mahvolan... Funda'nın Mutfak Rehberi bir yandan da müşfik bir kalemin eseri: Alev Hanım, salata yapraklarını öyle paldır küldür karıştırırken "hırpalamayın" diyor.

Eski konaklar, eski insanlar, eski sokaklar

Selim İleri 2011.06.19

Yağmur Akşamları'nın başına niye "yine" Edip Cansever'den dizeler koyduğumu sordular.

Önce "yine"yi anlayamadım. Bu Yalan Tango'nun başında da Edip Cansever'den bir dize varmış.

Bu bir rastlantı. O dize Bu Yalan Tango'ya bir anahtardı. Ötekiler, Yağmur Akşamları'nın değilse bile, yazarının ruh dünyasını en özlü biçimde dile getiriyor. Behçet Necatigil, Oktay Rifat, Gülden Akın'la birlikte, Edip Cansever çok sevdiğim bir şair.

Cansever'in şiiriyle beslenmem epey eskilerde başlar. Her Gece Bodrum'u yazmaya çalışırken bol bol Kirli Ağustos okurdum. Sonra da sürüp gitti, yeniden yeniden Edip Cansever okuyuşlarım.

Ayrıca şairi tanıdım, ölümüne kadar süren dostluğumuz oldu. Çok sevdiğim bir insandı Edip Cansever. Şiirden, öyküden, romandan konuştuğumuz akşamüzzerlerini, akşamları, uzayıp gitmiş geceleri çok özlerim.

Şimdilerde, belki bu "yine"nin dürtüklemesiyle, Öncesi de Kalır'ı okuyorum. Öncesi de Kalır Edip Cansever'in "kitaplarına giremeyen şiirler"inden oluşuyor. Yayına büyük emekle Mehmet Can Doğan hazırlamış.

Eski şiirlerini sevmezdi Edip Cansever. O kadar ki, ilk yapıtı İkinci Üstü'yü unutmak isterdi, hatta, Dirlik Düzenlik'i de. 1957 tarihli Yerçekimli Karanfil'i bile 'yadsıyacağı' tutardı. Oysa Yerçekimli Karanfil yayımlandığında, Cansever on üç on dört yıllık bir şiir emeğinin kişisi. Dahası, kitaba adını veren şiir çok sevilmiş, kimilerince ezbere okunan bir şiir.

Ama 'yetkinlik', yapabileceğinin en iyisini yapma ereği Edip Cansever'de derin ülküydü. Bazen bir sözcük için kendini yiyip bitirdiği olurdu. Arnavutköyü'ndeki Kaptan'da bütün bir gece iki dizesi için âdeta çırpındığını hatırlarım.

Ne var ki, şairler, yazarlar, daha ilk adımda kendi dünyalarıyla çıkageliyorlar. Sonrının bütün ipuçları ilk verimlerde.

Bunu en iyi belki de Edip Cansever bilirdi. 1968'de okumak inceliğini gösterdiği Cumartesi Yalnızlığı'ndan -ilk öykülerim...- sonra "Yürek Burkuntuları"yla "Hüzün Kahvesi" üzerinde durmuş; öteki yazdıklarımı bir çırpıda silip atmıştı. Kırk üç yıl önce elbette üzülmüştüm. Bugünse şairin sezgisine hayranlık duyuyorum.

Çünkü, kendimi, özümü bulabileceğim iki hikâyeyi işaret etmişti bana Cansever.

Öncesi de Kalır'da iki şiir var. Bana öyle geliyor ki, "Eski Konaklar"la "Eski Evler Eski İnsanlar" bütün bir Edip Cansever dünyasının çekirdekleri.

Çocukluğunu ve Kapalıçarşı'yı anlattığı iki düzyazısında şair 'eski'yle haşırneşirliğinin sebeplerini satır arasında belirtir. Babadan kalma uğraşı onu boyuna eskiye çağırılmış, alıp götürmüştür. Çok genç yaştayken, antika değeri taşıyan eski püsküyle tanışmıştır. Eski püskünün yaşanmışlığını, görkemini ve acısını hissetmiştir. Bu eski püskü hep eski evlerden dökülüp saçılarak 'Kapalıçarşı'ya düşmüş...

"Eski Konaklar"dan:

"Şimdi perdeler inik,

Şimdi o eşyalar kullanılmaz,

Şimdi yatak odalarında

Yasemin kokuları bulunmaz..."

Henüz sisle örtülmemiş bir söyleyiş, zaten yıl 1947. Bununla birlikte Edip Cansever rumuzlu.

Gelelim 1948 tarihli "Eski Evler Eski İnsanlar"a; o şiir büsbütün Edip Cansever. "Böyle renksiz, eski evlerin arasında gezer durursunuz." Evler, Rum mahalleleri, Yahudi evleri. Yani, gözümüzün önünde yiten, dünkü, kozmopolit İstanbul. "Yakın kiliselerden çan sesleri gelir."

Şiir bizi usul usul Tragedyalar'a, Çağrılmayan Yakup'a, daha sonra Ben Ruhi Bey Nasılım'a ve Bezik Oynayan Kadınlar'a götürüyor. İşlene işlene, titizce dokunarak yol alınacak ötekilere; ama çekirdek "Eski Evler Eski Sokaklar".

Yazmak, belki de, hep düzeltmek, hep onarmak, hep yeniden inşa etmek.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Reşat Enis'in çevresinde

Selim İleri 2011.06.25

Attilâ İlhan Reşat Enis'i çok severdi. Nâm-ı diğer Kaptan / Attilâ İlhan'ı Dinledim'i oluşturan söyleşilerimiz sırasında bir Reşat Enis parantezi açacaktık. O yaz benim için kötü bir yazdı, bir ayrılık yazıydı; ben mi unuttum, Attilâ Ağbi mi, kitapta Reşat Enis parantezi yok.

Ama kimi yazılarında ısrarla anıyor Attilâ İlhan:

"30'lu yılların 'bunalım' İstanbul'unu, acımasız ve çıplak gerçekliğiyle saptamış olan Reşat Enis'i o sırada keşfetmiştim. Gonk Vurdu ile Gece Konuştu'yu birer gecede okuduğumu hatırlıyorum; yatağa girdiğimde ilk vapur, Karşıyaka iskelesine yanaşmak üzereydi; yeşile çalan gökte, gözyaşı damlası bir Çobanyıldızı."

Ya da:

"Bilir misiniz, genç yazarlara o dönemde yazılmış eserleri okumalarını, oldum olası tavsiye ederim; ciddiye alanlar çıkıyor, sonra bana meselâ Reşat Enis'in Gece Konuştu'sunu, ya da Sadri Ertem'in Çıkrıklar Durunca'sını buluncaya kadar, nasıl akla karayı seçtiklerini anlatıyorlar..."

1990'ların ikinci yarısında tablo bu. Bazı yazarlarımızın yeniden yayımlanma şansı pek kalmamış. Yayınevleri Reşat Enis'i, Suat Derviş'i, Mahmut Yesari'yi kim okuyacak endişesiyle onların eserlerine kayıtsız kalıyor.

6 Şubat 1996 tarihli yazısında Attilâ Ağbi umutluymuş: "... bundan sonra, o kitapları ele geçirmek serüven olmaktan çıkacak, zira üzerinde çalışmalar başlamıştır; önünde sonunda yayımlanırlar."

Kimi eserler gerçekten yayımlandı. Ne yazık ki ilgi devşirmede. Sonra yine 'yok sayış' dönemine girildi galiba. Öyle sanıyorum ki, Reşat Enis bugün de yok sayılanlardan.

İşte okurların tanımadığı, edebiyatımızın unuttuğu Reşat Enis'in hayathikâyesini, Tahir Alangu, Cumhuriyet'ten Sonra Hikâye Roman'ın birinci cildinde anlatır:

Reşat Enis, 1909'da İstanbul'da doğmuş. Babası Jandarma subayı olduğundan, çocukluğu, ilköğrenliği Anadolu kentlerinde, kasabalarında geçmiş. Yazı yaşamına o günlerin Milliyet ve Vakit gazetelerinde başlar; adliye röportajları yapmaktadır. 1930'dan sonra Haber, Son Dakika gazetelerinde çalışır. Bugün gazetesini yönetir; o dönem Adana'dadır.

Enis, Yaşar Kemal'in ilk çalışmalarına Bugün'de yer vermiş. Hemen ekleyeyim: Reşat Enis'e ilişkin en anlamlı yazıyı, romancının 1984'te ölümünden sonra, Milliyet Sanat Dergisi'nde Yaşar Kemal yazmıştı.

Reşat Enis İstanbul'a dönüşte Cumhuriyet ve Yeni İstanbul gazetelerinde çalışır. Pek çok yazısı, röportajı, hikâyesi gazete köşelerinde kalmış.

İlk romanı 1932'de yayımlanan Kanun Namına. O yılların okur kitlesi heyecanlı, serüven tarafı ağır basan eserlerden hoşlanıyor. Kanun Namına bir yandan günün modasına, isterlerine yatkınlık gösterir, bir yandan da toplumsal yapının belirlediği bireysel olguları, değışilmemiş yüzleriyle çizer. Toplumun yüz kızartıcı saydığı görünüm, bundan böyle, Reşat Enis'in eserinde gün ışığına çıkacaktır.

Romancı zaman zaman Anadolu tabloları çizmekle birlikte, İstanbul'u odak almış. Dönemin siyasal çevrelerine yaranmaktan uzak duruşu, eserinin 'yaygınlık' kazanmasını büyük ölçüde etkilemiş. 1930-1950 arası, neredeyse tek başına, İstanbul'un kıyı köşe semtlerini dile getirmiş bir dizi roman yazan Reşat Enis, bütün bu çevrelerin yoksulluğunu, yoksunluğunu teşrih masasına yatırmış.

Kanun Namına, zengin tabakanın görmezden geldiği, ama sömürmekten geri durmadığı yoksul insanları anlatır. Burada İstanbul yoldan çıkartıcı bir kenttir. İstanbul'un serserileri, bıçkınları, bir yaradılış sonucu olarak değil, bir tür anarşizm içinde o yola baş koymuşlardır.

Attilâ İlhan'ın unutamadığı Gonk Vurdu (1933) âdeta Beyoğlu'nun romanı. Ama bugün nostaljinin perdelerine bürünmüş o eski, süslü püslü, kravatlı, takım elbiseli Beyoğlu'nun değil. Gonk Vurdu'da Beyoğlu ilk kez süslerinden arındırılarak, söze dökülmemiş içyüzüyle betimlenir. Gece Konuştu (1935) aynı çizgiyi sürdürür. Şehrin dar gelirli semtlerini, fabrika işçilerinin yaşayışlarını melodramatik bir havada yansıtan Afrodit Buhurdanında Bir Kadın (1939) aşırı gerçekçi, yalçın sahnelerle örülmüştür.

Ben Reşat Enis'i Afrodit Buhurdanında Bir Kadın'la tanıdım. Herhalde yarım yüzyıl önce. Tıpkı Attilâ Ağbi gibi bir solukta okuduğumu hatırlıyorum. Çok etkilenmiştim. Bu romanda İstanbul'un büyük kalabalığı, iyi yaşam koşullarından o kadar uzak, apaçık can çekişir.

Ağlama Duvarı (1949) servetlerin, yükseliş şanslarının perde arkasına ilişkin, yürek yakıcı gözlemlerle dolup taşar. Para sadece kirlenmeye fırsat tanımakta, toplum ise paranın peşine düşmüş...

Para uğruna çöküşler -çok sevdiğim- Yolgeçen Hanı'ndadır. 1952'de kitaplaşmış Yolgeçen Hanı'nın turne tiyatrolarına ayrılmış sayfaları, tulûatın yıkımı, Anadolu'da o gezgin oyuncular, edebiyatımızın belki de en irkiltici anlatısını oluşturuyor.

Dönelim İstanbul'a. Reşat Enis'in İstanbul'u ürkütücüdür. Bir yanda para pul, servet, debdebe, hemen yanı başında suç, günah, fuhuş, uyuşturucu. Yoksulun İstanbul'u da nasibini alacak, o debdebe dünyasına gönüllü

koşacak insanlarla dolup taşacak. Yazar, sonradan bir 'ülkü' haline gelecek 'sınıf atlama'yı o zamanlardan söyler gibidir.

Zaten, 'kaynayan' İstanbul, asıl, gelecekteki Türkiye'nin panoramasını sergilemekte. Şehri kavuran yıkım sahneleri, tabloları, dalga dalga büyümekte, insanî değerler bütünüyle silinmekte! Böylesi bir romancılık çabası elbette kolay kolay benimsenmeyecekti. 'Yankısız' Reşat Enis romanları sanki kendi kendine bırakılır, çılgınlıklarıyla baş başa.

Mahalle kahvelerindeki kısır ve hazin siyaset çekişmeleri, yörekentlerde git git çoğalan gecekondu, medeniyetin sağladığı imkânlardan uzak yaşayış, inancın istismarı, hep, Reşat Enis'in erken teşhisleridir. Yaklaşan şiddet, kabagüç ortamını da tüyleriniz diken diken olarak hissedersiniz.

Ne var ki, bu saptamalar, gözlemler, açıklamalar, bu çaba, yer yer o kadar başarılı bu romancılık hemen hiç önemsenmemiş.

Eleştirmenler, ona en çok değer vermiş Tahir Alangu da aralarında olmak üzere, Reşat Enis'in savruk yazarlığında birleşirler. Konuları üzerine egemenlik kuramadığını, çalakalem yazdığını, ticarî amaçlı bir natüralizme kaydığını, geleceği sürekli karamsar gördüğünü ileri sürmüşler. İrkiltici tablolarını hayli "çirkin" bulanlar çıkmış.

Attilâ İlhan bile, Reşat Enis'in bütünüyle kendine özgü üslûp, anlatış girişimlerini hem önemsiyor, hem de yarı yolda kalmış sayıyor:

"... Reşat Enis'in denemelerini unutmuş değilim, saygıyla anılacak çalışmalardır, köklü hal şekilleri getirememişlerdir ama! Reşat Enis, Dos Passos'un yöntemini eski okuldan bir Bâbiâli gazetecisine kullandırmak istemiştir. Olur mu hiç!"

Attilâ Ağbi'nin Dos Passos'u hatırlaması ve hatırlatması bana çok ilginç geldi. Reşat Enis Dos Passos'u okumuş muydu, bilmiyoruz. Bence okumamıştı. Ama panoraması çok geniş edebî dünyasında Dos Passos'u çağırıştırır enginlere yol almak istemiş. Bir 'belgesellik' duyumsanıyor yazdıklarında. Bu yüzden bugün de 'öteki' İstanbul'u onun eserinde yakalayabiliyoruz.

Azımsanacak bir başarı değil herhalde...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Kafka ile konuşmalar"

Selim İleri 2011.06.26

Yıl 1968'miş; Kafka ile Konuşmalar'ı 1968'de satın almışım. Kitabın ilk sayfasında tarih ve o zamanki imzam. Kitaplığımın 558. kitabıymış.

O zamanlar kitaplarımı numaralar, adlarını sanlarını, numaralarını deftere geçirirdim. Kafka ile Konuşmalar 558. kitap ama, numaralanmamış, defterime geçirmediğim başka kitaplarım da vardı. Onları galiba biraz küçümsüyordum. Örneke aşk romanları, macera romanları, polisyeler...

Önce polisyelerin değerini kavradım. Gençliğin değer bilmezlikleri bir değil, iki değil...

Kafka ile Konuşmalar 1966'da yayımlanmış. Dilimize -usta oyun yazarı- A. Turan Oflazoğlu kazandırmış. Yazarı, Gustav Janouch. Janouch'un önsözünden öğrendiğimize göre, bu anılar 1947'de ilk kez yayımlanıyor. Savaş sonrasında.

Yıllar önce yazılmış her bir anı, günü gününe. Gustav Janouch "Olgunlaşmamış çok şey vardı" diyor. "Bazı ayrıntıları yer yer değiştirmek isterdim ama; uzun boylu Franz Kafka'nın hafif öne eğik gölgesi, o çocuksu gözlerde olduğu gibi duruyordu."

Çocuksu gözler; çünkü Kafka'yla Janouch'un ilişkisi, dostluğu bir bakıma usta-çırak ilişkisidir. Janouch, "Bu yüzden" diye devam ediyor, "eski anılarımı seçmekle, düzenleyip temize çekmekle yetindim."

Kırkı aşkın yılın gerisinden Kafka ile Konuşmalar, bilmem neden, bana âdeta seslendi. Kafka'yı en güzel duyumsatan kitaplardan bu incecik anılar demeti. Bir yandan da, günümüzde, 1920'den 2011'e, bazılarımızdaki Kafka'yı dile getiriyor. Kafka'nın geleceği görmüş iç gerçekliği bazılarımızı bugün daha çok sarsıyor, daha çok ürkütüyor.

Bu öngörülü iç gerçeklik nereden kaynaklanmış, anılardan saptayabiliyoruz: "O korkunç, uykusuz geceler olmasa, hiç yazmazdım. Ama onlar beni hep karanlık yalnızlığımı çağırırlar yeniden."

Anıların yazarı Janouch ise hemen ekliyor: "Değişim'deki o mutsuz böcek kendisi değil mi?" Janouch böyle düşünmüş. Geçen zaman, dünyanın dört bir yanındaki karanlık, ürkütücü 'siyaset'ler bugün sayısız Gregor Samsa'ya yol açtı. Hangimiz "mutsuz böcek" değiliz ki!

"Kafka'nın, kara gür kaşları altında, külrengi iri gözleri" varmış. Çok düşündürücü sözler söylüyor, 1921 Mayıs'ında: "Sanat, sanatçı için, acı çekmedir ancak; yeni acılar için rahatlamasını sağlar. Sanatçı dev değildir; varlığının kafesi içinde, oldukça parlak tüylü bir kuştur ancak."

1960'ların iyice sonunda okumuştum Kafka ile Konuşmalar'ı. Alıntıladığım satırları çizmişim; sayfa kenarına ünlemler kondurmuşum. Beğenmemenin ünlemleri! Kafka'yı edilgin bulduğumu hatırlar gibiyim. Lukacs'ın biraz da 'mecburen' yazdığı Kafka yorumunu o dönemler papağan gibi tekrarlardım: Yoz bir edebiyat...

Şimdiyse, "varlığının kafesi içinde", öyle parlak tüylü bir kuş bile olmadığını düşünüyorum, 'gerçek' sanatçının. Üstelik, sadece varlığının kafesi değil, girilip çıkılan ya da çıkılamayan pek çok kafes var.

Doğrusu ders kitabı gibi Kafka ile Konuşmalar:

"Gelgeç şeylerle fazla uğraşıyorsunuz. Çağdaş kitapların çoğu, bugünün titrek yansımalarıdır ancak. Çok çabuk kalkarlar ortadan. Daha eski kitapları okumalısınız. Klasikleri. Goethe'yi. Eski olan, en iç değerini açığa vurur, dayanıklılığını. Sadece yeni olan, geçiciliğin ta kendisidir. Bugün güzeldir, yarın gülünç görünür. Edebiyatta bu böyledir."

Amerika romancısı her 'gerçek' sanat eserinin belge ve tanıklık olduğunu belirtiyor. Neyin belgesi? Kime tanıklık? Gerçi Kafka'nın geleceğe tanıklık ettiği çok sonra kavranabilmiş. Bununla birlikte, ne kadar geç kalındıktan, nice yıkımlardan sonra.

Kafka taşradaki eniştesinin yanında bir süre kaldıktan sonra dönüyor. Gustav Janouch hoş geldin ziyaretine gidiyor: "Artık evdesiniz yine." Ve unutulmaz bir yanıt: "Evde mi? Ben annem babamla oturuyorum. O kadar. Doğru, küçük bir odam var, ama o ev değil ki; daha da çökmek için, iç tedirginliğimi saklayabileceğim bir sığınak."

Acaba yeni basımı var mı Kafka ile Konuşmalar'ın?

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Belki aşkla yazdım...

Selim İleri 2011.07.02

Temmuza doğru, birkaç yaz, evet, hepi topu birkaç yaz, Avşa gezilerinin coşkusu başladı. Avşa Adası'nda asıl yaz temmuz ve ağustosun ilk yarısı. Ağustosun yarısı yazsa yarısı kış sözü Avşa için söylenmiş olmalı.

Sadece temmuzda, birkaç yaz, üst üste...

'Ada' kaçışın simgesi olduğu kadar iyimser ütopyaların da yeri yurdudur. Ada, adalar bana hep etkileyici gelir. Yaz şenliğinden sonbahar tenhaliğine... Kimileyin çorak, ıssız adalardan bile iyimser ütopyalar duyumsanabilir.

Bazan öyle adalar hatırlıyorum. İçim sızlıyor.

Oralarda hiçbir zaman Cahit Sıtkı'nın "Robenson"u olmadım, öylesi bir özlem duymadım:

"Robenson, halden bilir Robenson,

Adan hâlâ batmadıysa eğer,

Alıp götürsen beni oraya,

Deniz yolu kapanmadan evvel."

Belki yalan söylüyorum, adayı, adaları hep özledim.

Şimdi, bunca yıl sonra, garip bir hüznle anıyorum Avşa'yı. Yitirmişliğin, yitirilmişliğin yıkımını kuşanıyorum sanki. Orada Necatigil'in şiirlerindeki, içinde gücünde, alınteriyle yaşayan, dar gelirlerine katlanmış, dar gelirlerine katlanmak zorundaki insanları gördüm, orta halliyle yoksul arası.

Gelenler gidenler hep öyle, yanaşan vapurlar, kalkan vapurlar. Sonra, galiba son yaz, deniz otobüsleri. İnenler binenler hep öyle. En varlıklı ben sayılabilirim, gerisini siz düşünün.

Bir gece, epey ilerlemişken saat geceyarısına, daracık bir ada sokağından insanlar birdenbire akın etti. Ve, o sokakta, 'yazlık sinema' olduğunu öğrendim. Yazlık sinema... Çocukluğumun masum İstanbul'unda olduğu gibi. Ama Avşa'dakine bir kez olsun gidemedik.

Gerçi sonra, Yarın Yapayalnız'ı yazarken, Yarın Yapayalnız için Zeytin Adası'nı uydurmuşken, yazlık sinemayı da Avşa anılarından aldım, romana yerleştirdim. Romandaki kişiler Zeytin Adası'nın tek yazlık sinemasına gittiler, Belgin Doruk'lu, Göksel Arsoy'lu eski, siyah-beyaz Türk filmlerini seyrettiler.

Ben de seyretmiş gibi olmuştum. Bir Demet Menekşe, Samanyolu, Aşkın Saati Geline, Bir Yaz Yağmuru; kim bilir...

Yaşlı bir kadından işlemeli yemeniler almıştım, eşe dosta Avşa yadigârı. Adalı yaşlı hanım, yemenilerin kaç "kuruş" ettiğini bana hesaplatmıştı. Alıcıyla satıcının bu tuhaf hesaplaşması gönlümü yormuştu.

"Teyze, ya seni aldatırlarsa?"

"Beni bu dünya aldatmış evlâdım; paranınki kaç para eder..."

Yıllardır kendi kendime tekrarlar dururum: Beni bu dünya aldatmış...

Nurullah Berk'in resmindeki gibiydi çarşı pazar, rıhtımdan biraz uzaklaşınca ve rıhtım yolu boyunca. Büyük güneş şemsiyesinin altında yaz giysili hanımlar, atletli satıcı, iplere asılı kurutulmuş denizatları, amforalar, boncuk cıncık, büyük nazar taşları, zeytinyağı, şarap, -resimde gözüküyor ama- yemenici teyze...

Nurullah Berk'in son dönem resimlerinden biri bu: "Avşa'da Pazar". 1972 tarihini taşıyor. Renkleri canlı, çizgileri azıcık geometrik kesinlikte. Öyle sanıyorum ki, ressam Avşa'dan etkilenmiş; bugün Resim ve Heykel Müzesi'nde olan "Deniz'i de besbelli Avşa esinli. 1973'ün verimi "Deniz'de yine denizatları, efsanevî görünüşleriyle, bol saçaklı ve camgöbeği denizaneleri, balıklar, galiba bir de yılan balığı...

Hem Avşa'nın anısıyla, hem resimlerin etkisiyle, "Avşa'da Pazar" geçen yıl, durup dururken, Bu Yalan Tango'nun sayfalarına karıştırmıştı.

Avşa'yı, daha doğrusu, adanın eski günlerini asıl Samih Rifat'tan okumak gerekir. Onun inceliklerle örülü anı-anlatısı Ada adını taşıyor. 2002'de Sel Yayıncılık yayımlamıştı. Su gibi akar gider metin.

1955-64 yılları arasında her yaz, annesi ve babasıyla Avşa'ya ... diyecektim, yanılmışım! Meğer Marmara Adası'yımış. Samih Rifat annesiyle, babası Oktay Rifat'la birlikte her yaz Marmara Adası'na gitmiş, "Babamın yıllık izin süresiyle, bir ayla sınırlıydı Ada günlerimiz" diyor.

Yanılmış olsam da ne fark eder, kardeş adalardır Avşa'yla Marmara. Samih Rifat'tan iz sürersek, renkler, görüntüler birleşir; "kayıklar, insanlar, kahveler, deniz kabukları, süngerler, balıklar..." Sonra diyor ki: "... yıldan yıla görünce sevindiğimiz insanlar." Öyle olurdu, yazdan yaza rastlaşıyorduk. Selâmlaşmalar, geçen kış sormalar.

Orhan Kemal öyküsü, romanı esiyordu nereye baksanız. Aynı coşku, aynı umut, aynı yarın düşleri, sonu bozgunla bitse bile. Sanki ezbere biliyordum yaşamöykülerini.

Adanın her keseye uygun sıra sıra lokantaları dolup taşardı. Kiralık yazevlerinden, pansiyonlardan patlıcan kızartması, mangal kokuları. Çepeçevre kumsalda çocuklar koşuşur, deniz topu oynanır. Başörtülü ve yazlık mantolu büyük hanımlar seyrederdi, denizi, torunları, o akşamları, günbatımlarını.

Gerçekten Orhan Kemal romanıydı. Gençlerin arkadaşlıkları yalnızca Arkadaş Islıkları'ydı. Bakışmalar, gülümsemeler, sevgiler, uzaktan bağlaşılar Devlet Kuşu'ydu. Kim bilir, ayrılıklar da oluyorsa, İki Damla Gözyaşı...

Çalgıları ve şarkılarıyla Çingeneler geçerdi. Neşeli adamlardı, gülüp söylemekten hoşlanıyorlar, çalgıları da gülüp söylüyor; bu kez adada Sait Faik geziniyordu.

Nihayet gün büsbütün batardı. Karşıda Ekinlik Adası'nın tek tük ışığı. Bir de o ıssız adacık, feneri yanıp sönüyor, döne döne ışıyıp kararıyor. Meğer bir iki oturanı varmış. İstanbul Radyosu'nda birlikte çalıştığımız Duygu Törüntay dâvet etmişti; bir türlü gidememişim. Kaybettik Duygu Hanım'ı...

Avşa'dayken, Avşa'daki eski yazlarda, kalkıp her akşam gittiğimiz lokantaya gidiyorduk. Daha ilk kadehte, ilk yudumda dünyaya Edip Cansever'in şiirlerinden bakardım. İç yangını ağır basardı.

Gelgelelim adanın şenlikli ortamı gönlümü çeler, çok geçmeden ya bir kahvede, ya bir pastanede olurduk. Kocaman, bol kremalı, bol pudra şekerli milföyler. Kahveden dökülüştü duran tavla şakırtıları.

Milföyün tatlısını bastırmak için abur cubur, tuzlu fıstık. Kabak çekirdeği, tuzlu fındık. Seyyar satıcı dura dura geçirdi.

Boşuna seslenmemiş Cahit Sıtkı:

"Robenson, akıllı Robenson'um,

Ne imreniyorum sana bilsen!

Göstersen adana giden yolu;

Başımı dinlemek istiyorum."

Denizden tekneler geçer, bağıra bağıra karpuz satılırdı, hem de kesmece.

Denizden gelirdi akşamüzerleri o ince rüzgâr.

Plajdan pansiyona dönülür, mayolar çıkarılır, duş alınır, traş olunur, bir gömlek bir pantolon, akşama koşulurdu.

Gün batarken kıpkısa bir sessizliğe daldık. Niyeydi sessizlik? Ama elle tutulur, gözle görülür bir sessizlikti. Sonra yine kahkahalar, çocuk ağlamaları, bisiklet kornaları. Bahçelerde, balkonlarda sofralar, akşam yemeğini getiren anneler. Yaz yaşanıyor dört bir yanda!

Adalar mı özledim, yaz coşkusu mu, geçmiş güzel günlerle mi yunmak, arınmak istiyorum?

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Akşam çayları, çay akşamları

Selim İleri 2011.07.09

Yazmıştım, İstanbul kitaplarından birine de almıştım; bir türlü bulamıyorum:

Pasta öğretmeni Sabahat Hanım'la eşi tarih öğretmeni Enver Bey'in Florya'daki evlerindeyiz. Florya'nın Florya olduğu zamanlar. Mevsim ilkyaz, belki mayıs ortası. Ya Galatasaray'ın hazırlık sınıfındayım, ya da orta birde.

Florya evinin güzel bahçesinde oturuyoruz. Hep o sarmaşık gülleri, birkaç basamaklı mermer merdiven. Çay sofrasındayız. Enver Bey Osmanlı tarihinden -şanlı mı, şansız mı- sayfalar anlatıyor ama, Sabahat Hanım bizi Batı'nın müzik tarihine alıp götürmüş.

Çünkü Sabahat Hanım'ın ikram ettiği harikulâde hamur işinin adı "Chopin lülesi". Milföy, binyaprak hamurundan, üstü ince ağdalı bir lüle, lüleden bembeyaz "kremşantiy" fışkırıyor!

Sanki az sonra Frederick Chopin'in mi minör mü, fa minör mü Piyano Konçertosu başlayacak ve Chopin'le George Sand'ın büyük aşkları alevlenecek... O güzelim Chopin lülesini yerken tabîi aşktan, konçertodan habersizdim. Bunları şimdi sıkıştırıyorum..

Bendeki akşam çayı sahneleri galiba Chopin lüleli günle başlar. Biraz daha geçmişten, Kadıköy'nden, Şifa'dan yine bahçelik sahneler var, gelgelelim onlar Chopin lülesiz.

Çay saati sahneleri eski güzel romanlarda kaldı. İngiliz edebiyatı bu konuda epey zengin. Bizdeyse popüler romanlar başı çeker. Kerime Nadir'in olabilir, Muazzez Tahsin'in ya da Rikkat Köknar'ın -meselâ Beyaz Köşktekiler- olabilir; konularını, kişilerini artık silik hatırladığım o romanlarda, akşamüzeri bahçeye çıkılır, hasır koltuklara oturulur, porselen fincanlarda çay içilirdi.

Bizse daracık apartman katında oturuyorduk, Cihangir'de, Ümit-Nüvit Apartmanı'nın giriş katı, eskilerin söyleyişiyle "redöşose". Ne bahçe, ne hasır koltuk, hasır masa, ne porselen çay takımı. Balkondan yarı belinize kadar sarkarsanız, karşıda, ötede Cihangir Parkı, bütün yeşillik o kadar.

Gerçi porselen, krem rengi, üstelik kenarları ince altın şeritli çay takımımız vardı ama, ancak hatırlı misafirlere çıkartılır, sonra yine -annemin çeyizinden- büfenin camekânındaki yerine kaldırılırdı.

Bakın, galiba, Mahmut Yesarî'nin Pervin Ablâ'sında da akşam çayı için bahçede toplaşılıyor!

Romanların, öykülerin çay sahnelerinde ince yaz esintileri, usul usul akşam renklerine bürünen gökyüzü, arıların vızıltısı, kuşların gün sonu ötüşmesi, esintinin, ince yelin dalgalandırdığı çiçek kokuları, şebboyar, güller, zambaklar, leylâk ve yasemen... Bizim evdeyse, bunaltıcı, iç karartıcı konuşmalar, memleketin hali, meselâ Menderes'e önce öfke, sonra Yassıada'daki düşük başvekile hüzünlenişler, cevizli kekin tekrarlana tekrarlana bayatlamış tarifi, sıcak yaz günlerinde açık pencereler, havasız, yapraksız sokak. Derken akşam iyice bastırılmışken, kim bilir hangi evden çıkagelen patlıcan kızartması kokusu.

1950'lerde yayımlanmış bir sözlükte 'çay', tıpkı eski güzel romanlardaki gibi tanımlanıyor:

"Misafirlerin çay, pasta, bisküvi ile ağırlandığı, danslı ve musikîli yahut danssız toplantı."

Danslısını, müziklisini, Taksim Belediye Gazinosu'ndaki okul çaylarımızda yaşamıştım. Sonu çoğu kez hüznle biten, ama bekleyişi, heyecanı günler öncesinden başlayan okul çayları. Bir daha da danslı, müzikli çaylar karşıma çıkmadı.

Çay sözcüğü Çince'den geliyormuş. Çaygillerden bir ağaççık, bu ağaççığın, haşlanarak suyu içilen kurutulmuş yaprakları. Daha poşet çaylar çağı başlamamış.

Oldum bittim ben pek öyle çay düşkünü değilim. Bununla birlikte çay yazıları okumaktan her zaman hoşlandım. Belki Hâşim'e özendiğimden.

Ahmet Hâşim 30 Mart 1926 tarihli Akşam gazetesinde Çaynâme'yi yazmış: "On üç sene evvel vefat etmiş olan Japon edip ve mütefekkirî Okakura Kakuzo'nun Çaynâme'si bütün lisanlara tercüme edilmiş küçük bir şaheserdir. Boyalı dudakların, gıybet veya haset ve iftira zevklerini tatmin için her gün beşte toplanmak ve konuşmak üzere sebep ittihaz ettikleri çay, pişirilmesi resim gibi, şiir gibi bir sanat teşkil eden, içilmesi zarif birtakım merasime tâbi olan âdeta kudsi ve remzi bir içkidir."

Hâşim Çaynâme'den küçük parçalar, fragmanlar da çevirmiş: Çay Odası, Çiçekler... Yıllar önce çok severek okumuştum Çaynâme'yi, çingiraklı dallarıyla çiçek ve meyve ağaçları, çay odasındaki söyleşiler, krizantemlerin, şakayıkların vazoları yerleştirildiği, hepsinin anısı bende.

Bir başka çok sevdiğim çay kitabı, Dost Kitabevi'nin 1999'da yayımladığı Çay Kültür Tarihi'dir. Mustafa Düzel dilimize çevirmiş. "Japon bahçesinde çay evine giden küçük patika"da günlerce çay içme sanatının gizlerini yaşamışım. Kitabın yazarı Alman asıllı Stephan Reimertz o günlerde Paris'te yaşıyormuş ve "başlıca uğraşı çay içmek"miş.

Çay may derken, handiyse sanatın özünü yakalıyorsunuz. İşte bazı alıntılar:

"Nitekim çay evini çevreleyen bahçe, simgesel bir 'cordon sanitaire'e, misafirlerin çay törenine adım atarken ruhsal bir paspas üzerinde kirlerini sıyrıp attığı tinsel bir arınma bölgesine benzetilebilir."

"Bahçıvanlar yapıtlarında bir manzaranın gerçek görünümünden çok, onun tinini simgelemeye önem veriyorlardı. Ortasında bahçe evi bulunan Japon bahçesi, dünyayı minyatür boyutlarında temsil eden bir mekândı."

Her roman, her öykü, resim şiir gibi...

"(...) bir resim, çiçek dalı ya da sanat yapıtıyla süslenmiş 'tokonoma' köşesi (...)"

Bu tokonoma köşesini o kadar çok sevmiştim ki, keşke bundan bir roman çıkarabilsem diye düşünmüştüm. Gerçi bugün de düşünüyorum. Siyasetlerin korkunç kıyıcılığında bir tokonoma köşesine kim ihtiyaç duymaz ki!

Hâşim "boyalı dudakların" dedikodulu akşam çaylarından söz açıyor. 1926'daki o beş çayları İstanbul'da hep sürmüş olmalı. Hanımların misafir günlerini anımsıyorum; çörekler, tuzlular, küçük pastalar ve orada bulunmayanları çekiştirmeler. Hoş, yalnız boyalı dudaklardan mı dökülüyor dedikodular, çekiştirmeler?

Ankara'daydık, Salâh Birsâl'in evinde; gençliğimdeydi. Çayla birlikte pasta. Salâh Bey, "Hadi, dedikoduya başlayalım, tam saati, vakti" demişti.

Sonra uzayan çay akşamları geliyor gözümün önüne, epey eskilerden. Hazırlığı evde başlardı, böreği, kurabiyesi. Ama ille Boğaziçi'ne gidilirdi, özellikle Emirgân'a, kimileyin Boğaziçi'nin başka köylerine, başka semtlerine de. Ya deniz kıyısında, ya tepede, kır gazinosunda, ille semaver istenir ve gecenin başlangıcına uzar giderdi günbatımı.

"Meliha'nın çayı her zaman olduğu gibi kalabalıktı" Peride Celal imzalı, 1944'te basılmış Atmaca'nın ilk cümlesi böyle. Meliha'nın çayında hanımlar, beyler. Handan pudriyerini çıkarıp yüzünü pudralıyor. 1950'lerin iyice sonlarında da, hatırlarım, hanımlar ikide birde pudriyerlerini çıkarıp yüzlerini pudralardı.

1955'te tefrika edilmiş Dineyri Papazı'nın ilk cümlesi: "Çay masasından kalkılınca herkes divanhanede alışılmış köşelere dağıldı." Safiye Erol, çay sofrasındaki "şevk"li sohbete birkaç satır sonra değinecek...

O çay sofraları da, bir bakıma tarihe karışmadı mı?

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Sonsuz tasarılar kuyumcusu

Yaz tatilleri hanidir yarı genceliş, yarı hatırlayışken bu haziran da aziz dost Ayşe İçinsel'in yazevinde konuktum. Sanki yüzlerce yaz, sonbahar üşüşmüştü.

Yazevi Gündoğan'ın açık denizle birleştiği koyda. Akşamüzeri, her günkü gibi rüzgâr çıkmış. Deniz çividiye dönmüş ve çivide kabarıp kabarıp sahile vuran irili ufaklı dalgalar. Günlerin âvareliği ortasında havadan sudan söyleşiliyor. Belki daha çok, eski anılar; sözgelimi, Bodrum'a ilk gelişler, sen 1972'de, ben 1973'te filan, o eski, erden Bodrum...

Sevgi Dilek'in telefonu tam o sırada geldi: "Değer'le biz iyiyiz de, Hulki'yi kaybettik..."

Memedof'a mı gidelim, Hasan'a mı, kapının önünde, bahçe kapısının, kalakaldım. Gençliğimden bir arkadaş, hem çok yakın bir arkadaş, Semra'yla ikisinin nikâh şahitleriydim, Hulki'yi ilk nerde tanımıştım, Kadıköyü Çarşısı'ndaki ev, Boğaziçi'nde uzun yürüyüşler; yaşanmışlık avcunuzun içinde artık. Yaşanmışlık avcunuzun içinde; bu epeydir böyle.

Gerçi beklenen bir acı haberd. Gönlüm varıp bir türlü arayamamıştım ama, Hulki Aktunç'un onmaz hasta olduğunu aylardan beri biliyordum.

Sitenin bahçesinde kuytuya kaçıp, en eski anıya...

Sahaflar'dan çıkınca 'çınaraltı' yerli yerindeydi. Ulu çınarın çevresinde küçük hasır tabureler, barakamsı ahşap kahve. O gün Hulki'yle tanışmamıza yol açan Edip Cansever'in şiir kitabı. Fakat hangisi? Şimdi çıkaramıyorum. Hatırladığım, ikimizin de kitaplar sevdalısı olduğu. Edip Cansever, şiir, bizi çok çabuk kaynaştırmıştı.

O zamanlar Teşvikiye'de oturuyordum; Hulki de, söyledim, Kadıköy'ünde. Beni bir gün evine dâvet etmişti: Kitaplarla dolu odası. Türk edebiyatını, dünya edebiyatını benden çok daha özlü bildiği için kıskanırdım. Hiç de varlıklı imkânlarla örülmemiş bu evde, on sekizindeki Hulki'nin odası tek başına bir kütüphane. Yumuk gözlü anneciğini artık daha açık seçik hatırlıyorum. Bardak bardak çay içtiğimizi de.

Rüzgâr esince hepsi dökülüşüyor. En çok, Cumartesi Yalnızlığı'na sevinci. Bunlar 'silinen' hatıralar sanıyordum; meğer dipdiriymiş.

Cumartesi Yalnızlığı'nı nasıl yayımladığımı çok anlattım. Yinelemeyeceğim. Fakat Hulki'nin o sıralardaki sevincini yine söylemem gerekiyor: Sanki kendi 'ilk' kitabıydı. Ne yapmış ne etmiş, -kimselerin önemsemediği- Cumartesi Yalnızlığı'ndan dokuz on tane 'satmıştı'. Yakın çevresine, arkadaşlarına, kimlere, bilmiyorum. Önce dört Cumartesi Yalnızlığı, sonra beş kitap daha.

Rüzgâr esince, onlarca, yirmilerce yıl sonra, öyle durakalmışken soruyorum: Niçin yaptı bunu? Yolun başındaki, yazar olmak isteyen bir arkadaşını mutlu etmek için mi? Oysa beş on gün önce tanışmıştık. Bunu niçin yaptığını, kıvançlarla donattığını, 1968'den 2011'in Haziran'ına neden sormamışım? Neden şimdi?!

Yolun başındaki öteki yazar Hulki Aktunç'tu. El yazısı, daktilo, yüzlerce sayfa göstermişti bana; büyük boy, kareli kâğıt defterlerde günceler cabası. 'Göstermişti' dedim, kolay kolay okutmaz, kendi de okumazdı.

Bir türlü inanmazdı, bir öykünün, bir yazının noktalanabileceğine. Hele 'öykü'nün!

Öyküydü ilk gözağrısı. Roman, şiir, unutulmaz sözlük çalışması Büyük Argo Sözlüğü, öykünün ardından.

Noktalandığına nihayet ve nasılsa inandığı ilk öyküsünü Yeni Edebiyat dergisine göndermişti. O zamanlar Doğan Hızlan'ın yönettiği Yeni Edebiyat Altın Kitaplar'ın verimiydi. Edebiyata geniş perspektiften yaklaşmayı

tercih eden Hızlan, derginin her sayısında yeni, genç şairlere, hikâyecilere sayfalar açıyordu. Şiirleri, öyküleri 'usta'lar seçerdi. Hulki'nin yayımlanan ilk öyküsünü Kemal Tahir seçecekti.

Hep şaşırdığım bir olaydır: Üslûpları, anlatımları arasında bağ kurulamayacak iki yazar. Ama Kemal Tahir'in Hulki Aktunç imzalı öyküyü çok beğendiğini dün gibi hatırlarım. "Eski nesrimizden tatlar taşıyor bu anlatım." Öyle demişti. Onun seçiminden sonra Hulki'nin arkadaşım olduğunu söylemiştim. Kemal Tahir tanışmak istedi. Aşağıda değineceğim: O 'Tahirilik' meselesi öyle başladı.

Hulki bu ilk hikâyesini, yıllar sonra yayımladığı ilk kitabı Gidenler Dönmeyenler'e almadı. Yeni Edebiyat'ın sayfalarında kaldı o hikâye. Dilinin, anlatımının kuyumculuğunu hiçbir zaman unutmadım. Hulki Aktunç daha ilk veriminde bir ustaydı.

Gündoğan'dan Yalıkavak'a akşam yemeğine giderken için için anıyordum: Naci Çelik, Taylan Altuğ, Hulki Aktunç, ben; Kalamış, Mühürdar, Bomonti Çay Bahçesi, cebimiz şişkinse, Moda'da Koço, akşamlarımız, edebiyatla, heyecanla, yazmak umuduyla dolu geceler, dinmek bilmeyen tartışmalar. Hepsı çoktan sona erdi. Aramızdan ilk ayrılan Hulki olunca, geçmişe geri dönüyordum.

Ertesi sabah Cumhuriyet gazetesinden arayan genç hanım arkadaş, Naci Çelik'le Taylan Altuğ'a nasıl ulaşabileceğini sordu. İrkildim: Dağılıp gitmişiz... Taylan Altuğ İzmir'de yaşıyor, üniversitede öğretim üyesi. Naci Çelik galiba TRT'den emekli oldu. Hayır, bende telefonları yok... Böyle bir şeyler dedim.

Kırk yıl önce dördümüze çete gözüyle bakılırdı. Türk Edebiyatı -ne yazık ki- Kemal Tahirciler / Sabahattin Eyuboğlucular bölünmesiyle 'mustarip'ti. Durup dururken, bizler, Tahirî olmuştuk. Sonra da sürüp gidecek aynı kader yakama yapışacaktı: Hem Sabahattin Eyuboğlu'nu hem Kemal Tahir'i 'anlamak' -ve 'benimsemek'- kaygım görmezden gelinecek, hem çeteden kovulacak hem kimselere yaranamayacaktım. İlk sayısını birlikte çıkardığımız Türkiye Defteri dergisinden 'ayrılan' ben oluyordum...

Rüzgâr esince, gecede, Yalıkavak'ta, ama sanki burada değiliz, sanki zaman öylesine geçmemiş, rüzgâr yine esiyor ama burada değil, Mühürdar'da deniz üstü taraçadayız, rüzgâr arttıkça yılları savuruyor. Hulki'nin yaşamından izler sürüyorum. Sanki Semra mutfakta patates kızartıyor, az sosisli bol patates kızartması. Uluğ daha çocuk. Sonra sofrada Hulki, Semra, ben; Sevim Burak'ın Afrika Dansı'nı konuşacağız.

Oysa buradayız.

"Neden üzgünsün?"

"Çok eski bir arkadaşımı kaybettim. Hulki Aktunç. Hikâyecisi. Öykülerini kuyumcu gibi işlerdi."

Meselâ onun Kurtarılmış Haziran'da yer alan bir öyküsü. Adı bir türlü aklıma gelmiyor. Ne tuhaf, 1970'lerin sonunda bu öykü için Dünya gazetesinde bir yazı yazmıştım. Düğün salonunun cazbandını kaleme getiriyordu Hulki. Nakkaş elinden çıkma satırlar, bir minyatür, minyatürün kendine özgü perspektifinden Kadıköyü, Moda, düğün salonu.

Masasında, çekmecelerinde, dolaplarında, sonsuz tasarılar kuyumcusuydu Hulki. Sonra günceler; dilerim yok etmemiştir Hulki günceleri, bir gün belki Semra Aktunç gün ışığına çıkarır.

Yetkinlik yetkinlik! Yetkinlik, sevgili arkadaşımı yiyip bitirendi. Her sözcüğün hesabını vermek! Bugünün kesekâğıdı edebiyatında o en imkânsızın ardındaydı. Ne uğruna?! Başım dumanlı, bütün gece tekrar tekrar: Evet, ne uğruna?!

Ertesi sabah Cumhuriyet'te Refik Durbaş'ın yazısı. "tozunu aldım acının / hüznün bir de rüzgârın" şairi, Hatay Lokantası'ndaki buluşmayı anlatıyor: Aydın Hatipoğlu, Eray Canberk, Naci Çelik, Egemen Berköz, Mustafa Öneş, Necati Tosuner, Hulki, Refik oradaymışlar. "Selim İleri'yi beklemiştik hasretle..." İçim sızladı.

Ben denizde yüzerken, "... bugün Erenköy Galip Paşa Camii'nde kılınacak öğle namazının ardından Karacahmet Mezarlığı'na..."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Geriye ne kalacak...

Selim İleri 2011.09.04

Tuhaf insanlar var, "Kitabınız kaç adet basıldı?" diye soruyorlar. Yazarların tutumları da ilginç. Yazarlarımızın, bazı yazarlarımızın konuşmalarını, söyleşilerini, yanıtlarını çoğu kez şaşırarak okuyorum. "Çok satmak suç mu?" diye soruyorlar. "Suç" olmadığını, suç olamayacağını elbette biliyorlar. Fakat bir yandan da öteki 'üç beş bin okur'a gözlerini dikmişler. Onlardan niye ses çıkmadığına küskünler herhalde.

Edip Cansever "Sonrası Kalır" diyordu:

"Ne kalır ne kalır / Tuz gibi susayan, nane gibi yayılan / Dokuzu unutulmuş on yüz mü kalır / Onu da unutulmuş bir şiir belki kalır"...

Belki bu dizeleri yazdığı için Edip Cansever şiiri bugün de yaşıyor. Değerli şairi 1986'da yitirmiştik. Çeyrek yüzyıl geçmiş. Birkaç ay önce sormuştum: Cansever'in şiir kitapları yeniden basılıyor, bugünün okurlarına ulaşıyormuş. Tıpkı Necatigil'in şiir kitapları gibi, Cahit Külebi'ninkiler gibi. Daha eskilere gidelim, Ziya Osman Saba'ninkiler gibi.

Ziya Osman Saba'nın ölüm tarihi 29 Ocak 1957. Geçen Zaman, Nefes Almak, şiire vurulduğum günlerde karşıma çıktı, incecik iki kitap. Saba'nın şiirleriyle bağım o gün bugün hiç kopmadı.

'Kaç adet basıldı', 'kaç adet sattı' hesaplarına yuvarlanmış bugünkü edebiyat ortamı Ziya Osman'ın, Cansever'in 'yaşar'lığına ne anlam verir, bilmiyorum. Ama üzerinde durulacak mesele.

Öyle sanıyorum ki, başka ülkelerin edebiyatlarında da bu mesele tartışılmış, önemsenmiş, irdelenmiş.

Marguerite Yourcenar dilimize yeni kazandırılmış Mişima ya da Boşluk Algısı'nda bir çözümlemeye girişmiş. Mişima'nın eserlerini adeta ikiye bölüyor: Edebiyat kaygısıyla, sanatlık değer kaygısıyla yazılmış olanlar ve "geçimlik romanlar", geçimlik yazılar, geçimlik kitaplar. Bu 'geçimliğin' de yapıp ettiklerini, yazardan kaybettirdiklerini deşiyor sonra.

Günü birlik isterleri apar topar yanıtlamayı tercih eden Mişima'yı 'kazanç kaygısı'nın peşindeki kişi gibi görüyor. Öteki Mişima'yı, yalnızlığın, edebiyatın, hatta 'okursuzluğun' peşindeki Mişima'yı ise gelecek zamana emanet ediyor.

Fransız edebiyatının bir başka yetke kişisi, Raymond Queneau yetiştirme yıllarımda tartışmaya açmıştı: Raymond Queneau gerçek bir edebî eserin hepi topu üç beş bin okura ses yönelttiğini ileri sürüyordu. O üç beş bin

kişinin terazisi, eserin yarına kalıp kalmayacağını tartıyormuş.

Marguerite Duras, edebiyat ve sinema üzerine sıkıntılarını dile getirirken, Raymond Queneau'nun görüşünü önemsemiş; üç beş bin kişiyi o da öne çıkarmış. "Bunlar olmasa" diye ekliyor, "ne denli kalabalık olursa olsun, hiçbir okur kitlesinin onların yerini dolduramayacağını" ileri sürüyor.

Bizde farklı olan, bu görüşlerin artık hiç mi hiç rağbet görmemesi. Tuhaf insanlar var, "Kitabınız kaç adet basıldı?" diye soruyorlar. Sizi okumamışlar, ne yazdığınızı, ne yapmak istediğinizi, ülkülerinizi, kendi kendinizle ölümcül yarışınızı bilmiyorlar. Sonra, "En çok hangi kitabınız sattı?" diye soruyorlar. Sonra o kitabı 'satın' alıp size imzalattıyorlar.

Yazarların tutumları da ilginç. Yazarlarımızın, bazı yazarlarımızın konuşmalarını, söyleşilerini, yanıtlarını çoğu kez şaşıracak okuyorum. "Çok satmak suç mu?" diye soruyorlar.

"Suç" olmadığını, suç olamayacağını elbette biliyorlar. Fakat bir yandan da öteki 'üç beş bin okur'a gözlerini dikmişler. Onlardan niye ses çıkmadığına küskünler herhalde.

Demin andığım Marguerite Duras Sevgili'yi yazdı. Sevgili büyük süksesıyla hatırlanmıyor bugün. Sevgili satış rekorları kırdı. Seksenine yaklaşmıştı Duras; "Pek bir şey değişmedi" dedi, "ucuz konyak yerine marka şampanyalar içiyorum, o kadar." İronisi bence müthişti.

Duras belki de büyük süksenin dinmesini bekliyordu. Kaleme getirdiği acının asıl duyumsanacağı günleri. Tam o sırada Sevgili beyazperdeye aktarıldı. Duras filminden nefret etti ve Kuzey Çinli Sevgili'yi yazdı.

Bir kez daha yazıyorum, bir kez daha romancı olmak zorunda bırakılıyorum diyordu. İronisi şimdi daha sivri dilliydi.

Edip Cansever'in şiirine dönüyorum:

"Ne kalır benden geriye, benden sonrası kalır / Asıl bu kalır."

Evet, "asıl bu"...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Taksim Meydanı'nda bir çiçekçi

Selim İleri 2011.09.10

Salâh Bırsel, o gün -mevsim güz müdür, kış başlangıcı mı, tam bilemiyoruz- Siraselviler'den saparken, Taksim Meydanı'ndaki çiçekçinin önünde durur. Bir süre camekâna, camekândan içeriye bakar.

Çocukluğum, yeniyetmeliğim Cihangir'de, Siraselviler'de, Taksim'de geçti ama, Bırsel'in önünde durduğu çiçekçiye bir türlü hatırlayamadım. Siraselviler'den Taksim'e yaklaşırken aklımda kalanlar, o sol koldaki Melek Pastanesi, sağ kolda Nazaryan ve annemin arkadaşı Madam Jüliyet'in oturduğu eski, soylu apartman.

Melek Pastanesi'nin üstünde küçücük kiraz şekerlemeli mini mini pastalarına bayılırdım. Bunlar bademzemli beyaz şekerleme kaplılarla koyu kahverengi çikolata kaplılardı. İki lokmada bitiverirler, tatları damağınızda

kalırdı. Melek'in oralarda şimdi garaj, market, çerçevesi var.

Nazaryan İstanbul'un en şık iskarpincisiydi. Teyzem iskarpinlerini Nazaryan'a yaptırdı. Hepsi ismarlama, hepsi kişiye özel. Vitrininde tek bir hanım ayakkabısı sergilenir. Madam Jüliyet'in apartmanına gelince, Madam Jüliyet sonbahar iyice sona erdikten sonra Büyükada'dan oraya 'inerdi'...

Salâh Bey camekânda kuzgunkılıçları, karanfilleri, sümbülleri görür. Kuzgunkılıçlar, "Modigliani'nin tablolarındaki kadınlar gibi uzun boylu"dur. Arada, gözleri, "yerden bitme menekşelere" takılır. Tabî mor menekşeler.

Birsel'in menekşeleri çok sevdiğini, her çiçekten daha çok sevdiğini, mor menekşelere bayıldığını tam o sırada öğreniriz.

Cebinde elli kuruş oldu mu, kendine menekşeler almış. Elli kuruşa iki demet menekşe. Elli kuruşa iki demet menekşe beş yıl önceymiş. Beş yıl içinde hayat pahalılanmış, bir demet menekşe artık dört yirmi beşliğe.

Hangi yıllardı, hesaplamaya, çıkarmaya çalışıyorum. Taksim Meydanı'ndaki çiçekçi Kendimle Konuşmalar'ın denemeleri arasında. Kendimle Konuşmalar 1969'da yayımlanmış. Ama çiçekçili deneme hangi yıl yazılmış?

Kendimle Konuşmalar'ı 1970'lerin iyice başında -ben de yazmak yolunun iyice başındayken- Cemal Süreya salık vermişti. Daha önce yazmış olabilirim: "Türkçe'ye bambaşka bir hava estiren, tat getiren denemeler" diyordu Cemal Süreya. Bir şairin başka bir şairi böylesine göklere çıkarması, o günlerde bile yadırganırdı. Kimsenin kimseyi beğenmeyeceği zamanlara adım adım yaklaşılmaktaydı.

Birsel'le çiçekçi arasında şu konuşma geçer:

"Bu çiçekler geçmiş."

"Haklısınız bayım, bütün menekşemiz bunlar. İsterseniz karanfil vereyim."

Salâh Bey karanfile yanaşmaz; Sait Faik'in de menekşeleri çok sevdiğini anarak çiçektevinden çıkar. Bir yandan da Sait Faik'in "Menekşeli Vâdi" öyküsünü okurla paylaşmak istemektedir.

Aslında Menekşeli Vâdi diye bir yer yokmuş İstanbul'da. 1946 kışında "Sait, Arif, Bebe Lütfü" ve Birsel Şişli-Zincirlikuyu üzerinden Emirgân'a inmişler. (Bebe Lütfü, Lütfü Özkök'müş. Salâh Birsel "Arif'in kim olduğunu açıklamamış. Arif Damar ya da Arif Dino olabilir mi?)

Emirgân Korusu'na yaklaştıkları sıra, Sait Faik, sağ yanda "bir koyuluğu" işaret ederek, "İşte, Menekşeli Vâdi orası..." diyor.

Ben yine 1970'lerdeyim. Türk sinemasının erişilmez ustası Lütfi Ö. Akad bana "Menekşeli Vâdi" öyküsünü ne kadar çok sevdiğini söylüyor. Bir senaryosunda galiba bu öykünün kanavasından esinlenmiş. "Ama" diye ekliyor, "keşke aslını sinemaya aktarabilsem."

1946'daki kış gününe dönüyorum. Salâh Bey ve arkadaşları, uzaktaki koyulukta menekşeyi andırır hiçbir şey göremiyorlar. Yine de "Evet, evet görülüyor" diyecekler. Sonra bir saptama: "Doğrusu, 'Menekşeli Vâdi', gerçekte düşün birbiri içine girdiği bir öyküdür."

Zaman geçip gittikçe galiba yaşantılar, anılar da gerçekte düş karışımı olup çıkıyor. Kendimle Konuşmalar'ı okuduktan birkaç yıl sonra Ankara'da Salâh Bey'le tanıştım. Günlüğüne benim Pastırma Yazı için sevinçten uçtuğum satırlar yazmıştı. Salâh Bey İstanbul'dan taşınalı epey yıllar geçmiş. O tanışma gününde Mustafa Şerif Onaran, Nazlı Eray, Hasan Bülent Kahraman hep beraber miydik, işte düşle gerçeğin birbirine karışması...

Kendimle Konuşmalar'dan sonra Sen Beni Sev'i okudum. Sanat üzerine dört denemeden oluşan Sen Beni Sev, Kendimle Konuşmalar'dan önce yayımlanmıştır. Derken, Birsel'in tek romanı Dört Köşeli Üçgen; 1961'de yayımlanmış. Bence hakkı yenmiş bir romandır.

Necatigil Edebiyatımızda Eser Sözlüğü'nde Dört Köşeli Üçgen için şöyle yazmış:

"İşi Tütün Yaprakevi deposunda bekçilik olan bir 'gözlemci'nin, 'uluslararası bir gözlemci'nin toplumun türlü katlarını kapsayan gözlemleriyle insanları eleştirdiği, türlü töreler üzerine fikirler yürüttüğü roman, alışlagelmiş roman biçimleri dışında bir kuruluş gösteriyor; olaylara değil düşünce ve yoruma yaslanıyor. Özellikle tiyatro ve edebiyat dünyamızın iç yapısını yansıtan bölümleri çok ilgi çekici ve humor dolu eserini yazar, entelektüel roman diye tanımlamaktadır."

Dört Köşeli Üçgen'in hak ettiği ilgiyi neden devşiremediğini 1980'lerde irdelemeye çalışmışım. Olaysız roman, hele, kurgusu, anlatımı, Necatigil'in belirttiği gibi "alışlagelmiş"in dışında bir roman yadırgatmış. Eleştirmenler uzak durmuşlar Dört Köşeli Üçgen'e. (Belleğim yanıltmıyorsa, edebiyatımızın yüz romanını inceleyen Fethi Naci, bu yüz roman arasına Dört Köşeli Üçgen'i katmamıştır.)

Birsel, Hacivatın Günlüğü'nde Dört Köşeli Üçgen'e kayıtsız kalıştan duyduğu kırılgılığı satır aralarında inceden inceye dile getirir. Edebiyatçılar, tiyatrocular biraz da o, "tiyatro ve edebiyatımızın iç yapısını yansıtan" bölümlerden hoşlanmamışlardır.

1980'lerde AKM'nin Oda Tiyatrosu'nda edebiyat günleri yapıldı. Sabahattin Kudret Aksal ve Birsel için gerçekleştirilmiş günlerin konuşmacılarından biri de bendim. Birsel'inkinde Dört Köşeli Üçgen'i gündeme getirmeye çalışmışım. Kikiriknâme şairi "Nerden aklına geldi, ama beni mutlu kıldın" demişti. Bu söz şimdi de içimi ürpertiyor.

Salâh Bey kitaplarını çok sade ithaflarla imzalardı. Örnekse, "Selim İleri için" ithafı, sonra tarih, sonra imza.

Zeynep Altıok Akatlı'nın fotoğraflarla bezenmiş anı kitabını, Yıldız İzi'ni okurken, Füsun'a ithaf edilmiş bir iç kapak sayfası dikkatimi çekti. Birsel, Gandhi ya da Hint Kirazının Gölgesinde adlı deneme kitabının iç kapağına "Unutulmaz Füsun Akatlı'ya sevgilerle" diye yazmış; tarih: 2. 6. 93. Doğrusu kıskandım. Hem kıskandım, hem de çok özlediğim Füsun'la, Salâh Bey'le güzel günlerimizi düşündüm, yeniden yaşamaya çalıştım.

Öyleyken Salâh Birsel'in günlüklerini tekrar okumaya koyuldum. 1990'lı günlüklerinden birinde, ithaflara artık duygularımı da karıştırıyorum, sona yaklaştık gibisinden yürek yakıcı bir şeyler söylüyor.

Birden Papağannâme'nin bana ithafıyla kalakalış:

"Çok sevgili

çok değerli

biricik Selim İleri için."

Tarih: 18. 7. 95.

Bu belki de bir veda ediş ithafıymış...

Verem edebiyatı

Selim İleri 2011.09.11

Susan Sontag'ın önemli eseri Bir Metafor Olarak Hastalık'ı yıllar önce okumuştum.

Bir Metafor Olarak Hastalık, 1988'de, Dr. İsmail Murat'ın çevirisinden, BFS Yayınları arasında çıkmıştı.

Sontag, eserinde, veremle kanserin karşılaştırmasına girişir. Onu böylesi bir karşılaştırmaya yönlendirense, yazarın kanser hastalığına yakalanmış olmasıdır. Gerçi iyileşmiştir artık, kanseri yenmiştir ama, çağdaş dünyanın bu 'amansız hastalığa' nasıl yaklaştığını da şaşırarak, irkilerek gözlemlemiştir.

Bilinirliği çok eskilere dayansa da, kanser, yirminci yüzyılın hastalığıdır. Veremse on sekizinci yüzyıl sonunun ve bütün ondokuzuncu yüzyılın. Eser boyunca, bir yüzyıldan diğerine, bir hastalıktan başka bir ölümcül hastalığa değer yargılarının nasıl değiştiğine, dönüşümlere uğradığına tanıklık ederiz.

Verem âdeta sevilmiş bir hastalıkken, kanserden iğrenilmiş, kanser âdeta vebanın ikiz kardeşi sayılmış. Sontag buna şaşar ve yirminci yüzyılın gaddar bir çağ olduğunu ileri sürer. Sonra, gaddarlığın sebepleri üzerinde durur.

İlerlemiş, bilgi alanı genişlemiş modern tıp, kanserli hastaya şefkati unutmuş gibidir. Aynı şikâyeti, aynı huzursuzluğu Simone de Beauvoir'ın Sessiz Bir Ölüm'ünde yakalamak olasıdır. Hastalığı sadece 'yaşlılık' olan annesinin hastane günlerini Simone de Beauvoir kederle dile getirir.

Bakım mükemmeldir. Hastane tıkr tıkr işler. Her şey tertemiz, pırıl pırıl. Ne var ki, ölmek istemeyen, hâlâ yaşamak özlemiyle dolup taşan yaşlı kadın, modern hekimliğin gözünde bir kobaydan farksızdır. Beauvoir'ın doktorlara öfkesi bu duyarsızlıktan doğar...

Bir Metafor Olarak Hastalık'ı yenilerde ikinci kez okudum. Gözümden kaçanlar bir değil, iki değil. Örnekse, Shelley'in Keats'i avutuşu; Shelley şöyle yazmış Keats'e, veremli şaire: "Verem, özellikle, senin yazdığın gibi iyi dizeler yazan insanları seven bir hastalık..."

Susan Sontag birtakım saptamalara yol alıyor. Edebiyattan, operadan yararlanarak veremin on dokuzuncu yüzyıl boyunca alımlanmasını irdeliyor. Tabii, yirminci yüzyıla sarkmış eserler de söz konusu. İşte, Büyülü Dağ; Thomas Mann yeniden vereme dönmüş ve bu önemli romanını yazmış.

Verem muhakkak ki bizim edebiyatımızı da etkilemiştir. Susan Sontag gibi derinlikli incelemecilerden yoksunluğumuz, edebiyat tarihlerimizin veremi konu edinmiş eserlerle, özellikle romanlarla handiyse alay etmesine yol açmış. Eski edebiyat tarihlerimizde istihzalı "verem edebiyatı" tanımlaması çokça geçirdi.

Verem edebiyatı kapsamındaki eserlerin daima hor görülmüş olması beni her zaman düşündürdü. Hâmid'in Makber'ine bu anlamda pek saldırılmamış. Gelgelelim, aynı şairin Finten'indeki unutulmaz veremliler hastanesi, o sahneler üzerinde kimse durmamış. Verem berbat bir klişe sayılmış.

Aşk-ı Memnu'un en güzel bölümlerinden biri, çölünün güneşinden çalınmış Beşir'in güneşler, sıcaklıklar özleyerek veremden ölmesidir. Yerinden yurdundan çalınmış Beşir için Halid Ziya bundan daha güzel bir son biçemezdi.

Edebiyat tarihlerimiz, hiç değilse, Aşk-ı Memnu'da verem edebiyatının klişelerden arınmışlığını saptayabilirlerdi...

Verem edebiyatının bizdeki kraliçesi şüphesiz Kerime Nadir'dir. 1930'ların verimi Hıçkırık birkaç kuşağa gözyaşı döktürmüş. Sonra veremin sağıltım yolları genişledikçe, Kerime Nadir ölümcül hastalık izleğini artık veremde aramıyor. 1950'lerde yazılmış Posta Güvercini'nde veremin yerini kanser almıştır. Kerime Nadir, âdeta, Sontag'dan önce verem edebiyatının kanser edebiyatına dönüşmesi 'gerektiğini' fark etmiş.

Amerikalı Love Story, Posta Güvercini'nden yıllar sonra yazılacak. Bu bile edebiyat tarihimizin ilgisini çekmemiş.

Peyami Safa eşsiz romanı Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda bir "arthritis tuberculeuse" vakasını anlatır görünerek, daha 1930'da, hastalığı bir metafor olarak kullanıyordu. Seksen yıl sonra yine habersiz yaşıyoruz...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Defterimde eylül

Selim İleri 2011.09.17

İstanbul'da eylül bu yıl çok güzel. Bir iki gün nemli sıcaklar dirilmeye kalkıştı ama, mevsim bildiğini okudu. Sonbahar artık duyumsanıyor. Eylülle birlikte sonbahar gerçekten başladı.

Gerçekten diyorum, çünkü bazı yaz sonları eylül aldatır; yaz bitmedi sanırsınız. Şimdiyse yazdan kalma güneş sadece birkaç saat, öğle üzerlerinde. Akşama doğru ince bir esinti çıkıyor ve günbatımından sonra serinlik. Bağına gökdelenler sapladığımız öz İstanbul'un silüetinde renkler keskinleşti.

Eylül'ü okuduğumdan beri, İstanbul'da eylül Mehmed Rauf'un ayıdır. Eylül'ü Boğaziçi'de sonbahar tasvirleri açısından tarayın, ürperişlerle dolup taşan bir güz günlüğü karşınıza çıkar. Öylesi küçük bir güldeste elde edilebilir bu romandan. Mehmed Rauf gün be gün eylülde iz sürer.

Tuhaf bir şey olur, eylül bitmeden, Mehmed Rauf bu ayda bütün bir mevsimi duyumsar: "Evet her şey çürüyor, her şey... İnsanlar çürümeyecekler mi? Eylülde, sanki bahara hasret çeken melûl bir tazelik, sanki üzerine çöken kışın, kendini mahvetmek isteyen sonbahara rağmen devam etmek, yine bahar olmak mücadelesi vardır; fakat bunun muhtaç olduğu şeylerden mahrumdur ve kendisinde de dayanmak takati kalmamıştır, tabiat da bunu anlamış gibi acı bir düşünceyle üstüne çöken ıssızlığın, matemini altında ezilerek durur."

Daha bunlar eylülde oluyor mu? Sanki ekimler, kasımlar gerekli.

Ne var ki, bunların olup olmaması üzerinde durmayız Eylül'ü okurken. Her şey öylesine sonbahardır. Suad'la Necib birbirlerine en yakinken birbirlerinin en uzağına düşerler. O ruh durumu romancıya eylülü büsbütün kararmış gösterir:

"Ne kadar uğraşırsa uğraşsın, ne kadar dayanabilirse dayansın kışın çıkıp geleceği, artık her şeyin, her ümidin bittiğini, buna tahammül lâzım geldiğini anlamaktan doğan bir takatsizlik ile ağlar... Ne renk, ne de güzel koku... İşte yapraklar ölüyor... Rüzgâr insafsız, yağmur inatçı; her şey çürüyor, oh!.. Her şey çürüyor!.."

Bu çok sevdiğim satırlara rağmen eylülde her şeyin sona ermediğini, çürümediğini bilirim.

Daha yapraklar dökülmedi.

İnatçı yağmur başlamadı.

Sıracevizler'deki bu eve taşındıktan sonra, herhalde on yılı çoktan geçti, ben de bir güz günlüğünü tutmak istemişim. Aradım, tozlu sayfalardan birinde buldum ince defteri. Üç beş gün sonra usanmış, yazmaktan vazgeçmişim. İyi ki ince bir defter seçmişim...

3 Eylül

Hava bulutlu, durgun. Kısa kollu yün fanilamı giydim. Sabaha karşı hava adamakıllı soğudu.

-R'nin aklıyla- çiçek versin diye sulamadığım, bir türlü kıpkırmızı, hatta fes rengi çiçeğini açmayan sardunyanın yaprakları pörsümüş, sararmış. Besbelli çiçek açmadan mevsimi kapatacak.

Saat ona doğru -güneş saatiyle dokuz- hafiften güneş çıktı. Balkondan ayrılamadım.

Akşamüstü: Çınar yapraklarının uçları hafiften sarımtırak kızarmış.

4 Eylül

Güneşli bir gün.

Atkestenesi ağacının da yaprakları hem kızarık hem sararık. Atkestaneleri dikenli, zümrüt yeşili keselerinde ortaya çıkmışlar bile. Yaprakları aralayarak görünmek istiyorlar.

5 Eylül

Kestanenin ve çınarın yaprakları biraz daha sarardı. Çınara saldırmış sarmaşığın yaprakları henüz yemyeşil. Yaban incirler hep meyve vermiş.

6 Eylül

Dün gece sabaha karşı havaların iyice serinlediğini hissettim ve eski yüz kazağımı giydim. Battaniye çıkartmak gerekecek.

Ziya Osman Saba'nın sonbahar dizeleri üzerine bir yazı yazmış mıydım, yazmamış mıydım, bir türlü hatırlayamadım. Yine de "İlk Yağmur Damlası" gibisinden bir ad belirip yitiyor.

"İlk Yağmur Damlası"nı yazdım ya da yazmadım; ortaokulda bu güz şiirleri için kavrulup kaldığım aklımda. Günlerce süren bir içe kapanış, âdeta melankoli nöbeti..

7 Eylül

Akşamüstleri rüzgâr çıkıyor. Güneş saatine rağmen gün erken kararıyor.

Karşı bahçede kırmızı, pembemsi kırmızı meyve vermiş bir ağaç var. Ne ağacı olduğunu çıkaramadım.

Esinti sertleşiyor. Arkamdaki pencereyi -balkonda- kapatmam gerekecek.

Güz başlangıcını, bu akşam serinliğini, bu akşam yelini seviyorum. Gizli bir mutluluk veriyor. Hatta yaşamak coşkusu duyuyorum. Belki bu yüzden sonbahar bana hüznün vermiyor artık.

Balkonda kitap okuyorum. Pencereyi kapamadım. Üşümek de yaşamak sevinçlerinden. Pencereden umutsuz bir kara sinek giriyor, dolanıyor, sondaki pencereden çıkıp gidiyor.

Saat yirmi bir otuz. Yan bahçeye bakan evlerden birinde çatal-bıçak, tabak-çanak şingırtıları. Kesik kesik konuşmalar ve yükselen kahkahalar. "Sırtına bir şey al" diye sesleniyor, bir kadın.

9 Eylül

Manav, "Bamya alacaksınız alın, son artık" dedi. Sanki bütün yaz hep bamya almışım gibi, son bamyalardan yarım kilo aldım.

'Son turfanda'yı hatırladım. 'İlk turfanda' gibi bir de son turfanda vardı. Yazın kışın meyveleri, sebzeleri iç içe geçmemişti. Patlıcan, kabak kışa doğru el ayak çeker, karnabahar, lahana tezgâhlara kurulurdu.

Demek bamya hâlâ mevsimlik sebze. Ama onun da turşusunu yapıyorlar. Eskiden iplere dizilmiş kuru bamyalar manavlarda göz okşardı.

10 Eylül

Sarıyer'e, Aquarius'a gittik. Çingene palamutları büyümüş. Takoz kesimli palamut ızgara, kırmızı soğan, roka salatası.

Ortancanın yaprakları arasından gece vakti bir arı çıktı. Güçlkle uçuyordu.

11 Eylül

Gece bir süre balkonda oturdum. Rüzgâr, esinti ince ve hoştu.

Atkestanenin yaprakları biraz daha kızılılaşmış. Fakat meyvelerin keseleri hâlâ yemyeşil.

Sonbaharın kendine özgü bir sessizliği olup olmadığını düşündüm. Fakat bu sessizlik belki bende, içimde.

Edip Cansever, "Eylülün sesini işitiyorum" demişti. 1970'lerin sonu, 1980'lerin başı olmalı. Arnavutköyü'ndeki Kapatan'da mıydık? Bir gün "Eylülün Sesiyle" yayımlandı:

"Herşey o kadar dokunaklı ki

Eylülsem, istemeden kırılıyorsam bazen

Dağınık, renksiz bir mozayik gibiysem..."

14 Eylül

Yolda giderken yepyeni ve özenle yapılmış bir karınca yuvası gördüm. Mevsimi değilken. Bu beni çok şaşırttı. Durup bekledim, yuvaya girip çıkan tek bir karınca görmedim.

Birden sona eriyor günlük; 14 Eylül'den sonrasını yazmamışım. Daha yağmur bile yağmamışken kesmişim. Yağmursuz güz günlüğü mü olur!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Gerçeğin öteki yüzü

Selim İleri 2011.09.18

Yağmur Akşamları'nda içim ürpererek andığım "Kirazlar" öyküsünü Deniz "nihayet" bulup okumuş. Nihayet Deniz'in sözü.

Çünkü epey aramış "Kirazlar"ı . Reşat Nuri Güntekin'in kitaplarını İzmir'de kolay kolay bulamamış.

Ünlü romanlar, Çalıkuşu, Yaprak Dökümü, Akşam Güneşi, bir iki roman daha, kitabevlerinde varmış. Ama Eski Hastalık, Gökyüzü yok. Reşat Nuri'nin öykü kitapları yok. Vitrinlerde, raflarda, tezgâhlarda hep günün moda kitapları. Demek, Reşat Nuri'yi bile gözden çıkarmışız.

Deniz on sekiz yaşında. İzmir'de oturuyor. Arada bir telefon ediyor bana. Edebiyatı, özellikle edebiyatımızı çok seviyor. 'Eski' yazarlarımızı ille okumak istiyor. Deniz'i hiç görmedim. Sesindeki duygusallık, Muazzez Tahsin'in genç kızlarını çağırıştırıyor.

"Peki, sevdiniz mi 'Kirazlar'ı?" diye sordum.

Çok sevmiş. Ayrıca, küçük Zehra için çok üzülmüş.

Gözden çıkardığımız Reşat Nuri, bir yandan da on sekiz yaşındaki bir genç kıza, gencecik bir okura geçmişlerden sesleniyor bugün. Bütün kalbimle inanıyorum ki, yarın da seslenecek, yarının gencecik okurlarına seslenecek.

"Kirazlar"ın sırrı neydi diye düşündüm. İçli, yürek yakan bir öykü. Ama o kadar mı?

Büyük bahçelerindeki meyve ağaçlarına yoksul çocukların çıkmasını, dallarından kirazlar, dutlar, erikler koparmalarını haince yasaklamış yaşlı bir karıkocadan yola çıkıyor, cimri ihtiyarların dış görünümelerini dile getirdikten sonra, içteki çağılıya, çıplak gözle göremediğimiz 'iç gerçekliğe' akıp gidiyor "Kirazlar".

Ah o iç gerçeklik!

Yaşlı, çökkün karıkoca, yıllar önce, yoksul göçmen kimliğiyle İstanbul'a gelmişler. Reşat Nuri "muhacir" diyor. Torunları Zehra komşu evinin bahçesindeki kirazları canı çektiğinden yemek istemiş, ağaçtan düşüp günlerce komada kaldıktan sonra ölmüş. Şimdi torunsuz kalmış karıkoca, bütün yoksul çocukları korumak istiyor. Kirazlar toplanıyor; onlara, yalnız onlara...

Deniz ağlamış. Vaktiyle, çok uzun yıllar önce, ben de ağlamıştım. Şimdi bile, özetlemeye çalışırken, içim sızlıyor.

Reşat Nuri'den elbette merhameti öğreniyorduk. Bu merhamet, ileride toplumun mutluluğu için didinmeye alıp götürebilir...

Bir şey daha öğreniyorduk ama. Öyle sanıyorum ki, 'sır' orada:

Anlatı sanatlarında dış gerçeklikle iç gerçekliğin her zaman kolayca örtüşmediğini öğreniyorduk. Cimri karıkocanın başkalarınca öyle görüldüğünü, içteki çağılıdaysa acılarına saplanıp kalmışlıklarını öğreniyorduk. Bir öykü bize 'yargılamak'tan uzak durmamızı söylüyordu, iç gerçekliğe uzanmaksızın yargılarımızda hep nasıl yanılacağımızı.

Reşat Nuri Güntekin, Tanpınar'ın Türkçe'nin ortasında bir şefkat ürperişi dediği bu duyarlı yazar, örtüşmezliği, uyuşmazlığı başka eserlerinde de kaleme getirmiş. Teknik açıdan en başarılı örnekler, Bir Kadın Düşmanı ve Acımak romanlarıdır.

Bilmiyorum, kitabevlerinde Acımak'a, Bir Kadın Düşmanı'na 'rastlanıyor' mu?

Bir Kadın Düşmanı'nda genç kız Sârâ'nın yazdığı mektuplar Homongolos'u bize yalnızca dış görünümüyle tanıtır. Kaba, çirkin, ürkünç yüzüne bakılmaz bir adam. Sonra Homongolos kendini anlatacak. Homongolos'un yazdıklarından, iç dünyasındaki derin yaralanmışlığı, derin incelikleri sezinleyeceğiz.

'Öteki' anlatıcı, ilk anlatıcının yansıttığı her olguyu, dış gerçekliğin nasıl çarpıttığını gözler önüne seriyor.

Acımak'a gelince, bu roman, babasını anlayamamış, babasından sevgi görmediğine inanmış öğretmen Zehra'nın, bir hatıra defteri, yine bir 'öteki anlatıcı' aracılığıyla babasını gerçekten tanıyıp acımayı öğrenişinin romanıdır. Yaman bir eser.

Karşımızdakini anlamak yerine yargılamaktan ibaret, ufku daracık tutumlarımız sürüp gittikçe; keşke diyorum, imkânım olsa da, bol bol Reşat Nuri'li 'ortak okuma'lar düzenlesem...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Sanatlar arasında...

Selim İleri 2011.09.24

Yarın Yapayalnız yeniden yayımlanıyor. Yarın Yapayalnız romanlarım arasında çok sevdiklerimden. Romanlarım arasında hiç sevmediklerim de var, az sevdiklerim de.

Yarın Yapayalnız'da soprano Handan Sarp bizde operanın niçin sevilmediği üzerinde ısrarla duruyordu. O sayfaları okudum. Bir şey daha aklıma takıldı: Bizde sanatlara nasıl yaklaşılmış? Yenileşmenin öne çıktığı, hatta ideolojik anlam kazandığı dönemlerde, özellikle o dönemlerde sanatlar sevdirmiş mi?

Örnekse, yedinci sanat. Sinema sanatı, bu sanatla yeni tanışan yazarlarımızca -şaşırtıcı ama- epey küçümsenmiş. Sinemanın olanakları, kitle üzerindeki gücü, görkemli etkisi, çok gelişkin bir sanat olması, tuhaf şekilde, önemsenmemiş.

Düzyazıda Boğaziçi'nin şairi Abdülhak Şinasi Hisar, hayatın değişen koşullarına, değişen yaşama biçimlerine uzak durarak, gündelik dünyanın gelgeç modalarından, heveslerinden, hayhuyundan handiyse tiksinti duyarak kalıcı değerlere sığınır. Boğaziçi Mehtapları'nda kalıcı değer 'musikî'dir.

Ama Abdülhak Şinasi için sinema kalıcı bir değer, kalıcı bir sanat değildir. Hisar, Sultan Hamid'in düşkünü olduğu polisye romanları küçümsediği gibi sinemayı da küçümser, üstelik sinemayı iyice küçümser. Usta bir yazarın polisye edebiyat ve yedinci sanat karşısındaki tutumu âdeta ürperti vericidir.

Abdülhak Şinasi'ye göre, sinema bugünün havaî gönüllü insanına pek uygun bir eğlenceden ibarettir. Hatta, gösterişçi çaylardan, danslardan farksızdır. Sinema ancak büyük duygular taşımamış insanların hoşuna gidebilir...

Doğrusu Refik Halid daha dikkatli yaklaşıyor. Nilgün romancısı bazı kroniklerinde bütün bütüne yedinci sanata değil de, "Hollivut sineması"yla perisinin barışmadığını söyler. Hollywood sinemasının ziyafet sahnelerindeki

yapay şaşaa Refik Halid'i için için güldürür. Yüksek voltajlı ışıklar altında bozulmasın diye hepsi butafor o yemekleri, kat kat pastaları sarakaya alır.

Refik Halid'e göre, sinema, işte sadece yalan dünyadır, tabîi Hollywood sineması.

İkinci keman romancılarımız, Aka Gündüz, Mahmut Yesarî, bir bakıma, kalabalığın düşüncesini yansıtırken, aile çevrelerinden etkilenerек, sinemanın 'ahlâkımız' üzerindeki olumsuz etkisine değinmişler. Onların ya da kamuoyunun o günlerdeki iddiasına göre, sinema genç kızlarımızı, delikanlılarımızı sarp yollara, çıkmazlara, uçurumlara sürükleyecekmiş.

Mahmut Yesarî'nin Su Sinekleri romanı bu kaygılar etrafında dolanır durur.

Sinemayı sevmemişler. Ama başka sanatları sevenlerin 'benimsetiş' yöntemleri de tuhaf, irkiltici. Halid Ziya Uşaklıgil, Sanata Dair'in yazıları arasında yer alan "Musikî İşî"nde çok garip savlar ileri sürer.

Büyük romancımıza göre, esas alınması gereken tek musikî, garp musikîsidir ve "Türkiye'nin inkilâp tarihinde asırların göğsüne sığamayacak nice muhal zannedilen hayalleri pek kolaylıkla hakikate çeviren Cumhuriyet hükûmeti" bu garp musikîsi sorununu da çarçabuk çözmek üzeredir.

Aşk-ı Memnu romancısı önerilerini, isteklerini sıralamış. Hem de enikonu ağır yaptırımcı bir tutumla: Türk halkının garp musikîsiyle sıkı fıkı olabilmesi için fırsatlar yaratmakta yarar var diyor. Batı müziği meydanlarda, bahçelerde, gezilerde (park anlamına), "belediye ve asker bandolarıyla" sürekli çalınmalı, halk bol bol dinleyerek klasik müzikten hoşlanır hale getirilmelidir.

Bir de "orta şekilde alışkanlığı" edinebilmek için sahne müziğine baş vurulmalıdır: "Memlekette bir operet ve opera hareketi yaratmak..."

Batı'nın büyük kumpanyaları yalnız İstanbul'a, Beyoğlu yakasına gelmekle kalmayacak, yurt çapında konserler verecekler. İç yörelere, 'en' iç yörelere kadar opera ve operet götürülmelidir. Başlangıçta, özellikle yabancı kumpanyalarca. Yabancı kumpanyalar, çünkü operanın ruhunu ancak onlardan duyumsayabilecekmişiz.

Benim romanda, Yarın Yapayalnız'da Handan Sarp en çok bundan irkiliyordu. Çok sevdiği La Traviata'nın, Norma'nın, Tosca'nın, Madama Butterfly'ın ve Turandot'un ezgileriyle yaşarken, bizdeki yaptırımcı tutumun, ille opera sevdirmenin, ille operasever görünmenin başımıza ne işler açtığını sık sık acıyla, buruklukla düşünüyordu. Yaptırımcı girişimlerden uzak, kendi başına kalsa, en opera sevmezin bile bir "Casta Diva"dan etkileneceği kanısındaydı. Sanmam ki haksız olsun.

Zaten diye devam ediyor Halid Ziya; "sahne müziği" halkı "gözleriyle" garp müziğine çekecek. Gördüklerinin yarattığı ilgiyle halk, opera ve operette sahnenin "bütün cazibelerini, tantanalarını" alımlayacak, "filmlerden çok daha ziyade canlılığı, yaşayışlığı" bulacak.

Halid Ziya, kulağı iyice es geçtikten sonra, operet ve opera aracılığıyla, halkın Batı müziğine "dimağı ile" bağlanacağını da söylüyor. Hazır bir sinema tutkusu varken; aman!, sahne-dekor-kostüm görseiliğinden sinema gibi yararlanalım diyor. Yabancı kumpanyaların kostüm-dekor işlerinde daha başarılı oldukları kanısında.

Araştırmadım, kaç yabancı kumpanya operet ve operalarıyla yurdumuza gelmiş o sıralar.

Yaygın olarak 'alaturka' denilen müziğe düşmanlık o zamanlar -yazık ki- ilericilik sanılmış. Alaturkanın müzik sanatının bütünselliği içindeki yeri algılanılamamış; birtakım uygulamalar, kısıtlamalar, yasaklamalar desteklenmiş, onaylanmış.

Halid Ziya demiyor ama, başkaları demişler: Alaturka sarhoş sofrası müziğine indirgenmiş.

Hiçbir zaman ünlenememiş, oysa edebiyatımızın en iyi yazarlarından biri olan Nahid Sırrı Örik hem yazılarında, hem Yıldız Olmak Kolay mı? romanında alaturkanın başına gelenleri -devri için cesur bir anlatımla- irdelenmiştir. Batı kültürünün, Doğu kültürünün geniş yelpazelerini ayrı ayrı tadan Nahid Sırrı'nın derdi, sanatta uçsuz bucaksız özgürlüktür. Küçümsemeler, önyargılar, gelgeç modalar değil. Alaturkanın savunucusu Nahid Sırrı, bir yandan da Norma'nın hayranıdır. Onun bileşimci tutumu ilgi uyandırmamış.

Çok sevdiğim opera belki bu yüzden Türk toplumunda nice zamanlar başlı başına bir alay konusu olmuş. Hatırlayacaksınız, Kaynanalar dizisi vardı. Dizide bir opera sanatçısı, Sevdâ Aydan, -Ahmet Mithat Efendi yazdığından beri yakamıza yapışıp kalmış- Felâtun Bey eğilimli bir kimlik canlandırıyor, aryalara söylüyor, çoğunluğun keh keh gülmesine yol açıyordu.

Bir taraf alaturkayı hor görürken, diğer taraf koskoca opera sanatını seyirci mezesi kılıyor. Bir taraf da, topluma "garp musikisi"ni sevdirmenin yordamını, askerî bando konserli, yabancı kumpanyalı teklifte aramış. Söylemem gereksiz: Hepsi de asıl, sanata çileler kuşandırmış.

Oysa iddiasız romancı Muazzez Tahsin Berkand, çok uzun yıllar önce, Lâle'de tiyatro sanatını öylesine sevdirebilir, benimsetir ki, donakalırsınız. Romanın baş kişisi Lâle'nin bütün ülküsü iyi bir tiyatro oyuncusu olabilmektir. Okumuş yazmış, aydın, kültürlü ailesi Lâle'nin ülküsüne şiddetle karşı çıkar. 'Tiyatrocu kız'a toplumun o kesiminde bile 'iyi gözle' bakılmamaktadır. Bundan sonrası Lâle'nin tek kişilik mücadelesi olup çıkar. Ailesinin reddettiği Lâle dikenli yollardan geçerek usta bir aktris olur.

Roman mutlu sonla bitiyor: Sahnedeki büyük başarısı, Lâle'yi ailesine kavuşturacaktır...

Ne yazık ki, hayatlarımızda 'mutlu son' pek seyrek karşımıza çıkıyor.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Ön kapaklar, arka kapaklar

Selim İleri 2011.09.25

Eskiden kitaplar arka kapaklarıyla, arka kapaktaki tanıtım yazılarıyla okuru bilgilendirirdi. Şimdi her şey değişti: Ön kapağa damga gibi vurgulanmış 'bu kitap şu kadar adet basılmıştır' ya da 'birinci baskı şu kadar adet' bilgisi günümüz okuruna yeterince çekici geliyor.

Şu kadar adet basılmış kitap, özü, içeriği, yazınsal değeri açısından neredeyse kimseyi ilgilendirmiyor. Belki yeni bir okur türedi; o okurun gönlünü çelen, satın aldığı kitabın şu kadar adet basılmış olması...

Yeniyetmeliğimde kitapların arka kapak yazılarını düşsel metinler gibi okurdum.

Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın'da uzun uzadıya Nilgün'den söz açmıştım. Nilgün'ü bana sevdiren Refik Halid'in usta kalemiydi. Bununla birlikte, ciltten cilde (Nebioğlu Yayınevi basımı), Nilgün'ün macerasını haber veren arka kapak yazıları da elbette gönlümü çelmişti.

Nilgün Türk prensesidir... Nilgün Mapa melikesidir... Nilgün ülkeden ülkeye, coğrafyadan coğrafyaya o arka kapak yazılarıyla, birkaç satır boyunca gezer durur. Birkaç satır, bize engin hülyalar sunar. Yıllar geçip gidince bile bu hülyalardan ayrılamayız. Nilgün "hayalden örülmüş bir sanat heykeli"dir... Nilgün "solmaz aşk çiçeğinin adı"dır...

Geçmiş günlerin tecimsel romanları elbette okur tavlama çabasıındaydı. Fakat özenli tanıtım yazılarıyla. Aşk romanlarının, macera romanlarının tanıtım yazıları benim için öylesine çekiciydi ki, bunların apayrı romanlar olduğunu düşünürdüm. Bilirdim, hiçbir zaman yazamayacağım romanlar.

Aslında bayağı anlatımlardı. Ne var ki, dolaylı yollara sapmadan hangi amaçla o romanların yazıldığını belirtirdi arka kapak yazıları. Bir Fırtına Kuşu vardı, çeviri roman, kim yazmış kim çevirmiş, çoktan aklımdan çıktı. Tanıtımını ise hâlâ hatırlıyorum: Bir kalpte iki ayrı aşkın imkânsızlığı... İki ayrı aşk, iki ayrı ihanettir... Fırtına Kuşu'nda ihanetinin ıstıraplarını çeken bir kadının romanını bulacaksınız...

Arka kapaklarda o zamanlar "hassas ruhlar", "emsalsiz aşklar", "renkli iklimler" saltanat kurardı.

Öte yandan, böylesi tecimsel ortamda, Varlık Yayınları da 'yaşayabiliyordu'. Varlık'ın cep kitaplarında arka kapak yazıları enikonu ağırbaşlıydı. Kim yazıyordu o yazıları?

Artık bir kalpte iki aşkı, renkli iklimi, hassas ruhu, prensesleri, melikeleri aradan çekmenin vaktidir.

Yaşar Nabi Nayır'ın yazdığını varsayabileceğimiz -Yaşar Nabi Bey, Varlık Yayınları'nın kurucusu ve yöneticisiydi- arka kapak yazıları, çok daha başka sözcüklerden oluşur; Falih Rıfkı'nın Roman adlı eseri niçin eskimemiş ya da Yakup Kadri'nin son romanı Hep O Şarkı edebiyatımızı nasıl sevindirecekmiş, bunlar dile gelirdi.

Varlık'ın tutumu epey sürüp gitmiştir. Örnekse, Memet Fuat'ın yönettiği De Yayınevi'nde çıkan kitaplar da o tutumun izini sürer, üstelik daha olgunlaşmış bir anlatımla. De Yayınevi basımı Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi, özenli tanıtımıyla bende derin etki bırakmıştı:

"James Joyce çağdaş edebiyatın belki de en önemli kişisidir. 'Sanatçı' diye anılabilecek romancıların başında gelir. (...) Bu romanları okumadan yirminci yüzyıl sanatının yönelişleri üzerine tam bir bilgi edinmek imkânsızdır; Joyce yalnız romancıları değil, şairleri de büyük ölçüde etkilemiştir."

Yirmi birinci yüzyıla iyice yaklaşırken, yayıncılığımız öyle bir havaya büründü ki, yazınsal değeri çok yüksek bir eser için bile çeşit çeşit 'ambalaj'lar aranır hale gelindi. Bırakın yayıncıları, yazarın kendisi, bu ambalajlar için vakit ayırıyor artık.

Eski tutumun son temsilcisi Attilâ İlhan'dı. Bilgi Yayınevi'nde genel yayın yönetmeni olduğu yıllarda, yerli ya da çeviri, bütün kitapların arka kapak yazılarını Attilâ İlhan yazdı. Elbette okuru yönlendiren, hatta kışkırtan bir üslup, ama kitabın, eserin onurunu asla çiğnemiyor...

Nerden nereye...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Demokrat Parti yılları

Yaz Yağmuru'nu ve Huzur'u okuduktan sonra Ahmet Hamdi Tanpınar'a derin bir hayranlık duymuştum.

Huzur'u yeniden okurken, Tanpınar'ın dile getirdiği İstanbul semtlerini romanla birlikte yaşamaya karar vermiştim. İstanbul'un büsbütün değişmediği, tarihî çehresinin büsbütün yok edilmediği yıllardı.

Yine de bir 'dekor'la baş başa kaldım. Tanpınar'da ve artık 'roman'da yaşayan kent, benim gezintilerimde ruhunu çoktan yitirmişti. Aynı havayı yakalamak için düş gücünüzü iyice sınamanız gerekiyordu.

Sonra Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nü okudum. Hayata trajik perspektiften bakan bir yazarın birdenbire kara gülmeceye açılması beni çok şaşırtmıştı. Bununla birlikte Saatleri Ayarlama Enstitüsü mutsuz günlerimin can yoldaşı oldu. Sayfaları arasında kendimden, sıkıntılarımdan kurtuldum. Basbayağı bir şifa kitabıydı...

Aydaki Kadın'ın varlığını Edebiyat Üzerine Makaleler yayımlandığında öğrendim. Bir söyleşisinde, Tanpınar yeni bir roman yazdığını söylüyordu, Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nden "çok ayrı, çok başka" bir roman...

Ölümün yarım bıraktığı bu romanı yıllarca merak ettim. Aydaki Kadın'dan geriye kalanlar, Güler Güven'in çabasıyla nihayet 1987'de yayımlandı.

İlk düşündüğüm, Tanpınar'daki yeni üslûp arayışı oldu. Durmuş oturmuş bir yazar, ileri yaşında yepyeni bir üslûbun ardına düşmüştü. Gerçi hem Yaz Yağmuru'ndaki öykülerde, hem Huzur'da bu üslûbun belirtilerini yakalayabiliriz. Ne var ki, belirtiler henüz çok siliktir. Ayrıca Tanpınar, bir anlamda bilinç akışı tekniğinden iz sürüyordu.

Sonra Aydaki Kadın'ın bambaşka bir özelliğine çarpılıp kaldım: Demokrat Parti yılları. Selim'in rüya deneyimlerinden geçerek uyandığı sabahla başlayan roman, 1920'lere geri dönse bile 1950'lerin atmosferini yansıtır.

Dayımın görevi dolayısıyla o atmosferi uzaktan uzağa sezinlerdik. Dış görünümde hayli şaşıaalı bir dönemdi. Kimilerine göre memlekette büyük kalkınma hamleleri yapılıyor, kimilerine göre de memleket sonucu bilinemez sarsıntılara sürükleniyordu. Aslında Türkiye ikiye bölünmüştü: Demokrat Parti yandaşları ve İnönü'cüler.

Ne var ki, iç görünümde, Demokrat Parti'ye iyice yakın kişilerin de zaman zaman tedirginliklerini yakalayabilirdiniz. Dayımın çevresinde Bayar'ı ve Menderes'i kısık sesle olumsuz yönde eleştiren kişiler hatırlıyorum. İnönü'ye genç bir bürokratken küsmüş dayım öylesi eleştirileri nezaketle gülümseyerek dinlerdi. Aile içinde de bölünmüşlükler söz konusuydu. Menderes'e ve Demokrat Parti'ye düşman kesilmiş bazı akrabalarımız dayımla görüşmezlerdi.

Aydaki Kadın'da Selim'le Demokrat Parti mebusu Atıf'ın yemek yedikleri olağanüstü sahne, anlatmaya çalıştığım bölünmüşlüğü birdenbire karşımıza çıkarır, hem de olağanüstü bir ustalıkla.

Bu romanın yarım kalmış olmasına üzülmemek elde değildir.

Siyasetin ve iktidar olmanın nasıl bir körleşme, çıkar kollayış, kişisel hesaplar sorununa dönüştüğünü Tanpınar hepi topu birkaç sayfada saptar. Sonra, 'viski' hayranlığının başladığı o yıllarda, ülkenin ekonomik durumu üzerinde de duruluyor. Aydaki Kadın'ın yan kişilerinden Sabih Bey bakın ne söylüyor, "İşler nasıl beyefendi?" diye sorulduğunda:

"Kötü, hatta korkunç... Büyük bir krize girmek üzereyiz. Paramız düşüyor ve daha da düşecek. Para yerine itibar bir değerler silsilesinde yaşıyoruz. Bunun neticesini elbette göreceğiz... Hem enflasyon, hem para darlığı... En korkuncu ikisinin beraber olması. Dolar karaborsada yükseliyor. Dün on üçle on yedi arasında idi. Nasıl, hoşunuza gidiyor mu?"

Fakat Demokrat Parti sadece bu kadar mıydı? Tanpınar'ın 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra yazdığı öyle yazılar var ki, hangi ruh karmaşasıyla bu yersiz yazıları kaleme getirdiğini çözümlmek çok güç. (Yalnız yersiz değil, bir o kadar da 'uygarlık dışı'. Bu yüzden Yağmur Akşamları'ndaki "Şark ve Garp; Ne Şark Ne Garp"ta Tanpınar - Demokrat Parti - 27 Mayıs ilişkisine hiç girmedim, uzak durdum.)

Menderes'in kişiliği üzerine, gerçekten nesnel yazılmış ilk eser, benim için Samet Ağaoğlu'nun Arkadaşım Menderes'idir. İdamdan sonra yazılmış bu önemli kitapta Demokrat Parti'nin yapmak istedikleri, yaptıkları ve yapamadıkları, gitgide kaosa sürükleniş ince ayrıntılarıyla dile getirilir.

Şimdiyse, Aydın Menderes-Taha Akyol ortak imzalı Demokrasiden Darbeye/Babam Adnan Menderes'i (Doğan Kitap) okuyorum. Birkaç sayfa okuyup bırakıyorum aslında. Sonra üç beş sayfa daha...

Yalnızca kapaktaki fotoğraf, o, yürek yakıcı, bir roman yazılmaya değer fotoğraf, bize bambaşka bir Adnan Menderes ve Menderes ailesini söyleyip duruyor. Sık sık o fotoğrafa bakıyorum. 27 Mayıs sonrasının gözü dönük, iftiraya gönül indirmiş ortamı sadece o fotoğrafla çok iyi kavranabilir.

Herhalde o gün çekilmiş olmalı; Sayın Aydın Menderes Taha Bey'e o günü şöyle anlatıyor:

"İkinci gördüğümüzde tabii çok üzgündü, zayıflamıştı. Akıbet az çok belliydi zaten. Bir anneme, fırsat buldukça bir bize, ağabeyime sarılıp öpüyor, seviyor, her an gözlerinde yaş. Öyle denize baktı, ne kadar denizi sever, oradan deniz bütün güzelliğiyle odalarda."

Fotoğrafta ortadaki adam Albay Tarık Güryay olabilir mi? Çünkü Aydın Bey bir de ilk ziyareti anlatmış:

"Haftada bir gün avukatların görüşme izni var, biz avukatların vapuruna bindik, Yassıada'ya yanaştı. Oradan alıp götürdüler, Yassıada komutanının Albay Tarık Güryay'ın odasında. Albay Güryay ful azamet, rahatsız edici derecede kibirli, mütehakkim... O sırada rahmetli babam geldi, 'Adnan Bey sen şurda bir dur bakalım' dedi. Tavrı böyle..."

27 Mayıs 1960 tarihinden birkaç gün sonra ilkokul bitirme sınavlarına giriyordum. Bir sabahı hiç unutmam; annem, ayakkabılarımı boyatmamı söylemişti. Yokuş başındaki her zamanki boyacımız hem sessiz sessiz ağlıyor, hem de "Namık Gedik intihar etmiş" diyor. Namık Gedik'in kim olduğunu bilmiyorum. Fakat intiharı biliyorum. İntihar edenlerin yürek yakacağını... hiç değilse kimi kişilerin yüreğini yakacağını biliyorum. Bulanık bir kafayla okula gidiyorum sonra.

Değerli Taha Bey idamlardan bu yana elli yıl geçtiğini belirtmiş. Durakaldım. Semtimizin boyacısı demek elli yıldır bende hep ağlayıp duruyor...

Yassıada'nın her gece radyolardan yankıyan duruşmaları yeniyetmeliğimin en büyük kâbusudur. Yaşım altmışı geçti, ama o günlerden kalma yaralanmışlık bir türlü iyileşmedi. Hem arkası da geldi: Bu kez yaşı yirmilerde insanlar asıldı. Benim üniversite çağlarım, sonra otuzlarımdayım...

Kitabın son sayfalarında kapaktaki fotoğrafı bir kez daha görüyorum:

"1961 Ağustos'unda Menderes ailesi Yassıada Komutanı Tarık Güryay'ın odasında son kez birlikteler."

Demokrasiden Darbeye/Babam Adnan Menderes uygarlık çizgisinden ayrılmak istemeyen herkesin çok yararlanacağı bir eser. Dünya görüşünüz, siyasî tercihiniz ne olursa olsun...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Yeniden 'Kazablanka'

Selim İleri 2011.10.02

Yaşlanış, geçmişte sevdiğiniz eserleri yeniden okumakla, sevdiğiniz filmleri yeniden seyretmekle, o eski şarkıları tekrar tekrar dinlemekle ilintili mi? 'Yeni' sizi pek ilgilendirmiyor da, 'yeniden'lerin peşine düşüyorsunuz...

Kazablanka'yı yeniden seyrettim. Kim bilir kaçınıcı seyredişim. Bu kez yine çok beğendim.

1942 yapımı Kazablanka, o günlerin seyircisine ne söylüyordu, bunu kestirmek güç. Gerçi en iyi film seçilmiş, seyirci sinemaya koşmuş. Ne var ki bütün bunlarda İkinci Dünya Savaşı'nın heyecan ve üzüntülerinin payını yadsımak mümkün değil. Kazablanka'nın ikinci etkileyişi, bir anlamda dirilişi 1960'lara rastlıyor. Amerika'da yer yerinden oynamış, üstelik ilgi sönmemiş, gitgide artmış. Sanki dün çekilmiş film.

1960 Mayıs'ında ilkokulu bitirdim. İhtilâl olmuş, Demokrat Partililer Yassıada'da. Türkiye -sonra çok tartışılacak- sarsıntılı bir dönem geçiriyor. Kazablanka'nın dirilişi herhalde kimseyi ilgilendirmiyordu.

Filmi, geçmiş yıllarda bizimkiler seyretmişler mi, bilmiyorum. Evde bazı eski filmler anılırdı. Kazablanka'nın anıldığını hatırlamıyorum. Ama Humphrey Bogart'ın yakışıklılığından konuşulmuş olmalı. Daha doğrusu, bu çirkin adamın nasıl olup da yakışıklı görüldüğü, sinema dendi mi, hâlâ konuşulanlar arasındaydı.

Kazablanka'yı 1960'lar sona ererken Sinematek'te seyrettim. Sinematek bugün kaybolup gitmiş, ama biz yaştaki sinemaseverlere çok güzel saatler, günler yaşatmış bir kuruluştur.

Bu ilk seyredişte ünlü "La Marseillaise" sahnesi, faşizme o ince direniş çok etkilemişti. Zaten yıllar yılı belleğimden çıkmadı sahne. Geçenlerde işte yine!

Ama bir sahne daha var: Lizbon'dan az sonra kalkacak uçak, havaalanı, Humphrey Bogart'la unutulmaz Ingrid Bergman: Ayrılırken kavuşmak / kavuşurken ayrılmak...

Şapkalı ve saçları dalgalı genç kadının biraz soğuk güzelliği 2011'de bir zarafet olarak kalmış. Bakıyorsunuz: Koyu bir melodram. Umberto Eco, koyu melodram üzerinden yorumluyor. Fakat tek bir melodram kalıbıyla yetinmiyor.

Eco'ya göre bu film birçok kalıbı, hatta bilinen kalıpların hepsini senaryosuna yedirmiş. Kırık bir aşk hikâyesi söz konusu ama, savaşın acısı, endişe, casusluk, kaçış öyküsü, özgürlüğü arayış, daha niceleri de söz konusu.

Kazablanka gerçekten bir saniye durmuyor, duraksamıyor. Öykü kalıplarının birinden ötekine sığıyor. İnsan izlerken soluk soluğa kalıyor. Batı anlatı birikiminin kim bilir ne kadar eskilere dayanan öyküsel birikimi burada puslu melodram için bir araya getirilmiş elementler yığını halinde.

Ne var ki, Umberto Eco'nun melodram kalıplarının iç içeliği konusundaki ilginç yorumu, Kazablanka'nın gizemini çözmeye yetmez. Yaşı yetmişe iyice yaklaşmış bu film hâlâ gizemini ve 'taze'liğini koruyor. Gözümü

ayıramadım yine.

Vurucu olan, bir yandan da Hollywood sinemasının yapay dekor arayışı. Pek az filmde filme yapaylık bu kadar yaraşmıştır. O mekânların sahici olmadığını daha ilk anda sezinlersiniz. Ama sinema zaten rüyadır. Rüyada bütün gerçek mekânlar kendileri olmaktan çıkıp, rüyanın kendine özgü mekânları olmaz mı?

Kazablanka'da dekorlar, mekânlar, 'atmosfer' ölçüsünde oyuncuların da sanatkârca yapaylıkları söz konusudur. Bergman'la Bogart'ın bir arada ilk sahnelerinde bakışmaları, geçmişte yarım kalmış aşkı öylesine hissettirir ki, bu upuzun bakışmanın yapaylığına hiç şaşmayız. Sonra, yan oyuncular da birer baş rol kıvamında değerlendirilmiş, öne çıkartılmıştır. Hatta "La Marseillaise" sahnesindeki gözyaşlarını tutamayan kadın 'figüran' bile.

Bu kez, yeniden seyrederken, sahne yaklaşır yaklaşmaz, o figüran bütün canlılığıyla gözümün önüne geldi...

Kazablanka sanatta özgün olan kadar beylik olanın da bazan çok duyarlı açılımlara götürebileceğinin belgesi sayılabilir. Aslında her şey az buçuk beyliktir. Fakat kolay kolay eskimeyecek bir yenilikle donanmıştır film. Her seyredilişinde yeniden cazibe alanı oluşturuyor. Az başarı mı?

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul'un romanları

Selim İleri 2011.10.08

Bir mektup aldım: Sn Emir Yöntem 'İstanbul edebiyatı' üzerine bazı yakınmalarını dile getirmiş. İstanbul odaklı monografiler, incelemeler, İstanbul'dan esinlenilmiş şiirler, sonra öykülerde, romanlarda İstanbul...

Emir Yöntem şurada burada gelişigüzel bilgilerle yetinmek zorunda kaldığını belirtiyor. "Hiç değilse İstanbul'a dair şiirlerden iyi bir antoloji yapılamaz mı?" diye sormuş.

Antoloji, güldeste, seçki, nasıl adlandırırsanız, öylesi çalışmaları yapmak artık çok zor. Yeni yasalar antolojinin yapımını enikonu zorlaştırdı. Yazardan izin alacaksınız, yayınevinden izin alacaksınız, vâristen izin alacaksınız: Katlanılır çile değil.

Gerçi geçmişte de antoloji, seçki adı altında özensiz, değersiz, sadece ticari gayeli o kadar çok kitap yayımlandı ki, yeni yasaların koruyuculuğuna hak veriyorsunuz...

Emir Yöntem'in mektubunu okuduktan sonra, belleğimde derin iz bırakmış İstanbul romanları sökün etti. Tabii bölüm pörçük, darmadağınık, yayılış ve yayımlanış tarihlerinden bağımsız, işte karmakarışık.

İlk aklıma gelen İstanbul'un Bir Yüzü oldu, belki adında İstanbul geçtiği için. Refik Halid bu romanını 1920'de yayımlamış. O zamanki adı İstanbul'un İçyüzü. Bendeki baskı 1939 tarihini taşıyor, Semih Lûtfi Kitabevi'nin yayını. İstanbul'un İçyüzü 1939'da artık İstanbul'un Bir Yüzü olmuş.

Bu roman Birinci Dünya Savaşı'nın, Mütareke yıllarının sancısını çeken İstanbul'u yansıtır. Yeni zenginler, vurguncular, ala ala hey yaşamalar. Romancı herhalde İstanbul'un içyüzünü o zamanlar öyle görmüş ve zaman geçince, başka İstanbul'lar da olduğunu düşünerek İstanbul'un Bir Yüzü demeyi tercih etmiş.

Yaşını başını almış bir eser olmasına rağmen İstanbul'un Bir Yüzü bugün de tat alınarak okunabilir. Sözde Kızlar'da Peyami Safa'nın, Sodom ve Gomore'de Yakup Kadri'nin kapkaranlık, o kadar 'günahkâr' gördükleri Mütareke İstanbul'u Refik Halid'in iyimser bakışında büsbütün umutsuzluğa terk edilmemiştir. Bir yıkımdır yaşananlar ama, ergeç aydınlığa kavuşulacaktır...

Beyrut'ta, Halep'te geçen eserleri bir yana, Refik Halid Karay bence çok önemli bir 'İstanbul romancısı'. Mesela Boğaziçi'nin bütün geçmiş zaman pitoreskini mi özümsemek istiyorsunuz, hiç vakit kaybetmeden Bu Bizim Hayatımız'ı okuyun derim.

Ya da İkinci Dünya Savaşı'ndan kıl payı sıyrılmış İstanbul'da, o dönemde neler yaşandı, nasıl yaşandı, seçkin denebilecek çevrelerde olup bitenler ilginizi çekiyorsa Anahtar'ı özellikle salık veririm. Anahtar'ın konusu, entrikası sürükleyicidir; okuru alıp götürür. Ne var ki, Refik Halid bir çağın yaşama biçimini de hiç sezdirmeden eserine eklemiştir. Anahtar bittiğinde İstanbulluluk meselesinde ufkunuz genişleyecektir.

Tabî Bugünün Saraylısı'nı ve Sonuncu Kadeh'i de unutmuyorum. İlkinde 'değişen' İstanbul karşımıza çıkar. Bugünün Saraylısı'ndaki Florya gezintisi, o plaj gününe handiyse vurgunum; yıllar yılı açıp yeniden okurum. Üç Nesil Üç Hayat'taki Florya sahnesiyle karşılaştırım, bir kentin yaşamasındaki değişimleri hiçbir toplumbilimcimizin dile getiremediği ölçüde kavrarınız.

Sonuncu Kadeh sevinçlerle, hüznlerle, hatırlayışlar, içlenişlerle sürüp giden bir İstanbul panoraması. Yitik bir aşkın peşine düşmüş anlatıcı şehrin birçok semtinde bize kılavuzdur artık...

İstanbul'un Bir Yüzü'yle başlayan Refik Halid fırtınası dinince, İstanbul tasvirlerine kapıldığım ilk roman hangisiydi diye hatırlamaya çalıştım. Bende ki, okumalarımındaki en eskiyi bulamadım ama, yazılış tarihi açısından Sergüzeşt'i ille anmak gereğini duydum. 1897 tarihli Sergüzeşt, Samipaşazade Sezai'nin eseridir. Dönemi için çok değerli bir roman; Halid Ziya Uşaklıgil "Bir Yazın Tarihi" adlı uzun öyküsünde Sergüzeşt'e hayranlığını özellikle vurgulamış.

Sergüzeşt'te üç ayrı İstanbul vardır. Birincisi, Kafkasya'dan kaçırılmış dokuz yaşındaki Dilber'in ilk satıldığı evin İstanbul'udur, merhametsiz bir İstanbul. Sonra, on beşindeyken, Dilber bir kez daha satılır. Şimdi artık Asaf Paşa konağındadır. Moda'daki bu varlıklı konak sayısız ayrıntıyla tasvir edilmiştir. Burada ikinci İstanbul karşımıza çıkar: Alaturkanın yanına alafrangayı eklemek ihtiyacı duymuş bir İstanbul. Üçüncü İstanbul, Celâl'in Dilber'i umutsuzca aradığı yağmurlu sokaklar İstanbul'u: Yoksul ve bedbaht İstanbul.

Moda'daki konak on dokuzuncu yüzyıl sonundaki, yenileşme tasasına düşmüş İstanbul'un âdeta yetkin bir minyatürüdür. Eşyası, resimleri, döşeme tarzıyla bu konak yenileşmemizin o günkü zevki hakkında çok şey söyler.

Tanpınar, On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nde "kederli mevzular"a düşkünlük üzerinde duruyor, Sezaî Bey'i de düşkünlük gösterenler arasına katıyor. Sonra şu değerli tespit:

"Sami Paşazâde Sezaî'nin Sergüzeşt'inde bu hissî unsura henüz çok mütereddit bir 'realizm' arzusuyla, kibar ve sanatkârane, hatta Avrupalıca bir hayatı aksettirmek endişeleri karışır. Yine bu romandaki konuşmaların bazılarında âdeta Servet-i Fünûn edebiyatının o şairâne ve solgun hissîliği vardır."

Sergüzeşt'ten sonra -bu kez semtlerin çağrışımıyla- Safiye Erol'un Kadıköy'nün Romanı'nda durakladım.

Yıl artık 1939. Münif Fehim'in eşsiz kapak illüstrasyonu Kadıköy'nün Romanı yayımlanıyor. Edebiyatımızın nice zamanlar görmezden geleceği Safiye Erol daha ilk romanında çok güçlü bir yazar. Eser yazık ki ilgi devşirmeyecek...

Kadıköyü bugün çok değişti, biliyorum. Kadıköy'ünde, Bahariye Caddesi üstündeki Geren Apartmanı'nın giriş katında doğmuşum. Kadıköy'ünde büyüdüm. O günlerin Kadıköy'ünden neredeyse hiçbir şey kalmadı geriye. Anılarım yetmediğinde Safiye Erol'un romanını tekrar okurum. Haydarpaşa, mendirek, vapurlar, deniz fenerleri, iskele, Altıyol, Bahariye, Moda, Frerler Mektebi, Şifa hep oradadır, hem de ne ince tasvirlerle!

Safiye Erol'un üç romanı daha var: Ülker Fırtınası, Ciğerdelen ve Dineyri Papazı. Bu üç roman da İstanbul'un romanları arasındadır. Gerçi Ciğerdelen tarihe açılır. Ama başlangıcındaki kübik İstanbul evi, Canzi'nin Ayaspaşa'daki küçük dairesi gözümün önünden gitmez.

Dineyri Papazı'ndaysa İstanbul Boğaziçi-'nden Beyoğlu'na akıp gider. Ülker Fırtınası bir yandan 'hışma uğramış' alaturka müziği irdelerken, bir yandan da İstanbul yaşamasından peyzajlar sunar.

Hak ettiği ilgiyi devşirememiş bir başka Kadıköyü romanı var: Feyyaz Kayacan'ın 1982'de yayımladığı Çocuktaki Bahçe. (Belki hatırlayan çıkar, iki üç yıl önce, yine bu köşede Çocuktaki Bahçe için yazmıştım.)

'Hikâyecî' Feyyaz Kayacan üzerinde iyi kötü durulmuş. Ama Çocuktaki Bahçe tam anlamıyla göz ardı edilmiş. Kayacan, "Çocuktaki Bahçe iki yanlı bir roman" diyor, "bir yanı meddah, bir yanı Kafka. Bu iki öge, durmadan yer değiştirmekte, birbirini etkilemekte." Meddahçılar Kafka'dan, Kafka'cılar meddahtan hoşlanmadıklarından olacak, Çocuktaki Bahçe'ye apar topar ölü toprağı serpilmiş.

Oysa gizli bir başyapıt Çocuktaki Bahçe. İşte Kadıköy'ünden "payton"lar geçiyor. Daha doğrusu geçip gitmiş "payton"lar; anlatıcı belleğinden çıkarıyor, atları, arabacıları, hele kamçıları! Alıntılıyorum:

"Ne güzel şeylerdi o kamçılar. Ne nazlı gösterişleri vardı. Bunlar kötek aracı değildi, arabacıların beğeni anlayışlarının birer ölçütüydü. Kamçıların ucu boncuklar, renk renk kurdelelerle süslü. Saplarına bakır, pirinç, nikel halkacıklar geçirilmiş. Daha üstünde, balmumu sürülerek sıırım gibi dayanıklı kılınan mavi, kırmızı, yeşil, sarı sicimler sarılı sıkı sıkı. Her kamçı değişik bir yaratıcılığın elinden çıkmaydı. Kamçıların paşası, kamçıların kralı, kamçıların firavunu idi bunlar."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Ben... ben!..

Selim İleri 2011.10.09

Ruşen Eşref Ünaydın'ın Diyorlar ki'sini çok severim. Birkaç yıl önce bu eserin ortaöğretimde okutulması salık verilince, bazı yazarlarımız dudak bük müştü. Oysa Diyorlar ki -daha önce yazdığım gibi- on dokuzuncu yüzyıl sonunun ve yirminci yüzyıl başının bütün bir edebiyat ortamını yansıtır.

O karmakarışık listede bu eser gönül açıcudur.

Ruşen Eşref'in görüştüğü, söyleştiği edebiyat adamlarımız, 1910'larda, yarından çok şey umduklarını, edebiyatımızın yenilerce hızla geliştirileceğini dile getirmişler. Birer üstad kimliğinde görünmek istemeyerek, yol açıcı olmayı tercih ediyorlar.

Süslü salonunda konuklarını kabul eden Abdülhak Hâmid günün edebiyatındaki ilerlemeyi ifade ederken, "Şüphen mi var?" diye sorar; "Halid Ziya'lar, Fikret'ler, Cenab'lar filan yeniliği, yenileşmeyi pek ileriye

götürdüler."

Makber şairi yeni kuşakların Türk edebiyatına yeni ufuklar kazandıracağı kanısındadır. Yeni sorunlar, yeni bakış açıları, yeni değerler ve değerlendirişler.

Bu iyimser ve umutlu bakış, o dönemin önde gelen yazarlarınca korunmuş, sürdürülmüş. Nigâr Hanım yeni edebiyatın biraz fazla 'halklaşmasından' yakınmaktadır ama, kimi gençleri yine de soylu bulmaktadır.

Diyorlar ki'de görüşlerini öğrendiğimiz daha genç yazarlar ustalarını saygıyla anıyorlar.

Kuşkusuz devirler değişmiş, zevk değişmiş, dilde, anlatımda ayrımlar baş göstermiş, gelgelelim 'eski'ye saygıda kusur edilmemiştir. Genç yazarlar bir zincirin halkaları olduklarının bilincindedirler.

Nigâr Hanım'ın yanı başında Halide Edib, Hâmid'e, Namık Kemal'e verdiği önemi söylüyor. Halide Edib, yetişme yıllarında Fikret'in "Sis" şiirini okumuş, bu büyük şiirin sesinden bir türlü uzaklaşmamıştır. O seste bir yıldırımın sarsıcılığını alımlıyor.

Halide Edib, Halid Ziya'dan söz açarken mesafeli davranmış. Edebiyat-ı Cedide'nin düzyazısını yalnızca Halid Ziya'yla sınırlandıranlara bir yanıt ulaştırmak ister gibidir. Halid Ziya, diyor, nesirdeki yeniliğini kendisiyle birlikte yazmış, aynı dönemde yazmış başka kimselere de borçludur. Bir bakıma Mehmed Rauf'un ve Eylûl'ün hatırlanması amacını gütmektedir.

O zamanlar ününün doruğunda genç bir romancı olan Handan yazarı kendi kuşağının yazarlarını da büyük bir sevgiyle anacaktır: "Nesirde Yakup Kadri ve Refik Halid benim için çok sıcak, çok mühim birer kimsedir. Yakup'u çok mükemmel bulurum."

Sırada Ahmed Haşim, Yahya Kemal vardır. İlki Türk şiirine çok anlamlı yenilikler getirecek yetenektedir. İkincisi, mutlaka, Türkçe'nin en güçlü şairi olacaktır...

Bu 'eski' edebiyat adamları, edebiyatın ancak ortak çabalarla, karşılıklı düşünce alışverişiyle, birbirinden beslenmeyle, hatta etkilenmelerle, esinlenmelerle yol alabileceği, ilerleyeceği, daha önemlisi, ayakta kalabileceği kanısındadırlar. Nitekim Yakup Kadri de Halide Edib'in bir hayranı olduğunu söylemekten kıvanç duyar.

Diyorlar ki 1918'de yayımlanmış. Altı yedi yıl sonra yüz yaşında olacak.

Şimdi bir de 2010'ların ortamına göz atalım. 'Ben'den ötesini yok sayan yazarlar dünyasındayız artık. Art arda yayımlanan söyleşileri okuyun, televizyon izlencelerindeki afır tafırları seyredin, bir 'ben fırtınası'na savrulup gideceksiniz. Benden öncesi yok, benden sonrası da olmayacak tutumlarının tek başarı iddiası, eserlerin satış rakamları.

Ben senden daha çok sattım kavgaları da cabası.

Bu ortama baktıkça, bilmiyorum neden, gözümün önüne hep Edward Munch'un eşsiz "Çığlık"ı geliyor...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul'un romanları (2)

Zaman Cumartesi geçen hafta beni şımarttı. Dilim döndüğünce anmaya, anlatmaya çalıştığım "İstanbul'un Romanları" yazısı baş sayfadan, üst köşeden duyuruluyordu. Bundan cesaret alarak İstanbul'un romanlarına devam ediyorum.

Aslında, İstanbul'un romanları bitecek gibi değil.

Meselâ Hüseyin Rahmi de unutulmayacak bir İstanbul romancısıdır. Cevdet Kudret ondan söz açarken, eserlerinin İstanbul yaşamasına en ince ayrıntıyı bile ihmal etmeksizin açıldığını belirtir ve şöyle demek ihtiyacını duyar: "Onun eseri ortadan kaldırıldığı zaman, yarım yüzyıllık toplum hayatımız üzerindeki bilgimizin ne kadar azalacağını düşünmek, bu eserlerin toplumsal değerini anlamak için yeter bir kanıttır."

Gerçekten, Hüseyin Rahmi'nin anılardan, yaşantılardan ve 'kendi şimdiki zamanı'ndan yola çıkarak yazdığı İstanbul bugünün yirmi milyonluk kentiyle kıyaslansa, akıllara durgunluk verici bir dökümle yüz yüze geliriz. Neler değişmiş, niye değişmiş, bu değişmeler iyi mi olmuş, kötü mü olmuş, mimarîden insan ilişkilerine, yaşama biçiminden gelenek ve göreneğe, birkaç kitabın konusu olabilir bu döküm.

Hatta bu romanlar aynı dönemde yazılmış, yayımlanmış başka romanlarla yan yana okunsa, yine çok şaşırtıcı sonuçlara varılabilir. Hemen örnek vereyim. Halid Ziya'nın Aşk-ı Memnu'u ve Hüseyin Rahmi'mizin Cehennemlik'i.

İkisi de Boğaziçi'nde, ikisi de Boğaziçi'nin bir yalısında geçiyor. Ama ne kadar farklı gözlemler ve tahlillerle! Aşk-ı Memnu'da Adnan Bey yalısı bütünüyle alafranga bir hava estirir. Cehennemlik'te Hasan Ferruh Efendi'nin eviye bütünüyle alaturka. Aşk-ı Memnu 1900 tarihli; Cehennemlik 1924 yılında kitap halinde yayımlanıyor, daha önce İleri gazetesinde tefrika edilmiş.

Halid Ziya Uşaklıgil, Suut Kemal Yetkin'e ünlü mektubunda, o zamanlar Boğaziçi'nde Adnan Bey yalısındaki gibi yaşayan aileler vardı diyor. Yanı başında, muhakkak ki, Cehennemlik'te olduğunca yaşananlar da vardı. İstanbul yaşamasının zenginliği ve çeşitliliği, bu iki

sayesinde, adeta sosyolojik bir çalışma için gözler önüne seriliyor...

Hiç de muhafazakâr, tutucu olmayan Hüseyin Rahmi'nin 'alafrangalık' meselesinde bazı tereddütleri var. Kaleme getirdiği Şıpsavdi'nin ilk adı Alafranga'yı. Eserinin başına önsöz yazan romancı, bizde kaç çeşit alafrangalık alıp başını gitmiş, tatlı tatlı anlatır. Batı medeniyetine hiçbir itirazı yoktur, açıkça vurgular: "Batı medeniyeti bize uyarıcı bir meşale oldu. Bundan sonra da ilerleme işinde önde önümüzde gidecektir."

Ne var ki, Hüseyin Rahmi, "Frenklere tapma hastalığına yakalanmışlar"a itiraz etmektedir. Şıpsavdi'nin baş kişisi onlardan biri mi? "Hayır" diyor yazar. Ama istihzasını ekleyerek: "Göreceğiz ki o da değil. Bazı sınırlı zamanlarda akıllılık anları görülmesine bakılırsa, seyrek nöbetli sıtma gibi, akıllı gelir gider takımından olması daha kuvvetli bir ihtimaldir." (Zahir Güvemli sadeleştirme.)

Şıpsavdi'nin daha giriş bölümünde, yüz yirmi yüz otuz yıl önceki İstanbul'un 'atlı tramvay' düzeni sanki şimdi yaşıyoruzcasına bize yansır. Eğer bu harikulâde bölüm yazılmasaydı, Cevdet Kudret'in söylediği gibi, dünkü yaşayışımızdan habersiz kalırdık.

Hele o, dükkânının önüne mangal çıkarmış cızbız köfte pişiren kambur kahveciyle atlı tramvaydaki kadınların karşılıklı konuşmaları sahnesi, kaçgöç devri açısından okunsa, İstanbul'da kadın erkek ilişkisinin bambaşka bir çehresini duyumsatacaktır.

İstanbul'u romanlardan 'okumak ve yaşamak' isteyenler, şüphesiz ki, Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserine de başvurmak zorundalar. Zorundalar diyorum, çünkü Abdülhak Şinasi Hisar'ın etrafındaki kayıtsızlık, ilgilenmeyişi sisi, o yoğun sis bir türlü dağılmadı. Çamlıca'daki Eniştemiz yazarı, ne yazık ki ölümden sonra, Tanpınar'ın gördüğü rağbeti göremedi. Belki yarın; gönülden dilerim, yarın...

On dokuzuncu yüzyıl sonu İstanbul'u, yirminci yüzyılın başı da, Abdülhak Şinasi için Çamlıca, Rumelihisarı, Büyükkada'dır. Oralarda yaşamış olması yol açmıyor sadece bu üçgene. Dile getirmek istedikleri daha çok oralara yaklaşıyor. Bakıyorsunuz Nigâr Hanım, ünlü kadın şair, aynalar karşısında süslerinden arınıyor. Romana geçtiğinden beri artık bizim de eniştemiz, hem de 'deli eniştemiz' sayılabilecek Vamık Bey Çamlıca'da aşçılıkla meşgul. Ali Nizamî Bey manevî bir âleme karışmadan önce, Büyükkada'da Avrupaî şaşaalar yaşıyor...

Yalnız Fahim Bey, onun İstanbul'u biraz daha geniş perspektifli...

Şimdi birdenbire Peride Celâl'le Boğaziçi Mehtapları şairine dair söyleşilerimiz çınıyor. İkimiz de Hisar yanlısıyız ve ikimiz de Vedat Günyol'un Hisar imzalı esere "manevi romatizma" nitemini üzümlere konuşuyoruz. Değerli romancımız, "Boğaziçi'nin yaz günlerinde bile dinmeyen serinliği hiss olunur onun kitaplarında" diyor.

Ben Peride Celâl'in romanlarında da İstanbul'u bol bol yaşadım. Çağ artık Cumhuriyet dönemi. Ankara başkent. İstanbul ikinci planda mı kalmış? Sanmıyorum. O günlerin Ankara'sı Yakup Kadri'nin romanındadır: Ankara. Ve bu Ankara bayındırlıktan uzak haliyle İstanbul'dan, İstanbul kültüründen bir şeyler bekleyip durur.

Peride Celâl ise, büyük kentli yaşamasının özünü kaleme getirir romanlarında. Otuzların, kırkların dünyası Atmaca ve Dar Yol'dadır. Dar Yol'un Kızıltoprak, Fenerbahçe sahneleri, o bahçeli ev, kıyı gazinoları, bol ağaçlı kır kahveleri gönül okşar.

Üç Kadın'da Florya, Şişli, Ayaspaşa ve yine Kadıköyü. Gecenin Ucundaki Işık'ta Çiftehavuzlar. Otobiyografik özellikler taşıyan Kurtlar'da ise ağırlıklı olarak Bebek.

Yıllar ilerledikçe romanların semtleri değişiyor. Nâmık Kemal 1876 tarihli İntibah'ta Çamlıca'yı seçmişti. Biraz sonra Araba Sevdası da oralarda dolandır. Demin andığım Çamlıca'daki Eniştemiz artık Çamlıca'dan ayrılışı söyler. Çamlıca sanki hatıralara karışmaktadır.

Şimdi Suadiye'nin, Caddebostan'ın, Fenerbahçe'nin, Kalamış'ın günleri. Refik Halid bir yazısında, Caddebostan'ı değil Cadıbostanı'ydi diyor; o kadar ıssızmış... Ama renkli, süslü dünyalar anlatma ereğindeki popüler romanlarda Caddebostan, tıpkı Suadiye ya da Kalamış gibi, gönüller okşayacaktır. Tabii sonra bu lüks semtlerin de şöhreti sönecek...

Dersaadet'te Sabah Ezanları olsun, 'O Karanlıkta Biz' olsun; Attilâ İlhan da İstanbul'un romanını yazmaktan uzak durmamıştır. Hele, 'O Karanlıkta Biz'in İkinci Dünya Savaşı'nın ortasındaki Beyoğlu sahneleri enikonu etkileyicidir: Karartma gecelerinin gerisindeki ala ala hey İstanbul, Beyoğlu...

Çok erken yitirdiğimiz Ziya Osman Saba, bütünleyebilseymiş, Değişen İstanbul'unda birbirinden hem bağımsız hem de birbirine eklemlenen bölümlerle bir anı-roman yazmak istiyormuş. Kendi çocukluğunun, yeniyetmeliğinin ve gençliğinin, İstanbul odaklı anı romanını.

Değişen İstanbul bu yarım kalmış haliyle de İstanbul'a dair pek çok incelikle donanmıştır.

Galiba öz İstanbul bundan böyle hemen hep anı-romanlarda karşımıza çıkacak. Birkaç ay önce Nazlı Eray'dan Tozlu Altın Kafes'i okudum. 1950'lerin iyice sonunda, 1960'ların başında, o sakın Kalamış, yine gürültülü patırtılı Beyoğlu handiyse gözlerimi yaşarttı.

Sonra, 2000'lerde Nazlı Eray, Galata'daki Konak Kafe'ye geliyor ve uzaktaki Eyüp'e bakarak yitip gitmişlerden sesler, yankılar duyuyor...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Eskimek

Selim İleri 2011.10.16

Tanpınar'ın kaygılarla donanmış bir mektubu var, 20 Mart 1960'ta Adalet Cimcoz'a yazmış.

Paris'te o dönemde. Birden bahar geliyormuş.

Önce 'kaygı' söz konusu değil, yol boyu giderken, çiçek hali çıkıyor şairin karşısına. Divan edebiyatının şükûfenâmelerini hatırlıyor. Sonra, adlarını bilmediği otuz çiçek. Bu renk ve şekil şöleninden mutlu.

Derken, Hüsamettin Bozok'tan gelen mektubu yazmış. Şiirler'in basımı sonbahara kalacaktı. Adalet Cimcoz'a, belki daha iyi olacak diyor, hiç değilse, belki "Eşik'i" bitirebilecek. Ama hemen ardından kaygı, umutsuzluk başlıyor; yirmilerinde yazdığı bir şiiri insan altmışında kitaplaştırırsa...

Durakaldım. Aynı meseleyi, Tanpınar'ın güncesinde de kaleme getirdiğini hatırladım. Değişen çağ, değişen dil, değişen şiir beğenisi...

Dil meselesi üzerinde ayrıca durmuş. Bugün, diyor, okullarda okutulan dil, dilsiz kaldığımızın göstergesi.

1960'larda dil kavgaları sürüp gitmekte, Öz Türkçe'nin hızla geliştiğini ileri sürenler var. Bu yeni 'tilcik'lerin hiç tutmayacağını ileri sürenler var. Öz Türkçe'ye tümünden karşı olanlar da bir başka öbek. 1940'ların o güzel Türkçe'si, sözgelimi Refik Halid'in Türkçe'si âdeta görmezden geliniyor. Bu kavga sürüp gidecek, hatta siyasî bir kimlik edinecek, 'Bitmeyen kavga'larımızdan biri olup çıkacak...

Derken dil, anadilimiz, 2000'lerde, işte Tanpınar'ın söylediği gibi, dilsizliğe evrilecek.

Tanpınar, bugünkü yaşımda şiirden bambaşka bir şey anlıyorum diye yazmış. Onu asıl kaygılandıran, dergilerde kalmış ya da şairin yayımlamamış olduğu şiirlerin eskiyip eskimediği. Mektubun bu bölümü coşumlarla yazılmış. Sancıyı hissediyorsunuz.

Ama, bir yandan da, 'eskimek' üzerine yeniden düşünüyorsunuz. Kendi yazdıklarımı yani yayımladıklarımı ölçüp biçtim. Ne çok şey eskimiş! Ne çok şey, bazan da, sizin elinizde olmayan sebeplerle eskiyip gidiyor.

1970'lerde Her Gece Bodrum ilgi devşirmişti. Bu ilgi az buçuk bugün de sürüyorsa, geçmişin etkisiyle. Şöyle karıştırdım romanı: O Bodrum'dan geriye hiçbir şey kalmamış. Kâhin, bilici olmadığınız sürece, doğa harikası Bodrum'un yerine bugünkünün saltanat kuracağını nasıl kestirebilirdiniz?!

Sonra kendi anlatımınız, üslûbunuz size yabancı, ürkütücü bir durum: Sözcükler sizin sözcükleriniz; şu cümleyi hangi ruh karmaşasıyla yazdığınızı bile hatırlıyorsunuz. Yine de yabancı, belki eskiyip gitmiş.

Her Gece Bodrum'dan üç beş yıl sonra yazdığım Cehennem Kraliçesi'ni o kadar yabancılamadım, neyse ki. Dil, anlatım sanki daha oturmuş. Her Gece Bodrum'un üslûp kargaşası Cehennem Kraliçesi'nde hissedilmiyor.

İlkini, Her Gece Bodrum'u yazarken birçok etkinin ardı sıra sürükleniyordum. Hatırladım. Virginia Woolf'un tutkulu bir okuruydum. Bir yandan da Tanpınar, Yakup Kadri, Oktay Rifat, Edip Cansever. Denizler söz konusu olduğu için Conrad, Halikarnas Balıkcısı...

Etkilenme, esinlenme bence sanatın doğası gereği. Ama o etkilenişleri, esinlenişleri kendi potanızda eritmeniz zaman alıyor.

Gözümde Her Gece Bodrum'u eskiten, potada eritememiş olmam herhalde.

Tanpınar'ın mektubuna dönüyorum: O şiirler, eskidi diye yerindiği şiirler çok daha önce kitapta derlenseydi bunca üzüldür müydü?

Uzun yıllar, ilk kitabım Cumartesi Yalnızlığı'nın yeniden yayımlanmasına yanaşmadım. Tecrübesizliklerimi çocukça bir korkuyla saklamaya, gizlemeye çalıştım. Cumartesi Yalnızlığı'ndaki hikâyelerin sonra yazdıklarıma yol açtığını duyumsayınca kadar. Bir gün bu kitap yazarlığımın, yazarlık çabamın çocukluğu gibi geldi ve yayımlamama inadımdan vazgeçtim.

Belki hepsi, insanın kendisiyle, yazarlığıyla mücadelesi.

Tanpınar titizliğindeki bir sanatçı bu mücadelenin elbette en zorlusunu yaşayacaktı...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Hayal ve hakikat çerçevesinde

Selim İleri 2011.10.22

Geçen hafta cuma günü İstanbul Mo-dern'de, aziz dost Handan Şenköken'in eşsiz konukseverliğiyle, Hayal ve Hakikat sergisinin söyleşi günündeydim.

Yağmurlu, enikonu soğuk bir gün; kimse gelmez diyordum. Sonra salonda dinleyicileri görünce çok sevindim. Beni yalnız bırakmadıkları için bir kez daha teşekkür ediyorum.

Ama bomboş bir salonla karşılaştaydım, sadece benim yalnızlığım olmayacaktı bu. Yitirmeyi handiyse bile isteye tercih etmiş Mihri Müşfik'in, Müfide Kadri'nin, Aliye Berger'in, Hâle Asaf'ın ve Cahide Sonku'nun, bu beş görkemli sanatçının yalnızlıkları da pekişecekti...

Hayal ve Hakikat, Fatma Aliye Hanım'la Ahmet Mithat Efendi'nin 1881'de yayımlanan, birlikte yazdıkları bir romanın adı. Sergi bu esere bir gönderme yapıyor. Hayal ettiklerimizle, ülkü edindiklerimizle gerçekliğin çatışması: Belki böyle özetlenebilir.

Mihri Müşfik Hanım'ın unutulmuşluğuyla başladım söyleşiye. Hemen bir itiraf: 1977 yılına kadar Mihri Müşfik'ten ve mücadelesinden habersizdim. O yıl, Malik Aksel imzalı İstanbul'un Ortasında yayımlandı. Türk resminin duyarlı, zarif suluboya ustası anılarını bölüm bölüm kaleme getirir İstanbul'un Ortasında'da.

Mihri Müşfik bu anılarda iki ayrı yazıyla anılmıştır. Aksel'den iz sürersek, Mihri Müşfik, ilk Müslüman Türk kadın ressam. Gerçi Zonaro'nun İstanbul anılarını okuyanlar, bazı başka hanımların da aynı dönemde resim sanatına gönül vermiş olduğunu hatırlayacaklar. Fakat ressamlığı gerçekten 'uğraş alanı'na dönüştüren kişi Mihri Müşfik.

Aksel'in yazılarından sislere bürünmüş bir genç kadın belirliyordu. Sonra uzun bir ömür, Türkiye'den ayrılış, İtalya, 'Roma, Paris, derken New York, hep arayış, hep hayal kırıklığı ve ölüm. Mihri Müşfik'in New York'ta kimsesizler mezarlığına gömüldüğünü ise birkaç yıl sonra, Taha Toros'un değerli çalışmasından öğrenecektim; ilk kadın ressamlarımızı tanıtan Toros, elbette Mihri Müşfik için de bir bölüm ayırmıştı.

O günlerde hep bu hayat hikâyesinden ne müthiş bir film senaryosu çıkar diyordum. Meğer, yaşadığı, doğup büyüdüğü, var olduğu toplumun macerasına hep duyarlı Halit Refiğ de Mihri Müşfik'i beyazperdeye aktarmak istemiş. Hayallerimizi Halit Bey'le birkaç kez konuştuk. Mihri Müşfik adayımız Türkân Şoray'dı.

Halit Refiğ bir ara bu hayat hikâyesini televizyon dizisi olarak gündeme getirmek istedi, pahalı bir yapım: On dokuzuncu yüzyılın sonunda payitaht İstanbul'da başlıyor, Paris'i, Roma'sı var, yurda kısa dönüşte başkent Ankara, Çankaya, Gâzi, sonra yine Avrupa, sonra, en sonra Amerika. En uyduruk dizilere çuvalla para yatıran televizyon kanalları yanaşmadı ve Halit Bey'in harikulâde tasarısından yoksun kaldık.

Hayal ve Hakikat sergisinde çağdaş kadın sanatçıların Mihri Müşfik esinli eserleri, konulu eserleri yer alıyor. O merhametsiz suskunun sona erdiğini düşünmek istiyorum.

Sergide eseri yer almayan Müfide Kadri, Mihri Müşfik için Ölü Bir Kelebek'i kaleme alırken karşıma çıkmıştı. Yirmi iki yaşında veremden ölmüş. Handiyse çocuk yaştayken Osman Hamdi Bey'den resim dersi almış. Ondaki yeteneği fark eden bir din âlimi: Kadri Bey. Müfide Kadri çok küçükken annesiz babasız kalıyor ve Kadri Bey tarafından evlât ediniliyor. Kadri Bey evlâdının ölümünden sonra da Müfide Kadri imzalı resimleri yaşatmaya çalışmış...

Söyleşi sırasında Aliye Berger'e geçecektim ki, Nâzım Hikmet'in annesi ressam Celile Hanım'ı birdenbire hatırladım. Onun hikâyesinde de hayallerden hakikate sivruluş var.

Celile Hanım'ın bir fotoğrafını unutamam: Hapisteki 'şair' oğlu için af kampanyasına imza toplamaya çalışıyor. Saltanatlı sayılabilecek bir ömür sürmüş, güzelliğiyle ünlü Celile Hanım bu fotoğrafta yaşlı, yorgun ve yüzünden ıstırap okunan bir kadın.

Oysa anlı sanlı birçok kişinin anılarında Celile Hanım hep Yahya Kemal'le arkadaşlığı dolayısıyla anılmış. Nâzım, Yahya Kemal'i kıskanmış mı, Yahya Kemal mi Nâzım'ın elinden tutmuş, falan filan. Resim yapmak istemişken, oğlunun, yeniden vurgulayacağım, 'bir şairin affedilmesi' için imza toplamanın pençesine düşmüş o yaşlı kadın pek az kişinin anısında kalmış...

Hayalden hakikate sürüklenişte, acısı toplumun duyarsızlığından kaynaklanmamış tek kadın, bu beş sanatçı arasında, Aliye Berger. "Alyoşa"yı Aliye Berger yapan derin bir ayrılık acısı oluyor. Keman dersleri aldığı Carl Berger'i seviyor. Berger'le ancak çok sonra evlenebiliyor. Mutluluk çok kısa sürecek: Carl Berger, Büyükkada vapur iskelesinde yıkılıp kalıyor. Alyoşa bu beklenmedik ölümün sarsıntısını gravürle haşır neşir olduktan sonra atlatabiliyor ama, ayrılık acısı hiçbir zaman dinmiyor.

Ondan bize inanılmaz güzellikte nice nice gravür kalıyor; birçoğunda -bir masal kahramanı kadar etkileyici- Carl Berger!

O akşam da söyledim: Çağın en incelikli aşk öykülerinden biri bu...

Celile Hanım da devreye girince, beşinci isim Hâle Asaf oldu; Mihri Müşfik'in yeğeni Hâle Asaf. Hâle Asaf bende hep 'yeşil' değil, karlar içinde âdeta siyah Bursa. Kim bilir ne zaman gördüm Bursa resimlerini...

Sanatçının yaşamında iz sürersek, karlar içinde siyah Bursa 1928 yılına rastlıyor olmalı. Hâle Asaf o yıl Bursa Lisesi'nde resim öğretmeniydi. Sadece 'peyzaj' mı ilgisini çekmiş, yoksa bu resimler soğuğa kapılıp gitmiş bir iç

dünyanın ifadesi mi, karar vermek güç.

Son kişi Cahide Sonku'ydu. Hayal ve Hakikat sergisinde Nur Koçak'ın Cahide Sonku konulu eserleri beni yeniden Cahide Sonku'ya alıp götürdü.

Belki heyecandan, o akşam iki şeyi söylemeyi unuttum. Biri, Cahide Sonku'nun sözü, hayatının en parlak, en şaşaalı döneminde söylemiş: "Hiçbir zaman büyük bir saadet duymadım. Karşımdakilere verdiğim kıymeti ekseriyetle kendim geri almak zorunda kaldım." Biraz mağrurca gelebilir, sadece ikinci cümle üzerinde durulursa. Ama başkalarına bunca anlam yüklemekten dolayı hep mutsuz kalış, mutluluğun tek sebebi başkalarını önemseyiş olduğu düşünülürse, irkiltici bir insan dramı söz konusu.

Unutuğum bir de, Haldun Taner'in yazısıydı. Cahide Sonku'nun ölümünden sonra, Haldun Bey Milliyet gazetesinde, üç ya da dört gün boyunca, onunla ilgili anılarını yazmıştı. Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil'in yeni basımlarında bu güzel yazı yer aldı mı, bilmiyorum. Almadıysa, bence mutlaka eklenmesi gerekir.

Bir zamanlar "on beş milyonun sevgilisi" olmuş "Cahide"ye, Haldun Taner veda ederken, artık başkalarına seslenir. Ününün doruğundayken 'düşüş'ü seçmiş Cahide Sonku'yu yargılayanlardır bu sesleniş. Gidin işinize der, gidin kendi evcil, konforlu yaşamlarınıza, orada kendi bildiğinizce yaşayın, ama sizlerden farklı olabilmiş Cahide'yi yargılamaya sakın kalkışmayın!

Her konuşma, her yazı, her söyleşi eksik bırakışlar, eksik bırakmak zorunda kalışlar toplamıdır. Geçen cuma da elbette öyle oldu. Ne yapılabilir; dil döndüğünce, elden geldiğince...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Eski karamsarlık

Selim İleri 2011.10.23

1978'de yazdığım, herhalde Dünya gazetesinde yayımlanmış eski yazının müsveddesi geçti elime.

Dünya'da bir dönem her gün yazıyordum. Her gün yazmak ayrı bir sıklık düzeni gerektirir. Ertesi günkü yazı için sürekli not tutardım.

Ahmed Hâşim'e dair anıları okumuş olanlar, günlük gazete yazılarında onun ne kadar titizlenmiş olduğunu bilirler. Âdeta kendini yıpratırmış. Sabahın erkeninden gazete basıma gönderilinceye kadar yazısına çalışmış. Tekrar tekrar okur, başkalarına okur, kelimeleri değiştirir, fazlalıkları atar, sonunda yine üzgün, tatmin olamamış, yazısını teslim edermiş.

Bugün -biliyorum çok az kişi okuyor- Ahmed Hâşim'den bize kalan düzyazı mirası işte böylesi bir emeğin verimi.

Cemal Süreya yazın erinin her gün yazmasını önemserdi. Bir ülküsüydü 'gazete'ye her gün yazmak. 1970'lerin sonunda Politika gazetesinin kültür-sanat sayfasına her gün yazdı. Bu, çok etkileyici yazılar 1982'de Günöbirlik adıyla kitapta derlendi. İki de birde Günöbirlik'i karıştırırım, Cemal Süreya'nın işlek kaleminden esinlenmek isteğiyle.

Peyami Safa'nın gazete yazılarına da düşkünümdür. Sanki dün yazılmış gibi. Hele edebiyat sorunlarından söz açtığında.

Acaba Peyami Safa ve Cemal Süreya kolaycacık yazıyorlar mıydı günlük metinlerini? Ataç bir çırpıda yazabiliyor muydu? Yoksa, "Merdiven" şairinin sıkıntısını mı çekiyorlardı?

Attilâ İlhan uzun yıllar her güne bir yazı yetiştirdi. Siyasetten edebiyata, gündelik hayattan cinselliğe, çok geniş bir yelpazede. Bazı kitapları hep o yazılardan derleme. Ama her kitap için yeniden kurguyu gereksindi. Meselâ, bir kuşağı enikonu etkilemiş olan Hangi Sol?, değişik dönemlerde, değişik sebepler dolayısıyla kaleme getirilmiş kuramsal yazıların -tam anlamıyla- yeniden şekillendirilmesidir.

Attilâ Ağbi'nin çalışma düzeni şaşırtıcıydı. Yarınki yazısını bütün gün düşünür, akşam yemeğinden sonra, sessiz bir köşeye çekilir, bir saat içinde yazardı. Çolpan İlhan-Sadri Alışık çiftinin Kanlıca'daki yazevlerinden hatırlıyorum. Gece dokuz buçuk-on buçuk arasında ortalarda göremezdiniz Attilâ İlhan'ı.

Ben, 3 Kasım 1978 diye tarih attığım müsveddede bir sonbahar yazısı yazmak istiyormuşum. Rüştü Onur'dan iki dize alıntılamışım:

"Akşam olur muttasıl

Birini düşündürür"

Belleğin girdisini çıktısını saptamak imkânsız. Taslaktaki her şey silinip gitmiş de, Rüştü Onur'un dizeleri hemen aklıma geldi. Onun şiirlerini Salâh Birsell yıllar önce derlemiş. O küçücük kitabı buldum ve akşamlı güzel dizeleri elimle koymuşçasına buldum.

Rüştü Onur artık yitik bir ad. Necatigil sözlüğünde içlenişlerle değerlendirmiş: "Hastalandı, liseyi bitiremedi, Zonguldak'ta memurluk yaptı, tedavi için geldiği İstanbul'da veremden öldü." Yıl, 1942. Necatigil, şiirimize "başarılı, güzel örnekler kazandır"diğini belirtiyor. Bugünün hengâmesinde kimin umuru?!

Yazdıklarımı, çiziktirdiklerimi otuz üç yıl sonra okuyorum: "İnsanın her şeye kırıldığı anlar gelecektir. Özlemek, hem de geleceği değil, geçmişini özlemek kalacaktır." Otuzlarımıdaymışım; otuzlarımdaymışım geçmişimden neyi özlüyormuşum?

Rüştü Onur'dan sonra Cahit Sıtkı'dan da birkaç dize.

Üç fincan koyu neskafe içmişim.

Pavese'nin güncesinden okumuşum.

Otuz üç yıl sonraya bakıyorum: Çok şey değişmemiş. Bende çok şey değişmemiş. Hele şu günlerim göz önünde tutulursa. Örtmeye çalıştığım karamsarlık sürmüş sürmüş, bugünlere gelmiş.

Gerçi Pavese'nin Yaşama Uğraşı'nı değil, Salâh Birsell'in hınzır güncelerini okuyorum bugünlerde; içim açılıyor. Sonra yine karamsarlık. Eski karamsarlık yakama yapışıp kalmış.

Ama neskafe içemiyorum, dokunuyor.

Yaşlanış çıkageldiğinden öyle sabahlara kadar oturamıyorum. (Üç fincan kahveyi sabaha karşı içmişim.) Pavese'nin Torino'da, bir otel odasında... Hayır, aklıma getirmek istemiyorum.

Ruh hekimliğinde, yaşlanışın duygu kütleşmesine yol açtığı belirtilir. Belki eşliğindeyim. Fakat ah o karamsarlık!..

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Kasımda doğumlar ölümler

Selim İleri 2011.10.29

Ekim 2011 öbür gün sona eriyor. İçe kapanışın ve karamsarlığın arttığı bir aydı bu yıl Ekim 2011, benim için. Aralıksız çalıştım ama, içimdeki sıkıntıyı dağıtamadım.

Her ay Behçet Necatigil'in Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü'nün doğum-ölüm çizelgesine göz atarım. Emeği geçenleri yeniden yeniden anmak isterim. Doğumlar sevindirir; sanki o şairin, o yazarın hayatı yeniden yaşanacaktır, ölümlerin ise ayrılığını hissederim.

Çizelgede kasım âdeta ölümler ayı. 1 Kasım 1958'de Yahya Kemal ölmüş. Bu ölümün yankılarını hayal meyal hatırlıyorum, Yahya Kemal çok sevilen bir şairdi. Şiirle haşır neşir olmayanlar bile onun şiirlerinden bir ikisi neredeyse ezbere okurlardı. Ölümü memleket çapında üzüntü uyandırmıştı.

Aynı yıl 7 Kasım'da Aka Gündüz ölmüş. Herhalde sessiz sedasız bir ayrılış olmalı bu. İmkânım el verseydi, dönemin gazetelerini tarar, o sessiz sedasızlığı belgelerdim.

Oysa Aka Gündüz de -hiç değilse başlangıçta, 1920'lerde- çok sevilmiş bir yazar. Öyküler, romanlar yazmış. Halk çevrelerine ses yöneltmiş. 1928 tarihli Dikmen Yıldızı, Kurtuluş Savaşı sonrasının bir heyecan romanı.

Aynı yıl Bir Şoförün Gizli Defteri yayımlanmış, Aka Gündüz'ün belki en popüler romanı. İki kez filme alınmış. Atıf Yılmaz'ın yönettiği. Çolpan İlhan'la Eşref Kolçak'ın baş rollerini paylaştıkları ilk Bir Şoförün Gizli Defteri Türk sinemasında handiyse efsane olmuştur.

Bu roman günün birinde televizyon dizicilerinin ilgisini çekerse ve dönemine sadık işlenirse yine büyük ilgi devşirecektir. Aka Gündüz tam geçiş yıllarının İstanbul'unu kaleme getirmiştir. Mütareke dönemi, ala ala hey İstanbul, çöken Çarlık Rusya'sı göçmenlerinin getirdiği 'kokain'. Kokainle tanışan İstanbul!..

Bir Şoförün Gizli Defteri'ni orta ikideyken okumuştum. Çok etkilenmiştim. Bu romanın duru Türkçe'si şaşırtıcıdır. Zaten Aka Gündüz'ün bütün eserlerinde duru Türkçe öne çıkar, Necatigil, "... Sade, sıcak bir dille yazdığı romantik-realist, popüler romanlarıyla anıldı, sevildi" diyor.

Bugün Aka Gündüz okunmuyor. Yetmiş yakın esere imza atmış. İstanbul'un işgali sırasında Malta'ya sürülenler arasında. İnci Enginün'den öğrenmişim: Malta anıları çok önemliymiş Aka Gündüz'ün, ama tefrika halinde kalmış. Yakın tarihimize ışık tutması sebebiyle keşke bu anılar yayımlansa.

Aka Gündüz'den -artık buruk- başka lezzetler de hatırlıyorum. Mesela Çapraz Delikanlı, Zekeriya Sofrası, Bir Kızın Masalı. Bu sonuncusu 1954 tarihinde yayımlanmıştır. Ertem Eğilmez'le Refik Erduran'ın birlikte kurdukları bir Çağlayan Yayınları vardı. Küçük boy cep kitapları; çok renkli kapakları albenili, her biri bir liraya Çağlayan Yayınları gazete, tütün bayiiilerinde satılır, geniş bir okur kalabalığına ulaşırdı.

Bazı sahnelerini hâlâ gözümün önüne getirebildiğim Bir Kızın Masalı'nda olduğunca, Aka Gündüz'ün söyleşir, sohbet eder gibi bir anlatımı vardır. Sanki okura seslenir, sanki okurla konuşmaktadır. Ama bir yandan da, Necatigil'in vurguladığı gibi, gerçekçi betimlemelerle bir devrin bütün yaşayışını yakalarız onun eserinde.

Şunu da ekleyeyim; Dikmen Yıldızı "Gâzi"nin roman kişisine dönüştürüldüğü ilk romandır edebiyatımızda.

9 Kasım 1990'da Kerim Korcan ölmüş. Kerim Korcan'ı tanıdım; babacan bir adamdı. Necatigil yazıyor: "Yoksul bir saat tamircisinin oğludur, ilkokulun dördüncü sınıfına kadar okuyabildi. Çocukluğu kahveci, berber ve dondurmacı çıraklıklarıyla, yirmi yaşından sonraki hayatının on iki senesi de (1938-1948, 1957-1958) siyasal nedenlerle cezaevlerinde tutuklu geçti; geçimini marangozlukla sağladı."

Siyasal nedenlerin sosyalist olmaktan kaynaklandığını ayrıca belirtmem gerekir mi, bilmiyorum. Kerim Korcan sol dünya görüşünün suç sayıldığı o yıllarda epey sıkıntı çekmiş. Linç ve İdamlıklar romanlarında hapisane yaşamının otobiyografik izlerine rastlanılır. 1969 tarihli Tatar Ramazan adlı oyunu hem sahnelendi, hem sinemaya aktarıldı.

Kerim Korcan içeriği öne çıkaran yazarlardandı. Biçime, nasıl yazmalıyım kaygılarına yol alabilecek bir yaşamı olamamıştı. Gitgide puslanan anılarım arasında, Kerim Korcan'ın evine gittiğimiz bir ilkyaz sonu gününü hatırlıyorum. Ya Maltepe'de, ya Kartal'daydı evi, belki Pendik. Kır havasının estiği güzel bir gün...

14 Kasım Orhan Veli' nin ölüm günü. Yıl 1950. Orhan Veli'nin şiirleri yayımlandıkları günlerde de, sonra da çok tartışıldı ama, bu şiir hep yaşayageldi. Öyle sanıyorum ki yarın da seviyecek.

Orhan Veli'nin bütün şiirlerini, bütün düzyazılarını, bütün çevirilerini okudum. Düzyazılarında kimileyin ideolojinin adamakıllı öne çıktığına tanık oldum. Ne var ki, günün etkisi diye yorumluyorum bu ideolojik söylemleri. Asıl Orhan Veli'yi ironiyle iç acısının kaynaştığı kimi şiirlerinde buldum. Meselâ "Robenson": "Haminnemdir en sevgilisi / Çocukluk arkadaşlarımın / zavallı Robenson'u ıssız adadan / Kurtarmak için çareler düşündüğümüz / ve birlikte ağladığımız günden beri / Bıçare Gülüverin / Devler memleketinde / Çektiklerine."

17 Kasım 1982'de Suat Taşer ölmüş. Suat Taşer Ankara Devlet Tiyatrosu'nda aktördü; yazık hiç seyretmedim Taşer'i. Aynı zamanda hicivci bir şair. Fethi Giray, Ömer Faruk Toprak gibi toplumcu şairlerle ortak kitaplar yayımlamış. 1968 tarihli Hayret Bey'in Serüveni bir şiir-öykü gibi okunabilir.

Suat Taşer'in tiyatro edebiyatımıza büyük katkısı Stanislavski'den iki çeviriyle: Bir Aktör Hazırlanıyor ve Bir Karakter Yaratmak. Tiyatro sanatını yakından tanımak isteyenler için kaçırılmayacak fırsatlar; vaktiyle ikisini de Yazko yayımlamıştı. Taşer, sonradan Stanislavki' nin o kadar renkli yaşamöyküsünü de dilimize kazandırdı.

22 Kasım 1976 Sevgi Soysal'ın ölüm tarihi. Ölüm haberini aldığımız akşamüzerini dün gibi hatırlıyorum. Ankara'daydım, çok soğuktu hava, sulu kar atıştırıyordu. Bilgi Yayınevi'nin yönetim yerinde -Tunalı Hilmi'de bir bodrum katı- Attilâ İlhan'la birlikteydik. Sevgi onmaz hastalığın pençesindeydi, ama yine de umut... Çok erken bir ölümdü.

Sevgi Soysal çok güzel romanlar yazdı: Yürümek, Yenişehir'de Bir Öğle Vakti, Şafak. Hele Şafak; 12 Mart darbesinden sonra yaşananları Sevgi bu romanında zehir gibi bir istihzayla anlatır. Otobiyografik izler taşıyan bu roman benim için bir dönemeçtir. Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu'nu da salık vermek isterim. Sevgi Soysal'ın hapisane anıları. Darbelerin şiddetten absürde'e dönüşmesi konusunda çok önemli bir anı kitabı.

Tante Rosa'yı elbette unutmuyorum. Sevgi Soysal'ın eşsiz öykü kitabı Tante Rosa. Birbirinin devamı öykülerle Rosa'nın yaşamında iz sürüyoruz. Sahaflarda belki karşınıza çıkarılabilir: Tante Rosa'nın ilk basımı (1968) Tülay Türe Börtocene'nin esere o kadar yaraşan kolaj çalışmasıyla bezelidir.

Kasımda tek doğum Sait Faik'inki. 23 Kasım 1906'da doğmuş Sait Faik. Çok sevilmiş bir hikâyecimiz. Bir 'okul' belki. 'Düzgün' yazmanın çemberini bilinçle kırmış, bazılarının 'savruk' sandığı o yepyeni anlatımıyla hayatın zikzaklarını cümlelerinde de duyumsatmak istemiş.

Şimdi Tünel'deki Çocuk'u, "Haritada Bir Nokta"yı, Panço'lu ykleri, "Çarşıya İnemem"i, ötekileri, hepsini, "Battaniye"yi hep içim rpersin diye yeniden okuyacağım...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Malik Aksel'in Değeri

Selim İleri 2011.10.30

Malik Aksel'in eserlerinden görkemli bir sergi Taksim Sanat Galerisi'nde. Galatasaray'dan Taksim'e giderken eski okulumun önünden geçtim. Orada öğrenciyken her gün Beyazıt'a taşınıp Sahaflar Çarşısı'nda gezinmelerim aklıma geldi. Aksel'in kitaplarını o günlerde, Elif Kitabevi'nde bulmuştum.

Malik Aksel Cumhuriyet döneminin yetiştirdiği çok önemli bir sanat adamı. Yaşadığı toprağa bağlı, yaşadığı toprağa sevgi duymuş gerçek bir aydın. Beşir Ayvazoğlu'nun nitelendirmesiyle, "zellikle suluboya resimde başı başına bir ekol".

Suluboya resim! Yıllar yılı suluboya resim en büyük tutkum oldu. Aksel'in eserlerinden sergi bir kez daha kanıtlıyor: 'Yerli' hayatımıza suluboya çok yaraşıyor. 'ne çıkmaya' gönül indirmeyen bir şey var suluboyada, hele Aksel'in fırçasında: Sessizce, alışkanca, çok sade bir tutumla...

Oğulları Murat ve Nuri Aksel bu, gönül sıcaklığıyla dolup taşan resimleri nice zaman korumuşlar. Birkaç yıldır da, yazar ve ressam Malik Aksel'i Beşir Ayvazoğlu yaşatma çabasında. Yaşatma çabasında diyorum, çünkü Aksel'in büyük emeğini henüz tam anlamıyla kavramış değiliz.

Öyle sanıyorum ki, kendimiz olmaya içtenlikle karar verdiğimiz, ihtiyaç duyduğumuz zaman diliminde Malik Aksel'i gerçekten alımlayacağız.

Kapı Yayınları Beşir Bey'in titiz çalışmasıyla Aksel'in bütün eserlerini bugünün okuruyla buluşturdu. Bir de, yine Beşir Ayvazoğlu imzalı değerli biyografi söz konusu. Kültür hayatımızın yakın çağdaki gelgitlerini öğrenmek isteyenler için bu altı kitap büyük bir imkân.

Bütün eserleri dizisinin son kitabı Sanat ve Folklor bir iki hafta önce yayımlandı ve Malik Aksel sergisine yetiştirildi. Sanat ve Folklor'u 1971'de Bakanlık yayımlamıştı. Yetmişlerin sonunda tadı damağımda kalarak okumuştum.

Sanat ve Folklor bir daha yayımlanmadı. Beşir Bey "... yeniden tasnif etme ihtiyaını hissettim" diyor. İtiraf etmek gerekiyor ki, hem Sanat ve Folklor hem İstanbul'un Ortası dersiz topsuz basılmış kitaplardı. Ayvazoğlu'nun biyografik çalışmasında İstanbul'un Ortası'nın başına gelenler ayrıntılarıyla anlatılır.

Şimdi tertemiz basımlı Sanat ve Folklor bize bizden çok şey söyleyecek. Meselâ 52. sayfada yer alan "İlk Kadın Ressam: Müfide" yazısı. Mihri Müşfik'ten önce resim sanatına gönül vermiş Müfide Kadri'nin yaşamında iz süren Malik Aksel yazısının sonunda bize ş çok önemli bilgiyi veriyor:

"Bugün bu ressam kızın eserlerinin nerede olduğu bilinmemekle beraber, hazin hayatı ve hatıraları Halide Edib'in Son Eseri adlı romanını süslemektedir."

'Yenilik' tarihçemizi içeriden hissetmek isteyenler için çok önemli bir bilgi. Yoksa, yenilik tarihçemize yalınkat, beylik yaklaşımlara dün hiçbir şey ifade etmemiş. Yazık ki bugün de etmeyecek.

Son Eseri Halide Edib'in göze batmamış eserleri arasındadır. Son Eseri'yle ilintili iki kaynağı hatırlatıyor Ayvazoğlu: İnci Enginün'ün o kadar kapsamlı Halide Edib çalışmasını ve Taha Toros'tan İlk Kadın Ressamlarımız'ı. Son Eseri keşke bir de Müfide Kadri'nin esin kaynaklığı perspektifinden yaklaşılarak okunsa...

Sanat ve Folklor'un ikinci bölümü "Ankara Havası". Olağanüstü önemde yazıların yer aldığı bir bölüm. Hangi sancılardan geçilerek yol alındığını Aksel'in kederiyle ironisinin iç içe geçtiği anlatımından okuyoruz. Yenilik gömleğini sırta geçirmenin o kadar kolay olmadığını Malik Aksel bize âdeta bir toplumbilimci gibi yansıtıyor.

Sergideki eserlerde de o havayı sezinliyoruz: Bir yandan eskinin dünyası, bir yandan yeniye açılmanın yordamını arayış.

Malik Aksel'i 15 Şubat 1987'de kaybetmişiz. Çeyrek yüzyıla yakın zaman geçmiş. Oysa onun eseri dünden yarına seslenmekte devam ediyor. Hem resimleri hem yazıları, ille çözümsüz sanılmış bazı meselelere yanıt getiriyor.

Türkiye'ye dair iri iri sözlerle dolup taşan nice kitabın yapamadığını Malik Aksel öylesine alçakgönüllü yazılarıyla bir ömür boyu yapmış. "Resmin Günahı"nda yer alan yazılar kanıtlıyor.

Aksel "sanat varlığımız" diyor. Onun emeğinden söz açarken, sanat ve 'hayat' varlığımız demek ihtiyacını duyuyorum. Sanat ve hayat varlığımızı algılamak için Malik Aksel'i mutlaka okuyun...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Annemin mutfağında kış (1)

Selim İleri 2011.11.05

Acı olaylar eski güzel anıları büsbütün değerli kılmış. Kaç gündür annemin, bir bakıma 1960'lar İstanbul'unun kış mutfağını hatırlıyorum. Besbelli, yaşlanış bencilliğinin bir aldatmacası bu; günün gerçeğinden bir kaçış...

O zamanlar "Aman ne kalabalık!" sandığımız, şimdiyse o zamanları hatırlayıp tenhaliğine şaşıtığım İstanbul'da kış yaklaştı mı, mutfak düzeni adamakıllı değişirdi. Meyvelerin, sebzelerin her biri yalnızca mevsimlerinde ortada görüldüğünden, meselâ kış ortası patlıcana, kabağa rastlanmadığından, güz sebzeleri, kış meyveleri artık saltanat kurmaya başlardı. Manavların tezgâhlarında bir gün lahana görünmüşse, bir gün de karnabahar görünürdü.

"Portakal çıkmış! Mandalina çıkmış!" Biz çocukların sevinciydi bu 'çıkış'lar.

Fakat meyvenin sırası sonda. Annemin mutfağında güz sonu, kış başlangıcı çorbalarla açılırdı: Sofraya önce çorba getirilecek.

Çorbaların en gözdesi düğün çorbasıydı. Kotarılması mı zordu, düğün çorbası öyle her zaman yapılmazdı. Düğün çorbası için kasaba gidilir, "sıkı et" -galiba koyun kaburgasının eti- alınırdı. Tabî bol bol et suyuna ihtiyaç var.

Sıkı et haşlanacak. Herhalde et suyunda haşlanacak. Sonra çıkarılıyor, nohut iriliğinde küçük küçük doğranıyor. Nohut nohut etleri bir kapta bırakacaksınız. Vakit kaybetmeden ılık et suyunda unu hafif hafif ezin ve çorba tenceresine katın. Karıştırı karıştırı, unun kokusu gidene kadar kısık ateşte kaynatın.

Unun dalgalanışları şimdi gözümün önüne krema kıvamında geliyor. Bol limonlu yumurta terbiyesi dikkatle ilâve edilince, bu krema kıvamında limon kabuğunun sapsarısı belirecek. Şimdi sıkı et de ekleniyor, biraz daha kotarılıyor. Çorbanız handiyse hazırdır, kâselere boşaltabilirsiniz.

Fakat "handiyse"yi unutmayın. Çünkü tereyağında kızdırılmış kırmızı biber gezdirilecek. Dügün çorbasının bir lezzeti bu kırmızı biberse, bir lezzeti de yine tereyağında hafif kızartılmış bayat ekmek lokmaları. Çorbanız şimdi ikrama hazır.

Bayılırdım kızartılmış bayat ekmek lokmalarına. Gelgelelim benim kâseme her defasında üç dört lokma ancak düşerdi...

Avrupadan hediye hazır çorba

1960'lar İstanbul'unda 'hazır çorba' âdeta bir lükstü. Hazır çorba Avrupa'dan hediye olarak getirilirdi. Çoğu zaman bir dert olup çıkardı: Yabancı dildeki tarifi uzun uzadıya, tekrar tekrar okunur, anadile çevrilir, tarife tıpatıp uyulmasına rağmen hazır çorbanın kıvamı bir türlü tutturulamazdı. Öyleyken, hediye getirene "Pek lezzetliymiş! Tadı damağımızda kaldı..." denirdi.

Geleneksel mutfağın kırmızı mercimek çorbasıysa bizde sık pişirilirdi. Ben kırmızı mercimek çorbasının düşkünü değildim. O zamanın kırmızı mercimekleri bin bir özenle 'ayıklanır', yine de gözden kaçmış küçücük bir taş, çorba içilirken dişlerin canına okurdu.

Bir de kuşkonmaz çorbası maceramız var. (Onca sordum, araştırdım, kuşkonmaz İstanbul mutfağına ne zaman, nasıl karışmış, bir türlü öğrenemedim.) Yarım yüzyıl öncesinin manavlarında kuşkonmaza rastlamak mümkün değil. Marketler yok, marketlerin raflarında kuşkonmaz konserveleeri yok.

Kuşkonmaz için Balık Pazarı'na gidildi. İmkânları çok daha kısıtlı bir Türkiye'de, Balık Pazarı o zamanlar çok daha zengin çeşitli bir çarşıydı. Kuşkonmazı filanca yerde bulursunuz denmiş olmalı ki, başka tezgâhlara, başka vitrinlere bakılmadan, sıra sıra sergilerin önünden hızla geçilip oraya gidildi.

Belleğim aldatmıyorsa henüz okula gitmiyordum ve kuşların neden konmadığını için için sorup durduğum bitkiyi çok merak ediyordum.

Kubbealtı Lugatı, kuşkonmazın zambakgillerden olduğunu belirtiyor; saksılarda yetiştirilen, ince, küçük yapraklı bir süs bitkisiymiş. İşte o familyadan -asparagus plumosus familyası- asparagus officinalis ise sebze niyetine değerlendiriliyor. Bunun toprak altındaki kök saplarından çıkan taze sürgünler mutfaklarımızdaki kuşkonmaz.

Annemin mutfağındaki galiba ilk ve son kuşkonmaz çorbası oldu. Hiç beğenilmedi. Onca emek boşa gitti.

Yemek kitaplarında kuşkonmaz çorbası yoktu

1940'ların, '50'lerin, '60'ların -çok alafrangalaşmamış- yemek kitaplarında kuşkonmaz çorbası tariflerine hemen hiç rastlamazsınız. Ama 1980'lerin sonunda durum değişmiş. Devlet Kitapları'nın yetişen nesillere okuttuğu Yemek Pişirme kuşkonmaz çorbasını öğretime katmış. Altı kişilik porsiyon için önce malzemeyi saptıyor:

Beş litre et veya tavuk suyu; bir litre süt veya bir çay bardağı "krem şanti"; iki yüz gram tereyağı; aynı gram un; üç adet yumurta; iki "kutu" kuşkonmaz -ihtimal ki konserve- ve tuz. Yapılışına gelince, un ve yağ tencerede

"hafif pembe renkte" kavrulacak; et veya tavuk suyu eklenerek kaynatılacak. Uçları kesilen kuşkonmazların "ezilerek suyu çıkarı"lacakmış. Kuşkonmazlar sonra kaynayan suya atılıyorlar, biraz tuz, otuz dakika pişirilecek. Kuşkonmazlar süzgeçten geçirilerek çıkarılıyor, ince ince doğranarak tekrar tencereye atılıyor. "Yumurtaların sarıları beyazlarından dikkatlice" ayrılıyor; süt veya krem şanti konarak çırpılıyor. Çorba ikram edilecekken bunlar ilâve edilerek bir taşım kaynatılıyor...

Annemin kış mutfağında en sade çorba şehriye çorbasıydı. Annem ille tavuk suyuna yapardı. Yapılışı da çok sadeydi: Havuç ve patates haşlanacak, küp küp doğranacak. Havuçların, patateslerin haşlandığı suya bolca tavuk suyu ilâve edilecek, tuzunu koyup kaynatın. Kaynayınca ateşi kısıp şehriyeleri atın. Şehriyeler yumuşayınca, küp küp patatesi, havucu ekleyin. Sofraya getirildiğinde limon sıkacaksınız. Damak tadına göre karabiber, kuru nane, kırmızı biber şehriye çorbasına çok yaraşıyor.

Kış geldi mi, çorbaların hem ısıtıcı hem besleyici olmasına önem verilirdi. İstanbul mutfağına Malatya mutfağından geldiğini nice yıllar sonra değerli hikâyeci Necati Güngör'den öğreneceğim kulak çorbası, işte, hem ısıtan hem besleyen çorbalardandı.

Bunun yapılışı düğün çorbasından bin kat zor:

Hamur tahtası ortaya çıkarılıyor. (Ortaya çıkarılıyor diyorum, benim çocukluğumda bile hamur işlerinden ufak ufak korkulur olmuştı; hamur tahtaları da gizlilerde, kuytularda.) Un eleniyor, tabii ortası açılıyor. Ilık -galiba küllü- suyla yoğrularak "kulak memesi yumuşaklığı"nda bir hamur yapılıyor.

Hamur olabildiğince ince açılarak küçük küçük kesilecek. Tekrar hafif unlanarak temiz bir örtü üstünde kurutulacak. Siz şimdi kıymayı, iyiceelediğiniz ince bulguru, tuzu, karabiberi harmanlayıp yoğurun, minicik köftelere dönüştürün; bu köfteleri yağda kızartın.

Üçüncü aşamada et suyu kaynatılıyor. Kurutulmuş hamurlar atılıyor, yeniden yumuşayınca kadar pişiriliyor. Köfteler eklenecek, bir taşım daha kaynatılacak. Sulandırılmış domates salçası gezdirilecek.

Bitti sanmayın. Dördüncü aşamaya geldik. Yoğurdu çırpın, çorbanın suyuyla sulandırın, tencereye boşaltın. Kâselere paylaştırdıktan sonra, kızdırılmış kırmızı biberli yağ gezdirilecek ve bolca kuru nane serpilecek. Artık âfiyetle içebilirsiniz.

Domates salçası dedim de, 1960'lar İstanbul'unda bazı evlerde salça hâlâ yapılır, "bakkallarda çakkallarda" satılan hazır domates salçalarına iltifat edilmezdi. Annem değil ama, anneannem salçasını kendi yapanlardandı.

Sevgili dostlarım Kezban ve Yusuf Çopur bana geçenlerde Gâziantep'ten iki koca şişe domates salçası getirdiler; hep anneannemi hatırladım...

Annemin mutfağında kış dedim ama, çorbalardan ötesine gidemedim. Haftaya devam edeceğim.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Eser ölmüyor

Selim İleri 2011.11.06

Edebiyat tarihimiz gibi resim tarihimiz de Batı'dan etki arayışlarla dolup taşar. Öncü ressamlarımız Paris'te, şurda burda kimin atelyesine devam etmişlerse, resim tarihimize bakılırsa, ille o ressamın etkisi altında kalmışlar.

Edebiyat tarihimiz de, sözgelimi, Halid Ziya'da Batı romanının etkisini arar durur. Flaubert mi etkilemiş Halid Ziya'yı, Aşk-ı Memnu'daki Bihter aslında Madam Bovary'nin bir kopyası mı? Yenilerde bir inceleme okudum; bu incelemede Halid Ziya handiyse Madam Bovary'de satır satır iz sürüyordu, Aşk-ı Memnu'u yazabilmek için.

Sanatın doğrudan doğruya bir etkilenişler toplamı olduğunu ileri süren kuramlar var. Bizde onlar hep görmezden gelinmiş.

Bihter-Emma ilişkisi şimdilerin iddiası. Vaktiyle Kiralık Konak'ın Seniha'sında da Emma'nın hayaleti aranmıştı.

Geçenlerde bir toplantıda Avni Lifij'in resimlerini çok sevdiğimi söyledim. Nazmi Ziya'yı andım. Ben yaşta bir bey, toplantının sonunda, "Hepsinde Batılı ressamların tesiri için ne düşünüyorsunuz?" diye sordu. Hiçbir şey düşünmediğimi söyledim. Böyle düşünölemeyeceğini söyleyemediğim için.

Eski metinlerde ön adı Hüseyin'le birlikte anılan Avni Lifij döneminin büyük bir ustasıdır bence. Samsun doğumlu (1889) ressamı Nafia Nezareti kalemlerinde memur olarak çalışmaya başlarken tanırız. Resim yapmak isteği o yıllarda ağır basıyor ve Avni Lifij bu tutkusunu ailesinden gizliyor.

İmparatorluk batış yıllarında, üzerinde durulmamış, fazladan araştırılmamış ama, resamlara karşı destekleyici bir tutum içindedir. Kendisi de usta bir ressam olan veliaht ve son halife Abdülmecid, Osman Hamdi'nin tavsiye etmesi üzerine Avni Lifij'i Fransa'ya gönderir. 1912'ye kadar Paris'te kalan Hüseyin Avni, yurda dönüşte resim öğretmenliği yapar. Sanayii Nefise'ye atanır, orada tezyinî sanatlar öğretmeniyken ölür (1927).

Hepi topu otuz sekiz yıl sürmüş bir hayat. Resme başlayışından sonra geçen zamanda aile baskısı. Nihayet resimle bütün bütüne içli dışlı olabileceği sırada bu erken ölüm.

Erken ölüm onun büyük yapıtını gölgeleyememiş. Aşırı duyarlılığından, yaradılışının içliliklerinden konuşulmuş Avni Lifij, resimlerinde bu kara duygululuğu yaratmıştır. Bir manzara ressamı olması sebebiyle zaman zaman Nazmi Ziya'yla birlikte anılıyor. Oysa duyuş açısından her iki sanatçının kişisel üslûpları bugün daha seçik ayırt edilebiliyor.

Avni Lifij "Gergef İşleyen Kız" resminde belki kendi dünyasını söylüyor; hayatı belki de gergef işlemeye benzetiyor. "Bahçe"ye bakıyorsunuz, perileri andırır genç kadınlar sanki biraz sonra silinecekler, bahçe yine yalnız kalacak.

Abdülmecid Efendi'nin, Avni Lifij'e, imparatorluk yaşamına ilişkin son 'tören'leri resme dönüştürmesini rica ettiği biliniyor. Artık her şeyin sonuna gelinmiştir. Bir uygarlıktan başka ve yeni bir dünyaya geçilmektedir. Avni Lifij için, geride kalacak, silinmeye yazgılı uygarlığın ressamı diyebiliriz.

Ama yeni Cumhuriyet'in de ressamı olmuş. Ankara'ya gitmiş; Ankara peyzajları yapmış, o günlerin havasını ve bekleyişini bu resimler söylüyor. Kimin otuz sekiz yıllık macerası böylesine alevli olabilir?

Resim tarihimiz, köşklü bahçeli, denizli günbatımlı İstanbul peyzajlarıyla kıraç Ankara resimlerini karşılaştırmayı pek akıl etmemiş.

İstanbul'da renkler hep alacalı. Renklerin alacalılığına rağmen bu eserlerde yürek burkucu bir melankoli, ıssızlık, unutulmuş, terk edilmişlik okunuyor. Ağaçlar altında kır gezintisi değil, sadece mezar taşları. Payitaht kendi içine

kapanmış, dahası, kendini yok etmeye koyulmuş. Renkler, besbelli, alacalarını, yalazalarını son kez tutuşturmaya uğraşıyor. Boz ve kahverengi, uzak kızılı Ankara daima yarını beklemekte...

Avni Lifij'in öykündüğü ileri sürülen Batı ressamı bütün bunları yaşadılar mı ve bütün bunlardan ne duyumsayabilirlerdi?

Kendi sanatçılara horgörölü -bilerek ya da bilmeyerek horgörölü- yaklaşmayı entelektüel olmanın gereği sananlar bence çok yanıldılar. Bu yanılğı, yazık ki, hâlâ sürüyor.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Annemin mutfağında kış (2)

Selim İleri 2011.11.12

Ataç güncesinde yazıyor, 5 Ocak 1956 tarihinde Ankara'ya kar yağmış. Ataç erkenden uyanıyor, perdeyi aralayınca ortalık apakmış. "Kar yağmış gece. Sevindim." Ankara'da öyle o sabah.

Çocukluğuma rastlıyor 1956, ilkokula yeni başlamışım. İstanbul'a da kar yağmış mıydı, kim bilir. Çocukken kar yağışları çok sevindirirdi. Şimdiyse Ataç'ın kaygılarındayım: "Soğuğu sever miyim? Yoo! Korkarım soğuktan, kaçırım. Yaşlıyım, yıllardır kocamış bir kişiyim, odu (ateşi) eksilmiş, kalmamış yinimi (vücudumu) güneşin oduyla, giysilerin oduyla ısıtmak isterim." Ama çocukken öyle mi?! Bembeyaz İstanbul ne kadar güzeldi...

Kar yağdığı gün ille pastırmalı kuru fasulye! Kar yağacağı hissedilmişçesine -öyle üç dört günlük hava raporları yoktu-, kuru fasulye akşamdan ıslatılmış. Hemen tencereye konuyor, iyice yumuşayınca kadar haşlanıyor, pişiriliyor.

İnce doğranmış soğan pembeleştirilecek. Tereyağından korkulmayan yıllar; iki yemek kaşığı tereyağı gönül rahatlığıyla kullanılıyor. Salçayı da ekleyerek kavurmaya devam edeceksiniz. O arada dilim dilim pastırmalar atılacak, kavurma işlemi bir iki dakika daha sürdürülecek.

Tencereye bu kez fasulyeler ve biraz da su konacak. Kırmızı biber, tuz; tencerenin kapağı kapatılacak, kısık ateşte pişirmeye devam. Çok sevdiğim pastırmalı kuru fasulye bazan sade yenir, bazan da yanında pilav olurdu. Tabii turşuyu unutmuyorum. Hepsini ısıtır...

O zamanlar rayihasıyla dolması olarak annemin kış mutfağında beliriyor. Benim için çoktan içli bir hatıra olup çıkmış bu kereviz dolması. Eski mutfağımızın bir gözdesiyken artık yaparı pek yok galiba.

Kerevizlerin kabukları derince soyulacak. Kerevizler hemen ikiye bölünecek, ortaları çukur olarak çıkarılacak ve hemen limonlu suya konacak. Bu 'hemen'ler önemli, çünkü kereviz çabuk kararıyor; oysa sofraya kar beyazı gelmesi gerekli. Limonlu suda yarı pişmiş haşlayacaksınız, soğumaya bırakacaksınız.

Zeytinyağında çentilmiş soğan öldürülecek, taşı ayıklanmış pirinç soğanla birlikte kavrulacak. Fazla kavurmayın. Bir bardak su, tuz ilâve edin, dolmanın içini de yarı pişmiş bırakın. O yarı pişmiş haliyle kerevizleri doldurun, dereotuyla besleyin. Dolmaları özenle yağlı kâğıda sarın, tencereye yerleştirin, yine limonlu suyla orta ateşte pişirin. Soğuduktan sonra yağlı kâğıdı çıkarın, kereviz dolmalarını büyük yayık tabağa dizin. Âfiyet olsun.

Zeytinyağlı kış sebzeleri öyle buz gibi soğuk yenmez, ılık yenirdi. Bazıları da sıcak sıcak yenirdi. Meselâ, çok sevdiğim karnabahar kızartması. Anneannem çok sık yapardı, annem arada bir.

Manavdan irice karnabahar seçilirdi. Karnabahar bol suyla haşlanacak. O su dökülecek. Tekrar soğuk suyla, limon, tuz, bir dilim de ekmek konarak yeniden haşlanacak. Sonra çiçek çiçek kopartılacak; unlanıp rendelenmiş kaşar peynirli yumurtaya batırılıp zeytinyağında kızartılacak. Anneannem karnabahar kızartmasının üstüne ille fıstıklı tarator koyardı.

Havuç kızartmasının üstüneyse sarımsaklı yoğurt dökülürdü. Havuçların üstü bıçakla hafif kazınacak. Kazınmış, yıkanmış havuçlar bol suda sertliğini büsbütün kaybetmeden yarı pişmiş olarak haşlanacak. Soğumaya bırakın. Yassı ve ince kesin, una bulayın. Yarım su bardağı zeytinyağında kızartın. Eski bir yemek kitabı "Veya" diyerek bir başka yöntem veriyor, "iki kaşık un, bir yumurta, dört kaşık suyla koyu hamur halinde hazırlanır. Havuçlar unlandıktan sonra hazırladığımız hamura batırılır, kızartılır." Annem galiba bu yöntemi uygulardı.

Sonra sarımsaklı yoğurt dökülecek, biraz kırmızı biber serpilecek...

Yarım yüzyıl öncesinin İstanbul mutfağında kızartmalardan korkulmaya yeni yeni başlanmış. Ama büsbütün vazgeçilmemiş. Kış boyunca hiç değilse üç dört defa galetalı pırzola mutlaka yenilir yutulurdu.

Bir iki gün önce kasap Todorî'ye "bir kilo siniri alınmış, ince dövülmüş pırzola" söylenecek. Pırzola o bir iki gün buzdolabında, buzlukta bekletilecek. Pişme zamanı gelince, tahtaya un konacak. Bir kaptan çırpılmış yumurtalar, bir başka kaptaysa rendelenmiş kaşar peyniriyle karışık galeta unu. Pırzolar önce una, sonra yumurtaya, en son da galetaya bulanacak. Hepsi hazırlandıktan sonra, iki kaşık yağ konmuş tavada alt üst edilerek kızartılacak.

Galetalı pırzolanın eşlik edeni patates tavaşıydı. (Patates tavaşı deyiş, öyle sanıyorum ki, bugünkü mutfak dilimizden çıkıp gitti.)

Kış misafirlerine, hele akşam yemeğiyse, fırında süt dana budu ikram etmek âdettendi. Süt dananın budu, Todorî'nin marifetiyle, bütün kemiğinden çıkartılıyor. Pişmeden önce hafif tuzlanacak, dört bir yanına karanfil sokulacak. Karanfil, rayiha açısından çok önemli. Fırın tepsisine yeterli miktarda sadeyağ koyun ve top karabiberle besleyin. But şimdi tepsiye yerleştirilecek ve fırında orta ateşte pişirilecek. Arada üzerine yağ gezdirilecek. Fırında süt dana budunuzu ister bütün olarak sofraya getirebilirsiniz, isterseniz dilim dilim keserek.

Yanında güzel bir patates püresi enfes olur. Patates püresini sadece sütle yapmanızı özellikle salık veririm. Neden derseniz, annem öyle yapardı...

Galetalı pırzola gibi pilicin de galetalı var. Beyoğlu'na çıkılacak, Tavuk Pazarı'na gidilip "semiz" piliç alınacak. Semiz pilicin göğsü, butları kemiklerden, sinirlerden özenle ayrılacak. Hafif, çok hafif zeytinyağı sürülecek, piliç eti dövülecek. Önce una, sonra yumurtaya, en son -bakın, sıra değişmiyor- galetaya bulanacak, tuzsuz tereyağında alt üst edilerek kızartılacak.

Galetalı pilicin yanında fırında patates yemeğe lezzet katardı. Fırında patates için patatesler haşlanacak, irice dilimler halinde kesilecek, tepsiye dizilecek, çentilmiş soğan eklenecek ve zeytinyağı gezdirilerek fırına verilecek. Kızarmışken fırından çıkarılacak.

Galeta sözcüğü İtalyanca galletta'dan geliyormuş. Biliyorsunuz, fırında iyice pişirilip kurutulmuş peksimet. Mutfak dilimizde bir dönem "galete" denmiş. Bu peksimetlerin dövülmesinden elde edilen kalın unu piliçte, pırzolada kullanabilirsiniz.

Şimdi doktorlar, diyetisyenler, hele etoburlar fevkalâde kızacaklar ama, geçmiş günlerin mutfağında kuyrukyağına kimi zaman ihtiyaç duyulurdu. Meselâ tavuk köftesinde. Tarifini, bana hediye edilmiş, el yazısı, eski bir yemek defterinden, noktasına virgülüne dokunmayarak alıntılıyorum:

"Tavuğun derisini, kemiğini çıkarıp; lop eti hazırlar, sinirini temizler, 5 defa en ince delikli et makinesinden geçirdikten sonra içine tuz, ıslanmış sıkılmış ekmek içi, 200 gram kuyrukyağı katarsınız. Tekrar makineden geçirirsiniz. 2 yumurta sarısını süt, kâfi miktarda beyazbiber ilâve edip iyice yoğurursunuz, yuvarlak şekilde küçük küçük hazırlarsınız. Yeneceği zaman bir tavaya tereyağı koyarak köfteleri hafif unlayıp dolu dolu 3 çorba kaşığı un, gayet ağır ateşte sulu sulu, arada çevirerek kızarmadan pişirirsiniz."

Defterin tavuk köftesine garnitür tavsiyesi, küçük küçük doğranmış patates, havuç, "bezelya". Haşlanacak. Süzildükten sonra, sıcakken tereyağı eklenecek ve tereyağı sebzelerin sıcaklığıyla eriyecek...

Önümüz kış. Annemin mutfağından yemekler yaparsanız, beni de çağırmayı lütfen unutmayın!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Yeni/eski...

Selim İleri 2011.11.13

Her şey yenileniyor!

Büyük, inanılmaz gelişmeler!

Çağ atlıyoruz!..

Altmış yıl boyunca ne çok işittim bu sözleri. Ne çok yenilendi her şey! Bir 'gelişme' noktalanmadan öteki 'gelişme' başladı. Ve boyuna çağ atlayıp durduk.

Şimdilerde uzun uzadıya anlatıyorlar: Kâğıt kitap devri kapanıyormuş; eserler artık bilgisayarınızda, cep telefonunuzun ekranında! Birtakım teknik terimlerle anlatıyorlar. İtiraf edeyim ki, söylenenlerin dörtte üçünü anlamıyorum, anlayamıyorum. Galiba anlamak istediğim de yok.

Kâğıt kitap ömrümün sonuna kadar yeter bana. Kâğıt kitabın on beş sayfasını zar zor okuyanların ise 'ekran kitap'tan ne ölçüde yararlanacaklarını sormadan edemiyorum.

Peyami Safa'nın bir yazısı var, onu hatırladım. 18 Nisan 1936 tarihinde İzmit fabrikası "İlk yerli kâğıt"ı çıkarmış. Birkaç gün sonraki Cumhuriyet gazetesinde Peyami Safa bu olaydan duyduğu büyük sevinci dile getiriyor.

Fatih-Harbiye romancısı olaya iki ayrı açıdan bakmış: Kâğıt, uğraşısı yazarlık olanlar için her şeydir. O kadar ki, "ekmeğin yerine konacak bazı şeyler olduğu halde kâğıdın yerine konacak hiçbir şey yoktur". Yanı sıra, kendi yenidendoğuşunu yaşayan bir ülkede, kâğıt başlı başına bir aydınlık, okuma yazma edimi için en önemli madde. Peyami Safa böyle değerlendirmiş.

Devam ediyor: Kâğıdın insanlık için anlamı uygarlıkla denk. Buharın, elektriğin, makinenin, tıbbın, kimyanın, ilâcın, resmin, şiirin, romanın, müziğin insan yaşamına geniş ufuklar açması ancak kâğıt denen mucizeyle bir arada olabilmiş. Kısacası, "kâğıt medeniyetin derisi".

Peyami Safa kendi kâğıdını kendi üretebilen bir ülkenin artık büyük kurtuluşa gerçekten kavuştuğu kanısındadır. Şöyle diyor: "O kâğıt parçası, Türkiye'nin mesut ve büyük yarınından bugüne gelen yazısız bir mektuptur; fakat okumasını bilenler için onun çizgisiz yüzünde ne müjdelere var!"

1936'dan bugüne kâğıdın şu kutsal anlamı yürürlükten usul usul kalkmış bulunuyor. 1930'ların ders kitaplarını görmüş olanlar, hepsinin birinci hamur kâğıda basılmış olduğunu ve İzmit fabrikasının adının bir 'onur' simgesi gibi anıldığını hatırlayacaklardır. Sonra sonra durum değişiyor. Kâğıt üretimi hızlandırılmıyor. Kâğıt, iktidarların bir denetim imkânına dönüşüyor. Derken kâğıt ithali, şu bu, malûm büyük gelişmeler, Özal döneminde bilgisayar, bilgisayarlarla donatılacak okullar. Bütün bu gelişmelerden yarın için büyük umutlar besleniyor. Evet, öyle olmuştu.

Bununla birlikte hangi yarın, hangi büyük umutlar? Peyami Safa'nın kâğıdın varlığıyla hayat bulabileceğine inandığı o resimler, şiirler, romanlar nerede dersiniz?

Meselâ ressamlarımızın eserleri nerede? Bir zamanların, ülke coğrafyasına açılmış ressamları öleli yıllar geçti. Değerli eserleri bir iki koleksiyonda ya sönük sönük duruyor, ya bir devlet dairesinin kasvetli duvarında çarpık asılı. Ya da, müzayedelerde bugünün zenginlerine satılacakları günü bekliyorlar.

Yarına ne kalmış onca emekten? Malik Aksel bu resimlerin başına gelenleri anlatmış ama, kâğıt kitabın modası geçtiğinden olacak, Aksel'in eserini, kitaplarını okumaya ihtiyaç duymuyoruz.

Peyami Safa'nın bakışından, değerlendirişinden iz sürersek; bilgisayarın da, tıpkı elektrik, tıpkı makine gibi kâğıtla yaşamın kılıfına geçtiğini düşünmemiz gerekecek. Kâğıdın düşünce üretmekle, yaratıcılıkla ilişkisini kavrayamayan, kâğıda o anlamda gerekli önemi vermeyen toplumlar, besbelli, bilgisayarı, daha sonraki teknik buluşları yalnızca ithal etmek durumunda kalıyorlar.

Şunu da düşündüm: Bir an önce ekran kitaba geçsinler. Kimlerin ekran kitaplarda boy göstereceğini tahmin etmek güç değil. Ortalık dinler, belki herkes kendi yolunda yürür.

"Kâğıt kitap eskimeye yazgılı." Böyle dediler geçen gün. Gıcır gıcır yeniden oldum bittim utandığımı bir kez daha ayırt ettim.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Kapalıçarşı anıları

Selim İleri 2011.11.19

Hava biraz ısınsa da Kapalıçarşı'ya gitsem... Böyle diyerek uyandım. Rüyamda Kapalıçarşı'yı mı görmüştüm?

Hatırlamaya çalıştım boş yere. Büsbütün rüyasız bir uykuydu galiba. Nerden çıkmıştı Kapalıçarşı?

Sonra sonra Ataç'ın yazısını hatırladım. İki ciltlik Günce'yi bugünlerde yeniden okuyorum. 30 Kasım 1954'te Ataç Kapalıçarşı'yı yazmış: "İstanbul Kapalıçarşı'nın yandığını öğrenince çok üzüldüm. Üzülmez mi kişi? O kadar varlık ateşe gidiyor." Güncenin bu bölümü ilgimi çekmişti. Kapalıçarşı'ya gitmek isteği Ataç'ın yazdıklarından esinli. Herhalde öyle.

Ataç Kapalıçarşı'yı sevmezmiş. Yalnızca yeniliklere açık bir yazarın, geçmişle bütün bağların kopmasını dileyen bir lk adaminin eski püskü, tarihî Kapalıçarşı'dan hoşlanmayacağı ortada. Yine de şaşırdım. Ben Kapalıçarşı'yı çok severim.  dört yıldır uğradığım yok, ama anılar yeter.

Ataç, Beyazıt'tan Bâbiâli'ye giderken, "yolu kısaltmak için" geçermiş Kapalıçarşı'dan. "Sıkılırdım da çabuk çabuk yürür giderdim" diyor, "durup da bakamazdım o dükkânlara. Bir bayağılık vardı Kapalıçarşı'da, dayanılmaz, kişiyi ürperten bir bayağılık."

Handiyse irkildim. Çünkü ocukluğumun, o 1950'li yılların sonundaki Kapalıçarşı anıları bir renk ve ışık yağmuru. Oraya ilk gidişim Kadıköyü, Bahariye zamanlarımızdan. İskele, vapur, Karaköy, Ankara Caddesi, Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye kapısı derken, neredeyse bir dünya seyahati! O günün koşullarında öyle gelirdi, hele ocuksanız.

Nuruosmaniye Camii'ni çok severim. Baroktu, şuydu buydu diye mimarisini ekiştirenlere hiç aldırmam. Yamacından geçip Kapalıçarşı'ya her girişimde yüzyıllar öncesine dönerdim. Bir masal havası eserdi. Kuyumcuların camekânlarına bakmaya doyamazdım. Henüz el işçiliğinin fabrikasyona yenik dşmediğiy günler; yüzükler, bilezikler, gerdanlıklar, dediğim gibi, renk ve ışık yağmuru...

Kapalıçarşı'ya gidiş sebebimizi de hatırlıyorum: Almanya'dan yeni dönmüştük, Cihangir'e taşınacaktık; "möble" almaya gitmiştik Kapalıçarşı'ya. Galiba sonbahardı. Mobilyacılar sıram sıram dizilmişler. Berjerler, kbikler iç içe, yan yana. Kanepeler, iskemleler, sehpa. Koltuklar oradan alınmamıştı galiba. Ama iki küçük, biri büyük, kenarlarında oyma gller,  sehpayı Kapalıçarşı'dan aldığımızı dn gibi hatırlıyorum.

Küçük sehpalardan biri, bunca yıl sonra hâlâ benimle, oturma odamda. O gün Kapalıçarşı'ya anneannem, annem ve ben gitmiştik. Sehpaları anneannem seçmişti.

Ataç Kapalıçarşı beğenmezliğini inatla sürdürüyor: "Bir şey de almazdım oradan, yahut ancak iki üç kere alışveriş ettim. Çocukluğumda, on dört on beş yaşımdayken, 1914'ten önce bir muhallebici vardı arşı'da, orada keşl yemeğiy giderdim. Son zamanlarda o muhallebici gene var mıydı bilmiyorum."

Vardı, 1950'lerin sonunda da yerli yerindeydi. Hatta, biz de keşl yemiştik. Keşl yediğimizi yarım yüzyıl sonra nerden hatırladığımı, nasıl hatırladığımı sorarsanız, isminden diyeceğim. Boyuna "Keşl! Keşl!" diye tekrarlayıp duruyordum. Çok geçmeyecek, keşle ikinci bir ad takacaktım: Yumurtalı muhallebi...

O eski haliyle bir saray kulesini andıran muhallebici Hüseyin Rahmi'nin Can Pazarı romanında şöyle bir görünür, kaybolur. Can Pazarı'nın uzunca bir bölümü Kapalıçarşı'da geçer. Geçmiş günlerin çarşısını girdisi çıktısıyla öğrenmek, yaşamak isteyenler için Hüseyin Rahmi'nin eseri kaçırılmayacak fırsattır.

Ama Ataç geçmiş zaman arşılarının yeni güne, bugüne hiçbir yarar sağlayamayacağı kanısında. Handiyse altmış yıl önce, günümüzün yenilik, boyuna yenilik saplantısını belki ilk o dile getiriyor:

"zldm ya arşı'nın yandığına, gazeteler yeniden yapılacağını yazıyor, buna büsbütün zldm. Kızdım daha doğrusu. Yirminci yüzyılda kapalı arşı yapılır mı? Kapalı arşı yapmak düşünülür m? Eskiden kalmış olan yıkılmaz, bırakılır, geçmişin bir anısı diye saklanır, ama kendiliğinden yıkılır, yahut yanarsa, onarılmaz artık, yeri temizlenir, açılır, günün gereklerine uygun bir arşı yapılır. 1954 yılının, yahut yapılacağı yılın isterlerine göre bir arşı..."

Kapalıçarşı'ya gelince, İstanbul'un en eski ve en değeri yapılarından biri. Bazı kaynaklar Bedesten biriminin taa Bizans'tan kalma olduğunu belirtiyor. Çarşının büyük bölümü Fâti. döneminde yapılmış. Nice değışimlere uğramış olursa olsun, Kapalıçarşı yüzyılları söylüyor.

Edip Cansever'in "Kapalıçarşı" yazısı Ataç'ınkinden başka kaygılarla donanmıştır. Gerçi Cansever de Kapalıçarşı'yla değil, geçitlerle, büyük pasajlarla, hanlarla haşır neşirliğini söyler. Ama uzun yıllar Kapalıçarşı'da çalışmıştır, hemen her gün gelip gitmiştir çarşıya.

"İlk dükkânım!" diyor, "Cevahir Bedesteni denen, Bizans'tan kalma dört kapalı yerin yanı başındaydı." Ben bu ilk dükkânı bilmiyorum. Ama ikincisine çok gittim:

"İkinci dükkânım ise, Sandal Bedesteni denen, Fâtih zamanına ait yapının hemen ağzındaydı. Otuz yıllık (iş) yaşamımın çoğu, burada geçti. Asma kattaki çalışma masamla, hemen üstümde gökyüzüne açılan, yazın yapışkanotları fışkıran penceremi unutamam. Mavi, dört köşe bir göz gibi bakardı yukarıdan yukarıdan. Bazen de yağmurlarla, yağmurun çok çağrışımlı sesiyle dinlendirirdi beni."

Harikulâde anılarım arasında asma kattaki oda, gökyüzüne açılan pencere.

Edip Cansever değişen zamanla birlikte bir şeylerin yittiği kanısında: "İpeklinin yerine naylon. Beykoz gülâbdanının yerine, Japon bebeği..."

Kemal Tahir'in Yol Ayrımı'nı okuyanlar anlatış zenginliğiyle dolup taşan Bedesten bölümünü herhalde hiç unutamazlar. Gençliğimin bazı günleri hep orada geçti. Eski eşya, eski her şey, saatler, yüzükler, yelpazeler, minyatürler, yağlıboyası çatlak çatlak resimler, sonu gelmeyecekmişçesine sürüp giden bu döküntüler şiiri başımı döndürürdü.

Döküntüler dedim ama, düzeltiyorum: Kılıç artıkları.

Ataç, Kapalıçarşı yangını için "yakınacak, dövünecek" olanların içtenliğine inanmamış. "... bakmayın siz o yazarların yakınmasına, dövünmesine. Onların da çoğu, alışveriş edecekler mi, Kapalıçarşı'ya değil, İstanbul'un, Beyoğlu'nun yeni mağazalarına giderlerdi bencileyin. Kapalıçarşı diye ağlamaları kolayca, ucuzca şairlik edebilmek içindir."

Böyle düşünmüyorum. Kapalıçarşı'nın yeri ayrıydı İstanbul yaşamasında, Beyoğlu'nun yeri ayrı. Her ikisinin de güzellikleri uçsuz bucaksızdı. Kapalıçarşı'da geçmiş, tarihten süzölmüş olanı yaşardınız, Beyoğlu'nda yeniyi, o günlerde söylendiği gibi, "Avrupaîliği". Şehrin hayatında bunlar katmer katmer zenginliklerdi.

Kuyumcuları, halıcıları, bakırcıları, mobilyacıları, kumaşçıları, terlikçileri, daha nice nice dükkânıyla Kapalıçarşı belleğimde yaşayıp duruyor. Kıbrıs'tan gelen Servet Yenge'ye elmas küpe almaya gidişimiz de. İlle elmas. Beyoğlu'na da bakılmıştı. Beyoğlu'nda elmas bulunamamıştı, sadece pırlanta. "Felemenk" mi diyordu Servet Yenge?.. "Bir çift Felemenk küpe..."

Tevfik Amca'yla Servet Yenge hep yazın gelirlerdi İstanbul'a. Ve yaz günleri Kapalıçarşı ne kadar serin olur!..

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Bir şiir(i) okumak

Selim İleri 2011.11.20

Küçük Ali bütün sevimliliğiyle bana şiir okudu. Annesi babası 'yazar' olduğumu söylediler küçük Ali'ye. Küçük Ali ikinci sınıfta; yazarla şair gönlünde iç içe.

"Ben şiir yazamıyorum" dedim, "yazmak istedim, sonra ürktüm. Ama yazdıklarım hep şiirle beslendim. Yazabilmek için hep şiir okudum." Bunları herhalde küçük Ali'ye değil, kendime söylüyordum.

Oysa şiiri çok geç sevdim. Çocukluğumda, o zamanlar, Hürriyet gazetesinde, çerçeve içinde Yahya Kemal'in şiirleri, rübaileri yayımlanırdı. Büyüklerim kesip saklar, ezberlemeye çalışırlardı bu eserleri. Bense pek bir şey anlamazdım.

Okuma kitaplarımızdaki şiirlerse hep zorla ezberletildiğinden ürktürdü. Üstelik, ille bağıra çağıra okuyacaktık. Bu yanlış bugün hâlâ sürüyor. Küçük Ali çok sevimliydi ama, şiiri okurken ev sarsıldı. Sözcükler eriyip gitti, heyecan ve bağırtı kaldı geriye.

Memet Fuat'ın bir güldestesi var: İlkokul Çocukları İçin Şiirler. De Yayınevi'nin verimi, Ağustos 1968'de yayımlanmış. Kırk yıl öncesinin verimi ama, çocuklara şiiri sevdirmek konusunda bugün de ılık ılık bir kitap. Asaf Hâlet Çelebi'yle başlıyor Cahit Külebi'yle noktalanıyor.

Memet Ağbi arkasını getirecek, ikinci, üçüncü güldestelerle ilköğretim çağındaki çocukları şiirle, çağdaş şairlerimizle tanıştıracaktı. Ne yazık ki, İlkokul Çocukları İçin Şiirler ilgi devşirmedi, hemen hiç satmadı. Öyle olunca da, arkası gelmedi.

Memet Fuat'ın 'şiir okuma sanatı'na yönelik kaygıları varmış. Yıllar sonra fark ettim. Önsözde "küçüklere" sesleniyor:

"Bu şiirlerden beğendiklerinizi sınıflarınızda, okul toplantılarınızda okurken bir şeye çok dikkat etmelisiniz. Okuma kitaplarındaki 'manzume'ler gibi okunamaz bunlar. Tıpkı konuşur gibi okunmaları gerekir. Hiç acele etmeden, bağırmadan, tane tane, özentisiz, yapmacıksız -düpedüz konuşur gibi."

Sonsözde kaygısını bu kez "büyükler" yineliyor:

"Bu şiirlerin yüksek sesle okunuşunda ise gerek anababaların, gerek öğretmenlerin, çocukları alışılmış 'manzume okuma' gülünçlüğüne itemeyeceklerini sanıyorum. Çünkü o zaman ortada 'şiir' değil, hiçbir şey kalmadığını kolayca görecekler."

Şu "itemeyecekleri" aklımı karıştırdı: Bağıra çağıra okumalarımızın gerisinde büyüklerimizce beğenilmek isteği mi ağır basıyordu? Sözelimi o gün küçük Ali'yi hepimiz, yaşını başını almış biz büyükler alkışladık...

Yüksek sesle şiir okuma meselesi şairlerimiz arasında gizli, söze pek dökülmemiş tartışmalara yol açmıştır. Attilâ İlhan şiirin "gürül gürül" okunmasını isterdi. Nitekim şiirlerinden oluşan bazı kayıtlarda öyle okudu. Bir anı bugün o diskler. Onunla yaptığımız ırmak söyleşide şiirin, hele kendi şiirinin gürül gürül okunması konusunda düşüncelerini ısrarla dile getirir.

Memet Fuat'ın salık verdiği okuma biçimine Attilâ Ağbi âdetiyle şiddetle karşı çıkardı. Sık sık Nâzım Hikmet'i örnek verirdi.

Yüksek sesle kendi şiirlerini okuyanların en etkileyicisi, benim için Behçet Necatigil. Yıllar geçti, onun okuyuşu kulaklarımda yankıyıp durur. Yüksek sesle dedim ama, Necatigil alçak sesle okurdu, içine kapanmış, "Bir dumanla dolmuş dünya / Boğucu bir duman"...

Arnavutköy'ndeki Kaptan lokantasında Edip Cansever'i yine görür gibiyim: Yeni şiirini okuyor bizlere. Gözlüğünü çıkarmış, kâğıda eğilmiş. Cansever'inki de içine kapanık okuyuşlardan.

İlhan Berk dalıp giderek okurdu. Törensi bir dalıp gidişti.

Cahit Külebi gülümseyerek okurdu. Külebi'den -çok sevdiğim- "Rüzgâr"ı dinlemiştim: "Şimdi bir rüzgâr geçti buradan"...

Şiirinde, düzyazısında onca ironisine rağmen Salâh Bırsel buz gibi okurdu.

Küçük Ali yarın bu şairleri okuyacak mı, şiiri sevecek mi? Bilmem neden, küçük Ali'ye Cahit Sıtkı'nın babasına mektubunu anlattım. Cahit Sıtkı o mektubunda şiir yazmadan yaşayamayacağını söyler. Şiir yazmadan, şiir okumadan... Şiirdir genç Cahit Sıtkı'yı insan kılacak.

Küçük Ali de bana bir dolu yapbozunu gösterdi...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Türk sinemasının en büyüğü

Selim İleri 2011.11.26

Dün gece, geç saat öğrendim: Lütfi Ömer Akad'ı kaybetmişiz.(Geçen hafta cumartesi günü) Akad benim için Türk sinemasının en büyük ustasıydı.

Zümrüt'tü. 1959-1960 sezonu olmalı; Beyoğlu'ndaki Yeni Melek sineması yalnızca yabancı filmleri gösterirken, ilk kez bir Türk filmi, Zümrüt. Okuryazar geçinenlerin Türk sinemasına burun kıvırdıkları dönemler. Zümrüt'ü seyredebilmemin tek sebebi, Yeni Melek'te gösterime girmiş olması.

Kadrosunda kimler yok ki! Başta, olanca gençliği ve siyah-beyaz bir filmde bile handiyse yemyeşil gözleriyle Çolpan İlhan; benimle adaş Selim'i oynayan Fikret Hakan, sonradan aziz bir dostum olacak Sadri Alışık, büyük tiyatro oyuncusu Ulvi Uraz, sevgili Kâmrân Yüce...

İhsan Koza'nın romanından beyazperdeye aktarılmış Zümrüt eleştirmenlerce pek beğenilmemiştir. Lütfi Bey de ziyan olmuş bir proje sayardı. Oysa Zümrüt, Kamelyalı Kadın'dan uzak izler taşıyan havasıyla beni 'edebiyat'a alıp götürülenlerdendir. İhsan Koza'nın romanını bin bir güçlkle bulup okuduğumu hatırlıyorum.

Yine 1960'lar, bu kez yaz mevsimi. Sinemalar yaz günleri 'iki film birden' oynatıyor. Taksim sinemasında 1952 yapımı Kanun Namına'yı seyrederim. Artık başıma buyruk, tek başıma sinemaya gidebiliyorum. Kanun Namına bir kara polisye. Galata'daki atelyesinde polis tarafından sıkıştırılan 'masum katil' Ayhan Işık'la ona teslim olması için yalvaran Gülistan Güzey -filmdeki adlarıyla Nâzım ve Ayten- aklımdan hiç çıkmayacak.

Bunca yıl sonra bile o sahne gözümün önündedir.

Filmlere imza atan kişinin yönetmen olduğunu galiba Kanun Namına'yla öğreniyorum. Komşumuz Tahir Bey, Taksim sinemasından çıkarken beni görüyor ve hangi filmi seyrettiğimi soruyor. Kanun Namına'yı söyleyince, "Ooo, Akad, Vurun Kahpeye'yi de o çekmiştir" diyor. Şimdi böyle hatırlıyorum.

Sonra gençlik yıllarım. Lütü Ö. Akad'a hayranlığım -şimdi yerinde yeller esen- Saray sinemasında seyrettiğim Üç Tekerlekli Bisiklet'le pekişiyor. Çok geçmeyecek Hudutların Kanunu'nu, Ana'yı, Kızılırmak-Karakoyun'u seyredeceğim.

Nihayet 1968'de Vesikalı Yârim! Türk sinemasının unutulmaz bir başyapıtı. Türkân Şoray, İzzet Günay'ın manavına geldikten sonra, hayatını kahreden Beyoğlu'na geri dönüyor; "Kalbimi kıra kıra/ Bıraktın bir hatıra"...

1970'lerde Akad'la tanıştığım vakit Vesikalı Yârim en az dört beş kez seyrettiğim, her sahnesini, sayısız inceliğini ezbere bildiğim bir filmidi.

Akad'la bir başka ustanın aracılığıyla tanıştım. Bu usta Halit Refiğ'dir. Çok özlediğim Halit Bey bana Kemal Tahir'in evinde Türk sinemasının genç senaryo yazarlarına ihtiyaç duyduğunu söylemişti. Sinemamızın iyi bir seyircisiydim, sinemada çalışmak istiyordum. Halit Refiğ'le başarısız mı başarısız bir senaryo çalışmam oldu. Ama Halit Bey benden büsbütün umut kesmemiş olmalı ki, her zamanki yüce gönüllülüğüyle, yolun başındaki Selim İleri'yi hem Atıf Yılmaz'a hem Lütü Ö. Akad'a ısrarla salık verdi.

Yaz başlangıcı bir gün büyük usta Akad'la Erman Film yazıhanesinde buluştuk. Sadri Alışık Sokağı'ndaki Erman Han'ın en üst katı. En çok gözleri aklımda Lütü Bey'in, o kadar keskin ve o kadar sevecen bakışlı.

Senaryo yazarlığı konusunda bilgim hâlâ sıfır noktasındaydı. Cüneyt Arkın için bir tasarı üzerinde konuşuluyordu. Hürrem Bey (Erman), Graham Greene'in Satılmış Adam romanını uyarlayıp uyarlayamayacağını tartışıyor Lütü Bey'le. Bir kiralık katil öyküsü. Hollywood'da filme de alınmış.

Akad'ın uyarlamalardan hiç hoşlanmadığını o gün öğreniyorum. Satılmış Adam'ı okumam için bana veriyor, "Konusu yeter, gerisini unutun" diyor. Hayır, 'konu' değil, 'tema'. Kendisi okumayacak Satılık Adam'ı.

Mecidiyeköy'deki evinin adresini veriyor, filanca akşam buluşacağız, Erman Han'ın kapısında ayrılıyoruz.

Hayatımın en derin dostluklarından birinin o gün başladığının bilincinde değilim. En derin bir usta-çırak ilişkisinin.

Bir yaz akşamıydı, nasıl unutturum! Mecidiyeköy hâlâ 'köy' havasını koruyordu. Pazarı geçtikten sonra, ara sokakta, bahçe içinde o tek katlı ev. Lütü Bey'le Şükran Hanım. Eşsiz bir insan, bir 'anne' olan Şükran Hanım. Sadeliklerle örülmüş bir yaşam. O güzel günleri, akşamları, çalışmamızı, akşam yemeğinden sonraki söyleşilerimizi aklım buruşuncaya kadar hatırlayacağım. Şimdi yine hepsi ürpertiyor, gözyaşlarımı şu an tutamıyorum.

Akad'la Yaralı Kurt'u çalıştık. Yıl 1972'ymiş, sinema tarihleri öyle yazıyor. Demek kırk yıl geçmiş. Bana daha dün gibi geliyor. Daha dün, büyük ustadan senaryo yazmanın gereklerini, inceliklerini öğreniyorum.

Âlim Şerif Onaran Lütü Ömer Akad'ın Sineması adlı değerli eserinde şöyle yazmış:

"Yaralı Kurt, İngiliz yazarı Graham Greene'in A Gun for Sale adlı, sinemaya iki kez aktarılan ve Türkçe'ye Satılmış Adam adıyla çevrilen romanından Selim İleri'nin senaryo haline getirdiği, çekim senaryosu Akad tarafından düzenlendikten sonra Erman Film Kurumu adına çekilen bir kurdele..."

Akad'ın himayesinden kaynaklanıyor bu satırlar. Jenerikte senarist olarak benim adım geçiyor ama, birkaç sahne ve diyaloglar dışında bütün yapı Akad'ındır. Bunu daha önce de birkaç kez yazdım. Lütü Bey her görüşmemizde "Uzatıyorsunuz" derdi.

O güzel, unutulmaz günleri Lütfi Bey anılarında yazdı. Benimle ilgili yazılanlar arasında onun yazdıkları yüreğimi yakar:

"O günlerde yeni tanışmamıza karşın evimize girip çıkma ayrıcalığı verdiğimiz, bizi sık arayıp soran bir konuğumuz var, adı Selim İleri. Eşitim olmayacak kadar küçük, oğlum diyemeyeceğim kadar büyük. Tam bir çağla, içi de onun kadar ak ve temiz. Eşim de benimsiyor onu, kimi zaman uzun süren güzel konuşmalarımız oluyor. Duyarlı ve kırılgan yapısına endişe ile bakıyorum.

Uzun süredir yazınla uğraşüyor, bu nedenle İstanbul Üniversitesi'ndeki hukuk derslerini bırakacak. O bir anlatıcı, bunu yazıyla yapacak, çok olanakları olan sinemayı da merak ediyor. İşte Yaralı Kurt adını koyduğum yeni senaryomu bu yüzden Selim İleri'ye teslim ediyorum."

Akad'ın anıları, Işıkla Karanlık Arasında, Nisan 2004'te yayımlandı. Büyük usta yalnızca kendi serüvenini anlatmaz anılarında. Eserler eşliğinde bir Türkiye panoramasıdır Işıkla Karanlık Arasında. Bir tarihçe, toplumbilimsel yanı ağır basan bir çalışma.

Lütfi Bey'den yalnızca senaryo yazmanın püf noktalarını öğrenmedim. Çok daha önemli bir konuda kılavuzum ve hocam oldu: Ondan insan olmayı öğrendim. Olabildiğimce...

Her zaman söylemek istiyorum: Bir Behçet Necatigil, bir Lütfi Ömer Akad; ikisine gönül borçlarım ödenemez.

Şimdi gözümün önünde Isparta'nın bir köyü. Akad Gökçeççek'i yönetiyor. Şükran Hanım'la birlikte köhne mi köhne bir otobüsle Isparta'ya gitmişiz. Akad'ın boş zamanlarında yeni bir senaryoya çalışacağız. Yukarıda, dağ yolunda çekim. Tek başıma, yürüyerek, çekim alanına gidiyorum.

Bir çoban bana "Aleykümselâm" diyor. Şaşıyorum, gülümsemeye çalışıyorum.

Anlattığımda sevgili Lütfi Bey, "Âdettendir. Size Allah'ın selâmını vermiş" diyecek...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Sevgili Sezen Aksu

Selim İleri 2012.01.07

Genç arkadaşım Müge İrepoğlu bana beş bölümden oluşan çok güzel bir Sezen Aksu seçkisi hazırladı. Bu antoloji sayesinde, dünden bugüne Sezen Aksu yanı başımda artık.

Epey oluyor, Gül ve Yaman İrepoğlu yemeğe çağırmışlardı. O akşam sevdiği şarkıları çaldı Gül İrepoğlu. Başkalarından da, ama en çok Sezen Aksu'dan söz açıldı. Müge bir ara sofradan kalktı, içeriye gitti. Eve dönüşte Sezen Aksu'larım çantamdaydı.

Fakat o gece hatırlamadım Nezihe Meriç'in hikâyesini: "Narin". Bir başka gün, Sezen Aksu'yu, "Yaşanmamış Yıllar"ı dinlerken. Öylece. Fakat vakit yine akşamdı.

"Narin" Nezihe Meriç'in Bozbulanık adlı kitabında yer alır. Bozbulanık Meriç'in ilk öykü kitabı, 1953'te yayımlanmış. Bendeki basım 1957 tarihini taşıyor, ikinci basım. Kapak resmi Fikret Otyam'ın. Küçük boy, deyiş yerindeyse, 'elişi' kitapların edebiyatımıza anlam kattığı yıllar.

Sezen Aksu, Bozbulanık'tan bir yıl genç, 13 Temmuz 1954'te Denizli'de doğmuş.

"Narin"i 1960'ların ikinci yarısında okumuş olmalıyım. "Yaşanmamış Yıllar"ı dinliyordum, birden Bozbulanık'ı okuduğum günler! Evet ama, niye? Hızla beliriyor, billûrlaşıyordu "Narin". Genç bir kızdır o hikâyenin anlatıcısı, yaşadığı, doğup büyüdüğü yerlerden hayli uzakta, "Mona Lisa" adlı şarkıyı dinler. Bizde, 'olaysız' hikâyenin harikulâde örneklerindendir "Narin". Handiyse yarım yüzyıl geçti, bazı başka eserlerde olduğunca, hep "Narin"le yaşadım.

"Yaşanmamış Yıllar"ı epeydir dinlemiyordum. O eski kırkbeşlik kim bilir ne zaman elimden çıkmış. Yeni teknolojinin kadirbilmezliğiyle, hayatımızdan çıkmış bütün kırkbeşlikler.

Oysa "Narin"de anlatıcı, "O şarkıyı duyduğum zaman heyecanlanıyorum" diyor. "Gözlerimi kapayarak dinliyorum. İnsanın içine işleyen bir ses bu. İçinden uçuk sarı ışıklar geçen esmer bir ses. Bana, bazı güney batıdan esen, o mahzun rüzgârı hatırlatıyor."

"Yaşanmamış Yıllar"daki ses de, "Kaybolan Yıllar"daki de... Yalnız, belki, bu ses esmer değil, galiba biraz eflâtun.

Nezihe Meriç devam ediyor, eski Bozbulanık yazı masamda: "Yalnız ve mahzun. Bana dokunan bu işte."

1977 filan olmalı. Radyo bütün günler "Kaybolan Yıllar"ı çalardı. Müthiş etkilerdi bu şarkı beni. Yirmilerinde bir genç kız, hem yorumluyor, beste de onun, sözler de. Çok sonra sevgili Sezen Aksu'ya sormuştum: O yaşta kaybolan neydi, ne kaybolabilirdi ki?!

"Kaybolan Yıllar"ın bestelenmesi, sözlerinin yazılması daha eski bir tarihe rastlıyormuş. Yani Sezen yirmilerinde bile değil. "Bir yaratılış meselesi galiba" demişti, "daha yolun başındayken yitirdiğini, yitireceğini biliyor insan..." Ben o yıllarda, o yaşlarda umutlarla donanmıştım; "Kaybolan Yıllar"dan, bütün hüzünlü yazılardan çizilerden, şarkılardan, filmlerden besleniyordum ama, önümdeki zamanın hep 'kazanılacağı' hayalindeydim. Yalnızlığı yazıyordum ve -yazarsam- yalnızlık geçer, geçecek sanıyordum.

Besbelli, o kadar sevmememe rağmen, Nezihe Meriç'in hikâyesini özümseyerek okuyamamışım:

"Yalnızlar geliyor... Onları gözlerinden bilirim. Kalabalık caddelerde, تنها kır yollarında, dairelerin loş koridorlarında... Nerede rastlarsam rastlayım hemen tanırım. Müstehzî erkekler görürüm. Kısılmış gözleri ve sımsıkı kapanmış dudaklarıyla. Kahredici bakışları bende kalır. Kadınlar bilirim, kabadayı ve yırtıcı görüşlerinin, boyaların, kokuların altında, ürkek, yalnız kadınlar. O zaman loş ara sokaklar, çürümüş, kokmuş, tiksiniilmiş, kusulmuş bir şeyler hissederim. Düşünmemeye çalışırım. 'Bir şey kaybetmiş bunlar...' derim."

Sezen Aksu'yu 1980'lerde tanıdım. Çok ünlü, çok sevilen bir sanatçıydı. O günlerde Müjde Ar'la birlikte Boğaziçi yürüyüşlerine çıkardık. Sonbahara yeni girdiğimiz bir akşamüzeri, Müjde, "Sezen de bizimle gelecek" dedi. Gözümün önünde Kalender'le Sarıyer arası, deniz, hep deniz, sonra eski yalılar.

Biraz çekinmiştim Sezen Aksu'dan. Oysa alabildiğine yakın ve alçakgönüllüydü. Tabii ben onu daha önce sahnede görmüştüm. Bebek Belediye Gazinosu'ndaki çalışmasından hatırlıyordum. İstanbul'da gazinoların saltanatlı günleriydi. İstanbul'un dört bir yanı gazinolarla doluydu. Yılların solistlerinin yanı sıra, beyazperdenin sevilen yıldızları da gazinolarda şarkı söylemeye başlamış. Sezen Aksu'ysa "Kaç yıl geçti aradan", "Allahaismarladık"ı söylüyor.

Bir de Atif Yılmaz'ın yönettiği Minik Serçe'yi seyretmiştim. Atif Yılmaz'la usta-çırak ilişkimiz vardı. Atif Ağbi Sezen için "Cin gibi bir kız, fevkalâde yetenekli" diyordu.

1980'lerin sonuna kadar seyrek görüştük. Şurda burda karşılaştıkça. "Firuze"nin yankıyıp durduğu dönemler.

Sonra Sezen bana iş buldu. Maddî açıdan enikonu sıkıntılı bir dönemimdi, Sezen'in çağrısıyla Argos dergisini yönetmeye başladım. Asıl dostluğumuz o zamanlar. Nasıl titiz, heyecanlı, uğraşısına tutkun bir sanatçı olduğunu o zamanlar ayırt ettim. Eşsiz bir Sezen Aksu şarkısı olan "Gidiyorum bütün aşklar yüreğimde"nin bestelenişine tanık oldum. Yeni bir albümü çıkacaktı Sezen Aksu'nun o günlerde. Adı ille, "Gidiyorum bütün aşklar yüreğimde" olsun diye tutturdum. Sezen uzak durmadı ama, yapımevi Sezen Aksu Söylüyor'u tercih etti.

(İyi ki öyle olmuş. Günün birinde, Sezen Aksu izin verirse, Gidiyorum Bütün Aşklar Yüreğimde benim bir romanımın, herhalde bir anı-romanın ismi olsun istiyorum...)

Sevgili Sezen Aksu bilmez, bir sabahtı, belki kimseye anlatmadım, Argos çoktan kapanmış, orta yaş gelip geçiyor, Boğaziçi yürüyüşlerim artık tek başıma, Kireçburnu'nun oralardayım, bir evin açık penceresinden o erken sabah vakti, ince ince "Yaşanmamış Yıllar" yankıyor. Önce tam çıkaramıyorum, ne var ki durakalıyorum, sonra "... yaşanmamış genç yıllarımı ve sebebini suskunluğumun..." Büyük bir sarsılışla kalıyorum. O sabahı hiç unutamam. Yaz esintisi yine. Şarkı bitiyor. Koşarcasına uzaklaşıyorum Kireçburnu'ndan.

Elbette bilemezdim, işte geçenlerde, bir akşam vakti, "Yaşanmamış Yıllar"ın "Narin"le bütünleneceğini. O sabahtan sonra bir de bu akşam! diyordum. Kendi kendimeydin, evde, dağınık yazı masasının başında, artık altmışımda.

Bölük pörçük anılar:

Sezen Aksu Şan'da, Onno Tunç'un bestelediği şarkılar, müthiş konserden sonra Ece'ye gidiyoruz, Sezen "Yalnızca şarkı söylerken yaşıyorum" diyor...

Oba'da sahneye çıkıyor Sezen Aksu, kış akşamları, önce La Traviata'nın uvertürü başlıyor, sahne kararıyor, sonra Sezen geliyor...

Yine Kireçburnu'da Ali Baba'dayız. Bir yaz akşamı. Gelecek için tasarılar konuşuluyor... Levent'teki ev, kar yağıyor, Sezen'e şarkı sözü yazmaya boş yere uğraşıyorum. Derken beceriksizliğime gülmeye başlıyoruz...

Müge'nin seçkisinde şimdi, Sezen Aksu'nun son dönem şarkılarından "Kutlama"; Arto Tunç Boyacıyan'ın bestesi, söz Sezen Aksu. "Başımı omzuna yaslamaya / Hayata yeniden başlamaya..." Artık dayanamıyorum; son görüşmemizde cep telefonunun numarasını vermişti, bir mesaj çekiyorum: "Sevgili Sezen Aksu'yu yazmak için meğer ne kadar geç kalmışım!" Tango esintileriyle "Kutlama" devam ediyor. "Kimsiniz" yanıtı geliyor Sezen'den. Yazıyorum. Paris'te konserdeymiş; "... Paris'te sahneye çıkmak üzereyim. 'vay yine mi keder, ama artık yeter...' senin için bu akşam..."

Teşekkür ederim sevgili Sezen Aksu, bütün şarkıların için, hüznlere, kederlere ruh üflediğin için...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Niçin oyun yazmıyorum...

Selim İleri 2012.01.21

Tiyatro çok sevdiğim bir sanat. İlk gençliğim tiyatro heyecanlarıyla geçti. Hep bir oyun, oyunlar yazmak istedim. Zaten yazmak arzusun başlangıcında, Tennessee Williams'tan radyofonize edilmiş Sırça Kümes'in

büyük rolü var.

1960'ların başında Sırça Kümes'i İstanbul Radyosu'nun yayını Radyo Tiyatrosu'nda dinlemiştim. Yazar olacağım diye o gece tutturmuştum. Kendi kendime, kimselere söylemeden.

Tiyatro oyunundan yararlanmayı ilk olarak Ölüm İlişkileri'nde denedim. 1978 galiba. Kimi oluntuları, bu romanda, oyun diyalogları halinde yazdım. Söylemem gereksiz: Coşkularla donanmıştım ve bir oyun yazabilirim diye düşünmüştüm.

Tiyatro olanaklarının romanla kaynaştırılması Batı'da çokça denenmiş. O deneyişlerden esinlenmiştim. Aynı uygulamayı Cehennem Kraliçesi'nde sürdürdüm. Arkası gelmedi.

1980 sonrasında, Kaldırım Serçesi döneminde değerli Gülriz Sururi bana "Niçin oyun yazmıyorsun?" dedi. Gülriz Sururi, tiyatromuzda 'yerli' yazarlarla işbirliğini önemsemiş ender oyunculardandır. Haldun Taner'le verimli çalışmaları olmuş. Güngör Dilmen'le, Başar Sabuncu'yla...

Yeniden heves ettim. Bu kez, Gülriz için, Cemil Süleyman Alyanakoğlu'nun Siyah Gözler romanını oyunlaştırmaya giriştim. Siyah Gözler, geçen yüzyılın başında, dul bir kadının aşk yalnızlığını Beykoz, Boğaziçi dekorunda işler.

Berbat şeyler yazdım. Kimseye de göstermedim.

Sonra, gerçekten 'birdenbire', Cahide / Ölüm ve Elmas geldi. Bir gece, haziran başı veya mayıs sonu, tam yatmak üzereydim, dürtülerle donandım. Hissediyordum: Cahide Sonku'nun macerasına açılan bir oyun yazacaktım, apaçık bir 'oyun'. Genelde bende öykü, roman hep billûrlaşma anlarıyla belirir. Ama bu kez bir oyun belirliyordu. Onu roman ya da öykü metni gibi 'göremiyor', alımlayamıyordum. Replikler uçuşuyor, sahnelerle donanıyordum.

Sönmüş gitmiş sandığım tiyatro yazmak tutkusu uykuyu çoktan yenmişti. Yazı makinasının başına geçtim. Kişiler, olaylar, sahneler elimin altındaydı sanki. Cemil Şevket Bey diye bir 'anlatıcı' uydurmuştum; Cemil Şevket Bey'in kılıktan kılığa girerek, sonradan romanlarımda yaşayageleceği aklımın ucundan geçmiyordu. Şimdi, burada, Cahide'yi anlatacaktı Cemil Şevket...

Sanki biri yazdırıyordu bana, ben sadece 'dikte' ediyordum. Ama bu kişi Cemil Şevket değildi. Biri, ona da ne anlatması gerektiğini söylüyordu...

Yazı masam, oturma odasında, pencere önündedir. Arkamda koridora açılan kapı. Cahide / Ölüm ve Elmas'ı yazarken koridorda Cahide Sonku'nun düşsel varlığını hisseder gibi olurdum. Oyundaki birçok sözünü sanki o söylüyordu; koridorda bir aşağı bir yukarı volta atıyordu. Bazı günler çok şıktı, bazı günler iyice derbeder. Cahide'nin oyununu hepi topu yirmi yedi günde yazdım. Dış dünyayla bütün bağlarım kopmuştu. Telefonların en zorunlularını yanıtlıyordum.

Nihayet bitti. Koridorda onu bir daha hissedemeyeceğimin sancısını, ıssızlığını duyuyordum. Şimdi sahneleniş hayalleri başlamıştı. Cahide rolü için Arsen Gürzap'ı, Cemil Şevket için de rahmetli Alev Sezer'i aklımdan geçirmiştım. Arsen'e oyunu okudum. Tabii okuyarak bir oyunu aktaramazsınız. Dinleyici konumundaki kişi zorlanır. Arsen Gürzap sabırla dinledi. Yalnız küfürlü bölümler biraz tedirgin etti.

Sonra Can Gürzap okudu. Can Gürzap oyunu sevdi, sevmekle kalmadı beni yüreklendirdi. Hedda Gabler yorumundan beri hayranı olduğum Arsen Gürzap'ı artık Cahide'de görür gibi oluyordum. Bir yığın formaliteden sonra oyunu Devlet Tiyatrosu'nun repertuvar kuruluna gönderdim. Bir yığın formalite diyorum,

meselâ sekizer nüsha mı, onar nüsha mı çıkartılıyor; fotokopi makinası başında saatlerce beklemiştim o sıcak yaz günü.

Oyun kuruldan geçti. Özdemir Nutku'nun bir iki, çok yerinde uyarısını hatırlıyorum. Şimdi başlayacak provalar, yarın, öbür gün başlayacak; derken rejisör bulunamadı, derken salon bulunamadı. Bir şeyler oldu ve Cahide'nin oyunu usul usul ölüm uykusuna yattı. Oysa sahnede görmeyi çok istiyordum. Derin hayal kırıklığı.

Hayal kırıklığına yenik düşmedim, Allahaismarladık Cum-huriyet'i yazmaya başladım. Can Gürzap bana Cahide / Ölüm ve Elmas'ın kalabalık kadrosunun bir handicap olduğunu söylemişti. Allahaismarladık Cumhuriyet'in kadrosunu kısıtlı tuttum, dört kişiyle yetindim. Bu dört kişi oyun için gerekli öteki kişilerin rollerine de bürünüyorlardı.

Bu kez İstanbul Şehir Tiyatro-ları'nın iki oyuncusu iki dostuma, Nergis Çorakçı'ya ve Can Başak'a okudum yeni oyunu. Onlar Şehir Tiyatrosu'na vermemi önerdiler. Ne ki, ağzım sütten yanmış; ikinci kez hayal kırıklığına uğramak istemiyorum... İki dosyayı aldım, Enis Batur'a gittim; Enis Batur Yapı Kredi Yayınları'nın genel yayın yönetmeniydi o sıralar. Böylece iki metin, Enis'in himmetiyle -başka sözcük bulamıyorum- Yapı Kredi Yayınları arasında yayımlandı. Birileri çıkar diye bekledim; tek kişi, tek tiyatro topluluğu ilgilenmedi.

Bir iki yıl geçti, bu kez yine Şehir Tiyatrosu yönetmenlerinden Engin Gürmen Allahaismarladık Cumhuriyet'i sahneye koymak istedi. Engin Gürmen'in önerisine elbette sevindim. Bununla birlikte, Gürmen'e "sizin o kurullarda takılıp kalmasın bu oyun" dedim. Engin Gürmen böyle bir şey olmayacağı kanısındaydı. İki ay sonra Şenol Demiröz imzalı bir mektup geldi; kısa bir bilgilendirme mektubu: Allahaismarladık Cumhuriyet, tiyatro sanatına yatkın, uygun bir metin olmadığı sebebiyle geri çevriliyordu.

Allahaismarladık Cumhuriyet epey sonra Küçük Sahne Sadri Alışık Tiyatrosu'nda sahnelendi ve hem Avni Dilligil hem Afife Jale ödülleri kazandı, yılın en iyi oyun yazarına verilen ödülleri. Kara gülmece gibi.

Son olarak Ölü Bir Kelebek'i Çolpan İlhan için yazdım. İlk Müslüman Türk kadın ressam Mihri Müşfik'in hayat hikâyesinden esinlenme bir oyun. Yönetmenliği de üstlendim. Bazı oyuncuların savruklukları ve kaprisleri yüzünden can yakıcı günler geçirdim. Ölü Bir Kelebek bir sezon boyunca oynandı ama, güç belâ oynandı. Bazı günler üç dört sıraya.

Bu arada Allahaismarladık Cum-huriyet'in serüveni, trajikomik hikâyesi meğer bitmemiş. Hangi temmuzdu, Bodrum'daydım, usta bir oyuncu olan Celile Toyon aradı, metindeki Halide'yi (Halide Edib Adivar) oynamak istiyordu. Tekrar sevinçler, tekrar heyecanlar. Geçmişteki Şehir Tiyatrosu olayını Celile Toyon'a anlattım. Allahaismarladık Cumhuriyet bir kez daha kurula sunuldu, yine sepetlendi. Öylesine usanç verici.

O günlerde bu geri çevrilmiş üzerine Hürriyet'te Doğan Hızlan, Zaman'da Ali Çolak beni mutlu kılan birer yazı yazdılar. Bu yazılardan sonra, şimdi adını hatırlayamayacağım bir 'yetkili' kişiden mektup geldi: Dramaturglarımızla üzerinde çalışırsanız, oyununuz repertuvara alınacak filan.

Ölü Bir Kelebek için bir ay kadar önce Mehmet Güreli Taraf'ta o kadar güzel şeyler yazdı ki, bende tiyatro tutkusu hemen depreşti. Yıllardır gönlümde kalmış iki oyun var: Biri, Deniz Gezmiş'in asılacağı sabaha karşı, Gezmiş'i, Suat Derviş'i ve Nihal Atsız'ı düşsel bir mekânda bir araya getiriyor. Hesaplaşmadan birbirini anlamaya bir içsel fırtına. İkincisi tek kişilik bir oyun, Mehmet Âkif'in yaşamöyküsünden esinlenme, Âkif bugüne bakıp kendi değerlerini ölçüp biçiyor.

Masa başına geçtim. Âkif'i zaten bölük pörçük yazmıştım. Dosyayı açtım. İçim ürperdi. Hissettiğim, sadece, geçmişteki hevesimdi. Çoktan 'parçalanmış' o heves. Altmışımda yeni yeni hayal kırıklıkları zor geldi. Sessizce gömdüm.

Birkaç gün evde, yolda, şurda burda, okuduğunuz bu yazıyı tasarladım. İşte hepsi bu kadar.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

'Bir Demet Menekşe' Hatıraları

Selim İleri 2012.02.04

- "Bir Demet Menekşe Hatıraları" bu yazının başlığı. Ama belki daha uzun bir başlık seçmeliydim, Cumartesi yazılarımı birbirinden güzel grafik düzenlemelerle bezeyen arkadaşlarımı çıldırtmak pahasına.

Bu başlık "Bir Demet Menekşe Hatıraları ya da Hatıralar Bile İmkânsız" olmalıydı. Sebebini az sonra anlatacağım.

Bir Demet Menekşe Zeki Ökten için yazdığım senaryonun adı. Sevgili dostum Zeki Ökten, Bir Demet Menekşe'yi 1970'lerde peliküle geçirdi, tam tarihi hatırlamıyorum, hatıraların bile imkânsız kılındığı günümüzde bu tarihi ansiklopedilere bakarak, bilgisayara girerek saptamaya ihtiyaç duymuyorum.

Bir Demet Menekşe adını bir şarkıdan, "Bir Demet Yasemen"den mi esinlendiğimi soranlar oldu. Bir Demet Menekşe, Muazzez Tahsin Berkand'ın bir romanındaki "Bir buket viyole"ten 'alaturkalaştırma'dır. Ayrıca, Bir Demet Yasemen Hulki Saner'in yönettiği, baş rollerini Belgin Doruk'la Göksel Arsoy'un oynadığı, sonu 'acıklı' biten eski bir 'melodram'ın adıdır.

Bir Demet Menekşe'nin bunca yıl sonra, geçen hafta, gönlümü çececeği ve aklımı karıştıracığı aklımın ucundan bile geçmezdi.

Gönlümü tekrar çeldi, çünkü önceki pazartesi Yıldırım Mayruk'un güzel defilesinde Lâle Belkıs'a rastladım. Usta Yıldırım Bey yıllarca birlikte çalıştığı mankenleri sunum için dâvet etmişti. Lâle Hanım da gelmiş. Zaten podyuma en son o çıktı.

Lâle Belkıs Bir Demet Menekşe'nin oyuncularları arasındaydı. Çok başarılı -tabii bence- bir kompozisyon çizmişti. Gerçi o akşam filmde konuşmadık. Bununla birlikte Bir Demet Menekşe günlerini hatırladım, Lâle Belkıs'ın emeğini, titizliğini hatırladım. O günlerin heyecanını yeniden duymak istedim...

Üç gün sonra, perşembe akşamı Vahit Uysal'la buluşacaktık. Doğan Kitap'tan vefalı arkadaşım Vahit bir kitap armağan etti bana: Kadına Melodram Yakışır / Türk Melodram Sinemasında Kadın İmgeleri; kapakta Karagözlüm filminden Türkân Şoray'ın -galiba bilgisayarda oynanıp azıcık deforme edilmiş- portresi. Kadına Melodram Yakışır'ı Hasan Akbulut büyük emek vererek yazmış. Önsöz değerli Seçil Büker'in imzasını taşıyor. Eseri 2008 yılında Bağlam Yayıncılık okurla buluşturmuş.

Kitaplar kitaplar gürültü patırtısında bu eseri gözden kaçırmışım. Cuma sabahı hemen sayfalarını açtım. Değerli Seçil Büker'in önsözü "Kim Korkar Menekşeden Yasemenden?" başlığını taşıyor. Edward Albee'ye olduğu kadar -burnubüyüklük sayılmasın- bizim Bir Demet Menekşe'ye de 'gönderme' herhalde dememe kalmadı, Büker'in filmin öyküsüne yönelik bazı saptamalarını okudum.

Değerli Seçil Büker, "Sonunda yasemenleri kim hak eder?" diye soruyor ve hemen yanıtlıyor: "Evde yaşayan kadınlar kuşkusuz. Bir Demet Menekşe'de Filiz, Çalılık'ınun çeşitlemesidir. Ama o Feride kadar dirençli

değildir, çok kısa bir süre içinde yuvaya döner. Dışarısı tehlikelerle doludur, kadın ancak evinde tüm kötülüklerden uzak bir biçimde yaşayabilir. Kadına ev yakışır."

Önce 'Filiz'e takıldım. Kim bu Filiz? Ya da, Bükler 'Filiz' ismini bir simge olarak mı kullanmış? Önsözü yeniden okudum: Hayır, Filiz simge ad değil. Bir Demet Menekşe'deki Nesrin'i Bükler hatırlayamamış, daha doğrusu Filiz olarak yanlış hatırlamış. Neyse ki Hasan Akbulut oylumlu Bir Demet Menekşe özetinde Nesrin'i -hiç değilse ad olarak- korumuş.

Bir kitap, bir araştırma elbette baştan sona okunur, bilmez değilim. Fakat sizin bir emeğinizden söz açılıyorsa, ne saklamalı, hemen o bölüme 'koşuyorsunuz'. Ben de hemen 328. sayfayı açtım: "Bir Demet Menekşe: 'Sahipsiz Kadınlar'".

Sonradan ayırt ettim, Akbulut film öykülerini özne kabul ediyor; oyuncularını anıyor ama, film öyküsünü, senaryoyu yazan kişiyi anmamayı tercih ediyor. Sebebini çözemedim. Belki, melodramın değişmez bir kalıp olduğuna, yaratıcı hiçbir özellik taşımadığına inandığından.. (Akbulut girişte bu tutumunu göstergebilimsel yönetime bağlılığıyla açıklıyor, gerçi. Yine de kavrayamadım.)

Okuyordum, aklımda "Filiz'in eve, "yuva"ya dönüşü. O günler beliriyordu. Bir Demet Menekşe'nin yapımcısı Berker İnanoğlu'nun Erman Han'daki bürosundayız, Zeki'yle ikimiz. Büro, giriş katında; Berker Bey'in odası yarı lüks döşenmiş, pencereler açık. Yeşilçam'ın harareti günleri, dışarıda çekime gidenlerin telâşı. Berker Bey, Anadolu'daki işletmecilerle anlaşıp, Hâle Soygazi'li ve Kartal Tibet'li film istiyor bizden; öyleydi o yıllar, Anadolu seyircisinin nabzı tutulur, 'artist'ler öyle seçilirdi, çok yazıldı çizildi.

Zeki Ökten çiçeği burnunda yönetmen. Atıf Yılmaz imzalı Günahkârlar filminin setinden tanışıyoruz. Çok yakın arkadaş olmuştuk. Bana güveniyordu, hem yapımcıyı ırkiltmeyecek, hem de eli yüzü düzgün bir senaryo yazacağıma inanıyordu.

Bana gelince, kim bilir kaç kez yazdım, daha yenilerde yazdım, melodramdan korkmuyordum. Yasemenlerden, menekşelerden de korkmuyordum. Çünkü melodramın 'yol ayrımı'yla dönüştürülebileceğine, gerçeklikle 'yüz yüze' getirilebileceğine inanıyordum.

Oysa değerli Bükler toptan silip atmış: "Sunduğu ne olursa olsun kullandığı şifreleri çok akıllıca seçiyor. Toplumsal gerçekliği inşa eden kültürel temsiller sisteminin bütünlüğü içinde yer aldığı belli olmasın diye bize menekşelerle, yasemenlerle sesleniyor." Meğer Zeki'yle birlikte neler yapmamışız...

Bunları yazdım, defalarca yazdım, anılarımda yer aldı, ama bir kez daha yazmak gerekecekmiş, hele ciddi bir araştırma söz konusuysen. Hasan Akbulut'un Kadına Melodram Yakışır'ı -sonra dikkatle okudum bütün kitabı- gerçekten ciddi, emek ürünü bir eser. Ne var ki, oldum bittim, kuramla, kuramın verileriyle yetinen araştırmalardan ürkerim. Akbulut da kuramla yetinmiş, hayatın kılığını âdeta yok saymış.

Bir Demet Menekşe yüzlerce kez tartışılarak yazıldı. Berker Bey ile 'mutlu son' istiyordu; doğaldır, yapımcıydı. Ben, melodramın menekşelerle sarsılması için, ile 'mutsuz son'. Hepimiz çok gençtik ve sevgili Zeki Ökten bu filmi ile yönetmek istiyordu. Bitmeyen ama hep dostça tartışmalar. Ayrıca bir yandaşım vardı: Sevgili Hâle Soygazi. Hâle de, Nesrin'in fabrikatör Kenan'ı hayatından çıkarmasını istiyordu.

Yazdığım senaryo 'mutsuz son'la noktalandı. Çekim sırasında da tartışmalar sürdü. Sonunda benim kırık dökük itirazıma rağmen, 'müphem son' çekildi. Değerli Akbulut, "(Nesrin) eve geldiğinde Kenan'ı annesinin yanı başında otururken bulur. Anne, 'Çile ocağına sığınanlar geri çevrilmez kızım' der. Film, Nesrin'in gülümseyerek Kenan'a bakışıyla biter." yorumunu yapıyor.

Keşke Akbulut Hatırlıyorum'da yazdıklarımı okusaydı: O gülümseyiş yüzünden handiyse kıyametler kopmuştu. Buruk bir gülümseyiştir Hâle'ninki, dikkatle izlense, buruk, alaycı, son sahneden sonra olup bitecekleri söylemez, inatçı, bulanık bir gülümseyiştir. Önemli bir oyunculuk örneğidir. Nitekim Berker Bey bile müphem sona Hâle Soygazi'nin oyunu sebebiyle âdeta boyun eğmişti.

Artık aramızda değil Zeki Ökten, Berker İnanoğlu; filmin oyuncularından Muazzez Kurtoglu, Reha Kırıl, Nubar Terziyan, Mualla Sürer, Yeşim Tan; kim bilir kimleri unuttum Bir Demet Menekşe'ye emek verenlerden... Ama, anlattığım tartışmalı sürecin tanıkları da var, neyse ki: Başta Hâle Soygazi, filmde çok yalın bir oyunculuk sergilemiş olan usta Güler Ökten, Kartal Tibet...

Kuramla yetinmek, bazan hatıraları bile, dedim ya, 'imkânsız' kılıyor. Sonra kuram bazan çok gülünç saptamalara yol açıyor: Akbulut, Nesrin'in çalıştığı butikteki "patron Canan da dahil, üç kadın"ın da esmer oluşunu özel bir vurgu sanmış! Olanakları yürek yakıcı darlıktaki Türk sinemasında, aydın horgörülerıyla küçümsenmiş sinemamızda hangi yönetmen, hangi senarist, hangi yapımcı böylesi bir vurgulu seçim yapabilirdi ki?! Koşulları bilmeyince yorumlar, saptamalar bazan acı acı gülümsetiyor...

Bir Demet Menekşe şimdi bana öksüz evlât gibi geliyor. Fakat öksüzlük de melodram unsuru değil midir?..

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"Gelmez günler çocukluğum"

Selim İleri 2012.02.11

Ziya Osman Saba'nın o şiirini çok severim. (Gerçi Ziya Osman Saba'nın bütün şiirlerini severim. Kısacık bir ömre sığdırılmış bu şiirler birçoğumuzu bugün de etkiliyor.

Sevgi, şefkat ve merhamete ihtiyacımız dinmeyeceğine göre, bu şiirler bize yarın da seslenecek.) O şiirin adı, "Çocukluğum". 1936'da yazılmış, artık yetmiş altı yaşında. Fakat ne kadar genç!

"Çocukluğum, çocukluğum...

Uzakta kalan bahçeler.

O sabahlar, o geceler,

Gelmez günler çocukluğum."

Saba 1910'da doğmuş. 1910'ların İstanbul'unu düşlemeye çalışın. Şairin birbirinden güzel öyküleri de tanıklık eder: Yüzyıl öncesinin İstanbul'u bir deniz şehri olduğu kadar, bir bahçe şehridir. Kadıköy'ünde kılıç artığına dönüşmüş 'son' bahçeleri hatırlıyorum. Bütün İstanbul'da hatırlıyorum.

Oysa bahçeli evde doğmamışım. Çocukluğum, Bahariye Caddesi'ndeki Geren Apartmanı'nda geçtiği için bahçeler hep biraz uzağımda. Yine de hepsine vurgunum...

Hatırlayabildiğim en eski anı, yağmurla ilintili. Öyle sanıyorum ki, iki üç yaşlarımda olmalıyım. Üç değilim herhalde, çünkü hâlâ çocuk arabasındayım. Çocuk arabası hatıra çakımında çok belirgin. Bir sonbahar ya da ilkbahar günü. Vakit akşamüzeri. (Belki de vakit, akşamüzeri olsun istiyorum. Akşamüzerini sonradan ekliyorum, uyduruyorum.)

Annemin sırtında siyah manto var. Annem olduğunu sonradan düşüneneğim bir kadın, genç bir kadın. Ama daha çok o mantoyu hatırlıyorum: Siyah, uzunca, yakası astragan. Hayli eskimiş bir manto. (Ben ilkokula giderken, annemin sırtında hâlâ o manto. Fakat yakasındaki kürk çıkartılmış...)

Yağmur başlıyor. Bir el, çocuk arabasının üstünü örtüyor. Bulunduğumuz yerde bahçeler yok. Asım Paşa'ların köşkünün bahçesindeki nilüferli, kırmızı balıklı havuz yok. Neşecan Yenge'lerin Göztepe'deki bahçesinde iki azman manolya ağacı var. Şimdi yok.

Bulunduğumuz yer, her nedense, Altıyol gibi geliyor bana. Her hatırlayıшта öyle geldi: Altıyol'dan Bahariye'ye doğru, yukarı çıkıyormuşuz gibi. (Bugünün gümbür gümbür, çan çan trafikli Altıyol'una hiç benzemeyen, sessiz, تنها bir alan. İki üç katlı yapılar, ağaçlar arkasında kilise. Tramvay geçiyor.)

Yağmur yağıyor, yüzüm ıslanıyor...

Söylediklerimi doğrulayan tek kanıt, siyah manto. Yineliyorum: Uzun yıllar giydi onu, dokuzlu onlu yaşlarıma kadar giydi. "Nasıl hatırlarsın?" dediler bana; "Evet, yakası kürklüydü. Sonra pöstekiye döndü..." (1950'ler İstanbul'u 'tüketim'i bilmezdi. Tasarruf düşüncesinin baskın çıktığı bir dönemdi. Gözümün önünde annemin dikiş kutusu. Dikiş kutusunda 'çorap yumurtası'. Ahşap yumurtaya geçirip, annem çoraplarımızı yamar. Delindi mi atılmaz çorap. Hanımların ince çorapları da, kaçtı mı, çorap çekiciye götürülür...)

"Çocukluğum, çocukluğum...

Habersiz ölen kardeşim,

Mezarı bilinmez eşim,

Her bir şeyim çocukluğum."

Bir başka dizesinde de "Sonsuz keder çocukluğum" diyor Ziya Osman Saba. Ya benim çocukluğum? Kederli miydi? Anlatılanlara bakılırsa, enikonu uysal bir çocukmuşum. Doğduktan sonra hiç ağlamamışım. Obur olacağım herhalde o zamanlardan belli: Hemen parmağımı emmeye başlamışım. Bol bol uyurmuşum. Hep uysal geçmiş; sorun çıkartmamışım.

Sonra kendi kendime ölçüp biçtiğim vakit, pek öyle olmadığını düşündüm. Dışa dönük bir çocuk değildim. Tam tersine, çok içe dönük bir çocuktum. Uysallığım herhalde 'kaçış'tı. Kendimi saklamaktı. Anneme, ablama, özellikle babama, yaşadığımız eve, komşularımıza, yakın akrabalarımıza, bir iki arkadaşımıza yabancılık duyardım. Bu yabancılık duygusunu gizlerdim. Kendi kendime var olmaya çalışıyordum.

Hüzün yılları bunlar. İnsanların ölçülü, çekingen, kol kırılır yen içinde kalır anlayışıyla yaşadıkları yıllar. Annemle babamın evliliği 'klasik' evliliklerden. Annemle babamı tanıştıranlar, ortak arkadaşları. Anlaşırlarsa evlenirler, nikâhta keramet vardır. Yıl 1938... Evlenmişler... Çocuk gözlerim ne kerte doğru gördü, saptadı kestiremem, yine de onları, annemle babamı hep kendi dünyalarına kapanmış görüyorum. Birbirlerine bağlılar. Ama iki ayrı ruh, iki ayrı yaradılış.

Annem insan canlısı, daha hayat dolu. Ne var ki bütün duyguları, özlemleri, istekleri bastırılmış. Kapağı açılmayan bir piyano vardı evde; bir zamanlar annem çalarmış. Şimdi Kadıköyü Çarşısı'na iniyoruz ve balık, sebze, meyve filan alıyor annem. (O piyano çalmayı ona niye 'öğretmişler'? Yıllar sonra boyuna ve için için soracağım.)

Babam çok disiplinli, üniversitede öğretim üyesi, Gümüşsuyu'ndaki Teknik Üniversite'de. Pazar günleri flüt çalıyor. (Niye çalıyordu? Kime çalıyordu?) Kıbrıs kökenli; çok küçük yaşta ailesinden ayrılmış. Belki sonra bu ayrılışın izlerini sürmüş. O da içine atıyor, pek konuşkan değil. (Ölümünden çok sonra, bir sabah, babamı hiç anlayamamış olduğum için hıçkıra hıçkıra ağlayacağım...)

Ablam çalışkan bir öğrenci. O da babam gibi düzenli, derli toplu. Dolabı tertemiz, kitapları, defterleri kırıksız. İçli bir kız. İçliliğini dışa vurmuyor.

Edebiyatımızda hakkı yenmiş Muzaffer Hacıhasanoğlu'nun bir romanı vardır: Evlerde Sevgi Yoktu. Bu adı çok severim. Fakat yanılmayın: Sevgisizlik anlamına gelmiyor. Büsbütün başka bir sevgi bu, kırık, çok kırık bir sevgi. Orta hallilerin ev dünyası. Ancak Behçet Necatigil'in bazı şiirlerini okursanız anlayabilirsiniz.

Necatigil, Ziya Osman Saba'dan söz açarken, "(...) çok şeyler borçluyum" diyor. "Yıllar boyu benim dünyamı çizmiş iç ve dış etkilerin başlangıcını, ilk anlatımını ben onun şiirlerinde buldum. Ziya Osman Saba bana evin, ocağın vazgeçilmezliğini, kişinin ancak evinde oluşabileceğini, ne yapsa etse davranışlarını bu dar daireden dışarı taşıramayacağını öğretti. Şiirleriyle olduğu kadar içtenlik dolu ve düz ömrüyle de bireyin kurtuluşunun - belki biraz safça bir düşünce- eve bağlı olduğunu ben ondan öğrendim."

Gerçekten öyleydi ömürler. Olanca ölgünlüğüne rağmen evdi kurtarıcı. Bazan haftada bir, bazan on beş günde bir sinemaya gidilirdi. Tabîi 'çocuk'ların seyredebileceği filmler. Mevsim boyunca üç beş kez tiyatro; çocukluk, İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun yapımları. Radyoda on beş günde bir skeçli, şarkılı, alaturkalı, alafrangalı eğlence programı, cumartesi geceleri. On beş günde birin cumartesileri iple çekilirdi...

Yarım yüzyıl önce, yok, yarım yüzyılı aşkın, o dönemde, Bahariye Caddesi'ndeki Geren Apartmanı'nda, giriş katında oturduğumuz yıllarda, ölgünlükten, tekdüzelikten bunalmış, kendime başka bir ev uydurmuştum! Hatırlıyorum o evi: Bahariye'nin ucunda, büyük bir bahçe içinde, ahşap, dik merdivenle çıkılan, üç katlı bir ev. Bahçesinde boş çiçek tarhları, yaşlanmış ağaçlar. Kararmış, kırık dökük pancurlar; merdivenin yenik mermer basamakları.

Hayaller kuruyordum, o evde yaşıyordum. O evde çok kalabalık, büyük bir aileydik. Her dakika gülünüyor, oyunlar oynanıyor, bir şenliktir sürüp gidiyordu. Saatlerce kendimi bu hayalin kafesine hapsederdim.

Pencereden bakınca görünür müydü o ev, hatırlamıyorum. Ama önünden her geçişimizde uzun uzadıya bakardım. Eve, bahçeye, hangi meyvenin ağacıydı, beyaz baharlar açardı, o ağaca.

Bir başka şiirinde Ziya Osman Saba, "Beyaz"da, "Bir bademin altına, yorgun, oturmak biraz," diyor, "Ayrı ayrı seyretmek çiçek açmış her dalı."

Seyrederdim.

Keşke yine seyredebilsem.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Pargalı padişah damadı mıydı?

Selim İleri 2012.02.18

Bu Pargalı'yı tırnak içine almam gerekirdi. Bizim kuşak onu "Makbûl ve Maktûl" İbrahim Paşa olarak tanır.

Hayat hikâyesi yüzyıllardan akarak bir ibret örneği olmuştu. Bulunduğu, daha doğrusu 'yükseldiği' mevkide başı dönmüşler hep Makbûl ve Maktûl İbrahim Paşa'ya benzetilirdi.

Büyüklerimizin çoğu İbrahim Paşa'nın kim olduğunu galiba pek bilmiyorlardı. Bilinen, padişahın -hangi padişahın?- gözde adamyken, yani makbûlken, ihtirasına yenik düştüğü ve maktûl olduğuydu. "O kadar makbûlmüş, paldır küldür maktûl olmuş" denirdi.

İtiraf edeyim ki, maktûlün ne anlama geldiğini öğrenememiştim. Bunlar çocukluğuma, ilkokul çağıma rastlayan yıllar. Makbûlüye az çok kavırıyordum. Çünkü komşularımızdan Makbûle Hanım emekli general eşiydi. Ona da, "İsminin mânâsı hayatına aksetmiş" denirdi. Doğrusu, Makbûle Hanım da "Paşa"sından hep iftiharla söz açardı...

Tarihi çok geç sevdim. Çocukken ailecek gittiğimiz Topkapı Sarayı Müzesi gezintimiz, sarayı gezişimiz, Cellât Çeşmesi için falan anlatılanlar, ürküntülere yol açmıştı. Tarih dendi mi, çocukluğum boyunca, kanlı giysiler, kanlı gömlekler gelirdi gözümün önüne. Bazı korkunç rüyalar hatırlıyorum ayrıca.

Ortaokuldaki Tarih ders kitaplarımız üçüncü hamur kötü kâğıda kötü basılmış kitaplardı. Resimlerine, illüstrasyonlarına bakakalırdınız. Bu berbat kitaplar kim bilir kaç kuşağı tarih sevgisinden uzak tuttu.

Ancak lise ikide tarih öğretmenim, romanlar sevdalısı Zehra Tapman'ın yol göstericiliğinde, geçmişin, yüzyılların o kadar zengin dünyalarına açılabilirdim. Rahmetli öğretmenimizi Cumartesi Yalnızlığı'ndaki "Türküsüz"de bir öykü kişisi kılmaya çalışmıştım. Nezihe Meriç ve Bilge Karasu'dan esinlerle yüklü bu öyküyü şimdi yeniden yazmayı ne kadar isterim!..

Ablamın kitaplığında benimle yaşıt bir kitap vardı: Osmanlı Padişahları. Vasfi Mahir Kocatürk yazmış. Vasfi Mahir Yedi Meşale şairlerinden. Osmanlı Padişahları popüler tarih yazımlarının örnekleri arasında sayılabilir. Yazarı, o günlerin ideolojik yaklaşımlarına bağlı kalmış.

Sık sık sayfalarına dalıp giderdim Osmanlı Padişahları'nın. İbrahim Paşa ilk kez orada karşıma çıkmış olmalı:

"İbrahim Paşa Rum'dan dönme idi. Sultan Süleyman'ın büyütmesi olup şehzadeliliğinden beri yanında bulunuyordu. Kanunî padişah olduktan sonra onu has odabaşısı yapmıştı. Kendisine çok itimat ettiğinden, kudret ve zekâsını da gördüğünden, devlet teşkilâtındaki ananeye rağmen, bir müddet sonra odabaşı İbrahim ağayı sadrazamlığa çıkarıverdi ve kızkardeşiyle de evlendirdi. İbrahim Paşa sadrazamlık vazifesini on dört yıl büyük bir başarıyla yaptı ve devlete yüksek hizmetlerde bulundu.

Fakat son yıllarında padişahın teveccühü ve kendi kudret ve haşmetiyle fazla şımarı. Gitgide kendini padişah kadar ve hatta ondan daha kuvvetli görmeye başladı. Şimdiki Sultanahmet meydanında bulunan haşmetli sarayında oturduğu yerde kabul ettiği Avusturya elçilerini bir müddet ayakta durdurduktan ve el etek öptürdükten sonra kendilerine şu sözleri söylemişti: (...) "

O sözler, özetin özeti, İbrahim Paşa'nın kendini padişahla eşit, hatta Kanunî'den üstün gördüğüne dairdir. Başka tarihlerde de epey tekrarlanmış; hatırlıyorum. Kanunî, "eski kulu ve eniştesi olan Sadrazamın hareketlerini tam bir uyanıklıkla fakat belli etmeden takip etmiş", Kocatürk'e göre.

Beş aşağı beş yukarı, başka popüler tarih yazmışlara göre de. Sonunu usul usul kendi hazırlamış. Popüler tarih yazarları böyle demeye getirmişler.

İbrahim Paşa'yla yıllar sonraki karşılaşmam, yine bir Topkapı Sarayı gezintisi sırasında olmuştu. Alay Köşkü'nün altından Sirkeci yönüne yürüdüğümüzde, kılavuzumuz, kunt dış duvarlara gömülmüş küçük bir kapıyı göstererek, bu kapının Maktûl ve Makbûl İbrahim Paşa için açılmış olduğunu söylemişti.

İbrahim Paşa bazı geceler geç saatlere kadar "Harem"de kalırmış ve sarayın bütün öteki kapıları çoktan sıkı sıkıya örtülmüş olduğundan, bu küçük, göze batmaz, özel kapıdan çıkar, kendi sarayına dönermiş. Çok

etkilenmişim.

Dahası, uzman tarihçi kılavuzumuz öyle bir tablo çiziyordu ki, şimdinin Muhteşem Yüzyıl'ına öncüldü. Çünkü Kanunî, İbrahim Paşa, Hürrem, şehzadeler, hanım sultanlar filan hep birlikte oturuyorlar, söyleşe söyleşe, akşam yemeği yiyorlar...

1970'lerin sonunda Prof. Nurhan Atasoy'un bir emek ve 'buluş' emeği olan İbrahim Paşa Sarayı adlı eserini hayranlıkla okudum. Atasoy, yarısı yıkılıp gitmiş İbrahim Paşa Sarayı'nı eski minyatürlerden yola çıkarak ve eski minyatürlerin görsel malzemesinden yararlanarak, 'yazı yoluyla yeniden inşa eder'. "Pargalı"nın görkem düşkünlüğü artık iyice sezilir.

Tabîî Halûk Y. Şehsuvaroğlu'nun İstanbul kitabındaki önemli bilgilendirmesini de eklemeliyim. Şehsuvaroğlu, Budin dönüşü, İbrahim Paşa'nın Kral Sarayı'ndan, tunç heykelleri, Herkül'ü, Diana ve Apollon'u getirtip kendi sarayının önünde ele güne açık açık sergilediğini yazar. Maceranın gerisinde, bu açık teşhirle alay eden bir şairin birkaç mısraı yüzünden öldürtülmesi trajedisi var...

İşte, ara ara -ve akıcılığını, çekiciliğini asla inkâr etmeyerek- Muhteşem Yüzyıl'ı izlerken, "Pargalı" bir kez daha karşıma çıkacakmış. Bu kez ciddi bir tarihçinin yazısında! Bu yazının varlığını geçtiğimiz hafta Zaman Gazetesi'nde yayınlanan bir haberle öğrendim. Sonra da yazının bulunduğu kitaba yöneldim.

Yapı Kredi Yayınları, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın makalelerini, değerli Nuri Akbayan'ın titiz çalışmasıyla, bugünün okuruyla buluşturuyor. İkinci kitap Osmanlı Hanedanı Üstüne İncelemeler. Bu çok önemli makaleler kitabının 293. sayfasında "Kanunî Sultan Süleyman'ın Veziriâzamı Makbûl ve Maktûl İbrahim Paşa Padişah Damadı Değildi" başlıyor.

Ne saklamalı; kitabı baştan sona tararken bu makaleyle yüz yüze gelince, apar topar okumaya başladım "Pargalı"nın 'izdivaç hikâyesi'ni. (Muhteşem Yüzyıl dizisinin asıl yararı bu soy okumalar olsa gerek.)

Benim bu yazıdaki amacım diyor Uzunçarşılı, "İbrahim Paşa damat mıdır, değil midir? Şüphesi hakkında bir tetkik(...)" Hemen ekliyor: "Pargalı"nın yüzyıldaşı tarihlerde "bu zatın damatlığı hakkında hiçbir kayıt" yokmuş. Sonraki kaynaklarda yokmuş. Bırakın damatlığı; "zevcesinin de saltanat hanedanına uzaktan veya yakından mensubiyetine dair de bir mütalaa" yokmuş. Âli, Peçevî, Solakzade... hiçbirinde yok!

Peki nerden çıkmış padişah damatlığı? Müneccimbaşı "(C. 3, s. 481) İbrahim Paşa'nın 930 h 1524 m'de damatlığı için bir sûr-ı hümayun tertip olunarak padişahın Atmeydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayı'na gittiğini beyan" etmiş. -Namık Kemal'in yabana atılamayacak kaygılarına rağmen bizim tarihçilerin pek itibar ettiği- ünlü Hammer, tabîî Müneccimbaşı'nı "mehaz göstermeyerek", "Pargalı"nın padişahın kızkardeşini aldığını "zikrederek, düğün hakkında tafsîlât" vermiş!

Ayrıca Uzunçarşılı kendisinin de yanıldığını belirtiyor. Kendi Osmanlı Tarihi'nde Uzunçarşılı, İbrahim Paşa'yla Yavuz Sultan Selim'in kızlarından Hatice Sultan'ın evlendiğini yazmış. Bu da epey bir kişi tarafından tekrarlanan gelmiş. Uzunçarşılı şimdi eldeki mektupları, özellikle mektupları, ama başka kaynakları, hatta en küçük bir kayıt bilgisini değerlendiriyor: Hanımın ismi Muhsine, Kumkapı'da 1532'de bir cami yaptırmış...

Mektuplardan alıntılar dönemin gerçek çehresini 'görmek' isteyenler için olağanüstü ipuçları veriyor. Elbette "Pargalı"nın gerçek kişiliği için de. Uzunçarşılı, incelemesini 1965'te yayımlamış. Ne denir?!

Bazı sokaklar, resimler...

Selim İleri 2012.03.03

Bazı sokakların ve resimlerin önüne 'Galatasaray'ı oturtmalıydım. Çünkü o sokaklar ve resimler, Galatasaray Lisesi'ndeki birkaç yılımla ilintili.

Kadıköy'ünden Cihangir'e çoktan taşınmıştık. Firuzağa İlkokulu'nu bitirdiğim günlerde 27 Mayıs yaşandı. Askerî darbe mi olduğu, özgürlük günlerine mi yol alındığı bugün de epey tartışılan 27 Mayıs bende, çok aydınlık bir ilkyaz sabahı -sürüp gidecek- iç karanlığıdır. O iç karanlığında Galatasaray Lisesi'nin giriş sınavını -gerilerden, epey gerilerden- kazanmıştım.

Galatasaray'ın hazırlık sınıfına başlamadan önce, okulun kooperatifinden özel GS amblemlili defterleri, ders kitaplarımızı, 'pöti' Larousse'u ve galiba kalem, silgi, cetvel gibi çalışma gerecini babam benim için satın almıştı. Yaz mevsiminin sonlarında hayli sıcak bir günde okula gittiğimizi dün gibi hatırlıyorum.

Tatil dolayısıyla pek ıssız, ama kış günlerinde de hep karanlık, kasvetli koridorları, basamaklarının mermeri yenik merdivenleri, o yaz gününde terk edilmiş duran sınıfları, bu sınıfların kapı pencerelerinden görülen karatahtaları, üst üste konmuş kapaklı sıraları, merdiven altlarındaki gri-mavi pingpong masaları, o garip, hücreyi andırır, ince uzun, geçitimsi öğrenci berberi salonu, birkaç kocaman kazanlı çamaşırhanesi, şimdi buğusuz hamamıyla, arka bahçeye açılan kapı bitişiğindeki taş mutfakıyla burası hiç de iç açıcı izlenimler bırakmıyordu. Sanki çok eskilerden kalma bir şato. Gotik edebiyatın sayfalarında rastlanabilecek kaygılar uyandırıyor. Güzün, öğrenciler okula dönmüşken de pek bir şey değişmeyecekti.

Annemle babamdan, ablamdan, içe dönük aile hayatımızdan ilk kez ayrılıp burada yatılı okuyacağımı düşündükçe, büsbütün kaygılara, ürkütlere kapılıyordum. Neyse ki henüz yaz mevsimiydi, böylesi melankolileri unutmak kolay oluyordu.

Nitekim Cihangir'deki Ümit-Nüvit Apartmanı'na, kira evimize döner dönmez, Le Livre de Français'nin birinci ve ikinci ciltlerindeki renkli illüstrasyonlara dalacak, onlarda kendime özgü bir hayal dünyasının kimi sırlarını çarçabuk bulabilecektim.

Uzun yıllar sonra, bugün, -belki tuhaf kaçacak ama- o resimlerle birlikte, gûya onlardan biriymişçesine, Galatasaray Lisesi'nden babamla birlikte çıkıp eve döndüğümüz, Firuzağa'ya inen o arka yolu da çok seçik bir illüstrasyona dönüştürebiliyorum. Bu arka yol, Galatasaray Hamamı'nı karşınıza alırsanız, sağ yakası boydan boya yeni okulumun yan cephe duvarlarıyla çevrili, sol yakasıysa dükkânlara ve pasajlara açılan giriş çıkışlarla donanmış. On dokuzuncu yüzyılın Batılılaşan İstanbul'undan bir hava hâlâ esiyor.

Sonraları o ara, arka sokaklardan çokça geçecektim, okula giderken. İstiklâl Caddesi'ndeki Hasan Ecza ve İtriya Deposu'ndan sapın; en aydınlık günde bile daima loş, hep su birikintili, çirkefli sokaklarda sağlı sollu kahveler, müphem Yeşilçam yazıhaneleri, çok eski hanlar ve bu hanların kapı içlerine yapııştırılmış hepsi acıklı Türk filmi afişleri karşınıza çıkardı. Şurda bir kuruyemişiçi, az berisinde tütün bayii. Hamburgerler, sosisli sandviçler devri yeni başlamış, işte sandviççinin önünden geçiyorsunuz, tost makinası hafiften tütüyor...

Bazan ihtiyar bir apartmanın küçücük balkonundan bir sopa dışarıya uğrar ve sopaya iki yandan gerili iplerde, yıkanmışlığı, temizlenmişliği kuşku uyandırıcı çamaşırlar asılı dururdu. Bazan bu balkonlardan birinde kimonolu, pijamalı yaşlı bir adam tek başına oturur, âdeta hayatının sonunu beklerdi...

Demin andığım, köşebaşındaki Hasan Ecza ve İtiryat Deposu'nun vitrinindeyse çeşit çeşit kolonya şişeleri göz okşamaktaydı. Ne kadar çok severdim o kolonya şişelerini!

Evimize yalnız limon ve pek ender olarak da Yardley marka lavanta kolonyası girerken; ben ille, Cihangir'deki Rum berberin saçlarıma döktüğü, herhalde azıcık sulandırılmış, uçuk eflâtun, çuhaçiçeği alacası menekşe kolonyasını severdim. (Kolonyanın kokusunu mu, yoksa, şişenin üstündeki etikette hülyalar çağrıştıran koyu yeşil, kalp biçimi yapraklı mor menekşe demeti resmini mi, şimdi karar vermek zor.)

Kıbrıslı babamın akrabalarının, amcalarımın, yengelerimin Lefkoşa'dan getirdikleri Yardley lavantalarının etiketlerinde, geçen yüzyılların sömürge imparatorluklarından mutlu bir genç kadın, mutlu çocuklar, kollarında hasır sepetler, sepetlerde lavanta demetleriyle bize bakarlardı. Kolonya mavimsi zebercet yeşiliydi. Böyle bir de Yardley marka talk pudrası kutumuz vardı. Pudra bitmiş, teneke kutu duruyor. Demirbaş kutuya yerli talk pudrası konurdu. Mutlu genç kadının, mutlu çocukların yanında bir av köpeği neşeyle sıçırıyordu...

İşte Hasan Ecza Deposu'nun vitrinindedir menekşe kolonyası ve zaten bu deponun mâmulüdür. Yalnız, berber Kriton'daki hep kapaksızken, vitrindeki şişeler hem mor kapaklı, hem eflâtun jelatinle kaplı.

Belki de o ilk 'ayrılık' habercisi günün etkisiyle, o yaz son öğleden sonrası bana da orta boy menekşe kolonyası alınmıştı. Öteki zamanlar, saçlarımı iyice kısa -defalarca tembihlenirdi kısa kesim- kestirtip, annemin nezaretine geri döndüğümde, menekşe kolonyasının kokusu bir mesele halini alırken, hemen saçlarım tekrar yıkanırken, bu kez babamın hediyesi menekşe kolonyasına kimse ses çıkarmamıştı.

Sonunda iki ciltlik Le Livre de Français ve Hasan Menekşe Kolonyası'yla baş başaydım. Yalnız etiketteki harcîlem çiçekler, bu ilk Fransızca kitabımdaki kuşe kâğıda basılı renkli illüstrasyonların yarattığı hayallerle bir türlü uyuşamıyordu. Cılız, pek çarşıpazar işi kaldıklarını hissederek için için üzülüyordum...

Okul başladıktan sonra, çarşamba ve cumartesi günleri evci çıkıyorum. Hemen ara, arka sokaklar! Orada İkinci Dünya Savaşı'nın beyazperdeye geçmiş sığınak sahnelerini çağrıştıran ürpertiler hissederdim. Hani siren, alarm devam eder, fakat dış mekânda kimse kalmamıştır. Kamera, sığınağa geçmezden önce, bütün o boş yolları, sokakları, evleri, avluları, köşe bucağı tarar. Öyle.

Firuze'ya iner inmez hayat yeniden başlıyordu. Tabii bazan hüznü bir hayat. Bazan, matemli, siyahlar giymiş, siyah tül peçesi de inik bir Rum madam geçer, pasaj kapısından dalarak kaybolurdu. Bazan Firuze Camii'nden yoksulluğu acı bir onur gibi taşıyan ihtiyarlar çıkardı. Camiin az ötesindeki Meraklı Turşucu'nun camekânında domates, hıyar, havuç, hele içleri doldurulmuş fıçık patlıcan turşuları sonbaharın geldiğini söylerdi.

Bazan paslı bidonlardan çöpler sokağa dökülür, sıska bir kedi bidondan telâşla fırlayarak kaçardı. Meselâ, demir parmaklıklı bir balkonda asılı kalmış 'boş kafes' gönlü yorardı. Sonra başka bir balkonda odunlar istifi artık yalnız sonbaharı değil, kışı da haber verirdi.

Sonra, hemen Galatasaray Hamamı'nı döner dönmez, İtalyan Kız Lisesi'nin ahşap kapısı zaten Ortaçağ'a ilişkin bir resmin kasvetli görüntülerini yansıtmaz mıydı? Yürüyün, eski, döküntü eşya satan dükkânlar, yol tam kıvrılırken tezgâhını kurmuş, camekânı bezeli, lakerdacı. Lakerdacıyı geçin, yokuşa yönelin, yıllar yılı dikişinden başını kaldıramamış erkek terzi; yokuşun ucunda, 1960'larda hâlâ nasılsa kalakalmış, kırık dökük havagazi lambası...

İnanamıyorum, aklım almıyor: Demek yarım yüzyıl geçmiş!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Nasıl çalışıyorlardı?..

Selim İleri 2012.03.17

Hece dergisinin Mart 2012 tarihli sayısındaki 'dosya', "Yazarlar ve Yazı Mekânları". Ali Galip Yener, Rasim Özdenören, Hüseyin Su, Necati Mert, Cemal Şakar, Celâl Fedai, Cemil Kavukçu, Hatice Bildirici, Mustafa Şerif Onaran, Merve Koçak Kurt, Âlime Kurt dosya için yazmışlar. Ben de bazı hatırlayışlarımı yazdım. Bu dosyanın edebiyatseverlerin ilgisini çekeceğini sanıyorum.

Gerçi Hece'deki yazıma alıntıladığım gibi, Ataç yazarların nasıl çalıştıklarının bilinmesini, hangi mekânlarda yazdıklarının öğrenilmesini handiyse 'gereksiz' bulmuş. Yıllar önce güncesinde veryansın ediyor! Okurların gelgeç bir merakı sanıyor; "çoğu öğrenmeleri unutmalarıyla bir olur" diyor.

Unutur muyuz, bilmiyorum. Tanıdığım yazarların, bugün çoğunu yitirdiğimiz şairlerin, hikâyecilerin, romancıların çalışma şekillerini, yazı mekânlarını, 'kendine ait' odalarını ben unutmadım. Üstelik sadece bir merak değildi. Bir yandan da bir şeyler öğrenirim, bir şeyler kaparım hayalindeydim...

Hemen başlangıçta değil, yine de yolun başındayken 'şair'ler gönlümü çelmişti. Belki düzyazıda şiirle beslenmek istiyordum. Bu yüzden de şiir nasıl yazılır, şiir 'nerede' yazılır ilgimi çekiyordu.

İlk kitabım Cumartesi Yalnızlığı'nın sağladığı imkânla, tanıdığım ilk şairleri anımsıyorum şimdi. Elbette Behçet Necatigil'i anımsıyorum, Edip Cansever'i, Cemal Süreya'yı, Attilâ İlhan'ı.

"Ev-aile-yakın çevre üçgeni"nin şairi Necatigil Beşiktaş'taki evinin küçük çalışma odasında yine! Karşısında bir iskemlede teşpih böceği gibi büzülmüş, tortop olmuş oturuyorum. Henüz yirmilerimdeyim. Türk edebiyatına, çağdaş edebiyatımıza eşsiz şiirler, radyo oyunları, çeviriler armağan etmiş Necatigil kim bilir neler anlatıyor!

Hayır, unuttuğumdan değil, hiçbirini unutmadım. Fakat şimdi hatırlayışlar hep iç içe geçiyor. Necatigil yine buruk gülümsüyor. Uzakta, pencereden görünen Süslü Karakol'u göstererek, "Süslü Karakol Durağı" adlı oyununu nasıl yazdığını anlatıyor...

Bu çalışma odası kitaplarla dolup taşardı. Şairin üstü kalabalık masası, daracık sedir, bol sigara dumanı, yazsa pencere aralık, sonra yorgun perdeler...

Yazı mekânı burası mıydı şairin? Daha doğrusu, 'sadece' burası mıydı? "Ev-aile-yakın çevre" ama, evlerden ırak yazdığı da oluyordu Behçet Necatigil'in. Beşiktaş'ta bir kahve köşesinde, bazan bir iki dize, sigara kutusunun arkasına çiziktirilmiş... Bazan ilk taslak, zaman içinde, artık evde, nice emekle işlenecek...

Edip Cansever'in son iki evini biliyorum. İlki, Bebek'te eski bir yalı apartmanın güzel giriş katıydı. Bakımlı bahçede oturduğumuz yaz akşamları... Kirada otururdu bu evde Edip Cansever. Sonra Etiler'de, yokuş başı, geniş bir daireye taşındılar ailecek.

Bebek'teki evin çalışma odasını görmedim. Son evin çalışma odası, büyük, aydınlık bir odaydı. Necatigil'in odasına bütünüyle tezat bir oda. Çok derli toplu. Kâğıtlar, defterler, kalemler, şairin o sırada okuduğu kitaplar

masanın üstünde. Duvarı iki üç raflık bir kitaplık var. Şair herhalde önemseydiği kitapları, 'baş ucu' kitaplarını raflara dizmiş.

Yazı mekânı burası ama, Edip Cansever şiirlerini damıta damıta bütünüyor. Daha önce yazmışım: Edip Cansever -hiç değilse bazı- şiirlerini yakın çevresine yüksek sesle okuyarak ölçüp biçiyor. Arnavutköyü'ndeki Kaptan lokantasında öyle güzel kimi akşamlar: Bir "yaz kırıkları" sözü geçiyor, dizelerden birinde. Dizeden "yaz kırıkları"nı 'çalıp', ille kitap adı yapmak istiyorum. Kirli Ağustos'un unutulmaz şairi, çok az yazarda rastlanabilecek cömertlikle, "Al, senin olsun!" diyor. Dizeden çıkarıp atacak...

Doğrusu Attilâ Ağbi (İlhan) öyle cömert değildi. Böyle Bir Sevmek'i 'isteyeceğimi' sezer sezmez, hatta biraz soğuk ifadeyle, sözü noktalamış, konuyu hemen değiştirmişti...

Edip Cansever şiirlerini yakın çevresine okuyarak bir etki gücü sınamasına mı girişirdi, kestiremiyorum. Sanmam. Yalnızca dalıp gider, dizelerin ses ahengini tartardı. Ama bizler, onun yeni bir şiirine tanık olmanın sevincini, mutluluğunu duyardık.

Cemal Süreya şiirlerini nerede yazardı, nasıl yazardı bilmiyorum. Kendi şiirinden pek söz açmazdı. Tanıştığımızda, gönül işi olarak, Papirüs dergisini yönetiyordu. Derginin yazı odası edebiyat mahfiliydi. Dünün verimleri, o günün verimleri, eski yeni, hepsi bir arada orada çokça konuşulur, tartışılırdı.

Attilâ İlhan yolda yürürken kurmaya başlarmış şiirini, romanını, yazısını, çizisini. Sıkı bir yürüyüşçüydü. Hangi yıldı, Ankara'dan İstanbul'a taşındı. Maçka'dan çıkar, yağmur mağmur dinlemez, sabah erken saat, Tarlaş'na kadar yürür, dönüşte, Elmadağ'daki Divan Oteli'nin pastanesinde bir iki saat oturur, sonra yine yürüyerek Maçka'ya dönerdi. Çalışmanın ham halinin mekânları buraları.

Çok çalışkandı Attilâ İlhan, çalışmayı severdi. Üstelik mekân ayırt etmezdi. Meselâ, Bilgi Yayınevi'nin Tunalı Hilmi Caddesi'ndeki yönetim yerinde, küçük odada, 'roman'ına çalıştığını hatırlıyorum. Son dönem, hafta sonları, Çolpan İlhan'la Sadri Alışık'a misafir geldiğinde, akşam yemeğinden sonra odasına çekilir, bir iki saat gözden kaybolur, yazısını yazardı.

Mekân ayırt etmemek, nasıl bir kolaylık yazar için! Ben ille yazı masamın başında...

Hece'de Rasim Özdenören'in yazısını okuyorum; âdeta gözümün önüne geliyor:

"İstanbul'da Eyüp'teki Bostan İskeleyi çay bahçesi, Beyazıt'ta Marmara Kırathanesi, bir de Kapalıçarşı'daki Şark Kahvesi en çok ziyaret ettiğim mekânlardandır. Ankara'da da devam ettiğim farklı kırathaneler olsa da en çok Karanfil Sokak'taki kırathanelerden birini kendime yakın bulmuşumdur. Seyrek de olsa, o zamanın Gençlik Parkı'ndaki kapalı çayhanelere devam ettiğim de vâkidir. Hangi öykümü hangi kırathane yazdığımı çoğunca hatırlıyorum."

Gıpta ettim.

Rasim Özdenören "ünlü" bir yazarımızın "romanını yazmak üzere Büyükdada'ya çekildiğini gazeteden" okumuş, yazısında anıyor. Acaba kimdi? Devam ediyor yazar: "Kahvehanelerin o sıkış tıkkış hengâmesinden uzakta insan nasıl yazabilir, ne yazacağına nasıl karar verebilir düşüncesi beni yadırgatmıştı."

Mekân değiştirmenin, hele böyle Adalar'a Moda'lara çekilerek yazmanın yararlı olacağına inananlar geçmişte sayılıydı. Daha doğrusu, şairlerin, yazarların maddî olanakları enikonu kısıtlı, Büyükdada'ya çekilmek kolay mı?!

"Büyük" yazarların yaşamöykülerini özetin özeti anlatan bir kitapta okumuştum: Balzac iki üç romanı bir arada yazarmış. Çalışma odasında üç büyücek masa, her birinde bir romanın sayfaları. Birinden kalkıyor, öteki

masanın iskemlesine oturuyor. Birinden yoruldukça, diğerine.

Denemeye kalkıştım. Şişli'deki bu, şimdiki eve taşındığımda, asıl yazı masam yine oturma odasında; Horhor'a gittik, eski, küçük bir çalışma masası aldım, arkadaki küçük odaya koyduk, sözüm ona o masada 'öykü' yazacağım. Hiçbir şey yazamadım. Horhor'un eski masasını da sonunda -yer kaplıyor diye- bir arkadaşşıma hediye ettim.

Hatırlayışlar arasında Salâh Birsell'in de yazı mekânı var: Şiirin ince işçisi, denemenin büyük ustası Birsell, Çatalçeşme'deki evinde, yalın, işlevsel eşyayla döşenmiş odasında sessizlik gereksinerek çalışmış. Görmüşüm o odayı. Geometrik düzen içindeydi.

Onun tadına doyulmaz günlüklerini okuyanlar bana katılacaklar: Salâh Bey şiirinde, düzyazısında fazlalıklara tahammül edemezdi. Başkalarının yazdıklarında da. "Safsata" diyordu fazlalıklara. Yazılardan çizilerden ille "safra atmak" gerekiyordu. İşte onun yazı odası da öyle yalındı...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Sevgili puf böreği!..

Selim İleri 2012.04.07

Nerde o mutfak perisi hanımlar?! Mutfakta harikalar yaratırlar, yine de alçakgönüllülüklerini elden bırakmazlardı. En zor yemekleri, börekleri, tatlıları, tuzluları, pastaları, hatta gatoları ikram ederken çekingen dururlar, övgüleriniz karşısında yüzleri kızarırdı.

Şimdi öyle değil. Geçenlerde "Puf böreği çok zordur" diyecek oldum, genç bir hanım bilgisizliğime şaşarak, hatta gülerek, "Neresi zor Selim Bey?! Migros'ta hazır yapılmış satılıyor, alıp kızartıyorsunuz" yanıtını söyleyiverdi. "Bir gün size yapayım" diye de ekledi.

Migros'tan mı, başka yerden mi alınmış o hazır puf böreklerinden birkaç yıl öne tatmak aymazlığında bulunmuştum. İncecik, tül zarafetindeki puf böreği kılık değiştirmiş, deve hamuru böreği olmuştu.

Hatırlayıp, genç hanımın çağrısına yarım yamalak teşekkür etmekle yetindim.

Sonra puf böreğinin tarihçesini düşündüm, öğrenmeye çalıştım: Mutfağımızda ne zamandan beri vardı? Hangi evrelerden geçmişti? Kaç çeşitti? O incecik hamur nasıl açılır? Böreklerin hangi tarzda pişirileni arasındadır? Daha da çoğaltılabilir sorular.

Hemen belirtmek gerekiyor: Börekler bazan fırında pişiriliyor, bazan yağda kızartılıyor. Puf böreği yağda kızartılan börekler arasında. Öğrenebildiğim kadarıyla epey eskilerden kalma bir börek. Eski tariflerde, anlatacağım, 'börek yağı' kullanılıyor. İstanbul mutfağının böreği mi, yoksa memleket mutfağından mı İstanbul'a gelmiş, pek bilinmiyor. Daha doğrusu, değişik değişik bilgi kırıntıları söz konusu. Ben puf böreğini çok severim. Sevdiklerim arasında, sık sık, çerkestavüğünü, mücveri, cızbız köfteyi sayarım da, her nedense sevgili puf böreğini hep unuturum. Oysa çıldırasıya sevdiğim bir börektir. Öyle börek düşkünü değilim. Meselâ su böreğini hiç sevmem. Kıymalı börek mi, kıymalı poğaçaya mı diye sorsanız, gözüm kapalı, kıymalı poğaçayı tercih ederim. Bakın, pırasalı Arnavut böreğine itiraz etmem. Süt böreği de olabilir. Ama puf böreğinin yeri apayrıdır. Hele akşamüzeri yendiğinde. Puf böreği artık börekler kraliçesi olup çıkar, akşam çayında...

Eskiler, puf böreği için, 'börek yağı' nı ille gereksinmişler. Sekiz kişilik tarifte, dört çorba kaşığı "yapılmış" börek yağı karşıma çıktı. Bu "yapılmış" börek yağı nedir, ne ola ki derken, bu kez de karşıma hayli karışık bir tarif çıktı. "Börekte kullanılacak yağın tarifi" diyor; alıntılıyorum:

"Bir kilo börek yağı sığır veya koyun eti makinede çekilip eriyecek kaba konur. Kıkırdağın çiğ rengi dönünce fazla kızarmadan ateşten alınıp süzülür. Süzülen yağ ölçülür. Eğer mevsim yaz ise altı kepçe börek yağı, üç kepçe tereyağı veya Urfa yağı koyup duracağı kaba konur. Kullanılacağı zaman lüzumu kadar çıkartılır. Elle, avuç içinde sıkıp yağın üzerinde sağa sola eze eze karıştırılır. Böylelikle yağ iyice köpürmüş, hal olmuş, krema şekline gelir.

Hamura sürüleceği zaman yaz mevsimi ise biraz ateşe gösterip daima elle de karıştırıp biraz ısıtınca hamura sürülür. Eğer mevsim kış ise altı kepçe börek yağı, beş kepçe sade yağ konur ve öyle kullanılır." Vurgulamam yersiz, tarif karışık. Ama özellikli. Çünkü mutfağımızda eskiyle yeninin, alaturkayla alafranganın iç içe geçişini yakalıyoruz. Mutfağa et makinesi girmiş, mutfak diline de 'krema'. Urfa yağı varlığını koruyor. Buna karşılık tereyağı öncelik kazanmış. Belki beş altı yıl sonra 'margarin' ortalarda görünecek...

Eskilerin puf böreği besbelli daha zahmetli işmiş. Hamur tahtası üstünde iki bardak un elenecek, unun ortası havuz gibi açılacak. İki kaşık un, hamuru açarken kullanılmak üzere bir kenara konacakmış. Havuzun ortasına bir yumurta kırılacak, bir kaşık yağ, su konacak. Un ağır ağır yedirilerek hamur "yuğruluyor". İki el arasında hamur ileri geri ezilerek uzatılacak. Fakat dikkat edin: Fazla ezilmeyecek, yani hamur "kırılmayacak".

"Rutubetli" bir bezle hamur örtülüyor. Biraz bekletildikten sonra hamur iki el arasında sağa sola "yuğrularak" uzatılıyor ve altı parçaya "taksim" ediliyor. Her parça üstüne hafif un serpin, "ince" açın. Şimdi sırada börek yağı! Börek yağını altı parça hamura sürün, yağlı hamurları üst üste getirin. Tek hamur haline gelmiş oldu; etrafı bastırılacak, üstüne bez örtülecek. Yarım saat beklendikten sonra, oklavayla hamur ince açılacak. Maydanozlu beyaz peynir üç parmak arayla kâfi miktar konacak.

Bitti sanmayın; hazır puf böreğini Migros'tan alan hanıma hak vereceği geliyor insanın. Hamur bir kıyısından öteki kıyısına alınarak maydanozlu beyaz peynir örtülecek. Sahan kapağı ya da hamur kesme aletiyle dört köşe, üçgen, baklava şeklinde kesilecek. Hamur tamamlandı. Yeneceği zaman, bir bardak kızgın yağa dört beş tane atıp, "daima karıştırılıp" hemen yağdan çıkarılacak. Börek artık tamam.

Bu uzun, karmaşık, daha doğrusu karmakarışık işlemi, lise arkadaşım Cengiz'in annesi -kim bilir hangi tılsımlı değnekle mutfağında en fazla yarım saat içinde tamamlardı. Ah onun unutulmaz puf börekleri! Biliyorsunuz, yufka börekleri var, elde açılan börekler var; puf böreği aynı zamanda elde açılan böreklerden. Cengiz'in, ismini artık hatırlayamadığım annesi hamuru gündüzden mi açardı, bilmiyorum. Ama onlara her gidişimde akşam çayının yanında maydanozu, peyniri bol puf böreği ikram edilirdi. Kasımpaşa'da, yokuş üstü, tertemiz bir ev. İlk öykülerimden biri olan "Hüzün Kahvesi"ni Kasımpaşa'dan, bu evden, bir de Sait Faik'ten esinlerle yazmıştım...

Bursalı Nezihe Halamız puf böreğinin hamurunu ille buzdolabında bekletirdi. Buzdolapsız günlerde yaptığı puf böreklerinin daha lezzetsiz olduğunu söyler, hemen ardından "buzdolabının faydaları"na geçerdi. Bursalı halamızın puf börekleri sadece beyaz peynirli, maydanozlu değildi. Gerçi öylesini de yapardı ve iki yüz elli gram beyaz peynire bir demet maydanozu salık verirdi.

Fakat bir gün yanlışlıkla beyaz peynir yerine patates püresi koymuş. Sonra maydanoz kıymış. Aslında patates püresi koyduğunun farkında değilmiş. Patatesli puf böreğini eşi Ekrem Enişte çok beğenmiş; "Hanım, bu böreğin harcı ne?" demiş. Nezihe Hala "Ezilmiş beyaz peynir" diyor. "Münakaşa" ediyorlar. Ezilmiş beyaz peynirler buzdolabından çıkıyor. Ne var ki bu dalgınlık Nezihe Halamızın mutfağına patatesli puf böreğini armağan ediyor.

Başarisından gönençli Bursalı halamız kıymalı puf böreğine geçiyor. Yetinmiyor: Lor peynirli puf böreği! Kaşar rendesi puf böreği! Yetinmiyor: Patlıcanlı puf böreği! Hatta, kırpık sosisli puf böreği! "... Kırpık kırpık doğrayacaksınız haşlanmış sosisi..."

Nezihe Hala, "Puf böreğinin puf noktası" derdi, "kabartma tozudur!" Elenmiş unun ortasını havuz gibi açacaksınız, sıvı yağı, yumurtayı, azıcık sirkeyi, suyu, en sonda da kabartma tozunu ("bir paket") ekleyeceksiniz, yoğurdukça yoğuracaksınız. "... Kabartma tozuyla hakikaten puf puf oluyor!.."

Farkındaysanız, börek yağı ortadan kalkmış. Çeşitten çeşide denemelere girişilmiş. Dahası, Bursalı Nezihe Halamız, Eskişehir'in çiğböreğinden de esinlenmiş, kıymayı aradan çekip, soğanlı puf böreği bile yapmıştı.

Lâleli'deki o ev, halamızın tıpr tıpr pantufları, mutfağa gidiş gelişler; "... Aman pufları emici kâğıtta dinlendirmeyi unutmayın!.."

En yeni çeşit puf böreğini ise, sevgili arkadaşım Hülya Vardar'ın Etiler'deki evinde yemiştım. Birkaç yıl önceydi, eşsiz bir aşçı olan Hülya küçük küçük puf börekleri sundu. "Neli bunlar?" Hülya yanıtlamadı. Bin güçlkle saptadık: Beyinli, haşlanmış beyinli!..

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Çocukluğumda ilkyaz

Selim İleri 2012.04.14

Mevsimlerin birbirine karıştığı söyleniyor. Hatta, ilkyazın, güzün yaşanmadığı, gelip geçmediği. Birden yaz geliyor deniyor, birden kış...

Demek Gülten Akın o eşsiz şiirinde usul usul yaklaşan tehlikeyi görmüş; "Ah, kimselerin vakti yok / Durup ince şeyleri anlamaya", şiirin adı "İlkyaz", biliyorsunuz. Demek ince şeyleri anlamazken, mevsimleri yitirmişiz, hem ilkbaharı hem sonbaharı.

Gerçi Gülten Akın büsbütün umut kesmemiştir. "İlkyaz"ın bir dizesinde "Açmaya ilkyaz çiçekleri" diye sessizce, handiyse fısıldayarak söyler.

Bu yıl İstanbul'da birden açtı ilkyaz çiçekleri. Tabii yine o kaygılı söyleniş: Havalarda birden ısındı, bahar yaşanmayacak. Mevsimlik denirdi eskiden, mevsimlik kumaş, hanımlara tayyör, beylere takım elbise filan. 'Mevsimlik' giysiler yalnızca ilkbaharın ve sonbaharındı. Hemen yaz geldiğinden, hemen kış geldiğinden mevsimlik giysiler de ortadan kalkmış. Belki bir iki yaşlıca İstanbul'un gardırobunda; yıllar renklerini soldurmuş, giyilmeye giyilmeye şekillerini kaybetmişler...

Oysa öyle miydi?! İstanbul'a bahar usul usul, duraksaya duraksaya gelirdi. Nerde 'hemen yaz'! Yaz gelinceye kadar nice günler geçecek, üstelik 'sayılı günler', meselâ nisanın altısı Kırangıç Fırtınası...

Bu Kırangıç Fırtınası'nı çocukluğumda öyle çok işittim ki, sonra, ilkgençliğim biterken bir öykümün adı yaptım. Sayılı günlere, sayılı günlerin adlarına hayranlığım belki hep bu Kırangıç Fırtınası'ndan.

Derken Kırk İkinci Yağmurları başlayacak. Gerçekten kırk ikinci sürer miydi? Nisanın sonunda Öküz Soğuğu var! Kaç gün sürerdi Öküz Soğuğu? Mayısla birlikte Çiçek Fırtınası'nı, Filizkırın Fırtınası'nı artık saymıyorum...

Ama sevgili anneannem hep sayardı. Günden güne takip eder, mevsimlerin seyir defterini her yıl yeniden tutardı.

Öyle anlaşılıyor ki, eski güzler, eski ilkyazlar birer anı artık, kırık dökük hatırlayırlar. Benimkilerin çoğu Kadıköy'nden. Geren Apartmanı'nın küçük, hep rutubetli arka bahçesindeydi o yeşil erik ağacı, önce onun çiçeklenişinden anlardık, işte ilkbahar! Beyaz bahar çiçeklerini, pembeler, kırmızılar yakar geçerdi sonra.

Geçmiş zaman mevsimlerinde, doğup büyümeye koyulduğum Kadıköyü o kadar tenhaydı ki, ne trafik uğultusu, ne kalabalığın yankısı, şöyle sokaktan geçerken dinleseniz, baharın sesi.

Bahçeli evler daha bitmemiş. Hayır, handiyse hepsi yerli yerinde. Tam Füzûzan'ın hikâyesindeki gibi: "Gül Mevsimidir". Şifa'da Amiral Cevat Bey'lerin ön bahçesinde renk renk güller, sarılar, turuncular, pembeler, kırmızılar, siyaha çalar şarabiler, sonra "bu yıl" açmadığına üzülen beyazlar. Sanki bir gül bahçesiydi orası.

Oysa arka bahçeye açılan dar yol da silme ortancaydı. Koca kafalı eflâtun, çividi ortancalar bazan o dar yola taşar, siz geçerken kucaklaşmaya niyetlenirlerdi.

İlkyaz ortalarken fışkıran buğulu mor salkımları Neşecan Yenge'lerin Göztepe'deki köşklerinden hatırlıyorum. Mor salkım İstanbul'un ilkyaz çiçeğiydi. Şimdi erguvanların modası var ama, 1950'ler İstanbul'u her semtinde, her sokağında mor salkımlıydı. Çağlayan gibi aktıkça akarlar, dallarından eflâtun bir yağmur gibi sarkarlardı.

Dedemlerin Bakla Tarlası Apartmanı'ndaki ön bahçeyi bunca zaman sonra, işte artık yarım yüzyıl sonra iyice küçük, iyice ufalmış hatırlıyorum. Sahi, o kadar mı küçümen, ufaraktı?

Yine de çiçekler şöleniydi. Girişte iki sıska sütun, birinde ille hanımelleri, diğesinde çarkıfelek. Çarkıfelek çiçeğini bütün çocukluğum boyunca efsanevî bir yaratık gibi alımladım. Dakikalarca seyredirdim. Fırıldak çiçeği de deniyor çarkıfeleğe, saat çiçeği de. Cılız sütuna tutunur, sarmaşır, çiçekler aç aç boy atardı.

Dedim ya, saat çiçeği, kadrani, akrebi, yelkovanı gözünüzün önünde. Ne var ki rakamlar biraz silik...

Hanımeli arılara şölendi. Fakat hangi hanımeliydi? Sarı hanımeli mi, tatlı hanımeli mi, yoksa trompetli hanımeli mi? Unuttuğumdan değil; o zamanlar öğrenmemişim.

Oraları hep bakla tarlasıymış. Dedem bu yüzden apartmanın ismini Bakla Tarlası koymuş. Doğrusu pek yadırganmıştı, gülümsemelere yol açmıştı.

Çok daha eskilerin bakla tarlalarından bir şeyler, avuç içi kadar bir yerler kalmış olmalı ki, kıyıda köşede, sağda solda gelincikler açardı, bir ikisi yan yana, kimileri yapayalnız. Gelincik, bakla tarlalarında baharın öncüsüyümü.

Söylüyorum, kimselere inandıramıyorum; gelinciğin kıpkırmızısı herkesçe bilinir, beyaz gelincik, turuncu, pembe, eflâtun, mor gelincikler dediniz mi şaşıyorlar. Gelincikler öyleydi, hele eflâtunları gönül yakıcıydı...

Çok çiçekler anlattım; çocukluğumun ilkyazlarında bahar yalnızca çiçekler değildi. Kuşlar, arılar, arıların vızıltısı, derken toprak kurbağalarının çekingen vırakvırakları. Doğayı henüz dinleyebiliyordunuz...

Benim için ilkyaz -bir hayli- dil peynirinin ortalarda görünmesiydi. Bayılırdım dil peynirine. Kadıköyü Çarşısı'na ineceksiniz, çarşıda artık hangi dükkansa, tabîî adında 'şarküteri' filan yok, 'mezeevi'nden dil peyniri alacaksınız. Lif lif açıldı mı süt kokar, incecik süt sızar.

Dil peyniri, havalar azıcık ısındı mı, ortalardan çekilir. Gelecek ilkyaza kadar bir daha görünmez. Hasretle beklerdim.

Turfanda meyveler, sebzeler, hepsi öyle. Bir 'ilk' turfanda vardı, bir de 'son' turfanda. İlk turfanda enginarla, domatesle, patlıcanla bezenmiş. Hepsi baharın müjdecisi. Biz orta hallilerin sofralarında sadece adları anılıyor, kayık tabaklarda, salata kâselerinde ilk turfandalara pek rastlanılmıyor.

"Günler uzadı..."

"Günler ne kadar uzadı!.."

Bunlar biraz da Kadıköyü Çarşısı'ndan dönülürken söylenirdi. Çünkü çarşıdaki dükkânlar, kapı önlerinde, açık tezgâhların üstündeki çıplak ampullerini daha yakmamışlar. Erken bastıran güz, kış karanlıklarından kurtuluş da bir bahar habercisiydi.

İskeleye inip babanın dönüşünü beklemek, işten yorgun argın dönen babayı karşılamak nisanla başlardı. Mart soğuk geçer, nisanda İstanbul ılınır. Haftanın üç dört günü süren bir törendi bu, törenimsi bir karşılamaydı.

Hele Moda iskelesinde gidilmişse, Bahariye'ye geri dönüş, yollar, kısa yokuş, Kadıköyü'nün çoğu kâgir evlerini, bahçelerdeki malta eriği, palmye, şakayık şenliklerini seyretmek artık gönlümde.

Yok, Kadıköyü iskelesine inilmişse, dönüşte ille çarşıdan geçilir, yeşil salata, taze soğan, kırmızı turp alınırdı. Naylon çağı, poşet çağı değildi. Manav, salataları, soğanları uzunca tıgla rafyaya geçiriyor. Evde akşam sofrası kurulmuş, yemekler pişmiş; salata taze doğranacak.

Mevsim geçiyor, farkında mısınız? Artık kavun karpuz beklenecek. Karpuz çok önemli. Çünkü karpuz kabuğu denize düşmeden, hava ne kadar ısınmış olursa olsun, biz çocukların denize girmesi yasak. Oysa Doktor Ramiz Bey, yaz kış her gün, Cüce Şubat Fırtınası'nda bile, Kalamış'ta "deniz banyosu alıyor". Üstelik tanışlarına, hastalarına ısrarla salık veriyor: İnsan sağlığı, dinçlik için çok faydalıymış, vücut hemen alışmış, deniz suyu zaten kolay kolay soğumazmış.

Dedem diyor ki: "Deli doktor Ramiz bakalım hangi kış zatürreden mortoyu çekcek?!."

Çoktan yitirdim hepsini. Çoktan yitirdim o ilkyazları da.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Unutulmuş eski bir romancı

Selim İleri 2012.04.21

"Unutulmuş eski bir romancı": 1986'da yazdığım bir yazının adı bu. Önce bir dergide yayımlanmış olmalı.

Fakat hangi dergi, hatırlamıyorum. Sonra O Yakamoz Söner'in "Dün" bölümünde yer aldı. Baktım, O Yakamoz Söner 1987'de yayımlanmış. Ferit Edgü'nün, birbirinden özenli kitaplar armağan etmiş Ada Yayınları'nda. Çeyrek yüzyıl geçmiş. O Yakamoz Söner'in yeni basımı yapılmadı.

"Unutulmuş eski bir romancı"da Güzide Sabri'den söz açıyordum. Bugün büsbütün unutulmuş olmalı, adı sanı büsbütün silinmiş. Gerçi, döneminde çok okunmuş romanı Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi bir iki yıl önce yeniden yayımlandı ama, okurla buluştu mu, günümüz okurunun ilgisini çekti mi, kestiremiyorum.

Güzide Sabri geçen gün yine karşıma çıktı. Salâh Birsell'in Nezleli Karga'sında. Kitaplığımdaki yitmişti, Nezleli Karga'yı bana Orçun Üçer armağan etti. Çok özlediğim Salâh Bey 3 Ocak 1990 tarihinde çalışma odalarını, kitaplıklarını yazmış. Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi ilk okuduğu kitaplar arasında. Aynı zamanda ilk kitaplığının kitapları arasında.

Birsell on beş yaşındaymış. Aptullah Ziya Kozanoğlu'nun Türk Korsanları, Reşat Nuri'den Çalikuşu, Dudaktan Kalbe, Akşam Güneşi, on beş yaşın gözde romanları. Sonra Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi. Birsell iki romanı daha hatırlıyor: Peyami Safa'dan Zıpçıktılar, Orhan Seyfi Orhun'dan Aşkım Günahımdır.

Bellek aldatmacısı söz konusu: Aşkım Günahımdır -şimdi bellek beni de kandırmıyorsa- Selâmi İzzet Sedes imzalıdır. Zıpçıktılar Server Bedi imzalı olabilir mi? Sanmıyorum. Geçen zaman çok merhametsiz.

Şunu da düşündüm: Aptullah Ziya Kozanoğlu kaç nesli ardına takip götürmüş. Bu romancının tüm kitaplarını okudum handiyse. O "Aptullah" yazımına şaşardı, Abdullah değil de, Aptullah. Türk Romanından Altın Sayfalar'ı hazırlıyordum; romancılar listesini Enis Batur'a gösterdim, "Kozanoğlu olmayacak mı?" diye sordu. Eklemiştin.

Reşat Nuri'lerle birlikte Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi de kaç kuşağı peşine takmış. Sonra ne zaman unutulmuş Güzide Sabri?

Salâh Bey, "1940'larda İstanbul'a göç edince aşk ve korsan kitaplarından kurtuldum" diyor. Bir yirmi yıl sonra okumuştum Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi'ni. O yıllarda filme de alınmıştı. Gramofon Hâlâ Çalıyor'da o günleri biraz anlattım...

1899'da İstanbul'da Hanımlara Mahsus Gazete bir tefrikaya başlar: Münevver. Yazarı genç bir kız; aşkı konu edinmiş.

"Uzak ve solgun dağlara, sonbaharın sisleri çöktüğü, yaprakların sararıp yavaş yavaş döküldüğü zamanlar, ruhum garip bir melâl altında ezilir ve ağlamak isterim."

Münevver'in girişi böyle. Bir zamanlar epey etkisi altında kalmıştım bu cümlelerin. Sonra "hazin" sonbahar güneşi, "menekşesiz kalan kırlar", "matem neşidesi"... Nerdeyse şimdi yine, altmışımda, aynı ürperti...

Münevver'in yazarı Güzide Sabri, 1883'te İstanbul'da Fındıklı'da doğmuş. Babası Adliye Nezareti'nde memurmuş. Annesi, şair Koniçeli Kâzım Paşa'nın yeğeni. Ayşe Güzide Çamlıca'da, Koşuyolu'ndaki bir köşkte büyüyor. Zaten bütün romanları da köşklerde, yalılarda geçecek ve İstanbul'dan ancak Bursa'ya kadar uzanabilecektir, 'masa başındaki' romancı.

Ayşe Güzide hususî hocalardan tahsil görür. Genç kız edebiyata eğilim duyar, on beş yaşındayken Münevver'i kaleme alır. Edebiyat tarihimiz, o kapalı çağda, on beş yaşında bir kızın roman yazıyor olmasıyla hiç mi hiç ilgilenmemiş. Toplumbilimcilerimiz de ilgilenmemişler.

Sonradan -Cumhuriyet döneminde- Beyoğlu Birinci Noteri Ahmet Sabri Bey'e evlenecek olan Güzide Sabri, Münevver'de yaşanmış bir hayat hikâyesinden yola çıkmış. Arkadaşı Hüsniye Hanım'ın mutsuz öyküsü, eserde Münevver'in başından geçiyor. Verem! O yılların o kadar acı veren, halk üzerinde derin iz bırakan hastalığı. Münevver amcazadesi genç tıbbiyeli Şefik'le nişanlı gibidir. Şefik verem illetinin pençesine düşer ve Büyükkada'ya tedaviye götürülür. Ayrılırken Münevver'e hakikati söylemez. Ailesi, genç kıza, "Bir kadınla evlendi, seni sevmiyor" diyerek meseleyi çözümlemeyi denemiştir. Gelgelelim Münevver'in aşkı sona ermez. Şefik'in

babasına yazdığı mektubu rastlantı sonucu ele geçiren Münevver hakikati çok geç anlar; Büyükada'ya vardığında...

... o mimozalı, leylâklı, şen şakrak Aya Yorgi panayır günü Şefik ölmüştür!

Münevver de çok geçmeden verem illetine tutulup fakat 'mutlu' ölecektir: Yeryüzünde karşılıksız kalan aşkı, ancak ölüm döşeğinde saadete ermiştir.

Romanı bize 'anlatıcı' aktarır. Bu anlatıcı Münevver'in yakın arkadaşıdır. Anlatıcı, ölümden sonra kendisine bırakılan udu, genç kızın annesinden teslim alır. Yedigârın üzerine kurşun kalemle şunlar yazılmıştır: "Beni özlediğin, gözyaşlarımı, yahut neşelerimi duymak istediğin zaman, bunu çal, onun tellerinde hâlâ benim kederlerim mevcuttur."

Münevver, sonbahar tasvirleriyle yüklü naif bir eser. Bugün bile eski bir 'romans' olarak zevkle okunabilir. Sultan Hamid sansürü Münevver'e özgürce yayımlanma hakkını tanımamış, romanın bazı bölümleri kırpılmış. Eser ancak 1908 basımında orijinal haliyle yayımlanıyor.

Bu ilk romandan sonra ünlü Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi geliyor. Tarih artık 1905'tir. Sonra Yabangülü, Hüsrân, Hicran Gecesi, Neclâ. Bir de Nedret var, Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi'nin "zeyli".

Edebiyat tarihimiz yine ilgilenmemiş ama, şu da ilginç: Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi o kadar çok beğeniliyor, o kadar çok okunuyor ki, üst üste basımlar karşısında, Güzide Sabri romanın devamını yazıyor: Nedret. Aynı girişim 1930'larda tekrarlanacak: Kerime Nadir Hıçkırık'ın satış başarısından esinlenerek bir de Son Hıçkırık'ı yazacak. Ne var ki hem Nedret hem Son Hıçkırık okurlarca pek benimsenmeyecek...

Güzide Sabri'nin bu hep İstanbullu aşk romanlarında hızla değişen toplumu yakalamak olasıdır. Ağır romantizmin verimi Münevver'den 1941 tarihli Neclâ'ya Sultan Hamid döneminden Tek Parti dönemine İstanbul macerası yakalanabilir. Neclâ'nın ilk adı Salon Kadını'dır ve Güzide Sabri gerçekçi bir roman "hazırladığını" söylemektedir. Yeni çağ romantizme çoktan sırt çevirmiş...

Bazı sahneleri Hüseyin Rahmi'yi aratmayacak bir natüralizmle örülü Neclâ'dan beş yıl sonra Güzide Sabri, Giresun'da "kısa bir hastalık neticesi" ölür. Kıpkısa bir gazete haberi, hepsi o kadar.

Bütün o sonbahar tasvirleri, solgun yabangülleri, ayışıklı gecelerde tangolar, piyano başında geçen hicranlı saatler mâzide kalmış; bütün o gönül yaraları, veremler, kalp hastalıkları, yüksek gerilimli ve muhakkak ki hem alaturka hem alafranga tutkular, hasretler, gönül taşkınlıkları bellekten silinmeye yüz tutar. Zaten o mekânlardan da yakın gelecekte iz kalmayacaktır. Geniş bahçeli köşkler, deniz çırpıntılı yalılar göçer gider, apartmanlı İstanbul başlar. Apartmanlı İstanbul da çok geçmeyecek, gökdelenli İstanbul'a evrilecektir.

Ölümden sonra, Güzide Sabri'yi yalnızca Nahid Sırrı Örik anar, keder verici bir saptamayla: "Şimdi hiçbirinin mevzuunu hatırlayamamakla beraber, bu kitapları düşünürken o eski köşklere sürülen rahat hayatın âdeta tadını duyar gibi oluyorum. Ve Güzide Sabri'nin eserlerinden muhafaza ettiğim hazzı söyleyebilmek için, yazı hayatımda karşıma çıkan ilk fırsatın ölümü olmasından da hüznü duyuyorum..."

Ahmet Ümit Günlüğü

Selim İleri 2012.04.28

Aslında 12 Nisan; geceyarısını geçti. Eve dönüşte Ahmet Ümit'in yeni romanını okumaya başladım. Tam okumak değil, sayfalarına, bölüm başlıklarına göz atmak. Bir kitabı önce evirip çevirmeyi çok severim. Bu bende eski alışkanlık.

Birden ön sayfada: "Kitabımın yazılma sürecinde önemli katkılarda bulunan sevgili dostum, ustam Selim İleri'ye;..." Art arda isimlerin sıralandığı bir teşekkür. Ahmet, "Bu değerli insanların katkısı olmasaydı bu roman da olmazdı" diyor. Hem şaşırdım hem sevindim. Herkesin birbirini özellikle inkâr ettiği günümüz ortamında Ahmet Ümit garip bir teşekkür armağan ediyor.

Sultanı Öldürmek'e ne katkım oldu? Sonra o "ustam" nitelendirmesi. Gecenin bu saatinde elbette etkiledi. Ama Sultanı Öldürmek'e bütün katkım, Fâtih dönemine ilişkin bir iki kitabı hatırlatmak. Vildan ve Ahmet'le arada bir baş başa yemek yeriz. Hep esen geçen güzel akşamlardır. Romanın başlangıç döneminde söylemiştim Sâmiha Ayverdi'nin Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih'ini mutlaka okuması gerektiğini. Sonra da biraz bu eser üzerine konuşmuştuk. Hepsi bu kadar. Sondaki kaynakçaya baktım, önerdiğim ikinci bir eser bile yok belki.

Tanıştığımız günden beri, yıllar önceden bugüne, Ahmet Ümit'i paylaşmayı seven bir yazar kimliğinde gördüm. Edebiyat, sanat insanlarını, onların emeklerini savunan tutumuna saygı duydum. Uğraş alanımızın anlam kazanabilmesi için daima çaba gösterdi.

12 Nisan /

Eski aşk Nüzhet romana bir fırtına gibi giriyor. Yirmi bir yıl önce Amerika'ya çekip gitmiş bir kadın. Anlatıcının adını onun telefondaki seslenişinden öğreniyoruz: Müştak. Müştak'ın tuhaf soyadını da çok geçmeden öğreneceğiz: Serhazin. Müştak'ın saplantılı anlatışıyla hem Nüzhet hem Müştak belleğimizde yer ediniyorlar. Roman kişilerini okurla kaynaştırmak konusunda bir özen bu. Roman yazma sanatı açısından örnek oluşturabilir.

Müştak'a kendimi o kadar kaptırmışım ki, Ahmet'in Başkomiser Nevzat'ını unutmuşum. Nüzhet'in öldürüldüğü Sahtiyan Apartmanı bizim Şişli'de gerçekten var mı, yoksa o yıpranmış eski Şişli apartmanlarından mı esinlenilerek kurgulandı, Ahmet Ümit'e soracağım.

Sultanı Öldürmek'in yayımlanmasından bir ay kadar önce konuşmuştuk: Yazmakta olduğum Mel'un'dan söz açmıştım. Mel'un'un anlatıcısı Sayru Usman'ı Ahmet kendi Müştak'ına benzetmişti. Birbirimizden habersiz, ikimiz de ruhsal sarsıntısı ağır roman kişisini odak yapmışız. Ama şimdi, kırk yedinci sayfadayım, Müştak'la Sayru arasında hiçbir benzerlik bulamadım. Öte yandan, çekingen, pısırık, biraz bilgiç, hayli endişeli Müştak Serhazin'i kendime benzettim. Epey benzettim. Ahmet belki de beni gizli gizli gözlüyordu. Belki bir model oluştuyordum onun için...

14 Nisan /

Bütün gün Sultanı Öldürmek'i okumaya devam ettim. Ahmet Ümit'in çok akıcı bir anlatımı var. Fakat günümüzün çok satarlarının artık bir örneklige sürüklendikçe sürüklenen anlatımı değil. Bir iç dünyanın zengin tasvirleriyle yüklü. Çözümlemesiye okura bırakılmış. Akıcılığa kapılıp hızlı okumaya kalkışırsanız, hız uğruna kaçırdığınız cümlelere geri dönmek zorunda kalıyorsunuz.

Nüzhet'in öldürüldüğü geceye ve sonraki günlere kar motifi çok yaraşmış. Şişli, taksi, vapur, İstanbul'da karlı bir akşam, gece, derken Bahariye. Bahariye önemli, çünkü romancı kesik kesik sahnelerle Müştak'ın geçmişine dönüyor, geçmiş günlerin o bambaşka Bahariye'sinden görünümeler yansıtıyor.

Yetmiş üçüncü sayfadan alıntılıyorum: "Hayatın anlamını bir başkasının hasretinde bulan münzevinin sessiz bekleyişi." Çok hoşuma gitti. Müştak'la benzerliğim çoğalıyor. Tabii çocukluğumun Bahariye'de geçtiğini de unutmamam gerekir.

Fâtiğ Sultan Mehmed şimdilik geri planda. Bir ara Freud, daha doğrusu düşsel bir Freud aracılığıyla Fâtiğ'ten söz açılıyor. Baştan beri Dostoyevski, Freud, ironik bir kullanımla Tolstoy ve Kroyçer Sonat. Ahmet Ümit her iyi yazar gibi kendini besleyenlere selâm gönderme ihtiyacı duyuyor.

Yüz birinci sayfada Başkomiser Nevzat nihayet göründü. Yanında Komiser Ali. Romandan romana eski tanışlarla bir arada olmak beni (okuru) âdeta mutlu kılıyor. Nevzat, Ahmet Ümit okurlarında artık bir tiryakilik.

Otuz sayfa sonra şu saptamayı alıntılamaadan geçemeyeceğim: "Doğal olarak Osmanlı, bilhassa Fâtiğ konusunda hassas olan öğretim üyelerinden biriydi. Evet, hassas... Bu ülke hassas insanlardan geçilmiyordu. Bu hassas insanlar, her türlü değerimize yönelik saldırı ve hakaretten sık sık rahatsız olurlardı." Yazık ki böyle. Gerçekliğin birçok çehresi olabileceği nedense hiç akla getirilmiyor.

15 Nisan /

Yüz doksan üçüncü sayfada Nüzhet'le Müştak'ın Muradiye külliyesinin avlusundaki sahneleri Ahmet Ümit romancılığında başlı başına bir ustalık. Hepi topu uzunca bir paragraf ama, yoğunluğu iç dünyanızda sürüp gidiyor. Bu paragrafta Ahmet Ümit Sultanı Öldürmek'i bir bakıma billûrlaştırmış.

İki yüz birinci sayfadan: "Ne ruhumuz var ama... Mübarek, muharebe alanı gibi... Her an, her dakika iyiyle kötü, doğruyla yanlış, şefkatle nefret cenk etmekte..." Bu hali yaratan toplumsal yaşama mı, bireyin kendisi mi?

Derken "Kadıköyü". Bir kez daha vurguluyor anlatıcı: "Kadıköyü", bir bölümden bir bölüme geçerken, "Öyle derdi anneannem, biz de öyle söyleyegeldik." Müştak'ın anneannesini tanımadan ben de Kadıköyü diyorum, Kadıköyü diye yazıyorum. Bu ısrarımı sarakaya alanlar çıktı. Müştak açıklık getiriyor:

"Şimdilerde yanlış bir tabirle Kadıköy diyorlar. Ama bizim bu yemyeşil bahçelerle kaplı, herkesin birbirini tanıdığı Kadıköy'ümüzle, onların, pıtrak gibi adım başı yüksek binaların dikildiği, kimsenin kimseyi tanımadığı, devasa Kadıköy'ü de aynı semt değil zaten."

Bu Müştak kim? İlk fırsatta Ahmet'e soracağım.

16 Nisan /

Fetih günlerini yansılayacak bir İstanbul gezintisinde, arka planda Nüzhet'in öldürülmesi soruşturması akıp giderken, romancı Fâtiğ ve İstanbul izleklerine açılıyor. Öldürülmüş Nüzhet'in tasarısı, Tahir Hoca'nın yaklaşımı ve Bizans'ı anlatan Müştak'ın tutumu göz önünde tutulursa, çağa, o çağda yaşananlara üç ayrı bakış açısından yaklaşılmış. Öyle sanıyorum ki, 'bileşim' (sentez) okura bırakılacak. Ahmet Ümit hem İstanbul Hatırası'nda hem Sultanı Öldürmek'te, git git, okurun katkısını daha çok önemsiyor. Pek çok okura ulaşmış bir romancı olarak bu 'tehlike'yi göze alıyor.

Nüzhet'in yeğeni Sezgin birdenbire girdi romana. Katil zanlısıydı, şimdiyse, üç yüz altmış dördüncü sayfadan sonra, handiyse sevimli bir adam. Okur yeniden meçhul katilin peşine düşmek zorunda kalıyor.

18 Nisan /

Akşam Ahmet Ümit telefon etti. Dört yüzlere geldiğimi söyledim. Dikkatle okuduğumu söyledim. Daha bir yüz sayfam var. Ama tadını çıkara çıkara okumak istiyorum. Sahte bir kahkaha attıktan sonra, "Bu Müştak Serhazin bana ne kadar çok benziyor!" demeyi de ihmal etmedim.

Şimdi son yüz sayfayı okuyacağım. Katil Müştak çıkarsa, Ahmet'le kozumu nasıl paylaşacağımı kestiremiyorum...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

O Ayten Alpman'dı...

Selim İleri 2012.05.05

1955 veya 1956 olmalı. İstanbul Radyosu'nun stüdyolarında bir sorun çıkmış. Kaydı yapılacak On Beş Günde Bir programı bu yüzden Teknik Üniversite'nin stüdyosuna alınmış. O yıllarda adım başı radyo, stüdyo yok.

On Beş Günde Bir adı gibi on beş günde bir cumartesi geceleri yayınlanan bir programdı, alaturka, alafranga şarkılar, skeçler, akordeonuyla Celâl Şahin, sihirli kemaniyla Darvaş... O yıllarda radyonun en güzel eğlence programıydı. Evlerde toplaşılır, akşam sofrası başında On Beş Günde Bir dinlenilirdi. Hem yalnız dinlemek de değil; radyonun sesleri git git görüntüye dönüşür, düşsel bir televizyon seyredilirdi.

İşte evcek, büyük heyecanla, Teknik Üniversite'nin stüdyosuna gidiyor, koltuklarımıza gömülüyoruz. Programda neler vardı, unutmuşum. Unutmadığım, daha doğrusu unutamadığım, genç bir kadın. Finaldeki genç kadın. Adı Ayten Alpman ya da Ayten Gencer.

Genizden gelen sesi var. Bu sesin inceliklerini çok daha sonra kavrayacağım. Beyaz bir rop giymiş; öyle denirdi: "Beyaz, ipekli bir rop..." Sahnede dümdüz duruyor, aydınlık gülümseyişle. Şarkılar söylüyor.

"Sayanora"yı da söylemiş miydi? "Sayanora": Bu, Hayat mecmuasında yayımlanan tefrika romandır ve filmi de Site Sineması'nda oynayacaktır. Film ancak kırklarımdayken videodan izledim, bir tür Madame Butterfly hikâyesi.

Ayten Alpman "Sayanora"yı söylediyse bile, hatırlamama imkân yok. Çünkü, 1990'ların sonunda, değerli Cemal Ünlü dinletmişti. "Kim bu Amerikalı şarkıcı? Geçmişten bu ses..." demiştim de, Cemal Ünlü'yü güldürmüştüm. Ayten Alpman'mış.

Cemal gülmüştü ama; "Sayanora"yı başkalarına da dinletmiştim, çıkaramamışlardı. Güçlü bir söyleyiş, o kadar özenli bir orkestra. "Sayanora" Ayten Alpman'ın gençlik yorumları arasındadır.

Teknik Üniversite, o gün Taş Kışla binasında, radyo kaydından sonra, küçük bir salonda küçük bir çay şöleni düzenlemişti. Babam üniversitede öğretim üyesi ya, biz de katılıyoruz. Ayten Alpman bademezmesinden kırmızı güllerle bezenmiş kremalı pastayı benimle birlikte kesiyor ve bu 'an'ı hemen belleğime çakıyorum. O genç kadın, ilkokul öğrencisine gülümsüyor...

İstanbul Radyosu'ndaki Ayten Alpman, Çatı'daki -Mehmet Barlas Sabah'taki köşesinde Çatı günlerini ne kadar özölü yazdı- Ayten Alpman, plaklardaki Ayten Alpman derken, yıllar geçecek, caz şarkıları söyleyen, İngilizce şarkılar söyleyen Ayten Alpman İsveç'e gidecektir. 1960'lar filan. Dergilerde, gazetelerde arada bir İsveç'ten haberler.

Dönüşte, sevgili Naim Dilmener'in saptamasıyla, "her şey altüst olmuştur müzik alanında." Meselâ tangolar eriyip gitmiş, meselâ caz şarkıları tutmamış, gazinolar yalnızca alaturka müzikle yetinmiyor; şimdi Türkçe sözlü yabancı şarkılar dönemi başlamıştır.

Ayten Alpman'ı Türkçe sözlü şarkılarıyla sahnede çok dinledim. Sahnenin, gazinonun 'saz caz' havasına hiç uyum sağlamayan, bu oynak havaya uymaya hiç mi hiç yanaşmayan bir sanatçıydı. Bambaşka. Dümdüz. Hep o aydınlık gülümseyiş. Âdeta kıpırdamadan şarkı söylüyor. Müthiş etkilenirdim. Tanışmıyorduk o zamanlar. Hayranlığımı söyleyememiştım. Gazinonun vur patlasın-çal oynasın uçarı dünyası birden söner, 'donuk' Ayten Alpman kalırdı bir tek. Benim için göz kamaştırıcı bir yorumcuydu.

Sahneye çıkan hanımlar, beyler hoplayıp zıplıyorlar; o dimdik, kendisiyle izleyeni arasına handiyse çelik perde germiş...

Bu çok önemli yorumcu, ne tuhaf, "Memleketim", "O Sabah" gibi şarkılarına kadar, sanki onca yorumu, onca değerli çalışması yokmuş gibi, nice zamanlar hep bu iki çalışmasıyla tanındı. Ölümünde "Memleketim" yine manşetlerdeydi. Oysa Ayten Hanım ürkerdi "Memleketim"den. Hatta, sevmediğı bir şarkısıydı. Önemsemezdi.

Gerçi "Tek Başına", "Yanımda Olsa" akıllardaydı ama, Alpman'ı toplumsal çalkantılı günlerde "O Sabah"tan hatırlayanlar da azımsanmamalı. Hemen bir 'gerçi' daha ekleyeyim: Ayten Alpman 'kahramanlık' şarkılarını 'hamaset'e asla düşmeden söylemiştir.

Şimdi 1980'lere uzanıyorum. Sonbahar gecesi. Yeniköy'de iskele yanında bir lokanta. Bitişikte Bilsak. Bahçe. Bilsak'ta Ayten Alpman söylüyor, caz, Türkçe sözlü yabancı şarkılar, Türkiye'ye Ayten Hanım'ın sevdirdiğı şarkılar. Oturduğumuz lokantanın bütün pencereleri açık, Bilsak'ın bahçesinde Ayten Hanım'ı görüyoruz. Sesi yankıdıkça lokantadaki gürültü eriyor, herkes dinlemeye koyuluyor.

Yaz yağmurunu çağrıştıran bir güz yağmuru başlıyor. Sağanak geçip gidiyor. Yapraklar dökölüşüyor. Bilsak'ta çoğı masa boş. Böylesine usta bir sanatçı! İçim sızlıyor. Ama zaten usta olduğı için böyle değil mi?...

Hep sonbahar yaprakları.

Bundan daha etkileyici bir film sahnesi olabilir mi?

Ayten Alpman'ı sahnede son görüşüm. Hâlâ yaşatmak istediğim film sahnesi.

Bir iki yıl sonra tanışmıştık. Ayten Hanım bir söyleşisinde kitap okumayı sevdiğini söylüyor, beni ve kitaplarımı anıyordu. Artık cesaret edip telefon ettim. O günden sonra, toplansanız, yirmiyi geçmez yüzbeyüz görüştüğümüz günler, akşamlar. Çok önemli değil. Çünkü her biri dolu dolu günler, akşamlar.

Ada Müzik "Eski Kırkbeşlikler" dizisinden Ayten Alpman'ı müzikseverlerle buluşturmuş. "İmzalar mısınız?" demiştım Ayten Hanım'a; "Sevgili Selim İleri'ye, 'yalnız kaldıkça dertleşsek seninle'" diye imzalamıştı.

Fenerbahçe'deki kulüplerden birine -adını açıklamayacağım- gittiğimiz gece bende hiç dinmedi. Kulübün yöneticileri tanışlarımdı. O yaz bir akşam, Ayten Alpman'ın konser vermesini istediler. Ön görüşme için Ayten Hanım'la birlikte gittik. Kulüp yöneticileri bol şatafatlı nice şeyler konuşuyorlardı; spotlar, tesisatlar, ekolar...

Ayten Hanım her zamanki sadeliğiyle "Tek bir piyano, mum ışıkları ve masalar arasında yürüyen mikrofonsuz ben" demişti. Ah Ayten Hanım!

'Yazsonu' konseri gerçekleşmedi.

Ama o yazsonu konserini, piyano, mum ışıkları, mikrofonsuz Ayten Alpman'la hep hayal ettim. Özellikle "Son Bir Defa" şarkısıyla.

İki hafta geçti, telefon mesajıyla öğrendim Ayten Alpman'ın ölüm haberini. Bir ay kadar önce konuşmuştuk. Aydın Doğan Ödülü'nün törenine çağırmıştım. "Belki gelirim belki gelemem. Sizi şimdiden kutluyorum Selim. Yaşlandım ben artık" demişti. İnanmamıştım, benim için Ayten Alpman yaşlanamazdı.

Bir iki ay önce de Naim'in Kanal 24'teki programında izlemiştim; "Bir başarı söz konusuysa çok değerli arkadaşlarla, çok değerli müzisyenlerle çalıştım..." diyordu.

Biliyorum, o, Ayten Alpman'dı.

Sabah gazetelere baktım, "Memleketim"den ötesine kayıtsız kalınmış. Bir papağan toplumu burası diye düşündüm. Onca soylu duruş, onca sanatkârca mesafe, onca geri çekiliş, ancak bir iki yorum yazısında.

Bilsak gecesine geri döndüm, güz yağmuru başladı, Ayten Alpman "Yoksa Yalnız mısın Sen Yine"yi söylüyordu. İstesem yine dinleyebilirdim. Uzun süre dinleyemedim. Bu akşam bu yazıyı yazarken...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul'u okumak

Selim İleri 2012.05.12

Mektup Everest Yayınları'na geldi. Sayın Lâmia Pesen yazmış; Yaşadığım İstanbul'da adları geçen eserleri saptamış, "Sizde İstanbul'u okumak ne zaman, nasıl başladı?" diye soruyor.

Zaman zaman başka dostlar da soruyorlar, o eserleri bir düzen çerçevesinde mi okuduğumu soruyorlar. Ben de şimdi yanıtlamak istiyorum.

İstanbul'u adım adım saptamak, izlemek diye bir şey yoktu başlangıçtaki okumalarımda. Bir roman, bir öykü kitabı, kapılır giderdim. Yine de, yeniyetmeliğimde okuduğum bir eserin bu anlamda izi kalmış olmalı. Şimdi düşününce öyle geliyor bana.

Bu, Safiye Erol imzalı Kadıköy'nün Romanı'dır. 1939'da yayımlanmış. Besbelli, uzun yıllar okur beklemiş. O beklenen okurlardan biri de bendim herhalde. Haydarpaşa mendireği, Kadıköyü vapur iskelesi, Moda, Şifa, Mühürdar derken, çocukluğumun geçtiği semtler yeniden belirliyordu, Safiye Erol öylesine güzel dile getiriyordu ki, evler, insanlar, sokaklar, bitki örtüsü avcumun içindeydi artık. Kadıköy'nün Romanı'nın tasvire açılmış sayfalarından çok etkilenmiştim. İstanbul'u okumak konusundaki en eski anım bu olsa gerek.

Safiye Erol'un eserinden sonra dikkat etmeye başladım: Başka romanlarda da anılıyor, yaşıyordu İstanbul. Meselâ Esat Mahmut Karakurt'un Sokaktan Gelen Kadın'ında Fenerbahçe, Halide Edib'in Âkile Hanım Sokağı'nda Lâleli, Nezihe Meriç'in "Ümit Fakirin Ekmeği" hikâyesine Numune Hastanesi, Sait Faik'te Burgaz... Dikkatli okuyordum. Yazarların, doğup büyüdüğüm, yaşadığım şehre hangi perspektiften baktıklarını tahlil etmeye çalışıyordum.

Bir gün Sergüzeşt'i okudum. Yine Moda anlatılmıştı, Moda'daki Âsaf Paşa konağı. Safiye Erol'un plajlı, tenis kortlu Moda'sıyla Sergüzeşt'in ki ne kadar farklıydı! Aradan kırk yıl geçmiş, bu semt bambaşka bir çehre edinmiş. Oysa Sergüzeşt'te hâlâ bir kırılık, تنها, görünüm uçsuz bucaksız.

Bir zaman, romanlar, öyküler aracılığıyla İstanbul'un dinmez değişimlerini saptamaya çalıştım. Kırılık Moda, Muazzez Tahsin'in bazı romanlarında artık kotralı, yelkenlili Moda'dır.

Ya da Sermet Muhtar Alus imzalı Pembe Maşlahlı Hanım'da bol bol tasvir edilen "Fenerbahçesi", Peride Celal'in Dar Yol'unda her anlamda doku değişmesine uğramıştır. Pembe Maşlahlı Hanım'da fayton gezintileri, toz duman; Dar Yol'da kır kahveleri, renkli ampullerle bezenmiş gazinolar...

Fakat hep okuyup geçiyormuşum. Çünkü not tutmuyordum. Günün birinde İstanbul için bir şeyler karalayacağım aklımın ucundan geçmezdi.

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenim Rauf Mutluay'ın salık vermesi üstüne Üç İstanbul'u okudum. Üç İstanbul o günlerde ünlenmemiş bir romandı. Yani okur bekleyenlerden. 93 Muharebesi, İttihat ve Terakki dönemi, Mütareke yılları; birbiri ardınca, gerçekten üç İstanbul. Mithat Cemal Kuntay ayrıntı çılgını bir yazardı; İstanbul yaşamasının giyimi kuşama, möblesi, mefruşatı, daha neleri işlenmiştir bu romanda.

Aynı ayrıntı zenginliğini yıllar sonra okuduğum İbrahim Efendi Konağı'nda da yakalayacaktım. Sâmiha Ayverdi İbrahim Efendi Konağı'nın 'roman' olmadığını söyler. Yine de, bence, bir anı-romandır bu eser. Üstelik, İstanbul'u okumak açısından bir başyapıttır.

Konak yaşamasının bütün özelliklerini, on dokuzuncu yüzyılın ortasında kaleme getirir Ayverdi. Yaşama biçimi, gelenek-görenek, musiki, çilingir sofrası, komşular, harem ve selâmlık dünyası, kâhyalar, uşaklar, hizmetçiler, âdeta İstanbul'da, İstanbul'un bir konağında bütün on dokuzuncu yüzyıl!

İbrahim Efendi Konağı'ndan önce ve sonra, zaten pek çok konak romanı her zaman ilgimi çekti. Yakup Kadri'den Kıralık Konak'ı özellikle salık verebilirim. Yine Yakup Kadri'nin Hep O Şarkı'sında Nâfi Molla konağı öylesine canlı betimlenmiştir ki, toplumsal tarihimizin bir belgesi bile sayılabilir.

Bazı genç okurlar "Bu konaklara, köşklere ne oldu?" diye soruyorlar. Pek hazin 'turistik' restorasyonlarla gülünç kılınmış bir iki örneği görmezden gelirse -gelebilirsek-, konakların sonunu Feyyaz Kayacan'ın Çocuktaki Bahçe romanından okuyabiliriz.

Otuzlarımda İstanbul konulu, İstanbul odaklı başka türden kitaplar keşfettim. Kömürcüyan'ın ve İnciciyan'ın İstanbul tarihleri bugün de baş ucu kitaplarım arasındadır. Bu harikulâde eserlere Naima'nın tarihini de eklemek gerekir. Naima kuru bir olay anlatıcısı değildir. Tam tersine, yorumları, değerlendirmeleriyle okuru yüzyıllar öncesinin İstanbul'unda yaşatır. Bu anlamda Evliya Çelebi'yi hatırlatmam herhalde, yersiz: Evliya Çelebi belki ilk 'modern' İstanbul romanının yazarı, payitahtı dile getirdiği sayfalarında.

Yakın dönemlerde yaşanmış bir İstanbul var; fakat usul usul tarihe karışıyor. Sâmiha Ayverdi eşsiz İstanbul Geceleri'nde o İstanbul'u anlatmıştır. Şimdi yeniden okumak özlemi duyuyorum. İstanbul Geceleri'yle birlikte Boğaziçi'nde Tarih'i de elbette.

Dünya görüşleri hiç mi hiç bağdaşmıyor: Ayverdi ve Melisa Gürpınar. Ama Gürpınar'ın Dul Evinde İncesaz'ı, İstanbul duyarlılığı dendi mi, Sâmîha Ayverdi'nin yazdıklarıyla kardeş olup çıkıyor. Demek İstanbul'un bir 'birleştiriciliği' söz konusu. Dul Evinde İncesaz'ı çok severek okumuştum. Fakat bir türlü bu kitap için yazamamıştım. Son dönemin en güzel İstanbul yaşaması kitaplarından biri. Füsun Akatlı 2008'de şöyle yazmış:

"Anlatı edebiyatımızda bir Nezihe Meriç, bir Selim İleri, bir Füzûzan, bir Tomris Uyar varsa, şiirimizde bir Yahya Kemal, bir Behçet Necatigil, bir Edip Cansever varsa, denememizde bir Salâh Bırsel, bir Melisa Gürpınar varsa, o İstanbul, üzerinden geçen insan ayaklı buldozerlerle, silindirlerle, arsız debdebeler, tantanalarla yok olmayacak besbelli."

Acaba? İstanbul'u okumak bu açıdan çoğu kez hüzün verir. Yıllar öncesinin bir uyarısı ya da önerisi ne yazık ki kimselerin ilgisini çekmemiştir. Bütün bir İstanbul rüyasının şair-yazarı olan Abdülhak Şinasi Hisar, vakit geçirmeden bir "Boğaziçi müzesi" kuralım demiştir ama, müze işi yıllar yılı savsaklanmış, sonunda eksik püksük Sadberk Hanım Müzesi ortaya çıkmıştır. Gerçi, eksiğine püksüğüne rağmen bu özel müzeye şükran duymamız gerekiyor...

Sevgili Füsun Akatlı, Yahya Kemal'i, Necatigil'i, Cansever'i anmış. Ben Oktay Rifat'ı eklemek isterim. "Nara Benzerdin"den alıntıyorum:

"(...) Kırıldı / İnce belli bardaklar. Küpeçiçekleri / Kavruldu gitti tozlu camların ardında. / Kenar semtleri İstanbul'un! Sisli, ılık / İlkyaz günleri! Cumbalar, şahnişler! (...)"

Doğrudan doğruya İstanbul olan romanlar var. Örnekse, Peyami Safa'dan Fatih-Harbiye, Yalnızız, Biz İnsanlar; Orhan Kemal'den Gurbet Kuşları, Devlet Kuşu, Bir Filiz Vardı; Melih Cevdet'ten Aylaklar; Peride Celal'den Üç Kadının Romanı; Kemal Tahir'den Esir Şehir dizisi, Kurt Kanunu; Tanık Buğra'dan İbiş'in Rüyası; Tanpınar'dan Huzur, Saatleri Ayarlama Enstitüsü; Mehmed Rauf'tan Eylül; Oktay Rifat'tan Bir Kadının Penceresinden, Bay Lear. Bu liste uzar gider. Gelişigüzel sıraladım, çünkü ben de öyle yazılış sırasına filan sokmadan okudum. Her birinden nice incelikler yakaladım.

Unutulmuş İstanbul romancıları var: Her fırsatta andığım Reşat Enis. Reşat Enis İstanbul'un öteki yüzünü, kirli yüzünü yazmış...

İnanılmaz İstanbul öykücüleri var: Sevim Burak ve Yanık Saraylar. Füzûzan ve Parasız Yatılı. Muzaffer Buyrukçu'dan nice öykü.

Çok özel anı kitapları var, İstanbul dünyasına ait: Nahid Sırrı Örik'ten Eski Zaman Kadınları Arasında. Salâh Bırsel'den beş ciltlik Salâh Bey Tarihi...

Söyledim: Bu liste, bu döküm sona ermez!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Romanlarda gerçek kişiler

1976; karlı bir kış gecesi Oktay Rifat'ın Bir Kadının Penceresinden adlı romanını bitirmiştım. Çok etkilenmişim. Zaten yıllarca sürdü bu etki. En sevdiğiniz beş roman, on roman diye arada bir sorarlar; Bir Kadının Penceresinden bugün de ille anmak, salık vermek istediğim bir roman.

Nüvit o romandaydı, bir yan kişi, silik, soluk bir aydın. Nüvit'i daha çok başkalarının değerlendirişinden tanıyorduk. Nüvit hakkında ne biliyorsak, hep başkalarının söylediklerinden. Bununla birlikte Nüvit gitgide daha derin iz bırakıyor, bizde yaşamaya koyuluyordu.

Çok geçmeyecek, bu Nüvit için, edebiyat çevrelerinde bir dedikodu çıkacaktı: Nüvit meğer Asaf Hâlet Çelebi'ymiş. Oktay Rifat, Nüvit'i yazarken Asaf Hâlet Çelebi'den esinlenmiş.

Oysa romancı o şu mu, bu o mu, öyle mi böyle mi, eğilimi budur zaafı şudur gibisinden hayat yıkıcı dedikodulardan ne kadar öğrendiğini dile getirmişti, Nüvit kişiliğinde. Ruhsuz çekiştirmelerin, merhametsiz yargı kondurmaların basit, ufuksuz hayatlarımızdaki yerini saptıyordu. Boyuna yaptığımız bir kötülük...

Halide Edib'in Handan'ı bugün artık yüz yaşında, Handan 1912'de yayımlanmış. Yakup Kadri o günlerde bir yazı yazıyor, Handan'ı çok beğendiğini belirtiyor; bu kadın âdeta hayattan esinlenilmiş, öylesine canlı diyor. Halide Edib fevkalâde alınmış. Yakup Kadri Edebiyat ve Gençlik Hatıraları'nda anlatır: Pot kırmıştır, çünkü Handan doğrudan doğruya Halide Edib'in kendinden esinlendiği bir roman kişisidir.

Nitekim yıllar sonra yazılmış Türk'ün Ateşle İmtihanı'nı okuyanlar Handan'dan bazı sayfaları yakalayabilirler. Çünkü roman kişisi bu kez anılarda Halide Edib'tir. Böylesi bir paralel okuma roman sanatının gizleri konusunda enikonu yararlı olabilir...

Hem Bir Kadının Penceresinden hem Handan, bu ayki Kitap Zamanı'nı okuduktan sonra aklıma geldi. Her ayın ilk pazartesisini coşkuyla bekliyorum; Kitap Zamanı büyük emek ürünü bir kitap tanıtma dergisi. Bu ayki 'dosya' konusu "Roman Kahramanı Olarak Yazar"dı. Mehmet Öztunç yetkin bir inceleme yazmış. Batı edebiyatından benim de çok severek okuduğum bazı romanları hatırlatıyor: Saatler, Oscar Wilde'ın Son Vasiyeti, Henry James esinli Yazar! Yazar!, Flaubert esinli Flaubert'in Papağanı, ötekiler.

Adalet Ağaoğlu'nun ilgisini çekmiş, Damla Damla Günler'de yazar: Fransa'da, Flaubert'in yaşam izini sürüyor. Bir taşra kasabasından başkent Paris'e. Birden, bu yaşamın bütünüyle Duygusal Eğitim'e yansıdığını fark ediyor. Bu kez yazar, doğrudan doğruya kendinden esinlenmiş.

Aynı taşra yöresinde, Reşat Nuri Güntekin de Madam Bovary'yi aranıp durmuştur. Flaubert yargıç önünde "Madame Bovary, c'est moi" diyor ama, biz başka esin kişileri de arıyoruz.

Bu arayışlarımızı, kim kimdir meraklarımızı, Thomas Mann eşsiz Lotte Weimar'da'sında tatlı tatlı sarakaya alır. Gürsel Aytaç'ın çevirisinden okuduğum Lotte Weimar'da roman kişileri konusunda beni epey düşündürmüştü. Gürsel Hanım'ın bir de Lotte Weimar'da'yı didik didik inceleyen kitabı var.

Mehmet Öztunç beni anmış, bazı kitaplarımdaki yazar kökenli roman kişilerini. Bu istek, bu tutku bende ne zaman başladı? Henüz yayımlanmamış bir söyleşimizde sevgili arkadaşım Ayşe Sarısayın saptadı: Bende adamakıllı eskilerde başlamış, taa Cumartesi Yalnızlığı'nda, ilk kitabım. Oradaki "Asalak" hikâyesinin baş kişilerinden biri Nâzım Hikmet esinli. Sonra belki bir yol olup çıkmış.

Yalnız yol da değil, belki yöntem. Yöntemini aradım; romanları okurken, kişilerin kimliklerini edebiyat polisi tutumuyla değil, gerçeklikteki kişi nasıl roman kişisine dönüştürülmüş diye okudum.

Hemen Orhan Kemal örneğini vereceğim. Orhan Kemal'in Baba Evi, Âvare Yıllar, Dünya Evi üçlemesi yazarlığa, romancılığa giden yolda Orhan Kemal'in kendi hayat hikâyesinden kotarılmıştır. Baba Evi'ni yeniyetmeliğimde

soluk soluğa okumuştum. Üçleme boyunca roman kişisi yazar kimliğinde karşımıza çıkmaz, ama hissedersiz onun artık yazar, bir romancı olduğunu ve kendi romanını yazdığını.

Orhan Kemal'in Devlet Kuşu'nu da çok severim, unutamadığım bir romandır. Baş kişisi Âvare Mustafa yazar değildir. Ama Vedat Günyol anlatmıştı: Âvare Mustafa, Muzaffer Buyrukçu'ymuş. Daha doğrusu, Buyrukçu'nun gençliği. Orhan Kemal arkadaşı bir yazardan esinleniyor, onun yazar kimliğini roman dışı bırakıyor.

Çağdaş edebiyatımızın en güzel romanlarından biri Peride Celal'in Kurtlar'ıdır. Otobiyografik yanı ağır basan bir roman diyebilir miyiz Kurtlar'a? Sanmam. Gerçi Kurtlar'ın baş kişisi romancı, bir kadın, Peride Celal'i andırıyor; yaşamı sanki Peride Celal'in yaşamı. Yine de... Genç Yazar diye bir kişi var bu romanda, gençliğini, Peride Celal ustayla dostluk günlerini okur gibiyim. Yine de...

Kurtlar'daki yazar kişileri, roman kişisine büyük bir başarıyla dönüştürmüştür Peride Celal. Kimilerini gerçek adlarıyla anmış üstelik. Oktay Rifat'ın Nüvit'i bu kez gizlisiz saklısız Asaf Hâlet Çelebi! Tanpınar kendi soyadıyla beliriyor, kayboluyor. Romanın baş kişileri arasındaki şairler, yazarlar ise sanki sis içindeler. Belki bu yüzden Kurtlar usta işi bir roman. Kaba gerçekçilikle, Sevim Burak'ın deyişiyle "küçük salon ifşaatlarıyla" roman, okur avına çıkmıyor.

1979'da bin bir hevesle Ölüm İlişkileri'ni yayımlamıştım. Ölüm İlişkileri okurla buluşmamda büyük rol oynadı. Şairler, yazarlar Ölüm İlişkileri'nin kişileriydiler, gerçek yaşamdan apar topar alıp onları Ölüm İlişkileri'nin sayfalarına fırlatıvermişim. Sonra sonra ne kadar önyargılı yazmış olduğumu, ne kadar derinliksiz şeyler yazdığımı fark ettim. Ölüm İlişkileri handiyse pişmanlık oldu.

Mehmet Öztunç Kitap Zamanı'ndaki yazısında bazı romanlarımı romanda 'yazar'ı yazmak açısından hatırlatıyor. Saptamalarına katılıyorum: Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın'daki Geçmiş Zaman Yazarı çok sevdiğim Abdülhak Şinasi Hisar esinlidir. Cemil Şevket Bey, Aynalı Dolaba İki El Revolver'de Cemil Şevket Bey'in oluşturulmasında Nahid Sırrı Örik'ten çok yararlandım.

Yine de, bütünüyle Nahid Sırrı değil. Öztunç'un da belirttiği gibi, önünde sonunda 'roman' yazmaya çabalıyordum. Tabii, yazınsal dilde 'kurmaca' dediğimiz yalanlara, uydurmalara ihtiyaç duyuyordum.

Ölünceye Kadar Seninim'de Süha Rikkat'in ille Kerime Nadir olduğu yıllarca söylendi bana: Kerime Nadir'i çok güzel yazmışsın, Kerime Nadir'e niye bu kadar hainlik ettin?, Kerime Nadir'e ayıp etmişsin...

Yanılıgı söz konusuydu: Mann, Lotte Weimar'da'da Goethe'nin adını verir, Lodge Yazar! Yazar! da açık açık Henry James diyor, Bulgakov Molière demekte ısrar etmiş. Ben Süha Rikkat diyordum, bazı okurlar Kerime Nadir anlıyorlardı...

Tozlu aşk romanları yazarı Süha Rikkat şöhretini kaybetmenin eşliğindedir. Değişen dünya, değişen aşk ilişkileri, göçen romantizm, her şey, Süha Rikkat imzalı romanlara ihanet etmekte. Ayrıca yaşlanış, belleğin kandırmacaları ve Süha Rikkat'in unutuluşa sürükleniş... Ölünceye Kadar Seninim'i yol ayrımında yazmıştım, 1983'te. Bir bakıma 'satış yazarı'ydım; satış 'kalıp'larımdan kurtulmak istiyordum. Kurtuldum da: Ölünceye Kadar Seninim en az 'satan' kitaplarımdan biri oldu. Fakat otuz yıl sonra, bugün de, pişman olmadığım birkaç kitabım arasında.

Belki her roman kişisi için Flaubert'in sözü geçerli: "Madam Bovary benden başka kimse değil."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

İstanbul'un ağaçları

Selim İleri 2012.05.26

Otomobilden inince burası çok tanıdık bir yer dedim, her şey değişmiş ama çok tanıdık! Yapılar değişmiş olmalı, yollar, yaşam, insanlar. Yine de... Zamanı geriye sarınca, sonra semtin adı, semtin adı değişmemiş, sakın, küçük yollar görünce, Horhor'da, annemin babaannesi Feride Hanım'ın küçük ahşap evini görür gibi oldum.

Şurada bir yerlerde olmalıydı. Şimdi yerinde 1960'ların artık köhnemiş, zevksiz apartmanları, yollarda taşıt bolluğu, parlamaya hazır, bezgin, içleri kararmış insanlar. Neyse ki liseli öğrenciler gülererek geçtiler...

Dedemle geldiğimiz kış gününü hatırladım, lapa lapa kar yağıyordu. Artık unutmaya başladım o günü, nice nice yıllar öncesinde. Gramafon Hâlâ Çalıyor'da yazmıştım; eve dönüşte belki okurum.

İşte şurada bir yerlerde. Babaanne, İstanbul yangınlarından hangisiyse, o yangından sonra taşınmış küçük ahşap eve. Sönmüş övünçlerle, abartılarla yine Horhor'daki büyük konağı anlatıp dururdu. Bir gecede kül olmuş "kırk odalı" konak. Bu kırk odalı konaklar çoktan masala karışmıştı. Sonra, babaanneninki sahiden kırk odalı mıydı, çünkü o geçmiş zamanda bütün yaşlılar öylesi konaklardan söz açarlardı, son sahnelerini yaşadıkları ufarak evlerde.

Bana gelince, Horhor'daki kırk odasız dünyaya vurulup gitmiştim. Eve dönünce okudum; çini sobalı, eski eşyalı, penceresinde son kafesler, sofrasında yaz bahçesi turşular, o eve dair bir şeyler yazmışım.

Gelgelelim daracık arka bahçedeki erik ağacını unutmuşum. Erik ağacı bahçenin tek ağacıydı. Dörtgeni çevreleyen tarhlarda horozibikleri, arslanağızları, kasımpatılar.

Erik ağacı o mevsim meyve verecek mi diye heyecanlar, endişeler; çünkü bazan İstanbul'un lodosuna aldanan erik ağacı erken çiçek açar, bir yağmur, bir fırtına silip süpürürdü baharları. O mevsim erikler bereketsiz. Bir başka yaz başlangıcındaysa, babaanneden dönüşte, elimdeki, sımsıkı tuttuğum sepet yeşil erik dolu!

Horhor'dan geçip giderken, İstanbul'un gözde ağaçlarından mıydı erik diye düşündüm.

"Sonra bir gün asıl baharla karşılaşsınız" diyor Ahmet Hamdi Tanpınar. 1970'lerde, Yaşadığım Gibi'de okumuş, vurulmuştum. "Yolunuzun üstündeki bodur erik ağacı bir gecenin içinde Pompei fresklerinin o meşhur Flora'sı gibi çiçek açar, büyü ve saltanat olur. Ertesi günü bir türbenin parmaklığı üzerinden bir erguvan dalı, sanki gözlerinizin önünde, ağır bir ölüm uykusundan uyanmış gibi gülümser, gerinir. Bir hamle daha, kapınızın üstündeki salkım ağacı çiçeklenir, bütün duvar ve avlu bir diyonizoz âyini gibi mor bir ışık içinde kalır."

Erik baharı, erguvan, mor salkım!

Acaba hangi yoldu, Tanpınar geçerken çiçek açıyordu; erguvan dalıyla bezenmiş hangi türbe? Narmanlı Yurdu'nun kapısında mıydı mor salkım? "Yaz Yağmuru"nun yazarıyla birlikte yaşamışçasına uzun yıllar düşleyip durdum.

Hatta, bir gün TRT'nin çekimi için Narmanlı Yurdu'na gitmiştik, Tanpınar'ları, Aliye Berger'leri, Bedri Rahmi'leri tanımış bekçiye sormuştum: Evet, orasıymış ve mor salkım... Demek her sabah Tanpınar çıkıp giderken... O vakit türbe üniversite taraflarında olmalı. Ya erik ağacı, o hangi yolda?

Tanpınar Muzaffer Tayyip Uslu'nun şiirini okumuş muydu, bilmiyorum. Necati Cumalı'nın, Behçet Necatigil'in arkadaşı Muzaffer Tayyip genç yaşta veremden ölüyor. Cumalı, arkadaşının şiirlerini, yazılarını bir kitapta derlemiş. Günün birinde, üstelik "tezelden" tekrar yayımlanacağını ummuş kitabın. Bir daha yayımlanmamış. İşte o kitaptan "Erik Ağacı ve Kelimeler":

"Oh, ne güzel erik ağacı / Anlatmak için derdini / Muhtaç değilsin kelimelerin yardımına / Biz zavallı / Zavallı insanlar gibi."

Tabii Melisa Gürpınar'ı da hatırladım. Sevgili arkadaşım Melisa bir denemesinde, artık yorgun, yaşlanmış, evinden ürke ürke çıkar. Az ilerde erik ağacı. Baharlar donanmış ağaca doğru yürür...

Esat Mahmut Karakurt'un romanının ismi: Erikler Çiçek Açtı. 1952'de yayımlanmış. Epey sürmüş olmalı eriğin İstanbul'daki saltanatı.

Halide Edib'e gelince, o, Tanpınar'ın üçüncü olarak andığı mor salkımın tutkunu. Çocukluğunun, gençliğinin anılarını kaleme getirdiği eseri Mor Salkımlı Ev. Orada, küçük bir kız çocuğu, artık yaşlanışın eşliğindeki anlatıcının rüyalarına sık sık girer. Anlatıcı, bu küçük kızın her rüyada mor salkımları hatırlatmak istediğini alımlar. Pencereleden içeriye üşüşen mor salkımlar hiç değilse bir rüyada belirir...

Horhor'da evet, annemin babaannesi Feride Hanım'ın erik ağacı yüzünden. Ama o gün Horhor'a gitmeden, bütün sabah, Beşir Ayvazoğlu'nun Üçüncü Tepede Hayat'ını okumuştum. Bu güzel eserin çağrışımları inkâr edilebilir mi?!

"İstanbul manzarası"ndan söz açan Beşir Bey, geçmişe sivruluşla bu şehrin pitoreskine açılıp gidiyor. Cami, mescit önlerinde, çeşme başlarında, "her biri başlı başına bir anıt olan çınarlar, serviler, kestaneler, atkestaneleri, dişbudaklar, çitlenbikler, ıhlamlarlar, kırmızı yapraklı kayınlar, ender de olsa lâle ağaçları, çamlar, fıstık çamları, sakızlar, sedir ağaçları..." Yalnız okumak bile yitik öz İstanbul'a götürdü beni.

Üçüncü Tepede Hayat'ın kılavuzluğunda Çınaraltı'na yol aldım. Sahhaflar Çarşısı'ndan çıktık, hemen orada, Çınaraltı'nda yine Tanpınar, Sabri Esat Siyavuşgil, Mükrimin Halil, hatta Yahya Kemal. Burada "ikinci vakitleri toplanıp gün batımına kadar uzayan tarih, şiir ve edebiyat sohbetleri" yapıyorlarmış.

Benim anılarımda Çınaraltı en çok Hulki Aktunç'la buluştuğumuz yerdir, hasır tabureler, alçak masacık, çay, kahve, gerçekten ikinci vakti, ne çok gün!

Hulki de, ben de, yolun başındaydık. Edebiyat bizi büyülüyordu. Yeryüzünde başka bir şey yoktu da yalnız edebiyat vardı, yalnız edebî eserler.

Beşir Bey Çınaraltı'nın bugününü yazıyor:

"(...) Çınaraltı bir süre daha nefes alıp verdikten sonra kendini tesbih, çakmak, eski para, pul satıcılarına bıraktı. Çınar dimdik yerinde duruyor ve hatırlamaya devam ediyor; fakat kestane ağacının kolu kanadı kırılmış durumda."

Birkaç yıl önceydi, Çınaraltı'nda yine oturdum. Tek başıma. "Kılıç Artıkları" hikâyemde buraya ait bir bölüm vardır, unutmuştum, burada hatırladım. Sonra sessizce ayrıldım 'yeni' Çınaraltı'ndan...

İstanbul'da unutamadığım bir ağaç Yıldız Parkı'ndaydı, galiba Şale Köşkü'nün kapısında, kaskat kenarında. Bir okaliptus ağacıydı bu, mersingillerden. Anayurdu Avustralya'ymış. Abdülhamid'in bahçesinde besbelli çok uzun yıllar yaşamış. Çocukluğumda, Yıldız Parkı'na babamla her gidişimizde bu ağacı ille 'ziyaret' ederdik. Birkaç yaprağı kopartılır, ovuşturulur, keskin, geniz yakıcı kokusu!

Göztepe'deki mor salkım yürümüş serviyi de unutamam. Görünüm inanılmaz güzellikteydi her ilkyaz sonu. Meğer kemirici mor salkım upuzun, incecik serviye için için kemiriyormuş, bir sayrılığa tutulmuşçasına sararıp solacakmış neftî servi...

İstanbul'un manolyalarına yer kalmadı. Manolyalar beni affetsin.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

"... yarım asır evvel..."

Selim İleri 2012.06.02

Nahid Sırrı Örik, Eski Zaman Kadınları Arasında adlı eserinde, dile getirdiği hanımların yarım asır evvel göçüp gittiklerini söylüyor ama, şimdi çok daha uzun zaman geçti. Şimdi bu hanımların hatıraları çok daha eskilerden sesleniyor bize.

Eski Zaman Kadınları Arasında'yla 1960'ların başında, İnkılâp Kitabevi'nin Ankara Caddesi'ndeki satış yerinde karşılaşmıştım. Birazdan anlatacağım, Örik'ten habersiz değildim. Kitabı edinirken, o kadar bilgili kitapçı Orhan Bey -ne yazık ki adını tam hatırlayamıyorum, belki de Rıza'ydı; ama kitaplara sonsuz sevgisi yüreğimde- "Biz neşrettik, çok az sattı" demişti.

Kapağında yaşmaklı, feraceli üç hanım. Fonda sözüm ona İstanbul silueti. Eski Zaman Kadınları Arasında, Cemil Şevket Bey / Aynalı Dolaba İki El Revolver'i yazarken yeniden, ikinci kez okuyacağım bir eser olacaktı. İlk okuyuşumdan tek bir anı kalmamış.

Gelelim Örik'le karşılaşmamıza. Geçen zamana bakılırsa, gitgide uzaklaşması gerek, oysa, tuhaf şekilde gitgide yaklaşan yaşantılarım arasında Nahid Sırrı Örik'in Sultan Hamid Düşerken'iyle âdeta göz göze gelmem de yer alıyor.

Kar serpiştiren, adamakıllı soğuk bir kış günüydü, rahat rahat yarım yüzyıl önce. Ablamla birlikte Ankara Caddesi'nden aşağıya iniyorduk. Solumuzda -bugün kepenkleri hep kapalı- Kanaat Kitabevi; kitabevinin camekânında üçer dörder Sultan Hamid Düşerken'ler yan yana duruyor. Ciddî beyaz kapaklı, cep boyu kitaplar. "Al beni! Al beni!" diyor sanki. Ablamın "Geç kalıyoruz!" uyarılarına rağmen Kanaat Kitabevi'ne giriyoruz.

Kar ertesi gün artmıştı. Haldır haldır romanı okuyordum. Dil, üslûp, tasvirler çetrefildi ama, okuyordum. Mehmed Şahabeddin Paşa'nın uyuklaya uyuklaya, faytonunda, Yıldız Sarayı'ndan dönüşü belleğime çakılacaktı. Hayatta kar yağarken, romanda sıcak bir temmuz günü, geçen yüzyılın başındaki İstanbul. Rumelihisarı'na doğru, arada bir görünen deniz ıslıl ıslıl.

Sultan Hamid Düşerken değeri epey sonra anlaşılmış önemli bir romandır. Daha başlangıçta, ilk sayfalarda, Nahid Sırrı'nın birkaç fırça darbesiyle çizdiği, düşüş eşiğindeki II. Abdülhamid okuru çarpar.

Tarih kitaplarının, onca anı kitabının, monografilerin, sevenlerinin ya da sevmeyenlerinin çizemediği bir Abdülhamid'dir bu. Ne 'Kızıl Sultan'dır, ne 'Ulu Hakan'. Halide Edib'in korkunç çehreli (Mor Salkımlı Ev) padişahına da benzemez. Gerçekten, bazı fotoğraflarının saptadığı gibi, soğuk, mesafeli, biraz bıkkın, biraz bezgin. Böylece, Nahid Sırrı'nın kaleminden yeni, bambaşka bir Abdülhamid tanıyordum.

O dönemlerde Nahid Sırrı'dan söz açan -galiba- tek kitap, Tahir Alangu'nun Cumhuriyet'ten Sonra Hikâye ve Roman antolojisidir. Geniş incelemelerle bezenmiş bu antolojide Alangu şunları yazmış:

"Bütün bir asrı kaplayan, döküntüleri çağımıza kadar ulaşan konak-yalı kültürüne, Osmanlı sarayı çevresinde meydana gelmiş yarı Osmanlı, yarı alafranga yaşayışa karşı o günlerde beslenen küçümseme (1923-1940) ile, daha sonraları duyulmaya başlanan özlemin (1940'tan sonra artan bir tempo ile) dışında kalmış, tarihçilere ve gerçekçilere has o düzgün, rahat, heyecansız ifadeyi bulabilmiştir."

Fakat hocamız Alangu bir bakıma huzursuzdur. Örik'in, sözgelimi bir Sadri Ertem, bir Reşat Enis gibi, geçmişî hırçın üslûpla yazmadığını belirtmiş. Tam tersine, "Nahid Sırrı Örik, olup bitenleri yakından gözlemekle beraber, onlar kadar sert ve hırpalayıcı olmaya lüzum görmeden, zaman zaman müstehzî de olabilen, duygusuz bir anlatışla, bu konulara el atıyordu."

Belki asıl Nahid Sırrı'yı o "duygusuz anlatış"ta aramamız gerekir. Duygusuz ya da duyguların öne çıkmadığı, çıkartılmadığı bir anlatış. Geçen hafta soğukalgınlığının pençesindeyken üçüncü kez okuduğum Eski Zaman Kadınları Arasında hep o duygu kapanıklığı içinde sürüp gidiyor.

Oysa ezginlik veren bir içlenişle başlıyor eser. Yazar not düşmüştür; beş ninesini, ninelerinin yakını başka iki hanımı anlatacağını söyler. Devam ediyor Örik:

"Haklarında bütün bilip hatırladıklarımı toplu bir şekilde, gittikçe çoğalıp birbirleri üzerine yığılan yılların tesiriyle hafızam zaafa uğramadan önce, daha acı ve doğru bir ifadeyle, ihtiyarlıktan dolayı perişan olmadan önce kaydetmek istiyorum.

İçleniş ama, garip bir kayıtsızlıkla. Öyle sanıyorum ki, Nahid Sırrı yalnız kendine değil, hayata da duygusuzca yaklaşabilmiş. Şimdi pek kullanılmıyor, 'neşter vurmak' denir ya, Nahid Sırrı olabildiğince serinkanlı, neşter vuruyor. Belki bu sebeple onun Abdülhamid'i, İttihatçıları, Talât Bey'i 'yandaşçı' anlatımlarla karşımıza çıkmıyorlar; onları sevmek / sevmemek zorunda değiliz, öte yandan onları 'düşünmek' zorunda kalıyoruz.

Bu, bir türlü hak ettiği şekilde önemseyemediğimiz yazarın belirttiğine göre, Eski Zaman Kadınları Arasında ne "roman"mış, ne "tarih". "Fakat bazı taraflarında tarih gibi roman unsurları bulunduğunu" sanıyormuş.

Bugün türlerin iç içeliğinden sık sık söz açıyoruz, şiirin romana etkisi, anı-roman, anı-öykü, denemede öykü tadı, anlatı, metin, şu bu... Nahid Sırrı derin sezişiyle bu iç içeliği, birbirinden ödünç alış 1958'de vurgulamış.

Derken şaşırtıcı bir şey oluyor, serinkanlı, "duygusuz" anlatım kaydıka kayıyor; yazar, örtbas etmeye çalıştığı duyusunu, apaçık duygulanışını artık gizleyemiyor. Ya da, saklamaktan vazgeçiyor, saklamak istemiyor, saklamaya ihtiyaç duymuyor:

"Gönlüm de okuyucularımın bu sayfeleri sevmesini istiyor. Maalesef hiç ziyaret edemediğim mezarlarında taşları çoktan devrilmiş olmak gereken bu eski zaman kadınlarının hiç değilse isimlerini bellemelerini istiyorum."

Bu isimler belleğimizde kalıyorlar mı, kalmışlar mı, pek bilemiyorum. Ama her birini çok canlı çizgilerle ayrı ayrı hatırlıyor, hatta görür gibi oluyoruz.

Türk hikâyesinin en özgün, en 'sahici' yazarlarından Sevim Burak bir gün bana, "Şunun bunun modernlik özentisi kitabını okuyacağıma, Tarihî Çehreler Etrafında'yı -Nahid Sırrı'nın 1933 tarihli kitabı- okurum!" demişti. Bir gün de, Eski Zaman Kadınları Arasında'yı handiyse kucaklayarak, "Bir hazine! Bir define!" demişti.

Eski Zaman Kadınları Arasında bireysel tarih açısından çok zengin bir eser. Nahid Sırrı anlattığı hanımlarla yetinmiyor, o hanımların anlatmış olduğu anılara da yer veriyor. Meselâ Sabure Hanım'ın "bir daha silinmemek üzere hafızasında yer almış" Esmâ Sultan macerası başlı başına bir roman konusudur. II. Mahmud'un ablası Esmâ Sultan tarih kitaplarında handiyse hayatı olmayan bir kadın gibi anlatılır. Üzerinde durulan, II. Mahmud'un 1839'da, Çamlıca'daki Esmâ Sultan köşkünde ölmesidir.

Sabure Hanım ise, İstanbul halkının o günlerdeki fısıldaşmalarından ürperti verici bir Esmâ Sultan anlatıp dururmuş. Nahid Sırrı yazıya geçiriyor.

Zaten Nahid Sırrı'da her şeyin ille yazıya geçmesini tutkuyla isteyen bir tavrı yakalıyoruz. Örnek vereyim:

"(...) belki de son günlerinde Mani-sa'dan yollanmış bulunan bu mektubu buraya nakledeceğim. Belki pek yaklaşmış ölümünde kayıtsız ellerin yırtıp atacakları bu mektup, bu sayede yok olmayacak, hatırası ihtimal bâki kalacak."

Mektubu kim saklamış diye sorarsanız, Nahid Sırrı iki satır yukarıda yanıtıyor:

"Sabit Bey'in karısıyla bir ayrılıkları sırasında kendisine yazdığı bir mektubu itina ile saklıyorum."

Bir elli yıl daha geçmiş, bütün bu özenler büsbütün silinip gitmiş...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Yolun başı/45 yıl önce...

Selim İleri 2012.06.16

Haziran mı, temmuz mu, yolun başı, yıl 1967. Yeni Ufuklar dergisinde öykümsü ilk yazım yayımlandı. Ama o güne kadar romanlar yazmamış mıydım, romanlarımla dolup taşan nice defter, sarı defterler, saman kâğıdı defterler...

Belki daha eskilere dönmeliyim. Lise ikideyken hem Unutulmak'ı yazıyorum, hem de -şimdi adını unuttuğum- bir ciné-roman. Attilâ İlhan'ın Sokaktaki Adam'ını okumuşum; ciné-roman Attilâ İlhan'dan, Sokaktaki Adam'dan esinli. Nedir ciné-roman? Pek bildiğim yok.

Bunların yayımlanmasını istiyordum. Günlerim hep yazar olmak hayaliyle geçiyordu. Cumhuriyet gazetesine, Nadir Nadi'ye mektuplar yazmaya başladım. Nadir Nadi bir yazısında genç yazarlara, yazar adaylarına yardımcı olmaktan söz açıyordu.

Nadir Bey'e Galatasaraylı olduğumu -oysa çoktan ayrılmıştım Galatasaray Lisesi'nden-, yazar olmak istediğimi, bir ciné-romanım olduğunu falan yazmıştım. Cumhuriyet gazetesinde tefrika roman geleneği devam ediyordu. Böyle birkaç mektup. Sonra Nadir Bey'i telefonla aradım. Ulaşmak kolay olmadı ama sonunda konuşabildim. Gönül borcu duyarım; çünkü benimle ilgilendi ve randevu verdi.

Şimdi yine o yürek çarpıntısı. Sonbahardı. İstanbul Erkek Lisesi'nin bahçesindeki ulu ağaçlar yaprak döküyordu. Akşam saat altı sularında Nadir Bey'e gittim. İttihat ve Terakki'den kılıç artığı o güzel ahşap bina. İki taraflı merdiven, gıcırdayan döşeme, sağlam soltu kapılar, sofa, yüksek tavan.

Düşünülemeyecek kadar heyecanlıydım, düşünülemeyecek kadar hayallere dalmış ve mutlu. Öyle ya, birazdan yazarlığın kapıları açılacaktı. Berrak bir havada, günbatımlarında hep o sonbahar günü.

Nadir Nadi ciné-roman dosyamı aldı, Hamdi Varoğlu'na okutacağını söyledi. Görüşmemiz kısa sürdü; bir fincan çay, işte hepsi o kadar.

Hamdi Varoğlu'nu Zola çevirilerinden biliyordum. Emile Zola külliyyatını Türkçe'ye zengin bir anlatımla kazandırmıştır. Meselâ Hülya çevirisi bir başyapıttır. Hamdi Bey aynı zamanda Cumhuriyet yazarıydı.

Hilton'un giriş kapısında Turizm Bakanlığı'na bağlı bir büro; Hamdi Bey oranın şefiydi. Bir süre sonra beni aradı, büroya çağırdı. Bu kez ayazlı bir gün. Okuldan kaçıp büroya gittim. Tombulca, ufak tefek, gözlüklü Hamdi Varoğlu yeteneğimden söz açtı. Ama bu yeteneğimi öyle ciné-roman denemeleriyle köreltebileceğim tehlikesinden de söz açtı.

Daha önce de yazdım, Hamdi Varoğlu benim için çok değerlidir. Erken bunama hastalığına yakalanıncaya kadar yazdıklarımı okudu, yol gösterdi, destek oldu. Gençliğinde kendisi de bir iki roman yazmış. Hatta bunlardan Kocam, Zorla Evlendik adıyla filme çekilmiştir. Çolpan İlhan'la Fikret Hakan oynuyorlardı.

Hamdi Bey beni Varlık Yayınevi'ne, Remzi Kitabevi'ne, Bedii Faik'li Dünya gazetesine gönderdi. Tabî, kısa bir tavsiye mektubuyla.

Yaşar Nabi Nayır'la işte o zaman tanıştım. Varlık Yayınları ne demek! Çocukluğumun en güzel kitaplarını yayımlamış, çocuk klasikleri. Sonra yeniyetmeliğimde nice Varlık kitabıyla donanmışım...

Yaşar Nabi çehresi donuk, ifadesiz, mesafeli bir insandı. Mektubu okuduktan sonra dosyayı geri uzattı; "Hamdi Bey güncel durumları takip etmiyor. Biz yerli yazar basmıyoruz artık. Daha önce bastığımız yerli eserlerin yeni basımını yapmakla yetiniyoruz" gibisinden bir şey söyledi. Ne kadar üzüldüğümü anlatamam.

Unutulmak'la kapı kapı dolaşıyorum. Üst üste hayal kırıklığı. Remzi'de romanı Cevdet Perin okumuş, rapor yazmış; yetenekli olduğumu belirtiyor, ama bu romanın henüz basılamayacak kertede acemice olduğunu vurguluyor. 1960'larda edebiyat, yayın dünyası ince eleyip sık dokurdu. Yeni bir yazar adayına kapılar çok zor açılırdı.

Cevdet Perin'in kaleminden o raporu saklamadığıma bugün çok pişmanım. O yıllarımı bana yansıtabilirdi...

Hem raporu hem Unutulmak'ı çok geçmeyecek, yırtıp yok edecektim. Unutulmak nasıl bir romandı diye sorsanız, çok silik şeyler kalmış aklımda.

Belki de hiçbir şey kalmamış, çok sevdiğim ve sanırım beni çok açıklayan adı dışında. Bir de, Peride Celal'in hakkı epey yenmiş bir romanından, Dar Yol'dan esinlenişler hatırlıyorum.

İlkgençlik romanıydı Unutulmak, yazan da ilkgençliğimde, romanın anlatıcısı da. Ergenlik çağı, bunalımlar, özleyişler, yarın ülküsü, gelecekte beklenenler. Ama hepsi düşbozumuna uğruyordu galiba. Dünya gazetesinde tefrika edilmesi son umudumdu, o da olmayınca yırtıp attım.

Zaten o sıralarda Vedat Günyol'un yönlendirişle öykü sanatına kapılıp gitmişim. Günyol ile Çehov ve Katherine Mansfield okumam gerektiğini söylüyordu. "Novella" tarzında ise Thomas Mann'ı öneriyordu.

Edebiyatımızdan Oktay Akbal'ın, Nezihe Meriç'in, Necati Cumalı ve Halikarnas Balıkcısı'nın hikâyelerine vurgundum. Elbette Sait Faik ve Sabahattin Ali ama, onları biraz geç tanıdım. Yazık ki, Orhan Kemal'i de. O dönemdeki üç gözdem, Necati Cumalı'dan "Yalnız Kadın", Nezihe Meriç'ten "Ümit Fakirin Ekmeği", Orhan Kemal'den "Çikolata"ydı.

Vedat Bey, Yeni Ufuklar dergisini yönetiyordu. Yeni Ufuklar edebiyatımızda ve düşünce hayatımızda seçkin yeri olan bir dergiydi. En büyük isteğim yazdıklarımın Yeni Ufuklar'da yayımlanmasıydı artık.

Yaz mevsimiydi, okul tatil. Nuruosmaniye'deki Yeni Ufuklar yazıhanesine dadandım. Burası o zamanki Konservatuar'ın karşısında, epey eski bir hanın, küçük, güneş görür odasıydı. Vedat Bey küçük odayı kaktüsler, bitkiler, çiçeklerle sera haline getirmişti. Şurda burda hatıra fotoğrafları: Birinde Nâzım Hikmet, Münevver Andaç, Peride Celal, bir başkasında Sait Faik, Vedat Günyol, Orhan Burian, diğerinde Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat, şurda mavi yolculuk...

İki küçük yazı masası, bir iki tahta iskemle. Sonra kolilerde dergiler, raflarda Çan Yayınları'nın kitapları. Bir şiir duyumsanırdı.

Yeni Ufuklar'ın yazıhanesinde kimlerle tanışmadım ki! İşte o sıralar hayranlıkla okuduğum Bozgun'un yazarı Ferit Edgü. Hemen Bozgun'u imzalatmışım Ferit Edgü'ye. Bir gün Nermi Uygur gelmişti. Nermi Bey konuşkandı. Orada Orhan Şaik Gökyay'ı, Cemil Meriç'i tanıdım. Arada bir Rauf Mutluay gelirdi. Bir gün Konservatuar'dan çıkıp Melih Cevdet Anday gelmişti. Feyyaz Kayacan Londra'dan gelmiş, Yeni Ufuklar'a uğramıştı...

Bunlar benim için büyük heyecanlardı. Sonra Vedat Bey, Sabahattin Eyuboğlu'yla buluşmaya giderdi. Ortak çeviriler yapıyorlardı. Kim ne derse desin, büyük emeğin ürünüdür o çeviriler.

Nihayet 1967'de, ya haziran ya temmuz, Yeni Ufuklar'da bir yazım yayımlandı, söyledim, öyküyle deneme arası bir çiziktirme. Gözü yaşlı, duygusal bir çiziktirme. Sevinçten uçuyordum.

Kutlamak için, sınıf arkadaşım Şaner Erman'la birlikte Taşlık Gazinosu'na gittik, Maçka'da, şimdi yerinde yeller esen. Biraları tokuşturduk. Şaner, "İstediğin oldu, yazar oldun işte!" dedi. "Yazar oldum!" demişim, sahiden inanıyordum yazar olduğuma. Bu sözü, bu coşkuyu, sonsuz sevincimi hatırlıyorum. Bir yaz akşamı, uzak esintili hava.

Aradan nice zamanlar geçti. Hayat her birimizi bir yerlere savurdu. Şaner'le Metin Fransa'ya gittiler. Geçen kış, kırk yıl sonra buluştuk, dördüncü yakın arkadaşımız Murat Aytaman da bizimleydi. Metin Tuğ'un Paris'ten gelişi o gece için, bir sürprizdi. Şaner hepimizi toplamış, bir araya getirmiş. Bıraktığımız yerden, kırk yıl geçmemişçesine. Lise son sınavları, sonra ben yazar olacağım...

Ustam Peride Celal'le yıllar (1)

Selim İleri 2012.06.23

Ustam Peride Celal "Romanı ne zaman sevdiniz?" diye sormuştu bana. Bebek'teki evindeydik. İlk kez tanışıyorduk. Peride Hanım Her Gece Bodrum'u okumuş, tanımak istemiş.

Demek 1976, 77 filan. Güzel bir yazsonu akşamıydı. Bebek Camii, Bebek koyu, akşam güneşiyle ıslıl ıslıl deniz Çallı'dan bir peyzajdı...

'Roman' sözcüğü ne zaman kulağıma çarptı, giderek belleğimde yer etti, tam çıkaramıyorum. Çocukluğumda annemin okuduğu Comtesse Ségur imzalı masal-romanları bir roman duygusuyla mı dinlemiştim? Belki. Sonra kendi kendime okuduğum çocuk romanları: Murat Reis'in Oğlu, Balaban, Pembe Evin Kedisi, Gizli Bahçe. Soluk soluğa okurdum, tekrar tekrar okurdum. Oğuz Özdeş'ten Dağ Başını Duman Almış'ı, Kemalettin Tuğcu'ları unutmuyorum.

Ortaokul Türkçe kitabımızdan bir roman parçası hatırlıyorum: Abdülhak Şinasi Hisar Fahim Bey'in giysilerini anlatıyordu. Hayalperest Fahim Bey bozgunlara uğramadan pek çok giysi diktirmiş, sonra bozgunlara uğrayınca pek çok giysiyle bir ömür boyu baş başa kalmış...

Ders kitabımızda, Fahim Bey ve Biz'den yola çıkılarak, herhangi bir roman tanımına yer verilmiş miydi, bunu da hatırlamıyorum.

Daha eskilerde, bir anı, 'okuyamadığım' bir romanla ilk karşılaşmama ilişkin: İlkokul birinci sınıfı Cihangir İlkokulu'nda okudum. Başöğretmenimiz Refi Bey ve eşi Müeyyet Hanım aile dostlarımızdı. Kızları Lâmia'yla yaşıttık. Sık sık onlara giderdik. Küçük oturma odasında, tam balkon kapısının yanında bir etajer dururdu. Etajerde sıra sıra kitaplar yan yana. Çoğu Semih Lûtfi Kitabevi'nin "ucuz romanlar" serisinden.

Peride Celal imzalı Sönen Alev'i -Münif Fehim'in yaptığı- kapak resminden dolayı çok severdim. Müeyyet Hanım'lara her gittiğimizde Sönen Alev'in kapağına yeniden bakıyordum.

Bu anlattıklarım 1955 sonrasında. Sözlükler, Sönen Alev'in 1938'de yayımlandığını saptıyor. Demek ben o sırada bir yirmi yıl öncesine dönüp bakıyormuşum. Ya Müeyyet Hanım, ya Refi Bey, yirmi yıl önce edindikleri Sönen Alev'den ayrılamamışlar.

Şimdi düşünüyorum da, Sönen Alev yirmi yaşlarında bir gençkızın yazdığı romanmış.

Sönen Alev'i sonunda okumuştum. Onun, sonra Yaz Yağmuru'nun, özellikle Atmaca'yla Aşkın Doğuşu'nun, bütün bu otuzların sonunda, kırklarda yazılmış romanların âdeta fizikötesi uzantıları olduğuna inanıyorum.

Günün birinde Peride Celal'le tanışacağımı elbette hayal edemezdim. Sadece eserlerini okuyordum. Peride adı bana çok çekici geliyordu.

Bu ad, o kadar çok sevdiğim Çalikuşu'nun Feride'sinden daha alafranga, daha 'monden' geliyordu. Şu monden sözcüğünü de Aşkın Doğuşu'ndan öğrenmiştim.

Peride Farsça bir sıfat, 'uçup gitmiş' anlamına geliyor. Mecaî anlamı ise 'solgun'.

Peride Hanım'la bir gün tanışacağım aklımdan geçmiyordu ama, usul usul, romanlar yazmaya çalışıyordum. Elbette hep öykünmelerle; Reşat Nuri'ye öykünüyordum, Halide Edib'e, Yakup Kadri'ye, Refik Halid'e. Peride Celal'in romanlarına da. Meselâ Atmaca'nın başlangıcında "Meliha'nın çayı" çok hoşuma gidiyordu. Alıntılıyorum:

"Meliha'nın çayı her zaman olduğu gibi kalabalıktı. Handan, yanındaki adama lâkayt, oturduğu koltukta kalabalığı seyrediyor, kızının nezlesini düşünüyor ve çocuğunun aksırmaktan, öksürmekten biraz kızarmış, şişmiş küçük tatlı yüzü gözünün önüne geldikçe garip bir rahatsızlıkla yerinde kıpırdıyordu. Halbuki gelesi pek az olmuştu. Birdenbire kalkıp giderse hem etrafa, hem yanında durmadan gevezelik ederek kendisini eğlendirmeye, gözüne girmeye çalışan doktor Nejat'a ayıp olacağını, kızkardeşinin buna kızacağını biliyordu."

Peride Celal o dönem romanlarını benimsemez. Hiçbirinin edebî değer taşımadığını ileri sürer. O dönemde geçimini sağlamak için yazmış olduğu magazin hikâyelerini üzüntüyle anar.

Bir gençkızın yetişme koşullarını kaleme getirdiği, yetkin bir üslûpla yazılmış Dar Yol'u ben çok severim. Peride Hanım Dar Yol'u da yıllar yılı gözden ırak tuttu. Dar Yol'u 1988'de Peride Celal şu satırlarla imzaladı:

"Dostum Selim İleri'ye

"1949, İsviçre'den İstanbul'a geldiğim yıllar... İş peşine düştüğüm ve yeniden gazete kapılarını aşındırdığım... Kırk yıl sonra size imzalamak hüznü veriyor biraz. Eski zamanlardan kimi satırlar belgesel olarak işinize yararsa gene de sevineceğim..."

Kadıköy'nden, Kızıltoprak'tan, Fenerbahçe'den, Moda'dan söz açan tasvirler bu romanda, günümüz için gerçekten belgesel anlam taşıyor.

Çetin bir mücadeledir onunkisi: Kendi söyleyişiyle "ekmek parasını çıkarmak uğruna" boyuna yazmaktadır. Zorunlulukla, 'piyasa'nın taleplerine uzak duramaz. Sürekli yazdığı için kalemi bilenmektedir ama, gönlünce yazmamakta, yazamamaktadır.

Röportajlardan, tanıtımlardan, televizyon çekimlerinden hep uzak durdu Peride Celal. Romancının, eserini yayımlattıktan sonra, okurdan uzak durması gerektiğini düşündü. 1996'da yalvar yakar gerçekleştirdiğim söyleşimizde, geçmiş için şunları söylemişti:

"Geçmişe baktığım zaman... hele ilköğrenlik... bir kere geçmişte o kadar sıkıntı çektim ki ben, yokluk, yalnızlık, maddî sıkıntılar... Karamsar bir çocuktum. Sanki herkesin üzerinde bir yüküm. Üvey babam elbette değerli, çok iyi bir insandı. Annem olsun, üvey babam olsun, çok uğraştılar. Ama babasızlığın verdiği müthiş bir yalnızlık vardı. (...) Ben hiçbir zaman kendimle barışmadım. Hâlâ barışmadım. Hayatla barışmadım."

Dar Yol geleceğin usta Peride Celal'ini haber veren romandır. Necatigil Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü'nde şöyle yorumlamış:

"Romancılığının, ilk on beş yılında aşk ve serüven romanlarıyla tanındı. (...) Daha sonra gözlem ve çözümleme yatırımlarıyla, öncekilerden çok ayrı ve Türk romanının gelişim çizgisi üzerinde ağırlığı olan romanlara geçti."

Necatigil yeni dönemi Üç Kadın'la başlatır. Üç Kadın Peride Celal'den unutamadığım bir romandır. İlk basımı Çağlayan Yayınevi'nin cep kitapları dizisinden. Yayınevi Ertel Eğilmez'le Refik Erduran'ın. Dizideki kitaplar, elli altmış adet basılıyor, bütün gazete-tütün bayiiilerinde satılıyor. Böylesi bir yayıncılık girişimi o güne kadar görülmemiş.

Üç Kadın'ı 1960'larda Beyazıt'ta, Sahaflar Çarşısı'nda bulmuştum. Bu romanda romancı Fatma'yı, çevresindeki şairleri, öteki yazarları, ressamı tanıyacaktım, Fatma'nın çok güzel ve mutsuz ablasını da. 1950'lerin İstanbul dünyası fonda. Peride Celal'in kesitindeyse bohem yaşayışlı sanat çevreleri. Yazar, Demokrat Parti'nin toplumsal hayatımızdaki etkisini de geri planda yansıtır. O ilk 'Amerikanlaşma' girişimleri...

Henüz Cihangir'de oturuyorduk. Üç Kadın'ı müthiş bir hayranlıkla okumuştum. Peride Celal çoktan gözde romancılarım arasındaydı. Tam o sırada Cumhuriyet gazetesinde Gecenin Ucundaki Işık'ın tefrikası başladı.

Demokrat Parti'nin var ettiği, 1950-60 arası güç kazanan bir zümre Gecenin Ucundaki Işık'ın kadrosunu oluşturur. Bu zümre, hayli Batılı bir dekor önünde yaşayan, zengin, kentsoylu ve gösterişçidir. Büyük şehrin zenginler yaşamasını, yine Peride Hanım'ın nitelendirmesiyle "kaymak takımı"nın yaşamasını yansıtan hemen hemen ilk roman.

Gecenin Ucundaki Işık'ın tefrikasını her gün kesiyor, büyük boy bir zarfta saklıyordum...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Bir kez daha Kemal Tahir (2)

Selim İleri 2012.07.21

Sezai Coşkun'un Esir Şehrin Hür İnsanı'nda çok önemli ve şimdiye kadar üzerinde pek durulmamış bir tespiti var:

"Kemal Tahir, 1980'lerin başlarından 1990'ların sonlarına kadar yaklaşık yirmi yıl âdeta Türk aydınları tarafından unutulur. 1980'lerin başlarına kadar hakkında çokça yazı çıkan, değerlendirme yapılan isimlerden biri iken, bu yıllardan itibaren, bir nev'i 'gündemden düşer'."

Peki ama niye? Coşkun yanıtlıyor:

"Bu durumda, Türkiye'nin yaşadığı siyasal ve sosyal dönüşümün izlerinin etkisi muhakkaktır. Bu yıllarda Kemal Tahir'in 'gündemden düşmesi', sadece A.T.Ü.T. tartışmalarının gündemden düşmesiyle açıklanamaz. Bu duruma etki eden birinci husus, Türk aydınının Kemal Tahir'in çilesini çektiği fikirlerle 'uğraşma zahmetine katlanamaması'dır."

Ben bu yanıtı çokça katılmak istemiyorum. Kemal Tahir, Sezai Coşkun'un belirttiği gibi, çok okunan, çok tartışılan bir romancıydı. Bu okunuşun başlangıç tarihyse Devlet Ana sonrasındır. Devlet Ana çevresinde sürüp giden olumlu olumsuz eleştiriler, Kemal Tahir'in önceki eserlerine de yeniden gündem oluşturmuştur.

O günlerin iyi kötü tanığıyım. Orta hallinin orta hallisi hayat şartlarındaki Kemal Tahir, Devlet Ana'dan sonra, onca yıllık yazı emeğinin bir miktar karşılığını görebilmişti. Meselâ Murat marka bir otomobil alınabilmiş, kardeşi Ratip Tahir'e sürücülük görevi düşmüş, üç dört gün süren memleket içi gezilere çıkılır olmuştu. Meselâ biz gençler, Naci Çelik, Hulki Aktunç, Taylan Altuğ ve ben o gün Kemal Tahir'in kitaplığını düzenlemeyle uğraşmışsak, akşam sofrasında pırzola, biftek, fırında patates. Kemal Ağbi'nin sesini yine iştirir gibiyim: "Semiha gençleri iyi doyur, gençler aç kalmasın..."

Kemal Tahir'in eserine ilgi 1980 öncesinde, onun ölümünden sonra da sürüp gitmiştir. 1970'lerin iyice sonunda, -Bilgi Yayınevi'nin Genel Yayın Yönetmeni konumundaki- Attilâ İlhan bana şunu söylemişti: "Bilgi'nin kitapları arasında Ömer Seyfettin'le Kemal Tahir'inkiler dışında hiçbirimizin yazdıkları Van'a kadar ulaşmıyor. Bizim yazdıklarımıza büyük kentler dışında talep yok."

Sonra, hele Semiha Tahir'in ölümünden sonra, dar bakışlı bir yayımlama politikası Kemal Tahir'in eserini önce ikinci plana itti, derken gündem dışına sürükledi.

A.T.Ü.T.'e gelince, Kemal Tahir ölünceye kadar A.T.Ü.T.'le ilgilendi. Ama birlikte yola çıktığı bazı kişiler, git git, uzaklaştılar. Meraklı okur, Halit Refiğ'in o dönemleri anlatan yazılarına baş vurabilir.

Coşkun önsözde bir sıkıntısını dile getirmiş:

"Kemal Tahir, çok okuyan ve çok araştıran bir aydındır. Notlarının ölümünden sonra yayımlanması sebebiyle, yazar bu yayını gözden geçirememiştir. Bu sebeple notlarında fazla tekrar vardır. Fikirleri söz konusu edilirken her ne kadar tekrara düşmemeye çalıştıksa da yazarın bu okuma ve araştırma biçiminden kaynaklanan bazı tekrarların önüne geçemedik."

Kar Yağıyor Hayatıma'da yazmış olmalıyım, Kemal Tahir Devlet Ana'nın sonrasında yazacakları için büsbütün sorumluluk duymaya başlamıştı. Kurt Kanunu'nu bütünlerken Celâl Bayar'la görüşmeye gittiğini hatırlıyorum. Davet Celâl Bayar'dan gelmişti. Romancının yakınları bu görüşmeyi pek tasvip etmemişlerdi. Yine dünya görüşleri arasındaki farklılığın alttan alta denetimi söz konusuydu.

Kemal Tahir ise, Celâl Bayar'dan Kurt Kanunu'nun yılları çerçevesinde, o dönem için yeni bir şey öğrenirim düşüncesindeydi. Kemal Tahir'in yarım kalmış ya da son hali verilmemiş başka romanları vardı: Hep bir bekleyiş, son anda çakacak bir ışık, yeni bir söz, yeni bir yaklaşım, bakış açısı... Bu yüzden bekletiliyordu dizi dizi dosyalar.

Bunlardan -kendisi hayattayken- Bir Mülkiyet Kalesi'ni okuma imkânı bulmuştum. Eski ve yeni yazı, sayısız çıkmayla, eklentiyle dolup taşan sayfalar. Bir yandan da çoktan kıvamına erişmiş bu romanı yazarının ısrarla bekletmesine, yayımlamamasına şaşırılmışım.

Şuraya gelmek istiyorum: Böylesi titiz bir yazarın, yaşasaydı da, Coşkun'un andığı notları yayımlamasına olanak yoktu.

Bu notlar birkaç cilt halinde okurla buluşturulduğunda üzüldüğümü söylemek zorundayım. Epey zaman geçti, bugün daha serinkanlı tartışılabilir kanısındayım.

Bir yazardan geriye kalan her şey yayımlanmalı düşüncesine katılmıyor değilim. Ama sağduyulu bir 'tutum' içinde. Kemal Tahir'in notları bir dağınıklık olarak yayımlandı. Önemli, ciddi saptamalarla gelişigüzel tutulmuş notlar iç içe.

Buradaki durum Tanpınar'ın güncesindekine hiç mi hiç benzemiyor. Tanpınar'ın güncesinden yaşamdaki Ahmet Hamdi Tanpınar'ı bütün acısı, gizli öfkesi, hayal kırıklıklarıyla yakalıyoruz. Gelgelelim Kemal Tahir'in notları sadece kafa karıştırıyor.

Gündem dışına yol alıştı bu soydan yayımların da rolü olduğu kanısındayım.

Kemal Tahir'in olumsuz yönde eleştirilmesi, tıpkı göklere çıkarılması gibi, geçen zaman içinde dindi. Oysa bu eleştirilerin bazıları onu epey düşündürmüştü. Meselâ Bozkırdaki Çekirdek'e yöneltilmiş eleştiriler üzerine,

"Kapalı iktisatla bir yere gidilir mi gidilmez miydi tartışacağımıza Alangu'nun Köy Enstitüleri'nden nasıl ayrıldığıнын dedikodusunu yapıyorlar" dediğini anımsıyorum.

Bozkırdaki Çekirdek hiçbir zaman Devlet Ana çapında ünlenmedi. Oysa Kemal Tahir romancılığına özgü paradoksal yaklaşım bu romanda bence daha güçlüdür. Bozkırdaki Çekirdek sadece Köy Enstitüleri'yle yakınlığı olan kişileri öfkeye savurdu.

Sezai Coşkun, "Yazar, enstitülerle ilgili herhangi bir tavrı esas alıp onunla ilgili kabul veya red cephesi inşa etmez. Meseleyi bütün boyutlarıyla ele alıp 'anlamaya' ve 'göstermeye' çalışır" diyor. Bununla birlikte Kemal Tahir Köy Enstitüleri'yle ilintili yerleşik, kökleşmiş fikirleri sarsmak ereğini de güdüyordu. Öyle sanıyorum ki, ülküleştirilmiş bir kurumu -daha doğrusu, ülküyle kaynaştırılmış her şeyi- ile tartışmaya açmak isteğindeydi.

Onun bu isteği yazık ki çok yanlış anlaşıldı. Olumlu değerlendirişlere bakın, okuyun o değerlendirmeleri, Kemal Tahir'in mitleştirildiğini ayırt edersiniz. Olumsuz eleştirilerdeyse akıllara durgunluk verici horgörü alıp başını gider. Hatta eser değildir artık odak noktası, Kemal Tahir'in kendisidir.

Şüphesiz Kemal Tahir de zaman zaman serinkanlılığını yitiriyor, öfkenin kalemiyle yazdığı oluyordu.

Bugün aradan bunca yıl geçtikten sonra, neye yaradı bütün bunlar diye düşünüyorum. Karşılıklı suçlamalar dışında, beklenen tartışma hiçbir zaman gerçekleşmedi. Yine Bozkırdaki Çekirdek 'olay'ına döneyim. Vedat Günyol hocamızın Yeni Ufuklar dergisindeki hırpalayıcı ve Kemal Tahir enstitüler konusunda ne biliyorsa hepsini Tahir Alangu'dan öğrenmiş demeye getirdiği eleştirisinden sonra bütün bağlar koptu, kopartıldı. Daha düne kadar saygıda birbirine kusur etmemiş 'karşıt taraf'lar sanki bir anda ortaya çıktı.

Bir tarafta Sabahattin Eyuboğlu ve çevresindekiler, bir tarafta Kemal Tahir ve çevresindekiler. Yani, o günlerdeki alaycı adlandırışla, Eyubîler ve Tahirîler...

Gerisi, birbirini anlamakta direktmekten ibaretti.

Yaklaşık kırk yıl sonra bu büyük kopuşa bakarken, sadece ve sadece, çağdaş Türk düşüncesinin, sanatının, kültürünün bu büyük kopuştan derin yaralar almış olduğunu görebiliyorum. Ve o yaraların bugün de işlediğini.

Dile getirmek istediklerim henüz bitmedi. Gelecek yazıda devam edeceğim.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Shakespeare çağdaşımız mı?

Selim İleri 2012.07.22

Kimi kitaplar yayımlandıkları gün alınıyor da, geç okunuyor, hayli sonra okunuyor. Jan Kott imzalı, Teoman Güney'in dilimize çevirdiği Çağdaşımız Shakespeare'in okunma serüveni öyle oldu.

Çağdaşımız Shakespeare 1999'un başında yayımlanmıştı. Mitos Boyut Yayınları'nın verimi. Ülkemizde tiyatro sanatına ilişkin yayıncılığı kahramanca sürdüren Mitos Boyut "kültür dizisi"nden nefis bir kitap armağan

ediyordu. Hemen okuyacaktım. Oysa Peter Brook'un önsözünden ötesine gidemedim.

Bir şeyler olmuştu, insanı kitaplardan koparan bir şeyler. Sonra başka kitaplara sığındım ama, Çağdaşımız Shakespeare kitaplığın bir köşesinde uzun yıllar durdu.

Geçenlerde Coriolanus için yorumlar gereksindim. Yazmakta olduğum romanda, bir sebeple, Coriolanus, hele sonlara doğru, bolca anılıyor. Önce Mîna Urgan'ı okudum, elimin altındaydı Shakespeare ve Hamlet. Sonra Coriolanus'un çevirisini aradım, bulamadım. Sabahattin Eyuboğlu bu eseri çevirmiş miydi? İster istemez Fransızca çeviriyi başımı gözümü yara yara, güç belâ okudum. Fransızcam git git göçmüş.

Tam o sırada Çağdaşımız Shakespeare karşıma çıktı. Önce Coriolanus bölümü: "Coriolanus ya da Shakespeare'e ait Çelişkiler..." İnanılmaz güzellikte bir yorum. Büyüleniyorsunuz; Shakespeare'in en önemli oyunu bu herhalde diyorsunuz. (Oysa kitabın bütünü okununca, Jan Kott'un her Shakespeare oyununa hayranlık uyandırdığını yakalayacaksınız.)

Sonra başa döndüm. "Trajediler" bölümünü okudum. Kitap iki bölüm, ikinci bölümde "Komediler" yer alıyor.

Shakespeare bir geçit törenine dönüştü, hayatımdaki Shakespeare. Seyrettiğim oyunlar, okuduğum oyunlar, bizim edebiyatımızın Shakespeare'le ilintisi, hatta Cenap Şahabettin'in ünlü 'Şekispiyer' monografisi.

Monografiyi dağınık kitaplığımda bulamadım. Bir zamanlar, yirmilerimizdeyken, Hulki Aktunç'la birlikte okurduk Cenap Şahabettin'in 'Şekispiyer' için yazdıklarını, gülmekten kırılırdık. Şekispiyer müthiş yerlileştirilmiş, kötü anlamıyla alaturkalaşmış bir dünyada yaşatılmıştı. O anlatıma gülüyorduk. Bilmem bugün güler miyim, Hulki yaşasaydı güler miydi? Sanmam. Shakespeare'i sevdirmeye çabasında bir eser olmalı Cenap Şahabettin'ininki, benimsetme, yakınlaştırma çabasında...

Jan Kott çok ilginç bir yazar: Shakespeare'den yakın dostuymuşçasına söz açıyor. Yirminci yüzyıl yazarlarının ondan nasıl ve ne şekilde etkilenmiş olduklarını saptıyor. Yani Shakespeare'in günümüzde yaşadığını, yaşamakta olduğunu ileri sürüyor.

Örnekse, Brecht Coriolanus'tan esinlenmiş. Dahası, bu eseri -öyle pek kimseler beğenmezken- yeniden yazmaya koyulmuş. Ölümüyle yarım kalan bir yeniden yazım. Bilmiyordum.

Edip Cansever'i hatırladım. Büyük tutkusuydu Hamlet'i yeniden yazmak. Artık bir trajedi olmayan, sadece 'şiiir' Hamlet. Hep bir tasarı olarak kaldı galiba. Dizelerle kuşattıysa bile Hamlet'i, yakınlarına okumadı. Bazı güzel akşamlarda okurdu Edip Cansever, bitirmekte olduğu bir şiiri...

Ben Macbeth tutkunuyum. İktidar hırsının tragedyası mıdır Macbeth? Kestiremiyorum. Ama o hırsan sonra her şeyin hiçbir şeye dönüşeceğini en çok Macbeth'le alımladım. (Verdi'nin operasını da çok severim, hele bazı koro şarkılarını.)

Özdemir Nutku'nun değerli çalışması Darülbedayi'in Elli Yılı'nı taradım: Baştan beri, Darülbedayi'den İstanbul Şehir Tiyatrosu'na, Shakespeare bizde de çok önemsenmiş. Örnek vermek gerekirse, 1940'lı yıllarda Romeo ile Juliet seyircinin büyük ilgisini çekmiş. Romeo, Suavi Tedü'nün yorumuyla, Juliet'te Cahide Sonku.

Hamlet'i Harbiye'deki Kenter Tiyatrosu'nun açılışında seyretmiştim. Kent Oyuncuları açılış için bir Shakespeare oyununu tercih etmişler. Çok yıllar önceydi. Müşfik Kenter unutulmayacak bir Hamlet'ti.

Demin Macbeth dedim ama, geri alıyorum; son yıllarda en gözde Shakespeare oyunum III. Richard. Olağanüstü bir oyun. Bir kara alay anıtı.

Jan Kott III. Richard için "Şafağın sökmediği, yoğun ve kalın bir tarihi gece mi? Ya da karanlığın insanın ruhuna kadar işlemesi mi?" diye yazıyor...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Bir kez daha Kemal Tahir (3)

Selim İleri 2012.07.28

Kemal Tahir'le gerçekleştirdiğimiz uzunca söyleşi hangi tarihe ait, tam hatırlamıyorum. Bu söyleşiyi Kemal Tahir'in ölümünden hemen sonra Yeni Dergi'de yayımladım ama, hayli önce bütünlenmişti. Kemal Ağbi'ye son noktası konduktan sonra, "şimdilik" yayımlanmasını istememişti.

Söyleşiyi Sezai Coşkun da Esir Şehrin Hür İnsanı'nda anıyor. Geçmişte başka kişiler de anmış, başvuruları arasında göstermişlerdi. Üzerinde çalışılmış, epeyce uğraşmış bir söyleşiydi.

Son yıllarında sorumluluk duygusu büsbütün çoğalmış Kemal Tahir, işte her sözünün sorumlunu taşımak istiyor, bu sebeple sürekli bir huzursuzluk yaşıyordu. Zaten o söyleşiyi okumuş, kendisi ve eseri çevresindeki 'itham'lara bir yanıt saydığından, yayımlanmasını istememişti. Öylece kaldı. Yine de saklamıştım. Kaldı ki orada söylenenleri önemsiyordum.

Oysa Kemal Tahir'in genel olarak sanattan-edebiyattan, özel olarak da romandan beklentisine git git uzak durmaya başlamıştım. Anılar arasına karışmış bir yazısı var; belleğim kandırmıyorsa, Cemal Süreya'nın yönettiği Papirüs dergisinde yayımlanmıştı. (Romancı Kemal Tahir'in hayli hırpalandığı o dönemde Cemal Süreya'nın daha serinkanlı bir yaklaşımı vardı.)

Bu yazıda Kemal Tahir, yazarların çok açık seçik ve herkesçe anlaşılabilir bir düzeyi tutturarak yazmalarını ister. Yarın sabah yazdıklarımızı köy kahvesinde okuyabilmeliyiz demeye getirir. 1960'ların roman dünyasında, Beş Romancı Tartışıyor'da roman sanatına yönelik önemli görüşlerini bir bakıma göz ardı etmiştir.

Onun için şimdi önemli olan, yarının siyasetinde romancının yol açıcılığıdır.

Bunun imkânsızlığını bilmiyor muydu, kestiremiyorum. Yalnız, gerçekten derin bir kaygının pençesinde yaşadığını gönül rahatlığıyla söyleyebilirim. Derin kaygı dediğim, hızla yaklaşan karabasanlı günlerdi. Nitekim Sezai Coşkun'un "Notlar"dan yola çıkarak oluşturduğu "Fikir" bölümünde, Kemal Tahir'in kaygısı bir kez daha duyumsanıyor. Örnekse, Demokrat Parti için ileri sürdükleri dikkatle okunmalı diye düşünüyorum.

Yaşasaydı Süleyman Demirel için bugün de şu yorumu yapabilir miydi, yanıtlamak enikonu güç. Esir Şehrin Hür İnsanı'ndan alıntılıyorum:

"Radyoda dinlediğimiz, meydanlarda gidip dinlemediğim, şimdi çok üzüldüyorum, Demirel, bence Türk politik hayatına ilk defa giren gerçek köylülüğü, gerçekten büyük bir ustalık ve kendisine yeter bilgisiyle temsil edebilecek güçtedir. Demirel'in köylülüğünü, Adnan Menderes'in ağalığından gelen ve daha çok kasaba çelebiliğine yakın toprak sahipliği ile katiyen karıştırmamak lâzımdır."

Zaten bu son dönemde "katiyen"ler, "madrabaz"lar, "düzenbaz"lar hızla çoğalmıştı. Bütün bir yakın geçmiş 'şimdi' yaşananların hazırlayıcısı ve sorumlusu sayıldığından, umarsızlık öne çıktıkça çıkıyordu.

Ne var ki, aynı Kemal Tahir, daha birkaç yıl önce, Leyla Erbil'in evinde ve Leyla Erbil'in sorusu üzerine, kendini yıllarca cezaevinde tutanlara hiç mi hiç kırgın olmadığını, "hatta" cezaevlerinde "memleket insanı"nı yakından tanıdığı için bir bakıma şükran duyduğunu söyleyen kişiydi.

O günlerde böylesi büyük bir huzursuzluğu, sonuçta sözcüklere yansıyan büyük öfkeyi pek anlayamamıştım. Pek diyorum ama, gerçekte 'hiç' anlayamamıştım. Edebiyat çevrelerince özellikle Kemalist ve sol aydınlarca artık hiç mi hiç önemsenmeyişi Kemal Tahir'i herhalde için için yoruyor, bir yandan da sağ kesimce benimsenmesi onu etkiliyor; sonuçta bir yalnızlık insanı olup çıkıyordu. Bunu kavrayabilecek konumda değildim.

Bir gün, Peyami Safa'nın Yalnızız romanından söz açacak olmuştum. Hayli gürültülü patırtılı bir yanıtla karşılaştım. 1930'ların sonundaki görüşlerini işte otuz küsur yıl sonra tekrarlıyordu Kemal Tahir. Peyami Safa'nın roman sanatındaki ustalığını bir gösteriden ibaret sayıyor, Yalnızız'ı önemsemiş olmama şiddetle karşı koyuyordu.

Sezai Coşkun'un çalışmasında özel bir Peyami Safa bölümü var. Coşkun saptıyor:

"(...) Bu dönemdeki fikirlerinin birçoğunu daha sonraki dönemde tashih edip, hatta zıt fikirler geliştirirken Peyami Safa ile ilgili fikirlerinde herhangi bir düzeltmeye gitmez. Onu burjuva yazarlarının temsilcisi olarak görür ve eserlerinde hiçbir edebî kudretin olmadığını iddia eder."

Bugün bana öyle geliyor ki, hep derin huzursuzluktan.

Kar Yağıyor Hayatıma'da yazdığım gibi, Kemal Ağbi'yle usta-çırak ilişkimiz, gün gelecek, donup kalacaktı. Atıf Yılmaz'ın ısrarı olmasaydı, Kemal Ağbi'yi belki 'son bir defa' göremeyecektim. Son görüşmeyi Kar Yağıyor Hayatıma'da ayrıntılarıyla yazdım; burada tekrarlamayacağım.

Kemal Tahir'i kaybedeli handiyse kırk yıl. Geçen kırk yılda, eseri ne ölçüde yaşadı? Halit Refiğ'in çabasını, umutsuz girişimini hatırlıyorum: Yorgun Savaşçı karanlığından yılmamış, bu kez de Devlet Ana'yı sinemaya aktarmak istiyordu. Devlet Ana sonu gelmeyen bir macera oldu ve Halit Bey'in -taniğiyim- epey üzdü.

Sezai Coşkun'un kaynakları arasında yer alan Hece dergisinin Kemal Tahir Özel Sayısı (Ocak 2012) yazarla ilintili son kapsamlı çalışma. Arada öylesine bir boşluk var ki, Kemal Tahir adı genç kuşaklarca bilinmeyen bir ad olup çıkmış. Şaşmamak elde değil.

Toptan inkâr ve toptan unutmak edebiyatımızın eski hastalığı. Bence Kemal Tahir'in eseri önce toptan inkâr edildi -bir kesimce-, sonra toptan unutuldu, hemen herkesçe.

Onun romanlarını edebî teknik açısından küçümseyenler, sayfalar boyu aralıksız konuşan roman kişilerini sık sık gündeme getirirlerdi. Oysa bu uygulamayı Yol Ayrımı, Yorgun Savaşçı, Kurt Kanunu gibi son romanlarda göze çarpar. Derdini anlatmak telâşına düşmüş bir romancıdır karşımızdaki. Aynı romancının Köyün Kamburu, Yediçinar Yaylası gibi romanlarında anlatım inceliklerine yönelik çabası nedense unutulmuştur.

Son romanlarındaki bazı harikulâde güzel bölümler de unutulmuştur. Yol Ayrımı'nın Kapalıçarşı bölümünü hatırlıyorum; Büyük Mal'da kadınların yürüyüşünü hatırlıyorum...

Fakat o eski hastalık Kemal Tahir'i de -hiç değilse, zaman zaman- esir alırdı. Demin söyledim: Yalnızız'ın sayfalarındaki edebî dikkati bile yadsıyabiliyordu. Israrla öne sürdüğü 'madrabaz' Peyami'ydi. Tıpkı Peyami

Safa'nın "mahut"ları gibi...

Geçen kırk yıl, Kemal Tahir'in eseri, düşünceleri, soruları ve yanıtları etrafındaki aldırışsızlık bence irkiltici. Önce kırk yıl açısından irkiltici. Çünkü Kemal Tahir'in bazı canhıraş soruları -Esir Şehrin Hür İnsanı çoğunu yeniden gündeme getiriyor-, bugün de toplumsal hayatımızın ana soruları arasında.

Gelelim Kemal Tahir'in eserinin genç kuşaklarca bilinmemesine. 'Meselesi olan yazarlar' mı git git gündem dışı kalıyor, yoksa, meselesi olan yazarların ikinci elden kopyaları mı ilgi devşiriyor, kestirmek güç.

Kemal Tahir her şeyden önce coşkun bir yazardı. Meselelere yeni bir bakış açısı getirmek isteğiyle bu coşkunluk nerelere savrulmazdı ki. Ama aynı Kemal Tahir "Bedestan"daki üç beş köhne eşyanın, yırtık fotoğrafın kaderini kaleme getirecek kadar gönül adamıydı.

Öyle hatırlıyorum ve öyle anmak istiyorum.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Kafka'nın çevresinde

Selim İleri 2012.07.29

Biz yaştakiler için, bizim kuşak için Kafka büyüleyici bir addı. Her şeyden önce Değişim'in yazarıydı Franz Kafka. Galatasaray'dan sınıf arkadaşım, rahmetli Ahmet Kaptan Değişim'in bir numaralı hayranıydı. O zamanlar on dört, on beş yaşlarımız...

Kafka'yı Ahmet'ten tanıdım. Tabii pek bir şey anlamadan tanıdım. Ahmet Kaptan'ın edebiyata açılımı hepimizinkinden fazlaydı. Değişim'e getirdiği yorumlar beni şaşırtırdı.

Geçen zaman içinde Değişim'i Şato ve Amerika izledi. Kafka'yı usul usul tanıyorduk. Kâmuran Şipal'in dilimize kazandırdığı Şato iki cilt halinde yayımlanmıştı. Memet Fuat'ın yönettiği De Yayınevi'nin verimliydi bu Şato'lar.

Kimdi Franz Kafka? Neden yirminci yüzyılı bunca etkilemişti eserleri? Yanıtlar, yorumlar çeşit çeşitti.

Örnekse, öğretmenimiz Rauf Mutluay ne Değişim'i beğeniyor, ne de Dâva'nın karanlık dünyasından tat alıyordu. Lise sondaydık; Mutluay, Kafka'nın 'bunalım edebiyatı'na öyle kapılıp gitmemizi yerden yere vurmuştu. Sınıf arkadaşım Seyit Ali Ak'la öğretmenimizin uzun uzadıya tartışmalarını da hatırlıyorum.

İkisi de hayatta değil: Ne Rauf Hoca, ne -sonranın değerli fotoğraf sanatçısı- Seyit Ali Ak. Ama tartışmalarını yine işitir gibiyim; sanki dün, daha dün...

Amerika'yı çok severek okumuştum. Rauf Hoca Amerika'yı da sevememişti ama, bu roman beni çok etkilemişti. Amerika'yı hiç görmemiş Franz Kafka'nın bu karmaşık ülkenin ruhunu dile getirdiği kanısındaydım.

Kafka'nın güncesi, öyküleri, mektupları yayımlanıyordu. Max Brod'un yorumları artık usul usul tartışılıyor, Kafka'nın çok daha başka bir anlayışla eserlerini kaleme getirmiş olduğu söyleniyordu. Bununla birlikte Kafka

birçoğumuz için hâlâ 'bilmece'ydi. Soyut bir dünyayı mı yazıyordu Franz Kafka, yoksa, somutun ta kendisinden mi beslenmişti? Tam çözemiyorduk. Her birimizin apayrı bir Kafka'sı, apayrı Bay K.'ları vardı.

Günün birinde Değişim'in Dönüşüm olabileceği aklımızın ucundan geçmezdi. Ama Ahmet Cemal çevirdi ve Değişim, Dönüşüm oldu. Dilimizin kavramlara yönelik bir endişesi olduğu kadar, Kafka'yı kavramak açısından da elbette önemliydi bu Dönüşüm.

Ahmet Cemal 1985 yılında Kafka üzerine çok önemli bir yorum kitabını da dilimize kazandırdı, Ernst Fischer'in Franz Kafka'sını. Fischer'i 1980'lerde Cevat Çapan'ın çevirisinden okuduğumuz Sanatın Gerekliliği'nden tanıyorduk. Kaba yaklaşımların çok ötesinde, inceliklerle örülü bir eserdiki Sanatın Gerekliliği.

Aynı tutum Franz Kafka monografisi için de geçerlidir. Fischer, "aziz" ilân edilmiş Kafka'nın aslında "bir büyük yazar" olduğunu vurguluyor, büyük yazarlığın da hiç küçümsenmemesi gerektiğini belirtiyordu. Bir bakıma, Max Brod'un yeryüzü edebiyatına tanıttığı Kafka'yı bambaşka bir görüngeden değerlendirerek, bizi "kendini yıkıma götürmüş bir insan"la tanıştırıyordu.

Ernst Fischer'in monografisinden çok etkilenmiştim. Geçenlerde yeniden okudum. Koca bir çağı Kafka'nın eserinden kavrayabileceğimizi yine Fischer'in yorumuyla duyumsayabildim. Bir korku-kaygı çağı bu.

Ernst Fischer'in Kafka'dan yola çıkarak geleceğe, yarına yönelik umutlarına -hâlâ- katılıyor muyum, doğrusu kestiremedim. Fischer, "hiçbir zaman yitip gitmeyen ütopya" diyor, Kafka'nın "çürüyen yaşlı bir evren"den "hiçbir zaman yitip gitmeyen ütopya"ya karıştığını ileri sürüyor. Oysa bugünkü dünyada, olup biten onca yıkımda, o ütopyayı alımlamak hayli güç. Bence öyle.

Belki Rauf Hoca'nın bir sözüyle noktalamam gerekiyor: "Umutsuz bir yazar Franz Kafka" demişti, "umutsuzluk aşıyor üstelik. Bu yüzden sevemedim..."

Fakat umutsuzluk bunca yadsınmalı mı?

Ya da, Fischer, umutsuzlukla geleceğe yönelik umudun, Kafka'da iç içe olduğunu ileri sürüyor. Gerçekten iç içe mi? Kafka gelecekte umutlu muydu?..

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Mektuplardaki anılar (1)

Selim İleri 2012.08.04

Samet Ağaoğlu bugün okunuyor mu, bilmiyorum. Sessizliğe karışanlar arasında belki o da.

Oysa öyküleriyle, anılarıyla, siyasî hayatıyla öyle kolay kolay unutulacak bir kişi değil Samet Ağaoğlu. Ben onu öyküleriyle tanımıştım; Ağaoğlu o dönemde Yassıada'daydı, idamla yargılanıyordu. 27 Mayıs sonrasının gürültü patırtısında hikâyeci Samet Ağaoğlu çoktan gözden düşmüştü. Gazeteler, dergiler Samet Ağaoğlu için ne yazıyorsa, kamuoyunca ona, o çekiştirmeli, yergi dolu yazılara çizilere inanılıyordu.

Hikâyeleri için ortak değerlendiriş şöyle özetlenebilir:

"Hikâyelerinde genellikle marazî tiplerin ruhsal bunalımlarını inceledi. Kahramanları, sıradan kişiler için hiç de önemli olmayan şeyleri dert edinen, aşırı derecede kuruntulu, Dostoyevski'nin insanlarını andıran kimseler oldu."

Ben, Behçet Necatigil'in Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü'nde yazdıklarını alıntılıdım. Ama Tahir Alangu'nun, Rauf Mutluay'ın da değerlendirişleri farklı değildir: Hep "marazî" kişiler, Dostoyevski'nin bungun dünyası... Alangu, yoğun karamsarlığın sanrılara, karabasanlara yol aldığını da söyler.

1930'larda öyküler yazmaya başlamış Samet Ağaoğlu, Varlık'ta, Yücel'de, Çığır'da, başka dergilerde. 1930'ların iyimser havası için kaygı verici öyküler. Ancak 1950'lerde kitaplaşan Öğretmen Gafur, Züriyet, Büyük Aile benim çok sevdiğim öykülerle donanmıştı ama, dönemi Samet Ağaoğlu hikâyeciliğine hayli mesafeli yaklaşmış. Bunda 'siyaset'in payı olmalı. Üstelik büyük ölçekte.

Necatigil şöyle saptıyor:

"(...) 1946'da avukatlığa geçerek Demokrat Parti kurucuları arasına girdi. 1950, 1954, 1957 seçimlerinde Manisa milletvekili, birkaç kere de bakan oldu. 27 Mayıs 1960 devriminde Demokrat Parti yöneticisi ve milletvekilleri tutuklanınca o da Yassıada'ya sürüldü, sürgünlüğü, beş yıl kadar sonra bir af kanunuyla sona erdi."

27 Mayıs 'devrim' miydi, bugün yeniden tartışılıyor. Ama 1968 tarihinde yayımlanmış, Samet Ağaoğlu imzalı Arkadaşım Menderes, hiç değilse önsözüyle, öyle kolay kolay göz ardı edilebilecek bir metin değildir. Tıpkı insan ve yazar Samet Ağaoğlu'nun edilemeyeceği gibi; yukarıda yazdım, şimdi bir kez daha vurgulamak istiyorum.

Geçenlerde İlk Köşe elime geçti, darmadağınık kitaplığımın kuytularından. İlk Köşe Ağaoğlu'nun son eserleri arasındadır, yaşlılık çağında kaleme getirilmiş, biraz yorgun bir anlatım, öte yandan gençlik günlerini anlatıyor Samet Ağaoğlu, edebiyata tutkuyla sarıldığı günleri.

1978 tarihli İlk Köşe'yi vaktiyle okumuştum. Geçen zaman, her yeni okuyuş başka sezışlere, değerlendirişlere alıp götürüyor. Bu kez dikkatimi çeken Ağaoğlu'nun birçok gençlik ve edebiyat anısını, kendisine yazılmış mektuplarla bezemesi oldu. Siyasî hayatının hayhuyunda yitirilmemiş, saklanmış, özenle korunmuş mektuplar.

Yolun başı Ankara'da. Şimdiyse, 1970'lerde o yolun sonuna gelinmiş, İstanbul'da bütün bir geçmiş zaman anımsanıyor:

"Evet, baş döndürücü bir hızla. İşte, hayat maceramın sanat ve edebiyat yolunda rastladığım bu insanlardan çoğu artık dünyada değil. Siyaset yolundaki âşınalarımın çoğu gibi. Sait Faik, Behçet Kemal, Sabahattin Ali, Hamit Macit, Faruk Nafiz, Ahmet Hamdi Tanpınar, Orhan Seyfi, Kenan Hulusi, Nahid Sırrı, Bâki Süha öldüler. Sadri Ertem, Ahmet Kutsi Tecer, Nurullah Ataç gibi sevdikleri gençleri himaye kanatları altına almaya çalışanlar da."

Bir bakıma İlk Köşe'nin kadrosunu tanımış oluyoruz. Bu kişilerin kimisi gölgelerde, yarı aydınlıkta, kimisi "pırl pırl hatıralar"da beliriyor. Nasıl bir kıyımsa, biliyorum, günümüzde bu kişiler kimseye anlam ifade etmiyor, kimsede merak, ilgi uyandırmıyor.

Oysa 'genç' edebiyat tutkunları Ankara'da bir birlik kurmuşlar: Genç Türk Edebiyatı Birliği. Samet Ağaoğlu aralarında, başı çekenlerden. Tam o sıralarda İstanbul Nâzım Hikmet'in "Putları kırıyoruz" -Ağaoğlu "Putları yıkıyoruz bayrağı" diyor- yazılarıyla çalkalanmakta. Gençler Türk Ocağı'nda Namık Kemal günü düzenliyorlar, Namık Kemal de putlar arasında sayıldığı için.

Gençler el ilânı filan hazırlamışlar. "28 İkinciteşrin 1930" tarihli o el ilânlarından birinin arkasına Samet Ağaoğlu "eski harflerle" şu notu düşmüş:

"Çok başarılı oldu toplantı. Arkadaşların hepsi vazifelerini iyi yaptılar. Ben ve Behçet Kemal çok alkışlandık. Müthiş kalabalık vardı. Ankara'nın en münevver zümresi orada idi. Bakalım bu hamle cemiyeti yaşatmaya kâfi gelecek mi?"

Cemiyetin ömrü kısa sürecektir. İstan-bul'daki putları kırma çabası da. Sönük anılar bugün artık hepsi. Dediğim gibi, kimseyi pek ilgilendirmiyor. Ama o günlerdeki coşkuyu, karşılıklı çatışmayı düşünün...

Şimdi Ankara'da bir pastanedeyiz, İstanbul Pasta Salonu'nda. 1935 ve sonrası. Şevket Rado, Sabahattin Ali, Yaşar Nabi, Nahid Sırrı, Feridun Fazıl Tülbentçi, Ahmet Muhip Dıranas hep oradalar.

Durakalıyor Samet Ağaoğlu, yılların ezincini duyumsuyor:

"Burada hazin bir hatıramı anlatmaktan kendimi alamıyorum. 1954'te İstanbul'da Türk Edebiyatçılar Birliği'ni kurmuştuk. Bu fikri ortaya atanlar arasında Yaşar Nabi de var. Kurucu heyetin fiilî başkanı."

Yaşar Nabi 1955'te Ağaoğlu'nu idare heyetine seçtiriyor. Beş yıl sonraysa, "27 Mayıs darbesi" olunca, birlik Ağaoğlu'nun üyeliğine son verecek; başkan yine Yaşar Nabi. Tek itiraz Yaşar Kemal'den gelmiş: "Nasıl olur?! Baş kurucularımızdan biri Samet Ağaoğlu değil miydi? Birlikten çıkarılmasına nasıl karar verebilirsiniz?" Verilmiştir.

"Yine hatırlamaktan kendimi alamıyorum" diyor Samet Ağaoğlu, "kâğıt darlığının çok ağırlaştığı sırada Sanayi Bakanı idim. Dergilerine, kitaplarına kâğıt tahsisi için bana baş vuranların hemen hepsine hiçbir düşünce, ideal, inanç ayrılığı gözetmeden istediklerini yerine getirmeye çalışmışım. Bu arada ilk hikâyelerimin çıktığı Varlık dergisine de. Ama bütün bunlara rağmen beni kurucularından olduğum Edebiyatçılar Birliği'nden..." Gerisini alıntılamıyorum...

1930'larda bambaşka umutlar söz konusudur: Varlık çevresinde toplanan genç edebiyatçıların yollarının böylesine ayrılacağı kimin aklına gelebilir! Hem Yaşar Nabi, hem Nahid Sırrı Varlık'ın can bulması için uğraşmakta, birlikte çalışmakta. Gerçi çok geçmeyecek, Nahid Sırrı Varlık'tan ayrılmak zorunda kalacak. Niye? Samet Ağaoğlu yanıtlamıyor, sormakla yetiniyor:

"Nahid Sırrı ile Yaşar Nabi'nin araları neden açıldı? Nahid Sırrı Varlık'taki mânevî hakkından neden vazgeçti? Bu ayrılışın hikâyesini bilmem."

Nahid Sırrı edebiyat, sanat bahislerinde heyecanlaymış; Yaşar Nabi soğukkanlı. Nahid Sırrı âvare, Yaşar Nabi muntazam, dikkatli. Nahid Sırrı samimi, Yaşar Nabi ihtiyatlı...

Nahid Sırrı "mânevî hayatında tek başına, yapayalnız, çeşitli maddî acıların pençesinde" kalmış. 8 Temmuz 1956 tarihinde -dönemin ünlü siyaset adamı- Samet Ağaoğlu'na bir mektup yazıyor. O mektupta "şu hazin satırlar":

"(...) O derece perişan olmuş, yorulmuş, hayattan korkmuş bir haldeyim ki eğer bir elin beni azimle kurtaracağını hissetmesem geçireceğim daha korkunç ve çaresiz günlerde cinnetin pençesine düşmekten artık korkuyorum. Müslüman olmasam intiharı düşünürdüm. (...) "

Derken Kenan Hulusi beliriyor, Sait Faik'in hayran olduğu hikâyeci. Sahne şimdi İstanbul'da. Bâbiâli'deki bir yazıhanede Kenan Hulusi "dudaklarında hep hazin bir gülümseme"yle.

Devamı var elbette. Ama haftaya.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Mektuplardaki anılar (2)

Selim İleri 2012.08.11

Geçen hafta "Mektuplardaki Anılar"ı Kenan Hulûsi Koray'ı anarak noktalamış, daha doğrusu yarım bırakmıştım. Sait Faik'in çok değerli bir hikâyeci dediği Kenan Hulûsi çok genç yaşta ölmüş. Ama arkadaşları unutmamışlar onu.

Sözelimi Niyazi Berkes öğrenim yıllarında yabancı dil derslerini anarken, İngilizce'yi seçenler arasında hatırlıyor Kenan Hulûsi'yi. İngilizce'nin "modası yok" o yıllarda. Hepsini dört beş kişi...

"... Bunların birini rahmetle anmak isterim. Bu: Kenan Hulûsi adlı çok efendiden bir arkadaşı. Sanıma göre yoksul bir ailedendi. Derse her sabah geldiğinde sobanın başında ısınmaya çalışırdı. Bir gün ben de sobanın başındayken ayakkabılarının ayağına bir iple bağlı olduğunu görerek üzülmüştüm. O zamanlar kılık düşkünlüğü moda olmadığı için bunu bilerek yaptığını sanmıyorum. Kenan Hulûsi şairdi. Yanılmıyorsam daha sonra Yedi Meşale topluluğunun bir üyesi olmuş; fakat bir süre sonra ölümünü duymuş ve çok şaşırılmışım; çünkü Kenan yakışıklı ve sağlıklı bir genç görünüyordu." (Unutulan Yıllar)

Oysa Samet Ağaoğlu 1930'ların, 1940'ların dünyasında anılara savrulmuşken Kenan Hulûsi için bambaşka bir portre çiziyor:

"Kenan Hulûsi neden o kadar genç yaşta bu dünyayı bıraktı? Ama çok yaşamayı beklemiyor gibi bir hali de vardı. Edebiyat Fakültesi'ndeki kâtiplik odasında, Hakkı Tark Us'un Bâbîâli'deki yazıhanesinde dudaklarında hep hazin bir gülümseme, buluşurduk. Bana yazmayı düşündüğü romanları anlatırdı.

Hemen hepsinde Batı medeniyeti karşısında yenilmiş Doğu medeniyetinden ve bu iki âlem arasındaki kavgalardan sahneler yer alıyordu. Acaba bunları yazabilecek miyim? derdi. Sıhhat bakımından şikâyetçiydi, geleceğe ümitle bakmıyordu. Onun hikâyeleri, bazıları roman taslağı sayılabilecek eserleri ile hayalinde yarattıkları arasındaki fark belki de bu ruh bükülmesinden doğuyordu. Yaşasaydı bu bükülmesini yenebilir, toplum içinde insanı anlatan büyük eserler verebilirdi."

İlk Köşe'deki bu yazıklanış, bir bakıma, Samet Ağaoğlu için de geçerli olabilir mi? Siyasî hayatın hayhuyunda, karmaşasında belki Ağaoğlu da -uzun ömrüne rağmen- yazmak istediklerinin çoğunu yazamamıştı...

Şimdiyse saklanmış, korunmuş eski mektupları okuyor, edebiyat hayatına ilişkin anıları kaleme getiriyor. Ama hep derin bir buruklukla. Demokrat Parti döneminde kendisini arayanlar kendisine çeşitli sebeplerle mektup yazanlar, 27 Mayıs sonrasında apar topar tavır değiştirirler. Arkadaşlıklar, dostluklar, yolun başındaki beraberlikler göçüp gitmektedir. Samet Ağaoğlu'nun çizdiği Behçet Kemal Çağlar portresi bu anlamda irkilticidir.

Behçet Kemal Çağlar hiçbir zaman Türk şiirinin ustaları arasında sayılmaz. Ne var ki hep bir 'şöhret' olarak yaşadı. Çocukluğumda tanımıştım, bilmiyorum neden, Cihangir'deki evimize gelmişti Behçet Kemal, günlerce hazırlanmış bir akşam yemeği, sofraya kalabalık, Behçet Kemal tumturaklı şiirler okuyor...

Samet Ağaoğlu akıllara durgunluk verici bir 27 Mayıs olayı anlatıyor:

"27 Mayıs oldu. O sabah İstanbul'da ve eski Harp Okulu önünde çılgın gösteriler yapan Halk Partililerin başında Behçet Kemal var. 1946 seçimlerinde Ankara'da olduğu gibi. Bu kadarla da kalmadı. Ankara'dan Yassıada'ya getirilmemizin perişan ve darbeciler için utandırıcı manzaralarının halkın dilinde dolaşan hikâyelerini sözde yalanlamak için bir film senaryosu düşünmüşlerdi.

Bu filmde Demokrat Parti sorumlularının Yassıada'ya güya eza ve cefa yapılmadan götürüldüklerini göstereceklerdi. Bunun için de Ada'ya gittikten birkaç ay sonra bir gece başta Bayar ve Menderes olmak üzere 40 kadar eski bakan, milletvekili, Genelkurmay Başkanı ve bazı büyük kumandanlar, yüksek memurlar iskelede bekleyen bir Boğaziçi gemisine bindirildiler, sıraya dizilerek yeni geliyorlarmış gibi yine karaya çıkarıldılar.

Yolun iki yanına merasim üniformalarını giymiş subaylar dizilmişti. Ben de kâfilenin içinde idim. Ağır ağır yürütüyorlardı. Merasim üniformalı Ada kumandanı 'Beyleri hemen odalarına götürün. İstirahat etsinler' diye yüksek sesle emirler veriyordu. Bütün bu gösteriler birkaç yerden filme alınıyordu. Bu filmi sinemalarda halka gösterecekler, nasıl medenî bir şekilde Yassıada'ya götürüldüğümüzü güya böylece ispat edeceklerdi.

İşte bu propaganda filminin takdimcisi olarak kimi buldular? Behçet Kemal Çağlar'ı!"

Bu filmi Galatasaray Lisesi'nin hazırlık sınıfındayken, bir akşam okulda izlediğimizi hatırlıyorum. İbretlik bir belgesel olduğunu ise, ancak Ağaoğlu'nun anılarını okuduğumda, yıllar sonra öğrenecektim...

"Burgaz adasında sakın bir hayat sürmekteyim. Burgaz Ada, Çayır Sokak, 10 numaraya iki satır yazarsan sevinirim. Muvaffakiyetler."

Sait Faik'in Samet Ağaoğlu'na 19 Aralık 1950 tarihli mektubu böyle sona eriyor. Sait Faik hastadır. Tedavisi için Fransa'ya gitmesi gerekiyor, "2000 lira mukabilinde döviz"e ihtiyacı var. Döviz temin edilecek ama usta hikâyeci tedaviyi yarıda kesip -bir buhran anında- dönecek, artan "1150 frangı" da devlet kasasına geri verecek. Ağaoğlu hem şaşırılmış hem üzülmüş.

Sonra birkaç kez karşılaşma, Ankara'dan İstanbul'a gelişlerde. Her karşılaşmada Sait Faik "biraz daha dalgın". Daha az konuşuyor, hep düşünceli. Bir gün Yüksekaldırım'da şunları söyleyecek arkadaşına: "Samet, artık İstanbul'un bu eğri büğrü, inişli çıkışlı sokaklarında dolaşmaktan hoşlanıyorum. Hem yalnız olarak. Bu sokaklarla, bu eski evlerle bir çeşit dertleşiyorum."

İlk Köşe'deki geçit töreni sürüyor: Ahmet Hamdi Tanpınar, Nurullah Ataç derken Peyami Safa, Ahmet Muhip Dıranas, başkaları...

Cezaevleri günlerinde Dıranas'ın Samet Ağaoğlu ziyareti... Ama Ağaoğlu daha çok gençlik yıllarındaki yaşantılarla sarmaş dolaş. İşte "sapsarı yüzlü, kısık, hırçın sesli, ince dudaklı" Tanpınar. İşte "köşe başında sivri çeneli, dik bakışlı" Ataç. Kimdir bu Ataç? Samet Ağaoğlu çarpıcı bir açıklamayla tanıtıyor:

"Akılla kalbi durmadan döğüşen, birinin güzel dediğine ötekine çirkin damgasını yapıştırdığı, aynı derecede derin zekâ ve hislerinin çarpışmasından doğmuş çeşitli acıları bazen gerçekten insafsız, insafsız olduğu kadar kuvvetli, keskin ironisiyle örtmesini bilen adam."

Sonra anılar, İlk Köşe'deki anılar daha da eskilere gidiyor.

Yazar artık ilkençliğindedir. Ahmet Hâşim'in hayranıdır, birçok şiirini ezbere bilmektedir. Şairi bir tanıyabilse... Tam o günlerde, "Serbest Fırka macerasından sonra İstanbul'a yerleşen babam" Akın gazetesini çıkarmaya başlar. Hâşim de yazacaktır Akın'a. Yazıların gelmesi gecikir.

"... Babam bunun sebebini öğrenmek için beni Hâşim'in Kadıköyü'ndeki evine gönderdi. Küçük, eşyası dağınık bir odada bir yatakta yatıyordu. Çirkindir diyorlardı. Ama yüzü bana sevimli geldi. Babamın selâmlarını söyleyerek yazıları sordum. 'Görüyorsun' dedi 'hastayım, hem çok hasta. Doktorlar bir şey yok diyorlar ama galiba yolcuyum. Babanın ellerinden öperim, iyileşir iyileşmez yazıları getireceğim.'

Bu Ahmet Hâşim'le ilk ve son karşılaşmam oldu. Bir hafta sonra ölmüştü."

İlk Köşe'nin şu sayfasında durakaldım, uzunca bir süre. Ahmet Hâşim'in Kadıköyü'ndeki evini düşündüm, biraz dağınık eşyayı. O evi Abdülhak Şinasi de yazmıştır. Galiba Yakup Kadri de. O ev, hiç görmediğim, hiç bilmediğim o ev bende yaşayıp durmuştur. Tıpkı Samet Ağaoğlu'nun kaleme getirdiği anılar, anı kişileri gibi. O anı kişilerinin çoğunu da tanımadım, görmedim, görmeme imkân yoktu ama gönlümde yaşayageldiler...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Gerçek bir aktör

Selim İleri 2012.08.25

Hamlet çok ünlü bir oyun ünlü olmasına, ne var ki seyircinin epey ürküttüğü bir eser. Birçok seyircinin sıkıcı bulacağı bu eserde Müşfik Kenter göz kamaştırıcı bir 'Shakespeare oyuncu'suydu. Bunca yıl geçti, tiyatrodan sinemada başka Hamlet'ler seyrettim, benim için en derinlikli Hamlet hep Müşfik Kenter kaldı.

Lütfi Akad, Işıklı Karanlık Arasında adını verdiği anılarında Dişi Kurt filminin çekim öyküsünü anlatır. Yıl 1960.

Yapımcı Naci Duru, Akad'ı çağırarak, eline "kalınca bir dosya" tutuşturuyor. Ali Kaptanoğlu'yla Bülent Oran'ın yazdıkları bir senaryo, Dişi Kurt. Naci Duru, "Evine git oku. Acele et, mevsim geçiyor" demeyi de ihmal etmiyor.

Akad biraz şaşırıyor, çünkü bir yıl önce yine Ali Kaptanoğlu imzalı film öyküsü Yalnızlar Rıhtımı'nı yönetmiş; senaryoda önemli değişiklikler yapmış, Ali Kaptanoğlu'yla bu yüzden tartışmış, hatta kavgalar çıkmış. Ali Kaptanoğlu, bilen bilir, Attilâ İlhan'ın takma adı. Attilâ İlhan'ın sinemada var olmak istediği dönemler. Akad şöyle diyor:

"Attilâ İlhan'ın Yalnızlar Rıhtımı denemesinden sonra sinemadan uzaklaştığını sanıyordum, oysa erte gün Naci Duru'yla konuşurken daha birçok yapımcıya senaryo verdiğini, kimi senaryo çalışmalarına katıldığını öğreniyorum."

Lütfi Bey, Dişi Kurt'un ne hikâyesini ne senaryosunu beğeniyor, ama para sıkıntısı içinde. Yapımcıysa hikâyenin iş garantisine güveniyor. Kadroda kimler yok ki, Sezer Sezin, Sadri Alışık, Erol Taş, Necdet Tosun... Tiyatrodan da iki isim: Ulvi Uraz'la Müşfik Kenter. Akad Ulvi Uraz'ı onaylıyor ama, Müşfik Kenter'i canlandıracağı rol için "uygun" bulmuyor.

"Naci Duru ısrar ediyor, çünkü o sıralar Yıldız ve Müşfik Kenter tiyatrodan Salıncakta İki Kişi oyunları ile İstanbulluları hayran bırakıyorlar."

İşte o günlerden başlamak istiyorum. İstanbul'un tiyatro sanatına gönülden bağlı olduğu, kent ve kentlilik kültürünün saltanat sürdüğü günler. Ankara Devlet Tiyatrosu'ndan ayrılan Yıldız Kenter, Müşfik Kenter İstanbul'a gelmişler, Tünel'deki Karaca Tiyatrosu'nda Kent Oyuncuları adıyla sahneye çıkmaya başlamışlar. Büyük bir tiyatro olayı bu.

Bir güz akşamıydı, belki de ilkyaz, annemle birlikte Karaca'ya gitmiştik. Ablam oyunu seyretmiş, onu alıp eve döneceğiz. Ablam Salıncakta İki Kişi'yi çok beğenmiş, anlata anlata bitiremiyor, hele oyuncular, abla kardeş Kenter'ler! Müthiş kışkandığımı hatırlıyorum...

Salıncakta İki Kişi'yi Kenter'lerden seyredemedim. Ne var ki, üç dört mevsim sonra, yaz günlerinin "iki film birden" sinemalarında Dişi Kurt'u seyretmiştim. Akad "orta halli iş yapan sıradan bir film" demiş ama, bence garip bir cazibesi vardı. Sezer Sezin, Haydar Reis'in 'tuttuğunu koparan' kızı rolünde, hâlâ gözümün önündedir.

Müşfik Kenter'e gelince, yine Akad'dan dinleyelim: "Tiyatrodan gelen iki yeni oyuncumdan önemli bir sorunun olmuyor. Ulvi Uraz'ın başlangıçta abartılı olan oyununu en aza indirmek zor olmuyor, Müşfik Kenter'in tutukluk ve edilginliğini kırmak daha güç oluyor, filmdeki kişiliğin kendisine uygun olmadığını o da biliyor ama el birliğiyle durumu kurtarmaya çalışıyoruz."

Yönetmenin beklentisiyle seyircinin algısı ne zaman uyumlu olabilmiş ki?!

Salıncakta İki Kişi'den hemen sonra, yine Karaca Tiyatrosu'ndayız. Bu kez seyirciler arasındayım. Bir pazar günü. Ailecek Çöl Faresi'ni seyretmeye gitmişiz. Hem Yıldız Kenter'i hem Müşfik Kenter'i ilk seyredişim. Yıldız Hanım'ın oyunculuğu alabildiğine dinamik; bir sahnesi var, eline üç beş kuruş geçince, eve yiyecek içecek bir şeyler alacak, telefon başında, 'tampereman'ı arttıkça artıyor, bir alkış kopuyor. Müşfik Bey daha durgun sanki. Ayşegül Yüksel'in Cumhuriyet'teki (18 Ağustos 2012) yazısında belirttiği gibi, "henüz yirmilerinde"ymiş Müşfik Kenter; oysa "saçları aklaşmış 'olgun yakışıklı'yı" canlandırıyor...

Gülriş Sururi, tiyatrodan oyunculuğun buza yazılmış yazı olduğuna inanır. Her oynayıştan yeniden ve yepyeni bir çaba; ama bir defalık. Oradaysanız, seyrettiniz; sonra her şey yeniden başlayacak... Bununla birlikte seyircinin bir yaşam boyu unutmadığı, unutamadığı oyunlar, oynayışlar da var. Buza yazılmış yazı seyircide inanılmaz bir iz bırakıyor.

Sözgelimi, Müşfik Kenter'in yorumuyla Hamlet!

Kent Oyuncuları çok geçmeyecek Karaca'dan ayrılıp Harbiye'deki kendi sahnelerine geçecekler. İlk oyunları ünlü Hamlet. Hamlet çok ünlü bir oyun ünlü olmasına, ne var ki seyircinin epey ürküttüğü bir eser. Birçok seyircinin sıkıcı bulacağı bu eserde Müşfik Kenter göz kamaştırıcı bir 'Shakespeare oyuncu'suydu. Bunca yıl geçti, tiyatrodan sinemada başka Hamlet'ler seyrettim, benim için en derinlikli Hamlet hep Müşfik Kenter kaldı.

Melih Cevdet Anday'ın bence tiyatro için yazdığı en güzel eser olan Mikadonun Çöpleri belleğimde dipdiri. Lisede öğrenciydim, handiyse yarım yüzyıl geçmiş. 1967/68 mevsiminin en güzel oyunu seçilmiş Mikadonun Çöpleri'nde Yıldız Kenter'le Müşfik Bey akıllara durgunluk verici güzellikte bir oyunculuk örneği vermişlerdi.

Sonra aynı usta aktörü, Müşfik Kenter'i, Turan Oflazoğlu'nun Deli İbrahim'inde izleyecektim. Beylik Osmanlı tarihlerinin 'deli' yaftasını yapıştırdığı Sultan İbrahim'e Oflazoğlu bu oyuncuyla bambaşka bir yorum getirir, 'insan' İbrahim'in çıldırma varan çaresizliğini anlatır. Elbette Müşfik Kenter'in yorumuyla bu çaresizlik büsbütün yansiyordu...

Kendimi artık yazardan saydığım, az buçuk tanıdığım yıllarda Kent Oyuncuları Çehov'un öykülerinden uyarlanmış İnsan Denen Garip Hayvan'ı sergilediler. İki bölümdü İnsan Denen Garip Hayvan; ikinci bölüm

doğrudan doğruya "Küçük Köpekli Kadın", Çehov'un o eşsiz son öykülerinden.

"Küçük Köpekli Kadın"da Müşfik Kenter ve Meral Taygun. Hem tiyatromuzdan hem Türkiye'den -bir bakıma siyasî sürgün olarak- ayrılmak zorunda kalmış Meral Taygun büyük bir aktristti. Düşünün, bir bölüm boyunca yalnızca ikisi! İnanılmaz diyeceğim yine, inanılmaz, göz kamaştırıcı bir tiyatro şöleniydi.

O kadar ki, o yaz, galiba Her Gece Bodrum'un düzeltileri için Ankara'daydım, on beş gün kadar. Kent Oyuncuları da Ankara'daydılar, turnede. Her akşam tiyatroya koşuyor, "Küçük Köpekli Kadın"ı coşumlar içinde, soluk soluğa izliyorum. "Küçük Köpekli Kadın" Meral'in ve Müşfik Bey'in oyunları ile bende Çehov'un en güzel öyküsü olup çıkıyor artık...

Müşfik Kenter iyi ki sinema oyunculuğundan uzak durmadı. Dişi Kurt, Sessiz Harp, Dişi Örümcek sıradan, gelgeç filmler olabilir ama, 1965 tarihli Sevmek Zamanı etkisini, anlamını yarın da koruyacak bir filmidir. Sevmek Zamanı, Müşfik Bey'den bir hafta önce yitirdiğimiz usta Metin Erksan'ın başyapıtları arasındadır. Issız Büyükkada, yağmurlar, bomboş Büyükkada köşkü görüntüleriyle âdeta şiirselleşmiş Sevmek Zamanı'nda Müşfik Kenter bir karasevdalıyı canlandırır. Bir fotoğrafa duyulan bu karasevda git git imkânsız aşka evrilecek, bir yas olup çıkacaktır.

Sonra, 1980'lerin başında Müşfik Bey benim yazdığım senaryoda, Seni Kalbime Gömdüm'de de rol aldı. Tekstil dünyasında bir işadamını canlandırıyordu. Ölçülü, mesafeli, özenli oyunuyla filme 'gerçeklik' kazandıranlar arasındaydı.

Müşfik Bey'le ne zaman, nasıl tanıştığımızı hatırlamıyorum. Zaten sınırlı bir tanışıklık, bölük pörçük, araya hep yıllar giriyor. Bir televizyon çekimi için gittiğimiz gün; en uzun görüşmemiz belki o gün, o akşamüzeridir. Dikkat etmiştim: Kendini hiç mi hiç önemseyen bir insan, alabildiğine iddiasız, şaşırtacak kertede alçakgönüllü, belki çekingen...

Gerçek bir aktör.

Gerçekten büyük bir aktör.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Edebiyat 'Salon'larında

Selim İleri 2012.09.01

Turgay Anar, Mekândan Taşan Edebiyat'ta 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, İstanbul'daki edebiyat mahfillerini tek tek gezdiriyor, geçmiş zamanın anılarını yaşıyor. Birdenbire konaklarda, yalılarda, kahvelerde, kiraathanelerde, çay bahçelerinde, pastanelerde, barlarda, meyhanelerde, lokantalarda, otellerde buluyorsunuz kendinizi. Meselâ efsanesi kalmış, kendisi yok edilmiş Tokatlıyan Oteli'nde ya da Parkotel'de.

'Bonjur'ların, 'bonsuvar'ların artık bütün bütüne el ayak çektiği günlerde, yıllarda, felsefe öğretmeni İffet Hanım 'salon literer'i hâlâ söylerdi: "Nahit'in cumartesi akşamları gerçek bir salon litererdir."

Şimdi nerden hatırladın dersiniz, okuduğum emek ürünü kitaptan. Turgay Anar'ın Mekândan Taşan Edebiyat'ını okuyorum. Kapı Yayınları'nın verimi bu önemli çalışmanın bir de alt başlığı var: "Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri".

Turgay Anar'ı Metin Eloğlu kitaplarından tanıyorum. Metin Eloğlu'nun dergilerde kalmış şiirlerini, inceliklerle örülü öykülerini Anar derledi ve günümüzün okuruna armağan etti. Öykücü Metin Eloğlu'ndan habersizdim, Anar sayesinde okuyunca çok şaşırdım, çok da etkilendim.

Turgay Anar bu kez, 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, İstanbul'daki edebiyat mahfillerini tek tek gezdiriyor, geçmiş zamanın anılarını yaşıyor. Birdenbire konaklarda, yalılarda, kahvelerde, kiraathanelerde, çay bahçelerinde, pastanelerde, barlarda, meyhanelerde, lokantalarda, otellerde buluyorsunuz kendinizi. Meselâ efsanesi kalmış, kendisi yok edilmiş Tokatlıyan Oteli'nde ya da Parkotel'de.

Turgay Anar dergi idarehanelerini, hatta basımevlerini, kitabevlerini de unutmamış. Dediğim gibi, önemli, dört dörtlük bir çalışma.

Nahit Hanım'ın Nişantaşı'ndaki evinde

Arkada koskoca bir dizin var ama, bakmamıştım: 197. sayfada Selim İleri adıyla birdenbire karşılaşıncı, hayli şaşırdım. Anar, yukarıda andığım Nahit Hanım'ın evini anlatıyor, kaleme getiriyor; tanıklar arasındayım.

Ahmet Oktay, Ankara'dan taşınan Nahit Hanım'ın Nişantaşı'nda oturduğunu yazmış. Ben bu ilk evi bilmiyorum. Birkaç yıl hemen her cumartesi akşamı gittiğim ev Taksim'deki, cadde üzerinde, Stadyum Palas'tı. Taksim'in şaşıaali apartmanlarından biri. Tabîî, şaşıaası çoktan geçmiş, sönmüş. Yine de geniş giriş, merdiven, mermer sağanağı etkileyici.

Kimi günler, o güzel, bol edebiyatlı, tartışmalı, hatta bazan kavgalı o akşamların keşke romanını yazsaydım diye yerindiğim olur. Fakat hepsi çok uzaklarda kaldı artık. Anar'ın andığı kısacık bir yazıda kaldı.

Nahit Hanım'ın edebiyat salonuna katılanların çoğu hayatta değil. Nahit Hanım salonun ecesi olarak bir anı artık.

Mekândan Taşan Edebiyat'ta Nahit Hanım'ın konukları arasında Armağan İlkin'in adı geçmiyor. Oysa sevgili arkadaşım Armağan İlkin ve eşi Altan İlkin hemen her cumartesi Nahit Hanım'a gelenler arasındaydı. Armağan usta bir çevirmendi. Türkçe'yi çok seviyordu; aslında öykü, roman da yazabilirdi, ama usta şairlere, hikâyecilere, romancılara öylesine saygısı vardı ki, çeviriyle yetindi yıllar yılı. Bir gün sevgili dostum Armağan da ölüverdi.

Armağan'la Altan'ın edebiyat mahfili

Şimdi düşünüyorum da, Armağan'la Altan'ın Etiler'deki, bahçe ortası tek katlı evleri bir edebiyat mahfiliydi. Gerçi onların Nahit Hanım gibi özel bir akşamları yoktu. Telefonlaşılr, haberleşilir, gidilirdi. Yaz mevsiminde bahçede oturulan geceler, çoğu kez kitaplarla dolup taşan oturma odasında, Armağan'ın her biri ayrı maceralı kedileri-kedileri, adı Vatandaş olan sokaktan alınmış siyah, sevecen köpek...

Armağan İlkin çok becerili bir aşçıydı. Tadı damağınızda kalan yemekler...

Gelenler arasında Tomris Uyar, Turgut Uyar, Mefaret ve Edip Cansever, bir iki kez Selçuk Baran, Doğan Hızlan, Fethi Naci, Pınar Kür, Nezihe Meriç, Salim Şengil aklımda kalanlar.

Bir akşam komşuları -bir iki ev ötede oturuyordu- Safiye Ayla gelmişti. İleri yaşta dinç, ironisi yüksek, görkemi yerli yerinde bir Safiye Ayla. Galiba sol kulağı ağır işitiyor. İşitemediği zaman yuvarlak sözlerle yanıtlıyor, yaşlılığın bu belirtisini ırak tutmaya çalışıyor. Belleği pırıl pırıl. Birden çok eskilere alıp götürüyor, radyo, gazinolar, meşhur Alabanda Revüsü...

Armağan'lar Etiler'deki evden yükselen kira sebebiyle ayrılmak zorunda kaldılar. İstanbul'un yörekentlerinden yine bahçeli bir eve taşındılar. O mahfil öylece sona erdi.

Turgay Anar, Mustafa Şerif Onaran'dan iz sürerek, Nahit Hanım'ın salonundaki son akşamları saptıyor:

"Mustafa Şerif Onaran, 1996 yılında gittiği evde, geçmiş yıllardaki kadar çok sayıda misafir olmasa da birkaç kişinin hâlâ bulunduğunu yazmasından yola çıkarak, en azından İstanbul'daki mahfilin 40 yıl kadar aralıklarla da olsa devam etmiş olduğunu söylememiz mümkündür."

Son dönem hayli hüzünlüydü. Geçmişin anlı sanlı edebiyat insanları ölmüşlerdi. Nahit Hanım çok yaşlanmıştı. Geçmişte kalmış cumartesi akşamlarıyla avunuyordu: "Bir gece Ahmet Muhip Ankara'dan gelmişti, hatırlıyor musunuz?.."

Cemal Süreya'nın Papirüs mahfilini Anar, Buy-rukçu'nun günleri anlatan yazılarından yararlanarak yaşatmış. Küçük bir han odasıydı orası. Füzûzan'la orada tanışmıştık. İkimiz de o günlerde yazdığımız hikâyenin adını "Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi" koymuşuz. Güzide Sabri'nin bir kuşağı onca etkilemiş romanından ödünç alarak.

Füzûzan, "Siz koyun, ben değiştiririm" demişti, ben de öyle demiştim. Sonra "Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi"nden ikimiz de vazgeçtik. Benimkisi "Duyarlık" oldu, Füzûzan'ınki o eşsiz "Piyano Çalabilmek"...

Cemal Süreya'nın engin bakış açısıyla Papirüs dergisi edebiyatımızı -diyebilirim ki- 'kucaklayan' bir dergiydi. Yazınsal çabaya, emeğe saygısı sonsuzdu Cemal Süreya'nın. Bir öğle vakti hatırlıyorum, Cemal Süreya, Muzaffer Buyrukçu, Atilla Özkırımlı, Nihat Ziyalan, ben, handan çıkıp hep birlikte köfteciye gitmiştik. Sultanahmet Köftecisi mi, başka bir yer mi, unutmuşum. Belki Nihat Ziyalan hatırlıyordur. Kalkıp Avusturalya'ya daha gitmemiştik sevgili Nihat Ziyalan; Yılmaz Güney'in filmlerinde oynuyordu, köftecide hayranları yanımıza gelmişlerdi...

513. sayfada Koço: "Koço'nun tespit edebildiğimiz müdavimleri arasında Ahmet Haşim, Salih Zeki Aktay, Selim İleri, Erdal Atabek, Yusuf Atılgan, Işıl Özgentürk, Buket Uzuner bulunur."

Hemen Oktay Rifat'ı eklemek istiyorum. Müdavimi miydi Koço'nun, bilmiyorum. Ama eşsiz Oktay Rifat'la ilk ve son görüşmem Koço'da bir akşam yemeğindedir. Bir Kadının Penceresinden romanına vurulmuştum. Bay Lear'in yayınlandığı günlerdeydi galiba bu akşam yemeği. Vakur, zarif, soylu Oktay Rifat...

Koço'da Cemil Meriç'li gecemi yazdım, önce bu sütunlarda yayınlandı, sonra Yaşadığım İstanbul'a aldım. Bir kez daha kederle anıyorum.

Hulki Aktunç'la çok sık giderdik Koço'ya. Yaz gecesinde, uzaktaki masada görmüştük Melih Cevdet Anday'ı.

Peride Celal'in Melâhat Hanım'ın Düzenli Yaşamı'nda yer alan çok güzel bir Koço öyküsü var, acı bir ayrılık öyküsü. Uzun yıllar yazılıp yazılıp bırakılmış. Orada, Koço'da ressam, şair dostlarına, artık aramızda olmayan kişilere selâm gönderiyor Peride Celal.

Koço'da Tülay Tura ve Ahmet Oktay'la birçok kez buluştuk. Son yıllarda Gül ve Yaman İrepoğlu'yla. Bu yaz en son Ahmet Ümit, Ayhan Bozkurt, Ahmet'in televizyon çekiminden sonra...

Mekândan Taşan Edebiyat işte bunlara alıp götürdü beni.

Anar'ın kitabında 'değişen' İstanbul'u da yakalamak olası. Dünün mekânlarıyla şimdikiler arasındaki fark yalnızca mimariyle, semtlerle sınırlı değil bence. Bir yandan da konuşulan konuların ne kadar değiştiğini düşünüyorum.

Salâh Birsell'den alıntıyla noktalayacağım:

"Eski tanışlar, eski dostlar bir bir geldi, bir bir gitti."

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Tarihin enginlerinde...

Selim İleri 2012.09.08

Değerli Gül İrepoğlu 'lâle' üzerine renkli, zengin, anlatımı sıcak bir araştırma kaleme getiriyor. Ağustos başında Gül'deydim; her zamanki gibi çalışma masasına gizlice göz attım.

Kitap Yayınevi'nin verimi, iki ciltlik Türkiye Günlüğü 1573-1576 masanın bir köşesinde duruyordu.

Kitap Yayınevi bize birbirinden güzel kitaplar armağan etti. Ticarî amaçlı olmayan bu kitapları ancak seçkin kitabevlerinde bulabiliyoruz. Ayfer Tunç'un nitelendirmesiyle "Migros kitapları" arasında karşımıza çıkmıyor. Bu yüzden Türkiye Günlüğü gözümde kaçmış.

Oysa günlük 2007'de yayımlanmış, 2010'da ikinci basımı yapılmış. Günlüğün yazarı Stephan Gerlach, bir Protestan vaizi, Avusturya elçisiyle birlikte İstanbul'a gelmiş. Aylara bölerek tuttuğu günlük 1674'te torunu Samuel Gerlach tarafından Frankfurt'ta yayımlanmış. İstanbul'un tarihine, yaşama düzenine, 'İstanbul dünyası'na birinci elden tanıklık.

Türkiye Günlüğü'nü dilimize büyük emek vererek Türkis Noyan kazandırmış. Editör Kemal Beydilli'nin kısa ama özlü notları da okura ufuk açıyor.

Şimdilerde tadını çıkara çıkara Türkiye Günlüğü'nü okuyorum. Birinci cildi henüz bitirdim. Bununla birlikte on altıncı yüzyılın sonundaki İstanbul'da yaşar gibiyim.

Yalnızca on altıncı asrın sonu da değil. Vaiz Gerlach geçmişten işittiklerini de günlüğüne geçirmiş. Meselâ Kasım 1573'te Makbul ve Maktul İbrahim Paşa'ya ayrılan bölüm enikonu çarpıcı. Muhteşem Yüzyıl dizisi sebebiyle artık herkesin tanıdığı ve Kanunî'nin kızkardeşiyle evlenmiş olduğunu sandığı İbrahim Paşa, vaizin işittiklerine göre, herhangi başka bir hanımla evli; Gerlach bu hanımın adını vermiyor.

Padişahın eşi -Gerlach yine ad vermiyor ama, besbelli Hürrem Sultan- "hem İbrahim Paşa'ya hem de eşine düşmanlık besliyormuş." Gerisini alıntılıyorum:

"Padişahın eşi bir gün onları ziyarete gittiğinde, İbrahim Paşa'nın eşine ait bir sürü ziynet eşyasının arasında, altın ve mücevherle süslü bir çift ayakkabı görmüş. Bunlar Venediklilerin bir armağanıymış ve padişahın eşi

böylesini o güne kadar hiç görmemiş. Bu pabuçların kendisine verilmesini istemişse de, İbrahim Paşa'nın eşi, kendisine verilen bir armağanı başkasına veremeyeceğini söyleyerek reddetmiş."

Hürrem Sultan fena halde kızıyor. Bir çift, altın, değerli taşlı ayakkabının ardından bir de mendil görüyor, "Sultan Süleyman'a ait bir mendil". (Hürrem Sultan'ın özene bezene işlediklerinden biri olabilir mi?) Hürrem Sultan büsbütün kuşkuluyor. İddiaya göre, "bu mendili Sultan Süleyman bir gün avlanmaya çıktığında, İbrahim Paşa'ya tutması için vermiş, o da evinde muhafaza etmiş."

Gerlach elbette İstanbul'un sokaklarında, evlerinde sürüp gitmiş söylentilerden yola çıkarak bu bilgileri devşiriyor. İmparatorluğun payitahtında kozmopolit bir kalabalık var. Vaiz de değişik uluslardan, değişik dinlerden kişilerle sıkı ilişkiler içinde. Demek ki 1570'lerde Makbul ve Maktul İbrahim Paşa'nın yaşam serüveni böylesi söylentilerle yorumlanıyormuş.

14 Ekim 1573'te "padişahın Korfulu eşi" yirmi arabalık bir kabileyle vaiz'in ve elçilik heyetinin bulunduğu kervansarayın önünden geçiyor. Bu padişah eşi Nurbânu Sultan; uzun yıllar Safiye Sultan'la karıştırılan ünlü Baffo. Gerlach'ın birinci elden tanıklığı, başta Hammer, tarihçilerin dikkatini çekmemiş...

Nurbânu Sultan'ın arabası gösterişsizmiş. Bütün arabalar kırmızı kumaşla örtülü. Nurbânu Sultan'inkinde tek fark, çivi başlarının altın kaplama olması. "Arabanın önünden sarı külâhlı, arkebüz tüfeği taşıyan yeniçeriler" yürüyor. Haremağaları -vaiz, "hadım edilmiş zenciler" diyor- at üstünde refakat ediyorlar...

Dönem, II. Selim'in öldüğü, III. Murad'ın tahta geçtiği günler. Gerlach'ın duydukları arasında, padişah ölmeden önce beş oğlunu yanına çağırılmış, başlarına geleceği bildiğinden ağlamış, hatta "onları yanına defnetmelerini vasiyet etmiş".

31 Ocak 1575'te Protestan vaizi, II. Selim'in kabrini görmeye gidiyor. "Kabir Ayasofya'nın güney tarafında güzel bir çadırın altında" yer alıyormuş. Sandukanın üstü sırma ipliklerle dokunmuş örtülerle kaplı, yine sırma işlemeli "çok güzel" bir kumaş yayılmış.

"Ayak ucunda kendi tabutuna benzeyen beş küçük tabut dizili. Bunlarda padişahın beş oğlu, yani Murad'ın kardeşleri yatıyor. Bu tabutların da üzerine güzel örtüler sermişler. Örtülerin üzerine de giysilerini ve som altından geniş kuşaklarını yerleştirmişler. Her bir tabutun başucunda güzel tüylerle bezenmiş bir sarık ve sırma, siyah beyaz ipliklerle dokunmuş birer mendil bulunuyor."

Dört bir yanda cam vazolar, çeşit çeşit çiçek, özellikle güller, iki büyük mum. Dualar, ilâhiler okunuyor. İstanbul halkı çadırın önünden geçerken "çömeliş dua ediyor"muş...

Türkiye Günlüğü 'günün tanıklığı'nı sürdürürken, yeni padişah III. Murad için söylenenleri de saptıyor. III. Murad dindarlığı, adalete değer vermesi ve iyi kalpliliğiyle tanınıyormuş. Halk sağduyusunu da önemsiyor.

Valide Sultan Nurbânu dışında diğer hanımlar eski saraya gönderilmişler. Yeni padişahın eşi için de ilginç bir saptama söz konusu: Safiye Sultan, "Murad'ın eşi, Moldavya voyvodası Peter'ın kızıdır. Murad Anadolu'ya geçtiği zaman annesi ona bu cariyeyi armağan etmişti."

Kasım 1575'te Gerlach önemli bir bilgi ediniyor: "Rivayete göre, Mehmed'in şimdiki hükümdar tarafından azledilmesi bekleniyor." Adı geçen Mehmed Paşa ünlü Sokullu. Henüz saygınlığını koruyor. Türkiye Günlüğü'nün sayfaları arasında ona ilişkin çok önemli bilgiler var. Avusturya elçisiyle Sokullu Mehmed Paşa bire bir görüşüyorlar. Dikkatle okunduğunda ünlü Sokullu'nun handiyse kişiliğini yakalıyorsunuz. Gerlach devam ediyor:

"Mehmed Paşa her gün 1500 kişiyi besliyormuş. Kendisine sınır bölgelerinden armağan edilen 300 genç kızı ve 200 oğlanı sarayında barındırdığı gibi, Boğaziçi'ndeki konağında da bir sürü hizmetkârı varmış. Doksan terzi ve zindanında 900 Hristiyan tutsağı olduğunu söylüyorlar. Ayrıca hizmetinde kapıcılar, çeşnigirler ve çok sayıda başka görevliler çalışıyormuş."

Gerlach'ın kaleme getirdiklerinde on altıncı yüzyıl sonundaki İstanbul'un Hristiyan ve Musevî dünyası sayısız ayrıntıyla karşımıza çıkıyor. Kilise törenlerinden, kutsal günlerdeki yemeklerden bir Rum evindeki düğüne, bu bilgiler ve yaşantılar İstanbul'un tarihine gerçekten ışık tutuyor.

Topkapı Sarayı'nda verilen yemek ve huzura kabul ediliş, âdeta 'görselliği ağır basan' bir anlatımla tasvir edilmiş. Saraya gidiş, avlulardan geçiş, nihayet "sütunlu bir koridor"da yemek sofrasına buyur ediliş: Sofrada pirinç yemeği, kızarmış tavuk, koyun eti, bıldırcın, fırında pişmiş elma ve kabak varmış. Sokullu Mehmed Paşa çağrılılarla birlikte yemiş.

Önce paşalar huzura alınıyor. Sonra öteki kişiler, yabancılar, genç soylular, herkes padişahın eteğini öpüyor. "İki Türk görevlisi padişahın yanına götürülenleri kollarından yakalıyor ve ellerini bile oynatmayacak kadar sıkı kavırıyorlar"...

III. Murad biraz yüksekçe bir yerde oturuyormuş. Bu görkemli oda "sırma ipliklerle dokunmuş halılar"la kaplıymış. Pencereelerde kıymetli taşlar. Gerlach "âdeta bir sahne gibi yüksekçe olan bölümün duvarları altın varakla kaplanmıştı" diyor...

Türkiye Günlüğü'nü çok severek ve çok yararlanarak okuyorum. İlk gençliğimde M. Turhan Tan'ın Safiye Sultan'ını da çok severek okumuştum. Fakat aynı çağda, bu iki aynı dünya ne kadar farklı!

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

O eski mutfakta güzle birlikte...

Selim İleri 2012.09.22

Şimdi ben, Cihangir'deki Ümit-Nüvit Apartmanı'na bile değil, Kadıköyü Bahariye Caddesi'ndeki en eski evimize, doğduğum eve geri dönüyorum.

Yarım yüzyıl geçmiş olmasına rağmen o evin mutfağında işte yine güz yemekleri pişiriliyor.

Yarım yüzyıl mı? Yoo, daha fazla...

Eylül ortalıktan sonra, havalar hâlâ sıcak, gökyüzü güneşli olsa bile İstanbul'da sonbahar hissedilirdi. Ya da, büyüklerimiz sonbaharın kesenkes geldiğine inanırlardı. Gerçi önümüzde pastırma yazı vardı ama o da gelip geçiciydi, pastırma yazı da sona erince güz sonuna yaklaşılacak, kasvetli kış günleri beklenecekti.

Eylül ortasında bu sonbahar gelişinin en önemli belirtisiyse, güz sebzelerinin, kış sebzelerinin, meyvelerinin ortalarda görünmesiydi.

Nisan mayıs dendi mi, kirazı, eriği, enginarı bekleyen İstanbullu'lar bu kez de, eylül çıkagelince ıspanağı, karnabaharı, pırasayı beklerlerdi. Sebzeler, meyveler, hormonsuz, ancak mevsimi gelince sofranın baş köşesindeydiler.

Belki aynı yemekleri şimdilerde yine yesem de, o eski mutfakta pişirilmişlerin tadını alıyor muyum, yanıtlayamam. O eski mutfakta büyüklerimizin, anneciğimin, sevgili anneannemin eli değdiği için mi, her biri daha lezzetliydi?

Tabii, bazı yemekler de artık pek pişirilmiyor, kotarılmıyor. Meselâ terbiyeli ıspanak kökünü özlemle hatırladığım güz yemekleri arasında sayabilirim. ıspanağın yaprakları kavurma için, pirinçlisi için ayrıldıktan sonra, kökler asla ziyan edilmezdi. 1950'lerin İstanbul'u tasarrufluydu.

ıspanak, önce köklerinden üç parmak uzunluğunda kesilir. Demin söylediğim gibi, yaprakları ayrılır. Kökler uçlarından temizlenir, bıçakla birkaç yerinden hafifçe yarılır. Sonra iyice, defalarca sudan geçirecek, yıkayacaksınız. Tencerede, sahanda, ıspanak kökleri sadeyağda öldürülür, üç dört kilo ıspanaktan elde edilmiş köklere üç bardak et suyu eklenir, üç baş soğan bütün olarak konulur, biraz tuz serpilir, ille yarım limon sıkılır.

Kökler pişerken, bir kapta yumurta sarısına, bir iki kaşık suya kaynamış ıspanağın suyu eklenir, bu karışım yumurta vurma teliyle çırpılır, ateşte pişirilerek ıspanak köklerinin üstüne dökülür. ıspanak köklerinin üstündeki soğanları almayı unutmayın!

ıspanak kökünün terbiyeli yapıldığı gibi kerevizin de terbiyeli yapıldı.

Kerevizin terbiyelisini rahmetli anneannem çok sever, ben hiç sevmezdim. Bugün sever miyim, bilmiyorum.

Yine üç baş soğan, bu kez kıyılacak, yağda öldürülecek. Bir bardak et suyu eklenecek, önceden ayıklanıp yıkanmış, irice doğranmış kerevizler harca katılacak. Bir limonun suyu sıkılacak, yeterli miktarda tuz, hepsi pişirmeye bırakılacak. Terbiye işlemi aynı; yumurtanın kokusu çıktıktan sonra, kerevizin üstüne dökülecek. Bizimkiler "Hiç yumurta kokmuyor" derlerdi ama, yumurtanın kokusu öyle kolay kolay çıkmazdı.

Terbiyeli kerevizin etlisi vardı. Bilmem neden, yağlıca et seçilir, et önce öldürülür, sonra kerevizle pişirilirdi.

Yarım yüzyıl önceki mutfağımızın sevilen bir güz yemeği, karnabahar musakkaydı. Manavdan büyücek karnabahar alınacak. Kıyma, soğan, sadeyağ, tuz. Kıyma çentilmiş soğanla kavrulacak, şimdi onu bir yana bırakın, beklesin. Karnabaharı bütün olarak bol suda haşlayın. İyice süzün. Tekrar soğuk su koyarak yarım limon, bir dilim ekmekle beraber tekrar karnabaharı pişirin. Bir dilim ekmek önemli, karnabaharın gazını alıyor. Karnabahar yeniden süzgüye çıkarılıyor, çiçekler halinde ayrılıyor, kıyma eklenecek, hepsi bir bardak su eşliğinde pişirilecek.

Ah o alçakgönüllü ebegümeci

Ah o ebegümeci, çocukluğumda kıymetini bilemediğim ebegümeci! Alçakgönüllü ebegümeci için Kubbealtı Lugatı şöyle diyor:

"İki çenekliler sınıfının ebegümecigiller familyasından, her yerde kendiliğinden yetişen, kökü ve çiçekleri özellikle yumuşatıcı hassaları sebebiyle tıpta kullanılan, kalsiyum, demir, a ve c vitamini taşıyan, yaprakları sebze olarak yenen bitki."

Latincesi 'malvacene'ymiş. Bahariye Caddesi Geren Apartmanı'ndaki mutfakta kuru bamyalı ebegümeci yapıldı. Böylece yazdan bir hatıra duyumsanırdı. İplere dizili kuru bamya, bol suda ve mutlaka iki limon

sıkıldıktan sonra on dakika kadar kaynatılacak, sonra ateşten alınacak. Bu kaynamış suya biraz soğuk su ilâve edecek, kuru bamyayı bir saat kadar bekleteceksiniz. Artık iplerinden özenle çekebilirsiniz.

Bugünkü mutfaklarda zavallı kuru bamyalar iplerinden insafsızca çekiliyorlar: Sıcak suda biraz bırak, sonra çatır çatır çek...

Bamyanın işlemi bittikten sonra, tencerede iki baş soğan kavrulacak, haşlanmış kuru bamyaya, haşlanmış - hafiften-, süzölmüş ebegümeci konacak, yine yarım limon suyu ilâvesinden sonra üç dört dakika daha pişirilecek.

Kuru bamyalı ebegümeci, şimdi anlıyorum ki, çok yararlı, nefis bir yemekmiş...

Kırlarda ebegümeci ne kadar bol, bereketliymiş ki, etli ebegümeci dolması için iki üç kilo ebegümeci alınırdı. Bu tarifim beş altı kişilik aileler içindir; altı kişiye ille üç kilo ebegümeci. İki kaşık pirinç, yarım kilo kıyma, dört kaşık yağ, yarım limonun suyu, maydanoz, karabiber, tuz...

Ebegümecinin iri, deliksiz yaprakları sapından koparılacak, sıcak suda şöyle bir öldürölüp süzöyü çıkarılacak. Kıyma, haşlanmış pirinç, incecik doğranmış maydanoz, karabiber, hepsi yoğrulacak. Dolmanın içi hazır, ebegümeci yapraklarına sarılıp tencereye özenle yerleştirilecek, üstüne tuz, limon suyu, yağ, yeterli miktarda su; orta ateşte artık pişirebilirsiniz.

Yazın hemen hiç yenmezken, güzle birlikte, hele yağmurlar, rüzgârlar başladıktan sonra kuru fasulyeye geri dönölürdü. O zamanın imlasında bu fasulye 'fasulya' diye yazılırdı, kuru fasulya.

Kuru fasulyenin etlisi yapılırdı, pastırmalı yapılırdı. Sonradan sucuklusunu da yemişimdir. Ama daha çok kuru fasulye pilâkisi ve kuru fasulye yahnisi tercih edilirdi.

Pilâkiyle yahni arasındaki fark, ilkinin havuçlu, kerevizli, sarımsaklı oluşudur. Pilâki soğukça yenirdi. Yahni mutlaka ılık.

Yahni için akşamdan iri, yassı Selânik fasulyesi ıslatılacak. Suyunu çekmiş Selânik fasulyesi, çok ince kesilmiş, yağda pembeleştirilmiş soğanla birlikte tencereye konacak; tabii kuru fasulye çoktan haşlanmış. Kırmızı biber serpilecek. Bir su bardağı zeytinyağı konduktan sonra, hepsi gayet ağır ateşte hafif hafif kaynatılacak.

Yarım saat kadar kaynatılması lâzım. Bir kez daha hatırlatayım: Ilıkken yenecek.

Emek isteyen yemekler

Güzle birlikte pilâvlara börekler ve makarnalara ağırlık verilirdi. Domatesli pilâv daha çok yaz günleri yenirken, tas kebablı pilâv sonbaharı, kış beklerdi.

Tas kebablı pilâv için yarım kilo kadar kuşbaşı kesilmiş et alınırdı. Et, ince kıyılmış soğan, tuz, karabiber, yağla karıştırılacak ve bakır tas içine konacak. Pilâv pişecek tepsiye bakır tas altı üste gelecek şekilde kapatılacak, öylece bırakılacak. Tepsiye altı bardak su konacak, önce et öylece pişirilecek; tepsinin üstünü kapatabilirseniz ne âlâ...

Tuzlu suda yıkanmış, bekletilmiş pirinç tepsinin ortasında bulunan taşı çevreleyecek biçimde suya konacak, ağır ateşte pişirilecek. Sofraya getirilirken tas kaldırılacak.

Anneannem özel bir yöntemle, pirinç suyunu çekince, pilâvı gayet hafif kıvılcımlı ateşte buğulandırır, yarım saat kadar da bakır tası öylece kapalı bekletirdi...

Ayaküstü atıştırmanın saltanat kurduğu günümüzde bu anlattığım yemekler hep emek isterdi. Büyüklerimiz bu emeği seve seve verirler, sofrayı şenlendirirler...

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Yarın eylülün son günü

Selim İleri 2012.09.29

Anılarımda hep gülüyüzüyle, neşesiyle beliren Pembe Hanım, eylülün sonuna yaklaşıldı mı, birden hüzünlenir, düşüncelere dalar, hatta içine kapanırdı.

Anneannemin arkadaşı Pembe Hanım İstanbul'a sonbaharın bir günde geldiğine inanırdı, daha doğrusu geceden sabaha. Geceleyin eylülde yaz sonu sürüp giderken, sabaha karşı yağmur başlar, sabahleyin de artık güz başlarmış.

Pembe Hanım öteki eylül yağmurlarını sonbahar yağmurlarından saymazdı. Eylülde yağın öteki yağmurlar hâlâ yaz yağmurlarındandı; çünkü güneşle birlikte geçip giderlerdi.

Ama sonunda inatçı bir yağmur bastırıyor, takvimlerin söylediği mevsimdönümü çıkageliyordu. Geceden başlayan o inatçı yağmur ertesi gün sürüyor, İstanbul paldır küldür serinliyor, sonbahar saltanatını kuruyordu...

Mehmed Rauf'un Eylül'ü de biraz böyle anlatmaz mı? Edebiyata tutkun Pembe Hanım bu romanı mutlaka okumuş olmalıydı.

Sonbaharın hüznüyle birlikte küçük sevinçler yaratmak gerekiyordu. 1950'ler İstanbul'unda, Kadıköy'nde, Pembe Hanım bu sevinçleri kurutulan sebzelerde, kurutulan meyvelerde yakalıyordu. Ve ne tuhaf, o günlerin yarı sayfiye beldesi Kadıköy'nde sebzeler, meyveler kurutuluyordu.

Bahçe içi evlerle çevrili, gösterişli Şifa'da bile, gözlerden ırak arka bahçelerde, arka balkonlarda duvara iplere dizili olarak asılmış bamya, kabak, patlıcan, biber göz okşardı. Göz okşardı diyorum, çünkü her birinin yazdan kalma alacası natürmort havası estirirdi. Sebzeler kurudukça büzüşürken bu natürmort âdeta eskir, geçmiş yüzyıllardan kalma bir resim olup çıkardı.

İstanbul'da meyve kurutulur muydu, hatırlamıyorum. Ama güzle birlikte dut kurusu, vişne kurusu, özellikle incir kurusu, kayısı kurusu evlerden eksik olmazdı. Koca koca dutlar artık küçücük olmuş, sulu vişneler, üzümler kaskatı, incir paslı kahverengi, neyse ki kayısılarda hâlâ güneş rengi...

Eylül sözcüğünün Arapça'dan geldiğini sanıyordum. Bazı kaynaklar Süryanice'den Arapça'ya geçtiğini belirtiyor. Kubbealtı Lugatı, Süryanice'sinin 'ilül' olduğunu saptıyor. Mehmed Rauf'un Eylül'ü zamanla ü'lü eylül olmuş.

Eylülün ikinci yarısı İstanbul'da kışa hazırlık başlangıcıydı. Öyle hemen şiddetli sonbahar, sevimsiz kış hiss olunmazdı ama, birtakım işlere de girişilirdi. İlk akla gelen, sobaların kurulması. Sobalar kurulurken, geçen kıştan kalma soba boruları bazan yenilenir, bazan boyanırdı. Yıldızlar saçan o boyaya bayılırdım.

Şimdi yarım yüzyıl öncesinin eylül sonuna geri döndüğümde, başka işler bizi bekliyor. Sandıklardaki kışlık giysiler, yünlü pantolonlar, ceketler, kazaklar, kaşkollar, paltolar hemen çıkartılmazdı ama, nereye kaldırılmışsa oradan kışlık ayakkabılar çıkartılırdı. Çünkü geçen kışın 'tahribat'ına göz atmak gerekirdi. Pabuçlara pençe yaptırtmak, her orta halli ailenin görevleri arasındaydı.

Biz çocuklara bile öyle kolay kolay yeni kışlık ayakkabı, potin alınmaz, alınamazdı. Artık iyice küçülmüşse, o başka. Pençe için kunduracıya gidilir, potinler, çizmeler, ayakkabılar bırakılırdı.

Bazan paltolara, mantolara da erkenden göz atılırdı. Yenisi alınamayacağından, kimisi boyatılacak, kimisi tersyüz ettirilecek; ya kuru temizlemeciye, ya mahalle terzisine...

Tutumluluk, tasarruf gereği bazan daha 'hazin' işlemler yapılırdı. Meselâ, babamın paltosu benim için küçültürülmüştü. Galatasaray'a, ortaokula gittiğim yıllar; o, eğri büğrü kalmış paltodan pek utanırdım. Şimdiyse içim yanarak hatırlıyorum. Paltolar, mantolar bazan bollaştırılırdı. Komşumuz terzi Melâhat Hanım mantoların bollaştırılmasında ustaydı: Tezat renkli kumaşla, bakıyorsunuz, manto bollaşmış, bir iki beden büyümüş. Uzaktan öyle de, yakından, eski kumaşla, tezat renkli yeni kumaş bir türlü uyum sağlayamamış.

Fakat bu hazırlıklara, bu işlere aldırışsız beyler, hanımlar da vardı, özellikle beyler. Onlar eylül sonunda yine denize girerlerdi. Fenerbahçe'den, Kalamış'tan, Alman Kulübü'nün kıyısındaki kayalıklardan denize girenlere yarı kaçık gözüyle bakılırdı.

Eylülde, eylül sonunda günler sıcak, güneşli ama mevsimin çoktan geçtiğine inanılıyor. Plajlar çoktan kapanmış.

İstanbul'un dört bir yanı plajlarla doluydu. Bahariye Caddesi'nde oturduğumuz dönemde biz en çok Moda, Fenerbahçe, Caddebostan plajlarına giderdik, kimileyin sandalla, motorla Kalamış Koyu. Eylülün ilk haftasından sonra plajlara giden azalırdı. Derken plajlar da birer ikişer kapanır, güz ve kış günlerindeki o hüznü görünümüne bürünürlerdi. Bomboş kumsal, kapıları şişmiş, çarpılmış, bazan fırlamış kabinler, masaları, iskemleleri toplanmış plaj gazinosu: Belleğimde hep bir film sahnesidir.

Ekim ayı dikim ayıymış

Eylülde ilk yağmurlarla birlikte yalnızca plajlar kapanmazdı. Yazlık sinemaların da vakti gelmiş olurdu. Uzun yıllar İstanbul yazlık sinemalarla donanmış olarak yaşadı; hemen her semtte bir yazlık sinema! Kadıköyü'ndekiler semtlere göre filmlerini seçerdi. Yoğurtçu'dakinde çoğu kez 'yerli film' gösterilirken, Suadiye'dekilerde ille Hollywood yapımı filmler.

Yazlık sinemalar hem Necatigil'in hem Ceyhun Atuf Kansu'nun güzel şiirlerinde çünkü İstanbul'u yansııyor ve yansıtıyor...

Yazlık sinemaların kapanışıyla birlikte, Beyoğlu sinemalarında o 'sezon' oynatılacak, gösterime girecek filmlerin listeleri belli başlı gazetelerde ilân edilirdi. Ergenliğimde bu listeleri uzun uzadıya tarar, hangi filmleri görmek istediğimi işaretlerdim. Sonra, gerçi, çoğunu göremeden mevsim geçerdi.

1980'lerde tanıdığım bir tarım mühendisi, bütün güz dikim ayıdır demişti. Aslı galiba "Ekim ayı dikim ayı"ymış; ama ağaç, fidan dikimleri eylül ortalayınca başlamış, kasım ortasına kadar sürermiş.

Ben de 1960'ları anımsamıştım. Dedem, Baklatarlası Apartmanı'nın arka bahçesine meyve ağacı dikmişti, elma mı, şeftali mi, kayısı mı, kiraz mı, bir iki ağaç. Kışın ağaçlar yapraklanmadığından, meyveye durmadığından hep dinlenirlermiş. Öyleyken, kök salacak, toprakla kaynaşacak. Dikildikten sonra sulandılar; bu suyun adı "can suyu". Ne kadar çok sevmiştim can suyu sözünü!

Arka bahçedeki ayva ağacı sonbaharın en müthiş habercisiydi. İnce tüylerle âdeta buğulanmış ayvalar üçer beşer büyüdükçe, bu 'üçer beşer' çokçaysa, kışın sert geçeceğine inanılırdı.

Benim için eylül, güz, ayva dolu tepsi değil. Bir başka ağaç: Atkestanesi ağacı. Ve nedense hep Yeniköy'deki o ağaç. Palamut yemeye İskele Gazinosu'na gidilen akşamlarda, Yeniköy'e ille biraz erken gider, yaşlı atkestanesi ağacı kabuklu meyveleri döküp saçtı mı diye bakardım. Yol boyu döküp saçardı.

Yaprak Dökümü Reşat Nuri'nin romanının adı ama, romanımızda en güzel yaprak dökümünü bence Attilâ İlhan, Sokaktaki Adam'da dile getirmiştir. Dolmabahçe'den Beşiktaş'a uzanan çınar ağaçlı yolu anlatır Attilâ İlhan, rüzgâr eser, iri çınar yaprakları, sararmış, solmuş, savrula savrula dökülür.

Sonra bir şarkı, Alpay'ın "Eylülde gel" şarkısı...

Yıldırım Gürses'in kuru dallarla, sonbahar yapraklarıyla bezenmiş şarkısını unuttuğum sanılmasın: "Düşen bir yaprak görürsen..."

Çocukluğumdan başlayarak, işte altmışlarıma kadar en sevdiğim mevsim oldu sonbahar. En sevdiğim ay oldu eylül, sonbahara yol aldığı için. Bir iki kez sonbahara ihanet ettim, yazları artık daha çok sevdiğimi söyledim. Oysa yalnızca sonbahar...

Başka ihanetlerim de oldu: Eylül'de İstanbul'dan kaçıp, güneyde 'son yaz'ı yakalamaya çalıştım. Geçti, çok oldu geçeli. Sonbahara ihanetlerimden vazgeçtim.

Can suyu, söyledim, yüreğime huzur verir; 'boş yuva' ise melankolisine tuhaf bir haz karışarak çıkagelir, yapraklar büsbütün dökülmüşken, rüzgâr ürpertirken...

Yarın eylülün son günü.

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Romanlara, öykülere yeni yorumlar

Selim İleri 2012.09.30

Her dönemin yeni bir bakış açısı söz konusu. Dünün edebî eserine bugünün bakış açısıyla, yeni bir yorumla eğildiğimizde, o eser de hem yaşamış oluyor, hem güncelde yer ediniyor. Ama bizim edebiyatımız bu konuda talihsiz bir edebiyat: Bir değerlendiriş, bir yorumlayış yinelenidikçe yineleniyor. Sanki aradan zaman geçmemiş, elli altmış yıl geçmemiş; okuyorsunuz, filancanın altmış yıl önce yazdıkları, ad verilmeksizin, kaynak gösterilmeksizin yinelenmiş...

Belirli bir dönemin değerlendirişiyse, değer yargılarıyla hapsedilmiş en talihsiz yazarımız kim diye düşündüm geçenlerde. Şairleri dışta tuttum. Gerçi şairlerin de başına neler gelmemiş!.. Kızıl komünist, vatan haini Nâzım Hikmet ve şimdilerde mezarının yurda getirilmesi istenen Nâzım Hikmet...

Melih Cevdet anılarında hor görölmüş Asaf Halet Çelebi ve şimdinin çok severek okuduğu Asafa Halet Çelebi... Üstelik yalnız 'şair' Asaf Halet'i değil, nesir ustası Çelebi'yi de ancak kavırıyoruz...

Edebiyat tarihçisi Mustafa Nihat Özön, Mehmet Âkif'i handiyse çağdışı bir şair sayıyordu. Dünya görüşünü, ülküsünü öne sürerek, Mehmet Âkif'in devrini tamamlamış bir şair olduğunu kaleme getirmişti. 1930'ların sonundaki bu yargı, 2000'lerde yadırganıyor. Çağı geçtiği ileri sürülen şair, nesiller boyu okunmuş...

Abdülhak Şinasi Hisar geliyor aklıma. 'Geçmiş zaman'ı yazdığı için hayli itelenip kakalanmış Boğaziçi Mehtapları yazarı, belki bugün de çoktan hak ettiği ilgiyi devşirmiyor. Onun yıldızı Tanpınar'ınki gibi parlamadı bir türlü. Ama geçmişi yazdığı için kimse 'gerici' demiyor hiç olmazsa, Abdülhak Şinasi'ye.

Gerçi geçmişi mi yazmış, tam belli değil. Büyük olasılıkla rüyasındaki, hayalindeki geçmişten söz açmış; yepyeni ve yalnızca edebî eserde belirebilecek bir dünya kurmuş.

Billûr Köşk, Hüseyin Rahmi'nin romanı. Öyle, Şipsevdi, Ben Deli miyim?, Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç gibi çok ünlü bir roman değil Billûr Köşk. Yorumlayanlar olumsuz yönleri üzerinde durmuşlar. Kimi, konuyu iyice dağıttığından yakınıyor; kimi, bir iki gerçekçi sahnenin dışında melodrama kapılıp gittiğini söylüyor Hüseyin Rahmi'nin.

Yıllar önce Niyazi Berkes bambaşka bir özelliği üstünde durmuş. Berkes, Billûr Köşk'te, Türk toplumu için, 'çalışan', ekonomik özgürlüğünü elde etmiş kadının ilk kez edebiyata geçtiğini saptamış. Bu önemli dikkat hemen hemen kimsenin ilgisini çekmemiş.

Sait Faik, çok usta, çok değerli bir hikâyeci diyor Kenan Hulusi Koray için. Sonra, Kenan Hulusi genç yaşta ölünce, yine yazıyor Sait Faik ve geriye kalan edebî miras bile yetip artar, yüzakı diyor. Ne var ki Kenan Hulusi kaybolup gidiyor, bu edebî birikim unutuluyor.

İnci Enginün'ün çabasıyla Doğan Kitap'ta Kenan Hulusi'yi bugünün okuruyla buluşturmayı denemiştik; sonuç, iki yüzü aşmayan kitap satışı...

Kim en talihsiz? Onca şöhretine rağmen Reşat Nuri mi?

Reşat Nuri hep Çalikuşu romancısı olarak anılmaktan handiyse nefret edermiş. Bir söyleşisinde başka romanlar da yazdım, Çalikuşu peşimi bırakmadı diyor. Onun, Miskinler Tekkesi, Gökyüzü, Eski Hastalık, hele Kavak Yelleri gibi romanları bugünün perspektifinden okunsa, nice önce bize, şimdimize ışık tuttuğu saptanabilir. Ama kaynayıp gidiyor...

Ve Karaya Vurdu Deniz, Zeyyat Selimoğlu'nun öykü kitabı. Çok güzel bir öykü kitabı. Genç arkadaşlarla konuşurken arada bir anıyorum, Ve Karaya Vurdu Deniz'i kimseler okumamış, Zeyyat Selimoğlu'nu bir iki 'has' okur tanıyor.

Bugün büsbütün bağbozumu. Satıştan ötesini düşünmeyenlerin ortamında, günün moda kitaplarından ötesini okumaya değmez bulan okurlar dünyasında yazıklanmaktan başka bir şey yapılamıyor.

Bana öyle geliyor ki, yarın daha karanlık.

Abdülhak Şinasi'ye Mektup

Selim İleri bilinmeyen-tarih

Biricik Abdülhak Şinasi,

Bağışlayacağınızı umuyorum: Orta birdeydik galiba, Türkçe kitabımızda Fahim Bey ve Biz'den bir parça vardı.

O yazıyı çok sevmiştim, ama yazarının kim olduğunu nedense merak etmemiştim. Her biri arkadaşınız olan öteki yazarlarımızın adlarıysa ezberimdeydi; meselâ Yakup Kadri, Refik Halid, Halide Edib...

Seçme parçada Fahim Bey'in "esvaplar"ını anlatıyordunuz. Dil, sözcüklerin Osmanlıca'yla haşır neşirliği biraz ağır gelmişti. Ama kavramakta zorluk çekmemiştim. Tam tersine, üslûbunuzdaki inceliğe vurulup kalmıştım. Düzyazıda şiir aradığınızı tam sezinleyememiş olsam bile.

Giysileri âdeta konuşturuyordunuz; Fahim Bey'in takımları, ceketleri, yazlıkları, kışlıkları, paltoları, yağmurlukları, gömlekleri, ketenleri, yünlüleri, hepsi birer öykü kişisi olup çıkıyordu. Her biri ya Garp'tan ya Osmanlı'dan bir şeyler söyleyen o giysileri de bildiğim söylenemez, hele o günlerde. Gelgelelim bunun önemi yoktu: Her birinin macerasıyla dolup taşıyordum artık.

Bir iki yıl sonra, adınızı, sizi olumsuz yönde eleştirmiş olanlar aracılığıyla öğrendim. Cevdet Kudret, Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman'da, eserinize her nedense ikircikli, uzak yaklaşıyordu. Örneke, "Geçmiş zaman, onun gözünde bir 'Kayıp Cennet'tir" deniyordu. Romanlarınızın kahramanları, "hayatta her gün rastlanan kişiler arasından değil, birtakım özellikleri olan kişiler arasından" seçilmişti, öyleyken, Fahim Bey'iniz, Çamlıca'daki enişteniz, Ali Nizamî Bey'iniz yarı kaçık kişiler olup çıkıyorlardı.

Fakat bunun romanlara ne zararı dokunabileceğini kılı kırk yaran Cevdet Kudret açıklamıyordu. Dahası, sizin ısrarla "hikâye" dediğiniz romanlarınızda, yer yer tekrara düşülmüş, kişisel görüşleriniz öne çıkartılmış, dilde "sadeleşme yolunda herhangi bir çaba" gösterilmemiştir. Ölçüp biçmeden, tartmadan, bu görüşlere, bu sap-tamalara kapılmıştım. Fahim Bey'in zavallı giysileri tam tersini dile getirirler de.

Derken hocam Vedat Günyol, yazınsal eleştirilerini Dile Gelseler'de derledi. Yıl 1966. Bu kitapta artık yerden yere çalınıyordunuz. Geçmişe bağlılığınız, geçmişseverliğiniz çağ dışı bir tavır olarak yorumlanıyor, "manevî romatizma"yla ikide birde ısırap çektiğiniz kara bir alayla belirtiliyordu.

Bense, Boğaziçi Mehtapları'nı, Çamlıca'daki Eniştemiz'i, benzersiz Yahya Kemal ve Ahmed Haşim monografilerinizi okuyordum.

İşte, Çamlıca'daki Eniştemiz'in "Eski Çamlıca" epizodundan tam tat alabilecekken, iki eleştirmenin ortak yargıları -ne yazık ki- aklımı karıştırıyordu. Bu epizodda, Vâmık Bey'in köşküne giden yolda, anlatıcı, "insan sefaletlerinin bir sergisi"ni görür. Kalabalık, sıkışıklık, izbelik, kara sinekler ve başı boş köpekler dört bir yanı kuşatmıştır. Her şey öylesine kirli, karanlık, kasvetlidir ki, o zamanlar küçük yaştaki anlatıcının bütün hülyaları, bütün ümitleri, beklentileri yıkımla yüz yüze gelir. O anlatıcı sizseniz; gözlerinizi yummuştunuz ama, annenizin "eldivenli" elini sıkı sıkıya tutarak, buralardan geçip gidinceye kadar etrafı görmemeye çalışıyordunuz.

Eleştirmenler hemen, "çalışan yoksul insanların çevresinden" tiksindiğiniz kanısına varıyorlardı. Cevdet Kudret, "Boğaziçi'nde yerleşmiş varlıklı, aylak insanların yaşayışını anlatmış, 'o işsiz ve tembel' günlerin, o sorumsuz

hayatın özlemini dile getirmiştir" yargısını konduruyor; Günyol'sa, "İşte Bay Hisar'da 'sandalda akşamın şiirini geniş ve vahim bir dram halinde' duyarken, 'manevi bir romatizmanın büyük sızıları' içine böyle düşmüş ve hayatı boyunca o sızılardan bir daha kurtulamamıştır" diyordu.

Şimdi düşünüyorum da, sizden, eserinizden ne istiyorlardı? Sözleri, yorumları, yargıları nice zamanlar ürküttü beni. Sizi o kadar çok sevdiğimi, bazı sayfalarınızı defalarca defalarca okuduğumu neredeyse hiç kimseye söyleyemedim. Yazdıklarınızdan duyduğum hazzı handise inkâr etmeye çalıştım.

Nihayet... taa Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın'da sizi bir roman kişisine dönüştürmeye didinip durdum. Benim için bambaşkaydınız: Geçip gitmiş zamandan edindiğiniz mutsuzlukları, acıları, yazıda çizide, bir simyacı tavrıyla, mutluluğa, anılarda kaldığı ileri sürülen, galiba sonradan türetilmiş, uydurulmuş güzelliklere açıyordunuz. Acı yaşantılara rağmen dünyayı bir kez olsun güzel gösterebilmek!..

Zaten "Ziya Osman Saba'nın Ölümü"nde eserinizi yıpratmak isteyenleri, sarakaya alanları yanıtlamışsınız:

"(Ziya Osman Saba) için çocukluk bir arz-ı mev'uttur. O, her saniyesinde, bir çocukluk mâzisi duyar. (...) Ziya Osman Saba bir geçmiş zaman, yani bir mâzi; bir tahassür yani bir hatıra şairidir. Bunu söylemekle hiçbir zaman bir irtica muhipliği ifade edilmiş olmaz. Mâzi demek, geçmiş bir zaman ifadesinden ibaret değildir. Yaşayan bütün zamanlar karışarak mâzimiz olur. (...) Her şairin ve her sanatkârın hatıralarının çiçek açan bir zaman içinde kalması pek tabîi ve zarurîdir."

Şu sözlerinizden bana en çok dokunanı hangisi, biliyor musunuz?

"... bir irtica muhipliği ifade edilmiş olmaz" diyorsunuz ya, bir yandan da nelere ve nerelere alıp götürmüyorsunuz ki!..

Geçenlerde, Geçmiş Zaman Köşkleri'nde yer alan "Resimler Karşısında Duygular"ı yeniden okudum. Bence, İstanbul'u, öz İstanbul'u anlatan en güzel yazılarınızdan biri. Bugün kim okur, kim hissederek, kimlerin içi sızlar, kestiremiyorum.

Sezer Tansuğ'un belirtişyle, "Engin alçakgönüllülüğü ve kendini resim sanatının sevilmesi ve yaygınlaşmasına adanmış olan Hoca Ali Rıza" eşsiz yazınızın odak kişisi. Siz ona, Üsküdar'da doğduğu için, o zamanlar söylendiği gibi "Üsküdarlı Ali Rıza" diyorsunuz. Üzülmüşsünüz: "Bu kıymetli ressam, adam olarak mahviyeti ve sanatkâr olarak tevazuu ile, hayatında lâîk olduğu şöhrete ermeden öldü..." Pek çok seveninize, hayranınıza rağmen, sizin yazgınız aynı değil mi?

"Bir sene" diyorsunuz, "Galatasaray Lisesi'nin odalarından biri"nde Üsküdarlı Ali Rıza'nın resimlerini görmüşsünüz. Bu resimler daha dünkü İstanbul'u yansıtıyormuş. "Bu sanatkâr da asıl şehirden ibaret olan İstanbul cihetinin ressamı değil, bir semt ressamı"ymış. Üsküdar, Çamlıca, Acıbadem, Haydarpaşa, Kurbağlıdere, Kızıltoprak, ayrıca Çengelköy, Anadoluhisarı, Rumelihisarı, Kanlıca "ve bilhassa Paşabahçesi, Beykoz sahilleri ve İncir Köyü" onun eserinde hâlâ yaşıyormuş.

Ama sizin yazınızla ve sizin yazınızda da yaşıyor. Peyzajları tasvir ederken; pancurlu köşkler, kırıkta âvare evler, yol boyu "dümdüz ve kör duvarlar", "yan yana evleriyle dinlenen âsude" sokaklar, renklerinin akisleri suya vurmuş yalılar, ağaçlar, meselâ "uçları kıvrılmış uhrevî serviler", tümü özlü ifadenizle, art arda, ansızın karşımıza çıkıyor. Bugün tümü yitip gitti, hepsinin yerinde yeller esiyor. Bu yüzden demin "kimlerin içi sızlar" dedim.

"Resimler Karşısında Duygular" Hoca Ali Rıza'nın eseriyle konuşuyor görünse de, sizde özleyişi sürüp gitmiş - "Şimdi gönlüm daüssıla içinde." - İstanbul'u perde perde açıyor, o İstanbul'a ruh üflüyor. "İrtica muhipliği"nizden geriye müthiş bir belge kalıyor.

Vaktiyle okunmuş hangi satırınız, hangi cümleiniz... eseriniz, kim bilir yarın bana yepyeni neler söyleyecek!..

Kaynak: zaman.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)